EXPOSITIO

IN SANCTUM IESU CHRISTI EVANGELIUM

SECUNDUM IOANNEM

ANGELICI DOCTORIS

DIVI THOMÆ AQUINATIS

EXPOSITIO

IN SANCTUM IESU CHRISTI EVANGELIUM

SECUNDUM IOANNEM

NEAPOLI
EX TYPOGRAPHIA VIRGILIANA

MDCCCLVIII.

D. THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

IN EVANGELIUM

BEATI IOANNIS EVANGELISTÆ EXPOSITIO

PROLOGUS S. THOMÆ

VIDI Dominum sedentem super solium excelsum, et elevatum: et plena erat omnis terra maiestate eius: et ea quae sub ipso erant, replebant templum, *Isa. 6.*

VERBA proposita sunt contemplantis, et si capiantur quasi ex ore Ioannis Evangelistae prolata, satis pertinent ad declarationem huius Evangelii. Ut enim dicit Augustinus *in lib. de con. Ev. Caeteri Evangelistae informant nos in eorum Evangeliis quantum ad vitam activam, sed Ioannes in suo Evangelio informat nos etiam quantum ad vitam contemplativam.* In verbis autem propositis describitur contemplatio Ioannis tripliciter, secundum quod Dominum Iesum est tripliciter contemplatus. Describitur autem alta, ampla, et perfecta. Alta quidem, quia, *Vidi Dominum super solium excelsum et elevatum.* Ampla quidem, quia, *Plena est omnis terra maiestate eius.* Perfecta, quia, *Ea quae sub ipso etc.* Circa primum sciendum, quod altitudo, et sublimitas contemplationis consistit maxime in contemplatione, et cognitione Dei: *Isa. 40. Levate in excelso oculos vestros, et videte quis fecit haec.* Tunc ergo homo oculos contemplationis in excelso elevat, quando videt et contemplatur ipsum rerum omnium creatorem. Quia ergo Ioannes transcendit quicquid creatum est, scilicet ipsos montes, ipsos coelos, ipsos angelos: et pervenit ad ipsum creatorem omnium, ut dicit Augustinus, manifestum est, quod contemplatio sua altissima fuit; et ideo dicit, *Vidi Dominum.* Et quia sicut ipse Ioannes dicit *Io. 12. Haec dixit Isaias quando vidit gloriam eius*, scilicet Christi, *et locutus est de eo*; ideo Dominus sedens super solium excelsum et elevatum, Christus est. In hac autem contemplatione Ioannis circa Verbum incarnatum quadruplex altitudo designatur. Auctoritatis; unde dicit, *Vidi Dominum.* Aeternitatis, cum dicit, *Sedentem.* Dignitatis, seu nobilitatis naturae; unde dicit, *Super solium excelsum.* Et incomprehensibilis veritatis, cum dicit, *Et elevatum.* Istis enim quatuor modis antiqui philosophi ad Dei cognitionem pervenerunt. Quidam enim per auctoritatem Dei in ipsius cognitionem pervenerunt; et haec est via efficacissima: videmus enim ea, quae sunt in rebus naturalibus propter finem, et agere, et consequi utiles et certos fines, et cum intellectu careant, se ipsa dirigere non possunt, nisi ab aliquo dirigente per intellectum dirigantur et move-

antur. Et hinc est quod ipse motus rerum naturalium in finem certum, indicat esse aliquid altius, quo naturales res diriguntur in finem, et gubernantur. Et ideo cum totus cursus naturae ordinate in finem procedat et dirigatur, de necessitate oportet nos ponere aliquid altius, quod dirigat ista; et sicut Dominus gubernat, et hic est Deus, et haec gubernandi auctoritas in verbo Dei demonstravit, cum dicit, *Dominum;* unde *in Psal. 88.* dicitur: *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas* etc., quasi dicat: Tu es Dominus et universa gubernas. Hanc cognitionem manifestat Ioannes se habere de Verbo, cum dicit, *In propria venit*, scilicet in mundum, quia totus mundus est suus proprius. Alii vero venerunt in cognitionem Dei ex eius aeternitate: viderunt enim quod quicquid est in rebus, est mutabile, et quando aliquid est nobilius in gradibus rerum, tanto minus habent de mutabilitate, puta inferiora corpora sunt secundum substantiam, et secundum locum mutabilia, corpora vero coelestia, quae nobiliora sunt, secundum substantiam immutabilia sunt; secundum autem locum tantum moventur. Secundum hoc ergo evidenter colligi potest, quod primum principium omnium rerum, et supremum, et nobilius, sit immobile, et aeternum: et hanc aeternitatem Verbi Propheta insinuat, cum dicit, *Sedentem*, idest absque omni mutabilitate, et aeternitate praesidentem: *Psal. 44. Sedes tua Deus in saeculum saeculi: Heb. ult. Iesus Christus heri, et hodie, ipse et in saecula.* Hanc aeternitatem Ioannes ostendit dicens, *In principio erat Verbum.* Quidam autem venerunt in cognitionem Dei ex dignitate ipsius Dei, et isti fuerunt Platonici. Consideraverunt enim, quod omne illud, quod est secundum participationem, reducitur ad aliquid, quod sit illud per suam essentiam, sicut ad primum et ad summum, sicut omnia ignita per participationem reducuntur ad ignem, qui est per essentiam suam talis. Cum ergo omnia quae sunt, participent esse, et sint per participationem entia, necesse est esse aliquid in cacumine omnium rerum, quod sit ipsum esse per suam essentiam, idest qui sua essentia sit suum esse: et hic est Deus, qui est sufficientissima, et dignissima et perfectissima causa totius esse, a quo omnia quae sunt, participant esse: et huius dignitas ostenditur, cum dicitur, *Super solium excelsum*, quod secundum Dionysium ad naturam refertur: *Psal. 121. Excelsus super omnes gentes Dominus.* Hanc dignitatem ostendit nobis Ioannes, cum dicit, *Et Deus erat Verbum*, quasi Verbum erat Deus: ut ly *Verbum* ponatur ex parte suppositi etc. *Deus*, ex parte appositi. Quidam autem venerunt in cognitionem Dei ex incomprehensibilitate veritatis: omnis enim veritas quam intellectus noster capere potest, finita est, quia secundum Augustinum, *Omne quod scitur, scientis comprehensione finitur:* et si finitur, est determinatum et particularizatum; et ideo necesse est primam et summam veritatem, quae superat omnem intellectum, incomprehensibilem, et infinitam esse, et hoc est Deus; unde *in Ps. 8.* dicitur: *Elevata est magnificentia tua super coelos*, idest super omnem intellectum creatum, angelicum, et humanum. Et hoc ideo, quia ut dicit Apostolus *1. Tim. ult. Lucem habitat inaccessibilem.* Huius autem incomprehensibilitas veritatis ostenditur nobis, cum dicit, *Et elevatum*, scilicet super omnem cognitionem intellectus creati; et hanc incomprehensibilitatem insinuat nobis Ioannes, cum dicit *in 1. Can. c. 4. Deum nemo vidit unquam.* Sic ergo contemplatio Ioannis alta fuit et quantum ad auctoritatem, et quantum ad aeternitatem, et quantum ad dignitatem, et quantum ad Verbi incomprehensibilitatem, quam nobis in suo Evangelio tradidit Ioannes. Fuit etiam ampla: tunc enim contemplatio ampla est, quando in causa potest aliquis considerare omnes effectus ipsius causae, quando scilicet non solum essentiam causae, sed etiam virtutem eius secundum quam se ad multa diffundit, cognoscit, de qua diffusione dicitur *Eccl. 24. Qui implet quasi Phison sapientiam, et quasi Tigris in diebus novorum; Psal. 64. Flumen Dei repletum est aquis:* quia divina sapientia altitudinem habet quantum ad cognitionem omnium rerum; *Sap. 9. Ab initio est tecum sapientia quae novit opera tua.* Quia ergo Ioannes Evangelista elevatus in contemplatione naturae divini Verbi et essentiae est, cum dicit, *In principio*

erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, statim virtutem ipsius Verbi secundum quod diffundit se ad omnia, nobis insinuat, cum dicit, *Omnia per ipsum facta sunt*. Ideo contemplatio sua ampla fuit; at ideo in auctoritate praemissa, postquam dixerat Propheta, *Vidi Dominum sedentem*, subiungit de veritate eius, *et plena erat omnis terra maiestate eius*, idest tota plenitudo rerum et universi est a maiestate eius, et virtute Dei, per quem omnia facta sunt, et cuius lumine omnes homines venientes in hunc mundum illuminatur: *Psal. 23. Domini est terra, et plenitudo eius*. Fuit etiam contemplatio eius perfecta: tunc enim contemplatio perfecta est, quando contemplans perducitur, et elevatur ad altitudinem rei contemplatae: si enim remaneret in infimis, quantumcumque alta ipse contemplaretur, non esset contemplatio perfecta. Ad hoc ergo quod sit perfecta, oportet quod ascendat, et consequatur ipsum finem rei contemplatae, inhaerendo et assentiendo per affectum, et intellectum veritati contemplatae: *Iob 37. Numquid nosti semitas nubium*, idest contemplationes praedicantium, quod perfectae sint? inquantum firmiter per affectum et intellectum inhaerent summae veritati contemplatae. Quia ergo Ioannes non solum docuit quomodo Christus Iesus, Verbum Dei, est Deus super omnia elevatus, et quomodo omnia per ipsum facta sunt; sed etiam quod per ipsum sanctificamur, et ei per gratiam quam nobis infundit, inhaeremus, dicit, *De plenitudine eius omnes accepimus, gratiam pro gratia*. Ideo apparet, quod sua contemplatio perfecta fuit: et haec perfectio ostenditur, cum subdit, *Et ea quae sub ipso erant replebant templum*: nam sicut dicitur *1. Cor. 11. Caput Christi Deus*. Quae ergo sub Christo sunt, sacramenta sunt humanitatis, per quae fideles replentur plenitudine gratiae. Sic ergo ea quae sub ipso erant, replebant templum, idest fideles qui sunt templum Dei sanctum, sicut dicitur *1. Cor. 3.* inquantum per ipsius sacramenta humanitatis, fideles Christi, omnes de plenitudine gratiae ipsius accipiunt. Fuit ergo Ioannis contemplatio ampla, alta, et perfecta. Sed notandum, quod diversimode diversae scientiae istos tres modos contemplationis sortiuntur. Perfectionem namque contemplationis habet scientia moralis, quae est de ultimo fine. Plenitudinem autem scientia naturalis, quae res a Deo procedentes considerat. Altitudinem vero contemplationis inter scientias Physicas habet Metaphysica. Sed evangelium Ioannis, quod divisim scientiae praedictae habent, totum simul continet, et ideo est perfectissimum. Sic ergo ex praemissis colligit materiam huius Evangelii, quia cum Evangelistae alii tractent principaliter mysteria humanitatis Christi, Ioannes specialiter, et praecipue divinitatem Christi in evangelio suo insinuat, ut supra dictum est: nec tamen praetermisit mysteria humanitatis, quod ideo factum est, quia postquam alii Evangelistae sua evangelia scripserunt, insurrexerunt haereses circa divinitatem Christi quae erant quod Christus erat purus homo, sicut Ebyon, et Cerintus falso opinabantur. Et ideo Ioannes Evangelista qui veritatem divinitatis Verbi ab ipso fonte divini pectoris hauserat, ad preces fidelium Evangelium istud scripsit, in quo doctrinam de Christi divinitate nobis tradidit, et omnes haereses confutavit. Patet ergo ordo istius Evangelii ex verbis praemissis. Primo enim insinuat nobis, *Dominum sedentem super solium excelsum, et elevatum*, in prima parte, cum dicit, *In principio erat Verbum*. In secunda vero parte insinuat quomodo *Omnis terra plena est maiestate eius*, cum dicit, *Omnia per seipsum facta sunt*. In tertia parte manifestat, quomodo *Ea quae sub ipso erant replebant templum*, cum dicit, *Verbum caro factum est*. Patet et finis huius Evangelii qui est, ut fideles templum Dei efficiantur, et repleantur maiestate Dei: unde et ipse Ioannes 20. *Haec autem scripta sunt, ut credatis* etc. Patet etiam materia huius Evangelii, quae est cognitio divinitatis Verbi, patet ordo, patet et finis. Sequitur conditio Auctoris, quae quidem describitur in praemissis, quantum ad quatuor, quantum ad nomen, quantum ad virtutem, quantum ad figuram, et quantum ad privilegium. Quantum ad nomen, quia Ioannes qui huius evangelii auctor fuit, Ioannes autem interpretatur, in quo est gratia, quia secreta divinitatis videre non possunt nisi qui gratiam Dei in se habent: *1. Cor. 11.* dicitur: *Quae sunt Dei nemo cognovit, nisi Spiritus Dei*. Ioannes ergo vidit Dominum sedentem. Quantum ad virtutem, quia fuit virgo: talibus

enim competit videre Dominum: *Matth. 9. Beati mundo corde.* Quantum ad figuram, quia Ioannes figuratur per aquilam: et hoc, quia cum alii tres Evangelistae circa ea quae Christus in carne est operatus, occupati, designentur per animalia, quae gradiuntur in terra, scilicet per hominem, vitulum et leonem: Ioannes vero supra nebulam infirmitatis humanae sicut aquila volans, lucem incommutabilis veritatis altissimis atque firmissimis oculis cordis intuetur, atque ipsam Deitatem Domini nostri Iesu Christi, qua Patri aequalis est, intendens, eam in suo Evangelio, quantum inter omnes sufficere credidit, studuit praecipue commendare; et de hoc volatu Ioannis dicitur *Iob 39. Nunquid ad praeceptum tuum elevabitur aquila:* idest Ioannis: *et infra: Oculi eius de longe prospiciunt*, quia scilicet ipsum Verbum Dei in sinu Patris oculo mentis intuetur. Quantum ad privilegium, quia inter caeteros discipulos Domini Ioannes magis fuit dilectus a Christo: iste est enim discipulus ille quem diligebat Iesus, sicut ipsemet non exprimens nomen suum *Io. ult.* dixit; et ideo, quia amicis revelantur secreta, ut dicitur *Io. 15. Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi* etc. secreta sua huic discipulo specialiter dilecto specialiter commendavit. Unde *Iob 36.* dicitur: *Immanibus*, idest superbis, *abscondit lucem*, Christus scilicet divinitatis suae veritatem: *et annuntiat de eo amico suo*, scilicet Ioanni, *quod possessio eius sit* etc. quia ipse est, qui lucem Verbi incarnati excellentius videns ipsam nobis insinuat, dicens, *Erat lux vera* etc. Patet ergo materia, ordo, finis, et auctor huius Evangelii beati Ioannis, quod prae manibus habemus.

PROLOGUS DIVI HIERONYMI

IN EVANGELIUM IOANNIS

Hic est Ioannes Evangelista, unus ex discipulis Domini, qui virgo a Deo electus est, quem do nuptiis volentem nubere vocavit Deus.

b Cui virginitatis in hoc duplex testimonium datur in Evangelio, et qui prae caeteris dilectus a Deo dicitur: et huic matrem suam pendens in cruce commendavit Dominus, ut virginem virgo servaret.

c Denique manifestans in Evangelio, quod erat ipse incorruptibilis Verbi opus inchoans, solus Verbum carnem factum esse, nec lumen a tenebris comprehensum fuisse, testatur, primum signum ponens, quod in nuptiis fecit Dominus: ostendens, quod ipse erat: ut legentibus demonstraret, quod ubi Dominus invitatus sit, deficere nuptiarum vinum debeat: et veteribus immutatis nova omnia quae a Christo instituuntur, appareant. Hoc autem Evangelium scripsit in Asia, posteaquam in Pathmos insula Apocalypsim scripserat: ut cui in principio Canonis incorruptibile principium praenotatur in Genesi, ei etiam incorruptibilis finis per virginem in Apocalypsi redderetur, dicente Christo: Ego sum *a* et *b*.

d Et hic est Ioannes, qui sciens supervenisse diem recessus sui, convocatis discipulis suis in Epheso, per multa signorum experimenta promens Christum, descendens in defossum sepulturae suae locum, facta oratione positus est ad patres suos: tam extraneus a dolore mortis, quam a corruptione carnis invenitur alienus.

e Tamen post omnes Evangelium scripsit: et hoc virgini debebatur. Quorum tamen, vel scriptorum temporis dispositio, vel librorum ordinatio, ideo a nobis per singula non exponitur, ut sciendi desiderio collato, et quaerentibus fructus laboris, et Deo magisterii doctrina servetur.

D. THOMAE AQUINATIS

IN PROLOGUM BEATI HIERONYMI EXPOSITIO

In quo intendit Hieronymus exprimere, scilicet auctorem Evangelii, et ostendere, quod ei scribere hoc Evangelium competebat. Dividitur ergo in duas partes. Primo ergo describit Ioannem quantum ad vitam. Secundo quantum ad mortem, ibi, *Hic est Ioannes*. Circa primum duo facit. Primo describit auctorem operis, quantum ad dona in vita sibi collata. Secundo ex illis ostendit idoneitatem ad Evangelium conscribendum, ibi, *Denique manifestans*. Circa primum duo facit. Primo ostendit praeconia auctoris. Secundo probat, ibi, *Cui virginitatis*. Describit enim auctorem quantum ad nomen, dicens, *Hic est Ioannes*. In quo gratia: *1. Cor. 15. Gratia Dei sum id quod sum*. Secundo quantum ad officium, cum dicit, *Evangelista: Isa. 41. Primus ad Sion dicet: Ecce adsum, et Hierusalem Evangelistam dabo*. Tertio quantum ad dignitatem, cum dicit, *Ex discipulis Domini: Isa. 54. Ponam universos filios tuos doctos a Domino*. Quarto quantum ad castitatis virtutem, cum dicit, *Qui virgo*. Quinto ab electione, *Est electus a Domino: infra 15. Non vos me elegistis*. Sexto a modo vocationis, cum dicit, qui *de nuptiis vocavit*, ab illis scilicet nuptiis ad quas est invitatus Iesus cum discipulis suis, ubi mutavit aquam in vinum. Sed contra est, quod dicitur *Matth. 4.* quod vocatus est cum Iacobo fratre suo de navi, non autem de nuptiis. Ad quod dicendum est, quod diversae fuerunt vocationes Apostolorum. Primo enim vocati fuerunt ad familiaritatem Christi; sed ultimo vocati ad discipulatum, quando scilicet relictis omnibus, secuti sunt Iesum. Quod ergo Hieronymus dicit, intelligendum est de prima vocatione, qua Ioannes ad familiaritatem Christi de nuptiis est vocatus; quod vero Matthaeus dicit, intelligendum est de ultima vocatione, qua de navi vocavit cum Iacobo fratre suo, quando scilicet relictis omnibus, secutus est Christum. Consequenter cum dicit.

b Probat praeconium virginitatis Ioannis duplici signo. Primo signo maioris dilectionis; et quantum ad hoc dicit, *Cui*, scilicet Ioanni, *In hoc*, scilicet Evangelio, *Duplex testimonium virginitatis datur in Evangelio*, idest ex verbis Evangelii, sive quae continentur in Evangelio, *Quod et prae caeteris discipulis a Deo dilectus dicitur: inf. 21. Hic est discipulus ille* etc. Causa autem huius specialis dilectionis fuit munditia, quae ad dilectionem provocat, ut dicitur *Prov. 22. Qui diligit cordis munditiam propter gratiam labiorum, habebit amicum regem*. Secundo petebat idem signo commendationis matris, cum dicitur, *Et huic*, scilicet Ioanni, *Dominus*, scilicet in cruce pendens, *matrem commendavit*, ut dicitur *Io. 19. ut virgo*, scilicet Ioannes, *Virginem matrem*, congrue, *servaret*. Deinde cum dicit.

c Ostendit, quod Ioanni competebat Evangelium scribere; et hoc quantum ad quatuor. Primo quantum ad principium Evangelii, qui incipit a Verbo incorruptibili, de quo non nisi incorruptum tractare oportuit; et quantum ad hoc dicit, *Denique manifestans*, scilicet Ioannes, *in Evangelio, quod ipse erat virgo incorruptibilis*, fuisse testatur. Secundo quantum

ad miraculorum exordium. Incipit enim miraculorum ordinem texere a miraculo, quod Deus in nuptiis ostendit, quando scilicet aquam mutavit in vinum, ut patet *Ioan. 2.* in quibus vinum nuptiarum defecit, vino novo, scilicet virginitatis, restituto; et quantum ad hoc dicit, *Primum signum*, idest miraculum, *quod in nuptiis fecit Dominus*, ponens scilicet in principio aliorum miraculorum, *Ostendens quod ipse erat*, scilicet virgo, *Ut legentibus* etc. *deficere vinum nuptiarum*, idest coniugi delectatio *debeat*, *Et veteribus immutatis*, ideat antiqua aqua in novum vinum, *Nova omnia* et caet. quia scilicet homines conversi ad Christum, debent exuere veterem, et induere novum hominem, ut dicitur *Col. 3.* et *Apoca. 21. Dicit qui sedebat in throno: Ecce nova facio omnia.* Sed contra videtur per hoc, quod dicit, quod ubi Dominus invitatus est, debebat deficere vinum nuptiarum; quod quicumque Deum amat, et diligit, debet cessare a coniugio: non ergo licet uxorem ducere. Respondeo dicendum, quod homo invitatur a Deo dupliciter: quantum ad communem gratiam; et sic non est necesse deficere vinum nuptiarum: et quantum ad speciale contemplationis fastigium; et sic oportet deficere vinum nuptiarum. Cuius rationem Apostolus assignat *1. Cor. 7. Quia mulier, quae nupta est, cogitat quomodo placeat viro:* et ideo oportet, quod ab actu contemplationis impediatur; quae autem nupta non est, cogitat quomodo placeat Christo. Vel dicendum, quod diligentibus Deum, et habentibus ipsum per gratiam, deficere debet vinum nuptiarum ab affectu vini, ut scilicet non inebrientur delectatione carnali, quae tanta posset esse, et cum tanta libidine exerceri, quod etiam in coniugatis esset peccatum mortale. Tertio quantum ad ordinem descriptionis libri: nam post omnes alios libros sacrae Scripturae, *hoc Evangelium est scriptum.* Cum enim canonica Scriptura incipiat a libro Genesis, et terminetur in Apocalypsim; Evangelium istum conscriptum fuit, *Postquam*, Ioannes revocatus est, *A Pathmos insula Asiae*, ubi ad preces Episcoporum Asiae hoc scripsit evangelium. Non tamen ordinatur ultimo, licet ultimo scripserit. Ex quo congruentia scribendi Evangelium ostenditur, *Ut cui in principio canonis*, ideat sacrae Scripturae, ubi dicitur, *In principio creavit Deus caelum et terram*, *Incorruptibile principium praenotatur*, *ei etiam incorruptibilis* etc. in Apoc. etc., quantum ad ordinem librorum, non quantum ad ordinem Scripturae. Deinde cum dicit.

d Describit auctorem: et circa hoc duo facit. Primo ponit praeconia suae laudis quantum ad mortem. Secundo concludit ex his congruentia ordinis huius Evangelii, ibi, *Tamen post omnes.* Privilegium autem mortis admirabile, et speciale est, quia nullum dolorem sensit in morte; et hoc Deo faciente, ut qui a corruptione carnis extitit penitus alienus, esset a dolore mortis extraneus. Congruentiam auctoris ad fidem ostendit, dicens,

c In libris sacrae Scripturae duplex ordo consideratur, scilicet temporis, quo scripti fuerunt, et alius dispositionis, quo in Biblia ordinantur.

SANCTUM IESU CHRISTI

EVANGELIUM SECUNDUM IOANNEM

CUM SANCTI THOMÆ AQUINATIS PRAECLARISSIMIS COMMENTARIIS

CAPUT PRIMUM

LECTIO PRIMA.

In principio erat Verbum.
b Et Verbum erat apud Deum.
c Et Deus erat Verbum.
d Hoc erat in principio apud Deum.

LECTIO PRIMA.

Evangelista Ioannes, sicut dictum est, intendit principaliter ostendere divinitatem Verbi incarnati: et ideo dividitur istud evangelium in partes duas. Primo enim insinuat Christi divinitatem. Secundo manifestat eam per ea quae Christus in carne fecit, et hoc *1. cap. Et dis tertia.* Circa primum duo facit. Primo proponit Christi divinitatem. Secundo ponit modum, quo Christi divinitas nobis innotuit, ibi, *Et vidimus gloriam eius* etc. Circa primum duo facit. Primo agit de divinitate Christi. Secundo de Verbi Dei incarnatione, ibi, *Fuit homo missus a Deo.* Quia vero in unaquaque re sunt consideranda duo, scilicet esse, et operatio, sive virtus ipsius; ideo primo agit de esse Verbi quantum ad naturam divinam; secundo de virtute, seu operatione ipsius, ibi, *Omnia per ipsum facta sunt.* Circa primum quatuor facit. Primo ostendit, quando erat Verbum, quia, *In principio erat Verbum*. Secundo, ubi erat, quia, *Apud Deum;* unde dicit, *Et Verbum erat apud Deum.* Tertio quid erat, quia Deus; unde subiungit, *Et Deus erat Verbum.* Quarto quomodo erat, quia, *Hoc erat in principio apud Deum.* Prima duo pertinent ad quaestionem, an est: secunda vero dua pertinent ad quaestionem quid est. Circa primum autem videndum est, quid sit hoc, quod dicitur, *In principio erat Verbum.* Ubi tria diligenter inquirenda concurrunt, secundum tres dictiones huius orationis. Et primo, quid sit hoc quod dicitur, *Verbum.* Secundo, quid sit hoc, quod dicitur, *In principio.* Tertio, quid sit hoc quod dicitur, *Verbum erat in principio.* Ad intellectum autem huius nominis *Verbum* sciendum est, quod secundum Philosophum ea quae sunt in voce, sunt signa earum, quae sunt in anima, passionum. Consuetum est autem in Scripturs, quod significata nominantur nominibus signorum: sicut illud *1. Cor. 9. Petra autem erat Christus.* De necessitate autem oportet, quod illud intrinsecum animae nostrae, quod significatur exteriori verbo nostro, verbum vocetur. Utrum autem per prius conveniat nomen verbi vel exteriori voce prolatae, vel ipsi conceptioni mentis, nihil refert ad praesens. Planum est tamen, quod illud, quod voce significatur, interius existens in anima, prius est quam ipsum verbum exteriori voce prolatum, utpote causa eius existens. Si ergo volumus scire quid est interius verbum mentis, videamus quid significat, quod exteriori voce profertur. In intellectu autem nostro sunt tria, scilicet ipsa potentia intellectus, species rei intellectae, quae est forma eius se habens ad ipsum intellectum, sicut species coloris ad pupillam, et tertio ipsa operatio intellectus, quae est intelligere. Nullum autem istorum significatur verbo exteriori voce prolato: nam hoc nomen lapis non significat substantiam intellectus, quia hoc non intendit dicere nominans: nec significat speciem, quae est quo intellectus intelligit, cum etiam hoc non sit intentio nominantis: non significat etiam ipsum intelligere, cum intelligere non sit actio exterius progrediens ab intelligere, sed in ipso manens. Illud ergo

proprie dicitur verbum interius, quod intelligens intelligendo format. Intellectus autem duo format, secundum duas eius operationes: nam secundum operationem suam, quae dicitur indivisibilium intelligentia, format definitionem; secundum vero operationem suam qua componit, et dividit, format enunciationem, vel aliquid huiusmodi. Et ideo illud sic formatum, et expressum per operationem intellectus, vel definientis, vel enunciantis, exteriori voce significatur: unde dicit Philosophus, quod ratio, quam significat nomen, est definitio. Istud ergo sic expressum, scilicet formatum in anima, dicitur verbum interius; et ideo computatur ad intellectum non sicut quo intellectus intelligit, sed sicut in quo intelligit, quia in ipso expresso, et formato, videt naturam rei intellectae. Sic ergo habemus significationem huius nominis, *Verbum*. Secundo ex his quae dicta sunt concipere possumus, quod verbum semper est aliud procedens ab intellectu in actu existente. Iterum, quod verbum semper est ratio, et similitudo rei intellectae: et si quidem eadem res sit intelligens, et intellecta, tunc verbum est ratio, et similitudo intellectus, a quo procedit; si autem sit aliud intelligens, et intellectum, tunc verbum non est similitudo, et ratio intelligentis, sed rei intellectae: sicut conceptio quam aliquis habet de lapide, est similitudo lapidis tantum; sed quando intellectus intelligit se, tunc huiusmodi verbum est similitudo, et ratio intellectus. Et ideo Augustinus *de Trin. lib. 9. c. 5.* ponit similitudinem Trinitatis in anima, secundum quod mens intelligit seipsam, non autem secundum quod intelligit alia. Patet ergo, quod in qualibet natura intellectuali necesse est ponere verbum: quia de ratione intelligendi est, quod intellectus intelligendo aliquid formet; huius autem formatio dicitur verbum; at ideo in omni intelligente oportet ponere verbum. Natura autem intellectualis est triplex, scilicet humana, angelica, et divina: et ideo triplex est verbum, scilicet humanum, de quo in *Psal. 13. Dixit insipiens in corde* etc. Est et angelicum, de quo *Zac. 1.* et in multis locis sacrae Scripturae dicitur, *Dixit angelus* etc. Tertium est verbum divinum, de quo *Gen. 1. Dixit Deus: Fiat lux* etc. Cum ergo Evangelista dicit, *In principio erat Verbum*, non intelligi potest de humano, vel angelico verbo: quia utrumque istorum verborum est factum, cum homo, et angelus habeant sui esse, et operationis principium, et causam; verbum autem hominis, vel angeli, non potest praeexistere eis. De quo autem verbo intellexerit Evangelista, declarat per hoc, quod dicit, hoc verbum non esse factum, cum omnia sint facta per ipsum; hoc autem est Verbum Dei, de quo Ioannes hic loquitur. Sciendum est autem, quod hoc verbum differt a nostro verbo in tribus. Prima differentia est secundum Augustinum, quia verbum nostrum prius est formabile, quam formatum: nam cum volo concipere rationem lapidis, oportet quod ad ipsam ratiocinando perveniam: et sic est in omnibus aliis, quae a nobis intelliguntur: nisi forte in primis principiis, quae cum sint simpliciter nota, absque discursu rationis statim sciuntur. Quandiu ergo, sic ratiocinando, intellectus iactatur hac, atque illac, nec dum formatio perfecta est, nisi quando ipsam rationem rei perfecte conceperit: et tunc primo habet rationem rei perfectae, et tunc primo habet rationem verbi. Et inde est, quod in anima nostra est cogitatio, per quam significatur ipse discursus inquisitionis, et verbum, quod est iam formatum secundum perfectam contemplationem veritatis. Sic ergo verbum nostrum primo est in potentia quam in actu; sed Verbum Dei semper est in actu: et ideo nomen cogitationis Verbo Dei proprie non convenit. Dicit enim Augustinus *15. de Trin.* lib. *15. c. 14.* ita dicitur Verbum Dei, ut cogitatio non dicatur, ne quid quasi volubile credatur in Deo. Id autem quod Anselmus dicit, scilicet *Dicere summo Spiritui nihil aliud est, quam cogitando intueri*, improprie dictum est. Secunda vero differentia verbi nostri ad Verbum divinum est: quia verbum nostrum est imperfectum, sed Verbum divinum est perfectissimum: quia enim nos non possumus omnes nostras conceptiones uno verbo exprimere, ideo oportet, quod plura verba imperfecta formemus, per quae divisim exprimamus omnia quae in scientia nostra sunt. In Deo autem non est sic: cum enim intelligat, et seipsum etiam, et quicquid intelligit per essentiam suam uno actu; unicum Verbum divinum est expressivum totius quod in Deo est, non solum personarum, sed etiam creaturarum: alias esset imperfectum. Unde dicit Augustinus, si quid minus esset in verbo, quam in dicentis scientia continetur, verbum imperfectum esset. Sed constat quod est perfectissimum. Ergo est tantum unum: *Iob 33. Semel loquitur Deus* etc. Tertia differentia est, quod verbum nostrum non est eiusdem naturae nobiscum; sed Verbum divinum est eiusdem naturae cum Deo; et ideo est aliquid subsistens in natura divina: nam ratio intellecta, quam intellectus videtur de aliqua re formare, habet esse intelligibile tantum in anima nostra; intelligere autem in anima nostra non est idem quod est naturale animae, quia anima non est sua operatio. Et ideo verbum quod format intellectus noster, non est de essentia animae, se est accidens ei. In Deo autem idem est intelligere et esse; et ideo Verbum intellectus divini non est aliquid accidens, sed pertinens ad naturam eius: unde oportet, quod sit subsistens, quia quicquid est in natura Dei, est Deus. Unde dicit Damascenus quod Deus Verbum substantiale est, et in hypostasi ens. Reliqua vero verba nostra, scilicet virtutes, sunt animae. Ex praemissis etiam patet, quod Verbum proprie loquendo, semper personaliter accipitur in divinis, cum non importet, nisi quid expressum ab intelligente. Item quod Verbum in divinis sit similitudo eius, a quo procedit, et quod sit coaeternum ei, a quo procedit, cum non prius fuerit formabile quam formatum, sed semper in actu: et quod sit aequale Patri, cum sit perfectum, et totius esse Patris expressivum, et quod sit coessentiale, et consubstantiale Patri, cum sit substantia eius. Patet etiam, quod cum in qualibet natura, illud quod procedit habens similitudinem naturae eius, a quo procedit, vocetur filius, et hoc verbum procedit in similitudinem, et identitatem naturae eius, a quo procedit, convenienter et proprie dicitur filius: et productio eius dicitur generatio. Sic ergo patet primum, scilicet quid sit hoc, quod dicitur *Verbum*. Circa hoc autem quatuor quaestiones occurrunt. Duae sunt Chrysosto-

mi. Prima est, cur Ioannes Evangelista Patrem dimittens, confestim incaepit a Filio, dicens, *In principio erat Verbum*. Ad hoc autem est duplex responsio. Una est, quia Pater omnibus innotuerat in veteri Testamento, quamvis non in ratione patris, sed ut Deus, filius autem ignorabatur: et ideo in novo Testamento, in quo agitur de cognitione Verbi, incipit a Verbo, sive Filio. Alia est, quia per Filium ducimur in notitiam Patris: *Io. 17. Pater manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi* etc. Volens ergo fideles in notitiam Patris ducere Evangelista, decenter incaepit a Filio, statim subiungens de Patre, cum dicit, *Et Verbum erat apud Deum*. Secunda quaestio est etiam Chrysostomi. Cum enim, sicut dictum est, Verbum procedat ut filius, quare dixit Verbum, et non filius? Ad hoc etiam dupliciter respondetur. Primo quia filius dicit aliquid genitum, et cum audimus generationem filii, posset quis cogitare generationem illam talem esse, qualem comprehendere potest, scilicet materialem, et passibilem; ideo ergo non dixit filius, sed Verbum, quod importat intelligibilem processum, ut non intelligat materialem, et passibilem generationem illam fuisse. Ostendens igitur filium ex Deo impassibiliter nasci, destruit vitiosam suspicionem per Verbi nuncupationem. Aliter potest dici sic. Evangelista tractaturus erat de Verbo, inquantum venerat ad manifestandum Patrem. Unde cum ratio manifestationis magis importetur in nomine Verbi quam in nomine filii, ideo magis est usus nomine Verbi. Tertia quaestio est Augustini *in lib. 83. q. 63.* quae talis est. In Graeco, ubi nos habemus Verbum, habetur logos. Cum ergo logos significet in Latino rationem et Verbum, quare translatores transtulerunt Verbum, et non rationem, cum ratio sit quid intrinsecum, quemadmodum etiam Verbum? Respondeo. Dicendum, quod ratio proprie nominat conceptum mentis, secundum quod in mente est, etsi nihil per illam exterius fiat; per verbum vero significatur respectus ad exteriora: et ideo quia Evangelista per hoc, quod dixit logos, non solum intendebat significare respectum ad existentiam Filii in Patre, sed etiam operativam potentiam Filii, quia per ipsum facta sunt omnia, magis antiqui transtulerunt Verbum, quod importat respectum ad exteriora, quam ratio, quae tantum conceptum mentis insinuat. Quarta quaestio est Origenis, quae talis est. Scriptura in pluribus locis loquens de Verbo Dei, nominat ipsum, non absolute Verbum, sed cum additione, scilicet Dei, cum dicit verbum Dei, vel Domini: *Eccl. 1. Fons sapientiae Verbum Dei in excelsis*, Et *Apoc. 19. Et nomen eius Verbum Dei*. Quare ergo Evangelista, cum loqueretur hic de Verbo Dei, non dixit, *In principio erat Verbum Dei*, sed dixit tantummodo Verbum? Respondeo. Dicendum, quod licet sint multae veritates participatae, est tamen una veritas absoluta, quae per suam essentiam est veritas, scilicet ipsum esse divinum, qua veritate, omnia verba sunt verba; eodem modo est una sapientia absoluta supra omnia elevata, scilicet sapientia divina, per cuius participationem omnes sapientes sunt sapientes: et etiam est unum verbum absolutum, cuius participatione omnes habentes verbum, dicuntur dicentes. Hoc autem est Verbum divinum, quod per seipsum est Verbum super omnia verba elevatum. Ut ergo Evangelista hanc supereminentiam divini Verbi significaret, ipsum Verbum absque ulla additione nobis absolute proposuit: et quia Graeci, quando volunt significare aliquid segregatum, et elevatum ab omnibus aliis, consueverunt apponere articulum nomini, per quod illud significatur: sicut Platonici volentes significare substantias separatas, puta bonum separatum, vel hominem separatum, vocabant illud ly per se bonum, vel ly per se hominem; ideo Evangelista volens significare segregationem, et elevationem istius Verbi super omnia, apposuit articulum ad hoc nomen logos, ut sic dicatur in Latino, ly verbum. Secundo considerandum est, quid significet hoc quod dicit *In principio*. Sciendum est autem, quod principium secundum Origenem multis modis dicitur. Cum enim principium importet ordinem quendam ad alia, necesse est invenire principium in omnibus, in quibus est ordo. Invenitur autem ordo in quantitatibus; et secundum hoc dicitur principium in numeris, et longitudine, puta lineae. Invenitur etiam ordo in tempore; et secundum hoc dicitur principium temporis, vel durationis. Invenitur ordo in disciplinis, et hic est duplex, secundum naturam, et quoad nos; et utroque modo dicitur principium: *Heb. 5. Deberetis esse magistri per tempus* etc. Et hoc modo secundum naturam quidem in disciplina christiana, initium et principium sapientiae nostrae est Christus, inquantum est sapientia, et Verbum Dei, idest secundum divinitatem. Quoad nos vero principium est ipse Christus, inquantum Verbum caro factum est, idest secundum eius incarnationem. Invenitur etiam ordo in productione rei: et secundum hoc principium dicitur ex parte generati, scilicet ipsa prima pars generati seu facti: sicut fundamentum dicitur principium domus. Vel ex parte facientis: et sic est triplex principium, scilicet intentionis, quod est finis, quod movet agentem: rationis, quod est ipsa forma in mente artificis: et executionis, quod est potentia operans. His igitur modis de principio inquirendum est, quomodo sumatur hic principium, cum dicitur, *In principio erat Verbum*. Dicendum est igitur quod potest sumi tripliciter. Uno modo, secundum quod principium supponit pro persona Filii, quod principium est creaturarum secundum rationem virtutis activae, et per modum sapientiae, quae est ratio eorum quae fiunt; unde dicitur *1. Cor. 1. Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam*. Unde et Dominus de se dicit *Io. 8. Ego principium, qui et loquor vobis*. Sic ergo accipiendo principium intelligendum est, quod dicitur *In principio erat Verbum*, ac si diceret, In filio erat verbum, ut sit sensus, ipsum Verbum est principium, eo modo loquendi, quo dicitur vita esse in Deo, quae tamen non est aliud, quia ipse Deus: et haec est expositio Origenis. Dicit ergo hic Evangelista *In principio*, ut statim in principio divinitatem Verbi ostenderet, ut Chrysostomus dicit, dum asserit ipsum esse principium, quia secundum determinationem omnium principium est honoratissimum. Secundo modo potest accipi principium, prout supponit pro persona Patris, quod est principium, non solum creaturarum, sed omnis divini processus: et sic accipitur *in Ps. 109. Tecum principium* etc. Secundum hoc ergo dicitur *In principio erat Verbum*, ac si diceretur, In Patre erat Filius; et haec est expositio Augustini,

et etiam Origenis. Dicitur autem Filius esse in Patre, quia eiusdem essentiae est cum Patre. Cum enim Filius sit sui essentia, in quocunque est essentia Filii, est Filius. Quia ergo in Patre est essentia Filii per consubstantialitatem, conveniens est, quod Filius sit in Patre; unde *Ioan. 14.* dicitur: *Ego in Patre* etc. Tertio mode potest accipi principium pro principio durationis, ut sit sensus, *In principio erat Verbum*, idest Verbum erat ante omnia, ut Augustinus exponit, et designatur per hoc Verbi aeternitas secundum Basilium et Hilarium: per hoc enim quod dicitur, *In principio erat Verbum*, ostenditur, quod quodcumque principium durationis accipiatur, sive rerum temporalium, quod est tempus, sive aeviternarum, quod est aevum, sive totius mundi, sive quodcunque imaginatum extensum per multa saecula in illo principio, iam erat Verbum; unde Hilarius dicit 7. *de Trin. Transeuntur tempora, transcenduntur saecula, tolluntur aetates. Pone aliquid quod voles tuae opinionis principium, Verbum iam erat, unde tractatur:* et hoc est quod dicitur *Proc. 8. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret a principio.* Quod autem est ante durationis principium, est aeternum. Sic igitur secundum primam expositionem asseritur Verbi causalitas. Secundum autem secundam Verbi consubstantialitas ad Patrem, qui verbum loquitur. Secundum vero tertiam Verbi coaeternitas. Considerandum est etiam hic, quod dicitur *Verbum erat*, quod est temporis praeteriti imperfecti, maxime videtur competere ad designandum aeterna, si attendamus naturam temporis, et eorum quae sunt in tempore. Quod futurum est, nondum est actu, praesens autem actu est, et per hoc quod est actu praesens, non designatur fuisse: praeteritum autem perfectum designat aliquid extitisse, et esse iam determinatum, et iam defuisse; sed praeteritum imperfectum significat aliquid fuisse, et non esse adhuc determinatum, nec defuisse, sed adhuc remanere; ideo signanter Ioannes ubicunque ponit aliquid aeternum, dici *erat*; ubi vero dicit aliquid temporale, dicit, *fuit*, ut infra patebit. Sed quantum ad rationem praesentis competit maxime ad designandum aeternitatem praesens tempus, quod signat aliquid esse in actu, quod semper convenit aeternis: et ideo dicitur *Exod. 3. Ego sum qui sum;* et Augustinus dicit, quod ille solus vere est, cuius esse non novit praeteritum, et futurum. Est etiam considerandum, quod hoc verbum *Erat*, secundum Glossam non sumitur hic inquantum significat temporales motus, more aliorum verborum, sed secundum quod signat rei existentiam: unde et verbum substantivum dicitur. Sed potest aliquis quaerere, Cum Verbum sit genitum a Patre, quomodo possit esse Patri coaeternum: homo enim filius a patre homine genitus est eo posterior. Ad quod dicendum est, quod principium originis invenitur esse prius duratione, eo quod est ex principio, propter tria. Primo quidem, quia principium originis alicuius rei praecedit tempore actionem, quia producit rem, cuius est principium, sicut non statim quando homo est, incipit scribere; et ideo tempore praecedit scripturam. Secundo per hoc quod actio successionem habet; et ideo etiam si simul cum agente incipiat, tamen terminus actionis est post agentem, sicut cum simul generatus est ignis in istis inferioribus, incipit sursum tendere; prius tamen est ignis, quam sit sursum, quia motus quo sursum tendit, quodam tempore mensuratur. Tertio modo, eo quod ex voluntate principii determinatur initium durationis eius, quod est in principio, sicut ex voluntate Dei determinatur initium durationis creaturae: unde prius fuit Deus, quam creatura. Nihil autem horum trium generatione divina Verbi invenitur: non enim Deus primo fuit, quam incoeperat generare Verbum: cum enim generatio Verbi nihil aliud sit, quam intelligibilis conceptio, sequeretur, quod Deus esset prius intelligens in potentia, quam in actu, quod est impossibile. Similiter non potest esse, quod ipsa Verbi generatio sit successiva: sic enim divinum Verbum prius esset informe, quam formatum, sicut accidit in nobis, qui cogitando verba formamus, quod est falsum, ut iam dictum est. Similiter non potest dici, quod Pater sua voluntate initium durationis Filio suo praestituerit: quia Deus Pater non generat Filium voluntate, ut Ariani dixerunt, sed naturaliter: Deus enim Pater seipsum intelligendo Verbum concipit, et ideo non ante fuit Deus Pater, quam Filius. Huius aliqualis similitudo apparet in igne, et in splendore procedente ab igne: procedit enim splendor naturaliter, et sine successione. Item si ignis esset aeternus, splendor eius coaeternus esset: propter quod Filius dicitur splendor Patris: *Heb. 1. Qui cum sit splendor gloriae;* sed in hac similitudine deficit connaturalis, et ideo nominamus eum filium, cum tamen in humana filiatione deficiat coaeternitas: oportet enim ex multis similitudinibus sensibilium in divinam cognitionem pervenire, quia una non sufficit: et hoc est, quod dicitur in libro Ephesini concilii, coexistere semper Patri Filium: splendor enim denunciat impassibilitatem, nativitas ostendit Verbum, consubstantialitatem vero filii nomen insinuet. Nominamus ergo filium diversis nominibus, ad exprimendum perfectionem eius, quae nomine non potest exprimi: ut enim ostendatur connaturalis Patri, dicitur filius; ut ostendatur in nullo dissimilis, dicitur Imago; ut ostendatur coaeternus, dicitur splendor; ut ostendatur immaterialiter genitus, dicitur Verbum. Deinde cum dicit.

b Hic ponitur secunda clausula, quam Evangelista ponit in sua narratione: ubi prius consideranda est significatio horum verborum quae in prima clausula posita non fuerunt, scilicet, *Deum* et *apud*. Quid enim sit Verbum, et quid principium, iam expositum est. Haec ergo quae in hac secunda clausula ponuntur de novo, scilicet, *Deum*, et *apud*, investigantes, diligentius prosequamur. Et ut melius expositionem huius secundae clausulae intelligamus, dicendum est aliquid de significatione utriusque, quantum pertinet ad propositum. Sciendum est ergo in primis quod hoc nomen *Deus* significat divinitatem, sed in supposito et concreto; hoc vero nomen deitas significat deitatem in abstracto, et absoluto: et inde est, quod non potest supponere pro persona ex naturali virtute, et ex modo significandi, sed supponit solummodo pro natura. Hoc vero nomen *Deus* habet naturaliter ex modo significandi quod supponat pro aliqua personarum: sicut hoc nomen homo supponit pro supposito humanitatis: et ideo quandocunque veritas locutionis,

vel ipsum praedicatum exigit, ut hoc nomen Deus supponat pro persona, tunc supponit pro persona, ut cum dicimus, Deus generat Deum: et ita cum hic dicitur *apud Deum*, necesse est, quod Deus pro persona Patris supponat, quia haec praepositio *apud* distinctionem significat Verbi, quod esse dicitur apud Deum; et licet significet distinctionem in persona, non tamen in natura, cum eadem sit natura Patris, et Filii. Evangelista igitur significare voluit Patris personam per hoc quod dixit, *Deum*. Sciendum est autem circa hoc, quod haec praepositio *apud* quandam coniunctionem rei significatae per rectum, ad rem significatam per obliquum importat, sicut haec praepositio *in;* sed differenter, quia haec praepositio *in* significat quandam coniunctionem intrinsecam; haec vero praepositio *apud* quodammodo extrinsecam coniunctionem importat: et utrumque dicimus in divinis, scilicet Filium esse in Patre, et esse apud Patrem, et intrinsecum quidem ad consubstantialitatem pertinet, extrinsecum vero, ut sic loqui liceat, cum improprie in divinis dicatur extrinsecum, non nisi ad distinctionem personalem refertur, cum Filius a Patre solum per originem distinguatur: et ideo utrumque istorum, et consubstantialitas in natura designatur, et distinctio in personis: consubstantialitas quidem, inquantum coniunctionem quandam importat; distinctio vero, inquantum distinctionem quamdam significat, ut superius dictum est. Et quia haec praepositio *in*, ut dictum est, principaliter consubstantialitatem designat, inquantum importat coniunctionem intrinsecam, et ex consequenti distinctionem personarum, inquantum omnis praepositio est transitiva, haec autem praepositio *apud* distinctionem personalem significat principaliter, consubstantialitatem vero, inquantum quandam coniunctionem significat quasi extrinsecam; ideo Evangelista in hoc loco specialiter ista praepositione *apud* usus est, ut distinctionem personae Filii a Patre insinuaret, cum dixit, *Et Verbum erat apud Deum*, idest Filius apud Patrem, ut alia persona apud aliam. Sciendum est autem quod per hanc praepositionem *apud* quatuor significantur, per quae obiectiones quatuor contrariae excluduntur. Significat enim haec praepositio *apud* primo subsistentiam in recto, quia ea quae subsistentiam per se non habent, non dicuntur proprie esse apud aliquid: sicut non dicimus albedinem esse apud corpus, et similiter de aliis, quae per se non subsistunt. Ea autem quae per se subsistunt, dicuntur proprie esse unum apud aliud, sicut dicimus hominem esse apud hominem, et lapidem apud lapidem. Secundo significat auctoritatem in obliquo: non enim proprie dicitur Rex esse apud militem, sed proprie dicitur miles apud Regem. Tertio dicit distinctionem: non enim proprie dicitur aliquis esse apud seipsum, sed unus homo est apud alium. Quarto significat coniunctionem, et societatem quandam: cum enim dicitur aliquis esse apud alium, insinuatur nobis inter eos quaedam socialis coniunctio. Secundum autem istas conditiones importatas in significatione huius praepositionis *apud* convenienter Evangelista hanc clausulam, scilicet, *Verbum erat apud Deum*, subiungit primae clausulae, scilicet, *In principio erat Verbum*. Praetermissa namque una illarum trium expositionum huius quod est *In principio erat Verbum*, illa scilicet, secundum quam principium ponitur pro Filio, ad quamlibet aliarum expositionum, scilicet ad illam quae principium dicit idem quod ante omnia, et ad illam, secundum quam principium sumitur pro Patre, duplex obiectio fit ab Haereticis, et sic sunt quatuor obiectiones, quas per quatuor conditiones huius praepositionis *apud* supra positas excludere possumus. Quarum prima talis est: Tu dicis, quod Verbum erat in principio, idest ante omnia. Sed ante omnia nihil erat. Ubi ergo erat Verbum, si ante omnia nihil erat? Haec autem obiectio procedit secundum imaginationem eorum, qui ponunt, omne quod est, esse alicubi et in loco: quae quidem excluditur a Ioanne, cum dicit, *apud Deum*: et designat coniunctionem secundum ultimam dictarum conditionum: ut sit sensus secundum Basilium, ubi ergo erat Verbum? Respondet *apud Deum*: non in aliquo loco, cum incircumscriptibile sit, sed apud Patrem, qui nullo comprehenditur loco. Secunda quaestio ad idem, est talis: Tu dicis, quod Verbum erat in principio, idest ante omnia. Sed ea quae sunt ante omnia, a nullo videntur procedere, cum illud a quo procedit aliquid, prius esse videatur eo, quod procedit ab ipso. Ergo Verbum non est procedens ab alio. Haec autem obiectio excluditur cum dicit *Verbum erat apud Deum*, ut ly *apud* accipiatur secundum secundam conditionem, secundum quam importat auctoritatem in causali, et sit sensus secundum Hilarium *de Trin. lib. 2. A quo est Verbum si ante omnia?* Evangelista respondet: *Verbum erat apud Deum;* quasi dicat, licet Verbum careat initio durationis, non tamen caret principio vel auctore: erat enim apud eum, ut apud auctorem. Tertia quaestio est, ad aliam expositionem, secundum quam principium supponit pro Patre, quae talis est: Tu dicis *in principio erat Verbum*, idest Filius erat in Patre. Sed illud quod est in aliquo, non videtur esse subsistens, ut hypostasis: sicut albedo quae est in corpore, non subsistit. Sed haec obiectio solvitur per hoc, quod dicit *Verbum erat apud Deum*, ut ly *apud* sumatur secundum primam conditionem, per quam importat subsistentiam in recto, et sic secundum Chrysostomum est sensus, *Verbum erat in principio*, non ut accidens, sed *erat apud Deum*, ut subsistens, et hypostasis divina. Quarta quaestio ad idem est talis: Tu dicis, quod Verbum erat in principio, idest in Patre. Quod autem est in aliquo, non est distinctum ab eo. Ergo Filius non est distinctus a Patre. Sed haec obiectio excluditur *Et Verbum erat apud Deum*, ut ly *apud* sumatur secundum tertiam conditionem, secundum quam significat distinctionem: ut sit sensus secundum Alcuinum, et Bedam, *Verbum erat apud Deum*, et sic erat in Patre per consubstantialitatem naturae, quod tamen est apud ipsum per distinctionem personae. Sic ergo per hanc clausulam *et Verbum erat apud Deum*, ostenditur coniunctio Verbi ad Patrem in natura, secundum Basilium; distinctio in persona autem secundum Alcuinum et Bedam; subsistentia Verbi in natura divina, secundum Chrysostomum; auctoritas Patris ad Verbum, secundum Hilarium. Notandum autem secundum Origenem, quod per hoc quod dicit *Verbum erat apud Deum*, ostendit Filium semper fuisse apud Patrem: in veteri enim testamento dicitur, factum esse verbum Domini ad Hieremiam, vel quemcumque alium, ut patet in multis Scripturae locis;

non autem dicitur, verbum Domini erat apud Hieremiam, vel apud alium, quia ad illos fit verbum, qui incipiunt habere verbum, postquam non habuerunt. Unde Evangelista non dixit Verbum factum esse apud Patrem, sed *erat apud Patrem:* quia ex quo Pater erat, Verbum apud eum erat Deinde eum dicit.

c Haec est tertia clausula narrationis Ioannis: quae quidem secundum ordinem doctrinae congruentissime sequitur. Quia enim Ioannes dixerat de Verbo, quando erat, et ubi erat; restabat quaerere, quid erat Verbum, idest Verbum erat Deus, ut iy *Verbum* ponatur ex parte subiecti, et iy *Deus* ex parte praedicati. Sed cum prius quaerendum sit de re quid est, quam ubi, et quando sit, videtur quod Ioannes hunc ordinem pervertat, insinuans primo de Verbo ubi, et quando sit. Ad hanc autem quaestionem respondet Origenes, quod aliter dicitur esse Verbum Dei apud hominem, et aliter apud Deum: nam apud hominem est ut perficiens ipsum, quia per illud homo efficitur sapiens et bonus: *Sapient. 7. Amicos Dei et Prophetas constituit;* apud Deum vero non ita dicitur esse Verbum, quasi Pater perficiatur per Verbum, et illustretur ab ipso; sed sic est apud Deum, quod accipit naturalem divinitatem ab ipso, qui verbum loquitur, a quo habet, ut sit idem Deus cum eo. Ex eo, quod est per originem apud Deum, necesse fuit primum ostendere, quod Verbum erat in Patre, et apud Patrem, quam quod Verbum erat Deus. Sciendum est autem, quod per hanc clausulam, *Deus erat Verbum*, responderi potest duabus obiectionibus, quae ex praecedentibus insurgunt. Quarum una insurgit ex nomine Verbi, et est talis: Tu dicis, quod *Verbum erat in principio, et apud Deum.* Constat autem, quod Verbum secundum communem usum loquendi significat vocem aliquam, et enunciationem necessariorum, manifestationem cogitationum. Sed ista transeunt, et non subsistunt. Posset ergo credi, quod de tali verbo Evangelista loqueretur. Sed ista quaestio satis per praedicta excluditur, secundum Hilarium et Augustinum *hom. prima super Io.* qui dicit, manifestum esse Verbum in hoc loco non posse per locutionem accipi: quia cum locutio sit in motu, et transeat, non posset dici, quod *In principio erat Verbum*, si Verbum esset quid transiens et in motu. Item cum dicit, *Et Verbum erat apud Deum*, datur idem intelligi: satis enim patet quod aliud est inesse, et aliud est adesse: verbum enim nostrum, cum non subsistat, non adest, sed inest; verbum autem Dei est subsistens, et ideo adest: et idcirco Evangelista signanter dixit, *Verbum erat apud Deum.* Sed tamen, ut obiectionis causa tollatur totaliter, naturam et esse Verbi subdit, dicens, *Et Verbum erat Deus.* Alia quaestio insurgit ex hoc, quod dixerat, *Apud Deum.* Cum enim ly *Apud* dicat distinctionem, posset credi, quod Verbum erat apud Deum, scilicet Patrem, ab ipso in natura distinctum. Et ideo ad hoc excludendum statim subdit consubstantialitatem Verbi ad Patrem, dicens, *Et Verbum erat Deus;* quasi dicat, non separatus a Patre per diversitatem naturae, quia ipsum Verbum est Deus. Nota etiam specialem modum significandi, quia dicit *Verbum erat Deus*, absolute ponendo, *Deum*, ut ostendat non eo modo Deum esse, quo nomen deitatis attribuitur creaturae in sacra Scriptura, quia cum additione aliqua aliquando hoc nomen creatura participat: sicut illud *Exo. 7. Ego constitui te Deum Pharaonis*, ad designandum quod non erat Deus simpliciter, nec per naturam, quia constituebatur Deus alicuius determinate. Et illud *Psal. 81. Ego dixi Dii estis;* quasi dicat, per meam reputationem, non secundum rei veritatem Dii estis: aliud enim est Deum reputari, et aliud esse Deum. Unde Verbum absolute dicitur Deus, quia est secundum essentiam suam Deus, et non participative, sicut homines, et angeli. Sciendum est etiam, quod circa hanc clausulam Origenes turpiter erravit ex modo loquendi, qui in graeco habetur, sumens occasionem sui erroris. Consuetudo enim est apud Graecos, quod cuilibet nomini apponunt articulum, ad designandum discretionem quandam. Quia ergo in Evangelio Ioannis in graeco, huic nomini quod est Verbum, cum dicit, *In principio erat Verbum*, et similiter, huic nomini quod est, *Deus*, cum dicitur, *Et Verbum erat apud Deum*, apponitur articulus, ut dicatur iy *Verbum*, et ly *Deus*, ad designandum eminentiam, et discretionem Verbi ad alia verba, et principalitatem Patris in divinitate; et ideo cum in hoc quod dicitur, *Verbum erat Deus*, non apponatur articulus huic nomini Deus, quod supponit pro persona filii, blasphemavit Origenes, quod Verbum non esset Deus per essentiam, licet sit essentialiter verbum, sed dicitur per participationem Deus: solus vero Pater est Deus per suam essentiam; et sic ponebat Filium Patre minorem. Quod autem non sit verum, probat Chrysostomus per hoc, quod si articulus positus huic nomini, *Deus*, importaret maioritatem in Patre respectu Filii, nunquam apponeretur huic nomini Deus, cum de alio praedicatur, sed solum quando praedicatur de Patre, et semper cum dicitur de Patre, apponeretur articulus. Invenimus autem contrarium per duas auctoritates Apostoli, qui notat Christum Deum cum appositione articuli, dicens *in epist. ad Titum 2. Expectantes beatam spem, et adventum gloriae magni Dei:* ibi enim Deus, supponit pro Filio, et apponitur articulus. In graeco ergo Christus est Deus magnus. Item idem Apostolus *Ro. 9.* dicit: *Ex quibus Christus, qui est super omnia Deus benedictus in saecula:* ibi similiter ad ly *Deus* ponitur in graeco articulus. Praeterea *1. Io. ult.* dicitur: *Ut simus in vero Filio eius Christo Iesu, hic est verus Deus, et vita aeterna.* Christus ergo non est per participationem Deus, sed verus. Patet igitur, esse falsum quod Origenes finxit. Ratio autem, quare Evangelista non posuit articulum huic nomini, *Deus*, assignatur a Chrysostomo, quia iam bis nominaverat Deum cum appositione articuli; et ideo non oportebat reiterare tertio, sed subintelligitur. Vel dicendum, et melius, quod Deus ponitur hic in praedicato, et tenetur formaliter; consuetum erat autem quod nominibus in praedicato positis, non ponitur articulus, cum discretionem importet. Si vero Deus poneretur hic ex parte subiecti, pro quacumque persona supponeret, sive pro Filio, sive pro Spiritu sancto, non est dubium, quod in graeco ibi apponeretur articulus. Deinde cum dicit.

d Hic ponitur quarta clausula, quae introducitur propter clausulam praecedentem: ex hoc enim quod

Evangelista dixerat, quod *Verbum erat Deus*, duplex falsus intellectus accipi poterat a non recte sentientibus. Deus a Gentilibus, qui ponunt pluralitatem, et diversitatem Deorum, et eorum contrarias dicunt esse voluntates, sicut illi, qui fabulantur Iovem pugnasse cum Saturno, et sicut Manichaei, qui ponunt duo contraria principia naturae. Contra hunc errorem Dominus dixit *Exo. 30. Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est.* Quia ergo Evangelista dixerat, *Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum*, possunt isti in fulcimentum sui erroris istud adducere, intelligentes alium esse Deum, apud quem est Verbum, et alium ipsum Verbum, et eum hoc alterius, sive contrariae voluntatis, quod est contra legem Evangelii. Ad hoc ergo excludendum dicit, *Hoc erat in principio apud Deum*; quasi dicat secundum Hilarium, ita dico, quod Verbum est Deus, quod tamen non est habens divinitatem, sed est apud Deum, scilicet in una natura, et eadem, in qua ipse est. Item per hoc quod dicit, *Verbum erat Deus*, ne intelligeretur, quod haberet contrariam voluntatem, addit hoc, quod scilicet, *Verbum erat in principio apud Deum*, scilicet Patrem, non divisum ab ipso, non contrarium, sed habens cum eo identitatem naturae, et concordiam voluntatis: quae quidem unio fit per communionem divinae naturae tribus personis, et per nexum naturalis amoris Patris, et Filii. Alius error poterat ex praemissis verbis elici ab Arianis, qui ponunt Filium minorem esse, quam Pater, propter hoc quod dicitur *Pater maior me est, Io. 14.* Dicunt enim Patrem maiorem Filio, et quantum ad aeternitatem, et quantum ad naturae divinitatem. Ut ergo Evangelista excluderet, addit, *Hoc erat in principio apud Deum.* Arius enim primam clausulam, scilicet, *In principio erat Verbum*, admittit: non tamen vult, quod ibi principium accipiatur pro Patre, sed pro principio creaturarum. Dicit quod Verbum erat in principio creaturarum, et ideo nequaquam Patri est coaeternus. Sed hoc excluditur secundum Chrysostomum per illam clausulam, *Hoc erat in principio*, non quidem creaturarum, sed *in principio apud Deum*, idest ex quo Deus fuit, nunquam enim Pater solitarius fuit a Filio, sive Verbo, sed semper hoc, scilicet Verbum apud Deum erat. Item Arius confitetur, quod Verbum erat Deus, sed tamen minor Patre. Sed hoc excluditur per ea quae sequuntur. Duo enim sunt propria magna Dei, quae Arius Deo Patri singulariter attribuebat, scilicet aeternitas, et omnipotentia. In quocunque ergo ista duo inveniuntur, ille est magnus Deus, quo nullus est maior. Sed haec duo Evangelista Verbo attribuit. Ergo Verbum est magnus Deus, et non minor. Aeternitatem quidem dicit esse in Verbo per hoc quod dicit, *Hoc erat in principio apud Deum*, idest Verbum ab aeterno, non solum in principio creaturarum, ut Arius intellexit, erat, sed apud Deum, accipiens esse, et divinitatem ab eo. Omnipotentiam vero attribuit Verbo per hoc quod subdit, *Omnia per ipsum facta sunt.* Origenes vero haec eandem clausulam satis pulchro exponens, dicit ipsam non esse aliam a tribus primis; sed ipsam esse quendam epilogum praemissorum. Evangelista enim postquam insinuaverat veritatem esse Filii, transiturus ad eius insinuandum virtutem recolligit, quasi in summa epilogando in quarta clausula, quod in primis tribus praedixerat. Primo enim per hoc quod dicit, *hoc*, intelligit tertiam clausulam. Per hoc vero quod subdit, *erat apud Deum*, recolligit secundam: ut sic non intelligas aliud Verbum, quod erat in principio, et quod erat Deus; sed hoc Verbum, quod erat Deus, erat in principio apud Deum. Si quis ergo recte consideret has quatuor propositiones, inveniet evidenter per eas destrui omnes haereticorum, et Philosophorum errores. Quidam enim haeretici, sicut Hebion, et Cherintus dixerunt, Christum non praeextitisse beatae Virgini, sed ab ea sumpsisse essendi, et durationis principium: ponentes eum fuisse hominem purum, sed meruisse divinitatem per bona merita. Quod etiam Fotinus et Paulus Samosatenus eos secuti dixerunt. Horum errorem Evangelista excludit, dicens, *In principio erat Verbum*, idest ante omnia, et in Patre ab aeterno; ergo non sumpsit initium ex Virgine. Sabellius vero, licet fateretur, quod Deus qui carnem suscepit ex Virgine, non sumpsit initium, sed fuit ab aeterno; tamen dicebat, quod non erat alia persona Patris, qui fuit ab aeterno, et Filii, qui carnem assumpsit ex Virgine, sed idem erat Pater, et Filius personaliter, trinitatem personarum in divinis confundens. Contra hunc errorem dicit Evangelista, *Et Verbum erat apud Deum*, scilicet Filius apud Patrem, ut alius apud alium. Eunomius vero posuit Filium omnino dissimilem esse Patri: et hoc consequenter Evangelista excludit, dicens, *Et Deus erat Verbum.* Arius vero dicebat Filium Patre minorem; sed hoc excludit Evangelista cum dicit, *Hoc erat in principio apud Deum*, quod supra fuit expositum. Per hoc etiam excluduntur errores philosophorum. Quidam enim philosophorum antiqui, scilicet naturales, ponebant mundum non ex aliquo intellectu, neque per aliquam rationem, sed a casu fuisse: et ideo a principio rationem non posuerunt, seu intellectum aliquam causam rerum, sed solam materiam fluitantem, utpote athomos: sicut Democritus posuit, et alia huiusmodi principia materialia, ut alii posuerunt. Contra hos est quod Evangelista dicit, *In principio erat Verbum*, a quo res scilicet principium sumpserunt, et non a casu. Plato autem posuit, rationes omnium rerum factarum subsistentes separatas in propriis naturis, per quarum participationem res materiales essent: puta per rationem hominis separatam, quam dicebat per se hominem, haberent quod sint homines. Sic ergo, ne hanc rationem, per quam omnia facta sunt, intelligas rationes separatas a Deo, ut Plato ponebat, addit Evangelista, *Et Verbum erat apud Deum.* Alii etiam Platonici, ut Chrysostomus refert, ponebant Deum patrem eminentissimum, et primum, sub quo ponebant mentem quandam, in qua dicebant esse similitudines, et ideas omnium rerum. Ne ergo sic intelligas, quod Verbum erat apud Patrem quasi sub eo, et minor eo, addit Evangelista, *Et Verbum erat Deus.* Aristoteles vero posuit in Deo rationes omnium rerum, et quod idem est in Deo intellectus, et intelligens, et intellectum; tamen posuit mundum coaeternum sibi fuisse: et contra hoc est quod Evangelista dicit, *Hoc*, scilicet verbum solum, *Erat in principio apud Deum*, ita quod ly *Hoc* non excludit aliam personam, sed aliam naturam coaeternam. Nota etiam in praedictis differentiam Ioannis

ab aliis Evangelistis, quomodo scilicet dignius evangelium suum incaepit, quam alii: ipsi enim annunciaverunt Christum Filium Dei ex tempore natum: *Matth. 2. Cum natus esset Iesus* etc. Ioannes vero dicit eum ab aeterno fuisse, *In principio*, inquit, *erat Verbum*. Ipsi etiam dicunt eum subito inter homines apparuisse: *Luc. 2. Nunc dimittis servum tuum Domine* etc. *ante faciem omnium populorum*, etc. Ioannes vero dicit eum apud Patrem semper fuisse, *Et Verbum*, inquit, *erat apud Deum*. Alii vero ipsum hominem: *Matt. 9. Glorificabant Deum, qui potestatem talem hominibus dedit;* Ioannes vero dicit ipsum esse Deum, *Et Verbum*, inquit, *erat Deus*. Alii dixerunt eum fuisse cum hominibus conversatum: *Matth. 17. Conversantibus autem illis* etc. sed Ioannes dicit eum apud Patrem semper fuisse. *Hoc*, inquit, *erat in principio apud Deum*. Nota etiam, quod Evangelista signanter recitat hoc verbum, *Erat*, ut ostendat Verbum Dei omnia tempora, scilicet praesens, praeteritum, et futurum excedere; quasi dicat, erat ultra tempus praesens, praeteritum, et futurum, secundum quod tangitur in glossa.

LECTIO II.

Omnia per ipsum facta sunt.
b Et sine ipso factum est nihil.
c Quod factum est in ipso vita erat.

LECTIO II.

Postquam Evangelista esse, et naturam divini Verbi, quantum dici potest ab homine, insinuaverat; consequenter manifestat eius virtutem quantum ad omnia, quae in esse procedunt. Secundo specialiter quantum ad homines, ibi, *Erat vita lux hominum*. Circa primum ponit tres clausulas, quas non distinguimus ad praesens: quia secundum diversas expositiones sanctorum sunt diversimode distinguendae. Prima ergo clausula est, *Omnia per ipsum facta sunt:* quae inducitur ad ostendendum tria de Verbo. Et primo secundum Chrysostomum *hom. 4.* ad ostendendum aequalitatem Verbi ad Patrem: sicut enim dictum est supra, Evangelista excluserat errorem Arii, ostendens coaeternitatem Filii ad Patrem per hoc quod dixerat, *Hoc erat in principio apud Deum;* hic vero eundem errorem excludit, ostendendo omnipotentiam Filii, dicens, *Omnia per ipsum facta sunt*. Esse enim principium omnium factorum proprium est Dei Magni omnipotentis, iuxta illud *Psal. 133. Omnia quaecunque Dominus voluit, fecit in coelo, et in terra*. Verbum ergo per quod facta sunt omnia, est Deus magnus, et coaequalis Patri. Secundo ad ostendendum coaeternitatem Verbi ad Patrem, secundum Hilarium *2. de Tri. circa me.* Quia enim per hoc quod dixerat, *In principio erat Verbum*, posset aliquis intelligere, hoc dictum fuisse de principio creaturarum, idest fuisse aliquod tempus ante omnem creaturam, in quo Verbum non erat; ideo hoc excludens Evangelista dixit, *Omnia per ipsum facta sunt:* si enim omnia sunt facta per verbum: ergo et ipsum tempus. Ex quo sic argumentatur: Si omne tempus ab ipso factum est: ergo nullum tempus fuit ante ipsum, nec cum ipso, quia ante omnia erat. Ergo sunt ab aeterno coaeterni. Tertio secundum Augustinum ad ostendendam consubstantialitatem Verbi ad Patrem. Si enim facta omnia sunt per Verbum. Ergo ipsum Verbum non potest dici factum: quia si est factum, est factum per aliquod verbum, quia omnia per Verbum facta sunt. Oportet ergo esse aliud verbum, per quod verbum, de quo hic loquitur Evangelista, sit factum; et illud verbum dicimus unigenitum Dei, per quem facta sunt omnia, quia nec factum est, nec creatura est; et si non est creatura, necesse est dicere ipsum esse eiusdem substantiae cum Patre, cum omnis substantia praeter essentiam divinam facta sit. Substantia autem, quae creatura non est, Deus est. Verbum ergo per quod omnia facta sunt, consubstantiale est Patri, cum nec factum, nec creatura sit. Sic ergo habes Verbi aequalitatem ad Patrem secundum Chrysostomum; coaeternitatem secundum Hilarium, et consubstantialitatem secundum Augustinum per hoc quod dicit, *Omnia per ipsum facta sunt*. Cavendi sunt autem hic tres errores. Et primo error Valentini. Ipse enim intellexit per hoc quod dicitur, *Omnia per ipsum facta sunt*, quod Verbum dederit causam creatori, quod mundum crearet, ut dicantur omnia sic per Verbum facta, quasi ex Verbo processerit, quod Pater mundum creavit; et hoc videtur ducere in positionem illorum, qui dicebant, Deum mundum fecisse propter aliquam exteriorem causam, quod est contra illud *Prov. 16. Universa propter semetipsum operatus est Dominus*. Sed hoc est falsum, quia sicut Origenes dicit, si Verbum fuisset causa creatori praestans ei materiam ad faciendum, non dixisset, *Omnia per ipsum facta sunt*, sed e converso, omnia facta sunt per creatorem a Verbo. Secundo vitandus est error Origenis, qui dicit Spiritum sanctum inter omnia factum esse per Verbum, ex quo sequitur ipsum esse creaturam: et hoc posuit Origenes. Hoc autem est haereticum, et blasphemum, cum Spiritus sanctus eiusdem sit gloriae et substantiae et dignitatis cum Patre et Filio, iuxta illud *Matt. ult. Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti:* et iuxta illud *1. Ioan. 5. Tres sunt qui testimonium dant in coelo, Pater, Verbum, et Spiritus sanctus: et hi tres unum sunt*. Cum ergo dicit Evangelista, *Omnia per ipsum facta sunt*, non est intellectum simpliciter facta omnia, sed in genere creaturarum, et rerum factarum; quasi dicat. Omnia quae facta sunt: alias si simpliciter intelligatur, sequeretur Patrem, et Spiritum sanctum factos per ipsum: quod est blasphemum. Igitur nec Pater, aliquid substantiale Patri, per Verbum factum est. Tertio vitandus est alius error ipsius Origenis. Ipse enim sic omnia facta esse per Verbum dixit, sicut aliquid fit a maiori per minorem, quasi minor sit Filius, et ut organum Patris. Sed quod per hanc praepositionem *per* non significetur minoritas in obliquo, scilicet Filio, seu Verbo, patet ex pluribus Scripturae locis: dicit enim Apostolus *1. Corint. 1.* loquens de Patre: *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii eius:* si ille per quem fit aliquid,

habet superiorem habebit. Hoc autem est falsum. Ergo per praepositionem *per* non significatur minoritas in Filio, cum dicitur omnia facta per ipsum. Ad maiorem autem evidentiam sciendum est, quod quando dicitur aliquid per aliquem fieri, haec praepositio *per* denotat causalitatem in obliquo respectu operationis aliquo modo, sed diversimode. Cum enim operatio secundum modum significandi consideretur media inter operantem, et operatum, potest considerari ipsa operatio dupliciter. Uno modo, secundum quod exit ab operante, qui est causa ipsius actionis. Alio modo, secundum quod terminatur ad operatum. Quandoquo ergo praepositio *per* significat causam operationis, secundum quod exit ab operante, quandoque autem secundum quod terminatur ad operatum. Causam autem operationis secundum quod exit ab operante, significat quando illud quod significatur per obliquum, est causa operanti, quod operetur, vel efficiens, vel formalis: formalis quidem, sicut ignis calefacit per calorem, est enim calor causa formalis calefactionis ignis, causa vero movens, seu efficiens, ut secunda agentia operantur per prima, ut si dicam, quod balivus operatur per Regem, quia Rex est causa efficiens balivo quod operetur. Et hoc modo intellexit Valentinus, omnia facta esse per Verbum ac si Verbum esset causa conditoris ut omnia faceret. Causalitatem vero operationis, secundum quod terminatur ad operatum, importat haec praepositio per, quando illud, quod significatur per ipsam causalitatem, non est causa ipsa quod operetur, sed est causa operationis, secundum quod terminatur ad operatum: sicut cum dico, carpentarius facit scamnum per securim, quae non est causa carpentario, quod operetur, sed ponimus esse causam, quod scamnum fiat ab operante. Sin ergo cum dicit, *Omnia per ipsum facta sunt*, si ly *per* denotet efficientem causam, seu moventem Patrem ad operandum, dicendum est, quod Pater nihil operatur per Filium, sed per seipsum omnia operatur, ut dictum est. Si vero ly *per* denotat causam formalem, sic cum Pater operetur per sapientiam suam quae est sua essentia, operatur per suam sapientiam, sicut operatur per suam essentiam. Et quia sapientia et virtus Patris attribuitur Filio: *1. Cor. 1. Dicimus Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam*, ideo appropriate dicimus quod Pater omnia operatur per Filium, idest per sapientiam suam. Et ideo dicit Augustinus quod hoc quod dicitur *Ex quo omnia*, appropriatur Patri, *per quem omnia* Filio, *in quo omnia*, Spiritui sancto. Si vero ly *per* denotat causalitatem ex parte operati, tunc hoc quod dicimus, Patrem omnia operari per Filium, non est appropriatum Verbo, sed proprium eius, quia hoc quod est causa creaturarum, habet ab alio, scilicet a Patre a quo habet esse: nec tamen propter hoc sequitur ipsum esse instrumentum Patris, licet omne quod movetur ab alio ad aliquid operandum, rationem instrumenti habeat. Cum autem dico aliquem operari per virtutem receptam ab alio, potest dupliciter intelligi. Uno modo, quod eadem numero sit virtus et dantis, et accipientis: et hoc modo qui operatur per virtutem acceptam ab alio, non est minor, sed aequalis ei a quo accipit. Quia ergo Pater eandem virtutem, quam habet, dat Filio, per quam Filius operatur, cum dicitur Pater operari per Filium, propter hoc Filius non est dicendus minor Patre, neque instrumentum eius. Sed hoc sequitur in illis qui non eandem virtutem accipiunt ab aliquo, sed aliam et creatam. Sic ergo patet, quod Spiritus sanctus, nec Filius, est causa Patri, quod operetur, neque Patris minister seu instrumentum, ut deliravit Origenes. Si autem recte considerentur verba praedicta, *Omnia per ipsum facta sunt*, evidenter apparet Evangelistam propriissime fuisse locutum: quicumque enim aliquid facit, oportet quod illud praeconcipiat in sua sapientia, quae est forma, et ratio rei factae, sicut forma in mente artificis praeconcepta est ratio arcae faciendae. Sic ergo Deus nihil facit nisi per conceptum sui intellectus, qui est sapientia ab aeterno concepta, scilicet Dei Verbum, et Dei Filius: et ideo impossibile est, quod aliquid faciat nisi per Filium. Unde Augustinus *de Trin.* dicit quod Verbum est ars plena omnium rationum viventium: et sic patet, quod omnia quae Pater facit, facit per ipsum. Notandum autem secundum Chrysostomum, quod omnia quae Moyses per multa enumerat in productione rerum a Deo, dicens, *Dixit Dominus, fiat lux*, et *fiat firmamentum* etc. haec omnia Evangelista excedens, uno verbo comprehendit, dicens, *Omnia per ipsum facta sunt*. Cuius ratio est, quia Moyses tradere volebat emanationem creaturarum a Deo, et ideo sigillatim enumerat; Ioannes vero ad altiorem festinans materiam, in hoc libro intendit nos inducere specialiter in cognitionem ipsius creatoris. Deinde dicit.

b Haec est secunda clausula quam quidam perverse intellexerunt, ut dicit Augustinus *in lib. de nat. boni*; nam ex hoc modo loquendi, quo Ioannes hic utitur, ponens hoc quod dicitur *nihil* in fine orationis, crediderunt ipsum *nihil* teneri affirmative, quasi *nihil* sit aliquid, quod sine Verbo factum sit: unde voluerunt, quod haec clausula posita sit ab Evangelista, ad excludendum aliquid, quod a Verbo non sit factum. Unde dicunt quod postquam Evangelista dixerat *omnia per ipsum facta sunt*, consequenter adiungit *et sine ipso factum est nihil;* quasi dicat, ita dico omnia per ipsum facta esse, quod tamen sine ipso factum est aliquid, scilicet ipsum nihil. Ex hoc autem processit triplex haeresis, scilicet Valentini, qui, ut dicit Origenes, ponit multa principia, et ex illis principiis dicit procedere triginta saecula. Prima tamen principia quae ponit, sunt duo, scilicet profundum, quod vocat Deum patrem, et silentium. Ex his duobus dicit processisse decem saecula. Ex profundo autem, et silentio, dicit esse alia duo principia, scilicet intellectum et veritatem, ex quibus processerunt octo saecula. Ex intellectu autem et veritate dicit esse alia duo principia, scilicet verbum et vitam, ex quibus procedunt duodecim saecula, et sic sunt triginta; ex verbo autem et vita secundum aevum, processit homo Christus, et ecclesia. Sic ergo Valentinus ponebat prolationem verbi multa saecula processisse; et ideo dicit, quod Evangelista dixerat, *omnia per ipsum facta sunt*, ne aliquis intelligeret illa saecula praecedentia esse perfecta per Verbum, consequenter adiunxit, *et sine ipso factum est nihil*, idest omnia saecula praeexistentia et quae in eis fuerunt; quae ideo Ioannes vocat *nihil*, quia humanam rationem excedunt, nec possunt capi per intellectum. Secundus error ex hoc procedens fuit Ma-

nichaei, qui ponebat duo contraria principia, unum scilicet rerum incorruptibilium, et aliud corruptibilium. Dicit ergo, quod postquam Ioannes dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, ne crederetur Verbum esse corruptibilium rerum causam, statim subiunxit, *Et sine ipso factum est nihil*, idest corruptioni subiecta, quae nihil esse dicuntur, quia eorum esse est continue transmutari in nihil. Tertius error est eorum qui volunt quod per *nihil* intelligatur diabolus, iuxta illud *Iob 18. Habitent in tabernaculo eius socii eius, qui non est.* Dicunt ergo omnia esse facta per Verbum, praeter diabolum. Et ideo exponunt, *sine ipso factum est nihil*, idest diabolus. Sed omnes isti tres errores ex uno fonte procedentes, scilicet ex hoc quod ipsum nihil volunt affirmative accipi, excluduntur per hoc, quod *nihil* non ponitur hic affirmative, sed negative tantum, ut sit sensus, ita facta sunt omnia per Verbum, quod nihil est participans esse, quod non sit factum per ipsum. Sed instabit forsitan aliquis, dicens hanc clausulam superflue fuisse appositam. Si intelligatur negative, eo quod Evangelista dicens, *Omnia per ipsum facta sunt*, sufficienter videtur dixisse non esse aliquid quod non sit factum per Verbum. Ad quod dicendum, quod secundum multos introducta est haec particula multipliciter ex multis de causis. Quarum una causa est secundum Chrysostomum, ne aliquis legens in veteri Testamento, et inveniens solum visibilia enumerata a Moyse in creatione rerum, crederet illa tantum facta esse per Verbum; ideo Evangelista dum dixisset, *Omnia per ipsum facta sunt*, quae scilicet numerat Moyses, consequenter adiunxit, *sine ipso factum est nihil;* quasi dicat, nihil eorum quae sunt, sive visibile, sive invisibile, est factum sine Verbo. Et hoc modo loquitur Apostolus *Col. 1.* dicens, *Omnia condita esse in Christo, sive visibilia, sive invisibilia:* ubi Apostolus specialiter mentionem facit de invisibilibus, quia de eis Moyses aperte mentionem non fecerat propter ruditatem illius populi qui supra sensibilia elevari non poterat. Introducitur etiam secundum Chrysostomum alio modo sic. Posset enim aliquis legens evangelium, multa signa, et miracula facta per Christum, sicut illud *Matth. 11. Caeci vident* etc. credere per hoc, quod dicit Ioannes, *Omnia per ipsum facta sunt*, debere intelligi omnia illa tantum, quae in illis evangeliis continentur, et nihil aliud factum per ipsum; et ideo ne suspicetur quis, consequenter Evangelista inducit, *Et sine ipso factum est nihil;* quasi dicat, non solum ea quae in evangeliis continentur, sunt facta per ipsum, sed nihil eorum quae facta sunt, est factum sine ipso: et sic secundum Chrysostomum haec particula introducitur ad ostendendum totalem causalitatem, et est quasi completiva praemissae. Secundum Hilarium vero introducitur haec particula ad ostendendum, quod Verbum habet virtutem operativam ab alio: quia enim Evangelista dixerat, *Omnia per ipsum facta sunt*, posset intelligi Patrem excludi ab omni causalitate, ideo consequenter addit, *Et sine ipso factum est nihil*, quod sic per eum facta sunt omnia, ut tamen Pater cum eo omnia fecerit: nam tantum valet *sine eo*, ac si dicatur non solus: ut sit sensus, non ipse solus est per quem facta sunt omnia, sed ipse est alius, sine quo factum est nihil; quasi dicat, *Sine ipso*, cum alio operante, scilicet Patre, *factum est nihil*, iuxta illud *Prov. 8. Cum eo eram cuncta componens.* In quadam autem Homelia quae incipit, *Vox spiritualis aquilae*, et attribuitur Origeni, invenitur alia expositio satis pulchra. Dicitur enim ibi, quod in Graeco est, *Thoris*, ubi in Latino habemus, *Sine*, Thoris autem idem est, quod foris, vel extra: quasi dicat, ita *omnia per ipsum facta sunt*, quod extra ipsum factum est nihil: et ideo hoc dicit, ut ostendat per Verbum, et in Verbo omnia conservari, iuxta illud *Heb. 1. Portans omnia verbo virtutis suae.* Quaedam enim sunt quae non indigent operante, nisi quantum ad fieri, cum possint subsistere, postquam fuerunt facta absque agentis influxu, sicut domus indiget quidem artifice quantum ad suum fieri, sed tamen persistit in suo esse absque artificis influentia. Ne ergo credat aliquis, omnia per Verbum sic facta esse, quod sit causa eorum quantum ad fieri solum, et non quantum ad conservationem in esse; ideo consequenter Evangelista subiungit, *Et sine ipso factum est nihil*, hoc est nihil factum est extra ipsum, quia ipse ambit omnia conservans ea. Exponitur autem haec particula secundum Augustinum et Origenem et plures alios sic, ut per nihil intelligatur peccatum: quia ergo cum diceret, *Omnia per ipsum facta sunt*, posset intelligi malum, et peccatum per ipsum fieri; ideo consequenter adiunxit, *et Nihil*, idest peccatum, *est factum sine ipso.* Nam sicut ars non est principium, seu causa alicuius defectus in artificiatis, sed per se est causa perfectionis ipsorum et formae; ita et Verbum, quod est ars Patris plena rationum viventium, non est causa alicuius mali, vel inordinationis in rebus, et praecipue mali culpae, quod habet perfectam rationem mali; sed huius mali causa per se est voluntas creaturae, sive hominis, sive angeli, libere declinans a fine, ad quem naturaliter ordinatur. Operans secundum artem, voluntarie errans, est causa defectuum incidentium in artificiatis, non per artem, sed per voluntatem. Unde in talibus ars non est principium, seu causa defectuum, sed voluntas: et ideo malum est defectus voluntatis, et non artis alicuius: et ideo inquantum tale, nihil est. Sic ergo ista particula additur ad ostendendum ipsius Verbi universalem causalitatem secundum Chrysostomum: societatem ad Patrem secundum Hilarium; et virtutem Verbi in conservando secundum Origenem. Item puritatem causalitatis: quia sic est causa bonorum, quod non est causa peccati secundum Augustinum et Origenem et plures alios. Deinde cum dicit,

c Ponitur tertia particula, ubi cavendus est falsus intellectus Manichaei, qui ex hoc verbo motus est ad dicendum, quod quae sunt, vivunt, puta lapis, lignum, et homo, et quicquid aliud est in mundo: et punctabat sic, *Quod factum est in ipso*, distinguens, *Erat vita*. Sed non erat vita nisi viveret. Ergo quicquid factum est in ipso, vivit. Vult etiam quod, *In ipso*, idem sit, ac si dicatur per ipsum, cum communiter Scriptura in ipso, vel per ipsum accipiat, sicut illud *Col. 1. In ipso, et per ipsum condita sunt omnia.* Sed hunc intellectum ista expositio ostendit esse falsum. Potest tamen sine errore multipliciter exponi. Nam in illa Homilia *Vox spiritualis* exponitur sic, *Quod factum est in ipso*, idest per ipsum

haec vita erat non in seipso, sed in sua causa. In omnibus enim causatis hoc commune est, quod effectus sive per naturam, sive per voluntatem producti, sunt in suis causis non secundum proprium esse, sed secundum virtutem propriae suae causae, sicut effectus inferiores sunt in sole, ut in causa, non secundum eorum esse, sed secundum virtutem solis. Quia ergo causa omnium effectuum productorum a Deo, est vita quaedam, et ars plena rationum viventium: ideo omne quod factum est in ipso, idest per ipsum, vita erat in sua causa, scilicet in ipso Deo. Augustinus aliter legit sic punctando. *Quod factum est*, distingue, *In ipso vita erat.* Res enim dupliciter considerari possunt, secundum scilicet quod sunt in seipsis, sic non omnes res sunt vita, nec etiam viventes; sed aliquae carent vita, aliquae vivunt, sicut facta est terra, facta sunt etiam et metalla, quae nec vita sunt, nec vivunt, facta sunt animalia, facti sunt homines, quae secundum quod sunt in seipsis, non sunt vita, sed vivunt solum. Si vero considerentur secundum quod sunt in Verbo, non solum sunt viventes, sed etiam vita: nam rationes in sapientia Dei spiritualiter existentes, quibus res factae sunt ab ipso Verbo, sunt vita: sicut arca facta per artificem, in se quidem nec vivit, nec vita est. Ratio vero arcae, quae praecessit in mente artificis, vivit quodammodo, inquantum habet esse intelligibile in mente artificis; non tamen est vita, quia per ipsum intelligere artificis, non est in sua essentia, neque suum esse. In Deo autem suum intelligere est sua vita et sua essentia: et ideo quicquid est in Deo, non solum vivit, sed est ipsa vita, quia quicquid est in Deo, est sua essentia. Unde creatura in Deo est creatrix essentia. Si ergo considerentur res secundum quod in Verbo sunt, vita sunt. Hanc expositionem habes alibi. Origenes vero super Ioannem legit hoc aliter, punctando sic, *Quod factum est in ipso*, distingue, *Vita erat.* Ubi notandum est, quod de filio Dei dicitur aliquid, et secundum se, sicut dicitur Deus omnipotens, et huiusmodi; aliquid vero dicitur de eo per comparationem ad nos, sicut salvator et redemptor; aliquid vero utroque modo, sicut sapientia et iustitia. In omnibus autem quae absolute et secundum se de Filio dicuntur, non dicitur quod sit factus, sicut non dicitur filius factus Deus, neque omnipotens. Sed in illis quae dicuntur in comparatione ad nos, seu utroque modo, potest addi adiunctio facti, ut dicatur secundum illum *Cor. 1. Qui factus est nobis a Deo sapientia* etc. Et sic licet semper fuerit in seipso sapientia et iustitia; tamen potest dici quod de novo factus est nobis iustitia, et sapientia. Secundum hoc ergo Origenes exponens dicit, quod quamvis in seipso sit vita, tamen nobis factus est vita per hoc, quod nos vivificavit, iuxta illud *Rom. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in ipso omnes vivificabuntur.* Et ideo dicit, quod, *Verbum quod factum est*, nobis vita, *In ipso vita erat*, ut quandoque nobis fieret vita; et statim ideo subdit, *Et vita erat lux hominum.* Hilarius enim sic punctat, *Et sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso*, et postea dicatur, *Vita erat*, quia ipse dicit in *11. de Trin.* cum dicit Evangelista, *Et sine ipso factum est nihil*, posset esse ambiguum, an quaedam alia adhuc quae per ipsum facta sunt, fuerunt facta non per ipsum, non tamen sine ipso; sed in eis associavit facientem, et hanc clausulam esse additam ad correptionem praecedentis. Ne ergo hoc intelligeretur; ideo Evangelista cum dixisset, *Omnia per ipsum facta sunt*, subiungit, *Et sine ipso factum est nihil:* quod tamen factum est, *In ipso*, idest per ipsum: et ratio huius est, quia, *Vita erat.* Manifestum est enim quod hoc modo omnia dicuntur per Verbum facta, inquantum Verbum ex Patre procedens est Deus. Ponamus autem quod aliquis pater filium habeat, qui non sit perfecte habens operationes hominis, sed paulatim ad hoc perveniat, manifestum est, quod multa faciet, non per ipsum filium, licet non sine eo. Quia ergo Filius Dei eandem vitam habuit ab aeterno, quam et Pater, secundum illud *Ioan. 6. Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso;* ideo non potest dici quod Deus Pater, etsi nihil fecerit sine Filio, tamen fecit aliqua non per ipsum, quia vita erat. In viventibus enim quae vitam participant, potest contingere quod vita imperfecta praecedat vitam perfectam; sed in per se vita, quae non participat vitam, sed est absolute et simpliciter vita, nullo modo potest imperfectio aliqua esse. Quia ergo Verbum est per se vita, nunquam fuit in eo vita imperfecta, sed semper perfecta; et ideo ait, *Nihil factum est sine*, eo quod tamen non sit factum, *In ipso*, idest per ipsum. Chrysostomus autem alium modum legendi habet: et punctat sic, *Et sine ipso factum est nihil quod factum est:* et ratio huius est, quia aliquis posset credere, quod Spiritus sanctus esset factus per Verbum; et ideo Evangelista hoc volens excludere dicit, *Quod factum est*, quia Spiritus sanctus non est quid factum: et postea sequitur, *In ipso vita erat:* quod introducitur propter duo. Unum est, ut post productionem omnium rerum ostendatur indeficientia causalitatis ad res, non solum productas, sed etiam producendas, quasi dicat: In ipso vita erat, qua scilicet non solum omnia producere potuit, sed etiam quae habet indeficientem fluxum, et causalitatem absque mutationis dispendio, ad res continue producendas, utpote fons vivus qui non minoratur ex fluxu continuo. Aqua vero collecta, et non viva, cum defluit, minoratur et deficit: unde dicitur *in Psal. 55. Apud te est fons vitae.* Secundum est, ut ostendatur gubernatio rerum esse per Verbum: quia enim, *In ipso vita erat*, ostenditur quod non produxit res per necessitatem naturae, sed per voluntatem, et intellectum, et quod res productas gubernat: *Hebr. 4. Vivus est sermo Dei* etc. Et quia apud Graecos Chrysostomus est tantae auctoritatis in suis expositionibus, quod ubi ipse aliquid exposuit in sacra Scriptura, nullam aliam expositionem admittant: ideo in omnibus libris Graecis invenitur sic punctatum, sicut punctat Chrysostomus, scilicet hoc modo, *Sine ipso factum est nihil quod factum est.*

LECTIO III.

Et vita erat lux hominum.

b Et lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.

LECTIO III.

Evangelista supra insinuavit virtutem Verbi, secundum quam omnia produxit in esse; hic vero insinuat eius virtutem, secundum quod se habet ad homines, dicens hoc Verbum esse lucem hominum. Ubi primo introducit nobis lucem quandam, cum dicit, *Et vita erat lux hominum*. Secundo lucis irradiationem, cum dicit, *Et lux in tenebris lucet*. Tertio lucis participationem, cum dicit, *Et tenebrae eam non comprehenderunt*. Potest autem totum dupliciter exponi. Uno modo secundum influxum cognitionis naturalis. Alio modo secundum communicationem gratiae. Dicit ergo quantum ad primum, *Quod vita erat lux hominum*. Ubi primo considerandum est, quod secundum Augustinum, et plures alios, nomen lucis magis proprie dicitur in spiritualibus, quam in sensibilibus. Ambrosius tamen vult, quod splendor metaphorice dicatur de Deo; sed in hoc non est magna vis facienda: nam de quocumque nomen lucis dicatur, ad manifestationem refertur, sive illa manifestatio sit in intelligibilibus, sive in sensibilibus. Si ergo comparentur manifestatio intelligibilis, et sensibilis, secundum naturam prius invenitur lux in spiritualibus; sed quoad nos, qui nomina rebus imponimus ex earum proprietatibus notis, prius invenitur in sensibilibus, quia prius impositum est a nobis hoc nomen ad significandum lucem sensibilem, quam intelligibilem, quamvis secundum virtutem prius, et verius conveniat spiritualibus quam sensibilibus. Ad evidentiam autem eius quod dicitur, *Et vita erat lux hominum*, sciendum est, quod multipliciter est gradus vitae: quaedam namque vivunt, sed absque luce, quia nullam cognitionem habent, sicut sunt plantae: unde vita earum non est lux; quaedam vero vivunt, et cognoscunt, sed tamen eorum cognitio, cum sit sensus tantum, non est nisi particularium et materialium, sicut est in brutis: et ideo haec et vitam habent, et lucem quandam; sed non lucem hominum, qui vivunt, et cognoscunt non solum ipsa vera, sed ipsius veritatis rationem, sicut sunt creaturae rationales, quibus non solum manifestatur hoc vel illud, sed ipsa veritas quae manifestabilis est, et manifestativa omnium. Et ideo Evangelista loquens de Verbo dicit non solum esse vitam, sed etiam esse lucem, ne intelligas vitam sine agnitione; hominum autem ne tantum cognitionem sensibilem suspiceris, qualis est in brutis. Sed quare dixit hominum, cum etiam sit lux angelorum? Ad hoc est duplex responsio. Chrysostomus enim dicit, quod Evangelista intendebat in isto Evangelio tradere nobis cognitionem de Verbo, secundum quod ad salutem hominum ordinatur; et ideo magis refert secundum suam intentionem ad homines quam ad angelos. Origenes vero dicit, quod participatio huius lucis pertinet ad homines, inquantum sunt rationalis naturae; et ideo Evangelista dicens; *Erat lux hominum*, voluit intelligi omnis rationalis naturae. In hoc etiam ostenditur perfectio, et dignitas huius vitae, quia est intellectualis, seu rationalis. Cum enim illa dicuntur viventia, quae se aliquo modo movent, illa dicuntur vitam habere perfectam, quae perfecte seipsa movent; movere autem seipsum perfecte et proprie in inferioribus creaturis soli homini convenit: nam etsi alia ex seipsis ab aliquo principio intrinseco moveantur, non tamen illud principium se habet ad opposita, et ideo ex necessitate moventur, et non libere. Mota igitur a tali principio magis aguntur quam agunt. Homo vero cum sit dominus sui actus, libere se movet ad omnia quae vult; et ideo homo habet vitam perfectam, et similiter quaelibet intellectualis natura. Vita ergo Verbi, quae est lux hominum, est vita perfecta. Attenditur etiam in praemissis verbis congruus ordo: nam in naturali rerum ordine primo invenitur esse; et hoc primo Evangelista insinuavit, dicens, *In principio erat Verbum*. Secundo vivere; et hoc est, quod sequitur, *In ipso vita erat*. Tertio intelligere; et hoc consequenter adiunxit, *Vita erat lux hominum*. Unde secundum Origenem convenienter vitae attribuit lucem: quia lux nonnisi viventi attribui potest. Est tamen notandum, quod lux ad viventem dupliciter comparari potest, vel ut obiectum, vel ut participata, ut patet in visu exteriori: oculus enim lucem exteriorem cognoscit tamquam obiectum, sed oportet ad hoc quod eam videat, quod participet aliquam lucem interiorem, per quam aptetur, et disponatur oculus ad lucem exteriorem videndam. Sic ergo, quod hic dicit, *Et vita erat lux hominum*, dupliciter potest intelligi, ut dicatur lux hominum per modum obiecti quasi a solis hominibus conspicabilis, quia ipsam sola rationalis creatura conspicere potest, cum ipsa sola divinae visionis sit capax: *Iob 35. Docet nos super iumenta terrae, super volucres caeli erudit nos*; quia licet alia animalia cognoscant aliqua quae vera sunt, solus tamen homo ipsam rationem veritatis cognoscit. Potest etiam dici lux hominum participata: nunquam enim ipsum Verbum, et ipsam lucem conspicere possemus, nisi per participationem eius, quae in ipso homine est, quae est superior pars animae nostrae, scilicet lux intellectiva, de qua dicitur in *Ps. 4. Signatum est super nos lumen vultus tui*, idest Filii tui, qui est facies tua, qua manifestaris.

b Introduxit supra Evangelista lucem quandam; nunc vero agit de ipsius lucis irradiatione, cum dicit, *Lux in tenebris lucet*. Quod quidem dupliciter potest exponi, secundum duplicem acceptionem tenebrarum. Primo vero accipiamus tenebras, naturalem defectum, ac creatae mentis, nam ita se habet mens ad lucem istam, de qua hic loquitur Evangelista, sicut se habet aer ad lucem solis: quia licet aer capax sit lucis solis, tamen in se consideratus tenebra est; et secundum hoc sensus est, *lux*, idest vita illa, quae est lux hominum, *in tenebris lucet*, scilicet in animabus et mentibus creatis irradiando super omnes: *Iob 3. Viro cui abscondita est lux. Sed tenebrae eam non comprehenderunt*, idest includere non potuerunt: illud enim dicitur comprehendi, cuius fines concluduntur, et conspiciuntur. Quia, sicut dicit Augustinus *de ver. Dom. ser. 38, attingere Deum mente, magna beatitudo est*;

comprehendere vero, *impossibile est*. Tenebrae ergo eam non comprehenderunt: *Iob 32. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram: Hier 32. Magnus consilio, et incomprehensibilis cogitatu*. Et haec expositio habetur *in illa Hom. quae incipit*, *Vox spirit. aquilae*. Alio modo potest exponi accipiendo tenebras secundum Augustinum pro naturali insipientia hominum, quae tenebra dicitur *Eccl. 2. Vidi quia tantum praecederet sapientia stultitiam, quantum differt lux a tenebris*. Ex eo ergo aliquis insipiens est, quod privatur lumine sapientiae divinae. Sicut ergo mentes sapientium participatione istius divinae lucis, et sapientiae lucidae sunt, ita eius privatione tenebrae sunt. Quod ergo quidam tenebrosi sint, non est ex defectu istius lucis, quia, inquantum est de se, in tenebris lucet, et omnes irradiat, sed ideo insipientes privati sunt ea luce, quia, *tenebrae eam non comprehenderunt*, idest non apprehenderunt ad ipsius participationem, eorum insipientia pertingere non valentes, ut post elati non durantes: *Iob 36. Immanibus*, idest superbis, *abscondit lucem*, idest lumen sapientiae, *et annunciat de ea amico suo, quod possessio eius sit, et ad eam possit ascendere: Baruch 3. Viam autem nescierunt, neque commemorati sunt semitas eius*. Licet autem aliquae mentes sint tenebrosae, idest sapida et lucida sapientia privatae; nulla tamen adeo tenebrosa est, quin aliquid lucis divinae participet, quia quicquid veritatis a quocunque cognoscitur, totum est ex participatione istius lucis, quae in tenebris lucet, quia omne verum a quocunque dicatur, a Spiritu sancto est; et tamen *tenebrae*, idest homines tenebrosi, *eam non comprehenderunt*, secundum veritatem. Sic ergo exponitur ista clausula, secundum naturalem influxum secundum Origenem, Augustinum. Alio modo ab illo loco, *Et vita erat lux hominum*, exponitur secundum fluxum gratiae, quia irradiamur per Christum, et continuatur sic ad praecedentia. Supra egit Evangelista de creatione rerum per Verbum; hic vero tractat de restauratione rationalis creaturae facta per Christum dicens, *Et vita Verbi erat lux hominum*, communiter, et non Iudaeorum tantum, quia Filius Dei carnem assumere venit in mundum, ut illuminaret gratia, et veritate omnes homines: *Ioan. 18. In hoc natus sum, et ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati*. Item *infra 9. Quamdiu in mundo sum, lux sum mundi*; et ideo non dicit lux Iudaeorum, quia licet olim tantum in Iudaea notus esset, tamen postea toti mundo innotuit: *Is. 49. Dedi te in lucem gentibus, ut sis salus mundi usque ad extremum terrae*. Congrue etiam coniungit lucem, et vitam dicens, *vita erat lux hominum*, ut ostendat ista duo, lucem scilicet, et vitam nobis provenisse per Christum: vitam quidem per participationem gratiae: *Infra eod. c. Gratia, et veritas per Iesum Christum facta est*; lucem vero per cognitionem veritatis, et sapientiae. Hoc autem, quod dicit, *lux in tenebris lucet*, potest secundum hanc expositionem exponi tripliciter, secundum quod tripliciter possumus accipere tenebras. Uno modo pro poena: nam quaelibet tristitia, et afflictio cordis tenebra quaedam dici potest, sicut quodlibet gaudium lux: *Mich. ult. Cum sedero in tenebris, et in afflictionibus, domus lux mea est*, idest gaudium et consolatio. Dicit ergo Origenes. Secundum hoc lux in tenebris lucet, idest Christus in mundum veniens, et corpus passibile, et absque peccato habens in similitudinem carnis, secundum quod dicitur *Rom. 8.* lux in carne, quae scilicet caro Christi, secundum quod in se habet similitudinem carnis peccati, tenebra dicitur; quasi dicat, lux, idest Verbum Dei circumvelatum tenebris carnis, luxit in mundum, secundum illud *Eccl. 31. Solem nube tegum*. Secundo accipiendo per tenebras daemones, iuxta illud *Ephes. ult. Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem tantum, sed adversus principes, et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum*. Secundum hoc dicit, *lux*, idest Filius Dei, *in tenebris lucet*, idest in mundum descendit, ubi tenebrae, idest daemones, dominabantur: *Infra 12. Princeps huius mundi eiicietur foras. Et tenebrae*, idest daemones, *eam non comprehenderunt*, idest eum obscurare non potuerunt tentando, ut patet *Matth. 4.* Tertio accipiendo tenebras errores sive ignorantias, quibus totus mundus ante adventum Christi plenus erat, secundum quod dicit Apostolus, *Eratis aliquando tenebrae*. Dicit ergo, quod, *lux*, idest Verbum Dei incarnatum, *in tenebris lucet*, idest hominibus mundi erroris et ignorantiae tenebris obscuratis: *Luc. 1. Illuminare his qui in tenebris*. Et *Isa. 9. Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam. Et tenebrae eum non comprehenderunt*, idest non vicerunt; quia quantumcunque homines peccatis obscurati, invidia excaecati, superbia tenebrosi, contra Christum pugnaverunt, ut patet ex Evangelio, exprobrando, scilicet iniurias et contumelias inferendo, et tandem occidendo, non tamen comprehenderunt, idest non vicerunt eum obscurando, quia eius claritas per totum mundum fulgeret: *Sap. 8. Luci comparata invenitur prior: illi enim succedit nox, sapientiam autem*, idest Filium Dei incarnatum, non vincit malitia, Iudaeorum scilicet et haereticorum, quia, ut dicitur *Sapien. 10. Certamen forte dedit illi, ut vinceret; et sciret, quoniam omnium potentior est sapientia*.

*LECTIO IV.

Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Ioannes: hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum.

b Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.

LECTIO IV.

Supra Evangelista egit de Verbi divinitate; in parte vero ista incipit agere de Verbi incarnatione: et circa hoc duo facit. Primo agit de teste Verbi incarnati suo praecursore. Secundo de adventu Verbi, ibi, *Erat lux vera*. Circa primum duo facit. Primo describit praecursorem in testimonium venientem. Secundo ostendit eum ad salvandum insufficientem, ibi, *Non erat ille lux*. Praecursorem autem describit quadrupliciter. Primo a naturae conditione, cum dicit, *Fuit homo*. Secundo ab auctoritate, cum dicit, *Missus a Deo*. Tertio ab officii idoneitate, cum dicit, *Cui nomen erat Ioannes*. Quarto ab officii dignitate, ibi, *Hic venit*. Conside-

randum autem est circa primum, quod statim cum Evangelista incaepit de aliquo temporali, mutat modum loquendi. Cum enim supra loqueretur de aeternis, utebatur hoc verbo, *erat*, quod est praeteriti imperfecti, ostendens per hoc, aeterna interminata esse; nunc vero, cum loquitur de temporalibus, utitur hoc verbo, *fuit*, ad ostendendum, quod temporalia sic praeteriarunt, quod tamen terminantur. Dicit ergo, *Fuit homo*, per quod in principio excludit perversam opinionem haereticorum, contra conditionem, seu naturam Ioannis, qui praeter id quod D. Matthaeus *11.* dicit de Ioanne. *Hic est, de quo scriptum est: Ecce mitto angelum meum ante faciem meam*, et etiam *Mar. 1.* dicitur de ipso, opinati sunt, quod Ioannes fuisset natura angelus: quod excludens Evangelista dicit, *Fuit homo*, natura, non angelus: *Eccl. 6. quod sit homo, et quod non possit contra fortiorem se in iudicio contendere*. Convenienter autem homo ad homines mittitur, per quem homines magis alliciuntur, utpote per sibi similem; unde dicitur *Hebrae. 7. Lex enim homines constituit sacerdotes, infirmitatem habentes*. Poterat enim Deus homines gubernare per angelos, sed maluit per homines, ut ipsorum exemplo magis instruerentur. Et ideo Ioannes *homo* fuit, et non angelus. Ex auctoritate quidem describitur, cum dicit, *Missus a Deo*: equidem licet Ioannes natura non fuerit angelus, fuit tamen officio, quia *missus a Deo*: proprium enim angelorum officium est, quod a Deo mittantur, et sint nuncii Dei: *Heb. 1. Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi*: unde angelus nuncius interpretatur. Possunt ergo homines qui a Deo ad aliquid annunciandum mittuntur, angeli dici, iuxta illud *Aggaei 1. Dixit Aggaeus, nuncius Domini ex nunciis Domini*. Requiritur autem ad hoc quod aliquis testimonium de Deo perhibeat, quod sit a Deo missus, iuxta illud *Rom. 10. Quomodo praedicabunt nisi mittantur?* Et quia cum a Deo mittuntur, non sua quaerunt, sed quae Iesu Christi: *2. Corinth. 4. Non enim praedicamus nosmetipsos, sed Iesum Christum*. Qui vero mittitur a seipso, non a Deo, sua quaerit vel quae sunt hominis, non autem quae Christi: ideo ergo dicitur, *Fuit homo missus a Deo*, ut intelligas, quia non annunciavit nisi divinum, non humanum. Nota autem quod tripliciter invenimus aliquos missos a Deo, scilicet per internam inspirationem, sicut *Is. 28. Et nunc dimisit me Dominus, et spiritus eius*; quasi dicat, per interiorem Spiritus inspirationem sum a Deo missus. Item per expressam et apertam iussionem sive corporalem, sive imaginariam: et sic iterum missus est Isaias; unde dicitur *Is. 6. Audivi vocem Domini dicens: Quem mittam, et quis ibit ex vobis? Et dixi: Ecce ego mitte me*. Item per praelati iniunctionem, qui gerit in hoc personam Dei: *2. Cor. 2. Nam et ego, si quid donavi propter vos in persona Christi*. Et inde est, quod qui mittuntur a praelato, mittuntur a Deo, sicut missi fuerunt ab Apostolo Barnabas, et Timotheus. Cum autem dicitur hic, *Fuit homo missus a Deo*, intelligendum est per interiorem inspirationem; vel etiam forte per exteriorem iussionem a Deo eum missum fuisse: *Infra eod. Qui misit me, ipse dixit: Super quem videris Spiritum Dei* et caet. Per hoc etiam quod dixit, *fuit homo missus a Deo*, non est intelligendum, sicut quidam haeretici ponebant, credentes animas hominum ante corpus fuisse cum angelis ab initio creatas, et mitti animam cuiuscumque, quando nascitur ad corpus. Et quod Ioannes sit missus ad vitam, idest eius anima ad corpus, sed quod fuit missus a Deo ad officium baptizandi et praedicandi. Ex idoneitate vero commendatur, cum dicit, *Cui nomen erat Ioannes*. Ad officium namque testimonii requiritur idoneitas: nam nisi testis sit, idoneitas qualitercumque mittatur ab alio, non est sufficiens testimonium eius: homo enim efficitur idoneus ex gratia Dei: *1. Corint. 15. Gratia Dei sum id quod sum: 2. Corinth. 3. Qui idoneos nos fecit ministros novi Testamenti*. Satis ergo congrue Evangelista idoneitatem praecursoris insinuat ex eius nomine dicens, *Cui nomen erat Ioannes*: quod interpretatur, in quo est gratia: quod quidem nomen non fuit frustra sibi impositum, sed ex divina praeordinatione, et antequam nasceretur, ut patet *Luc. 1. Et vocabis nomen eius Ioannem*, dixit angelus ad Zachariam. Unde potest dicere illud *Is. 49. Dominus ab utero vocavit me*: et *Eccl. 6. Qui futurus est, iam vocatus est nomen eius*: quod etiam ostendit Evangelista ex modo loquendi, cum dicit, *erat*, quantum ad Dei praeordinationem. Ex officii etiam dignitate describitur, cum dicit, *Hic venit in testimonium* Ubi primo ponitur officium. Secundo ratio officii, ibi, *Ut testimonium perhiberet de lumine*. Officium autem huius est testificandi; unde dicit, *Hic venit in testimonium*. Ubi notandum est, quod Deus, et homines, et omnia quae facit, propter se operatur: *Prov. 16. Universa propter semetipsum operatus est Dominus*: non quidem ut aliquid ei accrescat, quia bonorum nostrorum non eget, sed ut eius bonitas manifestaretur in omnibus a se factis, inquantum *per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus, et divinitas, Rom. 1*. Fit ergo quaelibet creatura in testimonium Dei, inquantum quaelibet creatura est testimonium quoddam divinae bonitatis. Et quidem magnitudo creaturae testimonium quoddam est divinae virtutis et omnipotentiae, pulchritudo vero divinae sapientiae. Speciali vero modo ordinantur a Deo quidam homines, et non solum naturaliter inquantum sunt, sed etiam spiritualiter per sua bona opera Deo testimonium ferunt. Unde omnes sancti viri testes sunt Dei, inquantum propter eorum bona opera Deus gloriosus apud homines efficitur: *Matth. 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus* etc. Sed tamen illi qui participant non solum dona Dei in seipsis per gratiam Dei bene operando, sed etiam diffundunt ad alios dicendo, movendo, et exhortando, specialius sunt testes Dei: *Is. 43. Omnem, qui invocat nomen meum, in laudem meam creavi illum*. Ioannes ergo venit in testimonium ad hoc, ut in alios diffunderet dona Dei, et annunciaret laudem. Hoc autem officium Ioannis, scilicet testificandi, est valde magnum, quia nullus potest de aliquo testificari, nisi eo modo quo illud participat: *infra 3. Quod scimus, loquimur: et quod vidimus, testamur*. Unde testimonium perhibere divinae veritati, indicium est cognitionis ipsius veritatis. Et inde est, quod etiam Christus hoc officium habuit: *infra 18. Ad hoc veni, et in hoc natus sum, ut testimonium* etc. Sed aliter Christus, et aliter Ioannes; Christus enim ut ipsum lumen comprehendens, imo

ipsum lumen existens; Ioannes vero, ut ipsum lumen participans tantum. Et ideo Christus perfecte testimonium perhibet, et perfecte manifestat veritatem; Ioannes vero, et alii sancti, inquantum ipsam veritatem divinam participant. Est ergo magnum officium Ioannis, et ex participatione divini luminis, et ex similitudine ad Christum, qui hoc officio usus fuit: *Is. 55. Ecce testem populis dedi eum, ducem ac praeceptorem gentibus.* Ratio autem huius officii ponitur, cum dicit, *Ut testimonium perhiberet de lumine.* Ubi sciendum est, quod alicui rei testimonium perhibetur duplici de causa. Una causa potest esse ex parte rei cui testimonium adhibetur, puta, si est dubia vel incerta. Alia causa est ex parte audientium, si sunt duri et tardi corde ad credendum. Ioannes vero in testimonium quidem venit, non propter ipsam rem, cui testimonium perhibebat, quia lumen erat; unde dicit, *Ut testimonium perhiberet de lumine,* non de obscura, sed de re manifesta. Venit ergo in testimonium propter ipsos, quibus testificabatur, *ut omnes crederent per eum*, scilicet Ioannem: nam sicut lumen non solum in seipso, et per se visibile est, sed etiam omnia alia per ipsum videri possunt, ita Verbum Dei non solum in se lumen est, sed etiam est omnia manifestans, quae manifestantur. Cum enim unumquodque manifestatur per suam formam, et cognoscatur; omnes autem formae sunt per Verbum, quod est ars plena rationum viventium. Est ergo lumen, non solum in se, sed omnia manifestans: *Eph. 5. Omne quod manifestatur, lumen est.* Congrue autem Evangelista filium fecit lumen, quia venit lumen ad revelationem gentium, *Lucae 2.* Supra autem dixit filium Dei Verbum, quo pater dicit se et omnem creaturam. Unde cum proprie sit lux hominum, et hic Evangelista de eo agat secundum quod venit ad salutem hominum procurandam, congrue intermittit hoc nomen verbum, cum loquitur de filio, et dicit illud lumen. Sed si istud lumen sufficiens est per se omnia manifestare, non solum seipsum, quid ergo indigebat ut testificaretur? Non ergo necessaria sunt testimonia Ioannis et prophetarum de Christo. Respondeo. Dicendum, quod haec obiectio est Manichaeorum, qui volunt destruere vetus Testamentum. Unde a sanctis contra hos multiplex ratio assignatur, qua Christus testimonium prophetarum voluit habere. Origenes quidem assignat tres rationes ad hoc. Primo quidem, quod Deus vult aliquos testes habere, non ut ipse eorum testimonio indigeat, sed ut eos nobilitet, quos constituit testes: sicut videmus etiam in ordine universi, quod Deus producit aliquos effectus per causas medias, non quia ipse impotens sit ad eos immediate producendos, sed quia ad nobilitandas ipsas causas medias eis causalitatis dignitatem communicare dignatur. Sic ergo, etsi Deus potuerit omnes homines illuminare per se, et in cognitionem suam adducere, ut tamen debitus ordo servaretur in rebus, et ut aliquos homines nobilitaret, voluit divinam cognitionem ad homines per aliquos homines devenire: *Isa. 43. Vere vos testes mei estis, dicit Dominus.* Secunda ratio est, quia Christus illuxit mundo per miracula: quae quidem, quia in tempore facta erant, temporaliter transierunt, neque pervenerunt ad omnes. Verba vero prophetarum commendata Scripturae poterant non solum ad praesentes, sed etiam ad posteros pervenire. Voluit ergo Dominus ad cognitionem Verbi venire per testimonia prophetarum, ut non solum praesentes, sed etiam futuri de ipso illuminarentur; et ideo signanter dicit, *ut omnes crederent per illum*, non solum praesentes, sed etiam futuri. Tertia ratio est, quia homines sunt diversae conditionis, et diversimode ad veritatis cognitionem perducti, et dispositi: quidam namque ad veritatis cognitionem magis perducuntur per signa et miracula: quidam vero magis per sapientiam; unde *1. Cor. 1. Iudaei signa petunt, et Graeci sapientiam quaerunt.* Ut ergo Dominus omnibus ostenderet viam salutis, utramque viam pandere voluit, scilicet signorum, et sapientiae, ut qui non perducerentur ad viam salutis per miracula in veteri et novo Testamento facta, saltem per viam sapientiae, ut in prophetis, et aliis sacrae Scripturae libris, ad veritatis cognitionem pervenirent. Quarta ratio est Chrysostomi: quia scilicet homines infirmi intellectus veritatem, et cognitionem Dei seipsis capere non possunt, voluit Deus eis condescendere, et illuminare quosdam homines de divinis prae aliis, ut ab eis humano modo cognitionem de divinis acciperent, quorum cognitionem in seipsis attingere non valebant; et ideo dicit, *ut omnes crederent per illum*; quasi dicat, *Venit in testimonium*, non propter ipsum lumen, sed propter ipsos homines, *ut* scilicet *crederent per illum.* Sic ergo patet idonea esse, et congruentia testimonia prophetarum, et ideo recipienda, utpote nobis necessaria ad veritatis cognitionem. Dicit autem *crederent*, quia est duplex participatio divini luminis, una scilicet perfecta, quae est in gloria: *Psalm. 35. In lumine tuo videbimus lumen;* alia est imperfecta, quae scilicet habetur per fidem, *quia venit* etc. De istis duobus modis dicitur *1. Cor. 13. Videmus nunc per speculum* etc. et ibidem dicitur: *Nunc cognosco ex parte* etc. Istorum autem modorum prior est modus participationis per fidem: quia per ipsam pervenitur ad speciem. Unde *Isa. 7.* secundum aliam literam. *Nisi credideritis, non intelligetis*, ubi nostra habet: Si non credideritis, non permanebitis: *2. Cor. 3. Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem*, scilicet quam perdidimus, *transformamur a claritate in claritatem.* Glossa, a claritate fidei in claritatem speciei. Dicit ergo *ut omnes crederent per illum*, non ut omnes viderent illum perfecte statim, sed ut primo per fidem credendo, et postea per speciem in patria fruendo. Dicit autem *per eum*, ut ostendat differentiam eius ad Christum. Christus enim venit, ut omnes crederent in eum: *Io. 7. Qui credit in me* etc. Ioannes vero ut omnes crederent, non quidem in eum, sed in Christum per eum. Sed contra. Non omnes crediderunt per illum. Si ergo venit ut omnes crederent per illum, frustra venit. Respondeo. Dicendum, quantum est ex parte Dei mittentis, et ex parte Ioannis venientis, sufficiens modus adhibitus est omnibus perveniendi ad fidem; sed ex parte eorum qui oculos suos statuerunt declinare in terram, et noluerunt videre ipsum lumen, defectus fuit, quia non omnes crediderunt. Licet autem Ioannes, de quo tot dicta sunt, et quod missus a Deo magnus sit, nihilominus tamen eius adventus non est sufficiens hominibus ad salutem,

quia salus hominis in hoc consistit, quod participet ipsam lucem: unde, etsi Ioannes lux fuisset, sufficisset hominibus ad salutem eius adventus; sed ipse non erat lux, unde dicit.

b Et ideo necessaria erat lux, quae sufficeret hominibus ad salutem. Vel aliter. Ioannes venit ut testimonium perhiberet de lumine. Consuetum est autem testificantem esse minoris auctoritatis, quam ille cui perhibet testimonium. Ne ergo credatur Ioannem esse maioris auctoritatis quam Christus, dicit Evangelista, *Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine:* testatur enim non quia minor, sed quia notior, etiamsi sit minor. Sed quaeritur de hoc, quod dicit, *Non erat ille lux*. Contra dicitur *Ephes. 5. Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino:* et *Matt. 5. Vos estis lux mundi* etc. Sunt ergo Ioannes, et Apostoli, et omnes boni, lux. Respondeo. Quidam dicunt quod Ioannes non erat lux cum articulo, quia hoc est solius Dei proprium. Sed si lux ponatur sine articulo, erat Ioannes, et omnes sancti facti lux, quod est dictu Filius Dei est lux per essentiam, Ioannes vero, et omnes sancti per participationem. Et ideo, quia Ioannes participabat verum lumen, congruenter testimonium perhibebat de lumine: ignis enim convenientius manifestatur per aliquid ignitum quam per aliquid aliud, et color per coloratum.

LECTIO V.

Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In mundo erat.

b Et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit.

LECTIO V.

Superius egit Evangelista de praecursore, et teste Verbi Incarnati; in parte vero ista agit de ipso Verbo Incarnato: et circa hoc tria facit. Primo ostendit adventus Verbi necessitatem. Secundo ex adventu Verbi collatam nobis utilitatem, ibi, *In propria venit*. Tertio veniendi modum, ibi, *Et Verbum caro factum est* etc. Necessitas autem adventus Verbi videtur esse defectus divinae cognitionis, quae in mundo erat. Unde hanc necessitatem sui adventus assignat, dicens *Io. 18. In hoc natus sum, et ad hoc veni*. Ad insinuandum ergo hunc divinae cognitionis defectum, duo facit Evangelista. Primo ostendit, quod iste defectus non est ex parte Dei, neque ex defectu Verbi. Secundo ostendit, quod est ex parte hominum, ibi, *Et mundus eum non cognovit*. Quod autem non fuerit defectus ex parte Dei et Verbi, quin homines Deum cognoscerent, et illuminarentur a Verbo, ostendit ex tribus. Primo ex ipsius divinae lucis efficacia, quia *erat lux vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Secundo ex ipsius divinae lucis praesentia: quia, *in mundo erat*. Tertio ex eius evidentia, quia, *mundus per ipsum factus est*. Non fuit ergo defectus divinae cognitionis in mundo ex parte Verbi, quia efficax est. Unde primo ostendit rationem huius efficaciae, quia *erat lux vera*. Secundo ipsam eius efficaciam, quia *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Est enim efficax divinum Verbum ad illuminandum, quia, *Erat lux vera*. Quomodo autem Verbum sit lux, et quomodo sit lux hominum, quia supra satis explanatum est, superfluum est ad praesens reiterare. Istud tamen ad praesens est dicendum, quomodo sit *lux vera*. Notandum est ergo ad huiusmodi evidentiam, quod verum in Scriptura tribus opponitur. Aliquando enim dividitur contra falsum, sicut illud *Ephes. 4. Deponentes mendacium, loquimini veritatem*. Aliquando autem dividitur contra figurale, sicut illud *Ioan. 1. Lex per Moysen data* etc. quia veritas figurarum legis facta est per Christum. Aliquando vero dividitur contra participans, sicut illud *1. Ioan. ult. Ut simus in vero Filio eius*, qui scilicet non est filius per participationem. Fuit autem ante adventum Verbi in mundo quaedam lux, quam scilicet Philosophi se habere iactabant; sed haec quidem falsa fuit, quia, ut dicitur *Rom. 1. Evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum, dicentes enim se esse sapientes* etc. *Hier. 10. Stultus factus est omnis homo a scientia sua*. Fuit etiam quaedam alia lux, quam gloriabantur se habere Iudaei ex doctrina legis; sed haec quidem lux erat lux figuralis: *Heb. 1. Umbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum:* erat enim in angelis, et in sanctis hominibus lux quaedam, inquantum specialiori modo per gratiam Deum cognoscebant; sed haec lux participata erat: *Iob 36. Super quem non resplendet lumen illius;* quasi dicat: Quicunque lucidi sunt, intantum lucent, inquantum participant lumen illius, idest Dei. Sed Verbum Dei non erat lux falsa, non figuralis, non participata, sed *lux vera*, idest per essentiam suam; et ideo dicit *erat lux vera*. In quo quidem verbo excluditur duplex error, scilicet Fotini, qui Christum opinatus est ex virgine initium sumpsisse: et ideo ne aliquis hoc suspicari posset, Evangelista loquens de incarnatione Verbi, dicit, *Erat lux vera*, scilicet ab aeterno, non solum ante Virginem, sed ante omnem creaturam. Excluditur etiam error Arii, et Origenis dicentium Christum non fuisse verum Deum, sed per participationem tantum. Quod si verum esset, non esset lux vera, ut Evangelista dicit. Sicut enim dicitur *1. Ioan. 1. Deus lux est*, non per participationem, sed lux vera. Si ergo Verbum erat lux vera, manifestum est, illud esse Deum verum. Patet ergo ratio efficaciae divini Verbi ad divinam cognitionem causandam. Efficacia autem ipsius Verbi est, quia *illuminat omnem hominem venientem:* omne enim, quod est per participationem, derivatur ab eo, quod est per essentiam suam tale: ut omne ignitum est hoc per participationem ignis, qui est ignis per suam naturam. Quia ergo Verbum est lux vera per suam naturam, oportet, quod omne lucens luceat per ipsum, inquantum ipsum participat. Ipse ergo *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*. Sciendum est autem ad horum intellectum, quod mundus in Scriptura accipitur tribus modis. Aliquando enim ratione suae creationis, sicut hic inferius ait Evangelista, *Mundus per ipsum factus est*. Aliquando autem ratione suae perfectionis, ad quam per Christum pertingit, sicut illud *2. Corint. 5. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*. Aliquando ratione suae perversitatis, sicut illud *1. Ioan. 2. Totus mundus in ma-*

ligno positus est. Illuminatio, seu illuminari per Verbum intelligitur dupliciter, scilicet de lumine naturalis cognitionis, de quo dicitur *in Ps. 4. Signatum est super nos* et caet. Item de lumine gratiae, de quo dicitur *Is. 60. Illuminare Hierusalem.* His duabus distinctionibus suppositis, facile solvitur dubitatio, quae ex istis oritur. Cum enim dicit Evangelista, *Illuminat omnem hominem*, videtur subesse falsum, cum adhuc multi sint in mundo tenebrosi. Si ergo nos, memores dictarum distinctionum, accipiamus mundum, secundum quod ponitur ratione suae creationis, et illuminare, secundum quod accipitur pro lumine naturalis rationis, verbum Evangelistae nullam habet calumniam: quia homines omnes venientes in hunc mundum sensibilem illuminantur lumine naturalis cognitionis ex participatione huius verae lucis, a qua derivatur quicquid de lumine naturalis cognitionis participatur ab hominibus. Utitur autem Evangelista hoc modo loquendi, ut dicat *venientem in hunc mundum*, non quod homines vixissent aliquo temporis spatio extra mundum, et postea venirent in mundum, cum hoc sit contra sententiam Apostoli *Rom. 9. Cum enim nondum nati essent, aut aliquid egissent boni, aut mali, ut secundum electionem* etc. Unde, cum non egissent aliquid, antequam nati essent, manifestum est, quod anima non est antequam corpori coniungatur. Dicit ergo, *venientem in hunc mundum*, ut ostendat, quod homines illuminantur a Deo, secundum hoc scilicet quod veniunt in mundum, idest secundum intellectum qui est ab extrinseco: homo enim ex duplici natura constituitur, corporali scilicet, et intellectuali: et secundum corporalem quidem naturam, seu sensibilem, illuminatur homo lumine corporeo et sensibili, secundum animam vero et intellectualem naturam, illuminatur lumine intellectuali et spirituali. Cum ergo homo secundum naturam corporalem, non veniat in hunc mundum, sed sit ex mundo, sed secundum intellectualem naturam, quae est ab extrinseco, ut dictum est, sit a Deo per creationem; unde dicitur *Eccl. 12. Donec omnis covo in suam revertatur originem, et spiritus dirigatur ad Deum qui fecit illum*, ostendit Evangelista, quod haec illuminatio est secundum illud quod est ab intrinseco, scilicet secundum intellectum, cum dicit *Venientem in hunc mundum.* Si vero accipiatur illuminari pro lumine gratiae, sic hoc quod dicitur, *Illuminat omnem hominem*, potest tripliciter exponi. Uno modo secundum Origenem in *illa Hom. Aquila grandis*, exponitur hoc modo, ut accipiamus mundum ratione suae perfectionis, ad quam perducitur homo reconciliatus per Christum, et tunc dicitur *Illuminat omnem hominem venientem*, per fidem, *in hunc mundum*, spiritualem scilicet ecclesiam illuminatam lumine gratiae. Alio modo secundum Chrysostomum exponitur, accipiendo mundum ratione suae creationis, et talis est sensus: *Illuminat*, scilicet Verbum quantum de se est, quia ex parte sua nulli deest, imo *vult omnes salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire*, ut dicitur *1. Tim. 2. Omnem hominem venientem*, idest qui nascitur in hunc mundum sensibilem. Quod si aliquis non illuminatur, ex parte hominis est, avertentis se a lumine illuminante. Tertio modo secundum Augustinum exponitur, ut ly *omnem* sit distributio accommoda: ut sit sensus, *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, non simpliciter, *sed omnem hominem*, qui illuminatur, scilicet quia nullus illuminatur nisi a Verbo. Dicit ergo secundum Augustinum *venientem*, ut assignet rationem, quare homo indiget illuminari. Accipiendo tamen mundum ratione suae perversitatis et defectus, quod ideo indiget illuminari, quia *venit in hunc mundum*, perversitate et defectibus tenebrosum, et ignorantia plenum. De mundo spirituali primi hominis *Luc. 2. Illuminare his, qui in tenebris.* Destruitur autem per verba praedicta error Manichaei ponentis homines, et mundum a principio contrario, idest diabolo in mundo creatos fuisse: quia si homo fuisset creatura diaboli, veniens in mundum, non illuminaretur a Deo, sive a Verbo, quia *Christus venit in mundum, ut dissolvat opera diaboli, 1. Ioan. 3.* Sic ergo patet efficacia divini Verbi, quod defectus cognitionis in hominibus non est ex parte ipsius Verbi: quia ad omnes illuminandos efficax est, cum sit *lux vera quae illuminat omnem hominem* etc. Sed ne credas defectum ipsum esse ex remotione, seu absentia verae lucis, hoc excludens Evangelista subdit, *In mundo erat.* Simile huic habetur *Act. 17. Non longe est ab unoquoque nostrum*, scilicet Deus, *in ipso enim vivimus* etc. quasi dicat Evangelista, Verbum divinum efficax est et praesens est ad illuminandum. Notandum vero, quod in mundo dicitur aliquid esse tripliciter. Uno modo per continentiam, sicut locatum in loco: *Ioan. 17. Hi in mundo sunt.* Alio modo, sicut pars in toto: nam pars mundi dicitur esse in mundo, etiamsi non sit locata, sicut substantiae supernaturales, licet localiter non sint in mundo, tamen sunt ut partes: *Psal. 145. Qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt.* Neutro autem istorum modorum lux vera in mundo erat, quia nec localis est, nec pars universi: imme quodammodo, ut ita liceat loqui, totum universum est pars, bonitatem eius partialiter participans. Erat ergo in mundo tertio modo, sicut causa efficiens, et conservans: *Hier. 23. Caelum et terram ego impleo.* Sed tamen aliter est de Verbo agente, et causante omnia, et aliter de aliis agentibus: nam alia agentia operantur; ut extrinsecus existentia: cum enim non agant nisi movendo, et alterando aliquo modo, quantum ad ea quae sunt extrinseca rei, ut extrinseca operantur. Deus vero operatur in omnibus, ut interius agens, quia agit creando. Creare autem est dare esse rei creatae. Cum ergo esse sit intimum cuilibet rei, Deus qui operando dat esse, operatur in rebus, ut intimus agens. In mundo ergo erat ut dans esse mundo. Consuetum est autem dici, Deum esse in omnibus per essentiam, praesentiam, et potentiam. Ad cuius intellectum sciendum est, quod per potentiam dicitur esse aliquis in omnibus, quae subduntur potentiae eius: sicut Rex dicitur esse in toto regno sibi subiecto per suam potentiam: non tamen ibi est per praesentiam, neque per essentiam. Per praesentiam dicitur esse in omnibus, quae sunt in conspectu eius, sicut Rex dicitur esse per praesentiam in domo sua. Per essentiam vero dicitur esse in illis rebus, in quibus est sua substantia: sicut est Rex in uno loco determinato. Dicimus enim Deum esse ubique per potentiam, quia omnia eius potestati subduntur: *Ps. 138. Si ascendero in coelum, tu illic es. Si sumpsero pennas meas diluculo* etc.

tenebit me dextera tua. Per praesentiam vero, quia *omnia nuda, et aperta sunt oculis eius*, quae sunt in mundo, ut habetur *Heb. 4*. Per essentiam autem, quia essentia sua intima est omnibus rebus: oportet enim de necessitate omne agens, inquantum agens, immediate coniungi suo effectui, cum movens et motum oportest simul esse. Deus autem actor est, et conservator omnium secundum esse uniuscuiusque rei. Unde, cum esse rei sit intimum in qualibet re, manifestum est, quod Deus per essentiam suam, per quam omnia creat, sit in omnibus rebus. Notandum autem quod Evangelista signanter utitur hoc verbo *erat*, cum dicit *In mundo erat*, ostendens ab initio creaturae semper ipsum fuisse in mundo, causans et conservans omnia: quia si ad momentum subtraheret Deus virtutem suam a rebus conditis, omnia in nihilum redigerentur, et esse desinerent. Unde Origenes satis ad hoc congrue exemplo utitur dicens, quod sicut se habet vox humana ad verbum humanum in mente conceptum, sic se habet creatura ad Verbum divinum: nam sicut vox nostra est effectus verbi concepti in mente nostra, ita et creatura est effectus Verbi in divina mente concepti: dixit enim et facta sunt. Unde sicut videmus, quod statim deficiente verbo nostro, vox sensibilis deficit, ita si virtus Verbi divini subtraheretur a rebus, statim res omnes in ipso momento deficerent, et hoc, quia est *portans omnia verbo virtutis suae*, *Heb. 1*. Sic ergo patet, quod defectus divinae cognitionis non est in hominibus ex Verbi absentia, quia *in mundo erat:* non est etiam ex Verbi invisibilitate seu occultatione, quia fecit opus, in quo similitudo evidenter relucet, scilicet mundum: *Sap. 13. A magnitudine speciei, et creaturae cognoscibiliter poterit eorum creator videri:* et *Rom. 1. Invisibilia Dei per ea* etc. et ideo statim Evangelista subiungit, *Et mundus per ipsum factus est*, ut scilicet in ipso lux ipsa manifestaretur: sicut in artificio manifestatur ars artificis, ita totus mundus nihil aliud est quam quaedam repraesentatio divinae sapientiae in mente patris conceptae: *Eccli. 1. Sparsit illam super omnia opera sua*. Sic ergo patet, quod defectus divinae cognitionis non est ex parte Verbi, quia efficax est, cum sit *lux vera*. Praesens est, quia *in mundo erat*. Evidens est, quia *mundus per ipsum factus est*. Unde autem sit huius defectus, ostendit Evangelista consequenter cum dicit.

b Quasi dicat, non est ex parte ipsius, sed ex parte mundi, qui *eum non cognovit*. Dicit autem eum in singulari, quia supra Verbum dixerat, non solum lucem hominum, sed Deum; unde cum dicit, *eum*, intelligit Deum. Ponitur autem hic mundus pro homine: angeli namque cognoverunt eum intelligendo: elementa cognoverunt eum obediendo; sed mundus, idest homo habitator mundi, eum non cognovit. Et possumus hunc defectum cognitionis divinae referre vel ad naturam hominis, vel ad culpam: ad naturam quidem, quia licet omnia haec praedicta auxilia data sint homini, ut ducatur in cognitionem Dei, tamen ratio humana in se deficiens est ab hac cognitione: *Iob 36. Unusquisque intuetur eum procul*. Et iterum ibi, *Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram*. Sed si aliqui eum cognoverunt, hoc fuit non inquantum fuerunt in mundo, sed inquantum fuerunt supra mundum, et tales quibus dignus non erat mundus, quia *mundus eum non cognovit*, et est quasi ratio quare ab omnibus Deus non cognoscitur, et sic mundus accipitur pro inordinato mundi amore; quasi dicat, *mundus eum non cognovit:* unde si aliquid aeternum in mente perceperunt, hoc fuit, inquantum non erant de hoc mundo. Si vero referatur ad culpam hominis, tunc hoc quod dixit *Mundus eum non cognovit*, est quasi ratio, quare ab hominibus Deus non cognoscitur, et sic accipitur mundus pro inordinato mundi amatore; quasi dicat, *mundus eum non cognovit*, quia sunt mundi amatores. Amor enim mundi, ut dicit Augustinus, maxime retrahit a Dei cognitione, quia amor mundi inimicum Dei constituit: *Iac. 4. Qui autem non diligit Deum, non potest eum cognoscere: 1. Cor. 2. Animalis homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei* Notandum autem, quod ex hoc solvitur quaestio Gentium, qui vana quaerunt, si a paucis temporibus Filius Dei pro salute humana mundo innotuit], videtur quod ante tempus illud naturam humanam despiceret. Quibus dicendum est, quod non despexit, sed semper fuit in mundo: et quantum in se est, cognoscibilis est ab hominibus, sed quod aliqui eum non cognoverunt, fuit eorum culpa, quia mundi amatores erant. Notandum etiam, quod Evangelista loquitur de incarnatione Verbi, ut ostendat idem esse Verbum incarnatum, et quod *erat in principio apud Deum, et Deus* etc. Resumit quae de ipso supra dixerat: ibi enim dixerat, quod *Verbum erat lux hominum;* hic vero dicit quod *erat lux vera:* ibi *omnia per ipsum facta sunt;* hic vero *et mundus per ipsum factus est:* supra vero dixit, quod *sine ipso factum est nihil*, idest secundum unam expositionem, omnia conservans; hic vero dicit, *In mundo erat*, mundum et omnia creans, et conservans: ibi dixit, *Et tenebrae eam non comprehenderunt;* hic vero *Et mundus eum non cognovit:* et ideo totum hoc quod sequitur ab illo loco *Erat lux vera*, videtur quaedam explicatio superiorum. Possumus etiam ex praedictis accipere triplicem rationem, quare Deus voluit incarnari. Una est perversitas humanae naturae, quae ex sui malitia iam obtenebrata erat vitiorum, et ignorantiae obscuritate. Unde supra dixerat, quod *tenebrae eam non comprehenderunt*. Venit ergo in carnem Deus, ut tenebrae possent apprehendere lucem, idest cognitionem eius pertingere: *Isa. 20. Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam*. Secunda propter insufficientiam prophetici testimonii: venerunt enim prophetae, venerat Ioannes, sed sufficienter illuminare non poterant, quia *non erat ille lux*. Unde necessarium erat ut post prophetarum vaticinia, post Ioannis adventum, lux ipsa veniret, et sui cognitionem mundo traderet: et hoc est, quod Apostolus dicit *Hebr. 1. Multifarie, multisque modis:* et *2. Pet. 1. Habetis propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes, donec dies illucescat*. Tertia propter creaturarum defectum: nam creaturae insufficientes erant ad adducendum in cognitionem creatoris, unde *mundus per ipsum factus est, et ipsum non cognovit*. Unde necessarium erat, ut ipse creator per carnem in mundum veniret, et per seipsum cognosceretur: et hoc est quod Apostolus dicit *1. Cor. 1. Nam quia in Dei sapientia mundus non cognovit per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes*.

LECTIO VI.

In propria venit:

b Et sui eum non receperunt; quotquot autem receperunt eum,

c Dedit eis potestatem filios Dei fieri·

d His qui credunt in nomine eius.

e Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

LECTIO VI.

Assignata necessitate incarnationis Verbi, consequenter Evangelista manifestat utilitatem ex ipsa incarnatione ab hominibus consecutam. Et primo insinuat lucis adventum, quia *in propria venit*. Secundo hominum occursum, ibi, *Et sui eum non receperunt*. Tertio fructum ex adventu lucis allatum, ibi, *Dedit eis potestatem*. Ostendit ergo quod lux quae erat praesens in mundo, et evidens seu manifesta per effectum, non tamen cognoscebatur a mundo. Et ideo *venit in propria*, ut cognosceretur. Sed ne, cum dicit *venit*, intelligeres motum localem in hoc modo, ut scilicet venerit quasi desinens esse ubi prius erat, et denuo incipiens esse ubi prius non erat, dicit Evangelista *in propria*, idest in ea quae erant sua, quae ipse fecerat, et venit Ipse, ubi erat: *infra 16. Exivi a Patre, et veni in mundum*. Venit, inquam, in propria, idest in Iudaeam secundum quamdam, quae quidem speciali modo sua erat: *Psalm. 75. Notus in Iudaea Deus: Isa. 5. Vinea Domini exercituum, domus Israel est*. Sed melius est, ut dicatur, *in propria*, idest in mundum ab eo creatum: *Psal. 22. Domini est terra*. Sed si prius erat in mundo, quomodo venit in mundum? Respondeo. Dicendum quod venire in aliquem locum dicitur dupliciter, scilicet vel quod aliquis veniat, ubi nullo modo prius fuerat: vel quod ubi aliquo modo prius fuerat, incipiebat esse quodam novo modo, sicut Rex qui prius erat in civitate aliqua sui regni per potentiam, ad illam postmodum veniens personaliter, dicitur venire, ubi prius erat: venit enim per suam substantiam, ubi prius erat solum per suam potentiam. Sic ergo Filius Dei venit in mundum, et tamen in mundo erat: erat quidem per essentiam, potentiam, et praesentiam; sed venit per carnis assumptionem: erat invisibilis, venit ut esset visibilis. Deinde cum dicit.

b Sequitur hominum occursus, qui differenter se habuerunt ad venientem, quia quidam eum receperunt, non sui; unde dicitur, *Et sui eum non receperunt*. Sui sunt homines, quia ab eo formati: *Genes. 1. Formavit Deus hominem: Psal. 99. Scitote, quoniam Dominus ipse fecit nos*. Quia ad eius imaginem facti: *Gen. 1. Faciamus hominem*. Sed melius est ut dicamus, *Sui*, idest Iudaei, *eum non receperunt*, per fidem credendo, et honorando: *infra 5. Ego veni in nomine Patris mei, et non recepistis me*; et *infr. 8. Ego honorifico Patrem meum* etc. Sunt quidem Iudaei sui, quia ab ipso in populum peculiarem electi: *Deut. 26. Elegit te Dominus in populum peculiarem: sui* secundum carnem coniuncti: *Rom. 9. Ex quibus Christus secundum carnem*. Item *sui*, ab eo beneficiis promoti: *Isa. 1. Filios enutrivi, et exaltavi*. Sed licet *sui*, Iudaei eum non receperunt: non defuerunt tamen, qui eum receperunt; unde subdit, *Quotquot autem receperunt*. Utitur Evangelista hoc modo loquendi, dicens *quotquot*, ut ostendat ampliorem esse factam solutionem, quam fuerit promissio, quae facta fuit solum suis, scilicet Iudaeis: *Is. 33. Dominus legifer noster* etc. sed solutio non solum fuit facta suis, sed *quotquot receperunt eum*, idest omnibus in eum credentibus: *Ro. 15. Dico autem Christum ministrum fuisse circumcisionis* etc. *promissiones patrum*, idest patribus factas *etc*. Gentes autem super misericordia, quia misericorditer sunt recepti. Dicit *Quotquot*, ut ostendat, quod gratia Dei indifferenter datur omnibus recipientibus Christum: *Act. 11. Ergo in nationes gratia Spiritus sancti* etc. Et non solum liberis, sed etiam servis, non solum masculis, sed etiam et feminis: *Col. 3. In Christo Iesu non est masculus, nec femina, Gentilis, vel Iudaeus, circumcisio, et praeputium* etc. Deinde cum dicit.

c Sequitur fructus eius adventus. Ubi primo ponit fructus magnificentiam, quia *dedit eis potestatem*. Secundo ostendit quibus datur, quia *his qui credunt*. Tertio insinuat modum dandi, quia *non ex sanguinibus*. Est ergo fructus adventus Filii Dei magnus, quia homines fiunt per hoc filii Dei: *Gal. 4. Misit Deus filium suum factum ex muliere, ut adoptionem filiorum reciperemus*. Et hoc congrue, ut qui sumus filii Dei, per hoc quod assimilamur filio, reformemur per filium. Dicit ergo *dedit eis potestatem*. Ad cuius evidentiam sciendum est, quod homines fiunt filii Dei per assimilationem ad Deum; et ideo secundum triplicem assimilationem hominum ad Deum homines sunt filii Dei. Primo enim per gratiae infusionem: unde quicumque habet gratiam gratum facientem, efficitur filius Dei: *Rom. 8. Non enim accepistis Spiritum servitutis* etc. *Gal. 4. Quoniam estis filii Dei, misit Deus Spiritum Filii*. Secundo assimilamur Deo per operum perfectionem, quia qui facit opera iustitiae, est filius: *Mat. 5. Diligite inimicos vestros*. Tertio assimilamur Deo per gloriae adeptionem, et quantum ad animam per lumen gloriae: *Ioan. 3. Cum apparuerit, similes ei erimus:* et quantum ad corpus: *Phil. 3. Reformabit corpus humilitatis nostrae*. Unde de istis duobus dicitur *Rom. 8. Adoptionem filiorum Dei expectantes*. Si ergo accipiamus *potestatem filios Dei fieri* quantum ad operum perfectionem, et gloriae adeptionem, nullam difficultatem habebit sermo, quia cum dicit *dedit eis potestatem*, intelligitur de potestate gratiae, qua habita, potest homo facere opera perfectionis, et adipisci gloriam quia, ut dicitur *Rom. 6. Gratia Dei vita aeterna*. Et secundum hunc modum dicitur *Dedit eis*, qui eum receperunt, *potestatem*, idest infusionem gratiae, *filios Dei fieri*, bene operando, et gloriam acquirendo. Si vero intelligatur de gratiae infusione, tunc dubitationem habet hoc quod dicitur *dedit eis potestatem*, quia non est in potestate nostra fieri filios Dei, eum non sit in potestate nostra gratiam habere. Hoc ergo quod dicit *dedit eis potestatem*, aut intelligitur de potestate naturae: et hoc non videtur esse ve-

rum, quia infusio gratiae est supra naturam nostram. Aut intelligitur de potestate gratiae: et tunc hoc ipsum est gratiam habere, quod habere *potestatem filios Dei fieri;* et sic non dedit potestatem filios fieri Dei, sed filios Dei esse. Ad quod dicendum, quod in datione gratiae requiritur in homine adulto ad iustificationem suam consensus per motum liberi arbitrii: unde quia in potestate hominis est ut consentiat, et non consentiat, *dedit eis potestatem.* Dedit autem hanc potestatem suscipiendi gratiam dupliciter: praeparando, et hominibus proponendo: sicut enim qui facit librum, et proponit homini ad legendum, dicitur dare potestatem legendi, ita Christus per quem gratia facta est, ut dicitur infra, et qui operatus est salutem in medio terrae, ut dicitur *in Ps. 73.* dedit nobis *potestatem filios Dei fieri*, per gratiae susceptionem. Secundo, quia hoc non sufficit, cum etiam liberum arbitrium indigeat ad hoc, quod moveatur ad gratiae susceptionem, auxilio gratiae divinae, non quidem habitualis, sed moventis; ideo dat potestatem movendo liberum arbitrium hominis, ut consentiat ad susceptionem gratiae, iuxta illud *Thren. ult. Converte nos Domine ad te*, movendo voluntatem nostram ad amorem tuum, *et convertemur* etc. Et hoc modo vocatur interior vocatio, de qua dicitur *Rom. 8. Quos vocavit*, interius voluntatem instigando ad consentiendum gratiae, *hos iustificavit*, gratiam infundendo. Quia vero per hanc gratiam habet homo hanc potestatem conservandi se in divina filiatione, potest et aliter dici *dedit eis*, idest eum recipientibus, *potestatem filios Dei fieri*, idest gratiam, per quam potentes sunt in divina filiatione conservari: *1. Io. ult. Omnis qui natus est ex Deo, non peccat, sed gratia Dei*, per quam regeneramur in filios Dei, *conservat eum.* Sic ergo *dedit eis potestatem filios Dei fieri*, per gratiam gratum facientem, per operum perfectionem, per gloriae adeptionem, et haec praeparando, movendo, et conservando gratiam. Deinde cum dicit.

d Ostenditur, quibus conferatur fructus eius adventus. Et hoc quidem potest accipi dupliciter, vel ut sit expositivum superiorum, vel determinativum. Expositivum quidem, quia Evangelista dixerat, *Quotquot autem receperunt eum.* Ut ergo ostendat quid est recipere eum, quasi exponendo, consequenter subiungit, *His qui credunt in nomine eius;* quasi dicat, hoc est recipere eum, in eum credere, quia per fidem Christus habitat in cordibus nostris, iuxta illud *Eph 3. Habitare Christum per fidem* etc. Illi ergo *receperunt eum, qui credunt in nomine eius.* Ut determinativum vero ponitur ab Origene *in hom. quae incipit, Vox spiritualis.* Hoc modo multi recipiunt Christum dicentes se esse Christianos, qui tamen non fiunt filii Dei, quia non vere credunt *in nomine eius*, falsa dogmata de Christo suggerendo, subtrahendo scilicet aliquid sibi de divinitate, vel de humanitate, iuxta illud *1. Io. 4. Omnis spiritus qui solvit Christum, ex Deo non est;* et ideo Evangelista quasi determinando dicit, *dedit eis*, scilicet recipientibus eum per fidem, *potestatem filios Dei fieri*, illis tamen, *qui credunt in nomine eius*, idest qui nomen Christi integrum servant, ut nihil de divinitate, vel humanitate Christi diminuant. Potest etiam hoc referri ad formationem fidei, ut dicatur, *his* scilicet *dedit potestatem filios Dei fieri, qui credunt in nomine eius*, idest per fidem charitate formatam opera salutis faciunt: illi enim qui habent solum fidem informem, non credunt in nomine eius, quia non operantur ad salutem. Sed prima expositio, quae accipitur ut expositivum praemissorum, melior est. Deinde cum dicit.

e Ostenditur, qualiter conferatur hominibus tam magnificus fructus. Quia enim dixerat, quod fructus advenientis lucis est potestas fieri filios Dei hominibus data; filius autem dicitur aliquis ex eo, quod nascitur: ne aestimes eos materiali generatione nasci, dicit *non ex sanguinibus.* Et licet hoc nomen sanguis in Latino non habeat plurale, quia tantum in Graeco habet, ideo translator regulam grammaticae servare non curavit, ut veritatem perfecte doceret. Unde non dicit ex sanguine secundum Latinos, sed *ex sanguinibus:* per quod intelligitur quicquid ex sanguine generatur concurrens ut materia ad carnalem generationem. Semen autem, secundum Philosophum *de gen. anim. cap. 18.* est ultimi superfluitas cibi sanguinei. Unde sive semen viri, sive menstruum mulieris, intelligitur per sanguinem. Causa vero motiva ad actum carnalem est voluntas se commiscentium, scilicet maris et feminae, quia licet actus virtutis generativae secundum quod huiusmodi, non sit subiectus voluntati, praeambula tamen ad ipsum voluntati subiiciuntur: et ideo dicit *neque ex voluntate carnis*, pro persona mulieris, *neque ex voluntate viri*, ut ex causa efficiente; *sed ex Deo nati sunt*; quasi dicat, non carnaliter, sed spiritualiter filii Dei fiunt. Accipitur autem hic caro secundum Augustinum pro muliere, quia sicut caro obedit spiritui, sic mulier debet obedire viro: *Gen. 2.* dixit Adam de muliere: *Hoc nunc os ex ossibus meis* etc. Et attendendum secundum Augustinum, quod sicut dissipatur possessio domus, in qua principatur mulier et subiicitur vir, ita dissipatur homo, cum caro dominatur spiritui: propter quod dicit Apostolus *Rom. 8. Debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus.* De modo autem dictae generationis carnalis dicitur *Sap. 7. In ventre matris figuratus sum caro.* Vel possumus dicere, quod motivum ad carnalem generationem est duplex, unum scilicet ex parte appetitus intelligitur, quae est voluntas; aliud a parte sensitivi, quod est concupiscentia. Ad designandum ergo materialem causam, dixit *non ex sanguinibus;* sed ad designandum causam efficientem quantum ad concupiscentiam, dicit *neque ex voluntate carnis.* Quamvis improprie voluntas dicatur concupiscentia carnis, quo tamen modo dicitur *Gal. 5. Caro concupiscit adversus spiritum* etc. Ad designandum vero appetitum intellectivum dicit, *Non ex voluntate viri.* Sic ergo generatio filiorum Dei non est carnalis, sed est spiritualis, quia *ex Deo nati sunt*, *Ioan. ult. Omne quod natum est ex Deo* etc. Nota autem quod haec praepositio *de* semper denotat materialem causam, et efficientem, et etiam consubstantialem: dicimus enim quod faber facit cultellum de ferro, et pater generat filium suum de seipso, quia aliquid sui concurrit aliquo modo ad generationem. Haec vero praepositio *a* semper denotat causam moventem. Haec vero praepositio *ex* accipitur ut communis, quia importat causam materialem, et efficientem, non tamen consubstantialem. Unde

quia solus Filius Dei, qui est Verbum, est de substantia Patris, ime cum Patre est una substantia, alii vero sancti, qui sunt adeptivi, non sunt de eius substantia; Ideo Evangelista utitur hac praepositione *ex* dicens de aliis *ex Deo nati sunt;* de Filio vero naturali, quod de Patre est natus. Notandum est etiam quod secundum ultimam expositionem carnalis generationis possumus accipere differentiam carnalis generationis ad spiritualem. Quia enim illa est ex sanguinibus, ideo carnalis; ista vero, quia non est ex sanguinibus, ideo spiritualis: *Io. 3. Quod natum est ex carne, caro est, et quod natum est ex spiritu, spiritus est.* Item, quia materialis generatio est ex voluntate carnis, idest ex concupiscentia, ideo est immunda, et generat filios peccatores: *Eph. 2. Eramus natura filii irae.* Item quia illa est *ex voluntate viri*, idest hominis, facit filios hominum; haec vero, quia est ex Deo, facit filios Dei. Si vero hoc quod dicit *dedit eis potestatem*, voluit referre ad baptismum, propter quod in filios Dei regeneramur, possumus videre in hoc ordinem baptismi, ut scilicet primo requiratur fides, quod fit in catheeumenis, qui debent prime instrui de fide, ut scilicet credant in nomine eius, et deinde regenerentur per baptismum, non quidem ex sanguinibus carnaliter, sed ex Deo spiritualiter.

LECTIO VII.

Et Verbum caro factum est.
b Et habitavit in nobis.

LECTIO VII.

Posita necessitate adventus Verbi in carnem, et etiam utilitate, consequenter Evangelista modum veniendi manifestat dicens, *Et Verbum caro factum est.* Et secundum hoc continuatur ad hoc, quod dixerat, *In propria venit*, quod Verbum Dei in propria venit. Sed ne credas ipsum venisse, locum mutando, ostendit modum quo venit, scilicet per incarnationem: eo enim modo venit, quo missus est Patre, a quo missus est, inquantum factus est caro: *Galat. 4. Misit Deus filium suum, factum ex muliere* etc. ubi dicit Augustinus: *Eo missum, quo factum.* Secundum Chrysostomum autem continuatur ad illud, *dedit eis potestatem* etc. Quod si quaeris, unde potuit dare hanc potestatem hominibus, ut filii Dei fierent? Respondet Evangelista, quia *Verbum caro factum est*, dedit nobis, quod possemus filii Dei fieri: *Gal. 4. Misit Deus filium suum, ut adoptionem filiorum Dei reciperemus.* Secundum vero Augustinum continuatur sic, ad hoc quod dixerat, *sed ex Deo nati sunt:* quasi enim dure videbatur, ut homines ex Deo nascerentur; ideo quasi in argumentum huius dicti, ut scilicet Verbum esse credatur, subdit Evangelista illud, de quo minus videtur, scilicet quod *Verbum caro factum est;* quasi dicat: Ne mireris si homines ex Deo sunt nati, quia *Verbum caro factum est*, idest Deus factus est homo. Notandum, quod hoc quod dicitur *Verbum caro factum est*, quidam male intelligentes, sumpserunt occasionem erroris. Quidam namque posuerunt Verbum ita carnem factum esse ac si ipsum, vel aliquid eius, sit in carnem conversum, sicut cum farina fit panis, et aer ignis: et hic fuit Eutiches, qui posuit commixtionem naturarum in Christo, dicens, in eo eandem fuisse Dei, et hominis naturam. Sed huius opinionis falsitas manifeste apparet: quia sicut est dictum supra, *Verbum erat Deus*, Deus autem immutabilis est, ut dicitur *Mal. 3. Ego Deus, et non mutor.* Unde nullo modo potest esse, quod in aliam naturam convertatur. Est ergo dicendum contra Eutichem, *Verbum caro factum est*, Verbum carnem assumpsit, non quod ipsum Verbum sit ipsa caro, sicut si dicamus, homo factus est albus; non quod ipse sit ipsa albedo, sed quod albedinem assumpsit. Fuerunt etiam alii, qui licet crederent, Verbum non in carnem mutatum, sed quod eam assumpsit, tamen dixerunt ipsum assumpsisse carnem sine anima: nam si carnem animatam assumpsisset, dixisset Evangelista, *Verbum caro* cum anima *factum est.* Et sic fuit error Arii, qui dixit, quod in Christo non erat anima, sed Verbum Dei erat ibi loco animae. Et huius positionis falsitas apparet, tum quia repugnat sacrae Scripturae, quae in pluribus locis mentionem facit de anima Christi, sicut illud *Matt. 27. Tristis est anima mea usque ad mortem* etc tum etiam quia quaedam passiones animae recitantur de Christo, quae in Verbo Dei nullo modo esse possunt, nec etiam in carne sola, sicut illud *Matt. 14. Coepit Iesus taedere, et moestus esse:* tum etiam, quia Deus non potest esse forma alicuius corporis, nec etiam angelus corpori uniri potest per modum formae, cum secundum naturam a corpore sit separatus; anima autem unitur corpori sicut forma. Non igitur Verbum Dei corporis forma esse potest. Praeterea constat, quod caro non sortitur speciem carnis, nisi per animam: quod patet, quia recedente anima a corpore hominis, seu bovis, caro hominis, vel bovis, non dicitur caro nisi aequivoce. Si ergo Verbum non assumpsit carnem animatam, manifestum est, quod non assumpsit carnem. Sed *Verbum caro factum est.* Ergo carnem animatam assumpsit. Fuerunt autem alii qui ex hoc moti dixerunt Verbum carnem quidem animatam assumpsisse, sed animam sensitivam tantum, non intellectivam; loco cuius in corpore Christi dixerunt Verbum esse. Et hic fuit error Apollinaris, qui quandoque Arium secutus est, tandem propter auctoritates praedictas coactus fuit ponere aliquam animam in Christo, quae posset harum passionum esse subiectum, ita tamen quod ratione, et intellectu careret; sed loco horum Verbum esset in homine Christo. Sed hoc manifeste apparet esse falsum, quia repugnat auctoritati sacrae Scripturae, in qua quaedam dicuntur de Christo, quae nec in divinitate, nec in anima sensitiva, nec in carne inveniri possunt: sicut illud, quod admiratus est, ut dicitur *Matt. 8.* admiratio autem est passio animae rationalis, et intellectivae, cum sit desiderium cognoscendi causam occultam effectus visi. Sic igitur sicut tristitia cogit in Christo ponere partem animae sensitivam contra Arium, ita admiratio cogit ponere in ipso partem animae intellectivam contra Apollinarem. Idem etiam apparet per rationem: sicut enim non est caro sine anima; ita non est vera caro humana sine anima humana, quae est anima intellectiva. Si ergo Verbum assumpsit carnem animatam anima sensitiva tantum, et non rationali,

non assumpsit carnem humanam: et ita non poterit dici, Deus factus est homo. Praeterea ad hoc Verbum humanam naturam assumpsit, ut eam repararet. Ergo id reparavit quod assumpsit. Si ergo non assumpsit animam rationalem, non reparasset eam: et sic nullus fructus proveniret nobis ex Verbi incarnatione, quod falsum est. *Verbum* ergo *caro factum est*, idest carnem animatam anima rationali assumpsit. Sed forte dicis: Si Verbum carnem sic animatam assumpsit, quare Evangelista de anima rationali mentionem non fecit, sed de carne solum, dicens, *Verbum caro factum est?* Respondeo. Dicendum, quod propter quatuor rationes Evangelista hoc fecit. Primo ad ostendendum veritatem incarnationis contra Manichaeos, qui dicebant Verbum non assumpsisse veram carnem, sed fantasticam tantum, cum non esset conveniens, ut boni Dei Verbum assumeret carnem, quam ipsi dicebant diaboli creaturam: et ideo Evangelista, ut hoc excluderet, fecit de carne spiritualiter mentionem; sicut et Christus *Luc. ult.* existimantibus discipulis eum esse fantasma, veritatem resurrectionis ostendit, dicens: *Spiritus carnem, et ossa non habet* etc. Secundo ad demonstrandam Dei erga nos magnitudinem benignitatis. Constat enim quod anima rationalis magis conformis est Deo, quam caro, et quidem magnum pietatis sacramentum fuisset, si Verbum assumpsisset animam humanam, utpote sibi conformem; sed assumere etiam carnem elongatam a simplicitate suae naturae, fuit multo amplioris, immo inaestimabilis pietatis indicium, secundum quod Apostolus dicit *ad Tim. 3. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne* etc. Et ideo, ut hoc ostenderet Evangelista, solum de carne mentionem fecit. Tertio ad demonstrandam veritatem, et singularitatem unionis in Christo. Aliis enim hominibus sanctis unitur quidem Deus quantum ad animam solam: unde dicitur *Sap. 7. Per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei et prophetas constituens.* Sed quod Verbum Dei uniretur carni, hoc est singulare in Christo, secundum illud *in Psal. 140. Singulariter sum ego* etc. *Iob 28. Non adaequabitur ei aurum* etc. Hanc ergo singularitatem unionis in Christo ostendere volens Evangelista, de carne solum mentionem fecit, dicens: *Verbum caro factum est.* Quarto ad insinuandam congruitatem humanae reparationis; homo enim per carnem infirmabatur; et ideo Evangelista volens insinuare adventum Verbi congruum esse nostrae reparationi, mentionem de carne specialiter fecit, ut ostenderet, quod caro infirma per carnem Verbi reparata fuit: et hoc est, quod Apostolus dicit *Rom. 8. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati* etc. Sed quaeritur, quare Evangelista non dixit, Verbum carnem assumpsit, sed potius *Verbum caro factum est.* Respondeo. Dicendum, quod hoc ideo fecit, ut excluderet errorem Nestorii, qui dixit in Christo fuisse duas personas, et duos filios, et alium esse filium virginis: unde non concedebat, quod beata Virgo esset mater Dei. Sed secundum hoc Deus non esset factus homo, quia impossibile est quod duorum singularium, quae diversa sunt secundum suppositum, unum praedicetur de alio. Unde si alia est persona Verbi, seu suppositum, et alia persona hominis, seu suppositum in Christo, tunc non erit verum, quod dicit Evangelista, *Verbum caro factum est*: ad hoc enim fit aliquid, ut sit. Si ergo Verbum non esset homo, non posset dici, quod Verbum sit factum homo. Et ideo signanter Evangelista dixit *factum est*, et non dixit assumpsit, ut ostendat quod unio Verbi ad carnem non est talis, qualis est assumptio prophetarum, qui non assumebantur in unitatem suppositi, sed ad actum propheticum: sed est talis quod ipsum vere facerent hominem, et hominem Deum, idest quod Deus esset homo. Fuerunt et alii, qui non intelligentes modum incarnationis, posuerunt quidem assumptionem praedictam esse terminatam ad veritatem personae, confitentes in Deo unam personam Dei et hominis, sed tamen dicunt in ipso fuisse duas hypostases, sive duo supposita, unum naturae humanae creatum, et temporale, aliud divinae increatum, et aeternum. Et talis est prima opinio quae ponitur *3. Sen. d. 6.* Sed secundum hanc opinionem non habet veritatem ista propositio, Deus factus est homo, et homo factus est Deus. Et ideo haec opinio damnata est tamquam haeretica in quinto Concilio, ubi dicitur: *Si quis in Domino Iesu Christo unam personam, et duas hypostases dixerit, anathema sit.* Et ideo Evangelista, ut omnem assumptionem excluderet, quae non terminatur ad unitatem personae, utitur hoc verbo *factum est*. Si vero quaeris, quomodo Verbum est homo? Dicendum, quod eo modo est homo, quo quicumque alius est homo, scilicet habens humanam naturam, non quod Verbum sit ipsa humana natura; sed est divinum suppositum unitum humanae naturae. Hoc autem quod dicitur *Verbum caro factum est*, non aliquam mutationem in Verbo, sed solum in natura assumpta de novo in unitatem personae divinae dicit. *Et Verbum caro factum est* per unionem ad carnem. Unio autem relatio quaedam est. Relationes autem de novo dictae de Deo in respectu ad creaturas non important mutationem ex parte Dei, sed ex parte creaturae novo modo se habentis ad Deum. Sequitur.

b Quod quidem dupliciter distinguitur a praemissis. Primo, ut dicatur quod supra Evangelista egit de Verbi incarnatione, dicens *Verbum caro factum est*; hic vero modum incarnationis insinuat, dicens, *Et habitavit in nobis.* Secundum enim Chrysostomum, et Hilarium per hoc, quod Evangelista dicit, *Verbum caro factum est*, posset aliquis intelligere, quod sit conversum in carnem, et non sint in Christo duae naturae distinctae, sed una tantum natura ex humana, et divina commixta; ideo Evangelista hoc excludens, subiunxit, *Et habitavit in nobis*, idest in nostra natura, ut tamen in sua maneret distinctum: illud enim quod in aliquid convertitur, non manet ab eo in quod convertitur secundum naturam distinctum. Quod autem ab aliquo non distinguitur, non inhabitat illud, quia habitare distinctionem inhabitantis, et in quo habitat importat. Sed Verbum habitavit in nostra natura. Ergo naturaliter est ab ipsa distinctum: et ideo inquantum humana natura a natura Verbi fuit in Christo distincta, dicitur habitaculum divinitatis, et templum, iuxta illud *Io. 3. Hoc autem dicebat de templo corporis sui.* Et quidem quamvis a praedictis sanctis hoc sane dicatur, cavenda est tamen calumnia quam aliqui ex hoc incurrunt. Nam antiqui doctores, et sancti, emergentes

errores circa fidem persequebantur, ut interdum viderentur in errores labi contrarios, sicut Augustinus contra Manichaeos, qui destruebant libertatem arbitrii, taliter disputat, quod videtur in haeresim Pelagii incidisse. Hoc igitur modo Evangelista Ioannes, ne per hoc quod dixerat *Verbum caro factum est*, intelligeretur in Christo confusio vel transmutatio naturarum, subiunxit, *et habitavit in nobis:* ex quo verbo Nestorius occasionem sumens erroris, dixit Filium Dei sic esse unitum homini, ut tamen Dei et hominis non esset una persona: voluit enim quod Verbum per solam inhabitationem, per gratiam fuerit humanae naturae unitum. Ex hoc autem sequitur, quod Filius Dei non sit homo. Ad quorum evidentiam sciendum est, quod in Christo duo considerare possumus, scilicet naturam, et personam. Secundum naturam autem attenditur in Christo distinctio, non secundum personam, quae una et eadem est in duabus naturis, quia humana natura in Christo fuit assumpta in unitatem personae. Inhabitatio ergo, quam ponunt sancti, referenda est ad naturam; ut dicatur, quod *habitavit in nobis*, idest natura Verbi inhabitavit naturam nostram, non secundum hypostasim seu personam, quae est eadem utriusque naturae in Christo. Quod autem blasphemat Nestorius, auctoritate sacrae Scripturae evidenter refellitur. Apostolus enim *Phil. 2.* unionem Dei et hominis exinanitionem vocat, dicens de Filio: *Qui cum in forma Dei esset* etc. usque *formam servi accipiens.* Non autem dicitur Deus exinaniri ex eo, quod creaturam rationalem per gratiam inhabitet: quia sic Pater et Spiritus sanctus exinanirentur, cum et ipsi inhabitare hominem dicantur per gratiam: dicit enim Christus de se, et de Patre loquens *Io. 14. Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.* De Spiritu autem sancto dicit Apostolus *1. Cor. 3. Spiritus Dei habitat in nobis.* Praeterea, si Christus personaliter Deus non esset, praesumptuosissime dixisset, *Ego et Pater unum sumus:* et *antequam Abraham fieret, ego sum.* Ego autem personam loquentis demonstrat; homo autem erat, qui loquebatur, unum cum Patre praeexistebat Abrahae. Potest etiam aliter continuari, ut dicatur, quod supra egit de Verbi incarnatione; nunc autem agit de Verbi incarnati conversatione, dicens, *Et habitavit in nobis*, idest inter nos Apostolos conversatus est familiariter, secundum quod dicit Petrus *Act. 1. In omni tempore quo intravit, et exivit inter nos Dominus Iesus:* *Baruch 4. Post haec in terris visus est* etc. Hoc autem Evangelista addidit propter duo. Primo ut ostendat mirabilem conformitatem Verbi ad homines, inter quos sic conversatus est, ut videretur quasi unus ex eis: non solum enim in natura voluit assimilari hominibus, sed etiam in convictu, et familiari conversatione absque peccato, cum eis voluit esse simul, ut sic homines suae conversationis dulcedine allectos, traheret ad seipsum. Secundo ut ostendat sui testimonii veritatem; Evangelista enim supra de Verbo magna quaedam dixerat, et adhuc multa de eo mirabilia dicturus erat; et ideo ut eius testimonium credibilius fieret, accepit quasi in veritatis argumentum, se cum Christo conversatum fuisse, dicens, *Et habitavit in nobis;* quasi dicat, bene possum testimonium perhibere de ipso, quia cum ipso conversatus sum: *1. Io. 1. Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus* etc. et *Act. 10. Dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus praeordinatis a Deo*, idest nobis etc.

LECTIO VIII.

Et vidimus gloriam eius.
b Gloriam quasi unigeniti a Patre.
c Plenum gratiae, et veritatis.

LECTIO VIII.

Posita Verbi incarnatione; hic consequenter Evangelista insinuat Verbi incarnati evidentiam: et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit modum manifestationis Verbi incarnati. Secundo utrumque modum exponit, ibi, *De plenitudine.* Innotuit autem Apostolis Verbum incarnatum dupliciter. Primo quidem per visum acceperunt de eo notitiam. Secundo per auditum ex testimonio Ioannis Baptistae. Primo ergo manifestat quid de Verbo viderunt. Secundo quid a Ioanne audierunt, ibi, *Ioannes testimonium* etc. Dicit autem tria de Verbo. Primo eius gloriae manifestationem; unde dicit: *Et vidimus gloriam eius* Secundo eius gloriae singularitatem, cum subdit, *Quasi unigeniti.* Tertio huius gloriae determinationem, quia, *Plenum gratiae et veritatis.* Hoc autem quod dicit, *vidimus gloriam eius*, potest continuari ad praecedentia tripliciter. Primo ut sit argumentum eius, quod dixerat, *Verbum caro factum est*: quasi dicat, Ex hoc habeo, et scio, quod Verbum Dei est incarnatum, quia ego, et alii Apostoli vidimus gloriam eius: *Io. 3. Quod scimus, loquimur: et quod vidimus, testamur.* Et *1. Ioan. 1. Quod fuit ab initio* etc. Secundo continuatur secundum Chrysostomum, ut sit expressivum multiplicis beneficii: quasi dicat, Non solum hoc beneficium collatum est nobis per incarnationem Verbi, scilicet quod efficiamur filii Dei, sed etiam, quod videamus gloriam: oculi enim debiles, et infirmi lucem solis non possunt videre; sed tunc eam videre possunt, cum in nube, vel in aliquo corpore opaco resplendet: ante incarnationem enim Verbi mentes humanae erant invalidae ad videndum in seipsa lucem divinam, quae illuminat omnem rationalem naturam; et ideo ut a nobis facilius cerni contemplarique posset, nube nostrae carnis se texit, iuxta illud *Exo. 16. Respexerunt ad solitudinem, et viderunt gloriam Domini in nube*, idest Verbum Dei in carne. Secundum Augustinum autem continuatur sic, quod referatur ad beneficium gratiae: spirituales enim oculi hominum non solum naturaliter deficiebant a contemplatione divinae lucis, sed etiam ex defectu peccati, secundum illud *Psal. 57. Supercecidit ignis*, scilicet concupiscentiae, et *non viderunt solem*, scilicet iustitiae. Ut ergo ipsa divina lux posset a nobis videri, sanavit oculos hominum, faciens de carne sua salutare collirium, ut sic oculos ex concupiscentia carnis corruptos Verbum collirio suae carnis curaret. Et inde est, quod statim cum Verbum factum est caro, dixerunt, *Et vidimus gloriam eius.* Ad hoc significandum fecit Dominus lutum ex sputo, et linivit oculos caeci nati, *Io. 6.* lutum quidem ex terra est, sputum quidem a capite derivatur. Ita in per-

sona Christi, natura quidem humana assumpta de terra est: Verbum vero incarnatum a capite est, scilicet a Deo Patre. Hoc ergo lutum statim cum appositum fuit oculis hominum, *Vidimus gloriam eius* etc. Hanc autem Verbi gloriam Moyses videre optavit, dicens: *Ostende mihi gloriam tuam* etc. *Exo. 33.* sed eam videre non meruit: immo dictum est ei a Domino: *Posteriora mea videbis*, idest umbras et figuras. Apostoli vero ipsam claritatem viderunt: *2. Cor. 3. Nos autem revelata facie gloriam Dei speculantes* etc. Moyses enim et alii prophetae Verbi gloriam manifestandam mundo in fine temporum speculabantur, aenigmatibus et figuris: unde dicit Apostolus *1. Cor. 12. Haec dixit Isaias, quando vidit gloriam eius.* Apostoli autem ipsam Verbi claritatem per praesentiam corporalem viderunt: *2. Corin. 3. Nos autem revelata facie* etc. et *Luc. 10. Beati oculi qui vident* etc. *Multi enim reges et prophetae* etc. Consequenter eum dicit.

b Ostendit gloriae eius singularitatem. Cum enim de quibusdam hominibus inveniatur, quod fuerunt gloriosi, sicut et Moyses legitur *Exo. 34. Et facies eius facta est splendida*, vel cornuta, secundum aliam literam, posset aliquis dicere, quod ex hoc, quod viderunt eum gloriosum, non debet dici quod Verbum Dei sit factum caro. Sed hoc Evangelista excludit, dicens, *Gloriam quasi unigeniti a Patre*; quasi dicat, gloria eius non est sicut gloria angeli, vel Moysis, et Eliae, vel Elisaei, vel cuiusque alterius: sed quasi unigeniti, quia, ut dicitur *Heb. 3. Ampliori gloria* etc. *Psal. 88. Quis similis Deo in filiis Dei.* Hoc autem quod dicit *quasi* est expressivum veritatis secundum Gregorium, et est modus, ut Chrysostomus dicit, sicut si aliquis vidisset regem multiplici gloria incedentem, ut interrogatus ab aliquo, qualiter regem vidisset, volens se expedire, illam multiplicem gloriam uno verbo exprimeret dicens, quod ipse incedebat sicut Rex, idest sicut regem decebat; ita hic Evangelista, quasi interrogaretur ab aliquo, qualis esset gloria Verbi quam viderat, non valens eam plene exprimere, dicit eam esse, *quasi unigeniti a Patre*, idest talem qualem decebat unigenitum Dei. Attenditur autem singularitas gloriae Verbi quantum ad quatuor. Primo quantum ad Patris testimonium, quod Filio reddidit: quia Ioannes fuit unus de tribus qui viderant Christum transfiguratum in monte, et audierunt vocem Patris dicentis, *Hic est Filius meus dilectus* etc. et de ista gloria dicitur *2. Pet. 1. Accepit a Deo Patre honorem et gloriam, voce delapsa* etc. Secundo quantum ad angelorum ministerium: nam ante incarnationem Christi homines erant angelis subiecti, postmodum vero Christo subiecti ministraverunt: *Matth. 4. Tunc accesserunt angeli* etc. Tertio vero quantum ad naturae obsequium: tota enim natura Christo obediens ei sequebatur ad nutum, utpote ab ipso instituta, quia omnia per ipsum facta sunt: quod quidem nec angelis, nec alicui alii creaturae concessum est, nisi soli Verbo incarnato: et hoc est, quod dicitur *Matth. 9. Qualis est iste, quia mare et venti obediunt ei?* Quarto quantum ad docendi, seu operandi modum: Moyses enim et alii prophetae non propria auctoritate praecepta dabant, et homines instruebant, sed Dei, unde dicebant, *Haec dicit Dominus* etc. Et *locutus est Dominus ad Moysen* etc. Christus vero loquitur tamquam Dominus, et potestatem habens, idest propria virtute: unde dicebat *Matt. 5 Ego dico vobis* etc. propter quod in fine sermonis eius in monte dicitur, quod *erat docens quasi potestatem habens* etc. Item alii sancti operabantur miracula virtute non sua; Christus vero virtute propria: unde dicitur *Matth. 1. Quaenam est haec nova doctrina, quia spiritibus* et caet. Sic ergo singularis est gloria Verbi. Nota autem, quod aliquando dicimus in Scriptura Christum unigenitum, sicut hic, et infra, *Unigenitus, qui est in sinu Patris* etc. Aliquando vero dicimus ipsum primogenitum: *Heb. 1. Et cum iterum introducit primogenitum* etc. quod ideo est, quod sicut totius sanctae Trinitatis proprium est esse Deum, ita Verbo Dei proprium est, quod sit Deus genitus: et quandoque quidem nominamus Deum, secundum quod est in se, et sic ipse solus singulariter est Deus per essentiam suam. Unde hoc modo dicimus, quod est tantum unus Deus, secundum illud *Exod. 1. Audi Israel, Dominus Deus tuus, unus est.* Quandoque nomen deitatis derivamus etiam ad alios, secundum quod aliqua similitudo divinitatis ad homines derivatur: et sic dicimus multos deos, secundum illud *1. Cor. 8. Siquidem sunt dii multi, et domini multi* Eodem modo ergo, si consideremus proprietatem Filii qua genitus est, quantum ad modum, quo sibi ista filiatio attribuitur, scilicet per naturam, dicimus ipsum unigenitum Dei: quia cum ipse solus sit naturaliter genitus a Patre, unus tantum est genitus Dei. Si vero consideremus ipsum Filium, secundum quod per similitudinem ad ipsum filiatio derivatur ad alios, sic sunt multi filii Dei per participationem. Et quia per eius similitudinem dicuntur filii Dei; ideo ipse dicitur primogenitus omnium: *Ro. 8. Quos praescivit conformes fieri* etc. Sic ergo Christus dicitur Unigenitus Dei per naturam, primogenitus vero, inquantum ab eius naturali filiatione per quamdam similitudinem et participationem filiatio ad multos derivatur. Consequenter eum dicit.

c Ipsam gloriam Verbi determinat; quasi dicat, talis est eius gloria quod plenus est gratia et divinitate. Possunt autem haec verba exponi de Christo tripliciter. Primo secundum unionem: ad hoc enim alicui datur gratia, ut per ipsam uniatur Deo. Ille ergo gratia plenus est, qui perfectissime Deo unitur. Et alii quidem coniunguntur Deo per participationem similitudinis naturalis: *Gen. 1. Faciamus hominem* etc. Alii per fidem: *Eph. 6. Habitare per fidem Christum* etc Alii per charitatem, quia, *Qui manet in charitate, in Deo manet*, ut dicitur *1. Io. 4.* Sed omnes isti modi particulares sunt: quia neque per participationem naturalis similitudinis perfecte aliquis Deo coniungitur, neque videtur Deus per fidem sicuti est, neque per charitatem diligitur, quantum diligibilis est: quia enim ipse est infinitum bonum, ideo sua amabilitas est infinita, ad quam infinite amandam non potest pertingere alicuius creaturae amor; et ideo non potest esse plena coniunctio. In Christo autem, in quo humana natura est unita divinitati in unitate suppositi, est invenire plenam, et perfectam coniunctionem ad Deum, quia talis fuit illa unio, ut omnes actus, tam divinae quam humanae naturae, essent actus suppositi. Fuit ergo plenus gratia, inquantum non accepit a Deo aliquod donum gra-

tuitum speciale, sed quod esset ipse Deus: *Phi. 2. Dedit illi nomen*, scilicet Deus Pater Filio, *quod est super omne nomen: Roma 1. Qui praedestinatus est filius Dei in virtute*. Fuit etiam plenus veritatis, quia humana natura in Christo pervenit ad ipsam veritatem divinam, scilicet quod ille homo esset ipsa divina veritas: in aliis enim hominibus sunt multae veritates participatae, secundum quod ipsa veritas prima per multas similitudines in mentibus eorum relucet; sed Christus est ipsa veritas; unde dicitur *Coloss. 2.* quod *in ipso sunt absconditi omnes thesauri sapientiae*. Secundo possunt exponi secundum animae perfectionem, secundum quam dicitur plenus gratiae, et veritatis, secundum quod in anima eius fuit plenitudo omnium gratiarum absque mensura aliqua: *Ioan. 3. Non enim datus est spiritus ad mensuram*; qui tamen mensurate datus est omnibus creaturis rationalibus, tam angelis, quam hominibus: nam secundum Augustinum, sicut in singulis membris corporis est unus sensus communis, scilicet sensus tactus, in capite vero sunt sensus omnes; ita in Christo, qui est caput omnis rationalis naturae, et specialiter sanctorum, qui ei uniuntur per fidem et charitatem, superabundanter omnes virtutes, et gratiae et dona inveniuntur. In aliis vero sanctis participationes sunt donorum et gratiarum, quamvis commune donum omnium sanctorum sit charitas. De plenitudine gratiae Christi dicitur *Is. 11. Egredietur virga de radice Iesse* etc. usque *spiritus timoris Domini*. Fuit etiam Christus veritate plenus, quia eius pretiosa, et beata anima omnem veritatem, tam divinam, quam humanam, ab instanti conceptionis cognovit: unde dicit ei Petrus *Ioan. ult. Tu omnia scis*: et in *Psal. 88. Veritas mea*, idest cognitio omnis veritatis, *et misericordia mea*, idest omnium gratiarum plenitudo, *cum ipso*. Tertio modo possunt exponi secundum capitis dignitatem, scilicet inquantum Christus est caput ecclesiae, et sic sibi competit gratiam communicare aliis, tam in mentibus hominum operando virtutem per gratiae infusionem, quam merendo per doctrinam et opera et passiones mortis superabundantem gratiam infinitis mundis, si essent. Inquantum igitur nobis largitus est perfectam iustitiam, quod non poteramus habere per legem, quae infirmabatur, quae nullum iustificare posset, neque ad perfectum adducere, intantum gratia plenus est, ut dicitur *Ro. 8. Quod impossibile erat legi* etc. Item fuit veritate plenus, inquantum figuras veteris legis et promissiones factas patribus adimplevit: *Ro. 15. Dico Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis ad confirmandas* etc. *2. Cor. 1. Quotquot promissiones Dei sunt* etc. Item dicitur plenus gratia, quia eius doctrina et conversatio gratiosissima fuit: *Psal. 44. Diffusa est gratia* etc. Unde dicitur *Luc. 21.* quod omnes mane ibant, mane ire studebant; sed plenus veritate, quia non docebat in aenigmatibus et figuris, nec palpabat vitia hominum, sed veritatem omnibus aperte sine ulla fraude praedicabat: *Io. 16. Ecce palam loqueris* etc.

LECTIO IX.

Ioannes testimonium perhibet de ipso.
b Et clamat dicens:
c Hic erat, quem dixi.
d Qui post me venturus est, ante me factus est, quia prior me erat.

LECTIO IX.

Posita evidentia Verbi, qua ipsis Apostolis innotuit per visum, consequenter Evangelista ponit eius evidentiam, secundum quod aliis quam Apostolis innotuit per auditum, per testimonium ipsius Ioannis etc. et circa hoc tria facit. Primo enim testis introducitur. Secundo testificandi modus innuitur, ibi. *Et clamat.* Tertio testimonium ponitur, ibi. *Hic erat quem dixi* etc. Dicit ergo: Nos quidem gloriam eius vidimus, sicut unigeniti a Patre, sed hoc nobis non creditur, quia forte habemur suspecti: accedat illius testis, scilicet Ioannes Baptista, qui testimonium Christo perhibuit: est enim testis fidelis, qui non mentietur: *Prov. 14. Testis fidelis non mentietur* etc. *Ioan. 5. Vos misistis ad Ioannem* etc. Hic enim Ioannes testimonium perhibet; quasi dicat, perseveranter suum officium implet: et quia ipse venit in testimonium: *Prov. 10. Labium veritatis* etc. Deinde cum dicit.

b Ponitur modus testificandi, qui fit cum clamore, et ideo dicit *clamat*, inquantum libere sine timore: *Is. 40. Exalta in fortitudine* etc. *Ecce Deus noster* etc. ardenter et ex magno fervore; quia, ut dicitur *Eccle. 48. Verbum eius ut facula ardebat: Isa. 6. Seraphim clamabant alter ad alterum*, per quod intimior ardor mentis exprimitur. Per manifestationem etiam clamoris ostenditur, quod non sub figuris, neque occulte ad paucos sermo testificantis dirigitur, sed aperte et ostensive declaratur, et denuntiatur veritas iam non paucis, sed multis: *Isa. 48. Clama, ne cesses.* Deinde cum dicit.

c Quid sit testificatus, subiungit. Ubi duo facit. Primo enim describit continuitatem sui testimonii. Secundo describit eum, cui testimonium perhibet, ibi, *Qui post me*. Fuit ergo testimonium Baptistae continuum: quia non semel tantum, sed multoties: et etiam antequam Christus ad ipsum venisset, Ioannes testimonium ei perhibuit; et ideo dixit: *Hic erat quem dixi*, idest antequam vidissem eum corporaliter, testimonium ei perhibui: *Luc. 1. Tu puer propheta* etc. et hoc ideo, quia praesentem et futurum ostendit. Est etiam eius testimonium certum, quia non solum futurum esse praedixit, sed praesentem digito demonstravit, dicens, *Ecce agnus Dei.* Ex quo insinuatur, quod Christus corporaliter praesens erat Ioanni, nam solitus erat saepe ad Ioannem venire, antequam baptizatus fuisset. Describit autem consequenter eum, cui testimonium perhibet, dicens.

d Ubi notandum est, quod Ioannes non statim praedicat discipulis Christum esse filium Dei, sed paulatim eos ad altiora provehit. Primo praeferens eum sibi, qui tantum tantae famae et auctoritatis erat, ut

crederetur esse Christus, vel aliquis de magnis prophetis. Comparat autem Christum sibi. Primo quantum ad ordinem praedicationis. Secundo quantum ad ordinem dignitatis. Tertio quantum ad ordinem durationis. Quantum ad ordinem praedicationis Ioannes praecessit Christum, sicut famulus dominum, et sicut lucifer solem: *Mal. 3. Ecce ego mitto angelum meum* etc. *Qui igitur post me venit*, scilicet in notitiam hominum praedicando. Et notandum, quod *venit* est temporis praesentis, quia in Graeco ponitur participium praesentis temporis. Praecessit autem Ioannes Christum duplici ratione. Primo secundum Chrysostomum, quia Ioannes erat consanguineus Christi secundum carnem: *Et ecce Helisabeth cognata tua* etc. Si ergo testimonium perhibuisset Christo postquam eum cognoverat, potuisset suum testimonium suspectum haberi; et ideo Ioannes venit ad praedicandum, nondum habens familiaritatem cum Christo, ut eius testimonium efficacius esset: unde dicebat *Io. 1. Ego nesciebam eum, sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego* etc. Secundo, quia in his quae de potentia procedunt ad actum, imperfectum naturaliter praecedit perfectum; unde dicitur *1. Cor. 15. Non prius, quod spirituale est, sed quod animale* etc. Et ideo perfectam Christi doctrinam debuit praecedere imperfectior doctrina Ioannis, quae quodam modo fuit media inter doctrinam legis, et prophetarum, quae annunciabat de longinquo Christum futurum, et doctrinam Christi, quae manifesta erat, et Christum manifeste annunciabat. Comparat sibi quantum ad ordinem dignitatis, cum dicit, *Ante me factus est*. Unde sciendum est, quod ex hoc Ariani sumpserunt occasionem erroris: dicebant enim quod hoc, quod dixit *post me venit*, intelligitur de Christo secundum carnem assumptam; sed hoc quod addit, *Ante me factus est*, non potest intelligi nisi de Verbo Dei, quod carni praeexistebat; et propterea Christum inquantum est Verbum, factum esse, et non esse Patri coaeternum. Sed secundum Chrysostomum haec expositio stulta est, quia si hoc esset verum, non dixisset Baptista, *Ante me factus est*, quia prior me erat, cum nullus ignoret, quod si prior eo erat, ante eum factus est, sed potius e converso dixisset, *prior me erat*, quia factus est ante me. Et ideo secundum Chrysostomum intelligendum est de prioritate dignitatis, idest mihi praelatus est, et antepositus: quasi dicat, quamvis Iesus post me ad praedicandum venerit, tamen factus est ante me, idest dignior et superior auctoritate, et hominum reputatione: *Iob 38. Non adaequabitur ei aurum* etc. Vel *ante me factus est*, idest coram me, ut habetur in Glossa, et litera in Graeco hoc sonat; quasi dicat, *coram me*, idest in conspectu meo, quia mihi apparuit, et innotuit. Item comparat eum sibi quantum ad ordinem durationis, dicens, *quia prior me erat;* quasi dicat, Ipse est ab aeterno Deus, ego ex tempore homo fragilis; et ideo licet eum praedicandum praecesserim, tantum rationabiliter praelatus est mihi in fama, et opinione hominum, qui sua aeternitate praecedit omnia: *Heb. ult. Iesus Christus heri et hodie* etc. *infr. 8. Antequam Abraham fieret, ego sum.* Potest etiam exponi, quod dictum est, *Ante me factus est*, ut referatur ad ordinem temporis secundum carnem. Christus enim in instanti suae conceptionis fuit perfectus Deus, et perfectus homo, habens rationalem animam perfectam virtutibus, et corpus omnibus in lineamentis distinctum, non tamen secundum quantitatem perfectum: *Hier. 31. Mulier circumdabit virum*, scilicet perfectum. Constat autem, quod Christus ante fuit conceptus, quam Ioannes esset natus et perfectus homo; et ideo dicit *Ante me factus est*, quia ipse prius fuit homo perfectus, quam natus fuisset ex utero. Sequitur.

LECTIO X.

Et de plenitudine eius nos omnes accepimus.
b Et gratiam pro gratia.
c Quia lex per Moysen data est: gratia et veritas per Iesum Christum facta est.

LECTIO X.

Verba ista usque ad locum illum, *Et hoc est testimonium* etc. dupliciter inferuntur. Nam secundum Origenem sunt verba prolata a Ioanne Baptista, et subduntur ab eo quasi in argumentum praemissorum; quasi dicat, Vere prior me erat, quia, *De plenitudine eius*, scilicet gratiarum, non solum ego, sed etiam omnes prophetae et patres accepimus: quia omnes gratiam quam habuerunt, habuerunt per fidem incarnati Verbi. Et secundum hoc ab illo loco, *Ioannes testimonium perhibet* etc. incoepit texere exordium suae incarnationis. Secundum Augustinum autem, et Chrysostomum sunt verba Ioannis Evangelistae ab hoc, quod dicitur, *Ioannes testimonium perhibet*, et tunc continuatur ad hoc quod dixerat, *Plenum gratiae, et veritatis*. Ut dicatur sic: Supra Evangelista ostendit evidentiam Verbi, quae innotuit et per visum, et per auditum; hic utrumque explicat. Et primo, quomodo Apostolus innotuit visu, quasi a Christo accipientibus. Secundo, quomodo Ioannes testificatus est de eo, ibi, *Et hoc testimonium*. Circa primum duo facit. Primo ostendit gratiam esse fontalem originem omnis spiritualis gratiae. Secundo ostendit derivatam in nos gratiam per ipsum, et ab ipso, ibi, *Et gratiam pro gratia*. Dicit ergo primo, experimento patet, quod vidimus eum plenum gratiae et veritatis, quia *de plenitudine eius nos omnes accepimus*. Est autem plenitudo sufficientiae, qua aliquis est sufficiens ad actus meritorios et excellentes faciendos, sicut in Stephano. Item est plenitudo redundantiae, qua beata Virgo excellit omnibus sanctis propter eminentiam, et abundantiam meritorum. Est etiam plenitudo efficientiae et effluentiae, quae soli homini Christo competit, quasi auctori gratiae. Sic enim beata Virgo redundavit gratiam in nos, ut tamen auctrix nequaquam esset, sed ab anima eius gratia redundavit in carnem: nam per Spiritus sancti gratiam non solum mens Virginis fuit Deo per amorem perfecte unita, sed eius uterus Spiritu sancto est supernaturaliter impraegnatus. Et ideo statim cum dixisset Gabriel, *Ave gratia plena*, subinnxit de plenitudine ventris dicens, *Dominus tecum*. Ut ergo Evangelista hanc singularem plenitudinem redundantiae et efficientiae de Christo ostenderet, dicit, *De plenitudine eius omnes accepimus*, scilicet omnes Apostoli, et Patriarchae,

et prophetae, et iusti qui fuerunt, sunt, et erunt, et etiam omnes angeli. Nota, quod haec praepositio *de* aliquando quidem denotat efficientiam, seu originalem causam, sicut cum dicitur, radius est, vel procedit de sole; et hoc modo denotat in Christo efficientiam gratiae, seu auctoritatem, quia plenitudo gratiae quae est in Christo, est causa omnium gratiarum, quae sunt in omnibus intellectualibus creaturis: *Eccl. 24. Venite ad me omnes qui concupiscitis me, et a generationibus meis*, quae scilicet de me procedunt, *adimplemini*, participatione sufficientis plenitudinis. Aliquando autem haec praepositio *de* denotat consubstantialitatem, ut cum dicitur, filius est de patre; et secundum hoc plenitudo Christi est Spiritus sanctus, qui procedit ab eo consubstantialis ei in natura, in virtute, et maiestate. Quamvis enim dona habitualia alia sint in anima Christi, quam ea quae sunt in nobis, tamen Spiritus sanctus qui est in ipso unus et idem, replet omnes sanctificandos: *1. Cor. 12. Haec omnia operatur unus atque idem Spiritus: Iosl. 2. Effundam de spiritu meo* etc. *Ro. 8. Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est eius*: nam unitas Spiritus sancti facit in ecclesia unitatem: *Sap. 1. Spiritus Domini replevit* etc. Tertio modo haec praepositio *de* denotat partialitatem: sicut cum dicimus, accipe de hoc pane, vel vino, idest partem accipe, et non totum. Et hoc modo accipiendo notat in accipientibus partem de plenitudine derivari: ipse enim accepit omnia dona Spiritus sancti sine mensura secundum plenitudinem perfectam; sed nos de plenitudine eius partem aliquam participamus per ipsum: et hoc secundum mensuram, quam unicuique Deus divisit: *Ephe. 4. Unicuique autem nostrum data est gratia* etc. Deinde cum dicit.

b Ostendit derivationem gratiarum in nos per Christum: ubi duo facit. Primo ostendit, quod accepimus gratiam a Christo, eo auctore. Secundo accepimus ab eo sapientiam, ibi, *Deum nemo vidit unquam*. Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod de plenitudine eius accepimus. Secundo necessitatem accipiendi ostendit, ibi, *Quia lex per Moysen*. Dicit autem primo, quod accepimus de plenitudine Christi hoc, quod dico, *Et gratiam pro gratia*. Sed per hoc quod posuit, cogimur intelligere, quod de plenitudine eius accepimus gratiam: et pro illa gratia accepimus aliam; et ideo videndum est, quae sit prima gratia, pro qua secundam accepimus, et quae ipsa secunda. Secundum Chrysostomum autem prima gratia, quam totum genus humanum accepit, fuit gratia veteris Testamenti accepta in lege, quae quidem magna fuit iuxta illud *Prov. 4. Donum bonum tribuam vobis* etc. Magnum enim fuit quod hominibus idololatris data sunt praecepta a Deo, et unius veri Dei vera cognitio: *Rom. 3. Quid amplius Iudaeo, aut quae utilitas circumcisionis: multum quidem per omnem modum: primum quidem quia credita sunt eis eloquia Dei*. Pro gratia ergo ista quae prima fuit, secundam longe meliorem accepimus: *Zach. 8. Exaequabit gratiam gratiae*. Sed numquid non sufficiebat prima gratia? Respondeo. Dicendum, quod non, quia per legem solum cognitio peccati datur, non ablatio: *neminem enim ad perfectum adduxit lex*. Et ideo erat necesse, quod alia gratia peccata auferens, et reconcilians Deo, veniret. Et ideo dicit

c Ubi Evangelista praefert Christum legislatori Moysi, quem Baptista sibi praetulerat. Moyses autem reputabatur maximus prophetarum: *Deut. ult. Non surrexit ultra propheta* etc. Praefert autem eum Moysi quantum ad excellentiam, et dignitatem operum, quia per Moysen lex data est: et horum duorum tantum unum excellit alium, quantum figuratum excellit figura, et veritas ipsam umbram: *Umbram enim habuit lex futurum bonorum* etc. *Hebr. 11.* Item excellit quantum ad modum operandi, quia lex data est per Moysen per preponentem, non per facientem, quia solus *Dominus est legifer noster*, *Isa. 35. Gratia autem et veritas facta est per Christum*, sicut per dominum et auctorem veritatis, et gratiae, ut supra expositum est. Secundum Augustinum vero prima est iustificans et praeveniens, quae non datur nobis ex operibus: *Rom. 2. Si autem gratia, iam non ex operibus*. Pro ista ergo gratia, scilicet imperfecta, accepimus aliam gratiam consummatam, scilicet aeternae vitae. Et quamvis aeterna vita aliquo modo meritis acquiratur; tamen quia principium merendi in omnibus est gratia praeveniens, ideo vita aeterna dicitur gratia: *Rom. 6. Gratia Dei vita aeterna*. Et ut breviter concludatur, quicquid praevenienti gratiae de gratia additur, totum gratia pro gratia dicitur. Necessitas autem secundae gratiae est ex insufficientia legis, quae ostendebat, quid faciendum, et quid cavendum erat; sed ad implendum ea quae praecipiebat, non praebebat auxilium, immo per occasionem operabatur mortem, quae tamen videbatur fuisse ad vitam, *Rom. 7.* et Apostolus *2. Cor. 3.* dicit legem ministram fuisse mortis: *Nam si ministratio damnationis in gloria est* etc. Item promittebat auxilium gratiae, sed non solvebat, *quia neminem ad perfectum adduxit lex*, ut dicitur *Heb. 7.* Item per sacrificia, et caeremonias veritatem novae gratiae figurabat, ipso suo ritu clamans eam figuram: et ideo necesse fuit, quod Christus veniret, qui per mortem propriam alienas mortes perimeret: et conferret auxilium novae gratiae, ut faciliter et delectabiliter adimpleremus praecepta, et mereremur transgressioni, at conversationi antiquae: *Rom. 6. Vetus homo noster simul crucifixus est* etc. Item ut manifestaretur veritas figurarum contentarum in lege, et ut promissiones factae patribus solverentur, *2. Cor. 1.* Vel aliter *veritas per Christum facta est*, quantum ad sapientiam et veritatem occultam a saeculis, quam veniens in mundo aperte docuit: *infra 19. In hoc natus sum, et ad hoc veni* etc. Sed si ipse Christus est veritas, ut *infra 14.* dicitur, quomodo per ipsum facta est veritas; cum nihil possit fieri a seipso? Respondeo. Dicendum est, quod ipse est per suam essentiam veritas increata, quae aeterna est, et non facta, sed a Patre est genita; sed per ipsum factae sunt omnes veritates creatae, quae sunt quaedam participationes, et refulgentiae primae veritatis, quae in animabus sanctis relucent.

LECTIO XI.

Deum nemo vidit unquam.
b Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris
c Ipse enarravit.

LECTIO XI.

Supra Evangelista ostendit, quomodo gratiam Apostoli acceperunt a Christo, eo faciente; hic ostendit, quomodo acceperunt ab ipso eam docente: et circa hoc tria facit. Primo ostendit huius doctrinae necessitatem, dicens, *Deum nemo vidit unquam*. Secundo doctoris ad docendum eam facultatem, ibi, *Unigenitus qui est in sinu*. Tertio ipsam doctrinam declarat, ibi, *Enarravit*. Necessitas autem huius doctrinae erat defectus sapientiae in hominibus: quem quidem defectum Evangelista insinuabat per ignorantiam Dei, quae in hominibus abundabat, dicens, *Deum nemo* etc. Et hoc facit congrue: nam sapientia proprie in cognitione Dei et divinorum consistit; unde Augustinus dicit, quod sapientia est divinarum rerum cognitio, sicut et scientia humanarum. Quod autem hic dicit Evangelista, *Deum nemo vidit unquam*, contrariari videtur pluribus auctoritatibus divinae Scripturae: dicitur enim *Isa. 6. Vidi Dominum sedentem* etc. *2. Reg.* fere idem habetur *cap. 6. Nomen Domini sedentis super Cherubim* etc. *Matt. 5.* dicit Dominus: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. Sed si aliquis responderet ad hoc ultimum, dicens verum esse quod in praeterito nullus vidit, sed in futuro videbit, sicut Dominus promittit, Apostolus hoc excludit dicens *1 Tim ult. Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest*. Sed quia Apostolus dicit, *nullus hominum vidit*, posset aliquis dicere, quod si non ab hominibus videri possit, saltem videtur ab angelis; praesertim cum Deus dicat *Matth. 18. Angeli eorum in caelis semper vident* etc. Sed nec isto modo dici potest, quia, ut dicitur *Matt. 22.* filii resurrectionis erunt sicut angeli Dei in caelo. Si ergo angeli vident Deum in caelo, manifestum est etiam quod et filii resurrectionis eum vident: *1 Io. 3. Cum apparuerit, similes ei erimus, et videbimus eum sicuti est*. Quomodo ergo intelligendum est hoc quod dicit Evangelista, *Deum nemo vidit unquam*? Ad huius ergo intellectum sciendum est, quod Deus dicitur videri tripliciter. Uno quidem modo per subiectam creaturam, visui corporali propositam, sicut creditur Abraham vidisse Deum, quando *tres vidit, et unum adoravit. Gen. 18.* unum quidem adoravit, quia tres, quos prius homines reputaverat, et postmodum angelos credidit, recognovit mysterium Trinitatis. Alio modo per repraesentatam imaginationem: et sic Isaias vidit Dominum sedentem super solium excelsum etc. Plures visiones huic similes in Scripturis reperiuntur. Alio vero modo videtur per aliquam speciem intelligibilem a sensibilibus abstractam ab his, qui per considerationem magnitudinis creaturarum, in intellectu intuentur magnitudinem creatoris, ut dicitur *Sap. 13. A magnitudine speciei, et creaturae cognoscibiliter poterit* etc. et *Rom. 1. Invisibilia Dei* etc. Alio modo per aliquod spirituale lumen a Deo infusum spiritualibus mentibus in contemplatione: et hoc modo vidit Iacob Deum facie ad faciem, *Gen. 32.* quae visio secundum Gregorium facta est per altam contemplationem. Sed per nullam istarum visionum ad visionem divinae essentiae pervenitur. Nulla enim species facta, sive qua informatur sensus exterior, sive qua informatur imaginatio, sive qua informatur intellectus, est repraesentativa divinae essentiae sicut est. Illud autem homo per essentiam cognoscit, quod speciem quam habet in intellectu, repraesentat ut est. Per nullam ergo speciem ad visionem divinae essentiae pervenitur. Quod autem nulla creata species divinam essentiam repraesentet, patet: quia nullum finitum potest repraesentare infinitum, ut est. Omnis autem species creata est finita. Ergo etc. Praeterea Deus est suum esse; et ideo eius sapientia, et bonitas, et quaecunque alia idem sunt. Per unum autem creatum non possent omnia ista repraesentari. Ergo cognitio, qua Deus per creaturas videtur, non est ipsius essentia, sed aenigmatica, et specularia, et a remotis, *Iob 36.* Omnes homines vident eum aliquo dictorum modorum, sed unusquisque tuetur procul, quia per omnes illas cognitiones non scitur de Deo quid est, sed quid non est, vel an est; unde dicit Dionysius *lib. myst. Theol.* quod perfectus modus, quo Deus in vita praesenti cognoscitur, est per privationem omnium creaturarum, et intellectarum a nobis. Fuerunt autem aliqui dicentes, quod divina essentia nunquam videbitur ab aliquo intellectu creato: et quod nec ab angelis, vel beatis videtur. Sed haec positio ostenditur esse falsa, et haeretica tripliciter. Primo quidem, quia contrariatur auctoritati divinae Scripturae: *1. Ioa. 3. Videbimus eum sicut est:* et *Io. 16. Haec est vita aeterna* etc. Secundo, quia claritas Dei non est aliud quam eius substantia: non enim est lucens per participationem luminis, sed per seipsam. Tertio, quia impossibile est quod aliquis perfectam beatitudinem consequatur, nisi in visione divinae essentiae: quia naturale desiderium intellectus est scire, et cognoscere causas omnium effectuum cognitorum ab eo; quod non potest impleri nisi scita et cognita prima universali omnium causa, quae non est composita ex effectu et causa, sicut causae secundae; et ideo auferre possibilitatem visionis divinae essentiae ab hominibus, est auferre ipsam beatitudinem. Necesse est ergo ad beatitudinem intellectus creati, ut divina essentia videatur: *Matth. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. Quoad visionem autem divinae essentiae oportet tria attendere. Primo, quia nunquam videbitur oculo corporali, vel aliquo sensu, vel imaginatione, cum per sensus non percipiantur nisi sensata corporea; Deus autem incorporeus est: *Infra 4. Deus spiritus est* etc. Secundo, quia intellectus humanus, quandiu corpori est coniunctus, Deum videre non potest, quia aggravatur a corruptibili corpore, ne possit ad summum contemplationis pertingere: et inde est, quod anima quanto magis est a passionibus libera, et purgata ab affectibus terrenorum, tanto amplius in contemplationem veritatis ascendit, et gustat quam suavis est Dominus. Summus gradus autem contemplationis est videre Deum per essentiam; et ideo quandiu homo in corpore subiecto ex necessitate passio-

nibus multis vivit, Deum non potest per essentiam videre: *Exod. 33. Non videbit me homo* etc. Ad hoc ergo, quod intellectus humanus divinam essentiam videat, necesse est ut totaliter deserat corpus: vel per mortem, sicut Apostolus dicit *2. Cor. 5. Audemus et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et praesentes esse ad Dominum:* vel quod totaliter abstrahatur per raptum a corporis sensibus, sicut de Paulo legitur *2. Cor. 9.* Tertio modo, quod nullus intellectus creatus quantumcumque abstractus sive per mortem, vel a corpore separatus, videns divinam essentiam, ipsam nullo modo comprehendere potest. Et ideo communiter dicitur quod licet divina essentia tota videatur a beatis, cum sit simplicissima, et partibus carens; tamen non videtur totaliter, quia hoc esset eam comprehendere: hoc enim quod dico totaliter, dicit modum quemdam; quilibet autem modus Dei est divina essentia: unde qui non videt eum totaliter, non comprehendit eam. Comprehendere autem proprie dicitur aliquis aliquam rem cognoscendo, qui cognoscit rem illam quantum in se cognoscibilis est; alias quamvis cognoscat eam, non tamen comprehendit: sicut qui cognoscit hanc propositionem, Triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis syllogismo dialectico, non cognoscit eam quantum cognoscibilis est, et ideo non cognoscit totaliter; sed qui cognoscit eam syllogismo demonstrativo, totaliter scit eam: unumquodque enim tantum cognoscibile est, quantum habet de ente et veritate; sed ipse cognoscens tantum cognoscit, quantum habet de virtute cognoscitiva. Omnis autem substantia intellectualis creata est finita. Ergo finite cognoscit. Cum ergo Deus sit infinitae virtutis et entitatis, et per consequens infinite cognoscibilis, a nullo intellectu creato cognosci potest quantum est cognoscibilis: et ideo omni intellectui creato remanet incomprehensibilis: *Iob 36. Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram.* Solus autem ipse comprehendendo contemplatur seipsum, quia tanta est eius virtus in cognoscendo, quanta est eius entitas in essendo: *Hier. 32. Fortissime, magne, potens Dominus exercituum nomen tibi, magnus consilio, incomprehensibilis cogitatu.* Sic ergo secundum praemissa intelligitur, *Deum nemo vidit unquam*, primo sic: *Nemo*, idest nullus hominum, *vidit Deum*, idest essentiam divinam oculo corporali et imaginario. Secundo *nemo* in hac mortali vita vivens, vidit divinam essentiam in seipsa. Tertio *nemo* homo, vel angelus, *vidit Deum*, visione comprehensionis. Quod autem de aliquibus dicitur, quod Deum viderunt oculo, seu viventes in corpore, intelligitur non per essentiam, sed per subiectam creaturam, ut dictum est. Sic ergo necessarium erat, quod reciperemus sapientiam, quia, *Deum nemo vidit unquam.*

b Huius autem sapientiae sufficiens doctor nobis proponitur ab Evangelista, cum subdit, *Unigenitus Filius qui est in sinu Patris.* In quo ostendit nobis doctoris ipsius facultatem per tria, scilicet per naturalem similitudinem, et per singularem excellentiam, et perfectissimam consubstantialitatem: per naturalem similitudinem, quia filius naturaliter similitudinem patris habet: et inde est etiam, quod intantum aliquis dicitur filius Dei, inquantum similitudinem filii naturalis participat: et intantum cognoscit, inquantum de similitudine eius habet, quia cognitio fit per assimilationem: *1. Ioa. 3. Nunc filii Dei sumus;* et sequitur, *Cum apparuerit, similes ei erimus, et videbimus eum sicuti est.* Et ideo in hoc, quod Evangelista dicit, *Filius*, importatur similitudo, et aptitudo, ad cognoscendum Deum. Sed quia iste doctor, specialius quam alii filii, Deum cognoscit: ideo Evangelista hic insinuat praeexcellentiam singularem, cum dicit, *Unigenitus;* quasi dicat, iste cognoscit Deum prae aliis filiis, ideo dicitur, *Unigenitus*, quia est filius naturalis, eamdem habens cum Patre naturam et cognitionem: *Psal. 2. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu.* Quamvis autem singulariter cognoscit, posset tamen sibi deesse facultas docendi, si non cognosceret totaliter; et ideo addit tertium, scilicet consubstantialitatem eius ad Patrem, cum dicit, *In sinu Patris*, ut non accipiatur sinus, prout in hominibus veste praecinctis dici consuevit, sed pro Patris occulto: illud enim in occulto gerimus, quod in sinu portamus; occultum autem Patris est, quia superexcedit omnem virtutem et cognitionem, cum divina essentia sit infinita. In illo ergo *sinu*, idest in occultissimo paternae naturae et essentiae, quae excedit omnem virtutem creaturae, est unigenitus Filius, et ideo consubstantialis est Patri. Et quod Evangelista hic significavit per sinum, hoc David expressit per uterum dicens *Psalm. 109. Ex utero ante luciferum*, idest ex intimo et occulto meae essentiae incomprehensibili omni intellectui creato, *genui te*, et consubstantialem mihi, et eiusdem naturae, et virtutis, et potestatis, et cognitionis: *1. Cor. 2. Quae sunt hominis, nemo novit* etc. *et quae sunt Dei, nemo novit, nisi Spiritus Dei.* Comprehendit ergo divinam essentiam, quae sua est. Anima autem Christi Deum cognoscendo non comprehendit, quia hoc non dicitur, nisi de unigenito, qui est in sinu Patris. Unde et Dominus dicit *Matth. 11. Nemo novit Patrem, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*, ut utrumque intelligatur de notitia comprehensionis, de qua hic videtur loqui Evangelista: nullus enim divinam comprehendit essentiam nisi solus Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Sic ergo patet facultas Doctoris ad docendum. Notandum etiam, quod per hoc quod dicit *Qui est in sinu Patris*, excluditur error quorumdam dicentium, Patrem invisibilem esse, Filium vero visibilem, et non visum fuisse in veteri Testamento: nam ex hoc, quod est in abscondito Patris, manifestum est, quod naturaliter invisibilis est, sicut Pater: et propter hoc dicebat de ipso *Isa. 45. Tu es vere Deus absconditus:* et ideo in Scriptura divina fit mentio de comprehensibilitate Filii: *Matth. 11. Nemo novit Filium nisi Pater, neque* etc. et *Prov. 30. Quod nomen filii eius, si nosti?* Consequenter Evangelista modum tradendi ipsam doctrinam insinuat, cum dicit.

c Olim enim unigenitus Filius manifestavit Dei cognitionem per prophetas, qui eam intantum annuntiaverunt, inquantum aeterni Verbi fuerunt participes; unde dicebant, *Factum est verbum Domini* etc. sed nunc ipse unigenitus Filius *enarravit*, fidelibus: *Isa. 52. Ego ipse qui loquebar, ecce adsum: Hebr. 1. Multifarie* etc. Et haec doctrina ideo omnibus aliis doctrinis supereminet dignitate, auctoritate, et utilitate, quia ab unigenito Filio, qui est prima sapientia, im-

mediate est tradita: *Heb. 2. Quae cum initium accepisset enarrari per Dominum* etc. Sed quid narravit nisi unum Deum? Hoc ipsum et Moyses enarravit *Exo. 3. Audi Israel, Dominus Deus tuus* etc. Quid ergo amplius Moyse? Multum per omnem modum, quia mysterium Trinitatis, et multa alia, quae nec Moyses nec aliquis prophetarum narravit.

LECTIO XII.

Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudaei ab Hierosolymis sacerdotes, et levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es. Et confessus est, et non negavit, et confessus est, quia non sum ego Christus. Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, non sum. Propheta es tu? Et respondit non.

b Dixerunt ergo ei: Quis es? ut responsum demus his, qui miserunt nos? Quid dicis de teipso? Ait:

c Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini, sicut dicit Isaias propheta.

LECTIO XII.

Supra ostendit Evangelista, quomodo Christus innotuit testimonio Ioannis ipsis Apostolis; hic plenius explicat ipsum testimonium. Et primo ponit testimonium Ioannis ad turbas. Secundo vero testimonium quod perhibuit de Christo discipulis suis, ibi, *Altera die iterum stabat*. Si autem bene considerentur quae dicta sunt, duplex testimonium Ioannis ad Christum invenitur: unum, quod tulit Christo in eius praesentia; aliud in eius absentia: nisi enim eius praesentia testimonium Ioannes tulisset, non dixisset, *hic erat*. Et nisi in eius absentia, non diceret, *quem dixi vobis*. Primo ergo Evangelista explicat testimonium Ioannis, quod tulit de Christo in eius absentia. Secundo, quod tulit in eius praesentia, ibi, *Altera die vidit*. Differunt autem haec duo testimonia, quia primum tulit interrogatus; alterum spontaneus; et ideo in primo testimonio non solum ponitur testimonium quod tulit, sed etiam ipsa interrogatio. Primo autem fuit interrogatus de persona. Secundo de officio, ibi, *Et qui missi fuerant*. Ostenditur ergo primo, quomodo Ioannes confessus est se non esse, quod non erat. Secundo, quomodo non negavit se esse, quod erat, ibi, *Dixerunt ergo ei* et caet. Circa primum ponuntur tres interrogationes, et tres responsiones, sicut patet in litera. In prima autem interrogatione est magna Iudaeorum reverentia ad Ioannem, qui mittunt ad eum, eius testimonium inquirentes, ubi magnitudo reverentiae ex quatuor colligitur. Primo ex mittentium dignitate: non enim Galilaei miserunt, sed illi qui praecipui fuerant in populo Israel, scilicet Iudaei, qui sunt de tribu Iuda, habitantes iuxta Hierusalem: *Paralip. 5, De Iuda elegit Dominus* etc, *infra 4. Salus ex Iudaeis est*. Secundo ex loci praeeminentia, quia ab Hierusalem, quae est civitas sacerdotalis, et divino cultui mancipata; *infra 4. Vos dicitis* etc. *Isa. 73. Ante altare hostia* etc. Tertio ex nunciorum auctoritate, qui solemnes erant, et sanctiores in populo, quia sacerdotes, et levitae; *Isa. 41. Vos sacerdotes Domini* etc. Quarto ex hoc quod miserunt, ut Ioannes de se testimonium perhiberet, quasi tantam fidem habentes dictis suis, ut crederent Ioanni de seipso etiam testimonium perhibenti; unde dicitur, *Ut interrogarent eum tu quis es?* quod Christo non faciebant, immo dicebant ei *Io. 8. Tu testimonium perhibes de teipso* etc. Consequenter, cum dicit *Et confessus est* etc. ponitur Ioannis responsio. Ideo autem Evangelista ingeminat hoc quod dicit, *et confessus est*, ut ostendat humilitatem Ioannis: quia licet esset tantae auctoritatis apud Iudaeos, ut eum crederent Christum, non tamen honorem sibi non debitum usurpabat; immo, *confessus est, quia non sum ego Christus*. Sed quid est hoc quod dicit, *confessus est, et non negavit?* Videtur autem, quod negavit, quia dicit, se non esse Christum. Sed dicendum est, quod ideo non negavit veritatem, quia dicit se non esse Christum, alias negasset veritatem: *Iob 31. Vidi solem cum fulgeret, et lunam incedentem clare, et negatio contra Deum altissimum* etc. Non negavit ergo veritatem, quia quantumcunque haberetur magnus, non est elatus in superbiam, usurpans sibi honorem alienum: *Et confessus est, quia non sum ego Christus*: quia vere non erat: *supra eodem: Non erat ille lux* et caet. Sed cum hi qui missi erant non quaererent, an esset Christus, sed quis esset; quare Ioannes respondit, non sum ego Christus? Sed dicendum quod magis respondet ad mentem quaerentium, quam ad quaestionem: et hoc potest accipi dupliciter. Secundum Origenem enim intelligendum est, quod sacerdotes, et levitae bona intentione venerant ad ipsum: cognoverant enim ex Scripturis, et praecipue ex prophetia Danielis, quia iam venerat tempus adventus Christi. Unde videntes sanctitatem Ioannis suspicabantur eum esse Christum. Unde miserunt ad Ioannem, quasi scire volentes per hoc quod dicunt ei *tu qui es*, an ipse se Christum fateretur; et ideo eorum respondit menti: *Non sum ego Christus*. Chrysostomus vero dicit, quod isti fraudulenter interrogabant: nam Ioannes cognatus erat sacerdotum, utpote principis sacerdotum filius, erat etiam sanctus, et tamen testimonium perhibebat Christo, cuius genus humile videbatur. Unde et dicebant, *Nonne iste est fabri filius*, et ignotus erat eis: et ideo cupientes magis habere magistrum Ioannem, quam Christum, mittunt ad eum volentes eum per blanditias allicere, ut sibi honorem hunc attribuens, confiteatur se esse Christum: quam quidem malitiam videns Ioannes, dicit, *Non sum ego Christus*. Secunda interrogatio ponitur consequenter, cum dicitur, *Et interrogaverunt eum* etc. Secundum est autem quod a populo Iudaeorum sicut expectabatur Dominus venturus, ita expectabatur Elias Christum praecessurus: *Mal. ult. Mittam vobis Eliam* etc. Et ideo videntes qui missi erant, quod Ioannes non confitebatur se esse Christum, instant quod saltem confiteatur si est Elias: et hoc est, quod dicunt, *Quid ergo? Elias es tu?* Quidam autem haeretici dicunt, quod anima de corpore transmittitur in corpus, et hoc dogma tunc temporis erat in auctoritate apud Iudaeos; unde credebant, quod propter similitudinem operum Ioannis ad Eliam, anima Eliae esset in corpore Ioannis: et dicunt, quod quaerebant isti a Ioanne, an esset Elias, idest an anima Eliae esset in Ioanne, et

addocunt pro ais, quod dicit Dominus *Matth. 11.* de Ioanne: *Si vultis scire, ipse est Elias.* Sed tamen contrariatur eis responsio Ioannis dicentis, *non sum Elias.* Ad quod ipsi respondent quod Ioannes ex ignorantia respondit, nesciens, an anima sua esset anima Eliae. Sed contra hoc dicit Origenes, quod valde irrationabile videtur, quod Ioannes tanquam propheta a Spiritu illuminatus, et de Deo unigenito tanta narrans, ignoraret de seipso, an nunquam eius anima fuerit in Elia. Non hac ergo intentione quaerebant, *Elias es tu*, sed quia habentes ex Scripturis *4. Reg. 2.* quod Elias non fuit mortuus, sed vivus raptus est per turbinem in coelum, unde credebant eum subito inter eos apparuisse. Sed contra hoc est, quod Ioannes ex notis parentibus natus erat, et nativitas eius omnibus nota erat: unde dicitur *Luc. 1.* quod *mirati sunt universi, et ponebant in corde suo, dicentes: Quis putas puer iste erit?* Ad quod potest dici, quod non est incredibile, quod ita aestimarent de Ioanne, sicut dictum est: quia et simile habetur *Mar. 14.* quod Herodes credebat de Christo quod esset Ioannes, quem ipse decollaverat, et tamen diu antequam Ioannes decollatus esset, Christus praedicaverat, et notus fuerat; et ideo ex simili amentia et crassitudine Iudaei quaerebant a Ioanne, an ipse esset Elias. Sed quid est hoc quod dicit Ioannes, *Non sum*, scilicet Elias, cum Christus dixerit *Matth. 11. Ipse est Elias.* Hanc autem quaestionem solvit angelus *Lucae 1. Ipse praecedet ante eum in spiritu et virtute Eliae*, in suis scilicet operibus. Non fuit ergo Elias in persona, sed in spiritu et virtute: quia scilicet similitudinem Eliae in suis operibus ostendebat. Potest autem attendi similitudo quantum ad tria. Primo quantum ad officium, quia sicut Elias secundum Domini adventum praeveniet, ita iste praecessit primum etc. Unde et angelus dixit, *Ipse praecedet ante ipsum* etc. Secundo quantum ad vivendi modum, quia Elias in desertis morabatur, parco utebatur cibo, et duris vestibus operiebatur, ut dicitur *3. Reg. 19.* et *4. Reg. 1.* et Ioannes in desertis erat, cibus eius locustae, et mel silvestre, et zona eius de pilis camelorum. Tertio quantum ad zelum, quia Elias maximi zeli fuit, unde dicebat *3. Reg. 19 Zelo zelatus* et caet. sic et Ioannes zelo veritatis mortuus est, ut patet *Matth. 14.* Consequenter cum dicit *Propheta es tu?* ponitur tertia quaestio. Ubi primo quaeritur, cum dicatur *Lucae 1. Tu puer propheta Altissimi vocaberis* etc. quid est, quod Ioannes interrogatus si esset propheta, respondit se non esse prophetam? Ad quod tripliciter respondetur. Uno modo, quod Ioannes non est propheta simpliciter, sed plusquam propheta: alii namque prophetae solum futura praedicebant a remotis: *Aba. 2. Si moram fecerit* etc. Ioannes vero Christum praesentem annunciavit, quasi digito ostendens: *Ioann. eod. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi;* et ideo *Matth. 11.* Dominus dicit eum esse plus quam prophetam. Item alio modo secundum Origenem: quia Iudaei ex malo intellectu tres excellentes personas futuras credebant circa adventum Christi, scilicet ipsum Christum, Eliam, et quendam alium maximum prophetam, de quo *Deut. 18. Prophetam suscitabit nobis Dominus* etc. Et licet hic maximus propheta secundum veritatem non sit alius, quam Christus, tamen secundum Iudaeos alius est a Christo; et ideo non quaerunt simpliciter, utrum sit propheta, sed an sit ille propheta maximus: quod quidem ex ordine quaestionis apparet: nam primo quaerunt, an sit Christus; secundo an sit Elias; tertio an sit propheta ille. Et ideo in Graeco ponitur hic articulus, ut dicatur ly *propheta*, quasi anthonomastice dictum. Tertio modo, quia Pharisaei movebantur contra Ioannem quod sibi baptisandi officium praeter ordinem legis, et traditionem eorum assumpsisset. De tribus autem habetur in veteri Testamento, quibus competere poterat baptizare, scilicet de Christo: *Ezech. 36.* ex persona Christi dicitur: *Effundam super vos aquam mundam* et caet. Item de Elia, de quo dicitur *4. Reg. 2.* quod divisit aquas Iordanis, transiens raptus est. Item de Elisaeo, qui Naaman syrum lavari fecit septies in Iordane, ut sanaretur a lepra, ut dicitur *4. Reg. 4.* Videntes ergo Iudaei Ioannem baptizare, credebant eum aliquem istorum esse, scilicet Christum, vel Eliam, vel Elisaeum; et ideo cum dicunt hic *Propheta es tu?* interrogant an sit Elisaeus. Et dicitur singulariter, *Propheta*, propter multa miracula quae fecerat; unde et ipse dicit *4. Reg. 4. Ut autem sciat prophetam esse in Israel:* et secundum hoc respondet, *Non sum*, scilicet Elisaeus. Consequenter, cum dicit.

b Ostendit quomodo confessus est se esse, quod erat. Et primo ponitur interrogatio nunciorum. Secundo responsio, ibi, *Ego vox clamantis in deserto.* Dixerunt ergo, *Quis? ut responsum demus* et caet. quod ad hoc missi sumus, ut sciamus quis es: ideo dicas nobis, *quid dicis de teipso?* Sed attende Ioannis devotionem, iam implevit quod Apostolus dicit *Galat. 2. Vivo ego, iam non ego* etc. et ideo non respondet, Ego sum filius Zachariae, vel talis et talis, sed solum illud, in quo Christum sequebatur. Unde dicit.

c Dicit autem se vocem esse, quia vox origine posterior est verbo, sed notitia prior: nam verbum in corde conceptum per vocem prolatam cognoscimus, cum sit signum eius. Deus autem Pater praecursorem misit Ioannem in tempore factum, ut Verbum suum ab aeterno conceptum annunciaretur: et ideo congrue dicit, *Ego vox.* Quod autem addit *clamantis*, potest intelligi dupliciter, ut scilicet sit, vel Ioannis in deserto clamantis et praedicantis, vel Christi clamantis in ipso, secundum illud *2. Cor. ult. An experimentum eius quaeritis, qui in me loquitur Christus?* Clamat autem propter quatuor. Primo namque clamor manifestationem importat; et ideo ut ostendat quod Christus in Ioanne, et in se manifeste loquebatur, clamat: *Io. 7. In novissimo magno festivitatis* et caet. In prophetis autem non clamavit, quia prophetiae in aenigmate et figuris datae sunt; unde in *Psal. 17.* dicitur: *Tenebrosa aqua in nubibus aeris.* Secundo, quia clamor fit ad distantes; Iudaei autem elongati erant a Deo; ideo necesse erat, quod clamaret: *Psal. 87. Elongasti a me amicum et proximum.* Tertio clamat, quia surdi erant: *Is. 42. Quis surdus nisi servus meus?* Quarto clamat, quia cum indignatione loquitur, quasi iram Dei meruerunt: *Ps. 2. Loquetur ad eos in ira sua* etc. Sed attende, quod clamat, *in deserto*, quia *Luc. 3. Factum est verbum Domini super Ioannem* etc. Et potest esse huiusmodi ra-

tio et literalis, et mystica: literalis quidem, ut in deserto manens, immunis esset ab omni peccato, ut sic dignior esset Christo testimonium ferre; et ex vita sua testimonium suum credibilius esset hominibus. Mystica autem causa duplex est: nam per desertum gentilitas designatur, iuxta illud *Is. 54. Multi filii desertae* etc. Ut ergo ostenderet, quod doctrina Dei de caetero non debet esse in Hierusalem tantum, sed in gentibus, clamavit in deserto: *Matth. 21 Auferetur a vobis regnum Dei* etc. Item per desertum intelligitur Iudaea, quae iam deserta erat: *Matth. 23 Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Clamavit ergo *in deserto*, idest in Iudaea, ut per hoc daretur intelligi, quod populus, cui praedicabat iam desertus erat a Deo: *Ps. 62 In terra deserta* etc Sed quid clamat? *Dirigite viam Domini*, quia ad hoc missus fuit: *Luc. 1. Tu puer propheta Altissimi vocaberis* etc. *parare vias eius?* etc. Via autem ad recipiendum Deum parata et recta est via iustitiae, secundum illud *Is. 2. Semita iusti recta est* etc. Tunc enim semita iusti est recta, quando homo totus subiicitur Deo, ut scilicet intellectus per fidem, voluntas per amorem, operatio per obedientiam Deo subdentur: et hoc *sicut dicit Isaias propheta*, idest sicut praedixit; quasi dicat, ego sum ille, in quo ista complentur.

LECTIO XIII.

Et qui missi fuerant, erant ex Pharisaeis: et interrogaverunt eum, et dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta? Respondit eis Ioannes, dicens; Ego baptizo in aqua;

b Medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis,

c Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est,

d Cuius ego non sum dignus, ut solvam eius corrigiam calceamenti.

e Haec in Bethania facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans.

LECTIO XIII.

Supra Ioannes interrogatus perhibuit testimonium Christo de seipso quantum ad personam; hic vero quantum ad officium: et circa hoc ponuntur quatuor. Primo interrogantes. Secundo interrogatio, ibi, *Et interrogaverunt eum.* Tertio responsio in qua testimonium perhibuit, ibi, *Respondit eis Ioannes* etc. Quarto locus ubi haec facta sunt, ibi, *Haec in Bethania facta sunt* etc. Interrogantes autem sunt Pharisaei; unde dicit, *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisaeis.* Et quidem secundum Origenem, quod dicitur ex hoc loco, ad aliud testimonium pertinet: et isti qui missi sunt ex Pharisaeis, non sunt idem cum sacerdotibus et levitis, qui missi sunt a Iudaeorum universitate, sed alii specialiter missi a Pharisaeis: et secundum hoc dicitur, *qui missi sunt*, non a Iudaeis, scilicet sicut fuerunt sacerdotes et levitae; sed alii erant ex Pharisaeis: et ideo dicit, quod quia sacerdotes, et levitae disciplinati erant, et reverentes, humiliter, et cum reverentia Ioannem interrogant de eius dignitate, utrum scilicet Christus esset, an Elias, an propheta; isti vero, qui ex Pharisaeis erant secundum nomen suum divisi et importuni, contumeliosas voces praetendunt Baptistae: unde *dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es* etc Secundum alios vero, Gregorium scilicet, Chrysostomum, et Augustinum, isti qui ex Pharisaeis, sunt illi idem, qui missi fuerant a Iudaeis sacerdotes et levitae: quaedam enim secta erat inter Iudaeos, qui propter exteriorem cultum divisi erant ab aliis: unde et Pharisaei, idest divisi vocabantur, in qua quidem erant aliqui de sacerdotibus et levitis, et aliqui de populo. Ut ergo nuncii maioris auctoritatis essent, miserunt sacerdotes et levitas, qui erant ex Pharisaeis, ut eis nec sacerdotalis ordinis dignitas, nec religionis deesset auctoritas. Ioannes autem Evangelista addit hoc, quod dicitur *et qui missi fuerant, erant ex Pharisaeis*, ut primo quidem rationem quaestionis baptismi Ioannis, pro qua missi non fuerant, assignet; quasi dicat, missi fuerunt, ut interrogarent a Ioanne quis esset; sed quod quaerunt, *Quid ergo baptizas*, fecerunt, quia erant ex Pharisaeis, quibus eorum religio ausum praebebat. Secundo, ut dicit Gregorius, et ut ostendat qua intentione quaesierunt a Ioanne, *Et quis es?* Pharisaei enim inter omnes alios insidiose, et calumniose se habebant ad Christum: unde ipsi dixerunt ei *Matth. 12. In Beelzebub principe daemoniorum* etc. Ipsi etiam inierunt cum Herodianis consilium, ut caperent Iesum in sermone, *Matt. 22.* Et ideo per hoc quod dicit, *qui missi fuerunt, erant ex Pharisaeis*, ostendit, quod calumniose se habebant, et ex invidia eum interrogaverunt Interrogatio autem est de officio baptizandi; unde dicitur, *Et interrogaverunt eum, et dixerunt ei: Quid ergo baptizas* etc. Unde notandum est quod non quaerunt ut sciant, sed ut impediant: quia enim videbant multitudinem populi ad Ioannem currere, propter novum ritum baptizandi, et extraneum a ritu Pharisaeorum et legis, invidebant Ioanni, et conabantur pro posse impedire baptismum eius: et ideo se continere non valentes, suam manifestant invidiam, et dicunt, *Quid ergo baptizas, si tu non es* etc. Quasi dicat, non debes baptizare, ex quo negas te esse aliquem illorum trium, in quibus praefiguratus est baptismus, ut dictum est supra, scilicet *Si tu non es Christus*, qui habiturus est fontem in ablutionem peccati: et si non es Elias, sive propheta, idest Elisaeus qui sicco vestigio Iordanem transiverunt, ut dicitur *4. Reg. 2.* quomodo audes baptizare? Similes istis sunt invidi, animarum profectum impedientes: qui dicunt videntibus, nolite videre etc. *Isa. 30.* Responsio autem est vera; unde dicit, *Respondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo in aqua;* quasi dicat, non debetis mirari, si ego qui non sum Christus, nec Elias, nec propheta, baptizo: quia baptismus meus non est completivus, sed imperfectus; nam ad perfectionem baptismi exigitur lotio corporis, et corpus quidem secundum naturam lavatur aqua; anima vero non nisi Spiritu; unde *Ego baptizo in aqua*, idest corpore lavo corpus; veniet autem alius, qui perfecte baptizabit, scilicet in aqua et Spiritu sancto, Deus et homo, qui et corpus aqua, et Spiritum spiritu lavabit: ita

quod sanctificatio Spiritus derivabitur ad corpus: *Act. 1. Ioannes quidem baptizavit aqua* etc. Testimonium autem perhibet de Christo, cum dicit.

b Et primo per comparationem ad Iudaeos. Secundo per comparationem ad seipsum, ibi, *Ipse est qui post me* etc. Ad Iudaeos autem comparat eum, dicens, *Medius autem vestrum* etc. quasi dicat, Ego imperfectum opus feci, sed est alius, qui perficiet opus meum, *Qui steterit medius vestrum* etc. quod quidem exponitur multipliciter. Uno siquidem modo secundum Gregorium, Chrysostomum, et Augustinum, ut referatur ad communem Christi conversationem inter homines: quia secundum naturam humanam aliis hominibus similis apparuit: *Phil. 2. Qui cum in forma Dei esset* etc. *habitu inventus ut homo*: et secundum hoc dicit, *Medius vestrum stetit* etc. idest multoties conversatus est, quasi unus ex vobis: *Luc. 22. Ego in medio vestrum sum* etc. *Quem vos nescitis*, idest hoc, quod Deus factus est homo, capere non potestis. Item nescitis, quam magnus sit secundum naturam divinam, quae in eo latebat: *Iob 36. Ecce Dominus magnus vincens scientiam vestram* etc. Et ideo, ut Augustinus dicit, *Accensa est lucerna*, scilicet Ioannes, *ut inveniatur Christus*. Et *Psal. 130. Paravi lucernam Christo meo*. Alio modo exponitur secundum Originem, et hoc dupliciter. Primo, ut referatur ad Christi divinitatem; et secundum hoc *medius vestrum*, idest in medio omnium rerum, *stetit*, scilicet Christus: quia ipse secundum quod Verbum a principio creaturae implevit universam creaturam: *Hier. 22. Caelum et terram ego impleo. Quem tamen vos nescitis*, quia, ut dicitur *supra eodem: In mundo erat, et mundus eum non cognovit.* Alio modo, ut referatur ad causalitatem humanae sapientiae, et dicatur, *Medius vestrum stetit*, idest in intellectu omnium relucet: quia quicquid lucis et sapientiae est in hominibus, provenit eis ex participatione Verbi. Et dicit, *in medio*, quia in medio hominis corporaliter est cor, cui attribuitur quaedam sapientia et intellectus: unde licet intellectus non habet organum corporale, tamen quia cor est principale organum, consuevit accipi pro intellectu: unde in medio stare dicitur secundum hanc similitudinem, inquantum illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. *Quem tamen vos nescitis*, quia, ut dicitur supra, *Lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt.* Quarto modo exponitur, ut referatur ad propheticam Christi praenuntiationem, ut sic respondeatur principaliter Pharisaeis qui continue Scripturas veteris Testamenti, in quibus praenuntiabatur Christus, inquirebant, et tamen eum non cognoscebant: et secundum hoc dicitur, *Medius vestrum stetit*, idest in sacra Scriptura quam vos semper revolvitis: *Inf. 5. Scrutamini Scripturas* etc. *Quem tamen vos nescitis:* quia cor vestrum induratum est propter infidelitatem, et oculi vestri excaecati sunt, ut non agnoscatis praesentem, quem creditis futurum. Comparat autem Christum ad se Ioannes, cum dicit.

c Ubi primo ponit excellentiam Christi ad seipsum. Secundo vero excellentiae immensitatem ostendit, ibi, *Cuius non sum* etc. Excellentiam autem Christi ad seipsum ostendit, et quantum ad ordinem praedicationis, et quantum ad ordinem dignitatis: quantum quidem ad ordinem praedicationis Ioannes primo innotuit; et ideo dicit, *Ipse est, qui post me venit*, ad praedicandum baptizandum et moriendum: quia, ut dicitur *Luc. 1. Praeibis ante faciem Domini parare vias eius.* Sed Ioannes quidem praecessit Christum, sicut imperfectum perfectum, et sicut dispositio formam, sicut dicitur *1. Cor. 15. Non prius quod spirituale* etc. nam tota vita Ioannis fuit quoddam praeparatorium ad Christum; unde dixit *supra, Ego vox clamantis in deserto;* sed Christus praecessit Ioannem, et nos omnes, sicut perfectum imperfectum, et sicut exemplar exemplatum: *Matth. 16. Si quis vult venire post me, abneget semetipsum* etc. *1. Pet. 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* Quantum vero ad ordinem dignitatis, cum dicit, *Qui ante me factus est*, idest mihi praelatus est, et dignitate praepositus: quia, ut dicitur *inf. 3. Me oportet minui, illum autem crescere.* Immensitatem autem excellentiae assignat, cum dicit.

d Quasi dicat: Non intelligatis ipsum mihi in dignitate praepositum, sicut unus homo praefertur alteri, sed tam excellenter, quod nihil sum in comparatione ad ipsum: et hoc patet, *Quia non sum dignus ut solvam corrigiam calceamenti eius*, quod est minimum obsequium, quod hominibus fieri potest. Ex quo patet quod Ioannes multum accesserat ad Dei cognitionem, inquantum ex consideratione infinitae magnitudinis Dei se totaliter vilipendebat, et nihil se esse dicebat: sicut Abraham, cum Deum cognovisset, dicebat *Gen. 18. Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis et cinis.* Sic Iob *41.* cum Dominum vidisset, dixit: *Nunc oculus meus videt te, idcirco ipse me reprehendo, et ago poenitentiam in favilla et cinere.* Sic Isaias *40.* postquam vidit gloriam Dei, dixit: *Omnes gentes quasi non sint* etc. Et haec quidem expositio est literalis. Exponitur autem et mystice. Uno modo secundum Gregorium, ut per calceamentum, quod fit de pellibus mortuorum animalium, intelligatur humana natura mortalis, quam Christus assumpsit: *Ps. 59. In Idumaea extendam calceamentum meum* etc. Corrigia autem calceamenti eius est ipsa unio divinitatis et humanitatis, quam nec Ioannes, nec aliquis potest solvere; nec potuit plene investigare, cum talis esset, quod hominem faceret Deum, et Deum hominem: et ideo dicit *cuius non sum dignus, ut solvam corrigiam calceamenti*, idest ut explicem mysterium incarnationis etc. intelligendum est plene et perfecte: nam quoquo modo et Ioannes, et alii praedicatores, licet imperfecte, solvunt corrigiam calceamenti. Alio modo exponitur, quia in veteri lege praeceptum erat *Deut. 25.* quod quando aliquis moriebatur sine liberis, frater defuncti uxorem defuncti recipere tenebatur, et ex ea semen fratri suo suscitare: quod si nollet eam in uxorem recipere, tunc aliquis propinquus defuncti eam recipere volens debebat eum discalceare in signum huius cessionis, et illam in uxorem recipere, et domus eius debebat vocari domus discalceati. Secundum hoc ergo dicit, *Cuius non sum dignus corrigiam calceamenti solvere*, idest non sum dignus habere sponsam quae sibi debetur ecclesiam; quasi dicat, non sum dignus, ut vocer sponsus ecclesiae, quae consecratur Christo in baptismo spiritus. Ego autem baptizo in aqua tan-

tum: *Io. 3. Qui habet sponsam, sponsus est* etc. Locus autem, ubi praedicta facta sunt, subditur consequenter, cum dicit.

e Sed circa hoc primo consurgit quaestio. Cum Bethania sit in monte Oliveti, quod est iuxta Hierusalem, sicut dicitur *Ioan.* et *Matt. 16.* quomodo dicit, quod facta sunt trans Iordanem, qui multum distabat ab Hierusalem? Sed dicendum secundum Origenem, et Chrysostomum, quod non debet dici Bethania, sed Bethabera, quae est quaedam villa ultra Iordanem: et hoc quod dicit Bethania, corruptum est vitio scriptorum. Sed quia tam libri Graeci quam Latini habent Bethania; ideo dicendum est aliter quod est duplex Bethania: una quae est prope Hierusalem in latere montis Oliveti, alia trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans. Quod autem mentionem facit de loco, habet rationem literalem et mysticam: literalem quidem secundum Chrysostomum, quia Ioannes scribebat evangelium istud viventibus forte aliquibus, qui et tempus quo ista facta sunt, et locum viderant; et ideo quasi ad maiorem certitudinem illos testes facit illorum quae viderant; mysticam vero, quia haec loca conveniunt baptismo: nam si dicatur Bethania, quae domus obedientiae interpretatur, significat quod necesse est per obedientiam fidei ad baptismum pervenire: *Rom. 1. Ad obediendum fidei in omnibus gentibus.* Si vero dicatur Bethabera, quae interpretatur domus praeparationis, significat quod per baptismum praeparatur homo ad vitam aeternam. Nec vacat mysterio quod trans Iordanem sit: Iordanis enim interpretatur descensus eorum; et secundum Origenem significat Christum, qui descendit de caelis, ut dicit ipse. *Descendi de caelo, ut facerem voluntatem Patris mei.* Unde dicitur *Eccl. 24. Ego quasi fluvius Dorix.* Per ipsum autem omnes ingredientes in hunc mundum mundari convenit, secundum illud *Apoc. 1. Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Convenienter etiam Iordania baptismum significat: ipse enim confinium est inter illos qui acceperunt sortes haereditatis a Moyse ex una parte Iordanis, et illos qui acceperunt a Iosue ex alia; et ita baptismus, quasi quoddam confinium est inter Iudaeos et Gentiles, qui proficiscuntur illuc, ut se lavent ad Christum venientes, ut opprobrium peccati deponant, sicut etiam filios Israel terram promissionis intrantes oportuit transire Iordanem, ita et per baptismum oportet patriam caelestem intrare. Dicit autem *trans Iordanem*, ut insinuet, quod etiam transgressoribus et peccatoribus baptismum poenitentiae praedicabat Ioannes; unde et Dominus *Matt. 9. Non veni vocare iustos, sed peccatores* etc.

LECTIO XIV.

Altera die vidit Ioannes Iesum venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

b Hic est de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat.

c Et ego nesciebam eum. Sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.

d Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens: Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de coelo, et mansit super eum.

e Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto: et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.

LECTIO XIV.

Supra Ioannes perhibuit testimonium Christo interrogatus; hic vero perhibet aliud testimonium Christo spontaneus. Et primo quidem fert ipsum testimonium. Secundo testimonium latum confirmat, ibi, *Et testimonium perhibuit Ioannes* et caet. Circa primum autem primo quidem describuntur circumstantiae testimonii. Secundo ponitur ipsum testimonium, ibi, *Ecce Agnus Dei.* Tertio excluditur suspicio testis, ibi, *Et ego nesciebam eum* et caet. Describuntur autem circumstantiae, una quidem ex parte temporis; unde dicit *Altera die:* in quo quidem commendatur Ioannis constantia: quia non uno die, non semel tantum, sed pluribus diebus, et multoties Christo testimonium perhibebat: *Ps. 144. Per singulos dies benedicam tibi.* Commendatur etiam eius profectus: quia non debet nobis succedere una dies sicut alia, sed quae succedit, debet esse altera, idest melior, iuxta illud *Ps. 83. Ibunt de virtute in virtutem.* Alia circumstantia ponitur ex parte modi testificandi, *Quia vidit Ioannes Iesum.* In quo insinuatur certitudo: nam testimonium de visu certissimum est. Alia vero circumstantia ponitur ex parte eius, cui testimonium perhibetur; unde dicit, *Iesum ad se venientem*, scilicet de Galilaea, ut dicitur *Matt. 3. Venit Iesus a Galilaea* etc. Nec tamen intelligendum est de adventu quo venit ad baptismum, de quo ibi loquitur Matthaeus, sed de alio adventu quo iam baptizatus, et circa Iordanem aliquandiu commoratus, venit ad Ioannem; alias non dixisset *Super quem videris Spiritum descendentem* etc. *Et ego vidi* etc. Iam ergo viderat eum, et Spiritum super eum descendentem quasi columbam etc. ut infra dicit. Huius autem Christi ad Ioannem adventus post baptismum una causa fuit, ut testimonium Ioannis certificaretur: dixerat enim Ioannes de Christo, *Ipse est qui post me venturus est:* nam aliquis posset errare in cognitione venturi eum adesset: venit ad Ioannem, ab eo digito ostendendus, dicente Ioanne, *Ecce Agnus Dei* etc. Alia ratio, ut excludat errorem: posset enim aliquis credere, quod Christus prima vice, cum venit ad baptismum, venerit ad Ioannem sicut a peccatis purgandus; Ioannes ergo ut hoc excluderet, venit etiam ad eum post baptismum; unde signanter dicit Ioannes, *Ecce qui tollit.* Peccatum nullum fecit, sed venit peccatum tollere. Venit etiam ut praeberet humilitatis exemplum: quia, ut dicitur *Eccl. 4. Quanto maior es, humilia te in omnibus.* Et advertendum, quod sicut Christo iam concepto, quando Virgo mater ascendit in montana cum festinatione Helisabeth matrem Ioannis visere, Ioannes in utero matris existens nec loqui va-

lens, reverentiam Christo et tripudium faciens, exultavit in utero, ita et nunc Christo ex humilitate ad eum venienti testimonium et reverentiam praebet, et in vocem prorumpit, dicens, *Ecce Agnus Dei* etc. ubi testimonium Ioannis ponitur: in quo quidem ostendit virtutem Christi, et dignitatem eius, ibi, *Hic est de quo dixi*. Virtutem quidem ostendit dupliciter. Primo proponendo figuram. Secundo exponendo eam, ibi. *Ecce qui tollit peccata mundi*. Circa primum sciendum est, quod sicut dicit Origenes, in veteri lege consueverunt quinque animalia offerri in templo, tria de terrestibus, scilicet vitulus, capra, et ovis, sed ovium quidem aries, ovis et agnus; de volatilibus vero duo, turtur scilicet, et columba: quae quidem omnia praefigurativa fuerunt veri sacrificii, quod est Christus, qui semetipsum obtulit oblationem Deo, ut dicitur *Eph. 5.* Quare ergo Baptista Christo testimonium perhibens, agnum specialiter nominavit? Huius ratio est, quia sicut dicitur *Num. 24.* licet alia fierent sacrificia in templo caeteris temporibus, unum tamen erat quotidianum, in quo iugiter unus agnus mane, et alius vespere offerebatur: nec hoc mutabatur unquam, sed tanquam principale observabatur. Alia vero ex adiuncto; et ideo per agnum, qui erat principale sacrificium, significatur Christus, qui est principale sacrificium: nam licet omnes sancti, qui pro fide Christi passi sunt, prosint ad salutem fidelium, hoc tamen non habent nisi inquantum super oblationem agni quasi oblatio adiuncta principali sacrificio, immolantur. Offertur quidem mane et vespere, quia per Christum patet aditus ad intelligibilia divinorum contemplanda, et fruenda, quod pertinet ad cognitionem matutinam; et instruimur, quomodo utamur terrenis absque inquinamento, quod pertinet ad vespertinam; et ideo dicit *Ecce Agnus Dei* etc. idest per agnum significatus. Dicit autem *Dei*, quia in Christo sunt duae naturae, humana scilicet, et divina. Et quod hoc sacrificium esset virtuosum ad purgandum et sanctificandum a peccatis, habet ex virtute divinitatis, inquantum scilicet *Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*, *2. Cor. 5.* Vel dicitur *Agnus Dei*, quasi oblatus a Deo, scilicet ab ipso Christo qui est Deus, sicut dicitur oblatio hominis, quam homo offert. Vel dicitur *Agnus Dei*, scilicet Patris, quia ipse providit homini oblationem ad offerendum pro peccatis sufficientem, quam homo per se habere non potest: unde *Gen. 22.* cum Isaac quaereret ab Abraham: *Ubi est victima holocausti* etc. respondit, *Deus providebit sibi victimam holocausti* et caet. *Rom. 8. Proprio filio suo non pepercit Deus* etc. Dicitur autem Christus *Agnus*, primo propter puritatem: *Exo. 12. Erit agnus anniculus* etc. *1. Pet. 1. Non corruptibilibus auro vel argento* etc. Secundo propter mansuetudinem: *Isa. 53. Quasi agnus* etc. Tertio propter fructum: *Prov. 28. Agni sunt tibi* etc. et hoc quantum ad indumentum, iuxta illud *Rom. 13. Induimini Dominum Iesum Christum:* et quantum ad cibum: *infr. 6. Caro meo* etc. et ideo dicebat *Isa. 16. Emitte agnum Domine* etc. Consequenter propositam figuram exponit, cum dicit, *Qui tollit peccata mundi*, idest aufert, quod in lege nec per agnum, nec per alia sacrificia auferri poterant: quia, ut dicitur *Heb. 10. Impossibile est per sanguinem* etc. Sanguis iste tollit, idest aufert peccata mundi: *Ose. ult. Omnem aufert iniquitatem*. Vel tollit, idest in se accipit peccata totius mundi: quia, ut dicitur *1. Pet. 2 Qui peccata nostra pertulit*, etc. *Isa. 53. Dolores nostros ipse tulit, et languores nostros ipse portavit*. Dicit autem secundum Glossam peccatum, et non peccata, ut ostendat in universali, quod abstulit totum genus peccati: *1. Io. 2. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris*. Vel quia pro uno peccato, scilicet originali, mortuus: *Rom. 5. Per unum hominem peccatum intravit* etc.

b Supra perhibuit Baptista testimonium Christo quantum ad eius virtutem: hic vero perhibet scilicet testimonium quantum ad eius dignitatem, comparans eum sibi tripliciter. Et primo quantum ad officium, et ordinem praedicationis: unde dicit, *Hic*, scilicet Agnus, digito eum demonstrans, *est ille, de quo dixi*, scilicet in eius absentia, *post me venit vir*, ad praedicandum et baptizandum, *qui post me venit*, nascendo. Dicitur autem vir Christus ratione perfectae aetatis: quia quando incaepit docere post baptismum, iam erat in aetate perfecta: *Luc. 3. Iesus erat incipiens quasi annorum triginta*. Item ratione perfectionis omnium virtutum quae in eo fuerunt: *Isa. 4. Apprehendent septem mulieres*, idest virtutes, *virum unum*, scilicet Christum perfectum: *Zach. 7. Ecce vir oriens nomen eius:* quia ipse est origo omnium virtutum in aliis. Item ratione desponsationis: quia ipse sponsus est Ecclesiae: *Ose. 2. Vocabis me virum* etc. *2. Cor. 2. Despondi vos uni viro* etc. Secundo quantum ad ordinem dignitatis, cum dicit, *Qui ante me factus est:* quod licet post me venerit ad praedicandum, tamen ante me, idest praelatus mihi factus est dignitate: *Cant. 2. Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles*. Collis unus fuit Ioannes Baptista, quem Christus transilivit: quia, ut dicitur *infr. 3. Me oportet minui, illum autem crescere*. Tertio quantum ad ordinem durationis, cum dicit, *quia prior me erat:* quod non mirum, si praefertur mihi dignitate, quia etsi posterior sit tempore, est tamen prior aeternitate: *quia prior me erat*. Ex hoc autem duplex error destruitur. Error Arii: quia non dicit *prior me factus est*, ut sit creatura, sed *prior me erat*, ab aeterno ante omnem creaturam: *Prov. 8. Ante omnes colles generavit me Dominus*. Item error Pauli Samosateni: quia dixit, *prior me erat*, ut ostendat, quod non ex Maria sumpserat exordium: nam si essentiae principium sumpsisset ex Virgine, non extitisset utique prior praecursore, qui Christum in sex mensibus secundum generationem praecedebat humanam. Consequenter cum dicit.

c Excludit falsam suspicionem a suo testimonio. Posset enim aliquis dicere, Ioannem testimonium perhibuisse Christo propter affectionem specialis familiaritatis, quam ad ipsum habebat; et ideo hoc excludens Ioannes, dicit, *Ego nesciebam eum:* nam Ioannes in deserto a pueritia sua conversatus est. Licet autem miracula multa facta sint in nativitate Christi, puta de Magis, et de stella, et huiusmodi, tamen non erant nota Ioanni: tum quia infans erat secundum aetatem: tum quia ad desertum secedens, Christi familiaritatem non habuit. Medio vero temporis a nativitate usque ad baptismum nullum miraculum Christus operatus est, sed conformis conversatione aliis erat, et

ana virtus ignots omnibus existebat. Quod autem medio tempore non fuerit miracula operatus usque ad triginta annos, patet per hoc quod dicitur *infr. 2. Hoc fecit initium signorum Iesus* etc. Ex quo apparet falsitas libri de infantia Salvatoris. Ideo autem non fecit miracula medio tempore, ut non putaretur mysterium circumcisionis et incarnationis phantasma esse, si non se habuisset aetatem sicut alii infantes. Et ideo demonstrationem scientiae, et virtutis suae in aliud distulit tempus, in quo alii homines scientia et virtute vigere consueverunt, iuxta quod dicitur *Luc. 2. Puer autem proficiebat gratia, et sapientia* etc. non quod ipse virtutem, et sapientiam ante non habitam susciperet, cum in eis fuerit ab instanti suae conceptionis perfectus, sed quia virtus eius et sapientia magis innotescebat hominibus: *Isa. 45. Vere tu es Deus absconditus* etc. Ideo ergo Ioannes nesciebat eum, quia nulla signa adhuc de eo viderat, neque aliis per signa innotuerat; unde subdit, *Sed ut manifestetur in Israel, propterea ego veni in aqua baptizans*, quod totum ministerium meum est ad manifestationem; *supra eod. cap. Non erat ille lux, sed ut testimonium* etc. Dicit autem *veni in aqua baptizans*, ad differentiam baptismi Christi, quia Christus non in aqua solum baptizavit, sed in Spiritu, conferens gratiam: unde et baptismus Ioannis fuit significativum tantum, non effectivum. Manifestavit autem baptismus Ioannis Christum tripliciter. Primo scilicet per Ioannis praedicationem: licet enim Ioannes etiam sine baptismo potuisset praedicando parare viam Domino, et inducere turbas ad Christum, tamen propter novitatem officii plures ad eum concurrebant quam si sine baptismo praedicatio facta esset. Secundo profuit baptismus Ioannis propter Christi humilitatem, quam demonstravit, baptizari volens a Ioanne: *Matt. 3. Venit Christus ad Ioannem* etc. In quo quidem exemplum humilitatis praebuit, ut scilicet nullus quantumcumque magnus, dedignetur a quocunque ad hoc ordinato sacramenta suscipere. Tertio, quia Christo baptizato a Ioanne, affuit virtus Patris in voce, et Spiritus sanctus in columba, per quam virtus Christi, et dignitas magis manifestata fuit: *Luc. 3. Et vox Patris intonuit: Hic est Filius meus* etc. Consequenter cum dicit.

d Ipse magna, quae testatus est de Christo, quod totius orbis terrarum solus peccata tolleret, confirmat auctoritate Dei: et circa hoc tria facit. Primo proponit visionem. Secundo praebet de intellectu visionis instructionem, ibi, *Et ego nesciebam eum*. Tertio suam ex ipsa visione conceptionem ostendit, ibi, *Et ego vidi, et testimonium* etc. Visionem quidem proponit, cum dicit: *Vidi Spiritum descendentem* etc. Quod quidem quando factum fuerit, Ioannes Evangelista non refert. Sed Matthaeus et Lucas dicunt hoc factum fuisse quando Christus baptizatus est a Ioanne: et quidem congruebat, quod Spiritus sanctus adesset baptizato, et baptismo: baptizato namque congruebat: quia sicut Filius existens a Patre, manifestat Patrem: *infra 17. Pater, manifestavi nomen tuum* etc. ita et Spiritus sanctus a Filio existens Filium manifestat: *infra 16. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet* etc. Baptismo autem congruit; quia baptisma Christi est inchoativum et consecrativum nostri baptismatis; nostrum autem baptisma consecratur per invocationem sanctae Trinitatis: *Mar. ult. Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* etc. Quod ergo nos invocamus in baptismo nostro, affuit baptismo Christi, scilicet Pater in voce, Spiritus sanctus in columba, Filius in humana natura. Dicit autem, *descendentem*: quia cum descensus duos terminos habeat, scilicet principium sursum, et terminum deorsum, quantum ad utrumque convenit baptismo. Est enim duplex spiritus, unus mundi, et alius Dei; et spiritus quidem mundi est amor mundi, qui non est desursum, sed ab inferiori ascendit in homine, et eum descendere facit: spiritus autem Dei, scilicet Dei amor, desursum descendit ad hominem, et eum ascendere facit: *1. Cor. 2. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum Dei* etc. Quia ergo ille spiritus de superius est: ideo dicit, *descendentem*. Similiter etiam, quia impossibile est creaturam recipere Dei bonitatem in tanta plenitudine, secundum quod convenit Deo; ideo bonitatis ipsius ad nos derivatio est quasi quidam descensus: *Iac. 1. Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens* etc. Sed quia Spiritus sanctus in sua natura videri non potest, ut dicitur *infra 3. Spiritus ubi vult spirat* etc. Spiritus etiam non est descendere, sed ascendere: *Ezs. 8. Elevavit me spiritus* etc ideo consequenter Evangelista modum visionis et descensus exponit, dicens, hic non fuisse in spiritu, idest natura, sed in specie columbae in qua apparuit: unde dicit, *quasi columbam*; et hoc quidem congrue, ut scilicet Filius Dei per carnem mundo visibilis factus, manifestaretur per Spiritum sanctum visibili specie columbae; quae quidem columba non est assumpta a Spiritu sancto in unitatem personae, sicut humana natura assumpta est a Filio Dei. Cuius ratio est, quia Filius apparuit, non solum ut manifestator, sed ut salvator. Et ideo, secundum quod dicit Leo Papa, oportuit quod esset Deus et homo: Deus quidem, ut afferret remedium; homo vero, ut praeberet exemplum. Spiritus vero sanctus apparuit solum ad manifestandum, ad quod sufficiebat speciem corporalem assumere solum ad significationem quandam. Utrum autem columba illa fuerit verum animal, et utrum praeexistens apparitioni. Sciendum, quod rationaliter dicitur illa fuisse vera columba: venit enim Spiritus sanctus ad manifestandum Christum, qui cum sit veritas, non nisi per veritatem manifestandus erat. Quantum vero ad secundum dicendum, quod non praeextitit apparitioni; sed tunc virtute divina absque commixtione maris et feminae formata fuit, sicut et corpus Christi virtute Spiritus sancti conceptum, non ex virili semine; et tamen fuit vera columba, quia, ut Augustinus dicit *in lib. de Ag. Chr. Omnipotenti Deo, qui universam creaturam ex nihilo fabricavit, non erat difficile verum corpus columbae sine aliarum columbarum ministerio figurare, sicut non fuit difficile verum corpus in utero B. Virginis sine naturali semine fabricare.* Cyprianus in *libr. de unitate Eccl. Idcirco et in columba dicitur Spiritus sanctus, quia columba simplex animal et innocens est, non felle amarum, non morsibus ferum, non unguium laceratione violentum: hospitia humana diligere, unius domus consortium nosse, cum generat simul filios edere, cum conveniat volantibus invicem cohaerere, communi conver-*

satione vitam suam degere, oris osculo concordiam pacis agnoscere, legem circa omnia unanimitatis implere. Quare autem potius in columba, quam in alia specie apparuit, multipliciter ratio assignatur. Primo quidem propter columbae simplicitatem: nam columba simplex est: *Matth. 10. Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbae* etc. Spiritus autem sanctus, quia facit respicere unum, scilicet Deum, simplices facit; et ideo in specie columbae apparuit: et quidem secundum Augustinum, apparuit etiam super discipulos congregatos per ignem: quia quidam sunt simplices, sed tepidi; quidam autem ferventes, sed malitiosi. Ut ergo spiritu sanctificati dolo careant, Spiritus in columbae specie demonstratur; et ne simplicitas frigiditate tepescat, demonstratur in igne. Secundo propter charitatis unitatem: nam columba amore multum fervet: *Cant. 6. Una est columba mea* etc. Ut ergo ostendat Ecclesiae unitatem, in specie columbae Spiritus sanctus apparuit. Nec te moveat quod discipulis dispartitae linguae apparuerunt, quando sedit supra singulos eorum Spiritus sanctus, qui et dispartitus apparet secundum diversa donorum officia, et tamen unit per charitatem: et sic propter primum apparuit in dispartitis linguis, ut dicitur *1. Cor. 12. Divisiones gratiarum sunt*; in columbae specie, propter secundum. Tertio propter gemitum: columba enim habet gemitum pro cantu, sic Spiritus sanctus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus etc. ut dicitur *Ro. 8.* et *Naum 2. Ancillae eius mirabantur.* Quarto propter foecunditatem: haec enim columba animal foecundissimum est; ideirco ad designandum foecunditatem gratiae spiritualis in Ecclesia in specie columbae Spiritus sanctus apparuit. Hinc est quod *Levit. 13.* Dominus pullos columbarum offerre praecepit. Quinto propter columbae cautelam: sedet enim super rivos aquarum, in quibus respiciens, falconem volitantem conspicit, et sibi ab eo cavet: *Cant. 6. Oculi tui sicut columbae* etc. Unde quia in baptismo est nostra tutela et defensio, congrue in specie columbae Spiritus sanctus apparuit. Respondet igitur figurae veteris Testamenti: sicut enim columba deferens ramum virentis olivae, ostendit signum clementiae Dei his qui residui fuerant ex aquis diluvii: ita et in baptismo veniens Spiritus sanctus in columbae specie, ostendit signum divinae clementiae, quae baptizatis et peccata remittit, et gratiam confert. Dicit autem, *Manentem super eum*, quia in mansione quies designatur. Et quod Spiritus sanctus in aliquo non quiescat, duplici de causa contingit. Una est ex peccato. Omnes enim alii homines praeter Christum, vel sauciantur vulnere peccati mortalis, per quod effugatur Spiritus sanctus, vel obfuscantur macula venialis, per quam aliqua operatio Spiritus sancti impeditur. In Christo autem neque mortale, nec veniale, nec originale peccatum fuit: unde nec in eo fuit Spiritus sanctus inquietatus, sed super eum mansit, idest quievit. Alia causa, quia quantum ad gratias gratis datas non semper adest aliis sanctis potestas operandi: sicut non semper adest sanctis potestas operandi miracula: nec prophetis spiritus prophetiae. Christus vero semper habuit potestatem ad omnem operationem virtutum, et gratiarum. Et ideo ad hoc designandum *super eum mansit.* Unde hoc proprium signum fuit agnoscendi Christum, ut dicitur in glossa *Isa. 2. Requiescet super eum Spiritus Domini:* quod intelligendum est de Christo, inquantum est homo, secundum quod est minor Patre, et Spiritu sancto. Consequenter eum dicit.

e Instruit de intellectu visionis praedictae. Quidam enim haeretici, scilicet Ebionitae, dicebant Christum a principio nativitatis suae, neque Christum fuisse, nec filium Dei; sed ex tunc filius Dei et Christus esse incaepit, quando in baptismo oleo Spiritus sancti unctus fuit. Sed hoc est falsum, quia in ipsa hora nativitatis angelus dixit pastoribus *Lucae 2. Natus est vobis hodie salvator, qui est Christus Dominus in civitate David.* Ne ergo aliquis crederet Spiritum sanctum in baptismo supra Christum descendisse, quasi de novo Christus indigeret Spiritu ad sui sanctificationem, ideo causam sui descensus Baptista ostendit dicens, quod non descendit propter sui necessitatem, sed propter nos, ut scilicet gratia eius nobis manifestaretur; et ideo dicit, *Ego nesciebam eum, sed ut manifestaretur* etc. Sed hic oritur quaestio: dicit enim, *qui misit me baptizare* etc. Si dicatur, quod Pater misit eum, verum est. Similiter si dicatur, quod filius, manifestius eum dicatur, quod et Pater, et Filius misit eum, quia Ioannes non est de illis de quibus dicitur *Hieremiae 23. Non mittebam eos, et ipsi currebant.* Quomodo ergo dicit, *ego nesciebam eum*, si Filius misit eum? Si dicatur, quod licet cognosceret eum secundum divinitatem, non tamen cognoscebat eum secundum humanitatem, nisi postquam vidit Spiritum descendentem super eum. Contra. Spiritus enim sanctus descendit super Christum, quando baptizatus est. Ioannes autem cognovit Christum antequam baptizaretur: alias non dixisset, *Ego debeo a te baptizari, et tu venis ad me?* Est ergo dicendum, quod tripliciter potest ad hanc quaestionem responderi. Uno modo secundum Chrysostomum, ut referatur ad cognitionem familiaritatis; ut sit sensus, *ego nesciebam eum*, scilicet familiariter. Et si obiiciatur, quod dicit Ioannes, *Ego a te debeo baptizari* etc. dicitur quod ista duo sunt ad diversa tempora referenda, ut in hoc quod dicit, *ego nesciebam eum*, referatur ad tempus diu ante baptismum, in quo nondum Christo familiaris erat; hoc vero quod dicit, *ego a te debeo baptizari*, referatur ad tempus illud, in quo baptizatus est Christus, quando iam propter frequentem visitationem eius Christus familiaris erat. Alio modo secundum Hieronymum dicendum, quod erat Christus filius Dei, et salvator mundi; et hoc quidem sciebat Ioannes, sed nesciebat eum per baptismum mundi salvatorem; et ideo hoc quod nescivit, scilicet quod hic est *qui baptizat in Spiritu sancto.* Sed melius dicendum est secundum Augustinum, quod aliquid scivit, et aliquid nescivit, et hoc quod nescivit addidit, scilicet quod potestatem baptizandi quam potuit fidelibus suis communicare, sibi soli retinuit: et hoc est quod dicit, *qui misit me baptizare in aqua* etc. hic est singulariter scilicet et solus qui baptizat in Spiritu sancto, et nullus alius, quia hanc potestatem sibi soli retinuit. Notandum autem, quod triplex potestas Christi attenditur in baptismo. Una erit efficientiae, qua mundat interius animam a macula peccati; quam quidem potestatem habet Christus inquantum est Deus, non autem inquantum homo, et haec potestas

nulli alii potest communicari. Alia potestas est ministerii, quam quidem communicavit fidelibus: *Mar. ul. Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* etc. et ideo sacerdotes, ut ministri potestatem habent baptizandi. Christus autem, inquantum homo, minister dicitur, ut Apostolus dicit, sed tamen caput est omnium ministrorum ecclesiae; et quantum ad hoc habet singulariter potestatem excellentiae in sacramentis: quae quidem excellentia apparet in quatuor. Primo in sacramentorum institutione, quod nullus homo purus, nec etiam tota ecclesia posset sacramenta instituere, vel sacramenta mutare, aut a sacramentis absolvere: nam sacramenta invisibilem gratiam conferunt ex eorum institutione; conferre autem gratiam solius Dei est; et ideo solus qui est verus Deus, potest sacramenta instituere. Secundum est quantum ad meriti Christi efficaciam: nam ex merito passionis Christi sacramenta virtutem habeant: *Rom. 6. Quicumque baptizati* etc. Tertium est, quia Christus potest conferre effectum baptismi sine sacramento: quod solius Christi est. Quarto, quia aliquo tempore baptismus conferebatur ad invocationem nominis Christi; sed modo non ita fit. Quae quidem quatuor nulli hominum communicavit; licet aliquid eorum communicare potuisset, puta quod in nomine Petri, vel alicuius alterius conferretur baptismus, et forte aliquem aliorum. Sed hoc non ideo fuit factum ne fieret schisma in Ecclesia, si baptizati spem suam ponerent in illis, in quorum nominatione baptizarentur; hoc ideo dicit Ioannes per hoc quod Spiritus sanctus descendit super eum, quod Christus solus interius est, qui sua virtute baptizat. Et forte posset dici, quod cum dicit *Ego a te debeo baptizari* etc. cognoscebat eum per internam revelationem; sed cum vidit Spiritum sanctum descendentem super eum, cognovit eum per exterioris signi manifestationem; et ideo utrumque modum cognitionis tangit. Primum, cum dicit, *Qui me misit baptizare, ille mihi dixit*, idest interius revelavit. Secundum, quando addidit, *Super quem videris* etc. Consequenter ostendit quid Baptista ex hac visione intellexit, scilicet quod Christus esset Filius Dei: et hoc est quod dicit, *et ego vidi*, scilicet Spiritum descendentem super eum; *et testimonium perhibui, quia hic*, scilicet Christus, *est Filius Dei*, scilicet verus et naturalis. Filii enim adoptivi patris fuerunt ad similitudinem filii Dei naturalis: *Ro. 8. Quos praescivit conformes fieri* etc. Ille ergo debet filios Dei facere, qui baptizat in Spiritu sancto per quem filii adoptantur: *Rom. 8. Non enim accepistis spiritum servitutis, sed spiritum adoptionis* etc. Quia ergo iste, scilicet Christus, est qui baptizat in Spiritu sancto, ideo recte concludit Baptista, quod est filius Dei verus et purus: *1. Io. ult. Ut simus in vero filio eius* etc. Sed si alii viderunt Spiritum sanctum descendentem super eum, quare non crediderunt? Respondeo, quia non erant dispositi ad hoc; vel forte, quia soli Baptistae visio illa demonstrata est.

LECTIO XV.

Altera die iterum stabat Ioannes, et ex discipulis eius duo, et respiciens Iesum ambulantem, dixit: Ecce Agnus Dei.

b Et audierunt eum duo discipuli loquentem, et secuti sunt eum.

c Conversus autem Iesus, et videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quaeritis?

d Qui dixerunt ei: Rabbi, quod dicitur interpretatum magister, ubi habitas? Dicit eis:

e Venite et videte. Venerunt, et viderunt ubi maneret: et apud eum manserunt die illo; hora autem erat quasi decima.

f Erat autem Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant a Ioanne, et secuti fuerant eum.

g Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et dicit ei, Invenimus Messiam, quod est interpretatum Christus: et adduxit eum ad Iesum.

h Intuitus autem eum Iesus dixit: Tu es Simon filius Ioanna: tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus.

LECTIO XV.

Supra Evangelista posuit testimonia Baptistae ad turbas; hic consequenter ponit eius testimonia ad discipulos Ioannis. Et primo ponitur testimonium. Secundo ostenditur testimonii fructus, ibi, *Et audierunt eum* et caet. Circa primum tria facit. Primo describitur testis. Secundo assignatur modus testificandi Tertio ponitur eius testimonium. Sed testis describitur, cum dicit, *Altera die iterum stabat Ioannes* etc. In hoc autem, quod dicit, *stabat*, tria notantur circa Ioannem, scilicet doctrinae ipsius modus, qui differens fuit a modo doctrinae Christi, et discipulorum eius: Christus enim circumeundo docebat; unde dicitur *Matth. 3.* quod circuibat Iesus totam Galilaeam etc. similiter et Apostoli discurrendo per mundum docebant: *Matth. ult. Euntes in mundum universum* etc. sed Ioannes stando docebat, unde dicitur *stabat Ioannes*, scilicet in uno loco trans Iordanem, et instruebat de Christo omnes ad eum venientes. Ratio autem, quare Christus, et eius discipuli discurrendo docebant, est, quia praedicatio Christi facta erat credibilis per miracula: et ideo circuibat diversa loca, ut miracula et virtutes Christi innotescerent. Praedicatio vero Ioannis non est confirmata miraculis; unde dicitur *infr. 4. Ioannes signum fecit nullum*, sed merito, et sanctitate vitae; et ideo *stabat* in loco uno, ut diversi ad eum confluerent, et per eius sanctitatem ducerentur ad Christum. Similiter etiam, si Ioannes sine miraculis discurrisset ad praenunciandum Christum, eius testimonium incredibilius redderetur, cum videretur importune, et quasi ingerendo se hoc facere. Secundo notatur Ioannis constantia in veritate, quia Ioannes non fuit arundo vento agitata, sed firmus fide, secundum illud *1. Cor. 10. Qui se existimat*

stare et caet. *Abac. 2. Super custodiam meam stabo.* Tertio allegorice notatur, quod stare allegorice idem est, quod deficere: *4. Reg. 6. Stetitque oleum,* idest defecit. Stabat ergo Ioannes veniente Christo, quia cum venit veritas, defecit figura. Ioannes stat, quia lex transit. Modus autem testificandi ponitur certus, quia cum aspectu; unde dicit, *Et respiciens Iesum ambulantem:* ubi sciendum est, quod prophetae perhibuerunt testimonium Christo: *Act. 10. Huic omnes prophetae* etc. Similiter et Apostoli per mundum discurrentes: *Act. 1. Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Iudaea* etc. Sed tamen non per visum; neque de praesente, sed de absente: prophetae quidem, ut de futuro, Apostoli vero, ut de praeterito; sed Ioannes Christo sibi praesente, et a se viso testimonium perhibuit; et ideo dicit, *Et respiciens*, oculis corporis et mentis, iuxta illud *Ps. 83. Respice in faciem Christi tui*: *Isa. 5. Oculo ad oculum videbunt.* Sed dicit, *ambulantem*, ut designet incarnationis mysterium, per quod Dei Verbum mutabilem naturam assumpsit; *infr. 16. Exivi a Patre, et veni in mundum.* Consequenter ponitur testimonium, cum dicit, *Ecce Agnus Dei*, quod non solum est demonstrativum, sed admirativum virtutis ipsius: *Isa. 9. Vocabitur nomen eius admirabilis* Et vere admirabilis virtutis est iste Agnus, qui occisus Leonem interfecit, illum, inquam, Leonem, de quo dicitur *1. Pet. ult. Adversarius vester diabolus, tanquam leo rugiens* etc. ideo ipse Agnus Leo vocari meruit victor, et gloriosus: *Apoc. 5. Ecce vicit* etc. Breviter autem testimonium profert, dicens: *Ecce Agnus Dei* etc. tum quia discipuli quibus hoc testimonium perhibebat ex his quae audierant a Ioanne, iam satis instructi erant de Christo: tum etiam, quia per hoc satis intelligitur tota intentio Ioannis, quae ad hoc solum erat ut eos ad Christum duceret. Nec dicit, Ite ad eum, ne videantur discipuli gratiam praestare Christo, si eum sequerentur; sed commendat Christi gratiam, ut quasi in beneficium sibi computent, si Christum sequuntur; et ideo dicit *Ecce Agnus Dei*, idest ecce in quo est gratia et virtus purgativa peccatorum. Agnus enim offerebatur pro peccatis, ut dictum est. Consequenter ponitur fructus testimonii cum dicit.

b Et primo ponitur fructus proveniens ex testimonio Ioannis, et discipulorum eius. Secundo vero ponitur fructus proveniens ex praedicatione Christi, ibi, *In crastinum autem voluit* etc. Circa primum primo ponitur fructus proveniens ex testimonio Ioannis. Secundo fructus proveniens ex praedicatione unius discipulorum eius, ibi, *Erat autem Andreas* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur inchoatio huius fructus ex testimonio Ioannis facta. Secundo ponitur consummatio facta per Christum, ibi, *Conversus autem Iesus* etc. Dicit ergo primo, *Et audierunt eum*, scilicet Ioannem, *duo discipuli*, qui erant cum eo, *loquentem: Ecce Agnus Dei, et secuti sunt Iesum*, ad litteram, euntes cum eo: ubi quatuor secundum Chrysostomum considerari possunt. Primo, quia hoc quod Ioannes loquitur, et Christus tacet, et verbo Ioannis discipuli congregantur ad Christum, competit ministerio: Christus enim est sponsus ecclesiae, Ioannes vero amicus, et paranimphus sponsi. Officium autem paranimphi est sponsam tradere sponso, et loquendo pacta tradere; sponsi autem est quasi prae verecunda tacere, et de sponsa iam habita pro velle disponere. Sic ergo discipuli traduntur a Ioanne Christo quasi desponsati per fidem. Ioannes loquitur, Christus tacet, sed tamen susceptos diligenter instruxit. Secundo vero, quod cum Ioannes dignitatem Christi commendans dixit, *Ante me factus est, et quoniam non sum dignus solvere corrigiam calceamenti eius*, nullus conversus est; sed quando humilia de Christo, et incarnationis mysterio locutus est, tunc secuti sunt eum discipuli: quia humilia, et quae pro nobis passus est Christus, magis movent nos; et ideo dicitur *Cant. 1. Oleum effusum nomen tuum*, idest misericordia, quia salutem omnium procurasti; et ideo statim sequitur, *Adolescentulae dilexerunt te nimis.* Tertio, quia verbum praedicationis est sicut semen cadens in diversas terras: in una quidem fructificat, in alia non: ita et Ioannes cum praedicat, non omnes discipulos convertit ad Christum, sed duos tantum, scilicet qui bene dispositi erant, alii vero e contrario invidia moventur ad Christum; unde et quaestionem ei movent, ut dicitur *Matth. 9.* Quartum est, quod discipuli Ioannis audito eius testimonio de Christo, non statim ingesserunt se ad loquendum cum eo ex abrupto, sed quasi studiosi cum quadam verecundia singulariter loqui cum eo, et in secreto loco studuerunt: *Eccl. 8. Omni negotio tempus est et opportunitas.* Consequenter ponitur consummatio fructus, cum dicit.

c Quod enim Ioannes inchoavit, consummatur per Christum, quia *neminem ad perfectum adduxit lex*, ut habetur *Hebr. 7.* Et circa hoc Christus duo fecit. Primo enim examinavit discipulos sequentes. Secundo eos instruxit, ibi, *Dicit eis: Venite, et videte.* Circa primum primo ponitur Christi examinantis interrogatio. Secundo discipulorum examinatorum responsio, ibi, *Qui dixerunt ei: Rabbi* etc. Dicit ergo, *Conversus autem Iesus, et videns eos* etc. Et quidem per literalem sensum intelligendum est, quod Christus eos praeibat, et hi duo discipuli eum sequentes, faciem eius minime videbant: et ideo Christus ut daret fiduciam, convertit se ad eos. In quo datur nobis intelligi, quod omnibus qui Christum sequi incipiunt puro corde, dat fiduciam vel spem misericordiae: *Sap. 6. Praeoccupat eos qui se concupiscunt.* Convertit autem se Iesus ad nos, ut videatur a nobis: hoc erit in illa beata visione, quando ostendet nobis faciem suam, ut dicitur in *Psal. 79. Ostende nobis faciem tuam, et salvi erimus.* Quamdiu enim in mundo isto sumus, videmus posteriora eius, quia per effectus in eius congnitionem venimus; unde dicitur *Exod. 33. Posteriora mea videbis.* Item convertit se, ut opem suae misericordiae nobis impendat: hoc petebat *Psal. 89. Convertere Domine aliquantulum* etc. quamdiu enim Christus opem suae miserationis non impendit, videtur a nobis aversus. Conversus est ergo Iesus ad discipulos Ioannis eum sequentes, ut faciem suam eis ostenderet, et gratiam eis infunderet. Examinat autem eos specialiter de intentione: sequentium namque Christum non eadem intentio est: quidam enim eum sequuntur propter bona temporalia; alii vero propter bona spiritualia; et ideo, quid isti intendant, Dominus quaerit, dicens, *Quid quaeritis:* non quidem ut discat, sed ut rectam

intentionem aperientes, magis familiares faciat, et ostendat eos auditione dignos. Notandum autem, quod hoc est primum verbum, quod Christus in isto Evangelio loquitur: et congrue, quia primum quod quaerit Deus ab homine, est recta intentio. Et secundum Origenem post sex verba quae Ioannes dixerat, Christus septimum locutus est. Primum namque Ioannes Baptista locutus est, quando testimonium perhibens de Christo clamabat, dicens, *Hic erat de quo dixi* etc. Aliud, quando dixit, *Non sum dignus solvere corrigiam* etc. Tertium, quando dixit, *Ego autem baptizo in aqua, medius autem vestrum* etc. Quartum, *Ecce agnus Dei*. Quintum, *Vidi Spiritum descendentem quasi columbam* etc. Sextum, cum hic dicit, *Ecce Agnus Dei* etc. Et Christus septimum loquitur, ut intelligas mystice, quod quies quae designatur per septem dies, nobis est futura per Christum, et quod in ipso est plenitudo septiformis gratiae Spiritus sancti. Consequenter respondent discipuli.

d Et quidem interrogati de uno duo respondent. Primo quidem, quare Christum sequuntur, scilicet ut addiscant, unde et Magistrum eum vocant, *Rabbi, quod dicitur interpretatum magister:* quasi dicerent, quaerimus, ut nos doceas: iam enim praecognoscebant, quod dicitur *Mat. 23. Unus est magister vester Christus*. Secundo vero, quod sequende quaerunt, idest, *Ubi habitas?* quod quidem literaliter dici potest, quod in veritate domum Christi quaerebant: propter enim mira et magna, quae a Ioanne de eo audierant, nolebant eum perfunctorie interrogare, nec semel tantum, sed frequenter et seriose; et ideo domum eius scire volebant, ut frequenter ad eum accederent, iuxta consilium sapientis *Eccl. 6. Si videris sensatum, evigila ad illum* etc. et *Pro. 9. Beatus qui audit me, et vigilat ad fores meas quotidie*. Allegorice autem in coelis est habitaculum Dei, secundum illud *Psal. 122. Ad te levavi oculos meos, qui habitas in coelis*. Quaerunt ergo ubi Christus habitet, quia ad hoc deberemus Christum sequi, ut per eum ducamur ad caelos, idest ad gloriam caelestem. Moraliter autem interrogant, *ubi habitas*, quasi vellent scire, quales debent esse homines, qui digni sunt quod Christus habitet in eis, de quo habitaculo dicitur *Eph. 2. Aedificamini in habitaculum Dei*, et *Cantic. 1. Indica mihi, quem diligit anima mea, ubi pascas* etc. Consequenter cum dicit.

e Ponitur instructio discipulorum a Christo. Et primo describitur ipsa instructio discipulorum a Christo. Secunde commendatur discipulorum obedientia, *Venerunt, et viderunt*. Tertio determinatur tempus, quia, *Hora erat quasi decima*. Dicitur ergo primo, *Venite, et videte*, scilicet ubi habitem. Sed hic est quaestio, cum Dominus dicat *Matt. 8. Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet*, quare dicit, *venite et videte*, ubi habito. Respondeo. Dicendum secundum Chrysostomum, quod per hoc quod dixit Dominus, *filius hominis non habet ubi caput suum reclinet*, demonstravit quod non habuit proprium habitaculum, non quod in domo alicuius alterius non maneret: et ad hanc videndum istos invitabat, dicens, *Venite, et videte*. Mystice autem dicit, *Venite, et videte*, quia habitatio Dei, sive gloriae, sive gratiae agnosci non potest, nisi per experientiam: nam verbis explicari non potest: *Apoc. 2. In calculo nomen novum* et caet. et ideo dicit, *Venite, et videte: venite*, credendo, et operando, *et videte*, experiendo et intelligendo. Notandum autem, quod quatuor modis pervenitur ad hanc cognitionem. Primo per bonorum operum actionem; unde dicit, *Venite*: *Psal. 41. Quando veniam, et apparebo ante faciem Domini*. Secundo per mentis quietem seu vocationem: *Psal. 45. Vacate et videte*. Tertio per divinae dulcedinis gustationem: *Psal. 33. Gustate, et videte, quoniam suavis est Dominus*. Quarto per operationem devotionis: *Thren. 9. Levemus corda nostra, cum manibus orando* et caet. et ideo dicit Dominus *Luc. 24. Palpate, et videte* etc. Consequenter ponitur discipulorum obedientia, quia statim sequitur, *Venerunt, et viderunt*, quia veniendo viderunt, et videntes non deseruerunt; unde dicitur, *Et manserunt ibi die illo:* quia, ut dicitur *infra 6. Omnis qui audit a Patre* etc. qui enim recedunt a Christo, non viderunt eum adhuc, sicut videre oportet; isti autem qui perfecte credendo eum viderunt, manserunt ibi die illo audientes et videntes, beatum diem, beatam noctem duxerunt: *3. Reg. 10. Beati viri tui, et beati servi tui* etc. *hi qui stant coram te semper* etc. Et ideo, ut dicit Augustinus, *aedificemus et nosmetipsi in corde nostro, et faciamus domum quo veniat ille, et doceat nos*. Et dicit, *Die illo*, quia nox esse non potest, ubi est lumen Christi, ubi est sol iustitiae. Tempus autem determinatur consequenter, cum dicit, *Hora autem erat* etc. quod quidem Evangelista determinat, ut secundum literam insinuet commendationem Christi et discipulorum: hora enim decima est in occasu diei: ex quo et Christus commendatur, qui tam studiosus erat ad docendum, quod nec propter temporis tarditatem eos docere distulit, sed in hora decima docuit eos: *Eccl. 10. Mane semina semen tuum* etc. Similiter etiam commendatur et discipulorum temperantia: quia etiam hora decima qua consueverunt homines comedisse, et esse minus sobrii ad perceptionem sapientiae, ipsi et sobrii, et apti erant ad sapientiam audiendam, nec propter cibum, aut vinum impediebantur. Nec mirum, quia discipuli eius fuerant, scilicet Ioannis, cuius potus erat aqua, esca autem locusta et mel sylvestre. Secundum autem Augustinum per horam decimam lex signatur, quae in decem praeceptis data est. Erat ergo hora decima, quando isti venerunt, et manserunt cum Christo, et ab eo erudiuntur, ut impleretur lex per Christum, quae a Iudaeis impleri non poterat. Et ideo etiam in ipsa hora vocatus est, *Rabbi*, idest magister. Consequenter cum dicit.

f Ponitur fructus, quem facit discipulus Ioannis, conversus ad Christum. Et super hoc primo describitur discipulus. Secundo fructus ab ipso inchoatus, ibi, *Invenit hic primum* etc. Tertio ponitur consummatio fructus facta per Christum, ibi, *Intuitus autem eum Iesus*. Describitur autem discipulus primo a nomine, cum dicit, *Erat autem Andreas*, idest virilis: *Ps. 30. Viriliter agite, et confortetur cor vestrum*. Exprimit autem nomen, ut ostendatur eius privilegium: tum quia prior conversus est ad fidem Christi perfecte: tum etiam, quia Christum praedicavit; unde sicut Stephanus fuit primus martyr post

Christum, ita et Andreas fuit primus Christianus. Secundo describitur a cognatione, quia, *Frater Simonis Petri*, quia iunior erat; et hoc quidem est ad commendationem suam, ut qui aetate posterior, fide efficiatur primus. Tertio a disciplina, quia, *Unus ex duobus, qui audierant a Ioanne:* et huius quidem nomen describitur ad ostendendum Andreae privilegium quod insignis fuerit: alterius enim nomen tacetur: aut quia ille alius fuit Ioannes Evangelista, cuius consuetudo est in suo evangelio, cum de eo agitur, nomen suum non exprimere propter humilitatem: aut secundum Chrysostomum non fuit aliquis insignis, nec fecit aliquid magnum, unde non fuisset utilitas nomen eius ponere: sic enim et Lucas *Luc. 10.* nomina septuagintaduorum discipulorum, quos Dominus binos misit ante faciem suam, non posuit, quia non erant solemnes personae, et insignes, sicut Apostoli fuerunt: aut secundum Alcuinum, ille discipulus fuit Philippus: et hoc patet, quia statim postquam Evangelista prosecutus est de Andrea, prosequitur de Philippo, dicens, *In crastinum autem voluit exire in Galilaeam, et invenit Philippum* etc. Quarto commendatur a devotionis studio; unde dicitur, *Et secuti fuerant eum*, idest Iesum: *Iob 33. Vestigia eius secutus est pes meus.* Fructus autem inchoatus per Andream ponitur, cum dicit, *Invenit hic primum Simonem fratrem suum.* Et primo insinuat, apud quem fructum fecit, scilicet apud fratrem suum, ut commendet suae conversionis perfectionem: sicut enim Petrus dicit in Itinerario Clementis, evidens signum perfectae conversionis alicuius est, cum conversus, quanto aliquis sibi est magis coniunctus, tanto magis satagit eum convertere ad Christum; et ideo Andreas perfecte conversus non detinuit apud seipsum inventum thesaurum, sed festinat et currit cito ad fratrem, traditurus ei bona quae suscepit. Et ideo dicit.

g Scilicet Andreas, *Primum*, idest primo adverbialiter, *Fratrem suum Simonem*, quem quaerebat, ut sicut erat sanguine, ita faceret eum germanum fide: *Prov. 18. Frater qui adiuvatur a fratre* et caet. *Apoc. ult. Qui audit, dicat veni.* Secundo ponit verba quae dicit Andreas, *Invenimus Messiam, quod interpretatur Christus*, ubi secundum Chrysostomum tacite respondet cuidam quaestioni, scilicet si quis eum interrogaret, de quo instructi fuissent a Christo, in promptu est responsio, scilicet quod per testimonia Scripturae instruxit eum intantum, quod cognosceret eum esse Christum; et ideo dicit, *Invenimus:* per quod etiam innuit quod diu cum desiderio eum quaesierat: *Prov. 3. Qui invenit sapientiam* et caet. *Messiam*, Hebraice, quod Graece interpretatum est Christus, idest unctus Latine: quia specialiter unctus est oleo invisibili, idest Spiritus sancti. Ideo signanter nomine isto manifestat eum; unde *in Psal. 44* dicitur: *Unxit te Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus*, idest prae omnibus sanctis: nam omnes sancti isto oleo unguntur; sed iste singulariter unctus est, et singulariter sanctus, ideo secundum Chrysostomum non dicit *Messiam* simpliciter, sed cum adiectione articuli. Tertio ponit fructum quem fecit: quia *Adduxit eum ad Iesum*, scilicet Petrum: in quo Petri obedientia commendatur: confestim enim occurrit, in hoc non tardans, et Andreae devotionem considerat: quia duxit eum ad Iesum, non ad se, sciebat enim se infirmum; et ideo eum ad Christum adducit ut ipse eum instruat, instruens simul per hoc quod hic debet esse praedicatorum conatus et studium, ut fructus praedicationis et studium non sibi vindicent, seu ad utilitatem, et honorem proprium convertant, sed ut adducant ad Iesum, idest ad eius gloriam et honorem referant: *2. Corin. 4. Non enim praedicamus nosmetipsos etc. sed Iesum Christum* et caet. Consummatio autem huius fructus ponitur cum dicit.

h Ubi Christus ad fidem divinitatis eum elevare volens incipit quae divinitatis sunt opera facere, occulta praedicans. Et primo quidem quantum ad occulta praesentia; unde *Intuitus eum*, idest statim cum vidit eum, virtute divinitatis consideravit, et dixit ei nomen suum; unde dicit, *Tu es Simon:* nec mirum, quia, ut dicitur *1. Reg. 16. homines vident ea quae patent, Deus autem intuetur cor.* Congruit autem hoc nomen mysterio: nam Simon interpretatur obediens, ut insinuet quod obedientia necessaria est ei, qui conversus est ad Christum per fidem: *Act. 5. Dat Spiritum sanctum obedientibus* etc. Secundo vero quantum ad occulta praeterita: unde dicit *filius Ioanna*, quia hoc nomine vocatus est pater suus; vel secundum Matthaeum filius Iona, cum dicit Simon Bariona, et utrunque congruit mysterio: Ioanna enim interpretatur gratia, ut insinuet, quod homines per gratiam veniunt ad fidem Christi: *Ephes. 2. Gratia salvati estis* etc. Iona vero interpretatur columba, ut insinuet quod per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, firmamur in amore Dei, ut dicitur *Rom. 5. Charitas Dei diffusa est in cordibus* etc. Tertio vero quantum ad occulta futura: unde dicit, *Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus*, et in Graeco caput: et congruit mysterio, ut ille qui debet esse aliorum caput et Christi vicarius, firmitati inhaereret: *Matt 16. Tu es Petrus, et super hanc petram* etc. Sed hic est quaestio literalis. Et primo. Quare Christus imposuit ei in principio suae conversionis nomen, et non voluit quod a principio nativitatis suae hoc nomine vocaretur? Ad hoc respondetur dupliciter. Secundum Chrysostomum primo quidem, quia nomina divinitus imposita aliquam eminentiam gratiae spiritualis designant. Quando autem Deus confert specialem gratiam alicui ab ipsa nativitate, nomen gratiam illam significans imponitur: sicut patet de Ioanne Baptista qui ante a Deo est nominatus quam natus, quia fuit sanctificatus in utero matris. Aliquando autem aliter confertur eminentia gratiae specialis tempore procedenti; et talia nomina divinitus imponuntur, non a principio nativitatis, sed in ipso processu temporis, sicut patet de Abraham et Sara, quibus nomina mutata sunt, quando promissionem multiplicandi germinis acceperunt; eodem modo et Petrus nominatur divinitus, quando ad fidem Christi, et gratiam apostolatus vocatur, et specialiter, quia constitutus est princeps Apostolorum et totius ecclesiae, quod in aliis Apostolis non est factum. Secundum Augustinum autem, quia si a principio fuisset nominatus Cephas, non apparuisset mysterium. Et ideo voluit Dominus, quod tunc nomen haberet, ut mutatione nominis ecclesiae mysterium appareret, quae in confessione fidei

eius fundata erat: Petrus enim a petra dicitur. Petra autem erat Christus. In Petri ergo nomine figurata est Ecclesia, quae supra firmam Petram immobilem, idest Christum, aedificata est. Secunda quaestio est, utrum hic fuerit impositum hoc nomen Simoni, an in Matthaeo, cum dicitur *Tu es Petrus*. Et ad hoc respondet Augustinus dicens, quod istud nomen hoc loco fuit Simoni impositum; sed quod dicit ei Dominus in Matthaeo, *Tu es Petrus* et caet. non est nominis impositio, sed impositi nominis commemoratio, ut quasi utatur illo nomine, tanquam iam imposito. Alii autem dicunt, quod hoc nomen fuit impositum Simoni, quando Dominus dixit ei: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam* etc. hic vero non imponit ei hoc nomen, sed praesignat, quod sit ei postmodum imponendum. Tertia quaestio est de vocatione Petri, et Andreae, quia hic dicitur, quod fuerunt vocati iuxta Iordanem, qui fuerunt discipuli Ioannis, et *Matth. 4.* dicitur, quod Christus vocavit eos iuxta mare Galilaeae. Et ad hoc dicendum, quod triplex fuit vocatio Apostolorum. Prima fuit ad cognitionem, seu familiaritatem, et fidem, et de hac dicitur hic. Secunda fuit in officii praesignatione, de qua habetur *Luc. 5. Ex hoc eris homines capiens*. Tertia fuit ad apostolatum, de qua dicitur *Matth. 4.* quae fuit perfecta, quia postea non redierunt ad propria.

LECTIO XVI.

In crastinum voluit exire in Galilaeam, et invenit Philippum, et dicit ei Iesus: Sequere me. Erat autem Philippus a Bethsaida, civitate Andreae et Petri.

b Invenit Philippus Nathanaelem, et dixit ei: Quem scripsit Moyses in lege, et prophetis, invenimus Iesum filium Ioseph a Nazareth.

c Et dixit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dixit ei Philippus, veni, et vide.

d Vidit Iesus Nathanaelem venientem ad se, et dixit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. Dixit ei Nathanael: Unde me nosti? Respondit Iesus, et dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. Respondit ei Nathanael, et ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel. Respondit Iesus, et dixit ei: Quia dixi tibi, vidi te sub ficu, credis: maius his videbis. Et dixit ei: Amen amen dico vobis, videbitis coelum apertum, et angelos Dei ascendentes, et descendentes super filium hominis.

LECTIO XVI.

Posito fructu, qui provenit ex praedicatione Ioannis et eius discipuli; consequenter Evangelista manifestat fructum, qui provenit ex praedicatione Christi. Et primo agit de conversione unius discipuli ad praedicationem Christi. Secundo de conversione aliorum ad praedicationem discipuli ad Christum conversi, ibi, *Invenit Philippus Nathanaelem* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur discipuli vocandi occasio. Secundo subditur ipsius discipuli vocatio. Tertio describitur vocati discipuli conditio, ibi, *Erat autem Philippus a Bethsaida*. Occasio quidem vocationis fuit exitus Iesu a Iudaea; et ideo dicitur, *In crastinum autem voluit exire*, scilicet Iesus a Iudaea, *in Galilaeam, et invenit Philippum*. Ratio autem exitus Iesu in Galilaeam assignatur triplex, duae videlicet literales, quarum una est, quia postquam baptizatus fuerat a Ioanne, volens honorem deferre Baptistae, exivit in Galilaea a Iudaea recedens, ne sua praesentia offuscaret et minueret Ioannis magisterium, dum adhuc statum habet, docens nos honore invicem praevenire, ut dicitur *Rom. 12.* Secunda ratio est, quia in Galilaea non sunt insignes personae: *infr. 7. A Galilaea propheta non surgit* etc. et ideo voluit exire illuc Iesus, et eligere inde principes orbis terrae, qui sunt prophetis maiores, ut per hoc suam virtutem ostendat: *Psal. 106. Posui desertum in stagna aquarum*. Tertia ratio est mystica, quia Galilaea interpretatur transmigratio. Voluit ergo exire a Iudaea in Galilaeam, ut insinuet quod in crastinum, idest in die gratiae, scilicet Evangelii, exiret a Iudaea in Galilaeam, idest ad Gentes salvandas: *infra 8. Nunquid hic iturus est in dispersionem gentium?* etc. Vocatio ergo discipuli est ad sequendum; et ideo dicit, *Invenit Philippum, Et dicit ei, sequere me*. Et nota, quod aliquando homo invenit Deum, sed quasi ignotum: *Prov. 8. Qui invenit me, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino*. Aliquando Deus invenit hominem, sed ut eum manifestet et magnificet: *Psal. 88. Inveni David servum meum* etc. et sic Christus invenit Philippum, ut eum ad fidem, et gratiam vocet; et ideo statim dixit, *Sequere me*. Quaestio est, quare Iesus a principio non vocavit discipulos. Ad quod respondet Chrysostomus, quod noluit a principio quem vocare, antequam aliquis spontaneus ei adhaereret per praedicationem Ioannis, quia homines magis exemplo trahuntur, quam verbis: *Exo. 25. Cortina trahit cortinam*. Quaeritur etiam, quare Philippus statim ad unum verbum secutus est Christum, cum Andreas eum secutus fuerit audiens a Ioanne de Christo, Petrus autem ab Andrea. Ad hoc est triplex responsio. Una, quia Philippus iam instructus erat a Ioanne, quia secundum unam expositionem supra positam ille alius, qui cum Andrea secutus est Christum, erat Philippus. Alia ratio est, quia vox Christi virtutem quandam habebat, ut non solum exterius, sed etiam interius cor moveret: *Hier. 22. Verba mea sunt quasi ignis* etc. non enim vox Christi solum exterioribus dicebatur, sed fidelium interiora ad eius inflammabat amorem. Tertio, quia forte Philippus iam de Christo fuerat instructus ab Andrea, et Petro, quia ex eadem villa erant, quod Evangelista videtur innuere per hoc quod subdit, *Erat autem Philippus a Bethsaida civitate Andreae, et Petri*. In quo discipuli vocati conditio exprimitur, quia erat a Bethsaida: et sic congruit mysterio: Bethsaida enim domus venatorum interpretatur, ut ostendat, quales tunc animo erant Philippus, Petrus, et Andreas; et quod de domo venatorum, congrue venatores ad capiendas animas ad vitam vocaret: *Hier. 66. Mittam eis venatores* etc.

b Consequenter ponitur fructus discipuli ad Chri-

stum conversi. Et primo ponitur inchoatio fructus facta a discipulo. Secundo consummatio facta per Christum, ibi, *Vidit Iesus Nathanaelem* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur annuntiatio Philippi. Secundo responsio Nathanaelis, ibi, *Et dixit Nathanael.* Tertio consequens admonitio Philippi, ibi, *Dicit ei Philippus.* Circa primum attende, quod sicut Andreas perfecte conversus studuit adducere fratrem suum ad Christum, ita et Philippus fratrem suum Nathanaelem; et ideo dicit, *Invenit Philippus Nathanaelem:* quem forte quaererat, sicut Andreas Petrum quaesierat, quod fuit signum perfectae conversionis. *Et dixit* etc. Nathanael interpretatur donum Dei; et quod aliquis ad Christum convertatur, ex dono Dei est. Annuntiat autem ei omnes prophetias, et legem complementum habere, et desideria sanctorum patrum non esse frustrata, sed esse verificata, ut quod eorum desideriis erat promissum a Deo, iam adimpletum esse. *Quem scripsit Moyses in lege* etc. Per quod datur intelligi, quod Nathanael erat satis peritus in lege, et quod etiam Philippus iam instructus de Christo, voluit Nathanaelem ex sibi notis, scilicet ex lege et prophetis, inducere ad Christum; et ideo dicit, *Quem scripsit Moyses* etc. Moyses enim de Christo scripsit: *infra 5. Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit* etc. Similiter prophetae de Christo scripserunt: *Act. 10. Huic omnes prophetae testimonium perhibent.* Etiam attende, quod tria dicit de Christo Philippus legi et prophetis consona. Primo quidem nomen; unde dixit, *Invenimus Iesum;* et hoc consonat prophetis: *Isa. 29. Mittam eis salvatorem* etc. *Abac. ult. Exultabo in Deo meo Iesu meo.* Secundo vero genus; unde dixit originem humanam, cum dicit, *Filium Ioseph*, scilicet qui erat de domo David et familia. Et quamvis ex eo Christus originem non duxerit, tamen ex Virgine duxit, quae erat de eadem progenie cum Ioseph. Vocat autem filium Ioseph, quia eius filius aestimabatur esse, cui scilicet desponsata erat mater eius; unde dicitur *Luc. 3. Ut putabatur filius Ioseph.* Nec mirum, si Philippus vocabat eum filium Ioseph, cum et mater eius divinae incarnationis conscia, ipsum eius filium diceret: *Luc. 2. Pater tuus, et ego dolentes quaerebamus te.* Et si quidem aliquis filius alicuius vocatur, quia nutritur ab ipso, Ioseph multo amplius pater Iesu dici poterat, licet secundum carnem pater non esset, quia et eum nutriverat, et sponsus matris virginis erat. Dicitur autem hic a Philippo, non tanquam de commixtione Ioseph. et virginis natus esset, sed quia sciebat Christum de generatione David nasciturum, de cuius domo et familia erat Ioseph, cui desponsata erat Maria: et hoc etiam consonat prophetis: *Hie. 33. Suscitabo David germen iustum* etc. Tertio commemorat patriam, dicens *a Nazareth:* non quia in ea natus esset, imo in Bethleem, sed quia in ea erat nutritus. Quia enim nativitas eius multis erat incognita, locus autem ubi nutritus erat, cognitus erat multis; ideo Philippus Bethleem tacuit, et posuit Nazareth; et hoc quidem consonat dictis prophetarum: nam *Isa. 11. Egredietur virga de radice Iesse, et flos, sive Nazaraeus*, secundum aliam literam, *de radice eius ascendet.* Consequenter cum dicit.

e Ponitur responsio Nathanaelis, quod quidem potest legi et assertive, et interrogative; et utroque modo huiusmodi responsio congruit verbis Philippi. Si enim secundum quod Augustinus vult, legatur assertive, est sensus, *A Nazareth potest esse, quod aliquid boni sit*, idest a civitate tanti nominis potest esse, quod aliquid summae gratiae nobis oriatur, seu aliquis doctor eximius, qui florem virtutum, munditiam sanctitatis nobis praedicet: Nazareth enim flos interpretatur. Ex quo datur intelligi, quod Nathanael doctissimus in lege, scrutatus Scripturas praenoscebat, quod de Nazareth expectandus esset salvator, quod non facile alii Scribae et Pharisaei noverant; et ideo, cum Philippus diceret, *Invenimus Iesum a Nazareth*, erectus in spe, respondit: *Vere a Nazareth potest esse* etc. Si vero legatur secundum Chrysostomum interrogative, tunc est sensus, *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Quasi dicat, omnia alia, quae dicis, credibilia videntur esse, quia et nomen, et genus prophetia consonat; sed hoc quod dicis, *A Nazareth*, non videtur possibile: Nathanael enim habuerat per Scripturas, quod a Bethleem oportet Christum venire, secundum illud *Mich. 2. Et tu Bethleem terra Iuda* etc. et ideo non inveniens convenire enunciationem Philippi cum prophetica praedicatione, prudenter et mansuete de veritate dicti interrogat, *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Consequenter ponitur admonitio Philippi, *Dixit ei Philippus, Veni et vide;* quae quidem admonitio utique responsioni Nathanaelis convenit. Assertive quidem, ut dicatur, tu dicis, quod a Nazareth potest aliquid boni esse; sed ego dico, quod illud bonum, quod tibi annuntio, tantum, et tam magnificum est, quod ego exprimere non valeo; et ideo, *Veni et vide.* Interrogative autem legitur sic. Tu admirando dicis, *a Nazareth potest aliquid boni esse?* reputans hoc esse impossibile secundum Scripturas; sed si experiri volueris, quae ego expertus sum, intelliges vera esse, quae dico, et dico *Veni et vide.* Trahit quidem Philippus Nathanaelem ad Christum eius interrogationibus non fractus, qui scit de reliquo eum non contradicturum, si verba et doctrinam Christi gustaverit: et in hoc Philippus Christum secutus est, qui superius interrogantibus eum de habitaculo respondit, *Venite et videte: Psal. 33. Accedite ad eum, et illuminamini.* Consequenter cum dicit.

d Ponitur consummatio fructus per Christum. Sciendum autem, quod aliqui dupliciter convertuntur ad Christum: quidam per miracula visa, et experta in se, sive in aliis; quidam vero per inspirationes internas, et per prophetiam, et praenoscentiam occultorum futurorum. Sed efficacior est modus per prophetias, et praenoscentiam futurorum converti, quam per miracula: ipsi enim daemones, et aliqui homines eorum auxilio aliqua mira praetendere possunt, sed futura praedicere solius divinae virtutis opus est: *Isaiae 49. Ventura quoque annunciate, et dicemus, quod Dii estis: 1. Cor. 14. Prophetiae datae sunt fidelibus.* Et inde est quod Dominus non per miracula, sed per praenuntiationem occultorum Nathanaelem ad fidem trahit; et ideo dicit de eo. *Ecce vere Israelita* etc. Ubi tria occulta ei insinuat, scilicet occulta praesentia, quae sunt in corde, praeterita facta, et futura coelestia; quae quidem tria scire divinum est, non

humanum opus. Occulta quidem praesentia insinuat ei, cum dicit, *Ecce vere Israelita, in quo* etc. Ubi quidem primo ponitur Christi praenuntiatio. Secundo vero Nathanaelis inquisitio, ibi, *Unde me nosti?* Dixit ergo circa primum, *Vidit Iesus Nathanaelem* etc. quasi dicat, antequam ad ipsum perveniret, et dixit de eo, *Ecce vere Israelita* etc. Dixit autem hoc de eo antequam ad ipsum perveniret, quia si dixisset hoc postquam ad Iesum pervenisset, potuisset credere Nathanael, quod hoc Iesus audivisset a Philippo. Dixit autem, *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.* Israel autem duas interpretationes habet. Uno enim modo interpretatur rectissimus: *Isa. 44. Noli timere serve meus rectissime, quem elegi*, ubi dicit Glossa, quod Israel interpretatur rectissimus. Alio modo Israel interpretatur vir videns Deum; et secundum utrumque Nathanael est vere Israelita. Quia enim ille dicitur rectus in quo non est dolus; ideo dicitur *Vere Israelita, in quo dolus non est*; quasi dicat, vere repraesentas genus tuum, quia tu es rectus et sine dolo. Quod vero per munditiam, et simplicitatem homo Deum videt; ideo dixit, *Vere Israelita*, idest tu es vir vere videns Deum, quia tu es simplex, et sine dolo. Dixit autem, *In quo dolus non est*, ne credatur, quod malitiose dixerit, *a Nazareth potest aliquid boni esse*, quasi interrogans. Augustinus autem aliter exponit. Manifestum est enim quod omnes sub peccato nascuntur. Illi ergo dicuntur dolosi, qui peccatum habentes in corde, exterius fingunt se iustos; qui vero peccator est, et se peccatorem confitetur, non est dolosus. Dixit ergo, *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est*: non quod peccatum non haberet, non quod illi medicus necessarius non esset, quia nemo sic natus est, ut nullo medico indigeat, sed in eo confessionem peccati laudavit. Consequenter cum dixit, *Unde me nosti?* ponitur Nathanaelis inquisitio. Admirans enim Nathanael virtutem Dei in occultorum manifestatione, quia hoc solius Dei est: *Hier. 17. Pravum est cor hominis et inscrutabile, et quis cognoscet illud? Ego Dominus* etc. et *1. Reg. 6. Homines vident ea quae patent, Deus autem intuetur cor*; et ideo quaerit, *Unde me nosti?* In quo commendatur Nathanaelis humilitas, quia licet laudaretur, non est elatus, sed laudem propriam suspectam habuit. Contra quod dicitur *Isa. 3. Popule meus qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt.* Praeterita vero absentia insinuat, cum dicit, *Priusquam te Philippus vocaret* etc. Ubi primo ponitur denuntiatio Christi. Secundo confessio Nathanaelis, ibi, *Respondit ei Nathanael, et ait: Rabbi tu es filius Dei.* Circa primum sciendum est, quod Nathanael posset habere duplicem suspicionem de Christo: unam quod dixisset Christus praemissa, volens ei blandiri, et ad amicitiam suam trahere; aliam, quod ea quae dixit supra, ab alio cognovisset. Ut ergo suspicionem auferat, et ad altiora erigat, illa occulta manifestat, quae nullus nisi divinitus scire potuisset, ea videlicet quae statim circa ipsum Nathanaelem contigerant: et hoc est quod dicit, *Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te*: ad litteram enim sub arbore fici fuerat Nathanael, cum a Philippo vocaretur, quod Christus virtute divinitatis cognoverat, quia, ut dicitur *Eccl. 23. Oculi Domini multo lucidiores super solem* etc. Mystice autem per ficum designatur peccatum: tum quia invenimus arborem fici maledictam folia sola habentem, et non fructum, *Matth. 21.* quod factum est in figuram peccati: tum quia Adam et Eva cum peccassent, de foliis ficus perizomata fecerunt. Dicit ergo *cum esses sub ficu*, idest sub umbra peccati, antequam ad gratiam vocatus esses; *ego vidi te*, scilicet oculo misericordiae: nam ipsa Dei praedestinatio oculo pietatis respicit praedestinatos sub peccatis viventes: *Eph. 1. Elegit nos ante mundi constitutionem* etc. Et de isto oculo loquitur hic, *Vidi te*, praedestinando scilicet ab aeterno. Vel secundum Gregorium: *Cum esses sub ficu*, idest sub umbra legis, *vidi te*: *Heb. 10. Umbram habens lex* etc. Statim autem Nathanael ad hoc conversus, et virtutem divinitatis in Christo cognoscens, in vocem confessionis et laudem prorumpit, dicens: *Rabbi tu es filius Dei.* Ubi tria considerat de Christo, scilicet plenitudinem scientiae, cum dicit, *Rabbi*, quod interpretatur magister, ac si dicat, perfectus es in scientia. Iam praesentiebat, quod dicitur *Matth. 23. Magister vester unus est Christus.* Secundo excellentiam singularis gratiae, cum dicit, *Tu es filius Dei*: nam quod homo sit filius Dei per adoptionem, non est nisi gratiae, et etiam esse filium Dei per unionem, quod est proprium homini Christo, per gratiam est, quia non ex aliquibus praecedentibus meritis, sed per gratiam unionis homo ille est filius Dei. Tertio vero immensitatem potentiae, cum dicit, *Tu es Rex Israel*, idest expectatus ab Israel in Regem, et defensorem: *Dan. 7. Potestas eius potestas aeterna* etc. Sed circa hoc insurgit quaestio, secundum Chrysostomum. Cum Petrus qui post multa miracula, post magnam doctrinam confessus fuit, quod hic confitetur Nathanael de Christo *tu es filius Dei*, meruit beatificari, dicente Domino: *Beatus es Simon Bar-iona* etc. cur et Nathanael, qui simile dixerat ante visa miracula, et perceptam doctrinam, beatificatus non fuit? Et ad hoc respondet Chrysostomus, quod huius causa est, quia licet eadem verba Nathanael et Petrus protulerint, non tamen fuit eadem intentio utriusque: Petrus quidem confessus fuit Christum esse filium Dei verum per naturam, ut scilicet sic esset homo, quod tamen esset verus Deus; his autem confessus est esse filium Dei per adoptionem, secundum illud *Ps. 81. Ego dixi Dii estis* etc. Et hoc patet per verba sequentia: si enim intellexisset eum esse filium Dei per naturam, non dixisset, tu es Rex Israel solum, sed totius mundi. Hoc etiam patet, quia ad fidem Petri Christus nihil addidit, quasi perfectam existentem, sed ecclesiam dixit se fabricaturum esse in confessione illius; sed Nathanaelem, quasi maiori parte suae confessionis deficientem, elevat ad maiora, scilicet ad cognitionem divinitatis suae; unde dixit, *Maius his videbis.* Ubi notatur tertium, scilicet insinuatio futurorum: quasi dicat, quia dixi tibi praeterita, credis me esse filium Dei per adoptionem, et Regem Israel tantum; sed ducam te ad maiorem cognitionem, ut scilicet credas me filium Dei naturalem, et Regem omnium saeculorum; et ideo sequitur, *Amen amen dico vobis, videbitis coelum apertum* etc. ubi secundum Chrysostomum vult probare Dominus, quod sit verus Dei filius, et Deus: angelorum enim est proprium ministrare et subiici: *Ps. 102. Benedicite Domino omnes angeli eius, ministri eius*

qui facitis voluntatem eius. Cum ergo videbitis, quod angeli administrabunt mihi, certum erit vobis, quod sum verus filius Dei: *Hebr. 1. Cum introducit primogenitum in orbem terrae, dicit, et adorent* etc. Sed quando viderunt hoc Apostoli? Viderunt, inquam, in passione, quando angelus affuit illi, confortans eum, *Luc. 22.* Item in resurrectione, quando Apostoli invenerunt duos angelos stantes supra sepulcrum. Similiter in ascensione, quando dixerunt Apostolis *Act. 1. Viri Galilaei, quid admiramini aspicientes in coelum? hic est Iesus qui assumptus est a vobis in coelum* etc. Et quia de praeteritis ei vera iam dixerat, magis ei credibile fuit, quod praenuntiat de futuro, cum dicit, *Videbitis:* evidens enim argumentum est vera dicere de futuris, qui de occultis praeteritis manifestaverat veritatem. Dicit autem super filium hominis angelos ascendentes et descendentes, quia secundum carnem mortalem paulo minoratus est ab angelis: et intantum angeli ascendunt et descendunt super eum; sed secundum quod est filius, ipse super angelos est, ut dictum est. Secundum Augustinum autem pulchre in verbis praedictis suam divinitatem manifestat. Legitur enim *Gen. 28.* quod *Iacob vidit scalam, et angelos ascendentes et descendentes.* Et Iacob intelligens quod vidit, surgens unxit lapidem oleo, et deinde dixit, *Vere Dominus est in loco isto.* Lapis iste Christus est, quem reprobaverunt aedificantes: et est unctus oleo invisibili Spiritus sancti; sed erigitur in titulum, quia futurus erat ecclesiae fundamentum, ut dicitur *1. ad Cor. 3. Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est* etc. Angeli autem ascendunt et descendunt, inquantum ei adsunt obsequendo, et ministrando. Dixit ergo, *Amen amen dico vobis* etc. quasi dicat, quia vere Israelita es, attende id quod Israel vidit, ut credas me illum esse, qui est significatus per unctum lapidem a Iacob: nam tu etiam videbis super ipsum angelos ascendentes et descendentes. Vel angeli sunt praedicatores secundum Augustinum praedicantes Christum: *Isa. 18. Ite veloces angeli* etc. qui quidem ascendunt per contemplationem, sicut Paulus ascenderat usque ad tertium coelum, ut dicitur *2. Cor. 12.* et descendunt per proximorum eruditionem super filium hominis, idest ad honorem Christi, quia, ut dicitur *2. Cor. 4. Non enim praedicamus nosipsos* etc. Sed ut ascendant apertum est coelum, quia oportet quod gratia coelestis detur praedicatoribus ut ascendant, et descendant: *Ps. 67. Coeli distillaverunt* etc. *Apoc. 4. Postea vidi coelum apertum* etc. Ratio autem quare Nathanael non eligitur in Apostolum post tantam fidei confessionem, ista est, quia Christus noluit quod mundi conversio ad fidem adscriberetur humanae sapientiae, sed solum potentiae Dei: et ideo non voluit Nathanaelem in lege peritissimum in Apostolum eligere, sed simplices, et indoctos elegit, ut dicitur *1. Cor. 1. Non multi sapientes* etc.

CAPUT SECUNDUM

LECTIO PRIMA.

a Et die tertia nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae.

b Et erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem Iesus, et discipuli eius ad nuptias.

c Et deficiente vino, dixit mater Iesu ad eum: Vinum non habent.

d Dixit ei Iesus: Quid mihi, et tibi est mulier? Nondum venit hora mea.

e Quodcumque dixerit vobis, facite.

f Erant autem ibi lapideae hydriae sex positae secundum purificationem Iudaeorum, capientes singulae metretas binas, vel ternas.

g Dixit eis Iesus: Implete hydrias aqua; et impleverunt eas usque ad summum.

h Et dixit eis Iesus: Haurite nunc, et ferte Architriclino, et tulerunt.

h Ut autem gustavit Architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam, vocat sponsum Architriclinus: et dixit ei, omnis homo primum bonum vinum ponit, et cum inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est; tu autem servasti bonum vinum usque adhuc.

i Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilaeae; et manifestavit gloriam suam; et crediderunt in eum discipuli eius.

LECTIO PRIMA.

Supra Evangelista ostendit dignitatem Verbi incarnati, et evidentiam eius multipliciter; hic consequenter incipit determinare de effectibus et operibus quibus manifestata est mundo divinitas Verbi incarnati. Et primo narrat ea quae Christus fecit in mundo vivendo, ad manifestationem suae divinitatis. Secundo, quomodo Christus suam divinitatem monstravit moriendo, et hoc a *12. cap. et ultra.* Circa primum duo facit. Primo enim ostendit Christi divinitatem quantum ad dominium, quod habuit supra naturam. Secundo quantum ad effectus gratiae, et hoc *in 3. c.* ibi, *Erat homo ex Pharisaeis Nicodemus nomine* etc. Dominium autem Christi super naturam proponitur nobis per hoc quod naturam mutavit, quae quidem mutatio facta est a Christo in signum. Primo discipulis ad confirmandum. Secundo vero turbis ad credendum, ibi, *Post hoc descendit Capharnaum.* Mutatio autem naturae ad confirmandos discipulos in nuptiis facta est, in quibus convertit aquam in vinum: et hoc est quod dicit, *Nuptiae factae sunt* etc. Ubi primo describuntur nuptiae. Secundo illi qui nuptiis interfuerunt, ibi, *Erat autem mater Iesu ibi.* Tertio describitur ipsum miraculum patratum, ibi, *Et deficiente vino* etc. Describit autem nuptias primo quidem quantum

ad tempus; unde dicit, *Et die tertio nuptias factae* sunt, scilicet postquam praedicta de vocatione discipulorum fecerat. Postquam enim manifestatus fuerat testimonio Ioannis, voluit etiam seipsum manifestare. Secundo vero quantum ad locum; unde dicit, *In Cana Galilaeae*. Galilaea namque provincia est, Cana viculus quidam in ipsa provincia. Quantum autem ad literam pertinet, sciendum est, quod circa tempus praedicationis Christi est duplex opinio. Quidam namque dicunt, quod a baptismate Christi usque ad passionem eius fuerunt duo anni et dimidius: et secundum hos hoc quod hic legitur de nuptiis, eodem anno factum est, quo Christus baptizatus est. Sed his contrariatur sententia, ut consuetudo Ecclesiae: nam in festo Epiphaniae trium miraculorum commemoratio fit, scilicet adorationis Magorum, quae fuit primo anno nativitatis dominicae, et baptismi Christi, qui baptizatus est eodem die, revolutis triginta annis, et de nuptiis quae sunt factae eodem die revoluto anno: ex quo sequitur quod ad minus unus annus elapsus fuit a baptismo usque ad nuptias: in quo quidem anno nil aliud legitur Dominus fecisse, nisi quod dicitur *Matth. 4.* de ieiunio in deserto, et de tentatione a diabolo, et ea quae hic Ioannes refert de testimonio Baptistae, et conversione discipulorum. A nuptiis autem caepit publice praedicare, et miracula facere usque ad passionem, ita quod duobus annis cum dimidio publice praedicavit. Mystice autem per nuptias intelligitur coniunctio Christi et Ecclesiae, quia, ut dicit Apostolus *Eph. 5. Sacramentum hoc magnum est. Dico autem in Christo et ecclesia.* Et illud quidem matrimonium initiatum fuit in utero virginali, quando Deus Pater Filio humanam naturam univit in unitate personae, unde huius coniunctionis thalamus fuit uterus virginalis: *Ps. 18. In sole posuit tabernaculum suum.* De istis nuptiis dicitur *Matth. 22. Simile est regnum caelorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo,* tunc scilicet quando Deus Pater humanam naturam Verbo suo copulavit in utero virginali. Publicatum autem fuit, quando Ecclesia sibi per fidem coniuncta est: *Osee 2. Sponsabo te mihi in fide* etc. De istis nuptiis dicitur *Apo. 19. Beati qui ad coenam nuptiarum Agni* etc. *Venerunt nuptiae Agni* etc. Consummatum autem erit, quando sponsa, idest ecclesia, introducetur in thalamum sponsi, in coelestem scilicet gloriam. Nec vacat a mysterio, quod die tertio nuptiae factae sunt. Primus namque dies est tempus legis naturae; secundus tempus legis scriptae; tertius vero dies tempus gratiae, in quo Dominus incarnatus nuptias celebravit: *Osee 6. Vivificabit nos post duos dies* etc. Locus autem congruit mysterio. Cana enim interpretatur zelus; Galilaea vero trasmigratio. In zelo ergo transmigrationis hae nuptiae celebrantur, ut denuntiet eos maxime Christi coniunctione dignos existere, qui zelo piae devotionis ferventes transmigrant de statu culpae ad gratiam ecclesiae: *Eccl. 24. Transite ad me omnes qui concupiscitis me* etc. Et de morte ad vitam, idest de statu mortalitatis et miseriae, ad statum immortalitatis et gloriae; *Apo. 21. Ecce nova facio omnia.* Consequenter cum dicit,

b Describuntur personae invitatae, ubi agitur de tribus, scilicet de matre, de Iesu, et de discipulis. De matre quidem, cum dicit, *Et erat mater Iesu ibi.* Quae quidem praemittitur, ut ostendatur, quod Iesus adhuc ignotus erat, et non vocatus ad nuptias, sicut insignis persona, sed quadam familiaritate, tanquam notus ut unus aliorum: sicut enim vocaverunt matrem, ita et filium. Vel forte prius invitatur mater, quia ambigebant de Iesu, an invitatus venturus esset ad nuptias propter summam religiositatem, quam videbant in eo, et quia non viderunt eum se immiscuisse conviviis: et ideo puto, quod primo consuluerunt matrem, an Iesus esset vocandus. Et ideo signanter dixit Evangelista primo matrem adesse iam in nuptiis, ut Iesum postmodum fuisse vocatum; et hoc est, quod sequitur, *Vocatus est Iesus.* Voluit autem Christus nuptiis interesse. Primo quidem, ut daret nobis humilitatis exemplum: neque enim ad dignitatem suam respiciebat; sed quomodo dignatus est formam servi accipere, ita non dedignatus est ad nuptias venire servorum, ut dicit Chrysostomus; et ideo Augustinus: *Erubescat homo esse superbus, quoniam factus est humilis Deus: nam inter caetera humilia quae fecit filius virginis, venit ad nuptias, qui eas, cum esset apud patrem, instituit in paradiso:* et de hoc exemplo dicitur *Matthae. 11. Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde.* Secundo vero, ut errorem quorundam excluderet, qui nuptias damnant: quia, ut dicit Beda: *Si thoro immaculato, et nuptiis debita castitate celebratis culpa inesset, nequaquam Dominus ad has venire voluisset.* Quia ergo ad nuptias venit, insinuat, quam sit damnabilis eorum perfidia, qui nuptiis detrahunt: *1. Cor. Non peccat mulier, si nubat.* De discipulis vero agitur, cum dicit, *et discipuli eius.* Mystice autem in nuptiis spiritualibus est mater Iesu, virgo scilicet Beata, sicut nuptiarum consiliatrix, quia per eius intercessionem coniungitur Christo per gratiam: *Eccl. 24. In me omnis spes vitae, et virtutis;* Christus autem, sicut verus animae sponsus, ut dicitur *inf. 3. Qui habet sponsam, sponsus est:* discipuli vero, ut paranimphi, quasi coniungentes ecclesiam Christo. De quo uno dicebatur *2. Cor. 11. Despondi vos uni viro* etc. Et quia in istis nuptiis materialibus aliquid de miraculo pertinet ad matrem, aliquid ad Christum, et aliquid ad discipulos, ideo consequenter cum dicit.

a Ostendit, quid pertineat ad matrem, quid ad Christum, et quid ad discipulos: ad matrem quidem pertinet miraculi procuratio, ad Christum autem miraculi consummatio; et hoc ibi, *Erant ibi lapideae hydriae sex* etc. ad discipulos vero miraculi contestatio, ibi, *Hoc fecit initium* etc. Gessit ergo quantum ad primum mater Christi mediatricis personam: et ideo duo facit. Primo enim interpellat ad filium. Secundo erudit ministros, ibi, *Et dicit mater eius* etc. Circa primum quidem duo ponuntur. Primo matris interpellatio. Secundo filii responsio, ibi, *Dixit ei Iesus: Quid mihi* etc. In matre autem interpellante primo quidem nota pietatem et misericordiam: ad misericordiam enim pertinet, ut quis defectum alterius reputet quasi suum: misericors enim dicitur, quasi miserum habens cor super miseria alterius: *2. Cor. 11. Quis infirmatur, et ego non infirmor?* Quia ergo virgo Beata misericordia plena erat, defectus aliorum sublevare volebat; et ideo dicit, *Deficiente vino, dicit mater Iesu ad eum.* Secundo reverentiam eius ad Christum: ex reverentia enim

quam ad Deum habemus, sufficit nobis ei tantum defectus nostros exponere, secundum illud *Psal. 57. Domine ante te omne desiderium meum.* Qualiter autem nobis Deus subveniat, non est nostrum inquirere: quia, sicut dicitur *Rom. 8. Nam quid oremus sicut oportet, nescimus;* et ideo mater eius defectum aliorum simpliciter exposuit, dicens: *Vinum non habent.* Tertio virginis sollicitudinem et diligentiam: quia usque ad extremam necessitatem non distulit, sed deficiente vino, idest dum esset in deficiendo, iuxta illud, quod dicitur *in Ps. 9.* de eo: *Adiutor in opportunitatibus, in tribulatione.* Sed quaerit Chrysostomus, quare ante non incitavit Christum ad miracula? nam de virtute eius erat instructa per angelum, et confirmata per multa, quae viderat circa ipsum fieri, quae omnia conservabat, conferens in corde suo, ut dicitur *Luc. 2.* Cuius responsio est, quia antea ut unus aliorum conversabatur: unde quia non viderat tempus opportunum, hoc facere distulit; nunc vero post Ioannis contestationem, et post discipulorum conversionem confidenter Christum ad miracula facienda provocat, gerens in hoc figuram synagogae, quae est mater Christi, nam familiare est Iudaeis miracula requirere: *1. Cor. 1. Iudaei signa petunt.* Dicit ergo ei, *Vinum non habent.* Ubi sciendum est, quod ante incarnationem Christi triplex vinum deficiebat, scilicet iustitiae, sapientiae, et charitatis, seu gratiae. Vinum enim mordicat: et quantum ad hoc iustitia dicitur vinum: *Luc. 10.* Samaritanus vinum et oleum apposuit vulneribus sauciati, idest cum dulcedine misericordiae severitatem iustitiae: *Psal. 59. Potasti nos vino compunctionis.* Vinum etiam laetificat cor, iuxta illud *Psal. 103. Vinum laetificat cor hominis;* et quantum ad hoc dicitur sapientia, cuius meditatio maxime laetificat: *Sap. 8 Non habet amaritudinem conrictus illius.* Vinum similiter inebriat: *Cant. 5. Bibite amici, et inebriamini charissimi:* et secundum hoc charitas dicitur vinum: *Cant. 5. Bibi vinum meum cum lacte meo:* et dicitur charitas etiam vinum ratione ferroris: *Zach. 8. Vinum germinans virgines.* Et quidem iustitiae vinum deficiebat in veteri lege, in qua iustitia imperfecta erat, sed Christus eam perfecit: *Mat. 5. Nisi abundaverit iustitia vestra plusquam scribarum* etc. Deficiebat etiam vinum sapientiae, quae erat occulta, et figuralis: quia, ut dicitur *1. Corin. 10. Omnia in figura contingebant illis;* sed Christus eam manifestavit: *Mat. 8. Erat enim docens eos, sicut potestatem habens* etc. sed et vinum charitatis deficiebat ibi, quia acceperant spiritum servitutis tantum in timore; sed Christus aquam timoris convertit in vinum charitatis, quando dedit Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba pater, ut dicitur *Rom. 8.* Et quando charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, ita dicitur *Rom. 5.* Consequenter cum dicit.

d Ponitur responsio Christi, ex qua quidem responsione triplicis haeresis occasio sumpta est. Manichaei namque dicunt Christum non habuisse verum corpus, sed phantasticum, et Valentinus asserens Christum attulisse corpus caeleste dicens, quod quantum ad corpus Christus nihil pertinet ad virginem: et huius erroris fulcimentum sumitur per hoc quod dicit ei Iesus; *Quid mihi et tibi est mulier;* quasi dicat, Nihil a te suscepi. Sed hoc est contra auctoritatem sacrae Scripturae: dicit enim Apostolus *Gal. 4. Misit Deus filium suum factum ex muliere:* non enim posset dici ex ea factus, nisi ex ea aliquid sumpsisset. Arguit praeterea contra eos Augustinus dicens: Quomodo scitis, quod Dominus dixit: *Quid mihi, et tibi.* Respondes, quia Ioannes Evangelista hoc narrat. Sed ipse etiam Evangelista dicit de virgine quod erat mater eius. Si ergo credis Evangelistae in eo, quod narrat Iesum dixisse matri, *Quid mihi et tibi est mulier,* credas etiam in hoc ei, quod dicit, *Et erat mater Iesu ibi.* Ebion autem dicens ex virili semine Christum conceptum, et Elvidius qui dicit, quod virgo post partum non permansit virgo, sumpserunt erroris fulcimentum ex hoc, quod dicit, *mulier:* quod videtur corruptionem importare; sed hoc falsum, quia mulier in sacra Scriptura quandoque importat solum sexum femineum, secundum illud *Gal. 4. Factum ex muliere* etc. Et hoc patet etiam per hoc, quod Adam ad Deum loquens de Eva, dixit: *Mulier quam dedisti mihi* etc. *Gen. 5.* constat enim tunc Evam adhuc virginem fuisse, cum adhuc esset in paradiso, ubi non cognoverat eam. Unde hoc quod hic dicitur *mulier,* non importat corruptionem, sed determinat sexum. Sumpserunt etiam Priscillianistae erroris occasionem hoc, quod dixit *nondum venit hora mea,* dicentes, omnia ex fato accidere. et facta hominum certis horis esse subiecta, et etiam Christi; unde propter hoc dixit, *Nondum venit hora mea.* Sed hoc est falsum de quolibet homine: cum enim homo liberam electionem habeat; libera autem electio competat ei ex hoc, quod rationem et voluntatem habet, quae quidem sunt immaterialia, manifestum est, quod homo quantum ad electionem nulli corpori subiicitur, sed potius dominatur: immaterialia enim nobiliora sunt materialibus; et ideo dicit Philosophus, quod sapiens dominatur astris. Praeterea hoc multo minus locum habet in Christo, qui est dominus et conditor syderum; unde per hoc quod dixit, *Nondum venit hora mea,* intelligitur hora passionis sibi, non ex necessitate, sed secundum divinam providentiam determinata. Contra eos etiam est, quod dicitur *Eccl. 33. Quare dies diem separat* etc. Respondet, *a Domini scientia separata sunt,* idest divina providentia distincta sunt ad invicem, non a casu. His ergo exclusis investigemus huius dominicae responsionis causam, *Quid mihi et tibi est mulier?* Et quidem secundum Augustinum in ipso sunt duae naturae, divina scilicet, et humana: et quamvis idem Christus sit in utraque natura; ea tamen quae conveniunt ei secundum humanam naturam, distincta sunt ab his quae conveniunt ei secundum divinam. Miracula autem facere competit ei secundum divinam naturam, quam accepit a Patre; pati vero secundum humanam, quam accepit a matre: et ideo matri exigenti miraculum respondit dicens: *Quid mihi et tibi est mulier?* Ac si dicat: Illud quod in me facit miracula, non accepi a te, sed illud unde patior, idest secundum quod competit mihi pati, scilicet humanam naturam a te accepi: et ideo tunc te cognoscam, cum ipsa infirmitas pendebit in cruce; et ideo subdit: *Nondum venit hora mea;* quasi dicat, cum venerit hora passionis, ibi te matrem recognoscam. Unde et in cruce pendens matrem discipulo commendavit. Secundum Chrysostomum vero

aliter exponitur. Dicitur enim quod beata Virgo fervens zelo honoris filii, voluit quod statim antequam opportunum esset, Christus miracula faceret; et ideo Christus matre haud dubium sapientior eam repressit: noluit enim prius facere miraculum, quam sciretur defectus, quia ex hoc fuisset minus credibile; et ideo dicit, *Quid mihi et tibi est mulier;* quasi dicat, Quid me molestas, *Nondum venit hora mea*, idest nondum cognitus sum his qui adsunt. Sed neque defectum vini sentiunt. Sine ergo primo hoc sentire: quia cum necessitatem cognoverint, maius reputabunt beneficium, quod recipient. Quamvis autem mater repulsa sit, tamen de filii misericordia non diffidit. Ideo consequenter monet ministros, dicens.

e In quo quidem consistit totius iustitiae perfectio: perfecta namque iustitia est Christo in omnibus obedire: *Exo. 24. Omnia quae praecepit nobis Dominus, faciemus.* Hoc autem verbum, *omnia quaecunque dixerit vobis* etc. non convenit dici, nisi de solo Deo; homo enim aliquando potest errare. Unde in talibus quae sunt contra Deum, hominibus obedire non tenemur: *Act. 4. Oportet obedire Deo magis quam hominibus.* Deo autem qui non errat, nec falli potest, in omnibus obedire debemus. Consequenter cum dicit.

f Ponitur consummatio miraculi per Christum. Circa quod primo describuntur vasa in quibus miraculum patratum est. Secundo designatur materia miraculi, ibi, *Dixit eis Iesus, implete hydrias aqua.* Tertio insinuatur miraculi demonstratio et approbatio, ibi, *Dixit eis Iesus. Haurite* etc. Vasa autem in quibus miraculum patratum est, exponuntur sex: et hoc est, quod dicit, *Erant autem ibi* etc. Ubi sciendum est, quod sicut *Matt. 7.* dicitur, Iudaei observabant multas ablutiones corporales, et baptismata calicum et vasorum: unde, quia erant in Palestina, in qua est defectus aquarum, habebant vasa in quibus servabatur aqua purissima, qua se, et vasa crebro lavarent; et ideo dicit, quod *erant ibi sex lapideae hydriae*, idest vasa ad conservandum aquam, ab hydros, quod est aqua, *positae secundum purificationem Iudaeorum*, idest ad usum purificationis: *capientes singulae metretas*, idest mensuras, *binas, vel ternas.* Metros enim graece, mensura latine dicitur: et, ut dicit Chrysostomus, *vasa ista deferuntur ad tollendam miraculi suspicionem: tum propter eorum puritatem, ne posset aliquis suspicari, quod aqua saporem vini sumpsisset ex fecibus vini prius in eis repositi, nam illa erant secundum purificationem; et ideo purissima oportebat ea esse: tum etiam propter vasorum quantitatem, ut evidenter pateat, quod aqua tot vasorum in vinum mutari non potuisset, nisi virtute divina.* Mystice vero per sex hydrias significantur sex aetates veteris Testamenti, in quibus erant corda hominum receptiva Scripturarum Dei parata, et proposita in exemplo vivendi, ut dicit Glossa. Hoc vero quod dicit metretas, secundum Augustinum refertur ad Trinitatem personarum. Et dicuntur binae, vel trinae, quia quandoque in sacra Scriptura tres personae distinctim ponuntur, secundum illud *Matth. ult. Baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Quandoque vero duo tantum, scilicet Pater et Filius, in quibus intelligitur persona Spiritus sancti, qui est connexio amborum, secundum illud *infr. 14. Si quis sermonem meum servabit, Pater meus diliget eum* etc. Vel binas propter duas conditiones hominum, Iudaeorum scilicet, et Gentilium, ex quibus propagata est Ecclesia. Vel ternas, propter tres filios Noe, ex quibus propagatum est humanum genus post diluvium. Consequenter cum dicit.

g Agitur de miraculi materia. Sed circa hoc insurgit quaestio, quare non ex nihilo, sed materia praeiacente hoc miraculum factum est. Ad quod triplex ratio assignatur. Una est secundum Chrysostomum, et literalis, quia ex nihilo aliquid facere maius est, et mirabilius, quam facere aliquid ex subiecta materia, sed non est ita evidens et credibile multis. Et ideo volens magis credibile esse quod fiebat, ex aqua fecit vinum, capacitati hominum condescendens. Alia ratio est ad confutandum perversa dogmata. Quidam namque sunt, ut Marcionitae et Manichaei, qui dixerunt alium esse conditorem mundi, quam Deum, et omnia visibilia ab illo, idest diabolo, condita esse. Et ideo Dominus plura miracula etiam ex substantiis creatis, et visibilibus fecit, ut ostendat ipsas substantias bonas esse, et a Deo creatas. Tertia ratio est mystica: ideo enim noluit ex nihilo vinum facere, sed ex aqua vinum fecit, ut ostenderet se non omnino novam doctrinam condere, et veterem reprobare, sed adimplere, ut dicitur *Matth. 5. Non veni solvere legem, sed adimplere:* dum quod figurabat vetus lex, et promittebat, Christus exhibuit, et aperuit: *Luc. ult. Aperuit illis sensum ut intelligerent* etc. Voluit autem per ministros hydrias impleri aqua, ut eos, eius quod fiebat, testes haberet: unde infra dicitur, *Ministri autem sciebant* etc. Consequenter cum dicit.

h Ponitur miraculi publicatio: statim enim, quod hydriae impletae sunt, aqua in vinum conversa est: et ideo statim Dominus miraculum publicat, dicens, *Haurite nunc, et ferte* etc. Ubi primo ponitur mandatum Christi examinatorem eligentis. Secundo sententiam Architriclini degustantis, ibi *Ut autem gustavit* etc. Dixit ergo eis, scilicet ministris, *haurite nunc*, scilicet vinum de hydriis, *et ferte Architriclino.* Ubi sciendum est, quod triclinium est locus ubi sunt tres ordines lectorum; clinem enim in graeco lectum significat; nam antiqui in lectis accumbentes consueverant comedere, ut maximus Valerius narrat. Et ideo dicuntur in Scripturis accumbere, et recumbere. Architriclinus ergo dicitur primus, et princeps inter convivas. Vel aliter secundum Chrysostomum. Architriclinus erat, qui erat ordinator, et dispensator totius convivii. Quia vero solicitus nondum aliquid gustaverat; voluit Dominus quod ipse iudicaret de eo quod factum erat, et non convivae, ne aliquis posset miraculo detrahere, dicens eos ebrios esse, et eorum sensus per comestionem corruptos, ita quod non possent discernere, an vinum esset, vel aqua. Sed secundum Augustinum Architriclinus erat maior inter discumbentes, ut dictum est; et ideo, ut eius sententia acceptabilior fieret, voluit in eo quod factum erat habere sententiam praesidentis. Mystice autem qui hauriunt aquam sunt praedicatores: *Isa. 12. Haurietis aquas* etc. Architriclinus autem est aliquis legisperitus, puta Nicodemus, Gamaliel, et Paulus. Dum ergo talibus verbum evangelii committitur quod latebat in litera legis, quasi vinum de aqua factum Architriclino propinatur, qui hoc degustans approbat fidem Christi. Consequenter cum dicit.

h Ponitur examinantis iudicium. Ubi primo inquirit veritatem facti. Secundo profert sententiam dicens: *Omnis homo* etc. Dicit ergo, *Ut autem gustavit Architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat unde esset*, quia ignorabat aquam vinum factam miraculo per Christum. *Ministri autem sciebant.* Cuius ratio est, quia hauserant aquam. *Vocat sponsum Architriclinus*, ut veritatem inquirat, et de vino sententiam proferat; unde subdit: *Omnis homo primum bonum vinum* etc. Ubi secundum Chrysostomum hoc considerandum est in miraculis Christi, quod omnia perfectissima fuerunt; unde et socrui Petri perfectissimam sanitatem restituit, ita ut statim surgens ministraret, ut dicitur *Mar. 1.* et *Matth. 9.* Paraliticum etiam ita perfecte sanitati restituit, quod statim surgens, et sublato lecto iret in domum suam, ut dicitur *Ioan. 5.* Hoc etiam in isto miraculo apparet: quia non qualecumque vinum de aqua fecit, sed optimum quod poterat esse. Et ideo dicit Architriclinus, *Omnis homo primum bonum vinum ponit, et cum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est*, quia minus bibunt. Et quia vinum bonum in quantitate sumptum, cum quantitate cibi magis gravat; quasi dicat, Unde est tale vinum, quod tu servasti usque adhuc? contra consuetudinem scilicet faciens. Competit autem mysterio: nam aliquis dicitur mystice primo bonum vinum ponere, qui alios decipere intendens, errorem quem intendit, non proponit primo, sed quae alliciant auditores, ut postquam inebriati, et allecti fuerint ad consensum suae intentionis, perfidiam manifestet; et de isto vino dicitur *Proverb. 23. Ingrediuntur blande, et in novissimo* etc. Dicitur autem aliquis primo bonum vinum ponere, quia principio suae conversionis sancte et spiritualiter vivere incipiens, tandem in vitam carnalem degenerat: *Gal. 3. Sic stulti facti estis, ut cum spiritu coeperitis* et caet. Christus vero non primo vinum bonum ponit, quia a principio amara et dura proponit: *Matth. 7. Arcta est via, quae ducit ad vitam.* Sed quanto plus homo in eius fide et doctrina procedit, tanto plus dulcoratur, et maiorem suavitatem sentit: *Proverb. 4. Ducam te per semitam aequitatis, quam cum ingressus fueris* etc. Item in mundo isto amaritudines et tribulationes patiuntur omnes, qui pie volunt vivere in Christo, *infra 16. Amen amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos* etc. Sed in futuro delectationes et gaudia suscipient. Unde et sequitur: *Tristitia vestra vertetur in gaudium: Roman. 8. Existimo, quod non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram* et caet. Consequenter cum dicit.

i Ponitur miraculi contestatio per discipulos facta. Ex quo habetur, quod falsa est historia de infantia salvatoris, in qua recitantur multa miracula facta a Christo adhuc puero existente: si enim hoc verum esset, non utique Evangelista diceret, *Hoc fecit initium signorum Iesus.* Et ratio, quare non in pueritia miracula fecit, assignata est supra, ne ea scilicet homines fantastica reputarent. Ergo hac de causa hoc miraculum, scilicet de aqua vinum, fecit in Cana Galilaeae Iesus, quod est initium signorum, quae fecit Iesus postea, *et manifestavit gloriam suam*, idest potentiam qua gloriosus est: *Psal. 23. Dominus virtutum ipse est rex gloriae.* Et *crediderunt in eum discipuli eius.* Sed quomodo crediderunt? Iam enim discipuli erant, et ante crediderant. Sed dicendum est, quod aliquid dicitur esse aliquando non secundum quod nunc est, sed secundum quod futurum est: sicut dicitur, quod Paulus Apostolus natus est Tharso Ciliciae: non quod ibi sit natus Apostolus, sed quod futurus Apostolus ibi natus fuit: ita dicitur hic, *Et crediderunt in eum discipuli eius*, scilicet qui erant discipuli eius. Vel dicendum, quod ante crediderunt ei sicut bono viro, iusta et recta praedicanti; sed modo crediderunt in eum tanquam in Deum etc.

LECTIO II.

Post hoc descendit Capharnaum ipse, et mater eius, et fratres eius, et discipuli eius: et ibi manserunt non multis diebus.

b Et prope erat Pascha Iudaeorum.

c Et ascendit Iesus Hierosolymam.

d Et invenit in templo vendentes oves, et boves, et columbas, et nummularios sedentes.

e Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes eiecit de templo, oves quoque, et boves, et nummulariorum effudit aes, et mensas subvertit.

f Et his qui columbas vendebant, dicit: Auferte ista hinc.

g Et nolite facere domum patris mei domum negotiationis.

h Recordati sunt vero discipuli eius, quia scriptum est: Zelus domus tuae comedit me.

LECTIO II.

Supra Evangelista posuit signum, quod fecit Christus pertinens ad virtutem immutativam naturae ad discipulorum confirmationem; hic consequenter agit de signo resurrectionis ad eandem virtutem pertinente, quod proposuit Christus ad turbarum conversionem. Circa hoc ergo miraculum duo facit Evangelista. Primo ponit miraculi proponendi occasionem. Secundo ipsius miraculi praenuntiationem, ibi, *Responderunt ergo Iudaei* etc. Circa primum duo facit. Primo describit locum. Secundo narrat factum, quod fuit occasio miraculi proponendi, ibi, *Et invenit in templo.* Locus autem in quo hoc fuit, est Hierosolyma. Et ideo Evangelista gradatim ostendit quo ordine Hierusalem Dominus venerit. Primo ergo ostendit, quomodo Capharnaum descendit. Secundo vero, quomodo Hierosolymam ascendit, ibi. *Et prope erat Pascha.* Circa primum tria facit. Primo assignat locum quo descendit. Secundo describit societatem quam habuit. Tertio innuit moram quam protraxit. Locus quidem quo descendit, est Capharnaum; et ideo dicit, *Post hoc*, scilicet miraculum de vino, *descendit in Capharnaum.* Videtur quantum ad historiam pertinet, huic dicto contrariari, quod dicitur *Matth. 4.* scilicet quod Dominus descenderit Capharnaum post incarcerationem Ioannis; hoc autem quod hic refert Evangelista, totum factum est ante incarcerationem Ioannis. Respondeo dicendum, quod ad huius quae-

stionis intelligentiam sciendum est, quod sicut ex ecclesiastica historia habetur, reliqui Evangelistae, scilicet Mattheus, Marcus, et Lucas narrationem evangelicam incaeperunt ab eo tempore quo Ioannes fuit inclusus in carcere: unde statim *Mat. 4.* post baptismum, et ieiunium, et tentationem eius, texere incaepit suam narrationem ante incarcerationem Ioannis, dicens: *Cum audivisset Iesus quod traditus esset Ioannes* etc. et similiter Marcus. Unde dicit primo, *Postquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilaeam* etc. Ioannes vero Evangelista qui supervixit aliis, cum trium Evangelistarum ad ipsum notitia pervenisset, dictorum fidem, et veritatem probavit; tamen quia vidit aliqua deesse, illa scilicet quae primo praedicationis suae tempore ante Ioannis incarcerationem Dominus gesserat, ideo ad preces fidelium ipse Evangelium suum altius inchoans ea quae praeterierant, priora ante traditionem Ioannis Domini gesta conscripsit, scilicet a primo anno quo baptizatus est, ut in eius evangelii serie apparet. Secundum hoc ergo Evangelistae non dissonant; sed quia Dominus bis Capharnaum descendit, semel ante incarcerationem Ioannis, de quo agitur hic, et semel post incarcerationem eius, de quo agitur *Matth. 4.* et *Luc. 4.* Capharnaum autem interpretatur villa pulcherrima, et significat mundum istum, qui habet decorem ex ordine, et dispositione divinae sapientiae: *Ps. 4. Pulchritudo agri mecum est.* Descendit ergo Dominus in Capharnaum, idest mundum istum, cum matre, et fratribus, et discipulis: nam in coelis Dominus patrem habet sine matre; in terris matrem sine patre, et ideo eleganter matrem solum nominat. In coelis et fratres non habet; sed est ipse unigenitus, qui est in sinu Patris, *supra 1.* In terris vero est primogenitus in multis fratribus, ut dicitur *Rom. 8.* In terris habet discipulos quos doceat mysteria divinitatis, quae ante hominibus non nota fuerant: quia, ut dicitur *Heb. 1. Novissime diebus istis locutus est nobis in Filio* etc. Vel Capharnaum interpretatur ager consolationis: per quod signatur omnis homo qui fructum bonum facit: *Gen. 27. Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni.* Et talis homo dicitur ager consolationis, quia Dominus consolatur et gaudet de profectu eius: *Isa. 62. Gaudebit Dominus super te* etc. quia de eius bono angeli gaudent: *Luc. 15. Gaudium est angelis Dei super uno peccatore* etc. Dicit, *ipse et mater.* Societas eius fuit primo matris; unde dicit, *Et mater eius.* Quia enim ad nuptias venerat, et fuerat miraculi procuratrix, reducebat eam Dominus Nazareth, quae erat villa in Galilaea, in qua Capharnaum Metropolis erat. Secundo fuit fratrum; unde dicit, *Et fratres eius* etc. Ubi cavendi sunt duo errores, scilicet Elvidii dicentis, quod B. Virgo post Christum alios filios habuit, et hos dicit fratres Domini, quod est haereticum: quia fides nostra tenet, quod mater Christi sicut fuit virgo ante partum, ita et in partu, et post partum virgo permansit. Item error quorumdam dicentium, Ioseph ex alia coniuge filios genuisse, et hos vocari fratres Domini, quod Ecclesia non tenet. Et ideo Hieronymus eos improbat: nam Dominus in cruce pendens Virginem matrem virgini discipulo custodiendam dimisit. Cum ergo Ioseph fuerit specialis custos virginis, et etiam salvatoris in pueritia, credibile est eum virginem fuisse, et ideo sane intelligentes, fratres Domini dicimus consanguineos virginis matris in quocunque gradu. Vel et Ioseph qui putabatur pater, et hoc quidem secundum consuetudinem Scripturae, quae communiter consanguineos fratres appellat; unde *Gen. 13. Ne quaeso sit iurgium inter me, et te, fratres enim sumus,* dicit Abraham ad Loth, cum tamen esset nepos eius. Et attende, quod separatim nominat fratres et discipulos: quia non omnes consanguinei Christi eius discipuli erant: unde *infr. 7.* dicitur, *Nondum credebant in eum fratres eius.* Tertio socii eius fuerunt discipuli sui; unde dicit, *Et discipuli eius.* Sed ex hoc insurgit quaestio, qui fuerint eius discipuli. Videtur enim secundum Matthaeum, quod primi qui conversi sunt ad Christum, fuerint Petrus et Andreas, Ioannes et Iacobus, sed hi vocati sunt a Christo post incarcerationem Ioannis, ut patet *Matt. 4.* Non videtur ergo, quod descenderint cum Christo in Capharnaum, ut hic habetur, cum hoc fuerit ante Ioannis incarcerationem. Sed ad hoc duplex est responsio. Una secundum Augustinum *de cons. Evang.* quod Matthaeus non servat ordinem historiae, sed illud quod praetermiserat recapitulans, ea narrat post Ioannis incarcerationem, quae ante facta fuerant. Unde sine ulla temporis consequentis differentia dixit, *Ambulans Iesus iuxta mare Galilaeae, vidit duos fratres* etc. non addens, Post hoc vel In diebus illis. Alia est secundum eundem, quod discipuli Domini in Evangelio dicuntur non solum illi duodecim quos elegit Dominus, et Apostolos nominavit, ut habetur *Matth. 10.* sed etiam omnes, qui in eum credentes, eius magisterio ad regnum caelorum erudiebantur. Potuit ergo esse, quod quamvis illi duodecim nondum eum secuti fuissent, nihilominus tamen aliqui alii qui sibi adhaeserunt, hic eius discipuli nominentur. Sed prima responsio melior est. Moram autem contraxit ibi parvam; unde dicit, *Et ibi manserunt non multis diebus.* Huius ratio est: quia cives Capharnaum non se exhibuerunt devotos ad suscipiendum doctrinam Christi, quia erant valde corrupti; unde et *Matth. 11.* Dominus eos obiurgat, quod nec ad virtutes in eis factas, nec ad doctrinam Christi poenitentiam egerunt, dicens, *Et tu Capharnaum numquid ad caelum exaltaberis?* etc. *quia si in Sodomis factae fuissent virtutes* etc. Et tamen quanquam mali essent, descendit illuc, ut deduceret matrem, ad cuius consolationem, et honorem ibidem aliquamdiu moratur. Mystice autem signatur per hoc quod aliqui multis sermonibus Christi immorari non possunt, sed pauca ad eorum illuminationem de multis sufficiunt, propter intellectus eorum imbecillitatem. Unde apud tales Christus paucis documentis immoratur, ut Origenes dixit, secundum illud *infr. 16. Multa habeo vobis dicere* etc. Consequenter cum dicit.

b Manifestat locum, quo ascendit; et circa hoc duo facit. Primo innuit occasionem ascensus. Secundo ponit ascensum, ibi, *Et ascendit.* Occasio autem ascensus fuit Pascha Iudaeorum: *Exo. 23.* praecipitur, quod ter in anno omne masculinum praesentetur coram Domino: et inter illos terminos unus erat Pascha Iudaeorum. Quia ergo Dominus venit ut doceret omnes humilitatis, et perfectionis exemplum, voluit legem, quamdiu statum habuit, observare: non enim venit legem solvere, sed adimplere, ut ipse dicit *Matth. 5.*

Ex quo quia Pascha Iudaeorum imminebat, Hierusalem ascendit. Nos ergo ad eius exemplum deberemus solicite divina praecepta servare: si enim ipse Dei Filius decreta legis a se datae implebat, celebrans solemnitates, quanto studio bonorum operum deberemus nos eas et praevenire, et celebrare? Notandum est, quod in evangelio Ioannis in tribus locis fit mentio de Pascha, scilicet hic, et *infr. 6.* ubi fecit miraculum de panibus: ubi dicitur *Erat autem proximum Pascha dies festus Iudaeorum*, et *infr. 13.* ubi dicitur *Ante diem festum Paschae* etc. Unde secundum hoc evangelium habemus quod post miraculum de vino Christus praedicavit duobus annis, et quantum est a diebus baptismi usque ad Pascha: nam hoc, quod fecit hic, fuit tempore Paschae, ut hic dicitur, et postea revoluto anno propter aliud Pascha, fecit miraculum de panibus, et tunc Ioannes fuit decollatus. Unde Ioannes circa Pascha decollatus fuit: quia, ut dicitur *Matth. 14.* statim post decollationem Ioannis Christus secessit in desertum, et ibi fecit miraculum de panibus, quod quidem miraculum fuit factum propter Pascha, ut dicitur *infr. 6.* sed tamen festum huius decollationis celebratur eo die, quo caput eius inventum est; postea in alio Paschate passus est Christus. Secundum opinionem ergo illorum, qui dicunt, quod miraculum factum in nuptiis, et ea quae hic dicuntur, eodem anno gesta sunt, quo baptizatus est Christus, a baptismo Christi usque ad eius passionem fuerunt duo anni et dimidius; et ideo secundum eos Evangelista dicit *Prope erat Pascha Iudaeorum*, ut ostendat quoniam ante paucos dies fuerat baptizatus; sed Ecclesia tenet contrarium: credimus enim quod eodem die, quo Dominus baptizatus est, revoluto anno, factum fuerit miraculum de vino, et postea revoluto anno prope Pascha, Ioannes fuerit decollatus: et quod ab isto Paschate, circa quod Ioannes fuit decollatus, fuit unus annus usque ad Pascha in quo Christus passus est. Unde oportet aliud Pascha a baptismo Christi usque ad miraculum de vino intermedium esse, de quo nullus Evangelista facit mentionem: et sic secundum quod Ecclesia tenet, Christus tribus annis et dimidio praedicavit. Ait autem *Iudaeorum*, non quod alterius nationis homines Pascha celebrarent; sed duplici de causa. Una, quia quando aliqui festum aliquod sancte, et pure celebrant, dicitur illud Domino celebrare; cum vero nec pure, nec sancte celebrant, non Domino, sed sibi solemnizant: *Isa. 1. Kalendas vestras, et festivitates vestras odivit anima mea;* quasi dicat, quia vobis, et non mihi celebratis, non placent mihi: *Zach. 7. Cum ieiunaretis, numquid ieiunium ieiunastis mihi?* etc. quasi dicat, non, sed vobis. Quia ergo isti Iudaei depravati erant, et eorum Pascha indebite celebrabant, ideo Evangelista non dicit, *Prope erat Pascha Domini*, sed *Iudaeorum*. Vel hoc dicit ad differentiam nostri Paschae: nam Pascha Iudaeorum erat figurale, utpote immolatione agni figuralis celebratum; sed nostrum Pascha verum est, in quo recolimus veram passionem Agni immaculati: *1. Cor. 5. Pascha nostrum immolatus est Christus.* Ascensus fuit in Hierusalem. Et ideo dicit.

c Ubi nota secundum ordinem historiae, Iesum bis circa festum Paschae Hierosolymam ascendisse, et expulisse de templo ementes, et vendentes: semel quidem ante incarcerationem Ioannis, quod hic Evangelista commemorat; alia vice, imminente Paschate et tempore passionis, quod narrat Matthaeus: nam frequenter Dominus similia facta operatus est, sicut patet de duplici illuminatione caecorum, una *Matth. 9.* et alia *Matth. 10.* Et similiter bis eiecit ementes et vendentes de templo. Mystice autem *ascendit Hierosolymam*, quae interpretatur visio pacis: et significat aeternam beatitudinem, in qua ascendit, et suos transduxit. Sed non vacat a mysterio, quod in Capharnaum descendit, et postmodum Hierosolymam ascendit: nisi enim descendisset primum, non competisset ei ascendere: quia, ut dicitur *Eph. 4. Qui descendit, ipse est et qui ascendit.* Non facit autem mentionem de discipulis in ascensu ad Hierosolymam, quia discipulorum ascensus est ex ascensu Christi: *infr. 3. Nemo ascendit in caelum* etc. Consequenter cum dicit.

d Narrat Evangelista factum, quod movit Christum ad signum resurrectionis proponendum: et circa hoc duo facit. Primo manifestat Iudaeorum vitium. Secundo innuit Christi remedium, ibi, *Et cum fecisset quasi flagellum* etc. Tertio subdit prophetiae oraculum, ibi, *Recordati vero sunt discipuli* etc. Circa primum sciendum quod diabolus insidiatur his, quae Dei sunt, et ea nititur corrumpere. Inter caetera autem quibus sancta corrumpit, praecipuum est vitium avaritiae; unde dicitur *Isa. 56. Pastores eius nescierunt intelligentiam* etc. *ad avaritiam* etc. quod quidem ab antiquis temporibus diabolus fecit: nam sacerdotes veteris Testamenti, qui instituti erant, ut divinis vacarent, avaritiae studebant. Praeceptum autem erat a Deo in lege, quod in certis solemnitatibus Domino immolarent aliqua animalia, ad quod quidem praeceptum implendum de prope venientes ad templum, secum animalia ducebant. Illi autem qui a remotis veniebant, non valebant animalia ducere de domibus suis. Quia ergo oblationes huiusmodi cedebant in utilitatem sacerdotum, ne deessent animalia de remotis venientibus ad offerendum, providerunt ipsi sacerdotes ut animalia in templo venderentur; et ideo faciebant ea in templo, idest in atrio templi, exponi ad vendendum: et hoc est quod dicit, *Et invenit Dominus in templo vendentes oves, et boves, et columbas* etc. Ubi primo facit mentionem de duobus animalibus terrestribus, quae secundum legem Domino offerri poterant, scilicet de bove et ove: tertium vero animal terrestre, quod offerebatur, capra scilicet, annumeratur cum ove: sicut etiam turtur annumeratur cum columba. Et quia contingebat aliquando aliquos ad templum venire, qui nec animalia secum ducebant; nec pecuniam, unde emere non valebant; ideo sacerdotes aliam avaritiae artem adinvenerant, ut scilicet in templo constituerent nummularios, et campsores, qui praedictis non habentibus pecuniam mutuarent. Et licet usuram inde non reciperent, quia hoc erat in lege prohibitum, loco tamen eius quaedam collibia, idest parva munuscula et vilia recipiebant: et haec ipsa in utilitatem sacerdotum cedebant: et hoc est, quod dicit, *Et nummularios sedentes*, scilicet in templo paratos ad pecuniam mutuandam. Sed hoc quidem mystice tripliciter intelligi potest. Primo enim per vendentes et ementes significantur illi, qui ecclesiastica

res vendunt, vel emunt: nam bona ecclesiastica spiritualia, et eis adnexa significantur per oves, et boves, et columbas. Ipsa consecrata quidem, et confirmata sunt ex doctrinis Apostolorum, et doctorum, quae significantur per boves: *Prov. 14. Ubi plurimae sunt segetes, ibi manifesta fortitudo bovis.* Item ex sanguine martyrum, qui significantur per oves: unde in persona eorum dicitur *in Ps. 43.* et *Rom. 8. Æstimati sumus ut oves occisionis.* Item dona Spiritus sancti, quae significantur per columbas: quia, ut dicitur *supr. 1. Spiritus sanctus in specie columbae apparuit.* Omnia ergo haec vendunt, scilicet doctrinam Apostolorum, sanguinem martyrum, et dona Spiritus sancti, quicumque bona ecclesiastica spiritualia, et eis adnexa vendere praesumunt. Secundo contingit aliquos praelatos, seu ecclesiarum praepositos, etsi non manifesto per simoniam, occulte tamen per negligentiam boves, et oves, et columbas vendere, tunc scilicet quando iterum inhiant temporalibus lucris, et occupantur in eis, et negligunt spiritualem salutem subditorum: nam per hoc vendunt oves, et boves, et columbas, idest tria genera hominum eis subditorum, scilicet praedicatores, et operatores, qui significantur per boves: *Isa. 32. Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis, et asini*, quia praelati debent ordinare boves, idest doctores, et sapientes cum asinis, idest rudibus et simplicibus: vendunt etiam activos et ministeriis vacantes, qui significantur per oves: *infr. 10. Oves meae vocem meam audiunt* etc. *2. Reg. ult. Isti qui oves sunt quid fecerunt?* Vendunt et contemplantes, qui significantur per columbas: *Ps. 54. Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo* etc. Tertio, quia templum Dei potest intelligi spiritualis anima, ut dicitur *1. Cor. 3. Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Tunc ergo homo vendit in templo oves, et boves, et columbas, quando in anima bestiales motus retinet, pro quibus homo vendit se diabolo: per boves, qui agriculturae deserviunt, significantur terrena desideria; per ovem, quae est animal stultum, significatur hominis stoliditas; per columbas vero hominis instabilitas: quae quidem Deus de cordibus hominum expellit. Et ideo statim ponitur Domini remedium, cum dicit.

o Ubi Dominus apposuit remedium et operis, et verbi, ut doceret eos qui curam habent ecclesiae, subditos facto, et verbo debere corrigere; et ideo circa hoc duo facit. Primo ponitur remedium, quod adhibuit facto. Secundo remedium quod adhibuit verbo, ibi, *Et his qui vendebant columbas* etc. Circa primum tria facit. Primo eiecit homines. Secundo oves et boves. Tertio effudit pecuniam. Eiecit quidem homines flagello; et hoc est quod dicit, *Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis:* quod quidem non potuit fieri nisi virtute divina. Nam et Origenes dicit, quod divina potestas Iesu poterat cum volebat accensam iracundiam hominum suffocare, sicut sedare mentium turbines: *Ps. 32.* et *93. Dominus dissipat cogitationes hominum.* Facit autem flagellum de funiculis, quia, ut dicit Augustinus, de peccatis nostris sumit materiam, unde nos puniat. Ipsa enim protelatio peccatorum secundum quod peccata peccatis adduntur, funiculi dicuntur: *Prov. 5. Funiculus peccatorum* etc. *Is. 5. Vae qui trahitis iniquitatem in funiculis* etc. Sicut ergo eiecit de templo negotiatores, ita nummulariorum aes effudit, et mensas subvertit. Attende, quod si ista quae videbantur aliquo modo licita, quasi ad cultum Dei ordinata, de templo eiecit, quanto magis si invenisset aliqua illicita? Ideo autem eos eiecit, quia sacerdotes in hoc non intendebant honorem Dei, sed utilitatem propriam; unde dicitur *Ezec. 44. Posuisti custodes* etc. Ostendit autem Dominus zelum ad ea quae sunt legis, ut ex hoc ipso confutaret pontifices et sacerdotes, qui erant ei de lege calumniam illaturi. Per hoc etiam quod eiecit de templo, dedit intelligere quod appropinquabat tempus, quo sacrificia legis cessare debebant, et verus Dei cultus ad gentes transferri: *Matth. 21. Auferetur a vobis regnum* etc. Similiter etiam, ut ostenderet eorum damnationem, qui spiritualia vendunt: *Act. 8. Pecunia tua tecum sit* etc. Consequenter cum dicit.

f Ponit remedium quod adhibuit verbo. Ubi notandum est, quod simoniaci primo quidem fugandi sunt de ecclesia; sed adhuc dum vivunt, per liberum arbitrium possunt se convertere, et adiuti a Deo ad statum gratiae redire, non sunt desperandi. Si vero non convertuntur, tunc quidem non fugantur, sed ligantur ab illis, quibus dicitur *Matth. 22. Ligatis manibus et pedibus* etc. Et ideo Dominus hoc attendens primo quidem admonet. Secundo rationem admonitionis inducit, ibi, *Et nolite facere* etc. Monet quidem venditores columbarum eos increpando, quia per eos signantur illi qui vendunt dona Spiritus sancti, scilicet simoniaci. Rationem huius inducit, cum dicit.

g *Isaias 1. cap. Auferte malum* etc. Attende autem quod *Matth. 21.* dicit, *Nolite facere domum meam speluncam latronum;* hic vero dicit, *domum negotiationis:* quod Dominus ideo fecit, ut sicut bonus medicus primo a levioribus incipiens, postea dura proponeret: hoc enim quod hic factum dicitur, primo factum fuit; unde in ipso principio, non latrones, sed negotiatores eos vocat. Sed quia ex eorum duritia adhuc a tali negotiatione non cessabant; ideo Dominus alia vice eos expellens, de quo agitur in Marco, durius eos increpat, vocans latrocinium, quod primo vocaverat negotiationem. Dicit autem, *domum patris mei*, ad excludendum errorem Manichaei, qui dicebat quod Deus veteris Testamenti non fuerat pater Christi, sed Deus novi. Sed si hoc verum esset, cum templum fuisset domus veteris Testamenti, non utique Christus dixisset templum domum patris sui. Sed quare non sunt turbati Iudaei de hoc quod hic vocat Deum patrem suum, sicut dicitur *infr. 5.* quod propter hoc eum persequerentur? Ad quod dicendum est, quod Deus est pater aliquorum per adoptionem, puta iustorum, et hoc non erat novum apud Iudaeos: *Hier. 9. Patrem vocabis me, et post me* etc. Sed per naturam solius Christi est: *Ps. 2. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu*, scilicet verus et naturalis, et hoc inauditum erat apud eos. Et ideo, quia Christus se verum Dei filium dicebat, Iudaei persequebantur ipsum: *infr. 5. Propter hoc persequebantur Iudaei Christum, non quia solum solvebat sabbatum, sed patrem suum dicebat Deum, aequalem se Deo faciens.* Cum autem hic Deum vocat patrem, dicebant de eo quod esset per adoptionem. Quod autem domus Dei non

debeat fieri domus negotiationis, habetur *Zac. ult. Non erit ultra mercator* etc. Et in *Psal. 70.* secundum aliam literam, *Quoniam non cognovi negotiationem, introibo in potentias Domini.* Consequenter cum dicit.

h Ponit prophetiae oraculum, quod quidem scriptum est in *Psalm. 68. Zelus domus tuae.* Ubi sciendum, quod zelus proprie dicit quandam intensionem amoris, qua intense diligens nihil sustinet quod amori suo repugnet. Et inde est, quod viri diligentes intense uxores, nec in eis sustinentes aliorum consortium, utpote amori eorum contrarium, zelotipi dicuntur. Ille igitur proprie zelum Dei habet, qui nihil patienter sustinere potest contra honorem Dei, quem maxime diligit: *2. Reg. 19. Zelo zelatus sum pro Domino exercituum* etc. Nos autem debemus diligere domum Domini, secundum illud *Psal. 25. Domine dilexi decorem domus tuae:* et intantum debemus diligere, quod zelus eius nos comedat, dum si quid contrarium fieri videbimus, studeamus etiam quantumcumque chari nostri sint, qui hoc faciant, removere, nec timeamus propter hoc aliqua mala perpeti: unde dicitur in Glossa: *Bonus zelus est fervor animi, quo quis mortis abiecto timore pro defensione veritatis accenditur. Eo comeditur, qui quaelibet prava quae viderit, corrigere satagit; et si nequit, tolerat, et gemit.*

LECTIO III.

Responderunt ergo Iudaei, et dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia haec facis?

b Respondit Iesus, et dixit eis: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.

c Dixerunt ergo Iudaei: Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc, at tu in tribus diebus excitabis illud?

d Ille autem dicebat de templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat: et crediderunt Scripturae, et sermoni, quem dixit Iesus.

e Cum autem esset Hierosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius, videntes signa, quae faciebat.

f Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis.

g Eo quod ipse nosset omnes, et quia opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

LECTIO III.

Posita occasione signi exhibendi, hic consequenter Evangelista manifestat signum exhibendum. Et primo ponit signum, quod exhibetur. Secundo ponit fructum factorum signorum, qui sequitur, ibi, *Cum autem esset Hierosolymis* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur signi postulatio. Secundo signi exhibitio, ibi, *Respondit Iesus, et dixit eis, solvite* etc. Tertio signi exhibiti intellectus, seu conceptio, ibi, *Dixerunt ergo ei: Quadraginta et sex annis* etc. Signum autem postulatur a Iudaeis; et hoc est quod dixit, *Responderunt ergo Iudaei, et dixerunt ei: Quod signum* etc. Ubi sciendum est quod in eiectione negotiatorum de templo per Iesum, duo considerari poterant in Christo: rectitudo et zelus, quae pertinent ad virtutem, et potestas seu auctoritas. Sed de virtute et zelo Christi quibus praedicta fecerat, non oportebat peti signum a Christo, cum unicuique liceat operari secundum virtutem. De auctoritate tamen eius, quia eos de templo expellit, signum ab eo quaeri poterat, cum hoc non cuilibet liceret facere, sed auctoritatem habenti. Praetermisso igitur Iudaei zelo, et virtute, signum petunt de eius auctoritate; et ideo dicunt: *Quod signum ostendis nobis, quia haec facis?* idest quare cum tanta potestate, et auctoritate nos expellis? non videtur hoc esse tui officii. Simile dicunt *Matth. 21. In qua potestate haec facis* etc. Signum autem quaerunt, quia familiare erat Iudaeis signum quaerere, utpote per ea ad legem vocati: *Deut. ult. Non surrexit ultra propheta.* Et *1. Cor. 1. Iudaei signa quaerunt.* Ideo David in persona Iudaeorum conqueritur dicens *Psal. 73. Signa nostra non vidimus.* Quaerebant autem signum, non ut crederent, sed quasi desperantes, quod signum ostendere non posset, et sic eum reprimerent et impedirent. Quia ergo pravo quaerebant, non dedit eis signum apertum, sed occultum in figura, scilicet signum de resurrectione. Unde dicit.

c In quo ponitur signi postulati exhibitio. Ideo autem dat eis signum resurrectionis futurum, quia in hoc maxime virtus divinitatis eius ostenditur: non enim puri hominis est, ut se excitaret a mortuis, sed solum Christus, qui fuit inter mortuos liber, hoc virtute suae divinitatis fecit. Simile etiam signum ostendit eis *Matth. 15. Generatio prava et adultera signum quaerit, sed signum non dabitur ei* etc. Et licet utrobique dederit signum occultum et figurale, illud tamen manifestius, istud vero obscurius fuit. Notandum autem, quod ante incarnationem dedit Deus signum futurae incarnationis: *Isa. 7. Ipse Dominus dabit vobis signum: Ecce virgo concipiet, et pariet filium* etc. sicut et ante resurrectionem dedit signum de resurrectione futura, quia istis duobus maxime virtus divinitatis commendatur in Christo: nihil enim mirabilius fieri potuit, quam quod Deus factus est homo, et quod humanitas in Christo post eius resurrectionem immortalitatis divinae particeps effecta est: *Rom. 6. Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur* etc. *quod enim vivit, vivit Deo,* idest ad similitudinem Dei. Sed attendenda sunt verba signi dati, nam Christus corpus suum templum dicit. Cuius ratio est, quia templum dicitur, in quo Deus inhabitat etc. secundum illud *Psal. 10. Dominus in templo sancto* suo. Et inde est, quod anima sancta quam Deus inhabitat, dicitur templum Dei: *1. Cor. 3. Templum Dei sanctum* etc. Quia ergo in corpore Christi divinitas inhabitat, ideo corpus Christi est templum Dei, non solum secundum animam, sed etiam secundum corpus: *Col. 2. In quo inhabitat* etc. *corporaliter:* et in nobis quidem habitat Deus secundum gratiam, scilicet secundum actum intellectus et voluntatis, qui non est actus corporis, sed animae tantum, sed in Christo habitat secundum unionem in persona: quae quidem unio non solum ipsam animam, sed et corpus includit; et ideo

ipsum corpus Christi est templum Dei. Ex hoc autem Nestorius sui erroris occasionem sumens dicit Verbum Dei unitum humanae naturae secundum inhabitationem tantum. Ex quo sequitur, quod alia sit persona Dei, alia hominis in Christo. Et ideo dicendum est, quod inhabitatio Dei in Christo refertur ad naturam, quia alia est divina natura, alia humana in Christo; sed non ad personam, quae est eadem in Christo Dei, et hominis, scilicet persona Verbi, ut dictum est supra. Hoc igitur supposito, circa hoc signum Dominus duo facit. Primo quidem praenuntiat suam mortem futuram. Secundo vero resurrectionem : mortem quidem praenuntiat, cum dicit : *Solvite templum hoc:* Christus enim mortuus fuit, et ab aliis occisus : *Matth. 15. Et occident eum ;* eo tamen volente, quia, ut dicitur *Isa. 55. Oblatus est, quia ipse voluit.* Et ideo dicit, *Solvite templum hoc,* idest corpus meum; sed non dicit solvetur, ne intelligas eum seipsum occidisse ; sed dicit, *solvite*, quod non est imperantis, sed praenuntiantis, et permittentis : praenuntiantis quidem, ut sit sensus, *Solvite templum hoc*, idest solvetis; permittentis vero, ut sit sensus : *Solvite templum hoc*, idest facite de corpore meo , quod vultis, illud vobis expono, sicut dicit Iudae : *infr. 13. Quod facis, fac citius ;* non quidem imperans ei, sed eum eius arbitrio derelinquens. Dicit autem *solvite*, quia mors Christi est solutio corporis eius ; aliter tamen quam aliorum hominum: nam corpora aliorum hominum solvuntur per mortem usque ad incinerationem carnis et pulverizationem ; qualis quidem solutio non fuit in Christo : quia, ut dicitur *in Ps. 15. Non dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Fuit ibi tamen solutio per mortem, quia anima separata est a corpore, ut forma a materia, et quia sanguis separatus est a corpore, et quia corpus eius perforatum est clavis et lancea. Resurrectionem autem praenuntiat cum dicit, *Et in tribus diebus excitabo illud*, scilicet corpus, idest a mortuis suscitabo. Non autem dicit excitabitur, nec excitabit illud primo, sed *ego excitabo*, ut ostendat se propria virtute a mortuis resurgere. Nec tamen negamus quin Pater eum a mortuis suscitaverit: quia , ut dicitur *Io. 8. Qui suscitavit Iesum a mortuis*, et *in Ps. 40. Tu autem Domine miserere mei, et resuscita me.* Sic ergo Deus Pater Christum suscitavit a mortuis , et Christus propria virtute resurrexit: *Ps. 3. Ego dormivi, et soporatus sum, et exurrexi* etc. Nec est in hoc contrarietas, quia eadem est virtus utriusque ; unde quaecunque *Pater facit , haec similiter et Filius facit, Io. 5.* Nam si Pater eum suscitavit, et Filius: *1. Cor. ult. Nam si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.* Dicit autem, *Et in tribus diebus*, et non post multos dies, quia non diebus tribus completis in monumento permansit, sed, sicut Augustinus dicit , est synecdochica locutio , in qua ponitur pars pro toto. Origenes autem huius locutionis mysticam rationem assignat, dicens: Corpus Christi verum est templum Dei : quod quidem corpus figurat corpus mysticum, idest Ecclesiam : *1. Cor. 7. Vos estis corpus Christi, et membra de membro.* Et sicut in corpore Christi habitat divinitas per gratiam unionis, ita et in Ecclesia per gratiam adoptionis. Et quamvis corpus istud mystice dissolvi videatur adversitatibus tribulationum quibus affligitur ; tamen suscitatur in tribus diebus, scilicet in die legis naturae, et in die legis scriptae, et in die legis gratiae : quia etsi in his diebus quantum ad aliquos corpus dissolvitur , quantum ad aliquos tamen vivit. Et ideo dicit, *In tribus diebus :* quia huius resurrectio spiritualis in tribus diebus perficitur, sed post tres dies perfecte resuscitabimur, non solum quantum ad primam resurrectionem, sed etiam quantum ad secundam : *Apoc. 20. Beatus qui habet partem in resurrectione secunda.* Consequenter eum dicit.

c Ponitur signi exhibiti intellectus. Et primo quidem ponitur intellectus falsus , conceptus a Iudaeis. Secundo vero intellectus verus, conceptus ab Apostolis, ibi, *Ille autem dicebat* etc. Falsus autem intellectus Iudaeorum erat , quia credebant quod Christus diceret hoc de templo materiali, in quo tunc erant. Et ideo secundum hunc intellectum respondet de templo materiali, et dicunt, *Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc*, scilicet materiale in quo sumus, *et in tribus diebus* etc. Sed contra haec est obiectio literalis. Nam templum in Hierusalem per Salomonem fuit aedificatum, et, ut habetur *1. Reg. 7.* a Salomone fuit consummatum septem annis. Quid est ergo, quod hic dicit, *Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc.* Respondeo. Dicendum secundum quosdam , quod hoc non est intelligendum de prima aedificatione templi , quae completa est a Salomone septem annis: nam templum, quod Salomon aedificaverat , destructum fuit a Nabuchodonosor ; sed intelligendum est de reaedificatione facta sub Zorobabel, postquam fuerunt in captivitate, sicut legitur in libro Esdrae : quae quidem multis impugnantibus undique inimicis in tantum impedita, et dilata fuit, quod non potuit consummari templum usque ad quadraginta et sex annos. Vel dicendum secundum Origenem, quod intelligitur de templo Salomonis , quod dicitur aedificatum triginta et sex annorum tempore, ut numeretur tempus ab eo die, quo David mentionem facit de aedificatione templi, consulens super hoc Nathan prophetam, ut habetur *2. Reg. 7.* usque ad consummationem perfectam per Salomonem: nam ex illo die David incaepit praeparare materiam, et necessaria ad aedificationem templi. Et si diligenter dictum tempus consideretur , ascendit ad numerum quadraginta sex annorum. Quamvis secundum Augustinum potest referri ad templum corporis Christi, quia, sicut ipse dicit *in lib. 83. qu.* conceptio, et formatio humani corporis perficitur quadraginta quinque diebus hoc modo. Primis enim sex diebus corporis humani conceptio , quasi lactis habet similitudinem , sex novem vero diebus sequentibus convertitur in sanguinem, duodecim inde diebus solidatur in carnem, sed decem et octo reliquis diebus formatur usque ad perfecta lineamenta omnium membrorum. Isto ergo numero, scilicet sex, novem, duodecim, et decem et octo in unum coacto exurgit numerus quadraginta quinque, cui addito uno propter sacramentum unitatis, sunt quadraginta sex. Sed hic insurgit quaestio , quia huius processus formationis non videtur habere locum in corpore Christi, quia in ipso in instanti conceptionis formatum fuit, et animatum. Sed dicendum quod licet in corporis Christi formatio-

ne sit aliquid singulare, quia in ipso instanti corpus Christi fuit perfectum quantum ad omnia lineamenta membrorum; non tamen quantum ad debitam corporis quantitatem; et ideo in utero virginis tamdiu permansit, quousque ad quantitatem debitam perveniret. Accipiamus autem dictum numerum suprapositum, scilicet senarium, qui primus erat, et quadragesimum sextum, qui erat ultimus, et ducamus unum in alterum, ex eis surgunt ducentum septuaginta sex. Dividendo ergo tot dies in menses, dando cuilibet mensi triginta dies, sunt novem menses, et sex dies. Recte ergo quadraginta annis templum dicitur aedificatum esse, quod significabat corpus Christi, ut insinuet, quod tot anni fuerunt in fabricatione templi, quot fuerunt dies in perfectione corporis Christi: nam ab octavo Kalendas Aprilis, in quo Christus fuit conceptus, et, ut creditur, passus, usque ad octavo Kalendas Ianuarii sunt tot dies, scilicet ducentum septuaginta sex, qui numerus surgit ex senario ducto in quadraginta sex. Ex hoc etiam numero Augustinus, ut patet per glossam, aliud intelligit mystice. Dicit enim quod ex literis nominis Adam multiplicatis, secundum numerum, quem more Graecorum ipsae literae important, surgit numerus quadraginta sex. Nam A in graeco secundum numerum importat unum, cum sit prima litera in alphabeto, D vero secundum ordinem importat quatuor. Addito ergo uno quod importat A et quadraginta quod importat M habemus quadraginta sex. In quo significatur, quod corpus Christi assumptum est de corpore Adam. Item secundum Graecos ex primis literis acceptis ex nominibus quatuor partium mundi componitur hoc nomen Adam, scilicet Anathole, quod est oriens, Disis quod est occidens, Arctos, quod est septentrio, Mesembria, quod est meridies, in quo significatur, quod Christus ex Adam carnem assumpsit, ut congreget electos suos a quatuor partibus mundi: *Matth. 24. Congregabit electos suos* etc. Consequenter cum dicit.

d Ponitur intellectus signi verus, conceptus a discipulis. Et primo ponitur ipsorum intellectus. Secundo vero, unde Apostoli hoc conceperunt, ibi, *Cum ergo surrexisset*. Dicit ergo, Iudaei hoc dixerunt ignorantes, sed Christus non sic intelligebat, imo intelligebat de templo corporis sui: et hoc est quod dicit, *Ille autem dicebat* etc. Qua autem ratione corpus Christi dicatur templum, dictum est supra. Et ex hoc Apollinaris occasionem erroris sumens dixit, quod caro Christi esset materia inanimata, quia templum est res inanimata; sed in hoc decipitur, quia cum dicitur, quod corpus Christi est templum, est metaphorica locutio, in qua quidem locutione non attenditur similitudo quantum ad omnia, sed quantum ad aliquid, scilicet quantum ad inhabitationem, quae quidem refertur ad naturam, ut dictum est *sup.* Praeterea hoc manifeste apparet per auctoritatem sacrae Scripturae, cum dicit ipse Christus, *Potestatem habeo ponendi animam meam, infr. 10.* Unde autem Apostoli hunc verum intellectum conceperunt, ostendit consequenter Evangelista, cum subdit, *Cum ergo surrexisset a mortuis* etc. nam ante resurrectionem difficile erat hoc intelligere. Primo, quia per hoc ostendebatur, quod in corpore Christi erat vera divinitas, alias non potuisset dici templum, et hoc tunc temporis intelligere, humanam capacitatem excedebat. Secundo, quia in hoc facit mentionem de passione, et resurrectione, cum dicit, *Excitabo illud*, quem nullus discipulorum adhuc audierat. Unde quando Christus resurrectionem, et passionem suam expressit Apostolis, Petrus hoc audiens, scandalizatus est. dicens: *Absit a te Domine, Matth. 16.* Sed post resurrectionem, quando iam plene cognoverunt Christum esse Deum per ea quae circa passionem, et resurrectionem ostenderat, et quando sacramentum resurrectionis ipsius didicerant, *Tunc recordati sunt discipuli eius, quia hoc dicebat de corpore suo, et tunc crediderunt Scripturae*, scilicet prophetarum: *Osee 6. Vivificabit nos post duos dies, et tertia die suscitabit nos: Ioan. 2. Erat Ionas in ventre ceti* etc. Et inde est quod in ipsa die resurrectionis aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas. *Et sermoni eius, quem dixit Iesus*, huic scilicet, *Solvite templum hoc* etc. Anagogice autem per hoc datur nobis intelligi secundum Origenem, quod in ultima resurrectione naturae erimus Christi discipuli, quando in magna resurrectione totum corpus Iesu, idest ecclesia eius, certificabitur de his, quae nunc per fidem aenigmatice cognoscimus, et tunc recipiemus fidei complementum, videndo per ipsum quod nunc per speculum intuemur. Consequenter cum dicit.

e Ponit fructum consecutum ex signis, scilicet conversionem aliquorum credentium: et circa hoc tria facit. Primo proponit ipsos credentes, propter miracula. Secundo ostendit, quomodo Christus se habuit ad eos, ibi, *Ipse enim Iesus* etc. Tertio rationem assignat ad hoc, ibi, *Eo quod ipse nosset* etc. Fructus autem qui provenit ex signis Iesu, magnus est, quia multi crediderunt, et conversi sunt ad eum: et hoc est, quod dicit, *Cum autem esset Hierosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine eius*, idest in eum, *videntes signa, quae faciebat*. Nota autem, quod dupliciter aliqui crediderunt: quidam namque propter miracula visa; quidam vero propter occultorum revelationem et prophetiam; sed commendabiliores sunt, qui propter doctrinam credunt, quia sunt magis spirituales, quam qui propter signa, qui sunt grossiores et magis sensibiles. Isti autem qui conversi sunt, sensibiles ostenduntur, per hoc quod non propter doctrinam, sicut discipuli, sed videntes signa quae faciebat, crediderunt in nomine eius: *1. Cor. 14. Prophetiae datae sunt fidelibus* etc. Sed quaeritur hic, quaenam signa viderunt facta a Iesu, cum nullum legamus eum tunc signum fecisse in Hierusalem. Ad hoc potest dupliciter responderi secundum Origenem. Uno modo quod multa signa facta sint a Iesu ibi, tunc temporis, quae hic non habentur: nam Evangelistae scienter multa praetermiserunt de miraculis Christi, cum tot fecerit, quod non possent de facili scribi: *inf. ult. Multa quidem signa fecit Iesus* etc. Et hoc signanter Evangelista ostendit, cum dicit, *Videntes signa* etc. quae iam praetermissa sunt, quia non fuit intentio Evangelistarum omnia signa Iesu conscribere, sed tot, quot necessaria erant ad ecclesiam fidelium instruendam. Alio modo, quia inter alia miracula potest maximum signum reputari, quod cum flagello

facto ex funibus hominum multitudinem Iesus de templo solus eiecerit. Qualiter autem ad credentes se habuit, ostendit dicens.

f Scilicet, qui crediderant in eum. Sed quid est hoc, quod homines credunt Deo, et ipse Iesus non credebat se eis? Nunquid potuissent eum occidere, ipso nolente? Sed dicet aliquis, quod ideo non credebat se eis, quia sciebat eos ficte credere. Sed si hoc verum esset, non utique diceret Evangelista, quod multi crediderant in nomine eius, et tamen non credebat se eis. Et ratio est secundum Chrysostomum, quod isti crediderunt in eum, sed imperfecte, quia nondum poterant attingere ad perfecta mysteria Christi. Et ideo non credebat se eis, idest secreta sua mysteria eis nondum revelabat: nam et ipsis Apostolis multa non revelavit: *inf. 17. Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo: 1. Cor. 3. Non potui vobis loqui* etc. Et ideo notanter Evangelista, ut ostendat eos imperfecta credere, non dicit, quod credebant in eum, quia nondum credebant eius divinitatem; sed dicit, *In nomine eius*, illud quod de eo nomina tenus dicebatur, scilicet quod iustus, vel huiusmodi. Vel secundum Augustinum. Isti gerunt in ecclesia typum cathecumenorum, qui etsi credant in nomine Christi, Iesus tamen non credit se illis, quia Ecclesia non dat eis corpus Christi: quod quidem corpus, sicut nullus sacerdos conficere potest, nisi in sacerdotem consecratus; ita nullus sumere debet, nisi baptisatus. Ratio autem huius, quod non credebat se eis, ostenditur ex perfecta Christi cognitione. Unde dicit.

g Licet autem homo ignorans debeat de quolibet praesumere bonum; tamen postquam veritas innotescit de aliquibus, debet se homo habere ad eos secundum eorum conditionem. Et quia Christum nihil latebat eorum, quae sunt in homine, cum sciret eos imperfecte credere, non credebat se eis. Describitur autem cognitio Christi universalis, quia non solum familiares, sed etiam alios extraneos cognoscebat; et ideo dicit, *Eo quod ipse nosset omnes*, et hoc per potentiam divinitatis: *Eccl. 12. Oculi Domini multo lucidiores sunt super solem* etc. nam homo, etsi cognoscat alios, non tamen certam cognitionem de eis potest habere, quia non videt nisi ea quae apparent: et ideo opus est ei testimonio aliorum; Christus autem certissime cognoscit, quia intuetur cor; et ideo non erat ei opus, ut quis testimonium perhiberet de homine, imo ipse testis est: *Iob 16. Ecce in coelo est testis meus*. Perfecta, quia non solum quantum ad exteriora, sed etiam quantum ad interiora sua cognitio se extendit; et ideo dicit, *Ipse enim sciebat quid esset in homine*, idest occulta cordis: *Proverb. 15, Infernus, et perditio coram Domino.*

CAPUT TERTIUM

LECTIO PRIMA.

Erat autem homo ex Pharisaeis, Nicodemus nomine, princeps Iudaeorum, hic venit ad Iesum nocte, et dixit ei: Rabbi, scimus, quia a Deo venisti Magister: nemo enim potest haec signa facere quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.

b Respondit Iesus, et dixit ei: Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei.

c Dicit ad eum Nicodemus, quomodo potest homo nasci, cum sit senex? nunquid potest in ventrem matris suae iterato introire, et renasci?

d Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.

e Quod natum est ex carne, caro est: et quod natum est ex spiritu, spiritus est.

LECTIO PRIMA.

Supra ostendit Evangelista virtutem Christi quantum ad mutationem naturae; hic vero ostendit eam quantum ad reformationem gratiae, de qua principaliter intendit. Reformatio autem gratiae fit per spiritualem generationem, et per beneficiorum regeneratis collationem. Primo ergo tractat de spirituali generatione. Secundo de beneficiorum spiritualium regeneratis divinitus collatione. Et hoc *in 5. cap.* ibi, *Post hoc erat dies festus Iudaeorum* etc. Circa primum duo facit. Primo agit de spirituali regeneratione quantum ad Iudaeos. Secundo de propagatione fructuum huius regenerationis, etiam quantum ad externas nationes: et hoc *in 4.* c. ibi, *Ut ergo cognovit Iesus, quia audierunt Pharisaei* etc. Circa primum duo facit. Primo manifestat spiritualem regenerationem verbis. Secundo implet eam factis, ibi, *Post hoc venit Iesus, et discipuli eius in Iudaeam terram* etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit spiritualis regenerationis necessitatem. Secundo eius qualitatem, ibi, *Dicit ad eum Nicomedus, quomodo potest* etc. Tertio eius modum et rationem, ibi, *Respondit ad eum Nicomedus, et dixit ei: Quomodo possunt haec fieri* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit demonstrandae necessitatis occasionem. Secundo necessitatem huius regenerationis, ibi, *Respondit Iesus, et dixit ei: Amen amen dico tibi* etc. Occasio autem huius necessitatis inducitur ex Nicodemo; et ideo dicit, *Erat autem homo ex Pharisaeis, Nicodemus nomine* etc. quem describit ex persona, ex tempore, et ex confessione ipsius: ex persona quidem describitur quantum ad tria, scilicet quantum ad religionem, quia Pharisaeus; unde dicit, *Erat homo ex Pharisaeis.* Duplex namque secta erat apud Iudaeos, scilicet Pharisaeorum, et Saducaeorum; sed Pharisaei magis con-

veniebant nobiscum in opinionibus, quia credebant resurrectionem, et dicebant esse creaturas aliquas spirituales; Saducaei vero magis discordabant, quia nec resurrectionem futuram, nec spiritum esse credebant, et dicebantur isti Pharisaei, quasi ab aliis divisi. Et quia opinio eorum probabilior erat, et magis propinqua veritati; ideo Nicodemus facilius conversus est ad Christum: *Act. 26. Secundum certissimam sectam religionis nostrae* etc. Item quantum ad nomen, cum dicit, *Nicodemus nomine*, quod interpretatur victor, seu victoria populi: per quam significantur illi, qui ex Iudaeis ad Christum conversi, fide vicerunt mundum: *1. Io. ult. Haec est victoria, quae vincit mundum* etc. Item tertio quantum ad dignitatem; unde dicit, *Princeps Iudaeorum*. A principio namque licet Dominus non elegerit sapientes, potentes, aut nobiles, ne virtus fidei sapientiae et potentiae humanae attribueretur, ut dicitur *1. Cor. 1. Non multi sapientes* etc. voluit tamen aliquos sapientes, et potentes a principio ad se convertere, ne si doctrina sua solum ab ignobilibus et insipientibus reciperetur, haberetur contemptui: et ne credentium multitudo potius attribueretur rusticitati, et insipientiae conversorum, quam virtuti fidei; nihilominus tamen voluit istos nobiles, et potentes non multos esse ad eum conversos, ne, ut dictum est, humanae potentiae aut sapientiae adscriberetur; et ideo dicitur *Io. 12. quod aliqui ex principibus crediderunt in eum*, inter quos fuit iste Nicodemus: *Ps. 46. Principes populorum congregati sunt*. Ex tempore vero describit eum, cum dicit, *Hic venit ad Iesum nocte* etc. Circa quod sciendum est, quod qualitas temporis consuevit in Scriptura describi circa aliquos, ad insinuandam cognitionem mentis, seu condemnationem actionis eorum. Describitur autem hic tempus istud obscurum; unde dicit, *Venit nocte:* nox enim obscura est, et competebat qualitati affectus Nicodemi, qui non cum securitate et libera propalatione, sed cum timore ad Iesum veniebat: nam erat de illis principibus, de quibus dicitur *Io. 12.* quod crediderunt in eum, sed propter Pharisaeos non confitebantur, ut de synagoga non eiicerentur: non enim perfecte diligebant; unde subditur: *Dilexerunt enim magis gloriam hominum* etc. Competit etiam nox eius ignorantiae, et imperfectae cognitioni, quam iste habebat de Christo: *Rom. 13. Nox praecessit* etc. *Psal. 81. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant* etc. Ex confessione vero describitur, cum subdit, *Et dixit ei: Rabbi scimus* etc. Ubi confitetur Christi officium in docendo, cum dicit *Rabbi* etc. et eius potestatem in agendo, ibi, *Nemo enim potest* etc. Et quidem in utroque verum dicit, licet parum confessus est. Verum enim est, quod vocat eum, *Rabbi*, idest magister: quia, ut dicitur *infra 13. Vos vocatis me magister, et Domine, et bene dicitis* etc. Legerat enim Nicodemus quod scriptum est *Ioel. 2. Filii Sion exultate* etc. Sed parum dicit, quia dicit eum a Deo venisse magistrum; sed tacet eum Deum esse: nam venire a Deo magister commune est omnibus bonis praelatis: *Hier. 3. Et dabo vobis pastores* etc. Unde hoc non est singulare Christo; quamquam aliter doceant homines, aliter Christus: alii enim magistri docent tantum exterius, sed Christus etiam interius: quia, ut dicitur *supra 1. Erat lux vera* etc. et ideo ipse solus dat sapientiam: *Luc. 10. Ego dabo vobis os, et sapientiam*; et hoc nullus purus homo dicere potest. Potestatem vero confitetur ex signis visis; quasi dicat: Credo, quod a Deo venisti magister, *Quia nemo potest haec signa facere:* et verum dicit, quia signa quae Christus fecit, non possunt fieri nisi divinitus, et quia Deus cum eo erat: *infr. 8. Qui me misit, mecum est*. Sed parum dixit, quia credebat, quod Christus non propria potestate signa faceret, quasi indigens extranea virtute, ac si Deus non esset cum eo per unitatem essentiae, sed per infusionem gratiae solum: quod quidem falsum est, quia non extranea virtute, sed propria signa faciebat: nam eadem est potestas Dei et Christi: simile est quod dicit mulier Eliae *3. Reg. 17. In hoc facto cognovi* etc. Consequenter cum dicit.

b Ponit necessitatem spiritualis regenerationis, provenientem ex ignorantia Nicodemi: et ideo dicit, *Amen, amen*. Ubi notandum est quod haec dictio *Amen* est hebraea, qua frequenter Christus usus est; unde ob eius reverentiam nullus translator tam Graecorum, quam Latinorum transferre voluit. Et quandoque quidem significat idem, quod verum, aut idem quod vere: quandoque idem quod fiat; unde in *Psal. 71. 88. et 106.* ubi nos habemus, *Fiat*, in Hebraeo est, *Amen, amen*. Sed hanc dictionem solus Ioannes Evangelista ingeminat inter Evangelistas: cuius ratio est, quia alii Evangelistae ea principaliter tradunt, quae ad humanitatem Christi pertinent, ad quae cum facilius credibilia sint, minor assertio necessaria erat; Ioannes vero ea quae ad divinitatem Christi pertinent, principaliter tractat, quae cum occulta sint, et a cognitione hominum remota, maiori assertione indigebant. Deinde attendendum est, quod haec responsio Christi videtur omnino inconsona propositis a Nicodemo, nisi diligenter consideretur. Quomodo namque convenire videtur quod dixit Nicodemus, *Rabbi, scimus quia a Deo venisti*, cum hoc quod respondit Dominus, *nisi qui renatus fuerit denuo* etc. Sed notandum, sicut iam dictum est, quod Nicodemus imperfectam opinionem habens de Christo, confitebatur eum magistrum, et haec signa facere, tamquam hominem purum. Vult ergo et Dominus respondere, quod ad altiorem cognitionem de ipso posset pervenire, et quidem poterat de hoc Dominus disputare; sed quia hoc fuisset versum in contentionem, cuius contrarium de eo scriptum est *Is. 42. Non contendet*, ideo eum mansuetudine voluit eum ad veram cognitionem perducere; quasi diceret: Non mirum si me purum hominem credis, quia illa secreta divinitatis non potest aliquis scire, nisi adeptus fuerit spiritualem regenerationem: et hoc est, quod dicit, *Nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei*. Ubi sciendum, quod cum visio sit actus vitae, secundum diversas vitas diversae sunt visiones: nam est quaedam vita carnalis, qua communiter omnia alia vivunt, et haec habet carnalem visionem seu cognitionem: est et vita spiritualis, qua homo conformatur Deo, et spiritibus sanctis, et haec habet spiritualem visionem. Secundum carnalem quidem spiritualia videri non possunt: *1. Cor. 2. Animalis homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei*, sed percipiuntur visione spirituali: unde *ibidem* subditur: *Quae Dei sunt, nemo*

novit etc. Spiritus autem est qui regenerat; unde Apostolus *Rom. 8. Non accepistis spiritum* etc. Et hunc quidem spiritum per regenerationem spiritualem accipimus: *ad Tit. 3. Per lavacrum regenerationis Spiritus sancti* etc. Si ergo visio spiritualis non est nisi per Spiritum sanctum, et Spiritus sanctus infunditur nobis per lavacrum regenerationis spiritualis: ergo non possumus videre regnum Dei, nisi per lavacrum regenerationis; et ideo dicit, *nisi quis renatus fuerit* etc. quasi dicat: Non est mirum si non vides regnum Dei, quia nullus illud videre potest nisi accipiat Spiritum sanctum, per quem renascitur in filium Dei. Ad regnum autem non solum pertinet regale solium, sed etiam quae sunt ad regni gubernationem, scilicet regia dignitas, beneficia gratiarum, et via iustitiae, qua solidatur regnum; et ideo dicit, *Non potest videre regnum Dei*, idest gloriam et dignitatem Dei, idest mysteria salutis aeternae, quae per fidei iustitiam inspiciuntur: *Rom. 14. Regnum Dei non est esca et potus.* In veteri autem lege fuit quaedam regeneratio spiritualis, sed imperfecta, et figuralis: *1. Cor. 10. Omnes in Moyse baptizati sunt* etc. Idest in figura baptismum acceperunt. Et ideo mysteria regni Dei videbant quidem, sed figuraliter tantum: *Heb. 11. A longe aspicientes.* In nova vero lege est manifesta regeneratio spiritualis, sed tamen est imperfecta, quia renovamur interius tantum per gratiam, sed non exterius per incorruptionem: *2. Cor. 4. Licet is qui foris est noster homo corrumpatur* etc. Et ideo videmus regnum Dei et mysteria salutis aeternae, sed imperfecte: quia, ut dicitur *1. Cor. 13. Videmus nunc per speculum in aenigmate* etc. In patria vero est perfecta regeneratio, quia renovabuntur et exterius. Et ideo regnum Dei perfectissime videbimus; unde *1. Cor. 13. Tunc autem videbimus facie ad faciem.* Et *Io. 3. Cum apparuerit, similes ei erimus* etc. Patet ergo, quod sicut visionem corporalem non habet quis nisi natus, ita nec spiritualem habere potest, nisi renatus. Et secundum triplicem regenerationem est triplex modus visionis. Nota autem quod in graeco non habetur, *denuo*, sed anothe, idest desuper, quod Hieronymus transtulit denuo, ut scilicet importet additionem, et sic Hieronymus intellexit dicens, *Nisi renatus fuerit denuo*; quasi dicat, nisi renatus iterato per fraternalem generationem. Chrysostomus autem dicit, nasci desuper esse proprium Filii Dei, quod ipse solus natus est desuper: *infr. eod. Qui desursum venit, super omnes est:* et dicitur Christus nasci desuper quantum ad tempus, ut ita liceat loqui, quia ab aeterno genitus: *Psal. 109. Ante luciferum genui te.* Et quantum ad generationis principium, quia a Patre caelesti: *inf. 6. Descendi, non ut faciam voluntatem meam* etc. Quia ergo nostra regeneratio est ad similitudinem Filii Dei, secundum illud *Rom. 8. Quos praescivit conformes fieri* etc. et ideo quia illa generatio superna est, et nostra generatio desuper est, quantum ad tempus per aeternam praedestinationem: *Eph. 1. Elegit nos in ipso* etc. et quantum ad donum Dei: *infr. 6. Nemo potest venire ad me* etc. *Eph. 2. Gratia Dei salvati estis* etc. Consequenter eum dicit.

c Ponit modum, et rationem huius spiritualis regenerationis. Et circa hoc primo ponitur dubitatio Nicodemi. Secundo responsio Christi, ibi, *Respondit Iesus: Amen amen dico tibi* etc. Circa primum sciendum est, quod sicut dicitur *1. Cor. 1. Animalis homo non percipit ea quae sunt spiritus Dei*; et ideo, quia Nicodemus carnalis adhuc, et animalis erat, non potuit quae dicebantur nisi carnaliter intelligere. Et ideo ea, quae Dominus dixerat de regeneratione spirituali, ipse de regeneratione carnali intelligebat: et hoc est, quod dicit, *Quomodo potest homo nasci* etc. Ubi secundum Chrysostomum sciendum est, quod Nicodemus voluit obiicere contra verba Salvatoris; sed tamen obiectio eius derisibilis est, quia Christus loquitur de regeneratione spirituali, hic autem obiicit de carnali. Similiter omnes rationes inductae ad impugnandum ea, quae sunt fidei, derisibiles sunt, quia non sunt secundum intentionem sacrae Scripturae. Obiicit autem Nicodemus contra verba Domini dupliciter, secundum quod dupliciter videbatur dictum Domini impossibile, scilicet quod homo denuo renascatur. Uno modo, scilicet propter irreversibilitatem humanae vitae: nam a senectute non potest homo redire ad pueritiam; unde dicitur *Iob 10. Semitam*, scilicet vitam praesentem, *per quam non revertar, ambulo*: et secundum hoc dicit, *Quomodo potest homo nasci, cum sit senex?* Quasi dicat, nunquid iterum efficietur, ut renascatur? *Iob 7. Non revertetur ultra in domum suam, neque cognoscet* etc. Secundo ex modo carnalis generationis: nam homo in principio cum generatur, est in parva quantitate, ita ut possit eum uterus maternus capere, postmodum vero, cum iam natus est, ad continua crementa paulatim perducitur, ita ut non possit in materno utero contineri; et ideo dicit, *Numquid potest in ventrem matris suae iterato introire, et renasci?* quasi dicat, Non, quia non capit eum venter. Sed haec locum non habent in generatione spirituali, quia homo quantumcumque per peccatum spiritualiter inveteratus, secundum illud *Psal. 31. Quoniam tacui, inveteraverunt omnia ossa mea*, potest per auxilium gratiae divinae ad novitatem venire, secundum illud *Psal. 102. Renovabitur ut aquilae iuventus tua.* Potest et quantumcumque magnus in uterum spiritualem, scilicet ecclesiae, per sacramentum baptismi introire. Qui autem sit uterus spiritualis, manifestum est, alias nunquam diceretur, *Ex utero ante luciferum genui te.* Nihilominus tamen aliqualem similitudinem habet, quod dicitur: nam sicut homo semel carnaliter natus non potest iterum nasci, ita et semel per baptismum spiritualiter natus non potest iterum nasci, quia non debet iterum baptizari: *Eph. 4. Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Consequenter cum dicit.

d Ponitur responsio Christi: et circa hoc tria facit. Primo solvit rationes Nicodemi ostendendo qualitatem regenerationis. Secundo manifestat solutionem per rationem, ibi, *Quod natum est ex carne* etc. Tertio per exemplum, ibi, *Non mireris* etc. Solvit ergo obiectiones, ostendens quod regeneratio, de qua loquitur, est spiritualis, et non carnalis: et hoc est quod dicit, *Amen amen dico tibi: Nisi quis renatus fuerit* etc. quasi dicat, Tu intelligis de generatione carnali, sed ego loquor de spirituali. Sed attende, quod supra dixerat, *Non potest videre regnum Dei;* hic vero dicit, *Non potest introire in regnum Dei*, quod idem est: nam quae regni Dei sunt, nullus videt, nisi regnum Dei intret; et tantum videt, quantum intrat: *Apoc. 2. In calculo*

nomen novum scriptum etc. Quod autem spiritualis regeneratio ex spiritu fiat, rationem habet, nam oportet generatum generari ad similitudinem generantis. Nos autem regeneramur in filios Dei, ad similitudinem veri Filii. Oportet ergo, quod regeneratio spiritualis fiat per id per quod assimilamur vero Filio, quod quidem est per hoc, quod spiritum eius habemus: *Ro. 8. Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius: 1. Io. 4. In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus, et ipse in nobis, quia de spiritu suo dedit nobis* etc. Oportet ergo quod spiritualis regenerationis per Spiritum sanctum fiat: *Rom. 8. Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore* etc. *infr. 7. Spiritus est, qui vivificat* etc. Est etiam huic regenerationi necessaria aqua, propter tria. Primo quidem propter humanae naturae conditionem: homo enim ex anima et corpore constat: et si in eius regeneratione esset spiritus tantum, solum quod spirituale est hominis, ostenderetur regenerari. Ut ergo regeneretur etiam caro, oportet, quod sicut est ibi spiritus per quem regeneratur anima, ita sit ibi aliquid corporale, per quod regeneretur corpus, et haec est aqua. Secundo propter humanam cognitionem: nam sicut Dionysius dicit; *Divina sapientia ita omnia ordinat, ut unicuique provideat secundum modum suae conditionis.* Homo autem est naturaliter cognoscitivus. Oportet ergo, eo modo dona spiritualia hominibus conferri, ut ea cognoscant: *1. Cor. 2. Ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis.* Naturalis autem modus huius cognitionis est, ut spiritualia per sensibilia cognoscat, cum omnis nostra cognitio a sensu incipiat. Oportuit ergo ad hoc quod intelligamus id quod spirituale est in hac regeneratione, quod esset in ea aliquid sensibile, et materiale, scilicet aqua, per quod intelligamus, quod sicut aqua lavat, et purgat corporaliter exterius, ita et per baptismum homo lavatur, et purgatur interius spiritualiter. Tertio propter causae congruitatem: nam causa nostrae regenerationis est Verbum incarnatum: *supr. 1: Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Congruit ergo, quod in sacramentis, quae efficaciam habent ex virtute Verbi incarnati, sit aliquid correspondens Verbo, et aliquid correspondens carni seu corpori: et hoc est spiritualiter aqua in sacro baptismo, ut scilicet per eam configuremur morti Christi, dum submergimur in ea, quando baptizamur, sicut Christus tribus diebus fuit in ventre terrae: *Ro. 6. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum* etc. Hoc etiam mysterium in prima rerum productione signatum est *Gen. 1.* quando spiritus Domini ferebatur super aquas. Sed per tactum mundissimae carnis Christi maior virtus collata est aquis: quia in principio producebant aquae reptile animae viventis, sed ex quo Christus baptizatus est in Iordane, animas spirituales aqua reddit. Per hoc autem quod hic dicit, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto*, manifeste apparet Spiritum sanctum esse Deum. Supra enim *cap. 1.* dicit, *Non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.* Ex quo sic formatur ratio. Ille ex quo spiritualiter renascuntur homines, est Deus. Sed homines renascuntur spiritualiter per Spiritum sanctum, ut hic dicitur. Ergo Spiritus sanctus est Deus. Sed hic est duplex quaestio. Prima est. Si nullus intrat regnum Dei nisi renascatur aqua. Antiqui autem patres non sunt renati aqua, quia non baptizabantur. Ergo non intraverunt regnum Dei. Alia est, quia cum sit triplex baptismus, scilicet fluminis, flaminis, et sanguinis, et multi fuerint baptizati ultimis duobus, quos dicimus intrasse regnum Dei statim, cum tamen non fuerint renati aqua; non videtur esse verum, quod hic dicitur, *Nisi quis renatus fuerit* etc. Responsio. Dicendum est quantum ad primum, quia regeneratio ex aqua et Spiritu sancto fit dupliciter, scilicet in veritate, et figura. Antiqui autem patres, licet non fuerint regenerati regeneratione vera, fuerunt tamen regenerati regeneratione figurali, quia semper habuerunt aliquod signum sensibile, in quo vera regeneratio praefigurabatur; et secundum hoc renati intraverunt regnum Dei, soluto pretio. Quantum ad secundum dicendum, quod illi qui renascuntur baptismo sanguinis, et flaminis, licet non habeant regenerationem in actu, habent tamen in voto: alias enim neque baptismus sanguinis aliquid valeret: nec esse posset baptismus spiritus. Sic ergo, ad hoc quod homo intret regnum Dei, oportet quod adsit baptismus aquae in re, sicut est in omnibus baptizatis; vel in voto, sicut est in martyribus, et cathecumenis, qui morte praeveniuntur antequam votum impleatur: vel in figura, sicut in antiquis patribus. Ex hoc quod dicitur, *Nisi quis renatus fuerit* etc. Pelagiani errantes dixerunt, quod pueri baptizantur, non quidem ut mundentur a peccatis, quae nondum habent, sed ut possint intrare regnum Dei. Sed hoc est falsum: quia quod Augustinus dicit *in lib. de Baptis. parv.* inconveniens est, quod imago Dei, scilicet homo, subtrahatur a regno Dei nisi propter aliquod impedimentum; quod esse non potest, nisi peccatum. Oportet ergo, quod in pueris qui subtrahuntur a regno, sit aliquod peccatum, scilicet originale. Consequenter cum dicit.

u Probat per rationem, quod oportet nasci ex aqua, et Spiritu sancto: et est ratio sua talis. Nullus potest pervenire ad regnum, nisi spiritualis efficiatur. Sed aliquis non efficitur spiritualis nisi per Spiritum sanctum. Ergo nullus potest intrare regnum Dei nisi renatus ex Spiritu sancto. Dicit ergo, *quod natum est ex carne, caro est*, idest nativitas secundum carnem facit nasci in vitam carnalem: *1. Cor. 15: Primus homo de terra terrenus* etc. et *quod natum est ex spiritu*, idest ex virtute Spiritus sancti, *spiritus est*, idest spiritualis.[3] Nota autem, quod haec praepositio *ex* quandoque designat causam materialem, sicut cum dico, cultellus est ex ferro: quandoque causam efficientem, sicut domus est ex aedificatore. Et secundum hoc quod dicitur, *quod natum est ex carne*, potest intelligi dupliciter, effective, et materialiter: effective quidem, quia virtus quae est in carne, est effectiva generationis; materialiter vero, quia aliquod carnale in animalibus est materia generati. Sed ex spiritu non dicitur aliquid nasci materialiter, cum spiritus immutabilis sit; materia vero sit subiectum transmutationis, sed dicitur effective. Secundum hoc ergo possimus accipere triplicem generationem. Unam, quae est ex carne materialiter, et effective, quae est communis omnibus qui carnalem statum habent. Alia est secundum spiritum effective, secundum quam regeneramur in filios Dei per gratiam Spiritus sancti, et

efficimur spirituales. Tertia est media, scilicet quae est ex carne materialiter solum, et ex Spiritu sancto effective: et haec est singularis, et propria Christi, quia materialiter est habens carnem ex carne matris natus, et effective est ex Spiritu sancto: *Mat. 1. Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.* Et ideo natus est sanctus: *Luc. 1. Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque quod nascetur ex te sanctum* etc.

LECTIO II.

Non mireris, quia dixi tibi, oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, et vocem eius audis; sed nescis unde veniat, aut quo vadat: sic est omnis, qui natus est ex spiritu.

b Respondit Nicodemus, et dixit ei: Quomodo possunt haec fieri?

c Respondit Iesus, et dixit ei: Tu es magister in Israel, et haec ignoras? Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur; et testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi vobis, et non creditis: quomodo si dixero vobis coelestia, credetis?

d Et nemo ascendit in coelum nisi qui descendit de coelo, filius hominis, qui est in coelo.

e Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis: ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.

LECTIO II.

Supra posuit Dominus rationem ad instruendam spiritualem generationem; hic ponit exemplum. Datur autem intelligi, quod Nicodemus audito, *quod natum est ex spiritu, spiritus est*, turbationem quandam dubietatis incurrit: et ideo Dominus dicit ei, *Non mireris, quia dixi tibi, oportet vos nasci denuo.* Ubi sciendum est, quod duplex est admiratio. Una devotionis, secundum quod aliquis magnalia Dei considerans, cognoscit ea sibi incomprehensibilia esse, unde relinquitur admirationi locus, secundum illud *Psal. 92. Mirabilis in altis Dominus:* et *alibi 118. Mirabilia testimonia tua* etc et ad hanc homines sunt inducendi, non prohibendi. Alia est infidelitatis, dum quis ea quae dicuntur non credens, miratur: unde dicitur *Matth. quod mirabantur in doctrina Christi:* et sequitur, quod scandalizabantur in eo: et ab hac admiratione Dominus Nicodemum removet, inducens exemplum, et cum dicit: *Spiritus ubi vult spirat.* Quod quidem eadem servata sententia, dupliciter quantum ad litteram exponi potest. Uno enim modo secundum Chrysostomum accipitur spiritus pro vento, sicuti in *Psal. 148. Spiritus procellarum, quae faciunt verbum eius:* et secundum hoc quatuor dicit de vento. Primo venti potestatem, cum dicit, *Spiritus ubi vult spirat*, idest ventus quo vult, flat. Et si dicas, quod ventus non habet voluntatem. Dicendum, quod voluntas sumitur pro appetitu naturali, qui nihil est aliud quam naturalis inclinatio, de qua dicitur *Iob 28. Qui creavit ventis pondus.* Secundo ponitur venti indicium, cum dicit: *Et vocem eius audis:* et sumitur vox pro sono, quem facit ventus ex percussione ad aliquod corpus, de quo dicitur *in Psal. 76. Vox tonitrui tui in rota.* Tertio ponit venti originem quae occulta est; unde dicit: *Et nescis unde veniat*, idest ubi oriatur: *Psal. 134. Qui producit ventos de thesauris suis.* Quarto ponit venti finem, qui similiter occultus est: unde dicit, *aut quo vadat*, supple nescis, idest ubi persistat: et hanc quidem similitudinem inducit ad propositum, cum dicit: *Sic est omnis, qui natus est ex spiritu;* quasi dicat: Si ventus, qui est corpus, habet occultam originem, nec potest sciri eius processus, quomodo miraris, si tu non potes scire processum regenerationis spiritualis? Sed contra hanc expositionem obiicit Augustinus dicens, quod Dominus non intellexit de vento, cum dicit: *Spiritus ubi vult spirat* etc. nam de quolibet vento scimus, unde veniat, aut quo vadat: nam Auster venit a Meridie, et vadit ad Aquilonem; Boreas vero e converso ab Aquilone ad Meridiem vadit. Quomodo ergo de spiritu corporeo dicit Dominus, *Nescis unde veniat* etc. Sed ad hoc responderi potest, quod principium venti potest sciri dupliciter. Uno modo in generali; et hoc modo scitur unde veniat, idest a qua parte mundi, sicut scitur, quod Auster venit a Meridie, et quo vadat, quia ad Aquilonem. Alio modo in speciali: et hoc modo nescitur unde veniat, idest in qua plaga determinate incipiat: aut quo vadat, scilicet ubi determinate cesset. Et cum Chrysostomo ad hanc expositionem conveniunt omnes fere Graeci doctores. Alio modo exponitur de Spiritu sancto: et secundum hoc quatuor ponit de Spiritu sancto. Primo quidem eius potestatem, cum dicit, *Spiritus ubi vult spirat*, quia pro libero potestatis arbitrio inspirat ubi vult, et quando vult, corpora illustrando: *1. Cor. 12. Haec omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.* Ex quo confutatur error Macedonii ponentis Spiritum sanctum esse ministrum Patris, et Filii: non enim spiraret, ubi ipse vellet, sed ubi ei mandaretur. Secundo vero ponit Spiritus sancti indicium, cum dicit: *Et vocem eius audis: Psalm. 94. Hodie si vocem audieritis* etc. Sed contra hoc obiicit Chrysostomus dicens, quod non potest intelligi de Spiritu sancto. Dominus enim loquebatur cum Nicodemo, qui adhuc infidelis erat, cui non competebat audire vocem Spiritus sancti. Sed dicendum secundum Augustinum, quod Spiritus sancti est duplex vox. Una, qua loquitur intus in corde hominis: et hanc audiunt solum fideles, et sancti, de qua dicitur *in Psal. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Alia est, qua Spiritus sanctus loquitur in Scripturis, vel per praedicatores, secundum quod dicitur *Matth. 52. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus sanctus* etc. et hanc audiunt etiam infideles et peccatores. Tertio ponit Spiritus sancti originem, quae occulta est: unde dicit, *Et nescis unde veniat*, licet vocem eius audias. Et hoc ideo, quia venit a Patre, et Filio: *infr. 15. Cum autem venerit paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit.* Pater autem, et Filius *lucem habitat inaccessibilem, quam nemo hominum vidit* etc. ut dicitur *1. Tim. ult.* Quarto ponit Spiritus sancti finem, qui quidem occultus

est; et ideo dicit, *aut quo vadat*, supple nescitis, quia perducit ad occultum finem, scilicet ad beatitudinem aeternam. Unde dicitur *pignus haereditatis*, *Ephes. 1.* et *1. Corin. 2. Oculus non vidit* etc. Vel, *nescis unde veniat*, idest quomodo hominem introeat: *aut quo vadat*, idest ad quam perfectionem illum adducat: *Iob 9. Si venerit ad me, non videbo eum. Sic est omnis qui natus est ex spiritu*, idest sicut Spiritus sanctus; nec mirum: nam sicut supra dixerat, *Quod natum est ex spiritu, spiritus est*, quia in viro spirituali sunt proprietates Spiritus sancti, sicut in carbone succenso sunt proprietates ignis. Sunt autem in eo, qui natus est ex Spiritu sancto, praedictae quatuor proprietates Spiritus. Primo namque habet libertatem: *1. Corin. 3. Ubi Spiritus Domini, ibi libertas:* quia Spiritus Domini ducit ad id quod rectum est: *Psal. 142. Spiritus tuus bonus deducet me* etc. et liberat a servitute peccati, et legis: *Rom. 8. Lex spiritus vitae in Christo liberavit me* etc. Secundo vero eius indicium sumis per vocem verborum suorum, quod dum audis, cognoscis eius spiritualitatem: *Mat. 12. Ex abundantia cordis os loquitur.* Tertio vero habet originem occultam, et finem, quia nullus potest spiritualem iudicare: *1. Cor. 2. Spiritualis autem omnia iudicat, et ipse* etc. Vel, *nescis unde veniat*, principium spiritualis nativitatis eius, quod est gratia baptismalis: *aut quo vadat*, idest quo dignus efficitur, idest vita aeterna, quae tibi adhuc occulta est.

b Hic ponitur causa, et ratio spiritualis regenerationis. Et primo ponitur interrogatio Nicodemi. Secundo responsio Domini, *Respondit Iesus, et dixit* etc. Apparet autem ex primo, quod Nicodemus adhuc rudis, et adhuc Iudaeus sensibilis existens, mysteria Christi, et per exempla, et per rationes proposita intelligere non poterat; et ideo dicit: *Quomodo possunt haec fieri.* Dupliciter namque aliqui inquirunt. Quidam namque ex diffidentia, sicut Zacharias *Luc. 1. Unde hoc sciam* etc. et ideo punitus fuit: *Isa. 40. Qui dat scrutatores eius* etc. Aliqui vero ex studio addiscendi: sicut Virgo beata, cum dixit angelo *Luc. 2. Quomodo fiet istud* etc. et tales instruuntur. Quia ergo iste quaesivit ex studio addiscendi, ideo meruit instrui: et hoc est quod sequitur.

c Ubi primo Dominus arguit eius tarditatem. Secundo respondet ad quaestionem ipsius, ibi, *Et nemo ascendit in caelum* et caet. Tarditatem eius arguit ex tribus. Primo ex conditione personae eius cui loquitur, cum dicit, *Tu es magister.* Ubi non reprehendit eum Dominus ut insultaret ei; sed quia confidebat adhuc de magisterio suo, praesumens de sua scientia, voluit eum humiliando efficere habitaculum Spiritus sancti: *Isa ulti. Ad quem respiciam* etc. Et dicit *Tu es magister:* quia si aliquis simplex non potest profunda capere, tolerabile est; et ideo dicit ei, *Tu es magister*, idest literae quae occidit, *1. Cor. 3. in Israel, et haec*, scilicet spiritualia, *ignoras: Heb. 6. Etenim cum deberetis esse magistri* etc. Si dicas, quod Dominus iuste argueret Nicodemum, si dixisset ei aliquid de veteri lege, et ipse non intellexisset, sed dixit ei de nova lege. Dicendum quod ea quae Dominus dicit de spirituali generatione, continentur in lege veteri; sed sub figura, secundum quod habetur *1. Corin. 10. Omnes in Moyse baptizati* etc. et prophetae etiam hoc dixerunt: *Ezech. 36. Effundam super vos aquam mundam* etc. Secundo vero arguit eius tarditatem ex conditione dicentis. Quod enim non acquiescatur dictis alicuius hominis rudis, tolerari potest; sed repugnare dictis hominis sapientis, et magnae auctoritatis, reprehensibile est; et ideo dicit: *Amen amen dico tibi, quia quod scimus loquimur* etc. Requiritur enim ad idoneitatem testis, ut perhibeat testimonium de auditu, vel visu: *1. Io. 1. Quod vidimus et audivimus;* et ideo Dominus utrumque dicit, *Quod scimus, loquimur, et quod vidimus, testamur.* Scit autem Dominus secundum quod homo omnia: *infra ult. Domine tu omnia nosti: 2. Mach. 6. Domine qui habes sanctam scientiam* etc. Sed et videt omnia cognitione divinitatis: *infra 8. Ego quae vidi apud Patrem meum, haec facio.* Dicit autem pluraliter, *scimus, et vidimus*, ut insinuet mysterium Trinitatis: ideo Pater in me manens, ipse facit opera. Vel quod scimus, ego et alii spirituales effecti: quia, ut dicitur *Mat. 10. Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare;* et tamen testimonium ita probatum, ita firmum, *non accipitis: infra eodem: Et testimonium eius nemo accipit.* Tertio arguit eius tarditatem ex conditione eorum quae dicuntur: quod enim aliqua difficilia non capiantur ab aliquo, non est mirum; sed quod facilia quis non capit, reprehensibilis est: et ideo dicit, *Si terrena dixi vobis* etc. quasi dicat: Si haec quae sunt levia, non capis, quomodo capere poteris processum Spiritus sancti? *Sap. 9. Quae in terris sunt, difficile invenimus, et quae in coelis sunt, quis investigabit?* Sed contra non invenitur ex praemissis, quod Dominus dixerit Nicodemo aliqua terrena. Et dicendum secundum Chrysostomum hic quod dicit Dominus, *Si terrena dixi vobis* etc. intelligitur de exemplo venti: ventus enim, cum sit generabilis et corruptibilis, numeratur inter res terrenas. Vel potest dici secundum eundem, quod spiritualis generatio, quae est in baptismo, coelestis quidem est quantum ad principium, quod sanctificat et regenerat, sed terrena quantum ad subiectum: quod enim regeneratur, scilicet homo, terrenus est. Vel dicendum secundum Augustinum quod intelligendum est de eo quod supra dixerat: *Solvite templum hoc* etc. quod ideo terrenum est, quia hoc dixit de templo corporis sui, quod de terra acceperat. *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixero vobis coelestia, credetis?* quasi dicat, si non creditis generationem spiritualem temporalem, quomodo credetis aeternam Filii generationem? Vel si non creditis, quae dico de potestate corporis mei, quomodo credetis de potestate divinitatis meae, et de potestate Spiritus sancti?

d Hic respondet quaestioni. Et primo ponit causas spiritualis regenerationis. Secundo manifestat quod dicit, ibi, *Sic enim Deus dilexit* et caet. Causa autem spiritualis regenerationis est duplex, scilicet mysterium incarnationis Christi, et passionis eius; et ideo primo agit de incarnatione; secundo de passione, ibi, *Et sicut Moyses.* Est autem considerandum primo, quomodo ista responsio Christi quaestioni Nicodemi satisfaciat. Dixerat enim super Dominus, de spiritu loquens, quod, *nescis unde veniat, aut quo vadat:* per quod dabatur intelligi, quod spiritualis regeneratio haberet occultum principium, et occultum finem. Occulta autem

nobis sunt, quae in coelis sunt, secundum illud *Sap. 9. Quae in caelis sunt, quis investigabit?* Quaestio ergo Nicodemi, *quomodo possunt haec fieri?* sic debet intelligi. Quomodo possit aliquid de occulto caelorum venire, aut ad occultum caelorum ire? Unde antequam quaestioni satisfaceret, hunc intellectum quaestionis explicavit, dicens: *Quomodo si dixero vobis caelestia credetis?* Et statim incipit ostendere, cuius sit in caelum ascendere proprium, quia omnis, qui de caelo descendit, secundum illud *Eph. 4. Qui descendit, ipse est et qui ascendit.* Hoc enim et in rebus naturalibus invenitur, quod unumquodque corpus tendit in locum secundum suam originem vel naturam. Unde hoc modo potest fieri ut aliquis per spiritum vadat ad locum, quem carnales nesciunt, ascendendo in caelum, si hoc fiat per virtutem eius, qui descendit de caelo, quia ad hoc descendit, ut ascendens nobis viam aperiret: *Mich. 2. Ascendit pandens iter ante eos.* Sed quia dicit, *Qui descendit de caelo filius hominis*, quidam errandi sumpserunt occasionem. Cum enim filius hominis designet humanam naturam, quae componitur ex anima, et corpore, per hoc quod dicit quod filius descendit de caelo, Valentinus accipere voluit quod etiam corpus de caelo detulisset, et transisset per Virginem, nihil ex ea accipiens, sicut aqua per fistulam, ergo non de terrena substantia, nec sumptum de virgine: quod est contra Apostolum *Rom. 1. Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Origenes vero dixit, quod descendit de coelo secundum animam, quam dicit ab initio fuisse creatam cum angelis, et Verbo unitam, et postmodum de caelo descendisse assumendo carnem de Virgine. Sed et hoc repugnat catholicae fidei, quae animas dicit ante corpora non extitisse. Non ergo intelligendum est, quod filius hominis secundum humanam naturam de caelo descenderit, sed secundum divinam. Cum enim in Christo sit unum suppositum vel hypostasis, vel persona duarum naturarum, divinae scilicet et humanae, ex quacumque earum hoc suppositum nominetur, possunt ei attribui et divina, et humana: possumus enim dicere, quod filius hominis creavit stellas, et quod Filius Dei crucifixus est; sed Filius Dei crucifixus est, non secundum divinam naturam, sed secundum humanam; filius autem hominis creavit stellas secundum divinam naturam, ita ut in his quae de Christo dicuntur, non est attendenda distinctio quantum ad id de quo dicuntur, quia indifferenter et divina, et humana dicuntur de Deo et homine, sed est attendenda distinctio quantum ad id, secundum quod dicuntur, quia divina dicuntur de Christo secundum divinam naturam, humana vero secundum humanam. Descendere ergo de coelis dicitur de filio hominis, non secundum humanam naturam, sed secundum divinam, secundum quam convenit ei ante incarnationem de coelo fuisse, secundum illud *Psal. 115. Coelum coeli Domino.* Dicitur autem descendisse non motu locali, quia sic non remaneret in caelo: nihil enim localiter motum manet, unde descendit. Et ideo ad excludendum motum localem subdit, *Qui est in caelo;* quasi dicat, sic descendit de caelo, quod tamen est in coelo: descendit enim de coelo, non quidem desinens esse sursum, sed assumens naturam quae est deorsum: quae, quia non includitur, vel comprehenditur, corpore eius existente in terra, ipse secundum divinitatem erat in caelis et ubique; et ideo ad designandum, quod hoc modo dicitur descendisse, quia assumpsit naturam, dixit, quod *descendit filius hominis*, idest inquantum factus filius hominis. Vel potest dici etiam, quod quantum ad corpus descendit de caelo, ut Hilarius dicit, non quod materia corporis Christi descenderit de caelo, sed quod virtus formativa eius de caelo fuit. Sed quid est quod dicit, *Nemo ascendit in caelum nisi filius hominis* etc. nonne Paulus, et Petrus, et alii sancti ascenderunt, secundum illud *2. Corint. 5. Domum habemus non manufactam in caelis* etc. Respondeo. Dicendum, quod nemo ascendit in coelum nisi Christus, et membra sua, idest iusti fideles; propterea Filius Dei de caelis descendit, ut nos faciendo membra sua ad ascensum caelorum praepararet: nunc quidem in spe, tandem vero in re: *Eph. 2. Qui resuscitavit nos, et consedere nos fecit* etc.

a Hic ponit mysterium passionis, cuius virtute baptismus efficaciam habet: *Ro. 6. Quicumque baptizati sunt* etc. et circa hoc tria facit. Primo namque proponit passionis figuram. Secundo passionis modum. Tertio passionis fructum. Figuram quidem assumit de veteri lege, ut reducat ad intellectum Nicodemum; unde dicit, *Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto* etc. quod quidem habetur *Num. 21.* quando Dominus populo Iudaeorum dicenti, *Nauseat anima nostra super hoc cibo levissimo,* in ultionem misit serpentes, et postea concurrente populo ad Moysen, et ipso clamante ad Dominum; mandavit Dominus in remedium fieri serpentem aeneum, qui quidem fuit et in remedium contra illos serpentes, et in figuram passionis dominicae. Unde et dicit ibi, *In signum* etc. Proprium autem serpentis est habere venenum; sed serpens aeneus venenum non habuit, sed figura fuit serpentis venenosi. Sic et Christus non habuit peccatum, quod est venenum: quia cum consummatum fuerit, generat mortem, ut dicitur *Iacob. 4.* sed habuit similitudinem peccati: *Ro. 8. Misit Deus filium suum* etc. Ideo Christus habuit effectum serpentis contra motum concupiscentiarum ignitarum. Modum autem passionis ostendit cum dixit, *Sic exaltari oportet* etc. quod intelligitur de exaltatione crucis; unde *infr. 12.* cum diceret, *oportet exaltari filium hominis* etc. sequitur, *Hoc dicebat significans qua morte clarificaturus esset Deum.* Voluit autem mori exaltatus. Primo, ut purgaret caelestia: iam enim per sanctitatem suae conversationis purgaverat terram, restabat per mortem purgare aerea: *Colos. 1. Pacificans per sanguinem suum quae in caelis, et quae in terris.* Secundo, ut triumpharet de daemonibus, qui in aere bellum praeparant: *Eph 2. Secundum principem potestatis aeris* etc. Tertio, ut corda nostra ad se traheret: *infr. 12. Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me* etc. Quarto, quia in morte crucis fuit exaltatus, inquantum ibi de inimicis triumphavit. Unde mors non vocatur, sed exaltatio: *Psal. 109. De torrente* etc. Quinto, quia crux fuit causa exaltationis eius: *Phil. 2. Factus est obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod* etc. fructus autem passionis Christi est aeternus: unde dicit, *Ut omnis qui credit in ipsum,* bene operando, *non pereat, sed ha-*

beat vitam aeternam. Et respondet hic fructus fructui figuralis serpentis. Quicumque enim respiciebant serpentem aeneum, liberabantur a veneno, et praeservabantur vitae. Hic autem respicit filium hominis exaltatum, qui credit Christo crucifixo, et sic liberatur a veneno, id est a peccato; *infr. 11. Qui credit in me, non morietur* et caet. Et praeservatur ad vitam aeternam: *infr. 20. Haec scripta sunt ut credatis, et ut credentes vitam habeatis* etc.

LECTIO III.

Sic enim Deus dilexit mundum ut filium suum unigenitum daret; ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam.

b Non enim misit Deus filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.

c Qui credit in eum, non iudicatur.

d Qui autem non credit, iam iudicatus est: quia non credit in nomine Unigeniti filii Dei.

e Hoc est autem iudicium: quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem: erant enim eorum mala opera.

f Omnis enim qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius.

g Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera eius, quia in Deo sunt facta.

LECTIO III.

Supra Dominus assignavit causam spiritualis regenerationis quantum ad descensum filii, et exaltationem filii hominis, et posuit fructum, scilicet vitam aeternam: qui quidem fructus incredibilis videbatur hominibus habentibus necessitatem moriendi, et ideo Dominus hoc manifestat. Et primo probat magnitudinem fructus ex magnitudine divini amoris. Secundo excludit quandam responsionem, ibi, *Non enim misit Deus filium suum.* Notandum est autem, quod omnium bonorum nostrorum causa est Dominus, et divinus amor. Amare enim proprie est velle alicui bonum. Cum ergo voluntas Dei sit causa rerum, ex hoc provenit nobis bonum, quia Deus amat nos. Et quidem amor Dei est causa boni naturae: *Sap. 11. Diligis omnia quae sunt* etc. Item est causa boni gratiae: *Hier. 31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te* etc. scilicet per gratiam. Sed quod sit etiam dator boni gloriae, procedit ex magna charitate; et ideo ostendit hic, hanc Dei charitatem esse maximam ex quatuor. Primo namque ex persona amantis, quia Deus est qui diligit, et immense; et ideo dicit, *Sic Deus dilexit: Deut. 33. Dilexit populos, omnes sancti* etc. Secundo ex conditione amati, quia homo est qui diligitur, mundanus scilicet, corporeus, idest in peccatis existens: *Ro. 5. Commendat Deus suam charitatem in nobis, quoniam cum adhuc inimici essemus* etc. et ideo dicit, *Mundum.* Tertio ex magnitudine munerum: nam dilectio ostenditur per donum quia, ut dicit Gregorius *hom. Pent. Probatio dilectionis exhibitio operis est.* Deus autem maximum donum nobis dedit, quia filium suum Unigenitum; ideo dicit, *Ut filium suum Unigenitum daret: Ro. 8. Proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus* et caet. Et dicit, *suum,* idest filium naturalem, sibi consubstantialem, non adoptivum, de quibus *in Psal. 81. Ego dixi dii estis*, et per hoc patet falsitas Arii: quia si filius Dei esset creatura, ut ipse dicebat, non posset in eo ostendi immensitas divini amoris per susceptionem infinitae bonitatis, quam nulla creatura recipere potest. Dicit etiam, *Unigenitum*, ut ostendat Deum non divisum amorem habere ad plures filios, sed totum in filio quem dedit ad comprobandum immensitatem sui amoris: *infr. 5. Pater diligit Filium, et omnia demonstrat* ei. Quarto ex fructus magnitudine, quia per eum habemus vitam aeternam; unde dicit, *Ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam*, quam acquisivit nobis per mortem crucis. Sed nunquid ad hoc dedit eum, ut moreretur in cruce? Dedit quidem eum ad mortem crucis, inquantum dedit voluntatem patiendi in ea: et hoc dupliciter. Primo, quia inquantum filius Dei ab aeterno habuit voluntatem assumendi carnem, et patiendi pro nobis, et hanc voluntatem habuit a Patre. Secundo vero, quia animae Christi inspirata est a Deo voluntas patiendi. Nota autem, quod Dominus supra loquens de descensu, qui competit Christo secundum divinitatem, nominavit eum filium Dei: et hoc est ratione unius suppositi in duabus naturis, sicut supra dictum est. Et ideo divina possunt praedicari de supposito humanae naturae, et humana de supposito divinae, non tamen secundum eandem naturam; sed divina secundum divinam naturam, et humana secundum humanam. Specialis autem causa, quare hic nominavit eum filium Dei, est, quia ipse proposuit donum istud in signum divini amoris, per quem provenit nobis fructus vitae aeternae. Tali ergo nomine nominandus erat, cui competeret indicare virtutem factivam vitae aeternae, quae non est in Christo, inquantum filius hominis, sed inquantum filius Dei: *Io. ult. Hic est verus Deus, et vita aeterna: supra c. 1. In ipso vita erat.* Sed nota, quod dicit, *non pereat.* Perire namque dicitur aliquid, quod impeditur, ne perveniat ad finem ad quem ordinatur. Homo autem ordinatur ad finem, qui est vita aeterna, et quandiu peccat, avertit se ab ipso fine. Et licet dum vivit, omnino non pereat, ita quod non possit restaurari, tamen quando moritur in peccato, tunc perit omnino: *Psal. 1. Iter impiorum peribit.* In hoc autem, quod dicit, *Habeat vitam aeternam*, indicatur divini amoris immensitas: nam dando vitam aeternam, dat seipsum: nam vita aeterna nihil aliud est, quam frui Deo. Dare autem seipsum magni amoris est indicium: *Ephes. 2. Deus autem, qui dives est in misericordia, convivificabit nos in Christo* etc. idest fecit nos habere vitam aeternam.

b Hic excludit Dominus obiectionem quae posset fieri. In veteri enim lege promittebatur, quod Dominus esset venturus ad iudicandum: *Isai. 3. Dominus ad iudicium veniet* etc. Unde posset aliquis dicere, quod non venerat filius Dei, ut det vitam aeternam, sed ut iudicet mundum. Et ideo hoc excludens Dominus, primo ostendit se non venisse ad iudicandum,

Secundo probat, ibi, *Qui credit in eum* etc. Dicit ergo: Non enim venit filius Dei ad iudicandum, quia, *non misit Deus filium suum*, scilicet quantum ad primum adventum, *ut iudicet mundum, sed ut salvetur*. Simile habetur *Io. 12. Non enim veni ut iudicem mundum*, etc. Salus autem hominis est, ut perveniat ad Deum: *Psal. 61. In Deo salutare meum.* Pervenire autem ad Deum est consequi vitam aeternam: unde idem est salvari, quod habere vitam aeternam. Nec debent homines esse pigri, et abutentes Dei misericordia propter hoc quod dicit, *Non veni ut iudicem* etc. licentiam sibi indulgere peccandi: quia etsi in primo adventu non venerit ad iudicandum, sed ad dimittendum; in secundo tamen veniet ad iudicandum, sed non ad dimittendum, ut Chrysostomus dicit: *Psal. 74. Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo* etc. contra id, quod dicitur *infr. 9. In iudicium ego veni.* Sed dicendum est, quod duplex est iudicium. Unum est discretionis et ad hoc venit filius Dei in primo adventu, quia eo veniente homines discreti sunt, quidam per caecitatem, quidam per lumen gratiae. Aliud est condemnationis; et in hoc quantum de se non venit.

c Hic probat quae dixerat, quasi per locum a divisione, hoc modo. Quicumque iudicabitur, aut erit fidelis, aut infidelis. Sed non veni ad iudicandum infideles, quia iam iudicati sunt. Ergo a principio non misit Deus filium suum, ut iudicet mundum. Primo ergo ostendit, quod fideles non iudicantur. Secundo quod nec infideles, ibi, *Qui autem non credit.* Dicit ergo, *Non veni ut iudicem mundum*, quia non venit ad iudicandum fideles: quia qui credit in eum, non iudicatur, scilicet iudicio condemnationis, quo nullus credens in eum fide formata iudicatur: *infra 5. In iudicium non venit, sed transiet* etc. sed iudicabitur iudicio praemiationis, et approbationis, de quo dicit Apostolus *1. Cor. 4. Qui autem iudicat me, Dominus est.* Sed nunquid multi fideles peccatores non damnabuntur? Respondeo. Dicendum, quod quidam haeretici dixerunt, quod nullus fidelis, quantumcumque peccator, damnabitur, sed salvabitur merito fundamenti, scilicet fidei, licet aliquam poenam patiatur. Et erroris sui fundamentum sumunt ex hoc quod dicit Apostolus *1. Cor. 3. Fundamentum aliud nemo potest ponere:* et *infra, Si cuiusquam opus arserit, ipse tamen salvus erit, quasi per ignem.* Sed hoc manifeste est contra Apostolum ad *Gal. 5. Manifesta sunt opera carnis, quae sunt fornicatio* etc. *Qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Dicendum est ergo, quod fundamentum non est fides informis, sed formata, quae per charitatem operatur. Et ideo signanter non dicit Dominus qui credit ei, sed *qui credit in eum*, idest qui credendo in eum per charitatem tendit, non iudicatur; et hoc, quia non peccat mortaliter, per quod tollitur fundamentum. Vel secundum Chrysostomum. Omnis qui male agit, non credit: *ad Tit. 1. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant;* sed qui bene agit: *Iacob. 2. Ostende mihi ex operibus fidem tuam;* et talis non iudicatur, et non condemnatur propter infidelitatem.

d Hic ostendit, quod infideles non iudicantur. Et primo ponit suam sententiam. Secundo manifestat eam, ibi, *Hoc autem est iudicium* etc. Sciendum est autem circa primum secundum Augustinum quod non dicit Christus, *Qui non credit*, iudicatur, sed dicit, *non iudicatur*, quod potest tripliciter exponi. Secundum Augustinum enim. *Qui non credit, non iudicatur, quia iam iudicatus est*, non in re, sed in Dei praescientia, idest iam praecognitus est apud Deum condemnandus: *2. Tim. 2. Novit Dominus qui sunt eius.* Alio modo secundum Chrysostomum. *Qui non credit, iam iudicatus est*, idest hoc ipsum, quod non credit, est sibi ad condemnationem: non credere enim est non adhaerere lumini, quod est esse in tenebris, et haec est magna condemnatio: *Sap. 17. Una catena tenebrarum* etc. *Tob. 5. Quale gaudium mihi erit* etc. Tertio modo secundum eundem, *Qui non credit*, non iudicatur, idest iam condemnatus est, idest iam manifestam causam condemnationis habet: et simile est, ac si diceretur de aliquo, qui manifestam causam mortis habet, ante etiam quam feratur sententia mortis contra eum, quia iam mortuus est. Unde Gregorius dicit quod in iudicio duplex est ordo. Quidam etenim iudicabuntur iudicio discussionis, illi videlicet qui habent aliquid condemnationi repugnans, scilicet bonum fidei, scilicet fideles peccatores; sed infideles, quorum damnatio est manifesta, absque discussione damnantur: et de istis dicitur, *Qui non credit, iam iudicatus est: Psal. 1. Non resurgent impii in iudicio*, scilicet discussionis. Sciendum est autem quod iudicari idem est quod condemnari; condemnari autem est a salute excidere, ad quam una sola via pervenitur, scilicet per nomen Filii Dei: *Act. 4. Non est aliud nomen datum sub coelo*, et in *Psal. 53. Deus in nomine tuo salvum me fac.* Qui ergo non credunt in Filium Dei, excidunt a salute, et manifesta est in eis causa damnationis.

e Hic manifestat Dominus suam sententiam, scilicet quod causa condemnationis manifesta est in infidelibus. Et primo ponit manifestans signum. Secundo ostendit signi convenientiam, ibi, *Omnis enim qui male agit* etc. In signo autem proposito tria facit. Primo enim proponit Dei beneficium. Secundo perversitatem mentis infidelium. Tertio perversitatis causam. Dicit ergo: Manifeste apparet, quod qui non credit, iam iudicatus est, quod apparet ex Dei beneficio: quia, *lux venit in mundum.* Homines enim erant in tenebris ignorantiae: quas quidem tenebras Deus destruxit, mittens lucem in mundum, ut homines cognoscerent veritatem: *Infr. 8. Ego sum lux mundi, qui sequitur me* etc. *Luc. 1. Visitavit nos oriens ex alto, illuminare his qui in tenebris* etc. Sed ista venit in mundum, scilicet lux, quia homo ad eam accedere non poterat, nam lucem habitat inaccessibilem, quam nemo hominum etc. Apparet etiam ex perversitate mentis infidelium, *Qui dilexerunt magis tenebras quam lucem*, idest magis voluerunt esse in tenebris ignorantiae, quam instrui per Christum: *Iob 22. Ipsi fuerunt rebelles lumini: Isa. 5. Vae qui ponunt lucem tenebras* etc. cuius quidem perversitatis causa est, quia *erant enim eorum mala opera*, quae a luce dissonant, et tenebras quaerunt: *Ro. 13. Abiiciamus opera tenebrarum*, idest peccata quae tenebras quaerunt: *1. Thess. ult. Qui dormiunt, nocte dormiunt: Iob 24. Oculus adulteri observat caliginem.* Ex hoc autem aliquis non credit luci, quod ei repugnat discedendo. Sed nunquid omnes infideles habent mala opera? Videtur quod

non. Nam multi gentiles secuudum virtutem operati sunt, puta Cato, et alii plures. Sed dicendum secundum Chrysostomum, quod aliud est bene operari ex virtute, aliud ex aptitudine et dispositioue naturali: nam aliqui ex dispositione naturali bene operantur, quia ex eorum dispositione non inclinantur ad contrarium: et hoc modo etiam infideles potuerunt bene operari: sicut quod aliquis caste vixit, quia non impugnabatur a concupiscentia, et sic de aliis. Illi autem ex virtute bene operantur, qui etsi inclinentur ad vitium contrarium, tamen ex rectitudine rationis, et bonitate voluntatis a virtute non declinant; et hoc est proprium fidelium. Vel dicendum, quod licet infideles bona facerent, non tamen faciebant propter amorem virtutis, sed propter inanem gloriam. Nec etiam omnia bene operabantur, quia Deo cultum debitum non reddebant. Consequenter eum dicit.

f Ostendit propositi signi convenientiam. Et primo quidem quantum ad malos. Secundo quantum ad bonos, ibi, *Qui autem facit veritatem* etc. Dicit ergo, *Ideo non dilexerunt lucem, quia erant eorum mala opera*. Et hoc patet, quia, *omnis qui male agit, odit lucem*. Non autem dicit egit, sed, *agit*, quia si quis male egit, tamen poenitens, et videns se male fecisse, dolet, non odit lucem, sed ad lucem venit. *Sed omnis qui male agit*, idest in malo perseverat, non dolet, nec ad lucem venit, sed eam odit: non inquantum veritatis quidem est manifestativa, sed inquantum per eam peccatum hominis manifestatur: diligit enim malus homo cognoscere lucem et veritatem, sed odit per eam manifestari: *Iob 24. Si subito apparuerit aurora, arbitrantur umbram mortis* etc. Et ideo *non venit ad lucem*. Et hoc *ut non arguantur opera eius*. Nullus enim homo qui non vult malum deserere, vult reprehendi, sed fugit, et odit: *Amos. 5. Odio habuerunt corripientem in porta: Prov. 15. Non amat pestilens eum, qui se corripit*.

g Hic ostendit idem quantum ad bonos facientes veritatem, idest bona opera. Veritas enim non solum in cogitatione et dictis consistit, sed et in factis. *Venit ad lucem*. Sed numquid aliquis ante Christum fecit ita? Videtur quod non: ille enim facit veritatem, qui non peccat; sed ante Christum omnes peccaverunt, ut dicitur *Rom. 3*. Respondeo. Dicendum secundum Augustinum, quod ille facit veritatem in seipso, cui displicet malum quod fecit: et relictis tenebris, observat se a peccatis: et de praeteritis poenitens, *venit ad lucem*, ad hoc, ut specialiter, *manifestentur opera eius*. Sed contra est, quod nullus debet publicare bona quae facit; unde Pharisaei de hoc a Domino reprehenduntur. Dicendum est, quod licitum est velle manifestare opera sua coram Deo, ut adprobentur, secundum quod dicitur *2. Cor. 10. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus* etc et *Iob 16. Ecce in caelo est testis* etc. Velle etiam manifestari in sua conscientia ut gaudeat, secundum quod dicitur *2. Corint. 1. Gloria nostra haec est testimonium conscientiae* etc. Velle autem manifestari hominibus ad laudem, vel gloriam propriam, reprehensibile est. Nihilominus tamen sancti viri bona quae faciunt, manifestari desiderant hominibus propter honorem Dei, et propter utilitatem fidei: *Matth. 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus* etc. sed *veniunt ad lucem, ut manifestentur opera eorum, quoniam in Deo sunt facta*, idest secundum mandatum Dei, vel per gratiam Dei: quicquid enim boni facimus, sive vitando peccatum, seu poenitendo de commissis, sive bona operando, totum est a Deo, iuxta illud *Isa. 26. Omnia opera nostra operatus es in nobis* etc.

LECTIO IV.

Post haec venit Iesus, et discipuli eius in terram Iudaeam: et illic morabatur cum eis, et baptizabat.

b Erat autem et Ioannes baptizans in Aennon iuxta Salim, quia aquae multae erant illic; et veniebant, et baptizabantur: nondum enim missus fuerat Ioannes in carcerem.

c Facta est autem quaestio discipulis Ioannis cum Iudaeis de purificatione.

d Et venerunt ad Ioannem, et dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum.

LECTIO IV.

Supra Dominus tradidit doctrinam de spirituali regeneratione per verba; hic vero doctrinam illam implet per opera baptizando. Et primo inducitur duplex baptismus. Secundo movetur quaestio de comparatione eorum, ibi, *Facta est ergo quaestio* etc. Circa primum duo facit. Primo inducitur baptismus Christi. Secundo baptismus Ioannis, ibi, *Erat autem Ioannes* etc. Dicit ergo primo, *Post haec*, scilicet quae de doctrina spiritualis regenerationis praemissa sunt, *venit Iesus, et discipuli in Iudaeam terram* Sed hic est quaestio literalis, Nam supra dixerat Evangelista, quod Dominus de Galilaea venerat in Hierusalem, quae est Iudaea terra, ubi instruxerat Nicodemum. Quomodo ergo post instructionem Nicodemi venit in Iudaeam, cum iam esset ibi? Ad quod est duplex responsio: nam secundum Bedam Christus post verba Nicodemi ivit in Galilaeam, et ibi aliquandiu moratus redit in Iudaeam: et ideo cum dicitur, *Post haec venit Iesus*, non est intelligendum, quod immediate venerit in Iudaeam post verba Nicodemi. Alio modo secundum Chrysostomum intelligendum est quod post haec immediate venerit in terram Iudaeam: Christus enim volebat praedicare ubi multitudo conveniebat, ut multi converterentur: *Psal. 39. Annuntiavi iustitiam tuam in ecclesia magna:* et *infra 18. Ego palam locutus sum* etc. Duo autem loca erant in Iudaea, ad quae confluebat multitudo Iudaeorum, scilicet Hierusalem, ad quam ibant ad festa, et Iordanis, ad quem concurrebant propter praedicationem, et baptismum Ioannis. Et ideo Dominus ista duo loca frequentans, statim completis diebus festis in Hierusalem, quae est in una parte Iudaeae, venit in aliam partem Iudaeae, ubi Ioannes baptizabat, scilicet in Iordanem. Moraliter autem Iudaea interpretatur confessio, ad quam venit Iesus: quia Christus confitentes sua peccata, vel di-

vinam laudem, visitat : *Psalm. 113. Facta est Iudaea*
sanctificatio eius: et illic moratur, quia tales non tran-
sitorie visitat : *infr. 14. Ad eum venismus, et mansio-*
nem apud eum faciemus: et illic baptizat, idest purgat
a peccatis, quia nisi quis peccata sua confiteatur,
remissionem non consequitur : *Prov. 28. Qui abscon-*
dit scelera sua, non dirigetur. Deinde cum dicit.

b Introducit Evangelista baptisma Ioannis : et cir-
ca hoc quatuor facit. Primo enim ponit personam
baptizantis. Secundo locum baptismi. Tertio fructum.
Quarto tempus. Persona baptizans est Ioannes; et
ideo dicit, *Erat autem Ioannes baptizans.* Sed hic est
quaestio, quia cum baptisma Ioannis ordinaretur ad
baptismum Christi, videtur, quod veniente baptisma-
te Christi, Ioannes cessare debuerit a baptizando, si-
cut veniente veritate, cessat figura. Ad hoc est tri-
plex responsio. Una quantum ad personam Christi.
Nam Ioannes baptizavit ut Christus baptizaretur ab
eo : nec oportebat, quod solus Christus ab eo bap-
tizaretur, ne baptismus Ioannis ex huius singularita-
te melior Christi baptismate videretur : et ideo expe-
diens fuit, ut alii ante Christum baptizarentur a Ioanne,
quia antequam Christi doctrina publicata esset, ne-
cessarium erat homines praeparari ad Christum bap-
tismo Ioannis. Unde secundum hoc ita se habet bap-
tismus Ioannis ad baptismum Christi, sicut cathechis-
mus, in quo baptizandi instruuntur de fide, et prae-
parantur ad baptismum, se habet ad verum baptis-
mum. Necessarium etiam fuit, ut postquam Christus
baptizatus fuerat a Ioanne, alii baptizarentur ab eo,
ne Ioannis baptisma reprobandum videretur, sicut
etiam non statim veniente veritate cessavit usus le-
galium, sed secundum Augustinum licuit Iudaeis de-
terminato tempore legalia servare. Alio modo quan-
tum ad personam Ioannis : nam si Ioannes statim
cum Christus baptizare caepit, destitisset a baptismo,
potuisset credi, quod hoc fecisset ex invidia vel ira:
et quia, ut dicitur *Rom. 12. Providere debemus bona*
non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus homi-
nibus, ideo Ioannes non statim cessavit. Alio modo
quantum ad discipulos Ioannis qui iam incipiebant
se zelotipos habere ad Christum, et ad discipulos
eius, quia baptizabant. Unde si statim Ioannes totali-
ter baptizare cessasset, dimisisset discipulos suos in
maiori zelo, et controversia contra Christum, et di-
scipulos eius: iam enim etiam Ioanne baptizante ipsi
aegre ferebant baptismum Christi, quod patet ex se-
quentibus; et ideo non statim cessavit : *1. Cor. 8.*
Videte, ne forte haec licentia vestra offendiculum fiat in-
firmis. Locus autem baptismi erat, *in Aennon iuxta*
Salim, quia aquae multae etc. Salim enim alio nomi-
ne dicitur Salem, quae est villa, unde Melchisedech
Rex fuit. Et dicitur hic *Salim*, quia apud Iudaeos
lector pro voluntate uti potest vocalibus literis in me-
dio dictionum. Unde sive dicatur Salim, sive Salem,
non refert apud Iudaeos. Hoc autem, quod addit,
quia aquae multae erant et caet. ponit ad exponendum
hoc nomen loci, scilicet Aennon, quod idem est, quod
aqua. Fructus autem baptismi est remissio peccato-
rum; et ideo dicit, *Et veniebant et baptizabantur*,
idest mundabantur : quia hoc dicitur *Matt. 3. Luc.*
3. Multitudo magna ibat ad Ioannem. Tempus poni-
tur, ibi, *Nondum enim missus fuerat Ioannes in carce-*
rem: quod ideo dicit, ut det intelligere, quod ipse
incaepit narrationem de factis Christi ante alios Evan-
gelistas: alii namque incaeperunt narrare opera Chri-
sti solum a tempore incarcerationis Ioannis; unde
dicitur *Matth. 4. Cum audisset Iesus, quia Ioannes*
traditus esset etc. Et ideo, quia omnia facta Christi
ante Ioannis incarcerationem praeterierant, Ioannes
qui ultimo evangelium scripsit, defectum hunc sup-
plevit; et hoc insinuat, cum dicit, *Nondum enim* etc.
Sed nota, quod dispensatione divina factum est, ut
Ioannes Christo baptizante, non diu baptizaret, et prae-
dicaret, ne ex hoc fieret schisma in populo; quan-
quam hoc ei aliquo tempore permissum fuerit,
ne reprobandus videretur, ut *supra* dictum est. Sic
etiam dispensatione factum est, ut post praedicatio-
nem fidei et conversionem fidelium, templum totali-
ter destrueretur, ut videlicet tota devotio, et spes
fidelium traheretur ad Christum. Deinde cum dicit.

c Inducitur quaestio baptismatum. Et primo propo-
nitur ipsa quaestio. Secundo relatio quaestionis ad
Ioannem, ibi, *Et venerunt ad Ioannem* etc. Tertio po-
nitur quaestionis determinatio, ibi, *Respondit Ioannes,*
et dixit eis etc. Quia ergo duo baptizabantur, ut di-
ctum est, scilicet Christus, et Ioannes, discipuli ipsius
Ioannis pro magistro suo zelantes, occasionem dissi-
dii sumpserunt : et hoc est, quod dicit, *Facta est*
quaestio, idest controversia, *ex discipulis Ioannis*, ipsis
scilicet primo moventibus hanc quaestionem, *cum*
Iudaeis, quos reprehendebant discipuli Ioannis, eo quod
ad Christum magis currerent propter miracula quae
faciebat quam ad Ioannem qui miraculum nullum fa-
ciebat. Et quaestio ista facta est *de purificatione*,
idest de baptismo. Causam autem unde invidebant
discipuli Ioannis, et controversiam movebant, sumpse-
runt ex eo quod Ioannes illos quos baptizabat, mit-
tebat ad Christum; Christus vero, quos baptizabat,
non mittebat ad Ioannem. Ex quo videbatur, et forte
Iudaei dicebant, Christum maiorem esse Ioanne; et
ideo isti nondum spirituales de baptismo contendunt
cum Iudaeis : *1. Cor. 2. Cum enim sit inter vos zelus*
et contentio, nonne carnales estis? Sed motam quae-
stionem referunt ad Ioannem, et ideo dicit.

d Et si attendatur diligenter, conati sunt commo-
vere Ioannem contra Christum. Similes isti sunt bi-
linguibus, et susurronibus: *Eccl. 28. Susurro, et bi-*
linguis maledictus etc. Proponunt autem quatuor,
quae commotionem in animo Ioannis contra Christum
causarent. Primo enim commemorant humilitatem
status Christi praeteriti. Secundo beneficium a Ioan-
ne impensum. Tertio officium assumptum a Christo.
Quarto decrementum quod provenit Ioanni ex Christi
officio. Humilitatem autem status commemorant, cum
dicunt, *Qui erat tecum*, quasi unus de discipulis,
non autem tu cum illo, sicut cum magistro : nam si
alicui maiori honor exhibeatur, non est tanta causa
invidiae, sed tunc quis invidet, quando minori se ma-
gis honor exhibetur : *Eccl. 10. Vidi servos in equis*
sedentes, et principes etc *Iob 19. Servum meum vo-*
cavi etc. quia plus turbatur Dominus aliquis de re-
bellione servi et subditi, quam alicuius alterius. Se-
cundo commemorantes beneficium impensum a Ioan-
ne nos dicunt, *quem tu baptizasti*, quia in hoc con-
fessi fuissent magnificentiam Christi, quae in baptis-

mo demonstrata est, et descensum Spiritus sancti super eum in specie columbae, et vocem Patris sibi factam; sed dicunt, *Cui tu testimonium perhibuisti*, idest quem tu clarum, et circumspectum fecisti, talia tibi rependere audet, quod multum concitat exacerbationem: *Psal. 40. Qui edebat panes meos* etc. Sed quia quaerentes propriam gloriam, et intendentes lucrum proprium in suo officio, dolent si alius officium illud assumat; ideo tertio isti addunt etiam, quod Christus Ioannis officium sibi assumpsit, cum dicunt, *Ecce hic baptizat*, idest officium tuum exercet, quod multum concitat ad turbationem: nam communiter videmus hic, homines eiusdem artis insidiose, et invido se habere ad invicem: figulus figulo invidet, non autem fabro. Sic etiam doctores proprium honorem quaerentes, dolent si alius veritatem docet, contra quos dicit Gregorius: *Mens pii pastoris optat ut veritatem, quam solus docere non sufficit, alii doceant;* sic et Moyses *Num. 11. Quis det, ut omnis hic populus prophetet?* Sed non solum sufficiebat istis concitare Ioannem, sed quod magis movet, referunt scilicet detrimentum, quod Ioannes ex assumpto officio a Christo provenire videbatur. Quod quarto exponunt, cum dicunt, *et omnes veniunt ad eum*, qui scilicet ad te venire solebant, quod te dimisso, et contempto, omnes ad baptismum eius currunt. Quod autem ante consueverant ire ad Ioannem, patet ex testimonio *Matth. 11. Quid existis in desertum videre?* Tali invidia movebantur Pharisaei contra Christum; unde dicebant *infr. 11. Ecce totus mundus post eum vadit*. Sed ex his Ioannes non fuit motus contra Christum: non enim erat arundo vento agitata, ut dicitur *Matth. 11*. Et hoc patet ex responsione Ioannis, quae sequitur in determinatione quaestionis sibi delatae.

LECTIO V.

Respondit Ioannes, et dixit: Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum de coelo.

b Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim, Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum.

c Qui habet sponsam, sponsus est.

d Amicus autem sponsi, qui stat et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi.

e In hoc ergo gaudium meum impletum est.

f Illum oportet crescere; me autem minui.

g Qui desursum venit, super omnes est.

h Qui est de terra, de terra est, et de terra loquitur.

i Qui de coelo venit, super omnes est: et quod vidit, et audivit, hoc testatur.

LECTIO V.

Hic ponitur responsio Ioannis super quaestione sibi delata a discipulis, quae quidem quaestio duo continebat, scilicet querimoniam de officio assumpto; unde dicebant, *Ecce hic baptizat:* et de Christi profectu in fama, et opinione hominum; unde et dicebant: *Et omnes veniunt ad eum*. Et ideo Ioannes dirigit responsionem suam ad haec duo. Et primo respondet ad querimoniam de officio assumpto. Secundo vero ad querimoniam de profectu Christi, ibi, *Illum oportet crescere* etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit officiorum Christi, et sui originem. Secundo ipsorum distinctionem, ibi, *Ipsi vos mihi testimonium*. Tertio ostendit habitudinem Christi, et suam ad dicta officia, ibi, *Qui habet sponsam* etc. Circa primum autem nota quod discipuli Ioannis, licet malitiose Ioanni quaestionem proponant, et ex hoc sint reprehensione digni, Ioannes tamen non eos vehementer increpat: et hoc propter imperfectionem: timebat enim ne commoti ex reprehensione, recederent ab eo, et iungentes se Pharisaeis Christo publice insidiarentur, implens in hoc, quod de Domino dicitur *Isa. 42. Calamum quassatum non confringet* etc. Similiter advertendum quod a principio suae responsionis, non ardua, et praeclara de Christo asserit, sed humilia et plana propter ipsorum invidiam: cum enim excellentia alterius sit invidiae provocativa, si Ioannes statim Christi excellentiam eis proposuisset, illorum invidiae fomentum praestitisset; et ideo humilia proponens dicit, *Non potest homo a se accipere quicquam*, intendens in hoc eis terrorem incutere; quasi dicat, hoc, quod omnes ad eum currunt, non est nisi a Deo, quia *non potest homo accipere quicquam*, scilicet perfectionis et boni, *nisi fuerit ei datum de coelo;* et ideo si vos contradicitis, contradicitis Deo: *Act. 5. Si ex hominibus est consilium hoc, aut opus istud, dissolvetur:* et sic exponit Chrysostomus referens hoc ad Christum. Augustinus autem refert ad ipsum Ioannem, et melius. *Non potest homo accipere* et caet. quasi dicat, Vos zelatis pro me, et vultis quod ego maior sim quam Christus; sed hoc non est mihi datum, nec ego volo mihi usurpare, secundum illud *Hebr. 5. Nemo assumit sibi honorem* etc. Sic ergo patet officiorum origo. Sequitur officiorum distinctio, cum dicit.

b Quasi dicat, ex testimonio meo, quod sibi perhibui, potestis scire officium mihi commissum a Christo: nam *ipsi vos testimonium perhibetis*, idest perhibere potestis, *quod dixerim, Non sum ego Christus*, *supra cap. 1. Confessus est et non negavit;* sed hoc dixit, *quia missus sum ante illum*, sicut praeco ante iudicem. Sic ergo ex testimonio meo scire potestis officium meum, quod est praecedere Christum, et praeparare sibi viam: *supra cap. 1. Fuit homo missus a Deo* etc. sed officium Christi est iudicare, et praecaso. Et si bene attenditur, Ioannes more providi respondens, proponentes ex verbis eorum arguit, secundum illud *Matth. 25. Ex ore tuo te iudico*. Qualiter autem Ioannes se habet ad officium suum, ostendit cum subdit.

c Et primo ponit quandam similitudinem. Secundo adaptat eam ad propositum, ibi, *In hoc autem gaudium meum* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem quantum ad id quod pertinet ad Christum. Secundo quantum ad id quod pertinet ad seipsum, ibi, *Amicus autem sponsi* etc. Circa primum notandum est, quod in rebus humanis disponere, et dominari, et habere sibi sponsam, pertinet ad sponsum tantum; et ideo dicit, *Qui habet sponsam*, idest ad quem pertinet habere sponsam, *sponsus est*. Iste au-

tem sponsus est Christus : *Psalm. 18. Tanquam sponsus procedens* etc. Sponsa sua est Ecclesia, quae coniungitur ei per fidem : *Osee 2. Sponsabo te mihi in fide* etc. Et in huius figuram dixit Sephora ad Meysen *Exo. 4. Sponsus sanguinum tu mihi es:* et de istis nuptiis dicitur *Apoc. 19. Venerunt nuptiae Agni.* Sic ergo, quia Christus sponsus est, etiam ad eum pertinet habere sponsam, scilicet Ecclesiam; sed ad me non pertinet nisi gaudere, quod sponsam habet. Unde dicit

d Et licet supra dixerit, quod non erat dignus solvere corrigiam calceamentorum Iesu; hic tamen vocat se eius amicum, ut insinuet charitatis suae fidelitatem ad Christum : nam servus ad quae Domini sui sunt, non movetur affectu charitatis, sed spiritu servitutis ; amicus vero ex amore, quae amici sunt procurat, et fideliter. Unde servus fidelis est sicut amicus Domini sui : *Eccl. 33. Si est tibi servus fidelis, sit tibi quasi anima tua.* Et ex hoc patet fidelitas servi, quando gaudet de bonis Domini, et quando non sibi, sed Domino suo bona procurat. Sic ergo, quia Ioannes sponsam sibi creditam non sibi, sed sponso reservavit, servus fidelis fuit, et amicus sponsi ; et ideo ad hoc insinuandum se amicum sponsi dicit. Simile debent facere homines amici veritatis, ut sponsam eis ad custodiendum commissam non ad propriam utilitatem et gloriam convertant, sed ad honorem et gloriam sponsi honorifice praeservent : alias non essent amici sponsi, sed potius adulteri. Unde Gregorius dicit, quod adulterinae cogitationis puer reus est, si placere oculis sponsae desiderat, per quem sponsus dona transmittit : quod non faciebat Apostolus *2. Cor. 11. Despondi enim vos uni viro* etc. Simile et Ioannes faciebat, quia sponsam, scilicet populum fidelem, non sibi retinuit, sed ad sponsum, scilicet Christum, duxit. Sic ergo insinuat charitatis suae fidelitatem per hoc quod dicit, *Amicus sponsi.* Item permanentiam, cum dicit, *stat*, firmus in amicitia et fidelitate, non elevans se supra se : *Abac. 2. Super custodiam meam stabo : 1. Cor. 15. Estote stabiles et immobiles: Eccl. 6. Amicus si permaneat* etc. Item attentionem, cum dicit, *Et audit eum*, idest attente considerat modum quo sponsus sponsae coniungitur. In quo secundum Chrysostomum explicat modum istorum sponsalium : nam per fidem celebrantur : *Fides autem est ex auditu, Rom. 10.* Vel *audit*, idest reverenter obedit, disponendo de sponsa secundum imperium sponsi : *Isa. 50. Audiam eum* quasi magistrum, quod est contra malos praelatos qui non secundum Christi mandatum disponunt ecclesiam. Item insinuat spiritualem iucunditatem, cum dicit, *Et gaudio gaudet propter vocem sponsi*, scilicet cum sponsus sponsam suam alloquitur. Et dicit *Gaudio gaudet*, ut ostendat veritatem, et perfectionem sui gaudii : qui enim non gaudet de bono, non vero gaudio gaudet. Et ideo, si ego dolerem ex hoc quod Christus, qui est verus sponsus, idest Ecclesiae, praedicat, non essem amicus sponsi; sed ego non doleo. Immo.

e Scilicet, quod video quod diu desideravi, sponsum videlicet sponsam alloquentem. Vel, *In hoc gaudium meum impletum est*, idest ad perfectam, et debitam mensuram pervenit, quando sponsa iam coniungitur sponso, quia iam habeo gratiam meam, et officium meum perfeci : *Abac. 3. Ego autem in Domino gaudebo.* Consequenter eum dicit.

f Solvit quaestionem quantum ad querimoniam de profectu gratiae Christi. Et primo ponit huius profectus convenientiam. Secundo rationem assignat, ibi, *Qui desursum est* etc. Dicit ergo: Vos dicitis, quod omnes currunt ad eum, idest ad Christum, et sic proficit in honore, et fama populi; sed ego dico, quod hoc non est inconveniens, *Quia illum oportet crescere*, non in se, sed quantum ad alios, inquantum eius virtus magis ac magis innotescit; sed, *Me oportet minui*, in reverentia et fama quoad populum : nam honor et reverentia non debetur mihi sicut principali, sed Christo; et ideo ipso veniente, cessat exhibitio reverentiae quantum ad me; sed crescit quantum ad Christum: sicut veniente principe, cessat officium legati: *1. Cor. 13. Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod* etc. Et sicut in coelo lucifer praecedit solem ad illuminandum, quo veniente, cessat eius lux ; ita Ioannes praecessit Christum : unde lucifero comparatur: *Iob 30. Nunquid produces luciferum* etc. Significatur hoc etiam in nativitate Ioannis, et in morte eius: in nativitate quidem, quia natus est Ioannes tempore, quo dies decrescere incipiunt; Christus vero, quando dies crescere incipiunt, scilicet 8. Kalendas Ianuarii. Quantum ad mortem vero, quia Ioannes mortuus minoratus est per capitis abscissionem ; Christus vero sublimatus per crucis exaltationem. Moraliter autem hoc debet esse in unoquoque nostrum. *Oportet illum*, idest Christum, in te *crescere*, ut scilicet in cognitione, et amore eius proficias: quia inquantum magis eum potes cognoscendo et amando percipere, tanto magis Christus crescit in te, sicut qui magis proficit in videndo unam et eandem lucem, reputat lucem magis crescere: et ex hoc oportet homines sic proficientes, minui in sua reputatione, quia quanto plus cognoscit quis de altitudine divina, tanto minorem reputat parvitatem humanam; unde *Proverb. 30.* dicitur: *Visio quam locutus est vir, cum quo est Deus* etc. Et sequitur, *stultissimus sum virorum* etc. Et *Iob 42. Auditu auris audivi te, nunc autem oculus meus videt te: idcirco ipse me reprehendo* etc. Consequenter eum dicit.

g Assignat rationem dictorum : et hoc dupliciter. Primo ex origine. Secundo ex doctrina, ibi, *Qui de terra est* etc. Circa primum sciendum est, quod in rebus unumquodque ad hoc quod sit perfectum, oportet venire ad terminum sibi debitum ex sua origine, sicut si aliquis ex Rege oritur, oportet eum tandiu crescere, quousque fiat Rex. Christus autem habet originem excellentissimam et aeternam. Et ideo oportet illum crescere per manifestationem suae virtutis quantum ad alios, quousque innotescat eum super omnes esse; et ideo dicit, *Qui desursum est*, scilicet Christus secundum divinitatem : *supra eod. Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo: infra 8. Vos de deorsum estis, ego autem de superius sum.* Vel desursum venit secundum humanam naturam, idest de altitudine humanae naturae, assumendo eam in altitudine sua secundum quod fuit in primo statu. Consideratur enim secundum triplicem statum. Primus enim status humanae naturae est an-

te peccatum; et de hoc assumpsit puritatem assumendo carnem non inquinatam contagio culpae originalis: *Exo. 12. Erit agnus anniculus, absque macula.* Secundus status est post peccatum: et de hoc assumpsit passibilitatem et mortem, assumendo similitudinem carnis peccati quantum ad poenam, non ipsum peccatum quantum ad culpam, secundum illud *Rom. 8. Misit Deus filium suum in similitudinem carnis peccati.* Tertius est status resurrectionis et gloriae; et de hoc assumpsit impossibilitatem peccandi, et fruitionem animae. Sed cavendus est hic error quorundam dicentium in Adam remansisse aliquid materialiter, non inquinatum macula originali, et traductum in posteros, puta usque ad beatam Virginem, et de hoc corpus Christi fuisse formatum: quod quidem haereticum est, quia quicquid in Adam materialiter fuit, macula originalis peccati inquinatum est. Materia vero, de qua formatum est corpus Christi, depurata fuit virtute Spiritus sancti, beatam Virginem sanctificantis. Iste, inquam, *qui de sursum venit* secundum divinitatem, et secundum humanam naturam, *super omnes est*, et per eminentiam gradus, secundum illud *Psal. 112. Excelsus super omnes gentes Dominus*, et per auctoritatem: *Ephes. 2. Ipsum dedit caput super omnem* etc.

b Hic ostendit rationem quantum ad doctrinam. Et primo ostendit modum doctrinae Christi, et eius altitudinem. Secundo diversitatem recipientium, vel non recipientium ipsam doctrinam. ibi, *Et testimonium eius nemo accipit* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit conditionem doctrinae Ioannis. Secundo conditionem doctrinae Christi, ibi, *Qui de coelo venit* etc. Circa primum sciendum est, quod homo per loquelam suam maxime cognoscitur: *Matth. 22. Loquela tua manifestum te facit:* et *Matth. 12. Ex abundantia cordis os loquitur.* Et inde est quod conditio doctrinae attenditur secundum conditionem suae originis. Sic ergo ad cognoscendum conditionem doctrinae Ioannis, consideremus primo conditionem suae originis; unde dicit, *Qui est de terra*, scilicet Ioannes, non solum materialiter, sed etiam active: quia corpus eius virtute creata formatum fuit: *Iob 4. Qui habitant domos luteas, et terrenum habent fundamentum.* Secundo consideremus eius conditionem, quae terrena est; unde dicit, *de terra est*, idest terrenus. Et ideo tertio doctrina eius describitur; unde dicit, *De terra loquitur*, idest de terrenis: *Is. 29. De terra loqueris, et de humo* etc. Sed quomodo de terra loquitur qui fuit Spiritu sancto repletus adhuc ex utero matris suae. Respondeo secundum Chrysostomum, Dicendum, quod Ioannes de terra se loqui dicit in comparatione ad Christi doctrinam; quasi dicat, ea quae loquitur, parva et humilia sunt, qualia decens est suscipere terrestrem naturam in comparatione ad illum, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae Dei absconditi, ut dicitur *Colos. 2. Isa 55. Sicut exaltantur coeli a terra, ita exaltatae sunt viae meae* etc. Vel dicendum secundum Augustinum, et melius, quod considerandum est in quolibet homine, quid habeat ex se, et quid ex alio. Ioannes autem, et quilibet homo purus ex se habet, quod sit de terra; et ideo quantum ad ipsum pertinet, non habet quod loquatur nisi de terra: et si aliqua divina loquitur, hoc habet ex divina illuminatione: *Eccl. 34. Cor tuum quasi fantasias patitur, nisi ab omnipotente fuerit emissa visitatio.* Unde et Apostolus dicit *1. Cor. 15. Non autem ego, sed gratia Dei mecum: Matth. 10. Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus* etc. Sic ergo quantum ad Ioannem pertinet, de terra est, et de terra loquitur. Si quid autem divinum in eo fuit, non recipientis, sed illuminantis est.

i Hic proponit conditionem doctrinae Christi: et circa hoc tria facit. Primo enim ostendit conditionem originis, quae caelestis est; unde dicit, *Qui de caelo venit* etc. Licet enim corpus Christi materialiter de terra fuerit, active tamen de caelo venit, inquantum virtute divina corpus eius formatum fuit. Venit etiam de caelo, quia persona aeterna et increata Filii de caelo venit per carnis assumptionem: *Supra eod. Nemo ascendit in caelum* etc. Secundo ostendit dignitatem suae conditionis quae altissima est; unde dicit, *Super omnes est.* Et hoc expositum est, *Quia quod vidit et audivit, hoc testatur.* Christus enim inquantum est Deus, est ipsa veritas; sed inquantum homo, est testis veritatis: *infr. 19. In hoc natus sum, et ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati.* Ideo testimonium perhibet de seipso: *infr. 4. Testimonium perhibet de seipso.* Sed testatur certa, quia quae audivit apud Patrem: *infr. 8. Ego quae audivi a Patre meo* etc. *1. Io. 1. Quod vidimus, et audivimus.* Sed nota, quod aliter habetur cognitio rei per visum, et aliter per auditum: nam per visum habetur cognitio rei per ipsam rem visam, sed per auditum non cognoscitur res per ipsam vocem auditam, sed per intellectum loquentis. Quia ergo Dominus habet scientiam acceptam a Patre, ideo dicitur, *Quod vidit*, inquantum procedit de essentia Patris, *et audivit*, inquantum procedit ut Verbum intellectus paterni. Sed quia in rebus intelligentibus aliud est eorum esse, et aliud eorum intelligere; ideo aliter accipitur ab eis cognitio per visum, et aliter per auditum. Sed in Deo Patre idem est esse, et intelligere, ideo in Filio idem est videre, et audire. Similiter etiam, quia in vidente non est ipsa essentia rei in ipso, sed similitudo eius, similiter et in audiente non est ipsa conceptio loquentis, sed signum ipsius, ideo videns non est ipsa essentia rei in se, nec audiens est ipsum verbum. In Filio autem est ipsa essentia Patris accepta per generationem, et est ipsum Verbum: et ideo in ipso idem est videre, et audire. Et hoc sic concludit Ioannes, quod ex quo doctrina Christi altior et certior est, quam mea, ideo magis audiendus est Christus quam ego.

LECTIO VI.

Et testimonium eius nemo accipit.

b Qui autem acceperit eius testimonium, signavit, quia Deus verax est.

c Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur.

d Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.

e Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu eius.

f Qui credit in Filium, habet vitam aeternam.

g Qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam; sed ira Dei manet super eum.

LECTIO VI.

Supra Ioannes Baptista commendavit Christi doctrinam; hic vero agit de diversitate recipientium. Unde tractat de fide adhibenda ipsi doctrinae: et circa hoc tria facit. Primo ostendit raritatem credentium. Secundo credendi debitum, ibi, *Qui autem acceperit.* Tertio fidei praemium, ibi, *Qui credit in filium* etc. Dicit ergo, dico quod Christus etiam scientiam habet, et vera loquitur, tamen licet pauci testimonium eius accipiant, non propter hoc doctrinae ipsius derogatur, quia hoc non ex parte eius, sed ex parte eorum, qui non recipiunt, scilicet discipulorum Ioannis, qui nondum credebant, et Pharisaeorum, qui ipsius doctrinae detrahebant; et ideo dicit, *Et testimonium eius nemo accipit.* Hoc autem quod dicit, *Nemo,* potest dupliciter exponi. Uno modo, *Nemo*, idest pauci, etsi aliqui accipiant; et quod aliqui accipiant, ostendit subdens.

b Hoc modo loquendi usus est Evangelista cum dicit *sup. 1. In propria venit, et sui eum* etc. quia pauci eum receperunt. Alio modo, quia accipere eius testimonium est credere in Deum. Sed nullus potest credere ex se ipso, sed ex Deo: *Eph. 2. Gratia salvati estis* etc. et ideo dicit, *Nemo accipit*, scilicet ex se, nisi donetur sibi a Deo. Vel aliter. Consuetum est in Scriptura divina populo loqui de duobus: quia quandiu sumus in hoc mundo, mali sunt permixti bonis; et ideo Scriptura aliquando loquitur de populo, referendo intentionem suam ad malos: aliquando ad bonos, et hic modus loquendi habetur *Hie. 26.* nam primo dicit, omnis populus, et sacerdotes quaerebant occidere Hieremiam, referens intentionem suam ad malos, et postea statim dicit, quod omnis populus quaerebat eum liberare, loquens de bonis. Eodem modo et Ioannes Baptista habens oculos suos ad sinistram, idest ad malos, dicit, *Et testimonium eius nemo accipit;* et ex alia referens ad dexteram, idest ad bonos, dicit, *Qui autem acceperit eius testimonium* etc. ubi ostendit debitum fidei, quod est supponere se veritati divinae: et circa hoc quatuor facit. Primo proponit divinam veritatem. Secundo subdit divinae veritatis denuntiationem, ibi, *Quem enim misit Deus* etc. Tertio insinuat denuntiandi facultatem, ibi, *Non enim ad mensuram* etc. Quarto assignat facultatis rationem, ibi, *Pater diligit Filium* etc. Debitum autem fidei est, ut homo veritati divinae se supponat; et ideo dicit, quod si pauci testimonium eius accipiunt, tamen aliqui accipiunt; unde dicit, *Qui autem acceperit eius testimonium*, idest quicumque sit ille, *signavit*, idest signum quoddam in corde suo ponere debet, seu posuit, quod ipse Christus est Deus, *Et est verax*, quia ipse dicebat se esse Deum: quod si non esset, non esset verax, cum tamen scriptum sit *Rom. 5. Est autem Deus verax* etc. De isto signaculo dicitur *Cant. 7. Pone me ut signaculum* etc. et *1. Ti. 2. Firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum* etc. Vel secundum Chrysostomum, *signavit*, idest monstravit, *Quia Deus*, scilicet Pater, *verax est*, quia scilicet misit Filium suum, quem promisit mittendum. Quod ideo dicit Evangelista, ut ostendat eos, qui non credunt Christo, veritatem Patris negare. Et ideo statim subdit divinae veritatis commendationem dicens.

c Quasi dicat, hoc signavit, quod Christus cuius testimonium accipit, *quem Deus misit, verba Dei loquitur.* Et ideo qui credit ei, credit Patri: *infr. 8. Ego quae audivi a Patre* etc. Unde non loquebatur nisi Patrem, et verba Patris, quia missus erat a Patre, et quia ipse est Verbum Patris: unde etiam se loqui Patrem dicit. Vel si hoc quod dicit, quod *Deus verax est*, referatur ad Christum, datur intelligi distinctio personarum: cum enim Pater sit Deus verax, et Christus est verax Deus, sequitur, quod verus Deus misit Deum verum, distinctum ab eo in persona, non in natura. Denuntiandi autem facultas subest Christo maxima, quia non ad mensuram recepit Spiritum; et ideo dicit.

d Posses enim dicere quod licet miserit eum Deus, tamen non omnia a Deo loquitur, sed aliqua: nam et prophetae aliquando quidem locuti sunt ex spiritu suo, aliquando vero ex Spiritu Dei: sicut *2. Reg. 7.* legitur de Nathan propheta, quod ex spiritu suo loquens, consuluit David, quod aedificaret templum; quod quidem postmodum ex Spiritu, et nutu divino, retractavit. Sed hoc ostendit Baptista locum non habere in Christo, quia prophetae quidem accipiunt spiritum Dei mensurate, scilicet quantum ad aliquid, non quantum ad omnia: et ideo non quantum ad omnia verba Dei loquuntur; Christus autem qui absque mensura, et quantum ad omnia Spiritum recepit, ideo quantum ad omnia verba Dei loquitur. Sed quomodo Spiritus sanctus datur ad mensuram, cum sit immensus secundum Athanasium in suo symbolo? *Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus.* Responsio. Dicendum, quod Spiritus sanctus datur ad mensuram, non quantum ad essentiam suam et virtutem eius, secundum quod est infinitus, sed quantum ad dona, quae dantur mensurate: *Eph. 4. Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram.* Notandum autem quod hoc quod dicitur hic de Christo, quod non ad mensuram dedit ei Deus Pater Spiritum, potest dupliciter intelligi. Uno modo intelligitur de Christo, secundum quod Deus. Alio modo, secundum quod homo. Ad hoc enim datur alicui aliquid, ut habeat illud. Habere autem Spiritum sanctum convenit Christo, et inquantum Deus, et inquantum homo: et sic secundum utrumque habet Spiritum sanctum, ut sanctificantem: *Isa. 61. Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me*, scilicet hominem. Inquantum vero Deus habet Spiritum sanctum, ut manifestantem tantum, secundum quod ab eo procedit: *Io. 12. Ille me clarificabit*, idest manifestabit, *quia de meo accipiet.* Sic ergo utroque modo, scilicet inquantum Deus, et inquantum homo, Christus habet Spiritum sanctum non ad mensuram; nam Christo inquantum Deus, dicitur Deus Pater dare Spiritum sanctum, non ad mensuram, quia dat ei virtutem, et potestatem spirandi Spiritum sanctum, qui cum sit infinitus, in infinitum dat ei Pater: quem quidem Pater dat ei, sicut ipse habet, ut scili-

eet sicut ab eo procedit, ita et a Filio, et hoc dedit per aeternam generationem. Similiter et Christus inquantum homo, non ad mensuram habuit Spiritum, nam hominibus datur Spiritus sanctus ad mensuram, quia gratia eius ad mensuram eius datur, sed Christus, inquantum homo, non ad mensuram recepit gratiam : et ideo non ad mensuram recepit Spiritum sanctum. Sed notandum, quod in Christo est triplex gratia, scilicet unionis, singularis personae, quae est habitualis, et capitis, quae est influentiae: et quamlibet istarum recepit Christus non ad mensuram : nam gratia unionis, quae non est habitualis, sed quoddam gratuitum donum, datur Christo, ut scilicet in humana natura sit Deus filius Dei non per participationem, sed per naturam, inquantum scilicet humana natura Christi unita Filio Dei in persona sit ; quae quidem unio gratia dicitur, quia nullis praecedentibus meritis hoc habuit. Naturalis autem divinitas infinita est. Unde ex ipsa unione accepit donum infinitum. Sic ergo non ad mensuram recepit Spiritum sanctum, idest donum et gratiam unionis, quae Spiritui sancto attribuitur inquantum gratuita. Gratia autem habitualis dicitur, secundum quod anima Christi plena fuit gratia , et sapientia , secundum quod dicitur *supr. 1. Vidimus eum quasi unigenitum a Patre , plenum gratiae* etc. De qua quidem gratia dubium esse potest, an receperit eam non ad mensuram: cum enim huiusmodi gratia sit donum creatum, confiteri oportet, quod habeat essentiam finitam : quod quidem quantum ad essentiam secundum quod quid creatum est, ipsa gratia habitualis finita fuit Sed tamen Christus dicitur eam recepisse non ad mensuram triplici ratione. Primo quidem ex parte recipientis. Manifestum est enim uniuscuiusque naturae capacitatem esse finitam : quia etsi infinitum bonum recipere possit cognoscendo, et amando, et fruendo, tamen ipsum recipit fruendo finite. Est autem cuiuslibet creaturae secundum suam speciem et naturam determinata capacitatis mensura, quae tamen divinae potestati non praeiudicat, quin posset aliam creaturam facere maioris capacitatis, sed iam non esset eiusdem naturae secundum speciem ; sicut si ternario addatur unitas, erit alia species numeri. Quando igitur alicui naturae non datur de bonitate divina , quanta est capacitas naturalis speciei suae, videtur ei secundum aliquam mensuram donatum ; quando vero tota naturalis capacitas impletur, non videtur ei secundum mensuram donatum : quia etsi sit mensura ex parte recipientis, non est tamen mensura ex parte dantis, qui totum paratus est dare, sicut si aliquis vas ad fluvium deferens, absque mensura invenit ibi aquam paratam, quamvis ipse cum mensura accipiat , propter vasis determinatam quantitatem. Sic igitur gratia Christi habitualis finita quidem est secundum essentiam, sed infinite , et non secundum mensuram dicitur dari : quia tantum ei datur, quantum natura creata capere potest. Secundo vero ex parte doni recepti: nam omnis forma, seu actus secundum rationem suam consideratus , non est finitus eo modo , quo finitur per subiectum, in quo recipitur ; sed nihil prohibet illam secundum suam essentiam finitam esse , inquantum esse suum est in aliquo receptum : illud enim secundum essentiam suam infinitum est quod habet totam plenitudinem essendi : quod quidem soli Deo convenit, qui est suum esse ; si autem ponatur aliqua forma spiritualis esse, non in subiecto existens, puta albedo vel color, non quidem haberet essentiam infinitam, quia essentia eius esset determinata ad genus vel speciem ; nihilominus tamen totam plenitudinem illius speciei possideret; unde secundum rationem speciei absque termino vel mensura esset habens quicquid ad illam speciem pertinere potest. Si autem in aliquo subiecto recipiatur albedo, vel color, non habet semper totum quicquid pertinet ad rationem formae huius de necessitate , et semper ; sed solum quando sic habetur, sicut perfecte haberi potest, ita scilicet quod modus habendi adaequat rei habitae potestatem. Sic igitur gratia Christi habitualis finita quidem fuit secundum essentiam, sed tamen dicitur absque termino et mensura fuisse, quia quicquid ad rationem gratiae poterat pertinere , totum Christus accepit. Alii autem non totum accipiunt , sed unus sic, et alius sic. *Divisiones enim gratiarum sunt, 1. Cor. 12.* Tertio autem ex parte causae. In causa enim quodammodo habetur effectus. Cuicumque ergo adest causa infinitae virtutis ad influendum , dicitur habere illud quod influitur absque mensura, et aliquo modo infinite, puta si quis haberet fontem, qui aquam infinitam posset effluere et infinite, diceretur absque mensura aquam habere. Sic anima Christi infinitam et absque mensura gratiam habet ex hoc ipso quod habet Verbum sibi unitum , quod est totius emanationis creaturarum infinitum, et indeficiens principium. Patet autem ex his quae dicta sunt, quod gratia ipsius Christi , quae dicitur capitis , secundum quod Christus est caput Ecclesiae, est infinita quantum ad influentiam : ex hoc enim quod habet unde effunderet absque mensura Spiritus dona , accepit virtutem effundendi ipsa absque mensura , ut scilicet gratia Christi non solum sufficiat ad salutem hominum aliquorum, sed hominum totius mundi, secundum illud *1. Io. 2. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, at non pro nostris tantum, sed etiam totius mundi*, ac etiam plurium mundorum si essent. Habet etiam Christus denuntiandi veritatem divinam opportunam facultatem , quia omnia sunt in potestate eius ; unde dicit.

e Quod quidem potest referri ad Christum secundum quod homo, et secundum quod Deus; sed aliter et aliter: si enim referatur ad Christum secundum naturam divinam, tunc *diligit* non designat principium , sed signum : non enim possumus dicere quod Pater omnia Filio dat, quia diligit eum , propter duo. Primo quia diligere est actus voluntatis ; dare autem naturam Filio , est generare ipsum. Si ergo Pater daret voluntate naturam Filio, voluntas Patris esset principium generationis Filii, et sic sequeretur quod Pater generaret Filium voluntate, et non natura, quod est haeresis Ariana. Secundo autem, quia dilectio Patris ad Filium est Spiritus sanctus. Si ergo dilectio Patris ad Filium esset ratio quare dedit omnia Pater in manu Filii, sequeretur, quod Spiritus sanctus esset principium generationis Filii; quod est inconveniens. Dicendum est ergo , quod ly *diligit* importat signum tantum, ut dicatur, quod dilectio perfecta, qua *Pater diligit Filium*, est signum, quod Pater dedit omnia in

manu eius, quae scilicet Pater habet: *Matth. 11. Omnia mihi tradita sunt* etc. *infr. 13. Sciens quod omnia dedit ei Pater in manus.* Si referatur autem ad Christum secundum quod homo, sic ly *diligit*, dicit rationem principii, ut dicatur, Pater omnia in manu Filii tradidisse, scilicet quae in caelis, et quae in terris sunt, secundum illud *Matth. ult. Data est mihi omnis potestas* etc. *Heb. 1. Quem constituit haeredem universorum:* et huius traditionis ratio est, quia diligit eum; unde dicit, *Pater diligit Filium*, dilectio enim Patris ratio est creandi quamlibet creaturam : *Sap. 11. Diligis omnia quae sunt, et nihil odisti* etc. De dilectione autem Filii habetur *Matt. 3. Luc. 3. Hic est Filius meus* etc. et *Philip. 1. Transtulit nos in regnum dilectionis suae*, idest Filii sui dilecti etc. Consequenter cum dicit.

f Ostendit fructum fidei. Et primo ponit fidei praemium. Secundo infidelitatis supplicium, ibi, *Qui autem incredulus est* etc. Sed praemium fidei est inaestimabile, quia vita aeterna ; et ideo dicit, *Qui credit in Filium, habet vitam aeternam*. Et hoc ex praemissis ostenditur. Si Pater omnia dedit Filio, scilicet quae habet, et ipse habet vitam aeternam : ergo et Filio dedit, ut sit vita aeterna ; *infr. 5. Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio* etc. quod quidem competit Christo inquantum est verus , et naturalis Dei Filius: *1. Io. ult. Ut simus in vero filio eius Iesu Christo, hic est verus Deus, et vita aeterna. Qui credit in eum*, habet illud in quod tendit, scilicet ipsum Filium in quem credit. Sed ipse est vita aeterna. Ergo qui credit in eum, habet vitam aeternam : *Infra 10. Oves meae vocem meam audiunt , et ego vitam aeternam* etc. Supplicium autem infidelitatis est intolerabile, et quantum ad poenam damni, et quantum ad poenam sensus : quantum quidem ad poenam damni, quia privatur vita ; unde dicit.

g Non autem dicit non habebit, *sed non videbit*, quia vita aeterna in visione verae vitae consistit : *infr. 17. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum* etc. quam quidem visionem, et cognitionem increduli non habebunt : *Iob 20. Non videat rivulos lactis* etc. idest dulcedinem vitae aeternae. Dicit autem, *non videbit* , quia videre vitam ipsam, est proprium praemium fidei formatae. Quantum vero ad poenam sensus, quia graviter punitur ; unde dicit : *Sed ira Dei manet super eum :* ira enim in Scripturis pro afflictione, qua Deus malos punit , accipitur ; unde cum dicit , *Ira Dei* Patris *manet super eum*, idem est, ac si dicat , Sentit poenam a Deo Patre. Et licet Pater omne iudicium dederit Filio, ut dicitur *infra 5.* tamen Baptista refert hoc ad Patrem, intendens per hoc Iudaeos reducere ad credendum Filio : et de isto iudicio dicitur *Heb. 10. Horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Dicit autem *Manet super eum*, quia ista poena nunquam ab incredulis desistet. Et quia omnes qui nascuntur in ista vita mortali, habent secum iram Dei, quam accepit primus Adam : *Eph. 2. Eramus natura*, idest per nativitatem, *filii irae;* ab hac autem ira non liberamur, nisi per fidem Christi ; et ideo qui non credunt in Christum Filium Dei, manet in eis ira Dei.

CAPUT QUARTUM

LECTIO PRIMA.

Ut ergo cognovit Iesus, quia audierunt Pharisaei, quod Iesus plures discipulos facit , et baptizat quam Ioannes.

b Quanquam Iesus non baptizaret , sed discipuli eius.

c Reliquit Iudaeam.

d Et abiit iterum in Galilaeam.

e Oportebat autem eum transire per Samariam.

f Venit ergo in civitatem Samariae , quae dicitur Sichar, iuxta praedium , quod dedit Iacob filio suo Ioseph.

g Erat autem ibi fons Iacob.

h Iesus autem fatigatus ex itinere , sedebat sic supra fontem.

i Hora autem erat quasi sexta.

k Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dixit ei Iesus:

l Da mihi bibere.

m Discipuli enim eius abierunt in civitatem , ut cibos emerent.

n Dixit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu Iudaeus cum sis , bibere a me poscis , quae sum mulier Samaritana ?

o Non enim coutuntur Iudaei Samaritanis.

LECTIO PRIMA.

Posita doctrina Christi de spirituali regeneratione, et quod Christus gratiam spiritualis regenerationis Iudaeis communicaverat ; hic consequenter ostendit quomodo ipsa gratia etiam ad gentes derivata est per Christum. Salutaria autem gratia Christi derivata est dupliciter in gentibus per doctrinam, et per miracula: *Matth. ult. Illi autem profecti praedicaverunt ubique*, ecce doctrina, *Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis*, ecce miracula Primo ergo ostendit futuram gentium conversionem per doctrinam. Secundo futuram gentium conversionem per miracula, ibi, *Post duos autem dies* etc. Circa primum duo facit. Primo praemittit quaedam praeambula ad doctrinam. Secundo proponit doctrinam, et eius effectum, ibi, *Respondit Iesus, et dixit ei : Si scires donum Dei*. Quantum ad primum tria praeambula praemittit. Primum ex parte ipsius docentis. Secundum ex parte eius de quo doctrina erat, ibi, *Erat autem ibi fons Iacob*. Tertium ex parte personae audientis , ibi, *Venit mulier de Samaria* etc. Ex parte autem docentis praeambulum est eius accessus ad locum doctrinae; et ideo dicit, *Ut ergo cognovit Iesus* etc. Ubi tria facit. Primo innuit terminum a quo recedit, quia a Iudaea. Secundo terminum ad quem accedit , in Galilaeam. Tertio insinuat medium per quod transit, quia per Samariam. Quantum ad primum ponit pri-

me causam recessus de loco in quo erat. Secundo exponit quaedam dicta in causa assignata, ibi, *Quanquam Iesus non baptizaret* etc. Tertio describit recessum Christi a Iudaea, ibi, *Reliquit Iudaeam* etc. Dicit ergo, *Ut cognovit Iesus quod audierunt Pharisaei* et caet. Volens ostendere Evangelista, quod postquam Baptista repressit discipulorum suorum invidiam, Christus declinavit Pharisaeorum malitiam. Sed cum dicatur *Eccl. 23. Domino Deo nostro nota sunt omnia antequam fiant*; et *Heb. 4. Omnia nuda et aperta sunt oculis eius*; quaerendum videtur, quomodo Iesus dicitur aliquid de novo cognoscere. Ad quod dicendum est, quod Iesus virtute divinitatis suae ab aeterno cognovit omnia praeterita, praesentia, et futura, ut praedictae auctoritates ostendunt; sed inquantum homo aliqua de novo cognovit scientia experimentali, et de hac dicitur hic, *Ut cognovit Iesus*. Postquam fuit ei nuntiatum, *quia audierunt Pharisaei* etc. et hanc cognitionem Christus de novo accipere voluit dispensative, ad ostendendum veritatem humanae naturae: sicut et multa alia humanae naturae propria voluit facere, et pati. Sed quid est hoc quod dicit: *Quia audierunt Pharisaei, quod Christus plures discipulos* etc. cum ad eos non pertineat? Nam ipsi Ioannem persecuti sunt, nec ei credebant, ut dicitur *Matt. 21. Cum Dominus quaereret baptismum Ioannis unde esset, dicebant intra se: Si dixerimus de caelo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis* etc. Non ergo crediderunt Ioanni. Sed ad hoc est duplex responsio. Una, quod ipsi discipuli Ioannis qui supra quaestionem concitaverant contra Christum, erant Pharisaei, vel Pharisaeis confoederati, unde *Matt. 9.* dicitur quod Pharisaei simul cum discipulis Ioannis proposuerunt quaestiones contra discipulos Christi: et secundum hoc concludit Evangelista, *Ut ergo cognovit Iesus, quia audierunt* etc. idest postquam intellexit quaestionem et commotionem discipulorum Ioannis, qui erant Pharisaei, vel Pharisaeis confoederati super baptismo suo, et discipulorum eius, *Reliquit* etc. Vel dicendum, quod Pharisaei propter invidiam turbati sunt de praedicatione Ioannis; unde suaserunt Herodi, ut caperet eum, et hoc patet *Matth. 17.* ubi cum Christus loqueretur de Ioanne, dicit: *Elias iam venit, et fecerunt in eum quaecunque voluerunt:* et postea subdit, *Sic et filius hominis passurus est ab eis:* ubi Glossa dicit, quod Pharisaei incitaverunt Herodem ad incarcerationem Ioannis et mortem. Videtur ergo probabile, quod similiter moverentur contra Christum ex hoc quod praedicabat: et hoc est quod dicitur, *Audierunt*, scilicet ad persequendum Pharisaei invidi, et persecutores Christi, *quia Iesus* etc. De isto auditu dicitur *Iob 28. Perditio, et mors dixerunt, auribus nostris audivimus facta eius*. Sed boni audiunt ad obediendum: *Psal. 131. Ecce audivimus eum in Ephrata;* et postea sequitur: *Adorabimus in loco* etc. Audierunt, inquam, duo, scilicet quod plures discipulos faceret, quam Ioannes: quod quidem iustum erat et rationabile: quia, ut dicitur *supr. 3. Christum oportet crescere*, et Ioannem minui: aliud quod baptizabat: et hoc merito, quia ipse mundat: *Psalm. 50. Lava me Domine ab iniustitia mea:* et alibi *Psal. 7. Exurge Domine*, scilicet baptizando, *in praecepto quod mandasti*, scilicet de baptismo, *et synagoga*, per baptismum congregatorum, *circumdabit te*. Consequenter eum dicit.

b Exponit, quod supra dixerat de baptismo Christi quod audierunt Pharisaei etc. Sed Augustinus dicit hic apparere inconveniens: nam supra dixerat, *et baptizat;* hic vero quasi corrigens id utpote falsum, dicit *quanquam Iesus non baptizaret*. Et ad hoc est duplex responsio. Una Chrysostomi, quod hoc, quod Evangelista dicit, verum est, quod Christus non baptizavit aliquem; illud autem, quod supra dictum est, scilicet *baptizat*, intelligendum est secundum famam currentem ad Pharisaeos, quod Christus baptizaret, quod aliqui venientes ad ipsos Pharisaeos dicerent: Vos invidebatis Ioanni quod discipulos habebat, et baptizabat; sed ecce, quod hic, scilicet *Iesus*, plures discipulos facit quam Ioannes, et baptizat. Quare ergo sustinetis eum? Et ideo non dicit Evangelista ex se, quod baptizat, sed quod audierunt Pharisaei; et ideo falsum rumorem populi Evangelista corrigere volens, dicit: Verum est, quod audierunt Pharisaei, quod Christus baptizat, sed est falsum: unde subdit, *Quanquam Iesus non baptizaret, sed discipuli eius*. Ideo autem secundum Chrysostomum Christus non baptizavit, quia in omni baptismate, quo Ioannes et discipuli baptizaverunt per totum tempus ante Christi passionem, non dabatur Spiritus sanctus, sed ad hoc erat, ut assuescerent homines ad baptismum Christi, et congregarentur ad praedicationem, ut ipse dicit. Inconveniens esset, quod Christus baptizaret, si non daretur in illo baptismo Spiritus sanctus, qui non dabatur ante Christi passionem: quia, ut dicitur *infr. 7. Nondum erat Spiritus datus, quia nondum Iesus erat* etc. Sed secundum Augustinum dicendum est, et verius, quod discipuli baptizabant baptismo Christi, aqua scilicet et Spiritu, qui in ipso baptismo dabatur, et etiam ipse Christus baptizabat, et non baptizabat: baptizabat quidem, quia ipse mundabat interius; sed non baptizabat, quia ipse non tingebat aqua exterius: nam discipuli praebebant ministerium per ablutionem corporis, Christus vero praebebat Spiritum interius mundantem. Unde ipse proprie baptizabat: *sup. 1. c. Super quem videris Spiritum descendentem* etc. *hic est qui baptizat* etc. Ad hoc ergo quod Chrysostomus dicit, quod *nondum erat Spiritus datus* etc. dicendum quod non erat datus visibilibus signis, sicut post resurrectionem Christi datus est discipulis, sed tamen datus est, et dabatur per internam sanctificationem credentibus. Per hoc autem, quod Christus non semper baptizavit, dat nobis exemplum, quod maiores ecclesiarum Praelati in his quae per alios fieri possunt, non occupentur, sed ea minoribus facienda relinquant: *1. Cor. 1. Non enim me misit Christus baptizare* etc. Si autem quaeritur, an discipuli Christi baptizati fuerint. Dicendum secundum Augustinum *ad Seleucium*, quod baptizati fuerint baptismo Ioannis, quia aliqui ex discipulis Christi fuerant discipuli Ioannis; sive quod magis credibile est baptismo Christi, neque enim ministerio baptizandi defuisse creditur, ut haberet baptizatos servos, per quos caeteros baptizaret. Et hoc intelligendum est per hoc, quod dicitur *Ioan. 17. Qui lotus est non indiget* etc. et postea sequitur, *Et ideo vos mundi estis* etc. Consequenter Christi recessum ponit, dicens.

c Et hoc triplici de causa. Una, ut subtraheret se

invidiae Pharisaeorum, qui ex his quae audierant de Christo, turbabantur et persecutionem parabant, dans nobis exemplum, ut per mansuetudinem malis cedamus ad tempus: *Eccl. 7. Nec struas ligna in ignem illius*. Alia de causa, ut ostenderet non esse peccatum persecutores fugere: *Matth. 10. Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*. Tertia causa est, quia nondum venerat tempus suae passionis: *infra 7. Tempus meum nondum advenit* etc. Est autem et alia causa propter mysterium: nam per huiusmodi recessum significavit, quod discipuli propter persecutionem reiicituri erant Iudaeos, et ituri ad Gentes. Consequenter cum dicit.

d Ostendit locum ad quem accessit. Dicit autem, *iterum*, quia *supr. 2.* fecerat mentionem de quodam alio descensu Christi in Galilaeam, quo post miraculum nuptiarum descendit Capharnaum. Quia ergo alii tres Evangelistae non faciunt mentionem de illo descensu primo; ideo Evangelista, ut det intelligere, quod alii Evangelistae omnia quae dixerant usque ad istud capitulum dimiserunt, et ex hoc loco ipse historiam sis contemporaneam texere incaepit, dicit *iterum*. Per Galilaeam enim secundum unam interpretationem intelligitur Gentilitas, ad quam Christus a Iudaeis vadit: interpretatur enim Galilaea transmigratio. Secundum aliam interpretationem per Galilaeam intelligitur caelestis gloria: nam Galilaea revelatio interpretatur. Consequenter cum dicit.

e Describit medium per quod transit. Et primo in generali. Secundo in speciali, ibi, *Venit ergo in civitatem* etc. Medium autem quod transit abiens in Galilaeam est Samaria: et ideo dicit, *Oportebat eum transire per Samariam*. Dicit autem *oportebat*, ne videatur contrarius suae doctrinae: nam *Matt. 10.* praecepit discipulis, dicens: *In viam Gentium ne abieritis*. Quia ergo Samaria terra gentium erat; ideo ostendit quod non ex proposito, sed ex necessitate illuc ivit. Dicit, *oportebat:* et ratio huius necessitatis erat, quia Samaria erat sita media inter Iudaeam et Galilaeam. De ista Samaria sciendum est quod Amyr Rex Israel montem a quodam Somer emit, ut habetur *2. Reg. 16.* civitatemque quam in montis vertice construxerat, a vendentis nomine Samaria nuncupavit. Hac deinde Reges Israelitarum pro regia usi sunt, et tota regio ab hac civitate Samaria vocabatur; unde hoc quod dicitur hic *oportebat eum transire per Samariam*, non est intelligendum, per civitatem illam transitum esse facturum, sed per regionem. Et ideo speciale medium describens subdit.

f Id est, regionis Samariae, quae dicitur *Sichar:* Sichar enim idem est, quod Sichem, secundum aliud nomen, de qua civitate habetur *Gen. 34.* quod Iacob iuxta eam tetendit tentoria sua, et propter raptum Dinae filiae suae a filio Regis Sichem duo filii Iacob indignati, occiderunt homines civitatis illius, et sic cessit in possessionem Iacob, et habitavit ibi fodiens in ea puteos. Postmodum vero circa mortem suam dedit eam Ioseph filio suo, secundum quod legitur *Gen. 48. Do tibi partem unam extra fratres tuos* etc. et hoc est, quod dicit, *Iuxta praedium*, idest agrum, *quod dedit Iacob filio suo*. Ideo autem haec omnia diligenter Evangelista narrat, ut ostendat, quod omnia quae contigerunt circa Patriarchas, fuerunt ducentia ad Christum, et quod Christus signatus est per eos, et ab eis secundum carnem descendit. Consequenter eum dicit.

g Ponit praeambulum doctrinae ex parte rei, de qua doctrina tradenda erat, et hoc congruenter: nam doctrina futura erat de aqua et fonte spirituali; et ideo fit hic mentio de fonte materiali, ex quo sumitur occasio disputandi de fonte spirituali, qui est Christus: *Psal. 35. Apud te est fons vitae*, scilicet Spiritus sanctus, qui est Spiritus vitae. Item fons est baptismus, de quo dicitur *Zach. 10. Erit fons patens domui Iacob in ablutionem* etc. Circa hoc tria facit. Primo describit ipsum fontem. Secundo sessionem Christi super eum. Et tertio sessionis tempus designat. Fontem quidem describit, cum dicit, *Erat autem ibi fons Iacob*. Sed contra. Inferius dicitur *Puteus altus est*. Non ergo erat fons. Sed dicendum secundum Augustinum, quod fons erat, et puteus: omnis enim puteus fons est; sed non convertitur: nam ubi aqua de terra scaturit, fons est, si quidem aqua in superficie terrae scaturit, fons tantum dicitur; si vero in alto, et in profunde scaturit, ita puteus vocatur ut nomen fontis non amittat. Dicitur autem fons Iacob, quia ipse puteum illum foderat in terra illa propter defectum aquae, ut dicitur *Gen. 34.* Sessio autem Christi innuitur, cum subdit.

h Ostendit infirmitatem, quamquam esset virtutis immensae, non propter defectum virtutis, sed ut ostenderet veritatem naturae assumptae: nam secundum Augustinum: *Iesus fortis est, quia in principio erat Verbum, sed infirmus est, quia Verbum caro factum est*. Christus ergo volens ostendere veritatem humanae naturae, permittebat eam agere et pati, quae sunt propria hominis: volens etiam ostendere in se veritatem divinae naturae, faciebat et operabatur propria Dei. Unde quando retrahebat influxum virtutis divinae a corpore, esuriebat, et fatigabatur; quando vero ipsam virtutem divinam corpori exhibebat, sine cibo non esuriebat, et in laboribus non fatigabatur: *Matt. 4.* quod ieiunavit quadraginta diebus, et quadraginta noctibus etc. Ex hoc autem, quod Iesus fatigatus est ex itinere, datur nobis exemplum non refugiendi laborem propter salutem aliorum: *Psal. 87. Pauper sum ego, et in laboribus a iuventute mea*. Similiter etiam datur exemplum paupertatis, quia sedebat sic, idest super nudam terram. Mystice autem sessio humilitatem passionis Christi significat: *Psal. 138. Tu cognovisti sessionem meam*, idest passionem, *et resurrectionem meam*. Item significat auctoritatem docendi, quia loquitur tanquam potestatem habens; unde dicitur *Matth. 7.* quod *sedens docebat eos*. Tempus autem determinatur, cum subdit.

i Et ratio huius determinationis assignatur litteralis, et mystica. Literalis quidem, ut ostendat causam fatigationis, nam in calore, et sexta hora diei, homines magis fatigantur ex labore. Item ut ostendat causam sessionis: libenter enim homines in aestu, et calore diei, iuxta aquas quiescunt. Mystica autem causa assignatur triplex. Una, quia Christus in sexta aetate saeculi in mundum venit, carnem assumens. Alia, quia sexto die homo factus est, et in sexto mense conceptus est Christus. Tertia, quia in sexta hora sol in alto existit, et non restat nisi ut decli-

net. Sol autem quantum ad hoc pertinet, temporalem prosperitatem significat, secundum illud *Iob 31. Si vidi solem cum fulgeret* etc. Tunc ergo Christus venit, quando prosperitas mundi in alto erat, idest in cordibus hominum per amorem florebat; sed per eum amor a cordibus hominum declinare debabat. Consequenter cum dicit.

k Ponitur praeambulum ex parte audientis: et circa hoc tria facit. Primo ponitur persona, cui exhibetur doctrina. Secundo invenitur praeparatio eius ad doctrinam, ibi, *Dixit ergo ei mulier illa Samaritana*. Persona autem cui exhibetur doctrina, est mulier Samaritana; unde dicit, *Venit mulier de Samaria haurire aquam*. Mulier ista significat ecclesiam gentium nondum iustificatam, quae idololatria detinebatur; sed tamen per Christum iustificandam. *Venit* autem ab alienigenis, scilicet a Samaritanis: qui alienigenae fuerant, licet vicinas terras incolerent, quia ecclesia de gentibus, aliena a genere Iudaeorum, ventura erat ad Christum: *Matt. 8. Multi venient ab Oriente et Occidente, et recumbent* etc. Haec autem mulier praeparatur ad doctrinam per Christum, cum dicit.

l Et primo dat ei occasionem quaerendi. Secundo Evangelista interponit quaerendi opportunitatem, ibi, *Discipuli autem eius* etc. Occasio autem, et praeparatio mulieris fuit petitio Christi; unde dicit, *Da mihi bibere*. Petit namque potum: et quia sitiebat aquam propter aestum diei, et sitiebat salutem hominis propter amorem eius: unde in cruce pendens dixit: *Sitio*. Opportunitatem autem quaerendi a muliere habuit Christus, quia non erant ibi discipuli eius, a quibus quaereret aquam; et ideo dicit Evangelista.

m Ubi tria de Christo nota, scilicet eius humilitatem, in eo quod solus relinquebatur: dabat enim in hoc exemplum discipulis suis omnem superbiam conculcare. Sed quaereret fortasse aliquis, quae necessitas fuerat assuescere discipulos ad humilitatem, qui piscatores et humiles extiterant, et tabernaculorum factores. Sed advertere debent, qui talia dicunt, quod repente piscatores huiusmodi facti sunt reverentiores omnibus regibus, facundiores philosophis et rhetoribus, et familiares Domini orbis terrarum: et tales sic repente promoti consueverunt superbire, utpote inexpertes ad tantum honorem. Secundo nota Christi parsimoniam: nam ita parum curabat de cibis, quod nihil comestibile secum ferebat. Tertio etiam nota, quod dimiserunt eum solum in cruce: *Isa. 63. Torcular calcavi solus* etc.

n Praeparavit Dominus mulierem ad recipiendum spiritualem doctrinam, dando ei occasionem quaerendi; hic consequenter ponitur quaestio. Secundo assignatur ratio quaestionis, ibi, *Non enim coutuntur* etc. Sciendum est autem, quod Dominus petierat a muliere potum, intendens magis de spirituali, quam de corporali potu; mulier vero potum spiritualium nondum capiens, intendebat solum de corporali; et ideo respondet, *Quomodo tu Iudaeus cum sis, bibere a me poscis, quae sum mulier Samaritana* etc. Christus Iudaeus erat, quia et de Iuda promissus: *Gen. pen. Non auferetur sceptrum de Iuda*; et de Iuda natus: *Heb. 7. Manifestum est, quod ex Iuda ortus sit Dominus noster*. Cognoscebat autem mulier Christum esse Iudaeum ex habitu: nam sicut dicitur *Num. 15.* Dominus praecepit, quod Iudaei portarent fimbrias hyacintinas in quatuor angulis vestium suarum, ut per eas discernerentur ab aliis populis. Consequenter assignatur ratio quaestionis, sive ab Evangelista secundum Glossam, sive a muliere, secundum Chrysostomum, cum dicit.

o Sciendum est autem circa hoc, quod sicut dicitur *4. Reg. 18.* propter peccata populi Israel, scilicet decem tribuum, qui colebant idola, ducti sunt in captivitatem a Rege Assyriorum in Babylonem: et ne Samaria absque habitatoribus remaneret, fecit ibi gentes ex diversis locis ductas habitare; et cum ibi essent, volens Dominus ostendere, quod non propter imbecillitatem suae virtutis, sed propter Iudaeorum malitiam tradidit eos, immisit ipsis gentibus leones, et saevas bestias, quae eos laedebant; quae ubi nuntiata sunt Regi Assyriorum, habito ex consilio, quod hoc ideo eis contingeret, quia non servabant legitima Dei terrae, misit ad eos sacerdotem quemdam ex Iudaeis, traditurum eis Dei legem secundum legem Moysi. Unde et isti licet non essent ex populo Iudaeorum, servabant tamen legem Moysi; sed cum Deo vero colebant idola, nec prophetis attendebant, et vocabant se Samaritanos a civitate Samariae, quae erat sita in monte Somer, *3. Reg. 16.* Revertentibus ergo Iudaeis ex captivitate in Hierusalem semper infesti fuerunt et contrarii: et sicut dicitur in Esdra, impediebant eos aedificare templum et civitatem: et licet Iudaei vitarent omnes alias nationes, specialiter tamen vitabant istos, nec in aliquo coutebantur eis; et hoc est, quod dicit, *Non enim coutuntur Iudaei Samaritanis*. Non dicit, quod Samaritani non coutantur Iudaeis, quia libenter voluissent adiungi, et couti Iudaeis; sed Iudaei eos repellebant, secundum illud *Deut. 7. Non inibis cum eis foedus* etc. Sed si non erat fas Iudaeis couti Samaritanis, quare Deus petebat a Samaritana potum? Ad quod, secundum quod dicit Chrysostomus, posset aliquis respondere, quod Dominus sciebat eam non sibi tradituram potum, et ideo petivit. Sed hoc non sufficit, quia petens quod non licet, a peccato non est immunis, quantum in se est, quin scandalizet, etsi non detur ei quod ipse petit. Et ideo dicendum est, quod sicut dicitur *Matth. 12. Filius hominis est Dominus etiam sabbati*; unde tanquam Dominus legis poterat uti, et non uti lege, et observantiis, et legalibus, secundum quod sibi expediens videbatur. Et quia imminebat tempus quo gentes vocarentur ad fidem, ipsis gentibus coutebatur. Consequenter cum dicit.

LECTIO II.

Respondit Iesus, et dixit ei: Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forsitan petiisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam.

b Dixit ei mulier: Domine, neque in quo haurias, habes, et puteus altus est. Unde ergo habes aquam vivam? Nunqnid tu maior es patre no-

stro Iacob, qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii eius, et pecora eius?

c Respondit Iesus, et dixit ei: Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum.

d Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam.

e Dixit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire.

f Dixit ei Iesus: Vade, voca virum tuum, et veni huc.

g Respondit mulier, et dixit: Non habeo virum.

h Dixit ei Iesus: Bene dixisti, quia non habeo virum: quinque enim viros habuisti, et nunc quem habes, non est tuus vir: hoc vere dixisti.

i Dixit ei mulier: Domine, video quia propheta es tu. Patres nostri in monte hoc adoraverunt: et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, ubi adorare oportet.

k Dixit ei Iesus: Mulier, crede mihi: quis venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem.

l Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudaeis est.

m Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate.

n Nam et Pater tales quaerit, qui adorent eum.

o Spiritus est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare.

p Dixit ei mulier: Scio, quia Messias venit, qui dicitur Christus.

q Cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis omnia.

r Dixit ei Iesus: Ego sum qui loquor tecum.

LECTIO II.

Narrat Evangelista ipsam doctrinam spiritualem. Et primo ponitur ipsa doctrina. Secundo effectus doctrinae, ibi, *Et continuo venerunt discipuli eius.* Circa primum duo facit. Primo ponit summarie totam doctrinam. Secundo explicat eam per partes, ibi, *Dixit ei mulier: Domine, neque in qua haurias* etc. Dixit ergo, Tu miraris, quod ego Iudaeus potum petii a te Samaritana; sed non debes mirari, quia ad hoc veni, ut etiam gentibus potum darem; et ideo dixit, *Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi* etc. Et ut incipiamus ab ultimo, requirendum est, quid intelligitur per aquam. Et dicendum, quod per aquam intelligitur gratia Spiritus sancti; quae quidem quandoque dicitur ignis, quandoque aqua, ut ostendatur, quod nec hoc, nec illud dicitur secundum substantiae proprietatem, sed secundum similitudinem actionis: nam ignis dicitur, quia elevat cor per fervorem et calorem: *Rom. 12. Spiritu ferventes* et caet. et quia consumit peccata: *Cant. 8. Lampades eius, lampades ignis* etc. Aqua vero dicitur propter purgationem: *Ezec. 36. Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini* etc. et propter refrigerationem ab aestibus tentationum: *Eccl. 3. Ignem ardentem extinguit aqua:* et propter satietatem contra sitim terrenorum et quorumcumque temporalium: *Is. 55. Omnes sitientes, venite ad aquas* etc. Est autem duplex aqua, scilicet viva, et non viva: non viva quidem est, quae non continuatur suo principio unde scaturit, sed collecta de pluvia seu aliunde, in lacunas et cisternas a suo principio separata servatur; viva autem aqua est, quae suo principio continuatur et effluit. Secundum hoc ergo gratia Spiritus sancti recte dicitur aqua viva, quia ita ipsa gratia Spiritus sancti datur homini, quod tamen ipse fons gratiae datur, scilicet Spiritus sanctus: imo per ipsum datur gratia: *Ro. 5. Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum* etc. nam ipse Spiritus sanctus est fons indeficiens, a quo omnia dona gratiarum effluunt: *1. Cor. 13. Haec omnia operatur unus atque idem Spiritus* etc. et inde est, quod si aliquis donum Spiritus sancti habeat, et non spiritum, aqua non continuatur suo principio, et ideo est mortua et non viva: *Iac. 2. Fides sine operibus mortua est.* Sic ergo patet, quid per aquam intelligatur. Sed consequenter ostenditur, quod ad habendum aquam vivam, idest gratiam, in adultis per desiderium pervenitur, idest per petitionem: *Psal. 9. Desiderium pauperum exaudivit Dominus:* quia absque petitione et desiderio non datur alicui gratia. Unde dicimus, quod in iustificatione impii requiritur liberum arbitrium ad detestandum peccata, et ad desiderandum gratiam, secundum illud *Matt. 7. Petite, et accipietis.* In tantum enim requiritur desiderium, quod etiam ipse Filius ad petendum inducitur: *Ps. 2. Postula a me, et dabo tibi.* Unde nec aliquis contradicens gratiae eam recipit, nisi prius reducatur ad desiderium gratiae, sicut patet in Paulo, qui antequam gratiam reciperet, reductus est ad desiderium gratiae, dicens: *Domine, quid me vis facere? Act. 9.* Et inde est, quod signanter dicitur, *Tu forsitan petiisses ab eo*, et dicit, *Forsitan*, propter liberum arbitrium, quo homo aliquando desiderat, et petit gratiam, aliquando non. Sed ad petendum gratiam incitatur desiderium hominis ex duobus, scilicet ex cognitione desiderandi boni, et ex cognitione datoris; et ideo duo cognoscenda proponit. Primo scilicet ipsum donum; unde dicit, *Si scires donum Dei:* quod est omne bonum desiderabile, quod est a Spiritu sancto: *Sapien. 9. Scio, quod non possum esse continens* et caet. et hoc donum Dei est etc. Secundo proponit ipsum datorem; unde dicit, *Et quis est qui dicit tibi* et caet. scilicet si scires eum qui dare potest, qui sum ego: *Infra 15. Cum venerit paraclitus, quem ego mittam* etc. *Psal. 67. Dedit dona hominibus.* Sic ergo doctrina est de tribus, scilicet de dono aquae vivae; de petitione ipsius doni; et de datore eius. Et ideo eum dicit.

b De ipsa doctrina tractat explicite quantum ad haec tria. Et primo quantum ad donum. Secundo quantum ad petitionem, ibi, *Dicit ei mulier: Domine ut video, Propheta es tu.* Tertio quantum ad da-

torum, ibi, *Dicit ei mulier, scio quod Messias venit* etc. Circa primum duo facit. Primo explicat donum, ostendendo eius virtutem. Secundo agit de perfectione ipsius doni, ibi, *Dicit ei mulier: Domine da mihi hanc aquam* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur inquisitio mulieris. Secundo responsio Christi, ibi, *Respondit Iesus, et dixit ei: Omnis qui biberit* etc. Circa primum sciendum est, quod mulier ista Samaritana verba quae Dominus spiritualiter intelligebat, carnaliter accipiebat, quia erat animalis: *1. Cor. 2. Animalis homo non percipit.* Et ideo verba quae dicebat quasi inconvenientia, et impossibilia, argumento quodam utens, infringere conabatur hoc modo: Tu promittis mihi aquam vivam: aut ergo de isto puteo, aut de alio; sed non de isto, quod, *Nec in quo haurias habes, et puteus altus est*; de alio autem non videtur credibile, quod dare possis, quia, *Non maior es patre nostro Iacob qui dedit* etc. Primo ergo prosequentes primum, videamus hoc quod dicit, *Domine neque in quo haurias habes*, idest hauritorio cares, quo aquam de puteo extrahere possis, *et puteus altus est*, scilicet ut absque hauritorio manu non possis attingere. Per altitudinem, seu profunditatem putei intelligitur sacrae Scripturae profunditas, et sapientiae divinae: *Eccl. 7. Alta profunditas, et quis* etc. Hauritorium autem quo aqua sapientiae salutaris hauritur, est oratio: *Iac. 1. Si quis indiget sapientia, postulet a Deo.* Secundum ostendit, cum dicit, *Nunquid tu es maior patre nostro* etc. quasi dicat, Nunquid meliorem aquam habes ad dandum nobis, quam Iacob? Dicit autem patrem suum Iacob, non quod Samaritani de genere sint Iacob, ut ex supradictis apparet, sed quia legem Moysi habebant, et quia intraverunt terram semini Iacob repromissam. Commendat autem mulier ista puteum istum ex tribus. Primo ex auctoritate dantis; unde dicit, *Patre nostro Iacob qui dedit* etc. Secundo ex suavitate aquae, et dicit, quod ipse Iacob ex eo bibit, et filii eius: nisi enim fuisset suavis, non ipsi bibissent, sed pecoribus eam tradidissent. Tertio ex ubertate, cum dicit, *Et pecora eius:* quia enim erat suavis, nisi fuisset uberrima, non dedissent eam pecoribus. Sic et sacra Scriptura magna est auctoritate, quia a Spiritu sancto est data. Delectabilis est suavitate: *Psal. 118. Quam dulcia sunt faucibus meis eloquia tua.* Iterum foecunda est ubertate, quia non solum sapientibus, sed etiam insipientibus communicatur. Consequenter cum dicit.

e Ponitur responsio Domini, ubi explicat virtutem suae doctrinae. Et primo quantum ad hoc, quod dixerat eam esse aquam. Secundo quantum ad hoc, quod dixerat eam esse aquam vivam, ibi, *Sed aqua quam ego dabo ei* etc. Ostendit autem, quod doctrina sua sit optima aqua ex hoc quod habet aquae effectum, scilicet quod auferat sitim multo amplius quam aqua ista corporalis, ostendens se in hoc esse maiorem, quam Iacob; et ideo dicit, *Respondit Iesus, et dixit ei;* quasi dicat, Tu dicis, quod Iacob dedit vobis puteum; sed ego dabo aquam meliorem, quia *omnis qui biberit ex hac aqua*, scilicet corporalis, vel carnalis cupiditatis et concupiscentiae, licet ad horam sedetur appetitus, tamen sitiet iterum, quia insatiabilis est delectationis appetitus: *Prov. 23. Quando evigilabo, et rursus vina reperiam. Sed qui biberit ex hac aqua*, scilicet spirituali, *quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum: Isa. penul. Servi mei bibent, et vos sitietis.* Sed contra *Eccl. 24.* dicitur: *Qui bibunt me, adhuc sitient.* Quomodo ergo non sitiet in aeternum qui biberit ex hac aqua, scilicet divina sapientia, cum ipsa sapientia dicat, *Qui bibunt me, adhuc sitient?* Sed dicendum, quod utrumque verum est: quia qui bibit ex aqua quam Christus dat, et sitit adhuc, et non sitit; sed qui bibit ex aqua corporali, sitiet iterum, et hoc propter duo. Primo, quia aqua materialis et carnalis non est perpetua, nec causam perpetuam habet, sed deficientem: unde et effectus oportet quod cesset: *Sap. 5. Transierunt haec omnia quasi umbra* etc. Aqua vero spiritualis causam perpetuam habet, scilicet Spiritum sanctum, qui est fons vitae nunquam deficiens; et ideo qui ex ea bibit, non sitiet in aeternum, sicut qui haberet in ventre fontem aquae vivae, non sitiret unquam. Alia ratio, quia differentia est inter rem spiritualem, et temporalem: licet enim utraque generet sitim, tamen aliter et aliter, quia res temporalis habita causat quidem sitim non suiipsius, sed alterius rei; spiritualis vero tollit sitim alterius rei, et causat suiipsius sitim. Cuius ratio est, quia res temporalis antequam habeatur, aestimatur magni pretii, et sufficiens; sed postquam habetur, quia nec tanta, nec sufficiens ad quietandum desiderium invenitur, ideo non satiat desiderium, quin ad aliud habendum moveatur. Res vero spiritualis non cognoscitur, nisi cum habetur: *Apoc. 3. Nemo novit nisi qui accipit.* Et ideo non habita non movet desiderium; sed cum habetur et cognoscitur, tunc delectat affectum, et movet desiderium, non quidem ad aliud habendum. Sed quia imperfecte percipitur propter recipientis imperfectionem, movet ut ipsa perfecte habeatur: et de hac siti dicitur *in Psal. 41. Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum.* Sed haec sitis in mundo isto usquequaque non tollitur, quia bona spiritualia in vita ista percipere non possumus; et ideo qui biberit ex aqua, adhuc quidem sitiet eius perfectionem, sed non sitiet in aeternum, quasi ipsa aqua deficiat: quia, ut dicitur *in Psal. 35. Inebriabuntur ab ubertate domus tuae.* In vita autem gloriae, ubi beati perfecte bibunt aquam divinae gratiae, non sitient in aeternum: *Matth. 5. Beati qui esuriunt, et sitiunt iustitiam*, scilicet in mundo isto, *quia saturabuntur* in vita gloriae. Consequenter cum dicit.

d Ostendit doctrinam suam esse aquam vivam ex motu ipsius aquae; unde dicit, quod est fons decurrens: *Psal. 45. Fluminis impetus laetificat civitatem Dei.* Sed alius est cursus aquae materialis, scilicet deorsum, alius istius spiritualis, quia ducit sursum; et ideo dicit, dico, quod talis est aqua materialis, quod non tollit sitim; sed aqua quam ego do, non solum sitim aufert, sed est viva, quia est coniuncta fonti; unde dicit, quod *fiet in eo fons:* fons, inquam, perducens per bona opera ad vitam aeternam; ideo dicit, *aquae salientis*, idest salire facientis, *in vitam aeternam*, ubi non est sitis: *infra 7. Qui credit in me, flumina de ventre eius*, scilicet bonorum desideriorum, *fluent aquae vivae: Psalm. 35. Apud te est fons vitae.* Consequenter cum subdit.

e Agitur de petitione doni. Et primo ponitur modus

percipiendi ipsum donum. Secundo convincitur mulier, ibi, *Dixit ei Iesus: Bene dixisti* etc. Modus percipiendi, ut dictum est, est per orationem et petitionem. Et ideo primo ponitur petitio mulieris. Secundo responsio Christi, ibi, *Dixit ei Iesus, vade* etc. Quantum ad primum notandum, quod mulier ista in exordio collationis mutuae Christum non vocavit Dominum, sed simpliciter Iudaeum dicens: *Quomodo tu Iudaeus cum sis* etc. hic vero statim cum audit eum fore sibi utilem, et aquam dare posse, Dominum eum vocat; unde, *Dixit ad eum mulier: Domine da mihi hanc aquam*. Quia enim hoc carnaliter intelligebat, et duplici corporali necessitate tenebatur, scilicet sitis, et laboris veniendo ad puteum, et portando; ideo aquam petens, haec duo allegat, dicens quoad primum, *Ut non sitiam*; et quoad secundum, *Neque veniam huc haurire*: naturaliter enim homo laborem refugit: *Psal. 72. In labore hominum non sunt.*

f Hic ponitur responsio Domini. Sed sciendum est quod Dominus respondebat spiritualiter; sed mulier intellexit carnaliter: et ideo potest hoc dupliciter exponi. Uno modo secundum Chrysostomum, qui dicit, quod Dominus volebat dare aquam spiritualis doctrinae non sibi soli, sed specialiter viro suo, quia, ut dicitur *1. Corin. 11. Caput mulieris vir*; et ideo voluit, ut praecepta Dei ad mulieres per virum devenirent: *1. Cor. 14.* dicitur quod *si mulier aliquid addiscere vult, domi virum interroget*; et ideo dicit, *Vade, voca virum tuum, et veni huc*, et tunc cum eo et per eum dabo tibi. Alio modo secundum Augustinum exponitur mystice. Nam sicut de aqua Dominus figurative loquebatur, ita de viro. Vir autem iste secundum Augustinum est intellectus, nam voluntas parit, et concipit a vi apprehensiva movente eam: unde voluntas est sicut mulier; ratio vero movens voluntatem est vir eius. Quia ergo mulier, idest voluntas, prompta erat ad recipiendum, sed non movebatur ab intellectu et ratione, ut specialiter hoc intelligeret, sed adhuc sub sensu detinebatur; ideo Dominus dixit ei, *vade* tu sensualis, *voca virum tuum*, idest rationabilem intellectum advoca, quo spiritualiter et intelligibiliter intelligas, quod modo carnaliter sapis, *et veni huc*. Intelligendo ducta ratione.

g Hic convincitur a Christo mulier. Et primo ponitur eius responsio. Secundo contestatio qua convincitur a Christo, ibi, *Bene dixisti*. Circa primum sciendum est, quod mulier turpitudinem suam occultare volens, et Christum sicut purum hominem credens, licet verum responderit Christo, tamen ficte, et occulte dedecus suum tacebat: quia hoc est quod dicitur *Eccl. 9. Mulier fornicaria quasi stercus* etc. Et ideo *Respondit, et dixit, virum non habeo*, et verum erat: quia licet ante plures habuerit, scilicet quinque; nunc vero non legitimum habebat virum, sed cuidam adhaeserat: et ratio convincitur a Domino; unde dicit.

h Scilicet legitimum: *quinque enim viros habuisti ante ipsum: et nunc quem habes*, scilicet hoc modo, uteris ut viro, *non est tuus vir, hoc vere dixisti*, quia virum non habes. Ideo autem dixit ei Dominus ea quae ab ea non didicerat, et occulta sibi videbantur, ut mulierem ad spiritualem intelligentiam reducat, et credat in Christo aliquid divinum esse. Mystice autem quinque viri sunt quinque libri Moysi; quia Samaritani, ut dictum est, eos recipiebant; et ideo dicit, *quinque enim viros habuisti, et hunc quem habes*, idest quem audis, scilicet Christum, *non est tuus vir*, quia non credis. Sed, ut dicit Augustinus, haec expositio non est bona, quia mulier ista dimissis quinque viris, venit ad hunc quem habebat; sed isti qui veniunt ad Christum, non dimiserunt quinque libros Moysi. Et ideo aliter dicendum, quod *quinque viros habuisti*, idest quinque sensus, quibus usque modo utebaris; sed *hunc quem habes*, scilicet rationem errantem, qua spiritualiter dicta adhuc carnaliter intelligis, *non est tuus vir*, legitimus, sed adulter: et ideo tolle istum adulterum errorem, qui te corrumpit, et *voca virum tuum*, idest intellectum, ut intelligas me.

i Hic agitur de petitione qua donum acquiritur, quae est oratio. Et primo ponitur quaestio mulieris de oratione. Secundo responsio Christi, ibi, *Dixit ei Iesus: Mulier crede mihi*. Circa primum duo facit mulier. Primo confitetur idoneitatem Christi ad respondendum quaestioni. Secundo quaestionem proponit, ibi, *Patres nostri* etc. Mulier autem ista auditis quae Christus de occultis ei manifestaverat, quem usque modo purum hominem credidit, nunc Prophetam confitetur, idoneum ad satisfaciendum de dubiis. Hoc est proprium prophetarum, ut absentia et incognita annuntient: *1. Reg. 9. Qui olim dicebatur videns, nunc dicitur propheta*; et ideo dicit, *Domine ut video, propheta es tu*; quasi dicat: In hoc quod occulta mihi dicis, ostenderis propheta. In quo secundum Augustinum patet quod coepit ad eam venire vir, sed non plene venit, quia Dominum prophetam putabat: licet enim propheta esset: *Matth. 13. Non est propheta sine honore* etc. tamen erat plusquam propheta, quia prophetas ipse constituit: *Sap. 7. In animas sanctas per nationes se transfert* etc. Consequenter ponit quaestionem de oratione dicens, *Patres nostri* etc. In quo admiranda est mulieris diligentia, quia mulieres, utpote curiosae et infructuosae, et non solum infructuosae, sed et otiosae, *1. Tim. 5.* non de mundanis, non de futuris eum interrogabat, sed de his, quae Dei sunt, secundum illud *Matth. 7. Primum quaerite regnum Dei*: et movet primo quaestionem de his quae in terra illa homines movere consueverant, scilicet de loco orationis, de quo quaestio vertebatur inter Iudaeos et Samaritanos: et hoc est, quod dicit: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis* etc. Circa quod sciendum est, quod Samaritani secundum legis mandata Deum colentes, fecerunt templum, in quo eum adorarent, non euntes in Hierusalem propter Iudaeos eis infestos: quod quidem templum fecerunt in monte Garizim, Iudaei vero in monte Sion. Unde quaestio vertebatur inter eos, quis istorum montium esset convenientior locus orationi, et utrique adducebant rationes pro parte sua: Samaritani quidem dicebant magis in monte Garizim esse adorandum, quia antiqui patres adoraverunt ibi Dominum; et ideo dicit: *Patres nostri in monte hoc adoraverunt*. Sed quomodo dicit mulier, *Patres nostri*, cum Samaritani non essent ex semine Israel? Ad hoc est responsio secundum Chrysostomum, quod aliqui dicunt Abraham in monte illo filium obtulisse; alii autem in monte Sion, ut habetur *Gen. 22.* Vel potest dici, quod patres

nostri intelliguntur Iacob et filii eius, qui, ut habetur *Gen. 33.* et dictum est supra, habitavit in Sichem, quae est sita iuxta montem Garizim, et forte ibi adoraverunt in monte Dominum. Vel potest dici, quod filii Israel adoraverunt in monte hoc, quando Moyses praecepit, *ut* ascenderent in montem Garizim ad benedicendum servantibus mandata Domini, ut dicitur *Deut. 6.* Et vocat istos patres suos, vel propter legem datam filiis Israel, quam servabant Samaritani; vel propter terram eorum quam inhabitabant, ut dictum est supra. Iudaei autem dicunt orandum esse in Hierusalem auctoritate Domini, qui praecepit *Deut. 12. Cave ne offeras holocausto tuo in omni loco quem videris, sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus:* qui quidem orationis locus primo fuit in Sylo, postea vero auctoritate Salomonis et Nathan prophetae, arca Dei portata est de Sylo in Hierusalem, et ibi factum est templum, secundum illud *Psal. 77. Repulit tabernaculum Sylo:* et postea sequitur, *Sed elegit tribum Iuda in monte Sion quem dilexit.* Sic ergo Samaritani adducebant pro se auctoritatem patrum; Iudaei vero auctoritatem prophetarum, quos Samaritani non recipiebant. Hanc ergo quaestionem mulier proponit. Nec est mirandum a quo docta fuerit, quia communiter contingit, ut in terris in quibus diversa sunt dogmata, etiam simplices in eis sint instructi. Unde quia Samaritani fuerant in continuo iurgio cum Iudaeis, ideo mulieres et simplices in materia ista edocti erant. Consequenter cum dicit.

k Ponitur responsio Christi. Et primo distinguit trinam orationem. Secundo comparat eas ad invicem, ibi, *Vos adoratis, quod nescitis.* Circa primum reddit primo mulierem attentam, utpote grandia locuturus, dicens, *Crede mihi*, et fidem adhibe, quia ubique opus est fide: *Heb. 11. Accedentem ad Deum oportet credere: Isa. 7. Nisi credideritis, non intelligetis.* Secundo proponit trinam adorationem, quarum duae iam erant, aliam vero expectabant futuram. Duarum autem quae erant, una erat Samaritanorum, quia orabant in monte Garizim: et hanc exprimit dicens, *Venit hora, quando neque in monte hoc*, scilicet Garizim, *adorabitis.* Alia est Iudaeorum qua orabant in monte Sion, scilicet in Hierusalem: et hanc exprimit dicens, *Neque in Hierusalem.* Tertia est futura quae expectatur, quae est alia ab istis, et hanc insinuat excipiendo utramque adorationem; nam si veniet hora quando adorabunt, non tamen in monte Garizim, neque in Hierusalem, manifestum est, quod erit tertia adoratio Christi, evacuans utrorumque adorationem: nam si aliquis vellet duos populos in unum coniungere, oporteret in utroque removeri illud in quo ab invicem dissiderent, et aliquid eis commune in quo conveniant, concedere. Christus ergo volens coniungere Iudaeos et Gentiles, removit a Iudaeis caeremonias, et a gentibus idololatriam, quae duo erant sicut paries unus, in quo uterque ad invicem dissidebant, et fecit ex utroque populo unum populum, secundum illud *Eph. 2. Ipse est pax nostra* etc. Sic ergo cessavit caeremonialis cultus, et idololatria gentium: et sic introductus est verus Dei cultus a Christo. Mystice autem secundum Origenem per tres adorationes intelliguntur divinae sapientiae tres participationes. Quidam namque participant eam obnubilatam tenebris erroris; et isti adorant in monte, quia omnis error ex superbia causatur: *Hier. 7. Ecce ego ad te mons pestifer.* Quidam vero participant ipsam divinam sapientiam sine errore, sed imperfecte, quia in speculo et aenigmate; et isti adorant in Hierusalem, quae significat praesentem Ecclesiam: *Psal. 146. Aedificans Hierusalem Dominus* etc. Beati vero et sancti participant illam sine errore perfecte, quia vident Deum sicuti est, ut dicitur *1. Ioa. 3.* et ideo dicit, *Venit hora*, idest expectabitur, quando neque in erroribus, neque per speculum et in aenigmate participabitis divinam sapientiam, sed sicuti est. Consequenter cum dicit.

l Comparat praedictas adorationes ad invicem. Et primo comparat secundam ad primam. Secundo tertiam ad primam, et secundam, ibi, *Sed venit hora.* Circa primum tria facit. Primo ostendit defectum primae adorationis. Secundo veritatem secundae. Tertio rationem utriusque assignat. Quantum ad primum dicit, *Vos adoratis, quod nescitis.* Sed videretur alicui quod Dominus explicare debuisset veritatem quaestionis, et rationem mulieris exsolvere; sed Dominus de hoc non curat, quia utraque adoratio cessare debebat. Quantum autem ad hoc quod dicit, *Vos adoratis*, sciendum est, quod philosophus dicit, aliter est cognitio in rebus compositis, et aliter in simplicibus: nam composita quidem possunt quantum ad aliquid cognosci, ita ut quantum ad aliquid in eis remaneant incognita, unde potest de his haberi falsa cognitio: sicut si aliquis habens veram cognitionem de animali quantum ad eius substantiam, tamen potest errare circa cognitionem accidentis, utrum scilicet sit album vel nigrum: et differentiae, utrum scilicet sit alatum vel quadrupes. In simplicibus autem nullo modo potest esse falsa cognitio, quia aut perfecte cognoscuntur, inquantum scitur eorum quidditas; aut nullo modo cognoscuntur, si non possit ad ea attingi. Cum ergo Deus sit omnino simplex, non potest de eo haberi falsa cognitio per hoc quod aliquid de eo sciatur, et aliquid nesciatur, sed per hoc quod non attingitur. Unde quicumque credit Deum esse aliquid quod non est, puta corpus, vel aliquid huiusmodi, non adorat Deum, quia nescit eum, sed aliquid aliud. Samaritani autem falsam opinionem habebant de Deo dupliciter. Primo, quia aestimabant eum esse corporeum; unde et credebant ipsum in uno loco corporeo tantum determinate, et ibidem adorari oportere. Deinde quia non credebant eum esse super omnia, sed aequalem aliquibus creaturis: unde simul cum eo, et idola adorabant quasi sibi aequalia: et ideo nesciebant eum, quia non attingebant ad veram cognitionem eius; et ideo dicit Dominus, *Vos adoratis quod nescitis*, idest non adoratis Deum, quia nescitis ipsum, sed fantasiam vestram, qua aliquid apprehenditis, ut Deum: *Eph. 4. Sicut et gentes ambulant in vanitate sensus sui* etc. Quantum vero ad secundum, scilicet quantum ad diversitatem adorationis Iudaeorum, dicit: *Nos adoramus, quod scimus:* et connumerat se Iudaeis, quia et Iudaeus erat secundum gentem: et etiam mulier opinabatur eum et prophetam, et Iudaeum esse. *Nos adoramus quod scimus*, quia Iudaei per legem et prophetas veram cognitionem seu

aestimationem de Deo habebant in hoc quod non credebant ipsum esse corporeum, nec in uno loco determinato esse; quasi eius maiestas a loco capi possit: *3. Reg. 4. Si enim caeli caelorum te capere non possunt* etc. etiam idola colebant; et ideo in *Psal. 76.* dicitur: *Notus in Iudaea Deus.* Rationem autem huius assignat, cum dicit, *Quia salus ex Iudaeis est;* quasi dicat, vera notitia de Deo habebatur solum a Iudaeis, quia futurum erat, quod salus ex Iudaeis proveniet: et sicut principium sanitatis debet esse sanum, ita principium salutis, quae habetur per Dei veram cognitionem et verum cultum, oportet veram cognitionem de Deo habere: et ideo quia ex eis principium salutis, et causa, scilicet Christus, provenire debebat, secundum illud *Gen. 22. In semine tuo benedicentur omnes gentes*, oportet Deum notum esse in Iudaea. Provenit autem ex Iudaeis salus tripliciter. Primo quantum ad doctrinam veritatis, quia omnes gentes erant in erroribus, Iudaei autem in veritate permanebant: *Ro. 3. Quid amplius est Iudaeo, quia tradita sunt eis eloquia Dei?* Secundo quantum ad spiritualia dicta: nam prophetiae, et alia dona Spiritus sancti, prius eis data fuerunt, et ex eis devenerant ad alios: *Rom. 11. Tu*, scilicet gentilis, *cum esses oleaster, insertus es in illis*, scilicet Iudaeis: *Rom. 15. Nam si spiritualium eorum*, scilicet Iudaeorum, *participes facti sunt gentiles*, quantum ad ipsum salutis auctorem, quia ex eis processit secundum carnem: *Rom. 9. Ex quibus Christus secundum carnem.* Consequenter cum dicit.

m Comparat aliam adorationem duabus primis. Et primo ponit eminentiam eius ad alias. Secundo praeeminentiae convenientiam, ibi, *Nam et Pater tales quaerit.* Sed attendendum est circa primum secundum Origenem, quod supra loquens de tertia adoratione cum dixit, *Venit hora, quando non in monte* etc. non addidit Dominus, *et nunc est;* hic vero de ipsa loquens, dicit *venit hora, et nunc est*, quia tunc locutus est de adoratione in patria, secundum quam perfectam Dei cognitionem participabimus, quae nondum viventibus in hac carne mortali venit; hic vero loquitur de ea, quae est in vita ista, quae iam venit per Christum; et ideo dicit, *venit hora, et nunc est, quando veri adoratores:* quod potest legi primo quidem secundum Chrysostomum, ut per hoc totum ostendatur eminentia istius adorationis ad adorationem Iudaeorum; ut sit sensus, sicut adoratio Iudaeorum praeeminet adorationi Samaritanorum, ita adoratio Christianorum praeeminet ei, quae est Iudaeorum; et hoc in duobus. Primo, quia illa est secundum carnales caeremonias: *Heb. 9. In iustitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis;* haec vero est secundum spiritum. Secundo vero, quia illa est secundum figuras, nam Deo illae victimae, secundum quod sunt res quaedam, non placebant; unde in *Psal. 49.* dicitur: *Nunquid manducabo carnes taurorum* etc. et alibi *Ps. 50. Sacrificium dedissem utique, holocaustis non delectaberis*, inquantum scilicet sunt res quaedam; sed delectabatur in eis, inquantum erant figurae verae victimae et veri sacrificii: *Heb. 10. Umbram habet lex futurorum bonorum, non rerum ipsam imaginem* etc. Haec autem adoratio est in veritate, quia ipsa secundum se Deo placet: *supr. 1. Gratia et veritas per Iesum Christum facta est.* Et ideo quantum ad primum dicit, quod *veri adoratores adorabunt in spiritu*, non caeremoniis carnalibus. Quantum ad secundum dicit, *in veritate*, non in figura. Secundo potest legi quod Dominus per haec duo, quae dicit, scilicet *In spiritu et veritate*, vult ostendere differentiam huius adorationis, non tantum ad illam Iudaeorum, verum etiam ad eam, quae erat Samaritanorum: ad illam quidem Iudaeorum, per hoc quod dicitur *in veritate*, nam illa, ut dictum est, cum errore erat, quia adorabant quod nesciebant, ista vero est cum vera Dei cognitione. Tertio modo legitur, ut per hoc quod dicit, *In spiritu et veritate*, ostendatur conditio verae adorationis: ad hoc enim quod adoratio vera sit, duo requiruntur. Unum, quod sit spiritualis; unde dicit *in spiritu*, idest in fervore spiritus: *1. Cor. 14. Orabo spiritu, orabo et mente: Eph. 5. Psallentes in cordibus vestris Deo.* Aliud quod sit in veritate. Primo quidem fidei, quia nullus fervor spiritualis desiderii est ad merendum idoneus, nisi adsit veritas fidei: *Iac. 1. Postulet autem in fide nihil haesitans.* Secundo vero *in veritate*, idest sine fictione et simulatione, contra quod dicitur *Matth. 6. Amant in angulis orare ut videantur ab hominibus.* Sic ergo ad ipsam orationem requiritur fervor charitatis quantum ad primum, et veritas fidei quantum ad secundum, et rectitudo intentionis quantum ad tertium. Sed dicit *Patrem*, quia adoratio legis non erat Patris, sed Domini: nos adoramus, ut filii per amorem, illi vero adorabant ut servi per timorem. Sic ergo hoc quod dicit *veri*, opponitur contra tria secundum dictas expositiones. Prima contra falsum adorationis ritum Samaritanorum: *Eph. 4. Deponentes mendacium, loquimini veritatem.* Secundo contra vanum et transitorium quod erat in caeremoniis carnalibus: *Psal. 4. Ut quid diligitis vanitatem, et quaeritis mendacium?* Tertio contra figurale: *supr. 1. Gratia et veritas per Iesum Christum facta est.* Consequenter cum dicit.

n Ostendit convenientiam tertiae adorationis ex duobus. Primo ex voluntate et acceptione eius qui adoratur. Secundo ex ipsius natura, ibi, *Spiritus est Deus.* Circa primum sciendum est quod ad hoc quod homo mereatur, quod petit accipere, ea debet petere quae non sint contra voluntatem dantis, et eo modo quo acceptum est danti; et ideo cum eramus Deum, esse debemus quales Deus quaerit. Deus autem tales quaerit, qui scilicet eum adorent in spiritu, et veritate, et in fervore charitatis, et veritate fidei: *Deut. 10. Et nunc Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et ambules in viis eius, et diligas eum, ac servias Domino Deo tuo in toto corde tuo, ut bene sit tibi?* etc *Mich. 6. Indicabo tibi o homo quid sit bonum, et quid Deus requirat a te, utique facere iudicium, et diligere misericordiam, et sollicitum ambulare cum Deo tuo.* Hoc autem ostendit et ex natura ipsius dicens.

o Nam sicut dicitur *Eccl. 13. Omne animal diligit sibi simile.* Ergo Deus intantum diligit nos, inquantum ei assimilamur; sed non assimilamur ei secundum carnalia, quia est incorporeus, sed secundum spiritualia: quia, *Deus spiritus est; Eph. 4. Renovamini spiritu mentis vestrae.* Hoc autem quod dicit *spiritus est Deus*, denotat in Deo incorporeitatem:

Luc. ult. Spiritus carnem et ossa non habet. Item vivificationem, quia tota vita nostra est a Deo ut a principio effectivo. Est etiam Deus veritas: *infr. 2. Ego sum veritas et vita;* et ideo in spiritu et veritate oportet adorare eum. Consequenter cum dicit.

p Agitur hic de datore doni, quod respondet ei, quod Dominus dixerat: *Si scires donum Dei, et quis est qui dicit tibi: Da mihi bibere.* Et primo ponitur confessio mulieris. Secundo doctrina Christi, ibi, *Ego sum qui loquor tecum.* Circa primum duo facit. Primo enim proloquitur mulier fidem Christi venturi. Secundo perfectionem doctrinae eius, ibi, *Cum ergo venerit, ille annuntiabit nobis omnia.* Sciendum est ergo quod mulier eorum quae dicta sunt altitudine fatigata, obstupuit, ea capere non valens. Dicit *Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus;* quasi dicat, ista verba non capio, sed veniet tempus quando veniet Messias, et tunc sciemus omnia ista: Messias enim Hebraice, unctus Latinae, Graece Christus est. Sciebat autem mulier ista Messiam venturum, edocta per libros Moysi, ubi Christi adventus praenuntiatus est: *Gen. pen. Non auferetur sceptrum de Iuda, et dux de femore eius, donec veniat qui mittitur* etc. Sicut autem Augustinus dicit, haec est prima locutio mulieris, in qua nominat Christum, ut det intelligere quod post quinque sensus corporeos, iam inciperet redire ad virum legitimum. Hic autem Messias cum venerit, perfectam doctrinam proponet cum dicit.

q Et hoc praedixerat Moyses *Deu. 18. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem eis, et ponam verba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia quae praecepero illi.* Et quia iam advocaverat mulier ista virum suum, intellectum scilicet et rationem; ideo Dominus aquam doctrinae spiritualis ei propinat optime manifestando se ei. Et ideo dicitur.

r Scilicet Christus: *Sap. 6. Praeoccupat eos qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat: infr. 14. Ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.* Non autem Deus manifestavit se mulieri a principio, quia forte credidisset, et visum fuisset sibi ex vanitate loqui. Nunc autem paulatim in cognitionem Christi eam reducens opportune revelavit se ipsam: *Prov. 25. Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Et quidem interrogatur a Pharisaeis, utrum esset Christus: *infr. 10. Si tu es Christus, dic nobis palam;* et tamen eis non se manifeste revelavit, quia non ad discendum quaerebant, sed ad tentandum; haec vere simplici mente loquebatur.

LECTIO III.

Et continuo venerunt discipuli eius, et mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: quid quaeris, aut quid loqueris cum ea? R liquit ergo hydriam suum mulier, et abiit in civitatem.

b Et dicit illis hominibus: Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia quaecunque feci. Nunquid ipse est Christus? Exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum.

c Interea rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi manduca.

d Ille autem dixit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.

e Dicebant ergo discipuli ad invicem: Nunquid aliquis attulit ei manducare?

LECTIO III.

Posita doctrina de aqua spirituali, hic agit de effectu ipsius doctrinae. Et primo proponit ipsum effectum. Secundo ipsum effectum manifestat, ibi. *Interea rogabant eum discipuli eius.* Effectus autem huius doctrinae est fructus proveniens ex parte fidelium. Et ideo primo ponitur fructus proveniens ex parte discipulorum admirantium. Secundo fructus proveniens ex parte mulieris virtutem Christi annuntiantis, ibi, *Reliquit ergo hydriam suam mulier.* Tria autem ponuntur quantum ad discipulos, scilicet eorum reditus ad Christum; unde dicit, *Et continuo venerunt discipuli eius:* et ut dicit Chrysostomus satis opportune, postquam se Christus mulieri manifestavit, discipuli occurrerunt, ut ostendatur omnia tempora divina providentia dispensari: *Sap. 6. Unumquodque fecit Deus, quia pusillum et magnum: et aequaliter est ei cura de omnibus:* et in omni providentia occurrent illis: *Eccl. 8. Omni negotio tempus est, et opportunitas.* Secundo ponitur eorum admiratio de Christo; unde dicit, *Et mirabantur, quia cum muliere loquebatur:* mirabantur quidem bonum, sed non suspicabantur malum, ut Augustinus dicit. Mirabantur autem duo. Primo quidem superabundantem Christi mansuetudinem et humilitatem, quia Dominus orbis terrarum dignatus est cum inope muliere loqui, et diu, dans in hoc nobis exemplum humilitatis: *Eccl. 4. Congregationi pauperum affabilem te facito.* Secundo, quia cum Samaritana et alienigena loquebatur, nescientes mysterium, quod mulier typum Ecclesiae gentium gereret, quam quaerebat, qui *venit quaerere, et salvum facere, quod perierat, Luc. 19.* Tertio ponitur eorum reverentia ad Christum, quae ostenditur ex taciturnitate eorum: In hoc enim ostendimus reverentiam ad Deum, quando facta eius discutere non audemus: *Prov 25. Gloria Dei est celare verbum, et gloria Regum investigare sermonem;* et ideo dicit, quod licet mirarentur, *nemo tamen dixit, quid quaeris, aut quid loqueris cum ea? Eccl. 2. Audi tacens, et pro reverentia accedet tibi bona gratia.* Sed tamen sic eruditi erant discipuli ordinem servare, ex reverentia et timore filiali ad Christum, ut aliquando quidem confidenter eum interrogent de his quae ad eos pertinebant, scilicet quando Christus aliqua proponebat ad eos pertinentia, quae eorum capacitatem transcendebant: *Eccle. 5. Adolescens vix loquere in causa tua.* Aliquando vero eum non interrogent, in his scilicet quae ad eos non pertinebant, sicut hic. Consequenter cum dicit, *Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in civitatem,* ponitur fructus proveniens ex parte mulieris, officium Apostolorum annuntiando assumentis: et ponuntur tria, quae colligi possunt ex dictis et factis eius, scilicet devotionis affectus. Secundo praedicationis mo-

dus, ibi, *Dicit illis hominibus: Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia quaecumque feci.* Tertio praedicationis effectus, ibi, *Et exierunt de civitate, et veniebant ad eum.* Affectus autem mulieris apparet ex duobus. Primo ex hoc, quod prae magnitudine devotionis illud pro quo specialiter venerat ad fontem, quasi oblita, dereliquit aquam et hydriam; unde dicit, quod, *Reliquit mulier hydriam suam, et abiit in civitatem annuntiare* etc. scilicet magnalia de Christo, non curans de corporeo commodo propter utilitatem aliorum. In quo sequitur Apostolorum exemplum, qui, ut dicitur *Matth. 14. Relictis retibus secuti sunt Dominum.* Per hydriam autem intelligitur cupiditas saeculi, per quam de profundo tenebrarum, cuius imaginem puteus gerit, idest de terrena conversatione, homines hauriunt voluptates. Qui ergo cupiditates saeculi propter Deum derelinquunt, hydriam derelinquunt: *2. Tim. 2. Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus.* Secundo vero apparet ex multitudine eorum quibus annuntiat, quia non uni tantum, nec duobus vel tribus, sed toti civitati; unde, *Abiit in civitatem.* In quo significatur Apostolorum officium, quibus committit Dominus *Matth. ult. Euntes docete omnes gentes : inf. 15. Posui vos ut eatis, et fructum afferatis.* Praedicationis autem modus innuitur, cum dicit.

b Ubi primo invitat ad Christi visionem, cum dicit, *Venite, et videte hominem.* Audierat enim mulier ista a Christo, quod ego sum Christus; sed non statim dixit, quod venirent ad Christum seu crederent, ne daret occasionem blasphemandi; et ideo a principio dixit ea de Christo, quae credibilia erant, et in propatulo, scilicet quod esset homo: *Phil. 2. Et in similitudinem hominum factus.* Nec dixit credite, sed *Venite et videte*, quia manifeste noverat, quod si gustarent de illo fonte, eum videndo, eadem paterentur, quae et ipsa: *Psal. 65. Venite, et narrabo, quanta fecit animae meae.* Nihilominus tamen in hoc veri praedicatoris imitatur exemplum, non ad se homines, sed ad Christum vocando: *1. Cor. 2. Non enim praedicamus nosmetipsos, sed Christum.* Secundo ponit divinitatis Christi indicium, cum dicit, *Qui dixit mihi omnia quaecumque feci*, scilicet quot viros habuerat : hoc enim est divinitatis officium et indicium, quod occulta et secreta cordium manifestet; et licet illa quae fecerat, ad confusionem suam pertinerent, nihilominus tamen non est verecundata referre. Nam ut Chrysostomus dicit : *Anima cum ignita fuerit igne divino, ad nihil eorum quae sunt in terra de reliquo respicit, neque ad gloriam, nec ad verecundiam, sed ad illam solam, quae detinet eam flammam.* Tertio autem concludit Christi maiestatem, dicens, *Nunquid non ipse est Christus?* Non est ausa asserendo ostendere, quod esset Christus, ne videretur alios velle docere, et ipsi ex hoc irati exire ad eum nollent: neque tamen totaliter hoc siluit, sed sub quaestione quasi hoc eorum iudicio committens, proposuit dicens, *Nunquid non ipse est Christus?* Hic enim facilior modus est suadendi. Per hanc autem mulierem, quae infimae conditionis est, signatur Apostolorum praedicantium modus: quia, ut dicitur *1. Cor. 1. Non multi sapientes, non multi potentes secundum carnem, sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes.* Unde *Prov. 9.* Ipsi Apostoli ancillae dicuntur: *Misit*, inquit Sapientia divina, scilicet Filius Dei, *ancillas suas*, scilicet Apostolos, *vocare ad arcem.* Fructus autem praedicationis ponitur, ibi, *Et exierunt de civitate*, ad quam iverat mulier, *et veniebant ad ipsum*, scilicet Christum: in quo datur intelligi, quod si ad Christum ire volumus, oportet nos exire de civitate, idest amorem carnalis cupiditatis deponere: *Heb. 13. Exeamus ad eum extra castra* etc. Consequenter eum dicit.

c Manifestatur effectus spiritualis doctrinae. Et primo per doctrinam Christi ad discipulos. Secundo per effectum operis in alios, ibi, *Ex civitate autem illa multi crediderunt.* Circa primum duo facit. Primo ponitur occasio manifestationis huius fructus. Secundo ponitur ipsa manifestatio, ibi, *Ille autem dicit eis : Ego cibum* etc. Occasio autem manifestationis sumitur ex instantia discipulorum, ad hoc ut Christus manducaret; et ideo dicit, *Interea*, idest inter mulieris verba, et locutionem Christi cum ea, et inter tempus adventus Samaritanorum, *rogabant eum*, scilicet Christum, *discipuli eius, dicentes: Rabbi, manduca*, arbitrantes hoc tempus fore aptum ad prandium, antequam multitudo eorum concurreret : non enim coram aliquo advena sibi escas propinabant; unde dicitur *Matth. 6.* quod *tanta multitudo confluebat ad eum, quod non habebat tempus manducandi.* Hunc autem fructum manifestat data sibi occasione dicens.

d Ubi primo ponit fructum figurata locutione. Secundo innuitur tarditas discipulorum ad intelligendum, ibi, *Dicebant ergo discipuli eius.* Tertio exponit Dominus quae dixerat, ibi, *Dixit ei Iesus, meus cibus* etc. Fructus autem spiritualis doctrinae proponitur sub figura cibi et refectionis; et ideo dicit, *Ego cibum habeo manducare.* Et sciendum, quod sicut refectio corporalis non est perfecta nisi cibo iungatur potus, et e converso, ita etiam ad spiritualem refectionem utramque habere debet: *Eccles. 15. Cibavit illum Dominus pane vitae et intellectus*, ecce cibus: *et aqua sapientiae salutaris*, ecce potus etc. Ideo congrue post poculi negotium, quo Samaritana potata fuerat, conveniens erat et de cibo disceptare: et sicut per aquam intelligitur sapientia salutaris, ita per cibum intelligitur operatio bona. Cibus autem iste quem Christus manducare habebat, est salus hominum, quam quaerebat, ostendens per hoc, quod dicit se cibum habere manducare, quantum desiderium habet salutis nostrae: sicut enim nobis cum esurimus concupiscibile est manducare, ita et salvare nos : *Proverb. 8. Deliciae meae* sunt *esse cum filiis hominum*; et ideo dicit, *Cibum*, idest conversionem gentium, *habeo manducare, quem vos nescitis*, quia non poterant adhuc praecognoscere conversionem gentium. Vel aliter. Secundum Origenem contingit sicut de cibo corporali, ita et de spirituali: non enim eadem quantitas omnibus sufficit, sed uni quidem maior quantitas necessaria est, alteri minor, et uni quidem sanum est, quod alteri nocet: eodem modo in spirituali refectione, non enim eadem qualitas seu quantitas doctrinae spiritualis adhibenda est singulis, sed secundum dispositionis congruitatem et capacitatem hominum: nam secundum Apostolum super geniti infan-

tes, rationabiles lac appetunt; perfectorum autem est solidus cibus; unde Origenes dicit, quod illo qui est altioris doctrinae, et aliis in spiritualibus praeest, potest hoc verbum dicere infirmis, et debilioris intellectus existentibus: et sic Apostolus loquitur *1. Cor. 3. Tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam:* et hoc multo amplius veridicus Iesus dicere potest, *Cibum habeo manducare: infra 16. Multa habeo vobis dicere, quae non potestis portare modo* etc. Tarditas autem intellectus discipulorum innuitur ex hoc, quod ea quae dixit Dominus de cibo spirituali, intelligebant de corporali: adhuc enim et ipsi sine intellectu erant, secundum illud *Matth. 16.* Et ideo.

e Non est ergo mirum, si mulier illa Samaritana spiritualem aquam non intelligebat: ecce enim, quod discipuli Iudaei spiritualem non intelligunt escam. In hoc autem, quod dicunt ad invicem, *Nunquid aliquis attulit ei*, consuetudinem Christi debemus attendere, quia cibos ab aliis oblatos solebat accipere: non quod bonis nostris indigeret, quia bonorum nostrorum non indiget, ut dicitur *in Psal. 15.* nec esca hominum, quia dat escam omni carni. Sed quare quaerebat, et ab aliis accipiebat? Propter duo. Primo, ut dantes et afferentes meritum consequerentur. Secundo, ut daret Christus exemplum, quod vacantes spiritualibus non erubescant paupertatem; nec grave putent ab aliis nutriri: proprium est enim doctoribus alios habere procuratores ciborum, ut ipsi de nullo curantes verbi ministrationem sollicite procurent, ut dicit Chrysostomus, et hoc idem habetur in glossa *1. Tim. 5. Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo et doctrina* etc.

LECTIO IV.

Dicit eis Iesus: Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius qui misit me, ut perficiam opus eius.

b Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? Ecce dico vobis, levate oculos vestros, et videte regiones, quia albae sunt iam ad messem.

c Et qui metit, mercedem accipit, et congregat fructum in vitam aeternam: ut et qui seminat, simul gaudeat, et qui metit.

d In hoc enim est verbum verum, quia alius est qui seminat, et alius qui metit.

e Ego misi vos metere quod vos non laborastis.

f Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.

LECTIO IV.

Posita tarditate intellectus discipulorum circa figuratam locutionem; hic consequenter Dominus explanat eam. Et primo ponit explanationem figuratae locutionis. Secundo adhibet similitudinem, ibi, *Nonne vos dicitis, quia adhuc quatuor menses sunt, et messis venit?* Circa primum sciendum est, quod sicut Christus supra explanavit mulieri quod figuraliter ei proposuit de aqua, sic et Apostolis explanat, quod figuraliter eis de cibo proposuit; sed aliter et aliter: nam Apostolis tanquam capacioribus absque verborum involutione expositionem statim proponit; mulierem autem, utpote minus capacem, per multa verba ad veritatis cognitionem perducit. Hoc autem quod dicit, *Meus cibus est ut faciam voluntatem eius qui misit me, ut perficiam eius opus*, satis rationabilem habet causam: cum enim cibus corporalis sustentet hominem, et perficiat ipsum, ille est spiritualis cibus animae et creaturae rationalis, quo sustentatur et perficitur; hoc autem est, ut coniungatur suo fini, et ut sequatur regulam superiorem: quod David intelligens dicebat *Psal. 72. Mihi autem adhaerere Deo bonum est.* Et ideo Christus secundum quod homo convenienter suum cibum esse dicit, ut Dei faciat voluntatem, et ut perficiat opus: et haec quidem duo possunt intelligi ut unum; ita tamen quod secundum sit expositio primi. Vel possunt intelligi, ut aliud et aliud. Si autem intelligatur ut unum, tunc est sensus. *Meus cibus est*, idest in hoc est firmitas et sustentatio mea, *ut faciam voluntatem eius, qui misit me*, secundum illud *Psal. 39. Facere voluntatem tuam Deus meus volui, et legem tuam in medio cordis mei: infr. 6. Descendi de caelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Sed quia facere voluntatem alicuius intelligitur dupliciter; uno modo, ut faciat eius velle, alio modo ut opere compleat illud quod scit eum velle; ideo Dominus exponens quid sit facere voluntatem eius, qui misit eum, dicit hoc scilicet esse, *ut perficiam opus eius*, idest ut compleam opera, quae scio eum velle: *infr. 9. Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est.* Si autem intelligatur ut aliud et aliud, sic sciendum est, quod Christus duo fecit in mundo isto. Primo docuit veritatem invitando, et vocando ad fidem: et in hoc complevit voluntatem Patris: *infr. 6. Haec est voluntas Patris qui misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam aeternam.* Secundo consummavit ipsam veritatem aperiendo per passionem suam in nobis ianuam vitae, dando potestatem perveniendi ad consummatam veritatem: *Infr. 17. Opus consummavi quod dedisti, ut faciam.* Sic ergo dicit, *Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius qui misit me*, vocando homines ad fidem, *ut perficiam opus eius*, perducendo eos ad perfectum. Vel secundum Origenem. Omnis homo qui bene operatur, ad duo debet dirigere suam intentionem, scilicet ad honorem Dei, et ad utilitatem proximi, quia sicut dicitur *1. Ti. 1. Finis praecepti est charitas*, quae continet amorem Dei et proximi: et sic quando aliquid facimus propter Deum, finis praecepti est Deus; quando vero propter utilitatem proximi, finis praecepti est proximus. Secundum hoc

ergo dicit Christus, *Meus cibus est, ut faciam voluntatem Dei*, idest ut intentionem meam dirigam, et regulem in his, quae sunt ad honorem Dei, *ut perficiam opus eius*, idest ut faciam, quae sunt ad utilitatem et perfectionem hominis. Sed contra. Dei perfecta sunt opera. Non ergo convenienter dicitur opera perfici Dei. Respondeo. Dicendum, quod inter caeteras creaturas inferiores homo est speciale opus Dei, quia ad imaginem et similitudinem suam fecit illum, *Gen. 1.* Et hoc opus in principio quidem perfectum fuit, quia Deus fecit hominem rectum, ut dicitur *Eccl.* 7. postmodum vero per peccatum hanc perfectionem amisit, et a rectitudine recessit. Et ideo ut hoc opus Domini perfectum esset, reparari indigebat, quod quidem perfectum est per Christum: quia dicitur *Rom. 5. Sicut enim per unius hominis inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita per unius* etc. Sic Christus dicit *Ut perficiam opus eius*, idest ut hominem ad perfectum deducam. Consequenter cum dicit.

b Ponit similitudinem. Sed attende quod Christus a muliere potum petivit dicens: *Da mihi bibere*. Et ideo occasione huius petitionis introduxit similitudinem de aqua; hic vero discipuli inducunt Dominum ad manducandum. Unde et occasione huius introducit Dominus similitudinem de cibo spirituali, quia idem intelligitur per cibum et potum. Sic ergo sunt quidam a quibus Deus petit potum, sicut a muliere; quidam vero Deo offerunt potum. Sed cibum nullus Deo offert nisi prius petierit ab eo Deus: tunc enim Deo cibum spiritualem offerimus, quando ab eo poscimus salutem nostram, eum scilicet petimus, *fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra.* Salutem ex nobis ipsis consequi non possumus nisi praeventi a gratia praeveniente, secundum illud *Thre. ult. Converte nos Domine ad te, et convertemur.* Ipse ergo prius petit qui praevenientem gratiam nos petere facit. In hac autem similitudine primo agit de messe. Secundo de messoribus, ibi, *Et qui metit, mercedem accipit.* Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem de messe corporali. Secundo de messe spirituali, ibi, *Ecce dico vobis, levate* etc. Per hoc autem quod dicit *Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor* etc. datur intelligi, quod Christus statim post captionem Ioannis de Iudaea recessit, sicut dicitur *Matth. 4.* et transivit per Samariam. Et quod hoc fuit in hyeme, et Ioannes similiter captus. Unde quia ibi tempestivius messes perficiuntur, quatuor menses erant ab illo tempore usque ad messem. Dicit ergo, *Nonne vos dicitis*, loquendo de messe corporali, *quod adhuc quatuor menses sunt*, qui extant futuri, *et messis venit*, idest tempus collectionis messium. Sed *ecce dico vobis*, de spirituali messe loquens, *Levate oculos vestros* etc. Ubi sciendum est, quod tempus messium dicitur tempus collectionis fructuum: et ideo omnis collectio fructuum comparatur tempori messium. Tempus autem collectionis fructuum duplex est. Nihil enim prohibet in temporalibus, et in spiritualibus, quin illud, quod est fructus respectu praecedentium, sit etiam semen respectu sequentium: nam bona opera sunt fructus spiritualis doctrinae, sicut fides et huiusmodi, quae tamen sunt semina vitae aeternae, quia per ea ad vitam aeternam pervenitur: *Eccl. 24.* dicit sapientia: *Flores mei*, respectu fructus sequentis, *sunt fructus honoris, et honestatis*, respectu praecedentium. Secundum hoc ergo una est collectio messis spiritualis respectu fructuum aeternorum, scilicet congregatio fidelium in vitam aeternam, de qua dicitur *Matth. 13. Messis est consummatio saeculi:* et de ista non agitur hic. Alia est in praesenti; et hoc potest intelligi dupliciter. Uno modo collectio fructuum, scilicet fidelium in Ecclesia congregandorum conversio. Alio modo ipsa cognitio veritatis, qua aliquis fructum veritatis in anima sua congregat. Et de utraque secundum diversas expositiones hic agitur. De prima secundum Augustinum et Chrysostomum hoc modo. *Vos dicitis*, quoniam adhuc non est tempus corporalis messis; sed non sic est de messe spirituali, immo, *Ecce dico vobis, levate oculos vestros*, scilicet mentis per considerationem: oculos etiam corporis, *et videte regiones quoniam albae sunt iam ad messem*, quia scilicet tota regio plena erat Samaritanis ad Christum exeuntibus. Hoc autem quod dicit, *Albae sunt*, metaphoricum est. Cum enim segetes dealbatae sunt, signum est, quod sunt praeparatae ad messem. Nihil aliud per hoc significare voluit, quam quod homines ad salutem, et susceptionem verbi parati erant ei; unde dicit *Videte regiones*, quia non solum Iudaei, sed etiam Gentiles parati sunt ad fidem: *Matth. 9. Messis quidem multa, operarii autem pauci*. Et sicut messes dealbantur propter praesentiam solis aestivo tempore magis ferventis, ita et homines per adventum Solis iustitiae, scilicet Christi, et praedicationem atque virtutem suam, praeparabantur ad salutem: et de isto sole dicitur *Mal. 3. Vobis timentibus nomen meum orietur sol iustitiae.* Et inde est, quod tempus adventus eius dicitur tempus plenitudinis: *Gal. 4. Cum ergo venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* De secunda autem collectione messis, idest veritatis in anima, exponit Origenes qui dicit, quod tot fructus veritatis colligit in messe, quot quis veritates cognoscit. Et vult, quod totum hoc quod dicitur *Nonne vos dicitis, quoniam adhuc quatuor menses* etc. *Et ecce dico vobis, levate* etc. intelligatur parabolice dictum. Et secundum hoc duo facit Dominus in verbis istis. Primo ponit falsam opinionem quorumdam. Secundo excludit eam, ibi, *Ego dico vobis.* Opinio namque quorundam erat, quod nulla veritas alicuius rei haberi possit ab homine: et ex hoc derivata est haeresis Academicorum dicentium: Nihil pro certo sciri posse in vita ista, iuxta quod dicitur *Eccl. 7. Cuncta tentavi in sapientia, dixi, sapiens efficiar. Illa autem recessit a me multo magis quam fuerat.* Hanc ergo opinionem tangit Dominus dicens: *Nonne vos dicitis, quoniam adhuc quatuor menses sunt, et messis venit?* idest tota vita praesens, in qua homo quatuor elementis deservit, finiri oportet, ut post eam collectio veritatis habeatur in alia vita. Sed hanc opinionem consequenter excludit cum dicit, non est ita. *Sed ecce dico vobis, levate oculos vestros:* hoc enim in sacra Scriptura dici consuevit quandocunque aliquod subtile et altum considerandum praecipitur: *Isa. 40. Levate in excelsum oculos vestros* etc. nam oculi quando non sunt elevati a terrenis, vel a concupiscentia carnali, non sunt idonei ad cognitionem spiritualis fructus: nam quandoque

deprimuntur ad terrena retracti a consideratione divinorum, secundum illud *Ps. 16. Oculos suos statuerunt declinare in terram.* Quandoque excaecantur per concupiscentiam: *Dan. 13. Et declinaverunt oculos suos ut non viderent caelum, neque recordarentur iudiciorum Dei.* Dicit ergo, *Levate oculos vestros, et videte regiones, quoniam albae sunt ad messem*, idest ita dispositae, quod ex eis veritas sciri potest: nam per regiones specialiter intelliguntur omnia ex quibus veritas accipi potest. Et haec spiritualiter duae sunt Scripturae: *infr. 5. Scrutamini Scripturas, quia ipsae testimonium perhibent de me.* Et hae regiones erant quidem in veteri Testamento; sed non erant albae ad messem, quia homines non poterant ex eis spiritualem fructum accipere, quousque Christus venit, qui eas dealbavit aperiendo eorum intellectum: *Luc. ult. Aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas.* Item creaturae sunt messes, ex quibus colligitur fructus veritatis: *Rom. 1. Invisibilia Dei per ea quae facta sunt* etc. Sed tamen gentiles qui earum cognitioni insistebant, erroris potius, quam veritatis fructus ex eis colligebant: quia, ut *ibidem* dicitur, *Servierunt creaturae potius, quam creatori.* Et ideo nondum albae erant, sed Christo veniente, albae factae sunt ad messem. Consequenter cum dicit.

e Agit de messoribus. Et circa hoc primo proponit messorum praemium. Secundo inducit proverbium, ibi, *In hoc enim est verbum verum.* Tertio exponit, idest adaptat ipsum, ibi, *Ego misi vos metere.* Quantum ad primum notandum est, quod Dominus exponens supra quod de aqua dixerat spirituali, proposuit conditionem, per quam aqua spiritualis differt a corporali, quia scilicet qui biberit ex aqua corporali, sitiet iterum; qui vero biberit ex aqua spirituali, non sitiet in aeternum. Eodem modo etiam hic exponens, quod dicit de messe, proponit quod dissimile est inter messem corporalem et spiritualem. Unde et tria proponit. Unum quidem secundum quod attenditur similitudo utriusque messis, scilicet quod qui metit tam in corporali messe quam in spirituali, mercedem accipit. Ille autem metit spiritualiter, qui congregat fideles in ecclesia, vel qui colligit fructus veritatis in anima sua. Et uterque mercedem accipit, secundum illud *1. Cor. 3. Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Duo alia proponit, secundum quae attenditur dissimilitudo. Primo quidem quia fructus messoris qui metit messem corporalem, pertinet ad vitam corporalem; sed fructus eius qui metit messem spiritualem, pertinet ad vitam aeternam; et ideo dicit, *Et congregat*, ille scilicet qui metit spiritualiter, *fructum in vitam aeternam*, scilicet fideles qui ad vitam aeternam pervenerint: *Rom. 6. Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam.* Vel ipsam cognitionem et expositionem veritatis, per quam homo acquirit vitam aeternam: *Eccl. 24. Qui elucidant me, vitam aeternam habebunt.* Secundo vero attenditur dissimilitudo, quia in messe corporali ad miseriam reputatur, quod unus seminet, et alius metat. Unde qui seminat, tristatur de hoc, quod alius metit; sed in semine spirituali aliter est: quia, *qui seminat simul gaudet, et qui metit.* Et quidem secundum Chrysostomum et Augustinum seminantes semen spirituale sunt patres veteris Testamenti, et prophetae: nam, ut dicitur *Luc. 8. Semen est verbum Dei*: quod Moyses et prophetae seminaverunt in Iudaea; sed Apostoli messuerunt, quia ipsi quod intendebant, scilicet homines adducere ad Christum, efficere non potuerunt; quod tamen Apostoli fecerunt. Et ideo utrique simul gaudent, scilicet Apostoli et prophetae, in una mansione gloriae, de conversione fidelium: *Isa. 51. Gaudium et laetitiam obtinebunt in ea, gratiarum actio, et vox laudis.* Et per hoc confutatur haeresis Manichaeorum damnantium patres veteris Testamenti, cum tamen, ut hic Dominus dicit, simul gaudebunt cum Apostolis. Secundum Origenem vero seminantes in qualibet facultate dicuntur illi, qui cuiuslibet illius facultatis principia tradunt; metentes vero qui ex illis procedunt ulterius. Et hoc multo magis in ista, quae est omnium scientiarum scientia. Prophetae seminantes sunt, quia multa de divinis tradiderunt. Messores vero sunt Apostoli, qui ea quae non manifestaverunt prophetae, hominibus praedicando, et docendo revelaverunt: *Eph. 3. Quod aliis generationibus non est agnitum, sicut nunc, revelatum est sanctis Apostolis eius.* Consequenter cum dicit.

d Inducitur proverbium; quasi dicat, quod in *hoc*, idest in isto facto, *verum est verbum*, idest impletur vulgare proverbium, quod erat apud Iudaeos, scilicet, Unus seminat, et alius metit. Quod proverbium derivari videtur ex eo, quod dicitur *Levit. 26. Seretis frustra segetem, quae ab hostibus devorabitur.* Ex quo consueverunt Iudaei, quando aliquis in re aliqua laborabat, et alius inde gaudebat, huiusmodi proverbium proferre. Hoc est ergo quod Dominus dicit, *In hoc*, quod prophetae seminaverunt et laboraverunt, et vos metitis et gaudetis, impletur proverbium. Vel aliter, *In hoc verbum verum est*, scilicet quod ego dico, *quod alius est qui seminat, alius qui metit*, quia vos metetis fructus ex laboribus prophetarum. Sed prophetae quidem et Apostoli alii sunt non in fide, quia et illi et isti fidem habuerunt: *Rom. 3. Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata a lege et prophetis*; sunt tamen alii in conversatione: quia prophetae vivebant sub caeremoniis legalibus, a quibus Christiani et Apostoli liberi sunt: *Gal. 4. Et cum essemus parvuli, sub elementis huius mundi eramus servientes* etc. Et licet disparis temporis labores habuerint Apostoli et prophetae; tamen gaudio pariter perfruentur, et mercedem accipient in vitam aeternam, ut simul gaudeat qui seminat, et qui metit. Et hoc praefiguratum fuit in transfiguratione Christi, ubi omnes gloriam suam habuerunt, et patres veteris Testamenti, scilicet Moyses, et Helias, et patres novi Testamenti, scilicet Petrus, Ioannes, et Iacobus, dans per hoc intelligere, quod in illa futura gloria simul gaudent novi, et veteris Testamenti iusti. Consequenter cum dicit.

e Adaptat proverbium ad propositum. Et primo dicit Apostolos esse messores. Secundo ostendit alios esse laboratores, ibi, *Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis.* Quantum ad primum dicit: Dico quod alius est qui metit, quia vos estis messores; alius est qui seminat, quia, *Ego misi vos metere quod non laborastis.* Non autem dicit mittam, sed misi, quia bis misit eos: semel ante passionem suam

ad Iudaeos, cum dixit eis, *In viam gentium ne abieritis;* sed ite potius ad oves quae perierunt domus Israel, ut dicitur *Matth. 10.* Et quantum ad hanc missionem missi fuerunt metere, quod non laboraverunt, scilicet ipsos Iudaeos convertere, in quibus prophetae laboraverunt. Misit autem eos post resurrectionem ad gentes, dicens eis *Mat. ult. Euntes in mundum universum praedicate evangelium* etc. In hac missione missi sunt de novo seminare. Unde Apostoli *Ro. 15. Sic autem praedicavi evangelium ubi non nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum aedificarem* etc. Et ideo dicit, *misi*, habens respectum ad primam missionem. Sic ergo Apostoli sunt messores; sed alii, scilicet prophetae, sunt seminatores. Unde dicit.

f Seminando primordia doctrinae Christi, *Et vos in labores eorum introistis*, ad colligendum fructus: *Eccl. 13. Bonorum laborum gloriosus est fructus.* Laboraverunt, inquam, prophetae, ut adducerent homines ad Christum: *infr. 5. Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi, de me enim ille scripsit.* Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis? Sed non ipsi fructum messuerunt; unde secundum hoc dicebat *Isa. 49. In vacuum laboravi, et sine causa, vane fortitudinem meam consumpsi* etc.

LECTIO V.

Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum propter verbum mulieris testimonium perhibentis, quia dixit mihi omnia quaecumque feci. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum, ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies.

a Et multo plures crediderunt propter sermonem eius. Et mulieri dicebant: quia non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, et scimus, quia hic est vere salvator mundi.

LECTIO V.

Supra Dominus praenuntiavit Apostolis fructum qui Samaritanis provenerat ex praedicatione mulieris; hic autem Evangelista agit de isto fructu. Et primo ponitur fructus proveniens ex praedicatione mulieris. Secundo insinuatur augmentatio ipsius facta per Christum, ibi, *Et multo plures crediderunt in eum* etc. Fructus autem ex praedicatione mulieris proveniens ostenditur quantum ad tria. Primo quantum ad fidem, quia in Christum crediderunt; unde dicit, *Ex civitate autem illa*, ad quam scilicet abierat mulier, *multi homines crediderunt in eum Samaritanorum:* et hoc *propter verbum mulieris*, a qua Christus aquam petierat, *testimonium perhibentis*, hoc scilicet, *Quia dixit mihi omnia quaecunque feci*, quod quidem testimonium satis inducens erat ad credendum Christo: cum enim quae Christus dixerat, pertinerent ad defectuum suorum manifestationem, nisi ipsa commota fuisset ad credendum, talia non referret. Et ideo statim ad auditum verborum suorum crediderunt: in quo significatur, quod fides est ex auditu. Secundo ostenditur fructus quantum ad eorum accessum ad Christum: nam ex fide sequitur desiderium rei creditae. Et ideo postquam crediderunt, accedunt ad Christum, ut perficiantur per eum; unde dicit, *Cum venissent ad illum Samaritani: Ps. 33. Accedite ad eum, et illuminamini: Matth. 11. Venite ad me omnes qui laboratis* etc. Tertio quantum ad desiderium: nam credenti non solum est necessarium venire ad Christum, sed quod habeat eum secum; unde dicit, quod *Rogaverunt eum, ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies.* Manet autem Dominus nobiscum per charitatem: *infra 14. Si quis diligit me, sermonem meum servabit*, et paulo post, *Et mansionem apud eum faciemus.* Sed manet duos dies: quia duo sunt praecepta charitatis, scilicet dilectionis Dei, et proximi, in quibus lex pendet et prophetae, ut dicitur *Matth. 22.* Tertia autem dies est dies gloriae: *Osee 6. Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos.* Et in hac die non mansit ibi, quia Samaritani non erant adhuc capaces gloriae. Consequenter cum dicit.

a Ponit Evangelista, quod fructus proveniens ex praedicatione mulieris augmentatus est ex praesentia Christi. Et hoc tripliciter. Primo ex multitudine credentium. Secundo ex modo credendi. Tertio ex veritate fidei. Ex multitudine credentium augmentatus est, quia propter mulierem multi crediderunt in eum. *Sed multo plures crediderunt propter sermonem eius*, scilicet Christo, in quo signatur, quod licet multi crediderunt per prophetas, tamen multo plures conversi sunt ad fidem veniente Christo, secundum illud *Psal. 7. Exurge Domine in praecepto, quod mandasti, et synagoga populorum circumdabit te.* Secundo augmentatus est fructus ex modo credendi; unde dicunt mulieri: *Quia iam non propter tuam loquelam credimus.* Sed notandum quod tria sunt necessaria ad perfectionem fidei, quae hic per ordinem ponuntur. Primo, ut sit recta. Secundo, ut sit prompta. Tertio, ut sit certa. Recta quidem est fides, cum veritati non propter aliquod aliud, sed ei propter seipsam obeditur: et quantum ad hoc dicit, quod *mulieri dicebant quod iam credimus veritati, non propter tuam loquelam*, sed propter ipsam veritatem. Inducunt autem nos ad fidem Christi tria. Primo quidem ratio naturalis: *Ro. 1. Invisibilia Dei a creatura mundi* etc. Secundo testimonia legis et prophetarum: *Rom. 3. Nunc autem iustitia Dei sine lege manifestata est, testificata a lege et prophetis.* Tertio praedicatio Apostolorum et aliorum: *Rom. 10. Quomodo credent sine praedicante?* Sed quando per hoc homo manuductus credit, tunc potest dicere, quod propter nullum istorum credit, nec propter rationem naturalem, nec propter testimonia legis, nec propter praedicationem aliorum; sed propter ipsam veritatem tantum: *Gen. 16. Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad iustitiam.* Prompta quidem est fides si cito credit: et hoc erat in istis, quia ad solum auditum conversi erant ad Deum; unde dicunt, *Ipsi enim audivimus, et tamen credimus ei. Et scimus* absque hoc quod miracula videremus, sicut Iudaei viderunt. Et licet credere cito hominibus pertineat ad levitatem, secundum illud *Eccl. 19. Qui facile credit, levis est corde;* tamen cre-

dere cito Deo, magis laus est, secundum illud *Psal. 17. In auditu auris obedivit mihi.* Debet fides esse certa, quia qui dubitat in fide, infidelis est: *Iac. 1. Postulet autem in fide nihil haesitans.* Et ideo istorum fides certa erat; unde dicunt, *Et scimus.* Aliquando enim ipsum credere dicitur scire, sicut hic patet, quia scientia et fides conveniunt in certitudine: nam sicut scientia est certa, ita et fides; immo multo magis, quia certitudo scientiae innititur rationi humanae quae falli potest; certitudo vero fidei innititur rationi divinae, cui contrariari non potest. Differunt tamen in modo, quia fides habet certitudinem ex lumine infuso divinitus; scientia vero ex lumine naturali: nam sicut certitudo scientiae habetur per prima principia naturaliter cognita, ita et principia fidei cognoscuntur ex lumine infuso divinitus: *Eph. 2. Gratia salvati estis per fidem, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est.* Tertio augmentatus est fructus ex veritate credendi; et ideo dicit, *Quia hic est vere salvator mundi.* Ubi confitentur Christum Salvatorem singularem, verum, et universalem. Singularem quidem, cum discretum eum ab aliis dicunt, *Hic est*, qui scilicet singulariter salvare venit: *Isaias 45. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator: Act. 4. Non est aliud nomen sub caelo datum hominibus, in quo oporteat salvos fieri.* Verum autem cum dicit, *vere:* nam cum secundum Dionysium salus sit liberatio a malis, et conservatio in bonis, est duplex salus; quaedam vera, quaedam non vera: vera quidem salus, cum liberamur a veris malis, et conservamur in veris bonis. In veteri autem Testamento licet missi fuerint aliqui salvatores, non tamen vere salvabant, quia liberabant a malis temporalibus, quae non sunt vera mala, nec vera bona, quia sunt transitoria. Sed Christus est vere Salvator, qui liberat a veris malis, scilicet peccatis: *Matth. 1. Ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Et praeservat in veris bonis, idest spiritualibus. Universalem vero, quia non particularem, scilicet Iudaeorum tantum, sed mundi; *supr. 3. Non enim misit Deus filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum* etc.

LECTIO VI.

Post duos autem dies exiit inde, et abiit in Galilaeam.

b Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quia propheta in sua patria honorem non habet.

c Cum ergo venisset in Galilaeam, exceperunt eum Galilaei, cum omnia vidissent, quae fecerat Hierosolymis in die festo. Et ipsi enim venerant ad diem festum.

d Venit ergo iterum in Cana Galilaeae, ubi fecit aquam vinum.

LECTIO VI.

Posita conversione gentium per viam doctrinae; hic ponitur ipsorum conversio per viam miraculi. Unde et quoddam miraculum a Christo perpetratum Evangelista inducit. Circa quod primo ponitur locus. Secundo describitur miraculum, ibi, *Et erat quidam regulus* etc. Tertio ponitur miraculi effectus, ibi, *Cognovit ergo pater* etc. Circa primum duo facit. Primo designat generalem locum miraculi, scilicet patriam. Secundo specialem, ibi, *Venit ergo iterum in Cana Galilaeae.* Circa primum duo facit. Primo designat generalem locum miraculi. Secundo insinuat quomodo Christus fuit ibi receptus, ibi, *Cum ergo venisset in Galilaeam.* Circa primum duo facit. Primo designat locum generalem. Secundo rationem assignat, ibi, *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit.* Dicit ergo primo: Dico quod mansit Iesus apud Samaritanos per duos dies. *Et post duos dies exiit inde*, idest de Samaria, *et abiit in Galilaeam*, ubi nutritus fuerat; per quod significatur quod in fine saeculi confirmatis gentibus in fide, et veritate, revertemur ad Iudaeos convertendos, secundum illud *Rom. 10. Donec omnis plenitudo gentium* etc. Et rationem assignat dicens.

b Hic oritur dubitatio. Una quidem de sententia literae. Alia vero ex eius continuatione. De sententia quidem literae dubitatur, quia non videtur verum esse, quod hic dicitur, scilicet quod propheta in patria sua honorem non habet: nam aliqui prophetae honorati leguntur in terra sua. Sed secundum Chrysostomum respondetur ad hoc, quia Dominus hic loquitur, prout in pluribus accidit. Unde licet in aliquo singulari habeat instantiam, non tamen propter hoc debet reputari falsum: nam in naturalibus, et in omnibus, regula eorum quae ut in pluribus verificatur, est vera, et si in aliquo particulari aliter sit, non reputatur falsa. Istud autem quod Dominus dicit, in pluribus prophetarum verum erat, quia in veteri Testamento vix invenitur aliquis prophetarum, qui a suis contribulibus persecutionem passus non fuerit, secundum illud *Act. 7. Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri?* Et *Matth. 23. Hierusalem Hierusalem quae occidis prophetas* etc. Hoc etiam verbum Domini verificatur non solum in prophetis apud Iudaeos, sed etiam, ut Origenes dicit, in pluribus apud Gentiles, qui a suis civibus sunt habiti contemptui, et ad mortem deducti: nam consueta conversatio cum hominibus, et nimia familiaritas reverentiam minuit, et contemptum parit. Et ideo quos familiares magis habemus, minus revereri consuevimus, et quos familiares habere non possumus, magis reputamus. Cuius contrarium contingit de Deo: nam quanto aliquis Deo per amorem et contemplationem familiarior efficitur, tanto eum excellentiorem reputans, magis reveretur, et seipsum minorem reputat: *Iob 41. Auditu auris audivi te; nunc autem oculus meus videt te. Idcirco ipse me reprehendo, et ago poenitentiam in favilla et cinere.* Et huius ratio est, quia in homine, cum sit infirmae et fragilis naturae, quando cum alio diu conversatur, cognoscit in eo aliqua infirma, et ex hoc diminuitur reverentia eius ad eum; sed cum Deus sit immense perfectus, quanto plus homo in

cognitione eius proficit, tanto magis perfectionis eius excellentiam admiratur, et ex hoc eum magis reveretur. Sed nunquid Christus propheta fuit? Videtur quod non, quia prophetia importat aenigmaticam cognitionem: *Num. 12. Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei.* Christus autem non habuit aenigmaticam cognitionem. Quod autem propheta fuerit, patet per illud quod dicitur *Deut. 18. Prophetam suscitabit Dominus de fratribus tuis* etc. quod exponitur de Christo. Respondeo dicendum, quod propheta duplex habet officium, scilicet visionis: *1. Reg. 9. Qui nunc vocatur propheta, olim dicebatur videns.* Item annuntiationis; et quantum ad hoc Christus propheta fuit, quia veritatem de Deo annuntiavit: *infr. cap. 17. Ad hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.* Sed quantum ad primum sciendum est, quod Christus fuit simul viator et comprehensor: viator quidem quantum ad humanae naturae passibilitatem, et ad omnia quae ad eam pertinent; comprehensor vero quantum ad unionem divinitatis, secundum quam Deo perfectissime fruebatur. Sed in visione prophetiae duo sunt, scilicet lumen intellectuale mentis: et quantum ad hoc non habuit rationem prophetiae, quia non habuit lumen defectivum, sed comprehensoris. Item est ibi visio imaginaria; et quantum ad hoc habuit similitudinem cum prophetis, secundum quod viator fuit, et poterat diversa formare imaginatione sua. De continuatione dubitatur. Non enim videtur Evangelista recte continuare hoc quod dicit, *Post duos autem dies abiit Iesus in Galilaeam,* cum hoc quod dicitur, *Ipse enim testimonium* etc. Videtur enim quod potius debuisset dicere, quod non abiit in Galilaeam, quia ipse Iesus testimonium perhibuit. Si enim sine honore erat ibi, videtur esse, quod non iret illuc. Ad hoc uno modo respondet Augustinus dicens, hoc Evangelistam dixisse respondendo quaestioni quae posset fieri: Quare ibat illuc, cum in Galilaea demoratus fuisset, et non fuerunt ad eum conversi Galilaei, et Samaritani in duobus diebus conversi sunt; quasi dicat, Licet conversi non fuerint, nihilominus tamen ipse illuc abiit. *Quia ipse testimonium perhibuit, quod propheta* etc. Alio modo respondet Chrysostomus sic. *Post duos dies exiit inde, et abiit,* non in Capharnaum, quae erat in patria sua propter continuam commorationem; Bethleem autem propter originem; Nazareth vero propter educationem. Non ergo abiit in Capharnaum, unde *Matt. 10.* hoc exprobrat eis dicens: *Et tu Capharnaum* etc. sed in Cana Galilaeae. Et rationem assignat hic, quia male se habebant ad eum: et hoc est, quod dicit, *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit, quod propheta* etc. Sed nunquid Christus quaerebat gloriam ab hominibus? Videtur quod non, quia *infr. 8.* dicit. *Ego non quaero gloriam meam.* Respondeo. Dicendum, quod solus Deus est qui sine vitio gloriam suam quaerit; homo autem ab hominibus quaerere non debet gloriam suam, sed gloriam Dei; Christus autem quaerebat inquantum Deus convenienter gloriam suam, et inquantum homo gloriam Dei in seipso. Consequenter cum dicit.

c Ostendit, quod honorifice fuerit Christus a Galilaeis receptus magis quam ante, cum dicit, *Cum ergo venisset in Galilaeam Iesus, exceperunt eum Galilaei* honorifice: et huius ratio est, *quia viderunt omnia quae fecerat Hierosolymis in die festo: et ipsi venerant ad diem festum,* secundum quod mandabatur in lege. Sed contra hoc est: quia supra non legimus Christum aliquod miraculum Hierosolymis fecisse. Respondeo. Dicendum secundum Origenem, quod Iudaei maximum miraculum reputaverunt hoc, quod Christus cum tanta auctoritate expulit ementes, et vendentes de templo. Vel dicendum, quod forte fecit ibi plura miracula quae non scripta sunt, secundum illud *infr. ult. Multa quidem et alia signa fecit Iesus, quae non sunt scripta in libro hoc.* Mystice autem per hoc datur nobis exemplum quod si volumus in nobis recipere Christum Iesum, oportet nos ascendere in Hierusalem in die festo, idest captare quietem mentis, et videre singula quae peragit ibi Iesus: *Isa. 33. Respice Sion civitatem solemnitatis nostrae*: *Psalm. 142. Meditatus sum in omnibus operibus tuis.* Attende autem quod secundum quod homines inferiores erant in ordine dignitatis, meliores erant quoad Deum. Iudaei autem digniores erant quam Galilaei: *Io. 16. Scrutamini Scripturas,* quia propheta a Galilaea non surrexit. Galilaei vero digniores erant quam Samaritani; *supra eod. Non coutuntur Iudaei Samaritanis*; sed e converso Samaritani meliores erant, quam Galilaei, quia plures ex eis crediderunt in Christum in duobus diebus et sine miraculo, quam de Galilaeis in multis diebus et etiam cum miraculo vini. Non enim crediderunt in eum nisi eius discipuli. Iudaei vero peiores erant ipsis Galilaeis: quia nullus ex eis crediderat, nisi forte Nicodemus. Consequenter cum dicit.

d Quod secundum Chrysostomum ponitur ut conclusio praemissorum; quasi dicat, Quia non honorabatur in Capharnaum, ideo noluit ire illuc, ubi dehonorabatur. Sed in Cana Galilaeae ire debebat: nam primo erat invitatus ad nuptias; modo autem venit iterum non invitatus. Ideo autem de duplici adventu in Cana mentionem facit, ut ostendat eorum duritiam: nam in primo miraculo, scilicet de vino, soli discipuli eius crediderunt in eum; in secundo vero, solus Regulus, et domus eius tota. Sed Samaritani ad solum verbum crediderunt. Mystice autem per duplicem adventum in Cana, signatur duplex effectus Verbi Dei in mentem. Primo enim laetificat: quia, ut dicitur *Matth. 13. Cum gaudio suscipiunt verbum:* et hoc signatur in miraculo vini quod laetificat cor hominis, ut dicitur *in Psal. 103.* Secundo sanat: *Sap. 16. Neque herba, neque malagma sanavit eos:* et hoc significatur in cura infirmi. Item per hoc significatur duplex adventus Filii Dei, scilicet primus, qui fuit mansuetudinis ad laetificandum: *Isa. 12. Exulta et lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israel.* Unde et angelus ad pastores ait *Luc. 2. Annuntio vobis gaudium magnum, quia natus est vobis* etc. et hoc signatur per vinum. Secundo adventus eius in mundum erit maiestatis, quando veniet tollere infirmitates et poenalitates nostras, et configurare nos corpori claritatis suae: et hoc signatur in cura infirmi.

LECTIO VII.

Et erat quidam regulus, cuius filius infirmabatur Capharnaum.

b Hic cum audisset, quia Iesus adveniret a Iudaea in Galilaeam, abiit ad eum: et rogabat eum ut descenderet, et sanaret filium eius: incipiebat enim mori.

c Dicit ergo Iesus ad eum: Nisi signa et prodigia videritis, non creditis.

d Dicit ad eum regulus, Domine descende, priusquam moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus vivit.

e Credidit homo sermoni, quem dixit ei Iesus, et ibat.

f Iam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, et nuntiaverunt dicentes: quia filius eius viveret. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerat. Et dixerunt ei: quia heri hora septima reliquit eum febris.

g Cognovit ergo pater, quod illa hora erat, in qua dixit ei Iesus, filius tuus vivit; et credidit ipse, et domus eius tota.

h Hoc iterum secundum signum fecit Iesus, cum venisset a Iudaea in Galilaeam.

LECTIO VII.

Posito loco miraculi, consequenter agitur de ipso miraculo. Et ponuntur tria, scilicet persona infirmans, persona interpellans, et persona sanans. Persona infirmans est filius reguli. Persona interpellans est pater eius. Sed persona sanans est Christus. Circa personam infirmam primo ponitur eius conditio, quia filius reguli. Secundo locus infirmitatis, quia Capharnaum. Tertio conditio morbi, quia febris. Quantum ad primum dicit, *Erat quidam regulus, cuius filius infirmabatur*. Dicitur autem regulus multipliciter. Uno modo qui praeest parvo regno: et hoc modo non accipitur hic, quia tunc temporis nullus erat Rex in Iudaea: *infr. 18. Non habemus Regem nisi Caesarem*. Alio modo secundum Chrysostomum aliquis de stirpe regia: nec hoc modo accipitur. Sed tertio modo regulus dicitur aliquis officialis Regis: et isto modo accipitur hic regulus. Unde secundum quod Chrysostomus dicit, quidam eundem ipsum aestimant Centurionem, de quo habetur *Matt. 8* Sed hoc non est verum: nam quantum ad quatuor differunt. Primo quantum ad genus infirmitatis: nam ille Centurionis erat paraliticus; unde dicebat: *Puer meus iacet paraliticus in domo;* filius autem reguli erat febricitans; unde dicit, *Heri hora septima reliquit eum febris*. Secundo quantum ad personam infirmatam, quia ille erat servus; unde dicit, *Puer meus;* iste vero erat filius; unde dicit, *Cuius filius*. Tertio quantum ad petitionem: nam Centurio Christum volentem ad domum suam ire, rogabat remanere dicens: *Domine non sum dignus* etc. regulus vero eum rogabat descendere in domum suam, dicens: *Domine descende prius quam moriatur*. Quarto quantum ad locum: quia illud fuit in Capharnaum, istud vero in Cana Galilaeae. Ergo iste regulus non est idem quod Centurio, sed erat quidam de familia Herodis Tetrarchae, sive nuncius, sive officialis Imperatoris. Allegorice autem regulus iste Abraham vel aliquis ex patribus veteris Testamenti dicitur, ex eo quod adhaeret magno Regi per fidem, scilicet Christo, de quo dicitur in *Psal. 2. Ego autem constitutus sum Rex ab eo*. Huic autem Abraham adhaesit, secundum illud *infra 8. Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum*. Filius eius est populus Iudaeorum: *infr. 8. Semen Abrahae sumus* etc, qui infirmatur pravis voluptatibus, et dogmatibus, sed in Capharnaum, idest in abundantia, quae fuit Iudaeis causa recedendi a Deo, secundum illud *Deut. 31. Incrassatus est dilectus, et recalcitravit:* et sequitur, *Dereliquit Deum* etc Moraliter vero in regno animae Rex est ipsa ratio, secundum illud *Prov. 20. Rex qui sedet in solio suo*. Quare dicitur Rex? quia totum corpus hominis per ea regitur, et affectus hominis ab ea dirigitur et informatur, nec non et aliae vires animae eam sequuntur. Sed quandoque dicitur regulus, quando scilicet diminuitur in cognitione, et obscurata, sequitur inordinatas passiones, et non resistit eis, secundum illud *Ephes. 5. Ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum*. Et ideo filius eius, idest affectus, infirmatur, idest deviat a bono, et declinat ad malum: si enim ratio fuisset Rex, idest fortis, filius eius non infirmaretur; sed quia regulus est, ideo filius eius infirmatur. *Et hoc Capharnaum*, quia abundantia temporalium est causa spiritualis infirmitatis: *Eccl. 16. Haec fuit iniquitas sororis tuae Sodomae, abundantia* etc. Consequenter cum dicit.

b Ponitur persona interpellans. Et primo ponitur motivum ad interpellandum. Secundo ipsa interpellatio. Et tertio necessitas interpellandi. Motivum ad interpellandum fuit adventus Christi; unde dicit, *Hic*, scilicet regulus, *cum audivisset quod Iesus adveniret* etc. nam quandiu adventus Christi differebatur, spes hominum invalidior erat de sanatione a peccatis; sed cum auditur adventus Christi appropinquare, spes sanitatis confortatur in nobis. Et tunc imus ad eum, nam ad hoc ipse venit in mundum, ut peccatores salvos faceret: *Luc. 19. Venit filius hominis quaerere* etc. Sed sicut dicitur *Eccl. 18. Ante orationem animam parare debemus*, quod fit occurrendo Deo per desiderium: et hoc fecit iste. Unde dicitur quod *abiit ad eum: Amos 4. Praeparare in occursum Dei tui Israel*. Petitio autem fit de sanatione filii sui; unde dicit, *Rogabat eum ut descenderet*, scilicet per misericordiam: *Isa. 46. Utinam dirumperes caelos, et descenderes. Et sanaret filium eius*. Sic et nos debemus rogare ut sanemur a peccatis, secundum illud *Psal. 40. Sana animam meam, quia peccavi tibi:* nam nullus per se potest ad statum iustitiae redire nisi a Deo sanetur, secundum illud *Iob 6. Non est auxilium mihi ex me*. Sic et patres veteris Testamenti rogabant pro populo Israel; unde de uno eorum dicitur *2. Machab. ult. Hic est fratrum amator, qui multum orat pro sancta civitate, et pro populo Israel, Hieremias propheta Dei*. Sed necessitas interpellandi est urgens, *Incipiebat enim mori:*

quanto enim homo tentator, incipit infirmari; sed quando tentatio praevalet ita ut inclinet ad consensum, est prope mortem; sed quando iam consentit, incipit mori. Cum ergo consummat peccatum, moritur, quia ut dicitur *Iac. 1. Peccatum cum consummatum fuerit, generat mortem*; de qua dicitur *in Psalm. 33. Mors peccatorum pessima:* quia hic incipit, et in futuro absque fine terminatur. Consequenter cum dicit.

e Agitur de petitione sanitatis, quae fit per Christum. Et primo ponitur reprehensio Domini. Secundo petitio reguli. Tertio impetratio petitionis. Reprehendit autem eum Dominus de infidelitate; unde dicit ad eum: *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis.* Sed hoc habet quaestionem. Primo quidem videtur inconvenienter dictum de regulo, *Nisi signa et prodigia videritis, non creditis:* nisi enim eum salvatorem credidisset, non petivisset ab eo sanitatem. Ad quod dicendum est, quod regulus iste adhuc non credebat perfecte: erat enim in eo duplex defectus fidei. Unus, quia licet crederet Christum esse verum hominem, non tamen credebat eum habere virtutem divinam; alias credidisset eum absentem posse sanare, cum Deus ubique sit praesens, secundum illud *Hier. 23. Coelum et terram ego impleo:* et sic non rogasset eum quod descenderet in domum suam, sed quod mandaret tantum. Secundus defectus fuit, quia secundum Chrysostomum dubitabat utrum Christus sanare posset filium suum: nam si pro certo hoc credidisset, non expectasset adventum Christi ad terram suam, sed ipse potius ivisset in Iudaeam. Sed modo quasi desperatus de salute filii nolens negligere quicquid circa hoc facere posset, abiit ad eum more parentum, qui desperantes de salute filiorum, etiam imperitos medicos consulunt. Secundo vero, quia non videtur reprehendendus de hoc quod signa quaerebat: nam fides per signa probatur. Et ad hoc dicendum est quod aliter trahuntur ad fidem Christi infideles, aliter fideles: infideles non possunt trahi, nec adduci auctoritate sacrae Scripturae, quia ei non credunt: nec per rationem naturalem, quia fides est supra rationem; et ideo ducendi sunt per miracula: *1. Cor. 14. Signa data sunt infidelibus* etc. Fideles autem ducendi sunt et dirigendi in fidem auctoritate Scripturae, cui acquiescere tenentur. In hoc ergo regulus redarguitur, quia cum esset nutritus inter Iudaeos, et de lege instructus, non per Scripturae auctoritatem, sed per signa credere volebat; et ideo Dominus eum reprehendens dicit, *Nisi signa et prodigia*, idest miracula, quae sunt aliquando signa, inquantum sunt demonstrativa dominicae veritatis; prodigia vero, vel quia certissime indicant ut sic dicatur prodigium, quasi porrodicium; vel quia aliquid futurum protendit, ut sic dicatur prodigium quasi procul ostendens aliquem effectum futurum. Consequenter ponitur instantia reguli: non enim ad reprehensionem Domini consistit, sed cum instantia dicit ad eum ut habetur.

d *Lucas 18. Oportet semper orare* etc. Ostenditur in hoc profectus fidei eius quantum ad aliquid, quia scilicet vocat eum Dominum, licet non totaliter in fide profecerit: adhuc enim corporalem praesentiam Christi ad salutem filii sui necessariam credens, rogabat eum ut descenderet. Sed quia oratio perseverans impetrat; ideo quod petit, conceditur ei a Domino; unde, *Dicit ei Iesus, vade, filius tuus vivit.* Ubi primo ponitur annuntiatio sanitatis per Christum, qui eam fecit. Secundo ponuntur personae, quae eam factam viderunt, ibi, *Iam autem eo descendente* etc. Circa primum duo ponuntur, mandatum Domini, et obedientia reguli, ibi, *Credidit homo* etc. Circa primum Dominus duo facit. Primo quidem praecipit. Secundo vero annuntiat. Praecipit autem ut vadat; unde dicit *Vade*, idest dispone te praeparando ad gratiam per motum liberi arbitrii in Deum: *Isa. 45. Convertimini ad me, et salvi eritis.* Et per motum liberi arbitrii in peccatum: nam in iustificatione impii quatuor exiguntur, specialiter in adultis, scilicet infusio gratiae, et remissio culpae, motus liberi arbitrii in Deum, qui est fides, et in peccatum, qui est contritio. Annuntiat autem ad salutem filii, quam petierat dicens, *Filius tuus vivit.* Sed quaeritur, cur Christus rogatus a regulo ut descenderet in domum suam, corporaliter ire recusat, ad servum vero Centurionis corporaliter ire pollicetur? Huius autem duplex ratio assignatur. Una secundum Gregorium, ut in hoc superbiam nostram retundat, qui magnis hominibus nos ad serviendum offerimus, parvis autem servire recusamus; cum ipse, qui est Dominus omnium, ad servum Centurionis se iturum obtulit, ire vero ad filium reguli recusavit: *Eccl. 4. Congregationi pauperum affabilem te facito.* Alia ratio secundum Chrysostomum, quia Centurio iam confirmatus erat in fide Christi, credens, quod etiam absens salvare posset; et ideo ad fidem et devotionem eius ostendendam Dominus ire promisit; iste vero adhuc imperfectus erat, nondum noverat manifeste, quod absens curare poterat: et ideo non accedit, ut eum imperfectionem suam cognoscere faciat. Obedientia reguli ponitur quantum ad duo. Primo quia annuntianti credidit; unde dicit.

e Scilicet *filius tuus vivit.* Secundo vero, quia mandato obedivit; unde dicit, *Et ibat*, proficiendo in fide: licet adhuc neque integre, neque sane, ut Origenes dicit. In quo signatur, quod ex fide iustificari oportet: *Rom. 5. Iustificati ex fide* etc. Oportet nos proficiendo ire, quia qui stat, exponit se periculo ut vitam gratiae conservare non possit: in via enim Dei non proficere, deficere est. Annuntiatio autem sanitatis facta per servos ponitur. Consequenter cum dicit.

f Et primo ponitur denuntiatio salutis. Secundo fit inquisitio de tempore sanationis, ibi, *Interrogabat autem* etc. Dicit ergo, *Iam autem eo descendente*, a Cana Galilaeae in domum suam, *servi occurrerunt ei.* Ex que patet, quod regulus iste dives erat habens multos servos, *Et annuntiaverunt* ei *dicentes, quia filius tuus vivit.* Hoc ideo, quia credebant Christum personaliter accedere, cuius praesentia iam curatio filio superflua videbatur. Mystice autem servi reguli, scilicet rationis, sunt opera hominis, quia homo est dominus suorum actuum, et affectus sensitivae partis, quia obediunt rationi imperanti. Isti autem servi annuntiant quidem quod filius reguli, scilicet rationis, vivit, quando relucent in homine bona opera, et vires inferiores magis obediunt rationi, secundum illud *Eccl. 10. Amictus corporis, et risus dentium, et ingressus hominis annuntiant de illo.* Sed quia regulus neque integre, neque sane adhuc credebat, adhuc volebat scire, utrum casu, an praecepto Christi filius

curatus esset; et ideo tempus curationis inquirit: et hoc est, quod dicitur, *Interrogabat ergo horam ab eis*, scilicet servis, *in qua melius habuerat*, scilicet filius suus; et invenit, quod illa hora curatus fuit statim, quando Dominus dixit ei, *Vade, filius tuus vivit*. Nec mirum, quia ipse Christus est Verbum, quo factum est coelum et terra, secundum illud *Psalm. 148. Ipse dixit, et facta sunt* etc. *Eccl. 10. Facile est in conspectu Domini* etc. Et ideo, *dixerunt ei*, scilicet servi, *quod heri hora septima reliquit eum febris*. Mystice autem per horam septimam, in qua puer a febre dimittitur, significantur septem dona Spiritus sancti, per quem fit remissio peccatorum, secundum illud *Io. 20. Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*. Per quem etiam vita spiritualis causatur in anima: *infr. 6. Spiritus est qui vivificat*. Etiam per horam septimam signatur tempus quieti conveniens: nam Dominus septimo die requievit ab omni opere, quod patrarat, in quo significatur, quod vita spiritualis hominis in quiete spirituali consistit, secundum illud *Isa. 30. Si quieveritis, salvi eritis*. De malis dicitur *Isa. 57. Cor impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest*. Consequenter eum dicit.

g Ponitur effectus miraculi. Et primo ponitur miraculi fructus. Secundo ipsum miraculum alteri miraculo continuatur, ibi, *Hoc iterum signum* etc. Dixit ergo *cognovit ergo pater*, comparans horam nuntiantium servorum horae Christi praenuntiantis, *quia illa hora erat in qua dixit ei Iesus: Vade, filius tuus vivit*. Ex hoc conversus est ad Christum, cognoscens miraculum eius virtute factum. *Credidit ipse, et domus eius tota*, scilicet servi et ministri, quia secundum conditionem dominorum sive bonam, sive malam, servi disponuntur, secundum illud *Prov. 10. Secundum iudicem populi, sic et ministri eius: Gen. 18. Scio enim quod praecepturus sit filiis suis*. Patet autem ex hoc, quod fides istius semper profecit: nam a principio quando interpellavit pro filio infirmo, debilis erat, postea plus firmitatis habere caepit, quando vocavit eum Dominum; deinde quando credidit homo sermoni, et ibat, magis perfecta erat, tamen non integre, quia adhuc dubitavit; hic cognita manifeste Dei virtute in Christo, perficitur in eius fide, quia, ut dicitur *Prov. 4. Iustorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectum diem*. Continuatur autem miraculum istud praecedenti miraculo cum dicitur.

h Quod potest dupliciter intelligi Uno modo, quod in isto eodem adventu de Iudaea in Galilaeam fecerit Dominus duo miracula, quorum primo non scripto, istud ponitur secundum. Alio modo, quod Iesus duo signa fecit in Galilaea diversis temporibus, unum scilicet de vino, et istud secundum quod fecit circa filium reguli, veniens iterum a Iudaea in Galilaeam. Ostenditur autem per hoc, quod Galilaei peiores erant Samaritanis, qui nullum signum a Domino expectantes, verbo tantum eius crediderunt multi ex eis. Sed ad istud miraculum non credidit Christo, nisi regulus, et domus eius tota: nam Iudaei propter eorum duritiam paulatim convertebantur ad fidem, secundum illud *Mich. 7. Factus sum sicut qui colligit racemos in autumno* etc.

CAPUT QUINTUM

LECTIO PRIMA.

Post haec erat dies festus Iudaeorum, et ascendit Iesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis probatica piscina, quae cognominatur Hebraice Bethsaida, quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languentium, coecorum, claudorum, aridorum, expectantium aquae motum. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam, et movebatur aqua: et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquae, sanus fiebat a quacumque detinebatur infirmitate.

b Erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos habens in infirmitate sua.

c Hunc cum vidisset Iesus iacentem, et cognovisset, quia iam multum tempus haberet, dixit ei: Vis sanus fieri?

d Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit.

e Dixit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, et ambula.

f Et statim sanus factus est homo ille, et sustulit grabatum suum, et ambulabat.

LECTIO PRIMA.

Supra Dominus egit de regeneratione spirituali; hic agit consequenter de beneficiis, quae regeneratis spiritualiter conferuntur a Deo. Sed his qui carnaliter generantur, tria conferuntur a parentibus carnalibus, scilicet vita, nutrimentum, et doctrina sive disciplina: et haec tria a Christo etiam regenerati spiritualiter percipiunt. Primo quidem spiritualem vitam. Secundo vero spirituale nutrimentum. Tertio spiritualem doctrinam. Secundum hoc ergo de tribus hic agitur. Primo de collatione spiritualis vitae. Secundo de collatione spiritualis cibi: et hoc *inf. 6.* ibi, *Post haec abiit Iesus* etc. Tertio de spirituali doctrina, *infr. 7. cap. Post haec ambulabat Iesus*. Circa primum tria facit. Primo proponit signum visibile, in quo manifestatur virtus Christi factiva, et reparativa vitae secundum consuetudinem huius evangelii, in quo semper doctrinae Christi adiungitur aliquod visibile factum, pertinens ad illud de quo est doctrina, ut sic ex visibilibus invisibilia innotescant. Secundo ponitur occasio doctrinae proponendae, ibi, *Erat autem sabbatum* etc. Tertio ponitur ipsa doctrina, ibi, *Respondit itaque Iesus: Amen amen dico* etc. Circa primum tria facit. Primo describitur locus miraculi perpetrati. Secundo infirmitas, ibi, *Erat autem ibi homo* etc. Tertio restitutio sanitatis, ibi, *Dixit ei Iesus: Surge, tolle* etc. Locus autem miraculi describitur dupliciter, scilicet generalis, et specialis. Generalis locus est Hierosolyma: et ideo dicit, *Post haec*, idest post miraculum

in Galilaea factum, *erat dies festus Iudaeorum*, scilicet Pentecostes secundum Chrysostomum: nam supra fit mentio de festo Paschae, quando ierat in Hierusalem, nunc ergo in sequenti festo Pentecostes, *Ascendit Iesus Hierosolymam*, iterato: nam sicut legitur *Exod. 23.* mandatum erat a Domino, ut omne masculinum generis Iudaeorum tribus vicibus in anno, scilicet in die festo Paschae, Pentecostes, Scenopegiae in templo praesentarentur. Et in istis festis Dominus in Hierusalem ascendit propter duo, scilicet ne videretur legi fore contrarius, sicut ipse dixerat *Matth. 5. Non veni legem solvere, sed adimplere*, ut multitudinem populi illuc concurrentis in diebus festis ad Deum per signa et doctrinam trahat, secundum illud *Psal. 21. In medio multorum laudabo*, et alibi, *Annuntiabo iustitiam tuam in ecclesia magna*. Unde et ipse dicit *infr. 18. Ego palam locutus sum mundo*. Locus autem specialis miraculi fuit probatica piscina; et ideo dicit, *Est Hierosolymis probatica piscina* etc. quae quidem describitur ex quatuor, scilicet ex nomine, ex dispositione, ex inhabitatione, et ex virtute. Ex nomine quidem cum dicit, *probatica piscina*. Probatio enim Graece ovis dicitur. Probatica ergo piscina, quasi oviaria vel pecuaria dicitur ex eo quod sacerdotes cadavera bestiarum, et praecipue ovium, quae ut plurimum in sacrificiis offerebantur, ibi abluebant. Et ideo Hebraice cognominabatur *Bethsaida*, idest domus ovium: erat enim prope templum ex aquis pluvialibus collecta. Mystice autem secundum Chrysostomum haec piscina baptismum praefigurabat: nam Dominus volens gratiam baptismalem in diversis praefigurare, primo quidem dedit aquam expurgantem corporis sordes quae erant ex tactu immundorum secundum legem, de qua habetur *Num. 19.* Secundo dedit virtutem huic piscinae quae repraesentat expressius quam aqua illa virtutem baptismi, non solum ab immunditiis carnis sanandu, sed etiam ab infirmitatibus corporis salvandu: nam quanto figurae fuerunt propinquiores veritati, tanto expressiores erant. Signabat ergo virtutem baptismi, quia sicut aqua illa per hoc quod lavabat corpora, habebat virtutem ex angelo non natura propria infirmitatem sanandi, ita aqua baptismi habet virtutem sanandi, et abluendi animam a peccatis: *Apoc. 1. Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris*. Et inde est, quod passio Christi per sacrificia veteris legis praefigurata in baptismo repraesentatur: *Rom. 6. Quicumque baptizati estis in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati estis* etc. Secundum Augustinum vero aqua illius piscinae significabat statum populi Iudaeorum, secundum illud *Apoc. 17. Aquae multae, populi multi:* nam populus gentium non erat inclusus sub limite divinae legis, sed unusquisque ambulabat secundum vanitatem cordis sui, secundum illud *Ephe. 4.* Populus vero Iudaeorum conclusus erat sub cultu unius Dei, secundum illud *Galat. 3. Conclusi in eam fidem quae revelanda erat*. Et ideo iste populus significabatur per aquam in piscina conclusam. Et dicitur *probatica*, quia ipsi erant speciales oves Dei, secundum illud *Psal. 94. Nos autem populus eius, et oves pascuae eius*. Ex dispositione autem describitur, quia erat, *quinque porticus habens*, scilicet per circuitum, ut multi sacerdotes absque impedimento commode starent ad lavandum cadavera bestiarum. Per hos quinque porticus mystice significantur secundum Chrysostomum quinque vulnera corporis Christi, de quibus dicitur *infr. 20. Mitte manum tuam in latus meum* etc. Secundum Augustinum vero quinque libri Moysi. Ex inhabitatione autem describitur, quia in his, scilicet porticibus, *iacebat multitudo magna* etc. Cuius literalis ratio est propter concursum omnium infirmorum ad virtutem aquae: quae quia continue non sanabat, nec multos simul, oportebat, quod multi illic expectantes morarentur. Per hoc autem mystice significatur secundum Augustinum quod lex non poterat peccata sanare, secundum illud *Hebr. 10. Impossibile est per sanguinem hircorum aut taurorum peccata purgari;* sed ostendebat tamen, secundum illud *Rom. 7. Per legem enim cognitio peccati*. Et ideo iacebant in ea infirmi diversis infirmitatibus, curari non valentes: qui quidem describuntur quantum ad quatuor. Primo quidem quantum ad situm, quia iacebant prostrati, scilicet per peccata inhaerendo terrenis: qui enim iacet, ex toto inhaeret terrae: *Matth. 9. Misertus est eorum, quia erant vexati et iacentes, quasi oves non habentes pastorem*. Iusti autem non iacent, sed recti ad coelestia stant: *Psal. 10. Ipsi*, scilicet peccatores, *obligati sunt, et ceciderunt; nos autem*, scilicet iusti, *surreximus, et erecti sumus*. Secundo quantum ad numerum, quia multi; unde dicit, *multitudo magna: Eccl. 1. Perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus*. Et *Mat. 7. Lata est via quae ducit ad perditionem, et multi incedunt per eam*. Tertio quantum ad dispositionem seu habitum infirmorum. Et ponit quatuor quae homo per peccatum incurrit. Primo enim homo ex hoc, quod subiicitur passionibus peccatorum ei praedominantibus, efficitur languidus; et quantum ad hoc dicit, *languentium*. Unde et a Tullio passiones animae, puta irae, et concupiscentiae, et huiusmodi, quaedam aegritudines animae dicuntur: unde *Psal. 6.* dicebat, *Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum*. Secundo vero ex dominio passionum et victoria in homine excaecatur ratio per consensum; et quantum ad hoc dicit *caecorum*, scilicet per peccata, secundum illud *Sapien. 2. Excaecavit eos malitia eorum: Psalm. 52. Supercecidit ignis*, scilicet irae, et concupiscentiae, *et non viderunt solem*. Tertio homo languens et caecus efficitur instabilis in suis operibus, et est quasi claudus; unde dicitur *Prov. 10. Impius facit opus instabile;* et quantum ad hoc dicit, *claudorum: 3. Reg. 19. Usquequo claudicatis in duas partes*, Quarto homo sic languidus, caecus in intellectu, claudus in effectu, efficitur aridus in affectu, inquantum exsiccatur in eo omnis pinguedo devotionis, quam petebat *Ps. 62.* dicens, *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea;* et quantum ad hoc dicit, *aridorum: Psal. 21. Aruit tanquam testa virtus mea*. Sed sunt aliqui sic affecti languore peccati, qui non expectant aquae motum in peccatis suis requiescentes, secundum illud *Sap. 14. In magno viventes inscientiae bello, tot et tanta mala pacem appellant*, de quibus dicitur *Prov. 2. Laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus pessimis*. Cuius ratio est, quia non abhorrent peccata, nec peccant ex ignorantia, seu infirmitate, sed ex certa malitia. Isti autem utpote non ex malitia peccantes, non quiescebant in peccatis, sed

per desiderium expectabant aquae motum; unde dicit, *expectantium: Iob 17. Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio mea.* Sic et illi qui erant in veteri Testamento, expectabant Christum, secundum illud *Gen. ult. Salutare tuum expectabo Domine.* Ex virtute vero describitur piscina, quia sanat ab omni infirmitate corporali, virtute angeli descendentis; et ideo dicit, *Angelus autem Domini secundum tempus* etc. Et quidem virtus piscinae in aliquo concordat cum baptismo, et in aliquo differt. Concordat quidem in duobus. Primo quidem in occultatione virtutis: nam virtus aquae huius piscinae non erat ex natura sua, alias semper sanasset, sed ex aliqua virtute occulta, scilicet ex angelo: unde dicitur quod *angelus Domini secundum tempus* etc. Et similiter aqua baptismi ex eo quod aqua, non habet virtutem purgativam animarum, sed ex occulta virtute Spiritus sancti, secundum illud *supra 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.* Secundo concordat in effectu, quia sicut aqua baptismi sanat, ita et ista piscina sanabat; et ideo dicit, quod *qui prior descendisset, sanus fiebat.* Ideo autem virtutem sanandi corpora aquae istius piscinae Deus contulit, ut homines abluendo per salutem corporalem assuescerent quaerere spiritualem. Differt autem quantum ad tria. Primo quantum ad eius virtute hoc fiebat: quia aqua piscinae conferebat sanitatem virtute angeli; aqua vero baptismi virtute increata, non solum Spiritus sancti, sed etiam Trinitatis. Unde etiam *Matth. 3.* super Dominum baptizatum tota Trinitas affuit, Pater in voce, Filius in persona, Spiritus sanctus in columbae specie: et inde est, quod in nostro baptismo fit invocatio Trinitatis. Secundo differt quantum ad efficaciam: quia aqua piscinae non habuit virtutem sanativam continue, sed *secundum tempus*, idest determinatam tempore; aqua vero baptismi continuam abluendi virtutem habet, secundum illud *Zachar. 13. Erit fons patens domui Iacob, et habitantibus Hierusalem in ablutionem peccatoris et menstruatae.* Tertio quantum ad multitudinem sanandorum; quia ad motum aquae illius piscinae sanabatur tantum unus; sed ad motum aquae baptismi sanantur omnes: nec mirum, quia virtus illius aquae cum sit creata, finita est, et finitum habet effectum; in hac vero aqua virtus est infinita ad infinitas animas, si essent, abluendas: *Ezech. 36. Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris.* Secundum vero Augustinum per angelum istum intelligitur Christus, secundum illud *Isaias 9.* Secundum aliam literam, *Vocabitur magni consilii angelus.* Sicut ille angelus secundum tempus descendebat in piscinam, ita et Christus secundum determinatum tempus a Patre descendit in mundum: *Isai. 14. Prope est ut veniat tempus eius* etc. *Gal. 4. At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum* etc. Item sicut ille angelus non videbatur nisi motu aquae, ita etiam Christus secundum divinitatem non cognoscebatur, quia *si cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent, 2. Cor. 2.* Nam *Is. 4.* dicitur: *Vere tu es Deus absconditus.* Et ideo videbatur aqua turbata; sed a quo turbaretur, non videbatur, quia infirmitatem Christi videntes, divinitatem eius non cognoscebant. Et sicut ille qui descendebat in piscinam, sanus fiebat, ita et qui humiliter credit in Deum, eius passione sanatur: *Rom. 3. Iustificati per fidem per redemptionem quae est in Christo, quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius.* Sanabatur autem unus tantum, quia nullus sanari potest nisi in ecclesiastica unitate: *Eph. 4. Unus Deus, una fides, unum baptisma.* Vae ergo illis qui oderunt unitatem, et partes sibi faciunt in hominibus. Consequenter eum dicit.

b Ponit infirmitatem. Et primo ponitur diuturna infirmitas. Secundo ostenditur causa diuturnae infirmitatis, ibi, *Hunc cum vidisset ergo Iesus* etc. Infirmitas diuturna erat, *Quia homo erat habens triginta et octo annos in infirmitate sua:* quod satis pulchre introducit. Homo qui currari non poterat a piscina, curandus tamen a Christo, quia quos lex sanare non poterat, Christus perfecte sanat, secundum illud *Ro. 8. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, mittens Deus filium suum in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis: Eccl. 36. Innova signa* etc. Congruit autem iste numerus infirmitati ad languorem pertinens magis quam ad sanitatem: nam secundum Augustinum quadragenarius numerus consecratur ad designandam perfectionem iustitiae, quae in observatione legis consistit; lex autem in decem praeceptis data est, et praedicanda erat in quatuor partibus mundi, vel implenda per quatuor Evangelia, secundum illud *Rom. 10. Finis legis Christus.* Quis ergo denarius per quatuor multiplicatus pervenit ad quadragenarium, recte perfecta iustitia designatur. Subtractis ergo duobus a quadragenario numero efficiuntur triginta octo. Haec autem duo sunt duo praecepta charitatis, quibus impletur omnis perfecta iustitia. Et ideo homo iste languebat, quia de quadraginta duo minus habebat, idest imperfectam iustitiam: quia, ut dicitur *Matth. 22. In his duobus pendet universa lex et prophetae.* Consequenter eum dicit.

c Exquiritur causa diuturnae infirmitatis. Et primo ponitur interrogatio Domini. Secundo responsio languidi, ibi, *Respondit ei languidus.* Dixit ergo *hunc*, scilicet hominem, *cum vidisset Iesus iacentem*, non solum oculo corporis, sed etiam miserationis, qualiter videri petebat David dicens: *Respice in me Domine, et miserere mei. Et cognovisset quia multum tempus haberet*, in infirmitate, quod est contra cor Christi et infirmi, secundum illud *Eccl. 10. Languor prolixior gravat medicum. Dixit ei: Vis sanus fieri*, non quasi ignorans: nam satis constare poterat, quod sanus fieri volebat, sed ut excitet desiderium infirmi, et ut ostendat patientiam qui tot annis expectavit eripi ab aegritudine non desistens, et de hoc cognoscatur dignior ad sanandum: *Psal. 34. Viriliter age, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Deo.* Excitat autem desiderium, quia stabilius tenetur, quod cum desiderio percipitur, et facilius acquiritur nobis, *Marc. 7. Pulsate* per desiderium, *et aperietur vobis.* Sed notandum, quod Dominus a caeteris fidem requirit: *Matth. 9. Creditis, quod possum hoc facere vobis?* Sed in isto nihil tale facit, quia illi quidem audierant aliqua de miraculis Iesu, iste autem nondum; et ideo fidem ab eo non requirit, nisi post

factum miraculum. Responsio languidi ponitur cum dicit.

d Et duo insinuat, quae tamen erant diuturnae infirmitatis, scilicet paupertatem, et debilitatem. Quia enim pauper erat, non poterat habere hominem qui mitteret eum in piscinam; unde dicit, *Domine hominem non habeo* etc. Et forte secundum Chrysostomum opinabatur sibi Christum utilem fore ad mittendum eum in aquam. Quia vero debilis erat, et festinanter ire non poterat, praeveniebatur ab alio; unde dicit, *Dum venio enim ego, alius ante me descendit*. Et sic poterat dicere cum Iob 6. *Ecce non est auxilium mihi in me*. Per hoc significatur, quod non erat aliquis homo purus, qui humanum genus salvare posset, quia omnes peccaverunt et egerunt gratia Dei, quousque veniret Christus Deus et homo, per quem sanaretur. Consequenter eum dicit.

e Ponitur restitutio sanitatis seu perpetratio miraculi. Et primo ponitur mandatum Domini. Secundo obedientia hominis, ibi, *Et statim sanus factus est homo* etc. Praecipit autem Dominus naturae, at voluntati hominis: haec enim duo sub potestate eius sunt Naturae praecipit cum dicit, *Surge*, non enim hoc voluntati praecipitur, quia hoc non erat in eius potestate, sed naturae, quam Dominus praecipiendo immutavit, dando ei virtutem qua surgere posset. Voluntati vero duo praecipit, scilicet, *Tolle grabatum tuum et ambula*. Et quidem quantum ad literam haec duo praecepit, ut ostendat perfectam sanitatem homini restitutam: in omnibus enim miraculis, secundum optimum illius naturae Dominus perfectum opus fecit: *Deut. 32.* dicitur: *Dei perfecta sunt opera*. Ista autem in duobus defecerat, scilicet in viribus propriis ac sustinere non valens; unde Dominus eum iacentem invenit: et in subsidio aliorum; unde dicebat, *Hominem non habeo*. Ut ergo perfecta sanitas innotesceret, ei qui se sustinere non valebat, praecepit ut lectum suum tollat, et ei qui ambulare non poterat, praecepit ut ambulet. Nihilominus tamen haec tria in iustificatione Dominus praecipit. Primo quod surgat recedendo a peccato: *Eph. 5. Surge qui dormis, et exurge a mortuis*. Secundo praecipitur, *Tolle grabatum*, satisfaciendo de commissis: per grabatum enim in quo homo requiescit, significatur pactum. Tollit ergo homo grabatum suum, quando fert onus poenitentiae sibi pro peccato impositum: *Mich. 7. Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei*. Tertio ut ambulet proficiendo in bono, secundum illud *Psal. 83 Ibunt de virtute in virtutem*. Secundum Augustinum duo deficiebant isti languido, scilicet praecepta geminae charitatis. Et ideo voluntati, quae charitate perficitur, duo mandat, scilicet tollere grabatum, et ambulare. Primum pertinet ad dilectionem proximi, quae prior est ordine faciendi. Secundum ad dilectionem Dei, quae prior est ordine praecipiendi. Dicit ergo quantum ad primum, *Tolle grabatum tuum*; quasi dicat, Quando infirmus es, proximus tuus sustinet te, et patienter fovet ut grabatus infirmum: *Ro. 14. Debemus nos firmiores* etc. Quando ergo sanus factus es, *Tolle grabatum tuum*, idest sustine, et supporta proximum tuum, qui te infirmum portabat: *Gal. 6. Alter alterius onera portate*. Quantum vero ad secundum dicit *ambula*, appropinquando ad Deum: unde in *Psal. 83.* dicitur: *Ibunt de virtute in virtutem*, et sequitur, *Videbitur Deus Deorum in Sion: infr. 12. Ambulate dum lucem habetis*. Consequenter cum dicit.

f Ponitur obedientia. Et primo naturae, quia *statim factus est homo sanus*. Nec mirum, quia ipse est Verbum per quod caelum, et terra facta sunt: *Psal. 148 Dixit et facta sunt*. Et alibi: *Verbo Domini coeli firmati sunt*. Secundo voluntatis. Et primo, quia *sustulit grabatum suum*. Secundo, quia *ambulabat*: *Exod. 24. Omnia quaecumque praecepit Dominus, faciemus, et erimus obedientes* etc.

LECTIO II.

Erat autem sabbatum in die illo.

b Dicebant ergo Iudaei illi, qui sanatus fuerat; Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.

c Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: tolle grabatum tuum, et ambula.

d Interrogaverunt ergo eum; Quis est ille homo, qui dixit tibi: tolle grabatum tuum, et ambula? Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset: Iesus enim declinavit a turba constituta in loco.

e Postea invenit eum Iesus in templo, et dixit illi: Ecce sanus factus es; iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Abiit ille homo, et nuntiavit Iudaeis; quia Iesus esset, qui fecit eum sanum.

f Propterea persequebantur Iudaei Iesum: quia haec faciebat in sabbato.

g Iesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur, et ego operor.

h Propterea ergo magis quaerebant eum Iudaei interficere: quia non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo.

LECTIO II.

Posito miraculo visibili, per quod ostenditur virtus Christi ad reparandam vitam spiritualem; hic ponitur occasio doctrinae Christi, quae quidem occasio sumitur ex persecutione Iudaeorum contra Christum mota: cuius quidem persecutionis duplex causa fuit ex parte Iudaeorum invidentium Christo. Prima quidem operatio pietatis. Secundo vero doctrina veritatis. ibi, *Iesus autem respondit eis: Pater meus usque modo operatur* etc. Circa primum tria facit. Primo praemittitur occasio persecutionis. Secundo ponitur calumnia illata contra curatum, ibi, *Dicebant ergo Iudaei illi qui sanus* etc. Tertio ponitur calumnia illata contra Christum, ibi, *Interrogaverunt eum: Quis est ille* etc. Occasio autem persecutionis inductae contra Christum sumitur ex eo quod in sabbato curavit; et ideo dicit Evangelista, *Erat autem sabbatum in die illa*, quando miraculum fecit Iesus, quando grabatum tollere iussit. Assignatur autem triplex ratio quare

Dominus in sabbato operari incoepit. Una ab Ambrosio *super Luc.* Christus enim ad hoc venit, ut opus creationis, scilicet hominem deformatum, repararet. Inde autem incipere debebat, ubi auctor in creatione opus consummatum erexerat; hoc autem fuit in die sabbati, ut dicitur *Gen. 1.* Et ideo ut Christus ostenderet se reparatorem totius creaturae, incoepit a sabbato. Alia ratio est, quia dies sabbati celebratur a Iudaeis in memoriam primae creationis; Christus autem venit, ut quasi novam creaturam faceret, secundum illud *Gal. ult. cap. In Christo Iesu neque circumcisio, neque praeputium aliquid valet, sed nova creatio* per gratiam, quae fit per Spiritum sanctum, secundum illud *Psal. 103. Emitte Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae.* Volens ergo Christus ostendere per eum recreationem fieri, in sabbato operatur: *Ia. 1. Ut simus initium aliquod creaturae.* Tertia ratio est, ut ostenderet se facturum, quod lex facere non poterat: *Rom. 8. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, misit Deus filium suum* etc. et *infra: Ut iustificatio legis impleretur in nobis.* Iudaei autem nihil operabantur in sabbato, in figura, quod quaedam quae erant sabbati, consummanda erant, quae per legem fieri non poterant. Et hoc patet in quatuor quae Deus erga diem sabbati ordinavit: nam diem sabbati sanctificavit, diem sabbati benedixit, in eo opera sua consummavit, et in eo requievit. Quae quidem lex facere non potuit: nam sanctificare non poterat; unde *Psa. 11.* dicebat: *Salvum me fac Domine, quoniam defecit sanctus.* Neque etiam benedicere, quinimo qui sunt ex operibus legis, *sub maledicto sunt*, ut dicitur *Gal. 3.* Neque consummare et perficere, *quia neminem ad perfectum adduxit lex*, *Hebr. 7.* Nec etiam perfectam quietem praestare: quia, ut dicitur *Hebr. 4. Nam si eis Iesus requiem praestitisset, nunquam de alia loqueretur.* Haec ergo quae lex facere non potuit, Christus fecit. Ipse enim populum sanctificavit per passionem: *Heb. 20. Iesus ut per suum sanguinem sanctificaret populum* etc. Ipse benedixit per gratiae infusionem: *Eph. 1. Benedictus Deus pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus* etc. Ipse consummavit per perfectae iustitiae instructionem: *Matt. 5. Estote perfecti, sicut et Pater caelestis perfectus est.* Ipse introduxit in veram requiem: *Hebr. 4. Nos qui credimus, ingrediemur in requiem* etc. Ipsi ergo competit in die sabbati operari, qui quae ad sabbatum pertinent, perficere potest, a quibus lex impotens quiescebat. Consequenter ponit calumniam illatam contra curatum eum dicit.

b Et primo ponitur calumniae contra curatum illatio. Secundo subditur curati excusatio, ibi, *Respondit eis: Qui me sanum fecit* et caet. Calumniam autem inferunt contra istum de hoc, quod in sabbato grabatum portat, sed non de curatione; unde dicunt, *Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.* Cuius ratio multiplex potest assignari. Una, quia Iudaei frequenter Christo de curatione in die sabbati calumniam inferentes, confutati erant a Christo per hoc, quod ipsi etiam iumenta de puteo in die sabbati eruebant, et salvabant, ut habetur *Luc. 14.* Et ideo de curatione tanquam de re utili et necessaria tacent; de portatione vero lecti, quae non necessaria videbatur, calumniantur; quasi dicat, Si sanitas non erat differenda, quid erat necessarium lectum portare, seu portari praecipere? Alia ratio est, quia Dominus dixerat contra eos concludens, quod licet sabbato benefacere; et ideo quia curari non est benefacere, sed bene pati, curatum potius quam curantem calumniantur. Tertia ratio est, quia hoc in lege videtur prohibitum esse Iudaeis, ne aliquid in die sabbati operentur; spiritualiter tamen portatio onerum in die sabbati prohibetur: *Hier. 7 Ne portetis onera in die sabbati.* Et ideo specialiter calumniati sunt portationem in die sabbati, utpote dicto Prophetae contrariam. Sed hoc tamen mandatum Prophetae mysticum est: nam per onera non portanda intendebat eos inducere ut in die sabbati requiescerent ab oneribus peccatorum, de quibus dicitur in *Psal 37. Iniquitates meas sicut onus grave gravatae sunt super me.* Unde quia iam erat tempus solvendi figuras occultas, mandat Christus isti grabatum tollere, idest proximum in infirmitate sustentare, secundum illud *Gal. 6. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi.* Consequenter ponitur excusatio curati cum subditur.

c Et quidem prudenter se excusat. Nunquam enim adeo bene probatur doctrina esse divinitus, sicut per ostensionem miraculorum quae non nisi divinitus fieri possunt: *Matth. ult. Illi autem profecti praedicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Et ideo iste auctorem sanitatis suae calumniantibus obiiciebat dicens, *Qui me sanum fecit* etc. quasi dicat, Vos dicitis prohibitum esse ne onus portetur in sabbato, et hoc auctoritate divina; sed mihi eadem auctoritate est impositum, ut tollam grabatum: nam ille, *qui me salvum fecit*, et per sanitatem restitutam se divinam virtutem habere ostendit, *mihi dixit: Tolle grabatum tuum* etc. Et ideo mandatis eius qui tantae est virtutis, et qui mihi tale beneficium contulit, merito teneor obedire: *Ps. 118. In aeternum non obliviscar iustificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me.* Consequenter cum dicit.

d Quia curatum hominem calumniari non poterant, Christi curationem calumniari nituntur: per hunc enim se excusaverat homo ille. Et quia eum determinate quis esset, non iudicaverat, maligne interrogabant ab eo quis esset. Et ideo circa hoc primo agitur de Christi inquisitione. Secundo de eius inventione, ibi, *Postea invenit eum Iesus.* Tertio de eius persecutione, ibi, *Propterea persequebantur Iudaei Iesum.* Circa primum tria ponuntur, scilicet Iudaeorum inquisitio, curati ignorantia, et ignorantiae causa. Quantum ad primum dicitur, *Interrogabant ergo eum Iudaei*, scilicet non bona intentione, ut proficiant, sed maligno animo, ut persequantur, et perdant: *infra 8. Quaeretis me, et in peccato vestro moriemini.* Et hanc eorum malitiam eorum verba manifestant: cum enim Dominus et sanari languidum, et grabatum tolli iusserit, primum divinae virtutis ostensivum, et irrefragabile signum subticent; aliud quod contra legem videtur, replicant dicentes: *Quis est ille homo qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, et ambula?* *Eccl. 11. Bona in mala pervertens insidiatur, et in electis imponit*, scilicet imponere nititur, maculam. Quan-

tum ad secundum dicit, *Qui autem sanus factus fuerat, nesciebat* etc. Sanus iste significat fideles per gratiam Christi sanatos: *Ephe. 2. Gratia salvati estis:* qui quidem nesciunt Christum quis est, sed effectum tantum eius cognoscunt: *2 Cor. 5. Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino: per fidem enim ambulamus, et non per speciem.* Sed tunc cognoscemus Christum quis est, quando *videbimus eum sicuti est, 1. Io. 3.* Huius autem ignorantiae causam assignat quantum ad tria, cum dicit, *Iesus autem declinavit a turba constituta in loco:* quod quidem causam habet literalem, et mysticam. Literalem quidem quantum ad duo. Primo, ut daret nobis exemplum occultandi opera nostra bona, et non quaerendi in eis hominum favorem, secundum illud *Matt. 6. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus.* Secundo, ut declinemus, et fugiamus oculos invidorum ab omnibus operibus nostris, ne ex hoc eorum invidia crescat: *Eccl. 8. Ne contra faciem stes contumeliosi, ne sedeat quasi insidiator ori tuo.* Mysticam vero quantum ad duo. Primo ut det intelligere quod Christus non de facili invenitur in hominum multitudine, et in turbine cursuum temporalium, sed in spirituali secreto: *Osee 2. Ducam eam in solitudinem, et ibi loquar ad cor eius:* nam verba sapientium audiuntur in silentio, ut dicitur *Eccl. 9.* Secundo ut insinuet quod Christus debebat declinare a Iudaeis ad gentes: *Isa. 8. Abscondit faciem suam parumper a Iacob,* idest subtraxit veritatis suae notitiam a populo Iudaeorum. Consequenter agitur de inventione Christi cum dicit.

e Et primo dicit quod invenitur. Secundo insinuat quod inventus docet. Tertio, quod post doctrinam manifestatur. Quantum ad inventionem duo ponit, scilicet modum inveniendi, et locum. Modus quidem est mirabilis, quia non invenitur, nisi inveniat; unde dicit, *Postea,* scilicet quae dicta sunt, *invenit eum Iesus:* nam homo sua virtute Christum invenire non potest nisi et se Christus praesentet: unde etiam *Psal. 118.* dicebat: *Require servum tuum: Sap. 6. Praeoccupat eos qui se concupiscunt.* Locus autem in quo invenitur Christus, est venerabilis, quia in templo, secundum illud *Psal. 10. Dominus in templo sancto suo,* nam et mater eius in templo eum invenit. *Luc. 2.* Et hoc quia in his, quae patris sui sunt, oportebat eum esse: in quo datur nobis intelligi, quod curatus iste non ad vanitatem, sed ad religionis studium conversus templum frequentans, in ipso Christum cognoscit, quia si ad conditoris cognitionem venire volumus, fugienda est turba pravorum affectuum, et declinanda sunt malorum conventicula, et fugiendum est ad templum cordis nostri, quod Deus invisere et habitare dignatur. Consequenter inventus docet; unde *et dixit illi: Ecce sanus* etc. Ubi primo commemorat impensum beneficium. Secundo proponit sanum consilium. Tertio ostendit imminens periculum. Sed beneficium est admirabile, quia subita restitutio sanitatis; unde dicitur, *Ecce iam sanus factus* etc. Et ideo semper oportet in memoria teneri, secundum illud *Isa. 63. Miserationum Domini recordabor.* Consilium vero utile, quia iam amplius noli peccare: *Eccl. 21. Fili peccasti, ne adiicias iterum.* Quare Dominus isti paralitico, et alius quibusdam ab eo curatis mentionem fecit de peccatis, et non aliis? Ideo scilicet ut ostendat per hoc infirmitates aliquibus ex peccatis prioribus provenire, secundum illud *1. Cor. 11. Ideo multi imbecilles, et infirmi, et dormiunt multi.* Per quod etiam se esse Deum ostendit, peccata et occulta cordium manifestans: *Prov. 15. Infernus et perditio coram illo, quanto magis corda filiorum hominum?* Istis ergo solis mentionem de peccatis facit, et non aliis ab eo curatis, quia non omnes infirmitates propter peccata priora proveniunt, sed quaedam ex naturali dispositione, quaedam propter probationem, sicut in Iob. Vel de istis tantum mentionem fecit, quia magis praeparati erant ad correctionem: *Prov. 9. Noli arguere derisorem, ne oderit te. Argue sapientem, et diliget te.* Vel in istis omnibus aliis hoc mandavit. Periculum autem imminens erat terribile; unde dicit, *Ne deterius tibi aliquid contingat.* Quod quidem dupliciter intelligi potest, secundum duo quae in isto praecesserunt. Primo enim punitus fuit per prolixum morbum. Secundo consecutus fuit magnum beneficium. Et ideo ad utrumque referri potest quod dicitur. Ad primum quidem, quia cum aliquis pro peccato punitur, et ex ipsa poena a peccato non retrahitur, iustum est ut gravius puniatur; et ideo dicit, *Noli amplius peccare,* quia si peccaveris, *deterius tibi contingat: Hier. 2. Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt.* Ad secundum vero, quia qui post beneficia recepta ad peccata prolabitur, gravior supplicii reus efficitur propter ingratitudinem, secundum illud *2. Petr. 2. Melius erat eis viam veritatis non agnoscere, quam post agnitionem retrorsum converti.* Similiter etiam, quia postquam homo ad peccatum semel redierit, facilius peccat, secundum illud *Matt. 12. Fiunt novissima hominis illius peiora prioribus: Hier. 2. A saeculo fregisti iugum, rupisti vinculum, dixisti, non serviam.* Consequenter ponitur inventi manifestatio, cum subditur, *Abiit ille homo, et nuntiavit* etc. Et secundum quosdam posset intelligi, ut Chrysostomus dicit, quod ex malitia manifestasset eum; sed hoc non videtur probabile, scilicet quod post tantum beneficium ita ingratus esset. *Nuntiavit* ergo *Iudaeis, quia Iesus esset qui fecit eum sanum,* ut manifestaret Christi virtutem ad sanandum: *Psal. 65. Venite, et narrabo quanta fecit Dominus animae meae.* Et hoc patet, quia illi interrogaverunt eum quis iusserit grabatum tollere; iste autem annuntiavit eis quod *Iesus fecit eum sanum.* Consequenter cum dicit.

f Ponitur persecutio contra Christum, quae est propter quoddam opus pietatis in sabbato exhibitum; unde dicit, *Propterea persequebantur Iudaei Iesum* et caet. *Psal. 118, Principes persecuti sunt me gratis.* Consequenter cum dicit.

g Ponitur secunda causa persecutionis, quae sumitur ex doctrina. Et primo ponitur doctrina veritatis. Secundo persecutio Iudaicae pravitatis, ibi, *Propterea ergo magis quaerebant* etc. Doctrinam autem veritatis proponit Dominus, excusando se de solutione sabbati. Sed notandum est quod Dominus de huius solutione aliquando quidem excusavit se, aliquando discipulos suos. Et discipulos quidem, quia homines puri erant, excusavit per similitudinem hominum, scilicet per exemplum sacerdotum, qui operabantur in templo in die sabbati, et sabbatum non solvebant: et David qui sub Achimelech sacerdote in die sabbati a facie

Saulis fugiens, panes propositionis accepit, ut habetur *1. Reg. 21.* Se vero, quia homo erat, et Deus, aliquando per similitudinem hominum excusavit a solutione sabbati: *Luc. 14. Quis vestrum, si ceciderit bos, aut asinus suus in puteum, non continuo extrahet eum in die sabbati?* Aliquando vero, et praecipue in hoc loco, excusat per similitudinem Dei, dicens: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor;* quasi dicat, Nolite putare quod in sabbato ita requieverit Pater meus, ut ex illo non operetur. Sed sicut ipse et nunc sine labore operatur, ita et ego operor. In quo excludit falsum intellectum Iudaeorum, qui volentes conformari Deo, nihil in die sabbati operantur, ac si Deus ipso die omnino destiterit operari. Et quidem licet in sabbato requievit a novis creaturis condendis, nihilominus tamen semper et continue usque modo operatur, creaturas in esse conservando. Unde et signanter verbo requietionis Moyses est usus post opera Dei, a quibus condendis requievit, ut signaret spiritualem requiem, quam Deus exemplo quietis suae fidelibus postea qui bona fecerint opera, arcana significatione pollicebatur. Unde dici potest, illud mandatum in umbra futuri fuisse praeceptum. Signanter autem dicit, *usque nunc operatur*, non autem operatus est, ut designet continuationem divini operis, nam possent imaginari Deum esse causam mundi, sicut artifex est causa domus, quantum ad fieri tantum, ut sicut domus manet, etiam cessante operatione artificis, ita et mundus subsistere posset influxu divino cessante. Sed secundum Augustinum Deus ita est causa omnium creaturarum, quod sit etiam causa subsistendi, quia si eius potentia ad momentum cessaret, simul et illarum cessarent species omnes, quas natura continet, sicut si dicerem, quod aer tamdiu illuminatur, quamdiu lumen solis manet in ipso. Cuius quidem ratio est, quia ea quae causam habent, quantum ad fieri solum, cessante causa subsistere possunt; ea vero quae non solum fieri, sed etiam subsistentiae causam habent, continua conservatione causae indigent. Excludit etiam per hoc quod dicit, *Pater meus usque modo operatur*, opinionem quorumdam dicentium, quod Deus mediantibus secundis causis res producit, quod est contra illud *Is. 26. Omnia opera nostra operatus es in nobis Domine. Sicut ergo Pater meus*, in principio instituendo naturam, *usque modo operatur*, eadem operatione ipsam continendo, et conservando, *et ego operor*, quia sum Patris Verbum, per quod omnia operatur: *Gen. 1. Dixit Deus, fiat lux.* Unde sicut primam institutionem rerum per Verbum operatus est, ita et ipsarum conservationem: et sic si ipse, *usque modo operatur, et ego operor*, quia sum Verbum Patris, per quod omnia fiunt et conservantur. Consequenter eum dicit.

b Ponitur persecutio ex doctrina proveniens, quia propter ipsam doctrinam, *Iudaei magis*, idest avidiori animo, ferventiori actu, *quaerebant eum interficere*. Duo enim crimina in lege morte punita fuerunt, scilicet crimen solutionis sabbati. Unde ille qui collegit ligna in sabbato, lapidatus est, *Num. 15.* Et crimen blasphemiae: unde dicitur *Levit. 23. Educ blasphemum extra castra, et lapidet eum omnis multitudo filiorum Israel.* Blasphemiam autem isti reputabant, quod homo diceret se esse Deum: *inf. 10. De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia homo cum sis,* etc. et haec duo crimina imponebant Christo, unum scilicet, quia solvebat sabbatum, aliud quia dicebat se aequalem Deo; unde dicit, quod ideo *quaerebant eum occidere, quia non solum solvebat sabbatum, sed etiam patrem suum dicebat Deum.* Sed quia etiam alii iusti Deum patrem suum dicunt: *Hier. 3. Patrem vocabis me;* ideo non solum dicunt, quod patrem suum dicebat Deum, sed addunt, quod pertinet ad blasphemiam, *aequalem se faciens Deo.* Quod ex hoc colligunt, quod dixit, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, Deum patrem suum dicit, ut det intelligere quod pater eius est per naturam, aliorum autem per adoptionem, secundum quem modum loquitur *infr. Vado ad Patrem meum*, scilicet per naturam, *et patrem vestrum*, scilicet per gratiam. Item ad similitudinem eius se operari dicit, solvens per hoc calumniam Iudaeorum de solutione sabbati: quae non esset conveniens excusatio, nisi aequalis auctoritatis esset in operando cum Deo. Et ideo dicunt, quod facit se aequalem Deo. Et quidem magna est Arianorum caecitas, qui in verbis Domini non possunt intelligere quae Iudaei intelligunt, dicentes Christum Deo Patre minorem esse. Sed Ariani dicunt, quod Christus non fecit se aequalem Deo, sed Iudaei hoc suspicabantur. Sed per ea quae dicta sunt in ipso textu, aliter etiam manifestum est: nam Evangelista dicit, quod Iudaei persequebantur Christum, quia solvebat sabbatum, et quia dicebat patrem suum Deum, et quia faciebat se aequalem Deo. Aut ergo Christus est mendax, aut est aequalis Deo. Sed si est aequalis Deo, ergo Christus Deus est per naturam. Dicit autem Evangelista, *se aequalem faciens Deo*, non quod ipse aequalem se Deo faceret, quia per aeternam generationem aequalis erat Deo, sed secundum intentionem Iudaeorum loquens, qui non credentes Christum esse filium Dei per naturam, intellexerunt ex verbis eius, quod se diceret Dei filium, quasi volens se aequalem Deo facere, cum tamen hoc eum esse non crederent: *infr. Tu homo cum sis, facis te ipsum Deum*, idest dicis te esse Deum, quod interpretatur ac si tu ipse facias teipsum Deum.

LECTIO III.

Respondit itaque Iesus, et dixit eis: Amen amen dico vobis, non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem.

b Quaecunque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit.

c Pater enim diligit Filium: et omnia demonstrat ei, quae ipse facit.

LECTIO III.

Hic tradit doctrinam de potestate vivificativa. Et primo ponitur ipsa doctrina. Secundo confirmatio eius, ibi, *Si ego testimonium* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit doctrinam eius de potestate vivificativa in communi. Secundo in speciali, ibi, *Et maiora his demonstrabit*. Circa primum tria facit. Primo insinuat potestatis suae originem. Secundo ipsius potestatis magnitudinem, ibi, *Quaecumque enim ille fecerit* etc. Tertio assignat utriusque rationem, ibi, *Pater enim diligit filium*. Considerandum autem circa primum, quod Ariani ex his verbis quae hic Dominus dicit. *Non potest Filius a se facere quicquam* etc. errorem suum confirmare nituntur, scilicet quod Filius minor sit Patre. Quia enim secundum quod Evangelista dixit, Iudaei persequebantur Christum, quia faciebat se aequalem Deo: quod videns Dominus Iudaeos ex hoc moveri, volens hoc excludere, ut Ariani dicunt, talia verba subiunxit, ut se aequalem Patri non esse monstraret, dicens, *Amen dico vobis: Non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem;* quasi dicat, non intelligatis me per hoc, quod dixi, *Pater meus operatur, et ego operor*, sic operari, quasi ego sim ei aequalis, quia nihil possum facere a me ipso. *Quia ergo Filius non potest facere quicquam nisi quod viderit Patrem facientem*, utique minor est Patre, ut ipsi dicunt. Sed hic intellectus falsus est, et erroneus, quia si Filius non esset aequalis Patri, tunc non esset Filius idem cum Patre, quod est contra illud *infr. 10. Ego et Pater unum sumus:* nam aequalitas attenditur secundum magnitudinem quae in divinis est ipsa essentia. Unde si esset Patri inaequalis, differret ab eo secundum essentiam. Ad verum autem huius intellectum sciendum est, quod in his, quae in Filio minorationem importare videntur, posset dici ab aliquibus haec de Christo dicta esse secundum naturam assumptam, sicut dicitur *infr. 14. Pater maior me est*. Unde secundum hoc vellent dicere, quod hoc quod Dominus dicit, *Non potest Filius a se facere quicquam*, intelligendum est de Filio secundum naturam assumptam: quod quidem stare non potest: quia secundum hoc oporteret dicere, quod omnia quae Filius Dei fecit in natura assumpta, Pater ante eum fecisset, puta quod siccis pedibus super mare ambulasset, sicut Christus ambulavit, alias non diceretur, *Nisi quod viderit Patrem facientem*. Sed si dicatur; quod quaecumque Christus in carne fecit, etiam et Deus Pater fecit, inquantum in eo Pater operatur, secundum illud *infr. 14. Pater autem in me manens ipse facit opera;* ut sit sensus, *Non potest Filius a se facere quicquam nisi quod viderit Patrem facientem*, in seipso, scilicet Filio. Sed nec hoc stare potest, quia secundum hoc ea quae sequuntur, non possent ei adaptari, scilicet *quaecumque ille fecerit, haec et Filius similiter facit:* nunquam enim secundum naturam assumptam Filius creavit mundum, sicut et Pater creavit. Non ergo ad naturam assumptam referendum est, quod dicitur. Secundum Augustinum autem alius modus est intelligendi ea quae videntur in Filio minorationem importare, licet non importent, ut scilicet referantur ad originem Filii a Patre: quia licet Filius sit aequalis Patri, omnia tamen hoc ipsum habet a Patre per aeternam generationem; sed Pater a nullo habet, cum sit ingenitus, unde secundum hoc continuatur sic. Quid scandalizati estis? quia Patrem meum dixi Deum, et quia aequalem me feci Deo? *Amen amen dico vobis, non potest Filius a seipso facere quicquam;* quasi dicat, Ita sum aequalis Patri, ut ab illo sim, non ille a me. Et quicquid ego habeo ut faciam, est mihi a Patre. Secundum hunc ergo modum in his verbis fit mentio de potestate Filii per hoc verbum *potest*, et de eius operatione per hoc verbum *facere*. Et ideo utrumque potest hic intelligi, ut scilicet ostendatur primo derivatio potestatis Filii a Patre. Secundo vero ostendatur conformitas operationis Filii ad operationem Patris. Quantum ad primum exponit Hilarius hoc modo. Supra Dominus dixit se esse aequalem Patri, sed aliqui haeretici propter auctoritatem Scripturae, quae dicunt unitatem, et aequalitatem Filii ad Patrem, attribuunt Filio, quod sit ingenitus, sicut Sabelliani, dicentes Filium esse idem cum Patre in persona. Ne ergo hoc intelligas, dicit, *Non potest Filius a se facere quicquam:* nam potentia Filii idem est, quod natura eius. Ab eo ergo Filius habet posse, a quo habet esse. Esse autem habet a Patre: *infr. 16. Exivi a Patre, et veni in mundum*, a quo etiam habet naturam, quia Deus est de Deo. Ergo ab eo habet posse. Sic ergo hoc quod dicit, *Non potest Filius facere quicquam, nisi quod Patrem viderit facientem*, tantum valet, ac si dicatur: Filius sicut non habet esse nisi a Patre, ita nec posse facere aliquid nisi a Patre: in naturalibus enim ab eodem aliquid accipit posse operari, a quo recipit esse, sicut ignis ab eo recipit, quod possit ascendere sursum, a quo recipit formam et esse. Nec tamen per hoc quod dicit, *Non potest Filius* etc. importatur inaequalitas, quia hoc non pertinet ad relationem. Quaestio autem aequalitatis et inaequalitatis pertinet ad quantitatem. Per hoc autem quod dicit, *Nisi quod viderit Patrem facientem*, posset alicui falsus intellectus subintrare, ut crederet Filium hoc modo facere, quia vidit Patrem facientem, scilicet quod Pater primo fecit, hoc viso Filius postea incoeperit facere, ad modum duorum fabrorum, magistri scilicet et discipuli, qui arcam facit secundum modum quem viderit magistrum facere, quod quidem non est verum de Verbo: nam *supra 1.* dicitur, *Omnia per ipsum facta sunt*. Ergo Pater non fecit aliquid, ante quod Filius videret fieri et addisceret. Sed hoc dictum est, ut designetur communicatio potestatis Filio per generationem, quae convenienter designatur hoc verbo, *viderit*, quia per visum et auditum in nos ab alio scientia transfunditur, nam per visum quidem scientiam a rebus accepimus; per auditum vero a sermonibus. Filius autem non est aliud quam sapientia, secundum illud *Eccl. 24. Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam*. Et sic derivatio Filii a Patre nihil aliud est quam derivatio divinae sapientiae. Quia ergo visio designat derivationem cognitionis et sapientiae ab alio, recte per visionem generatio Filii a Patre designatur, ut sic nihil aliud sit Filium videre Patrem facientem, quam procedere intelligibili processione a Patre operante. Potest autem et de huiusmodi secundum Hilarium alia ratio assignari, scili-

cet ut per hoc quod dicit, *viderit*, excludatur omnis imperfectio a generationa Filii vel Verbi: nam in generatione materiali illud quod generatur, paulatim per incrementa temporum ab imperfecto ad perfectum perducitur, non enim iam perfectum est aliquid, quando generari incipit; sed hoc in generatione aeterna locum non habet, cum sit generatio perfecti a perfecto; et ideo dicit, *Nisi quod viderit* Filius *Patrem facientem*. Cum enim videre sit actus perfecti, manifestum est, quod Filius statim perfectus genitus est tanquam statim videns, et non per incrementa temporum ad perfectum perducitur. Quantum vero ad secundum exponit Chrysostomus, scilicet ad ostendendum conformitatem Patris ad Filium, quantum ad operationem, hoc modo. Dico quod licet mihi operari in sabbato, quia et Pater meus continue operatur, cui non possum operari contrarium; et hoc quia non potest Filius a se facere quicquam etc. Tunc enim quis aliquid a se facit, cum in faciendo non se conformat alteri. Quicumque autem est ab alio, si discordat ab eo, peccat: *infr. 7. Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit*. Quicumque ergo existens ab alio, a semetipso operatur, peccat. Filius autem est a Patre. Ergo si operatur a semetipso, peccat; quod est impossibile. Per hoc ergo quod dicit Dominus, *Filius non potest a se facere quicquam* etc. nihil aliud insinuat, quam quod Filius non potest peccare; quasi dicat, Iniuste persequimini me de solutione sabbati, quia non possum peccare, quia non operor contraria Patri meo. Utramque autem expositionem, scilicet Hilarii et Chrysostomi facit Augustinus, licet in diversis locis. Consequenter cum dicit.

b Ponitur magnitudo potestatis Christi, et excludit in his tria circa potestatem suam, scilicet particularitatem, diversitatem, et imperfectionem. Particularitatem, quia cum sint diversa agentia in mundo, et agens primum universale virtutem habeat super omnia agentia; alia vero agentia quae sunt ab ipso, tanto particularis virtutis sint, quanto sunt inferiora in ordine causalitatis. Posset autem ex hoc aliquis credere, quod cum Filius non sit a se, habeat potestatem particulatam respectu aliquorum existentium, et non universalem respectu omnium, sicut habet Pater; et ideo hoc excludens dicit, *Quaecumque enim ille*, scilicet Pater, *fecerit*, idest omnia ad quae se extendit potestas Patris, extendit se etiam potestas Filii: *sup. 1. Omnia per ipsum facta sunt*. Diversitatem vero, quia aliquando unum ab alio existens, potest quidem facere quaecumque ille a quo est, facit; nihilominus tamen illa quae facit, non sunt eadem cum illis, quae ille a quo est, facit, sicut si unus ignis existens ab alio, potest facere quaecumque alius facit, puta comburere, sed tamen alia comburit iste, alia ille, licet eadem sit combustio utriusque secundum speciem. Ne ergo intelligas sic operationem Filii diversam esse ab operatione Patris, dicit *haec*, idest non diversa, sed eadem. Imperfectionem vero, quia quandoque contingit aliquod unum et idem ex duobus agentibus fieri, sed ab uno quidem sicut a principali et perfecto, ab alio vero sicut ab instrumento et imperfecto; sed non similiter, quia aliter agit principale agens, et aliter instrumentum, quia instrumentum imperfecte agit, utpote in virtute alterius. Ne ergo sic intelligas Filium facere quaecumque facit Pater, addit similiter, idest potestate qua Pater facit, facit et Filius, quia eadem virtus et eadem perfectio est in Patre et Filio: *Prov. 8. Cum eo eram cuncta componens*. Consequenter cum dicit.

c Assignat rationem utriusque, scilicet originis, et magnitudinis potestatis Filii, quae quidem ratio assignatur ex dilectione Patris, qui diligit Filium; unde dicit, *Pater enim diligit Filium*. Sed ad sciendum quomodo dilectio Patris ad Filium sit ratio originis, seu communicationis potestatis Filii, attendendum est quod dupliciter aliquid diligitur. Cum enim bonum solum sit amabile; aliquod bonum potest se dupliciter ad amorem habere, scilicet vel ut causa amoris, vel ut ab amore causatum. In nobis autem bonum causat amorem, nam causa amoris nostri ad aliquem est bonitas eius: non enim ideo bonus est, quia nos eum diligimus; sed ideo diligimus eum, quia bonus est. Unde in nobis amor causatur a bono. Sed in Deo aliter est, quia ipse amor Dei est causa bonitatis in rebus dilectis: quia enim Deus diligit nos, ideo boni sumus: nam amare nihil est aliud, quam velle bonum alicui. Cum ergo voluntas Dei sit causa rerum, quia *omnia quaecumque voluit Dominus, fecit*, ut dicit *Psal.* manifestum est quod amor Dei causa est bonitatis in rebus. Unde Dionysius dicit *4. c. de di. no.* quod divinus amor non permisit eum sine germine esse. Ergo si consideremus originem Filii, videamus utrum amor, quo Pater diligit Filium, sit principium originis, vel procedat ab ea. Amor autem divinus dupliciter accipitur, scilicet essentialiter, secundum quod Pater diligit, et Filius, et Spiritus sanctus, et notionaliter, seu personaliter, secundum quod Spiritus sanctus procedit, ut amor. Sed neutro horum modorum amor dictus potest esse principium originis Filii: nam secundum quod accipitur essentialiter, sic importat actum voluntatis. Si ergo esset principium originis Filii, sequeretur quod Pater genuisset Filium voluntate, non natura; quod est erroneum. Similiter etiam nec amor notionaliter sumptus, quia pertinet ad Spiritum sanctum, quia tunc sequeretur quod Spiritus sanctus esset principium Filii; quod est erroneum. Immo nullus haereticus hoc dixit. Licet enim amor notionaliter sumptus sit principium omnium donorum, quae nobis donantur a Deo, non tamen est principium Filii, sed potius ipse a Patre Filioque procedit. Sic ergo dicendum, quod ratio ista non sumitur ex dilectione, ut ex principio, sed ut ex signo. Cum enim similitudo sit causa dilectionis, omne enim animal diligit simile sibi; ubi invenitur perfecta similitudo Dei, ibi invenitur etiam perfecta dilectio Dei. Perfecta autem similitudo Patris in Filio est, secundum illud *Colos. 1. Qui est imago invisibilis Dei*: *Hebr. 1. Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae eius*. Perfecte ergo Filius a Patre diligitur. Et ideo quia perfecte diligit eum, signum est, quod Pater omnia ostenderit ei, et communicaverit ei suam potestatem et naturam: et de huius dilectione dicitur *supr. 3. Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu eius*. Et *Mat. 3. Hic est Filius meus dilectus*. Circa hoc autem quod sequitur, *Et omnia demonstrat ei quae ipse facit*, sciendum est quod dupliciter potest aliquis alicui sua opera demonstrare: vel quantum

ad visum, sicut artifex ea quae facit, demonstrat discipulo; vel quantum ad auditum, sicut quando verbo instruit eum. Quocumque ergo istorum modorum accipiatur *demonstrat*, sequi potest duplex inconveniens, quod tamen non est in ista demonstratione, qua Pater demonstrat Filio: si enim Pater dicatur demonstrare Filio quantum ad visum, primo quidem sequitur in istis inferioribus, quod prius operetur aliquid quod alteri demonstrat, deinde quod seorsum ab eo cui demonstrat. Sed Pater non demonstrat Filio ea quae prius facit, quia ipse Filius dicit *Prov. 8. Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret.* Neque etiam ea quae seorsum ab alio facit, quia Pater omnia operatur per Filium: *supr. 1. Omnia per ipsum facta sunt.* Si autem accipiatur demonstratio quantum ad auditum, duo videntur sequi: nam qui verbo docet, primo demonstrat ignoranti, deinde verbum est inter demonstrantem, et cui fit demonstratio. Sed neutro modo Pater demonstrat Filio: non enim sicut ignoranti, cum Filius sit sapientia Patris: *1. Corinth. 1. Christum Dei virtutem et Dei sapientiam*: nec aliquo alio verbo medio, quia ipse Filius est Verbum Patris: *supr. 1. Verbum erat apud Deum.* Dicitur ergo Pater omnia quae facit demonstrare Filio, inquantum communicat ei notitiam omnium suorum operum: sic enim magister dicitur demonstrare discipulo, inquantum dat ei notitiam eorum quae facit. Unde secundum Augustinum demonstrare Patrem Filio nihil aliud est quam Patrem generare Filium: et Filium videre quae Pater facit, nihil aliud est quam Filium esse, et naturam a Patre recipere. Potest tamen dici demonstratio illa similis visuali, inquantum ipse Filius est splendor visionis paternae, ut dicitur *Hebr. 1.* nam Pater videns se, et intelligens, concipit Filium, qui est conceptus huius visionis. Potest etiam esse similis ei quae fit per auditum, inquantum Filius procedit a Patre ut Verbum. Ut sic dicatur quod *Pater omnia demonstrat Filio*, inquantum producit ipsum ut splendorem, et conceptum suae sapientiae, et Verbum. Hoc vero quod dicit *Omnia*, refertur ad illud quod dixit, *Quaecumque enim ille fecerit, haec similiter et Filius facit.*

LECTIO IV.

Et maiora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini.

b Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat, sic et Filius quos vult, vivificat.

c Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio.

d Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.

e Amen amen dico vobis: quia qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam aeternam. Et in iudicium non venit, sed transit a morte in vitam.

f Amen amen dico vobis: quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei: et qui audierint, vivent.

LECTIO IV.

Ostensa potestate Filii in communi; hic consequenter ostendit eam in speciali. Et primo Dominus manifestat suam potestatem vivificativam. Secundo manifestat quaedam praedicta, quae videbantur obscura, ibi, *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso.* Circa primum duo facit. Primo ostendit Filium habere potestatem vivificativam. Secundo docet modum percipiendi vitam a Filio, ibi, *Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit.* Circa primum tria facit. Primo proponit potestatem vivificativam Filii. Secundo dicti rationem assignat, ibi, *Neque enim Pater iudicat quemquam.* Tertio ostendit effectum exinde provenientem, ibi, *Ut omnes honorificent Filium* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit potestatem vivificativam in communi. Secundo exprimit eam, ibi, *Sicut enim Pater* etc. Quantum ad primum dicit, *Maiora his demonstrabit*; quasi dicat, miramini, et turbamini de potestate Filii in sanatione languidi. Sed adhuc Pater *maiora his demonstrabit opera*, scilicet in suscitatione mortuorum, *ut et vos miremini.* Sed ex his verbis insurgit dubitatio quantum ad duo: primo quidem quantum ad hoc, quod dicit, *demonstrabit*: nam hoc quod supra dictum est, quod Pater omnia demonstrat Filio, refertur ad aeternam generationem. Quomodo ergo hic dicit, *demonstrabit*, cum Filius sit ei coaeternus, et in aeternitate non sit accipere futurum? Secundo vero quantum ad hoc, quod dicit, *ut vos miremini*: si enim ideo demonstraturus est ut Iudaei mirentur, nisi viderent, cum tamen Filius ab aeterno omnia viderit apud Patrem; et ideo dicendum est quod hoc exponitur tripliciter. Uno modo secundum Augustinum, ut referatur haec demonstratio fienda discipulis. Consuetus enim modus loquendi est Christi, ut aliquando attribuat sibi fieri, quod fit in membris suis, secundum illud *Matth. 25. Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*, et tunc est sensus: Vos vidistis Filium magna facientem in curatione languidi, et miramini, sed adhuc *maiora his Pater demonstrabit ei*, in membris, scilicet discipulis: *Matth. 4. Et maiora horum faciet.* Dicit ergo, *ut vos miremini*, quia ex miraculis discipulorum Iudaei in tantum mirati sunt, quod maxima multitudo eorum conversa est ad fidem, sicut habetur *Act. 1.* Alio modo secundum Augustinum sic, ut scilicet referatur ad Christum secundum naturam assumptam. In Christo enim est et natura divina, et natura humana, et secundum utramque habet a Patre potestatem vivificativam; sed aliter et aliter, quia secundum divinitatem habet potestatem vivificandi animas, sed secundum naturam assumptam vivificat corpora. Unde Augustinus: *Verbum vivificat animas, sed Verbum caro factum vivificat corpora*: nam resurrectio Christi, et mysteria quae Christus implevit in carne, sunt causa futurae resurrectionis corporum: *Eph. 2. Convivificavit nos in Christo: 1. Cor. 15. Si Christus resurrexit* etc. Sed primum habet ab aeterno; et hoc ostendit, cum supra dixit: *Et omnia demonstrat ei, quae ipse facit*, quae quidem omnia demonstrat carni; sed alia ex tempore; et quantum ad hoc dicit, *Et maiora his demonstrabit ei*, idest demonstratur potestas

eius in hoc, quod maiora faciet, suscitando mortuos, quosdam quidem hic, sicut Lazarum, puellam, et unicum matris; omnes tandem in die iudicii. Tertio modo ut referatur ad Christum secundum naturam divinam, secundum illum modum, quo in Scriptura dici consuetum est tunc aliquid fieri, quando innotescit, sicut illud *Matth. ult. Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra:* cum enim Christus ab aeterno habuerit potestatem plenissimam, quia quaecumque Pater facit, et similiter Filius facit, dicit tamen post resurrectionem Domini potestatem datam esse, non quia tunc tantum eam recepit, sed quia per resurrectionis gloriam tunc maxime innotuit. Secundum hoc ergo dicit, sibi potestatem dari, secundum quod eam exequitur in opere, ut dicatur, *et maiora demonstrabit ei opera*, idest sibi data per executionem ostendet; et hoc vobis mirantibus, quando scilicet qui vobis videtur ut homo tantum, apparebit virtutis divinae et Deus. Est autem verbum demonstrationis accipiendum, ut verbum visionis, secundum quod supra expositum est. Consequenter cum dicit.

b Explicat in speciali potestatem vivificativam Filii, ostendens quae sunt illa maiora, quae Pater Filio demonstrabit: ubi sciendum est, quod divina virtus in veteri Testamento ex hoc praecipue commendatur, quod Deus est auctor vitae: *1. Reg. 2. Dominus mortificat et vivificat.* Et *Deut. 32. Ego occidam, et ego vivere faciam:* quam quidem virtutem sicut habet Pater, sic habet et Filius; et ideo dicit, *sicut Pater suscitat mortuos, et vivificat, sic et Filius* etc. quasi dicat, haec sunt maiora, quae Pater Filio demonstrabit, scilicet ut mortuos vivificet: plane maiora sunt ista valde, quia plus est ut resurgat mortuus, quam ut convalescat aegrotus. Sic ergo Filius, quos vult vivificat, et primam vitam viventibus dando, et mortuos suscitando: nec tamen putemus alios a Patre suscitari, et alios a Filio, sed eosdem quos Pater suscitat et vivificat; Filius suscitat et vivificat, quia Pater sicut omnia operatur per Filium, qui est virtus eius, ita et omnes vivificat per Filium, qui est vita, ut dicit *infr. 14. Ego sum via, veritas, et vita:* non tamen per Filium suscitat et vivificat mortuos sicut per instrumentum, quia secundum hoc Filius non esset constitutus in suae potestatis arbitrio; et ideo ut hoc excludat, dicit, *Filius quos vult vivificat*, idest in suae potestatis arbitrio est, vivificare quos vult: nam non aliud vult Filius, quam Pater: sicut enim est illis una substantia, sic est illis una voluntas: unde *Matth. 20.* dicit, *An non licet mihi quod volo facere?* Consequenter cum dicit.

c Assignat rationem dicti manifestans suam potestatem. Sed attendendum est, quod ex hoc loco usque ad finem sunt duae expositiones, una est Augustini, alia Hilarii et Chrysostomi. Secundum Augustinum quidem exponitur sic. Dixerat Dominus supra, quod sicut Pater suscitat mortuos, ita et Filius. Sed ne intelligeres illam mortuorum resuscitationem tantum, quia aliquos ad hanc vitam resuscitavit ad miraculi ostensionem, et non illam qua resuscitat ad vitam aeternam; ideo ducit eos ad altiorem considerationem, alterius scilicet resurrectionis quae erit in futuro iudicio. Unde et specialiter de iudicio mentionem facit, dicens: *Neque enim Pater iudicat* etc. Potest et aliter secundum eundem sub eodem sensu continuari, ut scilicet hoc quod dixit, *Sicut Pater resuscitat mortuos, sic et Filius* etc. referatur ad resurrectionem animarum, quae facit Filius inquantum est Verbum; hoc vero quod dicit, *Neque enim Pater iudicat* etc referatur ad resurrectionem corporum, quam facit inquantum Verbum caro factum est: resurrectio enim animarum fit per personam Patris, et Filii. Unde et simul nominat Patrem, et Filium dicens: *Sicut Pater suscitat, sic et Filius.* Resurrectio vero corporum per dispensationem humanitatis Patri non coaeternam; et ideo soli Filio iudicium attribuit. Sed attende mirabilem varietatem verborum. Nam primo proponitur nobis Pater operans, et Filius vacans, scilicet cum dicitur, *Non potest Filius a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem;* hic vero e converso proponitur Filius operans, et Pater vacans, *Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio* etc. In quo datur intelligi, quod alio modo loquitur hic, et alio modo ibi: nam ibi loquitur de operatione quae est Patris et Filii; unde dicit, quod a se non facit quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem; hic vero loquitur de operatione, qua Filius secundum quod homo iudicat, et non Pater; unde dicit, *quod omne iudicium dedit Filio*, nam Pater in iudicio non apparebit, quia secundum iustitiam Deus propria natura iudicandis omnibus apparere non potest: quia cum visio divina sit beatitudo nostra, si mali Deum in propria natura viderent, iam essent beati. Apparebit ergo solus Filius, qui solus habet naturam assumptam. Ipse ergo solus iudicat, qui solus omnibus apparebit, sed tamen auctoritate Patris: *Act. 10. Hic est qui constitutus est a Deo iudex vivorum et mortuorum.* Et in *Ps. 71. Deus iudicium tuum Regi da.* Consequenter cum dicit.

d Ponit effectum qui provenit ex potestate Filii. Et primo ponit fructum consequentiae. Secundo excludit contradictionem, ibi, *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem* etc. Dicit ergo: Ideo Pater omne iudicium dedit Filio secundum humanam naturam, quia in incarnatione se Filius exinanivit, formam servi accipiens, in qua inhonoratus est ab hominibus, secundum illud *infra 8. Ego honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me.* Ideo ergo in ipsa natura assumpta datum est ei iudicium, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem. Tunc enim *videbunt filium hominis venientem cum potestate magna et maiestate, Luc. 21.* Et *Apoc. 15. Ceciderunt in facies suas, et adoraverunt dicentes: Benedictio, et claritas, et sapientia, et gratiarum actio, honor, virtus, et fortitudo Deo nostro.* Sed posset aliquis dicere, volo honorificare Patrem, et non curare de Filio. Sed hoc non potest esse, quia qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum: aliud enim est honorare Deum ratione qua Deus est, aliud honorare patrem: nam bene potest aliquis honorare Deum, inquantum creator, omnipotens, et incommutabilis, absque hoc quod honoret et Filium; sed honorare Deum ut Patrem, nullus potest quin honorificet Filium: nam pater dici non potest, si filium non habet. Sed si inhonoras Filium dividendo eius virtutem, inhonoras et Patrem: ibi enim tollis virtutem Patri, ubi minorem das Filio. Vel aliter secundum eundem. Chri-

ste debetur duplex honor, scilicet secundum divinitatem, secundum quam debetur ei honor aequalis Patri; et quantum ad hoc dicit, *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*. Alius debetur ei secundum humanitatem, sed non aequalis Patri; et de isto dicit, *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum*. Unde ibi signanter dicitur, sicut *Luc. 10. qui vos spernit, me spernit*; hic autem non dicit sicut, sed simpliciter dicit Filium esse honorandum. Secundum autem Hilarium et Chrysostomum exponitur magis ad literam, quamvis parum mutetur hoc modo. Dominus supra dicit, *Filius quos vult vivificat*. Quicumque aliquid faciet pro libero voluntatis arbitrio, agit ex proprio iudicio. Supra vero dictum est quod omnia quaecumque facit Pater, haec et Filius similiter facit. Ergo Filius de omnibus habet liberum voluntatis arbitrium, quia ex proprio iudicio procedit. Et ideo statim facit mentionem de iudicio, dicens, *Neque Pater iudicat quenquam*, seorsum scilicet a Filio. Et hoc modo loquendi usus est Dominus *infra 12. Ego non iudico vos*, scilicet solum, *sed sermo quem locutus sum, ille iudicabit vos in novissimo. Sed omne iudicium dedit Filio*, sicut et dedit ei omnia: sicut enim dedit ei vitam, et genuit eum viventem, ita dedit ei omne iudicium, idest genuit eum iudicem: *infr. eod. Sicut audio, iudico*, idest sicut habeo esse a Patre, ita et iudicium. Ratio huius est, quia Filius nihil aliud est, ut dictum est supra, quam conceptus paternae sapientiae. Unusquisque autem per conceptum suae sapientiae iudicat. Unde sicut Pater omnia per Filium facit, ita et omnia per ipsum iudicat; et fructus huius est, *ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*, idest exhibeant ei cultum latriae sicut Patri. Caetera vero non mutantur. Sed attendenda est secundum Hilarium mirabilis connexio verborum, ut errores contra aeternam generationem confutentur. Duae namque haereses contra ipsam generationem aeternam exortae fuerunt. Una Arii dicentis Filium minorem Patre, quod est contra aequalitatem et unitatem; alia Sabellii dicentis non esse distinctionem personarum in divinis, quod est contra originem: et ideo ubicumque facit mentionem de unitate et aequalitate, statim addit et distinctionem personarum secundum originem, et e converso. Unde quia innuit originem personarum, dicens, *Non potest Filius a seipso facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*, ne crederes inaequalitatem, statim subiungit, *Quaecumque enim ille fecerit, haec et Filius similiter facit*: et e converso cum innuit aequalitatem dicens, *Sicut Pater suscitat mortuos, et vivificat, ita et Filius quos vult vivificat*, ne discernas originem et Filium genitum, subiungit, *Neque enim Pater iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio*: eodem modo cum insinuat aequalitatem personarum, dicens, *Ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem*, statim subiungit de missione, in qua demonstratur origo, dicens: *Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum*, non per separationem a se ipso, missionem audi: *infr. 8. Qui me misit, mecum est* etc.

e Supra ostendit Dominus se habere virtutem vivificativam; hic ostendit modum quo aliquis ab ipso vitam participare potest. Et primo ponit modum quomodo aliquis per ipsum vitam participet. Secundo huiusmodi adimpletionem praenuntiat, ibi, *Amen amen dico vobis, quia venit hora*. Circa primum considerandum est, quod sunt quatuor gradus vitae. Unus quidem invenitur in plantis, quae nutriuntur, augentur, et generantur, et generant; alius in animalibus, quae tantum sentiunt; alius vero in his quae moventur, quae sunt animalia perfecta; ulterius vero est aliud genus vitae in his quae intelligunt. Tot ergo existentibus gradibus vitae, impossibile est, vel vitam, quae est in plantis, vel eam quae est in sensu, aut eam quae est ex motu, esse primam vitam: nam prima vita debet esse per se vita, non participata; nulla autem vita potest esse talis, nisi sola vita intellectualis; aliae autem tres communes sunt corporali et spirituali creaturae; corpus autem quod vivit, non est ipsa vita, sed vitam participans: et ideo vita intellectualis est prima vita, quae est vita spiritualis, quae immediate percipitur a primo vitae principio: unde dicitur vita sapientiae, et propter hoc in Scripturis vita attribuitur sapientiae: *Prov. 8. Qui me invenerit, inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino*. Sic ergo vitam a Christo, qui est Dei sapientia, participamus, inquantum anima nostra ab ipso sapientiam percipit. Haec autem vita intellectualis perficitur in vera cognitione divinae sapientiae, quae est vita aeterna: *infr. 17. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Iesum Christum*. Sed ad nullam sapientiam potest homo pervenire nisi per fidem. Unde in scientiis nullus ad sapientiam pervenit nisi prius fidem adhibeat dictis a magistro. Si ergo nos volumus ad illam vitam sapientiae pervenire, oportet nos per fidem credere ea, quae ab illa nobis proponuntur: *Heb. 11. Oportet accedentem credere* etc. *Isa. 28.* secundum aliam literam, *Nisi credideritis, non intelligetis*: et ideo Dominus congrue modum perveniendi ad vitam ostendit esse per fidem, dicens, *Qui verbum meum audit, et credit* etc. Et primo ponit meritum fidei. Secundo subdit praemium eius, ibi, *Habet vitam aeternam*. Circa meritum fidei primo ponit illud quod per fidem introducitur. Secundo illud cui fides innititur. Introducitur quidem fides per verbum hominis: *Ro. 10. Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi*. Innititur autem fides non verbo hominis, sed ipsi Deo: *Gen. 15. Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad iustitiam: Eccl. 2. Qui timetis Deum, credite illi*. Sic nos introducit per verbum hominis ad credendum, non ipsi homini, qui loquitur, sed Deo, cuius verba loquitur: *1. Thes. 2. Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud non sicut verbum hominum, sed sicut vere est verbum Dei*; et haec duo Dominus ponit. Primo illud per quod fides introducitur; unde dicit, *Qui verbum meum audit*, quod introducit ad fidem. Secundo illud cui innititur cum dicit, *Et credit ei qui misit me*, non mihi, sed illi, in cuius virtute loquor: quae quidem verba possunt competere Christo secundum quod homo, inquantum per verbum eius humanum homines conversi sunt ad fidem, et secundum quod Deus, inquantum Christus est Verbum Dei. Cum enim Christus sit Verbum Dei, manifestum est, quod audientes Christum audiebant Verbum Dei, et per consequens credebant Deo: et hoc est quod dicit, *Qui audit verbum meum*, idest

me Verbum Dei, *et credidit ei*, idest Patri cuius sum Verbum. Praemium autem fidei ponit, cum subdit: *Habet vitam aeternam*; et ponit tria quae nos habebimus in gloria, sed ordine retrogrado. Primo enim consequemur resurrectionem ex mortuis. Secundo liberationem a futuro iudicio. Tertio vitam aeternam: quia, ut dicitur *Matth. 15. Post iudicium ibunt iusti in vitam aeternam*. Et haec tria ponit ad fidei praemium pertinere. Et primo tertium tanquam magis desideratum; unde dicit, *Qui credit*, scilicet per fidem, *habet vitam aeternam*, quae consistit in plena Dei visione. Et dignum est, ut qui credit propter Deum his quae non videt, perducatur ad plenam eorum visionem: *infr. 20. Haec scripta sunt ut credatis, et ut credentes vitam habeatis in nomine eius*. Secundo ponit secundum, cum dicit, *Et in iudicium non veniet*. Sed contra hoc est, quod Apostolus dicit *2. Cor. 5. Omnes nos adstare oportet ante tribunal Christi*, etiam ipsos Apostolos. Ergo qui credit, in iudicium veniet. Sed dicendum, quod duplex est iudicium, scilicet condemnationis: et in isto non venient qui fide formata in Deum credunt, de quo dicebat *Ps. 142. Non intres in iudicium cum servo tuo* etc. *sup. 4. Qui credit, non iudicatur*. Est etiam iudicium discretionis; et ad istud oportet nos omnes ante tribunal Christi exhibere, ut dicit Apostolus; et de isto dicitur *in Ps. 42. Iudica me Deus, et discerne causam meam*. Tertio ponit praemium cum dicit, *Sed transit a morte in vitam*. Vel transiet secundum aliam literam. Quod quidem potest exponi dupliciter. Primo, ut referatur ad resurrectionem animae, et sic planus est sensus; quasi dicat, Non solum per fidem adipiscitur vitam aeternam, et liberatur a iudicio, sed etiam remissionem peccatorum consequitur. Unde dicit, *Sed transit*, de infidelitate ad fidem, de iniustitia ad iustitiam: *1. Ioan. 4. Nos scimus, quoniam translati sumus de morte ad vitam*. Secundo, ut referatur ad resurrectionem corporum, et tunc est expositivum huius quod dicit, *Habet vitam aeternam*. Posset enim ex hoc aliquis credere, quod qui credit in Deum, nunquam moreretur, sed viveret in aeternum; quod esse non potest, quia omnes homines solvere oportet debitum primae praevaricationis, secundum illud *Ps. 88. Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem?* Et ideo non est intelligendum, eum qui credit sic habere vitam aeternam quasi nunquam moriturus, sed quia de hac vita transiet per mortem in vitam, idest per mortem corporis reparabitur in vitam aeternam. Vel *transiet* quantum ad causam, quia quando homo credit, iam habet meritum gloriosae resurrectionis: *Isa. 26. Vivent mortui tui, interfecti tui resurgent*. Et tunc soluti a morte veteris hominis suscipiemus vitam novi hominis, scilicet Christi. *Amen amen dico vobis* etc. Quia possent aliqui dubitare, utrum aliqui de morte ad vitam transirent, ideo Dominus pronuntiat huiusmodi adimpletionem dicens: Dico quod *transiet*, de morte in vitam, et hoc iam ante impletur. Et hoc est, quod dicit.

f Non fatali necessitate subiecta, sed a Deo praeordinata: *1. Io. 4. Novissima hora est*. Et ne credatur distare, subiungit, *Et nunc est: Rom. 13. Hora est iam nos de somno surgere*, hoc scilicet nunc est, *quando mortui audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent*. Quod potest dupliciter exponi. Uno modo, ut referatur ad resurrectionem corporis, et dicatur, *Venit hora, et nunc est* etc. quasi dicat, Verum est, quod omnes finaliter resurgent, sed etiam nunc est hora, quando aliqui, quos resuscitaturus erat Dominus, *Audient vocem eius*: sic audivit Lazarus quando dictum est ei, *Veni foras*, ut dicitur *infr. 11.* sic audivit filia Archisynagogi, ut dicitur *Matth. 9.* et filius viduae, ut habetur *Luc. 17.* Et ideo dicit signanter, *et nunc est*, quia per me iam incipiunt mortui resuscitari. Alio modo secundum Augustinum, ut hoc quod dicit *nunc est*, referatur ad resurrectionem animae: nam sicut dictum est supra, duplex est resurrectio, scilicet corporum, quae erit, et hoc nondum est, sed erit in iudicio futuro. Alia est animarum, de morte infidelitatis ad vitam fidei, et iniustitiae ad iustitiam: et hoc, *iam nunc est*. Et ideo dicit, *Venit hora, et nunc est, quando mortui*, scilicet infideles et peccatores, *audient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent*, secundum veram fidem. Sed duo mirabilia in his verbis implicari videntur. Unum cum dicit, mortuos audire; aliud cum subdit, eos per auditum reviviscere, quasi prior sit auditus, quam vita, cum tamen auditus sit quidam actus vitae. Sed si hoc referamus ad resurrectionem, verum est, quod mortui audient, idest obedient voci Filii Dei: vox enim expressiva est interioris conceptus; tota autem natura ad nutum obedit voluntati divinae: *Rom. 4. Vocat ea quae non sunt tanquam ea quae sunt*. Secundum hoc ergo ligna, lapides, et omnia, non solum ossa arida, sed et cineres corporum mortuorum audient vocem Filii Dei, inquantum ad nutum ei obedient: et hoc non convenit Christo, inquantum est filius hominis, sed inquantum est filius Dei, quia Verbo Dei omnia obediunt; et ideo signanter dicit *Filii Dei: Matth. 9. Qualis est hic, quia mare et venti obediunt ei?* Si vero referatur ad resurrectionem animarum, rationem habet quod dicitur: nam vox Filii Dei, qua interius per inspirationem, vel exterius per praedicationem suam, et aliorum corda fidelium movet, habet vim vivificativam: *infr. 6. Verba quae locutus sum vobis, spiritus et vita sunt*, et sic vivificat mortuos, dum iustificat impios. Et quia auditus est via ad vitam, vel naturae per obedientiam, ad reparationem scilicet naturae, vel auditus fidei ad reparationem vitae et iustitiae, ideo dicit, *Et qui audierint*, per obedientiam quantum ad resurrectionem corporum, vel per fidem quantum ad resurrectionem animarum, *vivent* in corpore in aeterna vita, et in iustitia vita gratiae etc.

LECTIO V.

Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso.

b Et potestatem dedit ei iudicium facere: quia filius hominis est. Nolite mirari hoc; quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.

c Et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii.

d Non possum ego a meipso facere quicquam, sed sicut audio, iudico.

e Et iudicium meum iustum est: quia non quaero voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me.

LECTIO V.

Supra ostendit Dominus se habere potestatem vivificativam et iudiciariam, et explicavit utramque per effectum; hic manifestat quomodo utraque potestas sibi competat. Et primo ostendit hoc de potestate vivificativa. Secundo de potestate iudiciaria, ibi, *Et potestatem dedit ei iudicium facere.* Dicit ergo primo, dico quod sicut Pater suscitat mortuos, ita et ego: et qui audivit verbum meum, habet vitam aeternam; et hoc ideo habeo, quia sicut Pater habet vitam in semetipso, sic et Filio etc. Circa quod sciendum est, quod aliqui vivunt, sed non habent vitam in semetipsis, sicut Paulus *Gal. 2. Quod autem nunc vivo, in fide Filii Dei vivo;* et iterum, *Vivo ego, iam non ego, vivit vero in me Christus.* Vivebat ergo, sed non in semetipso, sed in alio per quem vivebat; sicut et corpus vivit, sed non habet vitam in semetipso, sed in anima per quam vivit. Illud ergo in semetipso vitam habet, quod habet vitam essentialem, non participatam, idest quod ipsum est vita. In quolibet autem genere rerum, quod est per essentiam, est causa eorum quae sunt per participationem, sicut ignis est causa omnium ignitorum; quod est per essentiam vita, est causa et principium omnis vitae in viventibus; et ideo ad hoc quod aliquid sit principium vitae, requiritur quod sit per essentiam vita; et ideo congrue manifestat Dominus se totius vitae principium, dicens se habere vitam in semetipso, idest per essentiam, cum dicit, *Sicut Pater habet vitam in semetipso*, idest sicut est vivens per essentiam, ita et Filius: ideo sicut Pater est causa vitae, ita Filius suus. Ostendit autem aequalitatem Filii ad Patrem cum dicit, *Sicut Pater* etc. at distinctionem, cum dicit, *Dedit Filio:* sunt enim aequales in vita Pater, et Filius; sed distinguuntur, quia Pater dat, Filius accipit. Nec est intelligendum, quod Filius a Patre dante accipiat vitam, quasi praeexistat eam non habens, sicut in istis inferioribus materia prima existens accipit formam, et subiectum subiicitur accidenti, quia nihil in Filio praeexistens est acceptioni vitae: nam sicut Hilarius dicit, *Filius nihil habet nisi natum*, idest quod per nativitatem accepit; et cum sit ipsa vita, ideo intelligendum est, *Dedit filio vitam*, idest produxit filium vitam: sicut si dicatur: Mens dat verbo vitam, non quasi verbum praeexistat, et postea vitam recipiat; sed quia produxit verbum in eadem vita qua ipsa vivit. Destruuntur autem per haec verba tres errores secundum Hilarium. Primo Arianorum, qui dicentes Filium minorem Patre, coacti sunt per hoc quod supra dictum est, *Quaecunque Pater fecerit, haec et Filius facit*, dicere, quod Filius sit aequalis Patri in virtute; sed tamen adhuc negant eum esse aequalem sibi in natura Sed ecce, quod etiam in hoc confutantur, per hoc quod dicitur. *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso:* nam cum vita pertineat ad naturam, si Filius habet vitam in semetipso, sicut et Pater, manifestum est, quod tenet in se originis suae indivisibilem, et aequalem eum Patre naturam. Secundo error eorum quantum ad hoc, quod negabant Filii coaeternitatem ad Patrem, dicentes Filium ex tempore incoepisse: quod destruitur, inquantum dicit, *Filius habet vitam in semetipso:* nam in omnibus viventibus, quorum generatio est in tempore, semper est invenire aliquid quod aliquando fuit non vivens; sed in Filio quicquid est, est ipsa vita: et ideo sic accepit ipsam vitam, quod vitam habet in semetipso, ut semper fuerit vivens. Tertio per hoc quod dicit, *Dedit*, destruitur error Sabellii negantis distinctionem personarum: si enim Pater vitam dedit Filio, manifestum est, quod alius est Pater, qui dedit, et alius Filius, qui accepit. Consequenter cum dicit.

b Manifestat se habere iudiciariam potestatem. Et primo manifestat suam potestatem iudiciariam. Secundo rationem dictorum assignat, ibi, *Non possum ego a me facere quicquam.* Circa primum duo facit. Primo ponit potestatis iudiciariae originem. Secundo ostendit iudicii aequitatem, ibi, *Et procedent qui bona fecerunt* etc. Circa primum notandum est, quod hoc quod dicit, *Potestatem dedit ei*, potest legi dupliciter. Uno modo secundum Chrysostomum, alio modo secundum Augustinum. Si autem legatur secundum Chrysostomum, tunc haec pars dividitur in duas. Primo proponit iudiciariae potestatis derivationem. Secundo excludit dubitationem, ibi, *Quia filius hominis est.* Sciendum est autem, quod haec litera sic punctatur secundum Chrysostomum. *Potestatem dedit ei iudicium facere*, postea resumitur, *Quia filius hominis est. Nolite mirari hoc.* at huius punctationis ratio est, quia Paulus Samosatenus, quidam antiquus haereticus, qui sicut et Fotinus, dicebat Christum purum hominem esse, et initium sumpsisse ex Virgine, punctabat sic, *Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est*, et postea resumitur, *Nolite mirari hoc, quia venit* etc. quasi intelligens per hoc quod ideo necesse fuit dari potestatem iudiciariam Christo, quia filius hominis est, idest purus homo, cui ex se non convenit iudicare homines; et ideo oportet quod si iudicat aliud, sibi detur potestas iudicandi. Sed hoc secundum Chrysostomum non potest stare, quia nullam convenientiam habet quod dicitur. Si enim ideo suscipit potestatem iudiciariam, quia homo est, tunc pari ratione cum cuilibet homini conveniat iudiciaria potestas per humanam natu-

ram, non plus competet Christo, quam aliis hominibus. Non ergo sic legendum est, sed dicendum, quod quia est ineffabilis Dei Filius, propterea et iudex est: et hoc est quod dicit: Non solum dedit ei Pater quod vivificat, sed etiam, *Potestatem dedit ei*, per aeternam generationem, *iudicium facere*, sicut per eam dedit ei vitam habere in semetipso: *Act. 10. Hic est qui constitutus est a Deo iudex vivorum, et mortuorum.* Dubitationem excludit cum dicit, *Nolite mirari* et caet. Et primo movet eam. Secundo excludit, ibi, *Quia venit hora* etc. Dubitatio autem oriebatur in cordibus Iudaeorum, quia aestimantes Christum nihil plus esse, quam purum hominem, ea vero quae dicebantur de eo, erant supra hominem, et etiam supra angelum, mirabantur cum audirent; et ideo dicit, *Nolite mirari hoc*, scilicet quod dixi, quod Filius vivificat mortuos, et habet iudiciariam potestatem, propter hoc, *Quia filius hominis est*. Et de hoc mirabantur, quia purum hominem aestimantes videbant in eo facta divina: *Matt. 9. Mirabantur omnes dicentes, qualis est hic, quia venti et mare obediunt ei.* Et subdit causam, quare non mirentur, quia scilicet ipse idem qui est filius hominis, est filius Dei. Et licet secundum Chrysostomum non exprimatur ista propositio, scilicet quod idem est filius hominis, qui est filius Dei, ponit tamen Dominus illud, ex quo propositio illa de necessitate sequitur: sicut videmus quod syllogizantes in doctrinis, frequenter non proponunt intentum principaliter, sed illud ex quo de necessitate sequitur. Et ideo Dominus non dicit quod ipse est filius Dei; sed quod filius hominis talis est, quod ad vocem eius suscitantur omnes mortui. Ex quo necessario sequitur quod sit filius Dei, nam suscitare mortuos est opus proprium Dei; et ideo dicit, *Nolite mirari, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient* etc. Sed non dicit, *Et nunc est*, ut super dixit, neque quia ista hora nunc non est. Similiter hic dicit, *Omnes*, quod non dixerat supra, quia in prima resurrectione aliquos tantum resuscitavit, scilicet Lazarum, filium viduae, et puellam; sed tunc in futura resurrectione quae erit tempora iudicii, *Omnes audient vocem Filii Dei*, et resurgent: *Eccl. 37. Aperiam tumulos vestros* etc. Secundum autem Augustinum loquitur sic punctando, *Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est*: et postea subditur, *Nolite mirari hoc*, et secundum hoc dividitur in duas partes. In prima enim tangitur collatio iudiciariae potestatis facta filio hominis. Secundo manifestatur per maioris potestatis collationem, ibi, *Nolite mirari hoc*. Circa primum sciendum est secundum Augustinum, quod supra locutus est de resurrectione animarum, quae fit per filium Dei; hic vero loquitur de resurrectione corporum, quae fit per filium hominis. Et quia universalis resurrectio corporum futura est tempore iudicii; ideo hic praemittit de iudicio dicens, *Potestatem dedit ei*, scilicet Christo, *iudicium facere*: et hoc quia, *Filius hominis est*, idest secundum humanam naturam. Unde et post resurrectionem dicit *Matth. ult. Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra.* Est autem data iudiciaria potestas Christo secundum quod homo, propter tria. Primo, ut ab omnibus videretur: necesse est enim iudicem a iudicandis videri. Iudicabuntur autem boni et mali: et boni quidem Christum videbunt secundum divinitatem, et humanitatem; mali autem eum secundum divinitatem videre non poterunt, quia haec visio est beatitudo sanctorum, nec videtur nisi a mundis corde, ut dicitur *Matt. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*; et ideo ut videatur in iudicio non solum a bonis, sed etiam a malis, iudicabit in forma humana: *Apoc. 1. Videbunt eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt.* Secundo, quia per humilitatem passionis promoverunt gloriam exaltationis: unde sicut ille qui mortuus est, resurrexit, ita forma illa iudicabit, quae iudicata est, et sedebit iudex in iudicio hominum, qui stetit sub iudice homine: damnabit vere reos, qui factus est falso reus, ut dicit Augustinus *lib. de verbis Domini*: *Iob 10. Causa tua quasi impii iudicata est, sed iudicium causamque recipies.* Tertio ad insinuandam iudicis clementiam: quod homo iudicetur a Deo, videtur valde terribile: horrendum est enim incidere in manus Dei viventis, ut dicitur *Heb. 2.* sed quod homo iudicem habeat hominem, confidentiam praebet; et ideo ut iudicis experiaris clementiam, hominem habebis iudicem: *Heb. 4. Non habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris.* Sic ergo, *Dedit potestatem*, Christo, *iudicium facere, quia filius hominis est*: sed hoc quidem, *Nolite mirari*, quia maiorem potestatem contulit ei, scilicet resuscitandi mortuos; unde dicit, *Quia venit hora*, scilicet novissima, quae erit in fine mundi; *Ezech. 7. Venit tempus, prope est* etc. *In qua omnes.* Super autem non dixit, *Omnes*, quia ibi loquebatur de resurrectione spirituali, secundum quam non omnes in primo adventu resurrexerunt, quia *2. Thes. 4.* dicitur: *Non enim omnium est fides*; hic vero loquitur de resurrectione corporum, secundum quam omnes resurgemus, *1. Cor. 15.* Sed addit, *Qui in monumentis sunt*, quod super non dixerat, quia animae non sunt in monumentis, sed corpora, quorum tunc surrectio erit. *Omnes ergo qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei.* Vox ista erit sensibile signum filii Dei, ad quam omnes suscitabuntur: *1. Thess. 4. Dominus veniet in iussu archangeli, et in tuba Dei*, et simile habetur *1. Cor. 15. Mat. 25. Media nocte clamor factus est*: quae quidem vox habebit virtutem ex divinitate Christi: *Ps. 67. Dabit voci suae vocem virtutis.* Quia vero Augustinus dicit, quod resurrectio corporum fit per Verbum caro factum, resurrectio animarum per Verbum, ut dictum est supra; ideo quaerendum est quomodo hoc intelligatur: aut enim subintelligitur de causa prima, aut de causa meritoria: si quidem de causa prima, constat quod divinitas Christi est causa corporalis, et spiritualis, idest corporum et animarum, secundum illud *Deut. 33. Ego occidam, et ego vivere faciam*; si vero de causa meritoria, tunc humanitas Christi est causa utriusque resurrectionis, quia per mysteria, quae in carne Christi completa sunt, reparamur non solum quantum ad corpora ad vitam incorruptibilem sed etiam quantum ad animas ad vitam spiritualem: *Ro. 5. Traditus est propter nostras iniquitates, et resurrexit propter iustificationem nostram.* Non ergo videtur verum, quod dicit Augustinus. Sed dicendum, quod Augustinus loquitur de causa exemplari, et de causa

qua illud quod vivificatur, conformatur vivificatori: nam omne illud quod per aliud vivit, conformatur ei per quod vivit. Resurrectio autem animarum non est per hoc, quod animae conformantur humanitati Christi, sed Verbo, quia vita animae est per solum Verbum; et ideo dicit animarum resurrectionem fieri per Verbum. Resurrectio vero corporum erit per hoc, quod corpora nostra conformabuntur corpori Christi per vitam gloriae, videlicet per claritatem corporum, secundum illud *Phil. 3. Reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae:* et secundum hoc dicit resurrectionem corporum fieri per Verbum carnem factum. Consequenter cum dicit.

c Ostendit aequalitatem iudicii, quia boni praemiabuntur; unde dicit, *Procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitae*, idest ad hoc, quod vivant in aeterna gloria, mali autem damnabuntur: unde dicit, *Qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicii*, idest resurgent in condemnationem: *Mat. 25. Ibunt hi in supplicium aeternum*, scilicet mali; *iusti autem in vitam aeternam: Dan. 12. Multi ex his qui in terrae pulvere dormierant, resurgent:* quidam quidem ad vitam, alii autem ad opprobrium sempiternum, ut videant semper. Et nota, quod supra loquens de resurrectione animarum dicit, *qui audierint, vivent;* hic vero dicit, quod *procedent*, et hoc propter malos, qui vadunt in condemnationem: nam vita eorum non est dicenda vita, sed potius mors aeterna: similiter etiam supra fecit mentionem de fide tantum dicens, qui verbum meum audit et credit ei, qui misit me etc. hic ne credas solam fidem sine operibus ad salutem sufficere, facit mentionem de omnibus operibus dicens, *qui bona fecerunt* etc. quasi dicat, non qui credit tantum, sed qui cum fide bona operatur, *procedent in resurrectionem vitae: Iac. 2. Fides sine operibus mortua est.* Consequenter cum dicit.

d Assignat rationem praemissorum. Duo autem praemiserat, scilicet originem potestatis, et aequitatem iudicii; et ideo utriusque causam assignat. Primo de primo. Secundo de secundo, ibi, *Et iudicium meum* etc. Sciendum est autem circa primum, quod hoc quod dicit, *Non possum ego* etc. potest dupliciter legi, etiam secundum Augustinum. Primo, ut referatur ad filium hominis hoc modo. Tu dicis, quod habes potestatem resuscitandi mortuos, quia filius hominis es. Sed numquid hoc est tibi, inquantum tu es filius hominis? Non, quia non possum ego a meipso facere quicquam, sed sicut audio iudico. Non dicit sicut video, secundum quod supra dixerat, *Filius non potest a se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*, sed dicit, *Sicut audio*, nam audire idem est in hoc loco, quod obedire. Obedire autem pertinet ad illum cui fit imperium; imperare autem pertinet ad superiorem. Et ideo, quia Christus inquantum homo minor est Patre, dicit, *sicut audio*, idest secundum quod inspiratur a Deo in anima mea. De isto auditu dicit *Psal. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus.* Supra autem, quia loquebatur de se, secundum quod est Verbum Dei, dixit, *Videre*. Consequenter cum dicit.

e Manifestat aequitatem iudicii: dixerat enim, *Et procedent qui bona fecerunt* etc. Sed posset aliquis dicere: Numquid faciet gratiam aliquibus minus puniendo, et plus remunerando? Ideo respondet quod non, dicens, quia, *iudicium meum verum est.* Cuius ratio est. *Quia non quaero voluntatem meam* etc. In Domino enim Iesu Christo sunt duae voluntates, una divina quam habet eandem cum Patre; alia humana, quae est sibi propria, sicut est proprium eius esse hominem. Voluntas humana fertur in bonum proprium, sed in Christo per rectitudinem rationis regebatur et regulabatur, ut semper in omnibus voluntati divinae conformaretur; et ideo dicit: *Non quaero* implere *voluntatem meam*, propriam, quae quantum in se est, inclinatur ad bonum proprium; *sed voluntatem eius qui misit me Patris: Psal. 39. Ut facerem voluntatem tuam, Deus meus volui: Matth. 26. Non quod ego volo, sed quod tu vis.* Et si quidem diligenter attenditur, Dominus veram rationem assignat iusti iudicii, dicens, *quia non quaero voluntatem meam:* non enim iudicium alicuius est iniustum, quando procedit ab eo secundum regulam legis. Voluntas autem divina regula est, et lex voluntatis creatae. Et ideo voluntas creata, et ratio quae regulatur secundum regulam divinae voluntatis, iusta est, et iudicium eius iustum, Secundo vero exponitur, ut referatur ad Filium Dei, et manet eadem divisio quae prius posita est. Dixit ergo Christus inquantum Verbum manifestans originem suae potestatis: Non possum ego a me facere quicquam eo modo sicut supra dixit, *Non potest Filius a se facere quicquam:* nam suum facere, et suum posse, est suum esse. Esse autem est ei ab alio, scilicet a Patre; et ideo sicut non est a se, ita a se non potest facere quicquam: *inf. 8. A meipso facio nihil.* Hoc autem quod dicit, *Sed sicut audio, iudico*, eodem modo exponendum est, sicut illud supra, *Nisi quod viderit Patrem facientem:* nos enim scientiam, seu cognitionem aliquam accipimus per visum, et per auditum: isti enim duo sensus maxime serviunt disciplinae; sed quia in nobis alius est visus, alius auditus, ideo aliter accipimus scientiam per visum, quia inveniendo, aliter per auditum, quia addiscendo. In Filio vero Dei idem est auditus et visus: et ideo sive dicatur *audio*, sive *vidi*, idem significat secundum acceptionem scientiae. Et quia iudicium in qualibet natura intellectuali ex scientia procedit, signanter dicit, *Sicut audio, iudico*, idest sicut cognitionem simul cum esse a Patre accepi, sic iudico: *inf. 15. Omnia quae audivi a Patre meo, nota feci vobis.* Manifestans vero iudicii aequitatem dicit, *Et iudicium meum verum est.* Cuius ratio est, *quia non quaero voluntatem meam.* Sed numquid non est eadem voluntas Patris et Filii? Sed dicendum quod eadem quidem voluntas est utriusque; sed tamen Pater non habet voluntatem ab alio, Filius vero habet ab alio, scilicet a Patre. Sic ergo Filius implet voluntatem suam ut alterius, idest ab alio habens; Pater vero ut suam, idest non habens ab alio; et ideo dicit, *Non quaero voluntatem meam*, quae sit mihi originaliter a meipso, sed quae est mihi ab alio, scilicet a Patre.

LECTIO VI.

Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.

b Alius est, qui testimonium perhibuit de me.

c Et scio quia verum est testimonium eius, quod perhibet de me.

d Vos misistis ad Ioannem, et testimonium perhibuit veritati.

e Ego autem non ab homine testimonium accipio.

f Sed haec dico, ut vos salvi sitis. Ille erat lucerna ardens, et lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.

g Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.

h Opera enim quae dedit mihi Pater, ut perficiam ea, ipsa opera quae ego facio, testimonium perhibent de me: quia Pater misit me.

i Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me, neque vocem eius unquam audistis, neque speciem eius vidistis. Et verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis.

k Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam aeternam habere. Et illae sunt, quae testimonium perhibent de me: et non vultis venire ad me, ut vitam habeatis.

LECTIO VI.

Posita doctrina circa potestatem Filii vivificativam; hic consequenter confirmat eam. Et primo confirmat quae de excellentia potestatis suae dixerat per multiplex testimonium. Secundo redarguit eorum tarditatem ad credendum, ibi, *Claritatem ab hominibus non accipio* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit necessitatem inducendi testimonium. Secundo inducit ipsa testimonia, ibi, *Alius est qui testimonium*. Necessitas testimonii inducendi erat ex parte Iudaeorum, qui ei non credebant: et propter hoc dicit, *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum*. Sed admirationis perhibet materiam quod dicitur: nam sicut Dominus de se *infr. 10.* dicit, Ipse est veritas. Quomodo ergo testimonium eius non est verum, si veritas est? Vel cui credetur, si veritati non creditur? Et ideo dicendum secundum Chrysostomum, quod Dominus hic de se loquitur secundum aliorum opinionem, ut sit sensus: *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum*, quantum ad vestram reputationem, qui non accipitis illud, quod de me dico, nisi per aliud testimonium confirmetur: *infr. 8. Tu de teipso testimonium dicis, testimonium tuum non est verum*. Consequenter cum dicit.

b Inducit testimonia. Et primo testimonium humanum. Secundo testimonium divinum, ibi, *Ego autem habeo testimonium maius* etc. Circa primum duo facit. Primo inducit testimonium Ioannis. Secundo rationem testimonii assignat, ibi, *Ego autem non ab homine testimonium* etc. Circa primum duo facit. Primo inducit testimonium. Secundo commendat eius testimonium, ibi, *Scio quia verum est testimonium eius*. Testem inducit dicens, *Alius est qui testimonium perhibet de me*. Iste alius secundum Chrysostomum est Ioannes Baptista, de quo dicitur *supr. 1. Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Ioannes, hic venit in testimonium* et caet. Testificationem enim commendat cum dicit.

c Et hoc a duobus. Primo a veritate. Secundo ab auctoritate, quia fuit ab eis requisitum, ibi, *Vos misistis* etc. A veritate quidem commendat eius testimonium, dicens, *Et scio*, idest pro certo experior, quod *verum est testimonium eius*, scilicet Ioannis, quod perhibet de me. Sic enim pater eius Zacharias prophetavit de eo: *Luc. 1. Praeibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ad dandam scientiam* etc. Constat autem quod testimonium mendax non est salutiferum, sed mortiferum, quia mendacium est causa mortis. *Os quod mentitur, occidit animam*. Si ergo testimonium Ioannis est ad dandam scientiam salutis etc. verum est testimonium eius. Sed secundum glossam aliter. *Si testimonium* etc. Supra Christus locutus est de se secundum quod Deus, hic vero loquitur secundum quod homo, et est sensus: Si ego homo scilicet testimonium de me perhibeo, scilicet absque Deo, idest quod Deus Pater non perhibeat, tunc sequitur quod testimonium meum non est verum: nam verbum humanum nisi a Deo fulciatur, nihil veritatis habet, secundum illud *Rom. 3. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax:* unde si intelligamus Christum, ut hominem a deitate separatum, et ei non conformem, et in essentia eius mendacium invenitur, et in verbis: *infr. 8. Si ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum: infra, quia solus non sum* etc. et ideo quia non erat solus, sed cum Patre, verum est testimonium eius. Unde ut ostendat testimonium eius veritatem non habere ex eius humanitate secundum se, sed inquantum est coniuncta divinitati, et Verbo Dei, dicit, *Sed alius est qui testimonium perhibet de me*; non Ioannes, sed Pater secundum istam expositionem: quia si testimonium Christi hominis de se non est verum, et efficax, multo minus esset efficax testimonium Ioannis. Non ergo certificatur testimonio Ioannis, sed testimonio Patris; unde iste alius qui testimonium perhibet, intelligitur Pater. *Et scio quia verum testimonium eius*, nam ipse veritas est: *1. Ioan. 1. Deus lux est*, idest veritas, *et tenebrae*, mendacii, *in eo non sunt ullae*. Sed prima expositio, quae Chrysostomi est, magis est literalis. Commendat etiam testimonium Ioannis ab auctoritate, quia fuit requisitum a Iudaeis, cum dicit.

d Quasi diceret, scio, quia verum est testimonium eius, nec vos debetis illud repudiare, quia propter magnam auctoritatem qua erat apud vos Ioannes, requisivistis ab eo testimonium de me, quod non fecissetis, si eum dignum fide non opinaremini: *supr. 1. Miserunt Iudaei ab Hierosolymis sacerdotes et levitas ad Ioannem*. Et Ioannes tunc, *testimonium perhibuit*, non sibi, sed *veritati*, idest mihi, sicut amicus veritatis veritati Christo testimonium perhibuit: *supr. 1. Confessus est, et non negavit, confessus est, quia non sum ego Christus*. Consequenter cum dicit.

e Assignat rationem testimonii Ioannis inducti. Et primo excludit rationem opinatam. Secundo asserit veram, ibi, *Sed hoc dico, ut vos salvi* etc. Ratio autem inducti testimonii posset ab aliquo credi esse certificatio de Christo, propter eius insufficientiam; et ideo hanc excludit dicens, *Ego autem non ab homine.* Ubi sciendum est, quod in scientiis aliquando probatur aliquid per minus notum secundum se, sed magis notum quoad nos. Aliquando per aliquid magis notum secundum se, et simpliciter: sicut in hoc loco debebat quidem probari, quod Christus esset Deus. Et licet veritas Christi esset magis nota secundum se, et simpliciter, nihilominus tamen probatur testimonio Ioannis, quod quantum ad Iudaeos magis notum erat. Et ideo Christus secundum se testimonio Ioannis non indigebat: et hoc est, quod dicit, *Testimonium ab homine non accipio.* Sed contra hoc videtur, quia *Isa. 42. Vos testes mei, dicit Dominus: Act. 1. Eritis mihi testes in omni Iudaea* etc. Quomodo ergo dicit hic, *Testimonium ab homine non accipio?* Sed dicendum, quod hoc dupliciter potest intelligi. Uno modo ut sit sensus: *Non accipio ab homine testimonium*, quasi sim illo tantum contentus, sed habeo maius testimonium, scilicet divinum: *1. Cor. 4. Mihi autem pro minimo est ut a vobis iudicer: Hie. 17. Diem hominis*, idest claritatem humanam, *non desideravi, tu scis.* Alio modo *testimonium ab homine non accipio*, inquantum scilicet testificans est homo; sed inquantum est illustratus a Deo ad testificandum: *supr. 1. Fuit homo missus a Deo* et caet. *1. Thes. 2. Non quaerentes ab hominibus gloriam: infra 8. Ego gloriam meam non quaero.* Sic ergo accipio testimonium Ioannis, non inquantum fuit homo, sed inquantum missus et illustratus a Deo ad testificandum. Tertio modo, et melius, *Ego testimonium non accipio ab homine*, idest testimonio humano quantum ex me est, auctoritatem non accipio ab aliquo, sed a Deo, qui demonstrat me clarum. Consequenter cum dicit.

f Asserit rationem veram, quae erat ipsorum salus. Et primo ponit rationem. Secundo exponit eam. Ratio vero inducti testimonii erat ut Iudaei credentes Christo, testimonio Ioannis salvarentur; et ideo dicit: Non accipio testimonium Ioannis propter me, *sed hoc dico, ut salvi sitis: 1. Tit. 2. Vult omnes homines salvos fieri.* Et *1. Tit. 1. Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Et exponit quod dicit, *salvi sitis*, quia scilicet induco testimonium a vobis acceptatum; et ideo dicit, *Ille erat lucerna* etc. Ponit Ioannis acceptationem. Et primo ponit, quod Ioannes fuit testis secundum se acceptus. Secundo, quomodo fuit acceptatus apud eos, ibi, *Vos autem voluistis* etc. Quod autem Ioannes fuerit secundum se acceptus testis, ostendit per tria quae eum perficiebant. Primum pertinet ad conditionem naturae: et hoc cum dicit, *Ille erat lucerna*, Secundum pertinet ad perfectionem affectus, quia, *ardens.* Tertium ad perfectionem intellectus, quia, *lucens.* Erat ergo in natura perfectus, quia *lucerna*, idest illustratus gratia, et illustratus luce Verbi Dei: differt enim lucerna a luce: nam lux est quae per seipsam lucet; lucerna vero quae non per se lucet, sed per participationem lucet. Lux autem vera Christus est, ut dicitur *supra 1. Erat lux vera* etc. Ioannes autem lux non erat, ut ibidem dicitur, sed lucerna, quia illustratus erat, ut testimonium perhiberet de lumine, ducendo ad Christum, de qua lucerna dicitur *in Psal. 131. Paravi lucernam Christo meo.* Sed erat in effectu ardens et fervens; unde dicitur *ardens:* nam aliqui sunt lucernae solum quantum ad officium, sed quantum ad affectum sunt extinctae: nam sicut lucerna lucere non potest nisi igne accendatur, ita lucerna spiritualis non lucet nisi prius ardeat et inflammetur igne caritatis. Et ideo ardor praemittitur illustrationi, quia per ardorem caritatis datur cognitio veritatis: *infra 14. Si quis diligit me, sermonem meum servabit* etc. *Et ad eum veniemus* etc. *infr. 15. Vos autem dixi amicos, quia omnia quae audivi* etc. *Eccl. 2. Qui timetis Deum, diligite illum, et illuminabuntur corda vestra:* nam ignis duo habet, scilicet quod ardet et splendet. Ardor autem ignis significat dilectionem propter tria. Primo quidem, quia ignis inter omnia corpora est magis activus, sic et ardor caritatis, intantum quod nihil eius impetum ferre potest, secundum illud *2. Corint. 5. Caritas Christi urget nos.* Secundo quia sicut ignis per hoc quod est maxime sensitivus, facit multum aestuare, ita et caritas aestum causat, quousque homo consequatur intentum: *Cant. ult. Lampades eius lampades ignis* etc. Tertio sicut ignis est sursum ductivus, ita et caritas intantum, quod coniungit nos Deo: *Ioan. 4. Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Erat etiam intellectu lucens. Primo quidem per veritatis cognitionem interius: *Is. 58. Implebit splendoribus*, idest splendere faciet. Secundo per praedicationem exterius: *Phil. 2. Inter quos lucetis tanquam luminaria in mundo verbum vitae continentes.* Tertio per bonorum operum manifestationem: *Matth. 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona.* Quia ergo sic Ioannes acceptabilis erat secundum se, quia erat lucerna non extincta, sed ardens, non tenebra, sed lucens, et dignus est quod et apud vos acceptaretur, quod quidem ita fuit, quia, *vos voluistis exultare ad horam in luce eius.* Et congrue exultationem luci adiungit: quia in illo homo exultat, in quo maxime delectatur; nihil autem est in rebus corporalibus delectabilius luce, secundum illud *Eccl. 10. Delectabile est oculis videre solem.* Dicit autem, *voluistis exultare*, quiescendo et ponendo in eo finem, credendo eum Christum; sed tamen ad horam, quia in hoc fuistis instabiles, nam videntes Ioannem homines ad alium, non ad se ducere, aversi estis ab eo; unde dicitur *Matth. 21.* quod Iudaei non crediderunt in Ioanne: sunt enim de illis, de quibus dicitur *Matth. 13.* quia ad tempus credunt. Consequenter cum dicit.

g Ponit testimonium divinum. Et primo inducit eius magnitudinem. Secundo prosequitur de ipso, ibi, *Opera quae dedit mihi Pater* etc. Dicit ergo primo. Dico, quod ego quantum est ex me, non accipio ab homine testimonium, sed propter vos: nam *ego habeo testimonium maius Ioanne*, scilicet Dei, quod est maius testimonium, quam Ioannis: *1. Ioan. ult. Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est.* Maius, inquam, propter maiorem auctoritatem, maiorem cognitionem, et infallibiliorem veritatem, nam Deus mentiri non potest, *non est Deus ut homo, ut mentiatur, Num. 23.* Testimonium autem prosequitur, cum dicit.

h Tripliciter autem testificatus est Deus de Christo, scilicet per opera, per seipsum, et per Scripturas. Et ideo primo ponit modum testificandi quantum ad opera miraculorum. Secundo modum testificandi per seipsum, ibi. *Et qui misit me Pater* et caet. Tertio per Scripturas, ibi. *Scrutamini Scripturas* et caet. Dixit ergo primo: Habeo aliud testimonium maius Ioanne: et hoc quantum ad opera, quia opera miraculorum, *quas dedit mihi Pater* etc. Sciendum est enim, quod naturale est homini virtutem et naturas rerum ex earum actionibus cognoscere; et ideo convenienter Dominus per opera quae ipse facit, dicit se posse cognosci qualis sit. Cum ergo ipse propria virtute divina faceret, credendum erat in eo esse virtutem divinam: *infr. 15. Si opera non fecissem in eis quae nemo alius fecit, peccatum non haberent*, scilicet infidelitatis: et ideo ad sui cognitionem per opera sua ducit, dicens, *Opera quae dedit mihi*, in Verbo, *Pater*, per aeternam generationem dando mihi virtutem sibi aequalem. Vel dedit mihi in conceptione dando, ut sim una persona Dei, et hominis, *ut perficiam ea*, idest ut propria virtute faciam: quod dicit ad differentiam aliorum, qui miracula faciunt non propria virtute, sed impetrando a Deo; unde Petrus dicebat *Act. 3. In nomine Iesu Christi Nazareni surge;* et ideo ipsi non perficiunt, sed Deus; Christus vero propria virtute ea perficiebat: *infra 11. Lazare veni foras;* et ideo opera quae ego facio, testimonium perhibent de me: *infr. 10. Si mihi non creditis, saltem operibus credite.* Quod autem opera miraculorum sint testimonia Dei, dicitur *Matt. ult. Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis.* Consequenter eum dicit.

i Ponit secundum modum testificandi per ipsum Deum. Et primo ponit ipsum modum. Secundo ostendit eos huiusmodi non esse capaces, ibi, *Neque vocem eius unquam audistis* et caet. Dixit ergo, non solum opera quae dedit mihi Pater, testimonium perhibent de me, sed, *ipse qui misit me Pater, testimonium perhibet de me.* In Iordane, quando fuit baptizatus, ut dicitur *Matth. 17.* utrobique enim vox Patris audita est, *Hic est Filius meus* et caet. et ideo credendum est ei, sicut vero et naturali Filio Dei: *1. Io. ult. Hoc testimonium Dei, quod maius est, quia testificatus est de Filio suo:* et sic qui non credit eum esse Filium Dei, non credit Dei testimonio. Sed posset aliquis dicere, quod Deus etiam aliis testimonium perhibuit per seipsum, sicut Moysi in monte, cum quo locutus est, cunctis audientibus. Testimonium vero nunquam audivimus; et ideo dicit Dominus, quod *neque vocem eius unquam audistis* et caet. Sed contra *Deut. 4.* dicitur: *Si factum est aliquando res huiuscemodi, ut audiret populus vocem Domini Dei loquentis de medio ignis, sicut tu audisti et vidisti.* Quid est ergo quod nunc dicit Christus, *Neque vocem eius unquam audistis?* Respondeo secundum Chrysostomum, quod Dominus eos in philosophicam considerationem constituens, vult ostendere, quod Deus testificatur alicui dupliciter, scilicet sensibiliter, et intelligibiliter: sensibiliter quidem sicut per vocem sensibilem tantum; et hoc modo testificatus fuit Moysi in monte Syna: *Deut. 4. Vocem eius audistis, et formam penitus non vidistis.* Item per sensibilem speciem, sicut apparuit Abrahae *Gen. 26.* et *Isa. 6. Vidi Dominum sedentem super* etc. Sed tamen in istis visionibus, nec vox corporalis, nec figura Dei est, sicut cuiusdam animalis, sed effectiva, inquantum a Deo formatur: nam cum Deus sit spiritus, neque vocem sensibilem de se emittit, nec figurari potest. Intelligibiliter autem testificatur inspirando in cordibus aliquorum, quod credere debeant, et tenere: *Psal. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus: Osee 2. Ducam eam in solitudinem, et ibi loquar ad cor eius.* Primo ergo testificationis capaces fuistis, nec mirum, quia non fuerunt Dei nisi effective, ut dictum est, voces illae et species, sed intelligibilis illius vocis, *neque vocem eius unquam audistis* etc. idest participes eius non fuistis: *infr. 6. Omnis qui audit a Patre, et didicit, venit ad me*, sed vos non venitis ad me. Ergo *non audistis vocem eius, nec vidistis speciem eius*, idest non habuistis istud testimonium intelligibile; et ideo subdit, *Et verbum eius non habetis* etc. idest non habetis verbum interius inspiratum. Et haec ratio est, *quia quem misit ille*, idest Pater, *huic vos non creditis.* Verbum enim Dei ducit ad Christum, nam ipse Christus est naturale Dei Verbum; omne autem verbum a Deo inspiratum est quaedam participata similitudo illius. Cum ergo omnis similitudo participata ducat in suum principium, manifestum est quod omne verbum inspiratum a Deo ducit ad Christum. Et ideo quia vos non ducimini ad me, *non habetis verbum Dei*, inspiratum, *in vobis manens: Ioan. ult. Qui non credit in filium Dei, non habet vitam in se manentem.* Et dicit *manens*, quia cum nullus sit quin aliquam veritatem habeat a Deo, illi tantum habent veritatem et verum in ipsis manens, quibus intantum cognitio proficit, ut perducantur ad veri et naturalis Verbi cognitionem. Vel per hoc, quod dicit *neque vocem eius* etc. ostenditur triplex modus, quo a Deo aliquid revelatur alicui, quia vel per vocem sensibilem: et sic testificatus est Christus in Iordane, et in monte, ut dictum est *2. Pet. 1. Speculatores facti illius magnitudinis voce lapsa de caelo a magnifica gloria:* et hanc Iudaei non audierunt. Vel per visionem suae essentiae: et hanc revelat beatis; et hanc speciem ipsi non viderunt, quia *2. Cor. 5. quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino* et caet. Vel per interius verbum inspirando: et hoc etiam ipsi non habebant. Consequenter eum dicit.

k Ponit tertium modum, quo Deus testificatus est Christo per Scripturas. Et primo inducit Scripturarum testimonium. Secundo ostendit eos fructu huius testimonii non esse capaces, ibi, *Et non vultis venire ad me* etc. Dicit ergo, *Scrutamini Scripturas;* quasi dicat, vos non habetis verbum Dei in cordibus vestris, sed in Scripturis. Et ideo oportet vos illud alibi quaerere; et ideo, *scrutamini Scripturas*, scilicet veteris Testamenti: nam fides Christi in veteri Testamento continebatur, sed non in superficie, quia in profundo obumbrata figura latebat: *2. Cor. 12. Usque in hodiernum diem ipsum velamen habentes.* Et ideo signanter dicit, *Scrutamini*, quasi in profundum quaeratis: *Prov. 2. Si quaesieris eam quasi pecuniam, et sicut thesauros effoderis illam* etc. *Psal. 118. Da mihi intellectum, et scrutabor mandata tua.* Ratio autem scrutinii ex vestra opinione sumitur, *Quia putatis in eis*, scilicet Scripturis, *vitam aeternam habere*, ex hoc

quod dicitur *Ezec. 18. Qui fecerit iudicia mea, vita vivet* et caet. Sed estis decepti, quia licet praecepta veteris legis vitalia sint, non tamen vitam habent in seipsis; sed intantum dicuntur vitalia, inquantum ducunt ad me Christum, cum tamen vos utamini eis tanquam in se vitam habentibus, quod decipit vos: nam *illae*, scilicet Scripturae, *sunt quae testimonium perhibent de me*, idest intantum vitalia sunt, inquantum ad meam cognitionem ducunt, ut vel apertis prophetiis, sicut *Isa. 7. Ecce virgo concipiet*. Et iterum *Deut. 18. Prophetam suscitavit vobis Dominus Deus* etc. unde dicitur *Act. 10. Huic omnes prophetae testimonium perhibent*. Vel operationibus prophetarum mysticis; unde dicitur *Osee 11. In manibus prophetarum assimilatus sunt*. Vel in sacramentis et figuris, sicut est immolatio agni, et alia figuralia sacramenta legis: *Hebr. 10. Umbram habens lex futurorum bonorum* etc. Et ideo, quia Scripturae veteris Testamenti multipliciter testimonium perhibent de Christo, dicit Apostolus *Rom. 3. Quod ante promiserat per prophetas in Scripturis sanctis de Filio suo* et caet. Sed fructum quem in Scripturis putatis habere, scilicet vitam aeternam, consequi non poteritis, quia testimonium Scripturae de me non credentes, *non vultis venire ad me*, idest non vultis credere mihi, in quem est fructus illarum Scripturarum: et in quem, ut in me, *vitam habeatis*, quam ego do credentibus in me: *infr. 10. Ego vitam aeternam do eis: Eccl. 3. Sapientia filiis suis vitam inspirat: Prov. 8. Qui me invenerit, inveniet vitam* etc.

LECTIO VII.

Claritatem ab hominibus non accipio, sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

b Ego veni in nomine Patris mei, et non accepistis me.

c Si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

d Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accepistis: et gloriam quae a solo Deo est, non quaeritis?

e Nolite putare, quia ego accusaturus sum vos apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.

f Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit.

g Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

LECTIO VII.

Postquam Deus excellentiam suae potestatis confirmavit testimoniis hominum, Dei, et Scripturarum, hic consequenter eorum tarditatem ad credendum redarguit. Duplici autem occasione Iudaei persequebantur Christum propter solutionem sabbati, in quo videbatur contrarius legi, et quia dicebat se Dei filium, in quo videbatur contrarius Deo: unde propter reverentiam quam habebant ad Deum, et propter zelum quem habebant ad legem Moysi, eum persequebantur. Et ideo Dominus intendit respondere, quod non propter hoc eum persequebantur, sed propter contrarium. Unde primo ostendit irreverentiam ipsorum ad Deum, esse causam incredulitatis ipsorum. Secundo, quod irreverentia, quam habebant ad Moysen, fuit causa incredulitatis ipsorum, ibi, *Nolite putare, quod ego* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit irreverentiam ipsorum ad Deum. Secundo ostendit, quod hoc sit causa incredulitatis ipsorum, ibi, *Quomodo potestis credere* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit eorum indevotionem ad Deum. Secundo manifestat eam per signum, ibi, *Ego veni in nomine Patris* etc. Circa primum duo facit. Primo excludit intentionem opinatam, quae ex verbis praemissis accipi posset. Secundo asserit verum, ibi, *Sed cognovi vos* etc. Intentio opinata est, quod quia Dominus supra commemoraverat tot testimonia de seipso, scilicet Ioannis, Dei, et operum suorum, et Scripturarum, posset opinari a Iudaeis, quod hoc fecerit quasi quaerens humanam gloriam. Contra hoc dicit, *Claritatem ab hominibus non accipio*, idest laudem humanam non quaero: non enim veni ut exemplum darem quaerendi gloriam hominum: *1. Thes. 2. Neque quaerentes ab hominibus gloriam, Deus testis* etc. Vel *claritatem ab hominibus non accipio*, idest claritate humana non indigeo, quia ab aeterno claritatem habeo apud Patrem: *infr. 17. Clarifica me Pater claritate quam habui, antequam mundus fieret;* non enim veni clarificari ab hominibus, sed potius eos clarificare, cum a me omnis claritas procedat: *Sap. 7.* Habeo *per hanc sapientiam claritatem* etc. Dicitur autem Deus clarificari et glorificari ab hominibus, secundum illud *Eccl. 43. Glorificantes Deum quantumcumque potestis, praevalebit adhuc*, non ut ipse propter hoc gloriosior fiat, sed inquantum gloriosus apparet in nobis. Non ergo haec causa propositorum testimoniorum; sed alia est, *quia cognovi*, idest cognoscere feci, *quia non habetis dilectionem Dei in vobis*, quam habere vos fingitis; unde non propter Dei amorem me persequimini: nam tunc propter Deum me persequeremini, si Deus et Scriptura non mihi testimonium perhiberent; sed ipse Deus mihi testatur, et per opera, et per Scripturas, et per seipsum, ut dictum est. Et ideo si Deum amaretis, oporteret ut sicut me abiicitis, ita ad me veniretis: non ergo diligitis Deum. Vel aliter, *sed cognovi vos;* quasi dicat, Non induxi huiusmodi testimonia, indigens vestra clarificatione, sed scio et condoleo vobis errantibus, qui non diligitis Deum, et volo vos reducere ad viam veritatis: *infr. 15. Nunc autem et viderunt, et oderunt et me, et Patrem: Psal. 73. Superbia eorum*

qui te oderunt, ascendit semper. Sed sciendum, quod Deus in seipso a nullo potest haberi odio, nec secundum omnes effectus suos, cum omne bonum quod est in rebus, sit a Deo, et impossibile sit, quod aliquis habeat odium omnis boni, quin ad minus esse, et vivere diligat. Sed tamen aliquem effectum Dei odio aliquis habet, inquantum suo appetitui contrariatur, ut poenam, vel aliquid huiusmodi: et secundum hoc dicitur habere Deum odio. Signum autem, quod dilectionem Dei non habent, ponit cum dicit.

b Et primo ponit unum signum de praesenti. Secundo aliud de futuro, ibi, *Si alius* etc. Signum de praesenti sumitur ex eius adventu; et ideo dicit, *Ego veni* etc. quasi diceret: Manifeste apparet quod dico, nam si aliquis diligit Dominum suum, manifestum est quod honorat, et recipit eum, qui venit ex parte sua, et honorem eius quaerit; *sed ego veni in nomine Patris mei*, manifestando nomen eius mundo: *infr. 17. Pater manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi, et vos non accepistis me.* Ergo non diligitis eum. Dicitur autem Filius manifestare Patrem suum hominibus, quia licet Pater inquantum Deus, notus esset, secundum illud *Psal. 75. Notus in Iudaea Deus*, tamen inquantum est naturalis Pater Filii, non erat notus ante adventum Christi. Et ideo Salomon quaerebat *Prov. 30. Quod nomen eius, et quod nomen filii eius si nosti?*

c Signum de futuro sumitur ex adventu Antichristi. Possent autem Iudaei dicere. Licet tu venias in nomine eius; ideo tamen non te recipimus, quia nullum volumus recipere nisi ipsum Deum Patrem. Sed contra hoc dicit Dominus, quod hoc non potest esse, quia vos recipietis alium, qui non veniet in nomine Patris, sed in nomine suiipsius, et quod plus est, *Veniet in nomine*, non Patris, sed *suo*, quia non quaeret gloriam Patris, sed suam propriam, nec Patri attribuet quae faciet, sed sibi: *2. Thes. 2. Qui adversatur et extollitur super omne quod dicitur, aut quod colitur Deus:* et *illum accipiatis:* unde ibidem subditur: *Mittet Deus illis operationem erroris, ut credant mendacio:* et hoc ideo, quia doctrinam veritatis non receperunt, ut salvi fierent; unde dicit Glossa: *Quia Iudaei noluerunt accipere Christum, poena peccati huius congrua erit, ut recipiant Antichristum, ut qui noluerunt credere veritati, credant mendacio.* Sed secundum Augustinum potest hoc intelligi de haereticis, et falsis doctoribus, qui doctrinam ex corde suo proferunt, et non ex ore Dei, qui nomen suum laudant, et nomen Dei contemnunt, de quibus dicitur *1. Ioan. 4. Audistis quia Antichristus venit: et nunc Antichristi multi facti sunt.* Manifestum est ergo quod persecutio, qua me persequimini, non est ex dilectione Dei, sed ex odio et livore ad eum procedit. Et ex hoc eorum incredulitas causabatur; et ideo concludit,

d Idest gloriam humanam, *Et ea quae a solo Deo est, non quaeritis*, quae est vera gloria. Ideo autem credere non poterant in Christum, quia cum superba mens eorum gloriam et laudem appeteret, se super alios efferri reputabant in gloriam, et dedecus in Christum credere, qui abiectus videbatur et pauper; et ideo si credere non poterant. Sed ille in eum credere potest, qui cor habens humile, solius Dei gloriam quaerit, et ei placere appetit. Et ideo sicut *infr. 12.* dicitur: *Multi ex principibus crediderunt in eum, sed propter Pharisaeos non confitebantur ut de synagoga non eiicerentur.* Ex quo apparet, quod multum periculosa est inanis gloria. Unde dicit Tullius: *Cavenda est homini gloria, quae aufert omnem libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio.* Et ideo dicit Glossa: *Magnum vitium est iactantia, et humanae laudis ambitio, quae de se vult aestimari, quae de se non habet.* Consequenter cum dicit.

e Ostendit, quod non habet zelum ad Moysen. Et primo ostendit quomodo Moyses erat eis contrarius. Secundo rationem contrarietatis assignat, ibi, *Si enim crederetis Moysi.* Circa primum duo facit. Primo removet opinatum zelum. Secundo asserit verum, ibi, *Est qui accusat vos* etc. Quantum ad primum dicit, *Nolite putare* etc. Cuius quidem dicti est triplex ratio. Una quod Filius Dei non venit in mundum, ut condemnet mundum, sed ut salvet; et ideo dicit, *Nolite putare*, quod venerim ad condemnandum, sed ad liberandum: *supr. 3. Non enim misit Deus filium suum in mundum; ut iudicet mundum*, idest ut condemnet mundum, *sed ut salvetur mundus per ipsum*: et ideo sanguis Christi non clamat accusationem, sed remissionem: *Heb. 11. Habemus sanguinem Christi melius clamantem, quam Abel*, qui clamat accusando: *Rom. 8: Quis accusabit adversus electos Dei? Christus est qui iustificat, quis est qui condemnet?* Secundo modo. *Nolite putare, quod ego accusaturus sum eos* etc. quia non ero accusator, sed iudex: *sup. eod. Pater omne iudicium dedit Filio.* Tertio modo. *Nolite putare quod ego*, tantum scilicet, *accusaturus sum vos apud Patrem*, de hoc quod facitis mihi; sed etiam Moyses accusabit vos de hoc quod non creditis ei in his quae de me dixit; et ideo subdit, *Est qui accusat vos Moyses in quo speratis*, quia creditis per praecepta eius salvari. Accusat autem eos Moyses dupliciter, materialiter, quia ex hoc quod praetergressi sunt mandata eius, sunt accusandi: *Rom. 4. Quicumque in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur.* Item accusat eos, quia Moyses et alii sancti potestatem habebunt in iudicio: *Psal. 149. Gladii ancipites in manibus eorum* etc. Rationem contrarietatis ponit dicens.

f Ut patet *Deut. 18. Prophetam suscitabit Deus* etc. Et in omnibus sacrificiis, quae erant figura Christi. Et dicit *forsitan*, ad significandum voluntatem liberi arbitrii, non quod in Deo sit aliquod dubium. Consequenter cum dicit.

g Ponit signum huius contrarietatis sumptum a maiori, negando per comparationem ad duo. Primo personae ad personam. Licet enim Christus simpliciter maior esset Moyse, tamen in reputatione Iudaeorum Moyses erat maior; et ideo dicit, *Si non creditis Moysi, nec mihi credetis.* Secundo per comparationem ad modum tradendi, quia Moyses praecepta dedit in scriptis, quae possunt diutius meditari, nec tradi oblivioni de facili; et ideo magis obligant ad credendum; Christus vero tradidit verba: et quantum ad hoc dicit, *Si non creditis literis illius*, quarum libros apud vos habetis, *quomodo credetis* etc.

CAPUT SEXTUM

LECTIO PRIMA.

Post haec abiit Iesus trans mare Galilaeae, quod est Tyberiadis. Et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quae faciebat super his qui infirmabantur.

b Subiit ergo in montem Iesus, et ibi sedebat cum discipulis suis.

c Erat autem proximum Pascha, dies festus Iudaeorum.

d Cum sublevasset ergo oculos Iesus, et vidisset, quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes, ut manducent hi? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat, quid esset facturus.

e Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis ut unusquisque modicum quid accipiat. Dixit ei unus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri: Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, et duos pisces. Sed haec quid sunt inter tantos?

f Dixit ergo Iesus: Facite homines discumbere: erat autem foenum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia.

g Accepit ergo Iesus panes, et cum gratias egisset, distribuit discumbentibus. Similiter et ex piscibus quantum volebat.

h Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quae superaverunt fragmenta, ne pereant.

i Collegerunt ergo, et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinque panibus hordeaceis, et duobus piscibus, quae superfuerunt his, qui manducaverant.

LECTIO PRIMA.

Posita doctrina de vita spirituali, qua Christus regeneratos vivificat, consequenter Evangelista agit de spirituali nutrimento, quo Christus vivificatos sustentat. Et primo ponit visibile miraculum, quod fecit Christus exhibendo nutrimentum corporale. Secundo agit de nutrimento spirituali, ibi, *Respondit eis Iesus, et dixit: Amen amen dico vobis, quaeritis me, non quia* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit miraculum visibile de nutrimento corporali. Secundo ostendit effectum miraculi, ibi, *Illi ergo homines cum vidissent* etc. Circa miraculum duo ponit, scilicet eius circumstantias, et eius patrationem, ibi, *Et cum sublevasset oculos Iesus.* Circa primum tria facit. Primo describit multitudinem quam pavit. Secundo determinat locum ubi pavit, ibi, *Subiit ergo in montem Iesus.* Tertio tempus quando pavit, ibi, *Erat autem proximum Pascha* etc. Circa primum tria facit. Primo determinat locum quo multitudo eum sequitur. Secundo turbam sequentem. Tertio causam sequelae assignat. Quo autem turba Dominum sequeretur, insinuat Evangelista cum dicit, *Post haec abiit Iesus trans mare Galilaeae*, idest post mystica verba, quae Dominus de sua potestate dixerat. Mare autem istud Galilaeae frequenter in Scriptura, et in diversis locis nominatur. Quia enim istud mare non est salsum, sed est quaedam congregatio aquarum ex influxu Iordanis, ideo a Luca dicitur stagnum, ut habetur *Luc. 5.* quia vero secundum proprietatem Hebraici idiomatis omnes congregationes aquarum vocantur maria, secundum illud *Gen. 1. Congregationesque aquarum appellavit maria*, ideo dicitur mare. Sed Genezareth cognominatur a natura loci: nam multum fluctuat ex reverberatione ventorum, qui ex ipsis aquae resolutionibus generantur. Genezareth in Graeco, idem est quod auram generans. Denominatur etiam Galilaeae a Galilaea provincia in qua est. Tyberiadis vero a civitate sic dicta, quae erat ex una parte ipsius maris, ex opposito habens civitatem Capharnaum, ex alia parte, quae prius vocabatur Zenereth, sed postea ab Herode tetrarcha instaurata in honorem Tiberii Caesaris, Tiberias appellata fuit. Ratio autem litteralis quare Iesus abiit trans mare, assignatur a Chrysostomo, ut Christus cederet furori et turbationi Iudaeorum, quam conceperant contra Christum propter ea quae de se supra dixerat; unde ut ipse dicit, sicut iacula cum in durum aliquid incidunt, gravius feriunt, quae autem non habuerint aliquod obvium, dissolvuntur cito immissa, et quiescunt, ita etsi cum audacibus hominibus impetuose et resistendo incesserimus, saeviunt magis; si autem eis cesserimus, facile mollimus eorum insaniam. Propterea Christus furorem Iudaeorum ex praemissis sermonibus natum secedendo trans mare mitigavit, dans nobis in hoc exemplum simile faciendi: *Eccl. 8. Ne stes contra faciem contumeliosi.* Mystice autem per mare praesens saeculum turbidum designatur: *Psal. 103. Hoc mare magnum* etc. Hoc mare transit Dominus, quando mare mortalitatis et poenalitatis assumpsit nascendo, calcavit moriendo, et transiens resurgendo in gloriam resurrectionis pervenit. De isto transitu dicitur *infr. 13. Sciens Iesus, quia venit hora eius, ut transeat ex hoc mundo ad Patrem.* Eum transeuntem secutae sunt credendo et imitando turbae multae, ex utroque populo collectae: *Isa. 60. Tunc mirabitur, et dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te multitudo maris: Psal. 7. Exurge Domine in praecepto, quod mandasti, et synagoga.* Describitur ergo turba sequens copiosa, quia, *sequebatur eum multitudo magna.* Causa propter quam sequebatur, est operatio miraculorum; unde dicit, *Quia videbant signa, quae faciebat super his, qui infirmabantur.* Sciendum est, quod quidam sequebantur eum propter doctrinam eius, qui scilicet melius erant dispositi; alii vero imperfectiores sequebantur eum propter admirationem signorum visibilium, grossioris mentis existentes: *signa* enim, ut dicitur *1. Cor. 14. non sunt data fidelibus, sed infidelibus;* aliqui etiam propter devotionem et fidem eum sequebantur, scilicet illi quos corpore sanaverat: sic enim a Domino sanabantur in corpore, ut etiam perfecte sanarentur in anima: *Deut. 30. Dei perfecta sunt opera:* et hoc patet,

quia paralitico *sup. 5.* signanter dixit: *Vade, et amplius noli peccare:* et *Mat. 9. Fili remittuntur tibi peccata*, quae magis ad sanitatem animae pertinent, quam corporis. Notandum autem, quod cum Evangelista non fecerit mentionem, nisi de tribus miraculis, scilicet de nuptiis, de filio reguli, et paralitico, hoc tamen indeterminate dicit, *signa quae faciebat*, ut det intelligere, quia Christus multa alia signa fecit, ut dicitur *infr. ult.* de quibus in hoc libro mentionem non facit: intendebat enim spiritualiter ad manifestandum Christi doctrinam. Consequenter determinat locum miraculi qui est mons; unde dicit.

b *Subiit ergo in montem*, idest latenter ascendit, *Iesus, et ibi sedebat* etc. Et quidem mons satis est congruus locus refectioni: per montem enim signatur perfectio iustitiae, secundum illud *Psal. 35. Iustitia tua sicut montes Dei.* Quia ergo haec terrena non satiant, imo qui biberit ex aqua, sitiet iterum, ut dicitur *supr. 4.* spiritualia vero satiant; ideo Dominus ad altiora cum discipulis ascendit, ut ostendat in spiritualibus satietatem et perfectionem iustitiae inveniri, de quo monte dicitur *in Psal. 67. Mons Dei mons pinguis.* Unde et ibi doctoris exercebat officium sedens cum discipulis suis: ipse enim est qui docet omnem hominem scientiam. Consequenter describitur cum dicit.

c Quod quidem tempus congruit refectioni: pascha enim interpretatur transitus: *Exod. 13. Est enim Phase, idest transitus Domini*, ut det intelligere, quod quisquis pane divini verbi, et corpore, et sanguine Domini desiderat refici, debet transire de vitiis ad virtutes: *1. Cor. 5. Pascha nostrum immolatus est Christus, itaque epulemur* etc. *Eccl. 24.* dicit divina sapientia: *Transite ad me omnes qui concupiscitis me.* Hoc autem est secundum Pascha, de quo Evangelista mentionem facit. Ad quod quidem iuxta legis praeceptum, quod habetur *Exo. 23.* Dominus non ascendit in Hierusalem, cuius ratio est, quia Christus Deus erat et homo, et inquantum homo suberat quidem legi, inquantum Deus supra legem erat. Ut ergo se hominem ostenderet, servabat aliquando legem; ut vero Deum, legem solvebat. Unde et per hoc, quod non ivit, dedit intelligere, quod paulatim, et in brevi legalia cessarent. Consequenter agit de patratione miraculi cum dicit.

d Et primo ostenditur necessitas patrandi miraculi. Secundo subditur ipsa patratio, ibi, *Dicit ergo Iesus: Facite homines discumbere* etc. Necessitas autem miraculi fiendi sumitur ex interrogatione Domini, et responsione discipulorum. Et ideo primo ponitur Domini interrogatio. Secundo discipulorum responsio, ibi, *Respondit ei Philippus* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur interrogandi occasio. Secundo subditur Christi interrogatio. Et tertio aperitur interrogantis intentio. Occasio autem interrogandi fuit visio multitudinis ad Christum venientis; et ideo dicit, *Cum sublevasset oculos Iesus* etc. existens in monte cum discipulis quasi perfectioribus, *Et vidisset* et caet. In quo duo circa Dominum sunt consideranda. Unum ut discamus Christi maturitatem oculos non erigentis huc atque illuc, sed pudice sedentis, et attente cum discipulis suis, contra quod dicitur *Prov. 30. Generatio cuius sublimes sunt oculi*, et *Ecc. 19. Ex visu cognoscitur vir.* Secundum ut discamus, quod neque otiose sedebat cum discipulis suis, sed attente eos docens, et ad seipsum corda eorum convertens, discipulos quos docebat intuebatur: *Luc. 6. Et ipse elevatis oculis in discipulos* etc. et ideo dicitur, *Cum sublevasset oculos Iesus* etc. Mystice autem oculi Domini sunt dona spiritualis, quae cum electis suis misericorditer concedit, tunc in eos oculos suos sublevat, idest respectum pietatis impendit. Hoc petebat Psalmista dicens: *Respice in me Domine, et miserere mei.* Interrogatio vero est de refectione multitudinis; unde, *Dixit ad Philippum, unde ememus panes* etc. Unum supponit, et aliud quaerit: supponit quidem penuriam, quia non habebant unde tantae multitudini cibum praeberent; quaerit autem modum inveniendi, cum dicit, *Unde ememus* etc. Ubi notandum, quod omnis doctor necesse habet spiritualiter pascere turbam ad se venientem. Et quia nullus homo habet ex se unde pascat eam, ideo oportet, quod aliunde emat labore, studio, assiduitate orationum: *Is. 55. Qui non habetis argentum, properate, et emite absque ulla commutatione vinum et lac:* et iterum. *Quare appenditis argentum vestrum*, idest eloquentiam, *et non in panibus*, idest non in veram sapientiam, quae reficit: *Eccl. 16. Cibavit illum pane vitae et intellectus: et laborem vestrum non in saturitate*, addiscendo ea quae non satiant, sed magis evacuant? Intentio autem interrogantis aperitur, cum dicit, *Hoc autem dicebat tentans eum* etc. Ubi Evangelista unam dubitationem excludens, ducit in aliam. Potuisset enim dubitari, quod Dominus Philippum quasi ignorans interrogasset; sed hoc excludit dicens, *Ipse enim sciebat quid esset facturus.* Sed cum tentare videatur etiam ignorantis esse, cum idem sit, quod experimentum sumere, videtur quod Evangelista in aliam dubitationem inducat, cum dicit, *Tentans eum.* Sed dicendum, quod diversimode aliquis tentat aliquem, ut experimentum de eo sumat: aliter enim tentat homo, quia ut addiscat: aliter diabolus, quia ut decipiat: *1. Petr. ult. Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens, circuit quaerens quem devoret.* Deus vero et Christus tentat quidem non ut addiscat, quia ipse est qui scrutatur corda et renes: non ut decipiat, quia ipse neminem tentat, ut dicitur *Iac. 1.* sed tentat ut aliis experimentum de tentato tribuat: sic tentavit Deus Abraham *Genes. 22. Tentavit Deus Abraham* etc. Et sequitur, *Nunc cognovi, quod timeas Dominum*, idest cognoscere feci, quod timeas Dominum. Ita ex hoc Philippum tentat, ut insinuaret aliis suam responsionem, inducens per hoc eos in certissimam futuri signi cognitionem. Consequenter ponitur responsio discipulorum cum dicit.

e Et primo responsio Philippi. Secundo responsio Andreae, ibi, *Dicit ei unus ex discipulis eius* etc. Sciendum est autem circa primum, quod Philippus inter alios magis tardus et rudis erat; et ideo inter alios frequentius Dominum interrogabat: *infra 13. Domine ostende nobis Patrem* etc. Sed in interrogatione istorum duorum quantum ad literam pertinet, Andreas melius dispositus erat quam Philippus, quia nullam intentionem et dispositionem habere videtur ad miraculum fiendum: et ideo illum modum inducit, quo omnes homines illos pascere possent, scilicet per pecuniam, dicens, *Ducentorum denariorum*

panes etc. quos nos non habemus. et ideo non possumus eis dare ad manducandum. In quo Christi paupertas insinuatur, qui nec ducentos denarios habebat. Andreas vero videtur habere respectum ad miraculum fiendum: fortassis enim in memoria habebat signum, quod Helisaeus de panibus hordeaceis fecerat, quando pavit de viginti panibus centum viros, ut legitur 4. *Reg.* 4. et ideo dicit, *Est puer unus hic* etc. Sed tamen opinatus est, quod Christus non esset facturus maius miraculum, quam Helisaeus: aestimabat enim, quod de paucioribus panibus pauciora, et de pluribus plura miraculose fierent: quamvis ei qui subiecta materia non indiget, similiter facile sit de pluribus et de paucioribus pascere turbas; et ideo subdit, *Sed haec quid sunt inter tantos?* quasi dicat: Si etiam multiplicentur sicut Helisaeus multiplicavit, non sufficit. Mystice refectio spiritualis per sapientiam significatur; una autem sapientia est quam docuit Christus, qui est vera sapientia: *1. Cor. 1. Christum Dei virtutem et Dei sapientiam*. Sed ante adventum Christi duplex doctrina erat: una humana quam habebant philosophi; alia legis scriptae. De prima ergo mentionem facit Philippus; et ideo utitur nomine emptionis, dicens: *Ducentorum denariorum etc.* nam sapientia humana per acquisitionem habetur. Centenarius numerus perfectionem importat. Unde ducenti duplicem perfectionem insinuant, necessariam huic sapientiae: nam ad eius perfectionem duplici via pervenitur, scilicet per experimentum, et per contemplationem. Dicit ergo, *Ducentorum denariorum* etc. quia quicquid humana ratio potest experiri et cogitare de veritate, non sufficit ad perfectam satietatem sapientiae: *Hier. 9. Non glorietur sapiens in sapientia sua* etc. *sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire et nosse me*. Nam nullius Philosophi tanta fuit sapientia, ut per eam homines ab errore revocari possent, quin potius multos ad errorem inducunt. De secunda vero mentionem facit Andreas; et ideo noluit, quod alii panes emerent, sed de habitis turba reficeretur, scilicet de his quae lex continebat: unde melius dispositus erat quam Philippus; et ideo dicit, *Est puer unus hic* etc. Puer iste potest dici Moyses propter imperfectionem status legis: *Hebr. 10. Neminem ad perfectum adduxit lex*. Vel populus Iudaeorum qui sub elementis mundi serviebat, ut dicitur *Gal. 4*. Puer ergo iste quinque panes habet, idest doctrinam legis. Vel quia in quinque libris Moysi contenta est: *supra 1. Lex per Moysen data est*. Vel quia data est hominibus vacantibus sensibilibus, quae per quinque sensus exprimuntur: qui sunt hordeacei, quia lex ipsa data erat, ut in ea vitale alimentum corporalibus sacramentis obtegeretur: hordei enim medulla tenacissima palea tegitur. Vel quia populus Iudaeorum nondum expoliatus erat carnali desiderio, sed tanquam palea cordi eius inhaerebat: nam in veteri Testamento exterius duritiam experiebantur propter caeremoniales observantias: *Act. 15. Hoc est onus quod nec nos, nec patres nostri portare potuerunt*. Et ipsi Iudaei corporalibus dediti, spiritualem sensum legis non capiebant: *2. Cor. 3. Velamen positum est supra corda ipsorum*. Per pisces autem duos qui saporem suavem pani dabant, intelligitur doctrina Psalmorum et Prophetarum: et sic vetus lex non solum habebat panes, scilicet libros quinque Moysi, sed etiam duos pisces, scilicet Prophetas et Psalmos. Unde et Scriptura veteris Testamenti per haec tria dividitur: *Luc. ultim. Quae scripta sunt in lege, et Prophetis, et Psalmis de me*. Vel per duos pisces secundum Augustinum duae personae significantur, scilicet regia, et sacerdotalis, quibus populus ille regebatur; quae tamen duae personae Christum praefigurabant, qui fuit verus Rex et Sacerdos. *Sed haec quid sunt inter tantos* etc. quia per ea non potuit humanum genus ad cognitionem veritatis perfecte duci: licet enim Deus in Iudaea notus esset, gentes tamen eum ignorabant. Consequenter cum dicitur.

f Agitur de patratione miraculi. Et primo ponitur hominum dispositio. Secundo eorum refectio, ibi, *Accepit ergo Iesus* etc. Tertio fragmentorum collectio, ibi, *Ut autem impleti sunt* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur mandatum de dispositione turbarum. Secundo opportunitas dispositionis. Et tertio numerus dispositorum. Mandatum autem fuit Domini ad discipulos, ut disponerent turbam ad comedendum; unde dicit Iesus, *Facite homines discumbere*, idest sedere ad comedendum: nam sicut dictum est *supra 2*. antiquitus homines lectis accumbentes prandebant. Unde inolevit consuetudo, ut qui sedent ad manducandum, dicantur discumbere. Per quod mystice significatur quies, quae necessaria est ad perfectionem sapientiae: *Eccle. 38. Qui minoratur actu, percipiet sapientiam* etc. quae dispositio fit per discipulos, quia per eos ad nos cognitio veritatis derivata est: *Psal. 71. Suscipiant montes pacem populo*. Opportunitas autem dispositionis captatur ex loco, *Erat autem foenum multum in loco*. Quod ad literam commodum est discumbentibus. Mystice autem per foenum caro significatur: *Isa. 40. Omnis caro foenum*: et secundum hoc potest ad duo referri. Competit doctrinae veteris Testamenti, quae dabatur quiescenti in carnalibus, et populo carnaliter sapienti: *Isa. 1. Si volueritis, et audieritis me, bona terrae comedetis*: *Deut. 33. Oculus Iacob in terra frumenti vini et olei*. Vel competit percipienti veram sapientiam, ad quam veniri non potest nisi calcatis carnalibus: *Rom. 12. Nolite conformari huic saeculo*. Numerus autem erat magnus; unde dicit, *Discubuerunt ergo viri* etc. Viros tantum Evangelista enumerat, legalem consuetudinem sequens, in qua Moyses a viginti annis et supra populum numeravit, nulla mentione de mulieribus facta, ut dicitur *Num. 1*. Quod ideo Evangelista fecit, quia isti soli sunt capaces doctrinae perfectae: *1. Corin. 2. Sapientiam loquimur inter perfectos: Hebrae. 6. Perfectorum est solidus cibus*. Consequenter cum dicit.

g Agit de refectione. Et primo insinuatur reficientis affectus. Secundo materia refectionis. Et tertio perfecta satietas. In affectu autem Iesu reficientis primo quidem attenditur humilitas. Secundo vero gratiarum actio. Humilitas quidem, quis accepit panes et distribuit. Et quidem Christus facturus miraculum poterat panibus ex nihilo creatis pascere turbas; sed dispensatione panes praeexistentes multiplicavit ad refectionem turbarum. Primo quidem, ut ostenderet sensibilia a diabolo non esse, sicut Manichaei erran-

tes dicunt : nam si hoc verum esset , Dominus non uteretur rebus sensibilibus ad opus divinae laudis , et praecipue cum ipse venerit , ut dissolvat opera diaboli , ut dicitur *1. Io. 4.* Secundo , ut ostendat falsum esse, quod ipsi dicunt, scilicet doctrinam veteris Testamenti non esse a Deo, sed a diabolo. Ut ergo ostenderet non esse doctrinam aliam novi Testamenti, quam quae praefigurabatur , et continebatur in doctrina veteris Testamenti, praeexistentes panes multiplicavit, innuens quod ipse est qui legem perfecit et implevit: *Matt. 5. Non veni solvere legem.* Gratiarum autem actio, quia, *Gratias egit*, ut ostendat se ab alio habere, scilicet a Patre, quidquid habet, in quo ostendit nobis exemplum simile faciendi. Specialiter tamen gratias egit , ut det nobis exemplum , cum comestionem incipimus , gratias debere agere Deo : *1. Ti. 4. Nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: Psal. 21. Edent pauperes, et saturabuntur, et laudabunt Dominum* etc. Item ut ostendat, quod non propter se orabat , sed propter turbam, quae praesens erat, et oportebat ei suaderi , quod a Deo venerat. Et ideo cum coram multis miraculum facit, orat, ut ostendat se Deo non esse contrarium, sed secundum voluntatem eius operari. Dicitur tamen in Marco, quod Christus per Apostolos distribuit panes turbis; sed hic dicitur , quod ipse distribuit , quia ipse videtur fecisse , quod per alios fecit. Sed utrumque secundum mysterium verum est, quia ipse solus interius reficit, et alii exterius, ut ministri reficiunt. Materia autem refectionis fuit panis et piscis , de quibus satis dictum est supra. Satietas vero refectionis perfecta fuit, quia *quantum volebant.* Solus enim Christus est qui fecit animam inanem , et qui animam esurientem replet bonis : *Ps. 16. Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Alii vero, quasi ex mensura habentes gratiam , miracula faciunt; Christus vero absoluta virtute , cum multa superabundantia omnia operabatur : unde dicitur, quod *impleti sunt.* Consequenter cum dicit.

h Agitur de fragmentorum collectione. Et primo ponitur mandatum Domini. Secundo executio discipulorum, ibi, *Collegerunt* etc. Dicit ergo, *Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite* etc. quod quidem Dominus non ad superfluam ostentationem fecit, sed ut ostenderet factum miraculum non esse phantasticum, per hoc quod collectae reliquiae diu servatae sunt, et aliis in cibum fuerunt. Voluit etiam per hoc miraculum illud firmius discipulorum cordibus inhaerere, quibus et fragmenta portanda praecepit, quoniam eos maxime erudire volebat, qui orbis terrarum debebant esse magistri. Sed discipuli fideliter exequuntur ; unde sequitur.

i Ubi notandum est, quod non quantaecumque reliquiae supersunt neque ad casum, sed secundum certitudinem, quia neque plus, neque minus, sed quantum voluit, fecit superfluum esse, cuius signum est, quod cophinus cuiuslibet Apostoli plenus fuit. Cophinus autem vas est rusticano officio deputatum. Duodecim ergo cophini significant duodecim Apostolos , et eorum imitatores, qui licet in praesenti sint contemptibiles, spiritualium tamen sacramentorum divitiis sunt interius refecti : qui duodecim esse dicuntur, quia fides sanctae Trinitatis per eos praedicanda erat in quatuor partibus mundi.

LECTIO II.

Illi ergo homines , cum vidissent quod Iesus fecerat signum, dicebant, quia hic est vere Propheta , qui venturus est in mundum.

b Iesus ergo cum cognovisset, quia venturi essent, ut raperent eum, et facerent eum Regem , fugit iterum in montem ipse solus.

c Cum autem sero factum esset, descenderunt discipuli eius ad mare. Et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum.

d Et tenebrae iam factae erant , et non venerat ad eos Iesus.

e Mare autem, vento magno flante, exurgebat.

f Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque, aut triginta, vident Iesum ambulantem supra mare , et proximum navi fieri.

g Et timuerunt. Ille autem dixit eis: Ego sum, nolite timere. Voluerunt ergo accipere eum in navim. Et statim navis fuit ad terram in quam ibant.

LECTIO II.

Posito signo visibili de nutrimento corporali ; hic ponitur effectus signi in turbis triplex. Primo quantum ad fidei confessionem. Secundo quantum ad intentam honoris exhibitionem, ibi, *Iesus ergo cum cognovisset* etc. Tertio quantum ad diligentem inquisitionem, ibi, *Ut autem sero factum est* etc. Sciendum est circa primum , quod quasi ex ore Iudaeorum dictum est in *Psal. 73. Signa nostra non vidimus, iam non est propheta.* Erat autem olim consuetudo, ut Prophetae multa signa facerent. Unde deficientibus signis videbatur prophetia cessasse. Cum vero signa vident, redditam sibi prophetiam confitentur. Unde iam tantum de viso miraculo profecerant, quod Dominum prophetam dicebant. Dicitur ergo, *Illi homines*, qui satiati fuerant ex quinque panibus, *cum vidissent*, *quod fecerat signum, dicebant* etc. Sed tamen nondum ad perfectam fidem pervenerant : quia eum prophetam credebant, qui etiam est Dominus prophetarum. Nec tamen ex toto falluntur : quia etiam ipse Dominus se prophetam nominat. Sciendum est autem , quod propheta dicitur videns : *1. Reg. 9. Qui nunc dicitur propheta, olim vocabatur videns.* Visio autem ad vim cognoscitivam pertinet. In Christo autem fuit triplex cognitio, scilicet sensitiva; et secundum hanc habuit aliquam similitudinem cum prophetis. inquantum in imaginatione Christi formari poterant aliquae species sensibiles, quibus futura, vel occulta praesentarentur, praecipue propter passibilitatem , quae sibi conveniebat propter statum viatoris. Item cognitio intellectiva; et quantum ad hanc non habet similitudinem cum prophetis, sed etiam est supra angelos, quia erat comprehensor excellentius quam aliqua creatura. Item cognitio divina; et quantum ad hanc fuit prophetarum

*

et angelorum inspirator, cum omnis cognitio causetur per participationem Verbi divini. Videntur tamen in Christo excellentiam prophetiae cognoscere in hoc, quod dicunt, *vere propheta*: licet enim multi prophetae inter Iudaeos fuerint, unus tamen expectabatur in eis praecipuus, secundum illud *Deut. 18. Prophetam suscitabit vobis Dominus;* et de hoc loquuntur. Unde signanter dicit, *qui venturus est in mundum.* Deinde cum dicit.

b Ponitur secundus effectus quantum ad intentatam honoris exhibitionem, quam tamen Christus refugit. Et ideo primo ponitur conatus plebis. Secundo fuga Christi. Conatus quidem cum dicit, *Ut raperent eum, et facerent eum Regem*. Illud enim rapi dicitur, quod praeter voluntatem et opportunitatem accipitur. Verum autem erat, quod dispositio Dei Patris ab aeterno fuerat de regno Christi manifestando, sed manifestatio haec nondum opportuna erat secundum tempus: nam venerat tunc, sed non regnare, quo modo regnans est in eo quod dicimus: *Adveniat regnum tuum:* ubi regnabit etiam secundum illud, quod homo factus est. Et ideo huic manifestationi aliud tempus est ordinatum, quando scilicet erit aperta claritas sanctorum eius, post iudicium ab eo factum. De ista manifestatione quaerebant discipuli *Act. 1. Domine si in tempore hoc restitues regnum Israel?* Credentes ergo turbae eum regnaturum venisse, volebant eum facere Regem. Cuius ratio est, quia homines frequenter talem in Dominum volunt, qui in temporalibus pascat. Unde quia Christus paverat eos, eum Regem facere voluerunt: *Isa. 3. Vestimentum tibi est, esto princeps noster*. Unde Chrysostomus dicit: *Vide quanta est gulae virtus, non eis ultra cura est sabbati transgressionis, nec ultra zelant pro Deo, sed omnia remota sunt, ventre repleto*. Sed et propheta iam erat apud eos, et Regem eum inthronizare volebant. Fuga autem Christi ponitur, cum dicit, *Fugit iterum in montem* etc. Ubi datur intelligi, quod Dominus videns turbas, de monte descenderat, et circa inferiora loca paverat turbam: nisi enim de monte descendisset, non diceretur iterum fugere in montem. Sed cum ipse sit vere Rex, quare fugit? Ad quod triplex ratio assignatur. Una, quia derogasset dignitati eius, si regnum ab homine recepisset, qui sic Rex erat, ut eius participatione Reges omnes essent: *Prov. 8. Per me Reges regnant*. Alia ratio, quia praeiudicasset suae doctrinae, si claritatem aut robur ab hominibus accepisset: sic enim operabatur et docebat, ut totum virtuti divinae adscriberetur, et non favori humano: *supr. 5. Claritatem ab hominibus non accipio*. Tertia ratio est, ut erudiret nos mundanas dignitates contemnere: *infra 13. Exemplum enim dedi vobis* etc. *Eccl. 7. Noli quaerere ab homine ducatum*. Sic ergo gloriam mundi recusavit, ut tamen poenam sponte subiret, secundum illud *Heb. 12. Proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta*. Sed huic videtur contrarium quod dicitur *Matth. 5.* scilicet quod ascendit solus in montem orare. Sed secundum Augustinum haec non sunt contraria, quia causa fugiendi coniuncta est causae orandi: nunc enim docet nos Dominus magnam causam esse orandi, cum imminet causa fugiendi. Mystice autem tunc ascendit in montem, quando turbae refectae paratae erant ei subiici, quia tunc ascendit in coelum, quando populi parati erant se veritati fidei subiicere, secundum illud *Psal. 7. Synagoga populorum circumdabit te, et propter hanc in altum regredere*, idest ut circumdet te Synagoga populorum, regredere in altum. Sed dictum est, *fugit*, ut signaret, quod non potuit intelligi altitudo eius: quod enim non intelligimus, dicimus a nobis fugere.

c Hic agitur de tertio effectu, scilicet de diligenti inquisitione. Et primo quantum ad discipulos. Secundo vero quantum ad turbam, ibi, *Altera autem die* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit studium discipulorum. Secundo explicat, ibi, *Et tenebrae iam factae erant* etc. Circa primum duo facit. Primo describit descensum discipulorum ad mare. Secundo transitum maris, ibi, *Et cum ascendissent navim* etc. Sciendum ergo circa primum, quod Christus ascendit montem nescientibus discipulis. Unde expectaverunt usque ad vesperam eum venturum esse putantes ad se. Facta autem vespera non ultra sustinent eum non inquirere, tantus eos detinebat amor; et ideo dicit, *Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare requirentes eum*. Mystice autem per sero dominica passio, seu ascensio designatur: quamdiu enim Christus praesentia corporali cum discipulis fuit, nulla eos deprimebat turbatio, amaritudo nulla vexabat: *Matth. 9. Non possunt filii sponsi lugere, quamdiu sponsus est cum illis;* sed Christo recedente ab eis, descendunt ad mare, idest ad turbationes saeculi: *Ps. 103. Hoc mare magnum*. Sed quia amor quo igniti erant, non sinebat eos diutius Domini praesentia carere, ideo subdit eorum transitum cum dicit, *Et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum*. Consequenter cum dicit.

d Explicat quod summatim posuerat. Et primo de perventione ad mare. Secundo de transitu, ibi, *Mare autem, vento* etc. Quantum ad primum dicit, *Tenebrae iam factae erant, et non venit ad eos Iesus:* quod non sine causa Evangelista exprimit, ut per hoc ferventem eorum ostendat amorem, non enim vespera, nec nox eos detinuit. Mystice autem tenebrae caritatis defectum designant: lux enim charitas est, secundum illud *1. Io. 2. Qui diligit fratrem suum, in lumine est*. Tenebrae ergo in nobis sunt, quando non venit ad nos Iesus lux vera, ut dicitur *supr. 1.* in cuius praesentia omnes tenebrae propulsantur. Subtraxit autem Christus se tamdiu discipulis. Primo quidem, ut sentirent quid esset eius absentia, quod quidem experti sunt in tempestate maris: *Hier. 2. Scito et vide, quia malum et amarum est dereliquisse te Dominum*. Secundo, ut diligentius quaererent: *Cant. 6. Quo abiit dilectus tuus, o pulcherrima mulierum, et quaeremus eum tecum?* Quantum ad transitum dicit.

e Et primo ponitur maris tempestas. Secundo Christi apparitio, et tempus apparitionis, ibi, *Et cum remigassent* etc. Tertio apparitionis effectus, ibi, *Et timuerunt* etc. Tempestas autem in mari causabatur a flatu exorti venti; et ideo dicit, *Mare autem, vento magno flante exurgebat*, in altum. Per ventum illum figuratur tentatio, et persecutio quae futura est Ecclesiae propter defectum caritatis: nam sicut Augu-

stinus dicit: *Unde caritas refrigescit, inde fluctus augentur et turbatur navis.* Nec tamen venti illi, et tempestas, et fluctus, et tenebrae id agebant, ut vel navis non promoveretur, vel soluta frangeretur, quia *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, Matt. 7.* Flaverunt venti, et irruerunt flumina, et non cecidit domus. Apparitio autem Christi non fuit statim a principio tempestatis, sed post aliquod spatium; et ideo dicit.

f Et hoc ideo, ut daretur intelligi, quod Dominus patitur nos ad tempus tribulari, ut virtus nostra probetur; finaliter tamen in necessitate non deserit, sed nobis proximus fit: *1. Cor. 10. Fidelis Deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.* Secundum Augustinum viginti quinque stadia, quae remigant, sunt quinque libri Moysi: nam huiusmodi numerus est quadratus. De hoc numero quinque consurgens in multiplicatione sui in seipsum; quinquies enim quinque sunt viginti quinque; numerus autem multiplicatus retinet significationem suae radicis. Unde sicut per quinque signatur vetus lex, ita per viginti quinque signatur perfectio novi Testamenti. Per triginta autem signatur perfectio novi Testamenti, quae deerat legi: nam si ipsa quinque multiplicentur per sex, qui est numerus perfectus, consurgit numerus tercenarius. Ad eos ergo qui remigant viginti quinque aut triginta stadia, idest qui implent legem vel perfectionem evangelicam, venit Iesus calcans omnes tumores mundi, altitudines saeculi praesentis: *Psal. 88. Tu dominaris potestati maris* etc. Et tunc videbimus Christum proximum navi, quia divinum auxilium approximat: *Ps. 144. Prope est Dominus omnibus timentibus eum.* Apparet ergo quod qui recte Christum quaerunt, eum habent praesentem. Isti autem ferventissime Christum desiderabant: quod patet ex temporis tenebrositate, ex maris tempestate, et ex distantia portus: quibus non obstantibus ad eum ire conabantur; et ideo Christus adfuit eis. Effectus autem apparitionis ponitur cum dicit.

g Et primo ponitur effectus interior. Secundo exterior, ibi, *Et statim* etc. Effectus autem interior fuit timor; et ideo ponitur discipulorum timor conceptus ex subita Christi apparitione, cum dicit. *Et timuerunt*, bono timore, qui causatur ex humilitate: *Rom. 11. Noli altum sapere, sed time.* Vel malo timore: quia, ut dicitur *Matth. 12. Aestimabant eum phantasma esse: Psal. 13. Trepidaverunt timore ubi non erat timor:* quoniam timor praecipue carnalibus competit, qui spiritualia expavescunt. Secundo ponitur Christi confortatio contra duplex periculum, scilicet contra periculum fidei in intellectu: et quantum ad hoc dicit, *Ego sum*, quasi dubitationem omnem repellens: *Luc. ult. Videte manus meas, et pedes meos, quia ego ipse sum.* Secundo contra periculum timoris in affectu: et quantum ad hoc dicit, *Nolite timere: Hier. 1. Ne timeas a facie eorum: Psal. 26. Dominus illuminatio mea et salus mea quem timebo?* Tertio ponitur discipulorum assecutio, quia *voluerunt eum accipere in navim*, quo significatur quod quando timor servilis excluditur a cordibus nostris, tunc recipimus Christum amando et contemplando: *Apoc. 3. Ego sto ad ostium, et pulso: si quis aperuerit mihi, intrabo.* Effectus autem exterior fuit quantum ad duo. Primo quia sedata tempestate. Secundo quia statim fuit ad terram, cum multum ab ea distaret: non enim fallacem, sed tranquillam praebuit eis navigationem: et volens maius miraculum operari, navem non ascendit. Sic ergo triplex hic concurrit miraculum, scilicet ambulatio supra mare, subita tempestatis cessatio, et distantis navis ad portum deductio, ut discamus, quod fideles in quibus est Christus, timorem mundi premunt, fluctus tribulationum calcant, et velociter ad terram viventium transeunt, secundum illud *Psal. 142. Spiritus tuus bonus deducet me in terram* etc. Sed hic est multiplex quaestio. Una est circa literam, in qua videtur Matthaeum contrarium dicere: nam *Matth. 14.* dicitur quod discipuli venerunt ad mare de mandato Domini; hic autem quod descenderunt quaerentes eum. Alia quaestio est, quod Matthaeus *ibidem* dicit quod discipuli mare transfretantes venerunt in terram Genezareth; hic autem dicitur, quod venerunt Capharnaum. Tertia quaestio est, quod Matthaeus dicit, quod Christus intravit navem; hic autem quod non. Sed de his tribus breviter expediens se Chrysostomus dicit, istud non fuisse idem miraculum cum illo Matthaei: nam, ut ipse dicit, Christus frequenter huiusmodi miraculum fecit ambulans supra mare, non tamen coram turbis, sed coram discipulis suis, ne turbae crederent eum non verum corpus habere. Secundum Augustinum autem dicitur, et verius, idem miraculum fuisse quod hic Ioannes narrat, et ibi Matthaeus. Et ideo ad primam quaestionem respondens dicit, quod non refert quod dicit Matthaeus eos praecepto Christi ad mare descendisse: potuit enim esse quod Dominus hoc ei mandasset, et ipsi descenderunt credentes Christum cum eis navigaturum, unde expectarunt eum usque ad noctem. Et quia Christus non venit, tunc ipsi transierunt mare. Ad secundam quaestionem est duplex responsio. Una est quia Capharnaum et Genezareth in eodem littore sunt et vicinae. Et forte discipuli pervenerunt trans mare in confinio utriusque; et ideo Matthaeus nominat unam, et Ioannes aliam. Vel potest dici, quod Matthaeus non dicit, quod statim venerunt in Genezareth; et ideo forte primo venerunt Capharnaum, et postea in Genezareth etc.

LECTIO III.

Altera die, turba quae stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi, nisi una, et quia non introisset cum discipulis suis Iesus in navim, sed soli discipuli eius abiissent.

b Aliae vero supervenerunt naves a Tyberiade iuxta locum, ubi manducaverunt panem, gratias agentes Deo.

c Cum ergo vidisset turba, quia Iesus non esset ibi, neque discipuli eius, ascenderunt in naviculas, et venerunt Capharnaum, quaerentes Iesum. Et cum invenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?

d Respondit eis Iesus, et dixit: Amen amen dico vobis, quaeritis me, non quia vidistis signa,

sed quia manducastis ex panibus, et saturati estis.

e Operamini non cibum qui perit, sed qui manet in vitam aeternam.

f Quem filius hominis dabit vobis: hunc enim Pater signavit Deus.

g Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus, ut operemur opera Dei? Respondit Iesus, et dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille.

h Dixerunt ergo ei, quod ergo tu facis signum, ut videamus et credamus tibi? quod operaris? Patres nostri manducaverunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de coelo dedit eis manducare.

LECTIO III.

Postquam Evangelista posuit quomodo discipuli inquisierunt Christum; hic consequenter agit de turbis eum quaerentibus. Et primo ponitur motivum ad inquirendum. Secundo inquirendi opportunitas, ibi, *Aliae vero naves* etc. Tertio ponitur ipsa inquisitio, ibi, *Cum ergo vidisset* etc. Movit autem ad inquirendum Christum turbas miraculum praecedens, scilicet quod absque vehiculo mare transierit: quod quidem innotuit eis, eo quod de sero non erat in littore, quod erat iuxta locum ubi fecerat miraculum de panibus, ubi una navis tantum erat, quae quidem navis cum discipulis ad aliam partem transfretavit absque Christo. Unde cum de mane non invenissent Christum ex eadem parte, ex qua fuerat praecedenti die, sed iam erat ex alia parte, nec habuisset aliquam aliam navem in qua transiret, auspicati sunt, quod supra mare ambulans transivisset: et hoc est quod dicit, *Altera die*, ab ea qua fecerat miraculum de panibus, *turba quae stabat trans mare*, ubi miraculum fecerat, *vidit, quod navicula non erat ibi nisi una*, quia in praecedenti die non fuerat nisi illa tantum, et vidit, *quia non introisset cum discipulis suis Iesus in navim* etc. Per hanc unam navem significatur Ecclesia, quae est una unitate fidei et sacramentorum: *Eph. 4. Una fides, unum baptisma*. Per hoc autem quod Iesus non est cum discipulis, significatur corporalis separatio Christi ab eis in Ascensione: *Matth. ult. Dominus quidem Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in coelum*. Opportunitas autem inquirendi datur ex adventu aliarum navium ab alia parte maris, cum quibus poterant transire ad quaerendum Christum; et ideo dicit.

b *Aliae vero naves supervenerunt*, ex alia parte, scilicet a Tyberiade iuxta locum ubi manducaverant panes etc. Per istas alias naves quae supervenerunt, significantur conventicula haereticorum, et eorum quae qui sua sunt, quaerunt, et non quae Iesu Christi: *infr. eo. Quaeritis me, quia manducastis ex panibus meis*. Et quae sunt separatae vel fide quantum ad haereticos, vel charitate carentes quantum ad carnales, qui non sunt proprie in Ecclesia, sed tamen sunt iuxta eam, inquantum simulatam fidem praetendunt, et speciem sanctitatis habent, secundum illud *1. Tim. 4. Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes*. Et *2. Cor. 11. Non est mirum si ministri Satanae transformant se*. Sed inquisitio fuit studiosa; unde dicit.

c Et primo ostendit quomodo inquirit turba Christum. Secundo quomodo inventum interrogat. Dicit ergo primo quod *cum vidisset turba, quod Iesus non erat ibi, nec discipuli eius, ascenderunt in naviculas*, quae venerant a Tyberiade, *quaerentes eum* etc. quod est laudabile: *Isa. 55. Quaerite Dominum, et vivet anima vestra*. Sed inventum interrogant; unde dicit, *Et cum turbae invenissent eum*, scilicet Christum, *trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?* Sed haec quaestio dupliciter potest intelligi. Uno modo ut quaerant tantum de tempore: et tunc secundum Chrysostomum exprobranda est eorum ruditas, qui post tantum miraculum non quaerunt de modo transeundi, qualiter scilicet sine navi transisset, sed tantum de tempore transitus. Vel potest dici, per hoc quod dicunt *quando*, non solum quaerunt de tempore, sed etiam de aliis circumstantiis quae concurrerunt ad transitum miraculosum. Sed attende, quod supra post refectionem volebant eum facere Regem, nunc vero eum praesentem habent, nec eum Regem facere volunt. Cuius ratio est, quia ipsi volebant eum facere Regem concitati a passione laetitiae causatae a refectione; passiones autem huiusmodi cito transeunt. Et ideo ea quae secundum ipsas passiones disponuntur, transitoria sunt; quae vero ratione disponuntur, magis permanent: *Eccl. 7. Homo sapiens in sapientia sua permanet sicut sol; stultus autem ut luna mutatur: Prover. 11. Impius facit opus instabile*. Consequenter cum dicit.

d Agit Dominus de cibo spirituali. Et primo proponit veritatem de spirituali. Secundo contradictionem excludit, ibi, *Murmurabant ergo Iudaei* etc. Circa primum tria facit. Primo proponit veritatem spiritualis cibi. Secundo insinuat eius originem, ibi, *Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum* etc. Tertio docet modum capiendi ipsum cibum, ibi, *Dixerunt ergo ad eum: Domine semper da nobis* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit cibum spiritualem et eius virtutem. Secundo manifestat eum quis sit, ibi, *Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus* etc. Circa primum duo facit. Primo arguit perversam eorum cupiditatem. Secundo hortatur ad veritatem, ibi, *Operamini* etc. Dicit ergo, *Amen amen dico vobis*, licet ostendatis vos quasi devotos, tamen *quaeritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis* etc. quasi dicat, propter carnem me quaeritis, non propter spiritum, quia scilicet ut iterum pascamini. Et sicut Augustinus dicit: *Locum istorum tenent qui quaerunt Iesum, non propter seipsum, sed ut aliqua commoda saecularia consequantur, sicut sunt illi, qui negotia habentes, ad praelatos, et clericos accedunt, non propter Christum, sed ut eorum intercessione promoveantur apud magnates*: sicut sunt illi qui ad Ecclesias confugiunt, non propter Iesum, sed quia a potentioribus premuntur: sicut etiam sunt illi qui ad sacros ordines ad Dominum appropinquantes, non eisdem merita virtutum, sed subsidia vitae praesentis inquirunt, scilicet divitias et honores, ut Gregorius dicit *23. Mora*. Et hoc patet, nam facere signa virtutis divi-

nae est; sed manducare panem multiplicatum, est temporale. Qui ergo non veniunt ad Christum propter virtutem quam in eo vident, sed propter hoc, quod ex panibus manducant, non Christo serviunt, sed suo ventri, ut dicitur *Phil. 3.* et *Psal. 48. Confitebitur tibi, cum benefeceris ei.* Ad veritatem eos reducit proponendo eis spiritualem cibum, dicens.

e Et primo proponit eius virtutem. Secundo eius auctoritatem, ibi, *Quem filius hominis* etc. Virtus illius cibi consideratur in hoc quod non perit. Unde sciendum est circa hoc quod corporalia sunt quaedam similitudines spiritualium, utpote ab eis caussata et derivata; et ideo imitantur ipsa spiritualia aliquo modo, sicut corpus sustentatur cibo, ita illud quo sustentatur spiritus, dicitur eius cibus, quicquid sit illud. Illud autem quo sustentatur corpus, cum transeat in corporis naturam, corruptibile est; sed cibus quo sustentatur spiritus, est incorruptibilis, quia non mutatur in ipsum spiritum, sed potius e converso spiritus in cibum. Unde dictum est ab Augustino: *Cibus sum grandium, cresce, et manducabis me: nec tu me mutabis in te, ut cibum carnis tuae, sed mutaberis in me*, ut dicitur *lib. Confes.* Et ideo dicit Dominus *operamini*, idest operando quaerite, seu operibus meremini: *non cibum qui perit*, scilicet corporalem: *1. Cor. 6. Esca ventri, et venter escis, Deus autem et hunc et hanc destruet*, quia non semper erit usus ciborum, *sed* illum cibum *operamini*, scilicet spiritualem, *qui manet in vitam aeternam:* qui quidem cibus est ipse Deus, inquantum est veritas contemplanda, et bonitas amanda, quibus reficitur spiritus: *Prov 9. Comedite panem meum: Eccl. 15. Cibavit illum pane vitae et intellectus.* Item ipsa obedientia divinorum mandatorum: *supra 4. Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius qui misit me.* Item ipse etiam Christus *in eod. Ego sum panis vitae.* Item *caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus*, et hoc inquantum est coniuncta Verbo Dei, quod est cibus quo angeli vivunt. Similem autem differentiam assignavit *supra 4.* de potu corporali, et potu spirituali, cum dixit, *Qui biberit ex aqua* etc. quam hic assignat in cibum corporalem et spiritualem: cuius ratio est, quia corporalia sunt corruptibilia, spiritualia vero, et maxime Deus, sunt aeterna. Sed sciendum est secundum Augustinum *in lib. de oper. Monac.* quod ex hoc verbo, scilicet *operamini non cibum, qui perit*, quidam Monachi erroris causam sumpserunt, dicentes, spirituales viros non debere aliquid corporaliter operari; sed hic intellectus est falsus, quia Paulus qui maxime spiritualis fuit, propriis manibus laboravit, ut habetur *Thes. 3.* Ipse dicit, *qui furabatur, iam non furetur, magis autem laboret manibus suis* etc. Ergo est verus intellectus, ut opus nostrum, idest principale studium, et intentionem nostram dirigamus ad quaerendum cibum, qui ducit ad vitam aeternam, scilicet bona spiritualia. Ad temporalia autem non debemus principaliter attendere, sed accessorie, idest solum ea procurare ratione corporis corruptibilis, quod sustentari oportet, quamdiu in hac vita vivimus: unde contra hoc signanter dicit Apostolus: *Qui non laborat, non manducet;* quasi diceret, Qui dicunt, quod nihil corporale est operandum, quia comestio est quid corporale, tales non debent comedere. Consequenter cum dicit.

f Ponit spiritualis cibi datorem. Et primo ponit actorem huius cibi. Secundo manifestat unde habeat auctoritatem cibandi. Actor autem et dator cibi spiritualis est Christus; et ideo dicit, *Quem*, scilicet cibum qui non perit, *filius hominis dabit vobis.* Si dixisset filius Dei, non fuisset visum mirum; sed hoc quod filius hominis dat eum, magis elevat ad attentionem. Spiritualiter tamen ideo filius hominis dat, quia natura humana infirma per peccatum fastidiebat spiritualem cibum, nec poterat ipsum in sua spiritualitate sumere; unde oportuit quod Filius Dei carnem sumeret, et per eam nos reficeret: *Ps. 22. Parasti in conspectu meo mensam.* Unde autem habeat auctoritatem dandi, subdit cum dicit, *Hunc enim Pater* etc. quasi dicat, quod filius hominis dabit hoc, non habet, nisi inquantum singularitate, et eminentia plenitudinis gratiae praecellit omnes filios hominum; unde dicit, *Hunc*, scilicet filium hominis, *Pater signavit*, idest signanter distinxit a caeteris: *Psal. 44. Unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis.* Vel secundum Hilarium, *Signavit*, idest sigillavit. Quando autem sigillum in cera imprimitur, cera retinet totam figuram sigilli, sicut et Filius totam figuram Patris accepit. Est autem duplex receptio quam Filius recipit a Patre, una aeterna; et de hac non intelligitur quod hic dicitur *signavit*, quia in sigillatione aliud est natura recipiens, et aliud imprimens; sed hoc intelligitur de mysterio incarnationis, quia in natura humana Deus Pater impressit Verbum, qui est splendor et figura substantiae eius, ut dicitur *Hebr. 1.* Vel secundum Chrysostomum. *Signavit*, idest ad hoc specialiter eum Deus Pater instituit, ut daret vitam aeternam mundo: *infr. 8. Ego veni, ut vitam habeant* etc. sic enim quando aliquis eligitur ad aliquod magnum officium peragendum, dicitur signari ad illud officium: *Luc. 10. Post haec designavit Dominus et alios septuaginta discipulos* etc. Vel *signavit*, idest manifestavit per vocem in baptismo, et per opera, ut dictum est *supra 5.* Consequenter cum dicit.

g Manifestat quid sit cibus spiritualis. Et primo ponitur quaestio Iudaeorum. Secundo subditur responsio Iesu Christi, ibi, *Respondit Iesus* etc. Circa primum sciendum est, quod Iudaei instructi ex lege credebant nihil aeternum esse nisi Deum. Unde cum dixisset, quod cibus spiritualis permanet in vitam aeternam, intellexerunt cibum illum esse aliquid divinum. Et ideo quaerentes non de cibo, sed de opere Dei mentionem faciunt, cum dicunt, *Quid faciemus, ut operemur opera Dei?* In quo non longe erant a veritate, cum nihil aliud sit cibus spiritualis quam operari opera Dei: *Matth. 18. Quid faciendo vitam aeternam possidebo?* Responsio Domini ponitur, cum dicit, *Hoc est opus Dei, ut credatis in illum* etc. Ubi considerandum est, quod Apostolus *Rom. 4.* distinguit fidem ab operibus, dicens, quod Abraham non est iustificatus ex operibus, sed ex fide. Quid est ergo quod hic Dominus dicit, ipsam fidem, seu credere, esse opus Dei? Sed ad hoc est duplex responsio. Una, quod Apostolus non distinguit fidem ab operibus simpliciter, sed ab exterioribus: sunt enim quaedam opera exteriora, quae exercentur corporalibus membris, quae quia magis nota sunt, secundum

communem usum opera dicuntur; alia vero sunt interiora, quae exercentur in ipsa anima, quae non sunt nota nisi sapientibus, et quae convertuntur ad cor. Alio modo dicitur quod ipsum credere potest computari inter opera exteriora, non quod fides sit ipsa opera, sed eorum principium; unde et signanter dicit, *Ut credatis in illum*. Differt enim dicere credere Deum, sic enim designo obiectum, et credere Deo, quia sic designo testem, et credere in Deum, quia sic designo finem, ut sic Deus possit haberi, ut obiectum fidei, ut testis, et ut finis; sed aliter et aliter, quia obiectum fidei potest esse creatura, credo enim coelum esse creatum: similiter et creatura potest esse testis fidei, credo enim Paulo seu cuicumque sanctorum; sed fidei finis non potest esse nisi Deus, nam mens nostra solum in Deum fertur sicut in finem. Finis autem cum habeat rationem boni, est obiectum amoris; et ideo credere in Deum, ut in finem, est proprium fidei formatae per charitatem: quae quidem fides sic formata est principium omnium bonorum operum, et intantum ipsum credere dicitur opus Dei. Sed si fides est opus Dei, quomodo homines faciunt opera Dei? Sed hoc solvitur per Isaiam 26. cum dicit, *Omnia opera nostra operatus es in nobis*, nam hoc idem quod credimus, et quicquid operamur boni, est in nobis a Deo: *Philip. 1. Ipse est qui operatur in nobis et velle, et perficere;* et ideo signanter dicit, credere esse opus Dei, ut ostendat fidem esse donum Dei, ut dicitur *Ephes. 2.* Consequenter cum dicit.

h Agitur de origine cibi. Et primo ponitur quaestio Iudaeorum. Secundo responsio, ibi, *Amen amen dico vobis, non Moyses* et caet. Circa primum tria faciunt. Primo petunt signum. Secundo determinant ipsum. Tertio inducunt Scripturae testimonium. Signum autem petunt proponendo quaestionem; unde dixerunt illi, *Quod tu facis signum, ut videamus* etc. Haec autem quaestio aliter inducitur ab Augustino, et aliter a Chrysostomo. Chrysostomus enim dicit, quod Dominus invitaverat eos ad fidem. Argumenta autem ad fidem inducentia sunt miracula: *1. Cor. 14. Signa data sunt infidelibus.* Et ideo ad hoc quaerunt signum quo credant: mos enim est Iudaeis signa petere: *1. Cor. 1. Quoniam Iudaei signa quaerunt;* unde dicit, *Quod ergo signum tu facis?* Sed hoc ridiculosum videtur, quod propter hoc quaerunt aliqua miracula, quia statim fecerat aliqua multiplicando panes, et ambulando supra mare, quae in praesentia extiterant, quibus credere possent. Sed hoc ideo dicunt, ut provocent Dominum, et inducant, ut semper eos pasceret: quod patet, quia nullam mentionem faciunt de alio signo, nisi de eo quod factum est in eorum parentibus per Moysen quadraginta annis, ut quasi per hoc petant, quod semper eos pascat; unde dicunt, *Patres nostri manducaverunt manna in deserto.* Nec dicunt Deus pavit patres nostros manna, ne videantur velle aequare eum Deo. Similiter non dicitur Moyses pavit eos, ne videantur Moysem praeferre Christo, quasi in hoc eum allicere volentes, ut continue eos pascat. De cibo illo dicitur *Exo. 16.* et in *Psal. 77. Panem angelorum manducavit homo.* Augustinus autem dicit, quod Dominus dixit se daturum eis cibum, qui permanet in vitam aeternam; unde quasi videtur se Moysi praeferre. Iudaei autem Moysen reputabant maiorem Christo; unde dicebant *infr. 9. Nos scimus, quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit.* Unde requirebant quod Christus faceret aliqua maiora quam Moyses fecit, dicentes: *Patres nostri manducaverunt* etc. quasi dicerent: Hoc quod dicis de te, maius est quam illud quod fecit Moyses, quia promittis cibum qui non perit; sed manna quod dabat Moyses, si servabatur in alium diem, vermibus scaturiebat. Si ergo vis, ut credamus tibi, facias aliquid maius Moyse: nam quod fecisti, non est maius, quia satiasti quinque millia hominum quinque panibus hordeaceis, et semel tantum; ille vero totum populum satiavit manna de coelo annis quadraginta: et hoc in deserto, sicut scriptum est *in Psal. 77. Panem de caelo dedit eis manducare.*

LECTIO IV.

Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis: non Moyses dedit vobis panem de coelo, sed Pater meus dat vobis panem de coelo verum.

b Panis enim verus est, qui de coelo descendit, et dat vitam mundo.

c Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da nobis panem hunc.

d Dixit autem eis Iesus: Ego sum panis vitae.

e Qui venit ad me, non esuriet, et qui credit in me, non sitiet in aeternum.

f Sed dixi vobis: quia et vidistis me, et non credidistis.

g Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet.

h Et eum qui venit ad me, non eiiciam foras.

i Quia descendi de coelo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

k Haec est enim voluntas eius qui misit me Patris, ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die.

l Haec est autem voluntas Patris mei, qui misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam aeternam.

m Et ego resuscitabo eum in novissimo die.

LECTIO IV.

Posita Iudaeorum interrogatione; hic ponitur responsio Christi. Et primo ostendit originem cibi spiritualis. Secundo probat eam, ibi, *Panis enim verus* etc. Circa primum sciendum est, quod Iudaei duo proposuerant Christo circa originem cibi corporalis, quem patres eorum habuerunt, scilicet datorem, qui fuit Moyses, et locum, quia de coelo. Et ideo Dominus circa originem cibi spiritualis haec duo removens, ponit alium esse datorem cibi spiritualis, et alium locum. Unde dicit removendo praedicta, *Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem* etc. Alius est qui dat, quia Pater meus non panem corporalem, sed panem verum de caelo. Sed contra, nunquid non vere panis fuit, quem habuerant patres

in deserto? Respondeo. Si accipiatur verum secundum quod dividitur contra falsum, sic panis ille verus fuit: non enim falsum erat miraculum de manna. Si autem accipiatur verum, prout veritas dividitur contra figuram, sic panis ille non fuit verus, sed figura panis spiritualis, scilicet Domini nostri Iesu Christi, quem ipsum manna significat, ut dicit Apostolus *1. Cor. 11. Omnes eandem escam spiritualem manducaverunt.* Item contra hoc quod dicit, *Non dedit nobis panem de coelo*, est, quod dicitur *in Psal. 77. Panem coeli dedit eis*. Respondeo. Coelum accipitur tripliciter. Quandoque pro aere: *Matth. 12. Volucres coeli comederunt illud.* Et *in Psal. 17. Intonuit de coelo Dominus.* Quandoque pro coelo sydereo, secundum illud *Psal. 113. Coelum coeli Domino.* Et *Matt. 24. Stellae cadent de coelo.* Quandoque vero pro ipsis spiritualibus bonis: *Matth. 5. Gaudete et exultate, quia merces vestra multa est in coelo.* Manna ergo de coelo fuit non sydereo, seu spirituali, sed aereo. Vel dicitur de coelo, inquantum erat figura veri panis coelestis Domini nostri Iesu Christi. Consequenter cum dicit.

b Probat, quod sit de coelo, et per effectum eius: verum enim coelum est spiritualis naturae, cui per se convenit vita, et ideo per se vivificat: *infr. eo. Spiritus est qui vivificat;* ipse autem Deus est actor vitae. Ex hoc ergo cognoscitur, quod panis iste spiritualis est de caelo, cum faciat proprium effectum ei dat vitam: nam panis ille corporalis vitam non dabat, quia omnes qui manna manducaverunt, mortui sunt, iste autem dat vitam; et ideo dicit, panis verus est, et non figuralis, *qui de coelo descendit:* et hoc patet, quia *dat vitam mundo*, nam Christus qui est verus panis, quos vult vivificat: *infra 10. Ego veni ut vitam habeant* etc. Ipse etiam de caelo descendit: *supra 3. Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, filius hominis qui est in coelo.* Sic ergo Christus verus panis vitam dat mundo, ratione suae divinitatis, et descendit de caelo, ratione humanae naturae: nam, ut *supra 3.* dictum est, descendisse de coelo dicitur assumendo humanam naturam: *Philip. 2. Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens.*

c Hic agitur de adeptione cibi spiritualis. Et primo ponitur petitio ipsius cibi. Secundo ponitur expositio, ibi, *Dicit autem eis Iesus, ego sum* etc. Ubi ostendit modum adeptionis. Sciendum est autem circa primum quod Iudaei verba Domini carnaliter intelligebant; et ideo quia in desiderio carnalium erant, cibum carnalem petunt a Christo, unde dixerunt ad eum, *Domine semper da nobis hunc panem*, qui refriat hoc modo. Et Samaritana verbum de aqua spirituali carnaliter intelligebat, et indigentia carere volens dixit, *Domine da mihi hanc aquam.* Et licet isti verba Domini carnaliter de cibo intelligant, et carnaliter petant, tamen eorum petitio spiritualiter intellecta nobis competit: *Matth. 6. Panem nostrum quotidianum* etc. quia non possumus sine hoc pane vivere. Consequenter cum dicit.

d Ostendit modum adeptionis, ostendens primo quid sit iste panis. Secundo quando acquiratur, ibi, *Omne, quod dat mihi Pater* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit expositionem panis praedicti. Secundo expositionis rationem assignat, ibi, *Qui venit ad me* etc. Tertio exponendi necessitatem manifestat, ibi, *Sed dixi vobis* etc. Dixit ergo eis Iesus: *Ego sum panis vitae:* nam, sicut supra dictum est, verbum sapientiae est specialis cibus mentis, quia eo mens sustentatur: *Eccl. 15. Cibavit illum pane vitae et intellectus.* Dicitur autem panis sapientiae esse panis vitae ad differentiam panis corporalis, qui est panis mortis, qui non competit nisi ad restaurandum defectum mortalitatis, unde et solum in hac vita mortali necessarius est; sed panis sapientiae divinae est per se vivificativus, nec habet mortem contrarium. Item panis corporalis non dat vitam, sed tamen praeexistentem sustentat ad tempus; sed panis spiritualis ita vivificat, quod dat vitam, nam anima incipit vivere per hoc, quod adhaeret Verbo Dei: *Psal. 35. Apud te est fons vitae.* Quia ergo omne verbum sapientiae derivatur a Verbo Dei unigenito: *Eccl. 1. Fons sapientiae unigenitus Dei, residens in excelso;* ideo ipsum Dei Verbum principaliter dicitur panis vitae: et ideo Christus dicit, *Ego sum panis vitae.* Et quia caro Christi ipsi Verbo Dei unita est, habet etiam, quod sit vivificativa, unde et corpus sacramentaliter sumptum vivificativum est: nam per mysteria quae Christus in carne sua complevit, dat vitam mundo: et sic caro Christi propter Domini verbum panis est, non consuetae vitae, sed illius quae morte non reseratur. Et ideo caro Christi dicitur panis: *Gen. pen. Aser pinguis panis eius.* Significatur etiam per manna: *1. Cor. 11. Manna interpretatur, Quid est hoc?* quia Iudaei illud videntes admirabantur, dicentes unus ad alium, quid est hoc? Sed nihil est admirabilius quam filius Dei homo factus, ita ut cuilibet contingat quaerere quid est hoc, idest quomodo filius Dei filius hominis est, quomodo ex duabus naturis sit una persona Christi: *Isa. 9. Vocabitur nomen eius admirabilis* etc. Est etiam mirabile, quomodo Christus sit sub sacramento. Consequenter cum dicit.

e Assignat rationem expositionis, et hoc ex effectu istius panis. Panis enim corporalis comestus non in perpetuum famem aufert, cum corrumpatur, et reficiat, et ideo exigitur ad nutrimentum; panis autem spiritualis dans per se vitam, nunquam corrumpitur; et ideo homo semel comedens nunquam esurit; et ideo dicit, *Qui venit ad me, non esuriet, et qui credit* etc. Hoc autem quod dicit, scilicet *Qui venit, et qui credit, non esuriet, nec sitiet*, non differunt secundum Augustinum: quia idem est venire ad eum, et credere in eum, quia ad Deum venimus non passibus corporis, sed mentis, quorum primus est fides: idem est etiam comedere et bibere, utroque enim significatur aeterna satietas, ubi nulla est egestas: *Mat. 5. Beati qui esuriunt, et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur*, ut sit idem cibus sustentans, et potus refrigerans. Causa autem quare temporalia non auferunt sitim in perpetuum, una quidem est, quia non simul sumuntur, sed paulatim, et quasi cum motu; et ideo semper restat aliquid sumendum: et propter hoc sicut congruit delectatio et satietas ex iam sumpto, ita et desiderium restat ex sumendo. Alia vero est, quia corrumpuntur; unde remanet memoria ex corrupto, et generatur iterato desiderium eorum. Spiritualia vero et simul sumuntur, et non corrumpuntur, nec deficiunt; et ideo eorum satietas manet

in perpetuum: *Apoc. 7. Non esurient, neque sitient: Psal. 15 Adimplebis me laetitia cum vultu tuo, delectationes in dextera* tua, idest in spiritualibus bonis, *usque in finem*. Consequenter enim dicit.

f Ponitur exponendi necessitas, posset enim aliquis dicere: nos quaesivimus panem, sed tu non respondes, Dabo vobis illum, vel non dabo, sed potius dicis, Ego sum etc. et ideo non videtur bona responsio tua. Sed quod bona sit, ostendit Dominus dicens, *Dixi vobis* etc. quod idem est ac si aliquis haberet panem coram se, ignorans illum, et dicatur ei, Ecce panis coram te est; et ideo dicit, *Dixi vobis*, ego sum panis vivus, *et vidistis me, et non credidistis*, idest desideratis panem, et habetis illum coram vobis, et tamen non sumitis, quia non creditis. In quo eorum incredulitatem improperat eis: *infra 15. Sed viderunt et oderunt* etc. Consequenter cum dicit.

g Ostendit quomodo acquiratur. Et primo ponit modum acquirendi. Secundo finem perventionis, ibi, *Et eum qui venit* etc. Tertio manifestat, quod dicit, ibi, *Qui descendi* etc. Sciendum est circa primum, quod ipsum credere nostrum est nobis ex dono Dei: *Eph. 2. Gratia salvati estis, et non ex vobis, Dei enim donum est: Philip. 1. Vobis datum est ut non solum in illum credatis* etc. Dicitur autem quandoque Deus Pater dare Filio homines credentes, sicut hic *omne quod dat mihi Pater* etc. Quandoque Filius dat Patri, sicut illud *1. Cor. 15. Cum tradiderit regnum Deo et Patri*. Ex quo intelligimus, quod sicut Pater dans non adimit sibi regnum, ita nec Filius. Pater autem Filio dat, inquantum facit hominem Verbo suo adhaerere: *1. Cor. 1. Per quem*, scilicet Patrem, *vocati estis in societatem filii eius*. Filius vero tradit Patri, inquantum Verbum est manifestativum ipsius Patris: *infra 17. Pater manifestavi nomen tuum hominibus*. Sic ergo dicit. *Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet*, idest qui in me credunt, quos Pater mihi facit adhaerere ex dono suo. Sed diceret forte aliquis, quod non necessarium est, quod aliquis dono Dei utatur: multi enim recipiunt donum Dei, qui non utuntur eo. Quomodo ergo dicit, *Omne quod dat mihi Pater* etc. Ad quod dicendum est, quod in datione ista non solum intelligitur habitus, qui est fides et huiusmodi, sed etiam interior instinctus ad credendum. Quicquid autem facit ad salutem, totum est ex dono Dei. Sed restat quaestio, quia si omne quod dat Pater Christo, ad eum vadit, ut ipse dicit; illi soli ad Deum vadunt quos Pater dat ei. Non ergo debet imputari illis qui non vadunt, cum non detur eis. Ad quod dicendum, quod non imputatur eis, si absque auxilio Dei ad fidem venire non possunt, sed hoc ei imputatur qui non venit, quia impedimentum praestat, quod non veniat, avertens se a salute, cuius via, quantum in se est, omnibus est aperta. Finis autem perventionis ponitur cum dicit.

h Posset enim aliquis dicere: Veniemus ad te, sed tu non recipies nos; et ideo dicit hoc excludens, *Eum qui venit ad me*, passibus fidei, et bonis operationibus, *non eiiciam foras*. In quo dat intelligere, esse se intus: illud est enim intus unde exitur foras. Attendamus ergo quid sit istud intrinsecum, et quomodo inde eiiciantur. Sciendum quidem igitur est, quod omnia visibilia cum dicantur esse quasi quaedam exteriora respectu spiritualium, quanto aliquid est magis spirituale, tanto magis est intrinsecum. Ergo duplex est intrinsecum. Unum est profundissimum, scilicet gaudium vitae aeternae, quod secundum Augustinum est magis penetrale et dulce secretum sine taedio, sine amaritudine malarum cogitationum, sine interpellatione tentationum, et dolorum, de quo dicitur *Matth. 25. Intra in gaudium Domini*: et *Psal. 30. Abscondes eos in abscondito faciei tuae*, idest in plena visione tuae essentiae: et ab hoc intrinseco nullus eiicietur: *Apoc. 3. Qui vicerit, faciam illum columnam* etc. et foras non egredietur: quia, ut dicitur *Matth. 25. Ibunt iusti in vitam aeternam*. Aliud intrinsecum est rectitudo conscientiae, quae est spirituale gaudium; et de hoc dicitur *Sapien. 8. Intrans in domum meam conquiescam*. Et *Cant. 1. Introduxit me Rex in cellaria sua*: et de isto aliqui eiiciuntur. Et ideo quod Dominus dicit, *non eiiciam foras*, potest dupliciter intelligi. Uno modo, ut illi dicantur ad ipsum venire, qui sunt dati ei a Patre per aeternam praedestinationem: et de illis dicit, *Eum qui venit ad me*, praedestinatus a Patre, *non eiiciam foras: Rom. 11. Non repulit Deus plebem suam quam elegit*. Alio modo, quia illi qui egrediuntur, non tanquam a Christo eiecti egrediantur; sed causa eiectionis sit ex parte ipsorum, qui per infidelitatem et peccata a secreto rectae conscientiae recedunt, et sic dicitur, *non eiiciam ego foras*, sed ipsi se eiiciunt: *Hier. 23. Vos estis onus, proiiciam vos, dicit Dominus*. Et hoc modo eiectus est foras, qui ad nuptias intraverat, non habens vestem nuptialem, ut dicitur *Matt. 27*. Rationem autem praemissorum assignat, cum dicit.

i Et primo ponit propositum de implenda voluntate Patris. Secundo manifestat quae sit voluntas Patris, ibi, *Haec est voluntas*. Tertio ostendit finalem voluntatis impletionem, ibi, *Et ego resuscitabo* etc. Circa primum sciendum est, quod litera ista potest legi dupliciter. Uno modo secundum Augustinum; alio modo secundum Chrysostomum. Secundum Augustinum quidem sic. *Eum qui venit ad me, non eiiciam foras*; et hoc ideo, quia ille venit ad me qui meam humilitatem imitatur: *Matt. 9.* cum diceret Dominus, *Venite ad me omnes qui laboratis*; consequenter subdit, *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*. Vera autem Filii Dei mititas in hoc est, quia voluntatem suam supposuit voluntati Patris; et ideo dicit, *Non eiiciam, quia descendi de caelo* etc. Propter animam a Deo exiit, quia superba erat; et ideo necesse est humilitate regredi veniendo ad Christum per imitationem suae humilitatis, quae in hoc est, quod non facit voluntatem suam solum, sed Dei Patris. Sciendum est autem, quod in Christo fuit duplex voluntas. Una secundum humanam naturam, quae est sibi propria, et natura, et voluntate Patris. Alia secundum naturam divinam, quae est eadem cum voluntate Patris. Voluntatem ergo suam, scilicet humanam, ordinavit sub voluntate divina, quia obedientiam suam sub effectu paternae voluntatis ostendit ipse, volens voluntatem Patris explere: *Psal. 39. Ut faciam voluntatem tuam, Deus meus volui*. Hanc voluntatem fieri in nobis petimus, cum dicimus *Matth. 9. Fiat voluntas tua*. Illi ergo non eiiciuntur foras, qui non faciunt voluntatem suam, sed voluntatem

Dei: nam diabolus volens facere voluntatem suam, quod est superbiae, eiectus est de caelo, et primus homo de paradiso. Secundum Chrysostomum vero sic. Ideo non eiicio foras eum qui venit ad me, quia ad hoc veni, ut impleam voluntatem Patris de salute hominum. Si ergo pro salute hominum incarnatus sum, quomodo debeo eos eiicere? Et hoc est quod dicit, ideo non eiicio, quia *descendi de caelo non ut faciam, voluntatem meam*, scilicet humanam, ut proprium mihi acquiram; *sed voluntatem eius qui misit me Patris, qui vult omnes homines salvos fieri*, ut dicitur *1. Tim. 2.* Et ideo quantum est ex me, nullum eiicio: *Rom. 5. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii eius, multo magis reconciliati salvi erimus vita ipsius*. Quae autem sit voluntas Patris, exponit primo cum dicit.

k Secundo rationem assignat, ibi, *Haec est enim voluntas* etc. Dixit ergo. *Non eiiciam foras eos qui ad me veniunt*, quia carnem assumpsi, ut faciam voluntatem Patris. Voluntas autem eius qui misit me Patris, haec est, scilicet ut non eiiciam foras; et ideo non eiiciam: *1. Ti. 4. Haec est voluntas Dei, sanctificatio vestra*. Et ideo dicit, *ut omne quod dedit mihi Pater*, idest *ut nihil perdam*, quousque perveniat ad resurrectionem futuram, in qua aliqui perdentur, non tamen de illis qui dati sunt ei per aeternam praedestinationem, sed impii: *Psal. 1. Iter impiorum peribit*. Illi vero qui usque tunc conservantur, non perdentur. Per hoc autem quod dicit, *Non perdam*, non est intelligendum, quod indigeat eorum, aut quod detrimentum sit ei si pereunt; sed dicit hoc propter affectum suum ad salutem illorum, et bonum illorum quod reputat suum. Sed contra est quod dicitur *inf. 17. Nemo ex eis*, scilicet quos dedisti mihi, *periit*, nisi *filius perditionis*. Ergo aliqui eorum qui dati sunt ei per aeternam praedestinationem, perduntur. Non est ergo verum hoc quod dicit, *non perdam ex eo*. Sed dicendum est, quod ex illis qui dati sunt ei per praesentem iustitiam, perduntur, non autem de illis qui dati sunt per aeternam praedestinationem. Rationem autem divinae voluntatis ponit cum dicit.

l Ratio quare Pater vult, quod non perdam ex eo quod dedit mihi, est, quia voluntas Patris est vivificare spiritualiter homines, quia ipse est fons vitae: et quia aeternus est, quantum est de se, voluntatis eius est, ut omnis qui venit ad me, habeat vitam aeternam: et hoc est quod dicit, *Haec est voluntas Patris qui misit me, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum* etc. Sed attendendum est quod supra dixit, *Qui videt Filium, et credit ei* etc. hic vero dicit, *Qui credit in eum*, ut det intelligere eandem divinitatem Patris, et Filii, cuius visio per essentiam est ultimus finis noster et obiectum fidei. Quod vero dicit *videt*, non intelligitur de visione per essentiam, quam praecedit fides, sed de visione corporali Christi, quae inducit ad fidem; et ideo signanter dicit, *Qui videt Filium, et credit in eum: supra 3 Qui credit in eum, non iudicatur, sed transit a morte in vitam: infra 20. Haec autem scripta sunt, ut credatis, quoniam Iesus Christus est filius Dei, ut credentes vitam habeatis in nomine eius*. Haec autem Patris voluntas similiter implebitur; et ideo subdit. Et quia ita vult.

m Ut non solum in anima, sed etiam in corpore habeat vitam aeternam: *Dan. 12. De his qui in pulvere dormiunt, evigilabunt alii in vitam aeternam, alii vero in opprobrium sempiternum*: sicut et Christus resurrexit: *Rom. 6. Christus resurgens ex mortuis iam non moritur* etc.

LECTIO V.

Murmurabant ergo Iudaei de illo, quia dixisset, ego sum panis vivus, qui de coelo descendi, et dicebant:

b Nonne hic est filius Ioseph, cuius nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic, quia de coelo descendi?

c Respondit ergo Iesus, et dixit eis: Nolite murmurare in invicem: Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum.

d Et ego resuscitabo eum in novissimo die.

e Est scriptum in prophetis, erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem.

LECTIO V.

Posita doctrina Christi; hic excluditur contradictio praedictae doctrinae. Et primo quantum ad turbas murmurantes. Secundo quantum ad discipulos dubitantes, ibi, *Multi ergo audientes* etc. Circa primum duo facit. Primo exprimit murmur turbarum de origine spiritualis cibi. Secundo mitigat eorum litigium de cibi spiritualis manducatione, ibi, *Litigabant ergo* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur murmur turbarum. Secundo repressio murmuris, ibi, *Respondit ergo Iesus, et dixit eis*. Circa primum duo facit. Primo ponitur occasio murmuris. Secundo ponuntur murmurantium verba, ibi, *Nonne iste est* etc. Concludit ergo ex praemissis verbis Christi, quod quidam de quodam dictorum verborum murmurabant, quia scilicet dixerat, ego sum panis vivus qui de caelo descendi, quem quidem spiritualem panem non capiebant, nec desiderabant; et ideo murmurabant, quia in spiritualibus mentem fundatam non habebant, et huius rei antiquam consuetudinem habebant, secundum illud *Psal. 105. Murmuraverunt in tabernaculis*. Et *1. Cor. 10. Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt*. Ideo autem, ut Chrysostomus dicit, usque huc non murmurabant, quia semper sperabant se consecuturos corporalem escam, qua spe subtracta statim murmurare incipiunt, licet aliam causam praetendant; non autem manifeste contradicunt propter reverentiam, quam adhuc habebant ad ipsum ex memoria praecedentis miraculi. Verba autem murmurantium ponit cum dicit.

b Quia enim carnales erant, carnalem Christi generationem solam considerabant, ex qua impediebantur ne cognoscerent spiritualem, et aeternam; et ideo de sola carnali loquuntur, secundum illud *supra 3. Qui de terra est, de terra loquitur*: et spiritualem non capiunt: unde subdunt, *Quomodo ergo dicit* etc. Vocant autem eum filium Ioseph propter reputationem,

quia nutritius eius erat, secundum illud *Luc. 3. Ut putabatur filius Ioseph.* Murmurationis autem repressio ponitur cum dicit.

c Et primo reprimit ipsorum murmur. Secundo satisfacit dubitationi, ibi, *Amen amen dico vobis, qui credit* etc. Circa primum duo facit. Primo cohibet eorum murmur. Secundo assignat causam murmuris eorum, ibi, *Nemo potest* etc. Cognoscens ergo Iesus eorum murmur, respondit: et comprimens ipsum murmur eorum, dixit eis, *Nolite murmurare* etc. Hoc namque est salubre documentum: qui enim murmurat, ostendit mentem suam in Deo non esse firmatam; et ideo dicitur *Sap. 1. Custodite vos a murmuratione, quae nihil prodest.* Causa autem murmuris est infidelitas eorum; et ideo hanc ostendit dicens, *Nemo potest* etc. Ubi primo ostendit necessariam esse Patris attractionem ad hoc, ut veniatur ad Christum. Secundo ostendit modum attrahendi, ibi, *Est scriptum in prophetis* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit humanae facultatis defectum. Secundo divini auxilii subsidium. Tertio auxilii finem seu fructum. Est ergo humana facultas deficiens ad veniendum ad Christum per fidem; et ideo dicit, *nemo potest venire ad me.* Secundo divinum auxilium est efficax ad subveniendum; unde subdit, *Nisi Pater* etc. Sed finis seu fructus est optimus; unde sequitur, *Et ego resuscitabo eum* etc. Dicit ergo primo: Non est mirum si murmuratis, quia nondum estis tracti a Patre ad me: nam *nemo potest ad me venire*, in me credendo, *nisi Pater* etc. Sed hic est triplex quaestio. Prima est de hoc quod dicit, *nisi Pater traxerit eum.* Cum enim ad Christum veniamus credendo, sicut supra eodem dictum est, venire ad Christum est credere in eum; credere autem nullus potest nisi volens. Cum ergo tractio importet violentiam quandam. Ergo qui tractus venit ad Christum, cogitur. Respondeo. Dicendum, quod hoc quod hic dicitur de hac tractione Patris, non importat coactionem, cum non omnis trahens faciat violentiam. Sic ergo multipliciter Pater trahit ad Filium, secundum multiplicem modum trahendi absque violentia in hominibus; nam aliquis homo trahit aliquem persuadendo ratione: et hoc modo Pater trahit homines ad Filium, demonstrando eum esse filium suum; et hoc dupliciter, vel per internam revelationem: *Matth. 16. Beatus es Simon Bar-iona, quia caro et sanguis non revelavit tibi*, scilicet Christum esse Filium Dei vivi, *sed Pater meus.* Vel per miraculorum operationem, quam habet a Patre; *supr. 5. Opera quae dedit mihi Pater, ipsa testimonium perhibent de me.* Item aliquis trahit alium alliciendo: *Prov. 7: Blanditiis labiorum suorum protraxit eum:* et hoc modo illi qui attendunt ad Iesum propter auctoritatem paternae maiestatis, trahuntur a Patre: quicumque enim credit in Christum, propter hoc quod credit eum Filium Dei, hunc Pater trahit ad Filium, idest paterna maiestas. Hoc modo non trahitur Arius, qui Christum non verum Dei Filium, nec de substantia Patris genitum credebat. Non sic tractus est Fotinus, Christum purum hominem dogmatizans. Sic ergo trahuntur a Patre, sua maiestate allecti. Sed trahuntur etiam a Filio admirabili delectatione, et amore veritatis, quae est quod ipse est Filius Dei. Si enim, ut dicit Augustinus, *trahit sua quemque voluptas, quanto fortius debet homo trahi ad Christum, si delectatur veritate, beatitudine, iustitia, sempiterna vita, quod totum est Christus.* Ab isto ergo si trahendi sumus, trahamur per dilectionem veritatis, secundum illud *Ps. 36. Delectare in Domino* etc. Hinc sponsa dicebat *Cant. 1. Trahe me post te* etc. Sed quia non solum revelatio exterior, vel obiectum, virtutem attrahendi habet, sed etiam interior instinctus impellens, et movens ad credendum; ideo trahit multos Pater ad Filium per instinctum divinae operationis moventis interius cor hominis ad credendum: *Phil. 2. Deus est qui operatur in nobis velle et perficere: Ose. 11. In funiculis Adam traham eos in vinculis caritatis: Prov. 11. Cor Regis in manu Domini, quocumque voluerit, inclinabit illud.* Secunda quaestio est. Quia cum dicatur, quod Filius trahit ad Patrem: *Matth. 11. Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare: infra 17. Pater manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi;* quomodo hic dicitur quod Pater trahit ad Filium? Sed dicendum, quod ad hoc potest dupliciter responderi: nam de Christo possumus loqui, aut secundum quod est homo, aut secundum quod est Deus. Secundum autem quod homo, Christus est via: *infra 14. Ego sum via:* et secundum quod est Christus, ducit ad Patrem, sicut via ad terminum seu finem. Pater vero trahit ad Christum hominem, inquantum dat nobis suam virtutem, ut credamus in Christum: *Ephes. 2. Gratia salvati estis, et hoc non ex vobis, Dei enim donum est.* Inquantum est Christus, est Verbum Dei, et manifestativum Patris; sic Filius trahit ad Patrem. Pater autem trahit ad Filium, inquantum manifestat ipsum. Tertia quaestio est de hoc quod dicit, quod nemo venire potest nisi tractus a Patre: quia secundum hoc, si nullus veniat ad Christum, non imputatur ei, sed ei qui non trahit eos. Respondeo. Dicendum, quod vere nullus venire potest, nisi tractus a Patre: nam sicut grave per naturam non potest per se sursum ferri, nisi trahatur ab alio, ita cor humanum ex se ad inferiora tendens non potest sursum elevari, nisi tractum. Si vero non elevatur, non est defectus ex parte trahentis, qui quantum in se est, nulli deficit, sed est propter impedimentum eius qui non trahitur. Aliter autem, quantum ad hoc pertinet, possumus loqui de hominibus in statu naturae integrae, et aliter in statu naturae corruptae; nam in natura integra non erat aliquod impedimentum prohibens ab hac tractione: unde tunc omnes homines huius tractionis poterant esse participes; sed in natura corrupta omnes per impedimentum peccati aequaliter prohibentur ab hac tractione, et ideo omnes indigent trahi. Deus autem omnibus ad trahendum manum porrigit quantum in se est, et quod plus est, non solum attrahit manum recipientis, sed etiam aversos a se convertit, secundum illud *Thren. ult. Converte nos Domine, et convertemur*, et in *Psal. 84.* secundum aliam literam, *Deus tu convertens vivificabis nos.* Ex quo ergo Deus paratus est dare omnibus gratiam, et ad se trahere, non imputatur ei si aliquis non accipiat, sed ei qui non accipit. Quare autem non omnes aversos trahit, sed aliquos, licet sint omnes aequaliter aversi, ratio quidem in generali potest assignari, ut scilicet in illis qui non trahuntur, ap-

pareat et refulgeat ordo divinae miscricordiae. Quare autem in speciali trahat hunc, et illum non trahat, non est ratio aliqua, nisi beneplacitum voluntatis divinae. Unde dicit Augustinus: *Quem trahat, et quem non trahat, quare illum trahat, et illum non trahat, noli velle iudicare, si non vis errare. Semel accipe et intellige, nondum traheris, ora ut traharis.* Hoc etiam ostendi potest per esemplum: nam assignari potest ratio quare artifes ponit aliquos lapides inferius, et aliquos superius, et aliquos ex lateribus, ex dispositione domus, cuius complementum hoc exigit; sed quare hos lapides hic ponat, et hos ibi, dependet a sua simplici voluntate. Et inde est, quod prima ratio dispositionis refertur ad voluntatem artificis. Sic ergo Deus ad complementum universi quosdam quidem trahit, ut in eis appareat sua misericordia; quosdam vero non trahit, ut ostendatur in eis sua iustitia. Sed hos trahit, illos non trahit secundum suum beneplacitum voluntatis. Similiter etiam quare in Ecclesia aliquos fecit Apostolos, alios Confessores, alios Martyres, ratio est propter Ecclesiae decorem et complementum; sed quare Petrum fecit Apostolum, Stephanum Martyrem, et Nicolaum Confessorem, non est alia ratio nisi voluntas sua. Sic ergo patet humanae facultatis defectus, et ausilii divini subsidium. Sequitur ausilii finis et fructus cum dicit.

d Etiam inquantum homo: nam per ea quae Christus in carne sua gessit, consequimur resurrectionis fructum: *Rom. 5. Sicut per hominem mors, ita et per hominem resurrectio mortuorum. Ego* ergo secundum quod homo, *resuscitabo eum*, non solum ad vitam naturae, sed etiam ad vitam gloriae. Et hoc *in novissimo die:* tenet enim fides catholica, quod status mundi innovabitur: *Apoc. 21. Vidi coelum novum et terram novam.* Et inter alia quae ad hanc innovationem concurrent, credimus caeli motum cessare, et per consequens tempus: *Apoc. 10. Et angelus quem vidi stantem* etc. Et infra, *quia tempus non erit amplius.* Quia ergo cessante tempore in resurrectione, cessabit etiam nox et dies, secundum illud *Zachar. 14. Erit dies una*, quae nota est Domino, *non dies, neque nox;* ideo dicit, *resuscitabo eum in novissimo die.* Quare autem usque tunc coeli motus duret et tempus, non minus, vel amplius, sciendum est quod illud quod est propter aliud, diversimode disponitur secundum diversam dispositionem eius propter quod est. Omnia autem corporalia propter hominem facta sunt; et ideo secundum diversam dispositionem hominis diversimode ea disponi oportet. Quia ergo in hominibus quando resurgent, inchoabitur status incorruptionis, secundum illud *1. Cor. 15. Mortale hoc induet incorruptionem;* ideo cessabit tunc etiam corruptio in rebus. Unde cessabit motus caeli, qui est causa generationis, et corruptionis in rebus corporalibus: *Rom. 8. Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem filiorum Dei.* Sic ergo patet, quod ad fidem necessaria est nobis attractio Patris. Consequenter cum dicit.

e Determinat modum attrahendi. Et primo ponit attrahendi modum. Secundo attractionis efficaciam, ibi, *Omnis qui audivit a Patre.* Tertio excludit opinatum modum attractionis, ibi, *Non quia Patrem* etc. Modus autem attrahendi est congruus, quia trahit revelando et docendo; et hoc est quod dicit, *Scriptum est in prophetis, erunt omnes docibiles Dei* etc. Beda dicit hoc esse scriptum in Ioel; sed non videtur espresse ibi esse, licet aliquid consonum dicatur et *Ioel. 2. Filii Sion exultate in Domino Deo vestro, quia dabit vobis doctores iustitiae.* Ideo autem secundum Bedam dicit in prophetis, ut det intelligere, quod sensus iste potest colligi ex diversis dictis prophetarum. Sed expressius videtur hoc dici *Isa. 54. Ponam filios tuos universos doctos a Domino.* Dicitur etiam *Hiere. 3. Dabo vobis pastores iuxta cor meum, qui pascent vos scientia, et doctrina.* Hoc autem quod dicit, *Erunt omnes*, potest tripliciter intelligi. Uno modo, ut ly *omnes* supponat pro omnibus hominibus mundi. Alio modo, ut supponat pro omnibus qui sunt in Ecclesia Christi. Tertio modo pro omnibus qui erunt in regno coelorum. Si autem dicatur primo modo, videtur non esse verum: nam statim subdit, *Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me.* Si ergo omnes de mundo erunt docibiles, ergo omnes venient ad Christum. Sed hoc est falsum, quia non omnium est fides. Sed ad hoc tripliciter respondetur. Nam secundum Chrysostomum primo modo dicendum, hoc dictum esse de pluribus, *Erunt*, inquit, *omnes*, ideat plurimi; secundum quem modum dicitur *Matt. 8. Multi venient ab Oriente, et Occidente* etc. Secundo, quod *Omnes*, quantum est ex Deo, *erunt docibiles;* sed quod aliqui non doceantur, est ex parte eorum: sol enim quantum est de se, omnes illuminat; potest autem ab aliquibus non videri, si claudant oculos, vel si sint caeci: et hoc modo dicit Apostolus *2. Timot. ult. Vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire.* Tertio modo secundum Augustinum, quod haec est accommoda distributio, ut dicatur, *Omnes erunt docibiles Dei*, ideat omnes qui docentur, a Deo docentur, sicut loquimur de aliquo literarum magistro: dicimus enim, si est in civitate, solus iste docet omnes pueros de civitate, quia nullus docetur in ea nisi ab illo: et hoc modo dicitur *sup. 1. Erat lux vera* etc. *quae illuminat* etc. Si autem esponatur de illis qui sunt in Ecclesia congregati, dicitur, *Erunt omnes*, scilicet qui sunt in ecclesia, *docibiles Deo*: nam *Isa. 54.* dicitur, *Ponam universos filios doctos a Domino.* In quo quidem ostenditur sublimitas fidei christianae, quae non inhaeret doctrinae humanae, sed doctrinae Dei: doctrina enim veteris Testamenti data fuit per prophetas, sed doctrina novi Testamenti est per ipsum Filium Dei: *Heb. 1. Multifariam multisque modis*, idest in veteri Testamento, *Deus loquens* etc. *novissime diebus istis* et caet. et *eod. 2. Quae cum initium accepisset enarrari per Dominum* etc. Si ergo omnes, qui sunt in Ecclesia, sunt docti non ab Apostolis, non a Prophetis, sed ab ipso Deo: et secundum Augustinum hoc ipsum quod ab homine docemur, est ex Deo, qui docet interius: *Matth. 29. Unus est magister vester Christus:* nam intelligentia, quae necessaria est praecipue ad doctrinam, est nobis a Deo. Si autem esponatur de his qui sunt in regno coelorum etc. tunc, *Omnes erunt docibiles Deo*, quia eius essentiam immediate videbunt: *1. Io. 3. Videbimus eum sicuti est.* Attractio autem Patris efficacissima est, quia, *Omnis qui au-*

dicit a Patre, et didicit etc. ubi duo ponit, unum scilicet quod pertinet ad donum Dei, cum dicit, *Audivit*, scilicet Deo revelante; aliud quod pertinet ad liberum arbitrium, cum dicit, *Et didicit*, scilicet per assensum; et ista duo necessaria sunt in omni doctrina fidei. *Omnis qui audivit a Patre*, docente et manifestante, *et didicit*, praebente assensum, *venit ad me*, venit, inquam, tripliciter, per cognitionem veritatis, per amoris affectum, et per operis imitationem. Et in quolibet oportet quod audiat et discat: nam qui venit per cognitionem veritatis, oportet eum audire Deo inspirante, secundum illud *Psal. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus:* et addiscere per affectum, ut dictum est; qui vero venit per amorem et desiderium, ut dicitur *inf. 7. Si quis sitit, veniat ad me et bibat;* et hunc oportet audire verbum Patris, et capere illud ad hoc ut addiscatur et afficiatur. Ille enim discit verbum, qui capit illud secundum rationem dicentis. Verbum autem Dei Patris est spirans amorem. Qui ergo capit illud cum fervore amoris, discit: *Sap. 7. In animas sanctas se transfert, prophetas, et amicos Dei constituit*. Per operis autem imitationem itur ad Christum, secundum illud *Mat. 2. Venite ad me omnes qui laboratis* etc. Et hoc etiam modo quicumque discit, venit ad Christum: nam sicut conclusio se habet in scibilibus, ita et operatio in operabilibus. In scientiis autem quicumque perfecte discit, venit ad conclusionem. Ergo in operabilibus, qui perfecte verba discit, venit ad rectam operationem: *Isa. 50. Dominus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico*. Sed quia aliqui potuerunt opinari quod omnes homines visibiliter a Patre audirent, et addiscerent; ideo ut hoc Dominus excludat, subdit, *Non quia Patrem vidit quisquam*, idest aliquis homo vivens in hac vita, non vidit Patrem in sua essentia, secundum illud *Exo. 23. Non videbit me homo, et vivet, nisi is*, scilicet Filius, *qui est a Deo, hic vidit Patrem*, suum per essentiam. Vel *quisquam* non vidit Patrem visione comprehensionis, qua visione, nec homo, nec angelus eum vidit unquam, nec videre potest, *nisi is qui est ex Deo*, idest Filius: *Matth. 11. Nemo novit Patrem nisi Filius*. Cuius quidem ratio est, quia cum omnis visio, sive cognitio fiat per aliquam similitudinem, secundum modum similitudinis, quam habent creaturae ad Deum, secundum hoc habent cognitionem ipsius: unde et Philosophi dicunt, quod intelligentiae cognoscunt primam causam, secundum hanc quam habent similitudinem eius. Omnis autem creatura participat quidem aliquam similitudinem Dei, sed in infinitum distantem a similitudine suae naturae; et ideo nulla creatura potest ipsum cognoscere perfecte et totaliter, prout est in sua natura. Filius autem, quia perfecte totam naturam Patris accepit per aeternam generationem, ideo totaliter videt, et comprehendit. Sed attendendum congruum ordinem loquendi: nam supra cum loqueretur de cognitione aliorum, usus est verbo auditus; hic vero cum loquitur de cognitione Filii, utitur verbo visionis: nam cognitio quae est per visum, est immediata et aperta; ea vero quae est per auditum, fit mediante eo qui vidit: sic et nos cognitionem quam habemus de Patre, accepimus a Filio, qui vidit, ut sic nullus Patrem cognoscat nisi per Christum, qui eum manifestat, et nullus ad Filium veniat, nisi a Patre manifestante audierit.

LECTIO VI.

Amen amen dico vobis: Qui credit in me, habet vitam aeternam.

b Ego sum panis vitae.

c Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt.

d Hic est panis de coelo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur.

e Ego sum panis vivus, qui de coelo descendi.

f Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in aeternum.

g Et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.

LECTIO VI.

Represso Iudaeorum murmure, consequenter Dominus satisfacit dubitationi, quae orta erat in cordibus Iudaeorum de verbo quod dixerat, scilicet *Ego sum panis qui de caelo descendi*. Ubi intendit probare hoc verum esse de se. Et argumentatur sic. Ille panis descendit de caelo, qui dat vitam mundo. Sed ego sum panis dans vitam mundo. Ergo ego sum panis qui de caelo descendi etc. Circa hoc tria facit. Primo ponit quasi minorem suae rationis, scilicet, *Ego sum panis vitae*. Secundo ponit maiorem, scilicet quod panis qui de caelo descendit, debet dare vitam, ibi, *Patres vestri* etc. Tertio ponit conclusionem, ibi, *Ego sum panis vivus*. Circa primum duo facit. Primo manifestat suum propositum. Secundo intentum quasi probatum inducit, ibi, *Ego sum* etc. Propositum suum est ostendere quod sit panis vitae. Panis autem vivificat, inquantum sumitur. Constat autem quod qui credit in Christum, sumit eum intra seipsum, secundum illud *Ephes. 3. Habitare Christum per fidem in cordibus nostris*. Si ergo ille qui credit in Christum, habet vitam, manifestum est, quod manducando hunc panem vivificatur. Ergo iste panis est panis vitae: et hoc est quod dicit, *Amen amen dico vobis: Qui credit*, fide scilicet formata, quae non solum perficit intellectum, sed etiam affectum: non enim tenditur in rem creditam, nisi ametur. Christus autem est in nobis dupliciter, scilicet in intellectu per fidem, inquantum fides est, et affectu per charitatem, quae informat fidem: *1. Io. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo*. Qui ergo credit sic in Christum, ut in eum tendat, habet ipsum in affectu et intellectu: et si addamus, quod Christus est vita aeterna, ut dicitur *1. Io. ult. Ut simus in vero filio eius Iesu Christo, hic est verus Deus, et vita aeterna:* et *supra 1. In ipso vita erat*, possumus inferre, quod quicumque credit in Christum, habet vitam aeternam, Habet, inquam, in causa, et in spe, quandoque habiturus in re. Manifestato proposito inducit intentum cum dicit.

b Idest, dans vitam, ut evidenter sequitur ex praemissis. De isto pane *Gen. pen. Aser pinguis panis*

eius praebebit delicias, scilicet vitae aeternae, *Regibus*. Consequenter eum dicit.

c Ponit maiorem, scilicet quod dare vitam sit effectus panis de caelo descendentis. Et primo praemittit manifestationem propositi. Secundo ponit intentum, ibi, *Hic est panis*. Propositum autem suum manifestat per contrarium. Dictum est enim supra, quod Moyses non dedit Iudaeis panem de caelo nisi aereo. Omnis autem panis qui non est de vero coelo, non potest vitam sufficientem dare. Ergo hoc est proprium panis coelestis, quod det vitam; et ideo panis Moysi unde vos superbitis, non dat vitam: et hoc probat cum dicit, *Patres vestri manducaverunt* etc. Ubi primo exprobrat eorum vitium cum dicit, *Patres vestri* etc. quorum scilicet estis non solum secundum carnis originem, sed etiam secundum operum imitationem, quia estis murmuratores, sicut et ipsi murmuraverunt in tabernaculis suis, ut dicitur in *Ps. 105.* et ideo dicebat eis *Matt. 23. Implete mensuram patrum vestrorum*. Unde sicut Augustinus dicit: *De nulla re magis Deum offendisse populus dictus est, quam contra Deum murmurando*. Secundo insinuat breve temporis spatium cum dicit, *in deserto:* non enim longum tempus fuit, quod manna eis datum fuit, neque simul cum venit in terram promissionis, sed tantum in deserto, ut dicitur *Iosue 5.* Iste autem panis in perpetuum conservat, et reficit. Tertio manifestat eibi defectum, quia non conservabat vitam indeficientem: unde dicit, *et mortui:* nam sicut habetur *Iosue 5. Omnes qui murmuraverunt*, praeter Iosue et Caleb, *mortui sunt in deserto*. Unde et haec fuit causa secundae circumcisionis, scilicet quod omnis populus qui egressus est ex Aegypto mortui sunt in deserto, ut ibidem dicitur. Sed quaeritur de qua morte Deus hic loquitur. Nam si loquitur de morte corporali, nulla differentia erit inter panem illum qui fuit in deserto, et panem nostrum qui de caelo descendit, quia etiam Christiani qui sumunt istum, corporaliter moriuntur. Si vero loquitur de morte spirituali, manifestum est quod hic et ibi quidam spiritualiter moriuntur, et quidam non: nam Moyses et multi qui Deo placuerunt, mortui non sunt, licet alii mortui sint. Similiter et qui istum panem indigne sumunt, moriuntur spiritualiter: *1. Cor. 11. Qui enim manducat et bibit*. Ad quod dicendum est, quod cibus ille cum cibo nostro spirituali convenit. Conveniunt quidem quantum ad hoc, quod uterque idem significat: nam et ille et iste Christum signat, propter quod dicitur idem cibus: *1. Cor. 11. Omnes eandem escam manducaverunt*. Eandem dicit, quia utraque est figura spiritualis escae. Sed differunt, quia ille figurabat tantum; sed panis iste continet quod figurat, scilicet ipsum Christum. Dicendum ergo, quod uterque ciborum istorum potest dupliciter sumi. Vel quantum ad signum tantum, idest quod sumatur ut cibus tantum non intellecto significato, et per hoc non tollitur mors spiritualis seu corporalis. Vel quod sumatur quantum ad utraque, idest quod ita sumatur cibus visibilis, ut intelligatur cibus spiritualis, et spiritualiter gustetur, ut spiritualiter satiet: et hoc modo illi qui spiritualiter manducaverunt manna, mortui non sunt spiritualiter. Sed et qui Eucharistiam spiritualiter manducant, et absque peccato spiritualiter vivunt, nunc corporaliter, et vivent in aeternum. Habet ergo plus cibus noster cibo illorum, quia in se continet quod figurat. Manifestato ergo proposito, inducit intentum; unde dicit.

d Et secundum glossam, *Hic*, dicit demonstrando seipsum; sed hic non est intellectus Domini, quia cum statim subdat, *Ego sum panis vivus* etc. esset verborum inculcatio. Dicendum est ergo, quod Dominus hoc intendit, ut scilicet dicat illum panem de caelo descendere, qui hoc potest facere, scilicet dare vitam. Sed ego sum talis. Ergo ego sum panis de caelo descendens. Ideo autem panis de coelo descendens dat vitam indeficientem, quia omnis cibus nutrit secundum proprietatem suae naturae. Caelestia autem incorruptibilia sunt; et ideo quia cibus ille coelestis est, non corrumpitur, quod quamdiu manet, vivificat. Qui ergo manducaverit ex ipso, non morietur, sicut si aliquis cibus corporalis nunquam corrumperetur dans nutrimentum, semper vivificaret; et ideo panis iste significatus est per lignum vitae, quod erat in medio paradisi, quodammodo dans vitam in perpetuum, secundum illud *Gen. 3. Nunc ergo ne forte mittat manum suam, et sumat de ligno vitae, et comedat, et vivat in aeternum*. Si ergo iste sit effectus huius panis, ut scilicet qui manducat ex eo non moriatur, et ego sum talis: ergo.

e Circa hoc ergo duo facit. Primo loquitur de seipso communiter. Secundo specialiter, ibi, *Et panis* etc. Circa primum duo facit. Primo concludit originem suiipsius. Secundo ostendit eius virtutem, ibi, *Si quis manducaverit* et caet. Dixit ergo, *Ego sum panis vivus;* et ideo possum vitam dare. Panis enim corporalis non in perpetuum vivificat, quia non habet in se vitam, sed vivificat alteratus et conversus in nutrimentum virtute viventis. *Qui de coelo descendi* Hoc expositum est *supra 3.* quomodo scilicet descenderit. Et propter hoc excluduntur haereses dicentium Christum purum hominem, quia secundum hoc non descendisset de caelo. Virtus autem eius est dare vitam aeternam; et ideo dicit.

f *Si quis manducaverit ex hoc pane*, spiritualiter, scilicet *vivet*, non tantum in praesenti per fidem et iustitiam, sed in aeternum: *infra 10. Omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in aeternum*. Consequenter loquitur de corpore cum dicit.

g Dixerat enim, quod erat panis vivus; et ne intelligatur, quod hoc ei esset inquantum est Verbum, vel secundum animam tantum, ideo ostendit, quod etiam caro sua vivificativa est: est enim organum divinitatis suae. Unde cum instrumentum agat virtute agentis, sicut divinitas Christi vivificativa est, ita, ut Damascenus dicit, et caro virtute Verbi adiuncti vivificat: unde Christus tactu suo sanabat infirmos. Sic ergo, quod dixit supra, *Ego sum panis vivus*, pertinet ad virtutem Verbi; hic vero quod subdit, pertinet ad communionem sui corporis, scilicet ad Eucharistiae sacramentum. Ubi possumus quatuor considerare circa ipsum sacramentum, scilicet speciem, instituentis auctoritatem, sacramenti veritatem, et eius utilitatem. Speciem quidem sacramenti, *Hic est panis: Prov. 9. Venite, et comedite panem* etc. Cuius ratio est, quia hoc est sacramentum corporis Christi. Corpus autem Christi est Ecclesia, quae consurgit in unitate corpo-

ris ex multis fidelibus: unde istud est sacramentum unitatis Ecclesiae: *Rom. 12. Omnes unum corpus* etc. Quia ergo panis ex diversis granis conficitur, ideo est conveniens species sacramenti huius; ideo dicit, *Et panis* etc. Auctor huius sacramenti Christus est: nam licet sacerdos consecret, tamen ipse Christus dat virtutem sacramento, quia etiam ipse sacerdos consecrat in persona Christi: unde in aliis sacramentis utitur sacerdos verbis suis seu ecclesiae, sed in isto utitur verbis Christi, quia sicut Christus corpus suum propria voluntate dedit in mortem, ita sua virtute dat se in cibum: *Matth. 26. Accipiens panem* etc. et ideo dicit *quem ego dabo*. Et dicit, *dabo*, quia nondum institutum erat hoc sacramentum. Veritas autem huius sacramenti insinuatur cum dicit, *Caro mea est*. Non dicit autem carnem meam significat, sed *caro mea est*: quia secundum rei veritatem hoc quod sumitur, vere est corpus Christi: *Iob 21. Si non dixerunt viri tabernaculi mei, quis det de carnibus eius, ut saturemur?* Sed cum in isto sacramento contineatur totus Christus, quare dixit tantum *caro mea est*. Ad quod sciendum est, quod in illo mystico sacramento totus Christus continetur secundum veritatem, sed corpus est ibi ex vi conversionis; divinitas vere et anima per naturalem concomitantiam: dato enim per impossibile, quod divinitas separetur a corpore Christi, iam non esset in sacramento divinitas: similiter etiam si in triduo mortis suae aliquis consecrasset, non fuisset ibi anima Christi, sed tale corpus quale erat in cruce, seu in sepulcro. Ideo autem potius dicit *caro*, quia cum hoc sacramentum sit dominicae passionis rememorativum, secundum illud *1. Cor. 10. Quotiescumque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis*; passio autem Christi fuit ex infirmitate, secundum illud *1. Cor. ult. Mortuus est ex infirmitate* etc. Ut ergo insinuetur infirmitas ex qua mortuus est, potius dicit *caro mea est*, nam hoc nomen infirmitatem significat. Utilitas autem huius sacramenti magna est, et universalis: magna quidem, quia efficit in nobis oune vitam spiritalem, tandem aeternam, ut dictum est: nam, ut ex supradictis apparet, cum hoc sacramentum sit dominicae passionis, continet in se Christum passum: unde quicquid est effectus dominicae passionis, totum etiam est effectus huius sacramenti: nihil enim aliud est hoc sacramentum, quam applicatio dominicae passionis ad nos. Non enim decebat Christum secundum praesentiam suam semper esse nobiscum, et ideo voluit hoc supplere per hoc sacramentum. Unde manifestum est, quod destructio mortis, quam Christus moriendo destruxit, et reparatio vitae, quam resurgendo effecit, est effectus huius sacramenti. Universalis autem, quia vita quam confert, non solum est unica huius hominis, sed quantum in se est, totius mundi, ad quam sufficiens est mors Christi: *1. Io. 1. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, et non pro nostris tantum, sed etiam totius mundi*. Notandum autem est, quod aliter est in isto sacramento, et aliter in aliis: nam alia sacramenta habent singulares effectus, sicut in baptismo solus baptizatos suscipit gratiam; sed in immolatione huius sacramenti est universalis effectus; quia non solum sacerdos effectum consequitur, sed etiam illi pro quibus orat, et ecclesia tota, tam vivorum, quam mortuorum. Cuius ratio est, quia continetur in ipso ipsa causa universalis omnium sacramentorum, scilicet Christus. Non tamen si laicus sumat hoc sacramentum, prodest aliis, quantum est ex opere operato, inquantum consideratur ut perceptio; quamvis ex intentione operantis, et perficientis, possit communicari omnibus ad quos dirigit suam intentionem. Ex quo patet, quod laici sumentes Eucharistiam, pro his qui sunt in Purgatorio, errant.

LECTIO VII.

Litigabant ergo Iudaei ad invicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?

b Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico vobis: Nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

c Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam.

d Et ego resuscitabo eum in novissimo die.

e Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus.

f Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo.

g Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem; et qui manducat me, et ipse vivet propter me.

h Hic est panis qui de coelo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt.

i Qui manducat hunc panem, vivet in aeternum.

k Haec dixit in synagoga, docens in Capharnaum.

LECTIO VII.

Supra repressit Dominus murmur Iudaeorum, quod ortum habuit de origine cibi spiritualis; hic reprimit eorum litigium, quod erat inter eos de sumptione huius cibi. Et primo ponitur eorum litigium. Secundo Dominus comprimit illud, ibi, *Dixit ergo eis Iesus* etc. Tertio Evangelista designat locum, ibi, *Haec dixit* etc. Circa primum sciendum est, quod Evangelista Iudaeorum litigium inducit per modum conclusionis, cum dicit, *Litigabant ergo* etc. Et quidem satis congrue: nam secundum Augustinum Dominus locutus fuerat eis de cibo unitatis, quo qui reficiuntur, efficiuntur unanimes, secundum illud *Ps. 67. Iusti epulentur, et exultent in conspectu Dei, et laetentur in laetitia*. Et sequitur secundum aliam literam, *Qui habitare facit unanimes in domo*. Quia igitur Iudaei cibum concordiae non sumpserant, ideo ad invicem litigabant: *Isa. 58. Ecce ad lites et contentiones ieiunatis*. Ex hoc autem quod litigabant cum aliis, se esse carnales ostendebant: *1. Cor. 3. Cum sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis?* Et ideo haec verba Domini carnaliter intelligebant, sci-

licet quod caro Christi manducaretur, sicut cibus carnalis; unde dicunt, *Quomodo potest hic carnem* etc. quasi dicat, hoc est impossibile, sicut et patres eorum locuti sunt contra Dominum: *Num. 21. Anima nostra nauseat super cibo isto levissimo.* Sed hoc eorum litigium comprimitur a Domino; unde.

b Ubi primo ponit virtutem sumptionis huius cibi. Secundo manifestat eam, ibi, *Qui manducat meam carnem* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit carnis manducandae necessitatem. Secundo eius utilitatem, ibi, *Qui manducat carnem meam* etc. Tertio subdit eius veritatem, ibi, *Caro enim mea.* Dixit ergo Iesus, *Amen amen dico vobis, nisi manducaveritis;* quasi dicat, Vos reputatis impossibile et incongruum, quod carnem meam manducetis, non solum non est impossibile, sed etiam est valde necessarium, intantum, quod *nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis eius sanguinem, non habebitis*, idest non poteritis habere, *in vobis vitam*, scilicet spiritualem: nam sicut cibus corporalis ita est necessarius ad vitam corporalem, quod sine eo esse non possit: *Thren. 1. Dederunt pretiosa quaeque pro cibo*, et *in Ps. 105. Panis cor hominis confirmat;* ita cibus spiritualis necessarius est ad vitam spiritualem adeo quod sine ipso vita spiritualis sustentari non possit: *Deuter. 8. Non in solo pane vivit homo* etc. Notandum autem, quod haec sententia potest referri, vel ad spiritualem manducationem, vel ad sacramentalem. Sed si referatur ad spiritualem, nullam dubitationem habet sententia: ille enim spiritualiter carnem Christi manducat, et sanguinem bibit, qui particeps fit ecclesiasticae unitatis, quae fit per caritatem: *1. Cor. 10. Omnes unum corpus estis in Christo.* Qui ergo non sic manducat, est extra ecclesiam, et per consequens extra caritatem, ideo non habet vitam in semetipso: *1. Io. 3. Qui non diligit, manet in morte* Si vero referatur ad sacramentalem, dubium habet quod dicitur: nam *supr. 3.* dicitur, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum caelorum.* Sed sicut proposita fuit illa sententia, ita et ista, *nisi manducaveritis* etc. Cum ergo baptismus sit sacramentum necessitatis, videtur etiam quod Eucharistia. Sed hoc quidem Graeci concedunt, unde et pueris baptizatis dant Eucharistiam, et in hoc habent pro eis ritum Dionysii, qui dicit, quod perceptio cuiuslibet sacramenti debet consummari in communione Eucharistiae, quae est consummatio omnium sacramentorum. Sed hoc verum est in adultis, non autem in pueris, cum in sumente Eucharistiam exigatur actualis reverentia et devotio, quam illi qui non habent usum liberi arbitrii, sicut sunt pueri et amentes, habere non possunt, et ideo nullo modo eis est danda. Dicendum ergo, quod sacramentum baptismatis est necessarium quantum ad omnes, ut realiter accipiatur, quia sine eo nullus regeneratur ad vitam; et ideo oportet, quod ipsum habeatur in re, vel in voto, quantum ad praeoccupatos, nam si contemptus in aliquo baptismum aquae excludat, neque baptismus flaminis, nec sanguinis prodest ei ad vitam aeternam. Sacramentum vero Eucharistiae est necessitatis quantum ad adultos tantum, ita quod recipiatur re vel voto secundum Ecclesiae instituta. Sed secundum hoc etiam dubitatur: quia per haec verba Domini non solum manducatio corporis, sed etiam sumptio sanguinis est de necessitate salutis, praesertim cum perfecta refectio cibi non sit sine potu. Cum ergo consuetudo aliquarum ecclesiarum sit, quod solus sacerdos communicet de sanguine, alii vero communicant corpori tantum, videtur huic sententiae contrariari. Respondeo. Dicendum, quod secundum antiquae Ecclesiae consuetudinem, omnes sicut communicabant corpori, ita communicabant et sanguini, quod etiam adhuc in quibusdam ecclesiis servatur, ubi etiam ministri altaris continue et corpori et sanguini communicant. Sed propter periculum effusionis in aliquibus ecclesiis servatur, ut solus sacerdos communicet sanguini, reliqui vero corpori: nec tamen est contra spiritum Domini, quia qui communicat corpori, communicat etiam sanguini, cum sub utraque specie totus Christus contineatur, etiam quantum ad corpus et sanguinem. Sed sub speciebus panis continetur corpus Christi ex vi conversionis, sanguis vero ex naturali concomitantia. Sub speciebus vero vini continetur sanguis Christi ex vi conversionis, corpus vero ex concomitantia naturali. Sic ergo apparet necessitas sumendi hunc cibum spiritualem. Utilitas eius ostenditur cum dicit.

c Et primo quantum ad spiritum seu animam. Secundo quantum ad corpus, ibi, *Et ego resuscitabo* etc. Est ergo utilitas huius manducationis magna, quia dat vitam aeternam; unde dicit, *Qui manducat meam carnem* etc. Nam cibus iste spiritualis est similis quidem corporali in hoc, quod sine ipso vita spiritualis esse non potest, sicut nec sine corporali cibo vita corporalis, ut dictum est supra. Sed amplius habet ab eo, qui causat indeficientem vitam in sumente, quam cibus corporalis non efficit, non enim qui eum sumpserit, vivet. Potest enim fieri, ut Augustinus dicit, ut senio, vel morbo, et aliquo casu plurimi qui eum sumpserint, moriantur. Qui vero hunc cibum et potum corporis et sanguinis Domini sumpserit, *habet vitam aeternam:* et ideo comparatur ligno vitae: *Prov. 3. Lignum vitae est his qui apprehenderunt* etc. unde dicitur panis vitae: *Eccl. 15. Cibavit illum pane vitae* etc. et ideo dicit, *vitam aeternam:* et hoc, quia qui manducat hunc panem, habet in se Christum, qui est verus Deus, et vita aeterna, ut dicitur *1. Io. ult.* Sed ille habet vitam aeternam, qui manducat et bibit, ut dicitur, non solum sacramentaliter, sed etiam spiritualiter. Ille vero sacramentaliter manducat et bibit, qui sumit ipsum sacramentum; spiritualiter vero qui pertingit ad rem sacramenti, quae est duplex, una contenta et signata, quae est Christus integer, qui continetur sub speciebus panis et vini, alia res est signata et non contenta; et hoc est corpus Christi mysticum, quod est in praedestinatis, vocatis, et iustificatis. Sic ergo spiritualiter manducat carnem, et bibit sanguinem per comparationem ad Christum contentum et signatum, qui coniungitur ei per fidem et caritatem, ita quod transformatur in ipsum, et efficitur eius membrum: non enim cibus iste convertitur in eum qui sumit, sed manducantem convertit ad se, secundum Augustinum cum dixit: *Cibus sum grandium, cresce et manducabis me; nec tu me mutabis in te, sed tu mutaberis in me:* et ideo est cibus hominem divinum facere valens, et divinitate inebrians. Item per comparationem ad corpus mysticum signatum

tantum, si fiat particeps unitatis ecclesiasticae. Qui ergo sic manducat, *habet vitam aeternam*. Et de primo per comparationem ad Christum satis iam patet. Similiter per comparationem ad corpus mysticum, de necessitate habebit vitam aeternam si perseveret: nam unitas Ecclesiae fit per Spiritum sanctum: *Ephe. 2. Unus spiritus et unum corpus, qui est pignus haereditatis aeternae*, ut dicitur *Ephe. 1.* Est ergo magna utilitas huius cibi, quia dat vitam aeternam animae. Sed etiam magna est, quia dat vitam aeternam etiam corpori; et ideo subdit.

d Sicut enim dictum est, quod ille qui spiritualiter manducat et bibit, fit particeps Spiritus sancti, per quem unimur Christo unione fidei et caritatis, et per quem efficimur membra ecclesiae. Resurrectionem autem facit mereri Spiritus sanctus: *Rom. 7. Qui suscitavit Iesum Christum Dominum nostrum a mortuis, resuscitabit et mortalia corpora nostra propter inhabitantem Spiritum eius in nobis*; et ideo dicit Dominus, quod eum qui manducat et bibit, resuscitabit ad gloriam, non ad condemnationem: quia haec resuscitatio non prodesset. Et quidem satis congrue huiusmodi effectus sacramento Eucharistiae attribuitur: quia, ut dicit Augustinus, et dictum est supra, Verbum resuscitat animas; sed Verbum caro factum vivificat corpora. In hoc autem sacramento non solum est Verbum secundum suam divinitatem, sed etiam secundum veritatem carnis; et ideo non est solum causa resurrectionis animarum, sed etiam corporum: *1. Cor. 15. Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum*. Patet ergo utilitas huius manducationis. Veritas autem eius ostenditur cum dicit.

e Posset enim aliquis credere, quod ea quae de carne dicta sunt et sanguine, aenigma et parabola esset; et ideo hoc Dominus excludens dicit, *Caro mea vere est cibus;* quasi dicat, non intelligatis, quod figuraliter loquar, sed secundum veritatem caro mea continetur in cibo fidelium, et sanguis meus vere continetur in sacramento altaris: *Matth. 26. Hoc est corpus meum* etc. *et hic est sanguis* etc. Vel aliter secundum Chrysostomum, quia cibus, et potus sumitur ad refectionem hominis; in homine autem sunt duae partes, principalis, quae est anima, et secundaria, quae est corpus. Illud autem quod est homo, est per animam, non per corpus. Illud ergo est vere cibus hominis, qui est cibus animae: et hoc est quod Dominus dicit, *Caro enim mea* etc. quia non solum est cibus corporis, sed etiam animae. Similiter et sanguis: *Ps. 22. Super aquam refectionis educavit me, animam meam convertit;* quasi diceret: Haec refectio specialiter ad animam ordinatur. Vel aliter secundum Augustinum. Illud vere dicitur esse aliquid, quod facit effectum eius. Effectus autem cibi est, ut satiet. Quod ergo vere facit satietatem, vere est cibus et potus. Hoc autem facit caro et sanguis Christi, qui ducit ad statum gloriae, ubi non est esuries, neque sitis: *Apoc. 7. Non esurient, nec sitient amplius*. Et ideo dicit, *Caro mea* etc.

f Hic probat Dominus cibi spiritualis virtutem supra positam, scilicet quod dat vitam aeternam, et utitur tali argumento. Quicumque manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, coniungitur mihi. Sed qui coniungitur mihi, habet vitam aeternam. Ergo qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam aeternam. Secundum hoc ergo tria facit. Primo ponit maiorem. Secundo minorem, et probat eam ibi, *Sicut misit me* etc. Tertio infert conclusionem, ibi, *Hic est panis* etc. Sciendum est ergo quantum ad primum, quod si hoc quod dicit, *Qui manducat carnem meam* etc. referatur ad carnem et sanguinem mystice, nulla dubitatio est in verbo: nam, sicut dictum est, ille manducat spiritualiter per comparationem ad rem signatam tantum, qui corpori mystico incorporatur per unionem fidei, et charitatis. Charitas autem facit Deum esse in homine, et e converso: *1. Io. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo:* et hoc est quod facit Spiritus sanctus. Unde ibidem: *In hoc cognoscimus, quoniam in Deo manemus, et Deus in nobis, quia de Spiritu* etc. Si vero referatur ad sumptionem sacramentalem, tunc non quicunque manducat carnem, et bibit sanguinem, manet in Deo: quia, sicut dicit Augustinus, est quidam modus manducandi illam carnem, et bibendi illum sanguinem, quo qui manducat et bibit, in Christo manet, et Christus in eo. Sed hic est ille qui non sacramentaliter tantum, sed revera corpus Christi manducat, et sanguinem bibit. Est alius modus quod qui manducat, non manet in Christo, nec Christus in eo, hoc est qui corde ficto ad illud accedunt: nullum enim effectum habet sacramentum in ficto, fictus enim est, cum non respondet interius, quod signat exterius. In sacramento autem Eucharistiae exterius quidem signatur quod Christus incorporetur in eo qui percipit illud, et ipse in Christo. Qui ergo non habet in corde desiderium huius unionis, nec conatur ad removendum omne impedimentum ad hoc, est fictus. Et ideo Christus in eo non manet, nec ipse in Christo.

g Hic ponit minorem, scilicet quod qui coniungitur Christo, habet vitam. Et inducit hoc in manifestatione cuiusdam similitudinis, quae talis est. Filius propter unitatem quam habet ad Patrem, recipit vitam a Patre: ergo qui unitur Christo, recipit vitam a Christo: et hoc est quod dicit, *Sicut misit me* etc. quae quidem verba possunt dupliciter exponi de Christo, scilicet secundum humanam naturam, et secundum divinam. Si enim exponantur de Christo filio Dei, tunc li *sicut* importat similitudinem Christi ad creaturam quantum ad aliquid, sed non quantum ad omnia, sed quantum ad hoc quod est esse ab alio, nam hoc est commune Christo filio Dei et creaturae, quod sunt ab alio; sed quantum ad aliud est dissimile, quia Filius habet aliquid proprium, quia scilicet sic est a Patre, quod tamen recipit totam plenitudinem divinae naturae, intantum, quod quicquid est naturale Patri, sit etiam naturale Filio. Creatura vero accipit aliquam perfectionem et naturam particularem: *supr. 5. Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso*, et hoc ostendit, quia non ait, Sicut manduco Patrem, et ego vivo propter Patrem, cum loquatur de processione sua a Patre, sicut dixit, *qui manducat me, et ipse vivet propter me*, cum loquitur de participatione corporis et sanguinis eius, qua nos efficimur meliores: nam manducatio quandam participationem dicit. Sed Christus dicit se vivere propter Patrem, non quidem manducatum, sed generantem,

sine aequalitatis detrimento. Si vero exponatur de Christo homine, sic quantum ad aliquid *sicut* importat similitudinem in ii Christum hominem, et nos, in hoc scilicet quod sicut Christus homo accipit spiritualem vitam per unionem ad Deum, ita et nos accipimus spiritualem vitam in communione sacramenti. Sed tamen est dissimile, quia Christus homo accepit vitam per unionem Verbi cui in persona unitur, sed nos unimur Christo per sacramentum fidei; et ideo duo dicit, *misit me*, et *Pater*. Si ergo referatur ad Filium Dei, tunc dicit, *vivo ego propter Patrem*, quia ipse Pater vivens est; si vero referatur ad filium hominis, tunc dicit, *vivo ego propter Patrem*, quia *misit me*, idest fecit me incarnari: missio enim Filii Dei est eius incarnatio: *Gal. 4. Misit Deus filium suum* etc. Per hoc ergo secundum Hilarium excluditur error Arii, nam si nos propter Christum vivimus, quia aliquid de natura sua habemus, ut ipse dicit, *Qui manducat meam carnem* etc. Ergo et Christus vivit propter Patrem, quia habet in se naturam Patris, non autem partem, quia simplex est et indivisibilis: ergo habet totam naturam Patris. Propter Patrem ergo vivit Filius, dum nativitas non alienam ei intulit diversamque naturam. Consequenter cum dicit,

h Ponit duas conclusiones, nam de duobus litigabant, scilicet de origine spiritualis cibi, et de eius virtute. Prima ergo conclusio est de origine. Secunda est de virtute; et hanc principaliter intendit, ibi, *Qui manducat hunc panem*. Sciendum est circa primum quod Iudaei turbati fuerant quia dixerat, *Ego sum panis vivus qui de coelo descendi*; et ideo contra eos hic iterum concludit ex hoc quod dicit, *vivo propter Patrem*, cum dicit, *Hic est panis*, nam descendere de coelo, est de coelo originem habere. Sed Filius habet originem de coelo, quia vivit propter Patrem. Ergo Christus est, qui de coelo descendit; et ideo dicit, *Hic est panis, qui de coelo*, idest de vita paterna, *descendit*, et hoc quantum ad divinitatem. Vel descendit etiam quantum ad corpus, inquantum scilicet virtus formativa eius, quae fuit Spiritus sanctus, de coelo fuit, ut virtus coelestis. Unde qui manducant hunc panem, non moriuntur, quomodo mortui sunt patres nostri qui manducaverunt manna, non de coelo, nec erat panis vivus, ut dictum est supra. Quomodo autem mortui sunt qui manna manducaverunt, ex praemissis manifestum est. Secunda conclusio de virtute panis ponitur cum dicit.

I Quae sequitur ex hoc, *Qui manducat meam carnem*. Qui enim manducat hunc panem, manet in me et ego in illo. Sed ego sum vita aeterna. *Ergo qui manducat hunc panem*, ut debet, *vivet in aeternum*.

k Locus autem ubi hoc dixit Iesus, fuit *in synagoga*, in qua Christus docebat in Capharnaum. Volens enim multitudinem attrahere, in templo et in synagoga docebat, et ut ex multis saltem proficiant aliqui: *Psal. 29. Annuntiavi iustitiam tuam in ecclesia magna*.

LECTIO VIII.

Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, et quis potest eum audire?

b Sciens autem Iesus apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli eius, dicit eis: Hoc vos scandalizat?

c Si ergo videritis filium hominis ascendentem, ubi erat prius?

d Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quicquam.

e Verba quae ego loquutus sum vobis, spiritus et vita sunt.

f Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. Sciebat enim ab initio Iesus, qui essent credentes, et quis traditurus esset eum, et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo.

g Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro.

h Et iam non cum illo ambulabant.

i Dixit ergo Iesus ad duodecim: Nunquid et vos vultis abire?

k Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitae aeternae habes, et nos credimus, et cognovimus, quia tu es Christus filius Dei.

l Respondit ei Iesus: Nonne ego vos duodecim elegi, et ex vobis unus diabolus est?

m Dicebat autem de Iuda Simonis Iscariotis: hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim.

LECTIO VIII.

Postquam compressit litigium Iudaeorum, et murmur; consequenter Dominus sedat scandalum discipulorum. Et primo agitur de scandalo discipulorum recedentium. Secundo examinatur devotio remanentium, ibi, *Dixit ergo Iesus ad duodecim* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur scandalum discipulorum. Secundo benignitas Christi ad reprimendum ipsum, ibi, *Sciens autem Iesus* etc. Tertio ponitur pertinacia et incredulitas recedentium, ibi, *Ex hoc multi discipulorum eius* etc. Sciendum ergo circa primum, quod multi erant in populo Iudaeorum qui adhaerebant Christo credentes ei, et sequebantur eum, non tamen relictis omnibus, sicut duodecim, qui omnes dicebantur discipuli, et de istis dicit, quod *multi*, scilicet in populo qui ei credebant, *audientes*, quae supra dixit, *dixerunt* etc. De istis dicitur *Matth. 13. Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt*. Dicitur autem *multi*: quia, ut dicitur *Eccl. 1. Stultorum infinitus est numerus*. Et *Matth. 20. Multi sunt vocati, pauci vero electi*. Isti ergo dixerunt, *Durus est hic sermo*. Durum dicitur, quod non facile dividitur, et resistentiam habet. Est ergo aliquis sermo

durus, aut quia resistit intellectui, aut quia resistit voluntati, cum scilicet illum intellectu capere non possumus, aut voluntati non placet: et utroque modo erat istis durus sermo. Durum quidem intellectui, quia superexcedebat imbecillitatem intellectus eorum: cum enim carnales essent, non poterant capere quod dicebat, se carnem suam daturum eis ad manducandum. Voluntati autem, quia multa dixit de potentia suae divinitatis: et licet isti crederent ei sicut prophetae; non tamen credebant eum Deum, et ideo videbatur eis, quod loqueretur maiora seipso: *2. Cor. 10. Epistolae graves sunt: Eccl. 6. Aspera est nimium indoctis hominibus sapientia;* et ideo sequitur, *Quis potest eum audire?* Haec dicunt ad excusationem suam: nam ex quo dederant se ei, debebant eum audire; sed quia non docebat eos placentia, vellent aliquam occasionem quaerere recedendi: *Prov. 18. Non recipit stultus verba prudentiae, nisi ea dixeris quae versantur in corde suo.* Consequenter cum dicit.

b Ponitur benignitas Christi ad sedandum scandalum. Et primo denuntiat, et manifestat scandalum. Secundo removet causam scandali, ibi, *Si ergo videritis* etc. Tertio innuit ipsam causam, ibi, *Sed sunt quidam.* Scandalum autem denuntiat, quia dixerant occulte, *Durus est hic sermo*, ut ab illo non audirentur. Sed ille qui virtute suae divinitatis noverat quid dicebant, hoc manifestat: et hoc est quod dicit, *Sciens autem Iesus apud semetipsum*, quod ipsi in semetipsis dicebant, scilicet, *quia murmuraverunt de hoc discipuli eius: supr. 3. Non erat ei opus, ut quis testimonium perhiberet de homine, ipse enim sciebat quid esset in homine: Psal. 3. Scrutans corda et renes Deus. Dicit eis: Hoc vos scandalizat?* quasi dicat, de hoc non debetis scandalizari. Vel potest legi remissive; quasi dicat: Scio quod de hoc scandalizamini: *Isa. 8. Erit nobis*, scilicet in Christo credentibus, *quidem in sanctificationem; in lapidem autem offensionis duabus domibus Israel*, idest discipulis murmurantibus, et turbis. Sed cum doctores debeant vitare scandalum audientium; quare eis Dominus talia dogmata proponit, unde scandalizarentur et recederent? Respondeo. Dicendum, quod necessitas doctrinae exigebat, ut Dominus eis talia proponeret. Institerant enim apud eum pro cibo corporali, qui venerat ut duceret in appetitum cibi spiritualis; et ideo necesse erat ut eis proponeret doctrinam de cibo spirituali: nec tamen scandalum eorum causabatur ex vitio doctrinae Christi, sed ex eorum infidelitate: si enim verba Domini non intelligebant propter eorum carnalitatem, poterant Dominum interrogare, sicut Apostoli alias fecerunt. Hoc autem secundum Augustinum Dominus dispensativo permisit, ut bene docentibus causam patientiae et consolationis contra malignantes eorum dicta praeberet, cum discipuli etiam verbis Christi detrahere praesumerent. Consequenter cum dicit.

c Tollit occasionem scandali, quae quidem erat et de persona dicentis, et de verbis dictis, ut dicit Chrysostomus. Et ideo primo removet occasionem scandali quantum ad personam dicentis. Secundo quantum ad verba dicta, ibi, *Spiritus est* etc. Occasio autem istorum fuit, quia audierant Dominum loqui de se divina: unde quia ipsi credebant eum esse filium Ioseph, scandalizabantur ex hoc quod de se dicit, et ideo hanc occasionem removens ostendit eis Deus apertius suam divinitatem; unde dicit: Vos turbamini de his, quae de me dixi. *Si ergo videritis filium hominis ascendentem ubi erat prius*, supple quid dicetis? quasi dicat, nunquid potestis negare quin de caelo descenderim, quin sim dator, vel doctor vitae aeternae: simile fecit in Nathanaele, cum etiam diceret, tu es Rex Israel, voluit eum ad perfectiorem cognitionem elevare: unde dixit ei *supr. 1. Maiora his videbis* etc. ideo istis aliquid maius futurum de se manifestat, dicens, *Si ergo videritis filium* etc. Ascendit autem in coelum videntibus discipulis, ut dicitur *Act. 1.* Si ergo ascendit ubi prius fuit: ergo prius fuit in coelo: *supr. 3. Nemo ascendit in coelum, nisi qui de coelo descendit.* Sed attende, quod etsi sit eadem persona filii Dei, et filii hominis in Christo: quia tamen natura est alia, ideo aliquid convenit ratione humanitatis, scilicet ascendere, quod non convenit ei ratione divinitatis, secundum quam non habet quo ascendat, cum aeternaliter sit in summo rerum vertice, scilicet in Patre. Sed secundum eam convenit ei ascendere, ubi erat prius, scilicet in caelo, ubi non fuit secundum humanam naturam, quod est contra errorem Valentini dicentis Christum attulisse corpus coeleste. Sic ergo ubi prius fuit secundum divinitatem, ascendit videntibus Apostolis, et propria virtute secundum humanitatem: *infr. 16. Exivi a Patre, et veni* etc. Sed secundum Augustinum aliter haec verba introducuntur. Dicit enim, quod isti scandalizati sunt de hoc, quod Dominus dixit, quod daret eis carnem suam ad manducandum, quod intelligentes carnaliter, ac si eam ad literam deberent comedere, ut carnes animalium, scandalizati sunt: et hunc intellectum removens dicit, *Si ergo videritis filium hominis ascendentem*, integro corpore, *ubi erat prius*, supple, numquid dicatis quod sic daturus eram vobis carnem meam ad manducandum ut carnes animalium? Consequenter cum dicit.

d Removet occasionem scandali ex parte verborum prolatorum. Et secundum Chrysostomum primo distinguit duplicem intellectum ipsorum verborum. Secundo ostendit quis eorum congruat ipsis verbis, ibi, *Verba quae ego loquor* etc. Sciendum est ergo quantum ad primum, quod verba Christi secundum duplicem sensum intelligi possint, scilicet secundum spiritualem, et secundum corporalem; et ideo dicit, *Spiritus est qui vivificat*, idest, si ea verba quae dixi, intelligatis secundum spiritum, idest secundum spiritualem, sensum, vivificabunt. *Caro non prodest quicquam*, idest si secundum carnalem sensum ea intelligatis, nihil vobis prosunt, imo nocent: quia, ut dicitur *Rom. 8. Si secundum carnem vixeritis, moriemini.* Tunc autem verba Domini de carne sua manducanda carnaliter intelliguntur, quando accipiuntur secundum quod verba exterius sonant, et ut natura carnis habet; et hoc modo ipsi intelligebant, ut dictum est. Sed Dominus dicebat daturum se eis sicut spiritualem cibum, non quin sit in sacramento altaris vera caro Christi, sed quia quodam spirituali et divino modo manducatur. Sic ergo dictorum verborum congruus sensus est, non carnalis, sed spiritualis; unde subdit.

e Scilicet de carne mea manducanda, *Spiritus et*

vita sunt, idest spiritualem sensum habent, et sic intellecta vitam dant: nec mirum si habent spiritualem sensum, quia sunt a Spiritu sancto etc. *1. Cor. 14. Spiritus est qui loquitur mysteria ;* et ideo mysteria Christi vivificant: *Psalm. 118. In aeternum non obliviscar iustificationes tuas, quia in ipsis vivificasti me.* Secundum Augustinum vero aliter exponitur: nam hoc quod dixit, *Caro non prodest quicquam*, intelligitur de carne Christi: manifestum est enim, quod caro Christi ut coniuncta Verbo et spiritui, multum prodest per omnem modum, alioquin frustra Verbum caro factum esset, frustra ipsum Pater manifestasset in carne, ut dicitur *1. Ti. 4.* Et ideo dicendum est, quod caro Christi in se considerata non prodest quicquam, et non habet effectum proficuum, nisi sicut alia caro: si enim per intellectum separatur a divinitate et Spiritu sancto, non habet aliam virtutem, quam alia caro; sed si adveniet spiritus et divinitas, multis prodest, quia facit sumentes manere in Christo: est enim spiritus caritatis, per quem homo in Deo manet: *1. Io. 4. In hoc cognoscimus, quia in Deo manemus* etc. et ideo dicit Dominus, hunc affectum, scilicet vitae aeternae quem ego promitto vobis, non debetis attribuere carni in se consideratae, quia *caro* sic *non prodest quicquam;* sed si spiritui attribuatis, et divinitati coniunctae carni, sic praestat vitam aeternam: *Gal. 6. Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus*; et ideo subdit, *Verba quae locutus sum vobis, spiritus et vita sunt*, idest referenda sunt ad spiritum carni coniunctum: et sic intellecta vita sunt, scilicet animae: nam sicut corpus vivit vita corporali per spiritum corporalem, ita et anima vivit vita spirituali per Spiritum sanctum: *Ps. 103. Emittes spiritum tuum, et creabuntur.* Consequenter cum dicit.

f Demonstrat causam scandali, quae erat infidelitas eorum; quasi dicat, causa scandali vestri non est duritia sermonis, quem ego locutus sum vobis, sed infidelitas vestra. Et ideo primo ostendit eorum infidelitatem. Secundo excludit falsam opinionem. Tertio manifestat causam infidelitatis eorum. Infidelitatem quidem eorum ostendit Dominus cum dicit, *Sunt quidam ex vobis, qui non credunt.* Non autem dixit qui non intelligunt, sed quod plus est, causam quare non intelligunt, insinuat: ex hoc enim non intelligebant, quia non credebant: *Isa. 7.* secundum aliam literam, *Nisi credideritis, non intelligetis:* et dixit *quidam*, ut excipiat discipulos: *2. Ti. 3. Non omnium est fides : Ro. 3. Non omnes obediunt evangelio : Psal. 113. Non crediderunt verbis eius.* Falsam suspicionem excludit Evangelista, cum subdit, *Sciebat enim;* quasi dicat, non ideo dixit Iesus *sunt quidam ex vobis* etc. quasi de nove hoc ei innotuisset, sed quia *sciebat ab initio mundi*, scilicet *qui essent credentes, et quis esset traditurus eum: Hebr. 4. Omnia nuda et aperta sunt oculis eius.* Et *Sap. 8. Domino Deo nostro nota sunt omnia, antequam fiant.* Causam autem infidelitatis eorum assignat Dominus consequenter, quae est ex remotione gratiae attrahentis: unde dicebat, *Propterea ego dixi vobis;* quasi dicat, ideo necessarium fuit ut vobis praedicta dicerem, *quia nemo potest venire ad me*, scilicet per fidem, *nisi fuerit ei datum a Patre meo.* Ex quo sequitur secundum Augustinum, quod etiam ipsum credere datur nobis a Deo. Cur autem non omnibus detur, ostensum est supra eodem, ubi quasi eadem verba Dominus dixit. Repetit tamen ea hic propter duo, ut ostendat, quod hoc quod recepit eos ad fidem, magis erat eis ad beneficium et utilitatem quam Christo: *Phil. 1. Vobis datum est, ut in ipsum credatis;* quasi dicat, bonum vestrum est, quod credidis; et ideo dicit Augustinus: *Magnum quidem est credere, gaude, quia credidisti.* Secundo, ut ostendat se non esse filium Ioseph, ut ipsi putabant, sed Dei: nam Deus Pater est, qui attrahit homines ad Filium, sicut ex praemissis apparet. Consequenter cum dicit.

g Ponitur ipsorum discipulorum pertinacia. Licet Dominus reprehenderit eos, et causam scandali quantum est ex parte sua removerit; nihilominus tamen perseverant in infidelitate; et ideo dicit, quod *multi discipuli* etc. Non dixit recesserunt, sed *abierunt retro*, a fide, quam secundum virtutem habebant, et praecisi a corpore Christi vitam perdiderunt, quia forte nec in corpore fuerunt, ut dicit Augustinus. Sunt enim aliqui, qui simpliciter vaduut retro, illi scilicet qui sequuntur diabolum, cui dictum est *Matth. 4. Vade retro Sathana :* et de quibusdam foeminis dicitur *1. Tim. 5. Quaedam conversae sunt retro post Sathanam:* non sic vadit retro Petrus, sed post Christum: *Matt. 8. Vade retro me* et etc. Isti autem abierunt post Sathanam; unde sequitur.

h Sed quamvis a nobis requiratur, ut cum Iesu ambulemus: *Micha. 3. Indicabo tibi homo quid sit bonum :* et sequitur, *Solicite ambulare cum Deo tuo.* Consequentur cum subditur.

i Examinat Dominus discipulos remanentes. Et primo ponitur examinatio discipulorum ex interrogatione Christi. Secundo subditur devotio remanentium ex responsione Petri, ibi, *Respondit ergo Simon Petrus.* Tertio corrigitur Petri responsio, ibi, *Respondit eis Iesus.* Examinat autem Dominus duodecim qui remanserant, an vellet persistere; et ideo dixit ad duodecim, scilicet Apostolos, *Numquid et vos vultis obire?* et hoc propter duo. Primo ne hoc, quod isti aliis recedentibus remanserant, propriae iustitiae adscribentes, superbirent, existimantes se gratiam fecisse Christo, eum non relinquendo; et ideo ostendens se non indigere eorum sequela, magis eos detinet et confirmat: *Iob 35. Porro si iuste egeris* etc. Secundo, quia contingit quod aliquando aliquis habet voluntatem recedendi ab aliquo, et tamen verecundia retinetur; et ideo nolens eos verecundia coarctari apud eum remanere, quia idem est invito servire, quod penitus non servire, aufert etiam verecundiam et necessitatem remanendi, ponens in eorum arbitrio, an vellent remanere, an abire, quia *hilarem datorem diligit Deus*, ut dicitur *2. Cor. 9.* Sequitur devotio remanentium ex responsione Petri.

k Nam ipse fratrum amator, et amici conservator, et specialem affectum gerens ad Christum, respondet pro toto collegio, dicens, *Domine* etc. ubi tria facit. Primo extollit Christi excellentiam. Secundo commendat eius doctrinam. Et tertio profitetur fidem. Excellentiam quidem extollit cum dicit, *Domine ad quem ibimus;* quasi dicat, repellis nos a te, da nobis alium meliorem te, ad quem eamus. Sed certe nul-

lus *similis tui in fortibus Domine*, *Exo. 15.* et in *Ps. 238. Quis similis Deo;* et ideo non dimittemus te : *Ps. 138. Quo ibo a spiritu tuo?* Et secundum Chrysostomum verbum Petri multum amicitiae est ostensivum: iam enim Christus eis erat honorabilius quam patres, et matres. Doctrinam vero commendat, cum dicit, *Verba vitae aeternae habes.* Moyses autem habuit verba Dei, similiter et Prophetae, sed raro verba vitae aeternae; tu vero promittis vitam aeternam. Quid ergo aliud maius quaerimus? *sup. eod. Qui credit in me, habet vitam aeternam*, et *sup. 3. Credit in filium Dei* etc. Fidem autem confitetur, cum subdit, *Et nos credimus, et cognovimus* etc. In fide enim nostra duo principaliter credenda sunt, scilicet misterium Trinitatis, et incarnationis, quae duo hic Petrus confitetur. Mysterium quidem Trinitatis, cum dicit, *tu es Filius Dei:* in hoc enim quod dicit eum Filium Dei, facit mentionem de persona Patris et Filii, simul etiam et Spiritus sancti, qui est amor Patris et Filii, et nexus utriusque: mysterium vero incarnationis, cum dicit, *tu es Christus.* Christus enim graece, latine unctus dicitur, oleo scilicet invisibili Spiritus sancti; sed non secundum divinam naturam: quia qui ungitur Spiritu sancto, ipsa unctione melior efficitur; sed secundum quod Deus, Christus non efficitur melior. Ergo est unctus secundum quod homo. Dicit autem, *credimus et cognovimus*, quia prius est credere, quam cognoscere. Et ideo si prius cognoscere quam credere vellemus, non cognosceremus, nec credere valeremus, ut dicit Augustinus: *Is. 7.* secundum aliam literam, *Nisi credideritis, non intelligetis.* Responsionem autem Petri Dominus corrigit cum dicit.

l Primo ponitur responsio Domini. Secundo expositio Evangelistae, ibi, *Dicebat autem.* Quia Petrus largus fuit in responsione sua omnes includendo, sic dicens, *et nos credimus* etc. Per quod videbatur, quod omnes perventuri essent ad vitam aeternam, ideo Dominus de collegio credentium excipit Iudam. Sed haec quidem in Petro commendabilis erat confidentia, quae nullum de sociis malum suspicabatur; sed in Domino admiranda est sapientia, qui occulta videbat; et ideo dicit, *Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est?* non per naturam, sed per imitationem diabolicae malitiae: *Sap. 1. Invidia diaboli* etc. *Ioan. 13. Post buccellam introivit in eum Satanas*, quia scilicet factus est conformis malitiae eius. Sed si Christus elegit Iudam, et ipse factus est malus, videtur, quod erravit in electione. Ad quod respondetur primo secundum Chrysostomum, quia hoc non dicitur de electione praedestinationis, sed ad aliquod officium, et statum praesentis iustitiae, ad quem aliquando aliquis eligitur, non secundum futurum, sed secundum quod nunc est in re, quia per hanc electionem non aufert arbitrii libertatem, nec aufert possibilitatem peccandi? unde dicitur *2. Cor. Qui se existimat stare* etc. Sic ergo Dominus elegit Iudam, non tanquam malum tunc, nec tamen per electionem ablata est ei possibilitas peccandi. Secundo respondetur secundum Augustinum, quod Dominus elegit Iudam malum: et quia boni est, ut malo utatur in bonum, licet sciret eum malum, malo eius bene est usus Deus, dum tradi se pertulit, ut nos redimeret. Vel dicendum, quod electio duodecim Apostolorum non refertur hic ad personas, sed ad numerum; quasi dicat, Ego elegi in vobis duodenarium numerum, hic enim numerus congrue consecratur eis, qui fidem sanctae Trinitatis per quatuor mundi cardines praedicaturi erant: qui quidem numerus non periit, quia in locum pereuntis proditoris surrogatus est Matthias. Vel secundum Ambrosium: Ideo elegit Iudam malum, ut consolaretur infirmitatem nostram, si aliquando contigerit nos ab amicis prodi, cum legimus a discipulo proditum Dominum et magistrum. Sed quaeritur hic, quare cum dicit Dominus, *unus ex vobis diabolus est*, nihil dicunt discipuli, et postea cum dicit *infra 13. Unus ex vobis me tradet, dixerunt, numquid ego sum Domine?* Respondeo. Dicendum, quod huius ratio est, quia hic Dominus generaliter locutus est dicens, unum ex eis esse diabolum, quod potest referri ad quamcunque malitiam: et ideo non sunt commoti; ibi vero tantum facinus audientes, proditionem scilicet magistri, se continere non valent. Vel dicendum ad hoc, quod cum Dominus haec verba dixit, quilibet eorum de sua virtute confidebat, et ideo non timebant de se; quando Petrus audivit, vade post me Sathanas, territi sunt et infirmiora de se sentiunt; et ideo vacillantes dicebant, *numquid ego sum Domine?* Hanc autem responsionem quam Dominus occulte fecerat, Evangelista exponit dicens.

m Ut rei probavit eventus, ut patet *infra cap. 13.*

CAPUT SEPTIMUM

LECTIO PRIMA.

Post haec autem ambulabat Iesus in Galilaeam. Non enim volebat in Iudaeam ambulare, quia quaerebant eum Iudaei interficere. Erat autem in proximo dies festus Iudaeorum scenophegia.

b Dixerunt autem ad eum fratres eius: Transi hinc, et vade in Iudaeam.

c Ut et discipuli tui videant opera tua, quae facis: nemo quippe in occulto quid facit, et quaerit ipse in palam esse. Si haec facis, manifesta teipsum mundo.

d Neque enim fratres eius credebant in eum.

e Dixit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum advenit; tempus autem vestrum semper est paratum.

f Non potest mundus odisse vos, me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quia opera eius mala sunt.

g Vos ascendite ad diem festum hunc. Ego enim non ascendam ad diem festum istum, quia meum tempus nondum impletum est.

LECTIO PRIMA.

Postquam Dominus egit de vita spirituali et nutrimento; hic consequenter agit de instructione seu doctrina, quae est necessaria spiritualiter regeneratis, ut dictum est supra. Et primo ostendit originem suae doctrinae. Secundo manifestat eius utilitatem ab octavo capitulo, et deinceps. Circa primum tria facit. Primo ponitur locus, ubi originem suae doctrinae manifestavit. Secundo ponuntur occasiones eam manifestandi, ibi, *Iudaei ergo quaerebant eum* etc. Tertio ponitur ipsa manifestatio, ibi, *Respondit eis Iesus, et dixit: Mea doctrina* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur incitatio Christi ad eundum ad locum, ubi publicavit originem suae doctrinae. Secundo ponitur recusatio Domini, ibi, *Dicit ergo eis Iesus* etc. Tertio subditur quomodo Christus ad locum illum pervenit, ibi, *Hoc cum dixisset*. Circa primum duo facit. Primo ponit occasiones quare Christum incitabant ad eundum. Secundo subdit ipsam incitationem, ibi, *Dixerunt autem* etc. Ex tribus autem movebantur ut incitarent Christum ad eundum ad Iudaeam. Primo quidem ex mora eius. Secundo ex proposito. Tertio ex congruitate temporis. Ex mora quidem eius in Galilaea, in qua ostendebat Christus se velle morari; et ideo dicit, *Post haec*, verba scilicet quae dicta sunt in Capharnaum, *ambulabat Iesus in Galilaeam*, scilicet acceperat iter Capharnaum, quae erat metropolis Galilaeae, ut discurreret per Galilaeam. Ideo autem Dominus in Galilaea frequentius moratur, ut ostendat nobis transmigrandum esse de vitiis ad virtutes: *Ezech. 12. Tu ergo fili hominis fac tibi vasa transmigrationis, et transmigrabis per diem coram eis*. Ex proposito autem Christi, qui forte eis per verba innotuit; et ideo dicit, *Non enim volebat in Iudaeam ambulare: cuius ratio est, quia quaerebant eum Iudaei interficere: supr. 5 Quaerebant eum Iudaei interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et patrem* etc. Sed numquid non poterat illuc ire et ambulare inter Iudaeos, et ab eis non occidi sicut fecit? *infra. 8*. Respondeo. Dicendum, quod ad hoc triplex ratio assignatur. Prima ab Augustino, quia futurum erat ut aliquis fidelis Christi absconderet se ne a persecutoribus inveniretur. Ne ergo illi fuga obiiceretur pro crimine; voluit Dominus ad consolationem nostram hoc in se praecessisse ostendere, quod etiam et verbo docuit: *Matth. 10. Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam*. Alia quidem ratio est, quia scilicet Christus Deus erat et homo; et ideo virtute divinitatis poterat non laedi a persecutoribus; sed hoc noluit continue facere, quia sic fuisset declarata eius divinitas, quod tamen humanitas eius venisset in dubium. Et ideo fugiens quandoque persecutores ut homo, asserit suam humanitatem, ut confundat omnes eum non verum hominem fuisse dicentes. Quandoque autem transiens illaesus per eos, ostendit suam divinitatem, confundens omnes eum hominem purum esse dicentes; et ideo Chrysostomus habet aliam litteram, scilicet, *Non enim habebat potestatem si vellet in Iudaeam ambulare*: quod dicitur secundum modum humanum, sicut si dicatur, Aliquis non potest aliquo ire si vellet propter insidias. Tertia ratio est, quia nondum passionis aderat tempus: futurum enim erat ut pateretur in Pascha, quando immolabatur agnus, ut sic victima succederet victimae; *infra 13. Sciens Iesus, quia venit hora eius* etc. Ex congruitate vero temporis, quia erat tempus congruum ad eundum in Hierusalem; et hoc est quod dicit, *Erat autem in proxima dies festus Iudaeorum scenophegia*. Scenophegia autem graecum est, compositum ex scenos, quod est umbra, et phagim quod est comedere; quasi dicat, erat tempus in quo comedebant in tabernaculis. Dominus enim mandavit filiis Israel *Lev. 23.* quod mense septimo per septem dies habitarent in tabernaculis, in memoriam, quod quadraginta annis habitaverunt in tabernaculis in deserto: et hoc festum tunc celebrabant Iudaei. Commemorat autem hoc Evangelista, ut ostendat, quod multum tempus praetermisit, ab eo tempore quo praemissa de cibo spirituali dicta fuerunt usque ad istud tempus: nam quando fecit miraculum de panibus, erat prope dies Pascha; hoc autem festum scenophegiae est multo post Pascha; et sic nihil eorum, quae in quinque mensibus intermediis per Dominum facta sunt, recitat hic Evangelista, ut detur intelligi, quod licet indeficienter signa faceret, ut patet *infra ult.* illa praecipue studuerunt Evangelistae dicere, pro quibus aut querela, aut contradictio a Iudaeis subsequebatur. Consequenter cum dicit.

b Ponitur incitatio fratrum Domini. Et primo ponitur eorum admonitio. Secundo assignatur admonitionis ratio, ibi, *Ut discipuli tui* etc. Tertio ab Evangelista assignatur causa talis rationis, ibi, *Neque enim fratres* etc. Circa primum primo ponuntur incitantes; unde dicit: *Dixerunt autem ad eum fratres eius*, non carnales et uterini, ut Elvidius blasphemavit, quod abhorret fides catholica, quod sanctissimus ille virgineus uterus, qui Deum protulit et hominem, protulisset postmodum alium hominem mortalem. Fratres ergo eius erant cognatione, quia erant consanguinei beatae Mariae virginis: haec enim est consuetudo Scripturae, consanguineos appellare fratres, secundum illud *Gen. 13. Non sit quaeso iurgium inter me et te, fratres enim sumus*, cum tamen Loth nepos esset Abrahae; et, ut Augustinus dicit, sicut in sepulcro ubi positum fuerat corpus Domini, nec ante, nec postea iacuit corpus, sic uterus Mariae nec ante, nec postea quicquam mortale concepit. Sed quia aliqui de consanguineis beatae Virginis erant Apostoli, sicut filii Zebedaei, et Iacobi Alphei, et alii; ideo non est intelligendum quod fuerint de illis, qui incitaverunt Christum, sed illi fuerunt alii propinqui eius, qui Christum non diligebant. Secundo ponitur monitio eorum, cum dicunt, *Transi hinc*, scilicet de Galilaea, *et vade in Iudaeam*: ubi est Hierusalem locus solemnis, doctoribus conveniens: *Amos 7. Qui vides, gradere in terram Iuda, et ibi comedes panem tuum, et prophetabis ibi*. Rationem autem subdunt dicentes.

c Ubi ostendunt se primo inanis gloriae cupidos. Secundo suspiciosos. Et tertio incredulos. Cupidos quidem inanis gloriae ostendunt se, cum dicunt, *Ut et discipuli tui videant* etc. petiebantur enim aliquid humani ad Christum, et volebant captare gloriam de

honore humano, qui Christo exhiberetur a turbis, et ideo inducebant eum ut faceret opera sua in publico: est enim proprium inanis gloriae cupidi, ut quicquid gloriosum sui, vel suorum fuerit, ostendatur in publico: *Matth. 6. Amant in synagogis, et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus,* de quibus dicitur *infra eod. Dilexerunt magis gloriam hominum, quam Dei.* Suspiciosos autem ostendunt se. Et primo de formidine Christum notant; unde dicunt ei, *Nemo quippe in occulto aliquid facit;* quasi dicat, tu dicis te facere miracula, sed facis in occulto, et hoc ex timore, alioquin ires in Hierusalem, et faceres ea ibi coram multitudine; sed tamen Dominus dicit *Matth. 27. In occulto locutus sum nihil.* Secundo notant eum de amore gloriae; unde dicunt, *Et quaerit ipse in palam esse;* quasi dicat, tu quaeris gloriam de his, quae facis, et tamen propter timorem abscondis te, hoc est proprium malorum, ut credant alios similes sis animi passiones habere. Vide quam irreverenter prudentia carnis Verbum caro factum arguebat, contra quos dicit *Iob 15. Arguis eum qui non est similis* etc. Incredulos ostendunt se esse, cum dicit, *Si haec facis, manifesta teipsum mundo,* quasi sub dubio ponunt, an ipse miracula faciat: *Isa. 21. Qui incredulus est, infideliter agit.* Causam autem quare sic loquebantur, subdit Evangelista cum dicit.

d Contingit enim, quod carnales consanguinei maximo adversantur suis, et invident de bonis spiritualibus, et contemnunt eum; unde dicit Augustinus: *Christum consanguineum habere potuerunt, credere autem in eum in ipsa propinquitate fastidierunt: Mich. 6. Inimici hominis domestici eius: Iob 19. Fratres meos longe fecit a me, et noti mei quasi alieni dereliquerunt me proximi mei* etc. Consequenter cum dicit.

e Ponitur Christi responsio. Et primo designat temporis ad ascendendum indispositionem. Secundo assignat dictorum rationem, ibi, *Non potest mundus.* Tertio ponit ascendendi recusationem, ibi, *Vos ascendite.* Sciendum est autem, quod tota sequens littera aliter exponitur secundum Augustinum, et aliter secundum Chrysostomum. Nam secundum Augustinum fratres Domini invitabant eum ad humanam gloriam. Est autem tempus, quo sancti perveniunt ad gloriam, scilicet tempus futurum, ad quam perveniunt per passiones et tribulationes: *Sap. 3. Tanquam aurum in fornace probavit* etc *Et in tempore erit respectus illorum.* Aliud vero est tempus quo mundani gloriam suam acquirunt, scilicet tempus praesens: *Sap. 2. Non praetereat nos flos temporis* etc. Voluit ergo Dominus ostendere, quod non quaerebat gloriam huius temporis, sed ad celsitudinem gloriae caelestis per passionem et humilitatem suam volebat pervenire: *Luc. ult. Oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam;* et ideo dicit eis, scilicet fratribus, *Tempus meum,* idest tempus gloriae meae, *nondum venit:* quia oportet quod tristitia convertatur in gaudium: *Ro. 8. Non sunt condignae passiones* etc. *Sed tempus vestrum,* idest mundi gloria, *semper est paratum.* Rationem huius diversitatis temporis assignat cum dicit.

f Ideo enim mundani habent tempus gloriae paratum, quia eadem amant quae mundus amat, et mundo consentiunt; sancti vero qui quaerunt gloriam spiritualem, non habent hoc tempus paratum, quia quaerunt quae mundo displicent, scilicet paupertatem, luctum, esuriem, et huiusmodi. Vituperant etiam quae mundus amat, imo ipsum mundum contemnunt: *Gal. ult. Mihi mundus crucifixus est, et ego mundo;* et ideo dicit, *Non potest mundus odisse vos;* quasi diceret: Ideo paratum est tempus gloriae vestrae, quia mundus non odit vos, qui convenitis cum eo: et omne animal diligit sibi simile. *Sed me odit,* et ideo tempus meum non semper est paratum: et ratio odii est, *Quia ego testimonium perhibeo de illo,* scilicet mundo, *quia opera eius mala sunt,* idest non praetermitto mundanos homines redarguere, licet sciam ex hoc odium incurrere, et mortem intentari: *Amos 5. Odio habuerunt corripientem in porta,* illi scilicet qui amant malitiam. Et *Prov. Noli arguere derisorem.* Sed nunquid non mundani aliqui odio habentur a mundo, idest ab alio mundano? Responsio. Dicendum, quod in particulari mundanus quidem unus habetur odio ab alio, inquantum habet ea quae ipse vellet habere, vel impedit eum in his quae sunt de gloria mundi; sed inquantum mundanus, nullus odltur a mundo. Sancti vero universaliter odiuntur a mundo, quia contrariantur ei: et si aliquis de mundo eos diligat, hoc non est inquantum est de mundo, sed inquantum est in eo aliquid spirituale. Recusat autem Dominus ascendere cum dicit.

g Sicut enim sunt duae gloriae, ita duo diversa festa. Mundani enim habet festa temporalia, scilicet gaudere, et epulari, et huiusmodi exteriores delicias: *Isa. 22. Vocavit Dominus ad lamentum* etc. *Et ecce gaudium: Isa. 2. Solemnitates vestras* et caet Sancti vero habent festa spiritualia, quae in delectationibus spiritus consistunt: *Isa. 32. Respice Sion civitatem solemnitatis vestrae* etc. et ideo dicit, Vos qui gloriam mundi quaeritis, *Ascendite ad diem festum hunc,* idest ad festa laetitiae temporalis. *Ego autem non ascendam ad diem festum istum,* sed ad diem festum solemnitatis aeternae: et hoc, *Quia meum tempus,* scilicet gloriae verae, quod erit permanens in aeternum gaudium, sine fine, aeternitas sine labore, claritas sine nube, *nondum impletum est.* Secundum Chrysostomum servata eadem divisione exponitur sic, scilicet quod fratres Domini conspiraverant in mortem Christi cum Iudaeis: unde inducebant eum ad eundum, volentes eum prodere, et tradere Iudaeis; et ideo dicit, *Tempus meum,* scilicet crucis et mortis, *nondum advenit,* ut vadam in Iudaeam et occidar; *Tempus autem vestrum semper est paratum,* quia sine periculo conversari poteritis cum eis. Et huius ratio est, *Quia non possunt odire eos,* zelantes eadem, et amantes eum eis. *Me autem odit* etc. Per quod patet, quod Iudaei non propter solutionem sabbati, sed propter publicam redargutionem me odiunt. *Vos ergo ascendite ad diem festum hunc,* scilicet ad principium festi: nam septem diebus celebrabatur, ut dictum est. *Ego autem non ascendam* etc. scilicet vobiscum, scilicet ad principium festi, *Quia nondum tempus meum est impletum,* in quo patiar: nam in futuro Pascha crucifigendus erat. Ideo autem non ascendit cum eis, ut posset magis latere etc.

LECTIO II.

Haec cum dixisset, ipse mansit in Galilaea. Ut autem ascenderunt fratres eius, tunc et ipse ascendit ad diem festum, non manifeste, sed quasi in occulto.

b Iudaei ergo quaerebant eum in die festo, et dicebant, ubi est ille? Et murmur multus erat in turba de eo: quidam enim dicebant, quia bonus est; alii autem dicebant, non, sed seducit turbas. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Iudaeorum.

c Iam autem die festo mediante, ascendit Iesus in templum, et docebat. Et mirabantur Iudaei dicentes: Quomodo hic literas scit, cum non didicerit?

d Respondit autem Iesus, et dixit: Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

e Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit, an ego a meipso loquar.

f Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quaerit; qui autem quaerit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, et iniustitia in illo non est.

g Nonne Moyses dedit vobis legem? Et nemo ex vobis facit legem. Quid me quaeritis interficere?

h Respondit turba, et dixit, Daemonium habes. Quis te quaerit interficere?

i Respondit Iesus, et dixit eis: Unus opus feci, et omnes miramini.

k Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem, non quia ex Moyse est, sed ex patribus. Et in sabbato circumciditis hominem. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi: mihi indignamini, quia totum hominem sanum feci in sabbato?

l Nolite iudicare secundum faciem, sed iustum iudicium iudicate.

LECTIO II.

Postquam egit Evangelista de incitatione qua cognati Domini inducebant Christum ut ascenderet in Iudaeam, et posuit Christi responsionem; hic consequenter agit de ascensu eius. Et primo ponitur dilatio ascensus Christi. Secundo ordo eius. Tertio ascensionis modus. Dilatio quidem ponitur cum dicit: *Haec cum dixisset*, scilicet cum respondit, *mansit ipse in Galilaea*, non ascendens cum cognatis ad diem festum, ut verificaret verbum suum, quod dixerat, *Ego non ascendam etc. Num. 23. Non est Deus ut homo, ut mentiatur, neque ut filius hominis; ut mutetur.* Ordo vero eius ponitur cum dicit, *Ut autem ascenderunt fratres eius*, idest cognati, *tunc ipse ascendit etc.* Sed hoc videtur contra illud, quod *supr.* dixit, *Ego autem non ascendam*, cum Apostolus dicat *2. Cor. 7. Christus Iesus qui in vobis praedicatus est per nos, non fuit in illo, est et non, sed est.* Respondeo. Dicendum primo, quod festum scenopegiae septem diebus agebatur, ut dictum est. Dominus autem dixit supra, *Ego autem non ascendam ad diem festum*, idest ad principium festi. Hoc autem quod hic dicitur ad diem festum, intelligendum est quantum ad intermedios dies; unde et sequitur: *Iam autem die festo mediante.* Et sic patet, et factum Christi non contrariatur eius dicto. Secundo vero, ut Augustinus dicit, isti volebant, quod Christus ascenderet in Iudaeam, ut quaesiturus gloriam temporalem: et sic dixit eis: Non ascendam ad diem festum hunc, hoc modo sicut vos vultis; sed ipse ascendit ad diem festum, quasi docturus turbas, et instructurus de gloria sempiterna. Tertio secundum Chrysostomum. Quia supra dixit, *Non ascendam ad diem festum hunc*, passurus et moriturus, ut ipsi volebant, et tamen ipse ascendit ad diem festum, non ut pateretur, sed ut alios erudiat. Modus ascensus ostenditur, *non in manifesto, sed quasi in occulto:* et huius ratio triplex est. Una secundum Chrysostomum, ne magis suam divinitatem denudans, incarnatio eius minus certa esset, ut dictum est supra. Et ut auferat verecundiam latendi iustis hominibus, quando non possunt persecutores suos publice detinere; et ideo dicit, *quasi in occulto*, ut ostendat hoc esse dispensatione factum: *Is. 45. Vere tu es Deus absconditus.* Alia secundum Augustinum, ut scilicet daretur intelligi, quod Christus occultus est in figuris veteris Testamenti: *Is. 9. Expectavit Dominum qui abscondit faciem*, idest manifestam notitiam suam a domo Iacob: unde et usque ad hodiernum diem velamen habent positum etc. ut dicitur *2. Cor. 3.* Ideo omnia quae dicta sunt antiquo populo illi, umbrae fuerunt futurorum bonorum, ut dicitur *Heb. 10.* Ut ergo ostendat, quod etiam ipsum festum esset figura, ideo ascendit in occulto. Scenophegia, ut dictum est, erat festum tabernaculorum. Ille ergo hoc festum celebrat, qui se in mundo isto intelligit peregrinum. Alia ratio est, ut doceat nos bona, quae facimus, occultare debere, non quaerentes favorem hominum, nec pompas stipantium turbarum desiderantes, secundum illud *Matth. 6. Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis.* Consequenter cum dicit.

b Ponit occasionem manifestandi originem doctrinae spiritualis: et ponit duas occasiones, unam causatam ex dissensione turbarum; aliam ex admiratione earum, ibi, *Iam autem die festo* etc. Dissensio turbarum erat circa opinionem de Christo; unde circa hoc tria facit. Primo proponit id in quo omnes conveniebant. Secundo illud in quo differebant, ibi, *Et murmur multus* etc. Tertio quorum opinio inter eos praevalebat, ibi, *Nemo tamen* etc. Conveniebant autem omnes in hoc, quod *quaerebant eum in die festo, et dicebant: Ubi est ille?* Patet quod ex multo odio, et inimicitia, neque eum nominare volebant: *Gen. 37. Oderant eum, nec poterant* etc. Differebant autem, quia quidam quaerebant desiderio addiscendi, secundum illud *Psal. 88. Quaerite eum, et vivet anima vestra.* Alii quaerebant eum desiderio malignandi, secundum illud *Ps. 139. Quaerunt animam meam, ut auferant*

eam: et ideo *murmur erat multus in turba*, de contentione, quae erat, *de eo*, in turba. Et licet murmur sit generis neutri, tamen Hieronymus ponit in masculino, quia hoc habebat antiqua grammatica. Vel ut ostendat divinam Scripturam non subiacere regulis Prisciani. *Erat dissensio, quia quidam* de turba, illi scilicet qui habebant rectum cor, *dicebant* de Christo, *quia bonus est: Ps. 72. Quam bonus Israel Deus his qui recto sunt corde: Thren. 3. Bonus est Dominus sperantibus in eum, animae quaerenti illum. Alii*, scilicet qui erant male dispositi, *dicebant non*, scilicet non est bonus. Datur autem per hoc intelligi, quod multitudo opinabatur eum bonum; sed principes sacerdotum opinabantur eum malum; et ideo dicunt; *Sed seducit turbas: Luc. 22. Hunc invenimus subvertentem gentem nostram: Matth. 23. Recordati sumus, quod seductor ille dixit* etc. Sciendum est autem, quod seducere est seorsum ducere. Potest autem homo duci seorsum, vel a veritate, vel a falsitate; et utroque modo potest dici aliquis seductor, vel inquantum seorsum ducit a veritate: et hoc modo non competit Christo, quia ipse est veritas etc. *infr. 8.* Vel a falsitate: et hoc modo Christus seductor dicitur: *Hie. 20. Seduxisti me Domine, et seductus sum* etc. Et utinam sic omnes seductores vocemur et simus, ut dicit Augustinus. Magis autem seductor dicitur qui a veritate seducit et decipit, quia ille dicitur seorsum duci, qui trahitur a via communi. Veritas autem communis via est; haeresis vero et via malorum diverticula quaedam sunt. Praevalet autem opinio malorum, scilicet principum sacerdotum; unde sequitur, *Nemo tamen palam loquebatur*. Et hoc, quia turbae comprimebantur propter metum principum sacerdotum: quia, ut dicitur *infra 8. Si quis confiteretur ipsum esse Christum, extra synagogam fiebat*. Ex quo patet eorum qui principabantur malitia, qua Christo insidiabantur, et eorum qui subiiciebantur, scilicet plebis, quia non habebant libertatem dicendi quod sentiunt. Consequenter cum dicit.

c Ponitur secunda occasio manifestandi doctrinam, quae sumitur ex admiratione turbarum. Et primo ponitur admirationis materia. Secundo ipsa admiratio. Et tertio admirationis ratio. Materia quidem admirationis est doctrina Christi; unde et circa hanc ponitur et tempus, et locus. Tempus cum dicit, *Iam autem die festo mediante*, idest cum illius festi tot dies remansissent, quot effluxerant. Unde cum septem diebus ageretur festum, dicitur hoc fuisse quarto die: et quidem in hoc, quod se occultavit, humanitatis Christi est indicium, et nostrae virtutis documentum, ut dictum est; hoc autem quod se propalavit, nec eum tenere potuerunt, divinitatis est ostensivum. Ideo autem in medio festivitatis tempore ascendit: quia in principio festi omnes magis attenti sunt his quae festi sunt: boni quidem ad cultum Dei, alii vero ad lucra; sed circa medium temporis his quae festi sunt expeditis, magis parati sunt ad doctrinam. Ut ergo eos attentiores, et paratiores ad doctrinam inveniret, non in primis diebus ascendit. Similiter etiam quia hoc congruit ordini doctrinae Christi, quia non in fine mundi, nec in principio, sed in medio temporis venit instruere homines de regno Dei, secundum illud *Abac. 3. In medio annorum notum facies*. Locus autem doctrinae ostenditur cum dicit, *in templum*: ubi docebat propter duo, scilicet ut ostenderet se docere veritatem quam calumniari non poterant, et quae erat omnibus necessaria: *infr. 18. Ego in occulto locutus sum nihil*. Secundo vero quia templum cum sit locus sacer, conveniens est doctrinae Christi sanctissimae: *Is. 2. Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Iacob, et docebit* etc. Quid autem doceret Christus, praetermittit Evangelista: quia, ut dictum est, non omnia facta, et verba Domini exprimunt Evangelistae, sed ea quae commotionem, et contradictionem in populo faciebant. Et ideo hic mentionem facit de commotione populi ex ipsa doctrina, quia ante dixerant, seducit turbas, postea ex ipsa doctrina admiratione moventur. Et ideo consequenter cum dicit, *et mirabantur Iudaei*, ponitur ipsorum admiratio: nec mirum, quia hoc dicitur in *Psal. 118. Mirabilia testimonia tua:* verba enim Christi verba sunt sapientiae divinae. Ratio autem admirationis subditur cum dicit, *Quomodo hic literas scit, cum non didicerit*. Sciebant enim Iesum filium esse pauperis mulieris, et putabatur filius fabri, qui de labore suo vivens, non insisteret studio literarum, sed potius operi manuali, secundum illud *Psal. 87. Pauper sum ego, et in laboribus a iuventute mea*. Et ideo cum audiunt eum docere, et disputare, mirantur dicentes, *Quomodo hic literas scit* etc. Simile habetur *Matth. 13. Unde huic sapientia et virtutes, nonne hic est filius fabri* etc.

d Posito loco, et occasionibus manifestandi doctrinae spiritualis originem; hic consequenter ipsius doctrinae originem manifestat. Et primo ostendit originem spiritualis doctrinae esse a Deo. Secundo invitat ad susceptionem eius, ibi, *In novissimo magnae festivitatis die* et caetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit originem doctrinae. Secundo originem docentis, ibi, *Dicebant ergo quidam* et caetera. Circa primum duo facit. Primo ostendit originem doctrinae. Secundo excludit obiectionem, ibi, *Nonne Moyses* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit originem doctrinae. Secundo probat, ibi, *Si quis voluerit* etc. Dicit ergo, *Respondit eis Iesus, et dixit;* quasi dicat, Vos admiramini unde habeam scientiam; sed ego dico, quod mea doctrina non est mea. Si dixisset doctrina, quam ego dico, non est mea, nulla esset quaestio; sed quod dicit, *mea non est mea*, videtur contradictionem implicare. Sed hoc solvitur, quia hoc dicit esse huius multipliciter. Unde sua doctrina aliquo modo potest dici sua, et aliquo modo non sua. Si enim intelligatur de Christo Filio Dei, sic cum doctrina uniuscuiusque nihil aliud sit quam verbum, Filius autem Dei sit Verbum eius, sequitur ergo, quod doctrina Patris sit ipse Filius. Idem autem Verbum est sui ipsius per identitatem substantiae: quid enim tuum est nisi tu ipse? Est autem non suum per originem: quid enim non tuum quam tu si alicuius es, quod es, ut Augustinus dicit. Hoc ergo breviter videtur dixisse, *mea doctrina non est mea*, ac si diceret, Ego non sum a meipso: in quo haeresis Sabelliana confunditur, qui dicere ausi sunt ipsum esse Filium, qui est Pater. Vel *mea doctrina*, quam ego pronuntio verbo creato, non est mea, *sed eius qui misit me Patris*, idest non est mihi a meipso, sed a Patre, quia etiam cognitionem Filius per ae-

ternam generationem habet a Patre: *Matth. 11. Omnia tradita sunt mihi a Patre meo.* Si vero intelligatur de Christo filio hominis, tunc dicit, *mea doctrina*, quam ego habeo secundum animam creatam, et profero corporis ore, *non est mea*, idest non mihi a meipso, sed a Deo, quia omne verum a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est. Sic ergo secundum Augustinum *1. de Trin. Secundum aliquid suam dixit doctrinam, et secundum aliquid non suam: secundum formam Dei suam, secundum formam servi non suam.* Ex quo habemus exemplum, quod omnem cognitionem nostram cum gratiarum actione recognoscamus a Deo: *1. Cor. 4. Quid habes, quod non accepisti? Si autem accepisti* etc. Consequenter cum dicit.

e Probat suam doctrinam esse a Deo: et hoc dupliciter. Primo ex iudicio recte sentientium. Secundo ex sua intentione, ibi, *Qui a semetipso loquitur.* Circa primum sciendum est, quod iudicio illius standum est, utrum aliquis bene operetur in aliqua arte qui est expertus in arte illa, sicut an aliquis bene loquitur Gallice, standum est iudicio eius qui est peritus in lingua Gallica. Secundum hoc ergo dicit Dominus. Illius iudicio standum est, an doctrina mea sit a Deo, qui est expertus in rebus divinis: talis etiam recte potest de his [illegible] *quae sunt spiritus Dei; spiritualis autem iudicat omnia;* et ideo dicit: Quia vos alienati estis a Deo, ideo non cognoscitis de doctrina utrum ex Deo sit. *Sed si quis voluerit voluntatem eius*, idest Dei, *facere*, iste potest *cognoscere utrum doctrina haec sit a Deo, an ego a meipso loquar.* Ille quidem a seipso loquitur, qui falsum dicit: quia, sicut dicitur *infr. 8. Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur.* Vel aliter secundum Chrysostomum. Voluntas enim Dei est pax, charitas et humilitas nostra: unde *Matth. 5.* dicitur: *Beati pacifici* etc. Studium autem contentionis frequenter pervertit mentem hominis in tantum, ut verum aestimet falsum. Unde deposito contentionis spiritu, rectius habetur certitudo veritatis: *Iob 6. Respondete obsecro absque contentione, et loquentes id quod iustum est, iudicate.* Et ideo dicit Dominus: Si quis vult recte de doctrina mea iudicare, faciat voluntatem eius, idest deponat iram, invidiam, et odium, quod sine causa in me habet, et nihil est, quod prohibeat eum cognoscere, *Utrum ex Deo sit, an ego a meipso loquar*, idest quod Dei verba sunt quae loquor. Vel aliter secundum Augustinum. Voluntas Dei est, ut faciamus opera eius, sicut voluntas patris familias est, ut operarii faciant opus eius. Opus autem Dei est, ut credamus in eum quem ipse misit: *supra 6. Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit;* ideo dicit, *Si quis voluerit facere voluntatem eius*, scilicet Dei, idest credere in me, iste, *cognoscet an doctrina mea sit ex Deo: Isa. 7.* secundum aliam literam, *Nisi credideritis, non intelligetis.* Consequenter cum dicit.

f Probat idem ex sua intentione. Et ponit duplicem intentionem per quam intelligitur duplex origo doctrinae. Dictum est autem aliquos loqui a se, aliquos vero loqui non a se. Loquitur autem non a se quicumque studet loqui veritatem. Omnis veritatis cognitio ab alio est: vel per modum quidem disciplinae, ut a magistro: vel per modum revelationis, ut a Deo: vel per inventionem, ut ab ipsis rebus, quia, ut dicitur *Rom. 1. invisibilia Dei per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Sic ergo quocumque istorum modorum cognitio aliqua habeatur, non est homini a se. A se autem loquitur, qui ea quae dicit, nec a rebus, nec ex doctrina humana accepit, sed de corde suo: *Hierem. 23. Visionem cordis sui loquuntur: Ezec. 13. Vae prophetis insipientibus qui vaticinantur de corde suo.* Sic ergo confingere aliquid a seipso est propter humanam gloriam: quia, sicut Chrysostomus dicit: *Qui aliquam propriam vult instruere doctrinam, propter nihil aliud hoc vult, quam ut gloriam acquirat.* Et hoc est, quod Dominus dicit probans doctrinam suam a Deo esse, *Qui a semetipso loquitur*, de certa cognitione veritatis, qui est ab alio, iste *quaerit gloriam propriam*, propter quam, et propter superbiam haereses, et falsae opiniones introducuntur. Et hoc competit Antichristo: *2. Thes. 2. Qui adversatur et extollitur super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur.* Sed *qui quaerit gloriam eius qui misit illum*, sicut ego quaero, *infr. 8. Ego gloriam meam non quaero: hic verax est* etc. verax sum, quia doctrina mea continet veritatem: iniustitia in me non est, quia alterius gloriam non usurpo. [illegible] *humilitatis exemplum,* stinus: *Ma*[illegible] *inventus ut homo, quaerit gloriam Patris, non suam, quod tu homo facere debes quando aliquid boni facis, gloriam tuam quaeris; quando aliquid mali facis, Deo calumniam meditaris.* Patet autem, quod gloriam suam non quaerebat: quia si non fuisset adversarius principibus sacerdotum, non fuissent eum persecuti. Sic ergo Christus, et quicumque gloriam Dei quaerit, habet quidem in intellectu cognitionem, *Matth. 22. Magister scimus quia verax es*; et ideo dicit *hic verax est.* In affectu autem rectam intentionem; unde dicit, *Et iniustitia in illo non est.* Iniustitia enim est, quod homo usurpet sibi alienum. Gloria autem est propria solius Dei. Qui ergo sibi quaerit gloriam, iniustus est. Consequenter cum dicit.

g Excludit obiectionem. Posset enim aliquis dicere Christo quod ideo doctrina sua non esset a Deo, quia sabbatum solvit, secundum illud *infr. 9. Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit.* Et ideo hoc intendit excludere. Unde circa hoc tria facit. Primo accusat se arguendo ex parte accusantium. Secundo ostenditur eorum iniqua responsio, ibi, *Respondit turba* etc. Tertio excusat per rationem, ibi. *Respondit Iesus, et dixit eis: Unum* etc. Dicit ergo: Dato, ut vos dicitis, quod doctrina mea non sit a Deo, quia legem non servo, sabbatum solvens, tamen vos non habetis causam accusandi, cum sitis in simili delicto; unde dicit, *Nonne Moyses dedit vobis*, idest populo vestro, *legem;* et tamen *nemo ex vobis facit*, idest servat legem: *Act. 7. Accepistis legem in dispositione angelorum, et non custoditis.* Unde et Petrus *Act. 5. Hoc est onus quod neque nos* etc. Si ergo non servatis legem, quare propter transgressionem eius vultis me interficere? Non enim propter hoc facitis, sed propter odium, alioquin si propter zelum legis faceretis, ipsi vos servaretis eam: *Sap. 2. Circumveniamus iustum, quoniam inutilis est nobis* etc. Et sequitur, *Morte turpissima* etc. Vel dicendum, quod non servatis legem quam Moyses dedit vobis, et hoc patet in eo, quod me vultis interficere, quod est contra le-

gem *Exo. 20. Non occides.* Vel aliter secundum Augustinum, *Non facitis legem, quia in lege ipse contineor: infra: Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi, de me enim ille scripsit.* Sed vos vultis me interficere. Consequenter ponitur iniqua responsio turbae, cum dicit.

h Vere turbata respondet non pertinentia ad ordinem, sed ad perturbationem, ut dicit Augustinus. Eum enim dicunt daemonium habere, qui daemones expellit, *Matth. 12.* Et ideo consequenter cum dicit.

i Dominus in sua veritate tranquillus confutat eos excusans se per rationem. Et primo commemorat eis factum propter quod turbantur. Secundo ostendit eos non debere turbari, ibi, *Propterea Moyses* etc. Tertio inducit eos ad iustum iudicium, ibi, *Nolite iudicare secundum faciem* et caet. *Respondit ergo Iesus, et dixit eis: Unum* etc. Non reddit convicio convicium, nec repulit: quia *2. Pet. 2. Cum malediceretur, non maledicebat;* sed eis opus commemorat de curatione paralitici, de quo omnes admirabantur; non admiratione devotionis, secundum illud *Isa. 60. Videbis, et afflues, et mirabitur, et dilatabitur cor tuum,* sed admi- [illegible] secundum illud *Sap. 5. Videntes turbabuntur timore horribili,* [illegible] Si ergo propter unum opus miramini, idest cum turbatione turbamini, quid faceretis si omnia opera mea videretis? nam, ut dicit Augustinus, ipsius opera erant quae in mundo videbant, omnes etiam infirmi per eum sanantur: *Ps. 106. Misit verbum suum, et sanavit eos: Sap. 16. Nec herba, nec malagma* etc. Ideo ergo turbamini, quia unum tantum opus videtis, et non omnia. Consequenter cum dicit.

k Convincit eos de iniusta turbatione. Et primo ponit mandatum eis datum a Moyse. Secundo opus eorum. Et tertio arguit ex utroque. Mandatum autem Moysi est de circumcisione; et ideo dicit, *Propterea,* idest ad significandum mea opera, *Moyses dedit vobis circumcisionem:* nam circumcisio in signum data est, ut habetur *Gen. 17. Erit vobis in signum foederis inter me et vos:* significabat enim Christum; et ideo semper data est in membro generationis: quia ex Abraham secundum carnem descensurus erat Christus, qui spiritualem circumcisionem, idest mentis et corporis, facit. Vel ideo in ipso membro fiebat, quia data est contra peccatum originale. Quod autem Moyses dederit circumcisionem, expresse non habetur nisi *Exo. 12. Omnis servus emptitius circumcidetur.* Et licet Moyses dederit circumcisionem, non tamen quasi eam instituens: quia non ipse primus accepit circumcisionis mandatum, sed Abraham, ut habetur *Genes. 17.* Factum autem Iudaeorum est, quia in sabbato circumcidebant: et hoc est quod dicit, *Et in sabbato circumciditis* etc. Et hoc ideo, quia Abrahae mandatum est, ut octavo die circumcideretur puer: *Gen. 21. Circumcidit eum die octavo, sicut praeceperat ei Deus.* A Moyse autem praeceptum erat eis, quod nihil operis facerent in die sabbati. Contingebat autem aliquando quod octavus dies necessitatis veniret in die sabbati, et sic circumcidentes puerum ipso die, mandatum Moysi solvebant propter mandatum patrum. Et ideo ex his arguit Dominus cum dicit, *Si circumcisionem* etc. Ubi notandum est, quod hoc argumentum efficaciam habet ex tribus considerationibus, quarum duae sunt expressae, sed tertia subintelligitur. Videmus enim primo, quod quamvis mandatum Abrahae prius fuerit, tamen mandatum Moysi de observatione sabbati non praeiudicabat priori, scilicet mandato de circumcisione: *Galat. 3. Dico autem testamentum confirmatum a Deo, quae post quadringentos, et triginta annos facta est lex, non irritum facit.* Et ideo ex hoc arguit. Quia licet in humanis legibus posteriora praeiudicent prioribus, tamen in divinis priora sunt maioris auctoritatis. Et ideo praecepto facto Abrahae de circumcisione non praeiudicat praeceptum Moysi de observatione sabbati. Multo ergo minus praeiudicat mihi, qui facio, quod dispositum est a Deo ante mundi constitutionem de salute hominum in sabbato figurata. Alia consideratio est, quia Iudaei mandatum habebant, ut non operarentur in sabbato, et tamen Iudaei operabantur, quae ad salutem particularem erant. Dicit ergo: Si vos quibus mandatum est, ut nihil operemini in sabbato, circumcisionem accipitis ipso die, quae est quaedam particularis salus, unde et in membro particulari fiebat, et hoc facitis, ut non solvatur lex Moysi: ex quo patet, ea quae ad salutem pertinent, in sabbato praetermittenda non esse. Ergo multo magis debet homo [illegible] Non ergo debetis mihi indignari, quia totum hominem sanum feci in sabbato. Tertia consideratio est, quia utrumque mandatum fuit figura: nam omnia in figura contingebant illis. Si ergo figura, scilicet mandatum de observatione sabbati, non praeiudicat figurae, scilicet mandato circumcisionis, multo minus praeiudicat veritati: nam circumcisio ipsum Dominum figurabat, ut dicit Augustinus. Ideo autem dicit, *totum hominem,* quia cum Dei perfecta sint opera, curatus est ut sanus esset in corpore, et credidit ut sanus esset in anima. Consequenter cum dicit.

l Reducit eos ad iustum examen sui, ut scilicet non secundum faciem iudicent, sed iustum iudicium. Dicitur autem quis iudicare secundum faciem dupliciter: nam iudex iudicat secundum allegata: *1. Reg. 16. Homines vident ea quae apparent;* sed in hoc potest esse deceptio; et ideo dicit, *Nolite iudicare secundum faciem,* idest secundum illud quod statim apparet, sed diligenter inquirite: *Io. 29. Causam quam nesciebam, diligenter investigabam: Is. 11. Non secundum visionem oculorum iudicabit.* Vel aliter. *Nolite iudicare secundum faciem,* idest nolite accipere personam in iudicio: hoc enim est prohibitum omnibus iudicantibus: *Levit. 19. Non accipies personam pauperis in iudicio: Mal. 2. Faciem accipitis in iudicio.* Accipere autem personam in iudicio, est praetermittere iustum iudicium propter amorem, seu reverentiam, seu timorem, seu conditionem personae, quae non faciunt ad causam. Dicit ergo, *Nolite iudicare;* quasi dicat, Non quia Moyses apud vos habet maiorem gloriam, quam ego, ex personarum dignitate feratis sententiam, sed a rerum natura, quia ea quae ego facio, maiora sunt, quam ea quae fecit Moyses. Sed notandum secundum Augustinum, quod ille non iudicat partialiter, qui aequaliter diligit: nec enim cum homines diverso modo pro suis gradibus honoramus, timendum est ne personam accipiamus.

LECTIO III.

Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis: Nonne hic est quem quaerunt interficere?

b Ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt.

c Nunquid vere cognoverunt principes, quia hic est Christus?

d Sed hunc scimus unde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit.

e Clamabat ergo Iesus in templo docens, et dicens: Et me scitis, et unde sim scitis.

f Et a me ipso non veni, sed est verus, qui misit me, quem vos nescitis.

g Ego scio eum: et si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis, mendax. Sed scio eum, quia ab ipso sum, et ipse me misit.

h Quaerebant ergo eum apprehendere, et nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora eius.

i De turba autem multi crediderunt in eum, et dicebant Christus eum venerit, nunquid plura [illegible] faciet, quam quae hic facit?

k Audier[illegible] de illo haec: et miserunt principes et Pharisaei ministros, ut apprehenderent Iesum.

LECTIO III.

Postquam egit de origine doctrinae, consequenter agit de origine docentis. Et primo Christus ostendit suum principium a quo procedit. Secundo suum finem ad quem vadit, ibi, *Adhuc modicum* etc. Circa primum tria facit. Primo proponitur dubitatio turbarum de origine. Secundo ponitur doctrina ipsius originis, ibi, *Clamabat ergo* etc. Tertio ponitur effectus doctrinae, ibi, *Quaerebant ergo eum* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur admiratio turbae. Secundo eorum auspicio, ibi, *Nunquid*. Tertio inducitur eorum obiectio contra ea quae suspicantur, ibi, *Sed scimus* etc. Admiratio autem turbarum consurgit ex duobus. Primo ex inique proposito principum. Secundo ex publica doctrina Christi, ibi, *Ecce palam* etc. Dictum est autem supra, quod Christus ut ostenderet infirmitatem humanae naturae, latenter ascendit ad diem festum; sed ut ostenderet suae divinitatis personam, publice docet in templo, et a persequentibus teneri non potest. Et sic, ut ait Augustinus, apparet potestas quae putabatur timiditas. Et ideo dicebant, *quidam ex Hierosolymis*, quasi admirantes, nam ipsi sciebant qua saevitia quaerebatur a principibus utpote eius familiares, et Hierosolymis existentes. Unde Chrysostomus dicit: *Omnibus miserabiliores erant, qui dicnitatis signum videntes maximum, omnia iudicio corruptorum principum permittentes, Christum minus reverebantur*, secundum illud *Eccl. 7. Qualis rector civitatis, talis* etc. Sed tamen mirabantur quia potentia non tenebatur; unde et dicebant, *Nonne hic est quem Iudaei quaerunt?* idest principes, secundum illud *supr. 5. Propterea persequebantur eum Iudaei*, idest principes etc. *Dan. 13. Egressa est iniquitas a senioribus populi* etc. Apparet autem per hoc veritas sermonum Christi, et falsitas principum. Supra enim cum Dominus diceret eis: *Quid me quaeritis interficere?* negaverunt dicentes: *Daemonium habes, quis te quaerit interficere?* Sed ecce quod principes negabant, isti confitentur cum dicunt, *Quem Iudaei quaerunt interficere*. Sic ergo admirantur ex inique proposito principum. Similiter etiam ex publica doctrina Christi; unde dicunt.

b Docens scilicet Christus, quod est indicium securae veritatis: *infr. 18. Ego palam locutus sum:* et tamen *nihil ei dicunt*, quasi repressi virtute divina. Haec est enim propria Dei virtus, quod malorum corda ab impetu suae malitiae reprimit: *Prov. 16. Cum placuerunt Domino viae hominis, inimicos eius quoque convertet ad pacem*. Et alibi: *Cor Regum in manu Dei* etc. Suspicio eorum ponitur cum dicit.

c Quasi dicat: Ante quaerebant eum interficere, modo invenerunt, et tamen nihil ei dicunt, non tamen mutati a propria sententia: quia, ut dicitur *1. Cor. 3. Si enim cognovissent* etc. sed repressi a virtute divina. Obiectio autem eorum contra auspicionem subditur.

d Quasi hoc modo arguentes. Christus debet habe[illegible] Sed iste habet originem manifestam. Ergo non est Christus. [illegible] amentia: quia supposito quod quidam etiam principes crederent Christo, non tamen eorum sententiam sequuntur, sed aliam corruptam proferunt: *Ezech. Ista est Hierusalem in medio*. Sciebant enim Christum esse ex Maria secundum originem, sed tamen eius modum ignorabant: *Matth. 13. Nonne pater eius est Ioseph* etc. Sed cum dicatur *Mich. 6. Ex te exiet dux* etc. quare dicunt, *Christus cum venerit, nemo scit unde sit*. Respondeo. Dicendum, quod hoc habent ex verbo Isaiae *53. Generationem eius quis enarrabit?* Sic ergo et ex prophetis habent ut sciant unde sit, secundum humanam originem, et ex eis habent, quod nesciant, secundum divinam generationem. Consequenter cum dicit.

e Manifestat suam originem. Et primo ostendit secundum quid sua origo sit nota, et secundum quid sit ignota. Secundo docet quomodo ad eius notitiam possumus pervenire, ibi, *Ego scio eum* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quid de origine eius sciebant. Secundo quid circa ipsum ignorabant, ibi, *Et a meipso* etc. Noverant autem de Iesu originem suam; et ideo dicit, *Clamabat Iesus*. Clamor autem ex magnitudine affectus procedit; et ideo quandoque importat turbulentiam animi interius concitati: et hoc modo non competit Christo, de quo scriptum est *Isa. 42 Non clamabit, nec accipiet personam, nec audietur vox eius foris: Eccles. 9. Verba sapientium audiuntur* etc. Quandoque importat magnitudinem de[illegible]onia, secundum illud *Psal. 19. Ad Dominum cum tribularer clamavi*. Quandoque vero cum hoc magnitudinem dicendorum, secundum illud *Isa. 6. Seraphim clamabant alter ad alterum* etc. *Prov. 8. Nunquid non sapientia foris clamitat* etc. et sic praedicatores clamare monentur: *Isa. 58. Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam*. Et sic

clamabat hic Dominus, *Docens in templo, et dicens*, hoc scilicet, *Me scitis*, secundum faciem noscitis, *Et unde sim scitis*, scilicet corporaliter: *Bar. 3. Post haec in terris visus est:* sciebant enim quod ex Maria natus erat in Bethleem, et nutritus in Nazareth; sed nesciebant virginis partum, et quod per Spiritum sanctum conceptus esset, ut dicit Augustinus: *Excepto virginis partu, totum noverant in Iesu, quod ad hominem pertinet*. Nesciebant autem de ipso originem occultam; unde dicit.

f Et primo insinuat suam originem. Secundo ostendit eam eis esse occultam. Origo autem sua est a Patre ab aeterno; unde dicit, *A meipso non veni;* quasi dicat, Ante fui secundum divinitatem, quam in mundo venirem per humanitatem: *inf. 8. Antequam Abraham fieret, ego sum:* alias non conveniret eum venire, nisi ante fuisset: et tamen hoc ipsum quod veni, non veni a meipso, quia filius non est a se, sed a patre: *inf. 16. Exivi a Patre, et veni in mundum*. Praenuntiata autem fuit eius origo a Patre, qui eum promisit mittere: *Exod. 4. Obsecro Domine, mitte quem missurus es: Isa. 19. Mittam eis Salvatorem* etc. et ideo dicit, *Sed est verus qui misit me;* quasi dicat, Non aliunde veni, sed ab eo qui promisit, et promissum adimplevit, quia, *Verus est: Rom. 3. Est autem Deus verax;* et ideo docet me veritatem loqui, quia a vero missus sum. Est autem dicit, *Quem vos nescitis*. Sed cum omnis homo licet in carne natus, sit a Deo, videtur, quod possit dicere, Ego sum a Deo, et per consequens me scitis unde sim. Responsio. Dicendum secundum Hilarium, quod Filius aliter est a Deo, quam alii homines: quia sic est a Deo, quod etiam est Deus: unde Deus est principium eius consubstantiale; alia vero sic sunt a Deo, quod tamen non sunt ex illo. Sic ergo filius unde sit ignoratur, quia natura ex qua est, nescitur; sed homines unde sint non ignoratur, quia si unde, ignorari non potest, quicquid subsistit ex aliquo. Consequenter cum dicit.

g Docet quomodo perveniri possit ad notitiam eius a quo est. Ab illo enim oportet nos addiscere aliquid, qui scit illud; solus autem Filius novit Patrem; et ideo dicit: Si vultis notitiam eius qui misit me habere, oportet, quod habeatis a me, quia ego solus *scio eum*. Et ideo primo ostendit suam scientiam. Secundo scientiae suae perfectionem. Tertio scientiae suae rationem. Suam scientiam ostendit cum dicit, *Ego scio eum* etc. Verum est autem, quod omnes homines vident eum, ut dicitur *Iob 36.* sed tamen diversimodo, quia homines in vita ista vident eum per creaturas: *Rom. 1. Invisibilia Dei per ea quae facta sunt* etc. ideo dicitur *1. Cor. 10. Videmus nunc per speculum in aenigmate;* angeli vero et beati in patria vident eum immediate per essentiam: *Matth. 18. Angeli eorum in caelis semper vident faciem* etc. *1. Ioan. 3. Videbimus eum sicuti est*. Sed Filius Dei videt eum excellentius omnibus, scilicet visione comprehensionis: *sup. 1. Deum nemo vidit unquam*, scilicet comprehendendo. *Unigenitus* etc. *Matth. 11. Neque Patrem quis novit nisi Filius;* et de hac visione loquitur hic dicens: *Ego scio eum*, scilicet notitia comprehensionis. Perfectionem vero scientiae suae ostendit, dicens, *Si dixero, quia nescio eum, ero similis* etc. Quod quidem introducit propter duo: nam creaturae intellectuales sciunt eum; sed longe et imperfecte, quia *unusquisque intuetur eum procul*, ut dicitur *Iob 36.* veritas enim divina excedit omnem cognitionem nostram: *1. Ioan. 3. Deus maior est corde nostro*. Quicumque ergo Deum cognoscit, potest absque mendacio dicere, *nescio eum*, quia non cognoscit eum quantum cognoscibilis est. Filius autem Deum Patrem perfectissime cognoscit, sicut perfectissime ipse se novit; unde non potest dicere, *Nescio eum*. Item quia cognitio Dei, et maxima quae est per gratiam, potest perdi, secundum illud *Ps. 105. Obliti sunt Deum qui redemit eos:* unde possunt dicere, *Nescio eum*, quamdiu est in vita ista: quia nemo scit utrum odio vel amore dignus sit. Filius autem inamissibilem notitiam habet de Patre; unde non potest dicere, *Nescio eum*. In hoc autem quod dicit, *ero similis vobis* etc. debet accipi similitudo per contrarium: non enim essent mendaces, si dicerent se nescire Deum; sed potius si dicerent se Deum cognoscere, cum eum ignorent. Si autem Christus diceret se eum non nosse, cum nosset, esset mendax. Est ergo sensus verbi: *Si dixero quia nescio eum*, cum sciam eum, *ero similis vobis mendax*, qui dicitis vos cognoscere eum, cum tamen ipsum ignoretis. Sed numquid non poterat Christus dicere *nescio eum?* [illegible] ro verba huiusmodi: ergo potest esse mendax. Sed dicendum, quod Christus huiusmodi verba protulit, et tamen non fuit mendax; quod intelligendum est si dixero, *nescio eum*, cum assertione, ita scilicet quod credam quod profero ore. Asserere autem falsum pro vero, ex duplici defectu contingit, scilicet ex defectu cognitionis intellectus; et hic defectus non poterat esse in Christo, cum sit Dei sapientia, ut dicitur *1. Cor. 1.* Item ex defectu rectae voluntatis in affectu; qui similiter in Christo esse non poterat, cum sit Dei virtus, ut ibidem dicitur. Unde non poterat dicere, asserendo, *Nescio eum:* nec tamen conditionalis est falsa, quamvis antecedens sit impossibile, et consequens. Ratio autem singularis, et perfectae scientiae Christi ponitur cum dicit, *Sed ego scio eum, quia* etc. Omnis enim cognitio est per aliquam similitudinem, cum nihil cognoscatur, nisi prout similitudo cogniti est in cognoscente; omne autem quod procedit ab aliquo, habet eius similitudinem a quo procedit. Unde omnes vere cognoscentes secundum diversum gradum processionis eorum a Deo, habent diversimode eius cognitionem. Anima autem rationalis Dei cognitionem habet secundum quod similitudinem participat imperfectiori quodam modo ab aliis creaturis intellectualibus: angelus quia expressiorem Dei similitudinem habet, cum sit signaculum similitudinis, manifestius Deum cognoscit; Filius autem perfectissimam Patris similitudinem habet, cum sit eiusdem essentiae, et virtutis cum ipso. Et ideo perfectissime cognoscit, ut dictum est. Et ideo dicit. *Sed ego scio eum*, scilicet quantum cognoscibilis est. Et huius ratio est, *quia ab ipso sum*, quasi habens eandem naturae essentiam cum ipso per consubstantialitatem. Unde sicut ipse perfecte se novit per essentiam suam, ita et per eandem essentiam, *ego scio eum*, perfecte. Sed ne hoc referatur ad missionem qua venit in mundum,

continuo subiecit, *et ipse me misit*. Ut sic quod dicit *ab ipso sum*, referatur ad aeternam generationem, per quam consubstantialis est Patri. Ex quo habetur proprietas cognitionis de proprietate generationis. Per hoc vero quod dicit, *Ipse me misit*, insinuat patrem auctorem incarnationis: *Gal. 4. Misit Deus filium* etc. Sicut autem per hoc quod Filius est a Patre, perfectam Patris cognitionem habet, ita etiam per hoc quod anima Christi singulariter est unita Verbo, habet singularem et excellentiorem prae aliis creaturis cognitionem Dei, licet eum non comprehendat; et ideo potest Christus secundum humanam dicere scio eum excellentius prae omnibus creaturis, non tamen comprehendendo. Consequenter eum dicit.

h Agitur de effectu doctrinae. Et primo quantum ad turbas. Secundo quantum ad Pharisaeos, ibi, *Audierunt Pharisaei* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit effectum doctrinae in turbis malevolis. Secundo in turbis devotis, ibi, *De turba autem*. Circa primum tria facit. Primo innuit turbarum iniquum propositum. Secundo propositi implendi impedimentum. Et tertio impedimenti rationem. Iniquitas autem propositi manifestatur, cum dicit, *Quaerebant ergo eum apprehendere*. Quia enim dixerat Dominus *quem vos nescitis*, irati sunt Iudaei, quasi simularent eum scire, et ideo iniqua proponebant, scilicet eum apprehendere, ad crucifigendum, et occidendum, secundum illud *Psal. 70. Persequimini, et comprehendite eum*. Sunt autem aliqui Christum in se habentes, quaerunt tamen pie apprehendere: *Cantic. 8. Ascendam in palmam, et apprehendam fructus eius*. Unde et Apostolus dicebat *Philipp. 3. Sequor si quo modo apprehendam* etc. Impedimentum propositi ponit, cum dicit, *Nemo misit in illum manus*. Invisibiliter enim eorum furor refrenatus est et repressus: per quod patet, quod voluntas nocendi est unicuique a se; sed nocendi potestas a Deo; quod patet *Iob 1.* et *2.* ubi Sathan non potuit Iob affligere nisi quantum permissum est sibi a Deo. Ratio impedimenti assignatur, *Quia nondum venerat hora eius*. Unde sciendum est, quod secundum illud *Eccl. 8. Omni negotio tempus est et opportunitas;* tempus autem unicuique rei ex sua causa determinatur. Quia ergo corporalium effectuum causa sunt corpora caelestia, ideo in his quae corporaliter aguntur, hora determinatur ex corporibus coelestibus. Anima vero cum secundum intellectum et rationem nullis corporibus caelestibus subiaceat, cum quantum ad hoc temporales causas transcendat, non habet horas determinatas ex corporibus caelestibus, sed ex causa eius, scilicet Deo, qui dispensat, quid, quo tempore sit faciendum: *Eccl. 33. Quare dies diem superat, et iterum lux lucem, et annus annum a sole? A Domini scientia separata sunt* etc. Multo ergo minus in Christo determinatur hora ab ipsis corporibus. Sic ergo intelligenda est hora eius, non ex necessitate fatali, sed a tota Trinitate praefinita: nam, ut dicit Augustinus, *hoc nec de te credendum est, quanto magis de illo per quem factus es? Si tua hora voluntas illius est, scilicet Dei, hora illius, quae est nisi voluntas sua? Non ergo horam dixit qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi: supra 2. Nondum venit hora mea: infr. 13. Sciens Iesus, quia venit hora eius, ut transeat* etc. Consequenter cum dicit.

i Ponit effectum doctrinae in turbis devotis. Et primo ponitur eorum fides, *quia multi de turba crediderunt in eum*. Non dicit de principibus, quia quanto maiores erant, tanto magis erant elongati, et ideo in eis sapientia locum non habebat: quia, ut dicitur *Prov. 11. ubi humilitas, ibi sapientia*. Turba autem quia suam aegritudinem cito vidit, Domini medicinam sine dilatione cognovit: *Matth. 11. Abscondisti haec a sapientibus, et prudentibus* etc. Et propter hoc in principio humiles, et pauperes conversi sunt ad Christum: *1. Cor. 1. Ignobilia, et contemptibilia mundi elegit Deus* etc. Secundo ponit motivum ad fidem cum dicit, *Christus cum venerit, nunquid* etc. Prophetatum enim erat, quod Christus in adventu suo miracula multa esset facturus: *Isa. 35. Deus ipse veniet, et salvabit nos; tunc aperientur oculi caecorum, et aures* etc. et ideo videntes miracula quae Christus faciebat, inducebantur ad fidem eius; sed tamen fides eorum infirma erat, quia non a doctrina, sed a signis moventur ad credendum ei; tamen ipsi qui fideles iam erant, et per legem instructi, magis a doctrina moveri debuissent: nam, ut dicitur *1. Cor. 14. Signa data sunt infidelibus* etc. Secundo, quia adhuc videntur alium Christum expectare; unde dicunt, *Christus cum venerit, nunquid* etc. Unde patet, quod non credebant in Christum, sicut in Deum, sed sicut in aliquem iustum virum, seu prophetam. Vel secundum Augustinum syllogizant. *Christus cum venerit* etc. quasi dicant, Christus promittitur venturus, sed ipse non plura signa faciet, quam hic facit. Ergo vel ipse est Christus, vel erunt plures Christi. Consequenter cum dicit.

k Ponitur effectus in Pharisaeis. Et, ut Chrysostomus dicit, Christus multa dixit, et tamen non sunt moti contra eum; quando autem vident turbam ei acquiescere, statim concitantur contra eum, et insanientes eum occidere cupiebant. Ex quo patet, quod sabbati solutio non erat vera causa odii eorum, sed hoc eos maxime mordebat, quod turbae Christum glorificabant. Et hoc patet *infr. 13. Videtis quod nihil proficimus. Ecce totus mundus post eum vadit*. Quia vero ipsi Christum capere non audebant, timentes periculum, ministros mittunt, tanquam periculis expositos.

LECTIO IV.

Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum.

b Et vado ad eum qui me misit.

c Quaeretis me, et non invenietis.

d Et ubi ego sum, vos non potestis venire.

e Dixerunt ergo Iudaei ad semetipsos: Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? Nunquid in dispersionem gentium iturus est, et docturus gentes? Quis est hic sermo quem dixit, quaeretis me, et non invenietis: et ubi sum ego, vos non potestis venire?

LECTIO IV.

Postquam posuit Dominus originis suae principium; hic consequenter insinuat suum terminum, quo scilicet iturus est per mortem. Et primo insinuatur terminus viae Christi. Secundo ponitur admiratio turbarum de sermonibus eius, ibi, *Dixerunt ergo Iudaei ad semetipsos* etc. Circa primum tria facit. Primo insinuat suae vitae terminum. Secundo praenuntiat futurum turbarum desiderium, ibi, *Quaeretis me* etc. Tertio subdit eorum defectum, ibi, *Et ubi sum ego* etc. Circa primum duo facit. Primo praenuntiat mortis suae dilationem. Secundo innuit quo iturus est per mortem, ibi, *Et vado ad Patrem* etc. Et sic in primo ostendit suam potestatem. In secundo patiendi voluntatem. Potestatem quidem suam ostendit in dilatione mortis, quia licet Iudaei quaererent eum apprehendere, non tamen hoc possunt, nisi Christus velit: *infr. 10. Nemo tollit animam meam, sed ego pono eam;* et ideo, *Dixit eis Iesus: Adhuc modicum tempus;* quasi dicat: Vultis me interficere, sed hoc non est positum in voluntate mea, et dico de termino quod *adhuc modicum tempus vobiscum sum*, et ideo parum expectate tempus. Hoc quod vultis modo facere, facturi estis. *Adhuc enim modicum tempus vobiscum sum.* In quo quidem Dominus satisfacit. Primo quidem turbae, quae eum reverebatur, faciens eam magis avidam ad audiendum, quasi parvo tempore derelicto, in quo possent hac doctrina potiri, ut Chrysostomus dicit: *Ioan. 10. Dum lucem habetis credite in lucem.* Secundo vero turbae quae eum persequebatur; quasi dicat: Non diu differtur desiderium vestrum de morte mea, unde patientes sustinete, *Quia adhuc modicum.* Implere enim debeo dispensationem meam, praedicando scilicet, et miracula faciendo, et sic pervenire ad passionem: *Luc. 13. Ite et dicite vulpi illi, quia hodie* etc. *operor, et tertia die consumor.* Est autem triplex causa, quare Christus modico tempore voluit praedicare. Prima ad demonstrandum suam virtutem, quia in tam modico tempore totum mundum immutaret: *Ps. 83. Melior est dies una in atriis tuis super millia.* Secunda est ad excitandum desiderium discipulorum, ut scilicet magis eum desiderarent, quem modico tempore corporali praesentia habituri erant: *Luc. 16. Venient dies in quibus desiderabitis unam diem Filii hominis.* Tertia est ad augmentandum discipulorum spiritualem profectum: cum enim Christi humanitas sit nobis via tendendi in Deum, ut dicitur *Ioan. 14. Ego sum via, veritas, et vita;* non debemus in ea quiescere, ut in termino, sed per eam debemus in Deum tendere. Ne ergo corda discipulorum ad Christum carnaliter affecta, in eo ut in homine quiescerent, ideo Christus corporalem sui praesentiam ab eis cito subtraxit; unde dicebat *Ioan. 16. Expedit vobis ut ego vadam: 2. Cor. 5. Et si Christum secundum carnem novimus*, tunc scilicet quando corporaliter nobiscum erat; *sed nunc iam non novimus.* Voluntatem autem suae passionis ostendit, cum dicit.

b Quasi spontaneus, scilicet per passionem: *Isa. 53. Oblatus est quia ipse voluit: Eph. 5. Obtulit semetipsum hostiam Deo in odorem suavitatis. Vado*, inquam ad Patrem, *qui misit me.* Et hoc convenienter: nam quaelibet res naturaliter redit ad suum principium: *Eccl. 1. Ad locum unde exeunt, flumina revertuntur: Ioan. 13. Sciens quia a Deo exivit, et ad Deum vadit.* Et iterum *16. Vado ad eum qui misit me.* Consequenter cum dicit.

c Praenuntiat Iudaeorum desiderium; quasi dicat: Modicum est, quod potestis mea doctrina frui; sed hoc modicum, quod modo respuitis, quandoque quaeretis, et non invenietis: *Isa. 55. Quaerite Dominum dum inveniri potest.* Et in *Ps. 68. Quaerite Dominum*, scilicet in praesenti, *et vivet anima vestra.* Hoc autem quod dicit, *Quaeretis me* etc. potest intelligi vel de inquisitione corporali Christi, vel de spirituali. Si vero intelligatur de corporali, sic secundum Chrysostomum quaesierunt eum, quando filiae Hierusalem, scilicet mulieres, plangebant super eum, ut dicitur *Luc. 23.* et credibile est hoc tunc multos alios passos esse. Hoc est etiam a veritate remotum, quia imminente tribulatione Iudaei, et praecipue cum civitas caperetur, memores Christi, et miraculorum eius desiderarent eius praesentiam, qua liberarentur: et secundum hoc dicendum est, *Quaeretis me*, idest meam praesentiam corporalem, *et non invenietis.* Si vero intelligatur de spirituali, dicendum est secundum Augustinum, quod eum quem noluerunt cognoscere praesentem, tunc postea quaesierunt eum videntes multitudinem credentem, compuncti de scelere mortis Christi, dixerunt Petro *Act. 2. Quid faciemus?* etc. Sic ergo quaesierunt Christum, quando crediderunt in eum, suis sceleribus ignoscentem, quem viderunt ipsorum scelere morientem. Consequenter cum dicit.

d Ostendit eorum defectum, nec dicit: Quo vado, quod esset magis consequens ad praemissa, scilicet vado ad Patrem qui me misit; sed dicit, *Ubi ego sum*, ut ostendat se Deum et hominem: hominem quidem inquantum vadit: *infr. 16. Vado ad eum qui me misit;* sed inquantum semper ibi erat Christus, quo fuerat rediturus, ostendit se Deum: *supr. 3. Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo.* Sic ergo secundum Augustinum sicut Christus rediit ut nos non relinqueret, sic ad nos per assumptionem visibilis carnis descendit, ut secundum invisibilem maiestatem etiam esset in coelo. Non autem dicit *non invenietis*, quia aliqui ituri erant, sed dicit, *Non potestis venire*, quando scilicet sic dispositi estis: nullus enim ad haereditatem caelestem pervenire potest, nisi sit haeres Dei. Haeres autem Dei aliquis efficitur per fidem Christi: *supr. 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius.* Iudaei autem nondum in eum credebant; et ideo dicit, *Non potestis venire: Ps. 23.* requiritur, *Quis ascendet in montem Domini:* et respondetur: *Innocens manibus, et mundo corde.* Iudaei autem non erant mundo corde, nec innocentes manibus, quia volebant Christum interficere; ideo dicit, *Non potestis ascendere in montem Domini.* Consequenter cum dicit.

e Ponitur Iudaeorum admiratio, qui licet carnaliter de Christo saperent, tamen ex parte credebant: et tria faciunt. Primo admirantur. Secundo suspicantur. Et tertio contra suspicionem argumentantur. Admirantur quidem cum dicunt ad semetip-

sos, *Quo iturus est hic, quia non inceniemus eum?* Ut enim dictum est, hoc carnaliter intelligebant: *1. Cor. 2. Animalis homo non percipit* etc. Et ideo quod esset iturus, non quidem per mortem, sed corporaliter ad aliquem locum quo eis non liceret ascendere, suspicantur supor hoc dicentes, *Numquid in dispersionem gentium iturus est, et docturus gentes?* Nam gentes alienatae erant a conversatione Iudaeorum: *Ephes 2. Hospites testamentorum* etc. Et ideo quasi eis exprobrantes dicunt, *in dispersionem gentium*, quae scilicet indistincte erant, et imperfecte ad invicem permixtae: *Gene. 10. Hae sunt familias Noe* etc. Et ab his divisae sunt etc. Sed populus Iudaeorum collectus erat loco, et cultu unius Dei, et observatione legis: *Psal. 146. Aedificans Hierusalem Dominus, dispersiones Israelis congregabit.* Neo dicunt, quod iturus sit ad gentes quasi gentilis futurus, sed tanquam eos reducturus; unde subdunt, *et docturus gentes.* Quod forte sumpserunt ex Isaia *49. Parum est mihi, ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Iacob, et foeces Israel convertendas: dedi te in lucem gentium* etc. Quamvis autem isti non intelligerent ea quae dicunt, sicut nec Cayphas intellexit cum dixit, *Expedit vobis ut unus homo moriatur* etc, tamen verum dicunt, et salutem gentium praedixerunt, ut Augustinus dicit, quod iturus esset ad gentes, non praesentia corporis, sed pedibus suis, scilicet Apostolis: misit enim ad nos membra sua, et fecit nos sua membra: *infra 10. Alias oves habeo quas non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et fiet unum ovile* etc. et ideo *Isa.* dicitur in persona gentium, *Docebit nos vias suas.* Obiiciunt autem contra ea quae suspicantur dicentes: *Quis est hic sermo quem dixit? Quaeretis me* etc. quasi dicat, Si dixisset: *Quaeretis me, et non invenietis* etc. poterat quidem intelligi, quod iturus esset ad gentes; sed per hoc quod addit, *Ubi ego sum, non potestis venire*, videtur excludere hunc intellectum: non enim possibile est nobis ad gentes ire etc.

LECTIO V.

In novissimo autem die magnae festivitatis stabat Iesus, et clamabat, dicens:

b Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquae vivae.

c Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Nondum enim erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus.

d Ex illa ergo hora turba cum audissent hos sermones eius, dicebant: hic est vere propheta. Alii dicebant: hic est Christus. Quidam autem dicebant: nunquid a Galilaea venit Christus? Nonne Scriptura dicit: quia ex semine David, et de Bethleem castello, ubi erat David, venit Christus?

e Dissensio itaque facta est in turba propter eum. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum; sed nemo misit super eum manus.

f Venerunt ergo ministri ad Pontifices et Pharisaeos, et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri: Nunquam sic locutus est homo, sicut hic loquitur? Responderunt ergo eis Pharisaeis: Nunquid et vos seducti estis? nunquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisaeis? Sed turba haec quae non novit legem, maledicti sunt.

g Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui unus erat ex ipsis: Nunquid lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, et cognoverit quid faciat?

h Responderunt et dixerunt ei: Nunquid et tu Galilaeus es?. Scrutare Scripturas, et vide, quia a Galilaea propheta non surgit.

i Et reversi sunt unusquisque in domum suam.

LECTIO V.

Postquam Dominus egit de origine suae doctrinae, et docentis, nec non de termino eius; hic consequenter invitat ad ipsam doctrinam. Et primo ponitur Christi invitatio. Secundo turbarum dissensio, ibi, *Ex illa autem turba* Circa primum tria facit. Primo ponitur invitandi modus. Secundo ipsa invitatio, ibi, *Si quis sitit.* Tertio subditur expositio, ibi, *Hoc autem dixit* etc. Modus invitandi attenditur quantum ad tria, scilicet quantum ad tempus invitationis, quantum ad situm invitantis, quantum ad conatum vocantis. Quantum ad tempus, quia, *in novissimo die magnae festivitatis:* nam, ut dictum est, festum illud celebratur septem diebus, et primus et ultimus dies solemniores erant, sicut et apud nos primus dies festi, et octavus solemnis est magis. Hoc ergo quod hic Dominus fecit, non fecit primo die, quia nondum ascenderat Hierusalem, nec intermediis diebus, sed in novissimo; et hoc ideo, quia pauci sunt qui festa spiritualiter celebrant; et ideo non eos a principio ad doctrinam invitat, ne per vanitates sequentium dierum aboleretur de cordibus eorum: quia, ut dicitur *Luc. 8. Verbum Domini suffocatur a spinis*; sed in ultimo die eos invitat, ut tenacius eorum cordibus imprimatur. Quantum ad situm autem quia, *stabat Iesus.* Ubi sciendum est, quod Christus docuit sedens, et stans: sedens quidem docuit discipulos, *Matth. 5.* stans autem turbas, sicut hic, et ideo ex hoc inolevit consuetudo in Ecclesia, ut turbis praedicetur stando, religiosis vero et clericis sedendo. Cuius ratio est, quia cum praedicatio ad turbas fit quasi ad eas convertendas, fit per modum exhortationis; sed cum praedicatio ad clerum fit quasi iam ad existentes in domo Dei, est ut quaedam commemoratio. Quantum ad conatum vero vocantis: quia *clamabat*, ut scilicet ostenderet suam securitatem: *Isa. 40. Exalta in fortitudine vocem tuam, exalta, noli timere.* Et ut ab omnibus audiretur: *Isa. 58 Clama ne cesses, quasi tuba* etc. Et ut ostendat magnitudinem dicendorum: *Proverb. 8. Audite me, quia de rebus magnis locutura sum.* Consequenter eum dicit,

b Ponitur invitatio. Et primo ostenditur qui invitentur. Secundo quis sit fructus invitationis. Invitantur quidem sitientes; unde dicit, *Si quis sitit, veniat*

ad me, et bibat: Isa. 51. Omnes sitientes venite ad aquas. Ideo enim sitientes vocat, quia tales sunt qui desiderant Deo servire. Deus autem coacta servitia non acceptat: *2. Cor. 9 Hilarem datorem diligit Deus:* et propter hoc dicebat *Psal. 53. Voluntarie sacrificabo.* De istis *Matt. 5. Beati qui esuriunt iustitiam*: quos quidem Dominus non partialiter vocat, sed omnes; unde dicit, *Si quis sitit;* quasi dicat, quicumque est ille: *Eccl. 24. Transite ad me omnes qui concupiscitis me* etc. *1. Tim. 2. Vult omnes homines salvos fieri.* Invitat autem ad potandum; unde dicit, *Et bibat.* Potus enim iste est spiritualis refectio in cognitione divinae sapientiae, et veritatis, etiam in impletione desideriorum: *Isa. 45. Servi mei bibent, et vos sitietis: Prov. 9. Venite et comedite panem meum, et bibite vinum, quod miscui vobis: Eccl. 16. Aqua sapientiae salutaris potabit illum.* Fructus autem huius invitationis est redundantia bonorum in alios; unde dicit. *Qui credit in me* etc. Quod quidem secundum Chrysostomum legendum est sic, *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura.* Hic subdistinguo punctando, et postea subsequitur, *Flumina* etc. Nam si dicis, qui credit in me, et postea subsequatur, *sicut dicit Scriptura, flumina* etc. non videtur conveniens, quia hoc, quod dicitur, *flumina de ventre* etc. non invenitur in aliquo libro veteris Testamenti. Hoc ergo modo dicatur. *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura,* idest secundum Scripturae documenta: *supra 5. Scrutamini Scripturas, ipsae sunt quae testimonium perhibent de me. Et tunc flumina de ventre eius fluent aquae vivae.* Et dicit, *Aut credit in me,* cum supra dixerit, *Qui venit ad me:* quia idem est credere, et venire: *Psalm. 33. Accedite ad eum, et illuminamini.* Secundum Hieronymum vero aliter punctatur sic. *Qui credit in me,* et postea subditur, *Sicut dicit Scriptura, flumina* etc. quod ut ipse dicit, de Proverbiis sumptum est: *Prov. 5. Bibe aquam de cisterna tua, et fluenta putei tui, deriventur fontes tui foras* Sciendum est autem secundum Augustinum, quod flumina procedunt de fontibus sicut a principio: qui autem bibit potum corporalem, non habet in se nec fontem, nec flumen, quia particulam aquae gustat; sed qui bibit credendo in Christum, haurit fontem aquae, quo hausto, vivescit conscientia, quae est venter interioris hominis, et etiam ipsa fons erit; unde dicitur *supra 3. Qui biberit ex hac aqua, fiet in eo fons aquae salientis.* Hic autem fons qui hauritur, est Spiritus sanctus, de quo dicitur in *Psal. 35. Apud te est fons vitae.* Qui ergo bibit ita, quod soli sibi proficit, dona gratiarum, quae per flumina signantur, non fluent aquae vivae de ventre eius; sed qui proximo festinat consulere, et diversa dona gratiarum recepta a Deo aliis communicare, de ventre eius fluent aquae vivae. Propter quod dicit Petrus *1. Pet. 4. Unusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes.* Dicit autem *flumina,* ad significandum donorum abundantiam fidelibus repromissam: *Psal. 64. Flumen Dei repletum est aquis.* Item eorum impetum: *Isa. 26. Qui ingredientur impetu a Iacob* etc. Et in *Psal. 45. Fluminis impetus* etc. Unde quia ex instinctu, et fervore Spiritus sancti movebatur Apostolus, dicebat: *Charitas Christi urget nos:* et *2. Corint. 5.* et *Rom. 8. Qui spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt.* Item donorum Spiritus sancti divisionem: quia, ut dicitur *1. Corin. 10. Alii genera linguarum, alii genera sanitatum* etc. Huiusmodi autem flumina sunt aquae vivae, quia sunt continuatae suo principio, scilicet Spiritui sancto inhabitanti. Consequenter cum dicit.

c Exponit quae dixit. Et primo ponitur expositio. Secundo assignatur ratio expositionis, ibi, *Nondum enim* etc. Dicit ergo, Dixit, quod flumina de ventre eius etc. sed hoc intelligendum esse Evangelista dicit, *de spiritu quem accepturi erant credentes in eum:* quia ipse est fons vitae, et fluvius. Fons, de quo dicitur in *Psal. 35. Apud te est fons vitae* etc. fluvius vero, quia a Patre, et Filio procedit: *Apoc ult. Ostendit mihi angelus fluvium aquae vivae splendidum tanquam christallum, procedentem de sede Dei, et Agni: Isa. 1. Dedit spiritum,* scilicet obedientibus sibi. Huius expositionis rationem assignat, dicens, *Nondum enim erat* etc. et dicit duo, scilicet *quod nondum erat Spiritus datus,* et quod Christus *nondum erat glorificatus.* Circa primum est duplex opinio. Chrysostomus dicit, quod Spiritus sanctus non fuit datus Apostolis, quantum ad dona prophetica, et miraculorum, ante resurrectionem Christi. Unde gratia huius, quae dabatur Prophetis, a terra defecerat usque ad adventum Christi, nec postmodum alicui data est usque ad praedictum tempus: et si dicitur quod Apostoli eiiciebant daemonia ante resurrectionem; intelligendum est, quod haec non spiritu eiiciebantur; sed ea quae a Christo erat, potestate: quando enim mittebat eos, non dicitur, Dedit eis Spiritum sanctum, sed dedit eis potestatem. Sed hoc videtur contra illud quod Dominus dicit *Lucae 11. Si ego in Beelzebub eiicio daemonia, filii vestri in quo eiiciunt?* Sed constat quod ipse in Spiritu sancto eiiciebat daemonia, et filii, idest Apostoli: unde manifestum est eos accepisse Spiritum sanctum. Et ideo dicendum est secundum Augustinum, quod ante resurrectionem Apostoli habuerunt Spiritum sanctum, etiam quantum ad dona prophetica, et miraculorum: et hoc quod hic dicitur, *Nondum erat Spiritus datus,* intelligendum de abundanti datione, et visibilibus signis: sicut datus fuit eis post resurrectionem, et ascensionem in linguis igneis. Sed cum Spiritus sanctus sanctificet Ecclesiam, et etiam modo accipiatur a fidelibus, quare nemo loquitur linguis omnium gentium sicut tunc? Dicendum ad hoc quod non est necessarium, ut Augustinus dicit: quia iam universalis Ecclesia linguis gentium loquitur, quia per Spiritum sanctum datur charitas: *Roman. 5. Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris;* et haec faciens omnia communia, facit quemlibet cuilibet loqui; unde dicit, *Si amas unitatem, etiam tibi habet quisquis in illa, idest ecclesia, aliquid habet: tolle invidiam, et tuum est quod habeo, livor separat, charitas iungit: ipsam habeto, et cuncta habebis.* In principio autem antequam Ecclesia per mundum dilataretur, quia pauci erant, oportebat, quod linguis omnium loqueretur, ut sic ecclesiam in omnibus fundarent. Circa secundum sciendum est secundum Augustinum, quod dicit, *Iesus nondum fuerat glorificatus,* intelligendum est de gloria resurrectionis; quasi dicat, Nondum a mortuis resurrexerat, nondum ad coelos ascenderat. De qua dicitur *Ioan. 17. Clarifica me Pater,* Et causa quare

sic voluit prius glorificare, quam daret Spiritum sanctum, assignatur: quia Spiritus sanctus ad hoc datur nobis, ut erigat corda nostra ab amore saeculi in resurrectionem spiritualem, et totaliter currant in Deum. Quia ergo vitam aeternam promisit Spiritus sancti charitate ferventibus, ubi non moriemur, ubi nihil timebimus; ideo ipsum Spiritum sanctum noluit dare nisi dum esset glorificatus, ut in suo corpore ostenderet vitam, quam in resurrectione speramus. Secundum Chrysostomum vero hoc non intelligitur de gloria resurrectionis, sed glorificatione passionis: de qua imminente passionis hora Dominus dicit *infra 13. Nunc glorificatus est filius hominis.* Et secundum hoc Spiritus sanctus tunc primum datus est, quando post passionem dixit Apostolis: *Accipite Spiritum sanctum* etc. Ideo autem non ante passionem datus est Spiritus sanctus, quia cum sit donum, non debuit dari inimicis, sed amicis; nos autem inimici eramus. Oportebat ergo prius offerri hostiam in ara crucis, et inimicitiam in carne solvi, ut sic per mortem Filii eius reconciliaremur Deo, at tunc facti amici, donum Spiritus sancti reciperemus etc.

d Posita ergo Christi ad spiritualem potum invitatione; hic consequenter agit Evangelista de turbarum dissensione. Et primo ponitur dissensio turbarum ad invicem. Secundo dissensio in principibus, ibi, *Venerunt ergo ministri.* Circa primum duo facit. Primo ponuntur diversa dissidentium verba. Secundo ponitur ipsa dissensio, ibi, *Dissensio itaque facta est* etc. Diversitas autem verborum turbarum ex diversitate opinionum turbarum de Christo proveniebat; et ideo ponit tres opiniones turbarum: duas quidem iam accedentium ad spiritualem potum; tertiam vero silentium. Prima autem opinio erat, quod dicebant Christum prophetam esse; et ideo dicit, *Ex illa ergo hora,* quando scilicet in magno festivitatis die talia dixerat, *turba cum audissent hos sermones eius, dicebant,* illi scilicet qui iam illam aquam spiritualiter haurire coeperant, *Hic est vere propheta.* Non solum prophetam eum dicunt, sed etiam verum, idest quasi antonomastice intelligentes hunc esse, de quo Moyses praedixit *Deuter. 18. Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, ipsum tanquam me audietis.* Alia opinio erat, quia quidam dicebant, *Hic est Christus.* Isti enim magis ad potum accedebant, et sitim infidelitatis magis deposuerant: et hoc etiam Petrus confessus est *Matth. 16. Tu es Christus Filius Dei vivi.* Tertia opinio est referentium contraria praedictis. Et primo obiiciunt contra opinionem dicentium eum esse Christum. Secundo obiectionem auctoritate confirmant. Dicit ergo, *Quidam autem,* in suae infidelitate ariditate permanentes, *dicebant: Numquid a Galilaea venit Christus?* Noverant enim prophetas, Christum a Galilaea venturum non praedixisse: et ideo credentes in Nazareth eum natum fuisse, ignorabant enim suae nativitatis locum esse Bethleem, hoc dicunt: manifestum enim erat eum in Nazareth nutritum; sed paucis notus erat nativitatis locus: quamvis tamen Scriptura non dicat Christum in Galilaea nasciturum; praedixit tamen illuc eum primo declinaturum: *Isaiae 9. Primo tempore alleviata est terra Zabulon* etc. *Populus gentium qui ambulabat in tenebris* etc. Praedixit etiam quod Nazareth processurus esset: *Isa. 11. Flos de radice eius ascendet:* ubi in Hebraeo habetur, *Nazarenus de radice est* etc. Confirmant obiectionem auctoritate Scripturae, cum dicunt, *Nonne Scriptura dicit, quia ex semine David* etc. Quod autem de semine David venturus esset Iesus, dicitur *Hiere. 23. Suscitabo David germen iustum.* Et *2. Regum 23.* dicitur de David: *Dixit vir cui constitutum est de Christo Dei.* Quod vero de Bethleem, dicitur *Mich. 5. Et tu Bethleem terra Iuda* etc. Consequenter cum dicit.

e Primo ponitur ipsa dissensio. Secundo conatus quorundam ex eis contra Christum. Tertio conatus repressio. Dissensio autem facta est propter eum, scilicet Christum, in turba. Frequenter enim contingit, quod in cordibus malorum ex manifestatione veritatis causatur dissensio et turbatio; unde et hoc in persona Christi dicitur *Hiere. 15. Vae mihi mater mea, ut quid me genuisti virum* etc. Propter hoc dicebat Dominus *Matt. 10. Non enim veni mittere pacem, sed gladium.* Conatus autem, scilicet aliquorum, erat ad eum apprehendendum; unde dicit, *Quidam autem ex eis,* scilicet qui dixerant, *Numquid a Galilaea, et caet. voluerunt apprehendere eum,* scilicet ex inimicitia ad occidendum: *Psalm. 49. Persequimini et comprehendite: Exod. 5. Dixit inimicus, persequar et comprehendam;* sed tamen boni et fideles volunt Christum apprehendere ut eo fruantur: *Cant. 7. Ascendam in palmam, et apprehendam fructus eius.* Repressio autem conatus est ex potestate Christi; et ideo dicit, *Sed nemo misit super illum manus,* quia scilicet Christus nolebat. In potestate sua erat hoc: *Io. 10. Nemo tollit a me animam meam; sed ego* etc. Unde et quando voluit pati, non eos expectavit, sed ipse se eis obtulit: *Io. 18 Processit, et dixit ad eos, Quem quaeritis?* Consequenter eum dicit.

f Ponitur dissensio principum. Et primo ponitur dissensio eorum ad ministros. Secundo dissensio eorum ad invicem, ibi, *Dixit Nicodemus.* Circa primum tria facit. Primo ponitur redargutio principum ad ministros. Secundo testimonium latum de Christo a ministris. Tertio reprehensionis conatus principum ad ministros. In primo attende principum iniquitatem, cum dicunt, scilicet Pontifices et Pharisaei ministris, *Quare non adduxistis eum?* Adeo enim mali erant, quod eis non poterant satisfacere ministri, nisi Christo nocumentum inferrent: *Prov. 4. Rapitur somnus ab oculis* etc. Sed hic incipit quaestio literalis. Quia cum supra dictum sit, quod ministri missi fuerunt ad capiendum Iesum die festo mediante, idest quarto die, et hic ponatur reditus eorum post septimum diem, quando dixit, *In novissimo autem die* etc. videtur, quod intermediis diebus vacaverunt. Ad quod est duplex responsio. Una, quod Evangelista anticipavit murmur turbarum. Vel dicendum, quod forte tunc redierunt, sed hoc nunc commemorat ut manifestet causam dissensionis inter principes. In secundo attende ministrorum bonitatem in commendabili testimonio, quod perhibuerunt de Christo, dicentes, *Nunquam sic locutus est homo* etc. Ubi redduntur commendabiles ex tribus. Primo ex admirationis causa: quia non propter miracula, sed propter doctrinam Christum mirabantur, ex quo propinquiores efficiuntur veritati, et recedunt a consuetudine Iudaeorum qui

signa quaerunt, ut dicitur *1. Cor. 1.* Secundo ex conversionis facilitate, quia ad pauca verba Christi capti sunt, et allecti ad eius amorem. Tertio ex animi securitate, quia ipsis Pharisaeis, qui Christo adversabantur, talia dicunt de Christo, *Nunquam sic locutus est homo.* Et hoc rationabiliter: quia non solum homo erat, sed etiam Dei Verbum; et ideo verba sua erant virtuosa ad commovendum: *Hier. 24. Nunquid non verba mea quasi ignis?* etc. et ideo dicitur *Matth. 7. quod erat docens, sicut potestatem habens.* Erant etiam sapida ad dulcorandum: *Cant. 2. Sonet vox tua* et caet. *Psal. 118. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua.* Erant utilia ad retinendum, quia promittebant bona aeterna: *supr. 6. Domine ad quem ibimus, verba vitae habes: Isa. 58. Ego Dominus docens te utilia.* In tertio attende detestari Iudaeorum perfidiam, qua conantur ministros a Christo retrahere; unde, *Responderunt eis*, scilicet ministris: *Nunquid et vos* etc. Ubi tria faciunt. Primo arguunt aestimatum ministrorum errorem. Secundo proponunt exemplum principum. Tertio excludunt exemplum turbarum. Arguunt autem eos, cum dicunt, *Nunquid et vos seducti estis?* quasi dicat: Videmus vos delectatos esse in sermone illius. Et revera laudabiliter seducti erant, quia dimisso malo infidelitatis ad veritatem fidei sunt adducti, de qua dicitur *Hier. 20. Seduxisti me Domine* etc. Exemplum autem principum proponunt, ut magis eos avertant; unde dicit, *Nunquid ex principibus.* Ex duobus enim aliqui fide digni redduntur, scilicet ex auctoritate, et ex religione. Unde haec duo contra Christum adducunt; quasi dicat, Si Christus esset acceptandus, utique acceptassent eum principes, quibus est auctoritas, et Pharisaei, in quibus apparebat religio. Sed nullus istorum credidit in eum: ergo nec vos debetis in eum credere. In his ergo impletur quod dicitur in *Ps. 117. Lapidem quem reprobaverunt aedificantes*, scilicet Principes et Pharisaei, *hic factus est in caput anguli*, idest in cordibus populorum. Sed a Domino factum est istud, quia bonitas eius praeponderat malitiae hominum. Testimonium autem turbae excludunt, quia eorum malitiam confutat; et ideo dicunt, *Sed turba haec quae non novit legem, maledicti sunt*, et ideo non est standum cum eis. Hoc autem scriptum est *Deut. 32. Maledictus qui non permanserit in lege* et caet. Sed hoc male intelligebant: quia etiam illi qui non habent scientiam legis, et opera legis faciunt, magis permanent in lege, quam habentes legis scientiam, et non servantes eam. De quibus dicitur *Matth. 15. Populus hic labiis me honorat* etc. *Iac. 5. Estote factores verbi* etc. Consequenter eum dicit.

g Ponitur dissensio principum ad invicem. Et primo ponitur Nicodemi exhortatio. Secundo principum conditio, ibi, *Responderunt, et dixerunt.* Tertio dissensionis terminatio. Circa primum duo facit. Primo praemittit quaedam de Nicodemo. Secundo ponit eius exhortationem. Praemittit autem tria de se, quorum duo ostendunt intentionem dicendi, et tertium nequitiam principum. Primum ergo pertinet ad fidem Nicodemi; unde dicit, *Dicit ille qui venerat ad eum*, idest crediderat: idem enim est venire ad Christum, et credere in eum. Secundum pertinet ad fidei suae imperfectionem, quia *nocte venit*: si enim perfecte credidisset, non pertimuisset: *infr. 10. Multi ex principibus crediderunt in eum* etc. de quibus unus erat Nicodemus. Tertio pertinet ad principum falsitatem. Dixerunt enim, quod nullus ex principibus et Pharisaeis in Christum credidit; et ideo dicit, *qui erat unus ex ipsis*; quasi dicat: Si Nicodemus qui est unus ex principibus, credidit in eum, manifestum est falsum esse quod Principes et Pharisaei dicunt, scilicet quod nullus ex principibus credidit in eum: *Hier. 37. Vere mendacium locutus est* etc. Exhortatio autem Nicodemi ponitur cum dicit, *Nunquid lex nostra* etc. Nam secundum leges civiles debet praecedere diligens inquisitio sententiam, cum dicatur *Act. 25. Non est Romanis consuetudo damnare aliquem* et caet. Unde *Iob 10. Causam quam ignorabam, diligenter investigabam.* Propter hoc in lege Moysi *Exod. 23.* dicitur: *Innocentem et iustum non condemnabis* et caet. Haec autem verba ideo dicit, quia cum fidelis esset, volebat eos ad Christum convertere; quia tamen timidus erat, occulte hoc faciebat: credebat enim, quia si tantummodo Christum vellent audire, quod verbum Christi esset tantae efficaciae, quod forte similes fierent illis qui missi fuerant ad Iesum, et ad verba eius conversi sunt in facto eo, ad quod missi fuerant. Contradictio principum ponitur, cum dicit.

h Ubi primo reprehendunt eum quasi seductum. Secundo quasi legis ignarum. Quantum ad primum dicunt, *Nunquid et tu Galilaeus es?* idest a Galilaeis seductus: arbitrantur enim Christum Galilaeum ex conversatione in Galilaea: et ideo omnes qui Christum confitebantur, quasi in opprobrium Galilaeos vocant: *Matth. 26. Respondit ancilla Petro, et tu Galilaeus: infr. 9. Numquid et vos vultis discipuli eius fieri?* Quantum ad secundum dicunt, *Scrutare Scripturas, et vide* etc. Cum tamen esset legis Doctor, nec de novo scrutari indigebat; quasi dicat, Licet tu sis doctor, tamen hoc ignoras, sicut supra dictum est *3. cap. Tu es magister in Israel* etc. Licet autem non habeatur expresse in Scriptura veteris Testamenti, quod de Galilaea propheta surgeret, hoc tamen habetur quod inde exire debeat Dominus prophetarum, secundum illud *Isa. 11. Flos*, idest Nazarenus, *de radice eius ascendet, et requiescet super eum.* Sed terminatio dissensionis ostenditur infructuosa; unde dicit.

i Quasi infecto negotio, *in domum suam*, idest in propria vacui fide, et fraudati a malo desiderio suo: *Iob 5. Consilium pravorum dissipat: Psal. 32. Dominus reprobat consilia principum* etc. Vel *in domum suam*, idest in malitiam infidelitatis et impietatis suae: *Apoc. 2. Scio ubi habitas, ubi sedes est Sathanae* etc.

CAPUT OCTAVUM

LECTIO PRIMA.

Iesus autem perrexit in montem Oliveti, et diluculo iterum venit in templum. Et omnis populus venit ad eum, et sedens docebat eos.

b Adducunt autem Scribae et Pharisaei mulierem in adulterio deprehensam, et statuerunt eam in medio.

c Et dixerunt ei: Magister, haec mulier modo deprehensa est in adulterio. In lege autem Moyses mandavit nobis huiusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? Haec autem dicebant, tentantes eum, ut possent accusare eum.

d Iesus autem inclinans se deorsum digito scribebat in terra. Cum ergo perseverarent interrogantes, erexit se, et dixit eis: Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Et iterum se inclinans scribebat in terra.

e Audientes autem haec, unus post unum exibant incipientes a senioribus, et remansit solus Iesus, et mulier in medio stans.

f Erigens autem se Iesus, dixit ei: Mulier, ubi sunt qui te accusabant? nemo te condemnavit? Quae dixit, nemo Domine. Dixit autem Iesus: nec ego te condemnabo. Vade, et iam amplius noli peccare.

LECTIO PRIMA.

Postquam egit Evangelista de origine doctrinae Christi; hic consequenter agit de eius virtute. Habet autem doctrina Christi virtutem illuminativam, et vivificativam, quia verba eius spiritus et vita sunt. Primo ergo agit de virtute doctrinae Christi illuminativa. Secundo de virtute vivificativa: *infr. 10* c. *Amen amen dico vobis, qui non intrat* etc. Ostendit autem illuminativam virtutem doctrinae Christi primo verbo. Secundo miraculo, ibi, *9.* c. *Et praeteriens Iesus vidit* etc. Circa primum duo facit. Primo introducit Christum docentem. Secundo ponit doctrinae Christi virtutem, ibi, *Iterum ergo locutus est eis* etc. Ad officium autem doctoris duo pertinent. Primo ut devotos instruat. Secundo ut adversarios repellat. Primo ergo Christus instruit populum devotum. Secundo repellit adversarium, ibi, *Adducunt autem scribae* etc. Circa primum tria facit. Primo describitur locus doctrinae. Secundo auditor. Tertio doctor. Locus autem doctrinae est templum. Unde primo ponit recessum ab eo. Secundo reditum. Recessum quidem cum dicit, *Iesus autem perrexit in montem Oliveti:* nam Dominus hanc sibi consuetudinem fecerat, ut per diem quando erat Hierosolymis in diebus festis, praedicaret in templo, signa et miracula faceret, et in sero revertebatur in Bethaniam, et apud sorores Lazari, Mariam et Martham hospitabatur, quae erat in monte Oliveti. Secundum igitur hunc morem dicit, quod cum in novissimo magnae festivitatis die Iesus stetisset in templo, et praedicasset, de sero *perrexit in montem Oliveti*, ubi erat Bethania: et hoc convenit mysterio: nam, ut dicit Augustinus, ubi decebat Christum docere, nisi suam misericordiam manifestare nisi in monte Oliveti? in monte unctionis et chrismatis? Oliva autem misericordiam signat: unde et in Graeco eleos idem est quod misericordia: *Luc. 10* dicitur de Samaritano, quod infudit oleum et vinum, secundum misericordiam et severitatem iudicii. Item oleum sanativum est: *Isa 1. Vulnus, et livor, et plaga tumens, non est circumligata medicamine, neque fota oleo.* Signatur etiam medicina spiritualis gratiae, quae ad nos derivata est: *Ps. 44. Unxit te Deus Deus* etc. Et alibi: *Sicut unguentum in capite quod descendit in barbam.* Reditus autem ad locum ponitur tempestivus; unde dicit: *Et iterum diluculo venit in templum.* Per quod signatur quod cognitionem, et manifestationem gratiae suae in templo suo, scilicet fidelibus suis manifestaturus erat: *Psal. 47. Suscepimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui.* Quod autem diluculo redüt, exortum lumen novae gratiae designat: *Osee 6. Quasi diluculum praeparatus est egressus eius.* Auditor autem doctrinae est populus devotus; et ideo dicit, *Et omnis populus venit ad eum: Psal. 7. Synagoga populorum circumdabit te.* Doctor autem introducitur sedens; unde dicit, *et sedens*, idest condescendens, ut eius doctrina facilius caperetur. Sessio enim humilitatem incarnationis significat: *Psal. 138. Tu cognovisti sessionem meam* etc. quia per susceptam humanitatem visibilis apparens, caeperunt de divinis facilius edoceri; et ideo dicit, quod *sedens docebat eos*, idest simplices, et sermonem eius admirantes: *Psal. 24. Docebit mites vias suas* etc. *Isa. 2. Docebit nos vias suas.* Consequenter cum dicit.

b Repellit adversarios. Et primo ponitur calumniae tentatio. Secundo calumniantium repulsio, ibi, *Iesus autem inclinans se* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur tentationis occasio. Secundo describitur ipsa tentatio, ibi, *Dixerunt ei: Magister* etc. Tertio tentatorum intentio, ibi, *Haec autem dicebant* etc. Occasio autem tentationis ponitur adulterium. Et ideo primo aggravant culpam. Secundo praesentant personam peccantem. Dixit ergo quantum ad primum, *Adducunt autem Scribae et Pharisaei mulierem in adulterio deprehensam.* Ut enim Augustinus dicit, tria in Christo praeeminebant, scilicet veritas, mansuetudo, et iustitia. De ipso quippe fuerat praedictum, *Procede, et regna, propter veritatem, et mansuetudinem, et iustitiam.* Nam veritatem attulit ut doctor: et hanc perceperant Pharisaei et Scribae dum doceret: *infra eod. Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?* Nullum enim falsum in verbis, et doctrina eius deprehendere poterant, et ideo calumniari de hoc cessaverant. Mansuetudinem vero attulit ut liberator: et hanc cognoverant dum adversus inimicos et persecutores non commoveretur: *1. Pet. 2. Cum malediceretur, non maledicebat:* unde dicebat *Matth. 6 Discite a me, quia mitis sum* etc. et ideo de hoc etiam non calumniabantur. Iustitiam autem attulit ut cognitor; et hoc quia nondum nota erat Iu-

daeis maxime in iudiciis : ideo in ea scandalum posuerunt volentes scire utrum a iustitia propter misericordiam recederet : et ideo proponunt ei crimen notum, et confusione dignum, scilicet adulterium : *Eccl. 9. Omnis mulier fornicaria quasi stercus* etc. Consequenter personam peccantem repraesentant ut magis commoveant ; unde *Et statuerunt eam in medio: Eccl. 29. Hic in medio adducetur, et inter filios Dei* etc. Consequenter cum dicit.

c Prosequuntur ipsam tentationem. Et primo manifestant culpam. Secundo allegant legis iustitiam. Tertio exquirunt sententiam. Culpam quidem manifestant cum dicunt, *Haec mulier mox deprehensa est in adulterio*. Quam quidem culpam exaggerant ex tribus, quae Christum commovere deberent a sua mansuetudine. Et primo ex culpae novitate; unde dicunt *modo:* nam quando est antiqua, non tantum movet, quia forte praecessit correctio. Secundo ex eius evidentia; unde dicunt, *deprehensa est*, ita quod non possit se excusare, quod est consuetudinis mulierum, secundum illud *Prov. 30. Tergit os suum dicens, non sum operata malum*. Tertio ex culpae enormitate; unde dicunt, *in adulterio*, quod est grave facinus, et malorum multorum causa : *Eccl. 8. Omnis mulier quae adulteratur peccabit*. Primo quidem in lege Dei sui. Legis iustitiam allegant cum dicunt, *In lege autem*, scilicet *Levit.* et *Deuter. 23. Moyses mandavit huiusmodi lapidare*. Sententiam autem exquirunt cum subdunt, *Tu ergo quid dicis?* Calumniosa est interrogatio; quasi dicant: Si eam dimitti censuerit, iustitiam non tenebit Sed absit ut qui venerat quaerere, et salvum facere quod perierat, eam condemnaret : *sup. 3. Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus* etc. Lex etiam quod iniustum erat iubere non poterat; et ideo non dicit absolvatur, ne contra legem facere videretur; et ideo consequenter subditur perversa tentantium intentio cum dicit, *Haec autem dicebant* et caet. Credebant enim, quod Christus ne mansuetudinem perderet, eam dimitti debere dicturus esset, et sic accusarent eum tanquam legis praevaricatorem : *1. Cor. 10. Neque tentaveris Christum sicut illi tentaverunt*. Consequenter cum dicit.

d Repellit adversarios sua sapientia : nam Pharisaei de duobus eum tentabant, scilicet de iustitia, et de misericordia. Et utrumque in respondendo servavit. Et ideo primo ostendit quomodo servavit. Secundo, quod non recessit a misericordia, ibi, *Erigens autem se Iesus*. Circa primum duo facit. Primo proponit sententiam iustitiae Secundo subditur effectus sententiae, ibi, *Audientes autem* etc. Circa primum tria facit. Primo describit sententiam. Secundo pronuntiat eam. Tertio perseverat iterum in scribendo sententiam. Sententiam autem describit in terra digito; unde dicit, *Iesus autem inclinans se* etc. Scribebat autem secundum quosdam illud quod dicitur *Hier. 22. Terra, terra audi, scribe iustum virum sterilem;* secundum alios vero, et melius dicitur, quod scripsit eadem quae protulit, scilicet *Qui sine peccato est vestrum* etc. Neutrum tamen certum est. Sed in terra quidem scribebat triplici ratione. Una quidem secundum Augustinum, ut ostendat eos qui eum tentabant, in terra describendos esse; *Hier. 17. Domine recedentes a te in terra scribentur*. Iusti autem et discipuli qui eum sequuntur, in caelo scribuntur : *Matth. 5. Gaudete et exultate, quia nomina vestra scripta sunt in coelo*. Item ut ostendat se, quod signa faceret in terra : qui enim scribit, signa facit. Scribere ergo in terra est signa facere; et ideo dicit, *quod inclinavit se*, scilicet per incarnationis mysterium ex quo in carne assumpta miracula fecit. Tertio, quia lex vetus in tabulis lapideis scripta erat, ut habetur *Exo. 22.* et *2. Cor. 3.* Per quod signatur eius duritia, quia *irritam quis faciens legem Moysi absque ulla miseratione occidebatur*, ut dicitur *Hebr. 10.* Terra autem mollis est. Ut ergo signaret dulcedinem et mollitiem novae legis per eum traditae, in terra scribebat. Ex quo tria in sententiis debemus attendere. Primo benignitatem in condescendendo puniendis; unde dicit, *inclinans: Iacob. 2. Iudicium sine misericordia ei* etc. *Gal. ult. Si praeoccupatus fuerit aliquis in aliquo delicto* etc. Secundo discretionem in discernendo : unde dicit, *digito scribebat*, qui propter flexilitatem discretionem significat : *Dan. 5. Apparuerunt digiti quasi manus hominis scribentis contra candelabrum*. Tertio certitudinem in pronuntiando; unde dicit, *scribebat*. Sententiam autem profert ad eorum instantiam ; unde dicit, *Cum autem perseverarent interrogantes eum* etc. *dixit: Qui sine peccato est vestrum* etc. Pharisaei enim transgressores legis erant, tamen nitebantur Christum de transgressione legis accusare, et mulierem condemnare : et ideo Christus sententiam proponit iustitiae, dicens, *Qui sine peccato est vestrum;* quasi dicat, puniatur peccatrix, sed non a peccatoribus : impleatur lex, sed non a praevaricatoribus legis: quia, ut dicitur *Rom. 2. In quo enim alium iudicas, teipsum condemnas*. Aut ergo istam dimittite : aut cum illa poenam legis excipite. Hic incidit quaestio, utrum iudex in peccato existens, peccet ferendo contra alium sententiam, qui in eodem peccato existit: et licet manifestum sit, quod iudex si publice in peccato existens sententiam ferat, peccat scandalizando ; nihilominus tamen hoc idem videtur si sit in peccato occulto : nam *Rom. 2. In quo alium iudicas, teipsum condemnas*. Constat autem, quod nullus condemnat se nisi peccando. Ergo videtur quod iudicando alium peccet. Respondeo. Dicendum, quod in hoc uti oportet duplici distinctione. Aut enim iudex perseverat in proposito peccandi, aut poenitet se peccasse. Item aut punit ut legis minister, aut motu proprio. Et si quidem poenitet se peccasse, iam peccatum non est in eo, et sic absque peccato sententiam posset ferre. Si autem est in proposito peccandi : aut profert sententiam ut legis minister, et sic non peccat ex hoc quod sententiam profert, quamvis peccet ex hoc, quod talia facit, quibus dignus est contra se similem sententiam recipere. Si autem proprio motu, dico, quod proferendo sententiam peccat, cum non moveatur ad haec amore iustitiae, sed ex aliqua mala radice, alias primo in se puniret quod animadvertit in alios: quia hoc dicitur in *Prov. 18. Iustus prior accusator est sui*. Perseverat autem in scribendo, quia, *iterum se inclinans scribebat*. Primo quidem, ut ostendat suae sententiae firmitatem : *Num. 23. Non est Deus ut homo, ut mentiatur, et ut filius hominis, ut mutetur*. Secundo

ut ostendat eos sua visione indignos. Unde cum ex zelo iustitiae percussisset, non dignatus est eos attendere, sed avertit ab eis obtutum. Tertio ut eorum verecundiae consulens daret eis exeundi liberam facultatem. Effectus autem iustitiae est eorum confusio; unde dicit.

e Tum quia gravioribus peccatis erant impliciti, et magis eos conscientia remordebat: *Dan. 13. Egressa est iniquitas a senioribus* etc. tum etiam quia melius cognoscebant aequitatem prolatae sententiae: *Hier. 5. Ibo ergo ad optimates. Et remansit solus Iesus, et mulier stans*, scilicet misericordia, et miseria. Ideo autem solus remansit, quia ipse solus sine peccato erat: nam, ut dicitur *in Psalm. 15. Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*, scilicet Christum; et ideo forte mulier territa est, et ab illo se puniendam credebat. Sed si remansit solus, quomodo dicit, *in medio stans*. Et dicendum, quod mulier stabat in medio discipulorum, et sic li *solus* excludit extraneos, non discipulos. Vel *in medio*, idest in dubio utrum absolvenda esset vel condemnanda. Sic ergo patet, quod Dominus in respondendo iustitiam servavit. Consequenter cum dicit.

f Ostendit, quod a misericordia non recessit, dando sententiam misericordiae. Et primo examinat. Secundo absolvit. Tertio admonet. Examinat autem eam de accusatoribus; unde dicit, *Quia erigens se Iesus*, scilicet faciem suam a terra in qua scribebat, ad mulierem convertens, *dixit ei: Mulier ubi sunt qui te accusabant?* Item de condemnatione; unde quaerit, *Nemo te condemnavit? Et illa respondit: Nemo Domine*. Absolvit autem eam; unde dicit: *Dixit ei Iesus, nec ego te condemnabo*, a quo te forte damnari timuisti, quia in me peccatum non invenisti. Nec mirum, quia *non misit Deus filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur* etc. *supra 3. Ezech. 18. Nolo mortem peccatoris*. Absolvit autem eam a culpa, non imponendo ei aliquam poenam, quia cum absolvendo exterius iustificaret interius, bene potuit eam adeo immutare interius per sufficientem contritionem de peccatis, ut ab omni poena immunis efficeretur. Nec tamen trahendum est in consuetudinem, ut aliquis exemplo Domini absque confessione et poenae inflictione quemquam absolvat, quia Christus excellentiam habuit in sacramento, et potuit conferre effectum sine sacramento, quod nullus purus homo potest. Admonet vero eam cum dicit, *Vade, et iam noli peccare*. Duo enim erant in muliere ista, scilicet natura, et culpa. Et utrumque poterat Dominus condemnare, puta naturam si iussisset eam lapidare; et culpam, si non absolvisset. Poterat etiam utrumque absolvere, puta si dedisset licentiam peccandi dicens, *Vade*, vive ut vis, esto de mea liberatione secura. Ego quantumcunque peccaveris, etiam a gehenna, et ab inferni tortoribus liberabo. Sed Dominus culpam non amans, peccatis non favens, ipsam damnavit culpam, non naturam, dicens, *Amplius noli peccare*, ut sic appareat, quam dulcis est Dominus per mansuetudinem, et rectus per veritatem etc.

LECTIO II.

Iterum ergo locutus est eis Iesus, dicens: Ego sum lux mundi.

b Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.

c Sed habebit lumen vitae.

d Dixerunt ergo ei Pharisaei: Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum.

e Respondit Iesus, et dixit eis: Et si ego ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum, quia scio unde veni, et quo vado.

f Vos autem nescitis unde venio, aut quo vado. Vos secundum carnem iudicatis.

g Ego non iudico quemquam. Et si iudico ego, iudicium meum verum est, quia solus non sum: sed ego, et qui misit me, Pater.

h Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Ego sum, qui testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater.

i Dicebant ergo ei: Ubi est pater tuus? Respondit Iesus: Neque me scitis, neque Patrem meum: si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis. Haec verba locutus est Iesus in gazophilacio, docens in templo, et nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora eius.

LECTIO II.

Postquam Evangelista introduxit Christum docentem; hic consequenter primo ostendit doctrinae ipsius illuminativam virtutem. Secundo manifestat quae de ea dicit, ibi. *Dixerunt ergo ei Pharisaei: Tu de te* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit spiritualis lucis privilegium. Secundo eius effectum, ibi, *Qui sequitur me*. Tertio eius fructum, ibi, *Sed habebit lumen* etc. Privilegium autem spiritualis lucis ponitur quantum ad Christum qui est lux: et quantum ad hoc dicit, *Iterum locutus est eis: Ego sum* etc. Quod potest uno modo continuari ad immediate dictum: quia enim dixit, *Nec ego contemnabo te* etc. absolvens eam a crimine; ideo ne aliqui dubitarent, utrum se absolvere posset, et peccata dimittere, dignatur apertius divinitatis suae potentiam demonstrare, dicens se esse lucem, qui peccati tenebras pellit. Alio modo potest continuari ad illud, quod *supra 7.* dixit*: Scrutare Scripturas, et vide quia propheta a Galilaea* etc. Quia enim eum aestimabant Galilaeum, et quasi ex loco determinato dependentem, doctrinam eius repudiabant; ideo Dominus ostendit se totius mundi esse lucem universalem, dicens, *Ego sum lux mundi*, non Galilaeae, neque Palestinae, neque Iudaeae. Manichaei autem, ut Augustinus dicit, hoc falso intelligebant: quia enim imaginatio eorum erat solum de sensibilibus, ideo non volebant se ad intellectualia, et spiritualia extendere; credebant enim supra corporalia nihil esse in rerum

natura; unde dicebant Deum esse corpus et lucem quandam infinitam, et solem istum oculis carnis visibilem, Christum Dominum esse putaverunt, et propter hoc ipsum dixisse, *Ego sum lux mundi*. Sed hoc stare non potest, et Ecclesia catholica improbat tale figmentum. Sol enim iste corporalis est lux, quam sensus attingere potest; et ideo non est suprema lux, quam intellectus solus attingit, quae est lux intelligibilis, propria rationalis creaturae: hic de ea dicit Christus, *Ego sum lux mundi* etc. De ista dicitur *sup. 1. Erat lux vera quae illuminat* etc. Lux autem ista sensibilis imago quaedam est illius lucis intelligibilis: nam omne sensibile est quasi quoddam particulare. Intellectualia autem sunt quasi totalia quaedam. Sic autem lux ista particularis habet effectum in re visa, inquantum colores facit actu visibiles, et etiam in vidente, quia per eam oculus confortatur ad videndum; sic lux illa intelligibilis intellectum facit cognoscentem, quia quicquid luminis est in rationali creatura, totum derivatur ab ipsa suprema luce: *supr. 1. Illuminat omnem hominem* etc. Item facit res omnes actu intelligibiles, inquantum ab ipsa derivantur omnes formae, per quas res habent, quod cognoscantur, sicut omnes formae artificiatorum derivantur ab arte, et ratione artificis: *Psal. 13. Quam magnificata sunt opera tua Domine, omnia in sapientia fecisti;* et ideo recte dicit, *Ego sum lux mundi*, non sol factus, sed per quem sol factus est. Tamen, ut Augustinus dicit, lumen, quod solem fecit, sub sole factum est, et carnis nube tegitur, non ut obscuretur, sed ut temperetur. Excluditur etiam per hoc haeresis Nestorii dicentis, quod filius Dei erat unitus homini per inhabitationem tantum: constat enim, quod qui haec verba proferebat, scilicet, *Ego sum lux mundi*, homo erat. Nisi ergo ipse qui loquebatur, et videbatur homo, personaliter esset filius Dei, non dixisset, *Ego sum lux mundi*, sed in me habitat lux mundi. Effectus autem huius lucis est expellere tenebras; unde dicit.

b Et quia lux ista est universalis, ideo universaliter tenebras omnes expellit. Sunt autem triplices tenebrae, scilicet ignorantiae: *Psal. 81. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris ambulant:* et haec sunt rationis secundum seipsam, inquantum per seipsam obnubilatur. Item culpae: *Eph. 5. Eratis aliquando tenebrae* etc. et istae sunt rationis humanae non ex appetitu, inquantum male dispositus per passiones vel habitum, appetit aliquid ut bonum, quod tamen non est vere bonum. Item tenebrae damnationis aeternae: *Matth. 25. Inutilem servum eiicite in tenebras exteriores.* Sed duae primae sunt in vita ista; tertiae vero sunt in termino vitae. *Qui ergo sequitur me, non ambulat in tenebris*, ignorantiae, quia ego sum veritas; nec culpae, quia ego sum via et caet. neque damnationis aeternae, quia ego sum vita. Et ideo consequenter subdit fructum doctrinae, scilicet.

c Nam qui hoc lumen habet, est extra tenebras damnationis. Dicit autem *Qui sequitur:* quia sicut quicumque non vult errare in tenebris, oportet ut sequatur eum qui lumen portat, ita quicumque vult salvari, quod sequatur Christum, qui est lux credendo, et amando, et sic Apostoli secuti sunt eum, *Matth. 4.* Quis vero lux corporalis deficere potest per occasum, contingit, quod qui sequitur eam, tenebras incurrit. Lux vero ista quae nescit occasum, nunquam deficit; et ideo qui sequitur eam, habet lumen indeficiens, scilicet vitae. Lumen enim visibile non dat vitam, sed coadiuvat exterius operationes vitae corporalis; lumen vero istud vitam dat, quia vivimus, inquantum intellectum habemus, quia est quaedam participatio illius lucis. Quando autem lux illa perfecte irradiabit, tunc habebimus vitam perfectam: *Ps. 35. Apud te est fons vitae, et in lumine tuo videbimus lumen;* quasi dicat, Tunc ipsam vitam perfecte habebimus, quando ipsum lumen per speciem videbimus; unde dicitur *Io. 17. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum* etc. Sed attendendum, quod hoc, quod dicit, *Qui sequitur me*, pertinet ad meritum; quod vero dicit, *Habebit lumen vitae*, ad praemium. Consequenter cum dicit.

d Manifestat haec tria, quae de se dicit. Et primo primum. Secundo secundum, ibi, *Dicit ergo iterum eis Iesus.* Tertio tertium, ibi, *Amen amen dico vobis: Si sermonem meum servaverit* etc. Primum autem, quod dixit, est, *Ego sum lux mundi*, quod Iudaeos turbabat Et ideo primo ponit Iudaeorum contradictionem. Secundo eorum confutationem, manifestando veritatem sui dicti, ibi, *Respondit Iesus, et dixit eis* etc. Manifestum est autem circa primum, quod illa quae dixit in templo, dixit in conspectu turbarum; hic autem coram Pharisaeis; et ideo dixerunt ei ipsi Pharisaei, *Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum;* quasi dicat, Ex hoc ipso, quod tu de teipso testificaris, testimonium tuum non est verum: in hominibus enim nec acceptum, nec congruum est, quod homo se laudet: *Prov. 27 Laudet te alienus, et non os tuum:* quia non ex hoc commendabilis redditur, sed si a Deo commendatur: *2. Cor. 10. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat*, quia solus Deus perfecte eum cognoscit Deum autem nullus potest sufficienter commendare, nisi ipse seipsum: et ideo oportet, quod ipse de seipso testificetur, et etiam de hominibus: *Iob 16. Ecce in coelo testis meus;* et ideo Iudaei decipiebantur. Consequenter cum dicit.

e Dominus repellit eorum contradictionem. Et primo auctoritate Patris. Secundo removet contradictionem exortam de Patre, ibi, *Dicebant ergo ei: Ubi est pater tuus?* Contradictio autem Iudaeorum erat per quandam consequentiam. Et ideo primo ostendit eorum consequentiam non tenere. Secundo probat suum testimonium verum esse, ibi, *Ego non iudico quemquam* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit consequentiae falsitatem. Secundo subdit deceptionis ipsorum causam, ibi, *Vos autem nescitis* etc. Consequentia autem istorum erat, quod ex hoc ipso quod Christus de se testimonium perhibebat, testimonium eius non erat verum; sed Dominus dicit contrarium, scilicet quod ex hoc ipso verum est; unde, *Respondit, et dixit eis: Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum verum est*, et hoc ideo *quia ego scio* etc. quasi dicat secundum Chrysostomum, quia ex Deo sum et Deus et Dei filius. *Est autem Deus verax, Rom. 3.* Dicit autem *Scio unde veni*, idest cognosco meum principium: *et quo vado*, scilicet ad

Patrem, quem nullus perfecte scire potest nisi Filius Dei: *Matth. 11. Nec Patrem quis novit, nisi Filius* etc. Non autem quod quicumque scit affectu et intellectu, unde veniat et quo vadat, non potest nisi verum dicere : nam a Deo venit, et ad Deum vadit; Deus autem veritas est. Quanto ergo magis Filius Dei, qui perfecte scit, unde venit et quo vadit, verum dicit? Consequenter cum dicit.

f Ostendit causam erroris, quae est ignorantia divinitatis Christi. Quia enim ipsam ignorabant, iudicabant de eo secundum humanitatem. Sic ergo duplex causa erroris erat in eis : una, quia eius divinitatem ignorabant , alia, quia de eo secundum humanitatem tantum iudicabant; et ideo quantum ad primum dicit, *Vos nescitis unde venio*, idest aeternum meum processum a Patre; *aut quo vado: supra 7. Est verax, qui misit me* etc. *Iob 28. Unde ergo venit sapientia? Isa. 53. Generationem eius quis enarrabit?* Quantum ad secundum dicit, *Vos secundum carnem iudicatis*, scilicet de me , me solum carnem esse putantes, non autem Deum. Vel *secundum carnem*, idest male et iniuste : sicut enim secundum carnem vivere, est male vivere, ita et secundum carnem iudicare, est male iudicare. Consequenter cum dicit.

g Ostendit testimonium suum esse verum, et falsum esse, quod ipse solus de se testimonium perhibeat. Et quia de iudicio mentio facta est, ostendit primo, se non esse solum in iudicando. Secundo, se non esse solum in testificando, ibi, *Et in lege vestra* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit iudicii dilationem. Secundo iudicii veritatem. Et tertio veritatis rationem. Dilationem quidem iudicii ponit, cum dicit, *Ego non iudico* etc. quasi dicat, vos iudicatis male , sed *ego non iudico quemquam : supra 3. Non enim misit Deus Filium suum in mundum* etc. Vel *non iudico quemquam*, scilicet secundum carnem , sicut vos iudicatis : *Isa. 11. Non secundum visionem oculorum iudicabit* etc. sed tamen quandoque iudicabo , quia *Pater omne iudicium dedit filio, supra 5.* Et tunc *iudicium meum verum est*, idest iustum : *Psal. 95. Iudicabit orbem terrae in aequitate : Rom. 2. Scimus, quia iudicium Dei est secundum veritatem* etc. in quo ostenditur iudicii veritas. Rationem veritatis ostendit, cum dicit, *Quia non sum solus*. Quod autem dicit *supra 5. Pater non iudicat quemquam*, intelligendum est seorsum a Filio. Vel quia non visibiliter Pater apparebit omnibus in iudicio ; et ideo dicit, *non sum solus*, quia non derelictus ab ipso: sed simul cum ipso : *infra 14. Ego in Patre, et Pater in me est.* Hoc autem verbum excludit errorem Sabellii dicentis unam esse personam Patris et Filii : nec differre nisi secundum nomina : si enim hoc esset, non dixisset, *non sum solus, sed ego, et qui misit me* ; sed dixisset, ego sum Pater, et ego ipse sum Filius. Distingue ergo personas, et cognosce Filium esse alium a Patre. Consequenter cum dicit.

h Ostendit, quod non est solus in testificando, nec tamen differt testimonium sicut iudicium ; unde non dicit testimonium non perhibeo. Primo ergo introducit legem. Secundo concludit propositum , ibi , *Ego sum.* Dicit ergo, *in lege vestra*, et vobis data: *Eccl. 24. Legem mandavit Moyses*, ut scriptum est *Deut. 10.* quia duorum hominum testimonium verum est, sic enim est ibi : *In ore duorum aut trium stabit omne verbum.* Sed secundum Augustinum habet magnam quaestionem , quod dicit duorum hominum testimonium verum est. Fieri enim potest quod duo mentiantur: nam Susanna casta duobus falsis testibus arguebatur, ut habetur *Daniel. 13.* Universus etiam populus mentitus est contra Christum. Responsio. Hoc quod dicit. *duorum hominum testimonium verum est*, intelligendum est , quod pro vero in iudicio est habendum. Cuius ratio est , quia in actibus humanis vera certitudo haberi non potest; et ideo accipitur inde id quod certius haberi potest , quod est per multitudinem testium: magis enim est probabile, quod unus mentiatur, quam quod multi : *Eccl. 4. Funiculus triplex difficile solvitur.* Nihilominus tamen per hoc quod dicit, *In ore duorum aut trium testium* etc. reducit nos secundum Augustinum in considerationem Trinitatis, in qua est perpetua stabilitas veritatis, a qua omnes veritates derivantur. Dicit autem *duorum vel trium*, quia in Scriptura sacra quandoque nominantur tres, quandoque duae personae, cum quibus etiam intelligitur Spiritus sanctus, qui est nexus duorum. Si ergo duorum hominum testimonium verum est, vel trium, testimonium meum verum est: Quia et *ego testimonium perhibeo de me ipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater: supra 5. Ego testimonium habeo maius Ioanne.* Sed hoc non videtur ad propositum pertinere. Primo quidem quia Pater Filii Dei non est homo. Et cum ipse dicat *duorum hominum* etc. Secundo vero, quia tunc sunt duo testes alicuius , quando testificantur de aliquo tertio ; sed si unus testificatur de uno, non sunt duo testes. Cum ergo Christus testificetur de se , et similiter Pater de Christo, videtur quod non sunt duo testes. Sed dicendum, quod Christus hic arguit per locum a minori: manifestum est enim, quod veritas Dei maior est, quam veritas hominis. Si ergo credunt testimonio hominum , multo magis credendum est testimonio Dei: *Ioan. 5. Si testimonium hominum accipitis, testimonium Dei maius est.* Item hoc dicit, ut ostendat se consubstantialem Patri , et non indigentem alieno testimonio , ut dicit Chrysostomus. Consequenter cum dicit.

i Removet exortam quaestionem de Patre. Et primo ponit quaestionem Iudaeorum. Secundo ponit responsionem Christi. Tertio innuit securitatem respondentis. Quaestio autem Iudaeorum proposita Christo est de Patre , ubi esset : unde dicebant ei, *Ubi est Pater tuus?* Intelligebant enim Christum habere patrem hominem, sicut ipsi habent : et ideo quia audierant eum dicere, *Solus non sum, sed ego et qui misit me, Pater*, et hic viderant eum solum, dicunt, *Ubi est Pater tuus*? Vel dicendum, quod loquuntur hic cum quadam ironia et contumelia; quasi dicant, Quid frequenter Patrem tuum nobis inducis, nunquid est tantae virtutis , ut eius testimonio credatur? Ignotus enim est, et ignobilis. Intelligebant hoc de Ioseph ; nihilominus tamen Patrem ignorabant : *Ps. 113. Ne quando dicant gentes, ubi est Deus eorum.* Responsio autem Christi est occulta, ibi, *Respondit Iesus: Neque me scitis.* Quia enim non studio addiscendi , sed malignandi quaerebant , ideo Christus non aperit eis veritatem, sed ostendit primo quidem ipsorum ignorantiam Secundo, quando possint ad veri-

tatia cognitionem pervenire. Ignorantiam quidem ipsorum ostendit, cum dicit, *Neque me scitis* etc. quasi dicat: Non quaeratis de Patre, quia me nescitis. Quia enim me hominem putatis, ideo Patrem meum hominem quaeritis; sed quia me non noscitis, neque Patrem cognoscere potestis. Sed contra *supra* 7. dixit, *Et me scitis, et unde sim scitis.* Est dicendum, quod sciebant eum secundum humanitatem, sed non secundum divinitatem. Sciendum autem secundum Origenem, quod ex hoc verbo aliqui sumentes occasionem erroris, dixerunt patrem Christi non fuisse Deum veteris Testamenti: nam ipsum Iudaei cognoscebant, secundum illud *Psal. 75. Notus in Iudaea Deus.* Sed ad hoc est quadruplex responsio. Prima, quia ideo dicit Dominus Iudaeos Patrem ignorare, quia ad modum ignorantium se habent, inquantum mandatum eius non servant; et haec responsio pertinet ad actum. Secundo dicuntur Deum ignorare, quia non adhaerent ei spiritualiter per amorem: qui enim aliquid cognoscit, ei adhaeret. Tertio, quia etsi cognoscerent eum per fidem, non tamen habebant de eo plenam scientiam: *supra 1. Deum nemo vidit unquam. Unigenitus* etc. Quarto, quia in veteri Testamento innotuit Pater sub ratione Dei omnipotentis: *Exo. 4. Ego apparui eis in Deo omnipotente* etc. non autem sub ratione Patris. Unde licet scirent eum ut Deum, non tamen ut Patrem Filii consubstantialis. Viam autem perveniendi ad cognitionem Patris dicit se esse; unde dicit, *Si me sciretis;* quasi dicat, quia Patrem meum loquor occultum, opus prius est, ut me noveritis, et tunc Patrem meum forsitan scietis: nam filius est via cognitionis paternae: *infr. 14. Si cognovissetis me* etc. nam secundum Augustinum quid est, *Si me sciretis, nisi ego et Pater unum sumus.* Quotidiana locutio est, quando vides aliquem alicuius similem, ut dicas si hunc vidisti, illum vidisti; non tamen quod pater sit filius, sed quia sit patri similis. Dicit autem *forsitan* non dubitative, sed increpative, velut si indigneris servo tuo, et dicas: Contemnis me, considera, quod forsitan Dominus tuus sum. Securitatem autem Christi respondentis ostendit Evangelista, cum dicit, *Haec verba locutus est Iesus* etc. Et primo quidem ex loco ubi docebat, quia in gazophilacio, et in templo. Gaza enim persica lingua dicuntur divitiae; philaxe vero servare. Unde gazophilacium ponitur in Scriptura pro arca ubi divitiae conservantur: et hoc modo accipitur *4. Reg. 12.* quod tulit Ioiada sacerdos gazophilacium etc. Aliquando autem pro domo ubi divitiae conservantur: et hoc modo accipitur hic. Secundo ex hoc, quod illi qui missi fuerant ad eum apprehendendum, hoc facere non potuerunt, quia ipse nolebat; unde dicit, *Et nemo apprehendit eum, quia nondum venit hora eius,* in qua pateretur, non fatalis, sed sua voluntate ab aeterno praedestinata: unde dicit Augustinus: *Nondum venerat hora eius, non qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi.* Sed nota secundum Origenem, quod quandocumque designatur locus in quo Dominus aliquid fecit, hoc fit propter mysterium. In gazophilacio ergo, qui est locus divitiarum, Christus docuit, ut daret intelligi, quod numismata, idest verba suae doctrinae, imaginem Regis magni impressam habent. Nota etiam, quod quando docebat, *nemo apprehendit eum*, quia sermones eius fortiores erant his, qui eum capere volebant; quando vero voluit crucifigi, tacuit.

LECTIO III.

Dicit ergo iterum eis Iesus: Ego vado, et quaeretis me, et in peccato vestro moriemini.

b Quo ego vado, vos non potestis venire.

c Dicebant ergo Iudaei: Numquid interficiet semetipsum, quia dicit, quo ego vado, vos non potestis venire? Et dicebat eis:

d Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.

e Dixi ego vobis: quia moriemini in peccatis vestris. Si enim non credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro.

f Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit ei Iesus: Principium, qui et loquor vobis. Multa habeo de vobis loqui, et iudicare, sed qui me misit, verax est: et ego quae audivi ab eo, haec loquor in mundo.

g Et non cognoverunt, quia patrem eius dicebat Deum.

h Dixit ergo eis Iesus: Cum exaltaveritis filium hominis, tunc cognoscetis.

i Quia ego sum, et a meipso facio nihil: sed sicut docuit me Pater, haec loquor. Et qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum, quia ego quae placita sunt ei, facio semper.

k Haec illo loquente, multi crediderunt in eum.

LECTIO III.

Postquam Dominus manifestavit de se privilegium lucis; hic consequenter manifestat lucis effectum, scilicet quod liberat a tenebris. Et primo ostendit, quod ipsi in tenebris detinentur. Secundo docet remedium quo ab eis liberentur, ibi, *Dicebant ergo Iudaei: Numquid* etc. Circa primum tria facit. Primo denunciat Dominus suum recessum. Secundo ostendit Iudaeorum studium perversum. Tertio ipsorum defectum. Recessum autem suum dicit Dominus esse per mortem; et ideo dicit, *Ego vado.* In quo duo dat intelligere. Primo, quod voluntarie moritur, scilicet vadens, et non ab alio ductus: *Ioan. 16. Vado ad eum qui me misit : inf. 10. Nemo tollit a me animam meam, sed ego* etc. Et secundum hoc recte continuatur ad praecedentia: dixit enim, *Nemo apprehendit eum* etc. Et quare? quia per se vadit sponte. Secundo ostendit, quod mora Christi erat quaedam profectio illuc unde venerat, et unde non discesserat: sicut enim qui vadit in anteriora, proficit, ita Christus per mortem pervenit ad gloriam exaltationis: *Phil. 2. Factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et Deus exaltavit illum : infra 13. Sciens quia a Deo exivit, et ad Deum vadit.* Perversum

eorum studium ostendit in dolosa inquisitione Christi: et quantum ad hoc dicit, *quaeritis me.* Quidam autem quaerunt Christum pie ex charitate; et hanc inquisitionem sequitur vita: *Psal. 68. Quaerite Dominum, et vivet anima vestra;* sed isti impie quaerunt, et odie ad persequendum: *Psal. 37. Vim faciebant, qui quaerebant animam meam;* et sic dicit, *quaeritis me,* scilicet persequentes post mortem quidem infamia: *Matth. 28 Recordati sumus, quod seductor ille* etc. Item in membris meis: *Act. 9. Saule Saule, quid me persequeris?* Et hanc sequelam sequitur mors; et ideo subdit ipsorum defectum, quem eis praenuntiat dicens, *Et in peccato vestro moriemini.* Et primo praenuntiat defectum, qui consistit in mortis damnatione. Secundo defectum, qui consistit in eorum a gloria exclusione, ibi, *Quo ego vado, vos non potestis venire.* Dicit ergo, quia iulque me quaeritis, ideo *in peccato vestro,* scilicet permanentes, *moriemini:* quod potest intelligi uno modo de morte corporali; et sic in peccatis suis moritur, qui usque ad mortem perseverat in eis. Et sic per hoc, quod dicit, *In peccato vestro* etc. exaggerat eorum obstinatam pertinaciam: *Hierem. 8. Non est qui poenitentiam agat de peccato suo* etc. *Ezech. 32. Descenderunt cum armis ad interna.* Alio modo de morte peccati, de qua dicitur *in Psal. 33. Mors peccatorum pessima:* et sicut mortem corporalem praecedit infirmitas corporis, ita et hanc mortem infirmitas quaedam praecedit: quamdiu enim peccatum remediabile est, tunc est quasi quaedam infirmitas quae praecedit: *Psal. 6. Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum;* sed quando est irremediabile vel simpliciter, sicut post hanc vitam, vel quoad ipsum, sicut est peccatum in Spiritum sanctum, tunc causat mortem: *Ioan. 5. Est peccatum ad mortem, non pro illo* etc. et secundum hoc praenuntiat eis Dominus infirmitatem peccatorum esse ad mortem. Defectum qui consistit in eorum exclusione a gloria, ostendit cum dicit.

b Quo vadit Dominus, vadunt et isti per mortem; sed Dominus sine peccato, isti vero cum peccatis: quia in peccato suo moriuntur, et ideo non perveniunt ad gloriam paternae visionis; et ideo dicit, *Quo ego vado,* scilicet sponte per passionem meam, scilicet ad Patrem, et ad suam gloriam, *vos non potestis venire,* quia non voltis: si enim voluissent, et non potuissent, non rationabiliter diceretur eis, *in peccato vestro moriemini.* Sed notandum, quod aliqui impediuntur ne possint ire quo Christus vadit, dupliciter. Uno modo ratione contrarietatis: et sic impediuntur peccatores; et de hoc loquitur hic: ideo simpliciter perseverantibus in peccato dicit, *quo ego vado, vos non potestis venire: Psal. 100. Non habitabit in medio domus meae, qui facit superbiam: Isa. 35. Via sancta vocabitur, et pollutus non transibit* etc. *Psal. 14. Quis habitabit in tabernaculo tuo. Innocens manibus* etc. Alio modo ratione imperfectionis seu indispositionis: et hoc modo impediuntur iusti, quamdiu sunt in corpore: *2. Cor. 5. Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino.* Et talibus non dicit Dominus simpliciter, *Quo ego vado, non potestis venire,* sed addidit determinationem temporis: *inf. 13. Quo ego vado, non potes me modo sequi.* Consequenter cum dicit.

c Agit de remedio per quod a tenebris liberentur. Et primo proponit remedium tenebras evadendi. Secundo inducit orationes ad hoc remedium impetrandum, ibi, *Dicebant ergo ei: Tu quis es?* Tertie praenuntiat modum ad hoc perveniendi, ibi, *Dixit ergo eis, Cum exaltaveritis* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur verborum Christi occasio. Secundo ponuntur ea quibus causatur remedii insinuatio, ibi, *Vos de deorsum estis.* Occasio autem verborum Christi sumitur ex persona vel intellectu Iudaeorum: cum enim carnales essent, verba Domini, quae dixerat, *Quo ego vado* etc. carnaliter intelligebant: *1. Cor. 2. Animalis homo non percipit* etc. Unde dicunt Iudaei, *Numquid interficiet* etc. Quae quidem secundum Augustinum stulta opinio est. Numquid enim non poterant venire, quo Christus perrexit, si interficeret semetipsum; poterant quidem et ipsi seipsos interficere. Sic ergo mors non erat terminus quo iturus erat Christus, sed via qua ibat ad Patrem. Unde non dixit quod non possent ire ad mortem, sed quod per mortem non poterant ire ad locum, quo per eam Christus exaltabatur, ad dexteram scilicet Dei. Secundum Origenem autem forte non sine causa Iudaei hoc dicunt: habebant enim ex traditionibus quod Christus voluntarie esset moriturus, sicut ipsa dixit *Ioan. 10. Nemo tollit animam meam* etc. quod specialiter videntur habuisse ex Isaia 53. *Pro eo quod tradidit animam suam in mortem* etc. Quia ergo aliqualem suspicionem habebant de Iesu, quod esset Christus; ideo cum dixit, *Ego vado* etc. introduxerunt hanc opinionem, quod ipse semetipsum voluntarie morti traderet; sed contumeliose hoc proferunt dicentes: *Numquid interficiet se?* alias dixissent: Numquid anima eius, cum ipsi placuerit, egredietur relicto corpore, quod nos non possumus facere: et propter hoc ait, *Quo ego vado, vos non potestis venire.* Consequenter cum dicit.

d Proponit remedium tenebras evadendi. Et primo praemittit suam et illorum originem. Secundo ex hoc concludit propositum, ibi, *Dixi ergo vobis* etc. Circa primum autem diversificat originem suam ab illorum origine dupliciter. Primo, quia ipse est de superius, et isti deorsum. Secundo quia isti sunt de hoc mundo, de quo non est Christus. Sed sicut Origenes dicit, aliud est esse deorsum, et aliud de hoc mundo, nam sursum et deorsum sunt differentiae situs. Ne ergo per hoc, quod dixit se esse de superius, intelligant eum esse de superiori parte mundi huius; ideo hoc excludens dicit se non esse de hoc mundo; quasi dicat, ita de superius sum, quod tamen totaliter sum supra totum mundum istum. Et quidem eos esse de hoc mundo, et de deorsum manifestum est; sed Christum esse de superius, et non de hoc mundo, sano indiget intellectu: nam quidam ponentes omnia visibilia creata esse a diabolo, sicut Manichaei, dixerunt Christum etiam quantum ad corpus non esse de hoc mundo visibili, sed de mundo alterius creationis, scilicet invisibili. Valentinus etiam hoc male suscipiens dixit, Christum attulisse corpus coeleste. Quod autem hic non sit verus intellectus, apparet, quia ipsis Apostolis Dominus dicit *infr. 4. Vos non estis de hoc mundo.* Dicendum est ergo, quod potest intelligi de Christo filio Dei, et de Christo homine: nam Christus secundum quod filius Dei, est de su-

perius : *infr. 15. Exivi a Patre, et veni in mundum :* et similiter non est de hoc mundo sensibili, scilicet qui consistit in rebus sensibilibus, sed de mundo intelligibili, qui est in mente Dei, quia est ipsum Verbum Dei, prout est summa sapientia ; omnia enim in sapientia facta sunt. Unde de eo dicitur *supra 1. Mundus per ipsum factus est.* Secundum autem quod homo, Christus est de supernis , quia non habuit affectum ad mundana, et infima, sed ad superiora , in quibus anima Christi conversabatur, secundum illud *Phil. 4. Nostra conversatio in caelis est: Matth. 6. Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum:* et e converso. Isti qui deorsum sunt, originem infimam habent , et de hoc mundo, quia habent affectum circa terrena : *1. Cor. 15. Primus homo de terra terrenus.* Consequenter cum dicit.

e Concludit propositum. Et primo manifestat ea , quae dixit , de eorum defectu. Secundo ostendit eis remedium, ibi, *Si enim non credideritis* etc. Sciendum autem circa primum, quod unumquodque in suo progressu sequitur conditionem suae originis : unde ea quae habent originem infimam, si sibi relinquuntur, naturaliter deorsum tendunt: et nihil naturaliter tendit sursum , nisi quod superiorem originem habet : *supra 3. Nemo ascendit in caelum, nisi qui de coelo descendit.* Dicit ergo Dominus: Haec est causa quare non potestis venire quo ego vado , quia cum sitis deorsum, quantum in vobis est, non potestis nisi cadere ; et ideo quod dixi, *quia moriemini in peccatis vestris*, verum est, nisi mihi adhaereatis. Et ideo ut non totaliter excludat spem salutis, ponit remedium dicens: *Si enim non credideritis* etc. quasi dicat, nati estis in originali peccato, a quo non potestis absolvi nisi per fidem meam, quia *si non credideritis, quia ego sum, moriemini* etc. Et dicit, *Ego sum*, non autem quid sim , ut rememoret quod dictum est Moysi *Exo. 3. Ego sum qui sum*, nam ipsum esse est proprium Dei. In qualibet enim alia natura a divina differt esse, et quod est, cum quaelibet natura creata participet suum esse ab eo quod est ens per essentiam, scilicet ipso Deo qui est ipsum suum esse, ita quod suum esse sit sua essentia : unde ipse solus denominatur ab eo ; et ideo dicit, *Nisi credideritis, quia ego sum*, idest quia sum vere Deus , qui habet esse per essentiam, *moriemini in peccato vestro.* Dicit enim, *quia ego sum*, ut ostendat suam aeternitatem : in omnibus enim quae incipiunt, est mutabilitas quaedam, et aliqua potentia ad non est. Unde est invenire in eis quoddam praeteritum et futurum; et ideo non est ibi verum esse per se. Sed in Deo nulla est potentia ad non esse, nec esse incaepit; et ideo est ipsum esse, quod proprie per tempus praesens designatur. Consequenter cum dicit.

f Ponit rationes inducentes ad fidem. Et primo ponitur Iudaeorum interrogatio. Secundo Christi responsio, ibi, *Dixit eis Iesus, principium* etc. Tertio intellectus eorum excaecatio, ibi, *Et non cognoverunt* etc. Quia enim Dominus dixerat, *Nisi credideritis quia ego sum*, restabat adhuc quaerere quis esset; et ideo dicebant ei *Tu quis es?* quasi dicat; Unde es, ut tibi credere debeamus. Et ideo consequenter cum dicit , *Principium* etc. respondit inducens eos ad credendum. Et primo ex suae naturae sublimitate. Secundo ex iudiciaria sua potestate, ibi, *Multa habeo* etc. Tertio ex paterna veritate, ibi, *Sed qui misit me* etc. Inducit quidem eos ad credendum Christo naturae eius sublimitas , quia ipse est principium ; unde *Dixit eis Iesus, principium qui et loquor vobis.* Principium in latino est neutri generis : unde dubium est, utrum sit hic nominativi vel accusativi casus. Unde secundum Augustinum non est legendum, Ego sum principium, sed principium me credite, ne moriamini in peccatis vestris. Dicitur etiam et Pater principium: et uno quidem modo nomen principii commune est Patri et Filio, inquantum scilicet sunt unum principium Spiritus sancti per communem spirationem : et tres personae simul sunt principium creaturae per creationem. Alio modo est proprium Patris, inquantum scilicet Pater est principium Filii per aeternam generationem; non tamen plura dicimus principia, sicut nec plures Deos : *Psal. 109. Tecum principium in die virtutis tuae* etc. Hic autem dicit Dominus se principium respectu totius creaturae : nam quod est per essentiam tale, est principium et causa eorum, quae sunt per participationem. Ipse per essentiam, ut dictum est , est esse suum. Sed quia Christus non solum habet in se divinam naturam, sed etiam humanam; ideo subdit, *qui et loquor vobis*, nam vocem Dei immediate homo ferre non potest, quia secundum Augustinum: *Infirma corda intelligibile verbum sine voce sensibili audire non possunt : Exod. 20. Quid est homo, ut audiat vocem Domini Dei sui?* Ad hoc ergo quod immediate ipsum divinum Verbum audiremus, carnem assumpsit, cuius organo locutus est nobis: unde dicit, *Qui et loquor vobis*, idest humilis propter vos factus, ad ista verba descendi : *Hebr. 1 Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime locutus est* etc. *supr 1. Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarrabit vobis.* Vel aliter secundum Chrysostomum, ut per hoc quod dicit *principium* etc. reprehendat tarditatem intellectus Iudaeorum : nam post multa signa quae ab eo viderant fieri, adhuc indurati quaerunt a Domino, *Tu quis es?* etc. et ideo Iesus respondit, *Ego sum principium*, idest qui locutus sum vobis a principio; quasi dicat, non habetis opus adhuc quaerere quis ego sum, cum iam deberet esse manifestum : *Hebr. 6. Cum deberetis esse magistri propter tempus, rursum indigetis* etc. Secundo inducit eos ad credendum Christo iudiciaria eius auctoritas; et ideo subdit, *Multa habeo de vobis loqui, et iudicare;* quasi dicat, Habeo auctoritatem vos iudicandi. Sed sciendum, quod aliud est loqui nobis , et aliud loqui de nobis : nobis enim loquitur Christus ad nostram utilitatem, scilicet ut ad se trahat : et sic loquitur nobis, dum vivimus, praedicando, inspirando , et huiusmodi faciendo ; loquitur autem de nobis non ad nostram utilitatem, sed ad suam iustitiam ostendendam: et hoc modo loquitur de nobis in iudicio futuro. Sed contra. *Supr. 3. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet mundum* etc. Responsio. Dicendum, quod aliud est iudicare, et aliud habere iudicare. Iudicare dicit actum iudicii: et hoc non pertinet ad primum adventum Domini, ut supra dixit, *Ego non iudico quemquam*, scilicet ad praesens. Sed habere iudicare dicit iudicii potestatem : et hanc habet Christus : *supr. 5. Pater omne iudicium dedit Filio: Act,*

10. *Ipse est, qui constitutus est a Deo iudex vivorum, et mortuorum* etc. et ideo signanter dicit, *Multa habeo de vobis loqui, et iudicare*, sed in futuro iudicio. Inducit etiam ad credendum Christo veritas paterna: et quantum ad hoc dicit, *Sed qui misit me, verax est*; quasi dicat: Pater est verus; ego autem loquor consona ei: ergo loquor vera. Ergo debetis mihi credere. Dicit ergo, *Qui misit me*, scilicet Pater, *verax est*, non participative, sed ipsa essentia veritatis, et Pater veritatis, alias cum Filius sit ipsa veritas, esset maior Patre: *Rom. 3. Est autem Deus verax. Et ego quas audivi ab eo*, non auditu humano, sed per generationem aeternam accepi, *haec loquor: Isa. 22. Quas audivi a Domino exercituum* etc. *Supra 5. Non potest Filius a se facere quicquam.* Hoc autem quod dixit, *Qui misit me* etc. dupliciter continuatur ad praecedentia. Uno modo, sic dico, quod *habeo de vobis iudicare*, sed iudicium meum verum erit, quia *qui misit me, verax est: Rom. 2. Iudicium Dei est secundum veritatem.* Alio modo secundum Chrysostomum dico quod *habeo de vobis iudicare*, sed hoc differo, non ex impotentia, sed ut obediam voluntati paternae: *nam qui misit me, verax est.* Unde cum promiserit salvatorem, et propugnatorem, misit me nunc ad salvandum: et ego quia non loquor, nisi quae audivi ab eo, ideo loquor vobis salutaria. Consequenter cum dicit.

g Reprehendit tarditatem intellectus ipsorum: nondum enim oculos cordis apertos habebant, quibus Patris et Filii aequalitatem intelligerent, et hoc quia carnales erant: *1. Cor. 2. Animalis homo non percipit* etc.

h Hic primo praenuntiat Christus, per quod pervenire debeant ad fidem, quod est remedium contra mortem: et circa hoc duo facit. Primo ostendit per quid venturi sunt ad fidem. Secundo docet quid sit de seipso credendum, ibi, *Quia ego sum.* Dicit ergo primo, quod ad fidem pervenire debebant per passionem eius: unde *dixit eis Iesus, cum exaltaveritis* etc. quasi dicat, modo non cognoscitis Patrem meum esse Deum; sed *cum exaltaveritis filium hominis*, idest cum me ligno crucis affixeritis, *tunc cognoscetis*, scilicet aliqui ex vobis per fidem: *infr. 12. Ego si exaltatus fuero a terra* etc. Ideo autem secundum Augustinum crucis commemorat passionem, ut det spem peccatoribus, ut scilicet nullus desperet a quocumque scelere, et malo sibi conscius, quando ipsi crucifigentes Christum per sanguinem Christi liberantur a peccatis: nullus est enim adeo peccator, qui per sanguinem Christi liberari non possit. Vel secundum Chrysostomum. *Cum exaltaveritis filium hominis*, scilicet in cruce, *tunc cognoscetis*, idest cognoscere poteritis, qualis sim, non solum per gloriam resurrectionis meae, sed etiam per poenam captivitatis et destructionis vestrae. Quantum autem ad secundum tria docet de se credenda. Primo divinitatis maiestatem. Secundo suam originem a Patre. Tertio sui a Patre inseparabilitatem. Maiestatem quidem divinitatis cum dicit.

i Idest, habeo in me naturam Dei, et sum ille, qui locutus est Moysi dicens, *Ego sum qui sum;* sed quia ad ipsum esse pertinet tota Trinitas, ideo ne excludatur personarum distinctio, consequenter docet credere originem a Patre cum dicit, *Et a me ipso facio nihil, sed sicut docuit me* etc. Sed quia caepit Iesus facere et docere; ideo in duobus originem suam a Patre designat, scilicet in his quae facit; unde dicit, *Et a me ipso facio nihil: supra 5. Non potest Filius a se facere quicquam:* et in his quae docet; unde dicit, *Sed sicut docuit me Pater*, idest tradidit scientiam generando me scientem, quia cum sit simplex natura veritatis, hoc est Filio esse, quod nosse: et sic quemadmodum Pater dedit Filio gignendo ut esset, sic gignendo dedit ei, ut nosset: *supr. 7. Mea doctrina non est mea.* Et ne intelligatur, quod sit missus a Patre quasi ab eo distinctus; ideo tertio docet credere eius a Patre inseparabilitatem, cum dicit, *Et qui misit me*, scilicet Pater, *mecum est*, per essentiae unitatem: *infr. 14. Ego in Patre, et Pater in me est.* Item per amoris coniunctionem: *supr. 5. Pater diligit Filium* etc. Et sic ita Pater misit Filium, quod non recessit ab eo; unde sequitur, *Et non reliquit me solum*, quia affectus eius est circa me. Sed cum ambo simul sint, unus tamen est missus, et alter misit, quia missio incarnatio est: quae quidem Filii tantum est, et non Patris. Quod autem non reliquit me, patet ex signo, *quia quae placita sunt ei, facio semper:* quod quidem non ponitur pro causa meritoria, sed pro signo; quasi dicat, hoc ipsum, quod ego facio semper, sine initio, sine fine, *quae placita sunt ei*, est signum quod semper mecum est, et non reliquit me: *Prov. 8. Cum eo eram cuncta componens.* Vel aliter *non reliquit me*, scilicet hominem protegendo, *quia quae placita sunt ei* etc. Et secundum hoc dicit causam meritoriam. Consequenter cum dicit.

k Ponitur effectus doctrinae, qui est conversio multorum ad fidem ex auditu doctrinae Christi: *Rom. 10. Fides ex auditu, auditus autem* etc.

LECTIO IV.

Dicebat ergo Iesus ad eos, qui crediderunt ei, Iudaeos: Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis: et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.

b Responderunt ei: Semen Abrahae sumus, et nemini servivimus unquam. Quomodo tu dicis, liberi eritis?

c Respondit eis Iesus: Amen amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati.

d Servus autem non manet in domo in aeternum; filius autem manet in aeternum. Si ergo vos filius liberaverit, vere liberi eritis.

e Scio, quia filii Abrahae estis.

f Sed quaeritis me interficere: quia sermo meus non capit in vobis. Ego quod vidi apud Patrem, loquor.

g Et vos quae vidistis apud patrem vestrum, facitis.

LECTIO IV.

Posito remedio evadendi tenebras; hic consequenter ostendit ipsius remedii efficaciam. Et primo ponitur remedii efficacia. Secundo introducitur remedii indigentia, ibi, *Responderunt ei Iudaei.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quid exigitur ab eis, quibus remedium confertur, quod pertinet ad meritum. Secundo quid eis pro eo redditur, quod pertinet ad praemium, ibi, *Vere discipuli* etc. Dicit ergo primo. Dictum est, quod multi crediderunt in eum; et ideo dicit eis, scilicet qui crediderunt in eum, Iudaeis, quid ab eis requiratur, hoc scilicet quod maneant in sermone eius; unde dicit: *Si vos manseritis in sermone meo, vere* etc. quasi dicat: Non propter hoc, quod creditis superficie tenus, eritis discipuli mei, *sed si manseritis in sermone meo.* Exiguntur autem a nobis tria circa verbum Dei, scilicet solicitudo ad audiendum: *Iacob. 1 Sit autem omnis homo velox ad audiendum* et caet. Fides ad credendum: *Rom. 10. Fides ex auditu.* Constantia ad permanendum: *Eccl. 6. Quam aspera est nimium indoctis hominibus sapientia, et non permanebit in illa excors;* et ideo dicit, *Si manseritis,* scilicet per fidei stabilitatem, per continuam meditationem: *Psal. 1. In lege eius meditabitur die ac nocte.* Et ferventem affectionem: *In lege Domini fuit voluntas eius.* Unde dicit Augustinus, quod illi in verbis Domini permanent, qui nullis tentationibus cedunt. Praemium autem quod persistentibus redditur, ostendit cum dicit *vere* et caet. Et hoc quantum ad tria, scilicet quantum ad discipulatus Christi sublimationem, quantum ad veritatis cognitionem, et quantum ad libertatis adeptionem. Si quidem magnae dignitatis est privilegium esse discipulum Christi: *Io. 2. Filii Sion exultate* etc. et quantum ad hoc dicit, *Vere discipuli mei eritis:* quanto enim magister est maior, tanto discipuli eius sublimiores sunt. Christus autem excellentissimus summus magister est. Discipuli ergo eius excellentissimi sunt. Tria autem requiruntur ex parte discipulorum. Primum est intellectus ad capiendum verba magistri: *Matth. 15. Adhuc et vos sine intellectu estis?* Solus autem Christus potest aperire aurem intelligentiae: *Luc. ult. Aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas;* et ideo dicebat *Isa. 50. Dominus aperuit mihi aurem.* Secundum est assensus ad credendum sententiae magistri: nam, ut dicitur *infra 13. Non est discipulus super magistrum;* et ideo non debet ei contradicere. Unde dicitur *Eccl. 4. Non contradicas verbo veritatis* etc. et ideo subdit *Isa. eod. Ego autem non contradico.* Tertio stabilitas ad permanendum: *supra 6.* dicitur, quod multi discipuli abierunt retro etc. et ideo subdit *Isa. eod. Retrorsum non abii.* Sed maius est veritatem cognoscere, cum ait finis discipuli: et hoc etiam Dominus credentibus reddit; unde dicit, *Cognoscetis veritatem,* scilicet doctrinae, quam ego doceo: *infr. 18. In hoc natus sum, et ad hoc veni, ut testimonium* etc. Item gratiae, quam ego facio: *supr. 1. Gratia et veritas per Iesum Christum facta est.* Et dicitur gratia veritatis per comparationem ad figuras veteris legis. Item aeternitatis in qua permaneo: *Psal. 118. In aeternum Domine permanet verbum tuum, in generatione et generationem veritas tua.* Sed maximum est libertatis adeptio, quam efficit cognitio veritatis in credentibus; unde dicit, *Et veritas liberabit vos.* Liberare autem in hoc loco non importat exceptionem a quacumque angustia, prout in Latino sonat, sed proprie dicit liberum facere: et hoc a tribus, quia veritas doctrinae liberabit ab errore falsitatis: *Prov. 8. Veritatem meditabitur guttur meum, et labia mea detestantur impium.* Veritas gratiae liberabit a servitute peccati: *Rom. 8. Lex autem spiritus vitae in Christo Iesu liberabit me* etc. Sed veritas aeternitatis in Christo Iesu liberabit nos a corruptione: *Rom. 8. Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis.* Consequenter cum dicit.

b Ostendit remedii necessitatem Iudaeis inesse. Et primo exaggeratur Iudaeorum praesumptio se tali remedio indigere negantium. Secundo ostenditur quomodo remedio indigeant, ibi, *Respondit eis Iesus: Amen amen dico vobis.* Praesumptio autem Iudaeorum ostenditur in quadam praesumptuosa interrogatione: unde *Responderunt ei Iudaei: Semen Abrahae* etc. *Quomodo tu dicis.* In qua quidem primo aliquid affirmant. Secundo aliquid negant. Et tertio interrogant. Affirmant quidem se esse semen Abrahae; unde dicunt, *Semen Abrahae sumus.* In quo ostenditur eorum inanis gloria, quia de sola carnis origine gloriantur: *Matth. 3. Ne coeperitis dicere, Patrem habemus Abraham.* Simile faciunt qui de carnali nobilitate extolli quaerunt: *Osee 9. Omnis gloria eorum a partu, ab utero, et conceptu.* Negant autem servitutem; unde dicunt, *Nemini servivimus unquam.* In quo se hebetes ostendunt, et mendaces: hebetes quidem, quia quod Dominus de spirituali libertate loquitur, ipsi intelligunt de corporali: *1. Cor. 2. Animalis homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei;* mendaces autem, quia si hoc quod dicunt *Nemini servivimus unquam,* intelligunt de servitute carnali, aut loquuntur universaliter quantum ad totum genus Iudaeorum, aut specialiter quantum ad seipsos: si quidem universaliter, manifeste mentiuntur: nam Ioseph venundatus est, et patres eorum servierunt in Aegypto, ut patet *Gen. 40.* et *Exo. 1.* Unde Augustinus dicit, *O ingrati, quid est, quod assidue vobis imputat Deus quod vos de domo servitutis liberavit, si nemini servistis?* Dicitur enim *Deu. 11. Eduxi vos de Aegypto de domo servitutis* etc. Si autem de seipsis loquuntur, non possunt etiam a mendacio excusari: nam et ipsi tunc temporis Romanis tributa solvebant; unde dicebant *Matth. 22. Si licet tributum dari Caesari, an non?* Interrogant autem libertatis modum; unde dicunt, *Quomodo tu dicis, liberi eritis.* Dominus eis duo promiserat, scilicet libertatem, et veritatis cognitionem, cum dixit, *Cognoscetis veritatem* etc. Per quod Iudaei intelligebant se servos et ignaros a Domino reputari. Et licet magis iniuriosum sit deficere a cognitione, quam a libertate; quia tamen carnales erant, neglecta veritate modum libertatis inquirunt: *Psal. 16. Oculos suos statuerunt declinare in terram.*

c Hic Dominus eorum praesumptionem excludens, eos remedio praedicto indigere convincit. Et primo agit de eorum servitute. Secundo de eorum liberatione, ibi, *Servus autem non manet* etc. Tertio de eorum origine, ibi, *Scio quia filii* etc. Convincit au-

tem eos de servitute, non casuali, qualem illi intelligebant, sed spirituali, scilicet peccati, ad quam exaggerandam duo praemittit, scilicet ingeminatum iuramentum ; unde dicit *Amen amen dico vobis*. Amen est nomen hebraeum, quod interpretatur vere, vel fiat. Quod secundum Augustinum nec graecus interpres, nec latinus ausus est interpretari, ut honorem haberet velamento secreti, non ut esset ligatum, sed ne vilesceret nudatum, et specialiter propter reverentiam Domini, qui frequenter ipso usus est. Ponit ergo hic Dominus quasi quoddam iuramentum, quod ideo geminatur, ut suam sententiam magis firmam ostendat : *Heb. 6. Interposuit iusiurandum, ut per duas res immobiles* etc. Secundo universalem locutionem cum dicit, *Omnis*, sive Iudaeus, sive Graecus, dives, aut pauper, imperator, vel mendicus: *Rom. 3. Non est distinctio Iudaei et Graeci: omnes enim peccaverunt* etc. Servitutem etiam proponit dicens, *Qui facit peccatum, servus est peccati* Sed contra. Servus non movetur proprio arbitrio suo, sed Domini. Qui autem facit peccatum, movetur proprio arbitrio suo. Ergo non est servus. Responsio. Dicendum, quod unumquodque est illud quod convenit ei secundum suam naturam. Quando ergo movetur ab aliquo extraneo, non operatur secundum se, sed ab impressione alterius, quod est servile. Homo autem secundum suam naturam est rationalis. Quando ergo movetur secundum rationem, proprio motu movetur, et secundum se operatur, quod est libertatis. Quando vero peccat, operatur praeter rationem, et tunc movetur quasi ab alio, retentis terminis alienis ; et ideo, *qui facit peccatum* etc. *2. Petr. 2. A quo quis superatus est, eius servus addictus est*. Sed quanto quis movetur ab extraneo, tanto magis in servitutem redigitur : et tanto magis vincitur a peccato, quanto minus habet de proprio motu, scilicet rationis, et magis efficitur servus: unde quanto aliqui liberius peragunt perversa quae volunt, et minori difficultate, tanto peccati servitio obnoxii obligantur, ut Gregorius dicit: quae quidem servitus gravissima est, quia vitari non potest: nam quocunque homo vadat, peccatum intra se habet, licet actus et delectatio eius transeat : *Isa. 14. Cum requiem dederit tibi Deus a servitute tua dura*, scilicet peccati etc. Servitus autem corporalis, saltem fugiendo, evadi potest; unde dicit Augustinus : *O miserabilis servitus*, scilicet peccati. *Servus hominum aliquando sui Domini duris imperiis fatigatus, fugiendo requiescit; servus peccati secum trahit peccatum quocumque fugerit: peccatum enim quod facit, intus est, voluptas transit, peccatum, idest actus, transit, praeteriit quod delectabat, remansit quod pungat*. Consequenter cum dicit.

d Agit de liberatione a servitute: quia enim omnes peccaverunt, omnes erat servi peccati. Sed imminet vobis liberationis spes ab eo qui liber est a peccato, et hic est filius : unde circa hoc tria facit. Primo praemittit servi condemnationem, ut distinguatur liber a servo. Secundo ostendit condemnationem filii a servo diversam. Tertio concludit potestatem filii in liberando. Est ergo conditio servi transitoria et instabilis; unde dicit, *Servus non manet in domo in aeternum*. Domus ista est Ecclesia : *1. Tim. 4. Ut scias quomodo oporteat te conversari in domo Dei* etc. In qua quidem domo aliqui spiritualiter servi ad horam tantum permanent, sicut in domo patrisfamilias corporaliter servi manent ad tempus; non tamen in aeternum, quia licet modo mali non sint separati numero a fidelibus, sed merito tantum, in futuro tamen separabuntur utroque modo : *Gal. 4. Eiice ancillam et filium eius : non enim erit haeres* etc. Conditio vero filii est aeterna et stabilis; unde dicit, *Filius autem*, idest Christus, *permanet in aeternum*, scilicet ecclesia, *tamquam in domo sua: Heb. 3.* dicitur quod *Christus tamquam filius in domo sua* etc. Et quidem ipse per seipsum in domo manet in aeternum, quia ipse immunis est a peccato ; nos autem sicut per ipsum a peccato liberamur, ita et per ipsum in domo manemus. Liberationis autem potestatem habet filius ; unde subdit, *Si igitur filius vos liberaverit* etc. *Gal. 4. Non sumus ancillae filii, sed liberae, qua libertate Christus* etc. nam, ut Apostolus dicit, ipse pretium dedit non argentum, sed sanguinem suum. Venit enim in similitudinem carnis peccati, nullum omnino habens peccatum; et ideo factum est verum sacrificium pro peccato. Unde per eum liberamur non a barbaris, sed a Diabolo. Et nota, quod est multiplex libertas, scilicet perversa, quando quis abutitur ea ad peccandum: et haec est libertas a iustitia quam nullus cogitur servare : *1. Pet. 2. Quasi liberi et non quasi velamen habentes* etc. Vana, quae est temporalis seu carnalis: *Iob 3 Servus et liber a Domino suo*. Vera, et spiritualis, quae est libertas gratiae, quae est, scilicet carere criminibus, quae est imperfecta, *quia caro concupiscit adversus spiritum, ut non ea, quae volumus faciamus, Rom.* 7. Gloriosa et perfecta atque plena, quae erit in patria : *Rom. 8. Ipsa creatura liberabitur a servitute*, et hoc erit, quia nihil erit ibi inclinans ad malum, nihil opprimens, quia ibi erit libertas a culpa et a poena. Chrysostomus autem hoc aliter introducit. Quia enim dixerat, *Qui facit peccatum, servus est peccati*, ne praecurrant Iudaei, et dicant, Licet simus servi peccati, tamen possumus liberari per sacrificia, et caeremonias legis; propterea Dominus ostendit, quod per ea liberari non possunt, sed solum per Filium; unde dicit, *servus*, idest Moyses, et pontifices veteris Testamenti, *non manet in domo in aeternum: Hebr. 3. Moyses sicut famulus in omni domo sua;* et caeremoniae etiam aeternae non sunt, et ideo non possunt conferre libertatem aeternam. Consequenter cum dicit.

f Agit de eorum origine. Et primo confitetur eorum originem carnis. Secundo inquirit originem spiritus, ibi, *Sed quaeritis me interficere* etc. Originem autem carnis ipsorum dicit esse Abraham, *scio*, inquit, *quia filii Abrahae estis*, origine carnis tantum, non similitudine fidei : *Isa. 51. Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram* etc. Spiritualem originem inquirit dicens. Et primo ostendit eos originem spiritualem habere. Secundo excludit originem praesumptam, ibi, *Responderunt, et dixerunt ei: Pater noster* Tertio ostendit originem eorum veram, ibi, *Vos ex patre diabolo* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit eorum culpam. Secundo concludit eorum spiritualem originem, ibi, *Vos quae vidistis apud patrem vestrum*. Circa primum tria facit. Primo imponit eis culpam homicidii. Secundo crimen infidelitatis. Tertio aufert eis excusationis viam. Ostendit er-

ge eos Dominus spiritualiter ex mala radice procedere; et ideo signanter arguit eos de peccato, et dimissis omnibus aliis, quibus Iudaei multipliciter irretiti erant, hoc illud tantum commemorat, quod iugiter in mente habebant, scilicet peccatum homicidii, quia, ut dictum est supra, volebant eum occidere; et ideo dicit, *Sed quaeritis me interficere*, quod est contra legem vestram *Exo. 20. Non occides: infra 11. Ab illo ergo die cogitabant interficere eum.* Sed possent dicere: Quia occidere aliquem ex culpa non est peccatum: et ideo Dominus dicit causam homicidii esse, non quidem culpa Christi, nec eorum iustitia, sed ipsorum infidelitas; quasi dicat, Quaeritis me interficere, non propter iustitiam, sed propter vestram infidelitatem. *Quia sermo meus non capit in vobis: Matth. 14. Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est.* Utitur autem Dominus hoc modo loquendi. Primo quidem ad ostendendum sui sermonis excellentiam; quasi dicat, Sermo meus superexcedit capacitatem vestram: nam ipse de spiritualibus est, vos autem intellectum carnalem habetis; et ideo ipsum non capitis: *1. Cor. 2. Animalis homo non percipit* etc. Secundo vero propter similitudinem quandam: nam, ut Augustinus dicit, sic est sermo Dei infidelibus tanquam piscibus hamus, qui non capit nisi capiatur; et ideo dicit, *sermo meus non capit in vobis*, idest in cor vestrum, quia non recipitur in vobis eo modo quo Petrus captus erat: *supr. 7. Domine ad quem ibimus? Verba vitae aeternae habes.* Nec tamen fit iniuria eis qui capiuntur, ad salutem quippe, non ad perniciem capit: nam dicitur *Deut. 18. quod propheta qui loquitur quasi ex ore Domini ea quae Dominus non dixit, debet interfici.* Unde ne Iudaei dicerent eum interficiendum fore, eo quod a seipso, et non ex ore Domini loquebatur, inducit subdens, *Ego quae vidi apud Patrem meum, loquor;* quasi dicat, Non potest imponi mihi, quod loquor quae non audivi, quia non solum audita, sed quod plus est, visa loquor: alii enim prophetae locuti sunt ea quae audierunt, sed ego quae vidi, haec loquor: *supra 3. Deum nemo vidit unquam* etc. *1. Ioan. 1. Quod vidimus, et audivimus* etc. Est autem hoc intelligendum de visione certissimae cognitionis, quia Filius Patrem cognoscit, sicuti ipse seipsum novit: de quo dicitur *Matth. 11. Nemo novit Patrem nisi Filius.* Spiritualem autem eorum originem concludit dicens.

g Quasi dicat: Ego ea loquor quae meae origini conveniunt, vos autem aliqua facitis, quae sunt apud patrem vestrum, scilicet diabolum, cuius filii erant secundum Augustinum, non inquantum homines, sed inquantum mali erant: ea, inquam, quae vidistis, diabolo suggerente: *Sap. 3. Invidia diaboli.* Secundum Chrysostomum est alia litera. Vos quae vidistis apud patrem vestrum, facitis; quasi dicat, Sicut ego verbis in veritate Patrem meum ostendo, ita vos ostendite operibus patrem vestrum originе, scilicet Abraham: unde dicit, facite quae apud patrem vestrum vidistis, docti per legem et prophetas.

LECTIO V.

Responderunt, et dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dixit eis Iesus:

b Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite.

c Nunc autem quaeritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo.

d Hoc Abraham non fecit.

e Vos facitis opera patris vestri.

f Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione non sumus nati. Unum patrem habemus Deum.

g Dixit ergo eis Iesus: Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me.

h Ego enim ex Deo processi, et veni.

i Neque enim a meipso veni, sed ille me misit.

k Quare loquelam meam non cognoscitis, quia non potestis audire sermonem meum.

LECTIO V.

Postquam Dominus ostendit Iudaeos aliquam spiritualem originem habere; hic excludit ab eis origines quas sibi praesumptuose attribuebant. Et primo excludit originem, quam se traxisse dicebant ab Abraham. Secundo originem, quam se putabant habere a Deo, ibi, *Dixerunt itaque ei, nos ex fornicatione* et caet. Circa primum duo facit. Primo ponit opinionem Iudaeorum de eorum origine. Secundo excludit eam, ibi, *Si filii Abrahae estis* et caet. Sciendum est autem circa primum, quia Dominus dixerat eis, *Quae vidistis apud Patrem vestrum facitis*, ideo gloriantes se de carnali generatione, transferunt se ad Abraham; unde dicunt *Pater noster Abraham est;* quasi dicant, Si spiritualem originem habemus, boni sumus, quia Abraham Pater noster bonus est: *Psal. 104. Semen Abraham servi eius.* Et, ut dicit Augustinus, nitebantur eum provocare, ut aliquid malediceret de Abraham: et esset eis occasio facere, quod cogitabant, scilicet occidendi Christum. Sed Dominus consequenter eum dicit.

b Excludit hanc ipsorum opinionem tanquam false prolatam. Et proponit primo signum debitum filiationis Abrahae. Secundo ostendit hoc signum in Iudaeis non esse, ibi, *Nunc autem quaeritis* etc. Tertio concludit propositum, ibi, *Vos facitis opera patris vestri.* Signum quidem filiationis alicuius est, quod assimiletur ei cuius filius est; sicut enim filii carnales, ut plurimum parentibus carnalibus assimilantur, ita et filii spirituales, si sint vere filii, debent spirituales parentes imitari: *Eph. 5. Estote imitatores Dei sicut filii charissimi:* et quantum ad hoc dicit. *Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite;* quasi dicat, Hoc signum esset, quod essetis filii Abrahae, si eum imitaremini: *Isa. 51. Attendite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram* etc. Sed dubitatur hic quod videtur quidem eos negare esse filios Abrahae dubitative loquens. *Si filii Abrahae estis*, quod tamen affirmavit superius dicens, *Scio quod filii Abrahae estis.*

Ad quod dupliciter respondetur. Uno modo secundum Augustinum, quod supra affirmavit eos esse filios Abrahae secundum carnem, hic autem negat eos filios secundum imitationem operum, et praecipue fidei. Care ergo illorum ex ipso erat, sed vita non erat: *Gal. 3. Qui ex fide sunt, hi reputantur in semine.* Alio modo secundum Origenem, quod utrumque referatur ad spiritualem originem, sed ubi nos habemus, *Scio quod filii Abrahae* etc. in Graeco habetur, *Scio quod semen Abrahae* etc. hic vero dicit, *Si filii Abrahae* etc. quia Iudaei quidem spiritualiter loquendo semen Abrahae erant, sed non eius filii. Differentia est inter semen et filium: nam semen est quid informe, et tamen habet in seipso rationes eius cuius est semen: filius enim transmutato semine per virtutem informativam ab agente in appositam sibi materiam a muliere, superinducto nutrimento, similitudinem generantis habet: eodem modo et Iudaei semen quidem Abrahae erant, inquantum in eis aliqua ratio eorum, quae Deus in Abraham infuderat, apparebat; sed quia non ad perfectionem Abrahae pervenerant, ideo filii eius non erant: et propter hoc dicit eis, *Si filii Abrahae estis, opera Abrahae facite*, idest ad perfectam imitationem operum eius satagite. Ex hoc autem quod dicit, *Opera Abrahae facite*, videtur quod quaecumque ipse fecit, et nos facere debemus. Ergo debemus plures uxores accipere, et ad ancillam accedere, sicut Abraham fecit. Respondeo. Dicendum, quod praecipuum opus Abrahae est fides, per quam iustificatus est apud Deum: *Gen. 15. Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad iustitiam;* et ideo intelligendum est opera Abrahae facite, idest ad similitudinem Abrahae credite. Sed contra hoc est: quia fides non videtur posse dici opus, cum contra opera distinguatur: *Iacob. 1. Fides sine operibus mortua est.* Respondeo. Dicendum, quod fides opus dici potest, secundum illud *supra 6. Hoc est opus Dei, ut credatis in eum* etc. Verum opus interius non est manifestum hominibus, sed soli Deo, secundum illud *1. Reg. 16. Homines vident ea quae apparent, Deus autem intuetur cor.* Inde est quod communius ea quae exterius fiunt, consuevimus opera nominare. Fides ergo distinguitur non ab omnibus operibus, sed ab exterioribus tantum. Sed nunquid omnia opera Abrahae debemus facere? Ad hoc dicendum, quod opus potest considerari dupliciter, vel secundum speciem operis eius: et sic omnia opera eius non sunt imitanda. Vel secundum radicem eorum: et sic opera Abrahae imitanda sunt, quia quicquid fecit, ex charitate fecit. Unde dicit Augustinus, quod caelibatus Ioannis non praefertur coniugio Abrahae, cum eadem fuerit radix utriusque. Vel dicendum, quod omnia opera Abrahae imitanda sunt quantum ad significationem, quia omnia opera in figura contingebant illis, ut dicitur *1. Cor. 10.* Consequenter cum dicit.

c Ostendit praedictum filiationis signum in eis non esse. Et primo ponuntur Iudaeorum opera. Secundo ostendit ea esse Abrahae operibus dissimilia, ibi, *Hoc Abraham non fecit.* Ostenduntur autem Iudaeorum prava opera esse et perversa, quia homicidae erant; unde dicit, *Nunc autem quaeritis me interficere: Isa. 1. Quomodo facta est meretrix, civitas fidelis, plena iudicii? iustitia habitavit in ea, nunc autem homicidae.* Sed hoc homicidium inaestimabile peccatum erat contra personam filii Dei; unde quia, ut dicitur *1. Cor. 2. Si cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent;* ideo Dominus non dicit eos filium Dei quaerere interficere, sed hominem, quia etsi filius Dei dicatur passus, et mortuus propter unitatem suppositi, hoc non est inquantum filius Dei, sed propter infirmitatem humanam; quia, ut dicitur *2. Cor. ult. Si crucifixus est ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei.* Et ut magis eorum homicidium exaggeret, ostendit eos nullam mortis causam adversus eum habere; unde subdit, *Qui veritatem locutus sum vobis, quam audivi a Deo.* Ista veritas est, quod dicebat se aequalem Deo: *supra 5. Quaerebant eum Iudaei interficere, quia non solum sabbatum solvebat, sed Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo.* Hanc veritatem audivit a Deo, inquantum ab aeterno per generationem aeternam accepit a Patre eamdem naturam, quam ipse habet: *supra 5. Sicut Pater habet vitam in semetipso.* Excludit autem duas causas propter quas prophetae mandabantur occidi in lege. Primo quidem propter mendacium: *Deut. 13.* ubi praecipitur, quod si aliquis propheta surrexerit loquens mendacium, aut fictor somniorum, interficiatur; et hoc a se Dominus excludit dicens, *Qui veritatem locutus sum vobis: Prov. 8. Veritatem meditabitur guttur meum* etc. Secundo vero si aliquis propheta locutus fuerit ex nomine falsorum Deorum, vel ex nomine Dei, quod ipse non praecepit, occidi debebat, ut habetur *Deut. 13.* et hoc Dominus excludit a se cum dicit, *Quam audivi a Deo.* Consequenter cum dicit.

d Ostendit eorum opera dissimilia esse operibus Abrahae; quasi dicat, In hoc probatis vos non esse filios Abrahae, quia facitis opera contraria operibus eius: nam de eo legitur *Eccl. 44.* quod servavit legem Altissimi, et fuit in testimonio cum illo. Sed aliqui superflue obiiciunt, quod Christus ante Abraham nondum erat; et ideo Abraham hoc non fecit, non enim occidi potuisset, qui non erat. Sed dicendum, quod Abraham non commendatur ex hoc, quod non fecit in Christo, sed ex eo quod non fecit in simili persona, idest in his qui tunc veritatem dicebant. Vel dicendum, quod si Christus non venerat tempore Abraham in carnem, venerat tamen in mentem, secundum illud *Sap. 15. In animas sanctas per nationes se transfert* etc. quem tamen Abraham non interfecit mortaliter peccando, de quo dicitur *Heb. 6. Rursus crucifigentes filium Dei* etc. Consequenter cum dicit.

e Concludit propositum; quasi dicat, Ex quo non facitis opera Abrahae, ergo habetis aliquem alium patrem, cuius opera facitis. Simile habetur *Matth. 13. Vos implete mensuram patrum vestrorum.* Consequenter cum dicit.

f Ostendit eos non habere originem a Deo: quia enim iam ex verbis Domini cognoscebant eum non carnali generatione loqui, ideo ad spiritualem generationem se transferunt dicentes, *Nos ex fornicatione non sumus nati* etc. Ubi primo eorum opinionem proponunt. Secundo eam Dominus excludit, ibi, *Dixit ergo eis Iesus, si Deus* etc. In eorum autem opinione

Iudaei unum negant, et aliud asserunt: negant se ex fornicatione natos, quod quidem secundum Origenem quasi improperando Christo proponunt, latenter designantes ipsum ex adulterio productum fore; quasi dicant, *Nos ex fornicatione non sumus nati*, sicut tu. Sed melius potest dici, quod sponsus animae spiritualiter Deus est: *Osee 3. Sponsabo te mihi*. Sicut autem fornicatur sponsa, cum praeter sponsum suum carnalem alium virum admittit, ita in Scripturis Iudaea fornicari dicebatur, quando Deum verum deserens idolis adhaerebat: *Osee 2. Fornicans fornicabitur terra a Domino*. Dicunt ergo Iudaei, *Nos ex fornicatione non sumus nati*; quasi dicant, Si aliquando mater nostra synagoga a Deo recedens fornicata est cum idolis, nos tamen non recessimus, nec cum idolis fornicati sumus: *Psal. 43. Nec obliti sumus te, et inique non egimus in testamento tuo, et non recessit retro cor nostrum: Isa. 57. Ascendite huc filii fornicatricis* etc. Affirmant autem se esse filios Dei, quod videbatur sequi ex quo non credebant se natos ex fornicatione; unde dicunt: *Unum patrem habemus Deum: Mal. 2. Nonne unus est pater omnium nostrum: Hier. 3. Patrem vocabis me*. Consequenter cum dicit.

g Confutatur eorum opinio a Domino. Et primo proponit divinae filiationis signum. Secundo assignat rationem signi, ibi, *Ego enim a Deo veni* etc. Tertio ostendit eos a praedicto signo deficere, ibi, *Quare loquelam meam non cognoscitis*? Sciendum est autem circa primum, quod supra signum carnalis filiationis dixit esse opera exteriora, quae homines exterius operantur; hic autem signum filiationis divinae ponit interiorem affectionem: nam filii Dei efficimur per communicationem Spiritus sancti: *Rom. 8. Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed spiritum adoptionis*. Spiritus autem sanctus causa est amoris Dei, *quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, Ro. 5*. Signum ergo speciale divinae filiationis est dilectio: *Eph. 5. Estote imitatores Dei sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione*; et ideo dicit, *Si Deus Pater vester esset, diligeretis utique me: Psal. 24. Innocentes et recti*, qui sunt filii Dei, *adhaeserunt mihi*. Rationem autem signi assignat dicens.

h Et primo ponit veritatem. Secundo excludit errorem, ibi, *Neque enim a meipso veni*. Veritas autem quam proponit, est, quod a Deo processit, et venit. Sed sciendum est, quod omnis amicitia in coniunctione fundatur: unde et fratres se diligunt, inquantum ex eisdem parentibus principium sumunt. Dicit ergo Dominus: Vos dicitis, quod filii Dei estis; sed si hoc esset, diligeretis me, quia a Deo processi et veni. Qui ergo non me diligit, non est filius Dei. *Processi*, inquam, a Deo, ut unigenitus ab aeterno, de substantia Patris: *Psal. 109. Ante luciferum genui te: supra 1. In principio erat Verbum*. Veni autem ut Verbum caro factum, at missus a Deo per incarnationem: *Infr. 13. Exivi a Patre*, ut Verbum ab aeterno, *et veni in mundum*, ut caro factum in tempore. Errorem autem excludit cum dicit.

l Et primo excludit errorem Sabellii, qui Christum non ab alio originem habuisse dicit, sed idem esse patrem et filium in persona finxit: et quantum ad hoc dixit, *Neque enim a meipso veni*, idest secundum Hilarium. *Ego veni non a meipso* existens, sed quasi ab alio missus, scilicet a Patre; unde subdit, *Sed ille me misit: Gal. 4. Misit Deus Filium suum natum ex muliere* etc. Secundo vero errorem Iudaeorum, qui dicebant Christum non esse missum a Deo, sed falsum prophetam. De quibus dicitur, *Non mittebam eos, et ipsi currebant*; et quantum ad hoc dicit secundum Origenem. *Neque enim a meipso veni, sed ille me misit:* hunc petebat Moyses: *Obsecro Domine, mitte quem missurus es*. Ostendit autem eos ab hoc signo deficere, cum dicit.

k Nam sicut dictum est supra, dilectio Christi est signum filiationis divinae. Isti autem Christum non diligebant: unde manifestum est eos ab hoc signo deficere. Quod autem eum non diligunt, manifestat per effectum: nam effectus dilectionis alicuius est, quod diligens libenter audit verba dilecti: unde *Can. 2. Sonet vox tua in auribus meis, vox enim tua dulcis: et Cant. ult. Fac me audire vocem tuam, amici auscultant te*. Quia ergo isti Christum non diligebant, durum videbatur eis etiam vocem eius audire: *sup. 6. Durus est hic sermo, quis potest eum audire? Sap. 5. Gravis est nobis etiam ad videndum*. Contingit autem, quod aliquis non libenter audit verba alicuius, quia ea examinare non potest, nec per consequens cognoscere: et ideo eis contradicunt: *Iob 6. Respondete obsecro absque contentione, et non invenietis* etc. et ideo dicit, *Quare loquelam meam non cognoscitis?* dicentes et interrogantes, quid est hoc, quod dixi. *Quo ego vado vos non potestis venire:* et hoc ideo inquam, non cognoscitis, *Quia non potestis audire sermonem meum*, idest ita durum cor habetis ad me, quod nec sermonem meum audire vultis.

LECTIO VI.

Vos ex patre Diabolo estis.

b Et desideria patris vestri vultis facere.

c Ille homicida erat ab initio.

d Et in veritate non stetit.

e Quia non est veritas in eo.

f Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur.

g Quia mendax est, et pater eius.

LECTIO VI.

Postquam Dominus Iudaeos ostendit originem aliquam spiritualem habere, et exclusit ab eis originem praesumptam; hic adstruit veram, adscribens eis paternitatem diaboli. Et primo proponit intentum. Secundo rationem eis assignat, ibi, *Et desideria patris vestri*. Tertio positam rationem manifestat, ibi, *Ille homicida erat* etc. Dicit ergo: Vos facitis opera diaboli. Ergo vos ex patre diabolo estis, scilicet per imitationem: *Ezech. 16. Pater tuus Amorrhaeus, et mater* etc. Cavenda est hic haeresis Manichaeorum, qui dicunt esse quandam naturam mali, et gentem quandam tenebrarum cum principibus suis, a qua corruptibilia omnia originem trahunt; et secundum hoc omnes homines secundum carnem ex diabolo proces-

sisse. Ponebant autem quasdam animas ad bonam creationem pertinere, et quasdam ad malam; unde dicebant hoc dictum a Domino, *Vos ex patre diabolo estis*, quia ab eo secundum carnem processistis, et animae vestrae sunt de mala creatione. Sed ut Origenes dicit, quod introducere duas naturas propter differentiam boni et mali, simile videtur ei, qui diceret alteram esse oculi videntis substantiam, alteram caligantis, vel se avertentis: quemadmodum enim oculi sani ac lippi non differunt substantia; sed quaedam contingit causa deficiens, scilicet, quae facit eum caligare, ita eadem est substantia et natura rei, sive sit bona, seu habeat in se defectum, quod est peccatum voluntatis. Non ergo Iudaei ut mali dicuntur filii diaboli natura, sed imitatione. Consequenter cum dicit.

b Rationem assignatam exponit; quasi dicat, non estis filii Diaboli tanquam ab eo creati, et in esse producti; sed quia eum imitantes, *desideria patris vestri vultis facere*, quae quidem mala sunt, nam sicut ille invidit homini et occidit: *Sap. 1. Invidia diaboli mors introivit*, ita et vos mihi invidentes, *quaeritis me interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis*. Consequenter cum dicit.

c Positam rationem manifestat. Et primo ponit Diaboli quam imitantur conditionem. Secundo ostendit eos esse imitatores conditionis illius, ibi, *Ego autem si veritatem* etc. Sciendum est circa primum, quod in diabolo duplex peccatum maxime pollet, scilicet peccatum superbiae ad Deum, et invidiae ad hominem, quem occidit. Sed ex peccato invidiae ad hominem quo infert nocumenta hominibus, cognoscitur a nobis peccatum superbiae. Et ideo primo ponit peccatum daemonis contra hominem. Secundo peccatum eius contra Deum, ibi, *Et in veritate non stetit*. Peccatum autem invidiae contra hominem est, quod occidit eum; unde dicit, *Ille*, scilicet diabolus, *homicida erat ab initio*. Ubi sciendum est, quod non ferro accinctus Diabolus occidit hominem, sed mala persuasione: *Sap. 1. Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum*. Et primo quidem introivit mors peccati: *Psal. 33. Mors peccatorum pessima*. Deinde vero mors corporalis: *Rom. 5. Per unum hominem peccatum intravit, et per peccatum mors*. Et ut dicit Augustinus: *Noli putare te non esse homicidam, quando fratri tuo mala persuades*. Attendendum est autem secundum Origenem, quod ille homicida dicitur non propter aliquem singulariter tantum, sed pro toto genere, quod peremit, in Adam inquam cuncti moriuntur, ut dicitur *Rom. 5*. Unde anthonomastice homicida dicitur: et hoc *ab initio*, ex quo scilicet fuit homo, qui occidi poterat, ex quo potuit fieri homicidium: non enim posset occidi homo, nisi prius homo fieret. Consequenter cum dicit.

d Ponit peccatum daemonis contra Deum, quod consistit in hoc, quod avertit se a veritate, quae Deus est. Et primo ostendit eum a veritate aversum. Secundo ostendit eum veritati contrarium, ibi, *Dum loquitur mendacium* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit eum a veritate aversum. Secundo manifestat quod dixit, ibi, *Quia veritas in eo non est*. Dicit ergo, *Et in veritate non stetit*. Unde sciendum est, quod duplex est veritas, scilicet vocis, et operis. Veritas quidem vocis est, qua quis profert ore, quod gerit corde, et est in rerum natura: *Eph. 4. Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo* etc. *Psal. 14. Qui loquitur veritatem cum proximo* etc. Veritas iustitiae, quando scilicet quis agit quod convenit sibi secundum ordinem suae naturae, de qua *supra 3*. dicit, *Qui facerit veritatem, veniet ad lucem* etc. De hac ergo veritate Dominus loquens dicit, *Et in veritate*, scilicet iustitiae, *non stetit*, quia deseruit ordinem suae naturae, qui erat ut Deo subiiceretur, et per eundem beatitudinem suam, et naturalis desiderii complementum, consequeretur. Unde dum hoc per se consequi voluit, a veritate cecidit. Hoc autem, quod dicit, *in veritate non stetit*, potest dupliciter intelligi, vel quod nunquam in veritate steterit, vel quod aliquando steterit, sed in ea non permansit; sed hoc quod nunquam fuerit in veritate iustitiae, potest habere duplicem sensum. Unum quidem secundum Manichaeos, qui dicunt diabolum naturaliter malum esse. Ex quo sequitur, quod semper malus fuerit, nam quod inest naturaliter, semper inest. Sed hoc est haereticum, quia in *Psal. 145*. dicitur, quod Deus fecit coelum et terram, mare et omnia quae in eis sunt. Ergo omne ens est a Deo. Omne autem, quod est a Deo, inquantum est, bonum est. Et ideo alii dixerunt, quod daemon ex sui natura bonus est a Deo creatus; sed in primo instanti factus est malus per liberum arbitrium; et differunt isti a Manichaeis, quia illi dicunt daemones semper fuisse malos, et naturaliter, isti vero semper malos, sed per liberum arbitrium. Sed posset alicui videri, quod quia angelus non est malus per naturam, sed per peccatum propriae voluntatis: peccatum autem est actus quidam, qui potuit fieri, ut angelus in principio actus fuerit bonus, sed in termino actus mali, fuerit malus effectus. Manifestum est autem, quod actus peccati in daemone est creatione posterior: terminus autem creationis est ipsum esse angeli; terminus vero operationis peccati est, quod sint mali: et sic ex hac ratione volunt, quod impossibile sit in primo instanti, quo angelus esse caepit, fuerit malus. Sed haec ratio non videtur sufficiens: habet enim locum in motibus temporalibus tantum, qui successive aguntur, non autem in motibus instantaneis: nam in motibus successivis aliud est instans in quo incipit actio, et aliud in quo terminatur, sicut si motus localis sequitur ad alterationem, non potest in eodem instanti terminari motus localis, et alteratio; sed in mutationibus instantaneis simul et in eodem instanti potest esse terminus primae et secundae mutationis, sicut in eodem instanti quo illuminatur luna a Sole, illuminatur aer a Luna. Manifestum est autem, quod creatio est instantanea, et similiter motus liberi arbitrii in angelis, cum non indigerent collatione, et discursu rationis: unde nihil prohibet simul et in eodem instanti esse terminum creationis et in quo fuit bonus, et iterum terminum liberi arbitrii, in quo fuit malus. Et hoc aliqui concedunt; sed dicunt hoc non fuisse, licet esse potuerit, et hoc propter auctoritatem Scripturae. Dicitur enim sub figura Regis Babylonis de diabolo *Isa. 14. Quando cecidisti lucifer, qui mane oriebaris?* *Ezec. 28*. dicitur sub persona regis Tyri: *In deliciis paradisi Dei fuisti*; et ideo dicunt, quod

non fuit in principio suae creationis malus, sed quandoque bonus fuit, et per liberum arbitrium cecidit. Sed dicendum est quod in primo instanti suae creationis non potuit esse malus. Cuius ratio est, quia nullus actus habet rationem peccati, nisi inquantum est praeter rationem naturae agentis voluntarii; in quolibet autem ordine actuum prius est actus naturalis, sicut in intelligendo, primo intelliguntur prima principia, et per illa intelliguntur alia, et in volendo scilicet, primo volumus ultimam perfectionem, et ultimum finem, cuius appetitus naturaliter nobis inest, et propter ipsum appetimus alia. Quod autem secundum naturam fit, non est peccatum. Impossibile est ergo, quod primus actus diaboli fuerit malus. Fuit ergo diabolus in aliquo instanti bonus. *Sed in veritate non stetit*, idest non permansit. Ad illud autem quod dicitur *1. Io. 3. Diabolus ab initio peccavit*, dicendum, quod ab initio quidem peccavit, peccati sui, quia ex quo incoepit peccare, nunquam desiit. Consequenter cum dicit

e Manifestat quod dixit: quae quidem manifestatio intelligitur dupliciter. Uno quidem modo secundum Origenem, ut sit manifestatio communis per specialem, sicut si vellem manifestare, quod Sortes est animal per hoc, quod est homo; quasi dicat, In veritate non stetit, sed cecidit: et hoc, *Quia veritas non est in eo.* Est autem duplex gradus non stantium in veritate: aliqui enim in veritate non stant, quia non firmantur in ea, sed dubitant: *Psal. 72. Mei autem pene moti sunt pedes* etc. aliqui autem, quia totaliter a veritate resiliunt: et sic diabolus in veritate non stetit, sed ab ea recessit per aversionem. Sed nunquid nulla veritas est in eo; et quidem si nulla veritas sit, neque semetipsum intelliget, neque aliquid, cum intellectus non sit, nisi verorum; quod est inconveniens. Dicendum est ergo in daemonibus esse aliquam veritatem; sicut aliquod verum: nullum enim malum totaliter corrumpit bonum, cum ad minus subiectum in quo malum est, sit bonum. Ideo Dionysius dicit, quod in daemonibus manent integra naturalia bona. Sic igitur aliqua veritas est in eis, sed non completiva, a qua aversi sunt, scilicet a Deo, qui est veritas et sapientia completiva. Secundo vero modo manifestatio ista est per signum, ut Augustinus dicit, quia videtur, quod potius debuisset contrarium dici, ideo scilicet, *Veritas non est in eo*, quia in veritate non stetit. Sed sicut causa aliquando manifestatur per effectum; ita Dominus voluit ostendere, quod in veritate non stetit per hoc, quod veritas non est in eo: esset enim in eo, si in veritate stetisset: similis modus loquendi habetur in *Psal. 16. Ego clamavi, quoniam exaudisti;* quasi ex hoc apparet, quod clamavit, quia fuit exauditus. Consequenter cum dicit.

f Ostendit, quod diabolus est contrarius veritati. Et primo ponit intentum. Secundo manifestat propositum, ibi, *Quia mendax est* etc. Veritati autem contrarium est falsum et mendacium. Diabolus autem est veritati contrarius, quia loquitur mendacium; et ideo dicit, *Dum loquitur, mendacium loquitur*. Ubi sciendum est, quod quicumque praeter Deum loquitur ex propriis, mendacium loquitur, quamvis quicumque mendacium loquitur, ex propriis loquatur. Solus autem Deus loquendo ex propriis, loquitur veritatem: veritas enim est illuminatio intellectus; Deus autem est ipsum lumen, et ab ipso omnes illuminantur: *supra 1. Erat lux vera, quae illuminat* etc. Unde et est ipsa veritas. Et alii non loquuntur veritatem, nisi inquantum ab ipso illuminantur. Unde sicut Ambrosius dicit: *Omne verum a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est.* Sic ergo diabolus cum loquitur ex propriis, loquitur mendacium. Homo etiam cum ex propriis loquitur, mendacium loquitur; sed cum a Deo loquitur, tunc loquitur veritatem: *Ro. 3. Est autem Deus verax; omnis autem homo mendax*, quantum est in se; sed non omnis homo qui loquitur mendacium, loquitur ex propriis, qui quandoque hoc ab alio accipit, non quidem a Deo, qui est verax, sed ab eo qui in veritate non stetit, et primo mendacium adinvenit; et ideo ipse singulariter cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur: *3. Reg. ult. Egrediar, et ero spiritus mendax in ore* etc. *Isa. 19. Dominus immiscuit*, idest miscere permisit, *in medio eius spiritum erroris*. Propositum autem manifestat cum dicit.

g Quod quidem Manichaei male intelligentes ponebant daemonum generationes, putantes diabolum patrem habere. Unde dicebant, quod diabolus, *Mendax est, et pater eius*, idest diabolus. Quod quidem non sic est intelligendum. Nam Dominus dixit, quod diabolus est mendax, et pater eius, idest mendacii: non enim omnis qui mentitur, pater est sui mendacii. *Nam*, ut Augustinus dicit, *si ab alio mendacium accepisti, et dixisti: tu quidem mentitus es, sed pater mendacii non es. Diabolus vero, quia non aliunde accepit mendacium, quo tamquam veneno hominem occideret, pater mendacii est, sicut Deus pater est veritatis. Diabolus enim primo mendacium invenit, cum scilicet mulieri mentitus est: Nequaquam moriemini, Gen. 3. Quod qualiter verum fuerit, rei eventus postmodum comprobavit.* Sciendum est autem, quod haec verba ab illo loco, *Vos ex patre diabolo estis, in lib. de quaest. novi. et vet. Testa.* exponuntur de Cain. Hoc modo, secundum quod ille dicitur diabolus, qui facit opera diaboli, et vos eum imitamini. Cain homicida erat ab initio, ex quo scilicet Abel fratrem suum occidit, et in veritate non stetit, quia veritas non est in eo. Et hoc apparet, quia cum Dominus quaereret ab eo, *Ubi est Abel frater tuus?* Respondit dicens: *Nescio Domine. Nunquid custos* etc. Unde ipse mendax est, et pater eius, scilicet diabolus, qui est pater eius impressione. Prima tamen expositio melior est.

LECTIO VII.

Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi.
b Quis ex vobis arguet me de peccato?
c Si veritatem dico, quare non creditis mihi?
d Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.
e Responderunt ergo Iudaei, et dixerunt: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, et daemonium habes?
f Respondit Iesus: Ego daemonium non habeo.
g Sed honorifico Patrem meum.
h Et vos inhonorastis me. Ego autem non quaero gloriam meam: est qui quaerat, et iudicet.

LECTIO VII.

Postquam posuit diabolicam conditionem; hic consequenter ostendit Iudaeos esse diabolicae conditionis imitatores. Duas autem malitiae conditiones Dominus diabolo adscripsit, homicidium scilicet, et mendacium; sed de homicidio quidem in quo isti diabolum imitabantur, reprehendit eos, *supra eod. Nunc autem quaeritis me interficere* etc. et ideo hoc praetermisso redarguit eos de aversione eorum a veritate. Et primo ostendit eos esse aversos a veritate. Secundo causam quam allegare poterant, excludit, ibi, *Quis ex vobis arguet me* etc. Tertio veram causam aversionis concludit, ibi, *Si veritatem dico* etc. Dicit ergo primo: Dictum est, quod diabolus mendax est et pater eius, quem quidem vos imitamini, quia veritati non vultis adhaerere; unde dicit, *Ego autem si veritatem dico vobis, non creditis mihi: Luc. 22. Si autem dixero, non credetis mihi: sup. 3. Quomodo si dixero vobis coelestia, credetis?* Unde et *Isa. 53.* conqueritur dicens: *Domine quis credidit auditui nostro?* Causa autem suae infidelitatis quam poterant Iudaei allegare, est peccatum in Christo, nam peccatori etiam in veritate non de facili creditur: unde *Psal. 49. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras* etc. Poterant ergo dicere: Non credimus, quia peccator es; et ideo hanc causam excludit dicens.

b Quasi dicat: Non habetis iustam causam quare mihi veritatem dicenti non creditis, cum in me nullum peccatum invenire possit: *1. Pet. 2. Qui peccatum non fecit* etc. Secundum Gregorium: *Pensanda est Dei mansuetudo, qui non dedignatur ex ratione ostendere se peccatorem non esse, qui ex virtute divinitatis poterat peccatores iustificare: Iob 22. Si contempsi subire iudicium meum cum servo meo* etc. Admiranda est etiam Christi singularis puritatis excellentia: quia, ut Chrysostomus dicit: *Hoc nullus hominum fiducialiter potuit dicere: Quis ex vobis arguet me* etc. *nisi solus Deus noster, qui peccatum non fecit: Prov. 20. Quis potest dicere mundum est cor meum, purus sum a peccato?* quasi dicat, nullus nisi solus Deus. Et *in Psal. 13. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*, idest Christum. Veram autem causam aversionis concludit dicens.

c Et primo ponit eam. Secundo Iudaeorum contradictionem excludit, ibi, *Responderunt ergo Iudaei* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit quaestionem. Secundo assumit rationabilem propositionem. Tertio infert intentam conclusionem. Dicit ergo primo: Ex quo ergo non poteritis dicere, quod ideo non creditis mihi, quia peccator sum, nunc restat quaerere, quare, *Si veritatem dico, non creditis mihi*, ex quo non sum peccator; quasi dicat, Si me quem exosum habetis, non potestis arguere de peccato, manifestum est quod propter veritatem me odio habetis, quoniam dico me filium Dei: *Prov. 18. Non recipit stultus verba prudentiae* etc. Rationabilem autem propositionem, et veram assumit dicens.

d Ut enim dicitur *Eccl. 14. Omne animal diligit sibi simile*. Quicumque ergo est ex Deo, inquantum huiusmodi, eius similitudinem habet horum quae sunt Dei, et eis inhaeret. Unde qui ex Deo est, verba Dei libenter audit: *infr. 19. Omnis qui est ex veritate, audit meam vocem*. Praecipue autem verbum Dei libenter audiri debet ab his qui ex Deo sunt, cum ipsum sit semen per quod in filios Dei generamur; *supr. 8. Illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est;* et ideo ex hoc intentam conclusionem infert, dicens: *Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis*, quasi dicat: Non ergo peccatum meum est causa incredulitatis vestrae, sed malitia vestra: *Eccl. 4. Quam aspera est nimium indoctis hominibus sapientia*. Et ut dicit Augustinus, eum dicit: *Ex Deo quidem sunt secundum naturam, sed ex Deo non sunt vitio et prava affectione, nam eis hoc verbum dictum est qui non solum peccato vitiosi erant: hoc enim commune omnibus erat, sed etiam praecogniti quod non fuerant credituri ea fide, qua possent a peccatorum obligatione liberari*. Notandum est autem, quod triplex est gradus male affectorum, ut dicit Gregorius: nam quidam sunt qui praecepta Dei, nec aure corporis, idest exteriori auditu, dignantur audire: de quibus dicitur *in Psal. 7. Sicut aspidis surdae et obturantis* etc. Quidam vero sunt qui haec quidem corporis aure percipiunt, sed nullo ea mentis desiderio complectuntur, non habentes voluntatem implendi: *Ezs. 23. Audiunt sermones* etc. Quidam autem sunt qui libenter verba Dei suscipiunt, ita ut etiam in fletibus compungantur, sed post lacrymarum tempus, vel tribulationibus oppressi, aut allecti deliciis, ad iniquitatem redeunt. Cuius exemplum habetur *Matth. 13.* et *Luc. 8.* de verbo a sollicitudinibus suffocato: *Ezs. 3. Domus Israel nolunt audire te, quia nolunt audire me*. Est ergo signum, quod homo sit a Deo, qui scilicet libenter audit verba Dei; sed qui recusant audire affectu vel effectu, ex Deo non sunt.

e Hic excludit iudaicam contradictionem. Et primo ponit Evangelista Iudaeorum contradictionem. Secundo Domini exclusionem, ibi, *Respondit Iesus: Ego daemonium* etc. Duo autem imponunt Iudaei Christo in eorum contradictione. Primo quidam, quod sit Samaritanus cum dicunt: *Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es?* Secundo vero quod daemonium habeat; unde subdunt, *Et daemonium habes*. In hoc autem quod dicunt, *Nonne bene dicimus nos*, datur intelligi, quod hoc verbum frequenter Domino improperabant. Et quidem de secundo quod sit dae-

moniacus, legimus *Matth. 9.* et *12.* cum dicebant: *In Beelzebub principe daemoniorum* etc. sed quod dixerunt eum Samaritanum, nusquam nisi hic in evangelio invenitur, licet forte hoc multoties dixerint: multa enim dicta et facta sunt erga Iesum, et a Iesu, quae non sunt scripta in evangeliis, ut dicitur *infr. 20.* Duplex autem causa assignari potest quare Iudaei hoc Christo dicebant. Una quidem, quia Samaritani gens odiosa erat pro populo Israelitico, eo quod decem tribubus in captivitatem ductis, terram eorum possidebant; *supr. 4. Non enim coutuntur Iudaei Samaritanis.* Quia ergo Christus Iudaeos arguens credebatur a Iudaeis, quod hoc ex odio faceret; ideo eum Samaritanum et quasi adversarium reputabant etc. Alia ratio, quia Samaritani partim quidem servabant ritus iudaicos, partim vero non. Videntes ergo Iudaei Christum in aliquo legem servantem, et in aliquo dissolventem, utpote sabbatum, vocabant eum Samaritanum. Similiter autem duplici de causa dicebant eum daemonium habere. Una quidem quia miracula quae faciebat, et cogitationes eorum quas revelabat, non attribuebant virtuti divinae in Christo, sed arte daemonum ipsum ea facere suspicabantur; unde dicebant, *In Beelzebub principe daemoniorum* etc. Alia vero ratio est propter eius sermones transcendentes capacitatem humanam dicens, Deum patrem suum esse, et descendisse de coelo etc. Consuetude autem rudium est, quod cum talia audiunt, diabolica reputant. Et sic isti credebant, quod Christus, quasi daemonio plenus loqueretur: *infra 10. Alii dicebant, daemonium habet* etc. Dicunt haec verba ut arguant de peccato, contra illud quod dixerat, *Quis ex vobis arguet me* etc. Consequenter cum dicit.

f Repellit Dominus Iudaeorum contradictionem. Duo autem imposuerant Christo, scilicet quod Samaritanus esset, et quod daemonium haberet. Et de primo quidem Dominus non se excusat: et hoc duplici de causa. Una quidem secundum Origenem, quia Iudaei semper volebant se a Gentilibus separare. Iam autem venerat tempus, quod removenda erat distinctio Gentilium et Iudaeorum, et omnes ad viam salutis revocandi: et ideo Dominus ut ostendat se venisse pro salute omnium, ut magis quam Paulus omnia factus omnes lucraretur, *1. Cor. 9.* ideo non negavit se esse Samaritanum. Alia ratio est. Quia Samaritanus interpretatur custos; et quia ipse praecipue custos noster est, secundum illud *Psal. 120. Ecce non dormitabit neque dormiet qui custodit Israel,* ideo se Samaritanum esse non negavit. Negat autem se daemonium habere dicens, *Ego daemonium non habeo.* Et primo quidem repellit illatam iniuriam. Secundo arguit iniuriantium pertinaciam, ibi, *Et vos inhonorastis me.* Circa primum duo facit. Primo repellit illatam iniuriam. Secundo manifestat hoc per oppositum, ibi, *Sed honorifico* etc. Notandum est autem circa primum, quod Dominus Iudaeos corrigendo, frequenter eis duro locutus est, *Vae vobis scribae et Pharisaei hypocritae:* et multa quae leguntur in evangeliis; sed non invenitur, quod Dominus Iudaeis sibi dura verba vel facta inferentibus, iniuriose vel duro locutus fuerit: sed, ut dicit Gregorius, *iniuriam suscipiens Deus, non contumeliosa verba respondit, sed simpliciter dicit: Ego daemonium non habeo. Ex qua re, quid nobis innuitur, nisi ut eo tempore quo a proximis ex falsitate contumelias accipimus, etiam eorum verba mala taceamus, ne ministerium iustae correctionis in arma vertatur furoris? Et quod quae ad Deum pertinent, vindicare debemus; quae vero ad nos, despicere.* Hoc autem verbum, scilicet *Ego daemonium non habeo,* solus dicere potest, ut Origenes dicit. Nam ille nihil quod daemonis est, leve videlicet aut grave in se habet: unde *infr. 16. Venit princeps huius mundi, et in me non habet quicquam: 2. Cor. 6. Quae conventio Christi ad Belial?* Manifestat autem hoc quod dixit per oppositum dicens.

g Diabolus enim honori Dei resistit. Qui ergo quaerit Dei honorem, alienus est a diabolo. Christus ergo qui honorificat Patrem suum, scilicet Deum, daemonium non habet. Est autem proprium Christo, et singulare, quod honorificet Patrem suum, ut dicitur *Malach. 1. Filius honorificat patrem.* Christus autem singulariter est Dei filius. Consequenter cum dicit.

h Arguit iniuriantium pertinaciam. Et primo arguit iniuriantes. Secundo excludit causam inopinatam arguitionis. Tertio praedicit eis debitam damnationem. Dicit ergo primo, *Ego honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me;* quasi dicat, Ego facio, quod debeo, vos facitis, quod non debetis, immo in hoc quod inhonorastis me, inhonoratis Patrem meum: *supra 5. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum.* Sed quia possent dicere, nimis durus es, nimis de gloria tua curas, sic nos arguens; ideo hoc excludens subdit loquens inquantum est homo, *Ego gloriam meam non quaero:* solus enim Deus est qui potest gloriam suam absque culpa quaerere, alii autem nonnisi in Deo: *2. Cor. 9. Qui gloriatur, in Domino glorietur: supra 6. Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est.* Sed numquid Christus inquantum homo non habet gloriam? immo magnam per omnem modum, quia licet ipse eam non quaerat; *est tamen qui quaerat,* scilicet Pater: nam dicitur in *Ps. 8. Gloria et honore coronasti eum,* scilicet Christum hominem. Et alibi *20. Gloriam et magnum decorem imposuisti super eum.* Et non solum gloriam meam quaeret in operantibus vivas veritatis causas, sed et puniet, et condemnabit contradicentes gloriae meae; unde subdit, *Et iudicet.* Sed contra. *Supra 5.* dicitur: *Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio.* Respondeo. Pater non iudicat quenquam seorsum a Filio: quia etiam hoc iudicium, quod faciet de eo, quod iniuriamini mihi, per Filium faciet. Vel dicendum, quod iudicium quandoque pro condemnatione accipitur: et hoc iudicium Pater dedit Filio, quia ipse solus apparebit in forma visibili in iudicium, ut dictum est supra. Quandoque accipitur pro discretione; et de hoc loquitur hic. Unde dicit in *Psal. 42. Iudica me Deus, et discerne causam meam;* quasi dicat: Est Pater qui gloriam meam a vestra discernet. Vos enim pro saeculo gloriari discernit, et gloriam Filii sui quem unxit prae participibus suis, et qui sine peccato est, vos vero homines cum peccato.

LECTIO VIII.

Amen amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aeternum.

b Dixerunt ergo Iudaei: Nunc cognovimus quia daemonium habes. Abraham mortuus est, et prophetae, et tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in aeternum. Nunquid tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Et Prophetae mortui sunt. Quem teipsum facis?

c Respondit Iesus: Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est,

d Est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus vester est.

e Et non cognovistis eum.

f Ego autem novi eum. Et si dixero, quia non scio eum, ero similis vobis mendax. Sed scio eum, et sermonem eius servo.

g Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum: vidit, et gavisus est.

h Dixerunt ergo Iudaei ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti?

i Dixit eis Iesus: Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum.

k Tulerunt ergo lapides, ut iacerent in eum, Iesus autem abscondit se, et exivit de templo.

LECTIO VIII.

Supra Dominus duo promiserat cum sequentibus, scilicet liberationem a tenebris, et adeptionem vitae, dicens, *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris* etc. Et de primo quidem dictum est supra; nunc autem agitur de secundo, scilicet de adeptione vitae per Christum. Et primo proponit veritatem. Secundo repellit Iudaeorum contradictionem, ibi, *Dixerunt ergo Iudaei: Nunc cognovimus* etc. Sciendum est autem, quod quamvis Christus lacessitus esset iniuriis et opprobriis, non tamen destitit a doctrina; sed postquam habere daemonium dictus est, praedicationis suae beneficia largius impendit dicens, *Amen amen dico vobis* etc. In quo datur nobis exemplum, quod cum malorum perversitas crescit, et per opprobria hominum conculcantur qui convertuntur, non solum praedicatio frangi non debet, sed etiam augeri: *Ez. 3. Tu ergo fili hominis ne timeas* etc. *1. Ti. 3. Laboro usque ad vincula quasi male operans, sed verbum Dei* etc. Duo autem facit Dominus in his verbis: unum quidem est, quod requirit, aliud quod promittit. Requirit quidem sermonis sui observationem; unde dicit, *Si quis sermonem meum servaverit* etc. nam sermo Christi veritas est, ideo debemus ipsum servare. Primo quidem per fidem, et iugem meditationem: *Prov. 4. Serva eam, et servabit te.* Secundo vero per operis impletionem: *infra 14. Qui habet mandata mea, et servat ea* etc. Promittit autem mortis liberationem; unde dicit, *Mortem non videbit in aeternum*, idest non experietur: *Eccl. 24. Qui operantur in me*, scilicet in divina sapientia, *non peccabunt, et qui elucidant me, vitam aeternam* etc. Et congrue tali merito debetur tale praemium: nam vita aeterna praecipue in divina visione consistit: *infra 17. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum* etc. Huius autem visionis quoddam seminarium, et principium in nobis fit per verbum Christi: *Matth. 13. Semen est verbum Dei.* Sicut ergo ille qui servat semen alicuius plantae vel arboris ne corrumpatur, pervenit ad perceptionem fructus, ita qui servat verbum Dei, pervenit ad vitam aeternam: *Lev. 18. Quae si fecerit homo, vivet in eis.* Consequenter cum dicit.

b Ponitur contradictionis Iudaeorum confutatio. Contradicunt autem Christo tripliciter. Primo quidem falsitatis arguendo. Secundo irridendo, ibi, *Dixerunt ergo Iudaei ad eum: Quinquaginta* etc. Tertio persequendo, ibi, *Tulerunt ergo lapides* etc. Circa primum duo facit. Primo conantur eum redarguere praesumptionis. Secundo ad quaedam eorum quae dicta sunt Christus respondet, ibi, *Si ego glorifico meipsum* etc. Circa primum tria faciunt. Primo irrogant improperium. Secundo proponunt factum, ibi, *Abraham mortuus est* etc. Tertio interrogant, ibi, *Nunquid tu maior es* etc. Interrogaverunt autem improperium mendacii, cum dicunt, *Nunc cognovimus, quia daemonium habes*: et hoc ideo dixerunt, quia notum est apud Iudaeos quod adinventor peccatorum est diabolus, et praecipue mendacii, secundum illud *3. Reg. Egrediar, et ero spiritus mendax* etc. Quia autem videbatur eis hoc quod Dominus dixit, scilicet, *Si quis sermonem meum* etc. apertum mendacium esse, nam ipsi tanquam carnales intelligebant de morte corporali, quod de spirituali et aeterna morte dixerat, et praecipue quia contrariatur auctoritati sacrae Scripturae: *Psalm. 88. Quis est homo qui vivit* etc. ideo dicunt ei, *Daemonium habes*; quasi dicant, ex instinctu daemonis mendacium loqueris. Et ut convincant eum de mendacio, duo faciunt. Primo quidem proponunt mortem antiquorum. Secundo vero repetunt verba Christi, ibi, *Et tu dicis* etc. Dicunt ergo, vere falsum est quod loqueris, *Si quis sermonem tuum* et caet. Nam *Abraham*, homo, *mortuus est*, ut patet *Gen. 25.* Similiter et *prophetae*, mortui sunt: *2. Reg. 14. Omnes morimur* etc. et quidem licet mortui sint corporaliter, non tamen mortui sunt spiritualiter: *Matth. 23.* dicit Dominus: *Ego sum Deus Abraham* etc. postea sequitur, *Non est Deus mortuorum, sed vivorum.* Mortui ergo sunt corpore, sed vivunt spiritu, quia sermonem Dei servaverunt, et vixerunt ex fide: et de ea morte Dominus intelligebat, non de corporali. Verbum autem Christi repetunt, cum subdunt, *Et tu dicis* etc. Velut incauti, et maligni auditores, dominicum sermonem confundentes, non repetunt eadem verba: nam Dominus dixit, *Mortem non videbit*, ipsi vero protulerunt, *Mortem non gustabit*; sed quantum ad eorum intentionem idem est, quia per utrumque ipsi intelligunt, quod mortem scilicet corporalem non experietur in aeternum. Sed quantum ad verum intellectum differt, ut Origenes dicit, inter mortem gustare, et videre: nam videre mortem est eam perfecte experiri; gustare autem est aliquem mortis gustum seu per-

ticipationem habere. Sicut autem est plus ad poenam videre mortem, quam gustare, ita plus est ad gloriam non gustare mortem, quam videre: illi enim non gustant, qui in alto sunt cum Christo, scilicet in intellectuali loco, statum observant, de quibus dicitur *Matth. 14. Sunt de hic stantibus, qui non gustabunt mortem* etc. Aliqui tamen sunt, qui si non videant mortaliter peccando, tamen aliquid gustant per aliquam levem terrenorum affectionem; et ideo Dominus, ut habetur in Graeco, et Origenes etiam exponit, dixit, *mortem non videbit in aeternum*, quia qui sermonem Christi acceperit, et custodierit, et si gustet aliquid, non tamen videbit mortem. Interrogant autem cum dicunt, *Nunquid tu maior es patre* etc. Et primo quidem quaerunt de comparatione ipsius ad antiquos patres. *Nunquid*, inquiunt, *tu maior es* etc. Poterant, ut Chrysostomus dicit, secundum carnalem eorum intellectum altius quaerere: Numquid scilicet tu maior es Deo? nam Abraham, et prophetae mandata Dei servaverunt, et tamen corporaliter mortui sunt. Si ergo si quis sermonem tuum servaverit, non morietur, videtur quod sis maior Deo. Sed contenti sunt hac redargutione, quia putabant eum minorem, quam Abraham, cum tamen sit scriptum in *Psal. 85. Non est similis tui in diis Domine*. Et *Exod. 15. Quis similis tui in fortibus Domine*; quasi dicat, nullus. Secundo quaerunt de sua aestimatione, quem scilicet seipsum facit; quasi dicant, Si tu es maior istis, scilicet Abraham et prophetis, videtur per hoc intelligi, quod sis altioris naturae, puta angelus, vel Deus. Sed hoc non aestimamus de te, et ideo non dicunt, Tu quis es? *sed quem te ipsum facis?* quia quicquid dicitur supra istis, nos recognoscentes de te, reputabimus quod tu illud finges. Similiter dicebant *infra 10. De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum*. Consequenter cum dicit.

c Ponitur responsio Domini. Et primo respondet secundae quaestioni. Secundo vero primae, ibi, *Abraham pater* etc. Circa primum tria facit Dominus. Primo excludit falsitatem, quam intendebant. Secundo docet veritatem, quam ignorabant, ibi, *Est Pater meus* etc. Tertio manifestat utrumque, quod proponebant, ibi, *Et non cognovistis eum*. Dicit ergo, quaeritis me dicentes: Quem teipsum facis, ac si gloriam, quam non habeo, mihi usurpem; sed supervacua fuit haec prolatio, quoniam non me facio id quod sum, sed ex Patre recepi, nam *si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est*. Quod secundum hunc modum posset intelligi de Christo secundum quod est filius Dei, ut dicatur cum praecisione, *si ego*, scilicet solus, *glorifico meipsum*, idest attribuam mihi gloriam quam Pater mihi non attribuat, *gloria mea nihil est;* nam gloria Christi secundum quod est Deus, est gloria Verbi et Filii Dei; filius autem nihil habet nisi natus, idest quod nascendo ab aliquo recepit. Si ergo detur per impossibile, quod gloria sua non esset ab alio, non esset gloria filii. Melius tamen videtur, quod dicatur de Christo secundum quod homo: nam quicumque attribuit sibi gloriam, quam non habet a Deo, gloria illa est falsa: nam quicquid veritatis est, a Deo est; quod autem est veritati contrarium, falsum est, et per consequens nihil. Gloria ergo quae a Deo non est, nihil est: *Heb. 5.* dicitur de Christo, *quod non seipsum clarificavit, ut Pontifex fieret*: *2. Cor. 10. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est* etc. Sic ergo patet Iudaeorum falsitas. Veritatem autem, quam intendit docere, ponit dicens.

d Quasi dicat: Non ego meipsum glorifico, sicut vos fingitis, sed alius est qui me glorificat, scilicet *Pater meus*. Quem quidem describit ex proprietate, et ex natura. Ex proprietate quidem paternitatis; unde dicit, *Est Pater meus*, et non ego. Ex quo quidem verbo, ut Augustinus dicit, calumniantur Ariani fidei nostrae, dicentes maiorem esse Patrem Filio: nam maior est qui glorificat, eo qui glorificatur ab ipso. Si ergo Pater glorificat Filium, Pater maior est Filio. Sed dicendum, quod apparentiam quidem haberet argumentum, nisi inveniretur e converso, quod Filius glorificet Patrem: dicit enim Filius *infra 17. Pater venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te. Et in eod. Ego te clarificavi super terram*. In graeco autem idem est glorifica, et clarifica: et secundum Ambrosium *gloria est clara cum laude notitia*. Hoc autem quod dicit, *Est Pater* etc. potest referri ad Christum, et secundum quod est filius Dei, et secundum quod est filius hominis. Secundum quidem quod est filius Dei, Pater glorificat eum gloria divinitatis ab aeterno, eum sibi aequalem generando: *Heb. 1. Qui cum sit splendor gloriae* etc. *Phil. 2. Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria* etc. Secundum vero quod homo, habuit gloriam per redundantiam divinitatis in ipsum, et gratiae et gloriae singularis: *supra 1. Vidimus gloriam eius quasi unigeniti* et caet. Ex natura vero divinitatis describit eum cum dicit, *Quem vos dicitis, quia Deus* etc. Ne autem alium patrem putes, quam Deum, dicit se glorificari a Deo: *infra 13. Nunc clarificatus est filius hominis* etc. *Et Deus clarificabit eum* etc. Sed secundum Augustinum hoc verbum est contra Manichaeos qui dicunt annuntiatum non esse in veteri Testamento patrem Christi, sed esse aliquem ex principibus malorum angelorum. Constat autem, quod Iudaei non dicunt alium Deum suum esse, quam Deum veteris Testamenti. Deus veteris Testamenti est pater Christi glorificans eum. Manifestat autem utrumque, scilicet Iudaeorum falsitatem, et suam veritatem cum dicit,

e Manifestat autem dupliciter. Primo quidem ostendendo Iudaeorum ignorantiam. Secundo suam notitiam, ibi, *Ego autem cognovi* etc. Circa primum sciendum, quod possent Iudaei dicere: Tu dicis, quod glorificaris a Deo, sed nobis nota sunt iudicia eius, secundum illud *Psal. 141. Non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua non manifestavit eis*. Ergo si verum est quod dicis, nos utique sciremus hoc. Cum ergo nos lateat, constat, quod non est verum; et ideo concludens dicit, *Et non cognovistis;* quasi dicat. Non mirum est si non cognoscitis gloriam, qua me glorificat Pater meus quem dicitis Deum vestrum, quia nec ipsum Deum cognoscitis. Sed contra. *Psal. 75. Notus in Iudaea*. Respondeo. Ut Deus, sed non ut pater, notus est ab eis: unde supra dixit, *Est Pater meus* etc. Vel dicendum, quod non cognovistis eum affectu: quia carnaliter colitis, qui spiritualiter colendus est; *supra 4. Spiritus est Deus, et eos qui ado-*

rant eum, in spiritu et veritate etc. Item effectu, quia mandata eius adimplere contempsistis: *ad Ti. 1. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Sed quia possent dicere: Esto quod nos cognoscamus gloriam tuam, quomodo cognoscis tu gloriam te a Deo Patre habere? et ideo subiungit notitiam suam dicens.

f Et primo ponit suam notitiam. Secundo ostendit necessitatem huius notitiae proferendae, ibi, *Et si dixero, quod non* etc. Tertio exponit quod dicit, ibi, *Sed scio eum.* Dicit ergo, scilicet ideo scio me habere gloriam a Deo Patre, quia ego *novi eum*, ea scilicet notitia, qua ipse novit seipsum, et nullus alius filius: *Matth. 11. Nemo novit Filium nisi Pater, nec Patrem quis novit nisi Filius*, scilicet cognitione perfecta comprehensionis: et quia omne imperfectum a perfecto initium sumit, inde est, quod omnis nostra cognitio a Verbo derivatur; unde sequitur, *Et cui voluerit Filius revelare.* Sed quia secundum carnem iudicantibus posset Christo ad arrogantiam adscribi dicenti se nosse Deum; ideo subdit necessitatem dicti sui, cum subiungit, *Et si dixero quia non* etc. Nam secundum Augustinum non est sic arrogantia vitanda, ut relinquatur veritas, et incurratur mendacium, ideo dicit, *Si dixero;* quasi diceret, sicut vos dicentes scire eum, mentimini: ita ego, *si dixero* me noscire, cum sciam eum, *ero similis vobis mendax* Unde haec similitudo sequitur a contrario, ut sit similitudo in mendacio, quia sicut isti mentiuntur dicentes se scire eum quem nesciunt, ita Christus esset mendax, si diceret se nescire quem novit; sed dissimilitudo est in cognitione, quia isti non cognoscunt, Christus vere scit eum. Sed nunquid potuisset Christus hoc dicere? Potuisset quidem verba proferre materialiter, sed non intendere exprimere falsitatem: quia hoc non potuisset fieri, nisi per inclinationem voluntatis Christi ad falsum, quod erat impossibile, sicut impossibile erat eum peccare, nihilominus tamen conditionalis est vera, licet antecedens et consequens sit impossibile. Quod autem Patrem cognoscat, manifestat subdens, *Sed scio eum* etc. Et cognitione speculativa cum dicit, *scio* intellectualiter per dictam cognitionem, *eum*, scilicet Patrem. Item cognitione affectiva, scilicet per consensum voluntatis ad ipsum; unde dicit, *Et sermonem eius servo: supra 6. Descendi de caelo, non ut faciam voluntatem meam* etc. Consequenter cum dicit.

g Respondet primae quaestioni, quam fecerant ei Iudaei, dicentes, *Nunquid tu maior es* etc. ostendens se maiorem tali ratione. Quicumque enim expectat bonum ab aliquo, et perfectionem suam, est minor eo a quo expectat. Sed Abraham totam spem suae perfectionis, et sui boni habuit in me. Ergo est me minor: et quantum ad hoc dicit, *Abraham Pater vester*, de quo scilicet gloriamini, *exultavit ut videret* etc. Ubi ponit duplicem visionem, et duplex gaudium, sed alio et alio ordine: nam primo praemittit gaudium exultationis dicens, *exultavit*, et subdit visionem dicens, *ut videret.* Deinde praemittit visionem, dicens, *vidit*, et subdit gaudium dicens, *et gavisus est.* Et sic gaudium consistit inter duas visiones, procedens ab una, et tendens in aliam; quasi dicat, *Vidit, et gavisus est, ut videret diem meum.* Primo ergo videndum, quis sit iste dies quem vidit, et exultavit ut videret. Est autem duplex dies Christi, scilicet aeternitatis, de quo *in Psal. 2. Ego hodie genui te.* Item dies incarnationis, et humanitatis, de quo *infra 9. Me oportet operari, donec dies est: Rom. 13. Nox praecessit, dies autem* etc. Utroque ergo modo dicimus, quod Abraham vidit primo diem Christi, scilicet aeternitatis, et incarnationis per fidem: *Gen. 15. Credidit Abraham Deo* etc. et quod vidit diem aeternitatis, manifestum est: alias enim non fuisset iustificatus a Deo: quia, ut dicitur *Heb. 10. Accedentem ad Deum oportet credere, quia est* etc. Quod autem viderit diem incarnationis, manifestatur ex tribus, scilicet ex iuramento quod exegit a servo: nam *Gen. 24.* ait servo suo quem mittebat: *Pone manum subter faemore meo, et iura mihi per Deum caeli*, ex quo, ut dicit Augustinus, *signabatur, quod de faemore eius processurus esset Deus caeli.* Secundo, ut Gregorius dicit, cum in figura summae aeternitatis tres angelos hospitio suscepit. Tertio quando cognovit praefiguratam passionem Christi oblatione arietis et isaac, *Gen. 22.* Sic ergo ex hac visione gavisus est, sed non quievit in ea, immo ex hac exultavit in aliam visionem, scilicet apertam et per speciem, quasi totum gaudium suum in ea ponens; unde dicit, *Exultavit ut videret*, aperta visione, *diem meum*, scilicet divinitatis et humanitatis meae: *Luc. 10. Multi Reges et prophetae voluerunt videre* etc. Consequenter cum dicit.

h Ostendit, quomodo Iudaei irrident verba Christi. Et primo ponitur irrisio verborum Christi a Iudaeis ad confutandum. Secundo subditur manifestatio ipsorum verborum a Christo, ad irrisionem vitandam, ibi, *Dixit ergo Iesus: Amen amen dico vobis* etc. Quia ergo Christus dixerat, quod Abraham exultavit ut videret etc. Iudaei carnalem mentem habentes, et in eo solam carnis aetatem pensantes, irrident dictum, et dicunt, *Quinquaginta annos nondum habes.* Vere quinquaginta annos non habebat, nec etiam quadraginta, sed circa tricesimum erat: *Luc. 3. Erat Iesus incipiens quasi annorum triginta.* Quod autem dicunt *Quinquaginta annos* etc. ideo forte est, quia apud Iudaeos annus iubilaeus in maxima reverentia habebatur, quasi per eum omnia computantes, in quo et captivos manumittebant, et emptitiis cedebant possessionibus; quasi dicant, Tu nondum excessisti spatium unius iubilaei, *et Abraham vidisti?* quamvis Dominus non dixerit, quod viderit Abraham, sed quod Abraham diem eius vidit; et ideo Dominus ut irrisionem vitet, respondens Iudaeis, verba sua exponit, dicens.

i In quibus verbis Dominus de se notabilia, et efficacia contra Arianos dicit. Unum est, quia, ut dicit Gregorius, coniungit simul verbum praesentis temporis, et praeteriti: ante enim significat praeteritum, sum temporis praesentis est. Ut ergo ostenderet se esse aeternum, et esse suum esse aeternitatis insinuet, non sit ante Abraham ego fui, sed ante Abraham ego sum: nam esse aeternum nevit tempus praeteritum et futurum, sed in uno indivisibili includit omne tempus. Unde dici potest illud *Exod. 3. Qui est, misit me ad vos, et ego sum qui sum.* Ante ergo, vel post Abraham habuit esse, qui et accedere potuit per exhibitionem praesentis, et recedere per cursum vitae. Aliud est secundum Augustinum, quia cum loqueretur de Abraham, qui creatura est, non dixit antequam Abraham esset, sed *antequam fieret;* sed loquens de se, ut ostendat quod non

est factus ut creatura, sed ab aeterno de essentia Patris genitus, non dicit ego fio, *sed ego sum*, qui in principio erat Verbum, *supra 1. Prov. 8. Ante omnes colles generavit me Dominus*. Consequenter cum dicit.

k Ponitur intentio Iudaeorum contra Christum. Et primo ponitur Iudaeorum persecutio. Secundo Christi evasio. Sed persecutio Iudaeorum procedit ex infidelitate: nam mentes infidelium aeternitatis verba sustinere non valentes, nec intelligere ea, reputabant blasphemiam; et ideo secundum legis mandatum, eum tanquam blasphemum lapidare volentes, *Tulerunt lapides, ut iacerent in eum* etc. et ut dicit Augustinus tanta duritia lapidum, quo curreret nisi ad lapides? *infr. 10. De bono opere non lapidamus te*. Simile faciunt qui ex duritia cordis non intelligentes veritatem aperte prolatam, blasphemant proferentem; unde dicitur *in Canonica Iudae: Quaecumque non noverunt* etc. Evasio autem Christi est ex eius potestate; unde sequitur, *Iesus autem abscondit se*, qui scilicet si divinitatis suae potentiam exercere voluisset in suis actibus, eos ligaret, aut in poenas subitae mortis obrueret. *Abscondit autem se*, specialiter propter duo. Primo, ut daret fidelibus suis exemplum declinandi persecutores suos: *Matth. 10. Si vos persecuti fuerint in una civitate* etc. Secundo quia non elegerat hoc genus mortis, sed potius in ara crucis voluit immolari: et quia nondum impletum erat tempus, adhuc fugit. Sic ergo tanquam homo a lapidibus fugit; non autem abscondit se sub lapide, vel in angulo, sed potestate suae divinitatis invisibilem se eis exhibens, exivit, et recessit de templo. Simile fecit *Luc. 4.* quando voluerunt eum praecipitare de supercilio montis. *Per quod*, ut Gregorius dicit, *datur intelligi, quod illis ipsa veritas absconditur, qui eius verba sequi contemnunt, eam quippe quam non invenit humilem veritas fugit mentem*: *Isa. 18. Qui abscondit faciem suam a domo Iacob*. Et similiter etiam quia debebat eos, correctionem et veritatem non suscipientes, relinquere, et ire ad gentes: *Matth. 21. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*.

CAPUT NONUM

LECTIO PRIMA.

Et praeteriens Iesus vidit hominem caecum a nativitate.

b Et interrogaverunt eum discipuli eius: Rabbi, Quis peccavit? hic, aut parentes eius, ut caecus nasceretur?

c Respondit Iesus: Neque hic peccavit, neque parentes eius, sed ut manifestentur opera Dei in illo.

d Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est.

e Venit nox, quando nemo potest operari.

f Quamdiu sum in mundo, lux sum mundi.

g Hoc cum dixisset, expuit in terram, et fecit lutum ex sputo: et linivit lutum super oculos eius, et dixit ei: Vade, lava te in natatoria Syloe, quod interpretatur missus. Abiit ergo, et lavit: et venit videns.

LECTIO PRIMA.

Postquam Dominus doctrinae suae illuminativam virtutem ostendit verbo; hic consequenter confirmat eam facto, caecum corporaliter illuminando: et circa hanc illuminationem tria ponuntur. Primo infirmitas. Secundo infirmitatis sanatio, ibi, *Hoc cum dixisset, expuit* etc. Tertio de sanatione Iudaeorum disceptatio, ibi, *Itaque vicini*. Circa primum duo facit. Primo ponitur infirmitas. Secundo inquiritur causa eius, ibi, *Interrogaverunt eum discipuli*. Sciendum est circa primum, quod Iesus abscondens se, et de templo recedens, dum praeteriret, vidit hunc caecum: et hoc est quod dicit, *Et praeteriens Iesus, vidit hominem caecum a nativitate*. Ubi tria considerantur. Primo quidem praeterivit, ut declinaret Iudaeorum etc. Secundo, ut emolliret Iudaeorum duritiam, ex miraculo facto et fiendo: *infr. 13. Si opera non fecissem in eis* etc. Tertio ut per operationem signi verba sua firmaret: nam facta Domini eorum quae dicta sunt a se faciunt fidem: *Matt. ult. Sermonem confirmante sequentibus signis*. Mystice autem secundum Augustinum genus humanum est iste caecus: nam spiritualiter caecitas peccatum est: *Sap. 3. Excaecavit eos malitia eorum*. Qui a nativitate caecus est, quia ex sua origine trahit peccatum: haec enim caecitas contingit per peccatum in homine primo de quo omnes originem traduximus: *Eph. 2. Eratis natura*, idest naturali origine, *filii irae*. Consequenter cum dicit.

b Agitur de causa ipsius infirmitatis. Et primo inquiritur causa ipsius a discipulis. Secundo manifestatur a Christo, ibi, *Neque hic peccavit*. Circa primum tria quaerenda occurrunt. Primum est causa inquisitionis discipulorum a Christo, quae est, ut Chrysostomus dicit, quia Iesus egrediens de templo, et videns hunc caecum valde studiose respexit, quasi videns in eo misericordiam operandae virtutis, ita ut discipuli hoc videntes, scilicet eum studiose videntem, moti fuerint ad interrogandum. Secundo discipulorum diligentia, qui dicunt, *Rabbi*, vocantes eum magistrum, ut innuant se sic quaerere, quasi discere desiderantes. Tertio quare quaerentes causam peccati, dixerunt, *quis peccavit?* Dicendum secundum Chrysostomum, quod quia Dominus *supra 3.* scilicet quando paraliticum sanavit dixerat ei, *Ecce iam sanus factus es, Vade et amplius noli peccare*, cogitaverunt discipuli, quod propter peccatum ei illa infirmitas accidisset. aestimantes ulterius, quod omnia humana infirmitas proveniret ex peccato, secundum quod Eliphas dicit *Iob 4. Quis unquam innocens periit?* et ideo quaerebant, utrum ex peccato suo, vel parentum caecus natus fuisset. Sed quod ex peccato suo esset, non videtur, quia nullus peccat antequam nascatur, cum animae ante corpora non fuerunt, nec peccaverunt, ut quidam falso opinati sunt, secundum illud *Ro. 9. Cum nondum nati fuissent* etc. Quod autem hoc ex peccato parentum passus fuerit, non videtur, quia *Deut. 24.* dicitur: *Non occidentur patres pro*

filiis, nec filii pro parentibus. Sed sciendum, quod est duplex poena qua homines puniuntur. Una est spiritualis quantum ad animam. Alia est corporalis quantum ad corpus. Et poena quidem spirituali nunquam filius pro patre punitur. Cuius ratio assignatur *Eze. 18.* quia anima filii non est ex patre, sed a Deo. *Omnes*, inquit, *animae meae sunt*, scilicet per creationem, *sicut anima patris, anima filii* etc. Hoc etiam dicit Augustinus *in quadam Epist.* Sed poena corporali filius pro patre punitur, cum quantum ad corpus sit quaedam res patris, et expresse hoc habetur *Gen. 19.* ubi filii Sodomorum occisi sunt pro peccato parentum in subversione Sodomae. Multoties etiam Dominus comminatur Iudaeis occisionem puerorum propter peccata parentum. Quare autem uno peccante alius puniatur, sciendum quod poena duo habet, laesionem, et remedium: nam aliquando abscinditur membrum, ut totum corpus conservetur. Et sic poena huius laesionem infert, inquantum abscinditur, sed remedium habet, inquantum conservat corpus; numquam tamen medicus nobilius membrum abscindit propter conservationem minus nobilis, sed e converso. In rebus autem humanis anima nobilior est corpore, et corpus nobilius exterioribus rebus; et ideo nunquam fit, ut aliquis propter corpus in anima puniatur, sed potius in corpore propter remedium animae. Quandoque ergo Deus irrogat poenas corporibus, vel rebus exterioribus propter remedium bonum animae: et tunc huiusmodi poenae non inferuntur, ut laesivae tantum, sed ut purgativae in remedium. Unde et ipsa puerorum Sodomitarum occisio fuit ad bonum animarum, non quidem ad meritum, sed ne paternae malitiae imitatores, vivendo peccata cumulantes, atrocius punirentur: sic etiam pro peccatis parentum plures aliqui puniuntur. Consequenter cum dicit.

c Manifestat Dominus causam infirmitatis. Et primo excludit causam opinatam. Secundo subdit veram. Et tertio manifestat ipsam. Causam quidem opinatam excludit, cum respondit dicens, *Neque hic peccavit* etc. Hanc enim esse causam infirmitatis, opinati sunt discipuli, ut dictum est. Sed contra. *Rom. 3. Omnes enim peccaverunt, et egent* etc. Et *5.* dicitur, quod peccatum ab Adam in omnes pertransit. Respondeo. Dicendum, quod tam caecus, quam parentes eius originali peccato tenebantur, et etiam alia actualia vivendo superaddiderant: quia *si dixerimus, quod peccatum non habemus* etc. *1. Ioan. 3.* Quod autem Dominus dicit, *Neque hic peccavit*, intelligendum est eos non peccasse, ad hoc quod caecus nasceretur; quasi diceret, quod eius caecitas non est consecuta ex eorum peccato. Causam autem veram subdit dicens, *Sed ut manifestentur*, nam per opera Dei in eius cognitionem ducimur: *Rom. 1. Invisibilia Dei per ea quae facta sunt* et caet. *supr. 5. Opera quae dedit mihi Pater, haec sunt* etc. Cognitio autem Dei est summum bonum hominis, cum in ea consistat hominis beatitudo: *infr. 17. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te* etc. Et *Hie. 9. In hoc glorietur, qui gloriatur, scire et nosse me.* Si ergo infirmitas contingit ut manifestentur opera Dei, et per ipsorum manifestationem Deus innotescit, manifestum est, quod huiusmodi corporales infirmitates contingunt propter bonum. Posset autem alicui videri, quod manifestatio operum Dei non sit sufficiens causa infirmitatis huiusmodi, praesertim cum neque hic, neque parentes eius peccaverint: et ideo volunt dicere, quod ly *ut* tenetur non causaliter, sed consequenter; quasi dicat, Eo existente caeco, opera Dei manifestantur ipsum curantis. Sed hoc non videtur sane dictum. Et ideo melius dicendum, quod tenetur causaliter. Est enim duplex malum, scilicet culpae et poenae; sed malum quidem culpae Deus non facit, sed permittit fieri, quod non permitteret nisi intenderet inde bonum aliquod. Unde dicit Augustinus *in Ench. Deus adeo bonus est, quod nunquam permitteret aliquod malum fieri, nisi esset adeo potens, quod de quolibet malo eliciat bonum.* Sic ergo permittit aliqua peccata fieri ex intentione boni quod intendit: sicut permisit saevire tyrannos, ut coronaret martyres. Multo ergo magis debet dici, quod malum poenae, quod ipse facit, ut dicitur *Amos 3. Non est malum* etc. nunquam inducit nisi ex intentione boni: et inter alia bona optimum est, quod opera Dei manifestentur, et ex eis innotescat Deus. Non est ergo inconveniens, si aliqua flagella immittit, vel peccata aliqua fieri permittit, ut bonum inde proveniat. Et sciendum, quod, ut Gregorius dicit *1. Mor.* quinque modis Deus hominibus immittit flagella. Quandoque quidem ad initium damnationis, secundum illud *Hie. 17. Duplici contritione contere eos:* et hoc flagello percutitur peccator in hac vita sic, ut sine retractatione et fine puniatur in alia. Sicut Herodes qui occidit Iacobum, punitus est in hac vita, et in inferno, similiter *Act 11.* Quandoque autem ad correctionem: et de hac dicitur *in Psal. 17. Disciplina tua ipsa me docebit.* Quandoque autem flagellatur aliquis non propter praeteritorum correctionem, sed ad futurorum praeservationem, sicut de Paulo legitur *2. Cor. 12. Ne magnitudo revelationum* etc. Quandoque autem ad promotionem virtutis, ut scilicet cum in aliquo nec praeterita culpa corrigitur, nec futura prohibetur, dum inopinata salus persecutionem sequitur, salvantis virtute cognita, ardentius amatur: *2. Cor. 12. Virtus in infirmitate perficitur: Iacob. 1. Patientia opus perfectum habet.* Quandoque vero ad manifestationem divinae gloriae; unde et hic dicitur: *Ut manifestentur opera Dei in illo.* Consequenter cum dicit.

d Manifestat causam veram, quam posuit. Et quia mentionem fecerat de operibus Dei; ideo primo ponit opportunitatem opera Dei manifestandi. Secundo assignat opportunitatis seu necessitatis rationem, ibi, *Venit nox.* Tertio eam exponit, ibi, *Quamdiu in mundo sum.* Dicit ergo, ideo scilicet caecus natus est, ut manifestentur opera Dei in illo, quae quidem potest referri ad Christum secundum quod homo, et sic est sensus, *Me oportet operari opera eius qui misit me*, idest opera commissa mihi a Patre: *supr. 6. Opera quae dedit mihi Pater, ut faciam: infr. 17.* dicit, *Pater opus consummavi, quod dedisti mihi* etc. Vel ad Christum secundum quod Deus, et sic dicit aequalitatem suae potentiae ad Patrem, ut sit sensus. *Me oportet operari* etc. idest opera quae habeo a Patre: omnia enim quae Filius facit etiam secundum divinam naturam, a Patre habet: *sup. 5. Non potest Filius a se facere quicquam* etc. *Oportet*, inquam, *donec dies est.* Dies quidem materialis ex praesentia solis super ter-

ram caussitur. Sol autem iustitiae est Christus Deus noster: *Malac. 3. Vobis timentibus nomen meum orietur* etc. Quamdiu ergo sol iste nobis praesens est, opera Dei fieri possunt in nobis, erga nos, et a nobis. Praesens autem fuit nobis aliquando quidem corporali praesentia: et tunc dies erat: *Psal. 108. Haec dies quam fecit Dominus* etc. et ideo oportet operari opera Dei. Est etiam nobis praesens per gratiam, et tunc est dies gratiae, in quo scilicet oportet operari opera Dei, donec dies est: *Rom. 13. Nox praecessit, dies autem appropinquavit, abiiciamus ergo opera* etc. *1. Thes. 5. Qui dormiunt, nocte dormiunt* etc. *Vos autem non estis* etc. Sed sciendum, quod si praesentia solis facit diem, et absentia noctem, cum sol sibi praesens sit semper, ipsi soli semper dies est, et sic soli semper est tempus operandi et lucendi. Sed quantum ad nos, quibus aliquid est praesens, aliquid absens, non semper operatur, et lucet. Eodem modo apud Christum solem iustitiae semper est dies et tempus operandi, non autem apud nos: quia non semper sumus capaces suae gratiae propter impedimentum ex parte nostra. Rationem autem opportunitatis praedictae subdit dicens.

e Sicut est duplex dies, ita est duplex nox. Una est per abscessum corporalem Solis iustitiae, sicut Apostoli incurrerunt, quando Christo eis corporaliter sublato tempore passionis perturbati sunt: *Matth. 26. Omnes vos scandalum patiemini* etc. et tunc non fuit tempus operandi, sed patiendi. Sed melius est, ut dicamus, quod etiam Christo absente corporaliter per ascensionem dies Apostolis erat, inquantum illucebat eis Sol iustitiae, et tempus operandi; et ideo intelligendum est de nocte, quae est per spiritualem separationem Solis iustitiae, scilicet per subtractionem gratiae. Quae quidem nox duplex est. Una per subtractionem actualis gratiae, quam inducit peccatum mortale: *1. Thes. 5. Qui dormiunt, nocte dormiunt:* et quando haec nox venit, nemo potest operari opera meritoria vitae aeternae. Alia nox est consummata, quando non solum privatur actuali gratia quis per peccatum mortale; sed etiam facultate adipiscendi per aeternam damnationem in inferno: ubi profunda nox est, quae erit illis quibus dicetur, *Ite maledicti in ignem aeternum*, *Matth. 25.* et tunc nemo potest operari, quia non est tempus merendi, sed secundum merita recipiendi. Dum ergo vivis, fac sicut facturus es. Unde *Eccl. 11. Quaecumque potest manus tua, instanter operare, quia neque ratio* etc. Rationem autem dictorum exponit dicens.

f Quasi diceret: Si vultis scire quis sit dies, et quae nox de quibus loquor. *Ego*, inquam, *sum lux mundi*, nam praesentia mea diem facit, et absentia noctem: *sup. 8. Ego sum lux mundi, quamdiu ego sum in mundo*, corporaliter per meam praesentiam: *Ioa. 16. Exivi a Patre, et veni in mundum, iterum relinquo mundum* etc. *Lux sum mundi*. Unde dies iste duravit usque ad ascensionem Christi. Item *quamdiu sum in mundo*, spiritualiter per gratiam: *Matt. ult. Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi* etc. *Lux sum mundi*. Unde dies iste usque ad consummationem saeculi extendetur. Consequenter cum dicit.

g Agitur de sanatione caeci, ad quam quinque per ordinem concurrunt facta per Christum. Primo quidem sputio; unde dicit, *Spuit in terram*. Secundo luti factio; unde dicit, *Lutum fecit ex sputo*. Tertio oculorum linitio; unde dicit, *Et linivit super oculos caeci*. Quarto mandatum, quod lavaretur; unde dicit, *Vade*, inquit, *et lava in natatoria Syloe*. Quinto visionis perceptio; unde subdit, *Et venit videns*: quae quidem omnia causam habent, et literalem, et mysticam. Literalem quidem secundum Chrysostomum hoc modo. Sputo illuminat, ut ostendat quod virtuto a se egrediente hoc faciebat, et nulli alteri rei miraculum adscribatur: *Lucae 6. Virtus exibat de illo*. Licet enim omnia miracula Dominus solo verbo facere potuisset, quia ipse dixit et facta sunt; frequenter tamen corpore suo eis utitur, ut ostendat ipsum inquantum est divinitatis organum, virtutem quandam salutarem esse sortitum. Lutum autem facit ex sputo, ut ostendat se membra homini deficientia posse formare, qui formaverat totum primum hominem: unde sicut primum hominem de luto formavit, ita lutum facit, ut formaret oculos caeci nati. Linivit autem lutum super oculos caeci nati, ut ostenderet se conditorem corporum, per id quod potissimum est in corporibus: homo enim inter creaturas corporales praecellentior est; inter membra vero hominis praecellit caput; inter membra autem capitis oculus excellentior invenitur: unde *Matt. 6. Lucerna corporis tui est oculus tuus*. Formando ergo oculum caeteris corporalibus excellentiorem, ostendit se creatorem esse totius hominis et naturae corporeae. Dixit autem ei, *Vade, et lava te* et caet. ne videretur terra super oculos linita virtutem sanativam oculi habere: unde quamdiu lutum in oculis habuit, non vidit, sed postquam lavit. Misit autem eum longe ad lavandum, scilicet ad natatoria Syloe. Primo quidem ad confutandam Iudaeorum duritiam: nam oportebat eum transire civitatem, ut sic omnes viderent eundem caecum euntem, lutum super oculos habentem, et redeuntem viso suo restituto. Secundo vero, ut commendetur caeci obedientia, et fides: frequenter enim forte lutum in faciem receperat, frequenter in natatoria Syloe se laverat, et tamen non viderat. Unde potuisset dicere, lutum solet magis excaecare, et multoties me ibidem lavi, et in nullo sum adiutus, sicut de Naaman legitur *5. Reg. 5.* sed non contradixit, immo simpliciter obedivit; unde sequitur, *Abiit, et lavit*. Ideo autem ad natatoria Syloe eum misit, quia per illam aquam signatus est populus Iudaeorum: *Isa. 8. Populus iste abiecit aquas Syloe, quae currunt cum silentio*. Ut ergo ostendat, quod non est alienus amore populi iudaici, ad Syloe mittit eum. Effectus autem sequitur, quia *venit videns*. Hoc praedictum fuit *Isa. 35. Tunc aperientur oculi caecorum*. Causam vero mysticam, et allegoricam assignat Augustinus, qui dicit, quod per sputum, quod est saliva de capite descendens, signatur Verbum Dei, quod a Deo Patre capite omnium rerum producitur: *Eccl. 24. Ego ex ore Altissimi prodivi* etc. Tunc ergo Dominus de sputo, et terra lutum fecit, quando Verbum caro factum est. *Linivit autem oculos caeci*, idest humani generis, oculos scilicet cordis per fidem incarnationis Christi; sed nondum videbat, quia quando forte inunxit, cathecumenum fecit, qui fidem habet, sed nondum est bap-

tizatus. Et ideo mittit eum ad piscinam, quae vocatur Syloe, ut lavetur, et illuminetur, idest baptizetur, et in baptismo plenam illuminationem recipiat. Unde secundum Dionysium baptismus dicitur illuminatio: *Ezec. 36. Effundam super vos aquam mundam* etc. Et ideo signanter hoc Evangelium legitur illo die in quadragesima, quo incipit fieri scrutinium baptizandorum in sabbato sancto. Nec sine causa Evangelista subdit interpretationem piscinae dicens, *Quod interpretatur missus*, quia quicumque baptizatur, oportet baptizari in Christo, qui est missus a Patre: *Gal. 3. Quotquot baptizati estis* etc. nisi enim ille fuisset missus, nemo nostrum esset ab iniquitate dimissus. Secundum Gregorium autem. Per salivam sapor intimae contemplationis accipitur, quae ad os de capite defluit, quia de charitate conditoris adhuc in hac vita nos positos, gustu revelationis tangit. Unde Dominus saliram luto miscuit, et caeci nati oculos reparavit, quia superna gratia carnalem cogitationem nostram per mistionem suae contemplationis irradiat, et ab originali coecitate homines ad intellectum reformat etc.

LECTIO II.

Itaque vicini, et qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est qui sedebat, et mendicabat? Alii dicebant, quia hic est, alii autem nequaquam, sed similis est eius. Ille vero dicebat, quia ego sum.

b Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi?

c Respondit: Ille homo qui dicitur Iesus, lutum fecit, et unxit oculos meos, et dixit mihi: Vade ad natatoria Syloe, et lava. Et abii, et lavi, et video.

d Et dixerunt ei: Ubi est ille? Ait: Nescio.

e Adducunt eum ad Pharisaeos, qui caecus fuerat. Erat autem sabbatum quando lutum fecit Iesus, et aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum Pharisaei, quomodo vidisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi posuit super oculos, et lavi, et video.

f Dicebant ergo ex Pharisaeis quidam: Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit. Alii autem dicebant: Quomodo potest homo peccator haec signa facere? et schisma erat inter eos.

g Dicunt ergo caeco iterum: Tu quid dicis de ille qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit, quia propheta est.

h Non crediderunt ergo Iudaei de illo, quia caecus fuisset, et vidisset, donec vocaverunt parentes eius, qui viderat, et interrogaverunt eos dicentes: Hic est filius vester, quem vos dicitis, quia caecus natus est? Quomodo ergo nunc videt?

i Responderunt eis parentes eius, et dixerunt: Scimus, quia hic est filius noster, et quia caecus natus est; quomodo autem nunc videat, nescimus, aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus: ipsum interrogate, aetatem habet, ipse de se loquatur. Haec dixerunt parentes eius, quoniam timebant Iudaeos. Iam enim conspiraverant Iudaei, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. Propterea parentes eis dixerunt, quia aetatem habet, ipsum interrogate.

LECTIO II.

Posita miraculosa illuminatione caeci; hic consequenter ponitur miraculi examinatio. Et primo quidem miraculum examinatur a populo. Secundo a Pharisaeis et principibus, ibi, *Adducunt eum ad Pharisaeos*. Tertio caecus propter suam confessionem instruitur a Christo, et commendatur, ibi, *Audivit Iesus, quia eiecerunt* etc. Circa primum tria facit. Quia prime inquiritur de persona illuminati. Secundo de ipsa illuminatione, ibi, *Dicebant ergo* etc. Tertio de persona illuminantis, ibi, *Et dixerunt ei: Ubi est ille?* Circa primum tria facit. Primo ponitur quaestio de persona illuminati. Secundo assumuntur diversae opiniones ad quaestionem. Tertio determinatur quaestio. Ponitur quidem quaestio a populo; unde dicit, *Itaque vicini, et qui viderant eum prius* etc. Ubi due consideranda occurrunt. Unum est, quod ex miraculi magnitudine ipsum incredibile reddebatur; unde dicebant *inf. A saeculo non est auditum, quod aperuit quis oculos caeci nati*. Unde impletur, eis, quod dicitur *Abac. 1. Opus factum est in diebus nostris* etc. Aliud est mirabilia Dei elementia, quia non solum circa potentes, sed etiam circa ignobiles Dominus miracula operatur, dum eos qui mendicant, cum multa pietate curabat. In quo ostenditur, quod propter paupertatem nullum repellit, qui propter salutem hominum venit: *Iaco. 2. Nonne Dominus elegit pauperes, divites in fide* etc. Unde et isti signanter dicunt, *Nonne hic est qui sedebat et mendicabat?* quasi dicant, Ignobilis, et euratione indignus. Contra dicitur *Baruc. 3. Ibi gigantes nominati*. Opiniones autem ponuntur a plebe; unde dicit, *Alii dicebant, quia hic est*, scilicet qui mendicabat: et hoc ideo, quia pluries eum viderant mendicantem, et similiter discurrentem per civitatem, quando cum lute ad natatoria ibat, inspexerant. Unde non ultra poterant dicere, non est hic. Sed aliorum opinio erat contraria; unde dicebant, *Nequaquam*, scilicet hic est, *sed similis eius est*. Cuius ratio est: quia, ut Augustinus dicit, oculi restituti mutaverant vultum eius: nihil enim ita cognoscibila sicut visus: *Eccl. 19. Ex visu cognoscitur sensatus*. Quaestio determinatur per caecum, quia, *Ille dicebat*, scilicet caecus, *ego sum*, scilicet qui mendicabam. Vox grata est ista, ne damnetur ingrata. Quia enim non poterat esse ingratus tanto beneficio, nec aliud signum gratitudinis ostendere poterat, quam quod constanter confiteretur se a Christo curatum, dicit, *Ego sum*, qui scilicet caecus eram, et mendicabam, et modo video: *Tob. 12. Benedicite Deum coeli, et coram omnibus viventibus confitemini* etc. Consequenter cum dicit.

b Agitur de inquisitione facti, scilicet de ipsa illu-

minatione. Et primo ponitur quaestio Iudaeorum. Secundo responsio caeci, ibi, *Respondit: Ille homo qui dicitur* etc. Dicit ergo, si tu es ille, qui caecus mendicabas, dic ergo nobis, *Quomodo aperti sunt tibi oculi?* Sed ista quaestio ex curiositate procedit, quia hunc modum, nec ipse qui curatus est, nec nos novimus: *Eccl. 3. In pluribus operibus eius ne fueris curiosus.* Responsio caeci fuit mirabilis; unde dicit.

c In qua primo quidem demonstrat personam illuminantem, dicens, *Ille homo qui dicitur Iesus.* Recte nominat eum hominem, quem hominem noverat, et verus homo erat: *Phil. 2. In similitudinem hominum factus.* Licet autem eum non vidisset, quia caecus ab eo recessit, ad Syloe vadens, cognovit eum ex auditu, et collocutione hominum de ipso. Secundo recitat factum, dicens, *Lutum fecit, et unxit oculos meos.* Ubi se veracem ostendit, non asserens incerta: Dominus enim lutum fecerat ex sputo; quod quidem iste nescivit, sed lutum factum, et oculis superpositum, per sensum tactus didicit; et ideo non dixit, lutum fecit ex sputo, sed simpliciter, *Lutum fecit, et unxit oculos* etc. *1. Io. 1. Quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, et perspeximus* etc. Tertio refert mandatum, dicens, *Et dixit mihi*, scilicet Iesus, *Vade ad natatoria Syloe, et lava.* Hoc etiam nobis necessarium est: nam si volumus mundari a caecitate cordis, oportet quod spiritualiter lavemur: *Isa. 1. Lavamini, mundi estote.* Quarto commendat suam obedientiam, dicens, *Et abii, et lavi;* quasi diceret: Ex quo mandatum audivi, desiderio visionis ductus, executus sum mandatum: neque mirum, quia dicitur *Prover. 6. Mandatum*, scilicet impletum, *lucerna est, et lex lux.* Quinto confitetur beneficii effectum, dicens, *Et vidi.* Et recte post obedientiam illuminatur: quia, ut dicitur *Act. 5. Dabit Spiritum sanctum obedientibus sibi.* Vide caeci constantiam: nam, ut Augustinus dicit: *Ecce annuntiator factus est gratiae: ecce evangelizat, et confitetur Iudaeis. Caecus ille confitebatur, et cor impiorum stringebatur, quia non habebant lumen, scilicet in corde, quod ille habebat in facie.* Consequenter cum dicit.

d Ponitur inquisitio de persona illuminantis. Et primo ponitur Iudaeorum quaestio, cum dicunt, *Ubi est ille?* Malitiose interrogant occisionem meditantes: iam enim adversus Christum conspiraverant: *sup. 8. Nunc autem quaeritis me interficere.* Secundo ponitur caeci responsio, cum ait, *Nescio.* Ut Augustinus dicit, ex verbis apparet, quod sicut corporaliter in ipso gestum fuit, ita spiritualiter diversis temporibus repraesentatur: nam adhuc primo linitur caecus, et post lotus vidit; et inunctio quidem inchoationem sanitatis corporalis repraesentat; lotio autem perfectam consequitur sanitatem. Specialiter autem inunctio efficit cathecumenum, lotio, scilicet baptismus, perficit et illuminat. Sic ergo diversa diversis temporibus repraesentantur; nam per hoc quod dicit, *Nescio*, repraesentatur fides imperfecta in cathecumenis: *sup. 5. Vos adoratis, quod nescitis.* Potest etiam per hoc significari fides nostra: *1. Cor. 13. Ex parte enim cognoscimus* etc. Consequenter cum subditur.

a Agitur de inquisitione. Et primo inquirunt a caeco. Secundo a parentibus, ibi, *Non crediderunt ergo Iudaei.* Circa primum tria facit. Primo praesentatur inquirendus. Secundo ponitur inquirentium intentio. Tertio ponitur ipsa inquisitio. Inquirendus autem, scilicet caecus, praesentatur a populo Pharisaeis: unde, *Adducunt*, scilicet turbae, *eum qui caecus fuerat ad Pharisaeos.* Et hoc ideo, quia quaesierant ab eo ubi esset Iesus, ut si eum invenirent, ducerent eum ad Pharisaeos, damnandum propter solutionem sabbati. Quia vero Christum non habuerunt, ducunt caecum, ut eum vehementius interrogantes, cogant importunitate, vel timore, aliquid falsitatis contra Christum confingere: *Hier. 5. Ibo ergo ad optimates, ipsi enim* etc. *et ecce hi magis confregerunt iugum* etc. Intentionem autem eorum Evangelista perversam esse ostendit dicens, *Erat autem sabbatum, quando lutum fecit.* Hoc dicit, ut eorum malam mentem demonstret, et causam propter quam eum quaerebant, ut scilicet occasionem contra eum invenirent, et detraherent miraculo per aestimatam legis praevaricationem, cum tamen *Matth. 20.* dicatur, quod *Dominus est filius hominis etiam sabbati.* Examinatio autem fit a Pharisaeis, cum dicitur. *Iterum ergo interrogant eum Pharisaei* etc. Et primo interrogant de facto. Secundo de persona facientis, ibi, *Dicebant ergo.* Circa primum duo facit. Primo ponitur eorum interrogatio. Secundo caeci responsio. Interrogant autem eum de materia consecutae visionis; unde, *Iterum interrogabant eum Pharisaei* etc non ut scirent, sed ut calumniam inferrent, et falsitatem imponerent. Respondit autem caecus, non dictis contraria, nec dissona veritati; unde, *Ille*, scilicet caecus, *dixit eis: Lutum posuit mihi.* Ubi primo admiranda est caeci constantia: nam etsi coram turbis, a quibus sine periculo interrogabatur, veritatem dixerat, non magnum videbatur; sed hoc mirae est constantiae, quod in ampliori periculo constitutus, scilicet coram Pharisaeis, neque negat, neque contraria dicit prioribus, secundum illud *Psal. 118. Loquebar de testimoniis tuis in conspectu Regum* etc. Secundo admiranda est eius industria: nam mores recitantium servat, qui primo diffuse, et circumstantiis omnibus referunt, et si secundo referri oporteat, succinctius loquuntur: unde neque nomen dicentis expressit, neque quoniam dixit mihi vade, et lava; sed confestim solam substantiam facti tangens dicit, *Lutum fecit.* Consequenter cum subditur.

f Fit inquisitio de persona illuminantis. Et primo ponuntur diversae sententiae Pharisaeorum de Christo. Secundo exquiritur sententia caeci, ibi, *Dicunt ergo caeco iterum.* Circa primum tria facit. Primo ponit opinionem Christum blasphemantium. Secundo opinionem eum commendantium. Et tertio concludit, quod inter eos erat schisma et dissidium. Circa primum sciendum est, quod illi qui malitiose contra aliquem agunt, tacent si quid boni in facto eius vident, et mala, si qua videntur, manifestant, etiam bonum in malum convertentes, secundum illud *Eccl. 11. Bona in mala convertens insidiatur* etc. quod et isti faciunt: nam id quod videbatur bonum, scilicet caeci illuminationem, subticentes, quod contra Christum esse poterat, manifestant, scilicet solutionem sabbati; unde, *Dicebant quidam ex Pharisaeis*, sci-

licet malitiosi et pravi: *Non est hic homo a Deo, quia sabbatum non custodit?* cum tamen Christus sabbatum servaret. Dominus enim prohibens operari in sabbato, intendit de opere servili, quod est peccatum: *sup. 8. Qui facit peccatum, servus est peccati.* Ergo qui facit opera peccati in sabbato, is et solvit sabbatum. Christus ergo qui sine peccato erat, potius sabbatum, quam ipsi custodiebat. Commendantium autem opinio ponitur, cum subdit, *Quomodo potest homo peccator* etc. Isti enim aliquam fidem ex signis conceperant, et imperfecte, et imbeciiliter erant dispositi, quia ex timore Pharisaeorum, et principum, quasi sub dubio proponunt dicentes, *Quomodo potest* etc. *inf. 12.* dicitur, quod *multi ex principibus crediderunt in eum, sed propter Pharisaeos* etc. qui tamen potius debuissent ostendere qualiter sabbatum non solveret, et convenienter respondere pro Iesu. Dissidium autem concludit inter eos dicens, *Et schisma erat inter eos*, quod scilicet fuerat etiam inter populos, et hoc erat signum interitus illorum: *Osee 10. Divisum est cor eorum, nunc interibunt: Matth. 13. Omne regnum in seipsum divisum* etc. Consequenter inquirunt sententiam a caeco, et dicunt.

g Et primo ponitur Pharisaeorum interrogatio. Secundo caeci responsio. Interrogant quidem cum dicunt, *Tu quid dicis* etc. Quae quidem interrogatio secundum Chrysostomum non est eorum qui Christum blasphemabant, sed eorum qui commendabant. Et hoc apparet ex modo interrogandi, unde commemorant ei receptum beneficium dicentes, *Tu quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos.* Alioquin si alii interrogassent, non hoc dixissent, sed potius, qui solvit sabbatum. Ideo autem beneficium commemorant, ut eum gratum reddentes inducant ad Christi praedicationem. Secundum autem Augustinum est interrogatio adversariorum, volentium calumniari hominem, qui constanter veritatem confitebatur, vel ut ex timore mutaret sententiam, vel saltem eum de synagoga eiicerent. Responsio autem caeci constans ponitur; unde subdit, *Ille autem dixit, quia propheta est:* licet enim adhuc quasi innectus in corde, Dei filium nondum confiteretur, constanter tamen, quod sentiebat expressit, non tamen mentitus est: nam ipse Dominus de se dixit *Mar. 6.* et *Matth. 16. Non est propheta sine honore* etc. *Deut. 18. Prophetam suscitabit vobis Deus* etc. Consequenter eum dicit.

h Agitur de inquisitione a parentibus. Et primo ponitur causa inquisitionis. Secundo subditur interrogatio, ibi, *Et interrogaverunt.* Tertio adhibetur responsio, ibi, *Responderunt ergo eis.* Quarto assignatur responsionis ratio, ibi, *Hoc dixerunt parentes eius* etc. Causa autem secundae inquisitionis fuit infidelitas Pharisaeorum: et hoc est quod dicit, *Non crediderunt ergo de illo*, scilicet Pharisaei, *quod caecus natus fuisset, et vidisset, donec vocaverunt parentes eius*, scilicet caeci qui viderat. Hoc quidem faciunt, volentes annullare Christi miraculum, ne perdant gloriam suam: *supra 5. Quomodo potestis credere, qui gloriam ab invicem* etc. Inquisitio autem ponitur a Pharisaeis ad parentes: ubi tria proponunt. Primo de persona filii, dicentes, *Hic est filius* etc. quasi dicerent, Numquid est hic? Secundo de eius caecitate; unde subdunt, *Quem dicitis, quia natus est caecus.* Non dicunt qui quandoque fuit caecus, sed *quem dicitis;* quasi dicerent, hoc confingitis. Numquid hoc est verum? Sed e inquinati. Quis pater eligeret talia mentiri de filio? Conantur enim per hoc eos ad negationem ducere. Tertio quaerunt de modo consecutae visionis dicentes, *Quomodo ergo nunc videt?* quasi dicant, Aut hoc est falsum, quod nunc videat, aut primum, quod caecus fuerat. Sed constat hoc esse verum, quod videt. Falsum ergo fuit, quod caecum eum dicebant: *Eccl. 7. Ex multa enim loquela tentabit te* etc. Responsio parentum ponitur. Consequenter cum dicit.

i De tribus autem interrogaverant Pharisei, sed de duobus constanter respondent, et de tertio remittunt ad filium. Primo quidem confitentur primum, scilicet quod filius eorum sit; unde dicunt, *Scimus quia hic est filius noster.* Item confitentur secundum, cum subdunt, *Et quia caecus natus est.* In quo patet, quod veritas semper vincit mendacium. Unde in Apocriphis Esdrae dicitur, quod veritas super omnia vincit. Tertium autem, scilicet qualiter vidit, dicunt, *Quomodo autem nunc videat, nescimus.* Secundo de persona illuminante, cum subdunt, *Aut quis aperuit oculos* etc. Hoc ideo dicunt, quia inquisitio fiebat contra personam illuminantem: et ideo remittunt ad filium dicentes, *Ipsum interrogate, aetatem habet* etc. quasi dicant: Etsi genuimus eum caecum, non tamen mutum: unde loqui potest pro se in causa. Quod quidem dispensative factum est, ut dum parentes confitentur quod sciunt, et caecus confirmat qui est curatus, veritas miraculi magis appareret. Ratio autem responsionis ponitur, cum subdit, *Hoc dixerunt parentes eius* etc. adhuc enim imperfecti erant, nec adimplere ausi, quod dicit Dominus *Matt. 10. Nolite timere eos qui occidunt corpus.* Causa autem timoris fuit, quia *iam conspiraverant Iudaei ut si quis confiteretur* etc. *infra 16. Haec locutus sum vobis, ut non scandalizemini, absque synagogis facient vos.* Et ut dicit Augustinus, *Iam non erat malum fieri extra synagogam:* nam quos illi repellebant, Christus recipiebat.

LECTIO III.

Vocaverunt ergo rursum hominem, qui fuerat caecus, et dixerunt ei: Da gloriam Deo, nos scimus, quia hic homo peccator est.

b Dixit ergo eis ille: Si peccator est, nescio: unum scio, quia caecus cum essem, modo video.

c Dixerunt ergo illi: Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?

d Respondit eis: Dixi vobis iam, et audivistis: quid iterum vultis audire? Nunquid et vos vultis discipuli eius fieri?

e Maledixerunt ergo ei, et dixerunt: Tu discipulus illius sis.

f Nos autem Moysi discipuli sumus: nos scimus, quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit.

g Respondit ille homo, et dixit eis: In hoc

mirabile est, quia vos nescitis unde sit, et aperuit meos oculos.

h Scimus autem, quia peccatores Deus non audit.

i Sed si quis Dei cultor est, et voluntatem eius facit, hunc exaudit.

k A saeculo non est auditum, quod quis aperuerit oculos caeci nati.

l Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quicquam.

m Responderunt, et dixerunt ei: In peccatis natus es totus, et tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.

LECTIO III.

Posita supra inquisitione negotii, scilicet a caeco et parentibus; hic persuadent negare veritatem, et asserere falsitatem. Et primo persuadent veritatis negationem. Secundo irrogant maledictionem. Tertio inferunt condemnationem. Secundum, ibi, *Maledixerunt* etc. Tertium, ibi, *Responderunt ei: In peccatis* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo persuadent ei veritatem negare. Secundo quomodo iterato interrogant, ut calumniam possint inferre, ibi, *Dixerunt ergo illi* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit eorum malitiam. Secundo caeci constantiam, ibi, *Dixit ergo ille*. Malitia Pharisaeorum ostenditur in veritatis negandae persuasione. Constantia caeci apparet in firma veritatis confessione. Dicit ergo quantum ad primum, *Vocaverunt ergo*, scilicet Pharisaei, *rursum hominem, qui fuerat caecus:* nam parentes interrogati remiserant eos ad caecum: *Et dixerunt ei: Da gloriam Deo.* Unum dicunt, sed aliud intendunt. Intendunt quidem ut cogant eum dicere, se non fuisse illuminatum a Christo. Vel si hoc non possunt, saltem confiteatur se ab eo aliquo maleficio curatum. Hoc tamen non aperte dicunt, sed tacite, et sub praetextu religionis, ad hoc enim inducere volunt dicentes, *Da gloriam Deo;* quasi dicant, Illuminatus es, sed hoc non est nisi a Deo. Ergo hoc nulli alii attribuas nisi Deo, et non isti, scilicet Christo: quia si hoc facis, ostendis te non accepisse a Deo curationis beneficium, quia Deus per peccatores non operatur miracula; unde subdunt, *Nos scimus, quia hic homo peccator est;* quasi dicerent: Confitere, quoniam hic nihil operatus est, nega quod accepisti. Sed, ut Augustinus dicit, si hoc fecisset, non dedisset gloriam Deo, sed potius ingratus existens, blasphemasset. Sed vere mendacium locutus est stilus Pharisaeorum, dicentium, *Nos scimus, quoniam hic homo* etc. nam *supra 8.* eundem de peccato arguere non potuerunt, cum dixit, *Quis ex vobis arguet* etc. Nec mirum, quia hoc dicitur *1. Petri 2. Peccatum non fecit* etc.

b Hic ponitur caeci constantia: nam stomachatus contra Pharisaeorum duritiam, et impatiens ad verba eorum, cum veritatis assertione dicit, *Si peccator est*. Sed cum supra dixit, quia propheta est, nunquid hoc propter timorem quasi dubitans dicit, Si peccator est nescio? Absit. Sed quasi indignatus Pharisaeos irridens; quasi dicat, Vos asseritis eum peccatorem; sed hoc ego nescio quod sit peccator, et miror quod hoc asseratis, quia opus fecit, quod non videtur esse peccatoris, *quia caecus cum essem, modo video*, eius beneficio. Secundum Augustinum hoc dicit, ut neque pateretur calumniam, neque veritatem subcelaret: fortassis enim si dixisset scio eum iustum, quod verum erat, calumniati fuissent eum. Sed secundum Chrysostomum ideo hoc dixit, ut daret eis maius testimonium, scilicet ipsius miraculosae operationis, et suam responsionem faceret fide dignam ab accepto beneficio.

c Hic iterato interrogant, ut calumniam inferant. Et primo ponitur dolosa Pharisaeorum interrogatio. Secundo respondentis caeci derisio, ibi, *Respondit eis* etc. Dicit ergo inquantum ad primum, *Dixerunt ergo illi: Quid fecit* etc. Quia enim caecus confessus fuerat se a Christo visum recepisse, quod isti non quaerebant, sed potius in ipso modo faciendi contra Christum calumniam inferre intendebant, ideo non dicunt, qualiter vidisti, sed *Quomodo aperuit tibi oculos;* quasi dicant, Nunquid aliquo praestigio, seu maleficio hoc fecit? secundum illud *Psal. 37. Qui quaerebant mala mihi, locuti sunt vanitates, et dolos tota die meditabantur.*

d Hic ponitur responsio. Quia enim caecus quasi iam viderat, ideo non remisse, sed audacter de reliquo eis loquitur. Unde primo irridet Pharisaeorum iteratam interrogationem, dicens, *Dixi vobis, iam et audistis, quid iterum;* quasi dicat, Ex quo semel dixi vobis, quid iterum vultis audire? hoc enim insipientis est. Videtur enim quod non attenditis ad ea quae dicuntur: unde non est ultra respondendum vobis, inaniter interrogantibus, et cavillari potius quam discere volentibus: *Eccl. 22. Cum dormiente loquitur qui narrat stulto sapientiam, et in fine narrationis* etc. Secundo deridet praesumptuosam Pharisaeorum intentionem, dicens, *Nunquid et vos vultis* etc. Quando enim aliquis diligenter inquirit, aut hoc facit bona intentione, ut scilicet ei adhaereat, aut mala, ut eum condemnet. Quia ergo isti diligenter quaerebant, et caecus non ausus est eis imponere, quod mala intentione quaererent, declinat ad aliam partem dicens, *Nunquid et vos vultis* etc. quasi dicat, Si non quaeritis malitiose: ergo vultis adhaerere ei: *Hier. 25. Si mutare potest Aethiops pellem suam* etc. Et ut Augustinus dicit: *Illuminatus libenter volebat istos illuminare.* Unde signanter dicit, *Et vos*, quasi se innuens discipulum; quasi dicat, *Nunquid et vos vultis*, ut et ego sum, *discipuli eius fieri*. Ego iam video, vestrae illuminationi non invideo. Et ut Chrysostomus dicit: *Ex ista caeci constantia apparet quam forte quid sit veritas, quae si despectos assumpserit, claros et fortes eos facit. Et quam imbecille quid sit mendacium, quod etsi cum fortibus fuerit, imbecilles eos monstrat, et reddit.*

e Hic irrogatur caeco a Pharisaeis maledictio. Et primo ponitur Pharisaeorum ad caecum maledictio. Secundo caeci ad Pharisaeos redargutio, ibi, *Respondit ille*. Circa primum duo facit. Primo ponitur Pharisaeorum maledictio. Secundo maledictionis occasio, ibi, *Nos autem Moysi* etc. Dicit ergo quantum ad primum, *Maledixerunt ei*, scilicet Pharisaei caeco, *et*

dixerunt: Tu discipulus eius sis: quae quidem maledictio est, si pravum cor eorum discutias, non si verba perpendas, immo est summa benedictio. Et tale maledictum sit super nos, et super filios nostros: *supr. 8. Vere discipuli mei eritis* etc. Ideo tamen Evangelista dixit, *Maledixerunt*, quia ex malo eorum corde procedebat: *Prov. 26. Quomodo si ornare velis vas fictile argento sordido, sic labia tumentia cum pessimo corde sociata.* Et de hac maledictione dicitur in *Psal. 108. Maledicent illi, et tu benedices.* Et *Matt. 5. Beati eritis cum maledixerint vobis* etc. Causam maledictionis subiungit consequenter cum dicit.

f Reputabant enim maledictionem, quod caecus dixerat eis, quod fierent discipuli Christi, cum ipsi gloriarentur se esse discipulos Moysi, quem maiorem reputabant: et ideo primo proponunt suam conditionem dicentes, *Nos autem Moysi discipuli sumus: Eccle. 24. Legem mandavit Moyses in primitiis iustitiarum* et caet. Sed falsa est eorum gloria: quia nec eum sequebantur, nec praecepta eius implebant: *sup. 5. Si crederetis Moysi, crederetis et forsitan mihi;* quasi dicat. Nec sequimini servum, et dorsum ponitis contra Dominum. Secundo extollunt Moysi dignitatem, cum dicunt, *Nos scimus, quia Moysi locutus* etc. In quo verum dicunt: quia, ut dicitur *Exod. 33. Loquebatur Dominus Moysi facie ad faciem, sicut loqui solet homo* etc. Et *Num. 12.* dicit Dominus: *Si fuerit inter vos propheta Domini* et caet. *At non talis servus meus Moyses* et caet. *Ore enim ad os loquor ei.* Unde excellentiori modo loquebatur cum eo, quam cum aliis prophetis: et de hac locutione hic ipsi loquuntur. Constat autem, quod cum ad Moysen Deus loqueretur verbum suum, quod dignitas Moysi est ex verbo Dei: et sic verbum maioris dignitatis est, quam Moyses: *Heb. 3. Amplioris gloriae iste,* scilicet Christus, *prae Moyse dignus habitus est, quanto ampliorem* etc. Tertio occulte insinuant Christi dignitatem, cum dicunt. *Hunc autem,* scilicet Christum, *nescimus unde sit:* quod quidem verum est, non tamen secundum eorum intentionem: nesciebant enim Patrem, unde Christus erat: *supra 8. Neque me scitis, neque Patrem meum.* Sed falsum est quantum ad eorum intentionem: dixerunt enim, *Hunc autem nescimus* etc. quasi dicant, Nullius auctoritatis est, et quasi apochriphum, ita ut non constet de eo, an a Deo venerit. Per quod videbantur ei imponere illud *Hier. 23. Non mittebam eos, et ipsi currebant.*

g Hic ponitur caeci contra Pharisaeos argutio. Et primo admiratur eorum duritiam. Secundo confutat eorum falsitatem, ibi, *Scimus autem* etc. Sciendum autem circa primum, quod non ea quae frequenter fiunt, et secundum communem modum, miramur, sed insolita, et ardua, sive bona sive mala sint admiramur: nam insolita bona et ardua admiramur, secundum illud *Hester 13. Valde enim admirabilis es Domine, et facies tua* etc. Admiramur etiam ardua mala, secundum illud *Hier. 2. Super hoc obstupescite coeli. Duo enim mala* etc. Secundum hoc ergo respondens caecus, dixit eis, *In hoc mirabile est* etc. quasi dicat, Si aliquem parvum, et nobis similem, non reputaretis alicuius auctoritatis, non esset mirandum; sed quia videtis expressum, et evidens signum divinae virtutis in Christo, et dicitis quia vos nescitis unde sit, valde mirabile est, praesertim quia aperuit mihi oculos. Falsitatem eorum confutat dicens.

h Utitur tali ratione. Quemcunque Deus audit, est a Deo. Sed Deus exaudivit Christum. Ergo est a Deo. Primo ergo ponit primam. Secundo assumit minorem, ibi, *A saeculo non est auditum* etc. Et tertio infert conclusionem, ibi, *Si non esset hic a Deo* etc. Circa primum duo facit. Primo insinuat, quos Deus non audiat. Secundo ostendit, quos Deus audiat, ibi, *Sed si quis Dei cultor est* etc. Non audit autem Deus peccatores: et quantum ad hoc dicit, *Scimus quia peccatores Deus* etc. quasi dicat, In ista opinione ego et vos consentimus, quod non exaudiantur peccatores a Deo. Unde in *Psal. 7. Clamaverunt ad Dominum, et non exaudivit eos: Prover. 1. Tunc invocabunt me, et non audiam.* Sed contra *2. Paral. 6. Si autem peccaverint tibi, neque enim est homo qui non peccet* etc. *Aperiantur quaeso oculi tui, et aures tuae* etc. *Luc. 18.* de Publicano dicitur, *quod descendit iustificatus in domum suam.* Et propter hoc dicit Augustinus, *quod caecus iste adhuc loquitur, ut inunctus nondum perfecte sciens, nam et peccatores exaudit Deus, alias frustra Publicanus diceret, Domine Deus propitius esto mihi peccatori. Si autem verbum caeci salvare volumus, dicendum est, quod Deus non exaudivit peccatores in peccatis persistentes. Exaudivit tamen peccatores de peccatis poenitentes, qui magis sunt computandi in numero poenitentium, quam peccatorum.* Sed insurgit dubitatio. Constat enim quod miracula non fiunt ab hominibus propria virtute, sed per orationem. Peccatores autem frequenter miracula faciunt, secundum illud *Matth. 8. Nonne in nomine tuo prophetavimus, et virtutes multas fecimus;* et tamen Deus non novit eos? Non videtur ergo verum quod caecus dicit, *Scimus quia peccatores* etc. Ad hoc est duplex responsio. Una communis. Oratio enim duo habet, quia scilicet impetrat, et meretur. Quandoque ergo impetrat, et non meretur; quandoque autem meretur, et non impetrat. Et sic nihil prohibet orationem peccatoris impetrare quod petit, absque hoc quod mereatur. Sic ergo Deus audit peccatores, non per modum meriti, sed inquantum ex divina virtute, quam praedicant, impetrant quod petunt. Alia est specialis, in casu isto quo loquebatur, scilicet quando miraculum factum notificabat personam Christi. Sciendum est autem, quod omne miraculum factum testimonium quoddam est. Quandoque ergo miraculum fit in testimonium veritatis praedicatae, quandoque autem in testimonium personae facientis. Est autem attendendum, quod nullum verum miraculum fit nisi virtute divina, et quod Deus nunquam est testis mendacii. Dico ergo quod quandocumque miraculum fit in testimonium doctrinae praedicatae, necessarium est doctrinam illam esse veram, etsi persona praedicans non sit bona. Quando etiam fit in testimonium personae, necesse est similiter, quod persona illa sit bona. Constat autem, quod miracula Christi fiebant in testimonium personae eius: *supra 5. Opera quae dedit mihi Pater, ut perficiam ea, testimonium perhibent de me.* Hoc ergo modo loquendo caecus dixit, quod *nunquam Deus peccatores exaudit*, scilicet quod faciant miracula attestantia sanctitati peccatorum. Consequenter cum dicit.

i Ostendit, quod iusti exaudiuntur a Deo, et per modum meriti. Ubi sciendum est, quod operatio miraculorum attribuitur fidei: *Matth. 21. Si dixeritis huic monti* etc. Cuius ratio est, quia miracula fiunt per omnipotentiam Dei, cui fides innititur. Qui ergo vult impetrare a Deo aliquid, oportet quod habeat fidem: *Iacob. 1. Postulet autem in fide.* Si autem vult merendo impetrare, oportet quod faciat Dei voluntatem. Et ista duo hic ponuntur. Quantum ad primum dicit, *Sed si quis Dei cultor est*, per sacrificia et hostias: *Isa. 19. Colent eum in hostiis* etc. in his enim consistit cultus latriae, quae fidei attestatur. Quantum ad secundum dicit, *Et voluntatem eius facit*, implendo eius mandatum, *hunc* supple *exaudieit Deus.*

k Hic assumit minorem suae rationis; quasi dicat, Ex ipso opere eius, quod adhuc nullus hominum fecit, manifestum est, quod per operationem Dei hoc fecit, et quod exauditus est a Deo: *infra 16. Si opera non fecissem in eis quae nemo alius* etc.

l Hic infert conclusionem; quasi dicat, Ex quo talia opera operatur, manifestum est, quod est a Deo: nam nisi esset hic a Deo, non poterat facere quicquam, scilicet libere, constanter, et veraciter: quia, ut dicitur *infra 13. Sine me nihil potestis facere.*

m Hic Pharisaei caecum condemnant. In qua quidem condemnatione triplicem defectum sive peccatum incurrunt, scilicet mendacii, superbiae, et iniustitiae. Mendacii quidem, caecitatem improperando; unde dicunt, *In peccatis natus es totus.* Ubi sciendum est, Iudaeos huius opinionis fuisse, quod omnes infirmitates, et adversitates temporales provenirent hominibus propter eorum praecedentia peccata, quam quidem opinionem asserit Eliphaz dicens *Iob 4. Recordare obsecro, quis unquam innocens periit, aut quando recti deleti sunt? quin potius vidi eos, qui operantur iniquitatem* etc. Cuius quidam opinionis ratio est, quia in veteri lege, et pro bonis praemia temporalia, et pro malis poenae temporales promittebantur: *Isa. 1. Si volueritis et audieritis me* etc. Videntes ergo, quod iste homo caecus natus fuerat, credebant, quod hoc contigisset ei propter sua peccata; et ideo dicunt, *In peccatis natus* etc. Sed falsum dicunt, quia *supra eodem* Dominus dicit: *Neque hic peccavit, neque parentes eius: Eccl. 20. Est correctio mendax* etc. Addunt autem, *totus*, ut ostendant, quod non solum est peccatis inquinatus quantum ad animam, secundum quod omnes nascuntur peccatores, sed etiam, quod peccatorum vestigia appareant in corpore per caecitatem. Vel secundum Chrysostomum *totus, idest toto tempore vitae tuae, et a primaeva aetate in peccatis es.* Superbiae vero defectum incurrunt, contemnendo caeci doctrinam, cum dicunt, *tu doces nos?* quasi dicerent, Non es dignus. In quo apparet eorum superbia: nullus enim homo quantumcumque sapiens, debet a quocumque parvo doctrinam repellere: unde Apostolus *1. Cor. 14.* docet quod si minori aliquid revelatum fuerit, quod tunc maiores debent tacere, et eum audire: *Daniel. 13.* dicitur, *quod totus populus, et seniores audierunt iudicium pueri iunioris*, scilicet Danielis, *cuius spiritum Dominus suscitavit.* Iniustitiae autem defectum incurrunt, iniuste eum eiiciendo; unde dicitur, quod *eiecerunt eum foras*, scilicet propter veritatis confessionem. In caeco autem iam impletur quod Dominus dixerat *Luc. 6. Beati eritis cum vos oderint homines, et separaverint vos, et eiecerint* etc.

LECTIO IV.

Audivit Iesus, quia eiecerunt eum foras, et cum invenisset eum, dixit ei: Tu credis in Filium Dei?

b Respondit ille, et dixit: Quis est Domine, ut credam in eum?

c Et dixit ei Iesus: Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est.

d At ille ait: Credo Domine. Et procidens adoravit eum.

e Et dixit ei Iesus: In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant: et qui vident, caeci fiant.

f Et audierunt quidam ex Pharisaeis, qui cum ipso erant, et dixerunt ei: Numquid et nos caeci sumus?

g Dixit eis Iesus: Si caeci essetis, non haberetis peccatum. Nunc vero dicitis, quia videmus, peccatum vestrum manet.

LECTIO IV.

Postquam Evangelista ostendit, quomodo Iudaei caecum in veritate persistentem eiecerunt; hic ostendit, quomodo Iesus eum receperit et instruxerit. Et primo ponitur Christi instructio. Secundo caeci devotio, ibi, *At ille ait: Credo Domine.* Tertio devotionis eius commendatio, ibi, *Dixit ei Iesus: In iudicium* etc. Circa primum tria facit. Primo proponit studium Christi ad instruendum. Secundo desiderium caeci ad credendum, ibi, *Respondit ille, et dixit: Quis est Domine?* Tertio fidei documentum ad perficiendum, ibi, *Dixit ei Iesus: Et vidisti* etc. Studium autem Christi ad instruendum describitur ex tribus. Primo ex diligenti consideratione eorum quae circa caecum agebantur: sicut enim princeps diligenter considerat ea quae suus athleta patitur propter eum, ita et Christus ea quae caecus patiebatur propter veritatem, et sui confessionem, diligenter attendit; et ideo dicit, quod *audivit Iesus*, idest diligenter attendit, *quod Pharisaei eiecerunt eum foras*, scilicet ex templo: *Hier. 18. Attende Domine ad me, et ad voces adversariorum* etc. Secundo ex diligenti inquisitione; unde subdit, *Et cum invenisset eum* etc. illud enim inveniri dicitur, quod diligenter quaeritur: *Luc. 14. Quaerit diligenter, donec inveniat.* Ex quo videtur, quod Christus solum eum quaerat, quia in illo solo plus invenit de fide, quam in omnibus aliis. Unde colligitur, quod plus diligitur unus iustus a Deo, quam decem millia peccatorum: *Hier. 13. Pretiosior erat vir auro* etc. Et *Gen. 17. Dominus pro decem iustis voluit servare Sodomam.* Tertio ex seriosa interrogatione; unde *dixit ei: Tu credis* etc. Iste caecus typum baptizandorum gerebat. Unde etiam consuetudo inolevit in Ecclesia, ut baptizandi interrogentur de fide: *1. Pet.*

2. *Nos salvos facit baptisma* etc. *bonae conscientiae interrogatio in Deum.* Interrogans autem de fide non dicit, *credis*, in Christum, sed *in Filium Dei;* quia, ut Hilarius dicit, *Futurum erat, ut aliqui Christum confiterentur, quem tamen Filium Dei, et Deum negarent*, quod postmodum Arius finxit. Unde per hoc error eius manifeste excluditur: nam si Christus non esset Deus, non esset in eum credendum, cum solus Deus sit obiectum fidei, quae in prima veritate quiescit. Unde et signanter dicit *in Filium:* nam bene possum credere alicui creaturae, puta Petro, et Paulo, non tamen in Petrum, sed in Deum solum sicut in obiectum. Unde patet quod Filius Dei non est creatura: *Ioan. 14. Creditis in Deum, et in me credite.*

b Hic ponitur desiderium caeci ad credendum. Sciendum est autem circa hoc, quod caecus iste adhuc non viderat Christum corporaliter: nam quando Christus linivit oculos suos, et misit eum ad natatoria Syloe, nondum viderat eum, et antequam ad eum reverteretur, postquam lavit et vidit, detentus fuit a Pharisaeis et Iudaeis. Licet autem corporaliter eum non vidisset, credebat tamen eum qui aperuit oculos suos, esse Filium Dei; et ideo in verba desiderantis, et valde inquirentis animae prorumpit dicens, *Quis est Domine*, scilicet Filius Dei, qui aperuit mihi oculos, *ut credam in eum.* Ex quo hic apparet, quod eum ex parte cognoscebat, et ex parte ignorabat: nisi enim eum cognovisset, non tam constanter pro eo disputasset, et si non ignorasset, non utique dixisset, *Quis est Domine: Isaiae 26. Anima mea desideravit te in nocte,* scilicet ignorantiae. Sed quia, ut dicitur *Sap. 3. Praeoccupat eos qui se concupiscunt*, scilicet sapientia; ideo caeco se concupiscenti demonstrat, cum dicit.

c In quo ponitur documentum fidei, quo Christus eum instruit. Et primo commemorat ei susceptum beneficium, dicens, *Et vidisti eum*, scilicet corporaliter, qui prius nullum videbas; quasi dicat, Ab ipso virtutem videndi accepisti: *Luc. 12. Beati oculi qui vident, quae vos videtis.* Et *Luc. 2. Nunc dimittis servum tuum Domine, quia viderunt oculi* etc. Secundo ponitur documentum cum dicit, *Et qui loquitur tecum* et caet. *Hebr. 1. Novissime locutus est nobis in Filio* et caet. Ex his ergo verbis confutatur error Nestorii, qui dixit aliud suppositum in Christo Filii Dei, aliud filii hominis: nam qui loquebatur ex Maria natus est, et hominis filius, et ipse idem qui loquitur est Filius Dei, ut Dominus dicit. Non est ergo alius et alius, quamvis natura non sit eadem utriusque. Consequenter cum dicit.

d Ponitur devotio fidei in caeco. Et primo fidem quam credit corde, confitetur ore, dicens, *Credo Domine: Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore* etc. Secundo protestatur eam opere; unde *procidens adoravit eum.* Per quod ostendit se credere eius divinam naturam, quia mundata conscientia cognoscit illum, non solum filium hominis, quod exterius videbatur, sed filium Dei, qui carnem susceperat: nam adoratio debetur soli Deo: *Deut. 18. Dominum Deum tuum adorabis.* Consequenter cum dicit.

e Hic commendatur caeci devotio. Et primo ponitur devotionis caeci commendatio. Secundo Iudaeorum murmuratio, ibi, *Audierunt quidam* etc. Tertio murmurantium confutatio, ibi, *Dixit eis Iesus: Si caeci essetis* etc. Commendatur autem caecus ex fidei illuminatione; unde dicit, *In iudicium ego in hunc mundum* etc. Contra. *Supr. 3.* dicitur, *Non enim misit Deus Filium suum in mundum ut iudicet mundum* etc. Respondeo. Loquitur de iudicio condemnationis, de quo dicitur *supr. 5. Qui mala egerunt, ibunt in resurrectionem iudicii*, idest condemnationis, ad quod non misit Deus Filium suum in primo adventu, sed potius ad salvandum; hic vero loquitur de iudicio discretionis, de quo dicitur *in Ps. 42. Iudica me Deus, et discerne causam meam* etc. nam ad hoc venit, ut discerneret bonos a malis, et hoc ostendunt verba sequentia, scilicet, *Ut qui non vident, videant, et qui vident* etc. Nam secundum Augustinum illi non vident qui reputant se videre; illi autem qui reputant se non videre, vident. Dicuntur autem homines caeci spiritualiter, in quantum habent peccata: *sup. 2. Excaecavit eos malitia eorum* etc. Ille ergo reputat se videntem, qui peccata sua non recognoscit; non videre autem se reputat, qui recognoscit se peccatorem. Primum est proprium superborum. Secundum est humilium. Est ergo sensus. *In iudicium veni, ut videntes* etc. ut discernam humiles a superbis. Dies enim erat inter lucem et tenebras discernens, ut scilicet humiles, *qui non vident*, idest reputant se peccatores, *videant* illuminati per fidem, *et qui vident*, idest superbi, *caeci fiant*, idest remaneant in tenebris. Secundum Chrysostomum exponitur de iudicio condemnationis, ita tamen quod hoc quod dicit, *In iudicium ego* etc. non accipiatur causaliter, sed consecutive; quasi dicat, Me veniente in mundum consecutum est in quibusdam iudicium condemnationis, inquantum in aliquibus condemnationis causa magis crevit. Simile dicitur *Luc. 2. Ecce positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum:* non quod ipse sit causa ruinae, sed quia ex adventu suo hoc consequitur. Et subditur, *ut qui non vident*, scilicet Gentiles carentes lumine divinae notitiae, *videant*, idest admittantur ad cognitionem Dei: *Isaiae 9. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit* etc. *et qui vident*, scilicet Iudaei habentes Dei cognitionem: *Psal. 75. Notus in Iudaea Deus; caeci fiant*, idest ab ipsa Dei cognitione excidant: et hoc expresse tangit Apostolus *Rom. 9. Gentes quae non sectabantur iustitiam* etc.

f Hic ponitur murmur Iudaeorum. Quia enim verba Domini carnaliter intellexerunt, videntes caecum corporaliter illuminatum, et intelligentes, quod Dominus commendaret in ipso solum lumen faciei, et non mentis, crediderunt similiter quod comminaretur eis corporalem caecitatem, et exprobraret, cum dixit *caeci fiant;* et ideo dicit quod *audierunt quidam ex Pharisaeis, qui cum ipso erant*, verba praedicta. Ideo autem dicit, *qui cum ipso erant*, ut ostendat eorum instabilitatem: quia quandoque cum ipso sunt propter aliqua miracula quae vident; sed tamen ab eo recedunt, cum aperitur eis veritas: *Matt. 13. Ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt. Et dixerunt ei: Numquid et nos caeci sumus?* scilicet corporaliter, quamvis spiritualiter caeci essent: *Matth. 6. Sinite illos, caeci sunt, et duces caecorum.*

g Hic ponitur Iudaeorum confutatio, ubi secundum expositionem Augustini manifestatur intentio praece

dentium, ut scilicet ostendatur de qua caecitate loquitur Dominus, quia de spirituali. Dicit ergo, *Si caeci essetis*, idest vos caecos reputaretis, recognoscentes per humilitatem peccatum vestrum, *non haberetis peccatum*, quia curreretis ad remedium: peccatum enim remittitur per gratiam, quae non datur nisi humilibus: *Iac. 4. Humilibus autem dat gratiam. Nunc vero dicitis quia videmus*, idest superbe vos videre putantes, non recognoscitis vos peccatores, *peccatum vestrum manet*, idest non remittitur: *Iac. 4. Deus superbis resistit.* Secundum Chrysostomum exponitur de caecitate corporali, ut sit sensus. *Si caeci essetis*, corporaliter non haberetis peccatum, de hoc quod caeci essetis, quia cum sit corporalis defectus, non habet rationem peccati. *Nunc vero quia dicitis* etc. peccatum vestrum magis arguitur, quia videntes oculis corporalibus miracula quae ego facio, non creditis mihi: *Isa. 6. Excaeca cor populi huius.* Vel aliter. *Si caeci essetis*, idest ignorantes iudiciorum Dei, et sacramentorum legis, *non haberetis peccatum*, supple tantum; quasi dicat, Si ex ignorantia peccaretis, peccatum vestrum non esset adeo grave; *nunc vero quia dicitis videmus*, idest arrogatis vobis scientiam legis, et cognitionem Dei, et tamen peccatis, ideo *peccatum vestrum manet*, idest aggravatur: *Luc. 12. Servus, qui scit voluntatem Domini sui* etc.

CAPUT DECIMUM

LECTIO PRIMA.

Amen amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est, et latro.

b Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium.

c Huic ostiarius aperit, et oves vocem eius audiunt, et proprias oves vocat nominatim, et educit eas, et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit.

d Et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem eius.

e Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo, quia non noverunt vocem alienorum.

LECTIO PRIMA.

Postquam Dominus ostendit, quod eius doctrina habet illuminativam virtutem; hic consequenter ostendit, quod habet virtutem vivificativam. Et primo ostendit hoc verbo. Secundo miraculo, *11. cap.* ibi, *Erat autem quidam languens* etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit se habere virtutem vivificativam. Secundo ostendit vivificandi modum, ibi, *Ego sum pastor bonus* etc. Tertio ostendit vivificandi potestatem, ibi, *Dissensio itaque facta est* etc. Prima pars dividitur in tres. Primo enim Dominus proponit quandam parabolam. Secundo Evangelista insinuat necessitatem expositionis ipsius, *Hoc proverbium dixit eis* etc. Tertio Dominus exhibet parabolae expositionem, ibi, *Dixit eis iterum Iesus* etc. Parabolam autem proponit eis dicens, *Amen dico vobis*. Quae quidem ex duobus est, scilicet de fure, et pastore ovium. Unde circa eam tria facit. Primo proponit conditionem furis et latronis. Secundo pastoris, ibi, *Qui autem intrat per ostium* etc. Tertio effectum utriusque, ibi, *Et oves illum sequuntur* etc. Ad intellectum autem huius primo considerandum est quae sint oves: quae quidem sunt fideles Christi, et qui sunt in gratia Dei: *Ps. 94. Nos autem populus eius, et oves pascuae eius: Ezec. 35. Vos autem oves pascuae meae homines estis.* Ovile ergo ovium est congregatio fidelis populi: *Mich. 2. Congregabo Iacob totum* etc. Ostium autem ovilis aliter accipitur secundum Chrysostomum, et aliter secundum Augustinum. Nam secundum Chrysostomum ostium vocat Christus Scripturas sacras, secundum illud *Col. 4. Orantes simul pro nobis, ut Deus aperiat ostium sermonis.* Dicitur autem sacra Scriptura ostium, ut Chrysostomus dicit. Primo, quia per ipsam accessum habemus ad Dei cognitionem: *Rom. 1. Quod autem promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo* etc. Secundo, quia sicut ostium oves custodit, ita sacra Scriptura conservat vitam fidelium: *supra 5. Scrutamini Scripturas*, quia vos putatis vitam habere in ipsis. Tertio quia ostium lupos supervenire non permittit, sic sacra Scriptura arcet haereticos a nocumento fidelium: *2. Ti. 3. Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est* etc. Iis ergo non intrat per ostium, qui ad docendum populum non ingreditur per sacram Scripturam: unde Dominus de talibus dicit *Isa. 2. Sine causa colunt me, docentes* etc. *Mat. 3. Irritum fecistis mandatum Dei.* Haec est ergo furis conditio, ut non intret per ostium, sed aliunde. Addit autem *ascendit*, quod et parabolae congruit, dum fures non intrantes per ostium, conscendunt parietes, et praecipitant se in ovili. Congruit etiam veritati, quia causa quare aliqui doceant aliter, quam sapiat sacra Scriptura, praecipue ex superbia provenit: *1. Ti. 6. Si quis aliter docet, et non acquiescit sacris sermonibus, superbus est, nihil sciens:* et quantum ad hoc dicit, *ascendit*, idest per superbiam. Qui inquam sic *aliunde ascendit*, *ille fur est*, rapiendo quod non est suum, *et latro*, occidendo quod rapit: *Abdias 1. Si fures intrassent ad te* etc. Et secundum hanc expositionem continuatur ad praecedentia hoc modo. Quia enim Dominus dixerat *Si caeci essetis* etc. possent respondere Iudaei, et dicere, non est ex nostra caecitate, quod tibi non credimus, sed ex tuo errore, propter quem a te avertimur; et ideo Dominus hoc excludens, vult ostendere, quod non est erroneus, quia intrat per ostium, idest per sacram Scripturam, idest docet ea quae sacra Scriptura continet. Sed contra hoc est, quod Dominus *infra eodem* exponens dicit, *Ego sum ostium* etc. Ex quo videtur, quod per ostium debet intelligi Christus. Ad quod Chrysostomus dicit, quod in hac parabola Dominus dicit se esse et ostium, et pastorem. Unde secundum quod ipse diversimode se vocat, diversimode dicitur ostium: quia secundum quod dicit se pastorem, oportet quod aliud sit ostium quam ipse, quia non est idem pastor et ostium. Nihil autem aliud a Christo convenientius potest dici.

ostium quam sacra Scriptura, propter rationes praedictas. Convenienter ergo sacra Scriptura ostium dicitur. Secundum Augustinum hic per ostium intelligitur Christus: et hoc quia per ipsum intratur: *Ap. 4. Post hoc vidi ostium magnum* etc. Quicumque ergo intrat in ovile, oportet, quod per ostium, scilicet Christum, intret, et non aliunde. Sed attendendum est, quod intrare in ovile competit pastori, et ovi: ovi quidem, ut ibi conservetur, pastori autem ut oves conservet. Si ergo velis intrare sicut ovis, ut ibi conserveris, vel sicut pastor, ut oves conserves, oportet te per Christum intrare in ovile, non aliunde quam per Christum: sicut philosophi qui tractaverunt de principalibus virtutibus, et Pharisaei, qui caeremoniales traditiones statuerunt. Sed isti non sunt pastores, neque oves, quia, ut Dominus dicit, *qui non intrat per ostium in ovile ovium*, scilicet per Christum, *sed aliunde, fur est et latro*, quia se et alios occidit: nam Christus est ostium ovilis, idest congregationis fidelium, et non alius: *Rom. 5. Pacem habemus per Christum ad Deum, per quem* etc. *Act. 4. Non est aliud nomen sub caelo datum* etc. Et secundum hanc expositionem continuatur ad praecedentia hoc modo. Quia enim dicebant se videre sine Christo, secundum quod dixit, *Nunc quia dicitis, videmus, peccatum* etc. ideo Dominus ostendit hoc esse falsum, quia non intrat per ostium, dicens, *Amen amen dico vobis*. Sciendum autem, quod ut qui sicut ovis per ostium non intrat, non potest conservari, ita nec qui ut pastor intrat, conservari potest, nisi per ostium intret, scilicet per Christum, per quod quidem ostium intraverunt veri pastores, de quibus *Heb. 4. Nemo sibi assumit honorem* etc. Mali vero pastores non intrant per ostium, sed per ambitionem, et potentiam saecularem, et simoniam, et isti sunt fures et latrones: *Ose. 8. Ipsi regnaverunt, et non ex me, principes extiterunt, et non cognovi*, idest non approbavi: et dicit, *sed ascendit aliunde*, quia ostium istud, scilicet Christus, cum sit parvum per humilitatem, *Matth. 11. Discite a me* etc. non possunt intrare nisi qui Christi humilitatem imitantur. Qui ergo non intrant per ostium, aliunde ascendunt, idest superbi sunt, et non imitantur illum qui cum Deus esset, factus est homo, et humilitatem suam non recognoscit.

b Hic agit de pastore. Et primo ponit pastoris conditionem. Secundo ostendit per signa, quod iste sit pastor, ibi, *Huic ostiarius* etc. Conditio autem veri pastoris est intrare per ostium, idest testimonia sacrae Scripturae; unde dicebat *Luc. ult. Oportet impleri omnia, quae scripta sunt in lege* etc. *Pastor verus* et caet. *Hier. 17. Ego non sum turbatus te pastorem sequens: Eccl. 34. Sicut pastor* etc. Sed si Christus intelligatur per ostium, ut Augustinus exponit, sic intrans per ostium, intrat per seipsum; et hoc est proprium Christi: nam nullus potest intrare ostium, scilicet ad beatitudinem, nisi per veritatem, quia nihil aliud est beatitudo, quam gaudium de veritate. Christus autem inquantum Deus, veritas est; et ideo inquantum homo intrat per seipsum, scilicet per veritatem, quae est ipse inquantum Deus. Nos autem non sumus ipsa veritas, sed sumus filii lucis per participationem lucis verae et increatae; et ideo oportet nos per veritatem, quae est Christus, intrare: *infr. 17. Sanctifica eos in veritate: infra eod. Per me si quis introierit, salvabitur*. Sed si quis etiam intrare vult, ut pastor, oportet quod intret per ostium, idest Christum, scilicet secundum eius veritatem, voluntatem et ordinationem: unde dicitur *Ezech. 30. Dabo eis pastorem* etc. quasi diceret, Per me dari debent, et non per alios, seu per seipsos.

c Hic ponit signa boni pastoris, quae sunt tria. Primum sumitur ex parte ostiarii, scilicet quod ab eo introducatur: et quantum ad hoc dicitur *Ostiarius aperit*, qui scilicet ostiarius secundum Chrysostomum ille est, qui viam aperit ad cognitionem sacrae Scripturae, qui primus fuit Moyses, qui sacras Scripturas primus accepit, et instituit; et hic aperit Christo: quia, ut dicitur *supra 5. Si crederetis Moysi, crederetis forte et mihi, de me enim ille scripsit*. Vel secundum Augustinum ostiarius est ipsemet Christus, quia ipsemet introducit homines ad seipsum. Dicit ipse se aperit, qui seipsum exponit, ut non nisi per eius gratiam intremus: *Eph. 2. Gratia salvati estis*. Nec refert si Christus qui est ostium, ipse idem sit ostiarius: nam quaedam in spiritualibus congruunt, quae in corporalibus esse non possunt. Magis autem differre videtur pastor et ostium, quam ostium et ostiarius. Cum ergo Christus dicatur pastor et ostium, ut dictum est, multo magis potest dici ostium, et ostiarius. Sed si aliam personam ostiarii quaeris, quam Moysen et Christum, vide ostiarium Spiritum sanctum, ut Augustinus dicit. Ad officium enim ostiarii pertinet, ut ostium aperiat: et de Spiritu sancto dicitur *infra 4. Docebit vos omnem veritatem:* Christus enim est ostium, inquantum est veritas. Secundum signum sumitur ex parte ovium, scilicet quod ei obediant: et hoc est, quod dicitur, *Et oves vocem eius audiunt:* quod quidem si ex similitudine naturalis pastoris attenditur, rationabiliter dicitur, quia sicut oves ex consueta imaginatione recognoscunt vocem pastoris, sic et fideles iusti vocem Christi audiunt: *Ps. 94. Hodie si vocem eius audieritis*. Sed contra. Multi sunt oves Christi, qui tamen vocem eius non audierunt, sicut Paulus. Item aliqui audierunt, et non fuerunt oves, sicut Iudas. Ad quod dici posset, quod Iudas pro tempore ille ovis Christi erat, quantum ad praesentem iustitiam. Paulus autem quando vocem Christi non audiebat, non erat ovis, sed lupus; sed vox Christi adveniens mutavit lupum in ovem. Haec autem responsio sustineri posset, si non contrarietur ei quod dicit *Ez. 34. Quod confractum fuerat non alligastis, et quod erroneum* etc. Ex quo videtur quod adhuc quando confractae et erroneae erant, oves erant. Et ideo dicendum, quod loquitur hic Dominus de ovibus suis non solum secundum praesentem iustitiam, sed etiam secundum aeternam praedestinationem: est enim quaedam vox Christi, quam nullus nisi praedestinatus audire potest, scilicet qui *perseveraverit usque ad finem, Matth. 10*. Ideo etiam dicit, *et oves vocem eius audiunt*, quia possent se excusare de eorum infidelitate dicentes, quod non solum ipsi, sed etiam nullus ex principibus credit in eum; unde ad hoc respondens dicit, *Et oves vocem eius*; quasi dicat, Ideo ipsi non credunt, quia non sunt de ovibus meis. Tertium signum sumitur ex actibus ipsius pastoris: et quan-

tum ad hoc dicit, *proprias oves vocat nominatim.* Ubi ponit quatuor actus boni pastoris. Primo quidem, quod oves cognoscit; unde dicit, quod *proprias oves vocat nominatim.* In quo ostendit cognitionem et familiaritatem suam ad oves: illos enim ex nomine vocamus, quos familiariter cognoscimus: *Exo. 34. Ego novi te ex nomine;* et quidem ad officium boni pastoris pertinet, secundum illud *Prov. 27. Diligenter considera vultum pecoris tui:* et hoc quidem convenit Christo secundum praesentem cognitionem. Vel magis secundum aeternam praedestinationem, quas ab aeterno nomine tenus novit: *Ps. 146. Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus eis nomina vocat: 2. Ti. 2. Novit Dominus qui sunt eius.* Secundo vero, quod eas educit, idest segregat, a societate impiorum: *Ps. 106. Eduxit eos de tenebris, et umbra mortis.* Tertio quia iam eductas ab impiis, et inductas in ovile, iterum *educit eos*, ex ovili. Primo quidem in salutem aliorum: *Isa. ult. Mittam ex eis qui salvati fuerint in Lydiam: Matth. 10. Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum,* ut scilicet de lupis faciatis oves. Secundo vero in directionem et viam salutis aeternae: *Luc. 1. Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.* Quarto vero eas praecedit exemplo bonae conversationis; unde dicit, *Et ante eas vadit:* quod quidem in pastore corporali non est ita, quia potius sequitur, secundum illud *Ps. 77. De post foetantes accepit eum.* Bonus autem pastor ante eas vadit per exemplum: *1. Petr. ult. Neque ut dominantes in clero, sed forma facti* etc. Christus autem utraque missione ante eas vadit: quia primus per doctrinam veritatis mortem subiit: *Matth. 16. Si quis vult post me venire, abneget* etc. Et praecessit omnes in vitam aeternam: *Mich. 1. Ascendit pandens iter* etc.

d Hic agit de effectu utriusque, furis scilicet et pastoris in ovibus. Et primo ponit effectum boni pastoris. Secundo effectum lupi et furis, ibi, *Alienum autem.* Dicit ergo, quod dictum est de conditionibus utriusque, sed oves sequuntur illum, qui scilicet ante eas vadit; et hoc quidem in promptu est, quia subditi sequuntur vestigia Praelatorum, ut dicitur *1. Pet. 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum* etc. *Iob 23. Vestigia eius secutus est pes meus;* et hoc ideo, *quia sciunt vocem eius*, idest cognoscunt, et delectantur in ea: *Cant. 2. Sonet vox tua in auribus meis* etc. Effectus autem furis est, ut oves eum non diu sequantur, sed ad tempus; unde dicit.

e Idest, doctorem mendacem, et haereticum non sequuntur: *Ps. 17. Filii alieni mentiti sunt mihi* etc. Sic et Paulus doctores mendaces non dio secutus est, *sed fugiunt ab eo.* Et hoc ideo, quia, ut dicitur *1. Cor. 14. Corrumpunt bonos mores* etc. Ideo autem fugiunt, *quia non noverunt,* idest non approbant, *vocem alienorum,* idest doctrinam eorum quae serpit ut cancer.

LECTIO II.

Hoc proverbium dixit eis Iesus: Illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.

b Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico vobis: quia ego sum ostium ovium.

c Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones: sed non audierunt eos oves. Ego sum ostium.

d Per me si quis introierit, salvabitur.

e Et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet.

f Fur non venit, nisi ut furetur, et mactet, et perdat.

g Ego veni, ut vitam habeant, et abundantius habeant.

LECTIO II.

Hic ponit Evangelista necessitatem exponendo suprapositam similitudinem, quae quidem necessitas causatur ex audientium ignorantia. Primo vero tangit ignorantiae causam. Secundo ipsam ignorantiam manifestat. Causa autem ignorantiae fuit proverbialis Christi locutio; et hoc est, quod dicit, *Hoc proverbium dixit eis Iesus.* Proverbium autem dicitur proprie, quando loco alterius ponitur aliud, cum scilicet unum verbum ex similitudine alterius datur intelligi: quod etiam parabola dicitur. Loquebatur autem in proverbiis Dominus primo quidem propter malos, ut mysteria regni caelestis eis occultaret: *Luc. 9. Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, caeteris autem* etc. Secundo vero propter bonos, ut ex proverbiis exercerentur ad inquirendum. Unde postquam Dominus turbis proverbia, seu parabolas proposuit, discipuli seorsum Christum interrogabant, ut habetur *Matth. 13.* et *Mar. 14.* unde et Augustinus dicit: *Pascit Dominus manifestis,* scilicet fideles; *turbas exercet obscuris,* scilicet discipulos. Ignorantiam manifestat, cum dicit, *Illi autem non intellexerunt quid loqueretur.* Ignorantia autem, quae proveniebat ex proverbiis a Christo propositis, utilis quidem erat, et damnosa. Sed utilis bonis, et iustis ad exercitium in Dei laudem: nam dum ea non intelligunt, credunt, glorificant Dominum, et eius sapientiam supra se existentem: *Prov. 25. Gloria Dei est celare verbum.* Damnosa autem malis, quia non intelligentes blasphemant, secundum illud *in Canonica Iudae: Quaecumque ignorant, blasphemant:* nam, ut Augustinus dicit, *cum verba evangelii audiunt pius et impius, et ambo non intelligunt, pius dicit, verum est, et bonum est, quod dicit, sed nos non intelligimus. Et hic quidem iam pulsat, cui dignum est aperiri, sed si perstitat, impius dicit: Nihil dixit, malum est, quod ait.*

b Hic Dominus exponit similitudinem. Si autem recte consideretur praedicta similitudo, duas principales clausulas continebat, ad quas aliae consequuntur. Quarum prima est, *Qui non intrat per ostium in ovile* etc. Secunda vero est, *Qui intrat per ostium*

pastor; et ideo ista pars dividitur in duas. Primo enim exponit primam clausulam. Secundo secundam, ibi, *Ego sum pastor bonus.* Circa primum duo facit. Primo exponit, quae prima clausula continebat. Secundo probat ea, ibi, *Ego sum ostium.* Fit autem mentio in prima clausula de ostio, fure, et latrone. Primo exponit primum. Secundo secundum, ibi, *Omnes quotquot venerunt, fures sunt* etc. Quantum ad primum dicit, *Dixit ergo eis iterum Iesus,* ut scilicet eos attentiores reddat, et intelligerent similitudinem: *Prov. 1. Animadvertet parabolam, et interpretationem* etc. *Amen amen dico vobis,* idest vere, *Ego sum ostium.* Officium enim ostii est, ut per ipsum quis ad domus interiora ingrediatur: et hoc Christo convenit: nam per eum oportet quemlibet ad Dei secreta intrare: *Ps. 117. Haec porta Domini,* scilicet Christus, *et iusti intrabunt in eam.* Dicit autem *ovium,* quia non solum pastores per Christum introducuntur in praesentem ecclesiam, vel in aeternam beatitudinem per Christum ingrediuntur, sed etiam oves: unde *infr. eod. Oves meae vocem meam audiunt* etc. *Et ego vitam aeternam do eis.* Consequenter cum dicit.

c Exponit quod dixit de fure, et latrone. Et primo ostendit quis sit fur, et latro. Secundo ponit signum huius. Circa primum autem cavendus est error Manichaeorum, qui damnantes vetus Testamentum ex hoc, quod dicitur, *Omnes quotquot* etc. dicunt patres veteris Testamenti, qui fuerunt ante Christum, malos fuisse, et damnatos. Sed hoc esse falsum apparet ex tribus. Primo quidem ex his, quae in parabola dicta sunt. Quod hic dicitur *Omnes quotquot venerunt,* ponitur ut expositivum praecedentium; ibi autem dicitur quod intraverunt etc. Illi ergo omnes quotquot venlunt, scilicet non per me, idest non intrantes per ostium, *fures sunt et latrones.* Constat autem quod Patriarchae, et Prophetae omnes per ostium, idest Christum, intraverunt, quos Christus venturus praecones mittebat: licet enim ex tempore carnem acceperit, et factus fuerit homo, ab aeterno tamen erat Verbum Dei: *Heb. 11. Iesus Christus heri, et hodie* etc. Prophetae autem missi sunt per verbum Dei, et sapientiam: *Sap. 7. Per nationes in animas sanctas se transfert,* scilicet Dei sapientia, *prophetas, et amicos Dei constituit;* at ideo signanter in prophetia legimus, verbum Domini factum esse ad hunc, vel ad illum prophetam, qui per participationem verbi Dei prophetaverunt. Secundo ex hoc, quod Dominus dicit *venerunt;* quasi dicat, propria auctoritate, et non a Deo missi seipsos ingerentes. De quibus *Hier. 23. Non mittebam eos* etc. Isti quidem non venerunt a verbo Dei: *Ezec. 33. Vae prophetis insipientibus* etc. Tales non fuerunt patres veteris Testamenti, ut dictum est. Tertio ex ipso facto, quod ostendit verborum consequentia: nam hic dicitur *Non audierunt eos oves* etc. Illi ergo quos audierunt oves, non fuerunt fures et latrones. Populus autem Israel prophetas audivit. Propterea illi qui non audierunt, in sacra Scriptura vituperantur: *Act. 7. Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Matth. 13. Hierusalem Hierusalem, quae occidis prophetas, et lapidas eos* etc. Sic ergo errore exeluso dicendum est, *Omnes quotquot venerunt,* scilicet praeter me, et praeter divinam inspirationem, et auctoritatem, et non cum intentione divinae gloriae quaerendae, sed propriae usurpandae, *fures sunt,* inquantum, quod non suum est, scilicet auctoritatem, sibi usurpant: *Isa. 1. Principes tui infideles, socii furum: et latrones,* quia per pravam doctrinam occidunt: *Matth. 21. Vos autem fecistis illam speluncam latronum: Osee 6. Particeps latronum interficientium in via pergentes.* Sed *eos,* scilicet fures et latrones, *oves,* praedestinatae, *non audierunt,* scilicet perseveranter, alias non fuissent de ovibus Christi, quia alienum non sequuntur, sed fugiunt ab eo, ut dicitur *sup. eod.* Hoc etiam praecipitur *Deut. 12. Non audias verba illius prophetae, aut somniatoris. Ego sum ostium.* Hic manifestat expositionem. Et primo expositionem ostii. Secundo furis, ibi, *Fur non venit.* Circa primum duo facit. Primo resumit quod intendit exponere. Secundo exponit. Resumit autem quod dixit, *Ego sum ostium: Cant. ult. Si est ostium, compingamus* etc. idest attribuamus ei virtutem imputrescibilem. Exponit autem cum dicit.

d Ubi primo ostendit, quod competit ei usus ostii, qui est salvare oves. Secundo insinuat salvationis modum, ibi, *Ingredietur.* Salvat autem ostium arcendo interiores, ne progrediantur, et defendendo ab exterioribus, ne invadantur: et hoc competit Christo, nam per ipsum salvamur, et protegimur. Et hoc est quod dicit, *per me,* scilicet ostium, *si quis,* non fictus, *introierit,* ad societatem ecclesiae et fidelium, *salvabitur,* suppie, si perseveraverit: *Act. 4. Non est aliud nomen sub coelo datum hominibus* etc. *Rom. 5. Multo magis salvi erimus* etc. Modus autem salutis ponitur, cum dicit.

e Quae quidem verba quadrupliciter exponi possunt. Primo quidem secundum Chrysostomum nihil aliud debent intelligi quam securitas et libertas adhaerentium Christo: nam qui aliunde ascendit quam per ostium, non habet liberum introitum, et exitum; qui vero per ostium, non habet liberum exitum, quia libere potest exire. Cum ergo dicit *Ingredietur, et egredietur,* est sensus secundum hanc similitudinem, quod Apostoli adhaerentes Christo, cum securitate ingrediuntur, conversando cum fidelibus, qui intra ecclesiam sunt, et cum infidelibus qui sunt extra, quando totius orbis terrarum facti sunt domini, et nullus eos eiicere valuit: *Deut. 28. Provideat Dominus Deus spirituum universae carnis hominem super populum istum, qui possit ingredi et egredi* etc. *Et pascua inveniet,* idest delectationem in conversione, et gaudium etiam in persecutionibus fidelium pro Christi nomine habebant, secundum illud *Act. 5. Ibant Apostoli gaudentes a conspectu* etc. Secundo potest exponi secundum Augustinum *super Ioannem.* Cuilibet bene agenti duo incumbunt, scilicet ut bene se habeat ad ea quae intra ipsum sunt, et ad ea quae extra. Interius autem in homine est spiritus, exterius autem est corpus: *2. Cor. 2. Licet is qui foris est homo noster corrumpatur* etc. Hic ergo qui Christo adhaeret, ingreditur quidem per contemplationem ad custodiam conscientiae: *Sap. 8. Intrans domum meam,* scilicet conscientiam, *conquiescam cum illa,* scilicet sapientia. *Et egredietur foras,* scilicet per bonam actionem, ad domandum corpus: *Ps. 103. Exibit homo ad opus suum* etc. *Et pascua inveniet,* scilicet in con-

scientia munda, et devota: *Ps. 16. Apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit gloria tua*: et in actione etc. *pascua inveniet*, scilicet fructus: *Ps. 125. Venientes autem venient cum exultatione, portantes.* Tertia expositio est etiam eiusdem, et beati Gregorii *supr. Ezech.* ut sit sensus. *Ingredietur* in Ecclesiam, credendo: *Ps. 41. In locum tabernaculi* etc. quod est ingredi in Ecclesiam militantem. *Et egredietur*, scilicet de militante ad Ecclesiam triumphantem: *Cant. 2. Egredimini filiae Sion, et videte Regem Salomonem* etc. *Et pascua inveniet*, in Ecclesia militante, scilicet doctrinae et gratiae: *Ps. In loco pascuae ibi me collocavit*; et in Ecclesia triumphante, scilicet gloriae: *Ezech. 34. In pascuis uberrimis pascam eas.* Quarto exponitur *in libro de spir. et anim.* qui Augustino attribuitur, cuius tamen non est, ubi dicitur, quod *ingredientur*, scilicet sancti ad contemplandam divinitatem Christi, *et egredientur* ad eius humanitatem considerandam. Et in utroque *pascua invenient*, quia in utroque gaudia contemplationis gustabunt: *Isa. 33. Regem in decore suo videbunt.*

f Hic agitur de fure. Et primo ponit furis proprietatem. Secundo asserit sibi contrariam proprietatem inesse, ibi, *Ego veni, ut vitam* etc. Dicit ergo quod illi qui non intrant per ostium, idest qui venerunt praeter me, ipsi fures sunt et latrones, quorum conditio mala est: nam primo quidem. *Fur non venit nisi ut furetur*, idest ut usurpet quod non est suum, cum scilicet seditiosi, et haeretici eos qui Christi sunt, sibi adiunguet: *Psal. 9. Insidiatur, ut rapiat pauperem.* Secundo fur venit *ut mactet*, idest occidat inducendo perversam doctrinam, et pravos mores: *Osee 6. Particeps latronum interficientium* etc. Tertio, ut perdat immittendo in perditionem aeternam: *Hier. 50. Grex perditus factus populus meus*: quae quidem conditiones non sunt in me.

g Quasi dicat: Isti non per me venerunt, quia similia agerent his quae ego ago; sed ipsi contrarium agunt, quia furantur, occidunt, et perdunt; *sed ego veni, ut vitam habeant*, scilicet iustitiae, ingredientes Ecclesiam militantem per fidem: *Abac. 2.* et *Rom. 2. Iustus autem ex fide vivit.* De ista vita dicitur *1. Ioa. 3. Nos scimus, quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Et abundantius habeant*, scilicet vitam aeternam egredientes de corpore: de qua vita aeterna dicitur *infr. 17. Ut cognoscant te solum verum Deum.*

LECTIO III.

Ego sum pastor bonus.

b Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis.

c Mercenarius autem, et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriae, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit.

d Et lupus rapit, et dispergit oves.

e Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum de ovibus.

LECTIO III.

Hic exponit secundam clausulam praemissae parabolae, scilicet, *Qui intrat per ostium, pastor est ovium.* Et primo ponit expositionem. Secundo manifestat eam, ibi, *Ego sum pastor bonus* etc. Exponit autem illam particulam dicens se esse pastorem bonum. Secundo subdit boni pastoris officium, ibi, *Bonus pastor* etc. Tertio ostendit de malo pastore contrarium, ibi, *Mercenarius autem.* Dicit ergo quantum ad primum, *Ego sum pastor bonus.* Quod autem Christus sit pastor, manifeste ei competit: nam sicut per pastorem grex gubernatur et pascitur, ita fideles per Christum spirituali cibo, et etiam corpore et sanguine suo reficiuntur: *1. Petr. 4. Eratis aliquando sicut oves non habentes pastorem* etc. *Isaiae 40. Sicut pastor gregem suum pascet* etc. Sed ad differentiam mali pastoris et furis addit, *Bonus.* Bonus, inquam, quia implet pastoris officium, sicut bonus miles dicitur, qui implet militis officium. Sed cum Christus dixerit supra, pastorem intrare per ostium, et iterum se esse ostium, hic autem dicat se esse pastorem, oportet, quod ipse per semetipsum intret. Et quidem per seipsum intrat, quia seipsum manifestat, et per seipsum novit Patrem, nos autem per illum intramus, quia per ipsum beatificamur. Sed attende, quod nullus alius est ostium, nisi ipse, quia nullus alius est lux vera, sed per participationem: *supra 1. Non erat ille lux*, scilicet Ioannes Baptista, *sed ut testimonium* etc. Sed de Christo dicitur, *Erat lux vera* etc. Et ideo esse ostium nemo se dicit, hoc sibi ipse Christus proprie retinuit, esse autem pastorem in aliis communicavit, et membris suis dedit: nam et Petrus pastor, et caeteri Apostoli pastores fuerunt, et omnes boni Episcopi: *Hier. 3. Dabo vobis pastores secundum cor meum* etc. Licet autem praepositi Ecclesiae, qui filii sunt, omnes pastores sint, ut Augustinus dicit; ideo tamen singulariter dicit *Ego sum pastor bonus*, ut insinuet virtutem charitatis: nullus enim est pastor bonus, nisi per charitatem efficiatur unum cum Christo, et fiat membrum veri pastoris. Officium boni pastoris est charitas; unde dicit.

b Sciendum est enim, quod differentia est inter bonum pastorem et malum: nam bonus pastor intendit commodum gregis; malus autem commodum proprium: et haec differentia tangitur *Ezec 34. Vae pastoribus qui pascunt semetipsos. Nonne greges pascuntur a pastoribus?* Qui igitur utitur grege, ut semetipsum tantum pascat, non est pastor bonus. Ex quo sequitur, quod pastor malus etiam corporalis, nullum detrimentum vult sustinere pro grege, cum non intendat eorum commodum, sed proprium. Bonus vero pastor, etiam corporalis, sustinet multa pro grege, cuius bonum intendit: unde Iacob dixit *Gen. 31. Nocte ac die gelu urebar et aestu.* Sed in corporalibus pastoribus non exigitur a bono pastore, ut exponat se morti propter salutem gregis; sed quia spiritualis gregis salus praeponderat corporali vitae pastoris, ideo cum periculum immineet de gregis salute, debet quisque spiritualis pastor corporalis vitae sustinere dispendium pro gregis salute: et hoc est quod Dominus dicit. *Bonus pastor animam suam*, idest vi-

tam corporalem, *ponit pro ovibus suis*, idest auctoritate et charitate: utrumque enim exigitur et quod ad eum pertineat, et quod eas amet: nam primum sine secundo non sufficit. Huius autem doctrinae Christus nobis exemplum praebuit *1. Ioan. 3. Si Christus posuit animam suam pro nobis, et nos debemus* etc.

c Hic agit de malo pastore, ostendens ei contrarias conditiones inesse a conditionibus boni pastoris. Et primo ponit mali pastoris conditiones. Secundo ostendit quomodo ipsae conditiones se invicem consequuntur, ibi, *Mercenarius autem fugit* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit conditiones mali pastoris. Secundo insinuat periculum imminens gregi ex malo pastore, ibi, *Et lupus rapit* etc. Notandum autem, quod ex his quae dicta sunt de bono pastore, et his quae Dominus de malo, triplex differentia conditionum ipsorum, scilicet boni et mali pastoris, accipi potest. Prima quidem distinctio accipitur quantum ad intentionem. Secunda quantum ad effectum. Tertia quantum ad solicitudinem. Differunt ergo primo in intentione, et hoc ex nomine utriusque: nam primus dicitur pastor, ex quo datur intelligi, quod intendit pascere gregem: *Ezec. 34. Nonne greges pascuntur a pastoribus?* Iste autem, scilicet malus, dicitur mercenarius, quasi mercedem quaerens, ut sic differant in hoc quod bonus pastor quaerit utilitatem gregis; mercenarius autem principalius commodum proprium. Haec etiam differentia est inter Regem et Tyrannum, ut Philosophus dicit, quia Rex in suo regimine intendit utilitatem subditorum, Tyrannus vero utilitatem propriam: unde est sicut mercenarius: *Zach. 11. Si bonum est in oculis vestris, afferte mihi mercedem.* Sed nunquid possunt quaerere etiam boni pastores mercedem? Videtur quod sic: *Eccl. 37. Da mercedem Domine sustinentibus te* etc. *Isa. 40. Ecce merces eius cum eo.* Et *Luc. 15. Quanti mercenarii in domo patris* etc. Respondeo. Dicendum, quod merces potest accipi dupliciter, scilicet communiter, et proprie. Communiter quidem omne quod meritis redditur, dicitur merces: et quia vita aeterna quae est Deus, *Ioan. ult. Hic est verus Deus et vita aeterna*, meritis redditur; ideo ipsa vita aeterna merces dicitur: et hanc mercedem potest, et debet quaerere quilibet bonus pastor. Proprie autem dicitur merces aliquid segregatum ab haereditate; et ad hanc non debet habere respectum ille qui est verus filius, ad quem spectat haereditas, sed ad eam respectum habent servi, et mercenarii. Unde cum vita aeterna sit haereditas nostra, qui operatur habens ad eam respectum, operatur ut filius; qui vero intendit aliquid seorsum ab ea, puta terrenis commodis inhiat, honore praelationis gaudet, mercenarius est. Secundo distinguuntur quantum ad solicitudinem: quia de bono pastore dicitur, quod oves sunt suae, non solum commissione, sed etiam amore et solicitudine: *Philip. 1. Eo quod habeam vos in corde* etc. sed de mercenario dicitur, *Cuius non sunt oves propriae*, idest earum solicitudinem non habet: *Ezech. 34. Neque quaesierunt pastores gregem meum, sed pascebant* etc. Tertio differunt quantum ad affectum: nam bonus pastor qui diligit gregem, animam suam dat pro eo, idest exponit se periculo vitae corporalis; malus autem, quia nullum affectum habet ad gregem, fugit eum videt lupum; unde dicit, *Videt lupum venientem, et dimittit oves.* Lupus iste tripliciter accipitur. Primo quidem diabolus tentans: *Eccl. 13. Sed si communicabit aliquando lupus cum agno.* Secundo vero haereticus mactans: *Matth. 7. Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium: Act. 20. Ego scio, quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces* etc. Tertio tyrannus saeviens: *Ezech. 22. Principes eius in medio eius quasi lupi* etc. Debet ergo bonus pastor contra hunc lupum triplicem subditum gregem tueri, dum scilicet videns lupum, idest tentationem diabolicam, deceptionem haereticam, et saevitiam tyrannicam, opponit se. Quod contra dicitur *Ezech. 34. Non ascendistis ex adverso* etc. Et ideo dicitur de malo pastore, quod *fugit, et dimittit oves: Zach. 11. O pastor, et idolum derelinquens gregem;* quasi dicat, Non es pastor, sed similitudinem, et idolum geris pastoris: *Hier. 37. Mercenarii eius in medio eius, quasi vituli saginati* etc. Sed contra hoc est, quod dicitur *Matth. 10. Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam.* Ergo videtur, quod licet pastori fugere. Respondeo. Dicendum, quod ad hoc est duplex solutio. Una est Augustini *super Ioan.* Est enim duplex fuga, scilicet animi et corporis. Quod autem hic dicitur *dimittit oves, et fugit*, intelligitur de fuga animi: nam dum malus pastor a lupo sibi periculum metuit, resistere eius iniustitiae non praesumit sed fugit non mutando locum, sed subtrahendo solatium, refugiens scilicet gregis solicitudinem. Sed haec expositio necessaria est quantum ad primum lupum: nam contra diabolum non oportet corporaliter fugere. Sed quia contingit etiam aliquem pastorem fugere corporaliter propter aliquos lupos, scilicet haereticum habentem potestatem et Tyrannum; ideo adhibenda est alia responsio, quam Augustinus ponit *in Epistola ad Honoratum*: nam, ut ipse dicit, videtur, quod liceat etiam corporaliter fugere lupos non solum ex auctoritate Domini supra posita, sed etiam exemplo sanctorum aliquorum, puta Athanasii, et aliorum persecutores fugientium: non enim quia fugit, sed quia dimittit oves vituperatur. Unde si posset fugere non dimittendo oves, non esset vituperabile. Contingit enim aliquando, quod quaeritur persona Praelati, aliquando totus grex. Manifestum est autem, quod si quaeratur sola persona Praelati, possunt alii loco sui ad gregis custodiam deputari, qui vice sui consolentur, et gubernent gregem: unde si sic fugiat, non dicitur dimittere oves; et hoc modo in casu fugere licet. Si autem quaeratur totus grex, aut oportet, quod pastores omnes simul sint cum ovibus, aut oportet, quod aliqui ex eis remaneant, et aliqui recedant. Si autem totaliter deserant gregem, tunc eis competit, quod hic dicitur, *Videt lupum venientem, et dimittit oves* etc.

d Hic ponitur periculum imminens, quod est duplex. Unum est ovium rapina; unde dicit, *Lupus rapit*, eum, scilicet quod alienum est, sibi usurpat: fideles enim Christi sunt eius oves. Tunc igitur aliquis haeresiarcha et lupus rapit oves, quando fideles Christi ad doctrinam suam falsam attrahit: *Ezech. 34. Factus est grex meus in direptionem* etc. Aliud periculum est ovium dispersio; unde dicit, *Et dispergit oves*, inquantum aliqui seducuntur, et ali-

qui persistunt: *Ezech. 34. Dispersi sunt greges mei, et non erat* etc.

e Hic ostendit quomodo praedictae conditiones se invicem consequuntur: nam ex primis duabus sequitur tertia. Ex hoc enim, quod quaerit utilitatem suam, et non afficitur ad gregem per amorem et solicitudinem, sequitur quod non velit pro eo incommodum sustinere; et ideo dicit, *Mercenarius autem fugit*, ideo scilicet, *Quia mercenarius est*, idest quaerit commodum proprium quantum ad primam conditionem, *Et non pertinet ad eum de ovibus*, idest non eas diligit, neque pro eis solicitatur quantum ad secundam conditionem eius. Unde *Iob 39.* dicitur de malo pastore: *Induratur ad filios quasi non fuerint sui;* e converso autem est de bono pastore: nam gregis commodum quaerit, non proprium: *Philipp. 4. Non quaero datum, sed quaero fructum* etc. Et pertinet ad eum de ovibus, idest eas diligit, et de eis solicitatur: *Philip. 1. Eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis* etc.

LECTIO IV.

Ego sum pastor bonus.

b Et cognosco oves meas, et cognoscunt me meae. Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem, et animam meam pono pro ovibus meis.

c Et alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor.

d Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam.

e Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a meipso. Potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam.

f Hoc mandatum accepi a Patre meo.

LECTIO IV.

Hic Dominus probat suam expositionem. Et primo resumit, quod probare intendit. Secundo probationem inducit, ibi, *Et cognosco oves* etc. Tertio eam manifestat, ibi, *Propterea me Pater diligit*. Dicit ergo primo, *Ego sum pastor bonus* etc. Hoc expositum est supra: *Ezech. 34. Requiram oves meas in die illa, sicut visitat pastor*. Consequenter cum dicit.

b Probat quod dicit. Duo autem dicit de se, scilicet quod est pastor, et quod est bonus. Primo ergo probat, quod sit pastor. Secundo quod pastor bonus. Pastorem autem se esse probat per duo signa posita superius de pastore: quorum primum est, quod oves proprias vocat nominatim: et quantum ad hoc dicit, *Et cognosco oves meas: 2. Ti. 2. Novit Dominus qui sunt eius*, cognosco, inquam, notitia non solum simplici, sed etiam probationis et dilectionis: *Apo. 1. Dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris*. Secundum signum est, quod oves vocem eius audiunt, et sciunt eum; et quantum ad hoc dicit, *Et cognoscunt me meae*, meae, inquam, praedestinatione, vocatione, et gratia; quasi dicat, ipsae me diligentes obsequuntur. Unde hoc intelligitur de notitia dilectionis, de qua dicitur *Hier. 31. Omnes cognoscent me a minimo usque ad maiorem* etc. Bonum autem pastorem se ostendit, ostendens se habere officium boni pastoris, quod est, ut animam suam ponat pro ovibus suis. Et primo ponit causam huius. Secundo ipsum signum inducit Tertio subdit fructum signi. Causam autem huius signi, scilicet quod animam suam ponit pro ovibus suis, est notitia quam habet de Patre; et quantum ad hoc dicit, *Sicut novit me Pater* etc. Et hoc quidem verbum dupliciter potest exponi. Uno modo, ut ly *sicut* significet similitudinem: et hoc modo notitia huius potest communicari creaturae alicui: *1. Cor. 13. Cognoscam sicut et cognitus sum*, idest sicut cognitus sum sine velamine, ita sine velamine cognoscam. Alio modo, ut ly *sicut* importet aequalitatem: et tunc cognoscere Patrem sicut cognitus est ab eo, est proprium solius Filii, quia solus Filius cognoscit Patrem comprehendendo, sicut Pater comprehendendo cognoscit Filium: *Matth. 11. Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius*, notitia scilicet comprehensionis. Ideo autem Dominus hoc dicit, quia in hoc ipso, quod cognoscit Patrem, cognoscit eius voluntatem, in qua erat, ut Filius pro salute humani generis moreretur, in quo etiam dicit se mediatorem Dei, et hominis: nam sicut ad oves se habet, ut cognitus, et cognoscens, ita et ad Patrem, quia sicut Pater eum novit, ita ipse Patrem cognoscit. Consequenter cum dicit, *Et animam meam* etc. ponit ipsum signum: *1. Ioan. 3. In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille pro nobis animam suam posuit* etc Sed cum in Christo sint tres substantiae, scilicet substantia Verbi, animae, et corporis; quaeritur quis loquatur cum dicit, *Animam meam pono.* Si dicas, quod Verbum hic loquitur, non est verum: nam Verbum nunquam animam ponit, cum nunquam fuerit ab anima separatum. Si autem dicas, quod anima loquitur; hoc etiam impossibile videtur, quia nihil separatur a seipso. Si vero dicas, quod quantum ad corpus Christus hoc dicit: nec hoc videtur, quia corpus non habet potestatem iterum sumendi eam. Dicendum ergo ad hoc, quod in morte Christi anima fuit separata a carne, alias non fuisset vere mortuus; sed divinitas nunquam separata fuit in Christo ab ipsa anima et carne, sed unita fuit animae descendenti ad inferos, et corpori existenti in sepulcro. Et ideo corpus virtute divinitatis animam posuit, et iterum resumpsit eam. Consequenter cum dicit.

e Ponit fructum mortis Christi, qui est salus non solum Iudaeorum, sed etiam gentium. Quia enim dixerat, *animam meam pono pro ovibus meis*, Iudaei reputantes se oves Dei, secundum illud *Psal. 1. Nos autem populus eius, et oves pascuae eius*, possent dicere, quod pro eis tantum animam poneret. Sed Dominus addit dicens, quod non tantum pro eis, sed etiam pro aliis: *Ioan. 11. Hoc a semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex anni illius prophetavit, quia Christus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut* etc. In isto autem fructu Dominus tria facit. Primo ponit gentium praedestinationem. Secundo earum per gratiam vocationem. Tertio ipsarum iustificationem. Quantum ad primum dicit, *Alias*

oves habeo, scilicet gentes, *quae non sunt ex hoc ovili*, scilicet de genere carnis Israel, quod erat quasi ovile: *Mich. 2 Congregabo Iacob* etc. nam sicut oves in ovili concluduntur, sic isti in praeceptis legalibus conclusi custodiebantur, ut habetur *Galat. 3.* Istas inquam, oves, scilicet Gentiles, habeo a Patre per aeternam praedestinationem: *Psal. 2. Postula a me, et dabo tibi gentes* etc. *Isa. 49. Parum est, ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Iacob, et faeces Israel convertendas; dedi te in lucem gentium, ut sis salus* etc. Quantum ad secundum dicit, *Et illas oportet me adducere*, idest opportunum est secundum ordinem divinae praedestinationis ad gratiam vocare. Sed contra *Matth. 15.* dicit Dominus: *Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel.* Responsio. Dicendum, quod ad oves domus Israel tantum missus est Iesus, ut eis corporaliter praedicaret, secundum illud *Rom. 15. Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis* etc. Gentes autem adduxit per Apostolos suos: *Isaiae ult. Mittam ex eis qui reliqui fuerunt* etc. Quantum ad tertium dicit, *Et vocem meam audient.* Ubi tria ponuntur necessaria ad iustitiam christianae religionis. Primum est obedientia mandatorum Dei; et quantum ad hoc dicit, *Et vocem meam audient* etc. idest servabunt mandata mea: *Matth. ult. Docentes eos servare omnia quae* etc. *Psal. 14. Populus quem non cognovi*, idest quem non approbavi, *auditu auris obedivit mihi.* Secundum est unitas charitatis; et quantum ad hoc dicit, *Et fiet unum ovile*, idest ex duabus gentibus, Iudaico, et gentili populo, una Ecclesia fidelium: *Ephes 4. Una fides.* Et *Phil. 2. Ipse est pax nostra* etc. Tertium est unitas fidei; et quantum ad hoc dicit, *Ego unus pastor: Ezec. 37. Et pastor unus erit omnium eorum*, scilicet Iudaeorum, et Gentilium.

d Hic Dominus manifestat suam probationem. Et primo manifestat suam causam signi. Secundo signum seu effectum, ibi, *Nemo tollit eam a me.* Tertio ostendit eam esse convenientem, ibi, *Hoc mandatum* etc. Causam autem mortis dicit Dominus esse notitiam, quam habet de Patre dicens, *Sicut novit me Pater* etc. unde hoc exponens dicit, *Propterea Pater me diligit.* Ex quo patet, quod Pater novit eum notitia approbationis: *propterea*, inquam, *quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam.* Sed nunquid mors est causa paternae dilectionis? videtur quod non, quia temporale non est causa aeterni; mors autem Christi est temporalis, dilectio vero Dei ad Christum est aeterna etc. Respondeo. Dicendum, quod Christus hic loquitur de dilectione Patris ad eum, sed inquantum est homo, et sic haec litera dupliciter potest legi. Uno modo, ut ly *quia* teneatur causaliter. Alio modo, ut designet terminum, vel signum dilectionis. Si quidem teneatur causaliter, tunc est sensus. *Quia ego pono animam meam*, idest sustineo mortem, *propterea Pater diligit me*, idest effectum dilectionis mihi dat, scilicet claritatem, et exaltationem corporis: *Philip. 2. Factus est obediens usque ad mortem* etc. *Propter quod et Deus exaltavit illum* etc. Sed contra hoc videtur esse, quia bona opera non possunt esse meritoria divinae dilectionis: cum enim opera nostra intantum meritoria sint, inquantum charitate informentur, secundum quod dicitur *1. Cor. 13. Si distribuero omnes facultates meas in cibos pauperum, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest* etc. et Deus praevenit etiam nos in amando: *1. Ioan. 4. In hoc est charitas, non quasi dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos*, manifestum est, quod sua dilectio praecedit omne meritum nostrum. Sed ad hoc dicendum, quod ipsam Dei dilectionem nullus mereri potest; sed effectum divinae dilectionis, qui est augmentum gratiae, et collatio boni gloriae, quem ex dilectione sua nobis Deus confert, mereri possumus per bona opera nostra. Unde possumus dicere, quod Deus propterea hunc vel illum hominem diligit, idest ei effectum suae dilectionis impendit, quia implet eius mandata: et sic possumus dicere de Christo homine, quod propterea Pater diligit eum, idest exaltavit et dedit illi claritatem gloriae, quia posuit animam suam ad mortem. Si vero ly *quia* importet terminum dilectionis, tunc est sensus *Propterea me Pater diligit*, idest ad hoc me Pater dilexit, *ut animam meam* etc. quasi dicat, Pater sua dilectione, quam habet ad me, ordinavit, ut per passionem meam redimerem genus humanum: *Rom. 8. Proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Si autem ly *quia* designet signum dilectionis, tunc est sensus. *Propterea Pater me diligit* et caet. quasi dicat, Hoc signum est, quod Pater me diligat, *quia pono animam meam* etc. idest faciens mandata eius, et voluntatem suam sustineo mortem: evidens enim signum dilectionis est, quod homo ex charitate faciat Dei mandata.

e Hic exponit effectum signi, quod quidem signum erat, ubi dixit, *Animam meam pono pro ovibus meis*, exponens quomodo eam ponit. Et primo excludit violentiam. Secundo subiungit eius potestatem. Violentiam quidem excludit, quae alicui posset fieri in auferendo vitam, quae Christo non fuit facta: et quantum ad hoc dicit, *Nemo tollet eam*, scilicet animam meam per violentiam, *sed ego pono eam*, propria virtute scilicet, *a meipso: Isa. 49. Nunquid tolletur a forti praeda* etc. Sed nunquid Iudaei non intulerunt Christo violentiam? Intulerunt quidem quantum in eis fuit, sed in Christo non fuit illa violentia, quia quando voluit, eam sponte posuit. Unde *supra 8.* dicitur, quod Iudaei volentes eum apprehendere, non potuerunt, quia nondum venerat hora eius, voluntaria scilicet, *non qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi*, ut dicit Augustinus. Potestatem autem eius subiungit, cum dicit, *Potestatem habeo* etc. Circa quod sciendum est, quod cum unio animae et corporis sit naturalis, separatio eorum est naturalis: et licet causa huius separationis et mortis possit esse voluntaria, tamen mors in hominibus semper est naturalis. In nullo autem puro homine natura subditur voluntati, cum sicut voluntas, ita et natura sit a Deo: et ideo mors cuiuslibet puri hominis oportet, quod sit naturalis. In Christo autem natura sua, et tota alia natura subditur voluntati eius, sicut artificiata voluntati artificis; et ideo secundum voluntatis suae placitum potuit animam ponere cum voluit, et iterum eam sumere, quod nullus purus homo facere potest, licet voluntarie causam mortis sibi possit inferre. Et inde est, quod Centurio videns eum non naturali necessitate mori, sed sua, *dum clamans voce*

magna emisit spiritum, recognovit in eo virtutem divinam, dicens, *Vere filius Dei erat iste.* Unde et Apostolus *1. Cor. 1. Verbum crucis pereuntibus stultitia est, his autem qui salvi fiunt* etc. idest in ipsa morte Christi manifestata est virtus potestatis eius.

f Hic ostendit causam praedictam convenientem esse: nam impletio mandati demonstrat dilectionem ad mandantem; et ideo dicit *hoc mandatum accepi a Patre meo*, scilicet animam ponendi, et sumendi eam: *infra 14. Si quis diligit me, sermonem meum servabit.*

LECTIO V.

Dissensio iterum facta est inter Iudaeos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Daemonium habet, et insanit, quid eum auditis? Alii dicebant: Haec verba non sunt daemonium habentis. Numquid daemonium potest caecorum oculos aperire?

. b Facta sunt autem encaenia in Hierosolymis, et hiems erat, et ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis. Circumdederunt ergo eum Iudaei.

c Et dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam.

d Respondit eis Iesus: Loquor vobis, et non creditis. Opera quae ego facio in nomine Patris mei, haec testimonium perhibent de me. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. Oves meae vocem meam audiunt, et ego cognosco eas, et sequuntur me, et ego vitam aeternam do eis, et non peribunt in aeternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea.

e Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est: et nemo potest rapere de manu Patris mei. Ego et Pater unum sumus.

LECTIO V.

Postquam Dominus ostendit se habere virtutem vivificativam, et insinuavit vivificandi modum; hic ostendit secundum quid sibi vivificativa potestas conveniat. Et primo Evangelista ponit dissensionem exortam super hoc inter turbas ad se invicem. Secundo ponit disceptationem principum Iudaeorum ad Christum, ibi, *Facta sunt encaenia* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit ipsam turbarum dissensionem. Secundo subdit unius partis dissentientium opinionem. Tertio infert sanam alterius partis assertionem. Dissensio autem orta est inter turbas, quae Christum audierant ex sermonibus: et hoc est quod dicit, *Dissensio itaque facta est inter Iudaeos propter sermones hos.* Dum enim quidam ex eis sermones ipsos recte intelligebant, quidam non recte, dissentiebant ad invicem: *Matth. 10. Non veni pacem mittere, sed gladium*, scilicet evangelicae doctrinae, cui alii credunt, alii contradicunt: *Psal. 106. Effusa est contentio super principes.* Opinio autem alterius partis dissentientium est falsa: et quantum ad hoc dicit, *Dicebant tamen multi ex ipsis* Dicit autem *multi:* quia, ut dicitur *Eccl. 1. Stultorum infinitus est numerus. Dicebant*, inquam, *Daemonium habet* etc. Consuetudo namque stultorum est, ut dubia semper interpretentur in malum, cum tamen contrarium debeat fieri. Unde contingit, quod quaecumque ignorant, blasphemant, ut dicitur *in Canonica Iudae.* Quia ergo verba Domini intelligere non valebant, quia lux in tenebris lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt, ideo blasphemant dicentes: *Daemonium habet, et insanit.* Et nituntur alios ab eo avertere dicentes, *Quid eum auditis?* Blasphemantes autem duo Christo imponunt. Primo quod daemonium habet; quasi dicant, non ex Spiritu sancto, sed ex spiritu maligno loquitur: simile dicitur *Act. 17.* de Paulo: *Novorum daemoniorum annuntiator est.* Contingit autem aliquem habere daemonium privatum et familiarem: et talis licet semper insaniat spiritualiter, non tamen semper insanit corporaliter. Aliquem vero arreptum a daemone esse isto semper insanit etiam corporaliter: unde *Marc. 6.* dicebant, *Quoniam in furorem versus est.* Secundo ut ostendat, quod Christus sic habeat daemonium, dicunt, *Et insanit: Act. 27. Multae literae ad insaniam te adducunt.* Nec mirum si blasphemant, quia animales sunt, ut dicitur *1. Corinth. 2. Animalis homo non percipit* etc Sententia autem, et assertio alterius partis improbat praemissam opinionem dupliciter. Primo ex pondere verborum: unde dicit, *Alii*, qui scilicet recte sapiebant, *dicebant: Haec verba non sunt daemonium habentis;* quasi dicant, ex eis videtur quod non insanit, cum sint ordinata et ponderosa: *supra 6. Domine ad quem ibimus? Verba vitae aeternae habes.* Unde Paulus dicit *Act. 26. Non insanio optime Feste, sed verba* etc. Secundo ex magnitudine miraculi; unde dicit, *Numquid daemonium potest oculos caecorum aperire?* quasi dicant, non erat enim hoc miraculum maximum Et ideo recte credebant, quod nonnisi Dei virtute fieri posset: *sup. 9. Si non esset hic a Deo* etc. Sciendum est autem, quod quaedam miracula sunt, quae possunt fieri virtute daemonum, et angelorum; quaedam vero sunt, quae nullo modo eorum virtute fieri possunt: ea enim quae sunt supra ordinem naturae, nulla creatura, quaecumque sit, sua virtute potest facere, cum etiam ipsa subiaceat legibus naturae. Deus autem solus, qui est supra naturam, operari potest supra naturae ordinem. Quicquid ergo aliqua creatura operatur, oportet quod sistat infra naturae ordinem. Ex quo patet, quod omne illud quod potest fieri secundum ordinem naturae, potest angelus, et bonus, et malus, quando sibi permittitur, sicut secundum semina, quae sunt in rebus naturalibus ad generationem aliquorum animalium ordinata, possunt illorum animalium generationem operari, sicut fecerunt Magi Pharaonis, *Exo. 7.* Et similiter alterare naturam alicuius possunt: unde possent sanare infirmos, quibus beneficio naturae subveniri posset. Illa autem quae simpliciter naturae ordinem transcendunt, non possunt fieri nisi a Deo, seu a bonis angelis, et sanctis hominibus virtute Dei quam orando impetrant. Tale autem est illuminatio caeci, et resuscitatio mortuorum: non enim naturae virtus se extendere potest ad oculorum restitutionem, et mortuorum resuscitationem. Et ideo daemonium non potest caecorum oculos aperire, et mortuos suscita-

re, quia hoc est solius Dei, et sanctorum virtute Dei.

b Hic ponitur dissensio quae mota est a principibus Iudaeorum ad Christum. Et primo Evangelista proponit Iudaeorum interrogationem. Secundo subdit Christi responsionem, ibi, *Respondit eis, loquor vobis* etc. Tertio infert responsionis effectum, ibi, *Sustulerunt lapides Iudaei*. Circa primum duo facit. Primo describit circumstantias interrogationis. Secundo ponit ipsam interrogationem, ibi, *Dixerunt ei, Usquequo* etc. Circumstantias autem interrogationis describit quantum ad tria, scilicet quantum ad tempus, quantum ad locum, et quantum ad personas interrogantes. Quantum ad tempus quidem primo in speciali dicens, *Facta sunt encaenia in Hierosolymis*. Ad cuius intellectum sciendum est, quod, ut Augustinus dicit, encaenia festivitas erat dedicationis in ecclesiis: caenos enim graece idem est, quod novum latine. Unde encaenia idem est, quod innovatio, quo fit ut etiam communi usu loquendi, quando aliquod alicui usui dedicatur, dicatur encaeniari: nam encaeniari idem est, quod innovari. *Facta sunt* ergo *encaenia Hierosolymis*, idest festum, et memoria dedicationis templi: nam quando de novo aliquam ecclesiam divino cultui dedicamus, agitur festum consecrationis eiusdem, et eadem die singulis annis in memoriam ipsius. Hoc modo Iudaei singulis annis encaenia faciebant, idest memoriam dedicationis templi. Ad sciendum autem rationem festi consecrationis, et causam, notandum est, quod omnia festa celebrantur in ecclesia in commemorationem divinorum beneficiorum: *Isa. 53. Miserationum Domini recordabor* etc. Et *in Psal. 117*, postquam David commemoravit multa beneficia Dei dicens: *Confitemini Domino, quoniam bonus* etc. subdit: *Constituite diem solemnem in condensis* etc. Recolimus autem divina beneficia nobis exhibita tripliciter. Quandoque quidem, ut exhibita nobis in capite nostro Domino Iesu Christo: et sic celebramus festum nativitatis et resurrectionis, et huiusmodi. Quandoque ut exhibita nobis in membris nostris, scilicet in sanctis, qui sunt membra ecclesiae: et hoc congruenter, quia, ut dicit Apostolus *1. Cor. 12. Si gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra*: et sic celebramus festa sanctorum Petri et Pauli, et aliorum sanctorum. Quandoque autem, prout sunt exhibita toti ecclesiae, puta in ministerio sacramentorum, et in aliis communiter ecclesiae collatis. Et quia domus materialis est quasi signum collectionis ecclesiae fidelium, et etiam in ea omnia sacramenta gratiae dispensantur; ideo in memoriam ipsorum beneficiorum festum dedicationis ecclesiae celebramus: quod quidem festum maius est quam festum alicuius sancti, sicut et beneficia toti ecclesiae collata, quorum memoriam agimus, excedunt beneficium collatum alicui sancto, quod in festo eius recolitur. Sciendum est tamen, quod templum erat Hierosolymis tribus vicibus consecratum. Primo quidem a Salomone, ut habetur *3. Reg. 8.* Secundo tempore Esdrae a Zorobabel, et Iesu sacerdote magno, ut habetur *1. Esdrae 8.* Tertio a Machabaeis, ut habetur *1. Mach. 4* quod ascenderunt Hierosolymam renovare sancta. Haec autem encaenia non sunt facta in memoriam dedicationis, quae facta fuit a Salomone, quia hec fuit in Autumno, scilicet mense septimo, nec in memoriam dedicationis, quae facta fuit tempore Esdrae, quia illa fuit in Vere, scilicet nono die Martii, sed in memoriam dedicationis, quae facta fuit a Machabaeis in tempore hyemali: et ideo ut hoc designet, describit tempus in speciali, dicens, *Et hyems erat*. Quod etiam causam mysticam habet, ut Gregorius dicit *2. Moral.* Idcirco Evangelista hyemis curavit tempus exprimere, ut inesse auditorum cordibus, scilicet Iudaeorum, malitiae frigus indicaret: *Hier. 6. Sicut frigidam facit cisterna aquam suam, ita frigidam* etc. De hac hyeme dicitur *Cant. 2. Iam enim hyems transiit* etc. Locum autem describit cum dicit, *Et ambulabat Iesus* etc. Et primo quidem in generali, cum dicit, *In templo: Psal. 10. Dominus in templo sancto suo* etc. Secundo vero in speciali dicens, *In porticu Salomonis*. Sciendum est enim, quod templum non dicitur solum corpus ipsius, sed etiam porticus circumstantes, in quibus populus stabat ad orandum, nam in templo soli sacerdotes orabant. Dicitur autem porticus Salomonis locus ille, in quo Salomon stetit, quando peracta dedicatione templi oravit: *2. Reg. Stetit ergo Salomon in conspectu* etc. Sed contra. Templum quod Salomon aedificaverat, destructum fuit, et similiter porticus illa. Non ergo debet dici porticus Salomonis. Responsio. Dicendum, quod templum reparatum fuit ad similitudinem prioris: et ideo sicut antea porticus illa dicebatur Salomonis, ita et postea ob eius reverentiam. Personas autem interrogantes describit quantum ad eorum malitiam; unde dicit, *Circumdederunt ergo eum Iudaei*. Frigidi a charitate diligendi, sed ardentes aviditate nocendi, ut accederent animo circumveniendi, et circumdarent comprimentes animo persequendi: *Psal. 21. Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me: Osee 9. Circumdederunt me Ephraim.* Consequenter cum dicit.

c Ponitur Iudaeorum interrogatio. Et primo ponit fictam causam interrogationis, cum dicit, *Usquequo animam nostram tollis?* Adulatorie loquuntur, volentes per hoc ostendere se desiderare scire veritatem de ipso; quasi dicant, Anima nostra est in suspenso desiderii, quamdiu moestos nos derelinquis? *Prover. 13. Spes quae differtur, affligit animam*: et ideo secundo subiungunt interrogationem, dicentes, *Si tu es Christus, dic nobis* etc. Ubi primo attende illorum perversitatem. Nam quia indignantur contra Christum quod se diceret filium Dei, *supr. 5.* non interrogant eum an sit filius Dei; sed dicunt, *Si tu es Christus, dic nobis* etc. ut per hoc possent habere materiam accusandi eum ad Pilatum, sicut seditiosum, et appetentem regnum, quod erat contra Caesarem, et odiosum Romanis: unde et Pilatus quando Iudaei accusabant Christum, quod filium Dei se faceret, parum curavit; dum vero dixerunt, omnis qui se regem facit, contradicit Caesari, magis caepit contra eum solicitari; et ideo dicunt. *Si tu es Christus* vel Rex, vel unctus etc. Secundo considera illorum nequitiam, quia dicunt *palam*; quasi dicant, Usque modo non docuit publice, sed quasi in occulto, cum tamen ipse palam omnis diceret, in festivitatibus semper assistens, et nihil occulte loquebatur: *infr. 18. Ego palam locutus sum mundo, in occulto locutus sum nihil.*

d Hic ponitur responsio Christi: ubi ostendit eorum infidelitatem, ostendens falsum esse, quod dixerant,

se desiderare scire veritatem, dicentes, *Usquequo animam nostram tollis* etc. Et hoc quantum ad duo. Primo quia non credebant verbis eius: et quantum ad hoc dicit, *Loquor vobis, et non creditis.* Dicitis mihi, Si tu es Rex Christus, dic nobis; *sed loquor ego*, idest, dico vobis veritatem: *Et vos non creditis: Luc. 22. Si dixero, non credetis* etc. Secundo, quod non credunt operibus eius: et quantum ad hoc dicit, *Opera quae ego facio* etc. Ubi primo ostendit incredulitatem eorum ad ipsa opera. Secundo incredulitatis rationem, ibi, *Quia vos non estis ex ovibus* etc. Quantum ad primum dicit, *Opera quae ego facio;* quasi dicat, Nec a solo verbo suaderi potestis, ut vos sileatis, sed nec etiam a tot operibus quae ego facio *in nomine Patris mei*, idest ad gloriam eius, *haec testimonium perhibent de me*, quia scilicet non possunt nisi a Deo fieri. Unde ex eis manifeste apparet, quod a Deo veni: *Matth. 7. Unaquaeque arbor ex fructu eius cognoscitur: supra 5. Opera quae ego facio* etc. Sed vos non creditis: *infr. 12. Cum ergo tanta signa fecisset, non crediderunt* etc. et ideo sunt inexcusabiles: *infr. 15. Si opera non fecissem in eis, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem et viderunt* etc. Ratio autem incredulitatis eorum est separatio eorum ab ovibus Christi; unde dicit, *Ideo non creditis, quia non estis ex ovibus* etc. Circa hoc tria facit. Primo ponit eorum exclusionem a consortio ovium Christi. Secundo ostendit ovium dignitatem, ibi, *Oves meae* etc. Tertio probat quoddam quod dixerat, scilicet quod non rapiet quisquam oves suas de manu sua, ibi, *Pater meus quod dedit mihi* etc. Separationem eorum ab ovibus suis ponit dicens, *Vos non estis ex ovibus meis*, scilicet praedestinati ad credendum, sed praesciti ad aeternum interitum: hoc enim ipsum quod credimus, est nobis a Deo: *Phil. 1. Vobis datum est, non solum ut in ipsum credatis* etc. *Ephe. 2. Gratia salvati estis, et non ex vobis, Dei donum est* etc. quod quidem nulli datur, nisi cui praeparatum est ab aeterno; et ideo illi soli credent in ipsum, qui ad hoc ordinati sunt a Deo per aeternam praedestinationem: *Act. 13. Crediderunt quotquot praeordinati erant ad vitam aeternam.* Et eiusdem *13. Per gratiam Domini nostri Iesu Christi credimus salvari.* Sed nunquid debet dici alicui, quod non sit praedestinatus? Videtur, quod non. Cum enim nullus possit salvari, nisi praedestinatus; si alicui dicatur, quod non est praedestinatus, videtur cogi ad desperationem. Ergo Dominus dicens Iudaeis, *Non creditis, quia non estis ex ovibus meis*, cogebat eos desperare. Responsio. Dicendum, quod in illa turba erat aliquid commune omnibus, scilicet quod non erant praeordinati a Deo ad tunc credendum; aliquid speciale, quod aliqui ex eis praeordinati erant ad credendum in posterum: unde et postea crediderunt, ut habetur *Act. 2. Quod crediderunt ex eis una die tria millia;* aliqui autem quod non erant ad hoc praeordinati. Non ergo repugnabat spei, dicere in turba in qua aliqui erant praeordinati ad credendum in posterum, quod non essent ex ovibus, quia nullus de se determinate hoc poterat suspicari; repugnasset autem spei, si hoc alicui personae determinate dixisset. Dignitatem autem ovium suarum ponit dicens, *Oves meae* etc. Ubi quatuor ponit. Duo ex parte nostra, quae nos facimus quantum ad Christum: et duo ex parte Christi, quae ipse facit in nobis, vicissim sibi correspondentia. Primum ergo, quod nos facimus, est obedientia ad Christum: et quantum ad hoc dicit, *Oves meae*, scilicet per praedestinationem, *vocem meam audiunt*, credendo, et praeceptis meis obediendo: *Psalm. 94. Hodie si vocem eius audieritis* etc. Secundum, quod facit Christus primo correspondens est eius dilectio et approbatio; et quantum ad hoc dicit, *Et ego cognosco eas*, idest diligo, et approbo: *1. Tim. 2. Novit Dominus qui sunt eius;* quasi dicat, Hoc ipsum, quod me audiunt, est per hoc, quod ego *eas cognosco*, ab aeterno eligendo. Sed si aliter non potest credere quis, nisi detur ei a Deo, videtur, quod infidelitas non sit alicui imputanda. Ad quod dicendum est, quod ideo eis imputatur, quia in eis est causa quare eis non datur. Sicut ergo non possum videre lumen nisi illuminarer a sole, si autem clauderem oculos non viderem lumen; quod non esset ex parte solis, sed ex parte mea, qui claudendo oculos, praebeo causam ut non illuminer. Peccatum autem est causa quare non illuminamur a Deo per fidem, puta originale, vel in aliquibus actuale, quae quidem causa in omnibus est. Unde omnes illi qui deseruntur, iusto Dei iudicio deseruntur, et illi qui eliguntur, ex Dei miseratione assumuntur. Tertium quod est ex parte nostra, est imitatio ad Christum: et quantum ad hoc dicit, *Et sequuntur me: Iob 26. Vestigia eius secutus est pes meus: 1. Pet. 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* Quartum correspondens ex parte Christi est praemii retributio: et quantum ad hoc dicit, *Et ego vitam aeternam do eis;* quasi dicat, ipsi me sequuntur, hic mansuetudinis, et innocentiae viam incedendo, et ego faciam, quod postea me sequentur, ad gaudia vitae aeternae intrando. Hoc autem praemium ostendit Dominus esse indeficiens tripliciter: nam aliquid potest deficere tripliciter. Primo quidem ex natura ipsius, puta si sit corruptibile; sed praemium istud quantum ad naturam suam incorruptibile est; unde dicit, *Vitam aeternam do eis*, quae est fruitio incorruptibilis, et immortalis Dei: *infra 17. Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum* etc. Et ut dicit Augustinus: *Ista sunt pascua de quibus supra dixerat: Et pascua bona vita aeterna dicitur, quia ibi nulla herba arescit, totum viret.* Secundo potest deficere ex defectu recipientis, dum recipiens deficit, et dum male custodit; sed hoc non continget in illo praemio; unde dicit, *Et non peribunt in aeternum*, scilicet oves. Quod est contra Origenem qui dixit, quod quandoque sancti qui sunt in gloria, peccare poterunt. Sed Dominus dixit, *Non peribunt*, quia in aeternum conservabuntur: *Apoc. 3. Qui vicerit, faciam eum columnam* etc. *Et foras non egredietur* etc. Tertio potest deficere ex violentia rapientis, forte enim neque Adam exclusus fuisset, nisi affuisset seductor; in vita autem aeterna hoc non erit; unde dicit, *Et non rapiet eas*, scilicet oves, *quisquam de manu mea*, idest protectione, et potestate mea: *Sap. 3. Iustorum animae in manu Dei sunt.* Ut enim dicit Augustinus: *Ibi neque lupus rapit, neque fur tollit, neque latro interficit.*

e Hic probat, quod supra de dignitate ovium dixerat, scilicet quod non rapiet eas quisquam de ma-

nu mea, tali ratione. Illud quod est in manu Patris mei, nullus potest rapere. Sed eadem est manus Patris, et mea. Ergo illud quod est in manu mea, etiam nullus potest rapere. Circa hoc tria facit. Primo ponit minorem manifestando communicationem divinitatis a Patre sibi traditae, cum dicit, *Pater quod dedit mihi*, scilicet per aeternam generationem, *maius omnibus est:* nam *sup. 5. Sicut Pater habet vitam in semetipso sic* etc. Item *maius est* potestate: *sup. 5. Potestatem dedit ei iudicium facere* etc. Item *maius est* reverentia et honore: *Philip. 2. Dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu* etc. *Maius est* ergo *omnibus, quod dedit mihi Pater*, ut scilicet sim Verbum eius, sim unigenitus eius, sim splendor lucis eius. Secundo ponit excellentiam potestatis paternae, quod pertinet ad maiorem, cum dicit, *Et nemo potest rapere*, idest per violentiam auferre, vel per ignorantiam surripere, *de manu*, idest de potestate, *Patris mei*. Vel a me, qui sum virtus paterna: quamvis melius dicatur de potestate Patris, quam a me, ut Augustinus dicit. Ideo autem, *Nemo potest rapere de manu Patris*, quia ipse fortissimus est, cui non potest fieri violentia: et sapientissimus, in quem non cadit ignorantia: *Iob 9. Sapiens corde est, et fortis robore* et caet. Tertio ponit unitatem sui ad Patrem, ex qua sequitur conclusio: unde dicit, *Ego et Pater unum sumus;* quasi dicat, Ideo non rapiet eas quisquam de manu mea, quia *ego et Pater unum sumus*, scilicet unitate essentiae: nam eadem est natura Patris et Filii. Per hoc autem excluditur duplex error, scilicet Arii qui dividebat essentiam, et Sabellii, qui confundebat personas, ut sic et a Charibdi, et a Scilla liberemur: nam per hoc quod dicit *unum*, liberat te ab Ario: nam si unum, non ergo diversum; per hoc autem quod dicit *sumus*, liberat a Sabellio: si enim sumus, ergo Pater et Filius est alius et alius. Sed hoc Ariani, impietatis suae mendacio negare contendunt dicentes, quod creatura aliquo modo est unum cum Deo. Unde et hoc modo Filius potest esse unum cum Patre. Sed hoc patet esse falsum ex tribus. Primo ex ipso modo loquendi. Manifestum est enim quod unum dicitur sicut ens: unde sicut aliquid non dicitur ens simpliciter, nisi secundum substantiam, ita nec unum nisi secundum substantiam, vel naturam. Simpliciter autem dicitur aliquid quod nullo addito dicitur. Quia ergo hoc simpliciter dicitur, *Ego et Pater unum sumus*, nullo alio addito, manifestum est, quod sunt unum secundum substantiam, et naturam. Nunquam autem invenitur, quod Deus et creatura sint unum sine aliquo addito, sicut illud *1. Cor. 6. Qui adhaeret Deo, unus spiritus est*. Ergo patet, quod Filius Dei non est unum cum Patre, ut creatura. Secundo ex his quae supra dixerat, scilicet *quod dedit mihi Pater maius omnibus est:* et postea concludit, *Ego et Pater unum sumus;* quasi dicat, intantum unum sumus, inquantum dedit mihi id quod maius est omnibus. Tertio patet ex sua intentione: nam Dominus probat, quod non rapiet eas quisquam de manu sua, per hoc quod nemo potest rapere de manu Patris eius; quod non sequeretur, si potestas eius esset minor, quam potestas Patris. Unum ergo sunt Pater, et Filius, natura, honore, et virtute.

LECTIO VI.

Sustulerunt ergo lapides Iudaei, ut lapidarent eum. Respondit eis Iesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo. Propter quod eorum opus me lapidatis?

b Responderunt ei Iudaei: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, et quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum.

c Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi Dii estis?

d Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura; quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis, quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum?

e Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis, et credatis, quia Pater in me est, et ego in Patre.

f Quaerebant ergo eum apprehendere, et exivit de manibus eorum. Et abiit iterum trans Iordanem in eum locum, ubi erat Ioannes baptizans primum: et mansit illic, et multi venerunt ad eum, et dicebant, quia Ioannes quidem signum fecit nullum. Omnia autem quaecumque dixit Ioannes de hoc, vera erant: et multi crediderunt in eum.

LECTIO VI.

Posita doctrina Christi; hic consequenter ponitur effectus doctrinae eius in Iudaeis. Et primo redarguit eorum saevitiam. Secundo excludit a se impositam blasphemiam, ibi, *Responderunt ei Iudaei*. Tertio declinat eorum pertinaciam, ibi, *Quaerebant ergo eum apprehendere*. Circa primum duo facit. Primo ponitur Iudaeorum saevitia, qua excandescebant ad Christum lapidandum; unde dicit, *Sustulerunt lapides Iudaei, ut iacerent in eum*. Quia enim duri erant, et profunda Domini verba intelligere non poterant, lapidibus similes ad lapides currunt: *Psal. 119. Dum loquebar illis, impugnabant me gratis*. Secundo cum subdit, *Multa bona opera* etc. reprehendit Dominus ipsorum saevitiam. Et primo commemorat eis exhibita beneficia. Secundo reprehendit ipsorum saevitiam. Commemorat autem beneficia quae eis exhibuit in sanitatibus infirmorum, in exhibitione doctrinae et miraculorum: unde *Respondit eis dicens: Multa bona opera ostendi vobis*, scilicet sanando, praedicando, miracula faciendo: *Matth. 7. Bene omnia fecit: ex patre meo*, cuius gloriam per omnia quaesivi: *supra 8. Gloriam meam non quaero* etc. Saevitiam reprehendit dicens, *Propter quod eorum opus me lapidatis?* quasi dicat: Benefactorem oportebat honorare, non lapidare. Simile dicitur *Hier. 17. Numquid redditur pro bono malum* etc.

b Hic Dominus excusat se de blasphemia. Et primo ponitur blasphemiae impositio a Iudaeis. Secun-

do eius excussio a Christo, ibi, *Respondit Iesus: Nonne scriptum est* etc. Dicit ergo quantum ad primum, *De bono opere non te lapidamus* etc. Ubi quinque consideranda occurrunt. Primum quidem videtur pertinere ad motivum lapidationis, quod est blasphemia: praecipitur enim *Levit. 24.* quod blasphemi lapidentur. *Educ*, inquit, *blasphemum extra castra* etc. et quantum ad hoc dicunt, *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia.* Secundum, quod specificant ipsam blasphemiam: nam blasphemia est, non solum attribuere Deo, quod sibi non convenit, sed etiam attribuere alteri, quod solius Dei est. sicut blasphemia est non solum dicere Deum esse corpus, sed etiam dicere aliquam creaturam creare posse: *Matth. 9.* dicebant, *Hic blasphemat. Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?* Dicebant ergo Iudaei Dominum blasphemum esse, non primo modo, sed usurpando sibi quae divinitatis propria erant: unde dicebant, *Quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum*. Tertium est, quod Iudaei melius quam Ariani, intellexerunt verbum Christi, quod dixerat, ego et Pater unum sumus, non posse dici, nisi ubi est aequalitas Patris et Filii: et hoc est quod dicunt, *Facis teipsum Deum,* ostendendo verbis tuis, quod Deus sis, quod non est verum, *Cum sis homo*. Quartum est, quod tanta est distantia Dei et hominis, quod incredibile eis erat, quod idem qui est homo, esset Deus; unde signanter dicunt, *Quia homo cum sis* etc. Quamvis ab ista incredulitate removeri possent per hoc, quod dicitur in *Psalm. 8. Quid est homo, quod memor es eius* etc. *Abac. 1. Opus ego facio in diebus vestris* etc. idest opus incarnationis excedens omnem mentem. Quintum est, quod in suis verbis sibiipsis contrariantur: nam ex una parte confitentur Christum bona opera facere, dicentes, *De bono opere non te lapidamus;* ex alia imponunt ei blasphemiam, scilicet, quod sibi falso usurpet honorem Dei, quae quidem contraria sunt: non enim ex Deo miracula posset facere, si Deum blasphemaret, quia, ut dicitur *Matth. 7. Non potest arbor bona fructus malos facere* etc. quod maxime locum habet in Christo.

c Hic excludit a se impositam blasphemiam. Et primo ponit suam excusationem. Secundo ostendit veritatem, ibi, *Si non facio opera* etc. Excusat autem se per auctoritatem. Unde primo ponit auctoritatem Scripturae. Secundo aperit eis intellectum. Tertio ex hoc concludit propositum. Dicit ergo, *Respondit eis Iesus, nonne scriptum est in lege vestra*, scilicet in *Psal. 81. Ego dixi dii estis* etc. Ubi sciendum est, quod lex tripliciter accipitur in Scriptura. Quandoque quidem universaliter pro toto veteri Testamento, secundum quod continet quinque libros Moysi, Prophetas, et Agiographa: et hoc modo accipitur hic in lege vestra, idest in veteri Testamento, cum scriptum sit in *Psal.* quod ideo dicitur lex, quia totum vetus Testamentum habetur pro auctoritate legis. Aliquando accipitur lex, prout dividitur contra Prophetas, Psalmos, et Agiographa: et sic accipitur *Luc. ult. Oportet impleri omnia quae scripta sunt in lege, et Psalmis de me.* Aliquando autem accipitur, prout lex dividitur contra Prophetas: et sic Psalmi et alii libri veteris Testamenti, praeter Pentateucum includuntur sub prophetis, eo quod spiritu prophetico edita sit Scriptura veteris Testamenti: et hoc modo accipitur *Matt. 22. In his duobus mandatis tota lex pendet et prophetae.* Sic ergo scriptum est, *Ego dixi Dii estis.* Unde sciendum est, quod hoc nomen Deus tripliciter accipitur. Aliquando enim significat ipsam divinam naturam: et sic dicitur singulariter solum: *Exo. 20. Audi Israel, Dominus Deus tuus unus est.* Quandoque autem dicitur Deus nuncupative: et hoc modo dicuntur idola dii: *Psal. 91 Omnes dii gentium daemonia.* Quandoque autem dicitur aliquis Deus participatione aliqua divinitatis, seu excellentioris virtutis divinitus infusae: et hoc modo et iudices dicuntur dii in Scriptura: *Exod. 22. Applicabis eos ad Deos,* idest ad iudices Et *Exo. 22. Diis non detrahes,* idest praelatis: et hoc modo accipitur hic hoc nomen Deus cum dicit, *Ego dixi dii estis,* idest participantes aliquam virtutem divinam supra humanam. Consequenter cum dicit.

d Aperit sensum auctoritatis praedictae; quasi dicat, Ideo vocavit eos Deos, inquantum participant aliquid divinitatis secundum participationem sermonis Dei ad eos facti: nam ex sermone Dei homo aliquam participationem divinae virtutis et puritatis consequitur: *infra 15. Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus* etc. Et *Exod. 34.* dicitur, quod splendida facta est facies Moysi etc. Ex his autem quae praedicta sunt, posset sic argumentari. Manifestum est autem, quod aliquis ex participatione verbi Dei fit Deus participative. Sed non fit aliquid participative hoc, nisi ex participatione eius, quod est per essentiam suam tale: puta non fit participative ignis, nisi participatione ignis per essentiam. Ergo non fit aliquid participative Deus, nisi ex participatione eius, qui est Deus per essentiam. Ergo Verbum Dei, scilicet ipse Filius, cuius participatione aliquis efficitur Deus, est Deus per essentiam. Sed Dominus voluit humanius magis quam sic profunde contra Iudaeos arguere. Dicit autem, *Et non potest solvi Scriptura*, ut ostendat irrefragibilem Scripturae veritatem: *Psalm. 118. In aeternum Domine permanet verbum tuum.* Consequenter cum dicit, *Quem Pater sanctificavit* etc. concludit propositum. Quod quidem si secundum Hilarium referamus ad Christum secundum quod est homo, tunc est sensus, homines aliqui dicuntur dii sola participatione sermonis Dei Quomodo ergo dicitis, *Quia blasphemas,* idest reputatis blasphemiam, quod ille homo dicatur Deus, qui est unitus Verbo Dei in persona? et ideo dicit, *Quem Pater sanctificavit.* Licet enim omnes qui sanctificantur, Deus sanctificet: *infr. 17. Sanctifica eos in veritate,* Christum tamen specialiter sanctificavit: nam alios sanctificat, ut sint filii adoptivi: *Rom. 8. Accepistis spiritum adoptionis filiorum;* Christum autem sanctificavit, ut esset filius Dei per naturam, unitus in persona Verbo Dei, quod haec verba ostendunt dupliciter. Primo per hoc quod dicit, *Quem Pater sanctificavit:* si enim ut Pater sanctificat, manifestum est quod sanctificat et Filium: *Rom. 1. Qui praedestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis.* Secundo per hoc quod dixit, *Et misit in mundum.* Mitti enim in aliquem locum, non convenit alicui rei nisi ante fue-

rit, quam ibi esset. Ergo ille quem Pater misit in mundum, scilicet visibiliter, est Filius Dei, qui praeexistit visibili visioni: quia, ut dicitur *supra 1. In mundo erat, et mundus per ipsum* etc. *supra 3. Non enim misit Deus* etc. Hunc ergo, *Quem Deus misit in mundum, vos dicitis quia blasphemas: quia dixi filius Dei sum*; quasi dicat: Multo magis possum hoc dicere, qui sum unitus Verbo in persona, quam illi, *Ad quos sermo Dei factus est.* Sed unde Iudaei habuerunt, quod Christus esset Filius Dei? Non enim hoc Dominus expresse dixit. Ad quod dicendum est, quod licet Dominus hoc expresse non dixerit; nihilominus tamen ex verbis quae dixit, scilicet *Ego et Pater unum sumus*, et *quod dedit mihi Pater, maius omnibus est*, intellexerunt eum accepisse naturam a Patre, et esse unum in natura cum eo. Hoc autem, scilicet accipere eamdem naturam ab aliquo, et esse, habet rationem filiationis. Si autem hoc quod dicit, *Pater sanctificavit* etc. referamus secundum Augustinum ad Christum inquantum est Deus, tunc est sensus. *Quem Pater sanctificavit*, idest sanctum ab aeterno genuit. Sed alia quae sequuntur eodem modo exponenda sunt, secundum quod Hilarius exponit; tamen melius exponitur, si referantur ad Christum inquantum homo. Consequenter cum dicit.

c Probat veritatem dictorum; quasi diceret, Licet sim homo tantum secundum reputationem vestram, tamen non blasphemo dicens me vere Deum, quia verissime sum. Unde circa hoc duo facit. Primo proponit argumentum operum. Secundo infert conclusionem intentam, ibi. *Ut cognoscatis* etc. Circa primum duo facit. Primo dicit, quod sine operibus essent excusabiles. Et dicit, *Si non facio opera Patris mei*, eadem scilicet quae ipse facit, et eadem virtute et potestate: *Nolite credere mihi: supra 5. Quaecumque Pater facit, haec et Filius similiter facit.* Secundo, quod ex ipsis operibus convincuntur, dicens, *Si autem facio*, scilicet eadem opera, quae Pater facit, *si mihi*, qui filius hominis appareo, *non vultis credere, operibus credite*, idest ipsa opera demonstrant, quod ego sum Filius Dei: *infra 16. Si opera non fecissem quae nemo alius* etc. Consequenter infert conclusionem intentam, dicens, *Ut cognoscatis* etc. nullum enim tam evidens indicium de natura alicuius rei esse potest, quam illud quod accipitur ex operibus eius. Evidenter ergo cognosci potest de Christo, et credi quod sit Deus per hoc, quod facit opera Dei; et ideo dicit, Ex ipsis operibus convincam, *ut cognoscatis et credatis*, quod oculis vestris videre non potestis, scilicet *quia Pater in me est, et ego in Patre: infra 14. Ego in Patre, et Pater in me est:* quod intelligendum est per unitatem essentiae, et quasi idem est, *Pater in me est, et ego in Patre: et ego et Pater unum sumus.* Hilarius autem hoc bene exponit dicens, quod differentia est inter Deum, et hominem: nam homo cum sit compositus, non est sua natura; Deus autem cum sit simplicissimus, est suum esse, et sua natura. In quocumque ergo est natura Dei, ibi est Deus. Cum ergo Pater est Deus, ubicumque est natura Patris, ibi est Pater: et ubicumque est natura Filii, ibi est Filius. Cum ergo natura Patris sit in Filio, et e converso. Ergo Pater est in Filio, et e converso. Sed, ut dicit Augustinus, licet Deus sit in homine, et homo in Deo, ut dicitur *1. Ioan. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo*; non est intelligendum per essentiae unitatem, sed homo in Deo est, idest sub divina cura et protectione, et Deus in homine per similitudinem suae gratiae. Unigenitus autem Filius est in Patre, et Pater in illo tanquam aequalis.

f Hic Dominus declinat Iudaeorum pertinaciam. Et primo ostendit ipsorum pertinaciam. Secundo declinat eam. Tertio ostendit effectum declinationis. Pertinaciam autem ostendit per hoc quod post tot veritatis documenta, post tot miraculorum et mirabilium operum argumenta, adhuc in malitia perseverant; unde *quaerebant eum apprehendere*, non ad credendum et intelligendum, sed ad saeviendum, et ad nocendum: nam quia aequalitatem sui ad Patrem evidentius expresserat, magis concitati fuerunt: *Hier. 8. Apprehenderunt mendacium* et caet. Declinat autem eorum saevitiam Dominus exiens ab eis; unde dicit *Exivit* et caet. Ubi primo ostenditur quomodo eos dimisit, scilicet exeundo de manibus eorum: et hoc propter duo. Primo, ut ostenderet se non posse detineri, nisi quando volebat: *Luc. 4. Iesus transiens per medium illorum ibat: supra eod. Nemo tollit a me animam meam, sed ego ponam a meipso.* Secundo, ut daret nobis exemplum declinandi malorum saevitiam, quando sine periculo fidei fieri potest: *Eccl. 8. Ne stes contra faciem contumeliosi.* Secundo ostenditur quo exiens ierit; unde dicit, *Et abiit iterum trans Iordanem* et caet. Cuius quidem mystica causa est, quod aliquando iterus esset per Apostolos suos ad gentes convertendas. Causa vero literalis est duplex. Una, quia locus erat vicinus Hierusalem, et iam imminebat tempus passionis: unde nolebat se elongare. Secunda, ut reducat ad memoriam testimonium, quod illic perhibuit Ioannes, dicens, *Ecce agnus Dei* etc. et testimonium Patris, et Filii Christo perhibitum in baptismo. Effectus autem declinationis fuit conversio turbarum ad fidem: quae quidem conversio describitur quantum ad tria. Quantum ad operationis imitationem; unde dicit, *Et multi venerunt ad eum*, scilicet per imitationem operum: *Matth. 11. Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis* etc. Secundo quantum ad oris confessionem; unde et dicebant, *Quia et Ioannes* etc. Ubi primo confitentur eminentiam Christi ad Ioannem; unde dicebant, *Quia Ioannes fecit nullum signum.* Cuius quidem ratio fuit, quia Ioannes missus fuit ut testis Christi: unde oportebat, quod fieret fide dignus, et testimonium eius ostenderetur verum: quod quidem fit convenienter per sanctitatem vitae. Christus autem venit ut Deus: et ideo oportebat, quod ostenderet in se signa potestatis divinae: et ideo Ioannes vitae sanctitate pollebat; Christus autem eum hoc exercebat etiam opera potestatem divinam manifestantia. Hic etiam mos servabatur apud antiquas potestates, quod in praesentia potestatis maioris minor potestas non utebatur suae potestatis insignibus: unde in praesentia Dictatoris Consules insignia deponebant. Non ergo decens fuit, ut Ioannes qui minoris potestatis erat, utpote praecursor et testis, in Christi praesentia divinae potestatis insigniis uteretur, sed solum Christus. Secundo confitetur veritatem testimonii

Ioannis de Christo; unde dicebant, *Omnia enim quae dixit Ioannes de hoc*, scilicet de Christo, *erant vera;* quasi diceret, et si nullum signum fecerit Ioannes, tamen de Christo omnia veraciter dixit. Tertio manifestat cordis fidem; unde dixit, *Et multi crediderunt in eum*, ut Augustinus dicit Christum apprehenderunt permanentem, quem Iudaei volebant apprehendere descendentem, quia per lucernam ad diem venerant. Ioannes enim lucerna erat, et diei testimonium perhibebat.

CAPUT UNDECIMUM

LECTIO PRIMA.

Erat autem quidam languens Lazarus a Bethania, de castello Mariae, et Marthae sororum eius. Maria autem erat, quae unxit Dominum unguento, et extersit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus infirmabatur.

b Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas, infirmatur.

c Audiens autem Iesus dixit eis: Infirmitas haec non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam.

d Diligebat autem Iesus Martham, et sororem eius Mariam, et Lazarum.

LECTIO PRIMA.

Supra Dominus virtutem suam vivificativam ostendit verbo; hic confirmat eam miraculo, quemdam mortuum, scilicet Lazarum, suscitando. Et primo ponitur Lazari infirmitas. Secundo ipsius iam mortui suscitatio, ibi, *Ut audivit*. Tertio subiungitur suscitationis effectus, ibi, *Multi ergo ex Iudaeis* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur Lazari aegrotatio. Secundo languoris denuntiatio, ibi, *Miserunt ergo sorores* etc. Tertio assignatur praemissarum ratio, ibi, *Audiens autem Iesus* etc. Circa primum tria facit. Primo describit personam aegrotam. Secundo languentis locum. Tertio personam coniunctam. Persona aegrota est Lazarus; unde dicit, *Erat quidam languens Lazarus*. Per hunc fidelis signatur, qui in Deo sperat, et tamen patitur infirmitatem peccati, de qua dicitur *in Psal. 6. Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum*. Lazarus enim interpretatur auxiliatus a Domino: unde eum significat qui spem habet divini auxilii: *Psalm. 120 Auxilium meum a Domino* etc. Locus infirmi erat Bethania; unde dicit *a Bethania, de castello:* quae quidem Bethania villa quaedam erat prope Hierusalem, ubi Dominus consueverat frequenter hospitari, ut frequenter supra dictum est, et interpretatur domus obedientiae. Per quod datur intelligi, quod si infirmus sit Deo obediens, potest ab eo de facili curari, sicut infirmus obediens medico facilius ab eo beneficium consequitur sanitatis: *4. Reg. Dixerunt servi Naaman ad eum: Pater etsi rem grandem dixisset tibi Propheta, facere debuisses*. Ista Bethania castellum erat Mariae et Marthae sororum Lazari. Per quas duplex vita signatur, activa scilicet, et contemplativa; ut sic per hoc detur intelligi, quod per obedientiam homo perfectus redditur in vita activa et contemplativa. Persona coniuncta erat Maria; unde dicit, *Maria autem erat* etc. Quia enim mentionem fecerat de Maria, et plures mulieres huius nominis erant; ideo ne erremus ex nomine, notificat eam ex notissima actione, dicens, *Quae unxit Dominum unguento, et extersit* etc. De hac autem Maria diversitas quaedam est inter sanctos. Quidam enim dicunt, ut Hieronymus et Origenes, quod haec Maria soror Lazari non est eadem cum illa quae peccatrix erat, de qua dicitur *Luc. 7.* quod *attulit alabastrum unguenti, et stans retro secus pedes* etc. Unde, sicut dicit Chrysostomus, haec non fuit illa meretrix quae in Luca legitur: haec enim honesta fuit, et studiosa circa susceptionem Christi, nam peccatricis illius nomen tacetur. Potuit autem Maria ista erga Christum tempore suae passionis ex devotione, et speciali dilectione simile opus fecisse, quod facit ei peccatrix illa diligens et compuncta: quod quidem factum hic ab Evangelista propter Mariae nominis magnitudinem per anticipationem recitatur. Quidam alii, sicut Augustinus et Gregorius, dicunt, quod haec eadem Maria, de qua hic agitur, est illa peccatrix, de qua agitur *Luc. 7.* et argumentum huius ex hoc verbo Augustinus assumit: nam hic Evangelista dicit antequam Maria ungeret Dominum unguento, quia illud fuit imminente passione, *infra 12.* ubi dicitur, *Maria ergo sumpsit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes Iesu*. Unde dicit quod hoc quod hic Evangelista de ea factum, recitatur *Luc. 7.* Ambrosius autem utramque partem tenet. Secundum ergo opinionem Augustini manifestum est quod peccatrix illa, de qua dicitur in Luca, est Maria ista. *Cuius frater Lazarus infirmabatur*, idest miserandum corpus eius forinsecis febribus alendum edax incendium assumebat.

b Hic ponitur infirmitatis denuntiatio a sororibus Lazari, quae longuenti aderant, et casum dolentes iuvenis aegrotantis, *Miserunt ad eum*, scilicet Iesum, *dicentes: Domine, ecce quem amas* etc. In qua quidem denuntiatione tria consideranda occurrunt. Unum est quod non est signum quod aliquis non sit amicus Dei, si aliquando corporaliter affligatur, sicut Eliphaz contra Iob falso arguit: *Iob 4. Recordare obsecro, quis unquam innocens periit, aut quando recti deleti sunt?* et ideo dicunt, *Domine, ecce quem amas infirmatur: Prov. 3. Quem diligit Dominus corripit, et quasi pater in filio complacet sibi*. Secundum est, quod non dicunt Domine veni, sana eum, sed tantum infirmitatem exponentes dicunt, *Infirmatur*. In quo signatur, quod sufficit amico tantum necessitatem exponere absque alicuius petitionis additamento: eam amicus cum velit bonum amici, sicut bonum suum, sicut solicitus est ad repellendum malum suum, ita et ad repellendum malum amici sui: et hoc maxime verum est de eo qui verissime diligit: *Psal. 144. Custodit Dominus diligentes se*. Tertium est, quod istae duae sorores desiderantes curationem fratris languidi, non venerunt personaliter ad Christum sicut paraliticus, *Luc. 5.* et Centurio *Matth. 8.* et hoc propter confidentiam, quam habebant ad Christum ex speciali dilectione,

et familiaritate quam Christus erga eas ostenderat, et forte a luctu detinebantur, ut Chrysostomus dicit: *Eccl. 6. Amicus si permanserit fixus, erit tibi coaequalis, et in domesticis tuis fiducialiter aget.*

c Hic ponitur praemissorum ratio. Et primo ratio ipsius infirmitatis. Secundo quare sorores eius non venerunt ad Christum secundum Augustinum, ibi, *Diligebat autem Iesus* etc. Ratio autem infirmitatis est glorificatio Filii Dei; unde dicit, *Dixit eis Iesus: Infirmitas haec non est ad mortem, sed pro gloria Dei.* Ubi sciendum est, quod infirmitatum corporalium quaedam sunt ad mortem, quaedam autem non. Illae autem sunt ad mortem, quae ad aliquid aliud non ordinantur: nam omnia mala poenae ex divina providentia infliguntur: *Amos 3. Si est malum in civitate, quod Dominus non faciat.* Mali vero culpae Deus ultor est, non tamen auctor. Omnia autem quae a Deo sunt, ordinata sunt. Et ideo omnia mala poenae ad aliquid ordinantur, quaedam ad mortem, quaedam ad aliquid aliud. Haec autem infirmitas non est ordinata ad mortem, sed ad gloriam Dei. Sed nunquid non fuit mortuus Lazarus ex hac infirmitate? Videtur quod sic. Alias non foeteret quatriduanus in monumento, nec resuscitatio fuisset miraculosa. Responsio. Dicendum, quod infirmitas haec non fuit ordinata ad mortem ut ad finem ultimum, sed propter aliud, ut dictum est, ut scilicet ipse qui resuscitatus fuit, quasi castigatus, iuste viveret ad Dei gloriam, et populus Iudaeus videns miraculum converteretur ad fidem: *Psal. 117. Castigavit me Dominus* etc. unde sequitur, *Sed pro gloria Dei, ut glorificetur* etc. Ubi secundum Chrysostomum ly *pro* et ly *ut* non tenetur causaliter, sed consecutive: non enim ideo infirmatus est, ut ex hoc Deus glorificaretur, sed aliunde quidem infirmitas haec venit, et ex ea consecutum est hoc, ut glorificaretur Filius Dei, in quantum eum resuscitando, usus est ea ad gloriam Dei. Hoc autem uno quidem modo veritatem habet, sed alio modo non: potest enim infirmitatis Lazari duplex causa considerari: una naturalis; et secundum hanc verificatur dictum Chrysostomi, quia infirmitas Lazari secundum causam naturalem non ordinabatur ad resuscitationem; alia causa potest considerari divina providentia: et tunc non habet veritatem dictum Chrysostomi: nam ex divina providentia huiusmodi infirmitas ordinabatur ad gloriam Dei. Et secundum hoc ly *pro* et ly *ut* tenetur causaliter; quasi dicat, *Sed pro gloria Dei:* quia licet ad hoc non ordinaretur ex intentione causae naturalis, ordinabatur tamen ex intentione divinae providentiae ad gloriam Dei. Inquantum facto miraculo crederent homines in Christum, et vitarent veram mortem; unde dicit, *Ut glorificetur Filius Dei per eam.* Hic manifeste Dominus Filium Dei se nominat: nam ipse glorificandus erat in resuscitatione Lazari, quod ipse est verus Deus: *1. Ioan. ult. Ut simus in vero Filio eius: supr. 9. Neque hic peccavit, neque parentes, sed ut manifestentur opera Dei in illo.*

d Hic secundum Augustinum Evangelista assignat rationem quare duae sorores non venerunt ad Christum, quae scilicet sumitur ex confidentia specialis dilectionis: unde dicit, *Diligebat autem Iesus Martham, et Mariam* etc. quippe qui tristium consolator erat, sorores tristes diligebat. Et qui languentium salvator erat, languidum et mortuum Lazarum diligebat: *Deut. 29. Dilexit populos, omnes sancti in manu illius sunt.*

LECTIO II.

Ut ergo audivit, quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus.

b Deinde post haec dicit discipulis suis: Eamus in Iudaeam iterum.

c Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quaerebant te Iudaei lapidare, et iterum vadis illuc?

d Respondit Iesus: Nonne duodecim horae sunt diei?

e Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem huius mundi videt.

f Si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

LECTIO II.

Hic agitur de mortui resuscitatione. Et primo ponitur resuscitandi propositum. Secundo subditur suscitationis ordo, ibi, *Venit itaque Iesus* etc. Circa primum tria facit. Primo dat Dominus locum morti. Secundo praenuntiat propositum de accedendo ad locum ubi mortuus erat, ibi, *Deinde post haec dicit* etc. Tertio praenuntiat propositum suscitandi, ibi, *Haec ait, et post dicit illis* etc. Dat autem locum morti moram trahendo Dominus trans Iordanem; et ideo dicit, *Ut autem audivit, quia infirmabatur, mansit in eodem loco duobus diebus.* Ex quo notatur, quod eodem die quo Christus recepit nuntium sororum Lazari, mortuus fuit Lazarus: nam quando Christus venit ad locum ubi mortuus fuit, iam quatriduanus erat. Christus autem duobus diebus postquam recepit nuntium, remansit in eodem loco, et sequenti die ab illis duobus ivit in Iudaeam. Dedit autem locum morti per tot dies propter duo. Primo quidem ne ex praesentia eius mors Lazari impedita fuisset: nam ubi vita praesens est, mors locum non habet. Secundo, ut miraculum credibilius redderetur, et nullus posset dicere, quoniam nondum defunctum eum suscitavit, sed potius stupefactum. Consequenter cum dicit.

b Dominus manifestat propositum accessus sui ad locum. Et primo praenuntiat propositum. Secundo subditur timor discipulorum, ibi, *Dicunt ei discipuli* et caet. Tertio Dominus timorem propellit, ibi, *Respondit Iesus: Nonne* et caet. Dicit ergo quantum ad primum, *Deinde post haec*, scilicet moram contractam, *dixit*, scilicet Iesus discipulis suis: *Eamus in Iudaeam iterum* Hic quaeritur, quare hoc solum praedixit Apostolis iterum iturum in Iudaeam, cum hoc alias non fecerit. Sed huius quidem ratio est, quia Iudaei nuper in Iudaea persecuti fuerant Christum, ita ut pene eum lapidassent: unde et propterea inde decesserat, Propter quod credendum est, quod Christo iterato illuc ire volente discipulorum corda timor invaderet. Et quia praevisa iacula minus feriunt, et mala quae praevidentur, facilius tolerantur, ut Gre-

gorius dicit; ideo Dominus ut eis timorem auferret, eis itineris sui propositum manifestat. Per hec autem quod iterum revertitur in Iudaeam, mystice datur intelligi Dominum in fine mundi iterum reversurum ad Iudaeos qui convertentur ad Christum : *Ro. 11. Coecitas ex parte contigit in Israel* etc. Timor discipulorum ponitur cum dicunt.

c Quasi dicat, videtur; quod spontaneus vadas ad mortem. Sed timor iste irrationabilis est, quia secum habebant discipuli Deum protectorem, cum quo qui est, timere non debet : *Isa. 50. Stemus simul : quis est adversarius meus? Psalm. 1. Dominus illuminatio mea, et salus mea, quem timebo.* Hunc timorem expellit Dominus confortans eos; unde dicit.

d Ubi primo ponit conditionem temporis. Secundo ostendit quod tempus sit aptum ambulationi. Tertio quod non sit aptum. Secundum, ibi, *Si quis ambulaverit* etc. Tertio, ibi. *Si autem ambulaverit in nocte* etc. Ad intelligentiam autem huius literae sciendum est quod tripliciter exponitur. Uno modo a Chrysostomo sic. *Nonne duodecim horae sunt diei?* quasi dicat, Vos dubitatis ascendere in Iudaeam, quia nuper Iudaei voluerunt me lapidare; sed dies habet duodecim horas, et quod contingit in una, non contingit in alia. Unde licet tunc voluissent me lapidare, in alia hora hoc nollent : *Eccl. 3. Omnia tempus habent* etc. Et eiusdem 3. *Omni negotio tempus est, et opportunitas.* Sed hic incidit quaestio literalis. Quia aut loquitur de die naturali, aut de die artificiali : si quidem loquatur de die naturali, tunc falsum est, quod dicit, cum non habeat duodecim, sed vigintiquatuor horas, similiter si loquitur de die artificiali, falsum est, quod dicit, quia hec non est verum, nisi in aequinoctiale, quia non omnes dies artificiales habent duodecim. Sed ad hoc dicendum, quod intelligendum est de die artificiali : quia omnes dies artificiales habent duodecim horas, nam horae huiusmodi dierum distinguuntur dupliciter: quaedam enim sunt aequales, et quaedam sunt inaequales. Aequales autem distinguuntur secundum circulum aequinoctialis : et secundum hoc non omnes dies habent duodecim horas; sed aliqui plures, aliqui pauciores, nisi tantum in aequinoctio. Inaequales autem distinguuntur secundum ascensiones Zodiaci propter eius obliquitatem, quia non aequaliter ascendit Zodiacus in omnibus partibus suis. Aequinoctialis autem aequaliter: et de istis horis inaequalibus quilibet dies artificialis habet duodecim horas, quia quolibet die ascendunt sex signa de die, et sex de nocte; sed illa quae ascendunt in aestate, sunt tardioris motus, quam illa quae ascendunt in hyeme. Ascensus autem cuiuslibet signi facit duas horas.

e Idest honeste et absque conscientia alicuius mali : *Rom. 13. Sicut in die honeste ambulemus. Non offendit*, idest non invenit quid ei noceat. Et hoc ideo, *quia lucem huius mundi videt*, ideat lux iustitiae in eo est : *Psalm. 96. Lux orta est iusto, et rectis corde laetitia;* quasi dicat Dominus, Nos secure possumus ire, cum in die ambulemus.

f Scilicet, iniquitatum de facili multa pericula inveniet. De qua nocte *1. Thess. 4. Qui dormiunt, nocte dormiunt:* et talis *offendit*, idest impingit, *quia lux*, scilicet iustitiae, *non est in eo.* Alio modo exponit quidam Graecus, scilicet Theophilactus ab illo loco, *Si quis ambulaverit in die*, dicens, quod dies est praesentia Christi in mundo, nox vero est tempus post passionem eius; ut sit sensus, Non est timendum de Iudaeis, quia quamdiu ego sum in mundo, vobis non imminet periculum, sed mihi. Unde quando Iudaei eum capere voluerunt *infra 18.* dixit Dominus turbis: *Si ergo me quaeritis, sinite hos abire, ut impleretur* etc. Sed *in nocte*, idest in tempore post passionem, tunc timendum est vobis ire in Iudaeam : quia patiemini a Iudaeis persecutionem : *Zach. 13. Percute pastorem, et dispergentur oves* etc. Alio modo exponit Augustinus sic, ut per diem intelligatur Christus : *supra 9. Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est.* Et quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. Huius ergo diei duodecim horae sunt duodecim Apostoli : *supr. 7. Nonne ego vos duodecim elegi.* Sed timendum est valde, quod sequitur, *Et unus ex vobis diabolus est.* Iudas ergo non erat hora huius diei, quia non lucebat. Sed dicendum, quod Dominus hoc dixit, non habito respectu ad Iudam, sed ad successorem eius Mathiam. Est ergo sensus. *Nonne duodecim horae* etc. quasi diceret, vos estis horae, ego sum dies. Sicut ergo horae consequuntur diem, ita et vos me debetis sequi. Unde si ego volo ire in Iudaeam, vos non debetis me praecedere, nec mutare voluntatem meam, sed debetis me sequi. Simile dicit Petro *Matth. 16. Vade retro post me Satanas*, idest non praecedas me, *sed me sequere*, voluntatem meam imitando. *Si quis ambulaverit in die;* quasi diceret, Non debetis timere periculum, quia vos itis mecum, qui sum dies. Unde sicut qui in die vadit, non impingit, idest non offendit, ita nec vos qui mecum itis : *Ro. 8. Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Et hoc ideo, *quia lucem huius mundi videt in me. Si autem ambulaverit in nocte*, idest in tenebris ignorantiae et peccati, *tunc offendit*, et hoc ideo, *quia lux*, scilicet spiritualis, *non est in eo :* non quidem ex defectu lucis, sed eorum rebellione : *Iob 22. Ipsi fuerunt rebelles lumini* etc.

LECTIO III.

Haec ait, et post haec dicit eis: Lazarus amicus noster dormit, sed vado, ut a somno excitem eum.

b Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, salvus erit.

c Dixerat autem Iesus de morte eius; illi autem putaverunt, quia de dormitione somni diceret.

d Tunc ergo Iesus dixit eis: Manifeste Lazarus mortuus est, et gaudeo propter vos, ut credatis quoniam non eram ibi; sed eamus ad eum.

e Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos : Eamus et nos, et moriamur cum eo.

LECTIO III.

Supra praenuntiavit Dominus propositum de accedendo ad locum defuncti; hic manifestat propositum de defuncti suscitatione. Et primo praenuntiat ipsum propositum. Secundo discipulorum affectum, ibi, *Dicit ei Thomas* etc. Propositum autem praenuntiat primo, quasi implicite et obscure. Secundo Evangelista ostendit tarditatem intellectus discipulorum, ibi, *Dixerunt ergo discipuli*. Tertio Dominus ipsum propositum denuntiat manifeste, ibi, *Tunc ergo dixit eis Iesus*. Dixit ergo, *haec ait, et post haec dicit illis;* quasi diceret, his quae supra posita sunt dictis, postmodum dicit discipulis suis: *Lazarus amicus* etc. Quod quidem secundum Chrysostomum videtur facere ad secundam rationem excludentem timorem discipulorum: nam prima procedebat ex discipulorum innocentia, quia qui ambulat in die, non offendit; ista sumitur ex necessitate imminente, quasi necessarium sit ire. Unde circa hoc tria facit. Primo commemorat pristinam amicitiam defuncti, dicens, *Lazarus amicus noster*, amicus scilicet propter multa beneficia, et obsequia quae nobis exhibuit; et ideo non debemus in necessitate deficere: *Prov. 12. Qui negligit damnum propter amicum fidelem.* Secundo ponit necessitatis instantiam; unde dicit, *dormit*. Unde oportet, quod ei subveniatur: *Prov. 17. Frater in angustiis comprobatur. Dormit*, inquam, ut dicit Augustinus, Domino, sed mortuus erat hominibus, qui eum suscitare non poterant. Sciendum est enim, quod somnus accipitur multis modis. Quandoque pro somno naturae: *1. Reg. 3. Dormivit Samuel usque mane.* Et *Iob 11. Securus dormies* etc. Quandoque pro somno mortis: *1. Thess. 4. Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini* etc. Quandoque pro negligentia: *Psal. 120. Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel.* Quandoque vero pro somno culpae: *Eph. 5. Exurge qui dormis, et exurge a mortuis.* Quandoque pro quiete contemplationis: *Ca. 2. Ego dormio, et cor meum vigilat* etc. Quandoque pro quiete futurae gloriae: *Psalm. 4. In pace in idipsum dormiam et requiescam* Mors autem dicitur somnus propter spem resurrectionis: et ideo mors consuevit appellari dormitio ab eo tempore quo Christus mortuus est, et resurrexit: *Psal. 3. Ego dormivi* etc. Tertio ostendit suam ad resuscitandum efficaciam, cum dicit, *Sed vado ut a somno excitem eum.* In quo dat intelligere, quod tanta facilitate excitabat de sepulcro, quanta excitas dormientem in lecto: nec mirum quia ipse est, qui suscitat mortuos, et vivificat, *supra 5.* Unde dicit *ibid. Venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt* etc. Tarditatem autem intellectus discipulorum ponit Evangelista cum dicit.

b Et primo ponit signum tarditatis eorum, scilicet quod non responderunt secundum intentionem Domini. Secundo ostenditur eorum tarditas manifeste, ibi, *Dixerat autem Iesus* etc. Circa primum sciendum est quod id quod dixerat Dominus de somno mortis, isti intellexerunt de somno naturae. Et quia solet somnus aegrotantium salutis esse indicium, ideo *discipuli dixerunt, si dormit, salvus erit;* quasi dicant, hoc manifeste salutis est signum, ut per hos ulterius concludant: Domine si dormit, non videtur utile esse, ut tu vadas ad excitandum eum. Tarditatem autem ipsorum subdit dicens.

c Quia rudes erant. Unde Dominus dicit eis *Mat. 15. Adhuc et vos sine intellectu estis?* De sapiente vero dicitur *Prov. 1. Animadvertet parabolam, et interpretationem*, verba scilicet etc. Manifestat autem Dominus explicite suscitandi propositum, cum subdit.

d Et primo annuntiat eis Lazari mortem, quod pertinet ad eius scientiam. Secundo insinuat suum affectum circa eius mortem, quod pertinet ad eius providentiam. Tertio innuit propositum de eundo ad locum ubi mortuus erat, quod pertinet ad eius clementiam. Mortem quidem praenuntiat dicens manifeste, *Lazarus mortuus est*, idest subiit legem communem mortis, quam nullus hominum subterfugere potest: *Psal. 88. Quis est homo qui vivit, et non videbit mortem?* Affectum autem suum ostendit circa eius mortem; dicens, *Et gaudeo propter vos, ut credatis* etc. Quod potest dupliciter exponi. Uno modo sic, vos audivistis infirmitatem Lazari, sed ego absens annuntio mortem eius. *Et gaudeo propter vos*; idest propter vestram utilitatem, ut ex hoc sumatis experimentum divinitatis meae, quia in absentia video: *Heb. 4. Omnia nuda et aperta sunt oculis eius.* Nec mirum, quia ipse est omnibus praesens: *Hier. 23. Coelum et terram ego impleo. Ut credatis*, non ut de novo inciperent credere, sed ut firmius robustiusque crederent, secundum illud *Luc. 10. Credo Domine, adiuva meam incredulitatem.* Alio modo sic. *Gaudeo*, scilicet quod mortuus est: et hoc *propter vos*, idest propter utilitatem, scilicet *ut credatis*. Ideo, inquam, *gaudeo, quia non eram ibi*, nam si ibi fuissem, non fuisset mortuus; sed quia defunctus est, maius apparebit miraculum, cum resuscitabo defunctum putrescentem: et ex hoc vos magis corroborabimini in fide, maius est enim defunctum suscitare, quam viventem a morte praeservare. Ex quo datur intelligi, quod aliquando mala sunt ratio gaudii, inquantum ordinantur ad bonum: *Rom. 8. Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Propositum autem eundi innuit dicens, *Sed eamus ad eum* et caet. In quo ostenditur Dei clementia, inquantum homines in peccatis existentes, et quasi mortuos per se ad eum accedere non valentes, misericorditer praeveniendo attrahit, secundum illud *Hier. 31. In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te* etc.

e Hic ponitur discipulorum affectus: quod potest quidem dupliciter exponi. Uno modo, ut importet affectum dubitantis. Alio modo, ut importet affectum diligentis. Et primo modo exponitur a Chrysostomo: nam, ut supra dictum est, omnes discipuli timebant Iudaeos, et super alios Thomas: nam ante passionem infirmior erat aliis, et infidelior, qui tamen postea fortior factus est et irreprehensibilis, qui solus orbem terrarum percurrit. Unde ex hac dubietate, *dicit ad condiscipulos: Eamus et nos, et moriamur cum illo;* quasi dicat, Iste non timet mortem, penitus vult ire, se et nos volens tradere morti. Secundo modo exponit Augustinus. Thomas enim et alii discipuli ita Christum amabant, ut vel cum eo praesente vivere, vel cum eo mori vellent, ne post mortem deserti iterum inconsolati remanerent. Unde ex hoc affectu, *Thomas dicit ad condiscipulos: Eamus et*

nos etc. quasi dicat, Ire vult, periculum mortis ei imminet: numquid et eos remaeebimus ut vivamus? Abeit. Sed *commus et moriamur cum illo: 2. Timoth. 2. Si compatimur, et conregnobimus: 2. Cor. 5. Si unus pro omnibus mortuus est* et caet.

LECTIO IV.

Venit itaque Iesus, et invenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.

b Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim. Multi enim ex Iudaeis venerant ad Martham, et Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo.

c Martha autem, ut audivit, quia Iesus venit, occurrit illi; Maria autem domi sedebat. Dixit ergo Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed et nunc scio, quia quaecumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus.

d Dicit Illi Iesus: Resurget frater tuus.

e Dixit ei Martha: Scio, quia resurget in resurrectione in novissimo die.

f Dixit ei Iesus: Ego sum resurrectio et vita.

g Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet, et omnis qui vivit, et credit in me, non morietur in aeternum.

h Credis hoc? Ait illi: utique Domine ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.

LECTIO IV.

Postquam praenuntiavit defuncti suscitationem; hic describit Evangelista resuscitationis ordinem. Et primo praemittit quaedam praeambula pertinentia ad alios. Secundo proponit quaedam quae pertinent ad affectum Christi, ibi, *Iesus autem ut vidit eam plorantem* etc. Tertio subdit suscitationis effectum, *Iesus ergo rursum fremens*. Praeambula autem ad alios pertinentia primo praemittit quantum ad defuncti conditionem. Secundo quantum ad Iudaeorum erga sorores consolationem, ibi, *Erat autem Bethania* etc. Tertio quantum ad sororum devotionem, ibi, *Martha autem ut audivit* etc. Defuncti autem conditio describitur quantum ad tempus mortis, quis quatriduanus; unde dicit, *Venit itaque Iesus, et invenit eum quatuor dies habentem*. Et quantum ad locum, quia in monumento. Ex quo apparet secundum literam, ut dictum est supra, quod primus dies mortis fuit quando nuntiata fuit ei infirmitas. Per hos autem quatuor dies secundum Augustinum signantur quatuor dies quadruplicis mortis. Unus dies est peccati originalis, quod homo trahit de mortis propagine: *Rom. 5. Per unum hominem peccatum intravit* etc. Alii tres dies referuntur ad mortem peccati actualis: nam quodlibet peccatum mortale quaedam mors dicitur: *Ps. 33. Mors peccatorum pessima*. Et dividuntur secundum transgressionem triplicis legis. Primo quidem legis naturae, quam homines transgrediuntur: et sic est secundus dies mortis: *Isa. 24. Transgressi sunt legem, et pactum sempiternum* etc. idest legem naturae. Secundo legis scriptae, quam etiam homines transgrediuntur; et sic est tertius dies: *supra 7. Nonne Moyses dedit vobis legem, et nemo* et caet. Tertio legis evangelii et gratiae, quam homines transgrediuntur; et sic est quartus dies, et gravior caeteris: *Heb. 10. Irritum quis faciens legem Moysi, sine ullo miseratione* etc. *quanto magis putatis deteriora* et etc. Vel aliter. Primus dies est peccatum cordis: *Isa. 1. Auferte malum cogitationum vestrarum* etc. Secundus dies est peccatum oris: *Ephs. 4. Omnis sermo malus de ore vestro non procedat*. Tertius dies est peccatum operis, de quo *Isa. 1. Quiescite agere perverse*. Quartus dies est peccatum perversae consuetudinis, de quo *Hiere. 13. Sic et vos poteritis bene facere cum didiceritis malo*. Qualitercumque tamen exponatur, Dominus quandoque sanat mortuos quatuor dies habentes, idest legem evangelii transgredientes, et in consuetudine peccati detentos. Visitantium autem conditio describitur et quantum ad visitandi opportunitatem, et quantum ad eorum quantitatem. Quantum ad opportunitatem quidem, quia locus defuncti erat prope Hierosolymam; unde dicit.

b Quod erat fere miliaria duo: nam miliare habet octo stadia: et sic facilis multis Iudaeorum a Hierosolymis patebat illuc accessus. Mystice autem per Bethaniam, quae interpretatur domus obedientiae, et Hierusalem visio pacis, datur intelligi, quod qui sunt in statu obedientiae, sunt propinqui ad pacem vitae aeternae: *sup. 10. Oves meae vocem meam audiunt, et ego vitam aeternam do eis*. Et dicit, *Quindecim stadiis*, quia qui vult de Bethania, idest de statu obedientiae, ire in Hierusalem coelestem, oportet quod transeat stadia quindecim. Primo quidem septem, quae pertinent ad observantiam veteris legis: nam septenarius numerus pertinet ad legem veterem, quae diem septimum sanctificat; deinde vero octo, idest impletionem novi Testamenti, ad quem pertinet numerus octonarius propter octavam resurrectionis. Quantum vero ad quantitatem describitur, quia multi; unde dicit, *Multi autem ex Iudaeis venerant ad Mariam et Martham, ut consolarentur eas*: quod quidem pietatis erat: *Ro. 12. Gaudere cum gaudentibus oportet: Eccles. 7. Non desis plorantibus in consolationem*.

c Sorores autem describit Evangelista. Primo quidem quantum ad Martham. Secundo vero quantum ad Mariam, ibi, *Haec cum dixisset, abiit* etc. Martham autem describit quantum ad tria. Primo quantum ad eius occursum, quo Christo obviavit. Secundo quantum ad devotionis affectum, quem Christo exhibuit. Et tertio quantum ad instructionis profectum ad quem Christus eam erexit. Occursus autem Marthae describitur festinus: quia, *Martha ut audivit quia Iesus venit, occurrit illi*, absque morae dilatione. *Venit* autem praesentis temporis est: forte enim Christo prope castrum existente, aliquis praecessit, et nuntiavit Marthae adventum Christi, quo audito statim cucurrit. Ratio autem, quare Martha primo audivit, et sola occurrit, est, quia Martha sollicita erat; unde Dominus dicit *Luc. 10. Mar-*

tha Martha solicita es etc. et ideo occupata circa dispositionem negotiorum discurrebat per domum, et nuntianti facilius occurrit; Maria autem sedebat domi cum illis qui venerant de Hierosolymis; et ideo non ita cito potuit sibi indicari sicut Marthae. Ratio autem quare Martha non statim indicavit Mariae, assignatur a Chrysostomo. quia Maria sedebat cum Iudaeis, et Martha sciebat quod Iudaei persequebantur Christum, et iam conspiraverant in eius mortem: et ideo timens ne si nuntiaret ei, et illa ivisset in occursum Christi, ivissent cum ea, propter hoc ergo sibi nuntiare noluit. Sed si Iudaei conspiraverant contra Christum, quomodo visitabant Lazarum et sorores suas, qui Christi familiares erant, et quasi discipuli? Ad quod respondet Chrysostomus, quod hoc faciebant propter necessitatis calamitatem, et propter nobilitatem harum mulierum, quas spreto principum mandato consolabantur. Vel quia hi qui aderant, non mali erant, sed bene se habebant ad Christum: multi enim ex populo credebant. Mystice autem signantur per haec vita activa quae signatur per Martham, quae occurrit Christo ad exhibendum obsequii beneficium membris eius: vita contemplativa quae per Mariam signatur: quae domi sedet quieti contemplationis, et puritati conscientiae vacans: *Prov. 8. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa*. Affectus autem devotionis in Martha ostenditur praecipuus; unde dicit, *Dixit Martha ad Iesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*. Ubi duo Christo devote proponit: unum quod respicit ad praeteritum, et aliud quod respicit ad futurum. Ad praeteritum quidem respicit, quod dicit, *Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus*: credebat enim quod praesente Christo mors locum non haberet, cum vidisset mulierem ad solum tactum fimbriae Iesu sanatam, *Matth 14*. Et quidem rationabiliter movebatur: nam vita contrariatur morti; Christus autem vita est, et lignum vitae: *Prov. 3. Lignum vitae est his* etc. Si ergo lignum vitae poterat praeservare a morte, multo magis Christus. Nihilominus tamen imperfectam habebat fidem, aestimans Christum minus posse absentem quam praesentem; unde dicebat, *Domine, si fuisses hic* etc. quod quidem de virtute limitata et creata dici potest; sed de virtute infinita et increata quae Deus est, non est dicendum, quia aequaliter se habet ad praesentia et absentia, immo sibi omnia sunt praesentia: *Hier. 23. Putas ne Deus e vicino ego sum* etc. Ad futurum respicit hoc, quod subdit, *Sed et nunc scio, quia quaecumque poposceris a Deo* etc. In quo quidem licet aliquo modo verum dixerit, nam ad Christum secundum quod homo pertinebat a Deo petere, unde et frequenter orasse legitur, et *supr. 9.* dicitur, *Si quis Dei cultor est* etc. tamen minus dixit: nam per haec verba arbitrari videtur Christum sicut unum sanctum hominem, qui praeteritam mortem orando posset excludere, sicut Elisaeus orando mortuum suscitavit. Profectus autem ponitur cum addit.

d Quia enim adhuc imperfecte cognoscebat, ideo Dominus ad altiora eam instruendo provehit. Et primo praenuntiat fratris resurrectionem. Secundo ostendit resuscitationis potestatem, ibi, *Ego sum resurrectio et vita* etc. Circa primum duo facit. Primo praenuntiat futurum miraculum. Secundo ponitur intellectus Marthae de resuscitatione, ibi. *Dixit ei Martha* etc. Miraculum autem, quod futurum Dominus praenuntiat, est resuscitatio Lazari; unde dixit, *Resurget frater tuus: Isa. 26. Vivent, et mortui tui resurgent*. Sciendum est autem Christum tres mortuos suscitasse: puellam archisynagogi, ut habetur *Matth. 9.* filium viduae qui efferebatur extra portam, ut habetur *Luc. 10* et Lazarum quatuor dies habentem in monumento. Sed puellam quidem in domo; iuvenem extra portam: Lazarum in monumento. Item puellam paucis arbitris, secum habens patrem videlicet et matrem puellae et tres ex discipulis suis, Petrum scilicet, Iacobum, et Ioannem; iuvenem vero magna turba praesente; sed Lazarum assistente multitudine, et cum gemitu: nam per hos tres suscitatos tria genera peccatorum intelliguntur. Quidam enim peccant per consensum peccati mortalis in corde: et isti signantur per puellam mortuam in domo. Alii vero sunt qui per exteriora signa et actus peccant: et signantur per mortuum qui effertur extra portam. Sed quando per consuetudinem in peccato firmantur, tunc clauditur in monumento. Et tamen Dominus omnes resuscitat Sed illi qui per consensum solum peccant, et mortaliter peccando moriuntur, facilius suscitantur: et quia secretum est, ideo secreta emendatione curatur. Quando autem peccatum procedit extra, tunc publico indiget remedio. Intellectus autem Marthae de resuscitatione praemissa ponitur cum dicit.

e Non enim auditum est a saeculo, quod quis quatriduanum foetentem in monumento resuscitaverit; et ideo non poterat cadere in corde Marthae, quod statim eum suscitaret a mortuis, sed credebat hoc in communi resurrectione futurum; unde dicit, *Scio*, idest certissime teneo, *quod resurget in novissimo die* etc. *supra 5. Ego resuscitabo eum in novissimo die*. Consequenter eum dicit.

f Dominus Martham ad altiora elevans primo ostendit virtutem et potestatem suam. Secundo subdit potestatis effectum, ibi, *Qui credit in me* etc. Tertio exposcit fidem, ibi, *Credis hoc?* Potestas autem sua est vivificativa; unde dicit. *Ego sum resurrectio et vita*; quasi diceret Marthae, credis, quod frater tuus resurgat in novissimo die? Totum autem hoc, quod homines resurgent, erit mea virtute: et ideo ego cuius virtute tunc omnes resurgent, possum etiam fratrem tuum suscitare in praesentia. Dicit autem duo, scilicet, quod est *resurrectio*, et quod est *vita*. Sciendum est enim, quod effectum vitae aliqui participare indigent: quidam quidem quia vitam amiserunt: quidam vero, non quia ipsam amiserunt, sed ut iam habita conservetur. Sic ergo quantum ad primum dicit, *Ego sum resurrectio*, qua qui vitam per mortem amiserunt, reparantur. Quantum ad secundum dicit *et vita*, qua scilicet viventes conservantur. Sciendum est autem, quod hoc quod dicit, *Ego sum resurrectio*, est locutio causalis; quasi dicat, Ego sum resurrectionis causa Hic autem locutionis modus in illis tantum fieri consuevit qui sunt causa alicuius rei; Christus autem est tota causa resurrectionis nostrae, tam animarum, quam corporum; et ideo hoc quod dicit *Ego sum resurrectio*, est causalis locutio;

quasi dicat, Totum hoc quod resurgent in animabus et in corporibus, per me erit: *1. Corinth. 15. Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum.* Hoc, inquam, quod *sum resurrectio* est mihi per hoc quod sum *vita:* nam vitae est, quod aliqui reparentur ad vitam, sicut ignis est, quod aliquid extinctum reignitur: *supr. 1. In Christo vita erat, et vita erat lux hominum.* Effectus autem potestati respondet; unde dicit.

g Primo ergo agit de effectu qui respondet primae potestati. Secundo de effectu qui respondet secundae. Primum autem quod de potestate sua dixerat, est, quod ipse sit resurrectio; et huic respondet effectus, quod ipse mortuos vivificat; et quantum ad hoc dicit, *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet.* Cuius quidem causa est: quia ego sum resurrectionis causa, cuius causae effectum aliquis consequitur credendo in me; unde dicit, *Qui credit in me, vivet, etiam si mortuus fuerit* etc. nam per hoc quod credit, habet me in se: *Eph. 3. Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Qui autem habet me, habet resurrectionis causam. Ergo *qui credit in me, vivet.* Quod autem per fidem aliqui resurgant, habetur *supr. 5. Venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem filii Dei, et qui audierint vivent,* vita scilicet spirituali, resurgentes de morte culpae, et etiam vita naturali, resurgentes de morte poenae. Secundum autem quod de potestate sua dixerat, est, quod ipse sit vita, et huic respondet effectus praeservationis in vita; unde dicit, *Et omnis qui vivit* etc. vita iustitiae, de qua *Abac. 2. Iustus meus ex fide vivit: non morietur in aeternum,* idest morte aeterna, sed habebit vitam aeternam: *sup. 6. Haec est voluntas Patris mei, ut omnis qui vivit* etc. Et hoc non est intelligendum quin moriatur ad tempus morte carnis, sed quod aliquando sic morietur, ut tamen resuscitatus vivat in aeternum in anima, donec resurgat caro nunquam postea moritura; unde subdit *ibid. sup. 6. Et ego resuscitabo eum in novissimo die.* Exposcit autem fidem ut eam perficiat; unde dicit.

h Et primo ponitur quaestio Domini dicentis, *Credis hoc?* Non interrogat Dominus quasi ignorans, sed sciens fidem eius, quippe qui ipsam fidem sibi infuderat: credere enim a Deo est. Quaerit autem ut fidem, quam habebat in corde, confiteatur ore: *Ro. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Secundo ponitur responsio mulieris cum dicit, *Ait illi, utique Domine ego credidi* etc. quae quidem responsio impertinens videtur ad ea quae Dominus dixerat: dixit enim, *Ego sum resurrectio et vita,* et postea quaesivit utrum hoc crederet. Mulier autem non respondit, Credo, quod tu es resurrectio, et vita: sed *ego credidi, quia tu es Christus* etc. Quod quidem dupliciter exponitur. Chrysostomus enim dicit, quod haec mulier non intelligens alta verba Domini quasi stupefacta, respondit dicens, Domine ego non intelligo hoc quod dicis, scilicet, quod tu es resurrectio et vita, sed hoc *credidi, quia tu es Christus filius Dei vivi.* Augustinus vero dicit, quod mulier respondit hoc ideo, quia hoc quod dicit, est ratio omnium praemissorum a Domino; quasi diceret: Quicquid dicis de potestate tua et effectu salutis, totum credo: quia ego credo, quod plus est, et radix omnium, scilicet *quia tu es Christus Filius Dei vivi.* Haec autem confessio Marthae perfecta est: confitetur enim Christi dignitatem, naturam, et dispensationem, scilicet incarnationis. Dignitatem quidem regiam et sacerdotalem: et hoc cum dicit *Tu es Christus:* Christus enim Graece, Latine dicitur unctus. Inunguntur autem Reges, et Sacerdotes. Est ergo Christus Rex et Sacerdos. Unde angelus *Luc 2. Natus est vobis hodie salvator qui est Christus Dominus* etc. Et vere ipse est singulariter Christus, quia alii unguntur oleo visibili, iste vero oleo invisibili, scilicet Spiritu sancto, et caeteris abundantius: *Psal. 44. Unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis.* Ideo prae consortibus, quia, ut dicitur *supra 3. non ad mensuram dat ei Deus Spiritum.* Naturam autem in Christo confitetur divinam Patri aequalem; unde dicit *Filius Dei vivi* etc. nam ex hoc quod singulariter vocat eum Filium Dei vivi, veritatem filiationis annuntiat: non autem est verus Dei Filius, nisi sit Patri connaturalis: unde de Christo dicitur *1. Ioa. ult. Ut simus in vero Filio eius Iesu Christo: hic est verus Deus* etc. Dispensationis autem mysterium confitetur cum dicit, *Qui in hunc mundum venisti,* scilicet carnem assumens. Simile confitetur Petrus *Matth. 16. Tu es Christus Filius Dei vivi: infra 16. Exivi a Patre, et veni in mundum.*

LECTIO V.

Et cum haec dixisset, abiit, et vocavit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, et vocat te.

b Illa, ut audivit, surrexit cito, et venit ad eum.

c Nondum enim venerat Iesus in castellum, sed erat adhuc in illo loco, ubi occurrerat ei Martha.

d Iudaei ergo qui erant cum ea in domo, et consolabantur eam, cum vidissent Mariam, quia cito surrexit, et exiit, secuti sunt eam, dicentes: Quia vadit ad monumentum ut ploret ibi.

e Maria ergo cum venisset ubi erat Iesus, videns eum, cecidit ad pedes eius.

f Et dixit ei: Domine si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

g Iesus ergo, ut vidit eam plorantem, et Iudaeos qui venerant cum ea plorantes, infremuit spiritu, et turbavit seipsum.

h Et dixit: Ubi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, veni, et vide.

i Et lacrymatus est Iesus.

k Dixerunt ergo Iudaei: Ecce quomodo amabat eum.

l Quidam autem ex ipsis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos caeci nati, facere ut hic non moreretur.

LECTIO V.

Postquam Evangelista praemisit conditiones sororum quantum ad Martham; hic describit eas quantum ad Mariam. Et primo describit vocationem Mariae. Secundo occursum eius ad Christum, ibi, *Illa ut audivit*. Tertio eius devotionem, quam exhibuit Christo, ibi, *Maria ergo cum venisset* etc. Vocatur autem Maria per Martham, quae consolata et instructa per Christum nolens sororem suam esse tantae consolationis expertem, *Cum dixisset*, verba praedicta cum Domino, *abiit* statim, *et vocavit Mariam* etc. Ubi quidem duo dubitanda occurrunt. Primo de hoc quod dicit *silentio*, nam silentium nihil aliud est quam privatio locutionis vel soni. Non ergo eam silentio vocare potuisset. Responsio. Dicendum secundum Augustinum, quod silentium suppressam vocem nuncupavit: quasi dicat, vocavit eam submisse, secundum illud *Eccl. 9. Verba sapientium audiuntur in silentio*. Ideo autem eam silenter vocat, quia multitudo Iudaeorum erat cum ea, ut dictum est, et forte erant inter eos aliqui qui non diligerent Christum, qui vel recederent; vel hoc audito Mariam non sequerentur. Mystice autem per hoc datur intelligi, quod ad Christum quis vocatur exteriori voce tantum, sed efficacius silenter; unde dicitur *Isa. 50. In silentio et spe erit fortitudo vestra*. Secundo dubitatur de hoc quod dicit *Magister adest, et vocat te*. Videtur falsum dixisse: non enim dixit Dominus Marthae, quod vocaret Mariam. Responsio. Dicit Augustinus, quod Evangelista causa brevitatis dat intelligere quod in sua narratione intermiserat: nam forte Dominus dixit Marthae, quod eam vocaret. Alii autem dicunt, quod Martha ipsam praesentiam vocationem reputavit; quasi diceret, Inexcusabile est, ut eo praesente tu non exeas obviam ipsi. Consequenter cum dicit.

b Ponitur occursus Mariae: et circa hoc duo facit. Primo ponitur promptitudo Mariae ad occurrendum. Secundo locus in quo ei occurrit, ibi, *Nondum enim*. Tertio comitiva, quae eam sequitur, ibi, *Iudaei ergo qui erant* etc. Promptitudo autem Mariae ad occurrendum describitur, quia non distulit propter luctum, non tardavit propter adstantes; sed statim, *ut audivit, surrexit cito*, de domo in qua erat, *et venit ad eum*, scilicet Iesum. Ex quo patet, quod non illam praevenisset Martha, si ei a principio notus fuisset adventus Iesu. Datur etiam per hoc nobis exemplum non tardandi, cum vocamur ad Christum: *Eccl. 5. Ne tardes converti ad Dominum* etc. *Isa. 50. Audiam eum quasi magistrum*. Locus autem ubi Maria Christo occurrit, est idem illi, ubi Martha eum Christo locuta fuerat; unde dicit.

c Quod ideo ponit Evangelista, ne credatur superfluus occursus Mariae, cum Christus potuit adeo cito in castellum venire, sicut et Martha. Ideo autem Christus in illo loco remansit, ut non videatur seipsum ingerere miraculo, sed dum rogatus et inductus miraculum operatur, confiteatur ipsum mortuum esse, et miraculum nullam calumniam patiatur. Datur etiam per hoc intelligi, quod cum volumus Christo frui, eum venientem anticipemus, non expectantes, quod ipse nobis condescendat, sed ut ipsi potius condescendamus ad eum: *Hier. 55. Ipsi convertentur ad te, et tu non converteris ad eos*. Comitiva autem quae sequitur Mariam, describitur cum dicit.

d Causam autem quare eam sequebantur, ponit, dicens, *Quia vadit ad monumentum, ut ploret ibi*: credebant enim quod ex impetu doloris hoc faceret: non enim audierant verba, quae Martha dixerat Mariae. In quo quidem Iudaei commendandi sunt: quia, ut dicitur *Eccl. 7. Non desis plorantibus in consolationem*. Nihilominus divina providentia factum est, ut eam sequerentur, ut cum plures essent ibi, cum Lazarus suscitatus est, tam grande miraculum quatriduani resurgentis testes plurimos inveniret, ut dicit Augustinus. Consequenter cum dicit.

e Commendatur devotio Mariae ad Iesum. Et primo devotio, quam exhibuit facto. Secundo devotio quam exhibuit verbo, ibi, *Domine, si fuisses hic*. Circa primum nota in Maria securitatem et humilitatem. Securitatem quidem, quia contra mandatum principum, quod nullus confiteretur Christum, non verecundatur turbam, nec suspicionem Iudaeorum de Christo veretur, cum aliqui inimicorum Christi interessent, ad Christum currit: *Prov. 28. Iustus quasi leo confidens* etc. Humilitatem autem, quia *cecidit ad pedes eius*, quod non de Martha legitur: *1. Petr. 5. Humiliamini sub potenti manu Dei* etc. *Psal. 131. Adorabimus in loco, ubi steterunt pedes eius*. Verbo autem devotionem exhibuit, cum dixit ei.

f Credebat enim esse vitam, et ubi ipse esset, mors locum non haberet: *1. Cor. 6. Non est conventio lucis ad tenebras*; quasi dicat, Deus nobiscum praesens fuisti, ut Augustinus dicit, non morbus, non infirmitas aliqua apparere ausa est, apud quas vita noverat hospitari. O infidelis conventio te adhuc posito in saeculo Lazarus amicus tuus mortuus est. Si amicus moritur, inimicus quid patietur? Consequenter cum dicit.

g Ponuntur ea, quae pertinent ad affectum Christi. Christus enim non respondet eadem Mariae, quae respondit Marthae; sed propter adstantem turbam nihil loquitur, factis demonstrans suam virtutem. Primo ergo ponitur affectus Christi ostensus Mariae. Secundo subditur disceptatio de Christi affectu, ibi, *Dixerunt ergo Iudaei: Ecce*. Circa primum tria facit. Primo ponitur affectus Christi quem corde habuit. Secundo, quomodo eum verbis expressit, ibi, *Et dixit: Ubi* etc. Tertio, quomodo eum lacrymis demonstravit, ibi, *Et lacrymatus est*. Dicit ergo quantum ad primum, *Iesus ergo ut vidit eam plorantem*. Ubi notandum est, Christum verum Deum esse, et verum hominem; et ideo ubique fere in factis suis mixta leguntur humana divinis, et divina humanis; et si quandoque ponitur aliquid humanum de Christo, statim additur aliquid divinum: nihil enim infirmius de Christo legimus, quam eius passionem, et tamen eo in cruce pendente, divina facta patent, quod sol obscuratur, petrae scinduntur, corpora sanctorum, qui dormierant resurgunt: in nativitate etiam, et eo iacente in praesepio, sydus de coelo fulget, angelus laudes cecinit, Magi et Reges munera offerunt. Simile autem habemus in hoc loco: nam Christus secundum humanitatis affectum aliquid infirmum patitur, turbationem quamdam de morte Lazari concipiens; unde

dicit, *Infremuit spiritu, et turbavit semetipsum.* Circa quam quidem turbationem primo quidem attende pietatem. Secundo discretionem. Tertio potestatem. Pietatem quidem ex causa, quae est iusta: tunc enim iuste turbatur, si ex aliorum tristitia et malo turbetur; et quantum ad hoc dicit, *Ut vidit eam plorantem: Rom. 12. Gaudete cum gaudentibus, et flete cum flentibus.* Discretionem autem, quia secundum iudicium rationis turbatur; unde dicit, *Fremuit spiritu*, quasi iudicium rationis servans: in turbatione enim spiritus dicitur mens vel ratio, secundum illud *Eph. 4. Renovamini spiritu mentis vestrae.* Quandoque autem contingit quod huiusmodi passiones sensitivae partis, nec fiunt spiritu, nec servant moderamen rationis, quin potius magis ipsam perturbant: quod quidem in ipso non fuit, quia *infremuit spiritu.* Sed quid significat fremitus Christi? Videtur quod significet iram: *Prov. 19. Sicut fremitus leonis, ita et ira Regis.* Item videtur quod significet indignationem, secundum illud *Psal. 3. Dentibus suis fremet, et tabescet.* Responsio. Dicendum quod hic fremitus in Christo iram quandam et indignationem cordis significat; omnis autem ira et indignatio ex aliquo dolore, et tristitia causatur. Duo autem hic suberant: unum de quo Christus turbatur, quod erat mors homini inflicta propter peccatum, aliud autem de quo indignabatur, erat saevitia mortis et diaboli. Unde sicut quando aliquis vult repellere hostem, dolet de malis illatis ab ipso, et indignatur ad animadvertendum in eum, ita et Christus doluit et indignatus est. Potestatem autem, quia ipse suo imperio turbavit semetipsum: nam homini quidem passiones aliquando insurgunt ex causa indebita, sicut cum aliquis de malis gaudet, et de bonis tristatur: *Prov. 1. Qui laetantur cum male fecerint* etc. et hoc non fuit in Christo; unde dicit, *Ut vidit eam plorantem* etc. Aliquando insurgunt ex aliqua causa bona, non tamen ratione moderantur: et propter hoc dicit, *infremuit spiritu.* Aliquando autem etsi moderentur ab aliquo, praeveniunt tamen iudicium rationis, cuiusmodi sunt subiti motus: quod quidem in Christo non fuit, quia omnis motus appetitus sensitivi fuit in eo secundum modum, et imperium rationis; et ideo dicit, *turbavit semetipsum;* quasi dicat, iudicio rationis hanc sibi tristitiam assumpsit. Sed contra est quod dicitur *Isa. 42. Non erit tristis, neque turbulentus.* Responsio. Dicendum, quod hoc intelligitur de tristitia praeveniente et immoderata. Voluit etiam Christus se turbare et tristari ex triplici causa. Primo quidem ad probandum conditionem et veritatem humanae naturae. Secundo, ut dum tristatur et cohibet seipsum, doceat modum servandum esse in tristitiis: Stoici enim dixerunt quod nullus sapiens tristatur. Sed valde inhumanum esse videtur, quod aliquis de morte alicuius non tristetur. Aliqui autem sunt, qui in tristitiis de malo amicorum nimis excedunt. Sed Dominus tristari voluit, ut significet tibi, quod aliquando debeas contristari, quod est contra Stoicos; et modum in tristitia tenuit, quod est contra secundos. Unde Apostolus *1. Thess. 4. Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini sicut caeteri qui spem non habent: Eccl. 32. Super mortuum plora, quia defecit lux eius.* Et postea subdit, *Modicum plora* etc. Tertia ratio est, ut insinuet quod nos pro mortuis corporaliter tristari et plorare debemus, secundum illud *Psal. 37. Afflictus sum, et humiliatus sum nimis.* Consequenter Dominus affectum sui cordis verbis demonstrat; unde dicit.

h Sed contra. Numquid Dominus locum ubi positus erat ignorabat? Videtur quod non: nam sicut virtute divinitatis absens scivit mortem eius, ita scivit etiam locum sepulcri. Quare ergo quaerit, ex quo scivit? Responsio. Dicendum, quod non ut ignorans interrogat, sed dum a populo sibi sepulcrum ostenditur, vult eos confiteri Lazarum mortuum et sepultum: et sic miraculum ab omnium suspicione eripit. Sunt ad hoc etiam duae rationes mysticae. Una est: quia qui interrogat, videtur nescire ea de quibus interrogat. Per Lazarum autem in monumento signantur mortui in peccatis. Ostendit ergo Dominus se ignorare locum Lazari, dans per hoc intelligere, quod quasi nesciat peccatores, secundum illud *Matth. 7. Non novi vos:* et *Gen. 3. Adam ubi es?* Alia ratio est, quia quod aliqui a peccato resurgant ad statum iustitiae divinae, est ex profundo praedestinationis divinae, quod quidem profundum homines ignorant: *Rom. 11. Quis cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit?* Et *Hier. 23. Quis enim affuit in consilio Domini, et vidit* etc. et ideo Dominus hoc innuens, ad modum nescientis se habuit, cum et ipsi hoc nesciamus. Sic ergo ponitur Domini interrogatio. Et sequitur populi responsio; unde dicit, *Dicunt ei: Domine veni, et vide. Veni* miserando, *vide* considerando: *Psal. 24. Vide humilitatem meam, et laborem meum* et caet. Consequenter Dominus affectum suum lacrymis demonstrat; unde subditur.

i Quae quidem lacrymae non erant ex necessitate, sed ex pietate et causa, fons enim pietatis erat; et ideo flebat, ut ostendat non esse reprehensibile si aliquis ploret ex pietate: *Eccl. 8. Fili, super mortuum produc lacrymas.* Flevit ex causa, ut doceret hominem propter peccatum fletibus indigere, secundum illud *Psal. 6. Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum.*

k Ponit ergo Evangelista disceptationem de affectu Christi. Et primo inducit quosdam admirantes Christi affectum. Secundo quosdam in dubium revocantes miraculum prius factum, ibi, *Quidam autem ex ipsis* etc. Admirantes autem miraculum Christi inducit Evangelista per modum conclusionis, cum dicit, *Dixerunt ergo Iudaei*, ostensis scilicet signis affectus Christi, tam verbis, quam lacrymis: *Ecce quomodo amabat eum:* nam amor maxime in tristitiis hominum manifestatur: *Eccl. 4. In tristitia amicus cognitus est.* Mystice autem per hoc datur intelligi, quod Deus homines etiam in peccatis amat, nisi enim eos amasset, non utique diceret: *Non veni vocare iustos, sed peccatores ad poenitentiam, Matth. 9.* unde *Hier. 31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans.*

l Vertentes autem in dubium miraculum factum, erant ex invidis Iesu; unde dicit, *Quidam autem ex ipsis*, scilicet Iudaei, *dixerunt: Non poterat hic* etc. quasi dicant, Si sic amabat eum, ut etiam pro eius morte lacrymaretur, videtur quod voluisset eum non mori: nam tristitia est de his quae nobis non volentibus accidunt. Si ergo eo nolente mortuus est,

videtur quod non potuit mortem impedire, multo magis videtur, quod non potuerit aperire oculos caeci nati. Vel dicendum, quod hoc dixerunt admirando, eo modo loquendi, quo Elisaeus dixit *4. Reg. 2. Ubi est Deus Eliae?* etiam nunc. Et David in *Psal. 88. Ubi sunt misericordiae tuae antiquae Domine.*

LECTIO VI.

Iesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum.

b Erat autem spelunca, et lapis superpositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat: Domine iam foetet, quatriduanus enim est. Dixit ei Iesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? Tulerunt ergo lapidem.

c Iesus autem, elevatis sursum oculis, dixit: Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam, quia semper me audis; sed propter populum qui circumstat dixi, ut credant quia tu me misisti.

d Haec cum dixisset, voce magna clamavit: Lazare veni foras.

e Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus manus et pedes institis, et facies eius sudario erat ligata.

f Dixit eis Iesus: Solvite eum, et sinite abire.

LECTIO VI.

Postquam autem Evangelista posuit quaedam praeambula ad suscitationem; hic consequenter agit de ipsa suscitatione. Circa quam quatuor agit. Primo de Christi ad monumentum perventione. Secundo de lapidis sublatione, ibi, *Erat autem spelunca* etc. Tertio de Christi oratione, ibi, *Iesus autem elevatis* etc. Quarto de mortui resuscitatione, ibi, *Haec cum dixisset, voce magna* etc. Dixit ergo quantum ad primum, *Iesus ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum*. Studiose autem Evangelista frequenter dicit, quod lacrymatus est, et quod infremuit, ut Chrysostomus dicit, quia in futuro ostensurus erat suao divinitatis potestatem. Ne ergo dubites de veritate suae humanitatis, infirmiora et humiliora nostrae naturae de Christo asserit. Et sicut Ioannes caeteris Evangelistis expressius divinam naturam et potestatem ostendit, ita etiam quaedam infirmiora de eo loquitur, sicut quod lacrymatus est, quod infremuit, et huiusmodi, quae maximo affectum in Christo demonstrant humanae naturae. Mystice autem infremuit, ut detur intelligere eos qui a peccatis resurgunt, in continue debere persistere luctu, secundum illud *Psal. 37. Tota die contristatus ingrediebar*. Vel dicendum, quod supra infremuit spiritu propter mortem Lazari; hic autem rursum in semetipso propter infidelitatem Iudaeorum: unde Evangelista praemiserat dubietatem miraculi dicentium, *Non potuit hic qui aperuit oculos* etc. qui quidem fremitus fuit ex compassione et miseratione ad Iudaeos: *Matth. 14. Videns Iesus turbas, misertus* etc.

b Hic agitur de lapidis sublatione: ubi quatuor facit. Primo describit lapidem. Secundo subdit mandatum Christi de lapide amovendo. Tertio addit disceptationem de lapidis amotione. Quarto insinuat mandati impletionem. Lapis autem describitur superpositus monumento; unde dicit, *Erat autem spelunca, et lapis superpositus erat ei*. Sciendum est enim quod in partibus illis cavernas quasdam in modum speluncae habent ad hominum sepulturas, ubi possunt plura mortuorum corpora ponere diversis temporibus; et ideo habent foramen quoddam, quod de lapide claudunt et aperiunt, quando est necesse; et ideo dicitur hic, quod lapis erat superpositus ei, scilicet ostio speluncae. Simile habetur *Genes. 23.* ubi Abraham emit agrum et speluncam ad sepeliendum Saran uxorem suam. Mystice autem per speluncam intelligitur profunditas peccatorum, de qua habetur in *Psal. 68. Infixus sum in limo profundi* etc. Per lapidem superpositum intelligitur lex, quae in lapide scripta est, et peccatum non tollebat, sed tenebat eos in peccato, quia ex hoc gravius peccabant, quod contra legem faciebant: unde dicitur *Rom. 11. Conclusit Scriptura omnia sub peccato*. Mandatum Christi de lapide amovendo ponit, dicens, *Ait Iesus: Tollite lapidem*. Sed quaeritur, cum maius sit suscitare mortuum, quam removere lapidem, quare non etiam simul cum hac sua virtute lapidem sustulit. Ad quod respondet Chrysostomus, quod hoc factum est ad maiorem certitudinem miraculi, ut scilicet eos testes faciat miraculi, ut non dicant quod in caeco dixerunt: Non est hic qui mortuus fuit. Mystice secundum Augustinum remotio lapidis signat amotionem ponderis legalium observantiarum a fidelibus Christi, ex gentibus ad ecclesiam venientibus, quod eis aliqui imponere volebant. Unde dicit beatus Iacobus in *Act. 15. Visum est Spiritu sancto et nobis* etc. Et Petrus dicit de eodem: *Cur tentatis imponere iugum super cervices* etc. De hoc ergo dicit Dominus, *Tollite lapidem*, idest legis pondus, et gratiam praedicate. Vel per lapidem significat eos qui in Ecclesia corrupto vivunt, et offensioni sunt credere volentibus, dum eos a conversione retrahunt, de quo lapide in *Psal. 90. Ne forte offendas ad lapidem pedem tuum:* quae quidem Dominus praecipit ut removeantur: *Isa. 57. Auferte offendicula* etc. Disceptatio autem ponitur ex parte Marthae. Et primo ponuntur verba Marthae disceptantis. Secundo verba Christi respondentis. Verba quidem Marthae ponit dicens: *Dixit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat: Domine iam foetet* etc. Quod quidem ad litteram factum est ad ostensionem veritatis miraculi, quasi iam per putrefactionem inciperent membra resolvi. Mystica autem de ille qui peccata consuevit, *iam foetet*, scilicet per pessimam famam, cuius odor deterrimus per peccatum consurgit: nam sicut ex bonis operibus fragrat odor bonus, secundum quod dicit Apostolus *1. Cor. 1. Christi bonus odor sumus* etc. ita ex malis operibus foetor, et malus odor evaporat; qui etiam recte quatriduanus dicitur quasi pressus pondere terrenorum peccatorum, et cupiditatum carnalium:

terra enim est ultimum de quatuor elementis : *Ioel. 2. Ascendet foetor ei* etc. Illi autem Christus respondit dicens, *Nonne dixi tibi* etc Ubi Dominus videtur Martham arguere, quod non memor erat eius, quod Christus ei dixerat, *Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet :* nam Martha diffidebat, an Christus posset resuscitare mortuum quatriduanum: licet enim aliquos recenter mortuos suscitasset, impossibile tamen hoc de fratre credebat ob dierum diuturnitatem ; et ideo Dominus dixit ei, *Nonne dixi tibi: Si credideris, videbis gloriam Dei*, idest suscitationem fratris tui, per quam Deus glorificabitur. Sed cum supra Dominus hoc miraculum Apostolis dixerit futurum ad gloriam suam, inquiens, *Ut glorificetur Filius Dei per eam*, scilicet per mortem ; hic tamen dicit Marthae hoc miraculum futurum ad gloriam Dei ; et hoc ideo, quia eadem est gloria Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Ideo autem non expressit hic gloriam Filii, ne turbaret adstantes Iudaeos, ad contradictionem promptos. Innuitur autem in his Domini verbis duplex fructus fidei nostrae. Primum est miraculorum operatio, quae debetur fidei : *Matthaei 17. Si habueritis fidem sicut granum sinapis* etc. Unde et Apostolus *1. Corint. 13. Si habuero fidem, ita ut montes transferam*. Et *Matth. ult.* dicitur : *Illi autem praedicaverunt ubique, Domino cooperante, et sermonem confirmante sequentibus signis:* quae quidem miraculorum operatio est ad gloriam Dei ; et ideo dicit, *Si credideris, videbis gloriam Dei*. Secundus fructus est visio aeternae gloriae, quae debetur fidei pro praemio : unde dicit, *Videbis gloriam Dei : Isa. 28.* Secundum aliam litteram, *Si non credideritis, non intelligetis : 1. Corinth. 13. Videmus nunc per speculum, et in aenigmate* per fidem, *tunc autem facie ad faciem*. Impletionem mandati ponit inferens, *Tulerunt ergo lapidem*. Ubi considerandum est secundum Origenem, quod mora tollendi lapidem adiacentem ex sorore defuncti causata est ; et ideo tamdiu resuscitatio fratris dilata est, quandiu Christum per verba detinuit ; sed statim cum Christi mandatum obediendo exequitur, frater resuscitatur, ut per hoc discamus nihil interponere inter iussa Iesu, et ipsorum executionem, si cupimus quod statim salutis sequatur effectus : *Psal. 17. In auditu auris obedivit mihi.*

c Hic agitur de Christi oratione, in qua gratias agit. Circa quam Evangelista quatuor ponit. Primo ponit orandi modum. Secundo orationis efficaciam. Tertio excludit orandi necessitatem. Quarto subiungit orationis utilitatem. Modum autem orandi ponit congruentem, quia, *Elevatis sursum oculis*, idest intelligentiam suam erexit, adducens illam per orationem ad excelsum Patrem. Nobis autem, si ad exemplum orationis Christi orare volumus, necesse est levare oculos mentis nostrae ad eum, removendo illos a praesentibus rebus, memoria, cogitationibus et intentionibus. Levamus etiam oculos ad Deum, quando non confidentes de meritis nostris, de sola misericordia speramus, secundum illud *Psalm. 122. Ad te levavi oculos meos, qui habitas in coelis. Et sicut oculi ancillae* etc. *Thren. 3. Levemus corda nostra* etc. Orationis autem efficaciam ponit, cum dicit, *Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me.* In quo argumentum habemus, quod Deus facilis est ad largiendum, secundum illud *Psalm. 9. Desiderium pauperum exaudivit Dominus*, ut sic desiderium, etiam antequam proferat verba, exaudiatur: *Isa. 13. Ad vocem clamoris tui* etc. Et *60. Adhuc illis loquentibus, dicam : ecce adsum.* Multo ergo magis expedit arbitrari de Domino Salvatore, quod Deus Pater praeveniens eius orationem exaudierit : nam lacrymae, quas Christus pro morte Lazari fuderat, vicem orationis habuerunt. Per hoc autem quod in principio orationis gratias agit, datur nobis exemplum, quod cum orare volumus, antequam futura petamus, pro perceptis beneficiis Deo gratias referamus : *1. Tit. ult. In omnibus gratias agite.* Quod autem dicit, *Quoniam audisti me*, si exponatur de Christo secundum quod homo, non habet difficultatem : sic enim Christus minor Patre erat, et secundum hoc competit sibi orare Patrem, et exaudiri ab eo ; si vero, ut Chrysostomus vult, exponatur de Christo, secundum quod Deus, tunc verbum difficultatem habet : nam secundum hoc ei orare non convenit, nec exaudiri, sed potius aliorum orationes exaudire. Et ideo dicendum, quod tunc aliquis auditur, quando voluntas eius impletur. Voluntas autem Patris semper impletur : quia, ut dicitur in *Psalm. 112. Omnia quaecumque voluit, Dominus fecit.* Cum ergo eadem sit voluntas Patris, et Filii, quandocumque Pater implet voluntatem suam, implet voluntatem Filii. Dicit ergo Filius secundum quod Verbum, *quoniam audisti me*, idest fecisti quae erant in Verbo tuo, ut fierent : dixit enim, et perfecta sunt. Necessitatem autem orandi excludit, dicens, *Ego autem sciebam, quoniam semper me audis* etc. ubi quasi obumbrate Dominus suam divinitatem ostendit; quasi diceret: Ad hoc ut fieret voluntas mea, non indigeo oratione, quia ab aeterno voluntas mea impleta est : *Hebr. 5. In omnibus exauditus est pro sua reverentia*, nam *Ego sciebam*, scilicet certitudinaliter, *quoniam semper me*, Verbum, *audis*, quia quicquid facis, in me est, ut fiat. Item me hominem, *semper audis*, quia voluntas mea semper est conformis voluntati tuae. *Sed propter populum qui circumstat, ut credant* etc. In quo datur intelligi, quod multa fecit et dixit propter utilitatem aliorum : *infra 13. Exemplum dedi vobis* etc. nam omnis Christi actio nostra est instructio. Voluit autem Christus specialiter per istam orationem demonstrare, se non esse alienum a Patre, sed recognoscebat eum, ut suum principium ; et ideo subdit, *Ut credant, quia tu me misisti : infr. 16. Haec est vita aeterna* etc. *Gal. 4. Misit Deus Filium suum* etc. Et in hoc ponitur orationis utilitas.

d Hic agitur de suscitatione Lazari : et circa hoc tria facit. Primo ponitur vox excitantis. Secundo vocis effectus, ibi, *Et statim prodiit* etc. Tertio mandatum de solutione excitati, ibi, *Dicit eis Iesus : Solvite* etc. Vox autem excitantis ponitur magna ; unde dicit, *Haec cum dixisset*, scilicet Iesus, *voce magna clamavit.* Et hoc ad literam, ut destrueret errorem Gentilium, et quorundam Iudaeorum, dicentium animas mortuorum commorari in tumulis cum

corporibus; et ideo *clamat*, quasi animam ex longinquo evocans in tumulo non existentem. Vel dicendum, et melius, quod vox Christi magna dicitur propter virtutis eius magnitudinem: nam tanta virtus eius fuit, quod suscitavit Lazarum quatriduanum a morte, quomodo exitaretur dormiens a somno: *Psalm. 67. Dedit voci suae vocem virtutis.* Vox etiam ista magna repraesentativa est illius magnae vocis quae erit in communi resurrectione, per quam omnes de monumentis resuscitabuntur: *Matth. 25. Media nocte clamor factus est* etc. Clamat, inquam dicens, *Lazare veni foras.* Quem ideo ex proprio nomine vocat, quia tanta erat virtus vocis eius, quod pariter omnes mortui cogerentur exire, nisi per expressionem nominis virtutem suam ad unum determinasset, ut Augustinus dicit *de verbo Domini.* Datur etiam per hoc intelligi, quod Christus vocat peccatores foras exira de conversatione peccati: *Apoc. 18. Exite de illa populus meus.* Item de occultatione eius per confessionem ipsum peccatum manifestando: *Iob 31. Si abscondi quasi homo peccatum meum.* Consequenter eum dicit.

e Ponitur vocis effectus. Et primo ponitur mortui resurrectio. Secundo resurgentis mortui dispositio. Resurrectio quidem mortui fuit festina ad Domini imperium; unde dicit, *Et statim prodiit qui fuerat mortuus:* tanta enim erat virtus vocis Christi, ut absque temporis dilatione vitam conferret: sicut erit in resurrectione communi, quando in ictu oculi, mortui audientes tubam canentem, *Mortui qui in Christo sunt, resurgent primi*, ut dicitur *1. Cor. 15.* Iam enim anticipatur officium Christi, quod dicitur *sup. 5. Venit hora, et nunc est, quando mortui qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent* etc. Sic ergo impletum est, quod dixerat Dominus, *Vado, ut excitem eum.* Quantum autem ad dispositionem resurgentis dicitur, *Ligatus*, idest habens ligatas, *manus et pedes institis*, idest fasciis, quibus antiqui mortuos involvebant: *et facies eius sudario erat ligata*, ne scilicet horrorem faceret. Ideo autem ligatum, et coopertum resurgere iussit, ut miraculum magis adprobaretur. Consequenter eum dicit.

f Mandat ut solvatur. Cuius quidem ratio est, ut ipsimet qui solverent, fidentiores testes esse ut miraculi, et eius quod fit, tenaciorem memoriam haberent. Similiter etiam dum eum tangunt, et sibi appropinquant, videant quod vere est ille. Ideo autem addit, *Et sinite abire*, ut ostendat miraculum non esse fantasticum. Aliqui enim Magi visi sunt aliquando mortuos suscitasse, non tamen ad hoc eos perducere potuerunt, ut pristina officia exequerentur; et hoc quidem erat, quia eorum resuscitatio fantastica tantum erat, et non vera. Sciendum est autem, quod hoc totum quod dicitur, *Et statim prodiit*, mystice exponitur ab Augustino; et hoc dupliciter, secundum duplicem modum prodeundi. Prodit namque peccator, quando exit poenitendo a consuetudine peccati ad statum iustitiae: *2. Cor. 6. Exite de medio* etc. qui tamen habet manus ligatas institis, idest carnalibus concupiscentiis, qui adhuc in corpore constituti, alieni a molestiis esse non possunt, etiam a peccatis surgentes: unde Apostolus dicit *Rom. 7. Ego ipse mente servio legi Dei* etc. Quod autem facies eius sudario tecta erat, hoc est, quod in hac vita plenam cognitionem Dei habere non possumus: *1. Corinth. 13. Videmus nunc per speculum in aenigmate* etc. et ideo solvere eum iubet, et abire, quia post hanc vitam auferentur a peccato surgentibus omnia velamina, ut Deum facie ad faciem contemplentur, ut dicitur *1. Corinth. 15.* tunc enim solvetur corruptibilitas corporis, quae est quasi quoddam vinculum ligans et aggravans animam ab omni huiusmodi, plena et clara contemplatione: *Isa. 52. Solve vincula colli tui* etc. Sic ergo apparet unus modus spiritualiter prodeundi, qui ponitur ab Augustino *lib 83. Quaest.* Alius modus prodeundi est per confessionem, de quo dicitur *Proverb. 18. Qui abscondit scelera sua* etc. sic enim prodire est ab occultis exeundo, per confessionem manifestari; sed ut confitearis, Deus facit voce, idest gratia magna vocando. Mortuus autem procedens adhuc ligatus est confitens adhuc reus. Ut autem solvantur peccata eius, ministris mandatur, ut solvant eum, et sinant abire: nam quem Christus per seipsum interius vivificat, discipuli solvunt, quia ministerio sacerdotum vivificati absolvuntur: *Matth. 16. Quaecumque solveris super terram* etc. Dicunt autem quidam hoc ministerium persequentes, quod sicut Christus Lazarum per seipsum vivificavit, vivificatum a discipulis absolvendum mandavit, ita Deus interius vivificat animam per gratiam, remittendo culpam, et absolvendo a reatu poenae aeternae; sed sacerdotes virtute clavium absolvunt a parte poenae temporalis. Sed haec positio nimis parum attribuit Ecclesiae clavibus: hoc est enim proprium sacramentorum novae legis, quod in eis gratia conferatur. Sacramenta autem in dispensatione ministrorum consistunt: unde in sacramento poenitentiae contritio, et confessio se tenent materialiter ex parte suscipientis sacramentum. Vis autem causativa sacramenti est in absolutione sacerdotis, ex virtute clavium, per quas effectum dominicae passionis quodammodo applicat ad eum quem absolvit, ut remissionem consequatur. Si ergo sacerdos non absolveret nisi solum a poena, sacramentum poenitentiae non esset gratiae collativum per quam culpa remittitur, et per consequens non esset sacramentum novae legis. Est ergo dicendum, quod sicut in sacramento baptismi sacerdos verba proferens, et exterius abluens, ministerium baptismi exhibet, Christo interius baptizante; ita sacerdos exterius virtute clavium ministerium absolutionis impendit, Christo per gratiam culpam remittente. Sed hoc dubium facere videtur, quod ad baptismum plerumque accedunt pueri, non ante baptismum iustificati, qui in baptismo remissionis gratiam consequuntur; sed ab absolutionem consequendam accedunt adulti, plerumque antea per contritionem peccatorum remissionem consecuti, ut sic sequens absolutio nihil facere videatur ad peccatorum remissionem. Sed si quis diligenter consideret ex utraque parte adultos accipiens, invenietur omnimoda similitudo. Contingit enim aliquos adultos, antequam actu sacramentum baptismi consequantur, habentes illud in voto, remissionem peccatorum consequi, baptismo flaminis baptizari, et tamen baptismus sequens, quantum est de se, remissionem peccatorum opera-

tur, licet in isto cui iam sunt remissa, hoc locum non habeat, sed solum augmentum gratiae consequatur. Si quis autem adultus ante baptismum non perfecto fuisset dispositus ad consequendum remissionem peccatorum, in ipso actu dum baptizatur, remissionem consequitur virtute baptismi, nisi ponat per fictionem obstaculum Spiritui sancto. Et similiter est dicendum in poenitentia: si quis enim ante absolutionem sacerdotis pleno contritus fuerit, consequitur remissionem peccatorum, eo quod habet in voto, ut subiiciat se Ecclesiae clavibus, sine quo vera contritio non esset. Si autem antea non plena fuisset contritio sufficiens ad remissionem, in ipsa absolutione remissionem culpae consequitur, nisi ponat obstaculum Spiritui sancto. Et similiter est in eucharistia, at extrema unctione, et in aliis sacramentis etc.

LECTIO VII.

Multi ergo ex Iudaeis, qui venerant ad Mariam, et Martham, et viderant, quae fecit Iesus, crediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisaeos, et dixerunt eis, quae fecit Iesus.

b Collegerunt ergo Pontifices et Pharisaei concilium, et dicebant:

c Quid facimus? Quia hic homo multa signa facit.

d Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum. Et venient Romani, et tollent nostrum locum, et gentem.

e Unus autem ex ipsis Cayphas nomine, cum esset Pontifex anni illius, dixit eis:

f Vos nescitis quicquam, nec cogitatis, quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat.

g Hoc autem a semetipso non dixit, sed cum esset Pontifex anni illius, prophetavit, quia Iesus moriturus erat pro gente.

h Et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi, congregaret in unum.

i Ab illo ergo die cogitaverunt, ut interficerent eum.

LECTIO VII.

Postquam Evangelista posuit Lazari mortem, et eius resurrectionem; hic consequenter ponit effectum resurrectionis. Et primo ponit effectum eius in turba. Secundo ponit effectum eius in principibus, ibi, *Collegerunt ergo pontifices* etc. Circa primum duo facit. Primo inducit quosdam credentes, dicens: *Multi ergo ex Iudaeis, qui venerant ad Mariam, et Martham*, ad eas consolandas, *et viderant, quae fecit Iesus, crediderunt in eum*. Nec mirum, quia tale miraculum non est auditum a saeculo, quod scilicet mortuus quatriduanus in monumento resuscitaretur ad vitam. Similiter etiam Dominus dicit miraculum istud se facturum propter populum, qui circumstabat, ut scilicet credant in eum; et ideo verbum istud non fuit in cassum, sed ex miraculo viso multi crediderunt: *1. Cor. 1. Iudaei signa quaerunt*. Secundo inducit quosdam denuntiantes, dicens, *Quidam autem ex ipsis venerunt ad Pharisaeos* etc. Quod quidem potest dupliciter intelligi. Uno modo, quod dixerunt ea quae Iesus fecit principibus sacerdotum, ut mitigarent eos adversus Iesum, et ut confutarent eos de hoc, quod adversus Iesum, qui tam mira faciebat, machinarentur. Alio modo, et melius, quia hoc dixerunt, ut concitarent eos contra Christum: nam infideles erant, et de miraculo scandalizabantur. Et hoc patet ex ipso modo loquendi: nam cum dixerat, *Multi ergo ex Iudaeis* etc. subiungit quasi adversantem, dicens. *Quidam autem ex ipsis* etc. Hi sunt de quibus dicitur *infra 12. quod cum tanta signa fecisset Iesus coram eis, non crediderunt in eum, dilexerunt enim* etc. Consequenter cum dicit.

b Ponit Evangelista effectum miraculi in principibus. Et primo ponit malitiam, quam contra Christum excogitaverunt. Secundo ostendit quomodo Christus eam declinavit, ibi, *Iesus ergo iam non in palam* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit consilii congregationem Secundo subdit congregatorum dubitationem, ibi, *Et dicebant: Quid facimus? quia* etc. Tertio assignat dubitationis determinationem, ibi, *Unus autem ex ipsis* etc. Ostenditur autem circa primum Pontificum nequitia ex tribus. Primo ex personarum conditione. quia non plebei, sed Pontifices et Pharisaei. Pontifices autem, quia erant principes sacrorum; Pharisaei vero, quia speciem religionis habebant, ut sic impleatur quod dicitur *Genes. penult. Simeon et Levi vasa bellantia* etc. Nam de Simeone fuerunt adinventores sectae Pharisaeorum; Pontifices autem manifestum est de tribu Levi fuisse: *1. Es. 3. Manus principum, prima erat in transgressione hac*. Secundo ex malitiae deliberatione; unde dicit, *Collegerunt concilium*, quod est factum ad consiliandum: *Genes. penult. In consilium eorum non veniat anima mea: Psal. 1. Beatus vir qui non abiit in concilio impiorum* etc. Sed ut dicitur *Prov. 1. Non est consilium contra Dominum*. Tertio ex prava intentione, quia adversus Iesum, idest salvatorem: *Psal. 40. Adversum me loquebantur inimici mei, adversum me cogitabant mala mihi: Hier. 1. Venite, cogitemus contra* etc. Consequenter cum dicit.

c Ponit ipsorum dubitationem. Et primo ponit dubitationis motivum. Secundo dubitationis materiam, ibi, *Si dimittimus eum* etc. Movebant autem eos ad dubitandum miracula Christi; unde dicebant, *Quid facimus? quia hic homo multa signa facit*. Caeci sunt, adhuc eum hominem vocantes, cuius tantam susceperunt divinitatis demonstrationem: nam, ut ipse dicit *supra 5. Opera quae dedit mihi Pater, ut faciam, ipsa testimonium perhibent de me*. Sunt etiam non minus insipientes, quam caeci, quia dubitant quid eos facere oporteat, cum nihil aliud ei faciendum erat quam credere: *supra 6. Quod signum facis, ut credamus tibi?* Sed ecce, quod multa signa fecit, et adhuc dicunt, *quia hic homo* etc. *Excaecavit enim eos malitia eorum, Sapien. 2.* Materia autem dubitationis fuit, quia timebant damna nos secutura. Et ponit dua

quantum ad hoc. Primo amissionem principatus spiritualis: et quantum ad hoc dicit.

d Quod quidem secundum rei veritatem optabile erat omnibus: nam fides quae est ad Christum, salvat, et ad vitam aeternam perducit: *inf. 20. Haec scripta sunt ut credatis, et ut credentes vitam* etc. Sed quantum ad eorum pravam intentionem eis horrendum videbatur, eum crederent, nullum eorum qui crederet in Christum, eis obedire. Unde ex eorum ambitione seipsos et alios retrahunt a salute: unde dicitur *in 3 Canon. Ioan. Is qui amat primatum gerere in eis Dyotrepes, non recipit nos.* Secundo ponit ambitionem possessionis temporalis, cum dicit, *Et venient Romani, et tollent nostrum locum, et gentem.* Quod videtur ex hoc sequi secundum Augustinum: quia si omnes in Christum crederent, nemo remaneret, qui adversus Romanos templum Dei defenderet, quia desererent sanctum templum, et suas paternas leges, contra quas doctrinam Christi esse sentiebant. Sed hoc non videtur multum ad propositum pertinere, eum adhuc servirent Romanis, nec excogitassent contra eos movere bellum. Et ideo melius videtur dicendum secundum Chrysostomum, quod ideo hoc dicebant, quia videbant Christum honorari a populo tanquam rex: et quia mandatum Romanorum erat, ut nullus nisi per eos rex nominaretur; ideo timebant, quod si hoc audirent Romani, quod Christum haberent tanquam regem, reputarent ipsos Iudaeos rebelles, et venientes contra eos, destruerent civitatem, et gentem: *infr. 19. Omnis qui se regem facit, contradicit Caesari.* Sed attende eorum miseriam, quia nihil timent perdere, nisi temporalia, de vita aeterna non cogitantes: *Deut. 23. Oculus Iacob ad terram* etc. Sed, ut dicitur *Prov. 16. quod timet impius, veniet super eum.* Ideo Romani post passionem Domini, et glorificationem, tulerunt eis et locum et gentem, expugnando et transferendo. Determinationem autem dubitationis ponit cum dicit.

e Et primo ponitur determinatio. Secundo determinationis expositio, ibi, *Hoc a semetipso* etc. Tertio sententiae a congregatione acceptatio, ibi, *Ab illo ergo die* etc. Circa primum duo facit. Primo describit personam sententiantis. Secundo ponit verba sententiae, ibi, *Vos nescitis quicquam* etc. Persona sententians describitur ex nomine, et ex dignitate. Ex nomine quidem, quia Cayphas; quod quidem nomen convenit suae malitiae, interpretatur enim primo investigans, quod attestatur suae praesumptioni: *Prov. 25. Qui scrutator est maiestatis, opprimetur a gloria.* Praesumpsit enim, cum dixit, *Adiuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus.* Secundo interpretatur sagax, quod attestatur eius astutiae, quia nititur mortem Christi procurare. Tertio interpretatur ore vomens, quod attestatur eius stultitiae: *Prov. 10. Sicut canis qui revertitur ad vomitum.* Ex dignitate autem describitur, quia Pontifex anni illius. Circa quod sciendum est, quod, ut habetur *Lev. 8.* Dominus constituit unum summum sacerdotem, cui mortuo unus succederet, qui per totam vitam pontificis officium exerceret. Postmodum autem crescente ambitione, et contentione inter Iudaeos, constitutum est ut plures essent pontifices, et ad omnes vicissim huiusmodi dignitas perveniret, et per annos singulos vicibus ministrarent. Et quandoque etiam hoc sibi pecunia procurabant, ut Iosephus de isto narrat: et ad hoc ostendendum dicit *anni illius.* Consequenter cum dicit.

f Ponit verba determinantis, qui quidem primo exprobrat aliis ignaviam, dicens, *Vos nescitis quicquam, nec cogitatis;* quasi dicat, vos estis ignavi, et adhuc segnius rem attenditis. Et ideo secundo ponit suam malitiam, dicens, *Expedit vobis ut unus moriatur homo* etc. Quae quidem verba alium intellectum habent secundum intentionem Cayphae, et alium secundum expositionem Evangelistae. Ut ergo primo exponatur secundum eius pravam intentionem, sciendum est, quod, ut dicitur *Deut. 13. Mandatum est Domini, si fuerit in medio tui propheta, aut qui somnium vidisse se dicat, et voluerit te a Domino retrahere propheta ille, ut fictor somniorum interficiatur.* Secundum hanc ergo legem credebat iste, quod Christus averteret populum a cultu Dei: *Luc. 24. Hunc invenimus subvertentem gentem nostram:* et ideo dicebat iste, *Vos nescitis,* scilicet legem, *nec cogitatis, quia expedit vobis* etc. scilicet *ut unus,* idest iste homo, *moriatur,* ne totus populus seducatur; quasi dicat, Unius hominis salutem pro communi republica oportet contemnere; unde sequitur *Deut. 13. Et auferes malum de medio populi tui: 1. Cor. 5. Auferte malum ex vobis* etc. Sed aliter Evangelista exponit dicens.

g Ubi tria ponit. Primo horum verborum actorem. Secundo ipsorum rectum sensum, ibi, *Quia Iesus moriturus* etc. Tertio addit Evangelista ad verba Cayphae, ibi, *Et non tantum pro gente* etc. Circa primum sciendum est, quia posset aliquis credere Caypham instinctu proprio verba dicta protulisse, Evangelista hoc excludens dicit, *Hoc autem a semetipso non dixit.* In quo datur intelligi, quod aliquis aliquando a semetipso loquitur, homo enim est illud, quod principale est in ipso; hoc autem est intellectus et ratio: unde homo id quod est, per rationem est. Quando ergo homo loquitur ex propria ratione, tunc loquitur a semetipso; sed quando loquitur ab aliquo superiori et exteriori instinctu, non loquitur a semetipso. Dupliciter tamen hoc contingit, quandoque ut motus a spiritu divino, secundum illud *Matth. 10. Non enim vos estis qui loquimini.* Quandoque autem ut motus a spiritu maligno, sicut arreptitii. Et utique aliquando dicuntur prophetare: quod quidem moti a spiritu divino prophetent, dicitur *2. Petr. 2. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed a Spiritu sancto inspirati* etc. Quod autem moti a spiritu maligno prophetent etc. habetur *Hier. 29. Dedit te Dominus sacerdotem pro Ioiada sacerdote, ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium et prophetantem.* Sciendum est etiam, quod aliquando loquitur aliquis instinctu Spiritus sancti, vel spiritus maligni, qui tamen amittit usum rationis et arripitur. Aliquando autem manet ei liber usus rationis, nec arripitur: nam quando superabundant vires sensitivae ex superiori impressione, ligatur ratio, et movetur, et arreptus est. Quia vero daemon habet potestatem imprimendi in fantasiam, cum sit potentia affixa organo, potest in eam aliquando sic imprimere, quod ex impressionis abundantia ratio efficiatur quasi ligata, non tamen, quod cogatur ad consensum;

et tunc homo arripitur a spiritu maligno. Restat ergo quaestio: An Cayphas verba ista instinctu Spiritus sancti dixerit, vel maligni. Et videtur, quod non dixerit instinctu Spiritus sancti: Spiritus sanctus est spiritus veritatis, ut dicitur *Hier. 15.* spiritus autem malignus est spiritus mendacii: *3. Regum ult. Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum.* Constat autem, quod Cayphas locutus fuerit mendacium, dicens, *Expedit vobis, ut unus moriatur.* Non ergo locutus est instinctu Spiritus sancti, ut videtur, sed prophetavit instinctu spiritus maligni arreptitii. Hoc autem non videtur consonare dictis evangelii: nam si ita esset, Ioannes non addidisset, *Cum esset pontifex anni illius.* Ideo ergo Cayphae dignitatem addidit, ut insinuaret eum instinctu Spiritus sancti fuisse locutum. Ex quo datur nobis intelligi, quod etiam malos in dignitate constitutos Spiritus sanctus movet ad loquendum aliqua vera, et futura, pro utilitate dumtaxat subditorum. Ad illud ergo quod in contrarium dicitur, scilicet falsum esse, quod dixit, *Expedit vobis, ut unus moriatur* etc. dupliciter responderi potest. Uno modo, quod mors Christi, quantum est de se, expediens fuit omnibus, etiam his qui eum occiderunt: *1. Ti. 4. Qui est salvator omnium hominum* etc. *Heb. 2. Ut gratia Dei pro omnibus* etc. Alio modo, ut dicatur, *Expedit vobis*, idest populo. Unde Evangelista ubi Cayphas dixit, *ut moriatur pro vobis*, ponit *pro gente.* Sed videtur ex verbis Evangelistae, quod fuit propheta cum dicit, *Prophetavit*. Si enim prophetat quis, sequitur eum esse prophetam. Sed secundum Origenem non sequitur, quod quicumque prophetat, sit propheta, sed si propheta est, utique prophetat: nam alicui quandoque conceditur actus alicuius rei, cuius tamen conditio ei non conceditur, sicut non quicumque facit aliquid iustum, est iustus, sed qui iustus est, iusta facit. Notandum est autem, quod duplex actus concurrit ad hoc, quod aliquis prophetet, scilicet videre: *1. Reg. 9. Qui nunc dicitur propheta, olim vocabatur videns.* Item annuntiare: *1. Cor. 14. Propheta omnibus loquitur ad aedificationem.* Contingit autem quandoque quod utrumque aliquis habet, non tamen proprie dicitur propheta: nam quandoque aliquis habet propheticam visionem, sicut Nabuchodonosor et Pharao: et similiter ipsam visionem alii annuntiaverunt; non tamen prophetae dici possunt, quia defuit eis aliquid, scilicet intelligentia visionis, qua opus est in visione, ut dicitur *Dan. 10.* Cayphas autem licet visionem propheticam non habuerit, habuit tamen denuntiationem rei propheticae, inquantum scilicet denuntiavit utilitatem mortis Christi. Quandoque namque Spiritus sanctus movet ad totum quod pertinet ad prophetiam, quandoque autem ad aliquid tantum. Cayphae autem nec mentem illuminavit, nec imaginationem: et ideo eius mens, et imaginatio ad malum intenta mansit, movit tamen linguam eius, ut proferret modum quo salus populi impleretur. Unde non dicitur propheta nisi inquantum habuit propheticum actum in denuntiatione, imaginatione, et ratione eius ad contrarium existente. Ex quo patet, quod non magis potest dici propheta quam asina Balaam. Consequenter eum dicit.

h Addit Evangelista ad verba Pontificis dicens, quod Iesus non tantum moriturus erat pro gente populi, scilicet Iudaeorum, ut Cayphas dixit: *Hebr. ult. Iesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum etc.* sed addit etiam pro toto mundo; unde subdit *ut filios Dei qui dispersi erant* etc. Ubi cavenda est haeresis Manichaeorum dicentium, animas aliquas esse de substantia divina, et vocari filios Dei: et ad has congregandas in unum dicunt Deum venisse; sed hoc est erroneum: quia, ut dicitur *Ezs. 29. Omnes animae meae sunt*, scilicet creatione: et ideo quod dicit, *ut filios Dei* etc. non est intelligendum, quod tunc iam accepisset adoptionis spiritum: quia, ut Gregorius dicit, *nec oves erant, neque filii Dei adhuc erant per adoptionem*; sed est intelligendum secundum praedestinationem, ut dicatur, *ut filios Dei*, scilicet ab aeterno praedestinatos: *Rom. 8. Quos praescivit conformes fieri imagini filii eius* etc. *qui erant dispersi*, per diversos ritus et gentes, *congregaret in unum*, scilicet in unitatem fidei: *sup. 10. Alias oves habeo, quae non sunt ex hoc ovili* etc. *Psal. 146. Aedificans Hierusalem Dominus, dispersiones* etc. Consequenter cum dicit.

i Ponit Evangelista consensum Iudaeorum in mortem Christi. Sed nunquid non ante cogitaverunt eum occidere? Videtur quod sic. Quia supra in pluribus locis dicitur, quod Iudaei quaerebant eum interficere. Responsio. Dicendum, quod ante habuerunt quidem instinctum ad eum occidendum, sed *ab illo die* concitati ad iram ex verbis Cayphae tractaverunt firmo proposito eum occidere: *Proverb. 1. Pedes eorum ad malum currunt.*

LECTIO VIII.

Iesus ergo iam non in palam ambulabat apud Iudaeos, sed abiit in regionem iuxta desertum in civitatem, quae dicitur Ephrem, et ibi morabatur cum discipulis suis.

b Proximum autem erat Pascha Iudaeorum, et ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante Pascha, ut sanctificarent seipsos.

c Quaerebant ergo Iesum, et colloquebantur ad invicem, in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum istum?

d Dederant autem Pontifices et Pharisaei mandatum, ut si quis cognoverit ubi sit, indicet, ut apprehendant eum.

LECTIO VIII.

Hic Evangelista ponit, quomodo Christus eorum malitiam declinavit. Et primo ponit modum declinationis ex parte Christi. Secundo effectum admirationis ex parte populi, ibi, *Proximum autem erat* et caet. Modus autem declinationis fuit per occultationem, et recessum Christi a Iudaeis: nam post consilium cautius se observans, *Non in palam ambulabat apud Iudaeos*; sed nec ad aliquam civitatem abiit populatam, *sed in regionem*, remotam, *iuxta desertum in civitatem, quae dicitur Ephrem, et ibi morabatur cum discipulis suis.* Sed nunquid defecerat potentia eius, in qua si vellet, inter Iudaeos palam

conversaretur, et nihil ei facerent? Absit. Sed hoc fecit non propter defectum potentiae, sed ut exemplum discipulis demonstraret. In quo apparat non esse peccatum, si fideles eius oculis persequentium se subtraherent, et furorem sceleratorum latendo potius evitarent, quam se ostendendo eis magis accenderent, secundum illud *Mat. 10. Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite* etc. Origenes autem dicit, quod nullus debet se periculis ingerere; tamen valde laudabile est, quod quando iam pericula imminent, nec Iesu vitare confessionem, nec recusare subire mortem, gratia veritatis: et hoc propter duas rationes. Primo, quia valde praesumptuosum est periculis se ingerere propter inexperientiam propriae virtutis, quae quandoque fragilis invenitur, et propter futuri eventus incertitudinem: *1. Cor. 10. Qui se existimat stare, videat ne cadat.* Secundo ne nos ingerentes persecutoribus, occasionem praeatemus eis, ut magis impii et noxii fiant: *2. Cor. 10. Sine offensione estote* etc.

b Ponitur effectus admirationis in populo. Et primo ponitur admirandi occasio. Secundo ponitur ipsa admiratio. Tertio admirationis ratio. Occasio autem quaerendi et admirandi ponitur duplex. Prima quidem ex conditione temporis, quia, *Proximum erat Pascha Iudaeorum*, in quo recolitur memoria transitus Hebraeorum de Aegypto: *Exo. 12. Est enim phase* etc. Addit autem, *Iudaeorum*, quia ipsum Pascha Iudaei male, et indebite celebrabant: nam quando devote Pascha celebramus, tunc dicitur Pascha Dei: *Isa. 1. Solemnitates vestras non feram.* Secunda vero ex concursu populi, quia, *Ascenderunt multi Hierosolymam de regione*: nam, ut legitur *Exod. 50.* tribus temporibus in anno, seu festivitatibus, filii Israel se debebant Domino praesentare: inter quae primum erat Pascha; et ideo magna multitudo ascendebat Hierosolymam, ubi erat templum. Sed quia nondum erat tempus Paschae, quo debebant ascendere, ideo Evangelista consequenter causam ascensus assignat, subdens, *Ut sanctificarent seipsos*: nullus enim audebat comedere agnum, nisi mundus: et ideo praeveniebant tempus Paschae, ut interim purificantes seipsos, possent in Pascha agnum rite comedere. In quo datur nobis exemplum, ut tempore quadragesimali ieiuniis, et bonis operibus nos purificemus, ut in Pascha rite sumamus corpus Domini nostri.

c Admiratio autem ponitur ex causa absentiae Domini: et hoc est quod dicit, *Quaerebant ergo Iesum*, non quidem ad honorandum, sed ad occidendum, *Et colloquebantur ad invicem in templo stantes: Quid putatis* etc. Sed notandum, quod quando dies festus agitur sancte, semper Dominus est in die festo: *Matth. 81. Ubicumque fuerint duo vel tres* etc. Et ideo nos congregati in domo Dei, quaeramus Iesum, mutuo nos consolando, et exorando, ut veniat ad diem festum nostrum. Quando vero non sancte agitur festum, tunc non venit Iesus: *Isa. 1. Calendas vestras* etc.

d Ratio autem admirationis, et absentiae Iesu subditur, quia, *Dederant pontifices, et pharisaei mandatum; ut si quis cognoverit ubi sit*, scilicet Iesus, *indicet, ut apprehendant eum*, scilicet ad occidendum: *supra 8. Quaeretis me, et in peccato vestro* etc. Sed, ut Augustinus dicit, nos qui scimus ubi Christus est, quia ad dexteram Patris, indicemus eis, ut sic utinam apprehendant eum per fidem.

CAPUT DUODECIMUM

LECTIO PRIMA.

Iesus ergo ante sex dies Paschae

b Venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit Iesus.

c Fecerunt autem coenam ibi.

d Et Martha ministrabat: Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes Iesu, et extersit pedes eius capillis suis, et domus impleta est ex odore unguenti.

e Dixit ergo unus ex discipulis eius Iudas Schariothis, qui erat eum traditurus:

f Quare hoc unguentum non veniit trecentis denariis, et datum est egenis?

g Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat et loculos habens, ea quae mittebantur portabat.

LECTIO PRIMA.

In praecedentibus Evangelista ostendit divinitatis Christi virtutem per ea quae in vita fecit, et docuit; hic autem incipit ostendere virtutem divinitatis ipsius quantum ad passionem, et mortem eius. Et primo agit de passione et morte eius. Secundo de resurrectione ipsius, *20. capit.* ibi, *Una autem sabbati* et caet. Prima pars dividitur in tres. In prima ostendit causas sive occasiones passionis, et mortis eius. In secunda ponitur praeparatio discipulorum a quibus per mortem erat corporaliter recessurus, *15. cap.* ibi, *Ante diem festum Paschae* etc. In tertia agitur de ipsa passione et morte eius, *18. cap.* ibi, *Haec cum dixisset Iesus, egressus est* etc. Causa autem sive occasio passionis Christi fuit duplex, scilicet gloria ipsius Christi, quae invidiam excitavit, et infidelitas Iudaeorum, quae ipsos excaecavit. Primo agit de gloria Christi. Secundo de infidelitate Iudaeorum, ibi, *Cum autem tanta signa* etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo Christus glorificatus est ab hominibus. Secundo quomodo glorificatus est a Deo, *Nunc anima mea turbata est* etc. Circa primum tria facit Primo ostendit, quomodo glorificatus est a familiaribus et domesticis. Secundo, quomodo glorificatus est a turbis Iudaeorum, ibi, *Cognovit ergo turba multa* etc. Tertio, quomodo glorificatus est a Gentilibus, ibi, *Erant autem Gentiles* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit gloriam Christi in ministerio sibi a familiaribus exhibito. Secundo zelum proditoris ex hoc concitatum, ibi, *Dixit ergo unus ex discipulis* etc. Circa primum tria facit. Primo describit tempus. Secundo

locum, ibi, *Venit Iesus in Bethaniam* etc. Tertio obsequium Christo exhibitum, ibi, *Fecerunt autem ei coenam* etc. Dicit ergo primo: Dictum est, quod Christus ante festum Paschae abiit in regionem iuxta desertum, et quod imminente solemnitate paschali quaerebatur a Iudaeis. Ergo imminente paschali tempore quo agnus typicus immolabatur, ipse tanquam verus agnus ad locum passionis accessit, pro salute mundi voluntarie immolandus, secundum illud *Isa. 53 Oblatus est, quia ipse voluit*. Dicit autem, *Ante sex dies Paschae*, ut intelligas diem Paschae non quidem quartumdecimum diem primi mensis, in qua ad vesperam immolabatur paschalis agnus, ut habetur *Exo. 12.* sed potius hic dicitur Pascha decima quinta dies, quae tota erat festiva. Et illo anno occurrit feria sexta, in qua passus est Dominus, ita quod sextus dies ante Pascha fuit prima feria, idest dies Dominicus in qua Dominus ramis palmarum Hierosolymam intraverit: et in die praecedenti, scilicet sabbato, Christus venit in Bethaniam: et hoc est, quod dicitur, *Ante sex dies Paschae*. Convenit autem hic numerus mysteriis. Primo quidem quantum ad numerum: numerus enim senarius perfectus est: unde et Deus opera creationis perfecit sex diebus, ut dicitur *Genes. 1.* Et primo propter hoc docuit, quod sex diebus quodammodo compleretur opus passionis, quo omnia sunt restaurata, secundum illud *Col. 1. Pacificans per sanguinem suum, sive quae in caelis, sive quae in terris sunt* etc. Et *2. Corinth. 5. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*. Secundo congruit mysterio quantum ad figuram: mandatur enim *Exod. 12.* quod decima die mensis primi tollat unusquisque per familias suas agnum paschalem immolandum. Unde et Dominus decimo die primi mensis, hoc est sexta die ante decimumquintum diem, Hierusalem intrare voluit, quasi ad locum immolationis accedens, ut patet per id quod dicitur *infra eodem: In crastino autem turba multa* etc. Deinde describitur locus.

b Bethania autem erat vicus prope Hierusalem, et interpretatur domus obedientiae: unde congruit mysterio. Primo quidem quantum ad causam passionis, secundum illud *Philip. 2. Factus est obediens* Patri *usque ad mortem*. Secundo quantum ad fructum passionis, quem consequuntur soli illi qui ei obediunt, secundum illud *Heb. 6. Factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae* etc. Signanter autem additur, *Ubi fuerat Lazarus mortuus quem suscitavit Iesus*, quia in domo obedientiae illi qui sunt spiritualiter mortui in peccatis, resuscitantur reducti ad viam iustitiae: *Rom. 5. Per unius hominis obedientiam iusti constituentur multi*. Sed secundum literam hoc dicitur ad ostendendum, quod Christus in Bethaniam venit, ut memoriam resurrectionis Lazari revocaret: *Psal. 11. Memoriam fecit mirabilium suorum* etc. Deinde dicit.

c Ponit obsequium Christo exhibitum a suis familiaribus. Et primo in communi quantum ad omnes. Secundo in speciali quantum ad singulos, ibi, *Et Martha ministrabat*. Convenit autem mysterio, quod ibi, idest in Bethania, fecerunt ei coenam, quia Dominus in domo obedientiae spiritualiter reficitur, delectatus in obedientia nostra, secundum illud *Apoc. 3. Si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi ianuam, introibo, et coenabo cum illo* etc.

d Deinde ponuntur tres personae ad assistentes, vel ministrantes, scilicet Martha, Lazarus, et Maria. Per Martham significantur praelati, qui ad ministerium in ecclesiis instituuntur, secundum illud *1. Cor. 4. Sic nos existimet homo, ut ministros Christi* etc. unde dicitur, *Et Martha ministrabat: Luc. 10. Martha autem satagebat circa frequens ministerium.* Per Lazarum autem resuscitatum significantur subditi ministerio praelatorum, a peccatis ad statum iustitiae reducti, qui cum aliis iustis spiritualiter cum Domino epulantur; unde dicitur, *Lazarus autem unus erat ex discumbentibus cum eo: Psal. 67. Iusti epulentur, et exultent in conspectu Dei* etc. Per Mariam significantur contemplativi: dicitur enim *Luc. 10.* quod Maria sedens secus pedes Domini, audiebat verba illius. Circa cuius ministerium tria tanguntur, quantum ad literam pertinet. Primo enim tangitur unguentum in quo obsecuta est. Secundo obsequium, quod exhibuit, ibi, *Et unxit pedes* etc. Tertio effectum obsequii, ibi, *Et domus impleta*. Circa primum tria tangit. Primo quantitatem unguenti, quia multum fuit; unde dicit, *Libram unguenti: Tob. 3. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue*. Secundo materiam, quia fuit ex nardo confectum; unde dicit, *Nardi: Cant. 1. Dum esset rex in accubitu suo, nardus* etc. Est autem nardus herba brevis, et spicosa, et nigra, ex qua fit unguentum, quod vim confortandi habet ex sua aromaticitate. Tertio compositionis formam in eo quod dicit, *Pistici pretiosi*. Et secundum Augustinum dicitur, *Pistici*, a loco, in quo nardus oriebatur. Sed melius est, quod exponatur, *Pistici*, idest fidelis, hoc est, non sophisticati per aliquam admixtionem: nam pistis in Graeco, idem est quod fides. Addit autem, *Pretiosi*, quia confectum erat ex spica nardi, ex qua pretiosum unguentum fit, et forte admixtis aliis pretiosis rebus. In quo docemur, quod ea quae pretiosissima sunt apud nos, Deo debemus offerre, secundum illud *Psal. 65. Holocausta medullata offeram tibi* etc. Et *Malach. 1. Maledictus dolosus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens, offert Domino debile*. Circa obsequium eius primo nota humilitatem in hoc, quod dicitur, *Unxit pedes Iesu*, ad pedes procidens, secundum illud *Psal. 131. Adorabimus in loco, ubi steterunt pedes eius*. Secundo devotionem, quia, *Extersit capillis suis*, ut de seipsa quodammodo obsequium offerret: *Rom. 6. Exhibete membra vestra arma iustitiae Deo*. Effectus autem obsequii tangitur consequenter, cum dicit, *Et domus impleta est ex odore unguenti*. Per quod insinuatur unguenti bonitas, eius odor totam domum implevit: *Cant. 1. Curremus in odorem unguentorum tuorum*. Dubitatur autem, utrum haec eadem mulier fuerit, de qua dicitur hic, quod unxit Dominum, et de qua dicitur *Luc. 7.* et *Matth. 26.* et *Marc. 13.* Multis quidem videtur, secundum Hieronymum et Chrysostomum, quod mulier peccatrix, de qua Lucas narrat, non sit Maria soror Lazari, quae Dominum dicitur unxisse. Origenes autem addit, quod non sit eadem etiam, de qua Matthaeus et Marcus narrant, sed illa sit quaedam alia tertia; et

hoc vult probare ex tribus. Primo quidem ox tempore: uam haec unxit Dominum ante sex dies Paschae; illa voro, de qua Matthaeus et Marcus narrant, infra biduum ante Pascha: praemittit enim Matthaeus Dominum dixisse, *Scitis, quia post biduum Pascha fiet.* Marcus autem, *Erat Pascha et azima post biduum.* Secundo ex loco: nam illa mulier legitur Dominum unxisse in domo Simonis leprosi; hoc autom colligitur esse factum in domo Marthae, ex hoc qnod dicitur, quod Martha ministrabat, ut otiam Augustinus dicit. Tertie ex ipso facto: nam illa mulier legitur unxisse caput, haec autem podes: Augustinus voro et Gregorius dicunt, quod una ot eadem mulior fuit, quam quatuor Evangelistae narrant Dominnm unxisso; sed bis hoc fecit. Primo quidem in principio suae conversionis, intermedio tempore praedicationis Christi, quod Lucas narrat. Secundo vero imminente Christi passione hoc fecit, quod tres alii Evangelistae narrant: unde idem factum est, quod hic narratur, et quod habetur *Mat.* *26.* et *Marc. 14.* Ad primum ergo, quod dicitur de dissonantia temporis, dicendum est secundum Augustinum, quod Ioannes ipse servat ordinom historiae, Matthaeus et Marcus per recordationom interponunt, quod prius fuerat factum immediate ante proditionem Iudae, quae ox hoc facto creditur occasionem habuisse. Ad secundum, quod obiicitur do dissonantia loci, potest intelligi quod eadem sit domus Simonis leprosi, et etiam Mariae, et Marthae, ita quod Simon fuerit paterfamilias domus. Dicitur autem leprosus, quia primo leprosus fuerat, ot a Christo curatus. Ad tertium, quod obiicitur de dissonantia facti, dicendum est secundum Augustinum, quod mulior unxit ot pedes et caput. Et si quis obiiciat, quod Marcus dicit, quod fracto alabastro effudit super caput Ipsius recumbentis, potest dupliciter respondori. Uno modo, quod non fuit ita fractum, quin aliquid remanserit, unde pedes possent inungi. Alio modo potest dici, quod prius innnxit pedes, postea fracto alabastro totum supra caput effudit. Secundum mysterium autem per libram quam Maria accepit, designatur opus iustitiae: nam ad iustitiam pertinet singula librare, et ponderare: *Ezech. 45. Iuxta mensuram chori erit libratio eorum.* Opus autem iustitiae debet quadruplici virtute adiuncta esse perfectum. Primo quidom pietate; unde dicit, *Unguenti:* quod quia lenitivum est, misericordiam significat: *Iac. 2. Iudicium sine misericordia* etc. Secundo humilitate; unde dicit, *Nardi*, quae cum sit herba brevis, significat humilitatem: *Eccl. 3. Quanto magnus es, humilia te in omnibus.* Tertio fide; unde dicit, *Pistici*, idest fidelis: *Abac. 2. Iustus autem meus ex fide vivit.* Quarto caritate; unde dicit, *Pretiosi:* sola enim caritas pretium praestat vitae aeternae: *1. Cor. 13. Si distribuero pauperibus omnes facultates meas* etc. Opere autem iustitiae unguntur pedes Iesu, et caput suum. Per podes intelligimus mysterium humanitatis; per caput vero divinitatem, secundum illud *1. Cor. 2. Caput Christi Deus.* Ut ergo intelligatur caput et pedes Christi ungere qui divinitatem et humanitatem eius veneratur. Vel per caput possumus intelligere ipsam Christi personam, secundum illud *Eph. 1. Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam;* per pedes autem Christi fideles, de quibus *Matth. 25. Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis: Isa. 52. Quam pulchri pedes supra montem* etc. Unde caput Christi inungit qui ipsum Christum veneratur. Pedes autem, qui eius fidelibus obsequitur. Quia vere capilli ex superfluitate generantur, pedes Domini capillis terguntur, quando aliquis, ex ipsis quae sibi superfluunt, defectui subvenit proximorum: *Luc. 2. Verumtamen quod superest, date eleemosynam.* Unde Augustinus dicit: *Si habes superflua, da pauperibus, et Domini pedes tersisti.* Per hoc autem, quod dicitur, *Et domus impleta est ex odore unguenti*, significatur, quod propter opera iustitiae bona fama totam replet Ecclesiam: *2. Cor. 2. Odorem suae notitiae manifestat per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus.* Deinde cum dicit.

o Ponitur zelus proditoris ex praedicto ministerio concitatus: et circa hoc duo facit. Primo ostendit proditoris zelum. Secundo ponitur zeli repressio, ibi, *Dixit ergo ei Iesus* etc. Circa primum tria facit. Primo describitur persona proditoris. Secundo ponuntur verba eius, ibi, *Quare hoc unguentum* etc. Tertio manifestatur eius malitiosa intentio, ibi, *Dixit autem hoc, non quia de egenis* etc. Persona autem eius manifestatur ex tribus. Primo quidem ex dignitate, cum dicitur, *Dixit ergo unus ex discipulis* etc. ut ostendatur, quod nullus in quacumque excellentia constitutus de se praesumere debet: quia, ut dicitur *Iob 4. in angelis suis reperit pravitatem.* Secundo ex nomine, cum dicit, *Iudas Scariothis nomine.* Interpretatur autem Iudas confitens, ut significetur, quod praeter confessionem virtuosam, de qua *Rom. 10.* dicitur, *confessio fit ad salutem*, est quaedam confessio vituperabilis et mercenaria, de qua dicitur in *Psal. 48. Confitebitur tibi cum benefeceris ei.* Tertio describitur ex crimine, cum dicitur, *Qui erat eum traditurus: Psal. 40. Qui edebat panes meos* etc.

f Deinde ponuntur verba ipsius, ex quibus ostenditur, quod de bono odore unguenti spiritualiter mortuus erat, secundum illud *2. Cor. 2. Christi bonus odor sumus, aliis odor mortis in mortem* etc. displicebat enim ei quod unguentum non erat venditum, sed effusum in obsequium Christi; unde dicit, *Quare hoc unguentum non veniit*, idest venditum est trecentis denariis. Sed sicut dicitur *2. Cor. 11. Ministri satanae transfigurantur velut ministri iustitiae.* Unde iniquitatem suam sub specie pietatis occultavit, dicens, *Et datum est egenis: Isa. 32. Cor eius faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem, loquitur ad Dominum fraudulenter.* Unde Evangelista eius fraudulentam aperit intentionem, subdens.

g Non enim curabat, quod eis subveniretur: quia *Prov. 22.* dicitur: *Viscera impiorum crudelia. Sed quia fur erat*, consuetudinem furandi habens, dolebat sibi occasionem furandi sublatam per effusionem unguenti; et ex hac avaritia ductus est ad proditionem. Dicitur enim *Eccl. 10. Avaro nihil est scelestius.* Et sup. *10. Fur non venit nisi ut furetur, et mactet, et perdat.* Unde autem furari consueverit, exponit subdens, *Et loculos habens*, idest custos loculorum Domini constitutus, ea quae mittebantur, scilicet in loculis donata

a fidelibus ad usum Christi, et pauperum, portabat ministerio, sed asportabat furto. Ubi duo notantur. Primo quod Christus tanquam pauper de eleemosynis vivebat: *Psal. 39. Ego autem mendicus sum et pauper*. Secundo quod non derogat perfectioni, si eleemosynae in loculis reserventur; unde quod dicitur *Matth. 6. Nolite soliciti esse in crastinum*, non intelligitur, quod nihil in crastinum debeat reservari, cum Dominus hoc fecerit, qui fuit summum exemplar perfectionis. Sed quaeritur, quare Dominus Iudae quem furem sciebat, custodiam loculorum commisit? Ad quod respondendum est tripliciter. Primo quidem secundum Augustinum hoc fecit Christus, ut eius Ecclesia, cum fures patitur, toleraret: non enim est bonus, qui malos tolerare non potuit; unde dicitur *Cant. 2. Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*. Secundo ei loculos Dominus commisit, ut perditionis occasionem auferret, cum haberet ex loculis concupiscentiae mitigationem; sed, sicut dicitur *Eccl. 5. avarus non implebitur pecunia*. Tertio secundum alios, ut doceret, quod spiritualia sunt maioribus committenda, temporalia vero minus dignis; unde dicitur *Act. 6.* ab Apostolis: *Non est aequum relinquere nos verbum Dei, et ministrare mensis*, sed uni de diaconibus hoc ministerium commiserunt. Quaeritur etiam, quomodo hic dicatur, quod solus Iudas de hoc unguento effuso dixerit, cum Matthaeus narret discipulos hoc dixisse. Sed dicendum est, quod Matthaeus posuit numerum pluralem pro numero singulari, sicut *Matthaei* dicitur *2. cap. Defuncti sunt enim, qui quaerebant animam pueri*. Vel potest dici, quod Iudas primo murmuravit, et ab eo sunt postmodum alii provocati, ut similia verba proferrent, licet non ex eadem intentione.

LECTIO II.

Dixit ergo Iesus: Sinite illam, ut in diem sepulturae meae servet illud.

b Pauperes enim semper habebitis vobiscum, me autem non semper habebitis.

c Cognovit ergo turba multa ex Iudaeis, quia illic est: et venerunt non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis.

d Cogitaverunt autem principes sacerdotum, ut et Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant ex Iudaeis, et credebant in Iesum.

LECTIO II.

Posito zelo proditoris propter obsequium mulieris; hic consequenter ponitur ipsius zeli repressio. Et primo Dominus repellit calumniam, quam mulieri Iudas iniecerat. Secundo excludit piam causam quam praetenderat, ibi, *Pauperes enim* etc. Dicit ergo *sinite illam*, idest ne prohibeatis eam. Sciendum enim quod multa bona opera fiunt, de quibus si peteretur consilium antequam fiant, non consuleremus, quod fierent, quia forte possent fieri meliora; postquam tamen incipiunt fieri, dummodo iam bona sint, non sunt prohibenda. Et ut Chrysostomus dicit, forte Iesus antequam mulier effudisset unguentum, potius illud dari pauperibus elegisset; nunc vero quia iam factum erat, prohibentes comprimit, dicens, *Sinite illam: Prov. 3. Nolite prohibere eum qui bene facit* etc. et subdit, *Ut in diem sepulturae servet illud*. Ubi primo praenuntiat suam mortem imminere, et obsequium huius mulieris, quod parata fuit ei impendere in sepultura, nisi praeventa fuisset celeri Christi resurrectione: nam, ut in *Marco* legitur, Maria Magdalena cum aliis emit aromata, ut venientes ungerent Iesum. Ideo ergo dicit, *Ut in diem sepulturae meae servet illud*, scilicet non idem, quod effusum fuit, sed simile in specie, vel in genere, vel etiam opere; quasi dicat, non prohibeatis eam facere mihi iam vivo, quod non poterit facere mortuo: nam, ut dictum est, fuit celeri Christi resurrectione praeventa: et hoc magis exprimitur *Matth. 14. Praevenit enim ungere corpus meum in sepulturam*. Sed numquid praescivit mortem Christi? Dicendum, quod non: non enim intelligebat, quod fecit, sed quodam instinctu interiori mota est ad hoc faciendum: frequenter enim aliqui moventur ad faciendum, quod non intelligunt, sicut Cayphas: *supra 11. Cum esset pontifex* etc. et huiusmodi vocantur praesagia, inquantum primo ante facta aguntur. Consequenter cum dicit,

b Excludit piam causam quam Iudas praetendebat, dicens, *Quare hoc unguentum non venditur* etc. Unde Dominus subdit, *Pauperes enim semper habebitis vobiscum*. Ubi sciendum est, quod quandoque faciendum est illud quod minus est necessarium, si remanet locus implendi, quod est magis necessarium. Et ideo Dominus licet magis necessarium esset, quod hoc unguentum daretur pauperibus, quam quod ungerentur pedes eius ex eo; quia tamen adhuc potest fieri, cum pauperes semper habeamus nobiscum, ideo Dominus permisit fieri istud, quod est minus necessarium. In hoc autem quod dicit, *Pauperes semper habebitis vobiscum*, datur intelligi familiaritas quam divites debent habere ad pauperes etc. *Eccl. 4. Congregationi pauperum affabilem te facito. Me autem non semper habebitis*. Sed contra *Matth. ult. Ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi* etc. Responsio secundum Augustinum. Dominus dicens, *Me autem non semper habebitis*, loquebatur de praesentia corporis sui, prout in sua specie apparet, secundum quam iturus erat ad coelum: *infra 6. Iterum relinquo mundum;* sed quantum ad praesentiam divinitatis semper est nobiscum: et etiam sacramentaliter in Ecclesia. Vel aliter dicendum, quod Dominus hoc dicens, intelligit de praesentia divinitatis suae. Quidam enim videntur habere Christum spiritualiter, vel in sacramento, vel in confessione fidei, qui tamen non sunt semper eum habituri, cum sint tantum de Ecclesia quantum ad numerum, non quantum ad meritum: et huiusmodi sunt servi. Filii autem semper sunt eum habituri, ut dicitur *supr. 8. Filius manet in domo in aeternum*. Dicit ergo Iudae, *Me autem non semper habebitis*, quia indignum te fecisti ad hoc. Ut autem Chrysostomus dicit, in hoc Dominus obiurgat Iudam: nam per hoc quod moleste tulit obsequium Christo impensum, videtur gravari de praesentia Christi; et ideo Christus dicit, *Me autem non semper habebitis*.

etc. quasi diceret, gravis sum tibi, et onerosus, sed expecta parum, et abibo. Consequenter cum dicit.

e Ostendit, quomodo Iesus glorificatus est a turbis Iudaeorum. Et primo, quomodo a turbis Christum visitantibus. Secundo, quomodo a turbis ei obviantibus, ibi, *In crastinum autem* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur devotio turbarum visitantium. Secundo exagitatur concitatus zelus Pharisaeorum invidentium, ibi, *Cogitaverunt autem principes sacerdotum.* Prima pars dividitur in duas. In prima ponitur turbarum visitatio. In secunda subditur visitationis occasio. Quantum ad primum dicit, *Cognovit ergo turba multa ex Iudaeis, quia Iesus illic esset*, in Bethanis, *et venerunt.* Ad quod Dominus invitat *Math. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis* etc. Et ideo ubi scimus esse eum, debemus festinanter accedere. Causa autem visitationis ponitur duplex. Una, ut fruerentur visione et doctrina Christi. Alia, ut viderent Lazarum; et hoc propter duo. Primo quia illud, quod factum erat circa ipsum, inquantum quatriduanus in monumento suscitatus fuit, valde mirabile erat: et hoc homines videre desiderant: *Psal. 138. Mirabilia opera tua, et anima mea cognoscet nimis*, idest laborabit ad cognoscendum. Secundo, quia sperabant, Lazaro referente, aliquid de alia vita perpendere et audire, cuius cognitionis desiderium innatum est hominibus. Hoc autem est contra illud, quod stulti dicunt *Sap. 2. Exiguum et cum taedio est tempus vitae nostrae* etc. *Et non est qui agnitus sit reversus ab inferis.* Ecce enim Lazarus, quem suscitavit a mortuis, ab inferis rediit. Concitatum autem zelum Pharisaeorum invidentium ponit dicens.

d In quo videbantur obviare Deo: ipse enim vivificavit Lazarum, et isti volebant occidere: *Iob 15. Cucurrit adversus Deum erecto collo et pingui* etc. Ratio autem zeli ponitur, *Quia multi propter illum obibant* etc. Sed contra. Christus multos sanaverat, puta paralyticum, *supra 5.* caecum natum, *supra 9.* Quare Lazarum tantum volebant occidere? Ad quod Chrysostomus quatuor rationes assignat. Unam, quia istud miraculum erat evidentius coram multis factum, et inopinabile, videre mortuum quatriduanum, ambulantem, et loquentem. Alia ratio erat, quia Lazarus persona insignis erat; caecus autem persona ignobilis: unde et eiecerunt eum de templo. Tertia ratio est, quia miraculum istud factum est imminente festivitate, quando totus populus Iudaeorum ad diem festum conveniens admirabantur, et dimittentes festivitates, Bethaniam veniebant. Quarta ratio, quia in aliis Christi miraculis nitebantur criminari violationem sabbati, et per hoc ab eo turbas abducere, sed hic nihil tale facere poterant. Unde quia in nullo habebant conqueri contra Iesum, adversus Lazarum faciunt conatum, tanquam hoc esset potissima via ad miraculum occultandum: *Prov. 1. Pedes eorum ad malum currunt, et festinant* etc.

LECTIO III.

In crastinum autem turba multa quae venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, et processerunt obviam ei, et clamabant: Osanna, benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel.

b Et invenit Iesus asellum, et sedit super eum.

c Sicut scriptum est: Noli timere filia Sion: Ecce Rex tuus venit, sedens super pullum asinae.

d Haec non cognoverunt discipuli eius primum; sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, quia haec erant scripta de eo, et haec fecerunt ei.

e Testimonium ergo perhibebat turba, quae erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento, et suscitavit eum a mortuis. Propterea et obviam venit ei turba: quia audierunt eum fecisse hoc signum.

f Pharisaei ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis, quia nihil proficimus? Ecce mundus totus post eum abiit.

LECTIO III.

Hic ponitur devotio turbae obviantis Christo. Et primo ponitur obviatio turbarum. Secundo zelus Pharisaeorum, ibi, *Pharisaei autem dicebant* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur turbae obviatio. Secundo adventus Domini, ibi, *Et invenit Iesus asellum* etc. Tertio obviationis causa, ibi, *Testimonium ergo* etc. Obviatio autem describitur quoad quatuor. Primo quantum ad tempus; quia *in crastinum*, scilicet ab illa die de quo dixerat, *Ante sex dies Paschae*, qui est decimus dies mensis. Et congruit figurae *Exo. 12.* ubi dicitur, quod agnus paschalis qui immolandus erat quartodecimo die ad vesperam, debebat accipi decimo die mensis. Secundo describitur quantum ad personas obviantes, quia, *turba multa quae convenerat ad diem festum.* Per quod significatur populorum multitudo, qui convertendi erant ad Christum: *Psal. 7. Synagoga populorum circumdabit te.* Dicit autem *ad diem festum*, quia ad hoc fideles convertuntur ad Christum, ut ad diem festum caelestis Hierusalem perveniant: *Matth. 8. Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent* etc. Tertio describitur quantum ad motivum obviandi, quod est auditus de adventu Iesu; unde dicit, *Cum audissent quia venit Iesus Hierosolymam:* ad Christum enim omnes fideles convertuntur propter auditum fidei: *Rom. 10. Fides ex auditu, auditus autem* etc. *Exod. 5. Audierunt filii Israel, quod visitasset* etc. Quarto describitur quantum ad modum obviandi. Et primo quantum ad ea quae fecerunt, quia *acceperunt ramos palmarum.* Palma enim quia viriditatem suam conservat, significat victoriam: unde et apud antiquos triumphantibus in signum victoriae dabatur: et de martyribus triumphantibus legitur *Apoc. 7.* quod *palmae erant in*

manibus eorum. Rami ergo palmarum secundum Augustinum laudes sunt, significantes victoriam, quia Dominus erat mortem moriendo superaturus: in tropheo crucis de diabolo mortis principe triumphaturus. *Et processerunt obviam ei: Amos 4. Praeparare in occursum Dei tui* etc. Secundo quantum ad ea quae dixerunt. *Quia clamabant, Osanna* et caet. Ubi ponit petitionem, et laudem. Petitionem quidem, cum dicunt *Osanna*, idest salva obsecro; quasi dicat Osy, quod est salva, et anna, quod est obsecro. Quod secundum Augustinum non est verbum, sed interiectio deprecantis. Recte a Domino Iesu salutem petunt: quia dicitur *Isa. 33. Dominus ipse veniet, et salvabit nos: Ps. 79. Excita potentiam tuam, et veni*. Laudant autem quantum ad duo, scilicet quantum ad eius adventum, et quantum ad potentiam regni eius. Adventum quidem eius laudant, dicentes, *Benedictus qui venit in nomine Domini* etc. Unde sciendum est, quod benedicere est bonum dicere; aliter autem Deus benedicit nobis, aliter nos Deo: Deus enim benedicendo nobis facit nos bonos, nam dicere suum est eius facere: dixit enim, et facta sunt; nos autem benedicendo Deo, confitemur eius bonitatem: *Psal. 117. Benediximus vobis de domo Domini: Genes. 26. Qui benedixerit tibi, sit ille benedictus* etc. *Benedictus ergo qui venit in nomine Domini*. Christus enim operabatur in nomine Dei, quia omnia opera quae faciebat, ad gloriam Dei ordinabat. Quia vero et Pater Dominus est, et Filius Dominus est; ideo hoc quod dicitur *In nomine Domini*, potest intelligi dupliciter. Uno modo, *Benedictus qui venit in nomine Domini*, idest in nomine sui ipsius, tanquam Dominus: *Isa. 30: Dominus legifer noster*. Moyses ergo hoc modo non venit in nomine Domini, quia venit sicut servus: *Heb. 6. Moyses in omni domo sua tanquam famulus* etc. Sed secundum Augustinum melius dicitur *in nomine Domini*, scilicet Patris: nam verba eius ad hoc nostrum dirigunt intellectum: *supra 6. Ego veni in nomine Patris mei* etc. Dupliciter autem dicitur venire in nomine Patris. Primo quidem inquantum venit ut Filius, per quod datur intelligi Pater. Secundo inquantum venit ut manifestans Patrem: *infra 14. Manifestavi nomen tuum* etc. Potentiam vero regni eius laudant, cum dicunt, *Rex Israel*. Ad literam enim credebant Iudaei quod venisset regnaturus temporaliter super eos, et redempturus eos a servitute Romanorum; et ideo applaudebant ei tanquam regi: *Hier. 33. Regnabit Rex, et sapiens erit; Isa. 32. Ecce in iustitia regnabit Rex* etc. Sed sciendum, quod omnia verba praedicta poterant haberi ex Psalmis: nam cum *Psal. 117.* diceret, *Lapidem quem reprobaverunt aedificantes*, subdit, *O Domine salvum me fac. Benedictus* etc. Ubi Hieronymus secundum hebraeam veritatem transtulit Osanna, Benedictus etc. Sed hoc, quod subdunt *Rex Israel*, non est *in Psalm.* sed est ibi, *Deus Dominus, et illuxit nobis*. In quo ex eorum caecitate minuunt eius laudem: quia Psalmista laudat eum tanquam Deum, ipsi vero tanquam regem temporalem. Consequenter cum dicit.

b Ponit Domini adventum. Et primo ponit modum veniendi. Secundo inducit prophetiam. Tertio ostendit dispositionem discipulorum circa hoc factum. Notandum est circa primum, quod Ioannes Evangelista evangelium suum post omnes alios Evangelistas conscripsit. Unde omnia evangelia diligenter perlegerat: et quae per alios diffuse dicta erant, ipse compendiose tradidit; quae vero omiserant, ipse supplevit. Quia vero diffuse in aliis Evangelistis habetur quomodo Dominus misit duos de discipulis suis ut asinam adducerent; ideo hoc Ioannes breviter pertransivit, dicens, *Et invenit Iesus asellum, et sedit super eum* et caet. Sciendum autem, quod facta Christi sunt quasi media inter facta veteris Testamenti, et novi: et ideo tam turba quae praecedebat, quam quae sequebatur, eum laudabat, inquantum facta Christi sunt regula, et exemplar eorum quae fiunt in novo Testamento, et praefigurata a patribus veteris Testamenti. Asellus autem, quod est animal rude, significat populum gentium, super quem sedit, ut significaret, quod ipse redempturus esset gentes: *Isa. 42. Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea* etc. *Isa. 32. Beati qui seminatis super omnes aquas, mittentes pedem bovis et asinae*, idest coniungentes in unitatem fidei populum Iudaeorum et gentium. Quia autem Matthaeus evangelium suum scripsit Iudaeis, mentionem facit de asina, per quam signatur synagoga Iudaeorum, quae fuit quasi mater gentium in spiritualibus: quia *de Sion exibit lex, et verbum* etc. Alii vero Evangelistae quia gentibus evangelia scripsere, faciunt etiam mentionem de pullo etc. Consequenter cum dicit.

c Inducit prophetiam quae scripta est *Zachar. 9.* In qua primo dat securitatem. Secundo promittit regiam maiestatem. Tertio subdit utilitatem regis. Securitatem dat, cum dicit, *Noli timere filia Sion*. Sion arx erat in Hierusalem, ubi erat habitatio regis. Filia ergo Sion est plebs Hierosolymorum, et Iudaeorum qui subditi erant regi Hierusalem. Iudaeis ergo dicitur: *Noli timere*, quia Dominus defensor tuus: *Isa. 51. Quis tu ut timeas ab homine mortali? Psal. 20. Dominus defensor vitae meae* etc. In quo excludit Evangelista timorem mundanum et servilem. Regiam autem maiestatem promittit, dicens, *Ecce Rex tuus venit* etc. *Isa. 9. Parvulus datus est nobis*. Et *infra: Super solium David, et super regnum eius sedebit*. Dicit autem *tuus*, idest ex te carnem sumens: quia *nusquam angelos apprehendit, sed semen Abrahae*, *Heb. 2.* Item *tuus*, idest ad utilitatem tuam; unde subdit, *venit tibi: Luc. 19. Et nunc quae ad pacem tibi* etc. Sed tamen ipsi resistendo, eorum utilitatem impedierunt. *Venit*, inquam, *tibi*, non ad terrorem, sed ad liberationem; unde subdit, *Sedens super pullum asinae*. In quo signatur regis clementia, quae valde est accepta subditis: *Prov. 20. Clementia roborat* etc. E contra dicitur *Prov. 9. Sicut fremitus leonis* etc. quasi dicat: Non veniet in fastu regio, propter quod posset esse odiosus; sed venit in mansuetudine: *Eccl. 10. Rectorem te posuerunt* et caet. *Noli ergo timere regni oppressionem*. Vetus autem lex in timore data est, quia lex servitutem generabat. Item signatur in hoc regis potentia, inquantum in humilitate et infirmitate veniens, totum mundum attraxit: *1. Cor. 1. Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus*. Consequenter cum dicit.

d Ponit dispositionem discipulorum ad prophetiam inductam, in quo Evangelista confitetur ignorantiam sui et discipulorum: quia, ut dicitur *Prov. 18. Iustus*

in principio accusator est sui. Unde dicit, quod *haec*, quae praedicta sunt, *cognoverunt discipuli eius primum*, idest ante passionem; *sed quando glorificatus est Iesus*, idest quando virtutem suae resurrectionis ostendit, *tunc recordati sunt* etc. Ideo autem quando glorificatus est cognoverunt, quia tunc receperunt virtutem Spiritus sancti, ex qua effecti sunt omnibus sapientibus sapientiores: *Iob 21. Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam.* Hoc autem ideo introducit Evangelista, ut ostendat non fuisse quod factum est serio a discipulis procuratum. Consequenter eum dicit.

e Ponit causam obviationis quae fuit exhibitio testimonii, quod perhibebat turba, quae eum eo erat de resurrectione Lazari, *quando scilicet vocavit Lazarum de monumento. Propterea et obviam* etc. *1. Cor. 1. Iudaei signa quaerunt.* Istud enim evidentius signum erat, et mirabilius; et ideo ultimo ipsum reservavit, ut magis imprimeretur eorum memoriae. Consequenter cum dicit.

f Ponit Pharisaeorum zelum, qui concitabatur ex frustratione conatus eorum; unde dicebant, *Videtis, quia nihil proficimus* etc. Quod quidem est verbum Pharisaeorum invidentium, ut dicant, *Nihil proficimus*, scilicet in malitia nostra, non valentes eum impedire. Hoc modo accipitur proficere *2. Tim. 3. Mali autem homines, et seductores proficient in peius* et caet. Sed quid invidet caeco turba: quia post eum abiit mundus, per quem factus mundus; sed tamen signatur per hoc quod totus mundus eum secutus erat: *Osee 6. Vivemus in conspectu eius* etc. Chrysostomus autem vult quod haec sint verba Pharisaeorum credentium, occulte tamen propter metum Iudaeorum; at dicunt hoc, ut retraherent eos a persecutione Christi, ac si dicerent: Quantumcunque insidiamini, tanto hic augetur, et gloria eius intenditur. Quid ergo non desistitis a tantis insidiis? quod quidem quasi idem est cum consilio Gamalielis, de quo habetur *Act. 5.*

LECTIO IV.

Erant autem quidam Gentiles ex his qui ascenderant, ut adorarent in die festo.

b Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat in Bethsaida Galilaeae, et rogabant eum dicentes: Domine, volumus Iesum videre.

c Venit Philippus, et dicit Andreae: Andreas et Philippus rursum dixerunt Iesu.

d Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora ut clarificetur filius hominis.

e Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terra, mortuum fuerit, ipsum solum manet.

f Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.

g Qui amat animam suam, perdet eam.

h Et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam.

i Si quis mihi ministrat, me sequatur: et ubi sum ego, illic et minister meus erit.

k Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus.

LECTIO IV.

Posita gloria, quam Christus habuit ex ministerio domesticorum, et ex devotione turbarum; hic Evangelista ponit gloriam, quam Christus habuit ex devotione Gentilium. Et primo ponitur Gentilium devotio. Secundo devotionis ipsorum denuntiatio, ibi, *Venit Philippus* etc. Tertio passionis Christi praenuntiatio, ibi, *Iesus autem respondit: Venit hora* etc. Devotio autem Gentilium ponitur quantum ad duo. Primo ponitur quantum ad sacramenta veteris Testamenti. Secundo quantum ad Christum, ibi, *Hi ergo accesserunt.* Devotio autem Gentilium ad sacramenta veteris Testamenti ostenditur per hoc quod templum visitabant: unde dicit, *Erant autem Gentiles quidam, qui ascenderant*, supple in Hierusalem, *ut adorarent in die festo;* quasi dicat, Non solum turba Iudaeorum, sed etiam ipsi Gentiles honorabant Christum. Ratio autem quare ascendebant, secundum interlinearem quamdam assignatur: quia erant proseliti, at conversi ad ritum Iudaeorum ad praedicationem Iudaeorum: quia per mundum habitabant, et conabantur multos ad se convertere: *Matth. 26. Circuitis mare et aridam ut faciatis unum proselitum;* et ideo secundum ritum Iudaeorum ascendebant cum aliis. Sed melius dicendum est secundum Chrysostomum, quod sicut habetur *2. Mach. 3.* templum Dei, quod erat in Hierusalem, in veneratione habebatur cunctis populis et regibus universae terrae, ita ut ipsum templum maximis muneribus illustrarent; et ideo contingebat quod in diebus festivis multi etiam Gentiles ascenderent Hierusalem. Simile habetur *Act. 8.* de eunucho candacis Reginae Ethiopum qui venerat adorare in Hierusalem. Unde et *Isa. 6.* dicitur: *Domus mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus, ait Dominus.* Isti autem Gentiles ex devotione quam habebant, ad templum ascenderant: in quo praefigurabatur conversio Gentilium ad fidem.

b Devotio autem Gentilium ad Christum ostenditur per hoc quod desiderabant eum videre; unde dicit, *Hi ergo*, scilicet Gentiles, *accesserunt ad Philippum* etc. Sciendum autem, quod Christus Iudaeis tantum personaliter praedicavit: *Rom. 15. Dico Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis, propter veritatem Dei* etc. Gentilibus autem praedicavit per Apostolos: *Isa. ult. Mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes* etc. *et annuntiabunt gloriam meam gentibus: Matth. ult. Euntes, docete omnes gentes* etc. Hoc ergo hic iam praesagiebatur, inquantum Gentiles Christum videre volentes, non venerunt immediate ad eum, sed ad unum ex discipulis eius, scilicet ad Philippum. Et hoc congruenter, quia ipse primus praedicavit his qui erant extra ritum Iudaeorum, scilicet Samaritanis, ut habetur *Act. 9.* Philippus autem descendit in civitatem Samariae, et praedicabat illis Christum. Et hoc convenit ei secundum nominis interpretationem: Philip-

pus enim interpretatur os lampadis; praedicatores autem sunt os Christi: *Hier. 25. Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris.* Christus autem lampas est: *Isa. 42. Dedi te in lucem gentium* etc. Convenit etiam ei quantum ad locum, *qui erat a Bethsaida*, quae interpretatur venatio: quia praedicatores venantur eos, quos ad Christum convertunt: *Hier. 16. Mittam eis piscatores, et piscabuntur eos.* Item *Galilaeae*, quae interpretatur transmigratio; et Gentiles ad praedicationes Apostolorum transmigrati sunt de statu gentilitatis ad statum fidei: *Ezech. 12. Fili hominis, fac tibi vasa transmigrationis* etc. Accedentes autem ad Philippum exprimunt eorum desiderium, dicentes, *quia volumus Iesum videre*. In quo signatur, quod Gentiles qui Christum corporaliter non viderant, ministerio Apostolorum ad fidem conversi, desiderant eum videre glorificatum in patria: *3. Reg. 10. Omnis terra desiderabat videre faciem Salomonis.*

c Hic ponitur denuntiatio devotionis Gentilium ad Christum. In qua quidem ordo attenditur: quia, ut dicitur *Rom. 13. quae a Deo sunt, ordinata sunt.* Est autem hic divinus ordo, ut inferiora reducantur in Deum per superiora. Andreas autem superior fuit in apostolatu Philippo, quia prius eo conversus fuit; et ideo Philippus non per seipsum tantum, sed per Andream istos Gentiles voluit ad Christum adducere, memor forte eius, quod Dominus dixerat, *In viam gentium ne abieritis:* et hoc est quod dicit, quod *Philippus dicit Andreae, rursum* etc. In quo datur nobis exemplum omnia de consilio maiorum facienda. Sic et Paulus ascendit Hierosolymam, et contulit cum Apostolis evangelium, quod in Gentibus praedicabat, ut habetur *ad Galat. 2.* Possumus autem in nominibus istorum duorum intelligere duo necessaria praedicatoribus, ut homines ad Christum adducant. Primum est discretitudo ordinatae locutionis, quae notatur in nomine Philippi, quod interpretatur os lampadis. Secundum est virtus bonae operationis, quod notatur in nomine Andreae, quod interpretatur virilis: *Psal. 32. Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius* etc.

d Hic praenuntiatur passio Christi. Et primo praenuntiat Christus imminere suae passionis tempus. Secundo insinuat passionis necessitatem, ibi, *Amen amen dico vobis: Nisi granum* etc. Tertio inducit necessitatem passionis aliorum, ibi, *Qui amat animam suam* etc. Dicit ergo, *venit hora* etc. Ubi notandum est quod Dominus videns Gentiles istos properare ad fidem, et intelligens in eis quodammodo conversionem Gentium incohari, praenuntiavit suae passionis tempus imminere: a simili, sicut qui videt segetem dealbatam, dicit: Venit hora ut falx mittatur in messem: *supra 4. Videte regiones, quia albae sunt iam ad messem.* Sic ergo hic Dominus loquitur, ex quo, inquit, gentes quaerunt me videre, *venit hora, ut glorificetur filius hominis:* qui quidem glorificatus est tripliciter. Primo in sua passione: *Heb. 5. Non semetipsum glorificavit ut Pontifex fieret*, scilicet in ara crucis, *sed qui locutus est ad eum* etc. et secundum hoc dicit *Venit hora, ut clarificetur filius hominis*, idest patiatur: quia ante eius passionem gentes non convertentur ad eum: in qua quidem passione clarificatus fuit, et quantum ad signa visibilia, sicut in obscuritate solis, in scissione veli, et aliis huiusmodi: et quantum ad signa invisibilia, sicut in triumpho quo palam in semetipso de tartareis principibus triumphavit, ut dicitur *Coloss. 2.* Ideo autem supra dixit, *Nondum venit hora mea*, quia nondum parata erat devotio gentium sicut modo. Secundo clarificatus fuit in resurrectione, et ascensione: prius enim oportuit Christum resurgere, et in caelum ascendere, et sic clarificatus mittere Spiritum sanctum in Apostolos, per quos gentes convertendae erant: *supra 7. Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus: Psal. 67. Ascendens Christus in altum* etc. Tertio glorificatus est per conversionem gentium: *Philip. 2. Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria* etc. Consequenter eum dicit.

e Insinuat necessitatem suae passionis. Et primo ponit eam. Secundo eius utilitatem, ibi, *Si autem mortuum fuerit.* Necessitas autem suae passionis causatur ex conversione gentium, quae esse non potest nisi filio hominis per passionem, et resurrectionem glorificato: et hoc est quod dicit, *Amen amen dico vobis*, idest in veritate: *Nisi granum frumenti* etc. Circa quod quantum ad litteram sciendum est, quod grano frumenti utimur ad duo, scilicet ad panem, et ad semen. Hoc autem, quod dicitur hic, intelligitur de frumento secundum quod est semen, non prout est materia panis: quia secundum hoc nunquam pullulat, ut faciat fructum. Dicit autem, *mortuum fuerit*, non quod amittat virtutem seminativam, sed quia mutatur in aliam speciem: *1. Cor. 15. Tu quod seminas, non vivificatur nisi prius moriatur.* Sicut autem verbum Dei est semen in anima hominis, secundum quod est voce sensibili indutum ad fructum bonae operationis producendum, *Matt. 13. Semen est verbum Dei*, ita Verbum Dei carne indutum est semen missum in mundum, ex quo maxima seges pullulare debebat: unde et grano sinapis comparatur, *Matth. 13.* Dicit ergo: Ego veni ut semen ad fructificandum: et ideo vere dico vobis, *Nisi granum frumenti cadens in terram* etc. Idest nisi ego moriar, fructus conversionis gentium non sequetur. Ideo autem grano frumenti se comparat, quia ad hoc venit, ut reficeret, et sustentaret mentes humanas; hoc autem praecipue efficit panis frumenti: *Psal. 103. Panis cor hominis confirmat: supra 6. Panis, quem ego dabo vobis* etc. Sed nunquid non erat convertenda multitudo gentium nisi per mortem Christi? Erat quidem secundum Dei virtutem; sed non secundum Dei determinationem ordinatam ab ipso, ut per hunc modum fieret, utpote qui congruentior erat: *Hebr. 18. Sine sanguinis effusione* et cet. *infra 16. Si enim non abiero, paraclitus non veniet* etc. Utilitas autem passionis ponitur cum dicit.

f Quasi diceret: Nisi cadens in terram per passionis humilitatem, *Philip. 2. Humiliavit semetipsum* etc. nulla utilitas sequitur, quia ipsum solum manet. *Sed si mortuum fuerit*, idest mortificatus, et occisus a Iudaeis, *multum fructum affert.* Et primo quidem fructum remissionis peccati: *Isa. 26. Hic est omnis fructus ut tollatur peccatum:* quem quidem fructum attulit passio Christi, secundum illud *1. Petr. 3. Chri-*

stus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis etc. Secundo vero fructum conversionis gentium ad Deum: *infra 15. Posui vos ut eatis, et fructum afferatis* et caet. quem fructum attulit passio Christi: *infra eod. Ego si exaltatus fuero a terra* et caet. Tertio fructum gloriae: *Sap. 3. Bonorum laborum gloriosus est fructus: supra 4. Qui metit, mercedem accipit, et congregat fructum in vitam aeternam* : et hunc fructum etiam attulit passio Christi: *Hebr. 10. Habemus fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, qui initiavit vobis viam novam et viventem* etc.

g Hic ponit necessitatem mortis aliorum, qui amore Christi passionibus se exponunt. Et primo ponit mortis huius necessitatem. Secundo ad mortem ipsam hortatur, ibi, *Si quis mihi ministrat* etc. Circa primum duo facit. Primo praemittit secundam necessitatem mortis propter Christum. Secundo subdit mortis huius utilitatem, ibi, *Et qui odit animam* etc. Dicit ergo quantum ad primum, *Qui amat animam suam*. Et quidem omnis homo animam suam amat; sed quidam simpliciter, et quidam secundum quid: amare enim aliquem est velle ei bonum. Ille ergo animam suam amat, qui vult ei bonum. Qui ergo vult animae suae id quod est bonum simpliciter, simpliciter amat eam; qui autem vult ei aliquod particulare bonum, amat eam secundum quid. Bona autem animae simpliciter sunt illa, quibus anima fit bona, scilicet summum bonum, quod est Deus. Qui ergo vult animae suae bonum divinum et spirituale, simpliciter amat eam. Qui autem vult ei bona terrena, puta divitias, et honores, voluptates, et huiusmodi, amat eam secundum quid: *Psalm. 10. Qui diligit iniquitatem, odit animam suam: Eccl. 27. Si praestes animae tuae concupiscentias suas* etc. Potest ergo haec litera dupliciter intelligi. Uno modo sic, *Qui animam suam amat*, supple simpliciter ad bona aeterna, *perdet eam*, idest exponet se morti propter Christum; sed hic non est sensus verus; et ideo dicitur, *Qui amat animam suam*, secundum quid, scilicet ad bona temporalia, *perdet eam*, simpliciter scilicet: *Matth. 12. Quid enim proficit homini si totum mundum lucretur, animae autem suae* et caet. Et veritas huius sensus patet ex hoc quod sequitur, *Qui odit animam suam in hoc mundo*. Igitur *qui amat animam suam in hoc mundo*, idest ad bona mundana, *perdet eam* quantum ad bona aeterna: *Luc. 6. Vae vobis qui ridetis, quia ridebitis: Luc. 6. Recordare quia recepisti bona in vita tua* etc. Utilitas autem huius mortis subditur cum dicit.

h Idest qui denegat bona praesentia animae suae, et sustinet propter Deum quae videntur mala in hoc mundo, *In vitam aeternam custodit eam: Matth. 5. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam* etc. *Luc. 13. Si quis venit ad me, et non odit patrem, et matrem, adhuc autem et animam suam* etc. Attendendum autem, quod illud quod supra de grano frumenti dictum est, competit huic sententiae: nam sicut Christus missus fuit in mundum quasi quoddam semen ad fructificandum, ita quicquid nobis temporaliter datur a Deo, non confertur nobis ut fructus, sed per illud ad fructum aeternae remunerationis pervenimus. Vita autem nostra est quoddam temporale donum a Deo nobis collatum. Qui ergo eam propter Christum exponit, fructum multum affert. Hic ergo est qui odit animam suam, idest qui vitam suam exponit, et seminat propter Christum in vitam aeternam etc. *Psal. 125. Euntes ibant, et flebant, mittentes semina sua. Venientes autem venient cum exultatione*. Et similiter qui divitias suas, et alia bona quae habet, exponit propter Christum, et communicat aliis, in vitam aeternam: *2. Cor. 9. Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet*. Sed quia durum videtur, quod homo habeat animam suam odio; ideo Dominus ad hoc consequenter hortatur dicens.

i Et primo ponitur exhortatio. Secundo exhortationis ratio, ibi, *Si quis mihi ministraverit* etc. Circa primum tria facit. Primo describit suorum fidelium conditionem. Secundo inducit ad sui imitationem. Tertio subdit imitantium remunerationem. Et quidem attende quantum ad primum fidelium Christi dignitatem, quia ministri Christi: *2. Cor. 11. Ministri Christi sunt, et ego*. Illi ergo Christo ministrant, qui ea quae sunt Christi, quaerunt; qui commoda propria quaerunt, non sunt ministri Christi, sed seipsorum: *Phil. 2. Omnes quae sua sunt quaerunt*. Praelati autem sunt ministri, inquantum eius sacramenta fidelibus dispensant: *1. Cor. 4. Sic nos existimet homo ut ministros Christi* etc. Item quilibet fidelis qui mandata Christi servat: *2. Cor. 6. In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros* etc. Quantum ad secundum attende fidelium Christi gloriam et nobilitatem; unde dicit, *me sequatur*; quasi dicat, homines sequuntur dominos suos quibus ministrant. *Qui ergo mihi ministrat, me sequatur*, ut scilicet sicut ego mortem subeo, ut multum fructum afferam, ita et ipse. Sequi autem Christum est magna gloria etc. *Eccl. 4. Magna gloria est sequi Dominum: sup. 10. Oves meae vocem meam audiunt* etc. Quantum ad tertium attende fidelium beatitudinem: quia *ubi ego sum*, non solum in loco, sed etiam in ipsa participatione gloriae: *Matth. 24. Ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae: Apoc. 3. Qui vicerit, faciam illum sedere* etc. Ratio autem exhortationis subditur cum dicit.

k Qui enim ministrat Christo, honorat eum Pater. Sed *sup. 5.* dicitur: *Ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*. Item est ergo honorificare Filium et honorificare Patrem. Pater autem dicit *1. Reg. 2. Qui glorificaverit me, glorificabo eum* etc. Qui ergo ministrat Iesu non sua quaerens, sed quae Iesu Christi, honorificabit eum Pater Iesu. Non autem dixit, ego honorificabo eum, sed Pater meus, quia nondum opinionem de eo habebant, quod scilicet esset aequalis Patri. Vel dicendum, quod haec dicit in signum maioris familiaritatis, inquantum ab eodem honorificabuntur, a quo et Filius: nam honorem quem habet Filius per naturam, ipsi habebunt per gratiam. Unde Augustinus dicit: *Maiorem honorem non poterit recipere adoptatus, quam ut sit ubi est unicus: Rom. 8. Quos praedestinavit conformes fieri imagini filii sui* etc.

LECTIO V.

Nunc anima mea turbata est.

b Et quid dicam? Pater salvifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. Pater, clarifica nomen tuum.

c Venit ergo vox de coelo, dicens: Et clarificavi, et iterum clarificabo.

d Turba ergo quae stabat et audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alii autem dicebant: Angelus ei locutus est.

e Respondit Iesus, et dixit: Non propter me haec vox venit, sed propter vos.

f Nunc iudicium est mundi.

g Nunc princeps huius mundi eiicietur foras.

h Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum: hoc autem dicebat significans, qua morte esset moriturus.

LECTIO V.

Supra actum est de gloria Christo exhibita a diversis hominibus; hic agitur de gloria Christo exhibita a Deo. Et primo ponitur huius gloriae petitio. Secundo subditur gloriae promissio, ibi, *Venit ergo vox de coelo* etc. Circa primum duo facit. Primo praemittit animae suae affectionem. Secundo proponit petitionem, ibi, *Et quid dicam?* et caet. Sed attende circa primum quod est mirabile quod dicit, *Nunc anima mea turbata est:* supra enim fideles suos exhortatus est animam suam in hoc mundo odio habere, et nunc imminente morte audivimus ipsum Dominum dicentem, *Nunc anima mea turbata est*. Propter quod Augustinus dicit: *Domine sequi iubes animam meam, turbari video animam tuam, quale fundamentum quaeram, si petra succumbit?* Et ideo videndum est primum, quid sit haec turbatio in Christo. Secundo, quare voluit eam subire. Sciendum est autem quantum ad primum, quod proprie dicitur turbari aliquid quando commovetur: unde et mare commotum dicimus esse turbatum. Quandocumque aliquid excedit modum suae quietis et tranquillitatis, tunc illud dicitur turbari. In anima autem humana est pars sensitiva, et pars rationalis: in sensitiva quidem parte animae accidit turbatio, quando aliquibus motibus commovetur, puta cum timore contrahitur, spe elevatur, gaudio dilatatur, seu aliqua alia passione afficitur; sed haec quidem turbatio quandoque quidem sub ratione sistit, quandoque vero limitem rationis excedit, cum scilicet ipsa ratio perturbatur, quod quidem pluries in nobis contingit. Sed in Christo hoc locum non habet, cum sit ipsa sapientia Patris: nec etiam in aliquo sapiente. Unde sententia Stoicorum est, quod sapiens non turbatur, scilicet quantum ad rationem. Secundum hoc ergo est sensus. *Nunc anima mea turbata est*, idest affecta est passionibus timoris et tristitiae quantum ad sensitivam, quibus tamen ratio non turbabatur, nec suum ordinem deserebat: *Matt. 14. Caepit Iesus pavere, et taedere*. Huiusmodi autem passiones aliter sunt in nobis, et aliter fuerunt in Christo: in nobis enim sunt ex necessitate, inquantum quasi ab extrinseco commovemur, et affícimur; in Christo autem non sunt ex necessitate, sed ex imperio rationis, cum in eo nulla passio fuerit nisi quam ipse concitavit: nam intantum inferiores vires erant subditae rationi in Christo, quod nihil agere et pati poterant, nisi quod eis ratio ordinabat; et ideo dicitur *supra 11.* quod *Iesus infremuit spiritu, et turbavit semetipsum: Psal. 59. Commovisti terram*, idest humanam naturam, *et turbasti eam*. Sic ergo turbata est anima Christi, quod nec contra rationem, sed secundum rationis ordinem turbatio in eo fuit. Quantum ad secundum autem sciendum est, quod Dominus turbari voluit propter duo. Primo quidem propter fidei documenta, ut scilicet veritatem humanae naturae approbaret; et ideo iam ad passionem appropinquans, omnia humanitus agit. Secundo propter exemplum: nam si omnia constanter egisset, et nullam passionem sensisset in anima, non fuisset sufficiens exemplum ad mortem sustinendam hominibus; et ideo turbari voluit, ut cum turbamur, non recusemus mortem sustinere, nec deficiamus: *Hebr. 4. Non habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum per omnia* et caet. Unde ex hoc apparet continuatio cum praecedentibus: quia enim dixerat, *Qui odit animam suam in hoc mundo* etc. in quo ad passionem discipulos exhortatus fuerat; ne dicant aliqui: O Domine, securus potes disputare, philosophari de morte, qui extra dolores humanos existens, propter mortem non turbaris: et ideo ut hoc excluderet, turbari voluit. Haec autem Christi turbatio naturalis fuit: nam sicut anima naturaliter amat corporis unionem, ita et naturaliter refugit eius separationem, praesertim cum ratio Christi permiserat agere animae et viribus inferioribus quae eis propria erant. Propter hoc etiam, quod dicit, *Nunc anima mea turbata est* et caet. destruitur error Arii et Apollinaris dicentium in Christo non esse animam, sed Verbum loco eius. Consequenter ponit Dominus petitionem gloriae dicens.

b Ubi Dominus transfert ad se affectum hominis turbati. Ad cuius modum quatuor circa suam petitionem facit. Primo enim ponit quaestionem deliberantis. Secundo proponit petitionem, quae ex uno motu procedit. Tertio per rationem illum motum excludit. Quarto ponit aliam petitionem ex alio motu causatam. Quaestionem autem dubitantis proponit, quod naturale est hominibus in angustiis constitutis, quod deliberent; unde Philosophus *in Rhetoricis* dicit, quod timor facit consiliativos. Ideo Christus post manifestationem suae turbationis statim subdit, *Et quid dicam?* quasi diceret: Quid faciendum est post turbationem? Simile habetur *in Psal. 54. Timor et tremor venerunt super me;* et statim sequitur, *Quis dabit mihi pennas sicut columbae* etc. nam et angustiati, et passione turbati gravantur, et auxilium quaerunt quo liberentur. Petitionem ex uno motu causatam ponit: quia cum quis est in ambiguo quid agere debeat, debet recurrere ad Deum: *2. Paralip. 20. Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus refugii, ut oculos* etc. *Psal. 120. Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi*. Et ideo ad Patrem

recurrens dicit, *Pater salvifica me*, idest libera me a tribulatione, quae imminet in hora passionis: *Psal. 68. Salvum me fac Domine, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam.* Et ut Augustinus dicit, idem est, quod hic Dominus dicit, *Nunc anima mea turbata est*, et *Pater salvifica me*, cum eo, quod dicit *Matth. 26. Tristis est anima mea* etc. Sed notandum, quod haec petitio non proponitur ex proprio motu rationis, sed ipsa ratio quasi advocata loquitur in persona naturalis affectionis, quae desiderabat non mori: et ideo ratio designat motum affectionis naturalis in hac petitione. Ex quo solvitur quaestio quae fieri consuevit: quia, ut dicitur *ad Hebr. In omnibus exauditus est pro sua reverentia*; et tamen in hoc quod petiit, non fuit exauditus. Ad quod dicendum, quod in illis est exauditus quae ipsa ratio ex parte sua petebat, et ut exaudienda; hoc autem, quod hic petit, non proponit ex parte sua, nec ut exaudienda, sed ut exprimens naturalem affectum; et ideo secundum Chrysostomum legitur interrogative, *Et quid dicam? Nunquid* hoc, *Pater salvifica me ex hac hora?* quasi diceret: Non dicam hoc. Petitionem autem hanc ex motu naturalis appetitus propositam repellit, dicens, *Propterea veni in horam hanc*; quasi diceret, Non est iustum ut liberer ex hac hora passionis, quia ideo veni ut paterer, non fatali necessitate ductus, non humana violentia coactus, sed sponte oblatus: *Isa. 53. Oblatus est quia ipse voluit: supr. 5. Nemo tollet eam*, scilicet animam meam a me, *sed ego pono.* Petitionem autem suam proponit ratio, cum dicit, *Pater clarifica nomen tuum.* Ubi per nomen tuum possumus duo intelligere, scilicet ipsum Filium: nomen enim a notitia dicitur, quasi notamen; unde nomen est quo manifestatur res; Filius autem manifestat Patrem: *Infra 16. Pater manifestavi nomen tuum* etc. et de hoc nomine dicitur *Isa. 30. Ecce nomen Domini venit de longinquo.* Est ergo sensus, *Pater clarifica nomen tuum*, idest Filium tuum: *infra 13. Clarifica me Pater claritate* etc. Vel nomen Domini est notitia Patris; et tunc est sensus, Fac hoc. *Pater clarifica nomen tuum*, idest fac illud quod gloria est tui nominis, et in idem redit: quia clarificato Filio, clarificatum est nomen Patris. Ideo autem hoc dicit, quia passione Filius glorificandus erat: *Philip. 2. Factus est obediens* Patri *usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum*; quasi dicat, Affectus naturalis petit, ut salver; sed ratio petit, ut clarificetur nomen tuum, idest ut filius patiatur, quia scilicet passione Christi notitia Dei clarificanda erat: nam ante passionem Deus notus erat in Iudaea tantum, et in Israel magnum nomen eius; sed post passionem suam nomen eius clarificatum est in Gentibus. Consequenter cum dicit.

c Ponitur gloriae promissio. Et primo inducitur vox gloriam promittentis. Secundo ponitur opinio turbae devotae dubitantis, ibi, *Turba autem quae stabat* etc. Tertio ponitur expositio prolatae vocis, ibi, *Respondit Iesus, et dixit: Non propter me* etc. Dicit ergo quantum ad primum, *Venit ergo vox de coelo.* Vox ista vox est Dei Patris, sicut illa quae supra Christum baptizatum: *Matth. 3. Hic est Filius meus dilectus.* Et similiter quae venit super eum transfiguratum, *Matt. 17.* Licet autem omnis talis vox formata sit virtute totius Trinitatis, specialiter tamen formatur ad repraesentandum personam Patris. Unde et vox Patris dicitur, sicut columba formata est a tota Trinitate, ad significandum personam Spiritus sancti, et similiter corpus Christi a tota Trinitate formatum est, sed specialiter a persona Verbi assumptum, quia ad hoc formatum ut ei uniretur. Vox ergo ista duo facit. Primo manifestat praeteritum dicens, *Et clarificavi*, idest clarum genui ab aeterno: quia filius non est nisi quaedam claritas et splendor patris: *Sap. 7. Candor est lucis aeternae* et caet. *Heb. 1. Qui cum sit splendor gloriae* etc. Vel *clarificavi* in nativitate, quando angeli cecinerunt, *Gloria in excelsis Deo*, *Luc. 2.* et in miraculis per eum factis. Secundo praenuntiat futurum, *Et iterum clarificabo* in passione, in qua triumphavit de diabolo, et in resurrectione, et ascensione, et in totius mundi conversione: *Act. 3. Deus patrum nostrorum clarificavit* etc. Opinio turbae dubitantis de voce ponitur cum dicit.

d In qua quidem turba, et in omni turba quidam erant grossioris, et tardioris intellectus, quidam vero acutioris, quamvis omnes imperfecte se haberent ad ipsius vocis cognitionem: nam desidiosi et carnales non perceperunt vocem ipsam nisi quantum ad sonum; et ideo dicebant, *tonitruum factum esse*, sed non usquequaque decipiebantur: vox enim Domini tonitruum erat, tum quia mirabilem significationem habebat, tum quia maxima continebat: *Iob 26. Cum vix parvam scintillam sermonum eius* etc. *Psal. 76. Vox tonitrui tui in rota.* Acutiores vero perceperunt de ipsa voce quod esset sonus vocis articulatae et significativae, unde dixerunt eam esse locutionem. Sed credentes Christum esse purum hominem defecerunt, locutionem illam angelo tribuentes; unde dicebant, *Angelus ei locutus est*, qui quidem similia patiebantur diabolo, qui credebat Christum angelorum adminiculo indigere; unde dicebat *Matth. 4. Angelis suis mandavit de te* etc. non enim angelorum custodia indiget et adiutorio, sed ipse angelos glorificat, et custodit. Expositio vocis subditur, cum dicit.

e Et primo exponit vocem prolatam. Secundo ponit contradictionem, ibi, *Respondit ei turba.* Tertio subdit Domini responsionem, ibi, *Dicit ergo eis Iesus.* Circa primum duo facit. Primo ponit causam vocis. Secundo subdit eius significationem, ibi, *Nunc iudicium est mundi* etc. Sciendum est circa primum, quod quia dixerant, *Angelus loquutus est ei*. Angelus autem loquitur alicui revelando ad utilitatem eius cui loquitur, sicut patet *Apoc. 1.* et *Ezech. 1.* ideo Dominus ostendens se non indigere alicuius vocis, seu angelicae revelationis adminiculo, dicit, *Non propter me*, scilicet instruendum venit haec vox; *sed propter vos*: nihil enim significavit quod ipse ante nesciret: quia in ipso sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae Dei absconditi, ita ut noverit omnia quae Pater novit. *Sed propter vos venit*, scilicet instruendos. In quo datur intelligi, quod multa dispensativa circa Christum propter nos facta sunt, non quod eis Christus indigeret: *Rom. 15. Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam* etc. Consequenter cum dicit.

f Ponit vocis significationem. Et primo ponit iudicium quo erat glorificandus. Secundo subdit iudicii

effectum, ibi, *Nunc princeps mundi huius* etc. Et tertio clarificationis modum, ibi, *Et si ego exaltatus* etc. Dicit ergo, *Nunc iudicium est mundi*. Sed si hoc est. Quid ergo expectamus, quod Dominus veniat iterum iudicaturus? Ad quod dicendum, quod iam venit ad iudicandum iudicio discretionis, quo discernet suos a non suis, *sup. 9.* In iudicium ergo in hunc mundum veni: et de hoc dicit, *Nunc iudicium est mundi*; sed venturus est ad iudicandum iudicio condemnationis, ad quod primo non venit: *supra 3. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut iudicet* etc. Vel dicendum quod duplex est iudicium. Unum quo condemnatur mundus; et de hoc non dicitur hic. Aliud est iudicium mundi quo iudicatur pro mundo, inquantum mundus a servitute diaboli liberatur: hoc modo intelligitur illud *Psal. Iudica Domine nocentes* etc. et haec duo in idem redeunt, quia hoc ipso quod iudicatur pro mundo, excluso diabolo, discernentur boni a malis. Effectus iudicii est exclusio diaboli; unde dicit.

g Per virtutem passionis Christi. Unde sua passio est eius clarificatio, ut quasi per hoc exponat quod dicit, *Et clarificabo*, inquantum scilicet, *Princeps huius mundi eiicietur foras*, quasi per passionem victoriam de diabolo habeat: *1. Io. 3. In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli*. Sed circa hoc dubitatur de tribus. Primo de hoc quod dicit diabolum principem huius mundi: ex quo Manichaei dicunt eum creatorem, et Dominum omnium visibilium. Ad hoc dicendum, quod diabolus dicitur princeps mundi huius, non naturali dominio, sed usurpatione, inquantum homines mundani contempto vero Domino, se sibi subdiderunt: *2. Cor. 4. Deus huius saeculi excaecavit* etc. Est ergo princeps mundi huius, inquantum in mundanis hominibus principatur, ut Augustinus dicit, qui toto orbe terrarum diffusi sunt: nam nomen mundi quandoque accipitur in malam partem pro hominibus mundum amantibus: *supra 1. Mundus eum non cognovit*. Quandoque autem in bonam pro bonis hominibus sic in mundo viventibus, ut tamen eorum conversatio sit in coelis: *2. Cor. 2. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi*. Secundo dubitatur de hoc quod dicit, *Eiicietur foras:* nam si eiectus esset foras, non ita tentaret nunc sicut ante tentabat, cum tamen tentare non desierit. Non ergo eiectus est. Ad quod dicendum est secundum Augustinum, quod licet diabolus tentet homines qui desierunt esse de mundo, non tamen eo modo tentat quo prius: quia tunc tentabat et regnabat ab interiori, sed postmodum ab exteriori tantum: nam quandiu homines sunt in peccato, tunc regnat ab interiori et tentat: *Rom. 6. Non regnet peccatum in vestro* etc. Sic ergo eiectus est foras, quia effectus peccati in homine non est ab interiori, sed ab exteriori. Tertio quaeritur de hoc quod dicit, *Nunc princeps huius mundi eiicietur* etc. Ex quo videtur sequi, quod ante passionem Christi non erat eiectus foras, et per consequens cum tunc eiiciatur foras, quando homines liberantur a peccatis, quod Abraham, Isaac et alii veteris Testamenti non fuerunt liberati a peccato. Ad quod dicendum est secundum Augustinum, quod ante passionem Christi eiectus erat a singularibus personis, sed non a mundo sicut post: nam illud quod tunc in paucissimis hominibus factum est, nunc in multis magnisque populis Iudaeorum et gentium ad Christum conversis, virtute passionis Christi factum esse dignoscitur. Vel dicendum, quod diabolus eiicitur per hoc quod homines liberantur a peccato; sed ante passionem Christi omnes iusti liberati erant a peccato, sed non totaliter, quia adhuc detinebantur ne introducerentur in regnum: et quantum ad hoc in eis aliquid iuris habebat: quod tamen per passionem Christi totaliter sublatum est, quando flammeus gladius amotus est, quando dictum est homini, *Hodie mecum eris in paradiso*. Modus autem passionis est per exaltationem; unde dicit.

h Circa quod sciendum, quod Chrysostomus utitur tali exemplo, quod si aliquis tyrannus qui consuevisset aliquos subditos opprimere, ferire, et in vincula mittere, deinde ex eadem dementia etiam eum qui in nullo sibi subditur eodem modo afficiat ut in eundem carcerem ducat, merito hoc etiam aliorum qui sibi subiiciebantur dominio privari debet; ita et Christus contra diabolum fecit: Diabolus enim propter peccatum primi parentis aliquod ius habebat in hominibus, unde poterat aliquo modo iusto in eos saevire; quia vero etiam in Christo in quo nullum ius habebat, similiter tentare ausus est, dum eum tentator invasit in quem non habebat quicquam, ut dicitur *infra 13.* ideo iustum fuit ut etiam dominio privaretur per mortem Christi: et hoc est quod dicit, *Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me* etc. Ubi primo praemittit modum mortis. Secundo Evangelista exponit quod dicit, ibi, *Hoc autem dicebat* etc. Modus autem mortis est per exaltationem in ligno crucis. Expositio autem est, quod in hoc signavit *qua morte esset moriturus*. Sciendum est autem quod duplici de causa Dominus voluit mori morte crucis. Una quidem propter mortis turpitudinem: *Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum*. Unde et Augustinus dicit: *Ideo hoc modo Dominus mori voluit, ut hominem neque ipsa mortis turpitudo a perfectione iustitiae repellat*. Secundo, quia sic mors est per modum exaltationis: unde et Dominus dicit, *Si exaltatus fuero:* quod quidem genus mortis conveniebat fructui, causae, et figurae passionis. Fructui quidem, quia per passionem erat exaltandus: *Phil. 2. Factus est obediens usque ad mortem* etc. *propter quod Deus exaltavit illum* etc. Et ideo *Psal. 20.* dicebat: *Exaltare, Domine, in virtute tua*. Causae vero passionis conveniebat dupliciter: quia et ex parte daemonis, et ex parte hominum. Ex parte quidem hominum, quia pro ipsorum salute moriebatur; ipsi autem perierant, quia deiecti et demersi erant ad terrena: *Psal. 16. Statuerunt oculos suos declinare in terram*. Voluit ergo mori exaltatus, ut corda nostra ad caelestia elevaret: sic enim ipse est via nostra in coelum. Ex parte vero daemonum, ut scilicet eos qui in aere principatum et potestatem exercebant, ipsa elevatus in aera conculcat. Figurae vero conveniebat, quia Dominus fieri praecepit serpentem aeneum in deserto, ut habetur *Num. 21. supra 3. Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis* etc. Sic ergo exaltatus, *omnia traham*, per charitatem, *ad meipsum: Hier. 31. In charitate per-*

petuâ dilexi te etc. In hoc etiam maxime apparet charitas Dei ad hominem, inquantum pro ipsis mori dignatus est: *Rom. 5. Commendat Deus suam charitatem in nobis* et caet. In hoc complevit quod sponsa petit *Cant. 1. Trahe me post te* etc. Notandum est autem quod trahit Pater, trahit et Filius: *supra 6. Nemo potest venire ad me, nisi Pater* etc. Ideo autem dicit hic *omnia traham*, ut ostendat quod eadem est operatio utriusque. Dicit autem *omnia*, non omnes, quia non omnes trahuntur ad Filium: *omnia*, inquam, *traham*, idest animam et corpus. Vel omnia genera hominum, scilicet Gentiles et Iudaeos, servos et liberos, mares et foeminas. Vel omnia praedestinata ad salutem. Et notandum, quod hoc ipsum quod dicit omnia trahere ad seipsum, est principem huius mundi foras eiicere: non enim est conventio Christi ad Belial, nec lucis ad tenebras.

LECTIO VI.

Respondit ei turba: Nos audivimus ex lege, quia Christus manet in aeternum. Et quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis? Et quis est iste filius hominis?

b Dixit ergo eis Iesus: Adhuc modicum lumen in vobis est.

c Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebrae comprehendant.

d Et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat.

e Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis.

f Haec locutus est Iesus, et abiit, et abscondit se ab eis.

LECTIO VI.

Posita promissione de glorificatione Domini, et expositione vocis; hic consequenter ponitur dubitatio turbae. Ubi primo introducit auctoritatem legis. Secundo ex ea dubitationem movet, ibi, *Et quomodo tu dicis*. Dicit ergo quantum ad primum, *Respondit ei turba*, scilicet Domino de sua morte loquenti: *Nos audivimus ex lege*. Lex hic accipitur communiter pro tota Scriptura veteris Testamenti, *quod Christus in aeternum manet*. Et hoc potest ex multis locis veteris Testamenti haberi, et praecipue *Isa. 9. Multiplicabitur eius imperium, et pacis non erit finis: Dan. 7. Potestas eius, potestas aeterna* etc. Et ex hac auctoritate duas dubitationes formant: unam de facto; aliam de persona. De facto, cum dicunt, *Quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis?* Sed cum Christus non dixerit oportet exaltari filium hominis, sed *ego si exaltatus fuero* etc. quomodo Iudaei dicunt *oportet exaltari filium hominis?* Sed dicendum, quod Iudaei iam assueti erant in verbis Domini. Unde memoriter tenuerunt, quod dicebat se esse filium hominis. Ideo cum dixit, *Ego si exaltatus fuero a terra* etc. pro eodem intellexerunt, ac si dixisset, Si filius hominis esset exaltatus, ut Augustinus dicit. Vel dicendum, quod licet hic non fecerit mentionem de filio hominis, tamen *supra 3.* hoc dixit, *Oportet*, inquam, *exaltari filium hominis*. Sed videtur hoc quod ipsi dicunt, *Oportet exaltari* etc. in nullo contrariari ei, quod dixerant, quod Christus manet in aeternum. Sed dicendum ad hoc, quod quia Dominus consueverat eis parabolice loqui, ideo multa eorum quae dicebantur, intelligebant. Unde et hoc, quod Dominus dixit, *exaltationem*, in mortem crucis susplcati sunt: *supra 8. Cum exaltaveritis filium hominis, tunc* etc. Vel dicendum, quod hoc ideo intellexerunt, quia iam id facere cogitabant. Unde eis verborum istorum intellectum non aperuit acumen scientiae, sed stimulata conscientia malitiae. Sed attende eorum malitiam, quia non dicunt, *Nos audivimus ex lege*, quod Christus nihil patitur: nam in multis locis de passione et resurrectione eius agitur, sicut illud *Isa. 53. Tanquam ovis ad occisionem* etc. et illud *Psal. 3. Ego dormivi, et soporatus sum* etc. sed dicunt, *quoniam Christus manet in aeternum*. Cuius ratio est: quia in hoc nulla fuisset contrarietas, cum immortalitati Christi ex passione eius nullum factum fuisset impedimentum: volebant enim ostendere eum ideo non esse Christum, *quoniam Christus manet in aeternum*, ut Chrysostomus dicit. De persona autem quaestionem movent cum dicunt, *Quis est iste filius hominis?* Hoc ideo quaerunt, quia *Dan. 7.* dicitur: *Vidi, et ecce quasi filius hominis* etc. quia per illum filium hominis intelligebant Christum; quasi dicerent: Dicis, quod oportet exaltari filium hominis. Et filius hominis, quem intelligimus Christum, manet in aeternum. *Quis est ergo iste filius hominis?* Si non manet in aeternum, nec est Christus. In hoc autem reprehendenda est eorum tarditas, quia adhuc dubitant post tot visa, tot audita, an ipse esset Christus: *Eccl. 22. Cum dormiente loquitur, qui narrat stulto sapientiam*. Consequenter cum dicit.

b Satisfacit Dominus eorum dubitationi aliqualiter. Et primo commendat bonum quod habebant. Secundo hortatur eos ad profectum, ibi, *Ambulate* etc. Tertio admonitionem exponit dicens, *Dum lucem* etc. Dixit ergo eis Iesus: *Adhuc modicum lumen* etc. Quod quidem potest dupliciter legi. Uno modo secundum Augustinum, ut scilicet *modicum* sit adiectivum determinans hoc quod dicit, *lumen*; quasi dicat, quoddam lumen in vobis est, inquantum recognoscitis quod Christus manet in aeternum: haec enim veritas quaedam est; omnis autem manifestatio veritatis est quoddam lumen infusum a Deo. Sed tamen lumen istud, quod est in vobis, *modicum est*, quia licet cognoscatis Christi aeternitatem, eius tamen mortem et resurrectionem non creditis. In quo patet, quod non habetis fidem perfectam. Istis ergo convenit, quod dictum est Petro *Matth. 14. Modicae fidei, quare dubitasti?* Secundum Chrysostomum vero dicitur. *Adhuc modicum*, scilicet tempus extat, quod *lumen in vobis est*, idest ego qui sum lumen; quasi diceret: Parvo tempore ego lux vobiscum sum: *infra 16. Modicum, et iam non videbitis me.*

c Et ideo consequenter exhortatur eos ad complementum, et profectum boni. Et primo ponit suam exhortationem. Secundo ostendit periculum imminens nisi proficiant, ibi, *Qui ambulat in tenebris* etc. Dicit ergo: Dico quod modicum lumen habetis, tamen dum illud habetis, *ambulate*, idest accedite et proficite, ut simul cum aeternitate intelligatis moriturum Christum

et resurrecturum. Et hoc secundum primam expositionem. Vel *Ambulate* etc. Idest dum vobiscum sum, proficite, et satagite sic me habere, ut nunquam perdatis: *Psal. 88. Domine in lumine vultus tui ambulabunt:* et hoc *ne tenebrae*, infidelitatis, ignorantiae, et perpetuae damnationis, *vos comprehendant*, et sic ulterius procedere non possitis: tunc enim homo comprehenditur in tenebris, quando totaliter in infidelitate demergitur, quod esset, si eo modo crediderit is Christi aeternitatem, ut negetis in eo mortis humilitatem: *Iob 3. Viro cui abscondita est via: Eccl. 56. Omnes involvimur quippe tenebris.* Periculum imminens nisi proficiant, subdit dicens.

d Nam lumen sive exterius, sive interius dirigit hominem: exterius quidem dirigit quantum ad exteriores actus corporales; sed interius dirigit ipsam voluntatem. Qui ergo non ambulat in luce, non perfecto credendo in Christum, sed *ambulat in tenebris, nescit quo vadit*, idest ad quem terminum dirigatur, *Psal. 81. Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant.* Quod quidem et ipsis Iudaeis contingit, quia nesciunt quid agant: sed ut in tenebris ambulantes, putant quidem rectam incedere viam, et unde Deo placere credunt, magis displicent. Similiter et haeretici errantes, unde mereri credunt lumen veritatis et gratiae, privari potius demerentur: *Prov. 14 Est via quae videtur homini recta* etc. Consequenter eum dicit.

e Exponit, quod dixit, scilicet quid sit ambulare. Et hoc dupliciter secundum duas praemissas expositiones. Primo secundum primam, *Dum lucem habetis*, idest dum aliquid habetis de notitia et lumine veritatis, *credite in lumen*, idest in veritatem perfectam, *ut filii lucis sitis*, idest ut renascamini veritati: *1. Thess. 5. Non sumus noctis, neque tenebrarum* etc. Vel secundum aliam expositionem. *Dum lucem habetis*, idest me qui sum lux: *supra 1. Erat lux vera* etc. *credite in lucem*, idest in me, hoc est proficite in cognitione mea: *ut filii lucis sitis*: quia ex hoc quod creditis in me, eritis filii Dei: *supra 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius.*

f Hic Evangelista narrat factum, quod fecit Iesus, scilicet quod abscondit se. Sed cum *supra 8.* legerimus, Christum hoc idem fecisse, in promptu est ratio, quia tulerunt lapides, ut iacerent in eum. Sed hic suae absconsionis nulla ratio assignatur, ut cum nec lapides levarent, nec eum blasphemarent, quare ergo abscondit se? Ad quod dicendum, quod Dominus scrutans eorum corda, cognovit furorem et malitiam eorum, quam iam conceperant de eo occidendo. Unde volens eos praevenire, non expectavit ut in opus exirent, sed abscondendo se eorum invidiam et iracundiam mitigavit. In quo nobis dedit exemplum, ut cum de aliquorum malitia nobis constat, iam antequam patrare opera tentent, fugere debemus; nihilominus tamen Dominus ostendit facto quod dixit verbo: dixerat enim, *Ambulate dum lucem habetis, ut non tenebrae* etc. has tenebras cuiusmodi sunt, insinuavit per suam absconsionem: *Isa. 8. Expectabo eum qui abscondit se* etc.

LECTIO VII.

Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.

b Ut sermo Isaiae impleretur, quem dixit: Domine quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui revelatum est?

c Propterea non poterant credere.

d Quia iterum dixit Isaias: Excaecavit oculos eorum: induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos.

e Haec dixit Isaias, quando vidit gloriam eius, et locutus est de eo.

LECTIO VII.

Supra Evangelista tractavit multipliciter de gloria Christi, ex qua Iudaei ex invidia commoti sunt ad occidendum eum; hic agit de alia occasione passionis eius, scilicet de infidelitate Iudaeorum. Et primo tangitur eorum infidelitas. Secundo ipsa reprehenditur a Domino, ibi, *Iesus autem clamavit* etc. Circa primum duo facit. Primo reprehendit infidelitatem omnino non credentium. Secundo infidelitatem eorum qui credebant, tamen in occulto, ibi, *Verumtamen ex principibus* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit eorum mirabilem infidelitatis duritiam. Secundo ne credatur irrationabiliter vel fortuito factum, inducit prophetiam, ibi, *Ut sermo Isaiae prophetae* etc. Dicit ergo Evangelista quasi admirans: Dictum est, quod Dominus multa signa fecit, puta quod aquam mutavit in vinum, *supra 2.* quod paraliticum curavit, *supra 5.* quod illuminavit caecum, *supra 9.* quod resuscitavit mortuum, *supra 11.* et tamen cum *tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum.* Consueverunt ergo dicere: Quod signum ostendis nobis, ut credamus tibi? Sed ecce, quod Evangelista dicit, *cum tanta signa fecisset* etc. *infra 15. Si opera non fecissem in eis* etc. Unde non poterant dicere illud *Psal. 63. Signa nostra non vidimus.* Consequenter eum dicit.

b Introducuntur ad hoc testimonia prophetarum. Et primo introducuntur prophetiae. Secundo ostenditur quod de Christo loquuntur, ibi, *Haec dixit Isaias* etc. Circa primum duo facit. Primo inducit prophetiam praedicentem eorum infidelitatem. Secundo subdit prophetiam praedicentem infidelitatis causam, ibi, *Propterea non poterant* etc. Dicit ergo: Dico quod non credebant in eum, *Ut sermo Isaiae prophetae impleretur* etc. Ubi sciendum est, quod ly *ut* in sacra Scriptura quandoque accipitur causaliter, sicut illud *sup. 10. Ego veni ut vitam habeant;* quandoque autem tenetur consecutive, et significat eventum futurorum: et sic accipitur hic: non enim ideo non credebant, quia praedixerat, sed quia non erant credituri, ideo praedixit. Unde ex non credentibus sermo Isaiae impletur: *Luc. ult. Necesse est impleri omnia quae scripta sunt: Matt. 5. Iota unum, aut unus apex* etc. Sed si necesse erat ut impleretur sermo Isaiae, videtur quod Iudaei sint excusabiles de eo quod non crediderunt:

non enim poterant facere contra prophetiam. Responsio. Dicendum, quod sic prophetatum erat, ut eorum arbitrio uterentur. Deus enim futurorum praescius eorum infidelitatem per prophetiam praedixit, non fecit: non enim propterea Deus quemquam ad peccandum cogit, quia futura hominum peccata iam novit. Illud ergo peccatum quod Iudaei fecerunt, Dominus quem nihil latet, facturos eos praedixit. Quid autem Propheta dicat, subiungit dicens, *Domine, quis credidit auditui* etc. Ubi sciendum est, quod duplex est modus credendi. Aliquando quidem per instructionem alterius: et hic est communis modus credendi: *Rom. 10. Fides ex auditu* etc. Aliquando autem per revelationem divinam: et hic est singularis modus, de quo Apostolus dicit: *Neque ab homine didici illud* etc. *Isa. 53.* Ergo praedixit quidem credentium raritatem dicens, *Domine, quis credidit* etc. Et primo quantum ad modum communem, qui est per instructionem, cum dicit, *Quis credidit auditui nostro?* Quod quidem habetur *Isa 53.* Et potest dupliciter intelligi. Uno modo ut sit sensus, *Quis credidit auditui nostro*, quod scilicet nos audivimus a te: *Abac. 1. Auditum audivimus a Domino exercituum* etc. *Psal. 84. Audiam quid loquatur in me Dominus Deus*; quasi dicat, Nos audivimus a te. Sed Domine quis credet nobis quae de nativitate et passione tua te loquente audivimus? Unde et totum illud capitulum Isaiae loquitur de his. Dicit autem prophetas audire, ut insinuet modum illuminationis prophetarum: nam per visum accipit homo cognitionem immediate de re visa, sed per auditum non habetur immediate cognitio a re visa, sed ab aliquo signo illius rei. Quia ergo prophetae non immediate videbant essentiam divinam, sed quaedam signa divinorum, ideo dicit eos audire: *Num. 12. Si quis fuerit inter vos propheta Domini* etc. *Loquitur ad illum* etc. quasi per quaedam signa. Filius autem aeternaliter videt ipsam divinam essentiam: *supra 1. Deum nemo vidit: Unigenitus* etc. Quis ergo *credidit auditui nostro*? Idest quis credidit his quae audivimus et narravimus? *Isa. 51. Quae audivi a Domino exercituum* etc. Alio modo. *Quis credidit auditui nostro?* idest his quae a nobis audiunt: *Ezech. 33. Audiunt sermones meos ex ore tuo, et non faciunt eos* etc. Quantum autem ad modum singularem qui est per revelationem, dicit, *Et brachium Domini cui revelatum est.* Brachium dicitur Filius, per quem Pater omnia operatur, sicut brachium hominis dicitur per quod homo operatur. Et si homo solo verbo interiori, vel exteriori operaretur, tunc verbum eius posset dici brachium suum. Sic ergo dicitur brachium Dei, non quod Deus Pater figura determinetur carnis humanae, et brachium habeat corporale; sed quia per ipsum omnia facta sunt, *supra 1.* et *Iob 40. Si habes brachium sicut Deus* etc. *Luc. 1. Fecit potentiam in brachio suo* etc. Notandum ergo, quod ex hoc verbo occasionem sumpsit erroris sui Sabellius, dicens, eandem personam esse Patris et Filii: et Arius dicens Filium esse Patre minorem: non enim duae personae, sed una est homo et brachium eius, nec brachium homini aequale dici potest. Ad quod dicendum est, quod in talibus non est sufficiens similitudo: nam ea quae in creaturis sunt, non perfecte repraesentant ea quae sunt in Deo; unde Dionysius dicit, quod symbolica theologia non est argumentativa. Non ergo dicitur brachium Filius quasi eiusdem personae cum Patre sit, vel minor eo; sed quia per eum omnia operatur. Dicit ergo, *Et brachium Domini cui revelatum est;* quasi dicat, paucis, scilicet ipsis Apostolis: *1. Cor. 2. Nobis autem revelavit* etc. Consequenter cum dicit.

c Ponit prophetiam praedicentem infidelitatis causam. Et si intendamus haec verba Evangelistae, videntur quidem secundum superficiem literae habere obscurum intellectum. Et primo, quia si dicatur quod *propterea non poterant credere*, quia hoc dixit Isaias, videntur Iudaei excusabiles esse: quod enim peccatum est hominis facientis quod non potest facere, et quod gravius est, in Deum culpa retorquetur, qui excoecavit oculos eorum. Tolerabile autem esset, si hoc de diabolo diceretur: quia, ut dicitur *2. Cor. 4. Deus huius saeculi excaecavit mentes infidelium*, sed hic dicitur de Domino nostro: nam *Isa. 6.* dicitur: *Vidi Dominum sedentem super solium* etc. et sequitur, *Excaeca cor populi huius* etc. Sed ad evidentiam huius primo exponimus hoc quod dicit *propterea non poterant* etc. Ubi sciendum, quod aliquid dicitur impossibile vel necessarium dupliciter, absolute scilicet, et ex suppositione: absolute quidem sicut impossibile est hominem esse asinum; ex suppositione vero, sicut impossibile est me esse extra domum dum intus in ea sedeo. Secundum hoc ergo dicendum, quod homo excusatur si non facit ea quae absolute sunt sibi impossibilia; sed si non facit ea si qua sunt sibi impossibilia ex suppositione, non excusatur; sicut si detur quod aliquis habeat malam voluntatem omnino furandi, et dicat impossibile sibi non esse peccare quamdiu voluntatem obstinatam illam habeat, non excusatur, quia homini impossibilitas non est simpliciter, sed ex suppositione: potest enim voluntatem malam deponere. Dicit ergo *propterea non poterant credere*, quia scilicet habent voluntatem obstinatam in sua malitia: *Hier. 17. Quomodo* scilicet *potest Aethiops mutare pellem suam* etc. *Matt. 7. Quomodo potestis bona facere cum sitis mali?* Et simile est, sicut si dicerem de aliquo, ego nullo modo possum eum diligere, sed habeo eum odio. Quantum ad secundum sciendum, quod excaecatio et induratio Dei non intelligitur quasi Deus immittat malitiam, vel ad peccandum impellat, sed per hoc quod non infundat gratiam: quam quidem gratiam infundit ex sua misericordia; sed causa huius quod non infundit, est ex parte nostra, inquantum scilicet in nobis est aliquid gratiae divinae repugnans: nam ipse quantum in se est, illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, *sup. 1. Tim. 2. Vult omnes homines salvos fieri;* sed quia nos a Deo recedimus, ideo gratiam suam nobis subtrahit: *Osee 5. Quia tu scientiam repulisti: Osee 13. Perditio tua Israel* etc. Et est simile, sicut si aliquis clausisset fenestram domus, et diceretur ei, tu non potes videre, quia privaris lumine solis; sed hoc non esset ex defectu solis, sed quia ipse sibi lumen solare interclusisset. Et similiter hic dicitur quod *non poterant credere*, quia Deus excaecavit eos, quia scilicet ipsi causam praestiterant, ut excaecarentur, secundum illud *Sap. 2. Excaecavit illos malitia eorum.*

d His ergo visis, consideranda sunt verba prophe-

tiae huius, quae quidem habentur *Isa. 6.* non secundum eadem verba, sed secundum eandem sententiam. In his ergo verbis tria continentur. Primo Iudaeorum induratio et excaecatio. Secundo utriusque effectus, ibi, *Ut non videant*. Tertio finis, ibi, *Et convertantur, et sanem eos*. Circa primum considerandum est quod Dominus inducebat ad fidem dupliciter, scilicet miraculis et doctrina: unde utrumque eis improperat, dicens, *Si opera non fecissem in eis quae nullus alius fecit* etc. Et iterum: *Si non venissem, et non loquutus fuissem eis* etc. utrumque enim contempserunt. In quantum ergo Christi miracula non attendebant diligentia debita, dicit, *Excaecavit oculos eorum*, scilicet cordis, de quibus habetur *Ephes. 1. Illuminatos oculos cordis vestri*; si per intellectum considerarent quod talia miracula fieri non poterant, nisi in virtute divina: *Isa. 42. Qui vides multa, nonne consideras.* Et iterum *Isa. 42. Quis caecus, nisi servus meus?* etc. qui quantum ad doctrinam Christi non movebantur. Subdit, *Et induravit cor eorum*. Videtur enim durissimum quod forti calore non resolvitur, et divina percussione non conteritur. Verba autem Christi sunt quasi ignis, et sicut malleus conterens petras, ut dicitur *Hier. 23.* ignis quidem, quia inflammant per charitatem; malleus autem, quia terrent per comminationem, et confringunt per manifestissimam veritatem. Et tamen verbum Christi cor Iudaeorum non atterebat. Unde patet, quod fuit induratum: *Iob 2. Cor eius indurabitur quasi malleatoris incus: Ro. 9. Cuius vult miseretur, et quem vult indurat.* Effectus autem excaecationis ponitur, cum dicit, *Ut non videant oculis*, scilicet spiritualibus, intelligendo Christi divinitatem: *Psal. 113. Oculos habent, et non videbunt.* Effectus indurationis ponitur, cum dicit contra, *Nec intelligant corde*, ut subintelligatur, ut *non intelligant corde: Iob 4. Et quia nullus intelligit in aeternum peribit: Psalm. 35. Noluit intelligere, ut bene ageret.* Est autem hic advertendum quod ly ut non ponitur hic causaliter, sed consecutive. Finis autem excaecationis et indurationis ponitur consequenter, cum dicit, *Et convertantur, et sanem eos.* Et potest intelligi dupliciter, ut Augustinus dicit *in lib. de quaest. Evan.* Uno modo, ut repetatur haec dictio *non*, ut sit sensus, *et non convertantur, et non sanem eos*: via enim salvationis a peccato est conversio ad Deum: *Thren. 4. Converte nos Domine ad te, et convertemur.* Et statim subditur, *Innova dies nostros* etc. Illis autem qui indignos se praestiterunt, quibus remitterentur peccata, non praestat Deus beneficia, quibus convertantur, et sanentur, sicut patet de omnibus non approbatis. Alio modo potest intelligi, ut non reiteretur haec dictio *non*; ut sit sensus: Ideo excaecati sunt, et indurati, ut ad tempus nec viderent, nec intelligerent, et sic non videntes, et non intelligentes, idest non credentes in Christum, eum occiderent, et postmodum compuncti *converterentur, et sanarentur*: permittit enim aliquos quandoque cadere in peccatum, ut humiliati ad iustitiam firmius resurgant. Et utraque expositio locum habet in diversis Iudaeis. Prima quidem in illis, qui in sua incredulitate finaliter permanserunt. Secunda vero in illis, qui post Christi passionem sunt ad Christum conversi, qui scilicet compuncti corde ex verbis Petri dixerunt Apostolis: *Quid faciemus viri fratres*, ut dicitur *Act. 2.* Deinde cum dicit.

e Ostendit praedicta ad propositum pertinere; unde dicit, *Haec dixit Isaias quando vidit gloriam Dei*: simul enim vidit gloriam Dei, et excaecationem Iudaeorum, ut patet *Isa. 6.* Ubi primo dicitur, *Vidi Dominum sedentem*, et postea subditur, *Excaeca cor populi huius* etc. Et quia quod viderat, conveniens erat ut testaretur, ut dicitur *1. Io. 1.* ideo sequitur, *Et locutus est de eo*, scilicet de Christo, cuius gloriam vidit, secundum illud *Act. 1. Huic omnes prophetae testimonium perhibent: Rom. 1. Quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo.* Circa prima duo quae hic tanguntur, cavendus est error Arianorum, qui dicunt solum Patrem invisibilem omni creaturae, Filium autem visum fuisse in visionibus veteris Testamenti. Sed cum dicatur *infra 14. Qui videt me, videt et Patrem meum*, manifestum est quod uno et eodem modo est Filius visibilis ut Pater. Videns ergo Isaias gloriam Filii, vidit et gloriam Patris, immo totius Trinitatis, quae est unus Deus sedens super solium excelsum, cui Seraphim proclament Sanctus, Sanctus, Sanctus. Non autem ita, quod Isaias essentiam Trinitatis viderit, sed imaginaria visione, cum intelligentia, quaedam signa maiestatis expressit, secundum illud *Num. 12. Si quis fuit inter vos propheta Domini, per somnium autem in visione loquar ad eum.* Per illud vero, quod secundo dicitur, *Et locutus est de eo*, excluditur error Manichaeorum, qui dixerunt nullas prophetias in veteri Testamento praecessisse de Christo, ut Augustinus narrat *in lib. contra Faustum, et Theod. Mopsues.* qui dixit omnes prophetias veteris Testamenti esse de aliquo negotio dictas, per quamdam tamen appropriationem esse adductas Apostolis Evangelistis, ad ministerium Christi, sicut ea quae dicunt in uno facto possunt adaptari ad aliud factum. Omnia autem excluduntur per hoc quod dicitur, *Et locutus est de eo*, de me, sicut de Moyse *supra 5.* dixit Christus: *De me enim ille scripsit* etc.

LECTIO VIII.

Verumtamen et ex principibus multi crediderunt in eum.

b Sed propter Pharisaeos non confitebantur, ut de synagoga non eiicerentur.

c Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.

d Iesus autem clamavit et dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.

e Et qui videt me, videt eum qui misit me.

f Ego lux in mundum veni: ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.

g Et si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego non iudico eum: non enim veni ut iudicem mundum, sed ut salvificem mundum.

h Qui spernit me, et non accipit verba mea, habet qui iudicet eum.

i Sermo, quem loquutus sum, ill iudicabit eum in novissimo die.

k Quia ego ex meipso non sum loquutus.

l Sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, et quid loquar. Et scio, quia mandatum eius vita aeterna est. Quae ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

LECTIO VIII.

Supra Evangelista exposuit defectum omnino non credentium; hic exponit defectum credentium in occulto, qui pusillanimes erant. Et primo proponit eorum dignitatem. Secundo ostendit eorum defectum, ibi, *Sed propter Pharisaeos* etc. Tertio insinuat defectus radicem, ibi, *Dilexerunt enim magis* etc. Dignitas autem eorum, qui in occulto credebant, magna est, quia principes; et quantum ad hoc dicit, *Verumtamen* etc. quasi dicat: Dixi, quod cum tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum: quod quidem verum est pro maiori parte, non tamen quin aliqui in eum crederent, quia *ex principibus*, scilicet populi, *multi crediderunt in eum*, quorum unus fuit Nicodemus, qui venit ad Iesum nocte, ut dicitur *supra 3.* Sic impletur quod *in Psal. 46.* dicitur: *Principes populorum congregati sunt* etc. Sic etiam falsum ostenditur, quod Pharisaei dixerunt *supra 7. Numquid ex principibus aliquis credit in eum* etc. Defectus horum principum est pusillanimitas; unde dicit.

b Ut enim *supra 9.* dictum est, Pharisaei conspiraverant, ut si quis eum confiteretur Christum, extra synagogam fieret, licet crederent corde, non tamen confitebantur ore. Sed eorum fides insufficiens erat: quia, ut dicitur *Rom. 10. corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem: Luc. 9. Qui erubuerit me, et meos sermones* etc. Radix autem defectus istorum est inanis gloria; unde sequitur.

c Ex hoc enim quod publice confitebantur, amittebant gloriam hominum; sed ex hoc consequebantur gloriam Dei. Isti autem magis elegerunt privari gloria Dei, volentes publice confiteri, quam gloria hominum, cupientes in mundanis gloriari: *supra 5. Quomodo potestis credere qui gloriam ab invicem accipitis* et caet. *Galat. 1. Si adhuc hominibus placerem, servus Christi* etc.

d Hic ostendit quomodo Christus Iudaeorum infidelitatem redarguit. Et primo ostendit credendi debitum. Secundo subdit fidei fructum, ibi, *Ego lux in mundum veni* etc. Tertio comminatur infidelium supplicium, ibi, *Et si quis audierit* etc. Quia autem fidei succedit visio; ideo circa primum primo agit de fide; secundo de visione, ibi, *Qui videt me* etc. Quantum ad primum dicit, *Iesus autem clamavit*, et propter magnitudinem dicendorum, et propter libertatem animi ad redarguendum peccata: *Isa. 40. Clama, ne cesses, exalta..annuntia populo meo* etc. *Et dixit, qui credit in me* et caet. quod quidem videtur contradictionem implicare: dicit enim, *Qui credit in me, non credit in me.* Ad cuius intellectum sciendum est primo secundum Augustinum, hoc esse dictum a Domino ad distinguendum in se naturam divinam, et naturam humanam: cum enim proprium obiectum fidei sit Deus, possumus quidem credere creaturam esse, sed non debemus credere in creaturam, sed in Deum solum. In Christo autem est natura creata, et natura increata. Requiritur ergo ad fidei veritatem, ut fides nostra tendat in Christum, quantum ad naturam increatam; et secundum hoc dicit, *Qui credit in me*, scilicet in personam, *non credit in me*, secundum quod homo; *sed in eum qui me misit*, idest in me, secundum quod sum missus a Patre: *supra 7. Mea doctrina non est mea, sed eius* etc. Secundum Chrysostomum vero notandum est, quod Dominus dicit hoc ad insinuandam eius originem tantum; et est similis modus loquendi, sicut si aliquis hauriens de aqua fluminis dicat: Ista aqua non est fluminis, sed est fontis, non est quidem fluminis originalis etc. Sic ergo Dominus dicit, *Qui credit in me, non credit in me* etc. quasi dicat: Non sum principium mei ipsius, sed divinitas est mihi ab alio, idest a Patre: unde *qui credit in me, non* in tantum *credit in me*, nisi in quantum sum a Patre. Consequenter eum dicit.

e Agit de visione. Circa quod sciendum est, quod sicut Pater misit Filium ad convertendum Iudaeos, ita et Christus misit discipulos suos: *infra 20. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.* Nullus autem discipulorum ausus fuit dicere, nec debuit, quod crederetur in eum, quamvis dicere potuisset quod crederetur ei, quia hoc non potuisset esse sine hoc, quod derogaret mittenti: quia si crederet in discipulum, desineret credere in magistrum. Possent ergo Iudaei dicere, quod eodem modo, cum sis missus a Patre, qui credit in te, desinit credere in Patrem; et ideo Dominus contra hoc ostendit, quod qui non credit in eum, non credit in Patrem: et hoc est quod dicit, *Qui videt me, videt eum qui misit me.* Visio hic dicitur non corporalis intuitus, sed veri consideratio, quae est per intellectum. Ideo autem qui videt Filium, videt et Patrem, quia est in eo per essentiae unitatem: dicitur enim aliquid videri in aliquo, vel quia sunt idem, vel omnino conformes. Pater autem et Filius sunt idem in natura, et omnino conformes, quia Filius est imago Patris in nullo dissimilis: *Col. 1. Qui est imago invisibilis Dei: Hebr. 1. Qui cum sit splendor gloriae, et figura substantiae* etc. et ideo sicut credit in Patre, ita et in me: *infra 14. Philippe qui videt me, videt et Patrem. Non credis quia ego in Patre, et Pater* et caet. quasi dicat: Ista est ratio, quare qui videt me, videt et Patrem, quia Pater in me est, et ego in eo. Sic ergo apparet fidei debitum, ut scilicet fides tendat in Christum inquantum Deus, sicut in Patrem. Fructum autem fidei consequenter ostendit.

f Et primo ostendit suam dignitatem et virtutem, cum dicit, *Ego lux in mundum veni.* Quomodo Christus sit lux, expositum est *supra 1. Erat lux vera* etc. Et *8. Ego sum lux mundi* etc. In hoc etiam ostendit se habere divinam naturam: esse enim lucem est proprium Dei. Alia vero sunt lucentia, idest participantia lucem; sed Deus lux est per essentiam: *1. Ioan. 1. Deus lux est, et tenebrae non sunt in eo ullae.* Sed quia *1. Tim. 1.* dicitur, quod *lucem habitat inaccessibilem, quam nemo hominum vidit* non poteramus accedere ad eum; et ideo oportuit quod ipse ad nos veniret: et hoc est quod subdit *In mundum veni*, scilicet ego sum lux inaccessibilis, qui ab errore eripio, et intellectuales tenebras solvo: *inf. 14. Exivi a Patre, et veni in mundum:*

supr. 1. In propria venit etc. Licet Apostoli dicantur lux: *Mat. 5. Vos estis lux mundi*, non tamen ea ratione qua Christus: ipsi enim sunt lux illuminata, quamvis aliquo modo, scilicet ministerio, illuminantes essent. Nec alicui Apostolorum convenit dicere, *Ego lux in mundum veni*, quia quando in mundum venerunt, adhuc tenebrae erant, et non lux, quia, ut dicitur *Iob 73. Omnes involvimur tenebris.* Secundo subdit dicens, *Ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.* Illuminatio ergo est effectus fidei: *supra 8. Ut omnis qui credit in me* etc. *In tenebris non maneat*, scilicet ignorantiae, infidelitatis, et damnationis perpetuae: per quod patet, quod omnes nascuntur in tenebris culpae: *Eph. 5. Eratis aliquando tenebrae, nunc autem* etc. Item in tenebris ignorantiae: *Iob 3. Viro cui abscondita est* etc. Et tandem nisi convertantur ad Christum, deducentur ad tenebras damnationis perpetuae. *Qui ergo non credit in me* etc. *supr. 3. Qui incredulus est Filio* etc. Supplicium autem infidelium insinuat dicens.

g Quod incurreat per iudicii condemnationem. Et primo proponit dilationem iudicii. Secundo pronuntiat ipsum iudicium futurum esse, ibi, *Qui spernit me, et non accipit* etc. Tertio ostendit dilationis causam, ibi, *Sermo, quem locutus sum* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit iudicii dilationem. Secundo assignat dilationis rationem. Dicit ergo quantum ad primum, *Et si quis audierit verba mea* etc. Notandum ergo, quod illi beatificantur, qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud, credendo interius in corde, et exequendo exterius in opere; qui vero audiunt illud, et custodire non satagunt, magis rei ex hoc efficiuntur: *Rom. 2. Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur*; et *Iac. 1. Estote factores, et non auditores tantum*; et ideo, *Si quis audierit verba mea, et non custodierit, ego non iudico eum.* Sed hoc videtur contrarium ei quod dicitur *supra 5. Pater omne iudicium dedit Filio.* Et ideo intelligendum est, *Non iudico eum*, scilicet modo: potuisset enim sibi ad infirmitatem putari, si cum quod ipsi contemnunt, illos dimittit; et ideo dicit, quod huiusmodi iudicabuntur; sed non modo: nam, ut dicitur *Eccle. 10. Omnia quae fecit Deus, adducet in iudicium.* Et *Iob 19. Fugite a facie iniquitatis, quoniam ultor iniquitatis est gladius, et scitote esse iudicium.* Causam vero dubitationis dilationis subdit dicens, *Non veni ut iudicem mundum* etc. Duplex enim est adventus Filii Dei. Unus, quo venit ut salvator. Alius, quo venit ut iudex. Sed cum omnes essent in peccatis, si primo venisset ut iudex, nullum salvasset, quia omnes eramus filii irae; et ideo oportuit ut veniret primo ad salvandum credentes, et postmodum ad iudicandum et fideles et peccatores: et hoc est, quod dicit, ideo scilicet non iudico eum modo, *Quia non veni*, scilicet in primo adventu, *ut iudicem mundum*, sed ut salvificem mundum: *sup. 3. Non enim misit Deus Filium suum in mundum* etc. Consequenter cum dicit.

h Praenuntiat iudicium futurum; quasi dicat, Licet qui verba mea non custodiunt, non iudicentur modo, tamen non evadent impunes, quicumque sint illi: quia, *Qui spernit me, et non accipit verba mea*, credendo, et opere implendo, *habet qui iudicet eum.* Cuius ratio est, quia si non accipit verba eius, contemnit dictum Dei, cuius ipse est Verbum, sicut qui non obedit mandato Domini sui: *Iob 19. Fugite a facie iniquitatis* etc. *Eccles. 10. Cuncta quae fecit Deus* etc. *Isa. 30. Vae qui spernis, nonne* etc. *1. Reg. 1. Qui autem contemnunt me.* Consequenter cum dicit.

i Assignat causam dilationis iudicii. Et primo ponitur causa dilationis iudicii. Secundo assignatur sufficientia ipsius causae, ibi, *Quia ego ex me* etc. Dicit ergo: Dico quod qui est huiusmodi, habet qui iudicet eum. Quis autem hic erit, *Sermo*, inquit, *quem loquutus sum, ille iudicabit eum* et caet. quod tantum valet, ut dicit Augustinus ac si dixisset: Ego iudicabo eum in novissimo die. Seipsum quippe Christus expressit in suo sermone, seipsum annuntiavit. Ipse ergo est sermo quem locutus est, quia de se locutus est: *sup. 8. Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum* etc. quasi dicat: Hoc ipsum quod loquutus sum eis, et tamen contempserunt, iudicabit eos: *Act. 10. Hic est qui constitutus est a Deo iudex vivorum et mortuorum* etc. Sufficientiam autem causae ostendit, dicens.

k Et primo ostendit eam ex origine sermonis. Secundo ex dignitate ipsius, ibi, *Et scio quia mandatum eius* etc. Circa primum duo facit. Primo excludit falsitatem. Secundo adstruit veritatem. Falsitas quidem est, quod filius aliquid operetur, vel loquatur, vel sit a seipso tantum, et non ab alio: hoc enim esset ponere, quod Filius non sit a Patre; et hoc est quod dicit: Ideo dico, quod verbum quod ego loquutus sum, iudicabit eos, *Quia ego ex meipso non sum locutus: sup. 5. Non potest Filius a se facere quicquam.* Et *8. A me ipso non loquor.* Idem autem est ex meipso non sum loquutus, quod ego non ex me sum natus, sed ex Patre; quasi dicat, Iudicabo enim in novissimo die, in forma servi apparens: *supra 5. Potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est.* Sed tamen non iudicabo ex potestate humana, quia scilicet filius sum hominis, sed potestate divina, quia sum Filius Dei. Non ergo iudicabo ex meipso, sed Patre, ex quo virtutem iudicandi habeo. Veritatem adstruit dicens.

l Ex quibus quidem verbis, nisi pie intelligantur, patet locus duplici errori. Primo quidem, quia mandans maior est eo cui mandat. Filio ergo maior est Pater. Deinde quia illud quod datur alteri, non habebatur ab eo antequam sibi daretur: et per consequens nesciebat illud. Si ergo Pater dat mandatum Filio, sequitur quod Filius quandoque illud non habuerit, et per consequens ignoraverit; ergo est ei aliquid additum. Non igitur Filius eius est verus Deus. Ad quod sciendum est, quod omnia mandata divina sunt in mente Patris, cum ipsa mandata nihil aliud sint quam rationes agendorum. Sicut ergo in mente Patris sunt rationes omnium creaturarum, quae a Deo producuntur, quas ideas vocamus, ita et in ea sunt rationes omnium per nos agendorum. Sicut ergo a Patre derivantur in Filium, qui est sapientia Patris, rationes omnium rerum, ita et rationes omnium agendorum. Sic ergo dicit Filius, *Sed qui misit me Pater, ipse mihi dedit*, inquam Deus,

mandatum, idest per aeternam generationem communicavit, quid dicam interius, et quid loquar exterius. Et sic etiam nostrum verbum, si vera fateri volumus, ea profert, quae suggerit mens. Chrysostomus autem haec omnia, scilicet *si quis audierit* etc. aliter exponit, et planius; ut dicatur, *Audierit verba mea, et non custodierit, non iudico* etc. Dupliciter enim potest dici aliquis aliquem condemnare, vel sicut iudex, vel sicut causa condemnationis: homicidam enim condemnat ad suspendium, et iudex qui profert sententiam, et ipsum homicidium perpetratum, quod est causa suae condemnationis. Dicit ergo, *Ego non iudico eum*, idest non sum causa suae condemnationis, sed ipse: *Osee 13. Perditio tua Israel ex te*, scilicet est et erit. et hoc ideo, *Quia non veni ut iudicem mundum*, idest non sum missus ad condemnandum, sed ad salvandum. Sed numquid talis non-iudicabitur? immo, *Quia qui spernit me* etc. Quis autem sit iste qui iudicat, ostendit dicens, *Sermo quem locutus sum* etc. auditus a nobis qui stabit in ordine accusatoris, *ille iudicabit eum* etc. *infra 15. Si non venissem, et eis loquutus non fuissem* etc. Quis enim sermo quem loquutus est, iudicabit eos, ostendit dicens, *Quia ego ex meipso non sum loquutus*: quod quidem non ponitur causaliter, sed quasi materialiter; ut sit sensus: Dicis, quod sermo tuus iudicabit eum, sed quis est iste sermo? Ille scilicet quem dixi, *Quia ego ex meipso non sum loquutus*, idest quem ego loquutus sum a Patre, et ea quae mihi dedit, ut dicerem. et loquerer, alias si fuissem loquutus contrarium Patri, vel quae ab eo non habuerim, et non credidissent mihi, excusationem haberent; sed quia sic loquutus sum, certum est, quod non solum me, sed etiam Patrem meum contempserunt. Et secundum hanc expositionem hoc quod dixit, *Qui misit me Pater, ipse mihi mandatum* etc. ostendit sufficientiam causae ex parte dignitatis ipsius sermonis. Et primo ponitur eius dignitas. Secundo concluditur ipsius sermonis executio. Dignitas quidem, cum dicit, *Et scio, quia mandatum eius* etc. Est, inquam, *Vita aeterna*: *1. Ioan. ult. Hic est verus Deus, et vita aeterna* etc. Ipse enim Filius est mandatum Patris, vel, est *vita aeterna*, idest ducens in vitam aeternam: *Matth. 19. Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*. Quia ergo Pater dedit mihi mandatum, quod quidem mandatum est vita aeterna. Ego autem ad hoc veni, ut homines ducam in vitam aeternam. Ideo mandatum Patris per omnia exequor: et hoc est, quod dicit, *Quos ergo ego loquor, sicut dicit mihi* etc. Quod secundum Chrysostomum planum est: et sit sensus, *Quae ego loquor*, exterius praedicando, *sicut dixit mihi Pater sic loquor*, idest inquantum accepi notitiam ab eo, ut intelligantur de Christo secundum quod homo. Sed si intelligantur secundum Augustinum de Christo, secundum quod Filius Dei, quomodo dicit ei Pater, cum ipse sit Verbum? Ad quod dicendum, quod non ita dixit ei, quasi verba locutus sit unico Verbo suo, sed sic dixit Pater Filio, sicut generavit eum Pater, et sicut dedit ei vitam habere in semetipso: *Psal. 2. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu.*

CAPUT TERTIUMDECIMUM

LECTIO PRIMA.

Ante diem festum Paschae, sciens Iesus, quia venit hora eius, ut transeat ex hoc mundo ad Patrem, cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

b Et coena facta.

c Cum diabolus iam misisset in cor, ut traderet eum Iudas Simonis Iscariothes.

d Sciens, quia omnia dedit ei Pater in manus, et quia a Deo exivit, et ad Deum vadit.

LECTIO PRIMA.

Supra Evangelista posuit quasdam occasiones passionis et mortis Christi; in parte ista ostendit, quomodo Christus discipulos suos praeparat ante suam passionem. Et primo ostendit, quomodo informavit eos exemplo. Secundo quomodo confortavit verbo: et hoc *infr. 14. cap. Non turbetur cor vestrum*. Tertio quomodo praemunivit eos orationum suffragio, *infr. 17. Haec locutus est Iesus, et sublevatis oculis*. Circa primum duo facit. Primo ponit exemplum, quod Christus praebuit suis discipulis imitandum. Secundo discipulorum defectum, qui nondum erant idonei ad sequendum, ibi, *Cum haec dixisset Iesus turbatus est*. Circa primum tria facit. Primo ponit exemplum. Secundo subdit exempli utilitatem, ibi, *Venit ergo ad Simonem* etc. Tertio ad imitandum inducit, ibi. *Postquam ergo lavit* etc. Circa primum duo facit: Primo proponit Christi exemplum, dantis affectum. Secundo innuit factum in quo dedit exemplum, ibi, *Et coena facta* etc. Circa primum tria tanguntur. Primo quidem festum praesens. Secundo mors Christi imminens. Tertio Christi dilectio fervens. Festum praesens Pascha erat: et hoc est quod dicit, *Ante diem festum Paschae* etc. Hic notandum est, quod hoc nomen Pascha quidam dicunt esse Graecum, ita quod dicatur a passione, quasi inde festum istud vocetur Pascha, quia tunc celebratur passio Dominica: et quidem concordat cum Graeco: nam Pascha in Graeco idem est quod pati. Prima autem origo huius vocabuli ex Hebraeo habetur: Pascha enim dicitur quasi phase, idest transitus Domini, ut dicitur *Exo. 12*. Interpretatur autem hic isto modo Evangelista propter duplicem transitum Unum qui praecessit, scilicet angeli percutientis primogenita Aegypti, et salvantis primogenita Hebraeorum. Alium qui sequitur filiorum Israel transeuntium mare rubrum; et ideo bene factum est, ut vocetur Pascha festum istud. Et sic possumus dicere, quod Pascha nostrum habet significationem utriusque linguae, Hebraeae scilicet et Graecae, quia in ipsa passione Domini fuit transitus Christi ex hoc mundo ad Patrem: *Act. 10. Pertransivit benefaciendo et sanando*. Item transitus omnium nostrum, sequendo Christum, vel per poenitentiam: et

martyrium, secundum illud *Ps. 65. Transivimus per ignem et aquam* etc. Vel mentis desiderio ad coelestia anhelando, secundum illud *Eccl. 14. Transite ad me omnes qui concupiscitis me* etc. Hoc autem quod dicit, *Diem festum*, anthonomastice dicitur : nam, ut legitur *Exo. 13.* tres dies anni solemnes erant, in quibus Iudaei convenire debebant in locum quem elegerat Dominus, scilicet phase, quando immolabatur Pascha, et Penthecosten, et festum Tabernaculorum, scilicet Scenophegiae; sed dies Paschae inter alios celeberrimus erat. Sed dubium hic incidit de hoc quod dicit, *Ante diem festum Paschae :* nam dies festus Paschae dicitur ille dies in quo immolabatur agnus, quod erat luna quartadecima. Cum ergo dicat, quod hoc fuit ante diem festum Paschae, videtur quod hoc fuerit factum luna tertiadecima, quae praecedebat quartamdecimam lunam; quod quidem Graeci sequentes, dicunt quod Dominus passus est luna quartadecima, quando Iudaei suum Pascha celebrare debebant; et ideo Dominus sciens sibi imminere passionem, praevenit celebrationem Paschae, et in praecedenti die celebravit Pascha suum, ante festum Paschae iudaeorum. Sed quia *Exo. 14.* praecipitur ut a decimaquarta die ad vesperam usque ad vigesimamprimam diem mensis non inveniretur fermentum apud Hebraeos; dicunt ulterius, quod Dominus confecit non in azymis, sed in fermentato, *Nam ante diem festum Paschae*, idest tertiadecima luna inveniebatur fermentatum apud Hebraeos. Huic autem sententiae tres alii Evangelistae contrariantur : nam ipsi dicunt, scilicet Matthaeus *26.* Marcus *14.* et Lucas *22.* quod hoc fuit prima die azymorum, quando debebat immolari Pascha. Ex quo sequitur, quod coena Domini eo die facta fuit, quo immolabatur Pascha Iudaeorum. Ad quod quidem Graeci respondent dicentes, alios Evangelistas non vere narrasse hoc factum; et ideo Ioannes qui ultimum evangelium scripsit, eos correxit. Sed haereticum est dicere, quod aliquod falsum, non solum in evangeliis, sed etiam in quacunque Canonica Scriptura inveniatur. Et ideo necessarium est dicere, quod omnes Evangelistae dicunt idem, et in nullo discordant. Ad huius igitur evidentiam sciendum est, quod sicut habetur *Lev. 23.* solemnitates Iudaeorum incipiebant a vespera praecedentis diei: cuius ratio est, quia numerabant dies secundum lunam quae de sero primo apparet: unde et diem computabant de uno sero in alium; et sic apud eos solemnitas Paschae incipiebat a vespera praecedentis diei, et terminabatur in vespere diei Paschae, sicut et apud nos festa celebrantur. Sic ergo aliquid factum apud nos in vigilia Natalis Domini potest dici factum esse in festo Natalis: quem quidem modum servantes alii Evangelistae, dixerunt coenam esse factam primo die azymorum, quia facta fuit die praecedenti ad vesperam, qui iam pertinebat ad primum diem azymorum. Ioannes autem Evangelista hic diem festum Paschae accipit pro illo die qui totus celebris erat, non autem pro illo, cuius vespere solum erat celebre, qui erat dies praecedens Pascha: et ideo dicit, *Ante diem festum Paschae.* Patet ergo, quod coena Domini facta est luna quartadecima ad vesperam. Mors autem Christi imminens erat transitus eius ex hoc mundo per passionem : et quantum ad hoc dicit, *Sciens Iesus, quia venit hora eius:* nam illa solemnitas Iudaeorum figura erat passionis Christi: *Omnia enim in figura contingebant illis*, *1. Cor. 10.* et ideo statim ponit veritatem, scilicet passionem Christi, et quasi exponens, quod Pascha dicatur a phase, idest transitu, mentionem facit de transitu, *Ut transeat*, inquit, *ex hoc mundo ad Patrem.* Ubi tria ponit circa passionem Christi. Primo, quod fuit praevisa. Secundo quod fuit congrua. Tertio quod fuit promotiva et exaltativa. Praevisa quidem fuit, non casualis: et quantum ad hoc dicit, *Sciens Iesus;* quasi dicat, Non invitus, non inscius, sed, *Sciens*, et voluntarius passus est etc. *infra 18. Sciens Iesus omnia quae ventura erant.* E converso dicitur de nobis: *Eccl. 8. Multa hominis afflictio nescit praeterita, et quae ventura sunt, nullo modo scire potest* etc. Congrua autem fuit quantum ad tempus ; et quantum ad hoc dicit, *Quia venit hora eius*, idest ipse dies Paschae, quo transiret per crucem: *Eccles. 8. Omni negotio tempus est, et opportunitas.* Haec est hora illa, de qua dicitur *supra 2. Nondum venit hora mea.* Nec est intelligenda hora ista fatalis, quasi subiecta cursui et dispositioni stellarum, sed determinata dispositione, et providentia divina. Ideo, inquam, determinata in Pascha Iudaeorum, quia congruebat solemnitati Iudaeorum, ut veritas sequatur figuram, dum quando Agnus qui figurabat Christum, immolaretur Christus, qui est vere Agnus Dei : *sup. 1. Petri 1. Non corruptibilibus auro vel argento* etc. *sed pretioso sanguine Agni immaculati* etc. Congruebat etiam negotiis: iam enim Christus clarificatus erat: *infr. eod. Nunc clarificatus est filius hominis* etc. Iam Patrem manifestaverat mundo : *infr. 17. Pater manifestavi nomen tuum* etc. Restabat ergo ut consummaret opus passionis, et humanae redemptionis, de quo dicitur *infr. 19. Consummatum est.* Et sequitur, *Inclinato capite, emisit spiritum.* Promotiva fuit passio Christi, et exaltativa, et non oppressiva: quia, *Ut transeat ex hoc mundo ad Patrem*, idest faciendo humanam naturam participem paternae gloriae: *infra 14. Ascendo ad Patrem meum* etc. Non autem intelligendum est, quod transeat de loco ad locum, cum Deus Pater non comprehendatur loco: *Hierem. 23. Coelum et terram ego impleo;* sed sicut Christus dicitur venisse de Patre, non eum deserendo, sed assumendo naturam inferiorem similem nobis, ita et intantum dicitur ad eum rediisse, inquantum etiam secundum humanitatem factus est consors paternae gloriae : *Roma. 6. Quod autem vivit, vivit Deo: Philip. 2. Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus* etc. Consequenter cum dicit, *Cum dilexisset suos* et caete. commendatur fervens Christi dilectio : et hoc quantum ad quatuor. Primo quantum ad hoc quod fuit praeveniens, secundum illud *1. Io. 4. Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos:* et quantum ad hoc dicit, *Cum dilexisset* etc. quasi antea, Dilexit, inquam, antequam crearet: *Sap. 2. Diligis omnia quae sunt* etc. Dilexit antequam vocaret: *Hier. 31. In charitate perpetua dilexi te* etc. Dilexit antequam redimeret: *infra eod. Maiorem charitatem nemo habet* etc. Secundo commendatur eius dilectio

quantum ad hoc quod fuit congrua, quia *dilexit suos*. Ubi sciendum est, quod secundum quod aliqui diversimode sunt sui, secundum hoc a Deo diversimode diliguntur. Sunt autem aliqui sui tripliciter. Primo ratione: et hos diligit conservando eis bona naturae: *supra 1. In propria venit, et sui* per creationem *eum non* etc. Aliqui vero sunt sui dedicatione, qui scilicet dati sunt a Deo Patre per fidem: *infra 17. Tui erant, et mihi eos dedisti* etc. et hos diligit conservando in bonis gratiae. Aliqui vero sunt sui speciali devotione: *1. Paralip. 11. Tui sumus o David* etc. et hos diligit specialiter consolando. Tertio commendatur dilectio Christi quantum ad hoc quod fuit necessaria, quia *dilexit suos, qui erant in mundo*, nam aliqui sunt sui qui iam erant in gloria Patris, quia etiam antiqui patres sui erant, inquantum speraverunt liberari per eum: *Deut. 33. Omnes sancti in manu illius sunt* etc. Sed isti non tantum indigent huiusmodi dilectione, quantum hi qui erant in mundo; et ideo dicit, *Qui erant in mundo*, corpore scilicet, sed non mente. Quarto commendatur quantum ad hoc quod fuit perfecta; unde dicit, *In finem dilexit eos*. Finis autem dicitur dupliciter: quia finis intentionis, et finis executionis. Illud quidem est finis intentionis ad quod nostra ordinatur intentio; et huiusmodi finis debet esse vita aeterna, secundum illud *Rom. 6. Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam*. Iterum finis huiusmodi Christus debet esse: *Rom. 10. Finis legis Christus* et caet. Et haec duo sunt unus finis: quia nihil est aliud vita aeterna, quam fruitio Christi secundum divinitatem: *infra 17. Haec est vita aeterna* etc. Secundum hoc ergo dicit, *In finem dilexit eos*, idest ut perduceret in se finem, vel in vitam aeternam, quae nihil aliud est: *Hier. 31. In charitate perpetua dilexi te, propterea* etc. Illud autem est finis executionis, quod est terminus rei; et sic mors potest dici finis, ut dicatur, *In finem dilexit eos*, quod idest, in mortem, quod potest habere triplicem sensum. Uno modo secundum Augustinum, ut quodam humano modo dicatur, Christus dilexit suos usque ad mortem tantum, et non ultra; sed hic sensus est falsus, absit enim, ut dilectionem morte finierit, quae non est in morte finita. Alio modo potest intelligi, ut ly *in* indicet causam; et sic est sensus, *in finem dilexit eos*, idest usque ad mortem illum dilectio ipsorum perduxit: *Ephes. 5. Dilexit nos, et tradidit* etc. Tertio modo potest intelligi, ut sit sensus *in finem*, idest cum multa signa dilectionis ostenderit eis ante, *in finem*, idest circa mortem, maioris eis signa dilectionis ostendit: *infra 16. Haec ab initio vobis non dixi* etc. quasi diceret: Non tunc necessarium fuit vobis, ut ostenderem quantum vos diligerem, nisi in recessu, ut sic amor, et memoria mei in cordibus vestris profundius imprimeretur. Consequenter cum dicit.

b Innuit factum, in quo dabat exemplum. Et primo describit horam facti. Secundo subdit dignitatem facientis, ibi, *Sciens itaque Iesus quod omnia dedit ei Pater* etc. Tertio prosequitur de facti humilitate, ibi, *Surgit a coena*. Tempus autem describit ex duobus: ex uno quod pertinebat ad eius charitatem, et ex alio quod exaggerabat Iudae iniquitatem, ibi, *Cum diabolus iam misisset in cor* etc. Dicit ergo quantum ad primum, *Et coena facta*. Ubi sciendum est, quod aliter dicitur esse factum in permanentibus, et aliter in successivis. In permanentibus autem dicitur aliquid esse factum, quando pervenit ad perfectionem propriae speciei, et formae, sicut domus dicitur esse facta, quando habet propriam formam; in successivis vero dicitur aliquid esse factum, quando iam est consummatum, sicut mundus factus esse dicitur, quando completus. Hoc etiam modo aliquid factum esse dicitur, quando accipit propriam speciem. Cum ergo dicit, *Et coena facta*, non intelligendum est, quod coena fuerit completa et peracta: quia postquam lavit pedes discipulorum, recubuit, et bucellam tradidit Iudae. Est ergo intelligendum, *Coena facta*, idest parata et ad propriam speciem iam perducta, iam enim coenare inceperant, et postea surrexit; unde inter coenandum lavit pedes discipulorum. De ista coena habetur *Lucae 14. Homo quidam fecit coenam magnam*. Differt autem prandium a coena: prandium enim dicitur, quod fit in prima parte diei; coena vero, quae fit in ultima. Sic ergo spiritualis refectio dicitur prandium, secundum quod congruit incipientibus; coena vero, secundum quod congruit perfectis. Consequenter cum dicit.

c Describit tempus ex eo quod exaggerat iniquitatem proditoris: quod quidem describit Evangelista propter duo. Primo quidem, ut ostendatur magis iniquitas Iudae, qui inter tot charitatis indicia, et tot humilitatis officia, tantam iniquitatem committere cogitabat: *Psal. 40. Qui manducabat panes meos* etc. Secundo vero, ut reddatur magis admirabilis charitas Christi, qui licet hoc sciret, tamen ei charitatis et humilitatis praebens officium, eius pedes lavit: *Psalm. 119. Cum his qui oderunt pacem*. Sed nunquid diabolus aliquid mittere potest in cor hominis? Videtur quod sic. *In Psal. 77.* enim dicitur: *Immissiones per angelos malos*. Sed ad hoc dicendum, quod id dicitur esse in corde hominis, quod est in cogitatione et voluntate eius; unde quod hic dicitur, *Cum iam misisset in cor* etc. intelligendum est, idest in voluntate eius. Sed sic mittere in cor potest esse dupliciter: directe; et sic solus ille potest aliquid mittere in cor hominis, qui habet potestatem movendi interius voluntatem eius; et hoc potest solus Deus. Et ideo solus ipse potest directe in voluntatem hominis imprimere: *Proverb. 27. Cor Regum in manu*, idest in potestate Domini etc. Quia vero voluntas movetur ab exteriori obiecto sicut a bono apprehenso; inde est, quod qui suggerit aliquid esse bonum, dicitur illud mittere in cor hominis, indirecte faciendo ipsum apprehendere aliquid ut bonum, ex quo voluntas movetur. Sed hoc contingit dupliciter: quia aut suggerendo exterius; et hoc modo etiam homo potest in cor aliquid mittere: aut suggerendo interius, et hoc modo immittit diabolus: nam vis imaginativa cum sit corporalis, quando Deus permittit, subiecta est potestati daemonis. Unde sive vigilando, sive dormiendo, format in ea aliquas species, ex quibus apprehensis movetur voluntas hominis ad aliquid appetendum. Sic ergo immittit diabolus in cor hominis, non directe per modum moventis, sed indirecte per modum suggerentis. Consequenter cum dicit.

d Agit de dignitate facientis; quia *Eccl. 3.* dicitur: *Quanto maior es, humilia te.* Ideo Evangelista dicturus de Christi humilitate praemittit eius maximam dignitatem: et hoc quantum ad quatuor. Primo quantum ad scientiam; et quantum ad hoc dicit, *Sciens quia omnia* etc. talia enim sunt spiritualia dona, quod data non ignorantur: *1. Corinth. 2. Nos spiritum non huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus* etc. et ideo Christus sciebat ea quae sibi data erant a Deo. Hoc autem ideo dicit, ut humilitas magis sit commendabilis. Quandoque enim contingit, quod aliquis magnae dignitatis est, et tamen propter simplicitatem suam dignitatem suam non recognoscit. Talia ergo si faceret aliquid humile, non reputaretur sibi ad magnam laudem, secundum illud *Cant. 1. Ignoras te pulcherrima* etc. Sed si aliquis cognoscit suae dignitatis statum, et tamen affectus eius ad humilia inclinatur, eius humilitas est commendanda; et ideo dicit Evangelista, *Sciens, quia omnia;* tamen non omisit quae humilia sunt facere. Secundo quantum ad potestatem, *quia omnia dedit ei Pater in manus,* idest in potestate eius dedit Deus Christo homini ex tempore, quae tamen fuerant in potestate Filii ab aeterno: *Matth. ult. Data est mihi omnis potestas in coelo, et in terra* etc. Dicit autem, *Omnia dedit ei Pater in manus,* propter duo, ut ostendat quod Christus non invitus patiebatur: nam omnia erant in manu eius, idest in potestate, manifestum est, quod eius adversarii inde nihil ei contra eius voluntatem facere poterant. Secundo quia quando aliquis parvi momenti exaltatur, de facili superbit, nec aliquid humile facit, ne videatur derogare suae dignitati; sed qui in magno statu existens exaltatur, non negligit humilia: et ideo de dignitate Christi mentionem facit. Tertio quantum ad nobilitatem eius; et quantum ad hoc dicit, *Quia a Deo exivit* etc. *Sap. 5. Contubernium habens.* Quarto quantum ad sanctitatem, *quia ad Deum vadit.* In hoc est sanctitas hominis, quod ad Deum vadat. Et hoc ideo ponit infra, quia ex quo ipse ad Deum vadit, proprium est sibi alios ad Deum reducere, quod quidem specialiter fit per humilitatem et charitatem; et ideo humilitatis et charitatis sis exemplum praebuit.

LECTIO II.

Surgit a coena: et ponit vestimenta sua, et cum accepisset linteum, praecinxit se.

b Deinde misit aquam in pelvim, et coepit lavare pedes discipulorum, et extergere linteo quo erat praecinctus.

c Venit ergo ad Simonem Petrum: Et dixit ei Petrus: Domine, tu mihi lavas pedes?

d Respondit Iesus, et dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea.

e Dixit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes in aeternum.

f Respondit ei Iesus: Si non lavero te, non habebis partem mecum.

g Dixit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed et manus, et caput.

h Dixit ei Iesus: Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus.

i Et vos mundi estis, sed non omnes.

k Sciebat enim quisnam esset, qui traderet eum. Propterea dixit, non estis mundi omnes.

LECTIO II.

Postquam Evangelista commendavit Christi maiestatem; hic commendat eius humilitatem, quam ostendit in pedum ablutione. Et primo praemittitur praeparatio Christi ad humilitatis obsequium. Secundo describitur ipsum obsequium, ibi, *Deinde misit aquam* et caet. Circa primum sciendum est, quod Christus in humilitatis obsequio se ministrum exhibet, secundum illud *Matth. 20. Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare* etc. Ad bonum autem ministrum tria requiruntur. Primo, quod sit circumspectus ad omnia videnda, quae deesse possunt ministerio; et hoc maxime impediretur, si sederet vel iaceret: unde ministrorum est stare; et ideo dicit, *Surgit a coena: Lucas 22. Quis maior est qui recumbit, an qui ministrat?* Secundo, quod sit expeditus ut possit omnia congrue peragere, quae necessaria sunt ministerio; et ad hoc multum impedit vestium multitudo; et ideo Dominus *ponit vestimenta sua:* quod quidem significatum est *Gen. 18.* quod Abraham elegit expeditos vernaculos. Tertio, quod sit promptus ad serviendum, ut scilicet omnia habeat quae ad ministerium necessaria sunt: *Lucas 10.* dicitur de Martha, quod satagebat circa frequens ministerium. Et inde est, quod Dominus cum accepisset linteum, praecinxit se, ut sic paratus esset, non solum ad lavandum pedes, sed etiam ad tergendum: ex quo universum concutiat tumorem, dum is qui ad Deum vadit, et a Deo exivit, pedes lavit. Mystice autem potest hoc factum ad duo referri, scilicet ad incarnationem Christi, et ad passionem eius: si quidem referatur ad incarnationem, sic tria hic accipiuntur de Christo. Primo quidem voluntas subveniendi humano generi, in hoc quod *surgit a coena:* nam Deus quamdiu patitur nos tribulari, residere videtur; sed cum nos a tribulatione eripit, videtur exurgere: *Psal. 43. Exurge Domine, adiuva nos.* Secundo exinanitio eius, non quidem quod suae dignitatis maiestatem deponeret, sed eam occultaret, parvitatem assumendo: *Isai. 45. Vere tu es Deus absconditus:* et hoc signatur in hoc quod ponit vestimenta sua: *Philip. 2. Exinanivit semetipsum* et caet. Tertio assumptio nostrae mortalitatis in hoc quod *praecinxit se linteo: Philip. 2. Formam servi accipiens* etc. Si vero referatur ad passionem Christi, tunc ad literam vestimenta deposuit, quando milites exuerunt eum, et super vestem suam miserunt sortem: *infra 19. Tunc etiam linteo praecinctus est in sepulcro.* In passione etiam deposuit vestimenta nostrae mortalitatis, et assumpsit linteum, idest candorem immortalitatis: *Ro. 6. Christus resurgens ex mortuis* etc. Consequenter cum dicit.

b Ponit Christi obsequium. In quo commendatur eius humilitas quantum ad tria. Primo quidem quantum ad obsequii genus, quod fuit valde humile, ut

Dominus maiestatis se ad lavandum pedes servorum inclinaret. Secundo quantum ad obsequii multitudinem, quia misit aquam in pelvim, lavit pedes, et tersit etc. Tertio quantum ad faciendi modum, quia non per alios, nec aliorum subsidio, sed per seipsum: *Eccl. 13. Quanto maior es, humilia te* etc. Mystice autem per haec tria possunt intelligi. Nam primo per hoc quod aquam misit in pelvim, signatur effusio sanguinis eius in terram: sanguis enim Iesu aqua dici potest, quia habet vim ablutivam: *Apoc. 1. Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo.* Et inde est, quod simul exivit aqua et sanguis de latere eius, ut daretur intelligi, quod sanguis ille peccatorum ablutivus esset. Vel per aquam potest intelligi passio Christi: nam in Scriptura aqua tribulationes significat: *Psal. 68. Salvum me fac Deus, quoniam intraverunt aquae usque ad animam meam*, idest tribulationes. *Misit* ergo *aquam in pelvim*, idest memoriam passionis fidelium animabus impressit, per fidem et devotionem: *Thren. 3. Recordare paupertatis meae* et caet. Secundo per hoc quod dixit, *Et coepit lavare*, insinuatur humana imperfectio: nam Apostoli post Christum perfectiores erant, et tamen lotione indigebant, aliquas habentes immunditias, ut sic detur intelligi, quod quantumcumque homo sit perfectus, nihilominus tamen magis perfici indiget, et aliquas immunditias contrahit, secundum illud *Proverb. 20. Quis potest dicere, mundum est cor meum?* etc. Sed tamen huiusmodi immunditias habent in pedibus tantum: quidam autem non solum in pedibus, sed etiam totaliter sunt infecti: illi enim totaliter terrenis immunditiis sordidantur, qui supra eas iacent: unde qui totaliter et secundum affectum, et secundum sensum amori terrenorum inhaerent, totaliter immundi sunt. Sed illi qui stant, idest mente et desiderio tendunt ad caelestia, immunditiam contrahunt solum in pedibus: sicut enim hominem stantem oportet ad minus pedibus terram contingere, ita quamdiu vivimus in hac vita mortali, quae rebus terrenis ad sustentationem corporis indiget, ad minus ex parte sensualitatis aliquid contrahimus. Et ideo Dominus praecepit discipulis *Lucae 9.* quod excuterent pulverem de pedibus eorum. Dixit autem *Coepit lavare*, quia ablutio affectuum terrenorum hic incipit, et in futuro consummatur: tunc enim implebitur, quod dicitur *Isa. 35. Via sancta vocabitur.* Sed attendendum secundum Origenem, quod discipulorum pedes imminente passione coepit lavare, quia si diu ante lavisset eos, fuissent iterum sordidati. Unde tunc incoepit, quando post modicum abluturus erat eos aqua Spiritus sancti, scilicet post passionem: *Actu. 1. Vos autem baptizamini Spiritu sancto non post multos hos dies.* Sic ergo apparet sanguinis eius effusio per hoc quod misit aquam in pelvim, et peccatorum nostrorum ablutio per hoc quod coepit lavare pedes discipulorum. Apparet tertio poenarum nostrarum in seipso susceptio: non enim solum maculas nostras lavit, sed poenas pro eis debitas in seipso assumpsit: non enim poenae et poenitentiae nostrae sufficerent, nisi fundarentur in merito et virtute passionis Christi: quod quidem apparet in hoc quod extersit pedes discipulorum linteo, scilicet corporis sui: *1. Pet. 2. Peccata pertulit in corpore suo.* Consequenter cum dicit.

e Ponit exempli utilitatem per quamdam concertationem discipuli et magistri. In qua quidem concertatione Dominus ostendit de isto exemplo. Primo quid sit mysticum, et quid sit necessarium, ibi, *Dixit ei Petrus: Non lavabis* et caet. Secundo, quid sit congruum, ibi, *Dixit ei Simon Petrus: Domine non tantum* et caet. Circa primum duo facit. Primo ponitur occasio verborum Christi. Secundo ipsa verba Christi subduntur, ibi, *Respondit Iesus, et dixit ei*, et caet. Occasio quidem verborum Christi fuit recusatio Petri, recusantis suscipere humilitatis exemplum: et hoc est quod dicit, *Venit ergo ad Simonem Petrum* etc. Quod quidem tripliciter exponitur. Primo quidem secundum Origenem, quod Dominus coepit lavare ab ultimis; et hoc ideo, quia sicut medicus plurimorum aegrorum intentus curae, ab his, qui magis indigent propriam curam incipit, sic et Christus, qui pedes abluit discipulorum foedos, exorditur ab his, qui erant magis foedi, et sic venit ad Petrum quasi minus aliis indigentem: *Matth. 20. Incipiens a novissimis* etc. Et hoc quidem sonare videntur verba Evangelii, *Coepit lavare pedes discipulorum*; et postmodum sequitur, *Venit ergo ad Simonem* etc. Ex quo videtur, quod prius lavit pedes aliorum. Si vero quaeratur quare Petrus hoc prae aliis recusavit, respondit Origenes, quia hoc fecit propter nimium fervorem amoris quem habebat ad Christum. Alii vero discipuli cum timore quodam reverebantur Christum, et ideo absque discussione omne factum sustinebant; Petrus vero eis ferventior, secundum illud *Io. ult. Simon Iona diligis me plus his* etc. ex amore fiduciam assumens, ferre recusat factum, et causam inquirit: *Eccl. 6. Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi coaequalis* etc. Et ideo Petrus invenitur in Scriptura frequenter inquirere, et prompte proferre, quae sibi meliora videntur. Secundo exponitur secundum Chrysostomum, ut scilicet Christus incoeperit prius lavare pedes a primis Apostolorum; sed quia proditor ille stultus erat, et superbus, scilicet Iudas, prior ad pedum ablutionem recubuit ante Petrum: nullus enim aliorum ausus fuisset Petrum praevenire. Unde de Iuda loquitur Evangelista, dicens, *Coepit lavare pedes discipulorum*, scilicet Iudae, qui quidem utpote superbus et stultus in nullo renisus est, nec recusavit ferre, quod Dominus faciebat. Sed postquam venit ad Petrum, qui reverebatur, et diligebat magistrum, cum timore recusat, et causam facti inquirit; et simile fecisset quilibet aliorum. Tertio vero exponitur secundum Augustinum, quod ex verbis Evangelistae non debemus intelligere, quod Dominus laverit prius pedes aliis discipulis, et postmodum venerit ad Petrum, sed quod Evangelista secundum consuetudinem suam primo ponit factum, et postmodum narrat ordinem facti, sicut et *supra 6.* facit. Unde primo insinuat totum factum, scilicet quod lavit pedes discipulorum, et postmodum si quaeratur, quomodo factum fuit, dicit, quod primo venit ad Simonem Petrum. Et ideo primo ipse recusavit dicens, *Domine tu mihi lavas pedes?* Quae quidem verba magnum pondus habent. *Domine*, inquit, *tu* qui es Filius Dei vivi, *mihi lavas pedes?* qui sum Simon Bariona, idest Simon Iona, *Matth. 12.* Item *Domine tu*, qui es Agnus incontaminatus, speculum sine macula, et candor lucis aeternae, *mihi lavas pedes*, qui homo pecca-

tor sum, secundum illud *Lucae 5. Exi a me, quia homo peccator sum. Domine tu*, qui es creator, *mihi lavas pedes*, qui sum creatura et modicae fidei? Haec dicebat Petrus territus ex consideratione maiestatis Christi, secundum illud *Abac. 1. Consideravi opera tua, et expavi.* Consequenter eum dicit.

d Ponuntur verba Christi, ex quibus ostenditur factum illud esse mysticum; unde dixit ei, *Quod ego facio* etc. Quod quidem factum exemplum est, et mysterium. Exemplum quidem humilitatis exhibendae: *infra eod. Exemplum enim dedi vobis* etc. mysterium autem interioris mundationis: *infra eo. Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet* etc. Dupliciter ergo potest intelligi hoc quod dicit, *Quod ego facio.* Uno modo, *Quod ego facio*, idest quomodo ego facio in exemplum, *tu nescis modo*, idest non intelligis; *scies autem postea*, tunc scilicet, quando exposuit eis dicens, *Scitis quid ego fecerim vobis? infra eodem.* Alio modo. *Quod ego facio* etc. idest hoc mysterium est, et secretum est, et significat interiorem mundationem, quae non potest fieri nisi per me, quod *non intelligis modo. Scies autem postea*, scilicet recipiens Spiritum sanctum: *infra 16. Multa habeo vobis dicere* etc. Consequenter eum dicit.

e Ostendit factum illud esse mysticum. Et primo ponit verba Petri praestantia occasionem verbis Christi. Secundo subiungit Christi verba. Dicit ergo primo Petrus, *Non lavabis mihi pedes in aeternum*, idest nunquam; quasi diceret: Absit a me, ut hoc sustineam a Magistro, Domino, et Deo meo. Et licet Petrus hoc ex zelo faceret, eius tamen zelus indiscretus et inordinatus erat: *Rom. 10 Zelum Dei habent, sed non secundum scientiam*; qui quidem zelus inordinatus erat propter tria, quia recusat quod utile erat et necessarium: nam sicut dicitur *Rom. 8. Quid oremus, sicut oportet nescimus:* et ideo indiscrete recusamus recipere, quod Deus nobis largitur, etiam si contrarium videatur. Sic etiam et Paulus petebat remotionem stimuli, *2. Cor. 2.* qui tamen ei utilis erat. Item, quia videtur quandam irreverentiam ad Christum importare, in hoc quod eius ordinationem infringere vult. Item, quia videtur vergere in derogationem sociorum, dum quod alii secundum Origenem a Christo absque contradictione susceperant, ipse recipere recusabat, dicens, *Non lavabis mihi pedes* etc. et ideo redarguit eum Dominus dicens.

f Quod quidem ad duo referri potest, videlicet ad factum, quod Christus faciebat, et ad signatum eius. Sed si quidem referatur ad signatum, tunc planum est, quod dicitur: nullus enim aeternae haereditatis particeps fieri potest, et Christi cohaeres, nisi spiritualiter sit mundatus: quia hoc dicitur *Sapien. 8. Nihil coinquinatum intrabit: in Psal. 14. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo?* Et respondens subdit: *Innocens manibus* etc. quasi ergo dicat: *Si non lavero te*, non eris mundus: et si non es mundus, *Non habebis partem mecum.* Sed si referatur ad factum, tunc dubium est, utrum haec ablutio sit de necessitate salutis. Ad quod dicendum est, quod sicut quaedam sunt prohibita, quia mala, et quaedam mala, quia prohibita; ita quaedam sunt praecepta, quia necessaria, et quaedam necessaria, quia praecepta. Hoc ergo ablutionis factum, de quo Dominus dicit, *Si non lavero te* etc. in se consideratum non est necessarium ad salutem; sed supposito, quod mandetur a Christo, iam factum est necessarium: *1. Reg. 15. Melior est obedientia, quam victimae, et ira quasi scelus* etc.

g Hic ostendit factum illud esse congruum. Et ponuntur primo verba Petri. Secundo subditur responsio Christi. Sed in verbis Petri insinuatur ferventissimus amor eius ad Christum: nam *supra*, quando Dominus dixit ei, *Quod ego facio, tu nescis modo*, dederat ei intelligere hoc factum utile fore; tamen hac utilitate neglecta induci non poterat ad pedum ablutionem recipiendam; sed quando Dominus comminatus est separationem suam ab ipso dicens, *Non habebis partem mecum*, non solum ad illa, sed ad ulteriora recipienda se obtulit, dicens, *Domine non tantum pedes* etc. In hac enim responsione territus totum se offert ad abluendum amore turbatus, et timore. Ut enim legitur in itinerario Clementis, Petrus adeo afficiebatur ad Christi corporalem praesentiam quam ferventissime dilexerat, quod post Christi ascensionem eum dulcissimae praesentiae, et sanctissimae conversationis memor erat, totus resolvebatur in lacrymas, ita ut genae eius viderentur adustae. Sciendum est autem, quod in homine tria sunt: caput, quod est summum; pedes, qui sunt infimi; manus, quae sunt mediae: et similiter in interiori homine, scilicet in anima, est caput, ratio scilicet superior, quae animae inhaeret Deo: *1. Cor. 2. Caput mulieris vir*, idest superior ratio; manus autem, idest inferior ratio, quae vacat operibus activae; pedes autem sunt sensualitas. Sed Dominus sciebat discipulos suos mundos quantum ad caput, quia Deo coniuncti erant per fidem et charitatem: et quantum ad manus, quia eorum sancta opera; sed quantum ad pedes aliquos affectus terrenorum ex sensualitate habebant. Petrus autem timens Christi comminationem, consentit non solum ad ablutionem pedum, sed etiam manus et capitis, dicens, *Domine, non tantum pedes* etc. quasi dicat: Nescio, an indigeam ablutione manus et capitis, nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus etc. et ideo paratus sum lavare non tantum pedes, idest affectus inferiores: *Cantic. 5. Lavi pedes meos* etc. *sed et manus*, idest opera: *Psal. 25. Lavabo inter innocentes manus meas* etc. *et caput*, idest rationem superiorem: *Matt. 6. Faciem tuam lava.* Consequenter eum dicit.

h Ponitur responsio Domini. Et primo dat quoddam generale documentum. Secundo adaptat illud ad propositum, ibi, *Et vos mundi estis* etc. Tertio Evangelista exponit verba Christi, ibi, *Sciebat enim* etc. Dicit ergo primo, *Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus*, supple praeter pedes, quibus terram tangit. Per quod datur intelligi, quod Apostoli iam baptizati erant: dicit enim, *Qui lotus est* etc. et postea subdit. *Vos mundi estis* etc. quia scilicet baptizati erant. Sed quidam dicunt, quod baptizati erant solum baptismate Ioannis: quod non videtur verum, quia sic non erant loti, nam baptisma Ioannis non mundabat interius a culpa. Et ideo dicendum, quod baptizati erant baptismo

Christi secundum Augustinum. Et si obiicis, quod non baptizabat, sed discipuli eius, ut dicitur *supra 4.* Dico, quod non baptizabat turbas, sed discipulos suos sibi familiares et domesticos baptizavit. Sed cum baptismus abstergat etiam sordes pedum, videtur quod qui lotus est, idest baptizatus, non indiget nisi ut pedes lavet. Sed ad hoc dicendum, quod si statim post baptismum transirent de mundo, non ullque indigerent hac ablutione: quia cum sint mundi toti, statim evolarent. Sed qui post baptismum vivunt, in hac vita mortali non possunt ad tantum culmen perfectionis ascendere, quin etiam inordinati motus sensualitatis de affectibus terrenis insurgant. Et ideo oportet, quod pedes lavent, vel per martyrium, quod est baptismus sanguinis: vel per poenitentiam, quae est baptismus flaminis, ut evolare possint. Consequenter eum dicit.

i Adaptat Dominus ad propositum generale documentum. Sed si mundi erant; quare iterum Dominus eos abluebat? Ad quod Augustinus dicit, quod mundi erant quantum ad manus et caput, sed indigebant quantum ad pedes. Chrysostomus vero dicit, quod mundi erant non quidem simpliciter, quia nondum mundi erant ab immunditia originali, cum nondum Christus passus esset, nondum solutum esset pretium nostrae redemptionis; sed quantum ad quid mundi erant, scilicet ab erroribus Iudaeorum. Origenes vero dicit, quod mundi erant, sed adhuc maiori mundatione opus erat, quia semper ratio aemulari debet charismata meliora, semper debet virtutum alta conscendere, iustitiae candore nitescere: *Apoc. ult. Qui sanctus est, sanctificetur adhuc. Sed non omnes*, quia unus eorum, et caput, et manus immundas habebat. Et ideo consequenter Evangelista ponit verba Domini, dicens.

k Quasi dicat: Ideo dixit, *Non omnes*, quia sciebat immunditiam Iudae proditoris. Duo enim hominem universaliter emundant, scilicet eleemosyna, et misericordia in pauperes: *Luc. 11. Date eleemosynam* etc. Et amor Dei: *Luc. 7. Dimissa sunt ei peccata multa* etc. *Prover. 10. Universa delicta operit charitas.* Haec enim duo deficiebant Iudae: misericordia quidem, quia fur erat et loculos habens, et defraudabat eleemosynas pauperum. Item amor ad Christum, quia iam diabolus miserat ad cor eius, ut traderet eum principibus sacerdotum ad crucifigendum etc.

LECTIO III.

Postquam ergo lavit pedes eorum, accepit vestimenta sua, et cum recubuisset iterum, dixit eis:

b Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me Magister et Domine: et bene dicitis. Sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros Dominus et Magister: et vos debetis alter alterius lavare pedes.

c Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis.

d Amen amen dico vobis, non est servus maior Domino suo, neque Apostolus maior est eo, qui misit illum.

e Si haec scitis, beati eritis, si feceritis ea.

f Non de omnibus vobis dico: Ego scio quos elegerim.

g Sed ut adimpleatur Scriptura: Qui manducat mecum panem, levabit contra me calcaneum suum.

h Amodo dico vobis, priusquam fiat: ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum.

i Amen amen dico vobis, qui accipit si quem misero, me accipit. Qui autem me accipit, accipit eum qui me misit.

LECTIO III.

Postquam Dominus ostendit humilitatis obsequium esse necessarium; hic consequenter inducit ad imitationem. Et primo praemittit circumstantias admonitionis. Secundo ipsam admonitionem proponit, ibi, *Scitis quid fecerim vobis?* etc. Circa primum duo facit. Primo insinuat Evangelista admonitionis ordinem. Secundo manifestat admonentis dispositionem, ibi, *Accepit vestimenta sua* etc. Ordo autem admonitionis est, ut quod primo fecit opere, doceat sermone; et quantum ad hoc dicit. *Postquam ergo lavit pedes eorum* etc. *Act. 1. Coepit facere, et docere: Matth. 5. Qui fecerit, et docuerit* etc. Dispositio autem admonentis insinuatur, et quantum ad habitum, et quantum ad situm. Quantum ad habitum quidem, quia diversus habitus diversis personis convenit, secundum propriorum actuum diversitatem: *Eccl. 19. Amicus hominis annuntiat de illo* etc. Alius ergo habitus competit ministro, alius doctori Ministro autem, quia debet esse expeditus ad obsequium, competit ut vestium impedimenta deponat. Et ideo Christus eum ministrare voluit, surgit a coena, et ponit vestimenta sua. Doctori autem, qui debet esse gravis, et auctoritate praeeminens, competit vestium decens ornatus. Et ideo Dominus docere volens accepit vestimenta sua. Quantum ad situm vero, quia ministrare volens surrexit; unde dicit, *surrexit a coena*. Nunc autem volens docere, recumbit; unde dicit, *Et cum recubuisset iterum, dicit eis*; et hoc ideo, quia doctrina debet esse in tranquillitate: sedendo enim et quiescendo anima fit sapiens et prudens. Possunt haec tria habere mysterium. Cum enim Christus perfectam doctrinam discipulis praebuerit, quando Spiritum sanctum eis misit: *Infra 14. Paraclitus autem Spiritus sanctus quem mittet Pater in nomine meo, ipse vos docebit omnia* etc. tria praecesserunt ipsam missionem, scilicet peccatorum ablutio per passionem: *Apoc. 1. Lavit nos a peccatis nostris* etc. et quantum ad hoc dicit, *Postquam ergo lavit pedes eorum*, idest impleta purgatione per sanguinem. Item resurrectio: Christus enim ante passionem suam mortale corpus habuit: quae quidem mortalitas non competebat ei ex parte personae Filii Dei, sed ex parte humanae naturae assumptae; sed postquam resurrexit ex virtute divinitatis, accepit corporis immortalitatem: et quantum ad hoc dicit, *Accepit vestimenta sua*, idest surgens factus est immortalis: et dicit *sua*, quia sua virtute accepit: *Rom. 6. Quod autem vivit, vivit Deo*, idest

virtute Dei. De istis vestimentis dicitur *Apoc. 3. Qui vicerit, vestietur vestimentis albis* etc Item praecessit sessio: et hoc in ascensione: *infra 19. Si enim non abiero, paraclitus non veniet ad vos* etc. et quantum ad hoc dicit, *Cum recubuisset iterum* etc. scilicet ad dexteram Patris residens et sedens: *Matth. ult. Et Dominus quidem Iesus postquam loquutus est, assumptus est in caelis, et sedet a dextris Dei:* et dicit *iterum*, non quod inquantum Filius Dei unquam sedere desierit, quinimmo ab aeterno est in sinu Patris, sed quia inquantum homo exaltatus est ad potiora bona Patris: *Philip. 2. Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen* etc. Sic ergo antequam Spiritum sanctum perfecte docentem infunderet, lavit sanguine fuso. Accepit vestimenta, resurgendo; recubuit, in gloria ascendendo. Consequenter cum dicit.

b Proponit ipsam admonitionem. Et primo interrogat. Secundo assumit. Tertio concludit. Quarto conclusionem confirmat. Interrogat quidem, cum dicit, *Scitis quid fecerim vobis?* quasi dicat: Facta quidem vidistis, sed tamen quare hoc fecerim, non intelligitis Et ideo sic quaerit, ut ostendat facti magnitudinem, et ad considerandum inducat: opera enim Dei consideranda sunt, quia profunda: *Psalm. 91. Quam magnificata sunt opera tua Domine, nimis profundae factae* et caet. vix enim sufficienter opera Dei scire possumus, secundum illud *Eccl. 3. Intellexi, quod rationem operum Dei* et caet. Sunt etiam delectabilia ad considerandum: *Psal. 91. Delectasti me Domine in factura tua* etc. Sunt etiam et utilia, quia ducunt in cognitionem auctoris: *Sap. 13 Si operibus intendissent* etc. *supra 5. Opera enim quae dedit mihi Pater ut faciam, ipsa sunt* et caet. Potest etiam secundum Origenem hoc quod dicitur, *Scitis quid fecerim*, accipi imperative; quasi dicat, Sciatis quid fecerim, et caet. Et tunc hoc dicit Dominus, ut eorum erigat intellectum. Assumit eorum confessionem dicens. *Vos vocatis me magister et Domine.* Et primo proponit eorum confessionem. Secundo commendat eam, ibi, *Et bene dicitis.* Circa primum sciendum est, quod Apostolus *1. Corinth. 1.* duo dicit de Christo, scilicet quod sit Dei virtus, et Dei sapientia. Inquantum est virtus Dei, omnibus dominatur. Ut enim dicit Ambrosius: *Dominus nomen est potestatis;* inquantum est Dei sapientia, omnes instruit; et ideo discipuli vocabant eum Dominum: *supra 6. Domine ad quem ibimus?* Et Magistrum: *supra 4. Rabbi manduca.* Et merito: Ipse enim Dominus est solus creans et recreans: *Psal. 99. Scitote quoniam ipse est Dominus* etc. ipse solus est magister etc. interius docens: *Matth. 13. Magister vester unus est Christus* etc. Consequenter cum dicit, *Et bene dicitis*, commendat eorum confessionem. Circa quod sciendum est, quod aliquid redditur commendabile dupliciter. Uno modo, si id quod dicitur, conveniat rei de qua dicitur, quod fit per veritatem, quia si sit falsum, non convenit ei: unde bene dicitur *Ephes 4. Deponentes mendacium, loquimini veritatem:* adeo enim vitanda sunt mendacia, ut etiam si cedere videantur ad laudem Dei, non sunt dicenda. Quantum ad hoc ergo dicit *bene dicitis;* et hoc ideo, quia verum est quod dicitis, quia competit mihi. *Sum etenim*, scilicet Magister et Dominus: Magister, inquam, propter sapientiam quam doceo verbis, Dominus propter potentiam, quam ostendo miraculis. Alio modo redditur commendabile, si quod dicitur, conveniat personae dicentis: aliqui enim sunt qui vocant Christum Magistrum et Dominum, quibus non competit, cum non subiiciant se disciplinae et mandato Dei; et isti non bene dicunt: unde *Matt. 22.* illis qui dicunt, Domine aperi nobis, respondetur: *Amen amen dico vobis, nescio vos*, quia hoc non corde dicunt, sed ore tantum. Isti Apostoli bene dicebant, quia hoc eis competebat; unde dicit eis, *Et bene dicitis*, idest verum. *Sum etenim*, scilicet verbis Magister et Dominus. Nam me auditis ut magistrum: *supra 6. Ad quem ibimus, verba vitae aeternae habes:* sequimini, ut Dominum: *Matth. 19. Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te.* Sed contra hoc est, quod dicitur *Prov. 26. Laudet te alienus, et non os tuum* etc Videtur ergo quod Dominus non bene fecerit laudando se. Sed ad hoc respondet Augustinus dupliciter. Uno modo, quia vituperabile est, quod quis se commendet propter periculum superbiendi: nam periculosum est sibi placere, cui cavendum est superbire. Ubi ergo non imminet periculum superbiendi, non est vituperium propria commendatio. In Christo autem hoc periculum non timebatur: ille enim qui super omnia est, quantumcumque se laudet, non se extollit excelsius. Alio modo, quia aliquando laudabile est, quod homo se commendet, quando scilicet cedit ad utilitatem fidelium: et sic Apostolus commendat se, *2. Cor. 2.* Sed valde nobis utile est, et per omnem modum necessarium, ut Deum cognoscamus, cum in hoc consistat tota perfectio nostra. Unde expedit nobis, ut revelet nobis magnitudinem suam, alioquin nullo modo eam scire possemus, si non indicet se ipse qui novit; et ideo oportet, quod ipse se nobis laudet: quia, ut dicit Augustinus, si non se laudando quasi arrogantiam vitare voluerit, nobis sapientiam denegabit: *Eccles. 34. Sapientia laudabit animam suam.* Concludit vero cum dicit, *Si ego lavi* etc. ubi arguit ab eo quod minus videtur ad id quod magis: minus enim videtur, quod maior debeat facere aliquod humile, quam minor; et secundum hoc concludit, *Si ergo ego*, qui sum maior, quia Magister et Dominus, *Lavi pedes vestros; et vos multo magis*, quia estis minores, quia estis discipuli et servi, *debetis alter alterius lavare pedes: Matth. 20. Qui maior est vestrum* etc. *Nam filius hominis* etc. Sed contra videtur, quod hoc quod dicitur *vos debetis* etc. habeat rationem praecepti. Sed qui negligit praeceptum, peccat mortaliter Ergo etc. Responsio. Dicendum secundum Augustinum, quod omnis homo debet lavare pedes alterius. vel corporaliter, vel spiritualiter, et multo melius est et sine controversia verius. ut aliquis faciat opere, ne dedignetur, quod fecit Christus, facere Christianus: cum enim ad pedes fratris inclinatur corpus, etiam in corde ipso excitatur: vel si iam inerat, confirmatur humilitatis affectus, quod si non fiat opere, saltem hoc corde facere debemus: in lotione enim pedum datur intelligi lotio macularum. Tunc ergo spiritualiter lavas pedes fratris tui, cum quantum in te est, abluis maculas eius. Et hoc fit tripliciter, remittendo scilicet ei offensam, secundum illud *Colos. 3. Donantes invicem* etc. Item orando pro peccatis eius, secun-

dum illud *Iacob. ult. Orate pro invicem ut salvemini*, et iste duplex lavandi modus communis est omnibus fidelibus. Tertius modus pertinet ad praelatos, qui lavare debent remittendo peccata auctoritate clavium, secundum illud *infr. 20. Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata* etc. Possumus etiam dicere, quod hoc in facto Dominus ostendit omnia opera misericordiae: nam qui dat panem esurienti, pedes eius lavat, similiter qui cum hospitio recipit, et qui operit nudum, et sic de aliis: *Rom. 12. Necessitatibus sanctorum communicantes*. Confirmat autem conclusionem cum dicit.

c Et hoc quidem ex quatuor. Primo quidem ex sua intentione. Secundo vero ex auctoritate, ibi, *Amen amen dico vobis*. Tertio ex praemio, quod ipsi operi debetur, ibi, *Si haec scitis, beati eritis* etc. Quarto ex dignitate eorum quibus pedes lavat, ibi, *Amen amen dico vobis, qui accipit* etc. Dixit ergo, quod hoc ideo feci, ut darem vobis exemplum; et ideo debetis alter alterius lavare pedes, quia hoc in facto illo intendebam: nam in actibus hominum plus movent exempla quam verba: id enim homo agit, et eligit, quod videtur ei bonum; unde magis ostendit esse bonum, quod ipsemet eligit, quam quod docet esse eligendum. Et inde est, quod quando aliquis dicit aliquid, et tamen aliud facit, magis suadet aliis quod facit, quam illud quod docet: et ideo maxime necessarium est ex ipso facto exemplam dare. Sed exemplum quidem puri hominis humano generi non erat sufficiens ad imitandum: tum quia ratio humana ab omni consideratione deficit: tum quia in ipsa rerum consideratione decipitur; et ideo datur nobis exemplum Filii Dei, quod est infallibile, et ad omnia sufficiens. Unde dicit Augustinus: *Quae superbia non sanatur, si humilitate divina non sanatur?* similiter quae avaritia: et sic de aliis. Sed attende, quod satis convenienter Filius Dei est nobis in exemplum virtutum: ipse enim est ars Patris, ut sicut fuit exemplar creationis, esset etiam exemplar iustificationis: *1. Pet. 2. Christus passus est pro nobis vobis relinquens exemplum* etc. *Iob 26. Vestigia eius secutus est pes meus* etc. Consequenter cum dicit.

d Confirmat conclusionem ex auctoritate. Et primo tangit discipulorum conditionem. Secundo ipsorum officium. Conditio autem discipulorum est, quod sunt servi: *Luc. 17. Cum omnia bene feceritis, dicite quia servi*. Officium autem eorum est, quod sint Apostoli: *Matt. 11. Elegit duodecim, quos Apostolos nominavit*. Sic ergo dicit, *Dico quod debetis alter alterius lavare pedes, sicut et ego lavi. Quia non est servus maior domino suo*, quantum ad primum, *neque Apostolus*, idest missus, *maior eo, qui misit illum*. Licet autem ipse Filius Dei, qui est Apostolus confessionis nostrae, ut dicitur *ad Heb.* sit aequalis illi qui misit eum, scilicet Patri, de omnibus tamen aliis verum est, quod hic dicitur *neque Apostolus* etc. Sed contra. *Infra 15.* enim Dominus dicit discipulis suis: *Iam non dicam vos servos* etc. Respondeo. Dicendum, quod duplex est servitus. Una quae procedit ex timore filiali, quae facit bonum servum, secundum illud *Matt. 25. Euge serve bone et fidelis*; et hoc modo Dominus vocat eos servos. Alia est servitus, quam facit timor servilis, de qua dicitur *Matth. 18. Serve nequam, omne debitum* etc. et de hac dicit Dominus, *Iam non dicam servos vos* etc. Consequenter cum dicit.

e Confirmat conclusionem ex praemio. Et primo proponit praemium. Secundo excepit aliquem ab eo, ibi, *Non de omnibus* etc. Dicit ergo, *Si haec scitis*, quasi dicat: Tu haec dicis nobis, quae quidem non ignoramus. Quare ergo dicis nobis? Ideo, inquam, quia et *si haec scitis*, quod quidem est omnium, tamen *beati eritis si feceritis ea*, quod est paucorum, et dicit *si scitis et feceritis*, scilicet, quia, ut dicitur *Luc. 11. Beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud* etc. *Psal. 110. Intellectus bonus omnibus facientibus eum*. E contra dicitur *Iacob. 4. Scienti bonum, et non facienti* etc. Excipit autem quaedam cum dicit.

f Et primo proponit exceptionem. Secundo assignat exceptionis rationem, ibi, *Sed ut impleatur* etc. Tertio assignat rationem, quare ponit exceptionem, ibi, *Amodo dico vobis prius* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit exceptionem. Secundo respondet tacitae quaestioni. Exceptionem ponit cum dicit, *Non de omnibus vobis dico* etc. quasi dicat, Beati eritis, tamen non omnes, *quia non dico de omnibus vobis*, quod ad beatitudinem perveniatis: *1. Corint. 9. Omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium* etc. Est enim aliquis inter vos, idest Iudas, qui non erit beatus, neque faciet ea. Sed secundum Origenem Dominus non dicit, beati eritis absolute, sed apposuit conditionem dicens, *Si feceritis ea*, quod quidem verum est in omnibus, etiam et in Iuda: si enim Iudas fecisset ea, beatus fuisset. Unde vult quod magis excipiat hoc, quod dicit, *Non est servus maior* etc. quasi diceret: Dico quod estis servi, et Apostoli, *non tamen de omnibus hoc dico*: Iudas enim dum esset servus peccati, non erat servus divini Verbi, neque Apostolus, diabolo ingresso in cor eius. Sed quia posset aliquis dicere: Ex quo non dicit de omnibus ut sint beati, vel eius Apostoli, ergo ex improviso aliquis est de eius collegio periturus; et ideo Dominus ad haec respondens dicit, *Ego scio, quos elegerim*; quasi diceret: Electi non peribunt; sed non omnes sunt electi. Ille ergo peribit qui electus non est, scilicet Iudas: *infra 14. Non me elegistis, sed ego elegi vos* etc. Sed contra est, quod dicitur *supra 6. Nonne ego vos elegi duodecim*. Cum ergo Iudas esset unus ex duodecim, videtur quod fuerit electus. Sed dicendum, quod duplex est electio. Una est ad praesentem iustitiam; et ad hanc electus fuit Iudas. Alia electio est ad finalem gloriam: et secundum hanc Iudas non fuit electus. Ratio autem huius exceptionis est.

g Quae sic praedicit, non quod cogat, sed quia hoc quod futurum erat, non tacuit: *Luc. ult. Oportet impleri omnia quae scripta sunt* etc. *Matth. 5. Iota unum* etc. quae quidem Scriptura dicit, *Qui manducat panem mecum* et caet. hoc est, secundum aliam translationem, ubi nos habemus, *Etenim homo pacis meae, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem*, ubi ostenditur Iudae ad Christum familiaritas, cum dicit, *Qui manducat panem mecum*: Iudas enim panem cum aliis discipulis cum Christo comedit, etiam consecratum. Item ostenditur eius malignus conatus contra Christum, cum dicit, *Levabit contra me calcaneum suum*, idest conabitur ad meam conculcationem: calcaneo enim comprimimus

hostes: *Genes. 3. Ipsa conteret caput tuum, et tu insidiaberis calcaneo eius.* Tunc ergo dicitur aliquis levare calcaneum suum contra aliquem, quando conatur eum opprimere; sed hoc Iudas non poterit, quia unde ipse credit me opprimere, inde exaltabor: *supra 12. Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum.* In quo habemus exemplum, ut si quando a famulis, aut ab aliquibus vilioribus patiamur aliquod malum, non scandalizemur, respicientes Iudae exemplum, qui infinitis potius bonis in contrarium remuneravit benefactorem. Ideo autem Dominus Iudam, quem futurum noverat esse malum, elegit, ut daret intelligere, quod nulla societas hominum sine alicuius mali admixtione futura erat: *Cant. 1. Sicut lilium inter spinas* etc. Unde Augustinus dicit in *quad. Epist. Non audeo mihi arrogare quod domus mea sit melior certu Apostolorum.* Item ut si contingat quod aliquis ab aliquo praelato in societatem ecclesiae assumptus, malus efficitur, non sit in condemnationem ipsius praelati: ecce enim quod Iudas electus a Christo proditor efficitur. Sic etiam *Act. 8.* Philippus assumpsit Simonem magum: *Hiere. 17. Numquid redditur pro bono malum* etc. *Matth. 11. Inimici hominis domestici eius.* Consequenter cum dicit.

h Assignat causam, quare exceptionem posuit; quasi dicat, diu tacui eius malitiam, sed quia tempus est ut prodeat in publicum, ideo *dico vobis*, idest manifesto, *antequam fiat, ut credatis quia ego sum*, qui futura praedico, et occulta cordis manifesto, quod est proprium Dei: *Hier. 17. Pravum est cor hominis et inscrutabile, quis cognoscet illud* etc. *Isaiae 41. Ventura quoque annuntiate nobis* etc. Vel *ego sum, qui sum, Exod. 3.* Consequenter cum dicit.

i Confirmat conclusionem inductam ex dignitate eorum quibus pedes lavit, quorum tanta est dignitas ut obsequia eis impensa quodammodo videantur redundare in Deum; sed tamen secundum quemdam gradum, quia quae fiunt fidelibus per Christum, redundant in Deum Patrem. Ostendit ergo primo quomodo ea quae fiunt discipulis Christi, redundant in Christum: et quantum ad hoc dicit, *Amen amen dico vobis;* quasi diceret, Vere debetis lavare pedes, quia *qui recipit si quem misero, me accipit*, idest obsequium quod exhibetur his quos ego mitto, mihi attribuo factum: *Matth. 10. Qui vos recipit, me recipit.* Secundo ostendit, quomodo obsequium Christo exhibitum redundat in Patrem, dicens, *Qui autem me accipit* etc. *supra 5. Ut omnes honorificent Filium* etc. Secundum autem Origenem potest intelligi dupliciter. Uno modo connexim; et sic est sensus. *Qui accipit si quem misero* etc. idest qui recipit missos a me, recipit et Patrem. Qui ergo recipit si quem misero, recipit Patrem. Alio modo distinctim; et sic est sensus. *Qui recipit si quem misero, me accipit*, verum est corporaliter; sed *qui recipit me*, scilicet spiritualiter ad animas venientem, secundum illud *Ephe. 3. Habitare Christum per fidem* etc. *accipit eum qui me misit* etc. scilicet Patrem: non tantum ergo in eo manebo, sed et Pater: *infra 14. Ad eum veniemus, et mansionem* etc. Sed ex hoc Arius errorem suum confirmare nititur hoc modo. Dominus dicit: *Qui recipit ipsum, recipit Patrem.* Ergo eadem est comparatio Patris mittentis ad Filium, quae est Filii mittentis ad discipulos. Sed Christus mittens est maior discipulis missis. Ergo Pater est maior Filio. Sed ad hoc dicendum secundum Augustinum, quod in Christo fuerunt duae naturae, humana scilicet, et divina: et secundum hoc loquitur ex una parte secundum humanam naturam, dicens, *Qui accipit si quem misero, me* hominem *accipit*, qui communico cum eis in una natura. Et ex alia parte loquitur secundum divinitatem. *Qui autem me* Deum *accipit, accipit eum qui me misit*, qui cum eo sum unius naturae. Vel *qui accipit eum quem ego mitto, accipit me*, cuius auctoritas est in eis, *et qui me accipit, accipit Patrem*, cuius auctoritas est in me, ut sic in verbis istis importetur quasi mediatio Christi inter Deum et hominem, secundum illud *1. Tim. 2. Mediator Dei, et hominum* etc.

LECTIO IV.

Cum haec dixisset Iesus, turbatus est spiritu: et protestatus est, et dixit: Amen amen dico vobis, quia unus ex vobis tradet me,

b Aspiciebant ergo ad invicem discipuli, haesitantes de quo diceret.

c Erat ergo recumbens unus ex discipulis eius in sinu Iesu, quem diligebat Iesus.

d Innuit ergo huic Simon Petrus, et dixit ei: Quis est, de quo dicit?

e Itaque eum recubuisset ille supra pectus Iesu, dicit ei: Domine quis est?

f Respondit Iesus: Ille est cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudae Simonis Scariothae.

g Et post bucellam introivit in eum satanas.

LECTIO IV.

Supra ostendit exemplum Evangelista, quod Christus praebuit suis discipulis ad imitandum; hic ostendit defectum discipulorum quem praenuntiat eis Iesus qui nondum erant idonei ad sequendum. Et primo ponit defectum discipuli, qui eum negavit, ibi, *Dixit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis* etc. Circa primum duo facit. Primo denuntiat discipuli proditionem. Secundo eius separationem, ibi, *Cum ergo exisset, dixit* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur praenuntiatio futurae proditionis. Secundo ipsius proditionis executio ad veritatem praenuntiantis comprobandam, ibi, *Quod facis, fac citius.* Circa primum duo facit. Primo praenuntiat scelus proditionis. Secundo personam proditoris, ibi, *Aspiciebant ergo discipuli* etc. Circa primum primo praemittit praenuntiantis affectum. Secundo ponit praenuntiantis effectum. Praenuntians ergo Christus est, qui afficitur ad turbationem; et quantum ad hoc dicit, *Cum hoc dixisset Iesus*, reinvitans eos ad charitatem, quia privatum videbat proditorem discipulum, *turbatus est spiritu.* Circa quod sciendum est, quod turbatio designat commotionem quamdam; et hoc apparet per hoc, quod habetur *supra 5. Angelus Domini descendebat secundum tempus in piscinam, et movebatur aqua;* et postea sequitur, *Domine hominem non*

habeo, ut cum turbata fuerit aqua etc. quod pro eodem accipit aquam turbari, et moveri: secundum hunc etiam modum dicimus mare turbatum, quando est commotum. Turbatio ergo amici eius commotionem designat. Sed sunt quidam actus animae sine commotione corporis, idest actus intellectivae partis. Actus autem appetitus sensitivi sunt cum corporis commotione: unde affectiones appetitus sensitivi passiones dicuntur. Inter omnes etiam affectiones seu passiones appetitus sensitivi tristitia magis vim commotionis habet: delectatio enim cum dicat quietem in bono praesenti, magis rationem quietis habet quam commotionis: timor etiam, cum sit de malo futuro, minus movet, quam tristitia, quae est de malo praesenti: et inde est quod turbatio animi praecipue dicitur tristitia. Turbatus est ergo Iesus, idest tristatus. Sed attendendum, quod quidam Philosophi fuerunt, scilicet Stoici, dicentes quod huiusmodi turbatio, et huiusmodi passiones in sapientem non cadunt: quamvis enim sapiens secundum eos timeat, gaudeat et desideret, nullo modo tamen tristatur. Sed horum falsitas manifeste apparet ex hoc quod Iesus qui est summa sapientia, turbatur. Sciendum tamen, quod duplex est turbatio. Quaedam procedit ex carne, quando scilicet quis turbatur post iudicium ex apprehensione sensuali, quae quidem turbatio quandoque quidem consistit intra limites rationis, in nullo eam obnubilans, quae non perfecta passio, sed propassio dicitur a Hieronymo; et haec in sapientem cadit. Quandoque autem rationis limitem excedit, et eam turbat, et est non solum passio, sed etiam turbatio: et haec in sapientem non cadit. Alia est turbatio, quae procedit ex ratione, quando scilicet ex rationis iudicio, et deliberatione turbatur quis in appetitu sensitivo: et haec turbatio fuit in Christo. Unde signanter dicit Evangelista, quod *turbatus est spiritu*, idest turbatio quae fuit in appetitu sensitivo, in Christo fuit ex iudicio rationis: unde *supra 11.* dicit, quod *turbavit semetipsum*: in Christo enim omnia ex deliberatione rationis etiam in inferiori appetitu sensitivo proveniebant: unde nec subiti motus sensualitatis in Christo fuerunt. Voluit autem hic Iesus turbari propter duo. Primo quidem propter fidei nostrae instructionem: nam imminebat ei passio et mors, quam naturaliter refugit natura humana, et cum eam sibi sentit imminere, tristatur tamquam de malo et nocivo sibi praesente. Ut ergo ostenderet se veram naturam humanam habere, voluit turbationis affectum ex iudicio rationis etiam quantum ad ipsam animam pati. Per quod excluditur error Apollinaris dicentis in Christo non fuisse animam, sed Verbum loco animae. Secundo propter nostram aedificationem: videbat enim secundum Augustinum quod proditor ille exiturus erat ut Iudaeos qui eum caperent, adduceret, ex quo separabatur a collegio sanctorum, et sententiam mortis contra se accipiebat; et ideo ex quodam pietatis affectu ad eum tristabatur, dans per hoc exemplum praelatis, quod si duram sententiam quandoque contra subditos proferre contingat, cum dolore cordis proferant, secundum illud *Psalm. 140. Corripiet me iustus in misericordia*: nam ipse proditionem Iudae alii manifestare volens, *turbatus est spiritu*, et protestatus est ne scilicet quasi ignorans proderetur: *et dixit: Amen amen dico vobis, quia unus ex vobis me tradet.* Signanter autem dicit unus ex vobis electis, scilicet ad sanctum collegium, ut det intelligere, quod nullum futurum foret adeo sanctum collegium, quin aliquis peccator et malus in ipsis inveniatur: *Iob 1. Cum venissent filii Dei ut assisterent coram Domino, affuit inter eos etiam Satan.* Dicit autem *unus*, non duo vel plures, ne collegium detestari videatur, sed proditorem ex collegio: nam propter unum malum ex collegio collegium malum reputari non debet. ideo autem si plures mali essent, collegium posset malum reputari: *unus*, inquit, *ex vobis*, numero, non merito, et spiritus vinculo: *1. Io. 2. Ex nobis prodierunt, sed non erant ex nobis* etc. *me tradet.* Ecce enunciatio, *me*, inquam, magistrum, me Dominum, me salvatorem. Consequenter eum dicit.

b Occulte designat personam proditoris. Et primo ponitur designationis occasio. Secundo personae designatio, ibi, *Respondit Iesus, ille* et caet. Tertio designationis effectus, ibi, *Et post bucellam* etc. Est autem designationis duplex occasio. Una discipulorum communis haesitatio. Alia fuit praedicta interrogatio. Primo ergo ponit primam. Secundo secundam, ibi, *Erat ergo recumbens.* Sciendum est circa primum, quod boni discipuli habebant ad Christum maximam charitatem, et maximam fidei firmitatem. Ex charitate quidem praesumebat quilibet ex se, quod nullus eum erat negaturus; sed ex fidei firmitate certissime tenebant quod verbum Christi falsum esse non poterat; et ideo licet nulli sibiipsis conscii essent mali, tamen praenuntiationem Christi propriis cogitationibus veriorem, et credibilem esse putabant. Unde se homines esse memores, et alterabilem esse affectum etiam ad hoc provectorum, ita ut contrarium velit ei, quod prius voluit, magis de se dubitabant, quam de Christi veritate. Et ideo *aspiciebant ad invicem haesitantes de quo diceret: 1. Cor. 9. Qui se existimat stare, videat ne cadat: Iob 8. Si lotus fuero, quasi aquis nivis* etc. Consequenter eum dicit.

c Ponitur inquisitio discipuli. Et primo describitur eius ad Christum familiaritas. Secundo excitatio eius ad interrogandum, ibi, *Innuit ergo huic Simon Petrus.* Tertio subditur eius interrogatio, ibi, *Itaque cum recumberet* etc. Familiaritas autem discipuli ad Christum ostenditur in hoc, quod super eum recumbit; unde dicit. *Erat ergo recumbens unus ex discipulis* etc. Discipulus iste Ioannes Evangelista fuit, qui hoc evangelium scripsit, et de se in persona alterius loquitur volens vitare iactantiam, secutus morem aliorum, qui sacras Scripturas conscripserunt: sic enim Moyses in libris suis de se, sicut de quodam altero loquitur, dicens: *Locutus est Dominus ad Moysen dicens* etc. Sic et Matthaeus: *Vidit hominem sedentem in teloneo Matthaeum nomine* etc. *Matth. 9.* Et Paulus *2. Cor. 13. Scio hominem in Christo* etc. Tria autem hic Ioannes de se tangit. Primo quidem amorem quo quiescebat in Christo, dicens, quod *erat recumbens*, idest quiescens: *Iob 22. Tunc super omnipotentem deliciis afflues* etc. *Psal. 22. Super aquas refectionis* etc. Secundo secretorum notitiam, quae ei Christum revelabat, et specialiter in conscriptione huius evangelii; unde dicit, quod recubuit *in sinu Iesu*: per sinum enim secretum significatur: *supra 1. Unigenitus qui*

est in sinu Patris etc. Tertio specialis dilectio qua eum Christus diligebat; unde dicit, *Quem diligebat Iesus*, non quidem singulariter, sed quasi quodammodo excellentius prae aliis dilexit. Quomodo autem excellentius prae aliis dilexerit, magis in fine huius libri dicetur. Quantum ad praesens autem sciendum, quod Ioannes fuit magis dilectus a Christo propter tria. Primo quidem propter munditiam puritatis: quia virgo est electus a Domino, et virgo in aevum permansit: et *Prov. 22. Qui diligit cordis munditiam propter gratiam* etc. Secundo propter sublimitatem suae sapientiae, quia caeteris altius arcana divinitatis intuitus est: unde et aquilae comparatur: *Prov. 14. Acceptus est Regi minister intelligens.* Tertio propter vehementem fervorem affectus sui ad Christum: *Prov. 8. Ego diligentes me diligo.* Consequenter cum dicit.

d Ponitur excitatio ad interrogandum. Sed cum innuere sit absque verbo insinuare, ad quid est hoc quod dicit, *Innuit ergo et dicit.* Ad hoc dicendum, quod nos dicimur aliquid innuere, quando aliquid interius cogitamus, secundum illud *Psal. 40. Dixit insipiens in corde* etc. Multo ergo magis dicimur aliquid dicere innuendo iam exterius quibuscunque vel qualibuscumque signis, quod fuerat corde conceptum: et sic est sensus, *Innuit et dixit*, idest innuendo dicit. Vel potest dici, quod primo innuit signo, et postea dicit verbo, hoc scilicet, quod sequitur, *quis est de quo dicit*, quod scilicet eum tradat? Sed cum Petrus ubique in evangeliis semper audax, et primus ad respondendum propter amoris fervorem inveniatur; quid est, quod hic tacet? quid est quod alteri interrogationem committit? Cuius quidem ratio potest esse triplex secundum Chrysostomum. Una, quia cum supra est reprehensus a Domino de hoc, quod lavari sibi pedes non patiebatur a Domino, et audivisset, *Si non lavero te* etc. dubitabat nunc de hoc Dominum molestare. Alia ratio, quia Petrus nolebat quod Dominus hoc publice, ita quod alii possent audire, manifestaret. Unde quia ipse remotus erat a Christo, nec ipse tantum audivisset, Ioannem, qui proximus erat Christo, ad interrogandum excitat. Habet etiam rationem mysticam. Per Ioannem enim contemplativa, per Petrum activa vita signatur. Petrus vero mediante Ioanne instruitur a Christo: quia vita activa de divinis instruitur mediante contemplativa. Maria enim sedens secus pedes Domini audiebat verba illius; sed Martha satagebat circa frequens ministerium, *Luc. 10.* Consequenter cum dicit.

e Ponitur interrogatio. Sed notandum, quod cum Petrus innuit ut interrogaret, recumbebat Ioannes in sinu Iesu; nunc vero cum interrogat Ioannes, qui supra pectus eius recumbit: pectus enim vicinius est ori, quam sinus. Ioannes ergo secretius audire volens responsum, et magis silenter de sinu conscendit ad pectus. Mystice autem per hoc datur intelligi, quod quanto magis homo vult divinae sapientiae secreta capere, tanto magis conari debet, ut propinquior fiat Iesu, secundum illud *Psal. 33. Accedite ad eum, et illuminamini* etc. nam divinae sapientiae secreta illis praecipue revelantur, qui Deo iuncti sunt per amorem: *Iob 10. Annuntiat de ea amico suo, quod possessio eius sit: Prov. 18. Venit amicus eius, et investigavit* etc. Consequenter cum dicit.

f Designat personam proditoris. Et primo verbo. Secundo facto. Verbo quidem, cum dicit, *Ille est cui intinctum panem porrexero.* Quod potest duo significare, secundum quod potest dupliciter accipi. Quia si accipiatur hic in malum, significat Iudae simulationem: nam sicut panis intinctus infectus est ex eo quod intingitur et mutat colorem, ita et simulator dum aliud gerit in corde, et aliud praetendit ore: et sic erat Iudas, qui exterius praetendebat se magistrum diligere, et in corde proditionem tractabat: *Psal. 27. Loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem* etc. Si vero accipiatur in bonum, sic ponitur ad exaggerandam eius malignitatem: panis enim intinctus magis sapidus est. Ut ergo ostendat, quod licet multa bona a Christo receperit Iudas, eorum tamen immemor prodit eum, panem sibi intinctum porrigit: *Psal. 54. Tu vero homo unanimis* etc. *qui dulces* etc. Facto autem ostendit, cum dicit, *Et cum intinxisset panem, dedit Iudae* etc. hinc aliqui dicunt panem fuisse corpus Christi consecratum. Sed hoc secundum Augustinum non est verum: nam sicut ex aliis evangeliis habetur, Dominus cum coenaret, discipulis corpus suum dedit; et ideo patet, quod Iudas cum aliis discipulis simul corpus Christi accepit in coena. Christus autem postquam aliquantulum in coena processerat, surrexit a coena, et lavit pedes discipulorum, quibus lotis resedit, et postmodum panem tinctum Iudae tradidit. Unde patet, quod non erat corpus Christi. Sequitur designationis effectus, cum dicit.

g Sed quaeritur hic, quomodo Satanas in hominem intrat? Ad quod dicendum, quod Satanam intrare in hominem, potest intelligi dupliciter. Quia intrare potest in corpus hominis, sicut patet in his qui corporaliter a Daemonio vexantur: et sic potest Diabolus essentialiter in hominem intrare. Vel potest intelligi intrare in mentem, ita quod menti Daemon essentialiter illabatur: et sic nullus potest intrare in hominem nisi solus Deus: anima enim rationalis non habet dimensiones quantitatis, ut aliquid in ea esse dicatur, quasi infra eius dimensionem contentum sit: nihil potest in ea esse, nisi quod est ibi per virtutem suam. Ubi autem est virtus Dei, ibi est et essentia Dei, in Deo enim idem est essentia, et virtus. Manifestum est ergo, quod Deus essentialiter est in anima. Dicitur tamen diabolus illabi menti humanae per effectum et affectum malitiae, inquantum scilicet homo ab eo seductus sequitur eum ad perpetrandum malum. Sed cum supra dixerit, *Cum diabolus iam misisset in cor ut* etc. hic autem dicit, *Introivit in eum satanas*, videtur aliud esse mittere, et intrare. Sed ad hoc dicendum, quod hoc non est dictum ad significandum differentiam, sed ad insinuandum augmentum malitiae: tunc enim dicitur diabolus immittere aliquod malum in cor hominis, cum homo praebet ei assensum ad malum, tamen quadam trepidatione, an hoc facere debeat; sed tunc intrat in cor, quando homo totaliter dat se ad sequendum eius instinctum, et in nullo ei resistit. *Intravit ergo in eum satanas*, ut plenius possideret, et ad perpetrandum malitiam, duceret in quem prius miserat, ut deciperet.

Quaeritur, quare *Luc. 22.* dicitur, quod intravit satanas in eum, quod quidem fuit antequam buccellam acciperet, et hoc contra illud quod Ioannes hic dicit, scilicet quod post buccellam introivit Satanas in eum, etc. Responsio. Dicendum, quod tunc introivit ad proditionem faciendam, sed nunc introivit ad exequendam et complendam. Sed nunquid buccellam dare Iudae postquam introivit in eum Satanas, fuit malum? Responsio. Dicendum, quod non. Sed ipse Iudas cum esset malus, bono usus est male. Sic cum quis indigne accipit Eucharistiam, quod bonum est et optimum, male accipit, vertitur sibi in malum, *quia iudicium sibi manducat et bibit, 1. Cor. 12.*

LECTIO V.

Et dicit ei Iesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: eme ea quae opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis, ut aliquid daret.

b Cum ergo accepisset ille buccellam, exivit continuo; erat autem nox.

LECTIO V.

Posita praenuntiatione futurae proditionis; hic ponitur consummatio ipsius rei praenuntiatae, scilicet perpetratio proditionis. Et primo permittit Iudae adimplere, quod dixerat. Secundo ostendit quomodo adimpletur, ibi, *Cum ergo accepisset ille.* Circa primum tria facit. Primo ponit verba Domini permittentis. Secundo manifestat ipsorum verborum obscuritatem. Tertio subdit quomodo illa verba fuerunt ab Apostolis intellecta. Verba autem Domini sunt ista, *Quod facis, fac citius:* quae quidem verba non sunt praecipientis, seu consulentis, cum peccatum cadere non possit sub praecepto et consilio divino, quia dicitur in *Psal. 18. Praeceptum Domini lucidum illuminans oculos;* sed sunt verba permittentis: nam, ut dictum est, diabolus miserat in cor Iudae ut traderet eum, scilicet Iesum, quod iam tractaverat cum principibus; sed implere non poterat, nisi ipse Christus permitteret: quia *supr. 6. Nemo tollet a me animam meam* etc. *Isa. 53. Oblatus est, quia ipse voluit* etc. Sunt etiam verba crimen proditionis exprobrantis, ut ostenderet, quod dum ille conferret beneficia, iste intentaret mortem: *Psal. 49. Arguam te, et statuam contra* etc. Sunt etiam verba ad opus nostrae redemptionis anhelantis, ut Augustinus dicit: non tamen praecepit facinus, sed praedixit, non tam in perniciem perfidi saeviendo, quam ad salutem fidelium festinando: *Luc. 12. Baptisma habeo baptizari, et quomodo coarctor* etc. Verba autem Domini obscura erant quantum ad discipulos; et ideo dicit, *Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit* etc. In quo datur intelligi, quod verba Christi adeo profunda sunt, et humanum intellectum excedentia, quod non plus inde capere possumus, nisi quantum ipse revelat: *Prov. 25. Gloria Domini est celare verbum.* Sed hic oritur quaestio. Cum enim Ioanni Dominus personam proditoris designasset, dicens, *Ille cui intinctum panem porrexero*, et dedisset panem intinctum Iudae, nimium videntur rudes fuisse discipuli, quod verbum Domini non intellexerunt. Ad quod dicendum est, quod Dominus verba illa occulte dixerat Ioanni tantum, ut non fieret proditor manifestus. Cuius ratio est, quia Petrus ita fervidus erat in amore Christi, quod si pro certo scivisset Iudam fuisse Christum traditurum, statim occidisset eum. Sed cum Ioannes unus esset ex discumbentibus, adhuc incidit alia quaestio. Cur dicerit, quod *Nemo scivit discumbentium.* Ad quod dicendum est, quod consuetudo boni animi et innocentis est, ut etiam alios procul ab iniquitate esse credant, a qua seipsos noverunt immunes. Quia igitur Ioannes innocentissimus erat, et a proditionis iniquitate semotus, nequaquam suspicabatur, quod discipulus in tantum iniquitatis prodiret. Quod autem discipuli veram causam verborum ignorantes de ipsis verbis existimarent, subdit Evangelista dicens, *Quidam autem ex ipsis*, scilicet discipulis, *putabant, quia loculos habebat Iudas* etc. Ubi sciendum est, quod Dominus Deus coeli, qui dat escam omni carni, loculos habuit, non quod possideret aliquid terrenum, sed ut a fidelibus oblata conservans, suis necessitatibus, et aliis indigentibus subveniret, quos quidem loculos Iudas conferebat. In quo datur exemplum, ut Augustinus dicit, quod Ecclesia potest habere pecuniam, et reservare pro necessitatibus imminentibus. In quo etiam instruimur, quod ecclesiastica pecunia sit expendenda solum in duobus. Primo quidem in his quae pertinent ad cultum divinum; unde dicit, *Eme ea quae opus sunt nobis ad diem festum*, idest quibus Deum colere possimus in die festo: *Mal. 5. Inferte omnem decimam in horreum meum, et sit cibus in domo* etc. Deinde vero in his, quae pertinent ad pauperum sustentationem, ut subdit, *Aut egenis ut aliquid daret.* Sed si obiicias contra id quod dicit Dominus *Matth. 6. Nolite cogitare in crastinum.* Ad hoc respondet Augustinus, et dicit, quod hoc non fuit praeceptum a Domino ad hoc ut nihil pecuniae seu aliarum rerum unius diei a sanctis servetur in crastinum; sed ideo Dominus dixit, *Nolite* etc. ne scilicet praedicaremus, et alia Dei servitia faceremus ut provideatur nobis in posterum; vel ne desistamus ab his quae virtutis sunt, propter diei crastini sollicitudinem. Ex quo patet, quod Dominus dicens, *Nolite soliciti esse de crastino*, duo prohibet. Unum, ut non faciamus bona propter crastinum. Aliud, ut non retrahamur a bonis propter timorem crastinae inopiae etc. Chrysostomus autem planius exponit dicens, *Nolite cogitare de crastino*, idest curam quae incumbit diei crastino, nolite anticipare in diem hodiernum: sufficit enim diei malitia sua. Dubitatur etiam hic quod Dominus praecepit discipulis suis *Matth. Nolite portare in via* etc. Quomodo ergo ipse loculos habebat? Sed secundum Chrysostomum Dominus loculos ferebat ad inopum ministerium, ut hinc discas, quod quantumcumque pauperem et mundo crucifixum, oportet de pauperibus curam habere, secundum illud *Psal. 5. Dispersit, dedit pauperibus* etc. Vel dicendum quod hoc quod dicit, *Nihil tuleritis in via* etc. referendum est ad singulares praedicatores et Apostolos,

qui nihil portare debent, quando ad praedicandum vadunt. Non autem referendum est ad totum collegium, quod oportet aliquid habere, et pro seipsis, et pro egenis. Consequenter cum dicit.

b Ponitur adimpletio rei praenuntiatae. Et primo ponitur executio. Secundo temporis determinatio. Executio quidem festina, quia *cum bucellam accepisset, exivit continuo.* Ubi attende secundum Origenem, quod non dicit Evangelista, cum comedisset bucellam, sed *accepisset.* Quod potest dupliciter intelligi. Uno modo, quod proditor in hoc tantum solicitus obedire magistro, accepto pane non comederit eum; sed forte in mensa dimisso, nullam traxit moram, vadens ad proditionem perpetrandam. Cuius quidem ratio esse potest, quod diabolus qui iam intraverat in cor Iudae, timens ne si panem comederet, eum cedere oporteret, non valentem in eodem loco cum Iesu esse, non permisit Iudam panem comedere: *2. Cor. 6. Quae conventio Christi ad Belial? 1. Cor. 10. Non potestis simul esse participes* etc. Alio modo potest intelligi, quod panem acceptum comedit: et sic est sensus. *Cum ergo accepisset ille bucellam,* non solum in manu, sed etiam comedendo, sic *exivit continuo,* male utens bono. Sicut et qui indigne manducat panem Domini, aut bibit eius calicem, in praeiudicium sibi manducat atque bibit, et magis aggravatur peccatis. Sic panis a Iesu datus Iudae fuit in damnum, ut post panem intraret in eum Satanas. Tempus autem, seu hora determinatur tenebrosa; unde dicit, *Erat autem nox:* quod quidem determinat propter duo. Primo ad eius malitiam aggravandam, quae intantum invaluerat in cor eius, ut nec propter temporis inopportunitatem usque mane perstitisset: *Iob 24. Mane primo consurgit homicida, et de nocte efficitur fur.* Secundo ad designandam mentis qualitatem, *erat enim nox:* quia mens Iudae proditoris obscura erat a luce divina: *sup. 11. Qui ambulat in die, non offendit* etc.

LECTIO VI.

Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc clarificatus est filius hominis, et Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso, et continuo clarificabit eum.

LECTIO VI.

Post egressum Iudae ad mortem Domini procurandam, agit Dominus de recessu suo ad gloriam. Et primo annuntiat eis gloriam ad quam vadit, ut inde consolentur. Secundo praenuntiat eis suum recessum, ibi, *Filioli, adhuc modicum vobiscum sum* etc. Gloria autem ad quam vadit, est glorificatio et exaltatio Christi inquantum est filius hominis: et hoc est quod dicit, *Cum ergo exisset,* scilicet Iudas, *dixit Iesus discipulis suis: Nunc clarificatus est filius hominis* etc. Ubi sciendum est, quod clarificari idem est quod glorificari: gloria enim dicitur quasi claria. Unde secundum Ambrosium, *Gloria est clara cum laude notitia.* Unde expositores ubi in Graeco est clarificare, transferunt glorificare, et e converso: et sic idem est, quod hic dicitur *nunc clarificatus* etc. quod glorificatus. Potest ergo exponi quadrupliciter, scilicet referendo ad quadruplicem gloriam Christi. Primo quidem ad gloriam crucis. Secundo ad gloriam iudiciariae potestatis. Tertio ad gloriam resurrectionis. Quarto ad gloriam cognitionis Christi in fide populorum: hanc enim quadruplicem gloriam Scriptura attribuit Christo. Primo ergo Christus clarificatus fuit in crucis exaltatione: unde etiam Paulus in ipsa cruce gloriam suam dicit esse: *Gal. ult. Mihi absit gloriari* etc. et de hac gloria exponit Chrysostomus. Unde circa hoc Dominus quatuor tangit de gloria crucis. Primo ipsam gloriam. Secundo gloriae fructum. Tertio gloriae auctorem. Quarto gloriae tempus. Quantum ad primum dicit, *Nunc clarificatus est filius hominis* etc. Sciendum est enim quod quando aliquid incipit fieri, videtur quasi esse factum. Iuda autem exeunte ad ducendum milites, videtur negotium passionis Christi per quam glorificandus erat inchoatum esse; et ideo dicit, *Nunc glorificatus est filius hominis* etc. Idest incipit passio in qua glorificabitur: clarificatus est enim Christus per passionem crucis, quia per eam de inimicis, scilicet morte et diabolo, triumphavit: *Heb. 12. Per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium.* Item quia per eam coniunxit terrena caelestibus: *Colos. 1. Pacificans per sanguinem crucis.* Item quia per eam omnia regna obtinuit: *Psal. 95.* secundum aliam literam, *Dicite in gentibus quia Dominus regnavit a ligno.* Item quia in ea multa miracula ostendit: nam velum templi scissum est, mota est terra, petrae sunt scissae, et sol obscuratus est, et multa corpora sanctorum surrexerunt, ut dicitur *Matth 27.* Propter hoc ergo imminente passione dicit, *Nunc clarificatus est filius hominis;* quasi nunc incipit passio mea, quae est mea glorificatio. Fructus autem huius gloriae est, quod inde Deus glorificetur; et ideo dicit, *Et Deus clarificatus est in eo,* idest in filio hominis glorificato: quia gloria passionis ad hoc tendit ut Deus inde glorificetur. Si enim Deus glorificatur de morte Petri, *infr. ult. Hoc dicit, significans qua morte clarificaturus esset Deum,* multo magis clarificatus est per mortem Christi. Auctor autem huius gloriae non est angelus, neque homo, sed ipsemet Deus; et ideo dicit, *Si Deus glorificatus est in eo,* idest si tanta est gloria quod Deus inde glorificetur, non debuit per alium clarificari, sed *ipse Deus clarificavit ipsum in semetipso,* idest per semetipsum: *infr. 17. Clarifica me Pater claritate, quam habui* etc. Tempus autem huius gloriae est festinum, quia *continuo,* idest statim *clarificabit eum,* idest dabit ei clarificationem crucis: crux enim licet gentibus et his qui pereunt sit stultitia, nobis tamen credentibus est maxima Dei sapientia, et Dei virtus, *1. Corin. 1.* Secundo autem gloria Christi est gloria iudiciariae potestatis: *Matt. 13. Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum* etc. et de hac gloria exponit Augustinus, ut in Glossa tangitur. Unde secundum hoc quatuor hic facit. Primo ponit gloriam iudiciariae potestatis. Secundo ostendit meritum quo ad hanc pervenitur. Tertio hoc exponit. Quarto demonstrat huius gloriae principium. Dicit ergo quantum ad primum, *Nunc clarificatus est filius hominis.* Ubi sciendum est, quod in sa-

era Scriptura res significatae appellentur nomine rerum significantium, significatione non expressa, secundum illud *1. Cor. 10. Petra autem erat Christus:* ubi non dicit petra significat Christum. In hoc autem facto, quod Iudas exivit ab Apostolis, repraesentatur figura futuri iudicii, ubi mali separabuntur a bonis, cum statuet oves a dextris, hoedos autem a sinistris, ut habetur *Matth. 25* In hoc ergo quod Iudas exivit, quia futurum iudicium figurabatur; ideo Dominus post exitum Iudae agit de gloria iudiciariae potestatis, qua iudicaturus est, dicens, *Nunc clarificatus est filius hominis*, idest per eius exitum repraesentata est gloria filii hominis, quam habebit in iudicio, ubi malorum nullus erit, ubi bonorum nullus perit. Non autem dicitur, Nunc significata est glorificatio filii hominis, sed *nunc glorificatus est* etc. more Scripturae sacrae praedicto. Meritum autem huius glorificationis est, ut Deus glorificetur in eo. In illis enim clarificatur Deus qui quaerunt facere voluntatem eius, non suam. Talis autem erat Christus: *sup. 6. Non veni facere voluntatem meam, sed eius qui misit me;* et ideo *Deus clarificatus est in eo.* Exponit autem hoc cum dicit, *Si Deus clarificatus est in eo*, idest, si voluntatem Dei faciens, Deum clarificat, merito *Deus clarificabit eum in semetipso*, ut scilicet natura humana, quae a Verbo aeterno suscepta est, etiam immortali aeternitati debetur, et ideo *in semetipso*, idest in gloria sua: *Philip. 2. Propter quod exaltavit illum* etc. Ipsa ergo glorificatio, qua Deus glorificatus est in Christo, est meritum in quo Christus secundum quod homo glorificatus est in semetipso, idest in gloria Dei: et hoc fuit quando humana natura, deposita infirmitate per mortem crucis, accepit gloriam immortalitatis in resurrectione. Inde ipsa resurrectio fuit principium, quo inchoata est ista gloria. Ideo dicit, *Et continuo clarificabit eum*, in resurrectione, quae scilicet statim erit, secundum illud *Psal. 107. Exurgam diluculo.* Et alibi *Psal. 15. Non dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Tertia Christi gloria est gloria resurrectionis, de qua dicitur *Ro. 6. Quomodo surrexit Christus per gloriam Patris, ita et nos* etc. et de hac gloria exponit hoc Hilarius, et etiam partim Augustinus. Et secundum hoc primo praenuntiat Christus hanc suam gloriam dicens, *Nunc clarificatus est:* et loquitur de futuro per modum praeteriti, quia quae statim fieri credimus, quasi facta habemus. Gloria autem resurrectionis in proximo imminebat: et ideo dicit, *Nunc clarificatus est*, quasi corpus naturae divinae consociatione gloriam quodammodo divinitatis adeptus est. Secundo subiungit causam huius glorificationis: ut valde subtiliter: nam ut ipse dicit, humanitas Christi in resurrectione glorificata est ex coniunctione divinae naturae eam assumentis in persona Verbi: quia hoc dicitur in *Psal. 15. Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum*, qui est sanctum sanctorum, *videre corruptionem.* Debetur etiam Christo homini talis gloria inquantum est Deus: nos etiam intantum gloriam resurrectionis habebimus, inquantum participes sumus divinitatis: *Ro. 8. Qui suscitavit Iesum Christum a mortuis, resuscitabit et mortalia corpora vestra propter inhabitantem* etc. et ideo dicit, quod *Filius hominis* etc. scilicet Christus secundum humanam naturam, *clarificatus est*, per resurrectionem. Et quis clarificabit eum? *Deus*, inquit, *clarificabit eum in semetipso*, ut scilicet Christus homo, qui regnat in gloria quae est Dei gloria, et ipse exinde in Dei gloriam transeat, scilicet mansurus totus in Deo, quasi deificatus ex ea qua homo est dispensatione; sicut si dicerem, Lampas clara est, quia ignis clarescit in ea. Illud ergo, quod emittit radios claritatis ad humanitatem Christi, est Deus: et sic humanitas Christi clarificatur a gloria divinitatis eius, et humanitas Christi inducitur in gloriam divinitatis, non per transmutationem naturae, sed per participationem gloriae, inquantum ipse Christus homo adoratur tanquam Deus: *Philip. 2. Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine* etc. et ideo dicit, *Et Deus clarificatus est in eo*, idest si ita est, quod gloria divinitatis ad gloriam humanitatis redundet, *Deus clarificavit eum*, idest fecit eum participem suae gloriae, eum ad suam gloriam assumendo: *Philip. 2. Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus* etc. Et sic duplex est gloria Christi. Una quae est in humanitate eius a divinitate derivata. Alia est divinitatis, ad quam quodammodo assumitur humanitas, ut dictum est; sed aliter et aliter: nam prima gloria habuit principium temporis; et ideo de ipsa loquitur in praeterito dicens, *Et Deus clarificavit eum in semetipso*, quod fuit in die resurrectionis Secunda gloria est perpetua, quia ab aeterno Verbum Dei est Deus, ad quam humanitas Christi assumpta in perpetuum glorificabitur: unde de ista loquitur in futuro dicens. *Et continuo clarificabit eum*, idest semper faciet eum in illa gloria in perpetuum esse. Tertia gloria Christi est gloria cognitionis in fide populorum: et de hac exponit Origenes. Ubi notandum est, quod gloria secundum eum aliter accipitur in communi usu hominum, et aliter in Scriptura: nam secundum communem usum gloria nihil aliud est quam a pluribus collata praeconia, vel clara cum laude notitia, ut Ambrosius dicit. In sacra Scriptura gloria importat aliquod divinum iudicium super homines. Unde *Ex. Gloria Domini apparuit super tabernaculum*, idest aliquod divinum iudicium requievit super ipsum: et similiter illud quod dicitur de facie Moysi, quod glorificata esset. Et sicut gloria corporaliter dicit aliquod divinum iudicium super homines, ita etiam et spiritualiter intellectus hominis dicitur glorificari, quando ita deificatus ac transcendens omnia materialia, elevatur ad Dei cognitionem, per hoc enim efficitur particeps gloriae ipsius: *2. Corint. 3. Nos autem revelata facie gloriam Domini speculantes* et caet. Si ergo quicumque cognoscit Deum, glorificatur et particeps gloriae effectus est, manifestum est quod Christus qui perfectissime Deum cognovit, utpote totius divinae gloriae splendor existens, *Hebr. 1. Et totius gloriae divinae fulgorem capere valens, Matt. 11.* si inquam ita est, Christus perfectissime est glorificatus, et etiam omnes qui Deum cognoscunt, hoc a Christo habent. Sed Christum sic glorificatum esse in perfectissima cognitione, et participatione divinitatis nondum homines cognoscebant. Et ideo licet in se glorificatus esset, non tamen glorificatus erat in notitia hominum. Sed hanc gloriam incoepit habere

in resurrectione et in passione, in quibus homines cognoscere coeperunt suam virtutem, et suam divinitatem. De hac ergo sua glorificatione Dominus hic loquens dicit, *Nunc clarificatus est filius hominis*, secundum humanitatem, in sua passione quae imminebat, clarus effectus est in notitia hominum: et *Deus*, scilicet Pater, *glorificatus est in eo*. Filius enim non solum relevat se, sed etiam Patrem: *infr. 17. Pater manifestari nomen tuum*; et ideo non solum clarificatus est Filius, sed etiam Pater: *Matth. 11. Patrem nemo novit nisi Filius* etc. Et dicit, *In eo, quia qui videt Filium, videt et Patrem, infr. 14.* Maioris autem est, ut aliquid maius rependat; et ideo subdit, *Et si Deus clarificatus est in eo*, idest ex claritate filii hominis quodammodo crescit gloria Deo Patri, inquantum magis ab omnibus cognoscitur. *Et Deus clarificabit eum in semetipso*, idest notificavit, quod Christus Iesus est in sua gloria. Et hoc non differtur, quia *continuo clarificabit eum*, idest statim etc.

LECTIO VII.

Filioli, adhuc modicum vobiscum sum.

b Quaeretis me, et sicut dixi Iudaeis: Quo ego vado, vos non potestis venire. Et vobis dico modo:

c Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem.

d In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.

LECTIO VII.

Supra posuit Dominus claritatem quam adepturus erat per suum recessum; hic ipsum suum recessum praenuntiat eis. Et primo praenuntiat eis suum recessum. Secundo ostendit quod nondum discipuli idonei erant ad eum sequendum, ibi, *Quaeretis me.* Tertio docet quomodo idonei fiant, ibi, *Mandatum novum* etc. Recessum autem futurum in brevi praenuntiat eis dicens, *Filioli adhuc modicum* etc. Et utitur verbo filiationis ad maiorem inflammationem: nam quando amici ab invicem discedunt, tunc maxime affectu amoris inardescunt: *supr. eod. Cum dilexisset suos qui erant in mundo* etc. Sed dicit *Filioli mei* in diminutivo, ut ostendat eorum imperfectionem: nondum enim erant perfecte filii, quia nondum perfecte diligebant: nondum erant in charitate perfecti: *Gal. 4. Filioli mei, quos iterum parturio* etc. nihilominus tamen satis creverant in perfectione, quia ex servis facti sunt filioli, ut hic habetur; et fratres: *infr. ult. Vade ad fratres meos, et dic* etc. Notandum tamen, quod hoc quod dicitur, *Adhuc modicum*, tripliciter exponi potest, secundum quod Christus est tripliciter cum suis discipulis. Christus enim cum suis discipulis erat corporaliter. Corpus autem eius potest considerari dupliciter. Primo secundum similitudinem conditionis naturae humanae: nam Christus secundum corpus mortalis erat, sicut et caeteri homines; et sic ly *modicum* accipitur pro tempore quod erat inter verba sermonis huiusmodi, et mortem suam, ut sit sensus. *Adhuc modicum vobiscum sum*, idest modicum temporis extat, quod capiar, et moriar, et tunc resurgam, deinceps immortalis etiam secundum corpus existens: *Rom. 6. Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur* etc. et ideo dicitur *Luc. ult. Haec dicebam vobis, dum adhuc essem vobiscum* etc. Secundo fuit cum eis praesentia corporali, sed secundum quod corpus eius erat iam glorificatum; et sic ly *modicum* accipitur pro tempore, quod erat usque ad ascensionem: *infr. 16. Modicum, et iam non videbitis me, et iterum modicum, et videbitis* etc. *Galat. 2. Adhuc modicum, et ego movebo* etc. Tertio exponitur secundum quod Christus fuit cum eis spiritualiter secundum suae divinitatis praesentiam, et in sacramentis; et sic ly *modicum* accipitur pro tempore, quod existebat usque ad consummationem saeculi; quod quidem tempus dicitur esse modicum in comparatione ad aeternitatem: *1. Ioan. 3. Filioli mei, novissima hora est.* Et sic est sensus *modicum* etc. idest licet a vobis corporaliter discedam, tamen spiritualiter adhuc *sum vobiscum modicum*, istud tempus quod extat usque ad consummationem saeculi: *Matth. ult. Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi* etc. Sed haec expositio non congruit, secundum praesentiam divinitatis suae, quia non solum usque ad consummationem saeculi, sed etiam in perpetuum erit cum eis. Et ideo Origenes aliter exponit dicens, quod Christus cum perfectis non peccantibus mortaliter est semper; sed cum imperfectis non est, quia cum peccant, recedit ab eis. Discipuli vero post modicum tempus recessuri erant a Christo, et scandalum passuri, et eum relicturi: *infra: Omnes vos scandalum patiemini* etc. Et sic Christus spiritualiter recedebat ab eis; et quantum ad hoc dicit, *Adhuc modicum* etc. idest modicum temporis est, quod vos fugietis, me relicto, et sic non ero vobiscum. Consequenter eum dicit.

b Ostendit eorum insufficientiam ad sequendum. Et primo ponit eorum conatum dicens, *Quaeretis me*, quem spiritualiter dereliquistis, et fugientes et negantes. *Quaeretis*, inquam, per poenitentiam, sicut Petrus qui flevit amare: *Isa. 4. Quaerite Dominum dum inveniri potest: Ose. 6. In tribulatione sua mane consurgent* etc. *Vel quaeretis me*, idest praesentiam corporalem per desiderium: *Luc. 22. Venient dies in quibus desideratis* etc. Secundo eorum defectum ostendit dicens, *Et sicut dixi Iudaeis: supr. 8. Quo ego vado* etc. sed aliter et aliter, quia cum inter Iudaeos essent aliqui, qui nunquam convertendi erant, de illis dictum est simpliciter, quod non poterant ire quo Christus ibat; sed iam Iuda egresso, nullus erat inter discipulos a Christo separandus: et ideo non dixit simpliciter, non potestis venire, sed addidit, *Vobis dico modo;* quasi dicat, Iudaeis dixi, quod nunquam, scilicet quantum ad obstinatos; *sed vobis dico*, quod *modo* non potestis me sequi, quia non estis perfecti in caritate, ut velitis mori pro me: ego enim per mortem discessurus sum. Item ego iturus sum ad gloriam Patris, ad quam nullus venire potest, nisi sit charitate perfectus. Item ego sum glorificandus modo, quia, ut dictum est, *Nunc clarificatus est filius hominis;* sed nondum est tempus, quod corpora vestra glorificen-

tur; et ideo, *Quo ego vado, vos non potestis venire.* Consequenter cum dicit.

c Docet eos, quomodo idonei efficiantur ad sequendum. Et primo ponit conditionem mandati. Secundo ostendit causam, quare illud debeant implere, ibi, *In hoc cognoscent omnes, quod mei* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit mandati qualitatem. Secundo eius tenorem. Et tertio tenoris exemplum. Sed qualitas mandati commendatur ex novitate; unde dicit, *Mandatum novum.* Sed nunquid in veteri Testamento vel lege datum est mandatum de dilectione proximi? Datum quippe est, quia *Matth. 22.* Christus interrogatus a legisperito quod esset primum mandatum, respondit, *Diliges Dominum Deum tuum:* et subditur, *et proximum tuum* etc. quod habetur *Lev. 19. Diliges proximum* etc. Specialiter autem mandatum istud dicitur novum propter tria. Primo propter effectum invocationis quem efficit: *Col. 3. Exuentes vos veterem* et caet. Haec autem novitas est per charitatem ad quam hortatur Christus. Secundo istud mandatum dicitur novum propter causam quae hoc efficit, quia est a novo Spiritu. Est enim duplex spiritus, scilicet vetus et novus: vetus quidem est spiritus servitutis, novus autem spiritus amoris: ille generat servos, hic filios adoptionis: *Rom. 8. Non accepistis spiritum servitutis* etc. *Ezech. 36. Dabo vobis cor novum* etc. et hic spiritus inflammat ad charitatem, quia *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum, Rom. 5.* Tertio per effectum quem constituit, scilicet novum Testamentum: nam brevis differentia novi et veteris Testamenti est timor, et amor: ut enim dicitur *Hie. 53. Feriam domui Israel foedus novum* et caet. Quod autem mandatum istud in veteri Testamento ex timore, et amore sancto erat, pertinebat ad novum Testamentum: unde hoc mandatum erat in veteri lege, non tanquam proprium eius, sed ut praeparativum novae legis. Tenor autem mandati est mutua dilectio; unde dicit, *ut diligatis invicem* etc. de ratione enim amicitiae est quod non sit latens, alias enim non esset amicitia, sed benevolentia quaedam; et ideo oportet ad veram amicitiam et firmam, quod amici se mutuo diligant, quia tunc amicitia iusta est et firma, quasi duplicata. Dominus ergo volens inter suos fideles et discipulos perfectam amicitiam esse, dedit eis praeceptum de mutua dilectione: *Eccl. 7. Qui timet Deum, habebit amicitiam bonam.* Exemplum tenoris ponit cum dicit *sicut dilexi vos.* Tripliciter enim dilexit nos Christus. Gratuite, efficaciter, et recte. Gratuite, quia ipse incoepit, nec expectavit quod nos inciperemus amare: *1. Io. 4. Non quasi dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos;* sic et nos debemus prius diligere proximos, nec expectare praeveniri seu beneficiari. Efficaciter autem dilexit, quod patet per opus: probatio enim dilectionis exhibitio est operis. Maius autem, quod homo pro amico potest facere, est ut det seipsum pro eo; quod et Christus fecit: *Ephs. 5. Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis.* Unde dicit *infr. Maiorem has dilectionem nemo habet* etc. Nos ergo huius exemplo efficaciter, et fructuose invicem diligamus: *1. Ioa. 3. Non diligamus verbo, neque lingua* etc. Recte vero, quia cum omnis amicitia fundetur super aliquam communicationem, similitudo enim est causa amoris; illa est recta amicitia, quae est propter similitudinem seu communicationem in bono. Christus autem in tantum dilexit nos, inquantum similes sumus ei per gratiam adoptionis diligendo, secundum hanc similitudinem, ut ad Deum traheret: *Hier. 31. In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans.* Sic ergo et nos in amato non tantum, quod beneficii est, seu delectationis, sed quod Dei est, debemus diligere; et in tali dilectione proximi includitur etiam dilectio Dei. Consequenter cum dicit.

d Ponit rationem implendi hoc praeceptum. Sciendum est autem, quod quicumque connumeratur militiae alicuius Regis, debet portare eius insignia. Insignia autem Christi sunt insignia charitatis. Quicumque ergo vult annumerari militiae Christi, debet charitatis charactere insigniri: et hoc est quod dicit, *In hoc cognoscent omnes, quod mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem:* dilectionem inquam sanctam: *Eccl. 24. Ego mater pulchrae dilectionis* etc. Attende autem, quod cum Apostoli multa dona receperunt a Christo, sicut vita et intellectus, et bona habitudo corporis, quaedam vero spiritualia, sicut opera miraculorum: *Luc. 10. Ego dabo vobis os et sapientiam* etc. omnia ista non sunt signa discipulatus Christi, cum possint esse communia bonis et malis, sed speciale discipulatus Christi signum est charitas et mutua dilectio: *2. Cor. 1. Signavit nos, et dedit Spiritum.*

LECTIO VIII.

Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Iesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi: sequeris autem postea.

b Dixit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? Animam meam ponam pro te.

c Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones.

d Amen amen dico tibi, non cantabit gallus, donec ter me neges.

LECTIO VIII.

Posito defectu discipuli, scilicet Iudae tradentis; hic ponit defectum discipuli, scilicet Petri negantis. Et primo ponitur praenuntiandi occasio. Secundo negationis praenuntiatio, ibi, *Respondit Iesus: Animam tuam* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit Petri desiderium. Secundo ponit eius fiduciam, ibi, *Dicit ei Petrus: Quare* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit desiderii ostensionem. Secundo dilationem, ibi, *Respondit Iesus: Quo ego vado* etc. Ostenditur autem Petri desiderium in prompta interrogatione, cum dicit, *Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis?* Audierat enim a Domino, quod adhuc modicum cum eis esset, ex quo sollicitus est de Christi recessu ab eis; et ideo quaerit dicens, *Quo vadis?* ubi Chrysostomus dicit: *Magnus profecto est Petri amor, et ipso igne vehementior, cuius nulla prohibitio promptum impetum impedire potest.* Et inde est, quod etiam Christo dicente, *Quo ego vado, vos non potestis venire, supra eod.* Ipsum Petrus sequi volebat, et

ideo interrogabat quo iret, quasi una de adolescentulis quaerentibus *in Canticis: Quo abiit dilectus o pulcherrima mulierum, quo abiit, et quaeremus eum tecum?* Dilatio autem huius desiderii est, quia ad praesens impeditur a sequendo; et hoc est, quod dicit: *Quo ego vado, non potes me modo sequi, sequeris autem postea;* quasi dicat, Adhuc imperfectus es; et ideo non potes modo sequi, postea autem quando perfectus eris, sequeris me. Simile est, quod dicit *infr. ult. Amen dico tibi, cum esses iunior,* quasi imperfectus, *cingebas te; cum autem senueris,* et perfectionis arcem conscenderis, *extendes manus tuas.* Consequenter cum dicit.

b Ponit Petri fiduciam. Intellexerat enim Petrus, quod Dominus verba praedicta dixerat, quasi de perfectione sui amoris diffidens. Perfectus autem amor est, cum quis seipsum pro amicis exponit morti: *infra: Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam* etc. Quia ergo Petrus paratus erat pro Christo mori, ostendebat se in amore perfectum, cum dicit, *Animam meam ponam pro te,* idest paratus sum pro te mori: hoc dicebat, quantum sibi videbatur, non ficto animo. Sed tamen nescit homo virtutem affectus sui, tunc potissime cum periculum imminet: *1. Cor. 4. Nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus* etc. Consequenter cum dicit.

c Negationem Petri praenuntiat. Et primo redarguit praesumptionem. Secundo praedicit negationem, ibi, *Amen amen dico tibi: Non cantabit* etc. Circa primum sciendum est, quod Petrus de se praesumens, Christo sibi dicente, *Non potes me modo sequi,* dicebat se eum sequi posse, et mori pro ipso; et ideo Dominus eum reprimens, dicit, *Animam tuam pro me pones;* quasi diceret, Considera quid loquaris: magis scio quid in te sit, quam tu scias, tu non scis ponderare amoris tui pondus. Noli ergo de te ultra modum praesumere: *Rom. 11. Noli altum sapere, sed time.* Et huiusmodi ratio assignatur *Matt. 26. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.* Permisit autem Dominus Petrum tentari, et cadere, ut exaltatus ad principatum Ecclesiae discat de se humilia sentire, et peccantibus subditis compati: *Heb. 4. Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum per omnia pro similitudine absque peccato;* sed in Petro invaluit tentatio usque ad culpam; in Christo autem fuit tentatio usque ad similitudinem poenae, quia peccatum non fecit. Negationem praedicit dicens.

d Hic primo dubitatur de hoc, quod dicit, *Non cantabit gallus donec ter me neges.* Videtur enim esse falsum: quia statim post primam negationem Petri gallus cantavit, ut habetur *Marc. 14.* Sed ad hoc Augustinus respondet dupliciter. Uno modo, ut Dominus magis affectionem Petri, quam actus expressit: nam animam Petri tantus timor invaserat, quod paratus erat ad primum cantum galli, non solum semel, sed ter negare: et sic est sensus, *Antequam gallus cantet,* paratus eris ter me negare. Alio modo ut referatur ad negationis initium, quia aliquid dicitur fieri ante aliud, etiam si incipiat tantum fieri. Dominus autem praedixit trinam negationem, quae incoepit ante primum galli cantum, licet non ante perfecta fuerit: et tunc est sensus, *Non cantabit gallus,* idest trinam negationem incipies, antequam gallus cantet. Item quaeritur de loco ubi haec verba fuerunt: nam et Matthaeus et Marcus dicunt, quod Dominus dixit haec verba Petro postquam exiverat de loco ubi cum discipulis coenaverat; Lucas autem et Ioannes dicunt quod haec verba dixit in loco ubi coenaverat: nam post sermonem istum Dominus dixit *infra 14. Surgite, eamus hinc.* Ad hoc autem dicendum quod verum est, Dominum haec verba dixisse in loco in quo coenaverat; Matthaeus autem et Marcus sequuntur ordinem memoriae, non historiae. Potest autem dici secundum Augustinum, quod Dominus haec verba ter dixit: nam si quis diligenter consideret verba Domini, ex quibus processum est ad praenuntiationem negationis Petri, inveniet tripliciter esse dicta: nam in Matthaeo et Marco habetur, quod dixit Dominus, *Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista:* et Petrus respondet, *Et si omnes scandalizati fuerint in te* etc. *Et ait illi Iesus: Quia hodie in hac nocte* etc. In Luca autem habetur, *Dixit eis Iesus: Ecce Satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum* etc. et tunc Petrus dixit ei, *Domine tecum paratus sum* etc. Et Dominus illi: *Dico tibi Petre: Non cantabit* etc. Hic autem cum Petrus quaereret a Domino, *quo vadis* etc. dixit ei Dominus: *Amen amen dico tibi* etc. Unde colligitur, quod pluries Dominus negationem Petri praedixerat.

CAPUT DECIMUMQUARTUM

LECTIO PRIMA.

Et ait discipulis suis: Non turbetur cor vestrum.

b Creditis in Deum, et in me credite.

c In domo Patris mei mansiones multae sunt.

d Si quo minus dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.

e Et si abiero, et praeparavero vobis locum, iterum veniam, et accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis.

LECTIO PRIMA.

Supra Dominus informavit discipulos suos exemplis; hic confortat eos verbis. Et primo ponitur multiplex verborum exhortatio. Secundo ipsorum quae dicta sunt explicatio, *cap. 16. Haec loquutus sum vobis, ut non scandalizemini.* Circa primum sciendum est, quod duo imminebant discipulis, de quibus conturbari poterant: unum de praesenti, scilicet recessus Christi imminens; aliud de futuro, scilicet tribulationes quas passuri erant. Primo ergo confortat eos contra primum, scilicet contra eius recessum. Secundo contra tribulationes quas passuri erant, *15. cap. Ego sum vitis vera* etc. Circa primum duo facit. Primo confortat eos ex parte ipsorum remanentium. Secundo ex parte sui recedentis, ibi, *Non turbetur cor vestrum, neque formidet.* Circa primum tria facit. Primo praemittit suum accessum ad Patrem. Secundo promittit eis donum Spiritus sancti, ibi, *Si diligi-*

tis me, mandata mea servate. Tertio suam praesentiam, ibi, *Non relinquam vos orphanos* etc. Circa primum duo facit. Primo praemittit suum accessum ad Patrem. Secundo agit de via per quam accessurus erat, ibi, *Et quo ego vado, scitis* etc. Circa primum tria facit. Primo excludit turbationem. Secundo innuit sui potestatem, ibi, *Creditis in Deum* et caet. Tertio subiungit promissionem, ibi, *In domo Patris mei*. Circa primum sciendum est, quod discipuli perturbari poterant ex verbis Domini supradictis de proditione Iudae, et negatione Petri, et recessu suo: et vere omnia turbationem, et dolorem ingerebant: *Psal. 59. Commovisti terram*, scilicet cordium discipulorum, *et conturbasti eam;* et ideo Dominus sanare volens eorum contritionem dicit, *Non turbetur cor vestrum*. Sed contra. *Act. 1. Coepit Iesus facere, et docere*. Sed *sup. 13.* dicitur: *Turbatus est Iesus spiritu* etc. Quomodo ergo docet non turbari, qui primo turbatus est? Responsio. Dicendum quod non docuit contrarium eius quod fecit. De eo autem dicitur, quod turbatus est spiritu, non quod spiritus eius sit turbatus; hic autem non prohibet quin turbentur spiritu, sed prohibet quod eorum cor, idest spiritus, non turbetur: est enim quaedam turbatio ex spiritu et ratione procedens, quando laudabilis est, nec prohibetur: *2. Cor. 3. Quae secundum Deum tristitia est, poenitentiam* etc. alia est tristitia seu turbatio ipsius rationis, quae non est laudabilis, quia abducit a propria rectitudine: et haec prohibetur *Psal. 36. Iustus non conturbabitur, quia Dominus* etc. non enim turbari potest qui Deum semper habet; et ideo Dominus suae divinitatis potestatem subiungit, dicens.

b Ubi unum supponit, et aliud praecipit: supponit quidem eorum fidem in Deum dicens, *Creditis in Deum* etc. in hoc enim iam instructi erant ab ipso: *Heb. 11. Accedentem ad Deum oportet credere;* praecipit autem ut credant in ipsum dicens, *Et in me credite*. Si enim in Deum creditis, ego autem sum Deus, consequens est quod in me credatis: et tenet haec consequentia, sive ly *Deus* teneatur essentialiter, cum ipse Filius sit Deus, sive ly *Deus* supponat pro persona Patris: nullus enim potest in Patrem credere nisi credat in Filium: *supr. 5. Qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem*. In hoc autem quod dicit, *Et in me credite*, contestatur se verum esse Deum: nam si homini vel creaturae credere liceat, in nullum tamen nisi in Deum credere debemus. Est ergo in Christum credendum, sicut in Deum: *2. Ioan. ult. Ut sitis in vero Filio eius Iesu Christo, hic est verus Deus et vita aeterna: Sup. 6. Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille*. Consequenter cum dicit

c Subiungit promissionem quae est ut per Christum accedant et introducantur ad Patrem. Promissio autem de accessu aliorum ad aliquem locum duo includit: unum est praecedens, scilicet loci praeparatio; aliud sequens, scilicet in locum introductio; et ideo Dominus duas hic promissiones facit: unam quae pertinet ad loci praeparationem; aliam ad loci introductionem. Prima autem non est necessaria, cum iam locus sit praeparatus; sed secunda: et ideo circa hoc duo facit. Primo excludit necessitatem primae promissionis. Secundo ponit secundam promissionem, ibi, *Et si abiero et praeparavero* etc. Circa primum duo facit. Primo excludit necessitatem praeparationis. Secundo ostendit facultatem suam ad praeparandum, si necesse esset, ibi, *Si quo minus dixissem* etc. Dicit ergo, *In domo Patris mei* etc. Ubi sciendum est, quod cum uniuscuiusque domus sit in qua habitat, illa dicitur domus Dei, in qua habitat Deus. Deus autem habitat in sanctis: *Hierem. 14. Tu autem in nobis es Domine* et caet. Sed in quibusdam quidem per fidem: *2. Cor. 6. Inhabitabo in illis* etc. *Ephes. 3. Habitare Christum per fidem* etc. In quibusdam vero per fruitionem perfectam: *1. Cor. 15. Ut sit Deus omnia in omnibus*. Duplex est ergo domus Dei. Una est militans Ecclesia, scilicet congregatio fidelium: *1. Tim. 4. Ut scias* etc. et hanc inhabitat Deus per fidem: *Apocal. 21. Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabo in illis*. Alia est triumphans, scilicet sanctorum collectio in gloria Patris: *Psalm. 64. Replebimur in bonis domus tuae* etc. Sed domus Patris dicitur non solum illa quam ipse inhabitat, sed etiam ipsemet, quia ipse in seipso est: et in hac domo nos colligit. Quod autem ipse Deus sit domus, habetur *2. Cor. 5. Domum habemus a Deo* etc. et haec domus est gloriae quae est ipse Deus: *Hiere. 17. Solium altitudinis gloriae tuae* etc. Manet autem homo in hoc loco, scilicet Deo, quantum ad voluntatem et affectum per fruitionem charitatis: *1. Ioan. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo;* et quantum ad intellectum per notitiam veritatis; *infr. 17. Sanctifica eos in veritate*. In hac ergo domo, idest in gloria quae Deus est, mansiones multae sunt, idest diversae participationes beatitudinis ipsius, quia qui plus cognoscit, maiorem locum habebit. Diversae ergo participationes divinae cognitionis et fruitionis sunt diversae mansiones. Sed hic est quaestio. Utrum unus possit esse beatior alio. Videtur quod non. Beatitudo est finis, et perfectum non recipit maius et minus; ergo non potest et magis et minus haberi. Responsio. Dicendum, quod aliquid dicitur perfectum dupliciter, absolute, et secundum quid. Perfectio quidem beatitudinis absoluta est solius Dei: quia solus ipse tantum cognoscit se, et amat, quantum cognoscibilis est, et amabilis: infinite enim cognoscit, et amat infinitam veritatem, et bonitatem suam: et quantum ad hoc ipsum summum bonum, quod est beatitudinis obiectum et causa, non potest esse maius et minus: non enim est nisi unum summum bonum, quod est Deus. Secundum quid autem, idest secundum aliquas conditiones temporis, naturae, et gratiae: et sic unus potest esse beatior alio secundum adeptionem huius boni, et capacitatem uniuscuiusque hominis: quia quanto homo magis est eius capax, tanto magis participat ipsum, inquantum scilicet est melius dispositus et ordinatus ad eius fruitionem, ad quod disponitur dupliciter: consistit enim beatitudo in duobus, scilicet in divina visione: et ad hanc disponitur per munditiam; et ideo quanto quis habet cor magis elevatum a terrenis, tanto magis, et perfectius Deum videbit. Item in fruitionis delectatione: et ad hanc disponitur per amorem: et ideo qui habet cor magis fervens amore Dei, magis delectabitur in divina fruitione. De prima dicitur *Matth. 5. Beati mundo corde* etc. Item quaeritur de hoc quod dicitur *Matth. 20.* quod *unus denarius datur omnibus laboran-*

tibus; hic autem denarius nihil aliud est quam mansio in domo Patris. Non ergo sunt multae mansiones. Responsio. Dicendum, quod merces vitae aeternae et una est, et multae: multae quidem, secundum diversam capacitatem participantium, secundum quam sunt diversae mansiones in domo Patris: una vero tripliciter. Primo quidem propter unitatem obiecti: idem enim est quod omnes beati vident, et quo omnes fruuntur; et ideo unus denarius, sed diversimode videbitur, et amabitur: *Iob 22. Tunc super omnipotentem deliciis affluet: Isa. 28. In illo die erit domus exercituum sceptrum* etc. Et simile est, ac si aliquis praeberet alicui fontem ut ad libitum omnes biberent, de quo qui maius vas haberet, plus acciperet, et qui minus, minus. Unus ergo fons ex parte sua est, sed non eadem mensura recipientium. Et haec est sententia beati Gregorii *22. Moral.* Secundo propter eandem aeternitatis mensuram secundum Augustinum: quia omnes habebunt aeternam beatitudinem, quia ibunt iusti in vitam aeternam; sed diversae sunt propter capacitatem. Tertio propter charitatem quae omnia unit, gaudia singulorum faciens omnium, et e converso: *Rom. 12. Gaudere cum gaudentibus* etc. Sed notandum, quod ex hoc verbo Pelagiani acceperunt occasionem errandi: dicunt enim quod pueri non baptizati decedentes, erunt in domo Dei salvati, sed non in regno: quia *supra 3.* dicitur, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu sancto, non intrabit in regnum Dei.* Sed contra hoc dicit Augustinus, quod Dominus dicit, quod mansiones huiusmodi sunt in domo Dei; nihil autem magis est in regno, quam domus: nam regnum constituitur ex civitatibus, civitates autem ex vicis, vici autem ex domibus. Si ergo mansiones sunt in domo, manifestum est, quod sunt in regno. Consequenter eum dicit.

d Ostendit facultatem suam ad praeparandum eis locum, si necesse esset. Posset enim aliquis dicere: Verum est, quod in domo Patris sui mansiones multae paratae sunt, quod si non esset, non posset eas parare. Et ideo Dominus hoc excludens dicit, quod *si minus*, idest mansiones non essent paratae, *dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* Ubi videndum est, quid est hoc, quod dixit *parare vobis locum.* Paratur autem locus dupliciter. Uno modo, cum in se disponitur, puta cum purgatur vel ampliatur locus: *Isa. 54. Dilata locum tentorii tui.* Alio modo, cum datur alicui facultas intrandi: unde *Psal. 70.* petebat: *Esto mihi in Deum protectorem, et in locum munitum;* quasi diceret: Semper sit mihi facultas intrandi. Et secundum hoc potest dupliciter intelligi. Si enim locus iste esset tale aliquid, quod defectum haberet, aut quodcumque creatum, subiaceret meae potestati ut perficerem illum: nam omnis creatura potestati Verbi subiecta est: *sup. 1. Omnia per ipsum facta sunt.* Si ergo ita esset, quod haberet defectum, *dixissem vobis quia vado parare vobis locum.* Sed locus in se paratus est: locus enim iste est ipse Deus, ut dictum est, in quo est omnium perfectionum excellentia, sed forte non est vobis facultas intrandi; et ideo, *Si quo minus*, idest si non haberetis facultatem intrandi, et non essetis praedestinati ad locum illum, *dixissem vobis, quia vado parare* etc. nam in potestate mea est, ut praedestinarem vos ad locum illum, nam ipso cum Patre et Spiritu sancto praedestinavit eos ad vitam aeternam: *Eph. 1. Elegit nos in ipso.* Sed quia supra dixerat, *Quo ego vado, non potestis me modo sequi*, ne crederent se finaliter ab eo abscissos esse, ideo subiungit.

e Ubi ponit secundam promissionem, scilicet inductionem in regnum. Ubi videtur esse verborum contrarietas: dixit enim, *Si quo minus dixissem* etc. ubi innuit, quod non vadit ad parandum locum; hic autem dicitur, *Si abiero, et praeparavero vobis locum*, ubi innuit, quod vadit ad parandum locum. Sed dicendum, quod uno modo posset legi coniunctim, ut sit sensus. *Si quo minus*, idest si necesse esset, *dixissem vobis, quia vado parare* etc. Et iterum, *Si quo minus*, idest si necesse esset, *dixissem vobis*, idest *si abiero, et praeparavero* etc. Secundum Augustinum autem legitur distinctim, ut scilicet haec sit alia clausula ab illa, Dominus praeparavit ab aeterno praedestinando, praeparaverit exequendo. Praeparavit autem per recessum suum. Unde illud, quod primo dixit, quod mansiones paratae erant, hoc intelligitur quantum ad primam praeparationem ab aeterno; quod autem hic dicit, *Si abiero, et praeparavero*, intelligitur quantum ad executionem aeternae praedestinationis. Praeparavit autem Dominus per recessum suum nobis locum quinque modis. Primo quidem dando locum fidei: fides enim cum sit eorum quae non videntur, non erat de Christo apud discipulos, quando eum personaliter videbant. Subtraxit ergo se eis, ut quem habebant praesentia corporali, et videbant oculis corporis, haberent praesentia spirituali, et cernerent oculo mentis, quod est habere per fidem. Secundo demonstrando eis viam ad locum eundi etc. *Mich. 2. Ascendit pandens iter ante eos.* Tertio pro eis orando: *Heb. 11. Accedens per semetipsum ad Deum* etc. *Deut. 33. Ascensor coeli* etc. Quarto sursum attrahendo: *Cant. 1. Trahe me post te* etc. *Col. 5. Si consurrexistis cum Christo* etc. Quinto Spiritum sanctum eis mittendo: *sup. 7. Nondum erat Spiritus datus, quia nondum erat Iesus glorificatus.* Complementum autem glorificationis Christi fuit in eius Ascensione; et ideo statim cum ascendit, Spiritum sanctum misit discipulis suis. Sic ergo praedixit eis corporalem recessum dicens, *Si abiero, et praeparavero vobis locum.* Deinde promittit eis spiritualem reditum, dicens. *Iterum veniam et recipiam.* Veniam in fine mundi: *Act. 1. Quemadmodum vidistis eum* etc. *Et accipiam vos ad meipsum*, glorificatos in anima et corpore: *1. Thess. 4. Simul rapiemur* etc. Sed nunquid spiritus Apostolorum accipiuntur a Christo usque in finem mundi? Ad quod dicendum est, quod Graecorum opinio est, quod sancti non vadunt ad paradisum usque ad diem iudicii. Sed si hoc esset, tunc Apostolus frustra haberet desiderium esse cum Christo, *Phil. 1.* Et ideo dicendum quod statim dissoluta huius habitationis domo, quantum ad animam sumus cum Christo. Et sic hoc quod dicit, *Iterum veniam* etc. potest exponi de adventu spirituali, quo Christus semper visitat ecclesiam fidelium, et quemlibet sanctorum vivificat in morte; ut sit sensus. *Iterum veniam*, ad ecclesiam spiritualiter continue, *et accipiam vos ad meipsum*, idest firmabo in fide et dilectione mea: *Cant. 5. Dilectus meus ascendit ad areolam aroma-*

tum, idest ad congregationem sanctorum, *ut pascatur*, idest delectetur virtutibus, *et lilia colligat*, idest animas puras ad se trahat, cum vivificat sanctos in morte. Deinde subdit fructum dicens, *Ut ubi ego sum, et vos sitis*, idest ubi est caput, sint membra: ubi Magister, sint discipuli: *Matth. 24. Ubi fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae: sup. 12. Ubi ego sum, illic et minister meus erit.*

LECTIO II.

Et quo ego vado scitis, et viam scitis.

b Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis. Et quomodo possumus viam scire?

c Dixit eis Iesus: Ego sum via, veritas, et vita.

d Nemo venit ad Patrem, nisi per me.

e Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis.

f Et amodo cognoscetis eum, et vidistis eum.

LECTIO II.

Supra Dominus confirmavit discipulos de suo recessu promittens eis, quod accessum haberent ad Patrem; hic consequenter agit de via, per quam ad Patrem accedunt. Via autem non cognoscitur sine termino: et ideo etiam agit de termino. Et primo proponit viam et terminum ut eis nota. Secundo quae proposuit manifestat, ibi, *Dicit ei Thomas: Domine* etc. Circa primum sciendum, quod Dominus dixerat, *Si abiero, et praeparavero* etc. quia forte discipuli quaererent ab eo quo iret, sicut *supr. 15.* quaesivit Petrus: *Domine, quo vadis?* Ideo Dominus haec sciens, dixit eis, *et quo ego vado scitis, et viam scitis.* Vado enim ad Patrem quem scitis per me vobis manifestatum: *infr. 17. Manifestavi nomen tuum hominibus* etc. Via autem per quam vado, sum ego, quem scitis: *sup. 1. Vidimus gloriam eius.* Recte ergo dixit, *Quo ego vado* etc. quia Patrem sciebant per Christum, et Christum per suam conversationem et praesentiam noverant. Consequenter cum dicit.

b Manifestat Dominus, quae proposuit. Et primo praemittitur manifestationis occasio. Secundo subditur propositorum manifestatio, ibi, *Dixit eis Iesus: Ego* etc. Occasio autem manifestationis fuit dubitatio Thomae interrogantis: unde *dicit ei Thomas: Domine, nescimus quo vadis* etc. Ubi attende, quod Thomas utrumque negat, quod Dominus affirmavit: nam Dominus dixit eos et viam, et terminum viae scire; Thomas autem negat se scire viam, et terminum: tamen utrumque verum est, verum est enim quod sciebant, tamen nesciebant se scire: multa enim sciebant de Patre et Filio, quae a Christo didicerant, sed ignorabant Patrem esse, ad quem Christus iret, et Filium esse viam qua iret: difficile enim est, quod eatur ad Patrem. Nec mirum, si ignorabant: quia licet Christum perfecte secundum hominem scirent, eius tamen divinitatem imperfecte cognoscebant: *Iob 28. Semitam eius ignoravit* etc. et subdit, *Quomodo possumus viam scire?* Cognitio enim viae dependet ex cognitione termini. Quia ergo terminus ignotus est nobis: *1. Tim. 6. Lucem habitat inaccessibilem* etc. et ideo via eius est nobis investigabilis, secundum illud *Rom. 11. Investigabiles viae eius.* Consequenter cum dicit.

c Ponitur quaesitorum manifestatio. Duo autem Dominus manifestanda proposuerat eis. Primo quidem viam, et terminum eius. Secundo, quod utrumque scirent. Primo ergo manifestat primum. Secundo secundum, ibi, *Si cognovissetis me* etc. Circa primum duo facit. Primo manifestat quid sit via. Secundo quid sit terminus, ibi, *Nemo venit ad me* etc. Via autem, ut dictum est, est ipse Christus; et ideo dicit *Ego sum via* etc. quod quidem satis habet rationem: nam per ipsum accessum habemus ad Patrem, ut dicitur *Rom. 5.* Competit etiam proposito quo intendit declarare dubitationem discipuli dubitantis; sed quia ista via non est distans a termino, sed coniuncta, addit, *veritas et vita:* et sic ipse simul est via etc. Via quidem secundum humanitatem, terminus secundum divinitatem. Sic ergo secundum quod dicit, *Ego sum via*, secundum quod Deus, addit *veritas et vita.* Per quae duo terminus huius vitae convenienter designatur: nam terminus huius vitae finis est desiderii humani; homo autem duo praecipue desiderat: primo quidem veritatis cognitionem, quae est sibi propria; secundo sui esse continuationem, quod est commune omnibus rebus. Christus autem est via perveniendi ad veritatis cognitionem, cum tamen ipse sit veritas: *Psal. 85. Deduc me Domine in veritate* etc. Christus etiam est vita perveniendi ad vitam, cum tamen ipse sit vita: *Psal. 15. Notas fecisti vias vitae;* et ideo huius vitae terminum per veritatem et vitam designavit, quae duo *sup. 1.* de Christo dicta sunt. Primo quidem quod ipse sit vita; unde *in ipso vita erat.* Deinde quod sit veritas, *quia erat lux hominum.* Lux autem veritas est. Sed notandum, quod haec duo proprie, et per se Christo conveniunt, veritas enim convenit per se, quia ipse Verbum: nihil enim aliud est veritas, quam adaequatio rei ad intellectum, quod fit, quando intellectus concipit rem prout est. Veritas ergo intellectus nostri pertinet ad verbum nostrum, quod est conceptio eius. Sed tamen licet verbum nostrum sit verum, non tamen est ipsa veritas, cum non sit a seipso, sed ex hoc quod rei conceptae adaequatur. Veritas ergo intellectus divini pertinet ad Verbum Dei; sed quia Verbum Dei est verum a seipso, cum non mensuretur a rebus, sed res intantum sint verae inquantum ad similitudinem eius accedunt; inde est, quod Verbum Dei est ipsa veritas. Et quia nullus potest veritatem cognoscere nisi adhaereat veritati, oportet omnem qui veritatem cognoscere desiderat, huic verbo adhaerere. Vita autem proprie convenit sibi, quia omne quod aliquam operationem ex se habet, dicitur vivens; non viventia autem dicuntur, quae ex seipsis motum non habent: inter operationes vitae praecipuae sunt operationes intellectuales. Unde et ipse intellectus dicitur vivens, et actio eius est vita quaedam. In Deo autem idem est intelligere et intellectus. Unde manifestum est quod Filius, qui est Verbum intellectus Patris, est vita sua. Sic ergo Christus seipsum designavit viam et coniunctam terminio, quia ipse est terminus, habens in se quicquid

desiderari potest, scilicet existens veritas, et vita. Si ergo quaeras, quae transeas, accipe Christum, quia ipse est via: *Isa. 30. Haec est via, ambulate in ea.* Et Augustinus dicit: *Ambula per hominem, et pervenies ad Deum: melius est enim in via claudicare, quam praeter viam fortiter ambulare: nam qui in via claudicat, etiam si parum proficiscatur, appropinquat ad terminum; qui vero extra viam ambulat, quantum fortius currit, tanto magis a termino elongatur. Si vero quaeras, quo vadis, adhaerere Christo, quia ipse est veritas ad quam desideramus pervenire: Prov. 8. Veritatem meditabitur guttur meum* etc. *Si quaeris, quo permaneas, adhaerere Christo, quia ipse est vita: Prov. 8. Qui me invenerit, inveniet vitam* etc. *Adhaere ergo Christo, si vis esse securus: non enim poteris deviare, quia ipse est via.* Unde qui ei adhaerent, non ambulant in invio, sed per viam rectam: *Prov. 4. Viam sapientiae monstrabo tibi.* E contra dicitur de quibusdam, *Viam veritatis habitaculi non invenerunt.* Item non potest decipi, quia ipse est veritas, et docet omnem veritatem: *infra 19. In hoc natus sum, et ad hoc veni, ut testimonium perhibeam veritati.* Item non potest perturbari, quia ipse est vita et vitam dans: *infra 19. Ego veni ut vitam habeant* etc. Nam et Augustinus dicit: *Dominus dicit, ego sum via* etc. *tanquam diceret, qua vis ire? Ego sum via. Quo vis ire. Ego sum veritas. Ubi vis permanere? Ego sum vita. Non enim, ut Hilarius dicit, in erratica ducit ille, qui est via, nec illudit per falsa, qui veritas est, neque in mortis relinquit errorem, qui vita est.* Vel aliter. Tria sunt in homine quae ad sanctitatem pertinent, scilicet actio, et contemplatio, et intentio: et ista perficiuntur a Christo: nam in activa exercentibus Christus est via; in contemplativa vero perseverantibus Christus est veritas; sed activorum et contemplantium intentionem dirigit ad vitam, scilicet aeternam: docet enim ire, et praedicare pro futuro saeculo. Sic ergo Dominus est nobis via qua imus ad ipsum, et per ipsum ad Patrem. Sed cum ipsemet qui via est, vadit ad Patrem, numquid ipse est sibi via? Sed ut Augustinus dicit, *ipse est via, et qui vadit per viam, et quo vadit. Unde ipse per seipsum ad seipsum vadit, nam ipse inquantum est homo, via est. Unde per carnem venit, manens ubi erat. Et per carnem vadit, non relinquens quo venerat. Per carnem etiam ad se redit veritatem et vitam, nam Deus venerat per carnem ad homines, veritas ad mendaces, vita ad mortales. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Dum autem se ab omnibus abstulit, atque illuc ubi nemo mentitur, carnem suam levavit. Idem ipse qui Verbum caro factum est, per carnem suam ad veritatem, quae est ipse, remeavit. Et simile est si dicerem. Et mens mea dum loquor aliquibus, ad eos exit, nec tamen me relinquit. Cum autem tacuero, quodammodo ad me redeo, et cum illis quibus loquor maneo. Sic ergo Christus qui nobis est via, etiam sibiipsi, idest carni, factus est via, ut ad veritatem et vitam iret.* Consequenter cum dicit.

d Manifestat, quod quaesitum fuerat quantum ad terminum viae. Via autem quae est Christus, ut dictum est, ducit ad Patrem. Sed quia Pater et Filius sunt unum, ideo haec via ducit etiam ad seipsum; et ideo dicit Christus se esse terminum viae. *Nemo,* inquit, *venit ad Patrem nisi per me.* Sed sciendum quod sicut Apostolus dicit, *Nemo novit quae sunt hominis, nisi spiritus eius qui in ipso est:* quod intelligendum est nisi inquantum homo vult se manifestare. Secretum autem suum manifestat quis per verbum suum: et ideo nullus potest venire ad secretum hominis, nisi per verbum hominis. Quia ergo et quae Dei sunt nemo novit, nisi Spiritus Dei, nullus potest venire ad notitiam Patris, nisi per Verbum suum, quod est Filius: *Matth. 11. Neque Patrem quis novit nisi Filius.* Et sicut homo volens revelare se verbo cordis, quod profert ore, induit quodammodo ipsum verbum literis vel voce, ita Deus volens se manifestare hominibus, Verbum suum conceptum ab aeterno, carnem induit in tempore. Et sic nullus ad notitiam Patris pervenire potest nisi per Filium: unde *supra 10.* dicit, *Ego sum ostium. Per me si quis introierit.* Sed notandum secundum Chrysostomum, quod *supra 6.* Dominus dicit, *Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum* etc. hic autem dicit, *Nemo venit ad Patrem nisi per me.* In quo ostenditur aequalitas Filii ad Patrem. Patet ergo, quae sit via, quia Christus, quis terminus, quia Pater. Consequenter cum dicit.

e Ostendit, quod discipuli utrumque cognoscunt, scilicet quo vadit, et viam. Et primo proponit manifestationem. Secundo excludit emergentem dubitationem, ibi, *Dicit ei Philippus: Domine, ostende* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit concomitantiam notitiae habitae de Filio ad notitiam habitam de Patre. Secundo manifestat, quomodo discipuli se habeant ad notitiam Patris, ibi, *Et amodo cognoscetis* etc. Dicit ergo primo, dixi quod sum via, et quod scitis viam, scilicet me, ergo et quando scitis, quia notitia de me non potest haberi sine notitia Patris: et hoc est quod dicit, *Si cognovissetis me, et Patrem meum: supr. 8.* Iudaeis dicit: *Si me sciretis, et Patrem meum forsitan sciretis.* Quid est ergo quod dicit, *Si cognovissetis me* etc. ibi autem dicit *forsitan.* Videtur quod ibi dubitaverit de eo quod hic asserit. Sed dicendum, quod ibi loquebatur Iudaeis quos increpabat; et ideo addit *forsitan*, non dubitans, sed increpans eos; hic autem loquitur discipulis quos instruit, et ideo veritatem eis cum assertione proponit, dicens, *Si cognovissetis* etc. quasi dicat: Si sciretis meam gratiam, et dignitatem, et eam utique quae Patris est sciretis, per nihil enim aliud res melius scitur quam per Verbum et imaginem suam; Filius autem est Verbum Patris: *sup. 1. In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum: sup. 1. Verbum caro factum est* et caet. *et vidimus gloriam eius* etc. Filius etiam est imago Patris: *Col. 1. Qui est imago invisibilis Dei: Hebr. 1. Qui cum sit splendor gloriae* etc. In Filio ergo cognoscitur Pater, ut in Verbo et imagine propria. Sed notandum quod inquantum aliquid accedit ad similitudinem paterni verbi, intantum in ipso cognoscitur pater, et similiter inquantum habet de imagine patris. Cum autem omne verbum creatum sit aliqua similitudo illius Verbi, et in qualibet re inveniatur similitudo divinitatis vel imaginis, vel vestigii, sed imperfecta; inde est quod per nullam creaturam, et a nulla intelligentia, et conceptione intellectus creati potest cognosci perfecte idipsum, quod Deus est. Sed solum Verbum unigenitum quod

est perfectum et perfecta image Patris. Ipsum quod quid est Patris cognoscit, et comprehendit. Unde secundum Hilarium possunt haec verba aliter continuari: nam cum Dominus dicit, *Nemo venit ad Patrem nisi per me*, interrogatus Arius quando itur ad Patrem per Filium, respondet quod per doctrinae admonitionem, inquantum scilicet Filius sua doctrina instruit homines de Patre, secundum illud *infr. 15. Pater manifestavi nomen tuum hominibus*. Sed Dominus hoc excludens dicit, *Si cognovissetis me* et caet. quasi dicat, Arius, vel alius quicumque homo annuntiare quidem potest de Patre; sed nullus est tantus, quod eo cognito cognoscatur Pater, nisi solus Filius qui est eiusdem naturae cum ipso. Consequenter cum dicit.

f Ostendit, quomodo discipuli se habeant ad cognitionem Patris. Dixerat autem Dominus supra discipulis, quod Patrem cognoscunt, *Quo*, inquiens, *vado scitis*, et hoc Thomas negavit dicens, *Domine, nescimus quo vadis*; et ideo hic Dominus ostendit, quod aliquo modo cognoscunt Patrem, ut ostendat verbum suum verum esse, et aliquo modo non recognoscunt, ut verbum Thomae sit verum. Et ponit ad hoc duplicem Patris cognitionem: unam, quae erit in futuro; aliam, quae fuit in praeterito. Dicit ergo, quod *amodo cognoscetis eum*. Dicit autem *amodo*, quia duplex cognitio habetur de Patre. Una perfecta, quae est per immediatam eius visionem, quae erit in patria: *Io. 3. Cum apparuerit, similes ei erimus*. Alia est perfecta, quae est per speculum et aenigmate, quam habemus per fidem: *1. Cor. 13. Videmus nunc per speculum* etc. Potest ergo hic intelligi de utraque, ut sit sensus, *amodo cognoscetis eum*, scilicet cognitione perfecta in patria: *infr. 16. Palam de Patre annuntiabo vobis*; quasi dicat, Verum est quod non cognoscitis eum perfecta cognitione, sed *amodo cognoscetis eum*, peracto mysterio passionis meae. Vel *amodo*, idest post resurrectionem meam, et ascensionem, et missionem Spiritus sancti, *cognoscetis eum*, cognitione fidei perfecta, quia *cum venerit Spiritus paraclitus, ille vos docebit etc. infr. 15* Sic ergo verum dicis, quod nescis eum cognitione perfecta; sed ego verum dico, quia *vidistis eum: Baruc. 3. Post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est*: viderunt enim Christum secundum carnem assumptam in qua erat Verbum et in Verbo Pater: unde in ipso viderunt Patrem: *sup. Qui me misit, mecum est*. Sed attende, quod Pater non erat in carne per unitatem personae, sed in Verbo incarnato per unitatem naturae, et in Christo incarnato videbitur Pater: *sup. 1. Vidimus gloriam eius quasi Unigeniti a Patre*.

LECTIO III.

Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.

b Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem. Quomodo tu dicis, ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est?

c Verba quae ego loquor vobis, a me ipso non loquor: Pater autem in me manens ipse facit opera.

d Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite.

e Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera, quae ego facio, et ipse faciet, et maiora horum faciet, quia ego ad Patrem vado.

f Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam.

g Ut glorificetur Pater in Filio. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

LECTIO III.

Hic Dominus solvit emergentem dubitationem discipuli. Et primo ponitur ipsius dubitantis positio. Secundo dubitationis remotio, ibi, *Dicit ei Iesus* etc. Circa primum sciendum, quod Dominus supra discipulis promisit quoddam futurum, scilicet perfectam Dei cognitionem, cum dixit, *Amodo cognoscetis* etc. aliud praeteritum, scilicet quod viderunt eum: quod audiens Philippus, credebat se vidisse Patrem; sed petit eius cognitionem dicens, *Domine, ostende nobis Patrem* etc. ut petitio huius ostensionis non referatur ad visionem, sed ad cognitionem: *et sufficit nobis*. Nec mirum, quia visio Patris est finis omnium desideriorum, et actionum nostrarum, ita ut nil amplius requiratur: *Psal. 15 Adimplebis me laetitia cum vultu tuo*, idest in visione vultus tui: *Psal. 102. Qui replet in bonis desiderium tuum*.

b Hic removetur dubitatio. Et primo ponitur dubitationis remotio. Secundo subditur dictorum manifestatio, ibi, *Verba quae ego loquor vobis* etc. In prima primo arguit tarditatem. Secundo instruit veritatem, ibi, *Philippe* etc. Tertio reprobat petitionem, ibi, *Quomodo tu dicis* etc. Dicit ergo primo, *Tanto tempore* etc. quasi dicat, Ex diuturna conversatione qua tanto tempore vobiscum conversatus sum, debuissetis me cognoscere: et si cognovissetis me, cognosceretis utique et Patrem. Ex hoc ergo quod tu non cognoscis Patrem, das intelligere, quod tu non cognoscis me: in qua arguendus es tarditatis: *Matt. 15. Adhuc et vos sine intellectu estis? Hebraeo. 6. Cum deberetis magistri esse propter tempus* etc. Sed hic incidit dubitatio, quia supra Dominus dixit discipulis, quod eum sciebant, cum dicit *viam scitis* etc. hic autem videtur dicere contrarium, dicens, *Si cognovissetis me* etc. Sed dicendum secundum Augustinum, quod inter discipulos aliqui erant qui Christum, secundum quod erat Verbum Dei, cognoscebant, quorum unus erat Petrus, ubi dixit, *Tu es Christus Filius Dei vivi, Matt. 16.* Alii erant qui vere eum non cognoscebant, intra quos erat Philippus. Quantum ergo ad primos dicit Dominus, *Quo ego vado scitis*; sed quantum ad secundos dixit, *Si cognovissetis me* etc. Vel aliter. Christus dupliciter cognosci poterat, scilicet secundum humanam naturam: et sic omnes sciebant; et quantum ad hoc dicit, *Et quo ego vado scitis* etc. et secundum divinam: et sic eum nondum perfecte cognoverant; et quantum ad hoc dicit, *Si cognovissetis me*. Et hoc patet per hoc

quod subdit, *Philippe, qui videt me* etc. quasi diceret: Si cognosceretis me, cognosceretis Patrem, et sic non diceres, *Ostende nobis Patrem*, quia iam vidisses eum, me viso: *sup. 8. Si me sciretis* etc. Sed ex hoc Sabellius erroris sui fulcimentum sumit, dicens: Quid est hoc quod dixit *qui videt me, videt et Patrem*, nisi quia idem ipse sit Pater et Filius? Ad hoc dicit Hilarius. Si hoc ita esset, Dominus dixisset, *Qui videt me, videt Patrem*, nulla coniunctione apposita; sed quia coniunctionem addidit dicens *videt et Patrem*, distinctionem ostendit: et est similis modus loquendi secundum Augustinum sicut quis de duobus similibus loquens dicit: Si vidisti istum, vidisti et illum. In Filio autem est perfectissima similitudo Patris; et ideo dicit, *qui videt me, videt et Patrem;* sed adhuc in Filio est maior similitudo, quam in hominibus, quia in eis nunquam potest esse similitudo secundum eandem formam, vel qualitatem numero, sed solum secundum speciem; in Filio autem est eadem natura numero, quae est in Patre; et ideo magis in visione Filii videtur Pater, quam in visione alicuius hominis, quantumcumque simillimi videantur. Sed notandum, quod ex verbis quae hic dicuntur, excluditur error Arii quantum ad duo. Primo quantum ad hoc, quod negabat consubstantialitatem: impossibile est enim quod in visione substantiae creatae possit videri substantia increata, sicut per cognitionem substantiae unius generis non potest haberi cognitio substantiae alterius generis. Manifestum est ergo, quod Filius non est substantia creata, sed est consubstantia Patri, alias qui videt Filium, non videret Patrem. Secundo quantum ad hoc, quod dicunt *sup. illud 1. Tim. ult. Regi saeculorum immortali, invisibili, soli Deo*, scilicet quod solus Pater est invisibilis, Filius vero in sua natura multoties sit visus: quod si esset, sequeretur etiam, quod Pater visus esset frequenter: quia qui videt Filium, videt et Patrem. Cum ergo Pater invisibilis sit secundum suam naturam, impossibile est, quod Pater secundum suam naturam sit visus. Sed obiicit aliquis, cur Dominus reprehenderit Philippum, qui videns Filium quaerebat videre Patrem, cum non sit reprehendendus quispiam, qui videns imaginem, videre vellet rem imaginatam? Ad quod Chrysostomus respondet dicens, quod Philippus audiens de visione Patris, et cognitione eius, volebat ipsum Patrem corporeis oculis videre, sicut et ipsum Filium existimabat vidisse; et ideo hoc Dominus improbavit ostendens ei, quod neque ipsum Filium in sui natura vidit oculo corporali. Augustinus autem dicit, quod Dominus non improbavit petitionem, sed petentis animum: nam Philippus dicit, *Ostende nobis Patrem, et sufficit* etc. quasi dicat, Nos cognoscimus te, sed hoc non sufficit: et sic credebat quod in cognitione Filii non esset perfecta sufficientia, sed in cognitione Patris. Ex quo videbatur sentire Filium esse minorem Patre. Et hoc Dominus increpavit, ostendens, quod in cognitione Filii sit eadem sufficientia, quae est in cognitione Patris dicens, *Qui videt me, videt et Patrem;* et ideo consequenter eum dicit, *Quomodo tu dicis* etc. improbat primo eius petitionem; secundo radicem petitionis. Petitionem improbat quidem dicens, *Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem* etc. ex quo scilicet Pater in Filio videtur. Poterat quidem Philippus dicere, quod habetur *Iob 11. Qui leviter locutus sum* etc. Radicem petitionis improbat, cum dicit, *Non credis, quia ego in Patre, et Pater in me?* quasi dicat: Tu vis habere Patrem, credens in eo habere sufficientiam, sed si ita credis, *non credis quia ego in Patre, et Pater in me est:* nam si hoc crederes, sperares, quod in me haberes omnem sufficientiam, quam in Patre. Hoc autem, quod dicit, *Ego in Patre* etc. dicitur propter essentiae unitatem, de qua dicitur *sup. Ego et Pater unum sumus*. Sciendum est enim, quod essentia aliter se habet in divinis ad personam, et aliter in hominibus: nam in hominibus essentia Sortis non est Sortes, quia Sortes est quid compositum; sed in divinis essentia est idem personae secundum rem: et sic essentia Patris est ipse Pater, et ubicumque est essentia Filii, est ipse Filius. Essentia autem Patris est in Filio, et essentia Filii est in Patre. Ergo Filius est in Patre, et Pater in Filio. Et sic exponit Hilarius.

e Hic Dominus manifestat suam responsionem. Et primo per opera quae facit per seipsum. Secundo per opera quae facturus erat per discipulos, ibi, *Amen amen dico vobis: Qui credit in me* etc. In prima ergo praemittit opera quae ipse facit. Secundo concludit fidei conclusionem, ibi, *Non creditis* etc. Fides autem de Christo, quod esset Deus, poterat ex duobus manifestari, scilicet ex eius doctrina, et ex miraculis: et haec duo infra Dominus dicit, *Si opera non fecissem in eis, quae* etc. Quantum ad primum, *Et si non venissem, et locutus eis non fuissem* etc. Quantum ad secundum *inf. 15. Nunquam sic locutus est homo*. Et *sup. 9.* dixit de eo caecus: *A saeculo non est auditum, quod quis aperuerit oculos caeci nati*. Ex his ergo duobus Dominus divinitatem suam ostendit. Quantum ad primum dicit, *Verba quae ego loquor vobis*, scilicet organo humanitatis, *a meipso non loquor*, sed ab eo qui est in me, scilicet a Patre: *sup. 8. Ego quae audivi a Patre meo* etc. Pater ergo qui in me loquitur, est in me. Sed quia quicquid homo loquitur, necesse est quod a primo verbo hoc habeat; primum autem verbum, scilicet Verbum Dei, est a Patre. Ergo necesse est, quod omnia verba quae loquimur, sint a Deo. Cum ergo quis loquitur verba quae habet a Patre, Pater est in eo. Quantum ad secundum dicit, *Pater in me manens ipse facit opera:* quia nullius opera quae ego facio, posset facere: *su. 5. Non potest Filius a se facere quicquam*. Sed quaerit Chrysostomus, quomodo Christus a verbis incipiens venit ad opera? Dixit enim, *Verba quae ego loquor vobis* etc. et postea dicit, *Ipse facit opera*. Sed hoc solvitur dupliciter. Uno modo secundum Chrysostomum, qui dicit secundum coniunctionis modum praedictum, quod primo loquitur de doctrina, et postea loquitur de miraculis. Secundum Augustinum dicendum, quod verba quae Dominus loquebatur, vocat opera: *sup. 10. Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit* etc. ideo cum dicit, *Ipse facit opera*, dat intelligere, quod verba ipsius sunt quaedam opera. Sed nota, quod ex his duobus distinctim duae haereses fulcimentum suum sumunt, quia quod dicit, *Ego in Patre*, sumit per se Sabellius dicens, eundem esse Patrem et Filium; quod autem dicit, *A meipso non*

loquor, assumit Arius, concludens ex hoc Filium esse minorem Patre. Sed per ipsa eadem dicta haereses excluduntur: nam si idem esset Pater et Filius, ut Sabellius fingit, non diceret Filius, *Verba quae ego loquor vobis, a meipso* etc. Si vero Filius esset minor Patre, ut blasphemat Arius, non diceret, *Pater in me manens* etc.

d Quia ergo ex duobus praedictis manifestatur fides Trinitatis; ideo contra concludit fidem ipsam dicens, *Non creditis, quia ego in Patre* etc. Hoc quidem quomodo intelligendum sit, expositum est sup. In graeco habetur, *Credite*, scilicet mihi, *quia ego in Patre* etc. Vel mirum; quia non creditis, quia ego in Patre, et caetera. Sed attende quod antea locutus est solum Philippo, sed ab eo loco ubi dicit, *Verba quae ego loquor*, loquitur omnibus Apostolis simul: quod si non sufficit ad ostendendum consubstantialitatem Verbi, quam ego dico, saltem propter opera ipsa credite: *sup. 5. Opera quae dedit mihi Pater, ut faciam ea* etc. *10. Si mihi non creditis, operibus credite.*

e Postquam Dominus manifestavit ea, quae dixerat per opera, quae faciebat per seipsum; hic manifestat ea per opera, quae facturus erat per discipulos. Et primo proponit opera discipulorum. Secundo insinuat modum operandi, ibi, *Quodcumque petieritis*. In prima primo proponit opera discipulorum. Secundo assignat rationem dicti, ibi, *Quia ad Patrem vado*. Dicit ergo primo, *Amen amen dico vobis;* quasi dicat, Opera quae ego facio adeo magna sunt quod praebent sufficienter argumentum divinitatis meae; sed si haec vobis non sufficiant, respiciatis ad opera quae per alios facturus sum: potissimum enim signum magnae virtutis est, ut homo non solum per se, sed etiam per alios eximia operetur; et ideo dicit, *Amen amen dico vobis, qui credit in me:* quae verba non solum monstrant virtutem divinitatis in Christo, sed etiam virtutem fidei, et coniunctionem Christi cum fidelibus: sicut enim Filius operatur propter Patrem in se manentem per unitatem naturae, ita et fideles operantur propter Christum in se manentem per fidem: *Ephe. 3. Habitare Christum per fidem in cordibus* etc. Opera autem quae Christus fecit, et discipuli faciunt virtute Christi, sunt opera miraculorum: *Mat. ult. Signa autem eos, qui crediderint, haec sequentur* etc. Sed mirabile est quod subdit, *Et maiora horum faciet.* Uno modo, ut dicamus quod Dominus per Apostolos plura et maiora facit, quam per seipsum: maximum enim inter miracula Christi fuit quod ad tactum fimbriae eius sanabantur infirmi, ut habetur *Matth. 15.* sed de Petro legitur *Act. 5.* quod ad eius umbram sanabantur infirmi. Magis autem est quod sanet umbra quam fimbria. Alio modo, ut dicamus quod Christus plura fecit per verba discipulorum, quam per sua. Loquitur enim hic Dominus de operibus quae facta erant per verba, ut Augustinus dicit, quae opera tunc dicebat, ubi verba quae loquebatur, et eorundem verborum fructus erat fides illorum: legitur enim de Christo *Matt. 19.* quod adolescens non fuit inductus ad vendendum quae habebat, et eum sequendum: nam cum diceret adolescenti, *Vade, et vende omnia quae habes* etc. subditur, *Abiit tristis;* sed de Petro et aliis Apostolis legitur *Act. 4.* quod eis praedicantibus vendebant possessiones, et omnia quae habebant, et afferebant pretium earum ad pedes Apostolorum. Sed obviat aliquis, quod Dominus non dicit, quod Apostoli maiera facient, sed qui credit in me. Nunquid ergo qui non facit maiora quam Christus, non est computandus inter credentes in Christum? Absit: durum enim esset hoc. Ideo dicendum est aliter, quod Christus duplex opus facit: unum sine nobis, videlicet creare coelum et terram, suscitare mortuos, et huiusmodi; aliud operatur in nobis, sed non sine nobis, quod est opus fidei, per quod vivificatur impius. De istis ergo loquitur hic Dominus, quae sunt communia credenti: et hoc est opus quod facit Christus in nobis, sed non sine nobis, quis eadem facit quicumque credit: quia quod fit in me per Deum, fit in me etiam per meipsum, scilicet per liberum arbitrium. Unde dicit Apostolus, *Non autem ego*, supple solus, *sed gratia Dei mecum:* et de istis dicit, *Opera quae ego facio, et ipse faciet, et maiora horum faciet*, quia maius est iustificare impium quam creare coelum et terram: nam iustificatio impii, quantum est de se, perseverat in aeternum: *Sap. 1. Iustitia perpetua est* etc. Coelum autem et terra transibunt, ut dicitur *Luc. 21.* Item quia opus corporale ordinatur ad spirituale; coelum autem et terra opus corporale est; iustificatio vero impii opus spirituale. Sed hic incidit dubium. Nam in creatione coeli et terrae inducitur creatio etiam sanctorum angelorum. Nunquid ergo maiora facit, qui cooperatur Christo ad suam iustificationem quam creare angelum? Quod Augustinus non determinat, sed dicit: *Iudicet qui potest, utrum maius sit iustos creare angelos, quam impios homines iustificare: certe si aequalis est utrumque potentiae, hoc maioris est misericordiae.* Si autem diligenter attendamus de quibus operibus Dominus hic loquitur, non praeferimus creationem angelorum iustificationi impii: non enim per hoc quod dicit, *Et maiora horum faciet*, oportet nos intelligere omnia opera Christi, sed illa tantum fortassis quae tunc faciebat: tunc autem verba fidei faciebat: ut utique minus est verba iustitiae praedicare, quod fecit praeter nos, quam impios iustificare, quod ita facit in nobis, ut faciamus et nos. Consequenter assignat rationem dicti, ideo maiora facit dicens, *Quia ad Patrem vado.* Quod potest tripliciter adaptari. Uno modo secundum Chrysostomum. *Ego operor*, quamdiu sum in mundo; sed me recedente, vos eritis loco mei: et ideo quae ego facio, vos facietis, et etiam maiora, *Quia ego vado ad Patrem*, et plura per meipsum nihil operor, scilicet praedicando. Alio modo, ut sit sensus. Iudaei credunt quod me occiso fides mea extinguatur; ut hoc non est verum, immo magis approbabitur, et vos maiora facietis, *Quia vado ad Patrem*, idest non pereo, sed in propria maneo dignitate, et in coelis ero: *sup. 14. Nunc clarificatus est filius hominis* etc. Tertio modo maiora facietis, et hoc, *Quia vado ad Patrem;* quasi diceret: Dum ero magis glorificatus, decet me maiora facere, et etiam dare vobis virtutes maiora faciendi.

Unde antequam Iesus esset glorificatus, Spiritus non fuit datus discipulis in ea plenitudine in qua datus est postmodum: *sup. 8. Nondum erat Spiritus datus, quia Iesus nondum erat glorificatus* etc.

f Hic insinuat modum operandi. Et prima ponit intentum. Secundo rationem assignat, ibi, *Ut glorificetur Pater in Filio* etc. Circa primum sciendum est, quod cum Dominus dixerit, *Et maiora horum faciet*, ut ex magnitudine operum cognoscatur magnitudo facientis, posset aliquis credere quod qui credit in Filium Dei, esset maior Ipso futurus. Et ideo hoc Dominus excludit ex modo faciendi, quia Filius facit ipsa opera auctoritate propria; sed qui credit in eum, facit ipsa cum interpellatione; et ideo dicit, *Et quodcumque petieritis* etc. Ubi excluditur aequalitas credentium ad Filium tripliciter. Primo quidem, quia ipsi, ut dictum est, faciunt interpellando: unde dicit, *Quodcumque petieritis: Matth. 7. Omnis qui petit, accipiet.* Secundo, quia faciunt in virtute Filii; unde dicit, *In nomine meo*, idest in virtute nominis mei: *Act. 4. Non est aliud nomen datum sub coelo* etc. *Hoc enim nomen est super omne nomen: Psal. 112. Non nobis Domine, non nobis.* Tertio, quia ipse Filius in eis, et per eos omnia opera facit; unde dicit, *Hoc faciam*. Et attende, quod Pater petitur, et Filius facit: quia indivisibilia sunt opera Patris, et Filii: *sup. 5. Quaecumque Pater facit, haec et similiter Filius facit:* omnia enim facit Pater per Filium: *supr. 1. Omnia per ipsum facta sunt.* Sed quid est quod dicit, *Quodcumque petieritis, hoc faciam*, cum videamus eius fideles petere, et non accipere? Sed secundum Augustinum considerandum est hic primo, quod dicit, *In nomine meo*; deinde quod subdit, *Hoc faciam*. Nomen enim Christi est nomen salutis: *Matt. 1. Vocabis nomen eius Iesum, ipse enim salvum* etc. Qui ergo petit aliquid pertinens ad salutem, petit in nomine Christi. Contingit autem, quod aliquis petit non pertinens ad salutem ex duobus, scilicet ex prava affectione, puta cum petit aliquid ad quod allicitur, quod tamen si haberet, salutem suam impediret. Et ideo qui sic petit, non exauditur, quia mala petit: *Iac. 4. Petitis, et non accipitis, eo quod male* etc. Cum enim quis ex pravo affectu male usurus est eo quod vult accipere, Domino potius miserante non accipit, quia non exaudivit ad votum, sed ad utilitatem magis: nam bonus Dominus saepe negat quod petimus, ut tribuat quod mallemus Secundo ex ignorantia, dum quis aliquando petit quod credit sibi expedire, et tamen non expedit, sed istis potius consulendo, Deus quae petunt non facit: nam Paulus qui plus omnibus laboravit, ter Dominum rogavit, ut discederet ab eo stimulus carnis; nec tamen quod rogavit obtinuit, quia non erat sibi expediens, *2. Cor. 12.* et *Rom. 8. Nam quid oremus sicut oportet, nescimus* etc. *Matth. 20. Nescitis quid petatis.* Patet ergo, quod cum petimus in nomine eius, scilicet in nomine Iesu Christi, Ipse hoc faciet. Dicit, *hoc faciam*, in futuro, non autem hoc facio in praesenti, quia quandoque differt facere quod petimus, ad augendum desiderium nostrum, et ut tempore congruo fiat: *Lev. 26. Dabo vobis pluviam temporibus suis: Isa. 59. In die salutis exaudivi te.* Contingit etiam aliquando quod petimus pro aliquo, pro quo fortassis non exaudimur, tunc scilicet quando eius merita obstant: *Hier. 7. Tu ergo noli orare pro populo isto.* Et *15. Si steterint Moyses et Samuel coram me.* Consequenter eum dicit.

g Ponit rationem. Et hoc sic legitur ab Augustino. Quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut hic sit punctus. Et resumit, *Ut glorificetur Pater in Filio, si quid petieritis* etc quasi diceret: Ideo *faciam quod petieritis in nomine meo, ut glorificetur Pater in Filio* etc. et omnia quae facit Filius, ordinantur ad gloriam Patris? *sup. 8. Non quaero gloriam meam.* Sic etiam et nos omnia opera nostra ad gloriam Dei ordinare debemus: *1. Cor. 10. Omnia in gloriam Dei facite* etc.

LECTIO IV.

Si diligitis me, mandata mea servate, et ego rogabo Patrem.

b Et alium paraclitum dabit vobis.

c Ut maneat vobiscum in aeternum, Spiritus veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum.

d Vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit.

LECTIO IV.

Supra consolatus est Dominus discipulos de suo recessu, promittens eis accessum eorum ad Patrem; sed quis posset videre eis longum, quod ad Patrem accederent, et interim sine magistro esse deberent; ideo consolatur eos, promittens eis Spiritum sanctum. Et ponitur primo ad receptionem Spiritus sancti praeparatio. Secundo promittitur Spiritus sancti donatio, ibi, *Et alium paraclitum* etc. Tertio exponitur Spiritus sancti promissio, ibi, *Ut maneat vobiscum* etc. Praeparatio autem ad receptionem Spiritus sancti una quidem erat necessaria ex parte discipulorum, alia ex parte Christi. Ex parte quidem discipulorum necessaria erat duplex praeparatio, scilicet amor cordis, et obedientia operis, quorum unum Dominus supponit eos habere; et quantum ad hoc dicit, *Si diligitis me:* et hoc apparet, quia tristamini de meo recessu: *infr. 15. Vos me amastis, quia ab initio* etc. Aliud vero imperat futurum; et quantum ad hoc dicit, *Mandata mea servate;* quasi dicat: Non ostendatis amorem quem habetis ad me in fletu, sed in obedientia mandatorum meorum: hoc enim est manifestum dilectionis signum: *infr. 10. Si quis diligit me, sermonem meum servabit.* Haec ergo duo praeparant ad receptionem Spiritus sancti: cum enim Spiritus sanctus sit amor, non datur nisi amantibus: *Prov. 8. Ego diligentes me diligo.* Item datur obedientibus: *Act. 1. Nos huius rei testes sumus: Isa. 66. Super quem requiescit Spiritus meus* etc. Sed nunquid obedientia discipulorum, et amor eorum ad Christum praeparant ad Spiritum sanctum? Videtur quod non: quia dilectio qua diligimus Deum, est per Spiritum sanctum: *Rom. 5. Charitas Dei diffusa est in cordi-*

bus nostris etc. Obedientia autem est nobis a Spiritu sancto: *Rom. 8. Qui spiritu Dei aguntur.* Et in *Psal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri* etc. Sed posset aliquis dicere, quod per dilectionem Filii promeremur Spiritum sanctum, quo habito, amamus Patrem. Sed huic repugnat, quia idem est amor Patris, et Filii. Et ideo aliter dicendum est, quod hoc est in donis Dei, ut qui bene utitur dono sibi concesso, amplioris gratiae, et doni acceptionem mereatur; et qui male utitur, hoc ipsum quod accepit, auferatur ab eo: nam, ut legitur *Matth. 25.* servo pigro ablatum est talentum, quod acceperat a domino suo, quia non bene usus eo fuit, et datum est ei qui acceperat quinque, cum quibus lucratus fuerat alia quinque. Sic ergo est et de dono Spiritus sancti: nullus enim potest Deum diligere nisi habeat Spiritum sanctum: non enim nos praevenimus gratiam Dei, sed ipsa praevenit nos: ipse enim prior dilexit nos, ut dicitur *1. Ioan. 3.* Et ideo dicendum, quod Apostoli primo quidem receperunt Spiritum sanctum, ut diligerent Deum, et obedirent mandatis eius; sed necesse erat ad hoc ut ampliori plenitudine Spiritum sanctum reciperent, quod bene uterentur diligendo et obediendo, dono Spiritus sancti prius accepto. Et secundum hoc est sensus. *Si diligitis me* per Spiritum sanctum, quem habetis, et obeditis mandatis meis, recipietis Spiritum sanctum, quem habetis, in ampliori plenitudine. Alia praeparatio necessaria erat ex parte Christi; et quantum ad hoc dicit, *Ego rogabo Patrem* etc. Ubi sciendum est quod Dominus noster Iesus Christus inquantum homo mediator est Dei et hominum, ut *1. Tim. 2.* Unde inquantum est homo accedens ad Deum, impetrat nobis dona coelestia, et veniens ad nos elevat nos, et reducit ad Deum. Quia ergo iam ad nos venerat, et dando nobis mandata Dei reducit credentes ad ipsum, restabat ut rediret ad Patrem, et impetraret dona spiritualia: *Heb. 6. Accedens per semetipsum* etc. et hoc facit rogando Patrem: et hoc est quod dicit, *Ego rogabo Patrem* etc. *Ephe. 5. Ascendens in altum.* Sed attende, quod idem est qui rogat ut detur, et qui dat paraclitum. Rogat inquantum homo, dat inquantum Deus. Dicit autem, *Et rogabo*, ut eorum repellat tristitiam de suo recessu, quoniam ipse recessus est ratio, ut acciperent Spiritum sanctum.

b Hic ponitur Spiritus sancti promissio. Sed attende, quod hoc nomen paraclitus est graecum, et significat consolatorem. Et idem dixit, *Alium paraclitum dabit vobis*, scilicet Pater, non tamen sine Filio, idest Spiritum sanctum qui est consolator, cum sit spiritus amoris; amor autem facit spiritualem consolationem et gaudium: *Gal. 5. Fructus Spiritus charitas, gaudium* etc. ipse est interpellator etc. *Rom. 8. Nam quid oremus sicut oportet, nescimus* etc. Hoc autem quod dixit *Alium*, designat distinctionem personalem in divinis contra Sabellium. Sed obiicitur, quia hoc quod dicitur, *paraclitus*, importat actionem Spiritus sancti. Ergo in hoc quod dixit, *Alium paraclitum*, videtur designare alietatem naturae: nam alietas operationis designat alietatem naturae. Est ergo Spiritus sanctus alterius naturae a Filio. Responsio. Dicendum, quod Spiritus sanctus est consolator et advocatus, et Filius similiter: quod enim Filius sit advocatus, dicitur *1. Io. 1. Advocatum habemus apud Patrem*; quod consolator: *Isa. 61. Spiritus Domini misit me* etc. *ut ponerem consolationem* etc. tamen alia, et alia ratione est consolator et advocatus Filius, et Spiritus sanctus, si accipiamus per appropriationem personarum: nam Christus dicitur advocatus inquantum secundum quod homo interpellat pro nobis ad Patrem; Spiritus autem sanctus inquantum nos postulare facit. Item Spiritus sanctus dicitur consolator inquantum est amor formaliter; Filius vero inquantum est Verbum. Et hoc dupliciter, quia per doctrinam, et inquantum ipse Filius, dat Spiritum sanctum, et incendit amorem in cordibus nostris. Sic ergo ly *alium* non designat alietatem naturae in Filio, et Spiritu sancto, sed designat alium modum, quo uterque est consolator et advocatus.

c Hic ponitur promissio. Et primo quantum ad ipsam dationem. Secundo quantum ad ipsum donum. Tertio quantum ad recipientes donum. Sed donatio est vera, quia perpetua. unde dicit, *Ut maneat* etc. Alicui enim datur aliquid ad tempus tantum, et haec non est vera donatio; sed tunc est vera, quando datur ad semper habendum; et ideo Spiritus sanctus vere datur, quia *ut maneat cum eis in aeternum*, hic quidem illustrans, et docens, et suggerens, post ad videndam speciem introducens: *1. Reg. 16. Directus Spiritus Domini in David* etc. Iudas autem licet acceperit eum, non tamen semper cum ipso mansit: quia non accepit ut maneret cum ipso in aeternum, sed tantum secundum praesentem iustitiam. Secundum Chrysostomum autem dici potest, quod Dominus haec dicit ad excludendum carnalem quandam suspicionem discipulorum. Possent enim suspicari, quod ille paraclitus eis datus postmodum per passionem ab eis recederet, sicut ipse; et hoc excludit dicens, *ut maneat etc.* quasi dicat, non patietur mortem ut ego, nec a vobis recedet. Sed contra *supr. 1.* hoc dictum est Ioanni Baptistae: *Super quem videritis Spiritum descendere et manere, hic est qui baptizat.* Ex quo videtur proprium Christi ut Spiritus sanctus semper maneat cum ipso; quod non est verum, si cum discipulis manet in aeternum. Responsio secundum Chrysostomum. Dicendum, quod Spiritus sanctus dicitur in nobis manere per dona sua. Donorum autem Spiritus sancti quaedam sunt necessaria ad salutem: et haec sunt communia omnibus sanctis, et semper in nobis manent, ut est charitas, quae nunquam excidit, ut dicitur *1. Cor. 13.* quae etiam in futuro erit. Quaedam autem non sunt de necessitate salutis, sed dantur fidelibus ad manifestationem Spiritus: *1. Cor. 13. Unicuique datur manifestatio Spiritus* etc. Sic ergo quantum ad prima dona Spiritus sanctus manet cum discipulis, et sanctis in aeternum; sed quantum ad secunda dona sic est proprium Christo, ut maneat cum eo semper, quia semper in plenitudine potestatis suae habet, ut possit miracula facere, et prophetare, et alia huiusmodi; sed non sic est de aliis, quia ut dicit Gregorius, Spiritus prophetarum non sunt prophetis subiecti. Donum autem est excellentissimum, quia *Spiritus veritatis.* Spiritum quidem dixit, ut ostendat naturae subtilitatem: spiritus enim dicitur aliquid occultum et invisibile, unde quod invisibile est, spiritus dici consuevit: sic et Spiritus san-

ctus occultus est et invisibilis: *supr. 3. Spiritus ubi vult spirat, et vos* etc. Item ut ostendat eius virtutem, quia movet nos ad bene agendum et operandum: Spiritus enim impulsionem quandam insinuat, unde et ventum appellamus: *Rom. 8. Qui spiritu Dei aguntur: Psal. 142. Spiritus tuus bonus deducet me* etc. Addit autem *veritatis*, quia a veritate procedit, et veritatem dicit: Spiritus enim sanctus nihil aliud est quam amor. Quando ergo quis impellitur ad amandum terrena et mundum, tunc impellitur a spiritu mundi: *1. Corin. 2. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est.* Quando vero impellitur ad opera carnis, tunc non impellitur a Spiritu sancto: *Ezech. 13. Veh prophetis insipientibus* etc. Sed iste Spiritus ducit ad cognitionem veritatis, quia procedit a veritate, quae dicit *sup. eod. Ego sum via, et veritas* etc. nam sicut in nobis ex veritate concepta, et considerata sequitur amor ipsius veritatis, ita in Deo concepta veritate, quae est Filius, procedit amor: et sicut ab ipsa procedit, ita in eius cognitionem ducit: *infr. 17. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet* etc. et ideo dicit Ambrosius, quod *omne verum a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est: 1. Cor. 12. Nemo potest dicere Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto: infra 15. Cum venerit paraclitus quem ego mittam* etc. Manifestare autem veritatem convenit proprietati Spiritus sancti: est enim amor, qui facit secretorum revelationem: *infra 15. Vos autem dixi amicos, quia omnia* etc. *Iob 37. Annuntiat de ea*, scilicet veritate, *amico suo*. Recipiunt autem Spiritum sanctum credentes; et quantum ad hoc dicit, *Quem mundus non potest accipere.* Et primo ostendit, qui sunt quibus non datur. Secundo ostendit quibus datur, ibi, *Vos autem cognoscetis* etc. Primo autem ostendit, quod non datur mundo. Secundo autem assignat causam quare non detur. Quantum ad primum dicit, *Quem mundus non potest accipere.* Mundum hic mundi dilectores vocat Dominus: hi quidem quamdiu mundum diligunt, Spiritum sanctum non possunt accipere, est enim amor Dei. Non potest autem quis finali dilectione Deum et mundum diligere: *1. Ioan. 2. Si quis diligit mundum* etc. nam Gregorius dicit *5. Mora. cap. 20. Spiritus sanctus omne quod repleverit ad desiderandum invisibilia accendit. Et quoniam mundana corda sola visibilia diligunt, hunc mundus non accipit, quia ad diligenda visibilia non assurgit: saeculares etenim mentes quanto se foras per desideria dilatant, tanto ad receptionem illius sinum cordis angustant: Sap. 1. Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum.* Quantum ad secundum dicit, *Quia non videt eum* etc. nam dona spiritualia non accipiuntur nisi desiderata: *Sap. 6. Praeoccupat*, scilicet divina sapientia, *eos* etc. nec desiderantur nisi aliqualiter cognita; quod autem non cognoscantur, ex duobus contingit. Primo quidem ex hoc, quod homo non ponit intentionem suam ad eorum cognitionem. Secundo vero, quia quia non potest esse capax illius cognitionis; hoc autem mundani non habent: nam primo non intendunt ad ea desideranda; et quantum ad hoc dicit, *Quia non videt eum*, idest non ponit intentionem suam ad eum cognoscendum: *Psal. 16. Oculos suos statuerunt declinare* etc. Item non potest ea cognoscere; unde dicit, *Nescit eum: nam*, ut Augustinus dicit, *non habet invisibiles oculos mundana dilectio per quos videri Spiritus sanctus nisi invisibiliter non potest: 1. Corin. 2. Animalis homo non percipit ea etc. Sicut lingua infecta non sentit bonum saporem propter corruptionem humoris, sic anima infecta a corruptione mundi, coelestium dulcedinem non gustat.* Vel secundum Chrysostomum dico, quod *alium paraclitum dabit vobis, spiritum veritatis;* sed hic non assumet carnem, *quia mundus non videt eum, nec scit eum*, idest non accipiet eum, sed solum vos.

d Hic ostendit primo quibus datur Spiritus sanctus. Secundo rationem assignat. Datur autem fidelibus; unde dicit, *Vos autem*, qui movemini a Spiritu sancto, *cognoscetis eum: 1. Cor. 2. Nos autem non spiritum huius mundi accepimus* etc. et hoc ideo, quia mundum contemnitis: *2. Cor. 4. Non contemplantibus nobis quae videntur* etc. Ratio autem huius, *quia apud vos manebit.* Ubi primo nota Spiritus sancti ad Apostolos familiaritatem: *quia apud vos manebit*, idest ad utilitatem vestram: *Psal. 142. Spiritus deducet me in viam rectam: Sap. 12. O quam bonus Spiritus tuus* etc. Secundo quandam eius intimam inhabitationem, quia *in nobis erit*, idest in intimo cordis nostri: *Ezec. 35. Et spiritum novum.*

LECTIO V.

Non relinquam vos orphanos, veniam ad vos.

b Adhuc modicum, et mundus me iam non videt. Vos autem videtis me, quia ego vivo, et vos vivetis.

c In illa die vos cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, et vos in me, et ego in vobis.

d Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo: et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.

LECTIO V.

Supra Dominus promisit Spiritum sanctum consolatorem; sed quia Apostoli non multum ad notitiam Spiritus sancti conscenderant, et ad Christi praesentiam valde detinebantur, huiusmodi consolatio eis parva videbatur. Et ideo in parte ista promittit eis primo reditum suum. Secundo dona sua, ibi, *Haec locutus sum vobis apud vos manens* etc. Circa primum primo promittit eis iteratam visitationem. Secundo assignat rationem, ibi, *Qui habet mandata mea* etc. Tertio excludit discipuli dubitationem, ibi, *Dicit ei Iudas* etc. Circa primum primo manifestat eis suum reditum. Secundo manifestat redeundi modum, ibi, *Adhuc modicum* etc. Tertio praedicit reditus fructum, ibi, *In illa die* etc. Circa primum primo ostendit necessitatem redeundi. Secundo promittit reditum. Necessitas autem redeundi est, ut discipuli orphani non remaneant: et hoc est quod dicit, *Non vos relinquam orphanos.* Orphani enim in graeco pupilli sunt in latino, et dicuntur hi parvuli patre carentes, secundum illud *Thre. ult. Pupilli facti sumus absque patre* etc. Considerandum est autem, quod homo potest habere triplicem patrem, scilicet patrem originis: *Heb. 12.*

Patres quidem habuimus carnis nostras etc. Item pravae imitationis: *sup. 8. Vos ex patre diabolo estis.* Item gratuitae adoptionis: *Rom. 8. Accepistis spiritum adoptionis* etc. Sed eos qui imitantur patrem diabolum, Deus non adoptat in filios, quia non est conventio lucis ad tenebras, ut dicitur *2. Cor. 6.* Similiter nec illos qui nimium afficiuntur carnaliter ad parentes: quia hoc dicitur *Matth. 10. Qui amat patrem suum aut matrem suam plusquam me, non est me dignus.* Qui ergo fuerit orphanus, idest destitutus affectu peccati, et deserens affectum carnalem ad parentes, illum Deus sibi adoptat in filium: *Psal. 26. Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me.* Multo autem magis qui relinquit eos: *Psalm. 44. Obliviscere populum tuum* etc. Sed notandum quod Christus exhibet se discipulis suis ut patrem. Quamvis hoc nomen pater personaliter acceptum sit proprium personae Patris, essentialiter tamen acceptum competit toti Trinitati; unde *supra 13.* dicit eis, *Filioli mei, adhuc modicum vobiscum sum.* Adventum suum promittit eis dicens, *Veniam ad vos.* Venerat iam Christus ad eos, carnem assumendo: *1. Ti. 1. Christus Iesus in hunc mundum* etc. Restabat ergo triplex adventus eius, quorum duo sunt corporales, unus scilicet post resurrectionem, et ante ascensionem, quando scilicet recedens ab eis per mortem, post resurrectionem venit Iesus, et stetit in medio discipulorum, ut dicitur *infr. 20.* Alius erit in fine mundi, de quo dicitur *Act. 1. Quemadmodum vidistis eum euntem in caelum, ita veniet: Luc. 21. Videbunt filium hominis venientem* etc. Sed tertius est spiritualis et invisibilis, quando scilicet venit ad fideles suos per gratiam in vita, vel in morte: *Iob 9. Si venerit ad me, non videbo.* Dicit ergo. *Veniam ad vos*, post resurrectionem quantum ad primum adventum: *infr. 16. Iterum autem videbo vos.* Item in fine mundi: *Isa. 3. Dominus ad iudicium veniet* etc. Item in morte ad suscipiendum vos ad me: *sup. eod. Veniam ad vos, et tollam vos ad meipsum.* Item *veniam ad vos*, spiritualiter visitando: *inf. eod. Ad eum veniemus.*

b Hic exponit visitationis modum, ostendens hanc visitationem Apostolis singulariter exhibendam. Et quis possent credere, quod adhuc ad eos rediret mortalis existens; ideo consequenter excludit hoc dicens, *Adhuc modicum* etc. ut primo exponamus de reditu post resurrectionem, tunc est sensus. *Adhuc modicum*, idest modicum tempus vobiscum sum in hac carne mortali, et tunc crucifigar; sed post, *mundus iam me non videt* etc. et hoc quia post resurrectionem non omnibus manifestavit se, sed testibus praeordinatis a Deo, scilicet discipulis suis, *Act. 1.* Et ideo dicit, *Vos autem videbitis me*, scilicet in corpore glorificato et immortali. Rationem horum assignat dicens, *Quia ego vivo, et vos vivetis:* ubi removet dubitationem. Possent enim discipuli dicere: Quomodo videbimus te, qui morieris, et nos etiam moriemur tecum; et ideo dicit, quod hoc non erit ita, quia *ego vivo*, idest vivam post resurrectionem: *Apoc. 1. Fui mortuus, et ecce sum vivens* etc. *Et vos vivetis*, quia non occidemini modo mecum: *infra 18. Si me quaeritis, sinite hos abire.* Vel *ego vivo*, per resurrectionem; *et vos vivetis*, idest gaudebitis inde, quia gavisi sunt discipuli viso Domino. Hoc modo accipitur vivere *Gen. 41.* cum audisset Iacob, quod Ioseph regnaret in terra Ægypti, revixit spiritus eius, scilicet propter gaudium. Sed contra hanc expositionem obiicit Augustinus, quia ex hoc quod Dominus dicit *Adhuc modicum, et mundus me iam non videt*, sequitur quod homines mundi numquam sint eum visuri; quod est falsum, quia in iudicio videbunt eum, secundum illud *Apoc. 1. Videbit eum omnis oculus.* Ad quod posset dici, quod verum est, quod adhuc modicum mundus non videbit eum in ista carne mortali, et propter hoc Augustinus exponit hoc *Adhuc modicum*, referens ad secundum adventum, in quo veniet ad iudicandum: et dicitur istud tempus modicum usque ad iudicium, in respectu ad aeternitatem: nam *mille anni ante oculos tuos, quasi dies hesterna* etc. Et hoc modo Apostolus *Heb. 12.* vocat istud tempus modicum, exponens illud *Agg. 2. Adhuc modicum, et ego movebo caelum et terram*, etc. *Et mundus me iam non videt*, quia ulterius post iudicium homines mundi amatores et pravi eum non videbunt euntes in ignem aeternum: unde *Isa. 26.* secundum aliam literam dicitur, *Tollatur impius ne videat gloriam Dei. Vos autem*, qui secuti estis me, et permansistis mecum in tentationibus meis, *videbitis me*, in aeternitate perpetua: *Isa. 30. Regem in decore suo videbunt: 1. Thes. 2. Semper cum Domino erimus;* et hoc ideo, quia *vivo, et vos vivetis* etc. quasi diceret, Sicut ego habeo vitam gloriosam in anima et in corpore, ita et vos: *1. Cor. 15. Reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae.* Et hoc ideo dicit, quia vita nostra gloriosa creatur ex vita gloriosa Christi: *1. Cor. 15. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur.* Sed de se dicit in praesenti, *vivo*, quia sua resurrectio differenda non erat post mortem eius, sed statim secutura, secundum illud *Psal. 107. Exurgam diluculo:* quia, ut dicitur in *Psal. 15. Non dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Sed de discipulis dicit *vivetis*, in futuro, quia resurrectio corporum eorum differenda erat usque in finem mundi, secundum illud *Isa. 26. Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent.*

c Hic ponitur visitationis fructus, qui est cognitio eorum, quae Apostoli ignorabant: ut enim supra dictum est, Petrus ignorabat quo Christus iret, unde dicebat, *Domine quo vadis?* Etiam Thomas hoc ignorabat, et viam per quam iret; unde dicebat, *Nescimus quo vadis, et quomodo* etc. Philippus autem Patrem ignorabat; unde petebat dicens, *Domine, ostende nobis Patrem* etc. quae quidem causabantur ex ignorantia unius rei, ex hoc scilicet quod ignorabant quomodo Pater in Filio, et Filius in Patre: unde et Philippo dixit: *Non credis, quia ego in Patre, et Pater in me est?* Huius ergo notitiam promittit eis Dominus dicens hic, *In illa die vos cognoscetis, quia ego in Patre* etc. Ex quo omnis dubietas a cordibus discipulorum excluditur. Potest autem exponi de adventu tempore resurrectionis, et de adventu ad iudicium. Sed distinguenda est duplex cognitio mysteriorum divinitatis: una est imperfecta, quae habetur per fidem, alia perfecta, quae habetur per speciem, de quibus dicitur *1. Corint. 13. Videmus nunc per speculum in ae-*

nigmate, quantum ad primum; *tunc autem facie ad faciem*, quantum ad secundum. Dicit ergo *in illa die* post resurrectionem meam, *cognoscetis quia ego sum in Patre*, et hoc cognitione fidei, quia tunc videntes eum resurrexisse et esse eum eis, certissimam fidem de eo habuerunt, praecipue qui acceperunt Spiritum sanctum, qui omnia eos docebit. Vel *in illa die*, ultimae resurrectionis in iudicio, *cognoscetis*, scilicet manifeste per speciem: *1. Cor. 13. Tunc cognoscam sicut et cognitus sum*. Sed quid cognoscent? Duo quae dicit supra, unum scilicet, quod Pater in me manens ipse facit opera; et quantum ad hoc dicit, *Quia ego sum in Patre meo*, scilicet per consubstantialitatem naturae; aliud, quod dicit se facturum opera per discipulos, dicens: *Qui credit in me, opera quae ego facio* et caet. et quantum ad hoc dicit, *Et vos in me, et ego in vobis*. Ubi attendendum est, quod quia hic Dominus videtur similem habitudinem ponere sui ad Patrem, et discipulorum ad ipsum, volebant Ariani, quod sicut discipuli sunt minores Christo, et non consubstantiales ei, ita esset Filius minor Patre, et alterius substantiae ab ipso. Et ideo dicendum est quod dicit *Ego sum in Patre meo*, dicitur per consubstantialitatem naturae: *sup. 10. Ego et Pater unum sumus*: et *sup. 1. Verbum erat apud Deum*. Hoc autem quod dicit, *Et vos in me* etc. intelligitur uno modo, quod discipuli sunt in Christo: nam illud quod protegitur ab aliquo, dicitur esse in eo, sicut contentum in continente: et hoc modo dicitur, quod in Rege sunt ea quae sunt in regno. Et secundum hoc dicitur *Act. 17. In ipso vivimus, movemur, et sumus. Et ego sum in vobis*, manendo interius, et operando, et inhabitando interius per gratiam: *Eph. 3. Habitare Christum per fidem in cordibus* etc. Et *2. Cor. 13. An experimentum eius quaeritis* etc. Alio modo secundum Hilarium. *Vos in me*, supple in me eritis per naturam vestram, quia assumpsi, assumendo enim naturam nostram assumpsit nos omnes: *Heb. 2. Nusquam enim angelos apprehendit* etc. *Et ego sum in vobis*, per mei sacramenti sumptionem: quia qui sumit corpus Christi, Christus est in eo: *sup. 6. Qui manducat carnem meam*. Alio modo. *Vos in me, et ego in vobis*, supple sumus, per mutuam dilectionem, quia hoc dicitur *1 Ioan. 4. Deus charitas est, et qui manet in charitate* etc. Et haec vobis ignota erant, sed tamen in illa die ea cognoscetis.

d Hic assignatur visitationis ratio. Et ponit Dominus duplicem rationem, quare a fidelibus Dominus videatur, et non a mundo. Prima est vera eorum dilectio ad Deum. Secunda vera dilectio Dei ad eos, ibi, *Qui autem diligit me* etc. Quantum ad primum dicit, *Qui habet mandata mea, et servat* etc. Ubi notandum est, quod illa est vera dilectio, quae se prodit et probat in opere, nam per exhibitionem operis dilectio manifestatur: eum enim diligere aliquem sit velle ei bonum, et desiderare, quae ipse vult, non videtur vere diligere, qui non facit voluntatem amati, nec exequitur, quae scit eum velle. Qui ergo non facit voluntatem Dei, non videtur eum vere diligere; et ideo dicit, *Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me*, ideat qui habet veram dilectionem ad me. Sed nota, quod aliquis habet mandata Dei primo quidem in corde per memoriam, et iugem meditationem: *Psal. 118. In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi*; sed hoc non sufficit nisi servet in opere: *Psalm. 109. Intellectus bonus omnibus facientibus eum*. Quidam vero habent in ore docendo, et exhortando: *Psal. 118. Quam dulcia faucibus meis eloquia tua*: et hi etiam debent ea servare in opere: *quia qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno caelorum, Matt. 6.* Unde vituperantur a Deo illi qui dicunt, et non faciunt, *Matth 23.* Quidam autem habent in aure, ea libenter et diligenter audiendo: *sup. 8. Qui est ex Deo, verba Dei audit* etc. nec hoc sufficit nisi servent, *quia non auditores legis sed factores iustificabuntur, Rom. 2. inf. 16. Operamini non cibum qui perit* etc. Ergo qui sic habet mandata Dei, aliqualiter servat ea; sed adhuc imponitur ei ut servet perseverando. Unde dicit Augustinus: *Qui habet in memoria, et servat in vita, qui habet in sermonibus et servat in moribus, qui habet audiendo, et servat faciendo, qui habet faciendo, et servat perseverando, ipse est qui diligit me*. Quantum ad secundum dicit, *Qui autem diligit me, diligetur* etc. Sed hoc in primo aspectu videtur absurdum. Nunquid enim Deus diligit nos, quia diligimus eum? Absit. Dicitur enim *1. Io. 3. Non quasi dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos*. Et ideo dicendum, quod intellectum huius habemus ex his quae dicta sunt supra, scilicet *Qui habet mandata mea, et servat* etc. non enim ibi dicitur quod ideo diligit, quia servat mandata, sed quia diligit, ideo mandata implet: et hoc modo dicendum est hic, quod ideo quis diligit Christum, quia diligitur a Patre, et non ideo diligitur, quia diligit. Diligimus ergo Filium, quia Pater diligit nos: habet enim hoc verus amor, ut amatos ad amantis dilectionem trahat: *Hierem. 31. In charitate perpetua dilexi te* etc. Sed quia amor Patris non est sine amore Filii, eum idem sit amor utriusque, quaecumque enim Pater facit, haec et Filius similiter facit *supra 5.* Ideo subdit, *Et ego diligam eum*. Sed eum Pater et Filius omnia diligant ab aeterno, quare dicit *diligam* in futuro. Dicendum est ergo, quis dilectio considerata prout est in divina voluntate, sic est aeterna; sed considerata secundum quod manifestatur in executione operis et effectus, est temporalis; et ideo est sensus, *Et ego diligam eum*, ideat effectum dilectionis ostendam, quia scilicet *manifestabo ei meipsum*, quia ad hoc diligam ut manifestem. Sciendum est autem quod dilectio alicuius ad aliquem aliquando est secundum quid, aliquando simpliciter: secundum quid quidem, quando vult ei aliquod bonum particulare; simpliciter autem, quando vult ei omne bonum. Deus autem omnia causata diligit secundum quid, quia omni creaturae vult aliquod bonum, etiam ipsis daemonibus, ut scilicet vivant, et intelligant, et sint, quae sunt quaedam bona. Simpliciter autem diligit illos, quibus vult omne bonum, scilicet ut habeant ipsum Deum, quem habere est habere veritatem, quia Deus veritas est. Sed veritas tunc habetur, quando cognoscitur. Illos ergo vere et simpliciter diligit, quibus manifestat seipsum, qui est veritas: et hoc est quod dicit, *Manifestabo ei meipsum*, scilicet in futuro per gloriam, quod est ultimus futurae beatitudinis effectus: *Iob 37. Annuntiat de ea amico suo* etc.

Sap. 6. Praeoccupat eos, qui se concupiscunt. Sed posset quis dicere: Nunqnid Pater non manifestabit se, imme et Pater, et Filius: nam Filius, et Patrem simul et se manifestat, cum sit Verbum eius: *Matt. 11. Neque Patrem quis novit uisi Filius* etc. et tamen si interim Filius manifestat se alicui aliquo modo, hoc est signum divinae dilectionis. Unde et haec potest esse ratio, quare mundus eum non videbit, quia scilicet non manifestabit eis seipsum, et hoc quia non diligit eum.

LECTIO VI.

Dicit ei Indas, non ille Ischariothis: Domine, quid factum est, qnia manifestaturns es nobis teipsum, et non mundo?

b Respondit Iesus, et dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum servabit.

c Et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus.

d Qui non diligit me, sermones meos non servat.

e Et sermonem quem audistis, non est meus, sed eius qui misit me, Patris.

f Haec locutus sum vobis, apud vos manens. Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quaecumque dixero vobis.

LECTIO VI.

Supra promisit Dominus discipulis suam visitationem; hic removet discipuli dubitationem. Et primo ponitur discipuli dubitatio. Secundo Christi responsio, ibi, *Respondit Iesus* etc. Sciendum est circa primum, quod sanctorum et humilium consuetudo est, ut cum magna de se audiunt, stupeant et admirentur. Audierant autem discipuli Dominum dicentem: *Adhuc modicum, et mundus me iam non videt. Vos autem videbitis me* etc. Ex quo videbatur Apostolos toti mundo praeferre. Et ideo Iudas frater Iacobi, cuius Epistola inter Canonicas legitur, in admirationem et stuporem positus, dicit, *Domine, quid factum est, quia manifestaturus es* etc. quasi diceret: Quae causa erit? Nunquid nos supra totum mundum sumus? Simile dixit David *2. Reg. 7. Quis ego sum, aut quae est domus mea? Matt. 25.* dicunt iusti: *Domine quando te vidimus esurientem* etc. Consequenter cum dicit.

b Ponitur Christi responsio. Ubi primo assignat causam suae manifestationis discipulis, et non mundo. Secundo manifestat quoddam quod dixit, ibi, *Et sermonem quem audistis* etc. In prima primo ostendit, quare manifestaturus est se discipulis. Secundo ostendit, quare non manifestaturus est se mundo, ibi, *Qui non diligit me.* Et in prima primo ponitur idoneitas discipulorum ad Christi manifestationem habendam. Secundo insinuatur processus manifestationis et ordo, ibi, *Et Pater meus.* Circa primum duo ponit, quae reddunt hominem idoneum ad Dei manifestationem. Primum est charitas. Secundum est obedientia. Quantum ad primum dicit, *Si quis diligit me* etc. Tria enim necessaria sunt homini volenti Deum videre. Primo, ut Deo appropinquet: *Deut. 23. Qui appropinquant pedibus eius, accipient* etc. Secundo, ut ad eum videndum oculos elevet: *Isa. 40. Levate in excelsum oculos vestros* etc. Tertio, ut visioni vacet: nam spiritualia videri non possunt, nisi quis vacet terrenis: *Psal. 33.* et *45. Vacate et videte, quoniam suavis est Dominus.* Et haec tria facit charitas: nam ipsa animam hominis Deo coniungit: *1. Ioan. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo.* Ipsa ipsum intuitum ad Deum erigit: *Matt. 6. Ubi est thesaurus tuus, ibi est cor tuum:* unde dicitur, *Ubi est amor tuus, ibi oculus.* Ipsa enim a mundanis vacare facit: *1. Ioan. 2. Qui diligit saeculum, non est perfecta charitas Dei in illo.* Ergo e contrario, qui perfecte Deum diligit, non est in illo amor saeculi. Ex charitate autem sequitur obedientia; unde dicit *sermonem meum servabit*, ut dicit Gregorius: *Probatio dilectionis exhibitio est operis. Nunquam est Dei amor otiosus, operatur enim magna si est; si autem operari renuit, amor non est.* Voluntas enim et maxime quae est de fine, movet alias potentias ad actus suos: non enim quiescit homo nisi faciat ea per quae ad finem intentum perveniat, praecipue si est intensa ad ipsum. Quando ergo voluntas hominis intensa est ad Deum, qui est finis eius, movet omnes vires ad faciendum ea, quae ad ipsum ducunt. Intenditur autem in Deum per charitatem. Et ideo charitas est, quae nos servare mandata facit: *2. Cor. 5. Charitas Christi urget nos: Cant. 6. Lampades eius lampades ignis:* et per obedientiam homo efficitur idoneus ad videndum Deum: *Psal. 118. A mandatis tuis*, scilicet a me servatis, *intellexi.* Et iterum: *Super senes intellexi* etc. Consequenter cum dicit.

c Ponitur processus et ordo manifestationis. Tria autem sunt per quae fit homini divina manifestatio. Primum est divina dilectio: et quantum ad hoc dicit, *Pater meus diliget eum.* Supra est dictum, quare dicit *diliget* in futuro, quantum videlicet ad effectum dilectionis, qui tamen ab aeterno dilexit quantum ad voluntatem benefaciendi: *Malac. 1. Iacob dilexi* etc. Non autem dicit, Ego diligam eum, quia hoc iam eis patuit, *sup. Prov. 8. Ego diligentes me diligo.* Restabat ergo ut insinuaret eis, quia Pater diligeret eos: *Deut. 4. Dilexit populos, omnes sancti in manu* etc. Secundum est divina visitatio: et quantum ad hoc dicit, *Et ad eum veniemus.* Sed contra. Venire mutationem localem significat. Sed Deus non mutatur. Ergo etc. Responsio. Deus dicitur venire ad nos, non quod ipse moveatur ad nos, sed quia nos movemur ad ipsum: dicitur enim aliquid venire in locum in quem prius non fuit. Hoc autem Deo non convenit, cum sit ubique: *Hier. 54. Coelum et terram ego impleo.* Dicitur etiam venire in aliquem, inquantum est ibi novo modo, secundum quem prius non fuerat ibi, scilicet per effectum gratiae: et per hunc effectum gratiae facit nos ad se accedere. Sed attendendum secundum Augustinum, quod tribus modis Deus venit ad nos, et eisdem nos imus ad eum. Primo quidem venit ad nos implendo suis effectibus, et nos imus ad eum capiendo ipsos: *Eccl. 53. Tran-*

site ad me omnes qui concupiscitis etc. Secundo illuminando, et nos imus ad eum considerando: *Ps. 33. Accedite ad eum, et illuminamini.* Tertio vero adiuvando, et nos ad eum obediendo, quia nec obedire possumus nisi adiuti a Christo: *Isa. 2. Venite, ascendamus* et caet. Sed quare non fecit mentionem de Spiritu sancto? Augustinus dicit, quod non dicitur hic, quod ipse sit excludendus, adveniente Patre et Filio, quia *sup.* dicitur, *Ut maneat vobiscum in aeternum.* Sed cum in Trinitate sint duo, scilicet personarum distinctio, et essentiae unitas, aliquando quidem fit mentio de tribus personis, ad insinuandum distinctionem personarum; aliquando vero facit mentionem de duabus sine tertia, ad insinuandum essentiae unitatem. Vel dicendum, quod cum Spiritus sanctus nihil sit aliud quam amor Patris, et Filii, posito Patre et Filio, intelligitur Spiritus sanctus. Tertio ad Dei manifestationem est perseverantia utriusque, scilicet in dilectione Dei, et in eius visitatione; et quantum ad hoc dicit *et mansionem.* In quo duo tangit. Primo quidem infirmitatem adhaesionis ad Deum, cum dicit *mansionem:* nam Deus venit ad quosdam per fidem, sed non manet, *quia ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt, Matth. 18.* Ad quosdam venit per peccati compunctionem, non tamen manet cum eis, quia revertuntur ad peccata: *Prov. 26. Sicut canis qui revertitur ad vomitum suum* etc. Sed in suis praedestinatis permanet semper: *Matt. ult. Ecce ego vobiscum sum* et caet. Secundo ostendit familiaritatem Christi ad homines, quia *apud eum,* scilicet diligentem ad obediendum, inquantum scilicet delectatur nobiscum, et facit nos delectari in ipso: *Prov. 8. Delicias meas esse cum filiis hominum: Isa. 61. Gaudebit super te Dominus Deus tuus.* Chrysostomus autem referens hoc ad aliam intentionem dicit, quod Iudas audiens, *Non relinquam vos orphanos* etc. *Vos autem videbitis me* etc. existimavit, quod Christus post mortem venturus esset ad eos, sicut mortui veniunt ad nos in somno; unde quaerit: *Quid est factum, quia nobis manifestaturus* etc. quasi diceret: Vae nobis, quoniam morieris, et ut mortuus debes nobis assistere. Ut ergo hoc excludat dicit, Ego et Pater *ad eum veniemus,* idest sicut Pater manifestat seipsum, ita et ego: *et mansionem apud eum faciemus,* quod somniorum non est, in quibus nulla mora contrahitur.

d Hic ponit causam, quare non est manifestaturus se mundo, quae quidem causa est remotio eorum per quae dicit se hominibus manifestaturum: remota enim causa removetur effectus. Sed ipsi non habent causam, ut divina eis manifestatio fiat. Ergo mundo et mundanis Deus non est manifestaturus seipsum. Quod non habeant causam, apparet, quia mundus non diligit me; et quantum ad hoc dicit, *Qui non diligit me.* Iterum non obedit mihi; unde dicit, *Sermones meos non servat:* ut enim Gregorius dicit: *De dilectione conditoris lingua, et mens, et vita requiratur.* Patet ergo causa, quare suis manifestaturus est se, et non alienis, quia hi quidem diligunt: dilectio namque sanctos discernit a mundo: *Iob 36. In manibus,* scilicet superbis, *abscondit lucem, et ita annuntiat de ea amico suo,* et *Iob 28. Abyssus dicit non est in me mare,* idest turbulentus non est mecum. Consequenter cum dicit.

e Manifestat hoc quod supra dixit, scilicet, *Si quis diligit me* et caet. *et Pater meus diliget eum* etc. Posset enim aliquis dicere, quod hoc dictum nullam rationem habet, quin potius rationabilius dixisset: Ego diligam eum, et ad eum veniam; et ideo hoc excludit dicens, *Et sermonem quem audistis, non est meus,* idest non est mihi a meipso, sed est mihi ab alio, scilicet a Patre qui me misit; quasi diceret, Non me solum, sed nec Patrem amat, qui hunc non audit sermonem; et ideo qui eum diligit, et Patrem et utriusque manifestationem meretur. Dicit ergo, *Et sermonem,* sive sermo, *quem audistis,* a me homine prolatum, *est quidem meus,* inquantum ipsum pronuntio; *et non est meus,* inquantum est mihi ab alio: *sup. 8. Mea doctrina non est mea: sup. eod. Verba quae ego loquor vobis, a meipso non loquor.* Sed attende secundum Augustinum, quod cum loquitur Dominus de sermonibus suis, pluraliter dicit sermones meos; ubi autem loquitur de sermone Patris, loquitur in singulari dicens, *Et sermonem quem audistis, non est meus,* quia Verbum Patris seipsum intelligi voluit, qui est unicum Verbum eius. Unde nec suum se esse dicit, sed Patris, quia nec sua imago est, nec suus filius, sed Patris; sermones autem omnes in cordibus nostris ab unico Verbo Patris.

f Hic Dominus promittit discipulis suis dona. Promiserat eis Spiritum sanctum, et seipsum. Et ideo hic primo ostendit quid consequatur ex adventu Spiritus sancti. Secundo quid consequatur ex ipso, ibi, *Pacem relinquo vobis.* Ex adventu Spiritus sancti magna consequentur, scilicet intellectum omnium verborum Christi. Et ideo circa hoc primo commemorat eis sua documenta. Secundo promittit eis intellectum eorum, ibi, *Paraclitus autem* etc. Dicit ergo quantum ad primum, *Haec,* scilicet quae dixi, *locutus sum vobis,* organo humanitatis, *manens apud vos,* praesentia corporali: et hoc quidem maximum beneficium est, ut ipse Filius nobis loquatur et nos doceat: *Heb. 1. Multifarie multisque modis olim* etc. *in Filio: Deut. 5. Quae est omnis caro, ut audiat Dominum suum?* et caet. Intellectum autem ipsorum documentorum promittit eis per Spiritum sanctum se daturum; unde dicit, *Paraclitus autem* etc. Ubi tria facit circa Spiritum sanctum. Primo describit ipsum. Secundo eius missionem. Tertio eius effectum. Ipsum quidem describit multipliciter, quia paraclitum, spiritum, et sanctum. Paraclitus quidem est, quia consolatur nos, et quantum ad tristitias de tribulationibus huius mundi, de quibus nos consolatur: *2. Cor. 7. Foris pugnae, intus timores: 2. Corin. 1. Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra:* et hoc facit inquantum est amor, faciens nos amare Deum, et eum pro magno habere: propter quod cum gaudio contumelias patimur, secundum illud *Act. 5. Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii* etc. *Matt. 5. Gaudete et exultate, quia merces vestra* etc. Item consolatur nos contra tristitias de peccatis praeteritis, de quibus dicitur *Matt. 5. Beati qui lugent;* et hoc facit inquantum dat nobis spem veniae: *inf. 20. Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata* etc. *Isa. 61. Ut ponerem consolationem.* Spiritus quidem est, quia movet corda nostra ad obediendum Deo; *Isa. 56. Cum venerit quasi fluvius violentus* etc.

Rom. 8. Qui Spiritu Dei aguntur etc. Sanctus autem est, quia consecrat nos Deo. Omnia autem Deo consecrata dicuntur sancta: *1. Cor. 5. Nescitis quoniam corpora nostra templum sunt Spiritus sancti: Psal. 45. Fluminis impetus laetificat civitatem Dei* etc. Consequenter cum dicit, *Quem mittet Pater in nomine meo*, agit de eius missione. Non est autem intelligendum, quod per motum localem ad nos veniat, sed quia quodam novo modo in eis esse debeat, quo prius non fuerat: *Psal. 103. Emitte spiritum tuum, et creabuntur*, scilicet in esse spirituali. Sed attendo quod Spiritus sanctus a Patre et Filio mittitur; et ideo ad hoc ostendendum quandoque dicit quod Pater mittit eum, sicut hic quandoque quod ipse: *infr. 5. Quem ego mittam vobis* etc. Sed numquam dicit eum a Patre mitti, quin faciat commemorationem de seipso; unde dicit, *Quem mittet Pater in nomine meo*. Nec dicit eum mitti a se Filio, quin commemoret Patrem; unde dicit, *Quem ego mittam vobis a Patre*. Sed quid est hoc quod dicit, *In nomine meo*. Numquid Spiritus sanctus nominabitur filius? Posset dici, quod hoc dicitur pro tanto, quia Spiritus sanctus dabatur fidelibus ad invocationem nominis Christi. Sed melius est ut dicamus, quod sicut Filius venit in nomine Patris, *sup. 5. Ego veni in nomine Patris mei*, ita et Spiritus sanctus venit in nomine Filii. Filius autem in nomine Patris venit, non quod esset Pater, sed quod esset Filius Patris: similiter Spiritus sanctus venit in nomine Filii, non quod diceretur Filius, sed quod esset Spiritus Filii: *Rom. 8. Si quis Spiritum Christi* etc. *Gal. 4. Misit Deus Spiritum Filii sui* etc. et hoc quidem propter consubstantialitatem Filii ad Patrem, et Spiritus sancti ad Filium. Item sicut Filius veniens in nomine Patris fideles suos Patri subiecit: *Apoc. 5. Fecisti nos Deo nostro regnum* etc. Ita Spiritus sanctus configuravit nos Filio, inquantum adoptat nos in filios Dei: *Gal. 5. Spiritum etc. in quo clamamus abba pater*. Consequenter agit de effectu Spiritus sancti dicens, *Ille vos docebit omnia*: nam sicut effectus missionis Filii fuit ducere ad Patrem, ita effectus missionis Spiritus sancti est ducere fideles ad Filium. Filius autem, cum sit ipsa sapientia genita, est ipsa veritas: *sup. 14. Ego sum via, veritas, et vita*; et ideo effectus missionis huiusmodi est, ut faciat homines participes divinae sapientiae et cognitores veritatis. Filius ergo tradit nobis doctrinam cum sit Verbum; sed Spiritus sanctus doctrinae eius nos capaces facit. Dicit ergo, *Ille vos docebit omnia*, quia quaecumque homo doceat extra, nisi Spiritus sanctus interius det intelligentiam, frustra laborat: quia nisi Spiritus adsit cordi audientis, otiosus erit sermo doctoris: *Iob 31. Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam*: et intantum, quod etiam ipse Filius organo humanitatis loquens, non valet, nisi ipsemet interius operetur per Spiritum sanctum. Sed attende, quod *sup. 6.* dicit, *Omnis qui audivit a Patre, et didicit*, hic expedit quid sit *didicit*, quia non discit non docente Spiritu sancto, quasi ille qui recipit Spiritum sanctum a Patre et Filio, ille Patrem cognoscit et Filium, et ad eos venit. Facit autem nos scire omnia interius inspirando, dirigendo, et ad spiritualia elevando: sicut enim qui habet gustum infectum, non habet veram cognitionem de saporibus, ita et qui infectus est amore mundi, non potest gustare divina, secundum illud *1. Corin. 2. Animalis autem homo non percipit* etc. Sed cum suggerere sit minorum, puta officialium, in divinis numquid Spiritus sanctus qui suggerit nobis, est nobis minor? Ideo dicendum secundum Gregorium, quod Spiritus suggerere dicitur, non quod nobis scientiam ab imo inferat, sed ab occulto subministrat vires ad cognoscendum. Vel docebit, inquantum nos facit participare sapientiam Filii. Suggerit, inquantum nos impellit, prout est amor. Vel *suggeret vobis omnia*, idest ad memoriam reducet: *Psal. 21. Reminiscentur et convertentur* etc. Sciendum est enim quod eorum quae Christus dixit discipulis, quaedam non intellexerunt, quorundam autem memoriam non habebant. Dicit ergo Dominus, *Ille vos docebit omnia*, quae intelligere nunc non potestis, *et suggeret vobis omnia*, quae non potestis memoriae commendare. Quomodo enim Evangelista Ioannes post quadraginta annos potuisset omnium verborum Christi, quae in Evangelio scripsit, habere memoriam, nisi ei Spiritus sanctus suggessisset etc.

LECTIO VII.

Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis. b Non quomodo mundus dat, ego do vobis.

LECTIO VII.

Supra promisit Dominus discipulis suis, quod consecuturi erant ex praesentia Spiritus sancti; hic promittit donum, quod consecuturi erant ex adventu, et praesentia sua. Sciendum tamen, quod si consideratur proprietas personarum, scilicet Filii, et Spiritus sancti, videtur Dominus alternare dona: cum enim Filius sit Verbum, ad eum appropriate pertinere videtur sapientiae et cognitionis donum. Spiritui vero sancto cum sit amor, qui est causa pacis, pax appropriatur. Veruntamen quia Spiritus sanctus est Filii, et hoc, quod dat Spiritus sanctus, habet a Filio, ideo Spiritui sancto attribuitur hoc donum cognitionis, ubi dicit, *Ille vos docebit omnia* etc. quod tamen appropriatur Filio. Quia vero Spiritus sanctus a Filio procedit, ideo quod Spiritus sanctus appropriate facit, attribuitur Filio. Et secundum hunc modum Christus attribuit sibi pacem dicens, *Pacem* et caet. Ubi primo promittit donum pacis, quam relinquit. Secundo distinguit pacem istam a pace mundi, ibi, *Non quomodo mundus* etc. Dicit ergo *pacem relinquo*. Sciendum est, quod pax nihil aliud est, quam tranquillitas ordinis: tunc enim aliqua dicuntur pacem habere, quando eorum ordo inturbatus manet. In homine autem est triplex ordo, scilicet hominis ad seipsum, hominis ad Deum, et hominis ad proximum: et sic triplex pax in homine, quaedam intrinseca, secundum quam pacificatur sibipsi, absque perturbatione virium: *Psal. 116. Pax multa diligentibus* etc. Alia est per quam homo pacificatur Deo, totaliter eius ordinationi subiectus: *Rom. 5. Iustificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum*. Tertia pax est ad proximum: *Heb. 13. Pacem sequimini cum omnibus san-*

ctis et sanctimoniam. Sed notandum, quod in nobis tria ordinari debent, scilicet intellectus, voluntas, et appetitus sensitivus, ut videlicet voluntas dirigatur secundum mentem, seu rationem; appetitus vero sensitivus secundum intellectum, et voluntatem; et ideo Augustinus *in lib. de verbis Domini* pacem sanctorum definiens, dicit: *Pax est serenitas mentis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium charitatis;* ut serenitas mentis referatur ad rationem, quae debet esse libera, non ligata, nec absorpta aliqua inordinata affectione; tranquillitas animi referatur ad sensitivam, quae debet a molestatione passionum quiescere; simplicitas cordis referatur ad voluntatem, quae debet in Deum obiectum suum totaliter ferri; amoris vinculum referatur ad proximum; consortium charitatis ad Deum. Hanc autem pacem hic sancti habent, et habebunt in futuro, sed hic quidem imperfecte, quia nec ad nos, nec ad Deum, nec ad proximum pacem sine perturbatione aliqua possumus habere; sed in futuro habebimus eam perfecte, quando sine hoste regnabimus, ubi nunquam poterimus dissentire. Et utramque hic Dominus nobis promittit. Primam enim dicit, *Pacem relinquo vobis,* in hoc scilicet saeculo, ut hostem vincatis, et ut invicem diligatis, quod est quasi testamentum servandum nobis statutum a Christo: *Eccl. 45. Statuit illi testamentum pacis, et principem* et caet. Sicut Augustinus dicit: *Non poterit ad haereditatem Domini pervenire, qui testamentum eius noluerit observare: nec potest concordiam habere cum Christo, qui discors esse voluit cum Christiano.* Secundam vero cum dicit, *Pacem meam do vobis,* scilicet in futuro: *Isa. ult. Declinabo super eam,* scilicet Hierusalem coelestem, *quasi flumen pacis.* Sed cum sive in mundo, sive in patria tota pax sanctorum proveniat eis per Christum, *infr. 16. In me pacem habeatis;* quare Dominus loquens de pace sanctorum in via, non dicit, Pacem meam do vobis, sed tantum cum loquitur de pace sanctorum in patria? Ad quod dicendum, quod utraque pax, scilicet praesens, et futura, est Christi; sed praesens, ut actoris tantum, futura autem est sua, ut actoris et possessoris: nam ipsam semper habuit, quia semper fuit absque contradictione. Pax autem praesens, ut dictum est, est cum contradictione aliqua; et ideo licet eam faciat, non tamen eam possidet. Et secundum praedicta expositio procedit de pace temporis, et pace aeternitatis. Sed secundum Augustinum potest utrumque exponi de pace temporis: et dicit, *Pacem relinquo* etc. exemplo; sed *do pacem meam* potestate et virtute. Consequenter eum dicit.

b Ipsam pacem a pace mundi distinguit. Distinguitur autem pax sanctorum a pace mundi quantum ad tria. Primo quantum ad intentionem: nam pax mundi ordinatur ad quietam et pacificam fruitionem temporalium: quo fit ut quandoque cooperetur hominibus ad peccandum: *Sap. 14. In magno viventes inscientiae bello tot et tam magna* etc. sed pax sanctorum ordinatur ad bona aeterna. Est ergo sensus, *Non quomodo mundus dat, ego do,* idest non ad eundem finem, quia mundus dat quantum ad exteriora quiete possidenda, ego vero do quantum ad aeterna adipiscenda. Secundo vero quantum ad simulationem et veritatem, quia pax mundi est simulata, quia tantum exterius: *Psal. 27. Loquitur pacem cum proximo suo* etc. pax vero Christi est vera, quia est interius et exterius; et sic est sensus, *Non quomodo mundus dat,* idest simulatam pacem do, sicut mundus, sed veram. Tertio quantum ad perfectionem, quia pax mundi est imperfecta, cum sit tantum quantum ad quietem exterioris hominis, et non interioris: *Isa. 59. Non est pax impiis, dicit Dominus;* sed pax Christi quietat interius et exterius: *Psal. 118. Pax multa diligentibus* etc. Et est sensus, *Non quomodo mundus dat,* idest non ita imperfectam.

LECTIO VIII.

Non turbetur cor vestrum, neque formidet. Audistis, quia ego dixi vobis, vado, et venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem, quia Pater maior me est. Et nunc dixi vobis priusquam fiat: ut cum factum fuerit, credatis.

b Iam non multa loquar vobiscum. Venit enim princeps mundi huius, et in me non habet quicquam.

c Sed ut cognoscat mundus, quia diligo Patrem: et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

LECTIO VIII.

Supra Dominus consolatus est discipulos suos rationibus acceptis ex parte ipsorum discipulorum, promittendo eis accessum ad Patrem, adventum Spiritus sancti, et suum reditum; hic vero consolatur eos rationibus acceptis ex parte sui ipsius, ex qua poterat eis esse duplex causa consolationis. Una ex utilitate fructus, qui sequebatur ex recessu Christi. Alia ex causa mortis. Et ideo primo ponit primam. Secundo secundam, ibi, *Iam non multa* etc. Fructus autem qui sequebatur ex recessu Christi, erat exaltatio sua et caet. unde discipuli poterant consolari: mos enim amicorum est, ut cum amicus ad suam exaltationem vadit, de eius recessu minus dolentur. Et ideo Dominus hanc causam ponit ad eorum consolationem. Et primo excludit cordis dubitationem. Secundo commemorat quoddam quod eos in parte consolabatur, et in parte turbabat. Tertio subdit causam totaliter consolantem. Quarto respondet cuidam tacitae quaestioni. Turbationem quidem cordis excludit dicens, *Non turbetur cor vestrum* etc. Turbatio ad tristitiam refertur; formido ad timorem. Tristitia autem, et timor in aliquo quidem conveniunt, in hoc scilicet quod utrumque est de malo; sed differunt, quia tristitia est de malo praesenti; formido autem de malo futuro. Dicit autem Dominus, *Non turbetur cor vestrum,* de malo praesenti: *Psal. 110. Iustus non commovebitur, neque formidabit,* scilicet de futuro: *Isa. 51. Quis tu ut timeas* etc. quod intelligendum est de timore humano: nam timorem divinum non excludit. Consequenter cum dicit, *Audistis, quia ego dixi vobis* etc. Turbabantur enim

ex recessu Christi, sed in parte consolabantur, quod subdit, *Et venio ad vos: Supra : Vado et venio ad vos.* Non tamen ex hoc consolabantur totaliter, timentes ne forsitan gregem lupus hoc intervallo invaderet in pastoris absentia, secundum illud *Zacha. 13. Percute pastorem, et dispergentur* etc. Dicit ergo, *Non turbetur, quia vado*, sed, *Nec formidet, quia venio ad vos.* Vadit quidem sua potestate moriende, et venit resurgendo: *Matth. 20. Filius hominis tradetur principibus sacerdotum* etc. *et tertia die resurget.* Ivit ascendendo : *Isa. 63. Iste formosus in stola sua, gradiens* etc. veniet ad iudicandum: *Luc. 21. Videbunt filium hominis* etc. Totaliter autem consolatur eos cum dicit, *Si diligeretis me* etc. quasi dicat, Si diligitis me, non debetis contristari, sed potius debetis gaudere de recessu meo, quia vado ad exaltationem meam, *Quia*, scilicet *vado ad Patrem qui maior me est.* Sed ex hoc Arius insultat, dicens Patrem maiorem esse Filio. Cuius error ex ipsis verbis Domini excluditur: nam ex intellectu eius quomodo intelligitur, *Vado ad Patrem*, ex eodem intelligitur, *Pater maior me est.* Filius autem nou vadit ad Patrem, nec venit ad nos inquantum est Filius Dei, secundum quod cum Patre fuit ab aeterno: *sup. 1. In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum* ; sed dicitur ire ad Patrem secundum humanam naturam. Sic ergo quod dicit, *Maior me est*, non dicit inquantum Filius Dei, sed inquantum filius hominis, secundum quod non solum est minor Patre, et Spiritu sancto, sed etiam ipsis angelis: *Heb. 2. Eum qui modico, quam Angelis minoratus est, vidimus Iesum* etc. Item quibusdam hominibus, scilicet parentibus subditus erat quantum ad aliquid, ut legitur *Luc. 2.* Sic ergo minor est Patre secundum humanitatem, aequalis secundum divinitatem : *Philip. 2. Non rapinam arbitratus est* etc. Potest etiam dici secundum Hilarium, quod Pater etiam secundum divinitatem maior est Filio; sed tamen Filius non est minor, sed aequalis: est enim Pater maior Filio non potestate, aeternitate, et magnitudine, sed donantis seu principii auctoritate: nam Pater nihil ab alio accipit, Filius autem naturam, ut ita dicam, a Patre accipit per aeternam generationem. Est ergo Pater maior, quia dat; sed Filius non est minor, sed aequalis, quia totum quod Pater habet, accipit: *Philip. 2. Dedit ei nomen, quod est super omne nomen:* minor enim iam non est donante, cui unum esse donatur. Chrysostomus autem ita exponit dicens, quod Dominus loquitur secundum suspicionem Apostolorum, qui nondum noverant quid sit resurrectio, nec eum aequalem Patri existimabant ; et ideo dicit eis, *Et si non creditis mihi*, quod non possum mihi assistere, nec confiditis, quod post crucem rursus vos videbo, tamen credatis mihi, *Quia vado ad Patrem qui maior me est.* Respondet autem tacitae quaestioni, dicens, *Et nunc dixi vobis* etc. Possent enim quaerere, quare ista diceret ; et ideo praeveniens, *Nunc dixi vobis* etc. Sed quaerit Augustinus, cum fides sit de his quae non videntur, non debet homo credere postquam factum est, sed ante. Sed dicendum, quod aliud videbant, et aliud credebant: viderunt ante mortem Christi, et eius resurrectionem, quo viso, crediderunt, quod ipse esset Christus Filius Dei. Unde cum factum fuit, non crediderunt fide nova, sed aucta : *Aut certe cum mortuus esset defecta, cum surrexisset refecta*, ut Augustinus dicit. Consequenter cum dicit:

b Ponit aliam causam consolationis ex parte recessus sui, quae sumitur ex causa mortis. Sciendum est autem, quod causa mortis quaedam est inducens dolorem, cum quis pro culpa occiditur: quaedam est inducens consolationem, cum quis scilicet moritur pro bono virtutis: *1. Pet. 4. Nemo vestrum patiatur ut fur, aut homicida.* Circa hoc ergo primo ostendit Dominus, quod peccatum non fuit causa suae mortis. Secundo quod eius causa fuit virtus obedientiae et charitatis, ibi, *Sed ut cognoscat mundus* etc. Dicit ergo, *Iam non multa loquar vobiscum*, propter temporis brevitatem: *sup. 13. Filioli, adhuc modicum* etc. Vel quia nondum capaces estis: *inf. 16. Adhuc multa habeo vobis loqui, sed non potestis* etc. Vel ideo, *Non multa loquar vobiscum*, quia in uno brevi sermone explicabo vobis, quod non moriar ex culpa mea: et hoc facit consequenter cum dicit, *Venit enim princeps mundi huius, et in me non habet quicquam*, scilicet diabolus; qui dicitur princeps, non ratione creationis, neque per naturalem potestatem, ut Manichaei blasphemant, sed ratione culpae huius, idest amatorum mundi: unde dicitur princeps mundi, et peccati : *Eph. ult. Non est nobis colluctatio adversus* etc. *sed adversus rectores et principes tenebrarum harum.* Non ergo est princeps creaturarum, sed peccatorum et tenebrarum: *Iob 41. Ille est Rex super omnes filios superbiae.* Hic ergo princeps venit ad persequendum : intravit enim in cor Iudae, ut proderet; Iudaeorum vero, ut occiderent. *Sed in me non habet quicquam :* nam in nobis non habet potestatem nisi propter peccatum: *sup. 8. Qui facit peccatum, servus est peccati.* In Christo autem nullum peccatum erat, neque secundum animam: *1. Pet. 2. Qui peccatum non fecit* etc. neque secundum carnem, quia ex Virgine absque originali peccato de Spiritu sancto conceptus: *Luc. 1. Quod enim ex te nascetur sanctum* etc. Quia ergo diabolus Christum in quo nullum ius habuit, etiam invasit, perdere meruit quod iuste possidebat : *Marc. 5. Quid nobis et tibi Iesu* etc. Sic ergo patet, quod causa mortis suae non fuit culpa, sed nec erat cur moreretur, si non habet peccatum. Consequenter veram causam adiungit, quae est bonum virtutis ; et ideo dicit.

c Quod secundum Augustinum sic punctatur, *Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio*, suspensive, *Surgite* etc. Ubi sciendum est, quod duo moverunt Christum ad mortem sustinendam, scilicet amor Dei, et dilectio proximi: *Eph. 5. Ambulate in dilectione.* Et hoc probat per indicium, quia mandata sua implet : *supra: Si diligitis me, mandata mea servate:* et quantum ad hoc dicit, *Sed ut cognoscat mundus, quia diligo Patrem* etc. et hoc efficaciter, quia scilicet morior; unde subdit, *Et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio.* Quod est secundum quod Pater movit eum ad mortem suscipiendam, scilicet obedientia, quae ex amore causatur. Mandatum au-

tem hoc dedit mihi Pater non Filio Dei, qui cum sit Verbum, est etiam mandatum Patris, sed dedit filio hominis, inquantum animae eius inspiravit necessarium esse saluti humanae, ut Christus in humana natura mereretur. Ut ergo hoc mundus cognoscat, *Surgite*, de loco ubi coenaverant, *Et eamus*, ad locum ubi ego sum tradendus, ut videatis quod non ex necessitate, sed ex charitate et obedientia morior: *Iob 39. Audacter in occursum pergit armatis.* Secundum Chrysostomum autem aliter legitur. Ut in hoc, scilicet quod dicit, *Sic facio*, sit finis sententiae; et in hoc, quod resumit, *Surgite* etc. sit principium alterius; ut sit sensus: Non morior, quasi princeps mundi huius habeat in me quicquam, sed, *Quia diligo Patrem*, ideo hoc facio, *Vos autem surgite, et eamus hinc:* videbat enim eos formidare, et propter tempus, quia nox profunda erat, et propter locum, quia in villa manifeste sistebant, ita ut semper circumvolverent ad ostium oculos quasi expectando hostes eos invadentes, et propter hoc non attendentes his quae dicebantur. Et ideo ut melius verba quae dicturus erat intelligerent, ducit eos in locum alium secretum, ut aestimantes se securos esse, attentius audiant, quae diceret eis: *Osee 2. Ducam eam in solitudinem* etc.

CAPUT DECIMUMQUINTUM

LECTIO PRIMA.

Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: et omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat.

b Iam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis.

c Manete in me, et ego in vobis.

d Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sum vitis, et vos palmites.

e Qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum, quia sine me nihil potestis facere.

f Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet, et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet.

g Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint, quodcumque volueritis, petetis, et fiet vobis.

h In hoc clarificatus est Pater meus, ut fructum plurimum afferatis, et efficiamini mei discipuli.

LECTIO PRIMA.

Dominus in hoc sermone specialiter intendebat animos discipulorum confortare contra duo, scilicet contra unum, quod imminebat in praesenti, quod erat passio eius, et aliud quod timebatur futurum, scilicet tribulatio eis superventura. Unde contra ista duo dixerat eis, *Non turbetur cor vestrum*, quantum ad primum: *Neque formidet*, quantum ad secundum. Postquam ergo confortavit eos de recessu suo, hic confortat eos contra tribulationes eis superventuras. Et primo proponit eis quandam similitudinem. Secundo ex illa procedit ad propositum, ibi, *Iam vos mundi estis.* Similitudo autem est de vite, et agricola. Unde primo proponit vitem. Secundo introducit agricolam. Tertio studium agricolae circa palmites commendat. Sed vitis est ipse; unde dicit, *Ego sum vitis*, per quandam similitudinem: quia sicut vitis licet despecta videatur, omnia tamen ligna excedit in dulcedine fructus; ita Christus etsi mundo despectus videretur, quia pauper erat, et ignobilis videbatur, et ignominiam sustinens, tamen dulcissimos fructus protulit, secundum illud *Cant. 2. Fructus eius dulcis gutturi meo;* et ideo Christus est vitis afferens vinum interius inebrians, quod est vinum compunctionis: *Psal. 59. Potasti nos vino compunctionis* etc. Iterum vinum confortans, scilicet nostrae refectionis: *sup. 6. Sanguis meus vere est potus.* Sic enim supra comparavit se grano frumenti, quia caro eius vere est cibus. Haec est vitis illa, de qua dicitur *Gen. 49. Videbam coram me vitem habentem propagines tres*, idest Christum, in quo sunt tres substantiae, scilicet corpus, et anima, et divinitas. Haec est etiam vitis, de qua Iacob dicit *Gen. pen. Ligabis ad vitem fili mi asinam tuam*, idest Ecclesiam. Sed haec vitis est vera. Ubi sciendum, quod verum aliquando dividitur contra similitudinarium, sicut homo verus ab homine picto, aliquando corrupto, sicut acetum a vino, quia est vinum corruptum. Hoc ergo quod dicitur, *Ego sum vitis vera*, accipitur secundo modo, ut discernat se a vite corrupta, scilicet a populo Iudaeorum, de quo dicitur *Hier. 2. Quomodo conversa es in amaritudinem vitis alienae?* et hoc ideo, quia non faciebat uvas, sed labruscas: *Is. 5. Expectavi ut faceret uvas* etc. Sed notandum quod in Christo est duplex natura, divina scilicet, et humana: et secundum humanam convenit nobiscum, et est minor Patre; secundum divinam convenit cum Deo, et est supra nos. Est ergo vitis vera secundum hoc quod est caput Ecclesiae homo Christus Iesus, et hoc insinuat introducens agricolam qui est Pater; unde dicit, *Et Pater meus agricola est.* Si enim est vitis secundum divinam naturam, Pater vitis esset sicut et Filius. Quia ergo secundum humanam naturam vitis est, ideo Pater se habet ad ipsum sicut agricola ad vitem. Ipse etiam secundum quod Deus agricola est. Dicitur autem agricola cultura, unde et vinitor inquantum colit, agricola est. Sed cum colere sit studium impendere; dupliciter aliquid colimus, vel ut id quod colimus melioretur; et hoc modo colimus agrum, vel aliquid tale; alio modo ut nos melioremur per ipsum; et hoc modo homo colit sapientiam. Deus ergo colit

nos, ut nos ex eius opere melloremur, inquantum extirpat mala semina de cordibus nostris. Aperit cor nostrum aratro sermonis, plantat semina praeceptomur, eolligit fructum pietatis, ut dicit Augustinus. Nos autem colimus eum, ut nos per ipsum melioremur, sed hoc adorando, non arando: *sup. 9. Si quis Dei cultor est* etc. Est ergo Pater agricola huius vitis ad bonum alterius: Ipse enim plantat: *Hier. 2. Ego te plantavi* etc. Ipse augmentat: *1. Cor. 5. Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem* etc. quia solus Deus interius augmentat et fructificare facit, quantumcumque homo cooperetur exterius, ipse custodit et conservat, *Matth. 21.* et *Isa. 5.* dicitur quod aedificavit in vinea turrim et sepem circumdedit. Studium autem agricolae est circa duo, circa vitem, et circa palmites. Sed vitis, de qua hic agitur, perfecta erat, non indigens agricolae studio. Unde totum studium agricolae erat circa palmites impendendum; et ideo dicit *omnem palmitem* etc. Palmites autem sunt de natura vitis; unde adhaerentes Christo sunt palmites huius vitis: *Ezech. 17. Facta est vitis in palmites.* Circa hoc ergo duo facit. Primo ponit studium huius agricolae circa palmites malos. Secundo circa palmites bonos. Studium autem eius circa malos est, ut scindantur a vite; unde dicit *omnem palmitem*, idest omnem fidelem, *non ferentem fructum*, scilicet in vite, *in me*, sine quo nihil fructificare potest, *tollet eum*, scilicet a vite. Et apparet, quod non solum a Christo exciduntur aliqui, quia mala faciunt, sed et quia bona facere negligunt: *2. Cor. 6. Hortamur vos ne in vacuum* etc. Unde de se dicebat Apostolus *1. Cor. 15. Gratia Dei sum id quod sum, et gratia eius in me vacua non fuit.* Et *Matth. 25.* dicitur, quod ablatum est talentum ei qui ex eo non fructificavit, sed abscondit illud: *Luc. 13. Dominus ficum sterilem praecepit abscindi.* Studium autem eius circa bonos palmites est, ut foveantur ad magis fructificandum; unde dicit, *Et omnem qui fert fructum* etc. Ad literam enim in vite naturali contingit, quod palmes multos surculos habens, minus fructificat propter humoris diffusionem ad omnes, et ideo cultores ut magis fructificet, purgant eum a superfluis surculis: ita est in homine, nam homo bene dispositus, et Deo coniunctus, si suum affectum ad diversa inclinet, virtus eius minoratur, et magis inefficax fit ad bene operandum. Et inde est, quod Deus ut bene fructificet, frequenter praescindit huiusmodi impedimenta, et purgat, immittens tribulationes, et tentationes quibus fortior fiat ad operandum; et ideo dicit *purgabit eum*, etiam si purus existat, quia nullus est adeo purus in hac vita, ut non sit magis magisque purgandus: *1. Ioan. 5. Si dixerimus quia peccatum non habemus* etc. Et hoc *ut plus fructum afferat*, idest crescat in virtute, ut tanto sint fructuosiores, quanto sunt mundiores: *Apoc. ult. Qui iustus est, iustificetur adhuc* etc. *Col. 1. Verbum Evangelii fructificat* etc. *Psal. 83. Ibunt de virtute in virtutem.*

b Hic ex similitudine prosequitur intentum. Duo autem in praedicta similitudine tangebantur in comparatione palmitum ad vitem. Unum est palmitum ad vitem inhaesio. Secundum est palmitum purgatio. Primo ergo agit de inhaesione. Secundo de purgatione, ibi, *Si mundus vos odit* etc. Circa primum primo movet discipulos, ut viti inhaereant. Secundo rationes inhaesionis adducit, ibi, *Sicut palmes* etc. Tertio modum inhaesionis assignat, ibi, *Sicut dilexit* etc. Circa primum duo facit. Primo commemorat eis susceptum beneficium. Secundo monet, ut in eo permaneant, ibi, *Manete in me* etc. Beneficia susceperunt mundationis; unde dicit, *Iam vos mundi estis;* quasi dicat: Talia dixi de palmitibus, sed vos estis palmites praeparati purgari ad fructum ferendum, et hoc, *propter sermonem quem locutus sum vobis.* Verbum enim Christi mundat primo quidem ab erroribus, instruendo: *Tit. 1. Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit* etc. et hoc ideo, quia in verbis Dei nulla falsitas invenitur: *Prov. 8. Recti sunt sermones mei.* Dicit ergo *mundi estis*, ab erroribus Iudaicis. Secundo mundat corda a terrenis affectibus ad coelestia inflammando: verbum enim Dei cor hominis ad terrena depressum concutit sua virtute, ex quo inflammatur: *Hier. 53. Nunquid verba mea sunt quasi ignis?* etc. Tertio mundat sermo Dei a peccatis invocatus in baptismo: nam homines in baptismo purgantur, quia in aqua verbum mundat: quia ut dicit Augustinus: *Detrahe verbum, quid est aqua, nisi aqua? Accedit verbum ad elementum, et fit sacramentum. Verbum ergo facit ut aqua corpus tangat, et cor abluat. Verbum, inquam, non quia dicitur, sed quia creditur.* Hoc enim verbum fidei tantum valet in Ecclesia, ut etiam ipsos parvos infantes mundet, quamvis credere non valentes ex fide credentium, offerentium, benedicentium, et tangentium prolatum: *Matth. ult. Baptizantes eos in nomine Patris* etc. Quarto mundat per virtutem fidei; *Act. 2. Fide purificans corda eorum.* Dicit ergo eis. *Vos iam mundi*, instructi, iam commoti, iam baptizati, iam in fide firmati, *mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis: sup. eod. Vos mundi estis* etc. Sed cum supra dixerit officium agricolae esse purgare, manifeste ostendit se esse agricolam, dicens sermonem suum purgativum: et vero ipse inquantum Deus, mundator est palmitum et agricola.

c Hic inducit eos ad perseverantiam; quasi diceret, quia mundi estis, et tantum beneficium recepistis, debetis in eo perseverare; unde dicit, *Manete in me*, per charitatem: *1. Io. 1. Qui manet in charitate, in Deo manet:* et per sacramentorum participationem: *supra 6. Qui manducat carnem meam, et bibit sanguinem meum, in me manet.* Dicit ergo, *Manete in me*, gratiam suscipiendo, *et ego in vobis*, vos adiuvando. Consequenter cum dicit.

d Inducit rationes inhaesionis, quae sunt quatuor. Prima sumitur ex inhaerentium sanctificatione. Secunda ex non inhaerentium punitione, ibi, *Si quis in me non manserit.* Tertia ex voluntatis inhaerentium assecutione, ibi, *Si manseritis in me* etc. Quarta ex Dei glorificatione, ibi, *In hoc clarificatus est Pater* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod inhaesio ad Christum est necessaria ad fructificandum. Secundo quod est efficax, ibi, *Qui manet in me* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit similitudinem. Secundo ostendit eam esse convenientem. Dicit ergo quantum ad primum. Dico, quod debetis in me manere ad hoc quod fructificetis, quia *sicut palmes* etc. Ad literam. Palmes materialis *non potest ferre*

fructum a semetipso, nisi manserit in vite, ex cuius radice humor ad vegetationem palmitum ascendit: *Ita et vos*, supple non potestis ferre fructum, *nisi in me manseritis*. Mansio ergo in Christo est ratio fructificationis. Unde de his qui in Christo non manent, dicitur *Rom. 6. Quem ergo fructum habuistis in his?* etc. *Iob 15. Congregatio hypocritarum sterilis*. Haec autem similitudo conveniens est: quia *ego sum vitis et vos palmites*; quasi diceret, talis est comparatio vestrum ad me, qualis palmitum ad vitem. De istis palmitibus dicitur *in Psal. 79. Extendit palmites suos usque ad mare*.

e Hic ostendit, quod mansio in Christo sit efficax. Et primo ostendit eius efficaciam. Secundo subdit efficaciae causam. Dicit ergo primo: Dico, quod non solum necessaria est hominis mansio in me, ut fructificet, sed etiam est efficax, quia *qui manet in me*, credendo, obediendo, perseverando, *et ego in eo*, illuminando, subveniendo, perseverantiam dando, *hic*, et non alius, *fert fructum multum*, fert, inquam, triplicem fructum in vita ista. Primus est abstinere a peccatis: *Isa. 26. Hic est omnis fructus, ut tollatur peccatum*. Secundus est vacare operibus sanctitatis: *Ro. 6. Habetis fructum vestrum in sanctificatione* etc. Tertius fructus est vacare aedificationi aliorum: *Ps. 103. De fructu operum tuorum* etc. Fert etiam quartum in vita aeterna: *supra 4. Fructum congrega in vitam aeternam*. Hic est ultimus, et perfectus fructus laborum nostrorum: *Sap. 2. Bonorum laborum gloriosus est fructus*. Responsio autem huius efficaciae est, *Quia sine me nihil potestis facere*. In quo et corda instruit humilium, et ora obstruit superborum, et praecipue Pelagianorum, qui dicunt bona opera virtutum, et legis sine Dei adiutorio ex seipsis facere posse, in quo dum liberum arbitrium asserere volunt, eum magis praecipitant. Ecce enim Dominus hic dicit, quod sine ipso non solum magna, sed nec minima, imo nihil facere possumus. Nec mirum: quia nec Deus sine ipso aliquid facit: *sup. 1. Sine ipso factum est nihil*. Opera enim nostra aut sunt virtute naturae, aut ex gratia divina. Si virtute naturae, cum omnes motus naturae sint ab ipso Verbo Dei, nulla natura ad aliquid faciendum moveri potest sine ipso. Si vero virtute gratiae, cum ipse sit auctor gratiae, quia gratia et veritas per Iesum Christum facta est, ut dicitur supra, manifestum est, quod nullum opus meritorium sine ipso fieri potest: *2. Corin. 3. Non quod sufficientes simus aliquid cogitare ex nobis* etc. Si ergo nec etiam cogitare possumus nisi ex Deo, multo minus nec alia.

f Hic ponitur secunda ratio inhaesionis quae sumitur ex comminatione poenae, quia nisi manseritis in ipso, non evademus poenam. Et ponit quinque quae poenam illam exaggerant, quorum quaedam pertinent ad poenam damni, scilicet expulsio a gloria; unde dicit, *Mittetur foras*. Sed aliquando videmus, quod in vite materiali aliquis palmes manet per exteriorem coniunctionem, non autem per humoris participationem: sic et aliqui manent in Christo solum per fidem, non tamen participant humorem vitis, quia non sunt in charitate. Unde tales mittentur foras, idest separabuntur a societate bonorum: *Ezec. 34. Stabo et separabo* etc. Secunda poena damni est arefactio; unde dicit *et arescet*. Unde si quid habebat a radice, amittet denudatus eius auxilio et vita: nam mali Christiani viriditatem aliquam habere videntur, sed quando a Sanctis, et a Christo separabuntur, eorum ariditas apparebit: *Psal. 21. Aruit tanquam testa virtus mea*. Tertia poena est eorum cum malis associatio; unde dicit, *Et colligent eum*, scilicet angeli messores ad malos, quae quidem poena maxima est: si enim ad horam esse cum malis magna poena est, quanto magis esse perpetuo cum pessimis hominibus et daemonibus? *Isa. 24. Congregabuntur congregatione unius fascis* etc. *Matth. 13. Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum* etc. Quarta poena est sensus; unde dicit *et in ignem mittent*, scilicet aeternum: *Ezec. 15. Quid fiet de ligno vitis?* etc. Ligna enim si in vite non permaneant, contemptibiliora sunt caeteris lignis; si vero maneant in vite, gloriosa sunt: unde dicit Augustinus: *Unum ex duobus palmiti congruit, aut vitis, aut ignis: si in vite non est, erit in igne: Matth. 25. Ite maledicti in ignem aeternum*. Quinta poena est perpetuum ignis experimentum; unde subdit, *Et ardet*, in perpetuum: *Matth. 25. Ibunt hi in supplicium aeternum*.

g Hic ponitur tertia inhaesionis causa, quae sumitur ex efficacia impetrationis; quasi diceret, *Si manseritis in me*, hunc fructum consequemini, scilicet, *quodcumque volueritis, petetis, et fiet vobis*. Sed notandum, quod supra in admonitione inhaesionis duo posuit, quae hic resumit, primum, scilicet in me manete, quod hic resumit, dicens, *Si manseritis in me*. Secundum *et ego in vobis*: et loco huius dicit, *Et verba mea in vobis manserint*. Quia Christus est Verbum Patris, omnia verba sapientiae sunt ab ipso: *Eccl. 1. Fons sapientiae Verbum Dei* etc. Manifestum est ergo, quod Christus est in nobis, quando verba sapientiae eius sunt in nobis: *supra 5. Verbum Dei non habetis in vobis manens*. Ideo dicit, *et verba mea in vobis manserint*, scilicet quadrupliciter, amando, credendo, meditando, et implendo: *Prov. 4. Fili, ausculta sermones meos*, scilicet credendo, *et ad eloquia mea inclina*, scilicet obediendo, seu implendo, *ne recedas* et caet. meditando, *et in medio cordis tui*, amando: *Hier. 15. Inventi sunt sermones tui, et comedi eos*. Tunc ergo in nobis sunt verba Christi, quando facimus quae praecepit, diligimus quod promisit: et ex hoc sequitur, quod informamur, quid petere debeamus: *Ro. 8. Quid oremus sicut oportet, nescimus* etc. Unde et verbis suis orare docuit, *Matt. 6.* et *Luc. 10.* Sic ergo verba Dei credita, et meditata informant nos ad petendum quae sunt nobis necessaria ad salutem; sed verba Dei amata et impleta iuvant nos ad merendum; et ideo subdit, *Quodcumque volueritis petetis*, discrete perseverantes, *et fiet vobis: inf. 16. Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis*.

h Hic ponitur quarta ratio inhaesionis, quae sumitur ex gloria Patris. Omnia opera nostra ad Dei gloriam referre debemus: *Psal. 112. Non nobis Domine non nobis* etc. *1. Cor. 10. Si manducatis aut bibitis* etc. Ostendit ergo Dominus, quod sumus in Christo, quia ex hoc fructificamus, et ex fructificatione nostra Pater glorificatur; unde dicit, *In hoc glorificatus est Pater meus*, idest ad gloriam Patris redundat, *ut plurimum fructum afferatis*. Ponit hic tria ordine prae-

postero, quae se invicem consequuntur. Unum pertinet ad inhaesionem, scilicet, *Efficiamini mei discipuli*, quod idem est, quod manete in me: et ex hoc sequitur secundum, scilicet, *Ut fructum plurimum afferatis*. Et ex hoc glorificatur Pater meus; quasi diceret: Ad gloriam Patris est quod fructum plurimum afferatis, et fructum plurimum affertis ex hoc quod estis mei discipuli. Primo quidem bene vivendo: *Matt. 6. Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum*: et bene dicendo, ex quo similiter Deus glorificatur: *Isa. 24. In doctrinis glorificate Deum*. Et 24. *Omnem qui invocat nomen meum, in laudem, et gloriam meam creavi eum*. Ergo Apostoli sunt terra illa, quae fructum multum attulit, ut dicitur *Luc. 18*. Et efficiamini mei discipuli per inhaesionem et charitatis fervorem: haec enim sunt signa discipulatus Christi, scilicet inhaesio ad Christum: *sup. 8. Si manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis*. Et ex hoc efficiuntur idonei, ut ferant fructum doctrinae. Secundo charitatis observatio: *supr. 13. In hoc cognoscent omnes, quia mei discipuli eritis, si dilectionem* etc. et ex hoc efficiuntur idonei, ut afferant fructum bonorum operum: *1. Cor. 13. Si habuero prophetiam et noverim* etc. quae ibi ponuntur, sine charitate, nihil valere etc.

LECTIO II.

Sicut dilexi me Pater, et ego dilexi vos.

b Manete in dilectione mea.

c Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea.

d Sicut et ego Patris mei praecepta servavi, et maneo in eius dilectione.

e Haec locutus sum in vobis, ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur.

f Hoc est praeceptum meum, ut diligatis invicem.

g Sicut dilexi vos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis.

LECTIO II.

Supra monuit Dominus discipulos suos, ut in eo manerent; hic ostendit quid sit in eo manere: et hoc tripliciter. Primo quidem, quod manere in eo est manere in eius dilectione. Secundo ostendit, quod praecepta eius servare sit manere in eius dilectione, ibi, *Si praecepta mea* etc. Tertio ostendit, quod observatio charitatis sit eius praeceptum, ibi, *Hoc est praeceptum meum* etc. Circa primum duo facit. Primo commemorat collatum discipulis beneficium etc. Secundo hortatur eos ad perseverandum, ibi, *Manete* etc. Dicit ergo primo, quod hoc, quod in Christo manemus, est ex eius gratia, quae quidem gratia est effectus dilectionis ipsius: *Hier. 33. In charitate perpetua dilexi te*. Ex quo patet, quod omnia opera nostra bona sunt in nobis ex beneficio divinae dilectionis: non enim essent in nobis, nisi quia fides per dilectionem operatur, nec diligeremus, nisi prius diligeremur; et ideo hoc beneficium commemorans dixit, *Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos*. Sed notandum, quod ly *sicut* quandoque denotat aequalitatem naturae, quandoque autem similitudinem actionis. Ariani autem errantes volebant, quod ly *sicut* importaret aequalitatem, et per hoc, quod superius saepius expressum est, concludebant, quod esset minor Patre: sed hoc est falsum. Et ideo secundum Augustinum dicendum, quod ly *sicut* dicit similitudinem gratiae, et dilectionis: nam dilectio qua Filius diligit discipulos, est quaedam similitudo eius dilectionis, qua Pater diligit Filium: cum enim diligere aliquem sit velle ei bonum, Pater diligit Filium secundum divinam naturam, inquantum vult illi infinitum suum bonum, quod ipse habet, communicando ei eamdem naturam numero, quam ipse habet, *sup. 3.* et *5. Pater diligit Filium, et omnia* etc. Diligit etiam eum secundum humanam naturam: *Ose. 11. Puer Israel, et dilexi eum* etc. et ad hoc scilicet, ut simul esset Deus et homo; et ad nil horum Filius dilexit discipulos: nam neque ad hoc dilexit eos ut essent Deus per naturam, neque essent uniti Deo in persona, sed ad quamdam horum similitudinem eos dilexit, ut scilicet essent dii per participationem gratiae: *Psal. 81. Ego dixi, dii estis*: *2. Petr. 1. Per quem magna nobis et pretiosa promissa donavit, ut divinae per hoc efficiamur consortes naturae*. Item ut assumerentur in unitatem affectus, *quia qui adhaeret Deo, unus spiritus est*, *1 Cor. 6. Rom. 8. Quos praescivit conformes fieri* etc. Sic ergo maius bonum Deus Pater posuit Filio secundum utramque naturam, quam Filius discipulis; sed tamen simile, ut dictum est.

b Quasi diceret, Ex quo tantum beneficium recepistis ex dilectione mea, *manete*, in ea, ut scilicet me diligatis: vel *manete in dilectione mea*, quia ego diligo vos, scilicet in gratia mea, ut non excidatis a bonis quae praeparavi vobis. Et haec expositio magis congruit; ut sit sensus, perseveretis in hoc statu, ut scilicet diligamini a me per effectum gratiae: *1. Cor. 7. Unusquisque in ea vocatione qua vocatus est, in illa permaneat*: *1. Io. 4. Qui manet in charitate* etc.

c Hic ostendit quid sit manere in eius dilectione. Et primo ostendit, quod hoc est servare eius mandatum. Secundo manifestat per exemplum, ibi, *Sicut et ego* et caet. Tertio excludit dubium, ibi, *Haec locutus sum vobis*. Dicit ergo: *Manete in dilectione mea*; et hoc facietis, *Si praecepta mea servaveritis*: sic enim manebitis in dilectione mea: observatio enim mandatorum est effectus divinae dilectionis, non solum eius qua diligimus, sed eius qua ipse diligit nos: ex hoc enim quod ipse diligit nos, movet nos, et adiuvat ad implendum mandata eius, quae impleri non possunt nisi per gratiam: *1. Ioan. 5. In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus* et caet. Exemplum autem ad hoc subdit, dicens.

d Sicut enim dilectio qua Pater diligit eum, est exemplum dilectionis, qua ipse diligit nos, ita voluit quod obedientia sua sit exemplum obedientiae nostrae: Christus enim per hoc ostendit, quod mansit in dilectione Patris, quia per omnia mandata eius servavit, nam et mortem sustinuit: *Phil. 2. Factus est obediens* Patri *usque ad mortem* et caet. Ab omni peccato

abstinuit: *1. Pet. 2. Qui peccatum non fecit* et caet. quae intelligenda sunt de Christo, secundum quod homo: *sup. 8. Non reliquit me solum, quia quas placita sunt ei, facio semper;* et ideo dicit, *Maneo in eius dilectione*, quia nihil in me secundum quod homo, est dilectioni eius contrarium.

o Ne credant, quod moneat eos ad mandata eius servanda propter utilitatem propriam, et non discipulorum, dicit, *Haec locutus sum vobis*, scilicet ut mandata mea servetis propter bonum vostrum, scilicet, *ut gaudium meum in vobis* etc. Amor enim est causa gaudii: unusquisque enim gaudet de re amata; Deus autem se amat, et creaturam praecipue rationalem, cui infinitum bonum communicat. Christus ergo de duobus ab aeterno gaudet, scilicet de bono suo, et Patris: *Prov. 8. Delectabar coram eo ludens* et caet. Item de bono creaturae rationalis: *Prov. 8. Deliciae meae esse cum filiis hominum*, idest in hoc quod communicor filiis hominum, et de his gaudet ab aeterno: *Isa. 61. Gaudebit super te Deus tuus.* Vult ergo Dominus, ut per observantiam mandatorum suorum efficiamur participes gaudii sui; unde dicit, *Ut gaudium meum*, quo scilicet ego gaudeo de divinitate mea, et Patris, *sit in vobis*, quod nil est aliud quam vita aeterna, quae est gaudium de veritate, ut Augustinus dicit; quasi diceret, Ut habeatis vitam aeternam: *Iob 22. Tunc super omnipotentem deliciis afflues. Et gaudium vestrum*, quo ego gaudeo de humanitate mea, *repleatur:* nam bona de quibus nos gaudemus, aut sunt imperfecta, aut imperfecte habentur; et ideo gaudium in hac vita plenum esse non potest; tunc autem plenum erit, quando perfecta bona perfecte consequemur: *Matth. 25. Intra in gaudium Domini tui.*

f Hic ostendit Dominus quae sunt praecepta eius. Et primo proponit quid sit praeceptum suum. Secundo inducit exemplum, ibi, *Sicut dilexi vos.* Tertio commemorat beneficium, ibi, *Vos amici mei estis.* Praeceptum autem quod ponit, est praeceptum charitatis, quod servari vult, *hoc est*, inquit, *praeceptum meum* etc. Sed cum multa sint alia praecepta Domini in sacro eloquio, quaeritur, quare solum observationem charitatis dicit esse praeceptum suum? Ad quod secundum Gregorium dicendum est, quod charitas est radix et finis omnium virtutum: radix quidem, quia ex charitate confirmata in corde hominis movetur homo ad implenda omnia alia praecepta: *Rom. 13. Qui diligit proximum* et caet. Ergo omnia praecepta quasi ad hoc ordinantur, ut homo benefaciat proximo, et non molestet eum: quod quidem potissime ex charitate fit. Finis autem est, quia omnia praecepta ad ipsam ordinantur, et in sola charitate solidantur: *1. Tit. 1. Finis praecepti est charitas.* Dicit ergo. *Hoc est praeceptum meum, ut diligatis invicem*, quia scilicet a charitate omnia procedunt sicut a principio, et in charitate omnia ordinantur, sicut in finem: nam, sicut dicit Gregorius, *ut multi arboris rami ex una radice prodeunt, sic multas virtutes ex una radice generantur; nec habet aliquid viriditatis ramus boni operis, si non manet in radice charitatis.* Sed cum *Matth. 22.* dicatur, quod non solum in dilectione Dei, sed etiam proximi pendeat lex et Prophetae, quare solum hic de dilectione proximi mentionem facit? Sed dicendum, quod unum includitur in alio: qui enim diligit Deum, necesse est, ut proximum, et ea quae sunt Dei diligat: et qui diligit proximum propter Deum, necesse est, ut diligat Deum: licet enim obiecta sint diversa, tamen ipsi actus secundum consequentiam sunt unum. Est autem duplex ratio, quare magis de dilectione proximi, quam Dei mentionem facit: una scilicet, quia in hoc intendit eos instruere et inducere, quomodo proximos aedificent, et quomodo fortes fierent ad tribulationes persecutorum perferendas: et ad utrumque charitas proximi necessaria est.

g Hic manifestat per exemplum quomodo proximum debeamus diligere, ita scilicet quomodo Christus dilexit nos; Christus autem dilexit nos ordinate, et efficaciter: ordinate quidem, quia nil in nobis dilexit nisi Deum, et in ordine ad ipsum: *Eccl. 24. Ego mater pulchrae dilectionis* etc. efficaciter autem, quia intantum dilexit, ut semetipsum pro nobis traderet: *Ephes 3. Dilexit nos, et tradidit* etc. Nos ergo debemus proximum diligere, scilicet sancte ad bonum, et efficaciter, scilicet ut dilectionem opere ostendamus: *1. Io. 3. Non diligamus verbo, neque lingua, sed opere* etc. *Maiorem hac dilectionem* etc. Hic ostendit efficaciam dilectionis, quae est, ut quis mortem sustineat pro amicis, quod est signum maximae dilectionis. Sed contra hoc obiicitur, quod maioris dilectionis signum dicitur, quando aliquis animam suam ponit pro inimicis suis, ut Christus fecit: *Rom. 5. Commendat Deus charitatem suam in nobis* etc. Ad quod dicendum, quod Christus non posuit animam suam pro nobis inimicis, ut scilicet inimici remaneremus, sed ut amicos efficeret, ut licet non essent amici quasi amantes, erant tamen amici, ut amati. Est autem manifestum quod maximae dilectionis est signum propter amicos animam ponere, quia in ordine diligibilium quatuor ordinata sunt, scilicet Deus, anima nostra, proximus, et corpus nostrum: et Deum debemus diligere super nos ipsos, et supra proximos, ita ut pro Deo nos ipsos, scilicet animam, et corpus, et proximum dare debemus: pro anima autem nostra corpus exponere, non tamen eam dare; pro proximo autem vitam corporalem, et corpus debemus exponere pro salute proximi. Et ideo cum vita corporalis sit potissimum, quod nos post animam habeamus, ideo potissimum est ipsam exponere propter proximum, et maioris dilectionis signum: *1. Io. 3. In hoc apparuit charitas* etc.

LECTIO III.

Vos amici mei estis, si feceritis quae ego praecipio vobis.

b Iam non dicam vos servos, quia servus nescit quid faciat Dominus eius.

c Vos autem dixi amicos, quia omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis.

d Non vos me elegistis, sed ego elegi vos.

e Et posui vos, ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat.

f Ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

g Haec mando vobis, ut diligatis invicem.

LECTIO III.

Supra Dominus monuit nos ad dilectionem fraternam, et hoc exemplo sui; hic ostendit discipulis beneficium praestitum, per quod obligati erant ad Christi imitationem, scilicet quod Christus eos ad amorem suum assumpsit. Et primo ponit amicitiae signum. Secundo subiungit causam, ibi, *Non vos me elegistis* etc. Ponit autem duplex amicitiae signum, unum ex parte discipulorum, aliud ex parte sui, ibi, *Iam non dicam* etc. Signum autem ex parte discipulorum, quod sunt amici Christi, est observatio mandatorum eius; unde dicit, *Vos amici mei estis, si feceritis* etc. quasi diceret, Usque modo monui vos, ut diligeretis invicem, sed modo moneo, et dico de amicitia vestra ad meipsum. Potest autem hoc quod dicit, *Vos amici mei* etc. dupliciter intelligi, secundum quod amicus dupliciter dicitur, scilicet qui amat, et qui amatur: et secundum utrumque verum est quod subdit, *Si feceritis* etc. Et qui Deum amant, mandata illius servant: quia cum amicus dicatur, quasi animae custos, ut Gregorius dicit, non immerito, qui voluntatem Dei in praeceptis eius custodivit, amicus eius vocatur. Item quos Deus amat, mandata Dei servant, inquantum conferendo eis gratiam suam adiuvat ad servandum: Deus enim amando facit suos dilectores: *Prov. 8. Ego diligentes me diligo*, non quasi prius fuerint diligentes, sed quia ipse eos diligentes facit diligendo. Sed sciendum, quod mandatorum observatio non est divinae amicitiae causa, sed signum, scilicet et quod Deus diligat nos, et quod nos diligimus eum: *Sap. 6 Dilectio illius custodia legum est: 1. Ioan. 2. Qui dicit se amare Deum* etc. Ex parte autem Christi ponitur amicitiae signum, cum dicit.

b Et primo excludit, quod videtur amicitiae contrarium. Secundo ponit verae amicitiae signum, ibi, *Vos autem dixi* etc. Amicitiae autem contrariatur servitus. Et ideo primo excludit servitutem dicens, *Iam non dicam* etc. quasi dicat: Et si olim fueritis quasi servi sub lege, nunc estis quasi liberi sub gratia: *Rom. 8. Non accepistis spiritum servitutis* etc. Secundo subdit rationem dicens, *Quia servus nescit* etc. Servus enim est quasi extraneus a domino: *supra 6. Servus non manet in domo* etc. Extraneis autem secreta committenda non sunt: *Prov. 21. Secretum extraneo ne reveles.* Unde nunc servis secreta committenda non sunt. Potest autem hoc ad praecedentia sic continuari. Possent discipuli dicere, quod si servemus praecepta tua, sumus amici tui, servare praecepta est magis servitutis, quam amicitiae; et ideo hoc excludens Dominus dicit, *Iam non dicam vos servos* etc. Sed dubitatur hic, cum ipsi Apostoli dicant se servos Christi, sicut Paulus Apostolus servus Christi Iesu; et David, *Servus tuus ego sum;* et etiam ipsi qui introducendi sunt in vitam aeternam, *Matth. 22. Euge serve bone* etc. quid est hoc quod Dominus dicit, *Iam non dicam vos servos* etc. Dubitatur etiam de hoc: quia cum frequenter Domini servis suis secreta revelent, et etiam Deus: *Amos 3. Non faciet Deus verbum* etc. non videtur verum, quod hic dicit. *Servus nescit quid faciat Dominus eius.* Respondeo. Dicendum secundum Augustinum, quod servitus proprie ex timore creatur; est autem duplex timor, scilicet servilis quem expulit charitas: *1. Io. 4. Timor non est in charitate* etc. alius est timor filialis, qui ex charitate generatur, quia timet perdere quis quod amat; et hic est timor bonus et castus, de quo dicitur in *Psal. 18. Timor Domini sanctus permanet* etc. Et secundum hoc sunt duae servitutes. Una quae procedit ex timore filiali: et secundum hanc servi sunt iusti omnes, et filii Dei, ut obiiciebatur. Alia servitus est quae procedit ex timore poenae, et contrariatur dilectioni; et de hac dicit, *Iam non dicam vos servos.* Sciendum est etiam, quod servus proprie est, qui non est causa sui; liber vero, qui est sui causa. Est ergo differentia inter operationes servi, et liberi, quia servus operatur causa alterius, liber autem causa sui operatur, et quantum ad causam finalem operis, et quantum ad causam moventem: nam liber propter se operatur, sicut propter finem, et a se operatur, quia propria voluntate movetur ad opus; sed servus nec propter se operatur, sed propter dominum, nec a se, sed a domini voluntate, et quasi quadam coactione. Sed contingit aliquando, quod aliquis servus operetur causa alterius, sicut causa finali, operatur tamen a se inquantum se movet ad opus: et haec est bona servitus, quia ex charitate movetur ad bona opera facienda; sed non operatur propter se, quia charitas non quaerit quae sua sunt, sed quae sunt Iesu Christi, et salutis proximorum. Qui autem omnino causa alterius operantur, sunt mali servi. Patet ergo, quod discipuli servi erant, sed bona servitute, quae ex amore procedit. Ad secundam quaestionem dicendum, quod ille servus qui movetur solum ab alio, et non a se, habet se ad moventem, sicut instrumentum ad artificem; instrumentum autem communicat cum artifice in operis ratione. Sic ergo et tales servi participant solum in opere. Sed quando servus operatur ex propria voluntate, necesse est, quod rationem operis sciat, et quod revelentur ei occulta per quae ea scire possit quae agit: *Eccl. 33. Servus si est tibi fidelis, sit tibi quasi anima tua.* Apostoli autem, ut dictum est, a se movebantur ad bona opera facienda, scilicet ex propria voluntate per amorem inclinata; et ideo Dominus secreta sua revelat eis. Sed de malis servis verum est, quod nesciunt quid faciat Dominus eorum. Sed quae sunt illa quae nesciunt? Illa proprie quae in nobis Deus facit: omnia enim bona quae facimus, Deus in nobis operatur, *Is. 26.* et *Phil. 2. Operatur in nobis* etc. Servus ergo malus ex superbia cordis sui obtenebratus, dum quod facit, sibi attribuit, nescit quid faciat Dominus eius.

c Hic ponit verum signum amicitiae ex parte sua, quod est, quia *quaecumque audivi a Patre* etc. verum enim amicitiae signum est, quod amicus amico suo cordis secreta revelet: cum enim amicorum sit cor unum et anima una, non videtur amicus extra cor suum ponere, quod amico revelat: *Prov. 15. Causam tuam tracta cum amico tuo.* Deus autem faciendo

nos participes suae sapientiae, sua secreta nobis revelat: *Sap. 4. Per nationes in animas sanctas se transfert* etc. Sed dubitatur hic primo, quae, et qualiter Filius a Patre audivit. Quod quidem pluries iam manifestum est: cum enim audire sit scientiam ab alio accipere, audire Filium a Patre nihil aliud est, quam scientiam ab eo accipere. Scientia autem Filii est eius essentia. Filium ergo audire a Patre, est accipere essentiam eius ab eo. Dubitatur etiam de hoc, quod dicit, *Omnia quaecumque audivi* etc. Si ergo omnia eis nota fecit, sequitur quod tot sciebant discipuli, quot et Filius. Responsio. Dicendum secundum Chrysostomum. *Omnia quaecumque audivi*, quae scilicet vos audire oportebat, *nota feci vobis*, non autem omnia simpliciter: *infra 16. Multa habeo vobis dicere* etc. Vel dicendum secundum Augustinum, quod Dominus propter certitudinem dicendorum utitur praeterito pro futuro; ut sit sensus: *Omnia quaecumque audivi a Patre meo, nota feci vobis*, idest faciam in illa plenitudine, de qua dicit Apostolus *1. Cor. 13. Tunc cognoscam sicut* etc. *infr. 16. In illo die palam de Patre meo annuntiabo vobis*, quando scilicet introducet nos ad visionem Patris: omnia enim quae scit Filius, scit Pater. Quando ergo revelabit nobis Patrem, revelabit omnia quae scit, et id quod nescimus. Vel dicendum secundum Gregorium, et melius. Eiusdem rei potest haberi cognitio perfecta, et imperfecta, sicut in scientiis apparet, quod qui scit principia omnia unius scientiae, dicitur scire scientiam illam, sed imperfecte eam scit. Unde qui docet aliqua principia alicuius scientiae, potest dicere se docuisse scientiam illam, quia omnia quae sunt scientiae illius, sunt in principiis eius virtute; sed illam eandem scientiam perfectius scit, quando conclusiones singulas, quae virtute erant in principiis, novit. Sic ergo et de divinis potest haberi duplex cognitio. Una imperfecta; et haec habetur per fidem, quae est praelibatio illius futurae beatitudinis et cognitionis, quam habebimus in patria: *Hebr. 11. Est autem fides sperandarum substantia rerum* etc. Unde de hac cognitione dicit, *Omnia nota feci vobis*, scilicet in fide secundum quandam praelibationem, sicut conclusiones virtute sunt in principiis. Unde dicit Gregorius: *Omnia quae nota fecit servis suis, sunt gaudia internae charitatis, et festa supernae patriae, quae quotidie mentibus per aspirationem sui amoris imprimit, dum enim audita superna coelestia amamus, amata iam novimus, quia ipse amor notitia est.*

d Hic ponit amicitiae causam. Consuetum est autem apud homines, ut unusquisque sibi attribuat causam amicitiae: *Eccle. 17. Omnis amicus dicit: Et ego amicitiam copulavi*. Et sic multi attribuunt sibi divinae amicitiae causam, dum sibi principium bonorum operum attribuunt, et non Deo: et Dominus hoc excludens dicit, *Non vos elegistis;* quasi dicat: Quisquis ad hanc dignitatem amicitiae vocatus est, non sibi causam amicitiae attribuat, sed mihi eum ad hoc eligenti. Et primo ponit gratuitam Dei electionem. Secundo exponit ad quid eliguntur, ibi, *Et posui* etc. Dicit ergo, *Non vos me elegistis*, ut scilicet ego essem amicus vester, *sed ego elegi vos*, ut facerem amicos meos: *1. Ioan. 4. Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior* etc. Est autem duplex Dei dilectio. Una aeterna qua praedestinamur: *Eph. 1. Elegit nos in ipso* etc. Alia temporalis qua ab ipso vocamur, quae nihil est aliud quam executio aeternae praedestinationis. quia quos elegit praedestinando, hos etiam elegit vocando: *Rom. 8. Quos praedestinavit, hos et vocavit* etc. *Luc. 10. Elegit duodecim quos* etc. Sunt autem aliqui dicentes electionem Dei temporalem ex meritis electorum causari. Sed hoc est contra illud quod hic dicitur: nam si ideo elegit te quia bonus eras, non autem poteras bonus esse, nisi bonum eligeres, hoc autem bonum potissime est Deus: ergo primo elegisti bonum, quod est Deus, quam eligereris. Sed Dominus dicit contrarium, *Non vos me elegistis* etc. Non ergo dicendum, quod aliquod bonum ex parte nostra totaliter praecedat electionem Dei. Dico autem totaliter, quia aliquod bonum particulare in nobis existens potest esse causa alterius boni nobis dandi; et hoc alterius, cum sit quidam ordo in divinis donis; sed universaliter nihil potest esse causa, et praecedere divinam electionem, quia omnia bona sunt in nobis a Deo. Sed de aeterna electione adhuc magis error esset dicere, quod ab electione nostra praecederetur. Fuerunt tamen aliqui qui dicerent, quod merita nostra praecedentia sunt causa illius electionis. Et hic fuit error Origenis, qui dixit animas hominum simul fuisse creatas aequales, et quibusdam stantibus, quaedam minus, et quaedam magis peccaverunt; et ideo quaedam meruerunt habere gratiam, quaedam non. Sed contra hoc est, quod Dominus dicit, *Non vos me elegistis*. Alii autem dicunt, quod verum est, quod merita in actu existentia non sunt causa praedestinationis, sed praeexistentia in praescientia Dei, dicentes, quod quia Deus scivit aliquos bonos futuros, et bene usuros gratia, ideo proposuit eis gratiam se daturum. Sed si hoc esset, sequeretur, quod ideo elegit nos, quia praescivit nos ipsum electuros: et sic electio nostra praevia esset electioni divinae, quod est contra sententiam Domini. Sed forsitan diceret aliquis, quae electio poterat esse, qui nihil eramus, et nulla inter nos erat praeeminentia, sed eum qui huiusmodi decipit, modum scilicet electionis humanae, secundum quem credidit esse electionem divinam? Sed aliter et aliter se habent, quia electio nostra causatur ex bono iam praeexistenti, sed electio divina est causa influentiae maioris boni in uno, quam in alio: cum enim electio sit actus voluntatis, secundum quod diversimode voluntas Dei, et hominis se habent ad bona, sic diversus est electionis eorum modus. Voluntas autem Dei se habet ad bonum creatum, ut causa eius: *Sapien. 10. Quomodo potuissent illa esse* etc. et sic bonum derivatur ad res creatas ex voluntate Dei. Unde Deus aliquem alteri praeeligit, inquantum plus ei de bono influit quam alteri. Voluntas autem hominis movetur ad aliquid ex bono praeexistenti apprehenso; et ideo oportet in electione nostra unum bonum praeexistere alteri. Ideo autem Deus uni magis quam alteri bonum influit, ut reluceat ordo in rebus, sicut apparet in rebus materialibus, quod materia prima, quantum est de se, est uniformiter disposita ad omnes formas, ipsae etiam res antequam sint, non sunt dispositae ad hoc vel illud esse, sed ut servetur ordo in eis, diversas formas et diversum

esse sortiuntur a Deo, et similiter in creatura rationali quidam eliguntur ad gloriam, quidam reprobantur ad poenam: *2. Tim. 2. Novit Dominus qui sunt eius. In magna enim domo non solum sunt vasa* etc. Et sic apparet diversus ordo, dum in quibusdam relucet Dei misericordia, quos absque ullis meritis praecedentibus ad gratiam praeparat, in quibusdam autem Dei iustitia, dum eos ex propriis culpis, citra condignum tamen, deputat poenae. Sic ergo elegi vos ab aeterno praedestinando, et vocando ad fidem ex tempore. Ad quid autem eos elegit, subdit consequenter cum dicit.

e Et primo ponit ad quid elegerit. Secundo rationem dictorum assignat, ibi, *Haec mando vobis* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit, quod elegit ad aliquid agendum. Secundo quod elegit ad aliquid recipiendum, ibi, *Ut quodcumque* etc. Dicit ergo *Posui vos*, idest dedi vobis ordinem in Ecclesia mea: *1. Corinth. 12. Posuit Deus in Ecclesia primum quidem Apostolos* etc. Item *Posui vos*, idest firmiter vos disposui: *Gen. 1. Fecit Deus luminaria magna, et posuit ea in firmamento coeli: Iu. 5. Stellae manentes in ordine* etc. positio enim ordinem et firmitatem importat. *Posui* inquantum ad tria. Primo quidem ad eundum; unde dicit, *Ut eatis*, per mundum discurrendo, ut totum convertatis ad fidem: *Marc. ult. Euntes in mundum universum praedicate* etc. Vel *ut eatis*, idest proficiatis de virtute in virtutem: *Psal. 83. Ibunt de virtute in virtutem* etc. *Ose. ult. Ibunt rami eius ut libani*. Secundo ad fructum afferendum; unde dicit, *Et fructum afferatis*, scilicet conversionis fidelium, quantum ad primum iter: *Ro. 1. Ut aliquem fructum habeam in vobis* etc. Vel fructum spiritualem interiorem quantum ad secundum iter: *Gal. 5. Fructus autem Spiritus* etc. *Eccl. 24. Flores mei fructus honoris* etc. Tertio ut fructum afferant, qui non perdatur per mortem, seu peccatum; unde dicit, *Et fructus vester maneat*, scilicet congregatio fidelium in vitam aeternam perducatur, et fructus spiritualis magis proficiat: *sup. 4. Et fructum congregat* etc.

f Hic ostendit quod elegerit ad aliquid recipiendum, scilicet omnia quae petierunt; quasi diceret, Posui vos ad hoc, ut essetis digni recipere a Patre in nomine meo: *1. Ioan. 3. Si cor vestrum non reprehenderit vos, fiduciam habemus* etc.

g Hic assignat rationem rerum quae dixit. Possent enim dicere, quare haec omnia Christus diceret eis. Unde Dominus respondens dicit, *Haec mando vobis* et caet. quasi omnia quae dico, sunt inducentia vos ad dilectionem proximorum: *1. Timot. 1. Finis praecepti est charitas*. Vel dicendum secundum Chrysostomum, quod possent discipuli dicere: Domine, cur nobis tot de dilectione tua commemoras? Nunquid ut improperes? Sed Dominus dicit, non: immo ut invitem vos ad dilectionem proximi: *1. Ioan. 3. Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit* etc.

LECTIO IV.

Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit.

b Si de mundo fuissetis, mundus, quod suum erat, diligeret.

c Quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.

d Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis. Non est servus maior Domino suo.

e Si me persecuti sunt, et vos persequentur. Si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt.

f Sed haec omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui misit me.

LECTIO IV.

Posita similitudine vitis et palmitum, et explanata quantum ad inhaesionem palmitum ad vitem; hic consequenter explanat eam quantum ad ipsorum purgationem, quae futura erit per tribulationes. Consolatur eos ergo Dominus contra tribulationes quas passuri erant. Et primo rationes ex quibus eos consolatur proponit. Secundo ipsas rationes exponit, ibi, *Mementote sermonis mei* et caet. Tertio excusationes persequentium excludit, ibi, *Si non venissem* etc. Ponit autem duas rationes ad eorum consolationem. Quarum una sumitur ex exemplo. Secunda ex causa, ibi, *Si de mundo fuissetis*. Consolatur ergo eos Dominus exemplo sui, qui et passus est persecutiones tyrannorum; unde dicit, *Si mundus vos odit* etc. Sciendum est enim, quod sicut omnium beneficiorum principium est amor, ita et persecutionum omnium principium est odium; et ideo Dominus praenuntiat eis odium futurum: *Matt. 24. Odio eritis omnibus hominibus: Lucae 6. Beati eritis, cum vos oderint homines* etc. Dicit ergo, *Si mundus vos odit*, idest futurum est, quod mundus vos odio habeat, et manifestabit odium suum persequendo vos, *Scitote quia me priorem odio habuit: supra 7. Non potest mundus odisse vos, me autem odit*. Sed haec est grandis consolatio iustis ad fortiter sustinendum persecutiones: *Heb. 2. Recogitate eum qui talem sustinuit* etc. *1. Pet. 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini* etc. Et ideo secundum Augustinum non debent se membra supra verticem extollere, nec recusare se in corpore esse, nolendo mundi odium sustinere cum capite. Mundus autem dupliciter accipitur. Quandoque quidem in bono, pro his qui bene vivunt in mundo: *2. Cor. 5. Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi*. Quandoque autem in malum, scilicet pro amatoribus mundi: *1. Io. 2. Mundus totus in maligno positus est*. Sic ergo totus mundus totum edit mundum: quia amatores mundi qui sunt per totum mundum diffusi, odiunt mundum totum, idest ecclesiam bonorum per totum mundum roboratam.

b Hic ponitur secunda ratio sumpta ex causa odii: quando enim quis odium alicuius sustinet propter

culpam suam, dolendum est, et tristandum; sed quando propter virtutem, gaudendum. Primo ergo ostendit quae sit causa quare aliqui diliguntur a mundo. Secundo ostendit quare Apostoli a mundo odio habentur, ibi, *Quia vero de mundo non estis* etc. Causa autem quare aliqui diliguntur, est similitudo eorum ad mundum; unde dicit, *Si de mundo fuissetis, mundus* etc. Omne simile sibi simile diligit, *Eccle. 12. Omnis caro ad simile sibi* etc. Et ideo mundus, idest amatores mundi, diligunt mundi amatores; unde dicit, *Si de mundo fuissetis*, idest sequentes mundum, *mundus quod suum erat diligeret*, sicut suos et sibi similes: *supra 7. Non potest mundus odisse vos: 1. Io. 4. De mundo non sunt;* et ideo etc. Sed contra. Per mundum intelligit hic Dominus principes mundi, qui persecuturi erant Apostolos. Sed ipsi iidem principes persequuntur aliquos mundanos inventos, puta homicidas, et latrones. Ergo mundus non diligit, quod suum est, sicut nec Apostolos. Respondeo. Dicendum est, quod est reperire aliquid pure bonum; sed pure malum nihil invenitur, cum subiectum mali sit bonum. Malum ergo culpae fundatur in bono naturae. Unde non potest aliquis homo esse peccator et malus, quin habeat aliquid boni. Sic ergo secundum malum quod habent, scilicet infidelitatem, pertinent ad mundum, et oderunt Apostolos, et eos qui de mundo non sunt; sed secundum bonum, quod habent, non sunt de mundo, et odio habent eos qui de mundo sunt, scilicet fures, et latrones etc. huiusmodi erant tamen aliqui in mundo bene viventes, qui Apostolos diligebant, eorum facta approbando. Sed adhuc magis videtur dubium esse, quia ad mundum pertinet omne peccatum; et sic secundum quodlibet peccatum aliquis est de mundo. Sed videmus, quod aliqui homines convenientes in aliquo peccato, se invicem odio habent, sicut superbi: *Prov. 13. Inter superbos semper iurgia sunt, et avarus odit avarum*. Unde secundum Philosophum figuli conrixantur ad invicem. Mundus ergo odit mundum. Non ergo videtur verum esse, quod Dominus dicit, *Mundus quod suum erat diligeret*. Responsio. Dicendum, quod duplex est amor, amicitiae scilicet, et concupiscentiae; sed differunt, quia in amore concupiscentiae, quae sunt nobis extrinseca, ad nos ipsos trahimus, cum ipso amore diligamus alia, inquantum sunt nobis utilia, vel delectabilia; sed in amore amicitiae est e converso, quia nosmetipsos trahimus ad ea quae sunt extra nos: quia ad eos quos isto amore diligimus, habemus nos sicut ad nosmetipsos, communicantes eis quodammodo nosmetipsos. Unde in amore amicitiae similitudo est causa amoris: non enim sic diligimus aliquem, nisi inquantum sumus unum cum eo; similitudo autem est unitas quaedam. Sed in amore concupiscentiae sive sit utilis, sive delectabilis, similitudo est causa separationis, et odii: cum enim isto amore aliquem diligam inquantum est mihi utilis, vel delectabilis, quicquid est impeditivum utilitatis seu delectationis, habeo odio contrarium: et inde est, quod superbi iurgantur ad invicem, inquantum unus usurpat sibi gloriam, quam alius amat, et in qua delectatur; figuli etiam, inquantum unus trahit ad se lucrum, quod alius pro se volebat. Sed sciendum, quod amor concupiscentiae non est rei concupitae, sed concupiscentis: propter hoc enim quis hoc amore aliquem diligit, inquantum est sibi utilis, ut dictum est; et ideo magis diligit in hoc se, quam illum, sicut qui diligit vinum, quia est sibi delectabile, se potius, quam vinum diligit. Sed amor amicitiae est potius rei amatae, quam amantis, quia diligit aliquem propter ipsum dilectum, non propter ipsum diligentem. Sic ergo, quia in amore amicitiae similitudo causa est amoris, dissimilitudo causa odii; inde est, quod mundus odio habet, quod suum non est, et sibi dissimile, et diligit, idest dilectione amicitiae, quod suum est. Sed de dilectione concupiscentiae est e converso; et ideo dicit, *Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret*, scilicet amore amicitiae.

c Hic ponit causam, quare Apostoli habentur odio a mundo, quae est dissimilitudo. Dicit ergo, *Quia vero de mundo non estis*, mentis scilicet elevatione, quamvis sitis per originem: *Supra 8. Vos de deorsum estis* etc. et hoc quidem, quia elevati estis a mundo non ex vobis, sed ex gratia mea, quia scilicet, *Ego elegi vos de mundo: supra eod. Ego elegi vos. Propterea*, quia scilicet de mundo non estis, *odit vos mundus*, idest mundi amatores, ut eis dissimiles: *Prover. 29. Abominantur iusti impios* etc. Et *ib. Viri sanguinum oderunt* etc. Potest autem triplex ratio assignari, quare mundus odit sanctos. Prima est diversitas conditionis, quia scilicet mundus in morte est, sed sancti sunt in statu vitae: *1. Io. 3. Nolite mirari si odit vos mundus* etc. *Translati sumus de morte ad vitam* etc. et ideo dicitur *Sap. 2. Gravis est nobis etiam ad videndum*. Secunda ratio est displicentia correctionis: nam sancti viri et verbis et factis mundi facta reprehendunt; et ideo mundus odit eos: *Amos 5. Odio habuerunt corripientem in porta: supra 7. Me autem odit*, scilicet mundus, *quia testimonium perhibeo de illo* et caet. Tertia ratio est iniquitas aemulationis, qua mali invident viris iustis, cum eos vident crescere et multiplicari in bonitate et sanctitate; sicut Aegyptii videntes crescere filios Israel, habebant eos odio et persequebantur, *Exo. 1.* Et *Gene. 27.* dicitur, quod videntes fratres Ioseph, quod cunctis fratribus plus amaretur, oderant eum etc.

d Hic explicat rationes supradictas. Et primo primam quae pertinet ad exemplum. Secundo secundam quae pertinet ad causam odii, ibi, *Sed haec omnia facient* etc. Circa primum duo facit. Primo commemorat diversitatem gradus sui ad discipulos. Secundo ostendit similitudinem sanctorum, ibi, *Si me persecuti sunt* etc. Diversitas gradus Christi ad discipulos erat, quia ipse Dominus erat, illi autem servi: unde *supra 13.* dixit, *Non est servus maior Domino suo*. Hanc ergo diversitatem commemorat, dicens, *Mementote sermonis mei quem ego dixi vobis, supra 13.* scilicet quod non est servus maior Domino suo. Ergo non debet esse vobis indignum, si patiamini ea quae passus est Dominus noster, imo debetis vobis reputare hoc ad magnam gloriam. Unde *Matth. 13.* discipulis petentibus sedere unus ad dexteram, et alius ad sinistram, dixit: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Eccles. 13*,

Gloria magna est sequi Dominum: Matth. 10. Sufficit discipulo, ut sit sicut magister eius. Sed contra *supra eod.* dixit, *Iam non dicam vos servos*, hic autem *non est servus* etc. Respondeo. Dicendum quod duplex est servitus. Una procedens ex timore servili, scilicet poenae: et secundum hanc Apostoli non erant servi. Alia ex timore casto: et talis servitus erat in Apostolis: *Matth. 25. Beati servi illi, quos cum venerit Dominus* etc.

e Si ergo estis servi, et ego Dominus, debetis esse contenti quod ea fiant vobis quae facta fuerunt mihi. Me autem quidam contempserunt, et quidam receperunt: *supra 1. In propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem* etc. Et vos similiter si aliqui contemnent, aliqui tamen honorabunt; unde dicit, *Si me persecuti sunt* etc. Ubi ponitur similitudo factorum, quia eadem est ratio persecutionis quam exercebant in discipulos, et in Christum, quia in discipulis Christum persequebantur: *Act. 9.* in persecutione discipulorum Christus dicebat se persequi: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Et ideo propter identitatem causae sequitur consequentia, *Si me persecuti sunt, et vos persequentur* etc. *Mar. 13. Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt* etc. De ista persecutione dicitur *Matth. 23. Ecce mitto ad vos sapientes, et scribas, et ex illis* etc. Et similiter eadem ratio est honorationis; et ideo dicit, *Si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt*, quia verba vestra sunt mea verba: *2. Cor. ult. An experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus? Matt. 10. Non enim vos estis qui loquimini* etc. et ideo *Luc. 10.* dicitur: *Qui vos audit, me audit.* Quod autem recepti sint ab aliquibus Apostoli, et honorati, patet *1. Thes. 2. Et vos cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei* etc.

f Hic explicat rationem consolationis quae sumitur ex causa odii. Apostoli enim electi erant, et elevati supra mundum, inquantum erant effecti participes divinitatis et coniuncti Deo: et ideo mundus eos odio habebat, ex quo sequitur quod potius Deum in eis, quam ipsos mundus odiret. Et huius odii causa erat, quia non habebant veram Dei notitiam, scilicet per veram fidem, et devotum amorem, alias si cognovissent eos Dei amicos, eos non fuissent persecuti; et ideo dicit, *Haec omnia*, quod odiunt, et persequuntur vos, *facient vobis propter nomen meum*; et ideo debet vobis esse gloriosum: *1. Pet. 4. Nemo nostrum patiatur quasi fur, aut homicida* etc. Non autem, *Propter nomen meum*, quasi ipsum ament, sed quia ipsum odio habent: sicut e contrario vos patiemini propter nomen meum, quia ipsum amatis. Et haec facient, *Quia nesciunt eum qui me misit: supra 8. Si me sciretis, et Patrem meum utique* etc. nesciebant enim Deo esse acceptum, quod Christo adhaererent. Sed attendendum, quod hic loquitur de cognitione perfecta, quae consistit in fide perficiente intellectum, et coniungente Deo affectum, de qua cognitione dicitur *Hier. 9. In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me* et caet. *Sap. 7. Nosse te, sensus est consummatus* etc.

LECTIO V.

Si non venissem, et eis locutus non fuissem, peccatum non haberent.

b Nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

c Qui me odit, et Patrem meum odit.

d Si opera non fecissem in eis, quae nemo alius fecit, peccatum non haberent.

e Nunc autem et viderunt, et oderunt et me et Patrem meum.

f Sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt me gratis.

g Cum autem venerit paraclitus, quem ego mittam vobis a Patre, Spiritum veritatis qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

LECTIO V.

Supra Dominus tractans de persecutione quae discipulis a Iudaeis superventura erat, rationem assignavit, quia nesciunt eum qui misit eum. Sed quia ignorantia excusare solet; ideo hic eos ostendit esse inexcusabiles: et hoc dupliciter. Primo per ea quae ipse personaliter circa eos fecit, et docuit. Secundo per ea quae in eius absentia futura erant, ibi, *Cum autem venerit.* Circa primum duo facit. Primo ostendit eos inexcusabiles esse propter veritatis doctrinam. Secundo propter signorum evidentiam, ibi, *Si opera non fecissem.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quid eis possit ad excusationem suffragari. Secundo ostendit eos hoc suffragio carere, ibi, *Non autem excusationem* etc. Tertio ostendit ex qua radice procedit eorum persecutio, ibi, *Qui me odit* etc. Dicit ergo, quod haec omnia facient vobis propter nomen meum. Et quidem de his excusari possent, *Si non venissem, et locutus eis non fuissem*, idest non ostendissem me personaliter, et eos personaliter non docuissem, *Peccatum non haberent.* Sed contra: *Rom. 3. Omnes peccaverunt, et egent gratia Dei.* Sed dicendum, quod non loquitur hic Dominus de quocumque peccato, sed de peccato infidelitatis, quod non credunt in Christum, quod antonomastice peccatum dicitur, quia isto peccato existente, nullum aliud peccatum remitti potest, cum nullum peccatum remittatur nisi per fidem Iesu Christi, per quam est iustitia, ut dicitur *Rom. 5.* et ideo idem est quod dicit, *peccatum non haberent*, ac si diceret, Non imputaretur eis, quod in me non credunt. Et hoc primo, quia *fides est ex auditu, Rom. 10.* Unde si non venisset, et locutus eis non fuisset, non potuissent credere. Nulli autem imputatur ad peccatum, si non facit quod nullo modo facere potest. Et si dicatur, quod tenebantur, et credere poterant etiam si Christus non venisset, cum fuerit eis annuntiatum per prophetas: *Rom. 1. Quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo* etc. Respon-

dendum est, quod nec ipsa verba prophetarum Iudaei per se credere, et intelligere poterant, nisi eis divino auxilio ostenderentur: *Dan. 12. Clausi sunt, signatique sermones usque ad tempus* etc. Unde *Act. 8.* dicebat eunuchus: *Quomodo intelligere possum nisi aliquis ostenderit mihi?* Sic ergo si Christus non venisset, hoc peccatum, scilicet infidelitatis, non haberent: quamvis alia peccata actualia habuissent propter quae fuissent puniti. Et similis ratio est de omnibus illis ad quos praedicatio verbi Dei pervenire non potuit. Unde non imputatur eis ad condemnationem infidelitatis peccatum, sed privati beneficio Dei propter alia eorum peccata actualia et originalia damnabuntur. Sciendum autem, quod multis Christi adventus, et doctrina cessit in bonum, illis scilicet qui eum receperunt, et sermonem suum servaverunt, et multis ad malum, illis scilicet, qui nec eum audire, nec ei credere voluerunt: *Isa. 8. Erit vobis in lapidem offensionis* etc. *Luc. 2. Positus est hic in ruinam, et in resurrectionem multorum.*

b Sic ergo posuit per quid ab infidelitate excusari possent, sed hoc excusationis suffragio carent, quia et eis personaliter se exhibuit Christus, et eos docuit; unde dicit, *Nunc autem*, scilicet ex quo veni, et locutus fui, *excusationem non habent*, scilicet per ignorantiam, *de peccato suo: Rom. 1. Ita ut sint inexcusabiles* etc. Quod autem ipsi cognoverint Christum, patet *Matth. 22. Hic est haeres, venite, occidamus eum.* Sed cognoverunt eum esse Christum promissum in lege, non autem esse Deum: quia si hoc cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent. Non ergo est eis ignorantia ad excusationem: quia non ex ignorantia hoc fecerunt, sed hoc ex alia radice, scilicet ex odio, et certa malitia; unde subdit.

c Quasi dicat, non ignorantia, sed odium quod habuerunt ad me, est eis ad peccatum: et hoc quia redundat in odium Patris: cum enim Filius, et Pater unum sint in essentia, veritate, et bonitate, et omnis cognitio alicuius sit per veritatem quae in ipso est, quicumque diligit Filium, diligit et Patrem, et quicumque cognoscit unum, cognoscit et alium, et qui odit Filium, odit et Patrem. Sed hic est duplex quaestio. Prima, utrum aliquis possit Deum odio habere. Ad quod dicendum, quod Deum inquantum Deus est, nullus potest odio habere, cum Deus sit pura essentia bonitatis, quae cum sit secundum se diligibilis, impossibile est, quod secundum se ab aliquo odiatur: unde haec est ratio, quare impossibile est, quod malus Deum videat, impossibile est enim Deum videri ab aliquo, quin diligatur. Qui autem Deum diligit, bonus est. Unde haec sunt incompossibilia, scilicet quod aliquis Deum videat, et sit malus. Potest tamen aliquis Deum odio habere secundum aliquid aliud, puta qui amat voluptatem, odit Deum, ut prohibentem voluptatum fruitiones, et qui quaerit immunitatem, odit Dei iustitiam punientem. Secunda quaestio est, quia nullus potest habere odio, quod ignorat; Iudaei autem ignorabant Patrem: *supra eod. Nesciunt eum qui me misit.* Non ergo verum videtur, quod dicit, *Et Patrem meum odit.* Sed dicendum secundum Augustinum, quod aliquis potest aliquid diligere vel odire, quod nunquam vidit, neque secundum veritatem cognoscit, sed fama de eo bene seu male sermocinante. Sed hoc potest contingere dupliciter. Uno modo, quod habeatur odio seu diligatur secundum ipsam eius personam, vel secundum id quod de eo narratur: sicut si audiam aliquem esse furem, odio eum, non quia ipsam eius personam cognoscam, vel odiam, sed quia communiter odio omnem furem. Unde si esset fur, et ego eum furem esse nescirem, haberem eum odio, nec tamen scirem me eum odire. Iudaei autem habebant odio Christum, et veritatem quam praedicabat. Unde cum ipsa veritas, quam Christus praedicabat, esset in voluntate Dei Patris, et opera quae Christus faciebat, similiter sicut Christus etc. et odio habebant Patrem, licet ipsi nescirent illa esse in voluntate Patris.

d Hic ostendit eos inexcusabiles esse per signorum evidentiam. Possent enim dicere, quod ex verbis quae contra eos dicit, non convincuntur; et ideo verba mirabilibus factis confirmat dicens, *Si opera non fecissem in eis* et caet. Et primo ostendit, quod possent aliquatenus excusabiles esse. Secundo radicem peccati eorum ostendit. Tertio inducit auctoritatem. Secundum facit, ibi, *Nunc autem viderunt, et oderunt* et caet. Tertium, ibi, *Ut impleatur* et caet. Circa primum ponitur duplex quaestio. Una quae est de veritate antecedentis, scilicet, *Si opera non fecissem, quae nemo alius* et caet. Et quaeritur, utrum Christus fecerit aliqua bona opera in eis, quae nullus alius fecerat. Et videtur quod non. Quia si dicatur, quod Christus suscitavit mortuos, hoc et Helias et Helisaeus fecerunt. Si Christus ambulavit supra mare, Moyses mare divisit. Sed Iosue, quod maius est, fecit, scilicet solem stare. Inconvenienter ergo videtur Christus eos arguere, nec videtur consequentia habere veritatem. Responsio. Dicendum secundum Augustinum, quod Dominus non loquitur hic de quibuscumque miraculis factis in eis, idest in conspectu eorum, sed de factis in eis, idest in personis eorum: nam in curatione infirmorum nullus tantum in eis fecit quantum Christus; quamvis etiam et in aliis similiter, quia nullus homo alius factus est Deus, et nullus natus de virgine nisi Christus. Fecit ergo in eis opera quae nullus alius fecit in curatione infirmorum, et hoc in tribus. Primo quidem in magnitudine, quia mortuum quatriduanum suscitavit: caecum natum illuminavit, quod a saeculo non est auditum, ut dicitur *supra 9.* Secundo in multitudine, quia omnes quotquot male habebant, curabat, ut dicitur *Matth. 14.* quod nullus alius fecit. Tertio in modo, quia alii faciebant invocando, ostendentes se non propria virtute facere, sed Christus faciebat imperando, quia propria virtute: *Marci 1. Quae est haec doctrina nova, quia in virtute et potestate* etc. Sic ergo licet alii mortuos suscitarent, et alia miraculosa facerent, quae Christus fecit, non tamen eo modo, nec propria virtute, ut Christus. Similiter quod dicitur de statione solis minus est, eo quod Christus moriens lunam retrocedere fecit, et totum cursum firmamenti mutavit, ut Dionysius dicit. Secunda quaestio est de veritate conditionalis, utrum scilicet si Christus non fecisset in eis opera quae nemo alius fecit, immunes essent a peccato infidelitatis. Responsio. Dicendum, si nos loquamur de quibuscumque miraculis, haberent excusationem, si in eis facta non fuissent per Christum: nullus enim potest

ad Christum venire per fidem nisi tractus: *supra 6. Nemo potest venire ad me nisi Pater qui misit me traxerit eum*; et ideo *Cant. 1.* dicit sponsa: *Trahe me post te* etc. Unde si nullus esset qui eos traxisset ad fidem, excusabiles essent de infidelitate. Sed est attendendum, quod Christus attrahit verbo, signis visibilibus et invisibilibus, scilicet monendo et instigando interius corda: *Prov. 21. Cor Regum in manu Dei.* Est ergo opus Dei instinctus interior ad bene agendum, et qui ei resistunt, peccant; alias frustra dixisset Stephanus *Act. 7. Vos semper Spiritui sancto restitistis.* Et *Is. 50. Dominus aperuit mihi aurem*, scilicet cordis, *ego autem non contradico.* Est ergo hoc, quod Dominus dicit, *Si opera non fecissem* etc. intelligendum non solum de visibilibus, sed etiam de interiori instinctu et attractu doctrinae, quae quidem si in eis non fecisset, peccatum non haberent. Sic ergo patet, quomodo excusari possent, per hoc scilicet, si in eis non fecisset opera miraculosa.

e Hic ostendit ex qua radice peccatum infidelitatis incurrerent, scilicet ex odio, propter quod operibus visis non credebant; unde dicit, *Nunc autem viderunt*, scilicet opera quae in eis fecit, *et oderunt me, et Patrem meum*: *Prov. 1. Eo quod exosam habuerunt disciplinam* etc. Et sicut Gregorius dicit, sunt nonnulli in Ecclesia qui non solum bona non faciunt, sed etiam persequuntur, et quae ipsi facere negligunt, etiam in aliis detestantur: unde horum peccatum non ex infirmitate, aut ignorantia, sed ex solo studio perpetratur.

f Quia possent dicere: Si ita est, quod Iudaei oderunt te, et Patrem tuum, quare in eis miracula facis? Ideo respondens dicit, quod hoc facit *ut impleatur sermo* etc. Sed hic dubitatur de hoc quod cum scriptum sit in Psalmis, dicit quod in lege eorum scriptum est. Ad quod dicendum est, quod lex in Scriptura accipitur tripliciter. Quandoque etiam communiter pro toto veteri Testamento: et sic accipitur hic, quia tota doctrina veteris Testamenti ordinatur ad observantiam legis: *Mal. ult. Mementote mei* etc. Quandoque sumitur secundum quod dividitur contra Agyographa et Prophetas: *Luc. ult. Oportet impleri omnia quae scripta sunt in Prophetis et lege*, scilicet Moysi, *et Psalmis*, quibus etiam numerantur Agyographa. Quandoque autem sumitur lex, prout dividitur solum contra Prophetas, et tunc Agyographa numerantur cum Prophetis. Dicit ergo, *Ut impleatur sermo qui in lege eorum*, idest in Psalmis *14. scriptus est, quia odio habuerunt me gratis*, idest non propter commodum consequendum, vel incommodum vitandum, propter hoc enim homo aliqua odit quae non fuerunt in Christo, immo dabat eis occasionem amoris, sanans, et docens eos: *Act. 5. Pertransiens benefaciebat* etc. *Hier. 52. Nunquid redditur pro bono malum* etc. *Hier. 2. Quid iniquitatis invenerunt in me patres vestri* etc.

g Hic ostendit, quod non sunt excusabiles propter ea quae post eum superventura erant, quia habituri erant alia testimonia, scilicet Spiritus sancti, et etiam Apostolorum. Et primo ponit id quod superventurum erat ex parte Spiritus sancti. Secundo id quod futurum erat ex parte Apostolorum, ibi, *Et vos testimonium perhibebitis* etc. Quantum ad Spiritum sanctum quatuor tangit. Primo quidem libertatem. Secundo suavitatem. Tertio processionem. Quarto operationem. Libertatem quidem seu potestatem, cum dicit, *Cum venerit* etc. Ille enim proprie venire dicitur qui sponte et propria auctoritate vadit; et hoc convenit Spiritui sancto, qui ubi vult, spirat, *sup. 3. Sap. 5. Invocavi, et venit in me* etc. Hoc ergo, quod dicit *mittam*, non coactionem designat, sed originem. Suavitatem tangit, cum dicit *paraclitus*, idest consolator: nam cum sit amor Dei, facit nos terrena contemnere, et Deo adhaerere. Unde dolorem et tristitiam de nobis excludit, et gaudium de divinis ministrat: *Gal. 4. Fructus Spiritus est charitas, gaudium, pax*: *Act. 9. Ecclesia replebatur consolatione Spiritus sancti* etc. Tertio ponit processionem Spiritus sancti duplicem. Primo quidem temporalem, cum dicit, *Quem ego mittam vobis a Patre* etc. Ubi sciendum est, quod Spiritus sanctus mitti dicitur, non quasi locum mutans, cum ipse impleat orbem terrarum, ut dicitur *Sap. 1.* sed quia novo modo per gratiam incipit habitare in eis quos templum Dei facit: *1. Cor. 3. Templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis.* Nec est contrarium, quod Spiritus sanctus dicitur mitti, et venire: nam in hoc, quod venire dicitur, manifeste apparet maiestas divinitatis ipsius, qui operatur prout vult, *1. Cor. 12.* Dicitur autem mitti, ut ostendatur processio ipsius ab alio: quod enim creaturam rationalem inhabitando sanctificet, ab alio habet, a quo habet ut sit, sicut Filius ab alio habet quicquid operatur. Est etiam attendendum, quod missio Spiritus sancti communiter est a Patre, et Filio, quod signatur *Apo. ult. Ostendit mihi fluvium aquae vivae*, idest Spiritum sanctum, *procedentem a sede Dei et Agni*, idest Christi. Ideo circa missionem Spiritus sancti facit mentionem de Patre, et Filio, a quibus aequali, et eadem virtute mittitur; et ideo quandoque introducit Patrem mittentem, non tamen absque Filio: sicut *sup. 14. Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo.* Quandoque autem introducit seipsum mittentem, non sine Patre, sicut hic cum dicit *quem ego mittam vobis a Patre*, quia, scilicet Filius, quicquid operatur, habet a Patre: *supra 5. Non potest Filius a se facere quicquam.* Secundo ponit processionem aeternam, ubi similiter Spiritum sanctum ostendit pertinere ad Filium, cum dicit, *Spiritum veritatis*: ipse enim est veritas: *sup. 14. Ego sum via, veritas et vita.* Et ad Patrem cum dicit, *qui a Patre procedit.* Sic ergo quod dicit *Spiritum veritatis*, idem est, ac si diceret Spiritum Filii: *Galat. 4. Misit Deus Spiritum Filii sui in corda* etc. Et quia hoc nomen Spiritus quandam impulsionem importat; omnis autem motus habet effectum convenientem suo principio, sicut calefactio facit calidum, consequens est ut Spiritus sanctus eos in quos mittitur similes faciat ei, cuius est spiritus; et ideo cum sit spiritus veritatis, docet omnem veritatem: *infr. 16.* dicitur, et *Io. 41. Inspiratio omnipotentis dat intelligentiam.* Et similiter quia est Spiritus Filii, facit filios: *Rom. 8. Accepistis spiritum adoptionis filiorum.* Dicit autem Spiritum veritatis ad differentiam spiritus mendacii: *Is. 19. Dominus miscuit in medio Aegypti spiritum erroris*: *3. Reg. ult. Egrediar, et ero spiritus mendax*

etc. Sed quia dicit, *qui a Patre procedit*, et non addit a Patre, et Filio, dicunt Graeci quod Spiritus sanctus non procedat a Filio, sed solum a Patre; quod omnino esse non potest: non enim posset Spiritus sanctus distingui a Filio, nisi vel ipse procedat a Filio, vel e converso Filius ab eo: quod nullus dicit: non enim potest dici, quod in divinis personis, quae sunt omnino immateriales et simplices, sit materialis distinctio, quae est secundum divisionem quantitatis cui substat materia. Unde oportet quod distinctio personarum divinarum sit ad modum distinctionis formalis, quam oportet esse secundum aliquam oppositionem: nam quaecumque formae non oppositae se compatiuntur ad invicem in eodem, non diversificant suppositum, sicut album et magnum. Unde in divinis personis quia innascibilitas et paternitas non opponuntur, pertinent ad unam personam. Si igitur Filius, et Spiritus sanctus sunt personae distinctae procedentes a Patre, oportet quod aliquibus proprietatibus oppositionis distinguantur; non autem oppositis secundum affirmationem, et negationem, aut secundum privationem et habitum, quia sic Filius, et Spiritus sanctus se haberent ad invicem sicut ens et non ens, et sicut perfectum et privatum, quod repugnat aequalitati ipsorum: nec etiam secundum oppositionem contrariorum, quorum unus est perfectius altero. Unde relinquitur, quod per solam oppositionem relativam distinguatur Spiritus sanctus a Filio. Haec autem oppositio non potest nisi ex hoc esse, quod unus eorum refertur ad alterum: nam diversae relationes duorum ad aliquod tertium non directe sibi opponuntur nisi forte ex consequenti per accidens. Unde relinquitur ad hoc, quod distinguitur Spiritus sanctus a Filio, oportet attribui eis oppositas relationes, quibus ad invicem opponuntur. Nec possunt aliae inveniri, nisi relationes originis, secundum quod unus est ab alio. Ergo impossibile est supposita Trinitate personarum, quin Spiritus sanctus sit a Filio. Dicunt autem quidam, quod Spiritus sanctus, et Filius distinguuntur secundum differentiam processionum, inquantum Filius est a Patre nascendo, et Spiritus sanctus procedendo. Sed adhuc redit eadem quaestio, quae oritur ex opinione praemissa, quomodo differant has duae processiones: non enim potest dici, quod distinguantur per diversa per generationem accepta, sicut generatio hominis et equi differunt secundum diversas naturas communicatas: eandem enim divinam naturam accipit Filius a Patre nascendo, et Spiritus sanctus procedendo. Unde relinquitur, quod solum secundum ordinem originis distinguantur, inquantum scilicet nativitas Filii est principium processionis Spiritus sancti. Unde si Spiritus sanctus non esset a Filio, nec distingueretur a Filio, nec processio a nativitate. Unde etiam Graeci aliquem ordinem confitentur Filii, et Spiritus sancti: dicunt enim Spiritum sanctum esse Filii, et Filium operari per Spiritum sanctum; sed non e converso. Et aliqui etiam concedunt, quod Spiritus sanctus est a Filio, nolunt tamen concedere quod Spiritus sanctus procedat a Filio. Sed in hoc manifeste proterviunt: utimur enim verbo processionis in omnibus, quae quocumque modo sunt ab alio; et ideo hoc verbum ratione communitatis est accommodatum ad signandum existentiam Spiritus sancti a Filio, quae non habet exemplum in creaturis, ex quo posset assumi aliquod proprium nomen eius, sicut accipitur nomen generationis Filii: non enim in creaturis invenitur aliqua persona procedens per modum voluntatis, ut amor, sicut invenitur aliqua persona procedens per modum naturae, ut Filius; et ideo quocumque modo habeat ordinem Spiritus sanctus ad Filium, potest concludi quod ab eo procedat. Dicunt tamen aliqui Graecorum, quod non est dicendum Spiritum sanctum procedere a Filio: quia haec praepositio *a* vel *ab* apud eos designat principium non de principio, quod convenit soli Patri. Sed hoc non cogit, quia Filius cum Patre est unum principium Spiritus sancti, sicut etiam creaturarum. Quamvis autem Filius habeat a Patre quod sit principium creaturarum, tamen dicuntur creaturae esse a Filio. Unde eadem ratione potest dici, quod Spiritus sanctus procedat a Filio. Nec obstat quod hic dicitur *qui a Patre procedit*, non autem a Patre, et Filio, quia similiter dicitur *quem ego mittam*, et tamen intelligitur Pater mittere per hoc quod additur *a Patre*; ita et per hoc quod additur *Spiritum veritatis*, idest Filii, intelligitur quod a Filio procedit: semper enim, ut dictum est, coniungitur Filius Patri, et e converso circa processionem Spiritus sancti, et sic diverso modo loquendi ad designandam distinctionem personarum. Quarto ponit operationes Spiritus sancti cum dicit, *Ille testimonium perhibebit*; et hoc tripliciter. Primo quidem instruendo discipulos, et fiduciam eis praebendo ad testificandum: *Matt. 10. Non enim vos estis qui loquimini* etc. Secundo suam doctrinam communicando credentibus in Christum: *Heb. 2. Contestante Deo signis, et prodigiis, et variis Spiritus sancti distributionibus*. Tertio emolliendo audientium corda: *Psal. 103. Emitte spiritum tuum, et creabuntur*. Ultimo ponit quod futurum erat ex parte discipulorum cum dicit, *Et vos testimonium perhibebitis* etc. Spiritu sancto inspirati: *Act. 1. Eritis mihi testes* etc. Et de hoc duplici testimonio dicitur *Act. 5. Nos huius rei testes sumus, et Spiritus sanctus* etc. Et addit testimonii idoneitatem cum dicit, *quia ab initio mecum estis*, scilicet praedicationis, et operationis miraculorum, ut possent testari et de visu, et auditu, secundum illud *1. Ioan. 1. Quod vidimus, et audivimus* etc. Ex quo etiam potest accipi, quod Christus non fecit miracula in pueritia, ut in quibusdam apocryphis habetur, sed solum ex tunc, ex quo discipulos congregavit etc.

CAPUT DECIMUMSEXTUM

LECTIO PRIMA.

Haec loquutus sum vobis, ut non scandalizemini.

b Absque synagogis facient vos. Sed venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo.

c Et haec facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me.

d Sed haec locutus sum vobis, ut cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis.

e Haec autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.

LECTIO PRIMA.

Supra consolatus est Dominus discipulos quibusdam rationibus de suo recessu, et de persecutionibus et tribulationibus eis superventuris; hic easdem rationes manifestius explicat. Et primo ponitur rationum explicatio supra positarum. Secundo insinuatur effectus explicationis in discipulis, ibi, *Dicunt ei discipuli : Ecce nunc palam loqueris* etc. Dominus autem, si bene considerentur ea quae in superioribus duobus capitulis dicta sunt, discipulos consolari intendebat de duobus : de recessu suo, et tribulationibus eis superventuris. Et rationes ad haec duo hic explicat ordine retrogrado. Cuius ratio est, quia cum recessus suus statim immineret, nec adhuc eis tribulationes superventuras praenuntiaverat, ideo primo consolatus est eos de recessu. Sed quia iam ex praenuntiatis eis tribulationibus videbantur magis affici ad tribulationes, quam ad recessum Christi; ideo hic primum consolatur eos de his tribulationibus superventuris; secundo de recessu suo, ibi, *Et nunc vado ad eum* etc. Circa primum tria facit. Primo manifestat suam intentionem. Secundo praenuntiat discipulis tribulationum persecutionem, ibi, *Absque synagogis facient vos* etc. Tertio subdit persecutionis rationem, ibi, *Et haec facient vobis*. Dicit ergo, Dixi quod Iudaei oderunt me et vos, quia non cognoverunt eum qui me misit etc. et sunt inexcusabiles. Et Spiritus sanctus et vos testificabimini contra illos. Sed *haec* omnia ideo *loquutus sum vobis, ut non scandalizemini*, idest ut cum venerint tribulationes quas praenuntio vobis, sitis absque scandalo. Et merito post promissionem Spiritus sancti scandalum prohibet, quia Spiritus sanctus est amor. Amor autem Dei qui diffusus est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis, omne propellit scandalum : *Psal. 118. Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum*. Amicorum autem est negligere damnum propter amicum, ut dicitur *Prov. 12.* Amicis ergo Dei non est scandalum poenas, et damna pati pro Christo. Quia vero ante mortem Christi discipuli Spiritum sanctum non acceperunt, ideo in passione Christi scandalizati sunt: *infra: Omnes vos scandalum patiemini in me in nocte ista;* sed post adventum Spiritus sancti omnino absque scandalo fuerunt.

b Sed possent dicere discipuli: Nunquid est nobis materia scandali? immo quia tribulationes supervenient nobis Et primo quidem exclusionis. Secundo interfectionis. Exclusionis quidem a consortio Iudaeorum; unde dicit, *Absque synagogis* etc. *sup. 9. Iam conspiraverant Iudaei, ut si quis confiteretur ipsum esse Christum, extra synagogam fieret:* et hoc intantum invaluit, quod aliqui ex principibus in Christum credentes timebant propter hoc publice confiteri, ut habetur *supr. 12.* Hanc exclusionem praenuntiat *Luc. 6. Beati eritis cum vos oderint homines, et eiecerint nomen vestrum* etc. Sed nunquid malum erat Apostolis extra synagogam Iudaeorum fieri, cum ipsi essent ab ea recessuri? Ad quod dicendum secundum Augustinum, quod in hoc erat eis tribulatio, quia per hoc dabat Dominus intelligere, quod Iudaei non erant recepturi Christum : nam si Christum recepissent, eadem fuisset synagoga Iudaeorum, et Ecclesia Christi, et qui converterentur ad Ecclesiam Christi, conversi ad synagogam Iudaeorum fuissent. Interfectionis autem, *Sed venit hora, ut omnis qui interficit vos* etc. Haec quidem verba possunt accipi quasi in consolationem discipulorum dicta, ut ly *sed* accipiatur adversative; ut sit sensus, quasi consolari debetis ex hoc, quod vobis facient, *Sed venit hora* etc. Sed qualis consolatio poterat eis esse? Haec scilicet ut omnis qui interficeret eos, arbitraretur se obsequium praestare Deo. Ad quod dicendum secundum Augustinum, quod per hoc quod dixerat, *Absque synagogis* etc. dabatur intelligi, quod illi qui converterentur ad Christum, statim a Iudaeis occidendi erant. Et ideo ad eorum consolationem dicit eis Dominus, quod tam multos Christo acquisituri erant, expulsi de Iudaeorum congregationibus, ut eos extirpare non possent : ut propter hoc mortem eis intentare studerent, ne omnes ad nomen Christi sua praedicatione converterent. Vel dicendum, quod in hoc praedixit eis tribulationem interfectionis. Dicit autem, *Arbitretur obsequium se praestare Deo*, non diis, ut det intelligere hoc dici solum de persecutione Iudaeorum: *Matth. 23. Ecce ego mitto ad vos sapientes:* nam Martyres Christi occisi sunt a Gentilibus, non tamen illi arbitrati sunt Deo, sed diis suis solum obsequium se praestare. Ideo autem Iudaei Christi praedicatores occidentes, putabant Deo se praestare obsequium, quia zelum Dei habebant, sed non secundum scientiam: credebant enim, quod desereret Deum Israel quicumque converteretur ad Christum. De ista interfectione dicitur in *Psalm. 43. Propter te mortificamur tota die.* Rationem dictorum assignat dicens.

c Et primo rationem futurae persecutionis. Secundo rationem praenuntiationis, ibi, *Sed haec locutus sum vobis*. Dicit ergo: Persequentur vos, *Et haec facient vobis*, non propter zelum veritatis, *sed quia non noverunt Patrem*, inquantum scilicet est Pater, *neque me*, Filium suum: *supra 8. Si me sciretis, et Patrem meum forsitan* etc. *1. Tim. 1. Qui prius fui blasphemus et persecutor* etc. *Ignorans feci* etc. Sed

posset dici, si per ignorantiam fidei Iudaei vos sunt persecuturi, quare ergo praedixit vobis? Et ideo eum dicit.

d Primo ponit causam praenuntiationis. Secundo causam dilationis ad praenuntiandum, ibi, *Haec autem ab initio* etc. Dicit ergo, ideo autem *haec locutus sum vobis, ut cum venerit hora* etc. Hora aliquorum venire dicitur, quando possunt implere, quod desiderant, et facere quod volunt: *Sapien. 3. Non praetereat vos flos temporis*, scilicet apti ad voluptates exercendas. Hora ergo Iudaeorum tunc veniet, quando poterunt exercere persecutiones in nobis. Sed haec est hora nocturna: *Lucae 22. Haec est hora vestra, et potestas tenebrarum* etc. *Reminiscamini quia ego dixi vobis:* quod quidem ad duo valet, quia, scilicet quando recordati sunt in tribulationibus existentes, quod eas Christus praedixerat eis, cognoverunt eius divinitatem, ut magis confisi sunt de eius adiutorio. Item per hoc, quod aliquis praevidit tribulationes sibi imminentes, minus affligitur, quia praevisa iacula minus feriunt. Et rationem huius assignat Tullius *in lib. de Tus. qu. Bona enim et mala temporalia quanto magis cognoscuntur, tanto minora reputantur.* Divitiae enim maiores reputantur non habentibus eas, quam ab eisdemmet, postquam habentur: similiter etiam tribulationes, antequam habeantur, magis timentur, et contristari creduntur antequam superveniant, quam postquam supervenerunt, ut praesentes sunt. Malum autem quando praemeditatur, efficitur quasi praesens, et ex ipsa praesentia minus reputatur. Unde dicit, quod sapiens ex praemeditatione potest accipere consolationem de tristitia superventura, quam aliqui recipiunt assiduitate tristitiae imminentis. Sic ergo duplici de causa eius tribulationes praenuntiat, ad spem eorum sublevandam de eius adiutorio, et ad tristitiam minuendam.

e Hic assignat causam, quare non ante eis praedixit hanc, scilicet, *Quia vobiscum eram:* quod potest referri ad duo praedicta. Primo ad sublevandam spem: nam cum vobiscum eram, de meo adiutorio confisi non dubitabatis; modo autem quando videbitis me mori, dubitare poteritis de mea potestate; et ideo necessarium est, ut praenuntiem futura per quae cognoscatis meam divinitatem et potestatem. Vel potest referri ad secundum; ut sit sensus, *Vobiscum eram*, protegens vos, et totum pondus super me suscipiens: *infra 17. Pater cum essem cum eis, ego servabam eos quos dedisti mihi.* Sed quod recessurus sum a vobis, totum pondus tribulationis remanebit vobis; et ideo oportet ut non sint vobis improvisae. Sed videtur, quod Dominus ante hanc horam praedixerat, quia alii tres Evangelistae narrant Dominum ante hoc tempus praedixisse discipulis, quod tradendi essent ante Reges et praesides, et in synagogis Iudaeorum flagellandi. Sed dicendum, quod hoc non contrariatur huic, quod Dominus dicit, *Haec vobis ab initio non dixi*, quia illi dicunt Dominum hoc dixisse in monte Oliveti, quod fuit imminente passione tribus diebus antequam ventum est ad coenam; unde hoc quod dicit, *Ab initio*, non refertur ad tempus passionis, sed ad tempus quo primo fuit cum discipulis, ut Augustinus dicit. Sed contra hoc est, quod *Matthaei 10.* dicitur, quod Dominus praenuntiavit discipulis tribulationes superventuras, non solum imminente passione, sed ab initio electionis eorum. *Ecce*, inquit, *mitto vos sicut oves in medio luporum* etc. Et ideo dicendum, quod hoc quod dicit, *Ab initio*, non est intelligendum solum de tribulationibus superventuris, sed de adventu Spiritus sancti, quem non praenuntiavit eis ab initio, ut Augustinus dicit. Vel dicendum secundum Chrysostomum, quod intelligendum est de tribulationibus: et tunc quod dicit, *Ab initio*, dicit propter duo, quae hic eis de novo praedixit, unum scilicet, quod essent passuri tribulationes a Iudaeis, quod eis ante non dixerat, sed solum a Gentibus, ut patet *Matth. 10.* aliud, quod supra praedixit eis, quod flagellis passuri essent; hic autem addit unum, quod maxime poterat eos attonitos facere, scilicet quod mors eorum reputaretur Iudaeis obsequium.

LECTIO II.

Et nunc vado ad eum, qui misit me, et nemo ex vobis interrogat me, quo vadis?

b Sed quia haec locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.

c Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis, ut ego vadam. Si enim non abiero, paraclitus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos.

LECTIO II.

Supra explicavit Dominus rationes consolatorias contra tribulationes discipulis superventuras; hic explicat rationes consolatorias de recessu suo. Consolatus est autem eos Dominus de recessu suo triplici ratione. Primo ratione accessus eorum ad Patrem quem promittebat; unde dicit, *Non turbetur cor vestrum, In domo Patris mei* etc. Secundo ratione paracliti quem missurus erat; unde dicebat, *Et ego rogabo Patrem* etc. Tertio ratione iteratae sui visionis, quam asserebat, *Non relinquam*, inquam, *vos orphanos. Veniam ad vos.* Has autem tres rationes explicat hic; sed ordine retrogrado. Et primo promissionem Spiritus paracliti. Secundo iteratam sui visionem, ibi, *Modicum, et iam non videbitis me* etc. Tertio introductionem ad Patrem, ibi, *Et illo die me non interrogabitis.* Circa primum duo facit. Primo praemittit necessitatem consolationis. Secundo ponit eam, ibi, *Sed ego veritatem dico* etc. Circa primum duo facit. Primo praenuntiat suum recessum. Secundo ostendit huius praenuntiationis effectum, ibi, *Sed quia haec locutus sum vobis* etc. Recedit ergo ad Patrem vadens; et ideo dicit vobiscum eram usque modo, *Sed nunc vado ad eum qui me misit*, idest Patrem: quod quidem perfectionis est: tunc enim unaquaeque res perficitur, cum ad suum principium redit: *Tob. 12. Tempus est ut revertar* etc. *Eccl. 5. Ad locum unde exeunt flumina, revertuntur.* Ibat quidem secundum humanitatem ad eum, apud quem ab aeterno erat secundum divinitatem: et hoc diffu-

sius expositum est in praecedentibus. Sed addit, *Nemo ex vobis interrogat me, quo vadis?* Sed quid est hoc, quod dicit, Noone Petrus interrogavit *supr. 13. Domine quo vadis?* Et Thomas *sup. 14. Nescimus quo vadis.* Et ideo huic quaestioni respondet Chrysostomus et Augustinus, sed aliter et aliter. Chrysostomus enim dicit, quod discipuli audientes, quod deberent interfici, et absque synagogis fieri, ita tristati et attoniti facti sunt, ut quasi obliti de recessu Christi, et locutionem amittentes, eum de suo recessu non interrogarent; unde subdit, *Sed haec locutus sum vobis* etc. Et sic Dominus dicens, *Et nunc vado* etc. potius increpat secundum Chrysostomum. Et hoc non interrogabant: *Deut. 33. Interroga patrem tuum* etc. *Eccl. 6. Investiga illam.* Augustinus autem vult quod hoc dicit, *Nunc vado* etc. non sit pro illo instanti quo loquebatur, sed pro tempore quo ascensurus erat in coelum; quasi diceret, Superius interrogastis me quo irem; sed nunc ita vado, quod non est necesse ut aliquis vestrum interroget me quo vadis? quia, ut dicitur *Actuum 1. Videntibus illis elevatus est.*

b Hic ponitur tristitia, quae est effectus praenuntiationis secundum Chrysostomum. Sed secundum Augustinum tristantur de recessu? gaudebant enim de praesentia Christi quodammodo carnali affectu ad humanam eius speciem, sicut homo delectatur de praesentia amici; et ideo de recessu eius tristabantur: *Ps. 29. Ad vesperum,* scilicet passionis, *demorabitur fletus,* in Apostolis, *et ad matutinum*, resurrectionis, *laetitia.* Sed quia humanum est, quod tristitia cor tangat, vitiosum autem quod cor impleat, quia per hoc ratio turbatur; ideo quasi arguens dicit, *Tristitia implevit cor vestrum: Eccl. 30. Non des tristitiam animae tuae: supra 14. Non turbetur cor vestrum.*

c Hic ponitur ratio consolationis, quae est promissio Spiritus sancti. Et primo promittit Spiritum sanctum. Secundo praenuntiat eius effectum, ibi, *Et cum venerit ille* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit recessus sui necessitatem. Secundo recessus utilitatem Dicit ergo, *Tristitia implevit cor vestrum,* scilicet de recessu meo; sed est magis vobis gaudendum, quia, *Expedit vobis, ut ego vadam,* idest valde vobis est necessarium, quia, *Si non abiero, paraclitus non veniet ad vos.* Item est vobis fructuosum et utile, quia, *Si abiero, mittam eum ad vos,* scilicet Spiritum sanctum. Sed nunquid non potuisset Christus dare Spiritum vivens in carne? Dicendum quod sic: quia etiam super eum baptizatum Spiritus sanctus in specie columbae descendit, et nunquam ab eo recessit, quem ab instanti suae conceptionis recepit non ad mensuram. Sed noluit eum dare discipulis existens cum eis, quadruplici ratione. Primo propter eorum indispositionem: nam Spiritui sancto, cum sit amor spiritualis, contrariatur amor carnalis; discipuli autem quodam carnali amore afficiebantur ad Christi humanitatem, necdum elevati erant spirituali amore ad eius divinitatem; et ideo nondum capaces erant Spiritus sancti: *1. Corinth. 5. Ex hoc iam neminem secundum carnem novimus*, idest secundum carnis affectum; *et si cognovimus secundum carnem Christum*, scilicet ante passionem, *sed nunc iam non novimus.* Secundo propter divini auxilii conditionem, quod maxime adest in necessitatibus: *Ps. 9. Adiutor in opportunitatibus.* Et iterum, *Quoniam pater meus, et mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me.* Quamdiu autem Christus erat cum eis, sufficiens adiutorium erat cum eis; sed eo recedente multis tribulationibus exponebantur; et ideo datus est eis statim alius consolator, et auditor; unde signanter dicit, *Et alium paraclitum dabit vobis: Isa. 39. Quem docebit scientiam, ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus.* Tertio ex dignitatis Christi consideratione: nam, ut Augustinus dicit *in c. 9. de Trin.* Christus inquantum homo, non habet quod det Spiritum sanctum, sed inquantum Deus; quando autem cum discipulis erat, videbatur esse quasi homo unus ex eis. Ne ergo videretur quod homo esset, qui daret Spiritum sanctum, ideo ipsum ante ascensionem suam non dedit: *sup. 9. cap. Nondum erat Spiritus datus, quia nondum* etc. *Sap. 9. Emitte illam a sede magnitudinis tuae.* Quarto propter unitatem Ecclesiae conservandam: nam, ut *supra 4.* habetur, Ioannes signum fecit nullum: quod ideo fuit ne populus divideretur a Christo, et ut evidentior appareret eminentia ad Ioannem. Discipuli autem ipso Spiritu replendi erant, ut etiam opera maiora facerent, quam Christus fecit: *supra 14. Et maiora horum faciet.* Et ideo si ante passionem fuisset eis datus, potuisset verti in dubium apud populum quis esset Christus, et sic fuisset in eo divisio: *Psal. 57. Ascendens in altum, dedit dona hominibus* etc. Sed secundum Chrysostomum potest hic sumi argumentum contra Macedonianos dicentes, Spiritum sanctum esse creaturam, et ministrum Patris, et Filii: si enim sic esset, non esset sufficiens consolatio de recessu Christi adventus Spiritus sancti: sicut non esset sufficiens consolatio de recessu Regis, si daretur unus de ministris suis loco eius. Quia ergo Spiritus sanctus aequalis est Filio; ideo Dominus eos per promissionem Spiritus sancti consolatur. Sed si aequales sunt Filius, et Spiritus sanctus, quare expedit quod Filius recedat, ut veniat Spiritus sanctus? Ideo scilicet, quia recedebat corporaliter, ac simul cum Spiritu sancto veniebat invisibiliter: si enim Filius habitasset invisibiliter, et diceret, expedit ut recedam, quia veniet Spiritus sanctus, utique maior eo Spiritus sanctus reputaretur etc.

LECTIO III.

Et cum venerit, ille arguet mundum de peccato, et de iustitia, et de iudicio.

b De peccato quidem, quia non crediderunt in me. De iustitia vero, quia ad Patrem vado, et iam non videbitis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.

c Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.

d Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.

e Non enim loquetur a semetipso, sed quae-

cumque audiet, loquetur, et quae ventura sunt, annuntiabit vobis.

LECTIO III.

Supra consolatus est Dominus Apostolos per promissionem Spiritus sancti; hic ostendit utilitatem quam Spiritus sanctus adveniens affert eis. Et ponit triplicem utilitatem. Unam ex parte mundi. Aliam ex parte discipulorum. Et tertiam ex parte Christi. Ex parte quidem mundi, quia Spiritus sanctus adveniens mundum arguet. Et ex parte discipulorum, quia eos instruet, ibi, *Adhuc multa habeo vobis dicere* etc. Ex parte Christi, quia ipsum clarificabit, ibi, *Ille me clarificabit* et caet. Circa primum duo facit. Primo ponit utilitatem adventus Spiritus sancti quantum ad mundum. Secundo exponit eam, ibi, *De peccato quidem* etc. Dicit ergo, *Expedit vobis ut ego vadam*, quia mittam Spiritum sanctum ad vos. *Et cum venerit, ille arguet* etc. quod dupliciter legitur; uno modo secundum Augustinum; alio modo secundum Chrysostomum. Secundum Augustinum quidem hoc modo. *Cum venerit*, scilicet Spiritus sanctus, *ille arguet*, idest reprehendet, *mundum: Prov. 9. Argue sapientem, et diliget te.* Sed nunquid non etiam Christus arguit mundum? Arguit quidem: *sup. 8. Ex patre diabolo estis:* et *Matth. 23. Multa contra Pharisaeos, et Scribas dicens.* Quare ergo dicit, *Ille arguet*, quasi ipse non arguerit. Sed forte diceret aliquis, quod Christus solus Iudaeos arguit; Spiritus autem sanctus in discipulis, et per discipulos arguit totum mundum. Sed huic contrariatur, quod Christus loquitur in Apostolis, et per Apostolos, sicut Spiritus sanctus: *2. Cor. ult. Experimentum quaeritis eius qui in me loquitur Christus?* Et ideo dicendum, quod dixit, *ille arguet mundum*, qui invisibiliter penetrans corda vestra diffundet in eis charitatem, qua timore depulso arguendi habebitis potestatem: quamdiu enim discipuli carnaliter ad Christum afficiebantur, Spiritus sanctus non erat in eis, ut dictum est, eo modo quo postea fuit; et ideo non erant ita audaces, sicut post eius adventum fuerunt: *Psal. 32. Spiritu oris eius omnis virtus eorum*, scilicet Apostolorum: *2. Philip. 24. Spiritus Domini induit Zachariam. Ille* etiam *arguet mundum*, quia corda quae ante mundana fuerant, replens fecit quod ea se reprehenderent: *Iob 13. Arguam vias meas coram illo* etc. et hoc facit Spiritus sanctus: *Psal. 50. Spiritum rectum innova in visceribus meis.* Sed de quo arguet? De tribus. *De peccato*, quod commiserunt: *Isa. 58. Annuntia populo meo scelera eorum* etc. et hoc Apostoli fecerunt: *Psal. 18. In omnem terram exivit sonus eorum.* Item *de iustitia*, quam neglexerunt: *Isa. 29. Iustitiam non fecerunt* etc. et hoc fecerunt: *Rom. 3. Non est iustus quisquam* etc. Item *de iudicio* quod contempserunt: ut enim dicitur *Prov. 18. Impius cum in profundum* peccatorum *venerit, contemnet: Ezec. 9. Contempsit iudicia mea* etc.

b Hic exponit. Et primo quod dicit de peccato; et hoc, *quia non crediderunt in me.* Solum de peccato infidelitatis arguit, quia per fidem omnia alia peccata dimittuntur: *Matth. 25.* Dominus damnatis solum defectum misericordiae imputat, quia per misericordiam omnia peccata purgantur: *Prov. 15. Per misericordiam et fidem purgantur peccata* etc. Sic ergo et hic, quia infidelitate manente peccata etc. detinentur, et ea discedente caetera dimittuntur. Dicit autem, *quia non crediderunt in me*, et non dicit mihi, vel me, quia daemones credunt Christum esse, et contremiscunt, *Iac. 6.* Sed *in me*, per fidem formatam sperando et diligendo. Secundo *de iustitia*, et hoc *quia ad Patrem vado* etc. Quod quidem potest dupliciter exponi, quia vel de iustitia Christi, vel de iustitia Apostolorum. De iustitia quidem Apostolorum sic, de iustitia nostra quod non sunt imitati. Iustitiam dico non ex lege, sed ex fide: *Rom. 3. Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi.* Fides autem de invisibilibus est, *Hebr. 11.* Discipuli autem aliquid videbant, scilicet eius humanitatem, et aliquid non videbant, scilicet eius divinitatem, sed hoc promittit eis in praemium: *supra 14. Manifestabo eis meipsum.* Habebant ergo discipuli fidem de Christo quantum ad divinitatem tantum; sed quando subtracta fuit his humanitas Christi, tunc eorum fides erat de utroque; et ideo secundum Augustinum *super Io.* dicit, *quia vado ad Patrem* etc. quasi dicat: Vos creditis in me secundum divinitatem, et etiam, *quia vado ad Patrem*, creditis in me etiam quantum ad humanitatem, quam quidem fidei iustitiam mundus non imitatur. Sed dicit *et iam non videbitis me*: non quod nunquam sint eum visuri, sed quia non visuri eum in ista carne mortali. Viderunt eum in resurrectione, sed immortalem existentem, et videbunt in iudicio, sed in maiestate venientem. De iustitia quidem Christi exponit de verbis Domini: Iudaei enim noluerunt recognoscere, quod Christus iustus esset: *sup. 9. Nos scimus, quia hic homo peccator est.* Arguet eos de hac iustitia dicens, *quia ad Patrem vado*, quia hoc ipsum, quod ad Patrem vado, iustitiae meae est: quod enim Christus descendit, misericordiae fuit, sed quod ascendit, eius iustitiae debitum: *Phil. 2. Propter quod et Deus exaltavit illum* etc. Tertio arguit mundum de iudicio, et hoc *quia princeps huius mundi*, idest diabolus qui est princeps mundi, idest mundanorum, non creatione, sed suggestione et imitatione: *Sap. 2. Imitantur eum qui sunt* etc. *Iob 41. Ipse est Rex super omnes filios superbiae.* Hic ergo princeps *iam iudicatus est*, idest expulsus foras: *supra 12. Nunc iudicium est mundi*, idest pro mundo. Et hoc dicit ut tollat excusationem hominum qui se de peccatis excusant propter tentationem diaboli; quasi dicat, Excusari non possunt, quia expulsus est diabolus per gratiam et fidem Christi, et Spiritum sanctum a cordibus fidelium, ita ut iam non tentet interius sicut ante, sed solum exterius per exercitationem permissus; et ideo resistere possunt ei qui volunt adhaerere Christo. Et inde est, quod debiles feminae diabolum vicerunt, a quo tamen fortissimi viri superati sunt. De hoc ergo iudicio mundus arguitur, quia a diabolo vincitur resistere nolens, et a se expulsum per consensum peccati reducens: *Rom. 6. Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Vel aliter secundum eundem *in lib. de Verbis Domini*, ut quod dicit *iam iudicatus est*, intelligatur de iudicio condemnationis, idest iam condemnatus est ipse, et per consequens omnes, qui adhaerent: *Matt. 25. Ite maledicti in ignem aeternum, qui para-*

tus est etc. Arguitur etiam mundus de iudicio, quia sciens mundi huius principem condemnatum esse, non evadit etiam ipse hoc iudicium, sed cum suo principe iudicatur, quoniam superbum atque impium imitatur. Secundum Chrysostomum aliter a capite exponitur. *Cum venerit, ille arguet* etc. scilicet Spiritus sanctus, *ille arguet*, idest convincet, *mundum de peccato*; quasi diceret, Ipse Spiritus sanctus erit argumentum quoddam contra mundum: *Heb. 2. Contestante Deo signis et prodigiis* etc. Et de hoc peccato ostendet eos graviter peccasse, *quia non crediderunt in me*, cum videbunt quod Spiritus sanctus in nomine meo dabitur fidelibus: *Act. 5. Nos testes huius rei sumus*, quantum Spiritus sanctus dedit. *De iustitia*, quam scilicet ego habeo, quam tamen mundus non reputavit me habere. Et hoc quia vado ad Patrem, et mittam vobis Spiritum, scilicet qui ostendet me iustum et irreprehensibilem duxisse vitam: *supra 14. Quem ego mittam vobis* etc. quia hoc dicitur in *Psal. 67.* Postquam ascendit Christus in altum, *dedit dona hominibus* etc. *De iudicio, quia princeps* etc. idest ex hoc ipso, quod per Spiritum sanctum iudicatur, idest expellitur a cordibus fidelium: *Zac. 13. spiritum immundum eiiciam*: *1. Corint. 2. Nos spiritum huius mundi non accepimus, sed spiritum qui ex Deo est*: et de hoc iudicio arguet, quia ipsi male iudicaverunt quod daemonium haberet, et quod in Beelzebub eiiceret daemonia, de quo convincentur, quia Spiritus sanctus quem ego mittam, ipsum daemonem condemnabit et eiiciet.

c Hic ponit utilitatem adventus Spiritus sancti ex parte discipulorum, quae est ipsorum instructio. Et primo ponit instructionis necessitatem. Secundo promittit instructionem, ibi, *Cum autem venerit* etc. Tertio excludit dubitationem, ibi, *Non enim loquetur* etc. Dicit ergo, utilis erit adventus Spiritus sancti mundo, quia arguet eum; sed et vobis utilis erit ad instruendum, qua quidem instructione indigetis, *quia multa habeo vobis dicere* etc., quasi dicat: Ego vos instruxi, sed non adimplebimini: *Io. 26. Ecce haec ex parte dicta sunt verborum eius* etc. Quaerere autem quae sint ista multa, quae portare non poterant, est stultum, ut dicit Augustinus: nam si ipsi portare non poterant, multo magis et nos non possumus. Ex hoc tamen, quod dicit, *Non potestis portare* modo, diversi haeretici assumunt ad sui erroris velamentum, dum his, qui eis adhaerent quaedam in occulto dicunt turpissima, quae non auderent dicere in manifesto, quasi haec ipsa sint, quae tunc discipuli portare non poterant, et ea docuerit Spiritus sanctus, quae palam docere atque praedicare spiritus hominis erubescit. Non est ergo intelligendum, quod aliqua secreta doctrinae taceantur fidelibus parvulis, seorsum docenda maioribus, sed omnibus fidelibus proponuntur ea quae fidei sunt: *Matth. 10. Quod in aure audistis* etc. Sed aliter proponenda sunt rudibus, aliter peritis, sicut quae subtilia sunt de mysterio incarnationis, et aliis huiusmodi, non sunt rudibus proponenda, quia cum intelligere non possent, scandalizarentur. Omnia ergo quae fidei erant, Dominus proposuit eis; sed non eo modo quo postea revelavit, et praecipue in vita aeterna. Sic ergo quae portare non poterant, sunt plena cognitio divinorum, quam non habebant tunc, puta aequalitatem Filii ad Patrem, et huiusmodi: unde Paulus *2. Cor. 13. Audivi arcana verba* etc. quae non erant de alia veritate, quam fidei, sed altiori modo. Idem spiritualis intellectus omnium Scripturarum, quem tunc non habebant, sed quando *aperuit eis sensum, ut intelligerent Scripturas*, *Lucae ult.* Item passiones et pericula quae passuri erant, quia animi eorum imbecilles erant: *Eccl. 6. Subiicere humerum tuum, et porta* etc. Sic ergo necessaria erat eis instructio.

d Hic promittit eis instructionem, quam consequentur in adventu Spiritus sancti, qui docebit eos omnem veritatem: cum enim sit a veritate, eius est docere veritatem, et facere similes suo principio. Et dicit, *Omnem veritatem*, scilicet fidei, quam docebit post, per quandam elevatam intelligentiam in vita aeterna, ubi cognoscemus sicut et cogniti sumus, *1. Corinth. 13.* Et *1. Ioan. 3. Unctio docebit vos* etc. Vel *Omnem veritatem* figurarum legis quam adepti sunt discipuli per Spiritum sanctum: unde *Daniel.* dicitur, quod dedit Dominus pueris illis sapientiam et intelligentiam.

e Hic excludit dubitationem, quae poterat esse. Si Spiritus sanctus docebit eos, videtur scilicet, quod esset maior Christo; quod non est, quia docebit eos virtute Patris, et Filii, *Quia non loquetur a semetipso*, sed a me, quia a me erit: sicut enim Filius non operatur a semetipso, sed a Patre, ita Spiritus sanctus, quia est ab alio, scilicet a Patre, et Filio, *non loquetur a semetipso, sed quaecumque audiet*, accipiendo scientiam, sicut et essentiam ab aeterno, *haec loquetur*, non corporaliter, sed intrinsecus in mente illuminando: *Osee 5. Ducam eam ad solitudinem, et loquar ad cor eius*: *Psal. 84. Audiam quid loquatur in me* etc. Sed cum audierit ab aeterno, quid est hoc, quod dicit *audiet* in futuro. Sed dicendum, quod aeternitas includit omne tempus. Et ideo potest Spiritus sanctus, qui ab aeterno audit, dici audire in praesenti, in praeterito, et futuro. Sed tamen aliquando dicitur audire in futuro propter hoc, quia illa quorum notitiam habet, sunt futura. *Loquetur ergo quaecumque audiet*, quia non solum docebit aeterna, sed futura; et ideo subdit, *Et quae ventura sunt, annuntiabit vobis*, quod est proprium divinitatis: *Sap. 8. Signa et monstra* etc. *Isaias 41. Quae ventura sunt, annuntiate nobis* etc. hoc enim est proprium Spiritus sancti: *Ioe. 2. Effundam de spiritu meo super omnem carnem* et caet. Apostoli autem habuerunt spiritum prophetiae. Vel, *Docebo omnem veritatem*, scilicet figurarum. Sed ne dubitarent quomodo scirent de futuris tribulationibus, quas eis praenuntiaverat, ideo subdit, *Et quae ventura sunt*, scilicet super vos, *annuntiabit vobis* etc.

LECTIO IV.

Ille me clarificabit.

b Quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.

c Omnia quaecumque habet Pater, mea sunt.

d Propterea dixi, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.

LECTIO IV.

Supra positus est duplex fructus adventus Spiritus sancti, scilicet mundi arguitio, et discipulorum instructio; hic ponitur tertius fructus, scilicet Christi clarificatio. Et primo proponit fructum clarificationis. Secundo manifestat rationem ipsius, ibi, *Quia de meo accipiet*. Tertio subditur manifestatio rationis, ibi, *Omnia quae habet Pater*. Dicit ergo, *Docebit omnem veritatem*, quia, *Ille me clarificabit*, in quo est omnis veritas: *su. 14. Ego sum via, veritas, et vita: Colos. 2. In quo*, scilicet Christo, *sunt omnes thesauri sapientiae* etc. *Clarificabit me*, idest meam notitiam claram faciet. Primo quidem discipulos illuminando, quia adhuc carnales erant, et ad Christum afficiebantur secundum carnem, idest secundum infirmitatem carnis, non cognoscentes divinitatis eius maiestatem, cuius postmodum per Spiritum sanctum sunt capaces effecti: *1. Cor. 2. Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum*. Secundo fiduciam clare annuntiandi praebendo: nam discipuli ante timidi erant, ita ut non auderent Christum publice confiteri; sed Spiritu sancto repleti, timore depulso, annuntiaverunt hominibus Christum, ab ipso Spiritu quodammodo impulsi: *Is. 59. Cum venerit quasi fluvius violentus* etc. Unde et Apostolus dicebat, *Charitas Christi urget nos*. Tertio opera mirifica in Apostolis, et per Apostolos faciendo: *1. Cor. 12. Haec omnia operatur unus atque idem Spiritus*.

b Hic ponitur ratio clarificationis, quae est, quia Filius est principium Spiritus sancti: omne enim quod est ab alio, manifestat id a quo est: Filius enim manifestat Patrem, quia est ab ipso. Quia ergo Spiritus sanctus est a Filio, proprium est ut clarificet eum. Dicit ergo: Ideo me clarificabit, *Quia de meo accipiet*. Accipere autem hoc, non est intelligendum eo modo quo in creaturis: tria enim sunt in acceptione creaturarum; quorum duo non sunt in divinis, scilicet quia in creaturis aliud est quod accipit, et aliud quod accipitur; quod non est in divinis, cum personae divinae simplices sint, nec in eis sit aliud et aliud, immo a quocumque accipit Spiritus sanctus, accipit totam substantiam suam: similiter et Filius. Aliud est, quod in creaturis accipiens aliquando fuit non habens id quod accipit, sicut si materia accipiat formam vel subiectum accidens: aliquando enim materia fuit sine tali forma, et subiectum sine tali accidente: et hoc quidem non est in divinis, quia Filius ab aeterno est habens quod accipit a Patre, et Spiritus sanctus quod a Patre et Filio accipit. Ergo Spiritus sanctus a Filio, sicut Filius accipit a Patre: *sup. 10. Pater quod dedit mihi maius*, etc. Sic ergo accipere in divinis dicit ordinem originis. Sed nota, quod cum dicit, *De meo accipiet*, ly *de* non importat participationem, sed consubstantialitatem, quia totum accipit quod Filius habet: sic enim Filius dicitur de substantia Patris, quia accipit totam substantiam Patris, ita et Spiritus sanctus de substantia Filii, quia accipit totam substantiam eius. Quia ergo de meo accipiet, et ego sum Verbum Dei, ideo, *Annuntiabit vobis*: Spiritus enim animalis nullo modo potest esse, nisi secundum quod procedit a verbo interius concepto.

c Hic ponitur rationis manifestatio, ubi Christus probat, quod Spiritus sanctus accipiebat de suo propter unitatem, et consubstantialitatem Patris, et Filii. Ubi primo ponit consubstantialitatem Patris, et Filii. Secundo infert conclusionem intentam, ibi, *Propterea dixi, quia de meo* et caet. Dixi ergo, De meo accipiet, quia *omnia quae habet Pater, mea sunt*; quasi dicat, Licet a Patre procedat Spiritus veritatis, tamen quia *omnia quae habet Pater mea sunt*, et ipse Patris Spiritus est, et de meo accipiet. Sed notandum, quod habere dicimur aliquid dupliciter: uno modo sicut possessionem; alio modo sicut quod in nobis est, puta, vel sicut forma, vel sicut pars. Pater ergo habet sicut possessionem et rem sibi subiectam totam creaturam: *Psalm. 23. Domini est terra et plenitudo eius*: habet etiam aliquid quod in ipso est, immo quod est ipse, quia ipse est quicquid in ipso Christo est, cum ipse sit sua essentia, sua bonitas, sua veritas, et aeternitas. De hoc ergo modo habendi loquitur: et sic quicquid habet Pater, est Filii, quia eandem sapientiam, eandem essentiam, eandem bonitatem habet Filius quam habet et Pater: *su. 5. Sicut Pater habet vitam in semetipso* etc. *Matth. 11. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo* etc. Sed, sicut Didymus dicit, abiiciunt aliqui: Si omnia quaecumque habet Pater, habet et Filius. Ergo cum Pater habeat paternitatem, sequitur quod et Filius. Ad quod respondet, quod haec quidem ratio haberet apparentiam si Dominus diceret: Omnia quae habet Deus, mea sunt; sed dicens, *Omnia quae habet Pater*, salvat distinctionem Patris, et Filii, dans intelligere, quod omnia quaecumque habet Pater, sua sunt, praeter id, in quo distinguitur Pater a Filio: nam Patris se filium declaravit, paternitatem qui filius erat non sibi usurpavit. Sed notandum quod simpliciter concedimus hanc, scilicet, Quicquid habet Pater, habet Filius; non tamen quod eo ordine habet Filius quo Pater habet: nam Filius habet sicut ab alio accipiens; Pater vero sicut alii dans. Non ergo est distinctio in eo quod habetur, sed in ordine habendi. Huiusmodi autem relationes, scilicet paternitas et filiatio, huius ordinis distinctionem important: paternitas enim importat hoc quod est dare alii; filiatio vero accipere ab alio. Sed quaeritur, utrum relatio in divinis sit aliquid realiter. Videtur, quod sic: alias cum personae divinae relationibus distinguantur, earum distinctio non esset realis. Dicendum ergo, quod relatio in divinis dupliciter consideratur. Uno modo per comparationem ad essentiam, seu personam Patris; et sic relatio Patris non est alia res, quam essentia seu persona Patris. Alio modo potest considerari per comparationem ad

oppositam relationem, puta ad filiationem; et sic paternitas est relatio realis, quia secundum hoc importat ordinem naturae, quem Pater dat Filio per aeternam generationem: qui quidem ordo est in Deo secundum rei veritatem. Sic ergo si paternitas compararetur ad essentiam Patris, omnia quaecumque habet Pater, habet Filius, quia paternitas non est alia res ab essentia Patris; sed non eo ordine habet, ut dictum est.

d Hic infert intentam conclusionem, quod Spiritus sanctus accipiat a Filio: ex necessitate enim oportet quod si omnia quae habet Pater, sint Filii, et Filius sit consubstantialis Patri, quod Spiritus sanctus procedat a Filio sicut procedit a Patre, ut Hilarius, et Didymus arguunt. Ad quod sciendum est, quod in qualibet processione seu origine rei creatae dicimus, quod idem sit quo agens agit, seu dat quod habet, et quod recipiens recipit: sicut ignis generatus recipit formam ignis, quam ignis generans dat per formam suam. Sed hoc in origine divinarum personarum est quodammodo simile, scilicet quod idem est quo Pater dat naturam suam Filio, non voluntate, sed natura, idest per naturam suam; sed in hoc dissimile, quia in creaturis non est idem numero, quod communicatur, et quo communicatur, sed specie solum; sed in divinis est eadem natura numero quam Pater dat Filio, et qua eam dat seu communicat. Sed attende quod dicimus, quod Filius accipit de substantia Patris, et Filii: et quod Pater virtute naturae suae dat Filio substantiam suam, et Pater, et Filius Spiritui Sancto; sed tamen non dicimus, quod Pater de substantia sit Filii, vel Pater et Filius de substantia Spiritus sancti, quia ly *de* importat consubstantialitatem cum ordine originis. Sic ergo Spiritui sancto communicatur, quod commune est Patri et Filio. Oportet autem quod illud idem sit principium communicationis in divinis, et quod communicatur. Si ergo essentia communicatur Spiritui sancto, oportet quod communicans sit essentia. Essentia autem est communis Patri et Filio. Oportet quod si Pater dat essentiam Spiritui sancto, et quod Filius similiter det. Et ideo dicit, quia omnia quaecumque habet Pater, mea sunt, et Spiritus sanctus accepit a Patre, accipist etiam a Filio; et ideo dicit, *Propterea dixi vobis, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis*, quia secundum quod a me accipit, ita annuntiabit vobis etc.

LECTIO V.

Modicum, et iam non videbitis me, et iterum modicum, et videbitis me, quia vado ad Patrem.

b Dixerunt ergo ex discipulis eius ad invicem: Quid est hoc quod dicit nobis: modicum, et non videbitis me, et iterum modicum, et videbitis me, et quia vado ad Patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc quod dicit modicum? nescimus quid loquitur.

c Cognovit autem Iesus, quia volebant eum interrogare, et dixit eis: De hoc quaeritis inter vos, quia dixi, modicum, et non videbitis me, et iterum modicum, et videbitis me.

d Amen amen dico vobis, quia plorabitis et flebitis vos, mundus autem gaudebit; vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.

e Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius.

f Cum autem pepererit puerum, iam non meminit pressurae propter gaudium, quia natus est homo in mundum.

g Et vos igitur nunc quidem tristitiam habebitis. Iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis.

LECTIO V.

Supra explicavit Dominus unam rationem consolationis ex promissione Spiritus sancti; hic explicat secundam, scilicet de iterata visione sua. Et primo ponitur visionis iterata promissio. Secundo inducitur discipulorum dubitatio, ibi, *Dixerunt ergo* etc. Tertio subditur dubitationis satisfactio, ibi, *Cognovit autem Iesus* etc. Iteratam autem visionem promittit eis Dominus cum praenuntiatione recessus sui; quod ideo eis frequenter inculcat, ut dum saepe ipsum futurum praemeditantur, ipsum praesentem tolerabilius ferant. Tria autem ponit consolatoria: brevem absentiam, iteratam sui praesentiam, et honorabilem discessum. Absentia quidem brevis est, quia, *Modicum, et iam non videbitis me*, ut ly *modicum* referatur ad *Non videbitis*; quasi dicat, futurum est, ut tollar a vobis per mortem. *Et iam non videbitis me*. Sed non debetis contristari, quia tempus hoc, quo me non videbitis, modicum erit, quia exurgam diluculo, tertia scilicet die: *Isa. 26. Abscondere modicum* etc. Sed iterata praesentia mei erit, quia, *Iterum modicum*, idest modico temporis post resurrectionem, spatio scilicet quadraginta dierum, *Act. 1. Per dies quadraginta* etc. *et videbitis me*: *Lucae 24. Gavisi sunt discipuli, viso Domino*. Et hoc quia honorabiliter recedo, *Quia vado ad Patrem*: *Act. 1. Videntibus illis elevatus est*. Vel aliter, ut ly *modicum* referatur ad tempus ante eius mortem, et sit sensus, *Modicum*, scilicet tempus existet quo subtrahar a vobis, quia scilicet in crastino: *supra 13. Filioli adhuc modicum* etc. *et non videbitis me*, scilicet mortalem: quia *supra 14. Adhuc modicum, et mundus me iam non videt*, scilicet mortalem, quia videbit eum in iudicio in maiestate venientem; discipuli vero post resurrectionem immortalem existentem: quia ut dicitur *Act. 10. Dedit eum manifestum fieri non omni populo, sed testibus praeordinatis*; et ideo subdit, *Modicum*, scilicet durabit, *et videbitis*, quia scilicet modicum tempus fuit quo mansersit in morte: *Isa. 54. In momento indignationis abscondi* etc. Vel ly *modicum* potest referri ad tempus totius vitae nostrae usque ad iudicium; et tunc videbimus eum in iudicio, et in gloria. Dicitur autem *modicum* in comparatione ad aeternitatem: *Psal. 89. Mille anni ante oculos tuos tanquam dies hesterna* etc. *Quia vado ad Patrem*, per resurre-

ctionem, et ascensionem: *supra 13. Sciens Iesus, quia venit hora eius* etc.

b Hic ponitur discipulorum dubitatio. Et primo ponitur eorum ad invicem collatio. Secundo exprimitur dubitationis occasio. Tertio describitur dubitantium animus et affectio. Conferebant quidem ad invicem discipuli ex verbis Domini, dicentes, *Quid est hoc, quod dicit nobis, modicum.* In quo commendanda est eorum reverentia ad Christum, quae tanta erat, ut non praesumerent eum interrogare: simile faciunt angeli *Isa. 63. Quis est iste qui venit de Edom* etc. Quibus tamen respondet, dicens, *Ego qui loquor* etc. Sed in hoc datur nobis intelligi, quia nondum perfectum sensum habuerunt de verbis Christi, aut propter tristitiam absorbentem, aut propter verborum obscuritatem: *Matth. 15. Adhuc et vos sine intellectu estis?* Occasio autem erat ipse verborum contextus, quae videbantur contrarietatem quandam implicare: satis enim intelligebant quod dicit, *Non videbitis me,* et *quod vado ad Patrem;* sed hoc dubium inferebat, quod eundem existentem et morientem post modicum visuri erant: nondum enim nota eis erat resurrectio, quia hoc dicitur in *Psal. 88. Quis est homo qui non videbit mortem, eruet animam suam* etc. *Sap. 2. Non est agnitus qui sit reversus ab inferis* etc. et ideo dicunt, *Quid est hoc, quod dicit nobis, modicum,* supple, quod videbitis me. Sed ad hanc dubitationem modeste dispositi erant, *Nescimus*, inquiunt, *quid loquitur*: nam, ut dicit Augustinus, aliqui non intelligentes verba Scripturae blasphemant, sensum proprium auctoritati Scripturae praeponentes; sed alii modesti dum non intelligunt, suam ignorantiam confitentur: *Sap. 9. Infirmus homo et exigui temporis* etc. quod et hic discipuli faciunt: non enim aiunt, male dicit, vel nihil, sed eorum ignorantiae adscribunt, quod non intelligunt.

c Hic ponitur manifestatio dubitationis. Et primo ponitur dubitationis cognitio. Secundo manifestatio eius de quo dubitatur, ibi, *Amen amen dico vobis* etc. Tertio inducitur similitudo, ibi, *Mulier cum parit* etc. Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo dubitatio discipulorum a Christo cognoscitur, cum dicit, *Cognovit autem Iesus*, virtute divinitatis suae, *quia volebant eum interrogare*, scilicet de eo, quod dubitabant: *supra 2. Ipse enim sciebat quid esset in homine: 1. Regu. 18. Homines vident quae patent, Deus autem intuetur* etc. Secundo quomodo verbo manifestatur; unde dixit eis, *De hoc quaeritis inter vos* etc. *Isa. 48. Audita feci ex tunc* etc.

d Hic exponit dictum suum removens dubitationem, non expresse ponens verba quae dixerat, discipulis magis satisfaciens, quam sibi: et tria facit. Primo ostendit alterationem gaudii et tristitiae. Secundo interiorem tristitiam. Tertio consequenter laetitiam. Dicit ergo quantum ad primum, *Amen amen dico vobis*, quia in hoc modico in quo non videbitis me, *Plorabitis*, exterius emittendo vocem dolorosam, *et flebitis*, lacrymando: *Threnor. 1. Plorans ploravit in nocte*, quantum ad primum, *et lacrymae eius*, quantum ad secundum: *Isaiae 31. Quiescat vox tua a ploratu.* Interior autem eorum tristitia erit per contrarietatem ad laetitiam mundi; unde dicit, *Mundus autem gaudebit.* Quod potest intelligi particulariter quantum ad tempus passionis Christi; et sic, *Mundus*, idest Scribae et Pharisaei, *gaudebit*, de occisione Christi: *Thren. 2. Haec dies quam expectabamus* etc. Vel, *Mundus*, idest mali qui sunt in Ecclesia, *gaudebit*, in persecutione sanctorum: *Apoc. 12. Inhabitantes super terram gaudebunt.* Vel universaliter, *Mundus*, idest homines carnaliter viventes, *gaudebit*, in rebus mundanis: *Isa. 22. Ecce gaudium et laetitia occidere vitulos* etc. Subsequitur tristitia discipulorum; unde dicit, *Vos autem contristabimini*, scilicet de passionibus quas in mundo sustinebitis, vel potius de occisione mea. Sic et sancti tristantur de passionibus sibi illatis a mundo, et de peccatis: *1. Cor. 7. Quae secundum Deum est tristitia.* Sed tristitiam consequetur laetitia, quia, *Tristitia vestra*, quam scilicet habebitis in passione, *vertetur in gaudium*, in resurrectione: *Lucas 24. Gavisi sunt discipuli, viso Domino.* Sed universaliter omnium sanctorum tristitia vertetur in gaudium futurae vitae: *Matth. 5. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* et caet. *Psalm. 125. Euntes ibant et flebant... venientes autem* etc. Flent enim sancti tempore meriti, seminando, sed gaudebunt tempore praemii, colligendo.

e Hic Dominus primo proponit similitudinem. Secundo adaptat eam, ibi, *Vos igitur nunc* etc. Similitudinem autem proponit de muliere parturiente.

Unde primo proponit eius tristitiam de partu. Secundo eius laetitiam de prole, ibi, *Cum autem pepererit.* Dicit ergo quantum ad primum, *Mulier cum parit, tristitiam habet*, sensibilem scilicet maximam, *Quia venit hora eius*, scilicet doloris: *Psal. 47. Ibi dolores ut parturientis.* Per hunc dolorem datur intelligi dolor passionis Christi, qui maximus fuit: *Threno. 1. O vos omnes qui transitis per viam* etc. Item sanctorum poenitentium de peccatis: *Isaias 26. Sicut quae concepit dolens* etc.

f Hic proponit gaudium de evasione: ad partum enim sequitur duplex gaudium: unum de evasione doloris; aliud est maius de ortu prolis, quod quidem maximum est, si proles sit masculini sexus, cum masculus sit quid perfectum, femina vero quid imperfectum et occasionatum: *Hiere. 20. Maledictus vir qui annuntiavit patri meo, natus est tibi puer masculus: Gen. 21.* quando Sara concepit, dixit: *Risum fecit mihi Dominus* etc. et ideo dicit, *Cum autem pepererit, iam non meminit pressurae*, gaudens de evasione doloris, sed magis, *propter gaudium, quia natus est homo in mundum.* Haec autem similitudo convenit quidem quantum ad Christum, quia patiendo solvit mortis pressuras, et novum hominem regenerans esse fecit, idest reddidit ad vitae gloriae novitatem, quae nondum hominibus nota erat; unde non dicit, Natus est puer, sed *natus est homo in mundum*, quia ipse Christus existens homo, ex mortuis novus resurgebat, ut puer. Item convenit Ecclesiae militanti, quae in novitate vitae ambulat. Item Ecclesiae triumphanti, quae ambulat in novitate gloriae. Et non dicit non erit pressura, sed, *Quoniam non meminit pressurae:* quia etsi sancti recordentur miseriarum quas passi sunt, cum in illa beatitudine gloriae erunt, non tamen aliquid miseriarum ex hoc in affectu experientur.

g Hic adaptat similitudinem. Et primo quantum ad praesentem tristitiam, quam Apostoli tunc habebant dicens, *Et vos igitur quidem nunc*, idest, ex tempore passionis, *tristitiam habetis*, de morte mea: *Luc. ult. Qui sunt hi sermones* et caet. et *estis tristes?* Vel, *Nunc*, idest in tota vita praesenti tristitiam habetis: *supra eod. Plorabitis et flebitis vos*. Secundo quantum ad futuram laetitiam, dicens, *Iterum autem videbo* etc. Ubi primo promittit eis futuram visionem, dicens, *Iterum autem videbo vos*, quod idem est, ac si diceret, videbitis me, quia non possumus eum videre, nisi seipsum ostendat. Sed non videbitis me, sed *videbo vos*, quia hoc ipsum quod seipsum ostendit, est ex misericordia sua, quae signatur per eius visionem. Dicit ergo. *Iterum autem videbo vos*, in resurrectione, et in futura gloria: *Is. 33. Regem in decore suo videbunt*. Secundo promittit cordis gaudium et exultationem dicens, *Et gaudebit cor vestrum*, scilicet ex mea visione in resurrectione. Unde cantat Ecclesia: *Haec dies quam fecit Dominus, exultemus* etc. Et gaudebit visione gloriae: *Psalm. 15. Replebis me laetitia cum vultu tuo: Isa. 60. Tunc videbis, et afflues* etc. Naturale etiam est unicuique quod gaudeat in intuitu rei amatae. Divinam autem essentiam nullus nisi eam diligens videre potest: *Iob 17. Annuntiat de ea amico suo* etc. Et ideo necesse est, quod illam visionem sequatur gaudium: *Isa. ult. Videbitis*, cognoscendo per intellectum, *et gaudebit cor vestrum*, immo ipsum gaudium usque ad corpus redundabit, dum glorificabitur; unde subdit, *Et ossa vestra germinabunt: Matth. 21. Intra in gaudium Domini tui*. Tertio promittit eis perpetuam gaudii durationem, dicens, *Et gaudium vestrum*, quem habebitis, in resurrectione de me: *Isa. 61. Gaudens gaudebo in Domino: nemo tollet a vobis*, sicut Iudaei ante abstulerunt per passionem, quia Christus resurgens ex mortuis iam non moritur etc. Vel *gaudium vestrum*, de gloriae fruitione, *nemo tollet a vobis*, cum sit inamissibile et perpetuum: *Isa. 35. Laetitia sempiterna super capita eorum*: nemo enim sibimet ipsi hoc gaudium tollet per peccatum, cum uniuscuiusque voluntas sit ibi in bono confirmata: nemo etiam alteri hoc gaudium tollet, cum ibi nulla sit violentia, nulla illatio nocumenti etc.

LECTIO VI.

Et in illo die me non interrogabitis quicquam.

b Amen amen dico vobis: Si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

c Usque modo non petistis quicquam in nomine meo.

d Petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum.

LECTIO VI.

Supra prosecutus est Dominus duas rationes confortantes Apostolos, scilicet ex promissione Paracliti, et reditu sui; hic vero prosequitur tertiam rationem, in qua confortavit eos ex promissione accessus eorum ad Patrem. Et primo promittit eis familiarem accessum eorum ad Patrem. Secundo assignat rationem dictorum, ibi, *Haec in proverbiis* etc. Circa primum duo facit. Primo dat fiduciae securitatem. Secundo hortatur eos ad usum fiduciae, ibi. *Usque modo non petistis quicquam* etc. Circa primum duo facit. Primo excludit interpellationis necessitatem. Secundo promittit impetrandi opportunitatem, ibi, *Amen amen dico vobis, si quid petieritis* etc. Dicit ergo, *In illo die non interrogabitis me quicquam*. Ubi secundum quod Augustinus dicit, ubi nos habemus interrogabitis, Graeci habent quoddam verbum, quod duo significat, scilicet petere et interrogare; et ideo potest dupliciter intelligi. *In illo die non me rogabitis quicquam*, idest nihil a me petetis, vel nihil me interrogabitis. Dicit ergo *In illo die*. Quis autem sit iste dies, patet ex supra dictis, scilicet *Iterum autem videbo vos*, quod potest intelligi de resurrectione, et de visione in gloria. De primo exponitur secundum Chrysostomum. *In illo die*, scilicet quando a mortuis resurrexero, *me non interrogabitis quicquam*, ideat non dicetis, ostende nobis Patrem, et huiusmodi. Sed contra hanc expositionem obiicit Augustinus, quia discipuli post resurrectionem dicunt *Act. 1. Si in tempore hoc restitues regnum Israel*. Et *infr. ult. Interrogat Petrus dicens: Hic autem quid?* Sed sustinendo expositionem Chrysostomi, dicendum, quod Dominus illum diem vocat non solum diem resurrectionis, sed etiam diem illum quo a Spiritu sancto docendi erant: *supra eod. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis* etc. et sic confuse loquens de tempore illo, includit etiam adventum Spiritus sancti; quasi dicat, *In illo die*, dato scilicet Spiritu sancto, *me non interrogabitis*, quoniam scitis omnia per Spiritum sanctum: *1. Ioan. 3. Unctio docet vos de omnibus*. Item secundum eundem. *In illo die*, adventus Spiritus sancti, *non me interrogabitis quicquam*, idest nulla erit vobis necessitas me rogandi. Sed numquid post resurrectionem Apostoli non fecerunt aliquam orationem Christo? Videtur quod sic. *2. Corint. 12.* dicit Apostolus: *Propter quod ter Dominum rogavi*, idest Christum. Responsio. Dicendum, quod in Christo erat duplex natura, scilicet humana, per quam est mediator Dei et hominum, *1. Timoth. 2.* et divina, per quam est Deus unus cum Patre. Christus autem secundum quod homo, non erat talis mediator, ut numquam nos Deo coniungeret, sicut aliqui mediatores qui numquam extrema coniungunt. Coniungit ergo nos Patri. Eadem autem est coniunctio ad Deum Patrem, et ad Christum secundum naturam; unde dicit: Non necesse habebitis, ut utamini mea mediatione inquantum homo. Sic ergo. *In illo die non rogabitis me*, quasi mediatorem, quia per vos habebitis accessum ad Deum, sed rogabitis me ut Deum. Et licet Christus interpellet pro nobis, ut dicit Apostolus *ad Rom. 8.* Ecclesia tamen non rogat eum interpellantem. Unde non dicimus Christe

sic ora pro nobis, sed rogat ipsum ut Deum, inhaerens ei ut Deo per amorem et fidem. Secundum Augustinum exponitur de die visionis gloriae hoc modo. *In illo die*, quando videbo vos in gloria, *me non rogabitis*, idest nihil petetis, quia nil desiderandum remanebit, cum omnia bona superabundent vobis in patria: *Psal. 15. Adimplebis me laetitia cum vultu tuo*. Et iterum *Psal. 16. Satiabor cum apparuerit gloria tua*. Item *nil interrogabitis*, quia pleni eritis cognitione Dei: *Psal. 35. In lumine tuo videbimus lumen*. Sed contra utrumque obiicitur, quia sancti in patria orant, secundum illud *Iob 6. Voca si est qui tibi respondeat, et ad aliquem sanctorum*. Et *2. Mach. ult.* dicitur quod hic orabat pro populo suo. Nec potest dici, quod pro aliis rogent, non pro se, quia dicitur *Apoc. 7. Usquequo non vindicas sanguinem nostrum*. Item sancti interrogant: erunt enim aequales angelis, ut dicitur *Matth. 22*. Sed angeli interrogant dicentes, *Quis est iste Rex gloriae?* Et in *Isa. 63. Quis est iste qui venit de Edom?* quae est vox angelorum. Secundum Dionysium ergo et sancti interrogant. Sed quantum ad utrumque est duplex responsio. Prima, quia tempus gloriae potest considerari dupliciter, secundum gloriae inchoationem, et secundum plenariam consummationem. Tempus autem inchoationis gloriae est usque ad diem iudicii: nam sancti quantum ad animam receperunt gloriam, sed aliquid adhuc expectant ad recipiendum, scilicet gloriam corporis in se, et quantum ad alios, ut impleatur numerus electorum, et sic usque ad iudicii diem, et petere possunt, et interrogare, non tamen de his quae pertinent ad essentiam beatitudinis. Tempus autem gloriae consummatae plenarie est post diem iudicii, postquam nihil restat petendum nihil cognoscendum, et de eo dicit, *in illo die*, scilicet gloriae consummatae nil petetis, *nil interrogabitis*. Quod autem dicitur de angelis quod interrogant, verum est de mysteriis humanitatis et incarnationis Christi, non autem divinitatis.

b Hic promittit impetrandi opportunitatem: quod quidem continuatur dupliciter. Uno modo secundum Chrysostomum, ut referatur ad tempus resurrectionis, et adventum Spiritus sancti; quasi dicat, Verum est, quod in illo die resurrectionis et Spiritus sancti non interrogabitis me, tamen habebitis mecum auxilium, quia petetis, *in nomine meo*, a Patre, ad quem habebitis accessum per me. Alio modo secundum Augustinum. In illo die gloriae meae non rogabitis quicquam. Sed interim dum in peregrinatione huius miseriae conversamini, *si quid petieritis Patrem, dabit vobis*. Et secundum hoc *et quid petieritis* et caet. non refertur ad hoc, quod dicit illo die, sed ad ea quae praecedunt illum diem. Ponit autem Dominus septem conditiones bonae orationis. Prima est, ut petantur bona spiritualia; et hoc cum dicit, *Si quid*: quod enim est penitus terrenum, etsi in se sit aliquid, comparatum tamen ad spiritualia nihil est: *Sap. 7. Divitias nihil esse duxi in comparatione* et caet. *Hier. 2. Aspexi terram, et vacua erat* et caet. Sed contra. *Matth. 6.* docet Dominus petere temporalia, ibi, *Panem nostrum quotidianum*. Sed dicendum, quod temporale petitum relatum ad spirituale iam est aliquid. Secunda conditio est, ut fiat cum perseverantia: et quantum ad hoc dicit, *petieritis*, quasi perseverando: *Luc. 18. Oportet semper orare, et non deficere*. Et *1. Thess. 5. Sine intermissione orate*. Tertia, quod fiat cum concordia, cum dicit *petieritis*, in plurali: *Matth. 18. Si duo ex vobis consenserint* et caet. Unde glossa *Rom. ult.* dicit, *quod impossibile est multorum preces non exaudiri*. Quarta, ut procedat ex filiali affectu, cum dicit *Patrem*, qui enim ex timore petit, non Patrem, sed Dominum petit, vel hostem: *Matth. Si vos nostis bona data dare* etc. Quinta ut fiat cum pietate, idest cum humilitate: *Psal. 101. Respexit in orationem humilium, et non sprevit preces eorum*, cum fide impetrandi: *Iac. 1. Postulet autem in fide* etc. et ordinate: *Iac. 4. Petitis et non accipitis* etc. et quantum ad hoc dicit, *In nomine meo*, quod est nomen Salvatoris, in quo nomine petit, qui pertinentia ad salutem petit, et eo modo quo potest salutem consequi: *Act. 4. Non est aliud nomen sub coelo datum hominibus* etc. Sexta, ut fiat tempore debito; et ideo dicit *dabit*, non enim oportet statim decidere, si non accipiat, sed profecto dabitur, etsi ut in tempore congruo detur differatur, ut magis crescat desiderium: *Psalm. 144. Tu das escam illorum in tempore* etc. Septima, ut petat pro se; unde dicit *vobis*, quia aliquando pro aliis non exauditur contrariantibus eorum demeritis, pro quibus fit petitio: *Hier. 7. Tu ergo noli orare pro populo isto*. Et *15. Si steterint Moyses, et Samuel* etc.

c Hic hortatur eos ad usum datae fiduciae. Et primo commemorat defectum praeteritum. Secundo hortatur ad profectum futurum, ibi, *Petite*. Defectus praeteritus est in non petendo; unde dicit, *Usque modo* etc. Sed contra *Matth. 10.* et *Luca. 9. Dedit eis potestatem supra omnia daemonia* etc. Haec autem orando faciebant. Ergo aliquid petierunt in nomine Christi; et praecipue quia *Lucae 10.* dicitur a discipulis, *Domine in nomine tuo etiam daemonia subiiciuntur nobis*. Et ideo dicendum, quod hoc potest dupliciter exponi. Uno modo sic. *Usque modo non petistis quicquam* etc. quod scilicet esset aliquid magnum, *in nomine meo*: nam petitiones curationum corporalium modicae sunt in comparatione ad alia magna, quae orando facturi erant, necdum spiritum adoptionis acceperant, quo ad spiritualia et coelestia anhelarent. Et si dicis, quod petierunt aliquid magnum, *sup. 14. Domine ostende nobis Patrem* etc. Dicendum, quod hoc non petebant a Patre de quo hic agit, sed solum de Christo homine confisi cum interpellabant, ut mediatorem Patrem ostenderet. Alio modo quia dicit, *Si quid petieritis in nomine meo*, in quo ante non petierant non habentes perfectam cognitionem nominis Christi. Consequenter cum dicit.

d Hortatur eos ad profectum futurum, ut scilicet petant: *Matth. 7. Petite, et dabitur vobis* etc. *Petite*, inquam, *et accipietis*, scilicet quod petitis, *ut impleatur gaudium vestrum*: *Lucae 10. Reversi sunt discipuli cum gaudio dicentes* etc. Et hoc modo quod dicit, *Gaudium vestrum* etc. ponitur ut finis exauditionis. Vel potest poni sicut res petita, ut sit sensus, *Petite et accipietis*, hoc inquam petatis, *ut gaudium vestrum* etc. Ubi sciendum, quod obiectum gaudii est bonum concupitum: cum enim desiderium sit motus appetitus in bonum, et gaudium quies eius in eo, tunc gaudet homo, quando quiescit in bo-

no iam habito, ad quod desiderium movebatur. Sed gaudium proportionatur bono habito, et de bono creato non potest haberi gaudium plenum, quia non quietat plene desiderium et appetitum hominis. Tunc ergo gaudium nostrum erit plenum, quando habebimus bonum illud in quo superabundanter sunt omnia bona, quae desiderare possumus: et hoc bonum est solum Deus, qui replet in bonis desiderium nostrum, ut dicitur *in Psal. 102.* Ideo dicit petite illud, *Ut gaudium vestrum sit plenum*, scilicet frui Deo, et Trinitate, ut Augustinus dicit, quo amplius non est: *Psal. 15. Adimplebis me laetitia cum vultu tuo.* Et quare? quia *venerunt mihi omnia bona pariter cum illa*, idest cum contemplatione divinae sapientiae, *Proverb. 8.*

LECTIO VII.

Haec in proverbiis loquutus sum vobis. Veniet hora, cum iam non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre meo annuntiabo vobis.

b In illo die in nomine meo petetis. Et non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis.

c Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis, quia a Deo exivi.

d Exivi a Patre, et veni in mundum, iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem.

LECTIO VII.

Supra promisit Dominus discipulis familiaritatem ut accessum eorum ad Patrem; hic rationem huius familiaritatis assignat. Duo autem sunt quae dant homini fiduciam petendi ab aliquo, et familiaritatem, scilicet notitia, et dilectio; et ideo Dominus hanc duplicem rationem assignat. Prima sumitur ex manifesta Patris cognitione. Secunda ex speciali eius dilectione, ibi, *In illo die* etc. Circa primum duo facit. Primo commemorat praeteritam eorum de Patre cognitionem imperfectam. Secundo promittit perfectam, ibi, *Veniet hora* etc. Imperfectam quidem cognitionem habebant: unde dicit, *Haec in proverbiis* etc. Proverbium proprie dicitur, quod communiter est in ore omnium, sicut illud, *Adolescens iuxta viam suam* etc. Sed quia haec quandoque obscura sunt, et metaphorica, inde est, quod proverbium quandoque sumitur pro parabola, in qua aliud dicitur, aliud signatur; et hoc modo accipitur hic proverbium pro parabola, idest pro parabolica locutione. Potest autem hoc habere quadruplicem sensum. Primus est talis secundum literam, ut referatur ad hoc quod immediate dixerat hoc modo, *Dixi vobis usque modo* etc. quod in nomine meo petetis, et sum quasi obscure, et in proverbiis loquutus. *Sed venit hora*, ut quae obscure dixi vobis, dicam statim in manifesto; unde subdit, *Ipse Pater* etc. Et *exivi a Patre* etc. sic videntur Apostoli intellexisse. Unde his auditis dicunt ei, *Ecce nunc palam loqueris* etc. Secundus sensus est; ut hoc quod dicit, *Haec in proverbiis locutus sum vobis* etc. referatur ad totum quod in hoc Evangelio legitur de doctrina Christi; quod vero dicatur, *Venit hora* et caet. referatur ad tempus gloriae: quia enim nunc videmus per speculum et in aenigmate, ideirco haec quae dantur nobis de Deo, in proverbiis proponuntur; sed quia in patria videbimus facie ad faciem, ut dicitur *1. Corinth. 13.* Idem tunc non in proverbiis, sed palam de Patre annuntiabitur nobis. Dicit autem, *de Patre*, quia nullus potest Patrem videre in illa gloria, nisi Filio manifestante: *Math. 10. Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui Filius* etc. Ipse enim est lux vera dans nobis lucem, qua Patrem videamus: *sup. 8. Ego sum lux mundi.* Sed quia huic expositioni repugnat qnod sequitur, *In nomine meo petetis*: in quo nil petituri sumus si de die gloriae intelligatur, quando sanabitur in bonis desiderium nostrum; ideo est alius sensus duplex. Unus secundum Chrysostomum sic. *Haec*, scilicet quae nunc dixi vobis, *in proverbiis*, idest in quadam intricatione verborum, *locutus sum vobis*, non exprimens totaliter, quae oportet vos cognoscere de me, et Patre meo, quia *multa habeo vobis dicere, quae non potestis portare modo, sup. 16. Sed venit hora*, cum a mortuis scilicet resurrexero, *cum iam non in proverbiis*, idest obscure, et per aenigmata, *sed palam de Patre* etc. nam per illos quadraginta dies quibus apparuit eis, multa mysteria eos docuit, et multa de se et Patre annuntiavit, et cum iam per fidem resurrectionis eum firmiter Deum verum esse credentes elevati essent ad altiora; unde et subditur *Act. 1. Loquens eis de regno Dei: Luc. ult. Aperuit eis sensum* etc. Alius sensus est secundum Augustinum: ut per hoc, quod dicit, *Haec in proverbiis* et caet. promittit Dominus se facturum eos spirituales: differentia enim haec est inter spiritualem et animalem virum, quia animalis homo verba spiritualia accipit ut proverbia, non quod proverbialiter sint dicta, sed quia mens eius supra corporalia elevari non valens, sunt ei obscura: *1. Corinth. 13. Animalis homo non percipit* etc. spiritualia: autem homo accipit spiritualia ut spiritualia. Discipuli autem a principio quasi animales erant, et quae dicebantur eis, obscura erant, et sicut proverbia; sed postmodum a Christo spirituales effecti, et per Spiritum sanctum edocti, spiritualia a Patre capiebant; et ideo dicit. *Haec in proverbiis locutus sum vobis*, idest fuerunt vobis ut proverbia; *sed venit hora* etc. *2. Cor. 3. Nos autem revelata facie* etc.

b Hic ponitur secunda ratio fiduciae sumpta ex dilectione Patris ad discipulos. Et primo ostendit Patris dilectionem ad eos. Secundo familiaritatem Patris ad Filium, ibi, *Exivi a Patre* etc. Circa primum duo facit. Primo resumit eis factam promissionem. Secundo assignat promissionis rationem, ibi, *Ipse enim Pater* etc. Circa primum duo facit. Primo resumit unum, quod promiserat. Secundo promittit eis fiduciam petendi; unde dicit, *In illo die*, scilicet quando annuntiabo vobis palam de Patre, *Petetis in nomine meo*, quia manifeste eum cognoscentes, scietis me esse ei aequalem et coessentialem, et per me habere accessum ad eum: haec enim est petitio in nomine eius, sperare per Christum habere accessum ad Patrem: *Psal. 19. Hi in curribus, et hi in equis, nos autem in nomine* etc. Tacet autem

se rogaturum Patrem pro eis; unde dicit, *Et non dico vobis, quia ego rogabo Patrem* etc. Sed numquid non ipse orat pro nobis? immo *1. Io. 1. Advocatum habemus apud Patrem* etc. *Heb. 7. Accedens per semetipsum* etc. Et ad hoc dicendum primo secundum Augustinum quod hoc dicit ad removendum se de caetero esse ut persona interpellans inquantum homo. Sic illo die quando palam annuntiabo, et petetis in nomine meo, et cognoscetis me esse unum cum Patre, et quod non sim persona interpellans, sed inquantum Deus simul cum eo interpellans, exaudiam. Alio modo secundum Chrysostomum, hoc forte dicit, ne forte credant discipuli, quod ita sint per Filium impetraturi, quod ipsi non habeant immediatum accessum ad Patrem; quasi dicat: Modo ad me recurritis, ut pro vobis interpellem, sed tunc tantam fiduciam habebitis apud eum, quod etiam ipsi a Patre petere poteritis in nomine meo, non indigentes alio introducente. Sed numquid Apostoli non indiguerunt Christo homine ad interpellandum? alias cum ipse interpellet, superflua erit eius interpellatio. Sed dicendum quod non interpellat pro eis tamquam pro absentibus, et accessum habere non valentibus, sed faciens preces eorum exaudibiliores.

c Hic rationem promissionis assignat, quae est amor Patris ad eos. Et primo ponit Patris dilectionem. Secundo dilectionis probationem, ibi, *Quia vos* etc. Dicit ergo: Ideo non dico quia rogabo Patrem pro vobis, per hoc enim videretur quod ipse non amaret eos. *Sed utique ipse Pater*, qui amat omnia, volendo eis bonum naturae, *Sap. 2. Diligis omnia quae sunt* etc. *amat vos*, Apostolos et sanctos quodam privilegiato amore, volendo vobis summum bonum, idest seipsum: *Deuter. 23. Dilexit populos, omnes sancti in manu* etc. quia ad hoc dilexit: *Sup. 3. Iustorum animae in manu Dei sunt.* Probationem huius ostendit ex duobus, scilicet ex amore discipulorum ad Christum, et ex fide. Quantum ad primum dicit, *Quia vos me amastis*: quae quidem probatio non est per causam: quia, ut dicitur *1. Ioan. 4. Non quasi dilexerimus eum, sed quoniam ipse prior dilexit nos;* sed est per signum, quia hoc ipsum quod nos Deum diligimus, est signum quod ipse amat nos: quod enim possumus eum amare, est ex dono Dei: *Rom 3. Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris* etc. *sup. 14. Qui diligit me, diligetur a Patre meo.* Quantum ad hoc dicit, *Et credidistis quia a Deo exivi.* Sine fide enim impossibile est placere Deo. Fides autem est nobis ex amore Dei, donum enim Dei est, ut dicitur *Ephes. 3.* Donum autem non datur nisi ex amore dantis. Credere autem, et amare Christum inquantum a Deo exivit, satis est evidens signum amoris Dei: quia propter quod unumquodque, et illud magis. Qui ergo amat Christum qui a Deo exivit, amor eius praecipue retorqueretur in Deum Patrem: non autem si amat eum inquantum homo.

d Sed quia mentionem fecit de exitu suo a Patre; hic manifestius explicans dicit, *Exivi a Patre* etc. ubi ostendit familiaritatem suam ad Patrem. Et primo ponit eius a Patre exitum. Secundo eius ad Patrem reditum, ibi, *Iterum relinquo* etc. Est autem duplex processio Filii a Patre: una scilicet aeterna: a alia temporalis: aeternam quidem designat cum dicit, *Exivi a Patre*, ab eo aeternaliter genitus. Sed notandum, quod omne quod exit ab aliquo, fuit prius in eo. Aliquid autem est in aliquo tripliciter. Uno modo sicut contentum in continente. Alio modo sicut pars in toto. Tertio modo sicut accidens in subiecto, et sicut effectus in causa. Et secundum hoc dicuntur aliqua ab eis exire. Sed primis duobus modis erit aliquid idem numero existens, puta idem numero vinum de dolio, et eadem pars a toto; sed aliis duobus modis non exit idem numero. Haec autem non sunt dicenda de Deo, quia cum Deus sit summe simplex, nec sit in loco nisi metaphorice, non potest esse quod Filius sit in eo sicut pars, vel sicut contentum, sed in eo erat per unitatem essentiae: *sup. 8. Ego et Pater unum sumus*: tota enim essentia Patris est tota essentia Filii, et e converso; et ideo non exit eo modo a Patre quo praedicta: nam quod exit a toto ut pars, est distinctum ab eo per essentiam: nam pars a toto exiens fit ens actu, quae in eo erat ens in potentia: et similiter quod exit a toto continente, loco distinguitur; sed Filius a Patre non exit localiter, quia omnia implet, secundum illud *Hier. 23. Coelum et terram ego impleo*, nec divisibiliter: quia Pater in partibus est, sed exit ab eo per personalem distinctionem. Sic ergo in exitu, inquantum praesupponit inhaerentiam, designatur essentiae unitas; inquantum insinuat processum quendam, designatur distinctio personalis: *Ps. 18. A summo coelo*, scilicet Deo Patre, *egressio eius. Ex utero ante luciferum genui te.* Sed in rebus corporalibus res exiens ab aliquo iam non est in eo, cum exeat per separationem essentiae vel loci; hic autem quia non est exitus talis, ideo sic ab aeterno a Patre exiit, quod tamen ab aeterno sit in eo: et sic quando est in eo, exit; et quando exit, est in eo, ita ut semper exeat, et semper sit in eo. Temporalem autem processionem eius designat dicens, *Et veni in mundum.* Sicut autem exitus a Patre ab aeterno non est localiter, ita nec adventus eius in mundo est localis: quia cum Filius sit in Patre, et e converso, sicut Pater omnia implet, ita et Filius: nec est quo localiter moveatur. Dicitur ergo venisse in mundum, inquantum naturam humanam assumpsit quantum ad corpus, habentem originem ex mundo, non mutando locum: *sup. 1. In propria venit, et sui* etc. Consequenter cum dicit, *Iterum relinquo mundum* etc. agit de reditu suo ad Patrem. Et primo ponit recessum eius a mundo dicens, *Iterum relinquo mundum*, non subtrahendo suae gubernationis providentiam, quia simul cum Patre semper mundum gubernat, et semper cum fidelibus est per gratiae opitulationem: *Matt. ult. Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem* etc. Relinquit ergo mundum subtrahendo se a conspectu corporali mundanorum. Secundo ponit reditum suum ad Patrem, cum dicit, *Vado ad Patrem*, quem numquam deseruerat. Vadit autem, inquantum se obtulit Patri in passione: *Ephes. 5. Obtulit semetipsum.* Item inquantum per resurrectionem secundum quod homo configuratus est Patri in immortalitate: *Rom. 6. Quod autem vivit, vivit Deo.* Item inquantum in ascensione ascen-

dit ad coelos, in quo specialiter refulget divina gloria: *Matth. ult. Dominus quidem Iesus* etc. *supra eod. Vado ad eum, qui misit, et nemo* etc.

LECTIO VIII.

Dicunt ei discipuli eius: Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis. Nunc scimus quia scis omnia, et non opus est tibi ut quis te interroget. In hoc credimus, quia a Deo existi.

b Respondit eis Iesus, modo creditis. Ecce venit hora, et iam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, et me solum relinquatis, et non tamen sum solus, quia Pater mecum est.

c Haec locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis.

d In mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum.

LECTIO VIII.

Positis rationibus, et verbis consolantibus Apostolos, hic ponitur effectus ipsorum in discipulos. Et primo ponitur discipulorum affectio. Secundo ostenditur ipsorum conditio, ibi, *Respondit eis Iesus*. Tertio assignatur praedictorum intentio, ibi, *Haec locutus sum vobis* etc. Affectio discipulorum est confessionis et credulitatis; unde dicunt, *Ecce nunc palam* etc. Ubi tria confitentur de Christo, scilicet doctrinae claritatem, scientiae certitudinem, et divinam originem. Primum confitentur, cum dicunt, *Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis.* Si enim diligenter advertimus, vix in aliquo loco sacrae Scripturae ita exprimitur Christi origo, sicut hic, cum dicit, *Palam de Patre meo annuntiabo vobis, et exivi a Patre, et veni in mundum.* Et ideo credentes hanc promissionem, quia dixit palam de Patre etc. eis completam esse, ita ut non alia manifestatione indigeant, dicunt, *Ecce nunc palam loqueris.* Sed ut Augustinus dicit, ita adhuc ignorantes erant discipuli, ut se non intelligere ignorent: non enim promiserat eis in illa hora se sine proverbiis locuturum, sed in hora resurrectionis vel gloriae; tamen quantum ad ipsos discipulos iam clarius eis fuit locutus tunc, quamvis alia claritas sermonum eius esset expectanda: *infra 18. Ego palam locutus sum mundo.* Secundum confitentur, cum dicunt, *Nunc scimus quia scis omnia.* Et quidem in superficie verborum satis evidens argumentum est certae et perfectae scientiae, quando quis manifestat quae dicit: signum enim scientis est omnino posse docere; unde dicitur *Prov. 14. Quod doctrina prudentium facilis est:* quae enim nostrum superant intellectum, non plane verbis explicamus. Sed tamen hoc Apostoli dicunt propter aliam intentionem, quia scilicet Dominus scit omnia cordis eorum secreta, et de his quae dubitant satisfacit. Consolatur eos promittendo gaudium Spiritus sancti, et iteratam sui visionem, et Patris amorem; et ideo dicunt, *Nunc scimus quia scis omnia*, scilicet secreta cordium: *infra ult. Tu omnia nosti: Eccle. 49. Domino Deo nostro nota sunt omnia, antequam fiant*; unde subdunt, *Et non est opus tibi ut quis te interroget:* quod videtur praedictis contradicere. Dicunt enim, quod scit omnia: scientis enim non est interrogare, sed interrogari. Quomodo ergo non est ei opus, ut quis eum interroget? Sed dicendum, quod hoc dicunt, ut innuant, quod etiam secreta cordium novit, quia et ante interrogationem eis satisfecit supra cum dicerent inter se: *Quid est quod dicit nobis, modicum.* Nihilominus tamen Christus interrogat, et non interrogatur, non quia opus sit eis, sed vobis. Tertium confitentur, cum dicunt, *In hoc credimus, quia a Deo existi:* et quidem convenienter: scire enim omnia, et etiam secreta cordium, est proprium divinitatis: *Hie. 16. Pravum est cor hominis et inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus* etc. et ideo dicunt, *A Deo existi*, consubstantialis Patri et verus Deus.

b Hic ponitur discipulorum conditio, quae est infirmitatis. Ubi primo exprobrat fidei eorum tarditatem. Secundo tribulationem futuram imminentem. Tertio ostendit se immunem ab omni eorum detrimento. Quantum ad primum dicit, *Modo creditis.* Quod si accipiatur interrogative, est exprobratio tarditatis eorum ad credendum; quasi diceret, Usque modo distulistis credere? *supra 14.* Si vero accipiatur remissive, exprobrat fidei ipsorum instabilitatem; quasi diceret: Verum est quod nunc creditis; sed statim quando tradar, dimittetis me: *Luc. 18. Ad tempus credunt, et in tempore* etc. *Ecce venit hora* etc. Hic ponitur eis imminens tribulatio, et scandalum. Unde sciendum est quod imminente huiusmodi scandalo, quae antea per Christum adepti fuerant, amiserunt: adepti enim fuerant Christi societatem, possessionem, et rerum exonerationem, et omnem communem modum vivendi. Unde haec tria enumerat Petrus *Matthaei 19.* dicens: *Ecce nos*, scilicet omnes, quantum ad tertium, *reliquimus omnia*, quantum ad secundum, *et secuti sumus te*, quantum ad primum; et haec amiserunt: et ideo hoc eis praedixit Dominus dicens: *Ecce venit hora*, et iam venit ut dispergamini, quantum ad tertium propter timorem, qui vobis dominabitur, ita ut nec simul possitis fugere: *Zach. 13. Percute pastorem, et dispergentur oves gregis* etc. *Unusquisque in propria*, quantum ad secundum, idest ad animum possidendi propria: unde Petrus cum aliis reversi sunt ad navem et propria: *infra ult. Exierunt et ascenderunt in navem* etc. *Et me solum relinquatis*, quantum ad primum: *Iob 21. Fratres mei dereliquerunt me* etc. *Isa. 63. Torcular calcavi solus.* Sed discipulorum scandalo Christus nullum patitur detrimentum; unde dicit, *Et non sum solus, quia Pater mecum est;* quasi diceret: Etsi sum unum cum Patre per unitatem essentiae, non sum solus per distinctionem personalem. Unde non sic a Patre exivi, ut ab eo recederem.

c Hic ponit Dominus suam intentionem de doctrina sua. Et primo ponit doctrinae suae utilitatem. Secundo necessitatem, ibi, *In mundo* etc. Utilitas doctrinae est pax; unde dicit, Dico quod ad hoc deducemini, ut me solum relinquatis. Et propter hoc propono vobis doctrinam meam ne in hac derelictione persistatis. Et propter hoc, scilicet omnia quae

dixi vobis in sermone, vel omnia quae in toto evangelio locutus sum vobis ad me redeuntes, *In me pacem habeatis*: finis enim evangelii est pax in Christo: *Psal. 118. Pax multa diligentibus nomen tuum*. Cuius ratio est, quia pax cordis opponitur eius perturbationi, quae oritur ex malis supervenientibus et crescentibus. Si quis autem habeat aliquando luctum, vel gaudium superexcedens illa mala, petat quod perturbatio non manet. Et inde est, quod homines mundani, qui Deo per amorem non sunt coniuncti, habent tribulationes absque pace. Sed sancti qui Deum per amorem habent in corde, etsi ex mundo habeant tribulationes, in Christo habent pacem: *Psal. 147. Qui posuit fines tuos pacem*: finis enim noster hic debet esse, ut pacem habeamus in Deo: *Psal. 76. Renuit consolari anima mea* etc. scilicet in rebus mundi; sed ubi memor fui Dei, delectatus sum.

d Necessitas autem huius pacis est illata vexatio a mundo; unde dicit, *In mundo pressuram habebitis*. Et primo praenuntiat futuram angustiam. Secundo dat contra eam fiduciam. Quantum ad primum dicit, *In mundo pressuram habebitis*, idest a mundanis: *1. Ioan. 3. Nolite mirari si odit vos mundus, sup. 15. Quia ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus* etc. Quantum ad secundum dicit, *Confidite* etc. Ipse enim liberat nos: *Eccle. 51. Liberavit me a pressura flammae* etc. quasi diceret: Recurratis ad me, et habebitis pacem; et hoc ideo, *Quia ego vici mundum*, qui premit. Vicit Christus mundum, primo quidem auferendo ei arma quibus impugnat; haec autem sunt eius concupiscibilia: *1. Io. 4. Omne quod est in mundo, aut est concupiscentia oculorum* etc. quia scilicet divitias vicit per paupertatem: *Psal. 24. Inops et pauper sum ego: Luc. 18. Filius hominis non habet ubi caput suum reclinet*. Honores per humilitatem: *Matth. 11. Discite a me quia mitis sum* etc. Voluptates per passiones et labores: *Philip. 2. Factus est obediens usque ad mortem* etc. Item *sup. 4. Iesus autem fatigatus* etc. *Psal. 87. In laboribus sum ego a iuventute mea*. Qui ergo sic ista vicit, vicit mundum: et hoc est quod facit fides: *1. Io. 3. Haec est victoria quae vincit mundum* etc. quia cum sit substantia sperandarum rerum, quae sunt bona spiritualia et aeterna, facit nos contemnere bona carnalia et transitoria. Secundo vicit mundum mundi principem excludendo: *supra 11. Nunc princeps huius mundi eiicietur foras: Coloss. 2. Expolians principatus* etc. Ex quo praebuit nobis diabolum, ut a nobis vincendum: *Iob 4. Nunquid illudes ei quasi avi, aut ligabis eum ancillis* etc. Ad literam post passionem Christi iuvenculae ancillae Christi, et parvuli illudunt ei. Tertio homines mundi ad se convertendo. Mundus rebellabat movendo seditiones per homines mundi, quos Christus ad se traxit: *supra 11. Ego si exaltatus fuero a terra* etc. Unde *supra 11.* dicunt: *Ecce totus mundus post eum vadit* etc. Sic ergo non debemus timere pressuras, quia victus est: *1. Corin. 15. Deo autem gratias qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum* etc.

CAPUT DECIMUMSEPTIMUM

LECTIO PRIMA.

Haec locutus est Iesus, et sublevatis oculis in coelum dixit: Pater venit hora, clarifica Filium tuum.

b Ut Filius tuus clarificet te.

c Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam aeternam. Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Iesum Christum.

d Ego te clarificavi super terram, opus consummavi, quod dedisti mihi ut faciam.

LECTIO PRIMA.

Supra Dominus confortavit discipulos exemplo, et exhortatione; in parte ista confortat eos oratione: in qua quidem oratione tria facit. Primo orat pro seipso. Secundo pro discipulorum collegio, ibi, *Manifestavi nomen tuum* etc. Tertio pro universo fideli populo, ibi, *Non pro eis rogo tantum* et caet. Circa primum tria facit. Primo proponit petitionem. Secundo petitionis fructum, ibi, *Ut Filius tuus clarificet te* et caet. Tertio petitionis exaudiendae meritum, ibi, *Ego clarificavi te* etc. Circa primum primo ponitur orandi ordo. Secundo orandi modus. Tertio orationis verba. Ordo orandi est congruus, quia post exhortationem; unde dicit, *Haec locutus est Iesus*. In quo datur nobis exemplum, ut quos instruimus verbo, iuvemus orationum suffragio, quia sermo divinus maxime habet effectum in cordibus auditorum, cum oratione fulcitur, per quam divinum auxilium imploratur: *2. Thes. ult. Orantes simul etiam pro nobis*, ut *Deus aperiat nobis ostium sermonis* etc. Unde et finis sermonis nostri debet ad orationem terminari: *Eccl. 47 Consummatio* etc. Modus decens, quia *sublevatis oculis in caelum* etc. Differentia est enim inter orationem Christi, et orationem nostram: nam oratio nostra est solum ad necessitatem, sed oratio Christi est magis ad instructionem: nulla enim necessitas inerat sibi orandi, qui simul cum Patre exaudit. Instruit autem nos in hoc et verbo et facto: facto quidem sublevando oculos, ut et nos in oratione nostra oculos ad caelum levemus: *Psal. 122. Ad te levavi oculos meos* etc. Et non tantum oculos nostros, sed etiam operationes nostras in Deo referendo, secundum illud *Thren. 3. Levemus corda nostra cum manibus* etc. Verbo autem, quia manifeste orationem protulit; unde dicit, *Et dixit*, ut scilicet quos instruxerat docendo, instrueret orando: non solum enim verbum Christi, sed et facta eius, nostra instructio est. Verba autem eius sunt efficacia; unde dicit, *Pater venit hora:* quae quidem efficacia causatur ex tribus, scilicet ex orantis affectu: Filius enim orat Patrem, cuius est Patrem ex amore quaerere, et ex amore rogare; unde dicit *Pater*, ut per hoc det intelligere, ut filiali affectu oremus

Deum: *Hier. 3. Patrem vocabis me* etc. Secundo ex orandi necessitate; unde dicit, *Venit hora*, passionis, de qua *sup. 2. Nondum venit hora mea*. Hora, inquam, non tempus, non dies, quia statim explendus erat etc. Nec hora fatalis necessitatis, sed suae ordinationis et beneplaciti. Et convenienter rogaturus interponit tribulationes, quia in eis maxime Deus exaudit: *Psal. 119. Ad Dominum cum tribularer clamavi* et caet. *2. Paralip. 20. Cum ignoremus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos* et caet. Tertio ex petitionis tenore; unde dicit, *Clarifica Filium tuum*. Sed cum Filius Dei sit ipsa sapientia, *1. Corinth. 1.* haec autem maximam claritatem habeat: *Sapien. 6. Clara est et quae nunquam marcescit sapientia*, quomodo dicitur claritas clarificari, praesertim cum ipse sit splendor Patris, *Heb. 1.* Sed dicendum, quod Christus tripliciter petebat clarificari a Patre, scilicet in passione; ot hoc per multa miracula quae tunc ostensa sunt, cum Sol obscuratus est, scissum est velum templi, ut monumenta aperta sunt: et de hoc dicitur *supra 11. Et clarificavi*, scilicet miraculis ante passionem, *et iterum clarificabo* in passione; unde dicit secundum hoc *clarifica*, in passione, me ostendendo esse Filium tuum. Unde Centurio visis miraculis dixit: *Vere Filius Dei erat iste*. Secundo in resurrectione: anima enim illa sancta semper Deo coniuncta fuit habens gloriam ex Dei visione: *sup. 1. Vidimus gloriam eius quasi unigeniti a Patre* et caet. nam a principio conceptionis quantum ad animam habuit claritatem; sed in resurrectione habuit claritatem corporis, de qua *Phil. 3. Reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum* etc. Tertio in notitia omnium populorum: *Sap. 8. Habeo per hanc claritatem ad turbas* etc. et sic dicit *clarifica*, idest manifesta toti mundo me esse Filium tuum, scilicet proprium, et hoc nativitate, non creatione contra Arium dicentem Filium Dei esse creaturam veritate, non nuncupatione. Contra Sabellium dicentem, quod idem est qui dicitur pater, et qui dicitur filius origine, non adoptione. Contra Nastorium, qui dixit Christum esse filium adoptivum.

b Hic ponitur fructus clarificationis. Et primo proponit fructum. Secundo exponit, ibi, *Sicut dedisti ei* etc. Fructus autem clarificationis Filii est clarificatio Patris; unde dicit, *Ut Filius tuus clarificet te*. Et sciendum, quod audiens Arius Dominum dicentem, Clarifica Filium tuum, opinatus est Patrem maiorem Filio: quod quidem verum est secundum humanitatem: *sup. 13. Pater maior me est*. Et ideo ut ostendat aequalitatem eius ad Patrem secundum divinitatem, subiungit, *Ut Filius tuus clarificet te*, scilicet in notitia hominum: gloria enim est clara cum laude notitia. Deus autem olim erat clarus apud Iudaeos, quia notus in Iudaea Deus, sed postea per Filium notus est per totum mundum: sed et sancti viri bonis operibus notitiam Dei clarificant: *Matt. 5. Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem* etc. unde *sup. 8. Ego gloriam meam non quaero* et caet.

c Hic ponit petitionis fructum. Et primo ponit beneficium a Christo collatum hominibus. Secundo ostendit hoc beneficium ad gloriam Patris pertinere, ibi, *Haec autem est vita aeterna*. Dicit ergo, *Ut Filius tuus clarificet te*. Et hoc *sicut dedisti ei potestatem omnis* etc. Sciendum est enim quod agentis cuiuslibet, quod agit ab alio, intentio est reducere suum effectum in causae manifestationem, nam ex actione principii, quod est de principio, manifestatur ipsum principium. Filius autem quicquid habet, a Patre habet. Et ideo oportet, quod per ea quae facit, Patrem manifestet; et ideo dicit, *Dedisti ei potestatem*, super omnes homines; sed et Filius per hanc potestatem debet eos ad tui cognitionem quae est vita aeterna perducere: et sic est sensus: Filius clarificet te, *sicut dedisti potestatem omnis carnis*, idest omnis hominis: *Isa. 41. Videbit omnis caro salutare Dei: dedisti*, in quam, secundum Hilarium, dando per aeternam generationem naturam divinam, per quam habet potestatem omnia continendi: *Matth. 11. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. Et *sup. 5. Pater diligit Filium* etc. Vel *dedisti ei*, scilicet Christo homini propter consortium personale ad Filium tuum, ut sic caro haberet potestatem super carnem: *Matth. ult. Data est mihi omnis potestas in coelo, et in terra: Daniel. 7. Dedit ei*, scilicet filio hominis, *potestatem* etc. Ad hoc, inquit, *dedisti*, ut scilicet sicut tu habes potestatem ut non ab homine aliquid accipias, sed ut teipsum ei conferas, ita ut Christo homini, ut *omne quod dedisti ei*, per aeternam praedestinationem, *det ei*, sibi datis, *vitam aeternam* etc. *supra 10. Oves meae vocem meam audiunt* etc. Sed nunquid vita aeterna data hominibus pertinet ad gloriam Patris? immo, quia, *haec est vita aeterna, ut cognoscant te* etc. idest ut clarificetur Pater in notitia hominum Sed hic duo sunt exponenda. Primo quidem quid est hoc quod dicit, *Haec est vita aeterna ut cognoscant* etc. Circa quod sciendum est, quod illa proprio vivere dicimus, quae seipsa movent ad operandum; quaecumque autem non nisi ab aliis moventur, non dicuntur viventia, sed mortua; et ideo omnes operationes ad quas operans movet se, dicuntur opera vitae, sicut velle, intelligere, augeri, et moveri. Dicitur autem aliquid vivere dupliciter, aut quia habet opera vitae in potentia; et sic dormiens dicitur vivere vita sensitiva, quia habet potestatem movendi se, licet actu non moveatur, aut quia iam exercet opera vitae in actu, et tunc perfecte dicitur aliquid vivere: unde somnus dicitur dimidium vitae. Inter opera autem vitae altius est opus intelligentiae, quod est intelligere; et ideo operatio intellectus maxime est vita. Sicut autem idem est sensus actu, et sensibile in actu, ita intelligens in actu, et res intellecta in actu. Cum ergo intelligentia sit vita, et intelligere sit vivere, sequitur, quod intelligere rem aeternam sit vivere vita aeterna. Deus est autem res aeterna. Intelligere ergo, et videre Deum est vita aeterna. Et ideo Dominus dicit, quod in visione consistit vita aeterna, scilicet principaliter secundum totam suam substantiam. Amor autem est movens ad hanc, et quoddam eius complementum, nam ex delectatione quae est in fruitione divina, quam facit charitas, est complementum et decor beatitudinis; sed eius substantia in visione consistit: *1. Ioan. 3. Videbimus eum sicuti est*. Secundo exponendum est hoc quod dicit *te solum verum Deum*. Manifestum est enim quod Christus loquebatur ad Patrem. Cum ergo dicat, *te solum verum Deum*, videtur quod solus Deus Pater sit Deus verus. Quod

quidem concedunt Ariani dicentes Filium differre a Patre per essentiam, cum sit substantia creata, magis tamen et perfectius inter omnes creaturas Patris divinitatem participans, intantum quod dicatur Deus, sed non verus, quia non est Deus per naturam, sed solus Pater. Sed contra hoc arguit Hilarius. Constat enim, quod cum volumus scire de re aliqua utrum sit vera, ex duobus scire possumus, scilicet ex natura, et ex virtute eius: verum enim aurum est quod habet veri auri speciem, quod quidem scimus si facit veri auri operationem. Si ergo habemus de Filio, quod habeat veram Dei naturam, et hoc per veram operationem divinitatis, quam exercet, manifestum est, quod est verus Deus. Quod autem exerceat Filius vera opera divinitatis, patet *supra 5. Quaecumque Pater facit, haec et Filius similiter facit.* Et iterum dicit, *Sicut Pater habet vitam in semetipso*, non quidem participatam, *ita et Filio dedit vitam* etc. *Ioan. ult. Ut simus in vero Filio eius Iesu Christo. Hic est verus Deus* etc. Dicit autem *te solum Deum* secundum Hilarium non excludens aliquid. Unde non dicit absolute, *te solum* etc. sed addit, *et quem misisti Iesum Christum;* quasi diceret, *Ut cognoscant te, et quem misisti Iesum Christum* esse unum solum et verum Deum, secundum illum modum loquendi, *Tu solus altissimus Iesu Christe cum sancto Spiritu.* Nec facit mentionem de Spiritu sancto, quia ubicumque ponuntur Pater et Filius, praecipue in his quae ad maiestatem divinitatis pertinent, cointelligitur Spiritus sanctus, qui est nexus amborum. Vel secundum Augustinum *de Trin. Hoc dicit ad excludendum errorem quorundam dicentium, quod haec est falsa: Pater est Deus, et Filius est Deus, et Spiritus sanctus est Deus. Sed haec etiam vera Pater, et Filius, et Spiritus sanctus sunt unus Deus.* Et ratio istorum erat, quia ut ab Apostolo dicitur, Christus est Dei virtus et Dei sapientia. Manifestum est autem quod nullus potest dicere aliquem Deum, nisi habeat virtutem et sapientiam divinam. Cum ergo isti vellent, quod Pater esset sapientia quae est Filius, dicebant ulterius, quod Pater sine Filio consideratus non esset Deus, et etiam Filius et Spiritus sanctus. Et quia in missione designatur incarnatio Filii Dei; ideo per hoc quod dicit, *Et quem misisti Iesum Christum*, datur intelligi, quod in vita aeterna gaudebimus etiam de humanitate Christi: *Isa. 33. Regem*, idest Christum, *in decore suo videbunt: sup. 10. Ingredietur, et egredietur* etc.

d Hic ponitur meritum exaudiendae petitionis. Et primo commemorat meritum. Secundo postulat praemium, ibi, *Et nunc clarifica me* etc. Commemorat autem duplex meritum, scilicet doctrinae, dicens, *Ego te clarificavi*, scilicet in notitia hominum manifestando per doctrinam: *Isa. 24. In doctrinis glorificate Deum.* Item obedientiae; unde subdit, *Opus consummavi.* Utitur praeterito pro futuro, scilicet clarificavi, idest clarificabo, et consummavi, idest consummabo, et hoc quia iam inchoatum erat. Et iterum quia imminebat hora passionis, quando hoc opus consummatum est: *Hier. 19. Quod dedisti mihi*, non iussisti: non enim sufficit, quod Christo et nobis mandetur divinitus, quia quicquid Christus secundum quod homo fecit, et nos facere possumus ex dono Dei: *Sap. 8. Scivi, quia non possum esse continens, nisi Deus det. Dedisti*, inquam, *mihi*, per donum gratiae, *ut facerem*, idest ut consummarem: *Eccl. 28. Cor suum dabit in consummationem.* Sed quia obedientiae, et doctrinae Christi praemium est gloria: *Phil. 2. Factus est obediens usque ad mortem* etc. *Propter quod et Deus exaltavit* etc. ideo postulat praemium dicens, *Et nunc clarifica me* etc. quod non est intelligendum, ut quidam putaverunt, sicut Augustinus dicit, quod natura humana in Christo a Verbo suscepta aliquando convertatur in Verbum, et homo mutetur in Deum, quia hoc nihil aliud esset quam ipsam naturam annihilari: omne enim quod ita in aliud convertitur, ut illud in quod convertitur non augeatur, annihilari videtur. Divino autem verbo Dei nihil augeri potest; et ideo secundum Augustinum intelligendum est, *Et nunc clarifica* etc. de praedestinatione Christi hominis, nam aliquid habemus in praedestinatione divina in effectu rei. Homo autem Christus Iesus, sicut et alii homines, praedestinatus fuit a Deo Patre: *Ro. 1. Qui praedestinatus est Filius Dei* etc. et secundum hoc dicit *Et nunc*, idest postquam clarificavi te, et consummavi etc. *Clarifica me tu Pater apud teipsum*, idest fac me sedere ad dexteram tuam; et hoc *claritate quam habui priusquam mundus fieret apud te*, idest in tua praedestinatione: *Matth. ult. Dominus quidem Iesus assumptus est in coelum* etc. Vel aliter secundum Hilarium. Nam gloria hominum est quaedam conformitas ad gloriam Dei, quamvis inaequalis. Christus autem secundum quod Deus, habuit gloriam ab aeterno apud Patrem, scilicet divinam et aequalem Patri. Petit ergo hic, quod in humanitate clarificetur, ut scilicet id quod ex tempore erat caro, et in corruptionem transformata, gloriam eius quae sine tempore est claritatis acciperet, non tamen aequalem, sed similem, ut scilicet sicut ab aeterno apud Patrem immortalis, et ad dexteram consedens fuit, ita et secundum quod homo immortalis efficiatur, et ad Dei dexteram exaltetur.

LECTIO II.

Manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, et mihi eos dedisti, et sermonem meum servaverunt. Nunc cognoverunt, quia omnia quae dedisti mihi, abs te sunt. Quia verba quae dedisti mihi, dedi eis, et ipsi acceperunt, et cognoverunt vere, quia a te exivi, et crediderunt quia tu me misisti.

b Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt, et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt, et clarificatus sum in eis. Etiam non sum in mundo, et hi in mundo sunt, et ego ad te venio.

LECTIO II.

Supra oravit Dominus pro seipso; hic orat pro Apostolorum collegio. Et primo assignat orationes orandi. Secundo ponit orationis tenorem, ibi, *Pater sancte serva* etc. Circa primum duo facit. Primo tangit rationes ex parte discipulorum, Secundo ex parte sui, ibi,

Ego pro eis rogo etc. Ex parte autem discipulorum ponit tres rationes orandi pro eis. Prima, quia ab eo instructi. Secunda, quia sibi dati. Tertia, quia ei obedientes, et devoti. Prima ponitur cum dicit, *Manifestavi;* quasi dicat secundum Augustinum, ut Filius tuus clarificet te, quae quidem clarificatio iam in parte est impleta, quia *manifestavi nomen tuum* etc. Vel secundum Chrysostomum. Dico quod consummavi opus quod dedisti mihi ut facerem. Quale autem opus sit, subdit cum dicit, *Manifestavi nomen tuum* etc. quod est proprium opus Filii Dei, qui est Verbum, cuius est proprium manifestare dicentem : *Matth. 11. Neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius* etc. *sup. 1. Deum nemo vidit unquam. Unigenitus* etc. Sed hic est dubium. Cum Deus Pater fuerit notus hominibus ante adventum Christi, secundum illud *Psal. 75 Notus in Iudaea Deus;* quid est hoc, quod dicit, *Manifestavi nomen tuum.* Responsio. Dicendum, quod nomen Dei Patris poterat tripliciter cognosci. Uno modo inquantum est omnium creator: et hoc modo notus erat a gentibus: *Rom. 1. Invisibilia Dei per ea quae facta sunt* etc. Et *infr. Deus illis revelavit.* Alio modo, ut cui soli esset latriae cultus exhibendus: et hoc modo non erat notus a gentibus, quae etiam latriae cultum aliis diis exhibebant, sed a Iudaeis tantum, quibus solis praeceptum erat in lege, quod non nisi Domino immolarent : *Exod. 22. Qui immolat diis alienis* etc. Tertio modo ut pater unigeniti Filii sui Iesu Christi: et hoc modo nulli erat notus, sed innotuit per Filium, quando Apostoli crediderunt eum esse Filium Dei. Secundam rationem ponit cum dicit, *Quem dedisti mihi.* Et primo ponit dationem, ex qua sumitur ratio seu modus. Dicit ergo, *Quos dedisti mihi*, scilicet illis hominibus nomen tuum manifestavi. Sed nunquid Filius habuit eos sicut et Pater habuit, utique inquantum Deus. Sed dicit *dedisti mihi*, scilicet homini, ut me audirent, et mihi obedirent : *supr. 6. Nemo potest venire ad me* et caet. Quod autem aliqui ad Christum veniant, est ex dono et gratia Dei: *Ephes. 2. Gratia salvati estis, hoc enim Dei donum est. Dedisti*, inquam, *de mundo*, idest a mundo electo : *supr. 15. Quia elegi vos de mundo:* nam si totus mundus quantum ad Deum datus sit Filio, Apostoli tamen dati sunt Filio ad obediendum. Rationem dationis ponit dicens, *Tui erant;* quasi ideo dati, quia *tui erant*, et mei, et secundum divinitatem praedestinati ab aeterno, ut per gratiam ad futuram gloriam pervenirent : *Ephes. Elegit vos in ipso* etc. *Et mihi eos dedisti*, idest, quod antea de eis mecum, et in me praedestinasti, opere implesti faciendo ut mihi adhaererent. Tertiam rationem ponit cum dicit, *Et sermonem tuum* etc. quae sumitur ex discipulorum devotione. Et primo ponit devotionem ipsorum ad Filium. Secundo ostendit, quod haec devotio redundat in gloriam Patris, ibi, *Et cognoverunt* etc. Tertio rationem huius assignat, ibi, *Quia verba quas* etc. Dicit ergo quantum ad primum, *Mihi eos dedisti, quia tui erant;* sed et ipsi devote se habuerunt, *quia sermonem tuum* servaverunt corde per fidem, et in opere per impletionem : *Prov. 8. Serva mandata mea ut vivas* etc. *supr. 15. Si mandata mea servaveris* etc. Sed et hoc quod sic servaverunt sermonem, redundat in gloriam tuam, Pater : nam hic est sermo meus quia omnia quaecumque habeo, a te habeo, *et ipsi nunc cognoverunt, quia omnia quae dedisti mihi*, scilicet homini filio tuo, *abs te sunt : supr. 1. Vidimus gloriam eius quasi unigeniti*, idest vidimus eum quasi omnia a Patre habentem. Et per hoc quod cognoverunt, clarificatur Pater in mente ipsorum. Ratio autem huius clarificationis, quod scilicet obedientia discipulorum redundet ad Filium in gloriam Patris, ponitur cum dicitur, *Quia verba quae dedisti mihi*. Ubi primo ponit ordinem processus cognitionis a Patre ad discipulos. Secundo ponit ordinem reductionis mentium discipulorum in Patrem. Primum ponit per dationem doctrinae a Patre. Et ponitur duplex datio. Una quam dedit Pater Filio; unde dicit, *Verba quas dedisti mihi*, secundum generationem aeternam: in qua dedit Pater verba Filio, cum tamen ipse sit Verbum Patris. Huiusmodi verba nil aliud sunt quam rationes omnium fiendorum, quas omnes ab aeterno Pater dedit Filio generando ipsum. Vel *dedisti mihi*, scilicet Christo homini, quia anima sua sanctissima ab ipso instanti conceptionis repleta fuit omni cognitione cuiuslibet veritatis : *Col. 2. In ipso sunt omnes thesauri*. Alia datio est quam Christus dat discipulis; unde dicit, *Dedi eis*, interius et exterius docendo : *supra 14. Omnia quaecumque audivi a Patre meo* etc. In quo se ostendit meditatorem Dei et hominum, *1. Ti. 1.* quia scilicet quod accepit a Patre, transfudit in discipulos : *Deu. 6. Ego sequester fui* etc. Reductio autem mentium discipulorum in Deum ponitur cum dicit, *Et ipsi acceperunt*. Ubi ponitur duplex acceptio correspondens duplici dationi praedictae. Una respondet secundae dationi cum dicit, *Et ipsi acceperunt* a me, non existentes rebelles : *Isa. 50. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico : supra 7. Omnis qui audivit a Patre, et didicit* etc. Et accipientes, *cognoverunt*, quia tu omnia mihi dedisti: quod respondet primae dationi. Et secundum Augustinum hoc quod addit *Crediderunt* etc. est expositivum praecedentium. Duplex enim est cognitio divinorum. Una perfecta, quae est viae per fidem : *1. Cor. 13. Videmus nunc per speculum in aenigmate*, quantum ad secundum; *tunc autem facie ad faciem*, quantum ad primum. Dicit ergo, *cognoverunt quia a te exivi*. Sed qua cognitione? nunquid patriae? non, sed fidei; unde subdit, *et crediderunt*, quasi hoc ipsum sit cognoscere quod credere. *Crediderunt*, inquam, vere, idest firmiter et stabiliter : *supr. 6. Modo creditis*, scilicet stabiliter, *ecce venit hora*, scilicet cum perfecte credita. Et utitur praeterito pro futuro, tum propter certitudinem rei futurae, tum propter infallibilitatem divinae praedestinationis. Vel secundum Chrysostomum loquitur de praeterito : et hoc dicit esse facta, quia iam inchoata erant. Dicendum ergo ut utrumque sensum concordemus, quia iam inchoata erant, sed perficienda restabant. Ergo quantum pertinet ad inchoationem, loquitur de praeterito; sed quantum ad consummationem, loquitur de futuro, quae fienda erant per adventum Spiritus sancti. Sed quid crediderunt? *quia tu me misisti: Galat. 4. Misit Deus filium suum* etc. Quod secundum Augustinum idem est, quod est *a te exivi*. Sed hoc est contra Hilarium: quia secundum eum, ut dictum est, exire pertinet ad aeternam generationem, mitti vero ad incarnationem. Sed dicendum, quod de Christo posse-

mus loqui dupliciter, scilicet secundum divinitatem; et sic quantum ad Filium Dei aliud est exire, et aliud mitti, ut Hilarius dicit. Vel secundum humanitatem; et sic quantum ad filium hominis idem est exire, et mitti, ut dicit Augustinus.

b Hic ponuntur rationes orationis ex parte Christi: et ponit ad hoc tres rationes. Una sumitur ex dominio, quod super eos acceperat; et ad hoc dicit, *Ego pro eis*, scilicet discipulis, *rogo*. Ubi primo ponit rationem ipsam. Secundo manifestat eam, ibi, *Quia tui sunt*. Ratio autem quare quis sit audiendus, et orare debeat pro aliis, est, si illi specialiter pertineant ad ipsum: orationes enim generales minus exaudiuntur; et ideo dicit, *Pro eis rogo, non pro mundo*, idest mundi dilectoribus, *sed pro his quos dedisti mihi*, ut discipulos, et obedientes specialiter, quamvis omnia sint mea potestate: *Psal. 2. Postula a me* etc. Sed contra. Videtur quod pro omnibus rogaverit: *1. Io. 1. Advocatum habemus apud Patrem* etc. Et ipse est propitiatio pro peccatis, non solum autem nostris, sed etc. *1. Timoth. 2. Qui vult omnes homines salvos fieri* etc. Responsio. Dicendum, quod Christus quantum est de se pro omnibus oravit, quia oratio sua quantum est de se, efficax est, ut valeat toti mundo, sed tamen non in omnibus sortitur effectum, nisi in sanctis et electis Dei, et hoc propter impedimentum mundanorum. Et rationem manifestat dicens, *tui erant*, scilicet per aeternam praedestinationem, sed non erant ita tui, ut Filius eos non haberet, nec ita dantur Filio ut auferantur Patri; unde dicit, *Et omnia mea tua sunt, et tua mea sunt*. In quo ostenditur aequalitas Filii ad Patrem, qui secundum quod Deus ab aeterno habet omnia quae Pater habet. Sed notandum, quod Pater habet quaedam quae pertinent ad essentiam suam, sicut est sapientia, bonitas, et huiusmodi, quae nihil aliud sunt, quam sua essentia, et hoc protestatur Filius se habere, *supra 16.* ubi loquitur de processione Spiritus sancti, *De meo accipiet et annuntiabit vobis;* et hoc ideo, quia *quaecumque habet Pater, mea sunt*. Et dicit *omnia*, quia licet unum re sint, tamen multa ratione. Secundo habet quaedam quae pertinent ad possessionem sanctitatis, quae sunt ei consecrata per fidem, sicut sunt omnes sancti et electi, de quibus dicit *sup. eod. Tui erant*. et etiam ista omnia protestatur Filius se habere, cum dicit hic de eis loquens, *Et tua mea sunt* etc. quia scilicet ad hoc praedestinati sunt, ut fruantur Filio, sicut a Patre. Tertio modo habent quaedam per modum possessionis communiter, sicut omnes res creatae: *Ps. 23. Domini est terra, et plenitudo eius;* et haec etiam omnia sunt Filii: unde in parabola de filio prodigo *Luc. 15.* dicit pater filio maiori, *omnia mea tua sunt*. Secunda ratio sumitur ex gloria, quam Christus habebat in eis: quia gloriam eius iam partim cognoscebant, et adhuc magis cognosciturі erant: *1. Petr. 2. Non indoctas fabulas secuti* et caet. Tertia ratio sumitur ex absentia, qua ab eis corporaliter recedebat; unde dicit, *Et iam non sum in mundo*. Ubi sciendum est, quod dupliciter dicitur aliquid esse in mundo, scilicet adhaerendo mundo per affectum: *1. Ioan. 2. Omne quod in mundo* etc. Sed hoc modo non est dicendum, quod Christus iam non sit in mundo, cum nunquam fuerit in mundo, ei per affectum inhaerendo. Sed est alio modo intelligendum, scilicet quod iam non sit in mundo praesentia corporali, quia mox futurum erat, ut qui in mundo corporaliter fuerat, corporaliter ipsum relinqueret. *Et hi*, scilicet discipuli, *in mundo sunt*, scilicet praesentia corporali. *Et ego ad te venio*, secundum quod homo, scilicet ad participationem gloriae tuae, et exaltationem usque ad dexteram tuam etc. Et ideo iustum est ut pro eis orem a quibus corporaliter recessurus sum.

LECTIO III.

Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et nos.

b Cum essem cum eis, ego servabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, ego custodivi, et nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur.

c Nunc autem ad te venio.

d Et haec loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

e Ego dedi eis sermonem tuum.

f Et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo.

g Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos a malo: de mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo.

LECTIO III.

Positis rationibus orandi pro Apostolis; hic ponit petitiones quas pro eis porrigebat. Et primo petit eorum conservationem. Secundo sanctificationem, ibi, *Sanctifico eos*. Sed conservationem a malo. sanctificationem in bono. Circa primum duo facit. Primo petit eorum conservationem. Secundo ponit conservationis necessitatem, ibi, *Cum essem cum eis*. Circa primum consideranda sunt quatuor. Primo a quo petat. Secundo quid petat. Tertio pro quibus. Quarto ad quid petit. Petit quidem a Patre; unde dicit *Pater:* et merito, quia ipse est principium omnis boni: *Iacob. 1. Omne datum optimum* etc. Sed addit *sancte*, quia etiam in ipso est principium et origo totius sanctitatis, et quia finaliter sanctificationem petebat: *Lev. 19. Sancti eritis* etc. *1. Reg. 2. Non est sanctus ut est Dominus* etc. Petit autem conservationem eorum; unde dicit, *Serva eos*, quia, ut dicitur *in Psal. 126. Nisi Dominus custodierit civitatem* etc. non enim bonum nostrum est in hoc solum, quod habemus esse a Deo, sed oportet quod conservemur ab eo: quia, ut dicit Gregorius, *Omnia in nihilum redigerentur, nisi manus omnipotentis contineret: Hebr. 1. Portans omnia verbo* etc. Et ideo Psalmista petebat, *Conserva me Domine* etc. Conservatur autem a malo, et a peccato in nomine Dei; unde dicit, *In nomine tuo*, idest per virtutem nominis tui, et tuae cognitionis, quia in hoc est gloria et salus nostra: *Psalm. 19. Hi in curribus, et hi in equis* etc. Petit autem pro sibi datis; unde dicit, *Quos dedisti mihi: Eccl. 6. Inspice in omnia opera Domini, quod nemo* etc. nullus enim po-

test conservari a malo, nisi per electionem divinam, quae designatur, cum dicit, *Quos dedisti mihi*, idest dono tuae gratiae, ut mihi adhaererent: *Matt. 19. Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est:* qui enim sic dantur Christo, conservantur a malo. Ad quid ergo petit eos conservari, subdit dicens, *Ut sint unum* etc. quod potest dupliciter continuari ad praecedentia. Uno modo, ut designet modum conservationis; ut sit sensus. Ita servabuntur, *ut sint unum*, nam quaelibet res conservatur in esse, quamdiu est una, quae desinit esse per divisionem: *Matth. 15. Omne regnum in seipsum divisum desolabitur;* et ideo Ecclesia potest conservari, et homines si sint unum. Alio modo, ut sit finis conservationis; ut sit sensus. Et ad hoc conserventur, *ut sint unum*, nam in unitate spiritus consistit nostra perfectio tota: *Ephes. 4. Soliciti servare unitatem spiritus* etc. *Psal. 132. Ecce quam bonum, et quam iucundum* etc. Sed addit *sicut nos unum sumus*. Sed contra Ipsi sunt unum secundum essentiam. Ergo et nos erimus unum per essentiam. Sed hoc non est verum. Responsio. Dicendum, quod uniuscuiusque perfectio nihil est aliud quam participatio divinae similitudinis: intantum enim sumus boni, inquantum Deo assimilamur. Unitas ergo nostra intantum est perfectiva, inquantum participat unitatem divinam. Est autem duplex unitas in divinis, scilicet naturae: *sup. 10. Ego et Pater unum sumus:* et unitas amoris in Patre et Filio, quae est unitas Spiritus. Et utraque est in nobis, non quidem per aequiparationem, sed per similitudinem quandam: Pater enim et Filius sunt eiusdem naturae numero; nos autem sumus unum in natura secundum speciem. Item ipsi sunt unum per amorem non participatum ex dono alicuius, sed ab eis procedentem: nam Pater et Filius diligunt se Spiritu sancto; nos autem per amorem participatum ex aliquo superiori. Necessitatem autem huius conservationis ponit, dicens.

b Quae causatur ex duobus. Primo quidem ex recessu sui. Secundo ex odio mundi, ibi, *Ego dedi* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit conservationis studium, quod Dominus cum esset praesens eis exhibuit. Secundo insinuat discessum, quod ad Patrem rediit, ibi, *Nunc autem ad te venio.* Tertio assignat rationem, quare haec verba protulit, ibi, *Et haec loquor* etc. Circa primum tria facit. Primo proponit conservandi modum. Secundo conservationis debitum. Tertio conservationis efficaciam, sive effectum. Sed modus conservandi est congruus, quia virtute Patris; unde dicit, *Cum essem cum eis*, scilicet praesentia corporali: *Baruch 4. Post haec in terris visus est* etc. Ego, scilicet filius hominis, *servabam*, idest custodiebam, *eos*, a malo, et peccato, sed non virtute humana, immo divina, quia *in nomine tuo:* quod quidem nomen etiam commune est Patri, et Filio, et Spiritui sancto: *Matt. ult. Baptizantes eos in nomine Patris* etc. Et hoc idem, tum quia Pater et Filius sunt unus Deus: tum quia in nomine Patris intelligitur etiam nomen Filii: pater enim dicitur, qui habet filium. Sed attende, quia supra cum negasset se habere daemonium, non negavit se Samaritanum, idest custodem esse, quia custos est: *Is. 21. Custos qui de nocte*, scilicet huius mundi: ipse enim sicut pastor custodit gregem suum. Sed conservationis debitum ponit dicens, *Quos dedisti mihi:* quos enim tenetur custodire suae custodiae deputatos: *3. Reg. penul. Custodi virum iustum* etc. *Aba. 2. Super custodiam meam stabo.* Sic stat praelatus, quando diligenter invigilat super his qui sibi sunt deputati: *Luc. 2. Pastores erant in regione eadem* etc. Sed efficacia custodiae est perfecta, quia *nemo ex iis periit: supra 10. Oves meae vocem meam audiunt, et non rapiet eas quisquam* etc. *supra 6. Omnis qui credit in eum* etc. Sed ab efficacia excipitur unus, scilicet *filius perditionis*, scilicet Iudas, qui dicitur filius perditionis, quasi ad perpetuam perditionem praescitus, et praeordinatus: sic enim aliqui deputati ad mortem dicuntur filii mortis: *1. Reg. 16. Omnes vos filii mortis estis: Matt. 23. Circuitis mare et aridam* etc. *et facitis eum filium mortis duplo, quam vos* etc. Sed nota, quod interdum nearis habet, filius mortis, idest praedestinatus perditioni, cum tamen raro invenitur, quod praedestinatio ponatur in malum, unde hic sumitur communiter pro scientia, vel ordinatione. Ideo praedestinatio semper in bonum ponitur, quia habet duplicem effectum gratiae et gloriae: et ad utrumque Deus ordinat; sed in reprobatione duo sunt, culpa et poena temporaliter: et ad unum eorum Deus tantum ordinat, scilicet ad poenam, et non per se. *Ut Scriptura*, qua scilicet praedixisti, scilicet *in Psalm. 108. Deus laudem meam ne tacueris* etc. quod scilicet esset me proditurus, *impleretur*.

c Deserens eos corporali praesentia: *supra 16. Iterum relinquo mundum* etc. Sed quia haec verba in corde malo intelligentium possent infidelitatis scandalum generare, quasi non posset eos servare ab eis recedens; vel quod Pater eos ante non servasset; sed quidem et Pater eos ante servabat. Unde dixit ego servabam eos in nomine tuo. Sed et Filius post suum recessum eos servare potuit. Et ideo rationem dictorum assignans dicit.

d Quasi dicat: Locutus sum sicut homo orans, sed *haec loquor* propter consolationem discipulorum aestimantium me esse hominem purum, ut saltem consolentur in hoc, quod eos tibi Patri quem maiorem credunt, recommendo, gaudentes se esse in protectione Patris. Et hoc secundum Chrysostomum, vel secundum Augustinum, ut referantur haec verba ad hoc quod supra dixit, *Ut sint unum* etc. Et sic ponuntur ut fructus unitatis; quasi diceret, *ut habeant gaudium*, iam superius expressum, quo scilicet in me gaudeant. Vel quod eis est a me plenum in semetipsis, quod quidem consequentur per unitatem spiritus, per quam pervenient ad gaudium vitae aeternae, quod est plenum. Ideo autem gaudium ad unitatem sequitur, quia unitas et pax faciunt perfecte gaudere: *Prov. 12. Qui ineunt pacis consilia, sequitur eos gaudium: Galat. 5. Fructus autem Spiritus est gaudium* etc.

e Hic ponitur alia conservationis necessitas, quae causatur ex odio mundi. Et primo proponit beneficium quod discipulis contulerat. Secundo odium mundi quod incurrerant, ibi, *Et mundus eos* etc. Tertio petit auxilium Patris, quod eos protegat, ibi, *Non rogo* etc. Dicit ergo primo, *Ego dedi eis sermonem tuum*, idest quem a te recepi: *supra eo. Verba quae dedisti mihi* etc. Vel *dedi*, idest dabo per inspiratio-

nem Paracliti, *sermonem tuum*, idest de te, quod quidem est maximum donum et beneficium: *Prov. 4. Donum bonum tribuam vobis. Legem meam ne derelinquatis* etc.

f Sed ex hoc secutum est odium mundi, quis scilicet ex hoc quod susceperunt sermonem tuum. *Et mundus eos odio* et caet. *Luc. 6. Beati eritis cum vos oderint homines* etc. *1. Ioan. 4. Nolite mirari si odit vos mundus.* Causa autem odii est, quia recesserunt de mundo: sermo enim Dei facit homines a mundo recedere: nam Deo coniungit, cui nullus coniungi potest nisi a mundo recedat, qui enim diligit mundum, non est perfecta charitas Dei in illo; et ideo dicit, *Quia non sunt de hoc mundo: supr. 15. Quia ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus:* naturale enim est unicuique, quod sibi simile est diligere: *Eccl. 23. Omne animal diligit sibi simile*, et odio habet dissimile: *Sap. 2. Gravis est nobis etiam ad videndum*, et hoc quia dissimilis est etc. Et ad hoc ponit exemplum, qualiter scilicet non sunt de mundo, dicens, *Sicut et ego non sum de mundo*, quod intelligendum est quantum ad amorem, quia sicut Christus in mundo non erat per affectum, sic nec isti; non autem quantum ad originem, quia aliquando de mundo fuerunt. Christus autem nunquam, quia etiam quantum ad nativitatem carnis natus est de Spiritu sancto, *Matth. 1. supr. 8. Vos de hoc mundo non estis* etc. Auxilium autem contra odium petit, dicens.

g Et primo ponit suam petitionem. Secundo assignat petitionis rationem, ibi, *De mundo* etc. Circa primum duo ponit, quorum unum dicit se non petere, scilicet non tollatur de mundo. Contra. Quomodo tolli possunt de mundo, qui de mundo non sunt? Sed dicendum, quod de mundo quidem non erant per affectum, sicut supra dixit, sed de mundo per corporalem conversationem: et secundum hoc noluit ut tollerentur de mundo, et hoc propter utilitatem fidelium, qui per eos credituri erant: *Matth. ult. Euntes in mundum universum* etc. Sed aliud petit, ut scilicet in mundo corporaliter conversantes, *serves a malo*, scilicet mundi: grave enim est, ut homo inter malos existens, a malo immunis existat; praecipue cum totus mundus in maligno positus sit: *Isa. 8. Cum transieris per aquas, tecum ero* etc. Ratio autem petitionis ponitur, cum dicit, *De mundo non sunt.* Ubi videtur esse intricatio verborum, et inutilis repetitio, cum dicat eadem verba supra. Sed quidem non est inutilis repetitio, quia ad aliud dicuntur ibi, et ad aliud hic: ibi enim dicuntur ad ostendendam causam quare odio habeantur a mundo; hic vero dicuntur ad assignandam rationem, quare debeant conservari a Deo. Ex quo datur intelligi, quod idem est propter quod sancti odiuntur a mundo, et diliguntur a Deo, scilicet contemptus mundi: *Iac. 2. Nonne vos elegit Deus* etc. Et ideo quodlibet bonum quod facit, reddit hominem mundo odibilem, sed Deo dilectum: *Exod. 8. Abominationes Aegyptiorum immolabimus Domino Deo nostro.*

LECTIO IV.

Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est.

b Sicut tu misisti in mundum, ita et ego misi eos in mundum.

c Et pro eis ego sanctifico me ipsum, ut sint et ipsi sanctificati in veritate.

LECTIO IV.

Supra Dominus petiit discipulorum conversationem; hic petit eorum sanctificationem. Et primo petit eorum sanctificationem. Secundo sanctificationis assignat necessitatem, ibi, *Sicut tu me* et caet. Tertio insinuat huius sanctificationis inchoationem, ibi, *Et ego pro eis sanctifico* etc. Dicit ergo: Sic petii, quod serventur a malo, sed hoc non sufficit nisi perficiantur in bono: *Psal. 36. Declina a malo, et fac bonum;* et ideo *Pater sanctifica*, idest perfice eos et sanctos fac; et hoc *in veritate*, idest in me Filio tuo qui sum veritas, *supra 13.* quasi diceret, fac eos participes meae perfectionis, et sanctitatis. Et ideo addit *Sermo tuus*, idest verbum tuum, *veritas est;* ut sit sensus, *Sanctifica eos in me veritate*, quia ego Verbum tuum sum veritas. Vel *sanctifica eos*, immittendo eis Spiritum sanctum; et hoc *in veritate*, idest in cognitione veritatis fidei, et tuorum mandatorum: *supr. 8. Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos:* nam per fidem et cognitionem veritatis sanctificamur: *Rom. 3. Iustitia enim Dei per fidem Iesu Christi* etc. et ideo subdit, *Sermo tuus veritas est*, quia scilicet Veritas sermonum Dei nullam habet falsitatem admixtam: *Prov. 8. Recti sunt sermones mei* etc. et quia sermo eius docet veritatem increatam. Vel aliter, in veteri Testamento erat modus loquendi, quod omne quod deputatur cultui divino, dicitur sanctificari: *Exod. 28. Applica ad me Aaron* etc. Dicit ergo, *Sanctifica*, idest deputa quasi per modum sanctificationis eos, *in veritate*, idest tuae veritati praedicandae. Quia *sermo tuus*, quem debent praedicare, *veritas est.* Et necessitas sanctificationis subditur, cum dicit.

b Quasi dicat, ad hoc ego veni ut praedicarem veritatem: *infr. 19. In hoc natus sum, ut testimonium perhibeam veritati.* Ita et ego discipulos misi ad veritatem praedicandam: *Matth. ult. Euntes in mundum universum praedicate* etc. Necesse ergo habent, quod in veritate testificentur: *infr. 20. Sicut misit me Pater*, etc. Sed debent sanctificari, non solum propter officium, ad quod deputantur, sed quia iam inchoata est per me; unde dicit.

c Secundum Augustinum enim sciendum est, quod in Christo est duplex natura; sed quantum ad divinam Christus est sanctus per essentiam, quantum vero ad humanam Christus est sanctus per gratiam quae derivatur a divina natura. Dicit ergo secundum divinitatem, *Sanctifico meipsum*, assumendo carnem pro eis; et hoc, ut sanctitas gratiae quae est a me Deo in me homine derivetur a me eis, quia de plenitudine eius omnes accepimus, *Io. 1. Psal. 132. Sicut unguentum quod est in capite Christi*, quod est Deus,

quod descendit in barbam Aaron, idest in humanitatem, et ab hac descendit in oram vestimenti eius, idest in nos. Vel aliter secundum Chrysostomum. Rogavit ut sanctificarentur sanctificatione spirituali. In veteri autem Testamento erant iustificationes carnales: *Hebr. 9. Iustitiis carnis* etc. sed illae erant figurae spiritualis sanctificationis, quae tamen fiebat per aliquod sacrificium; et ideo ad sanctificationem discipulorum competebat fieri aliquod sacrificium; et hoc est quod dicit, *ut sanctificentur ipsi, ego iam sanctifico me*, idest offero me sacrificium: *Ephes. 2. Obtulit semetipsum Deo* etc. *Hebr. 9. Propter quod Iesus ut sanctificaret* etc. et hoc in veritate, non in figura, sicut in veteri Testamento etc.

LECTIO V.

Non pro eis autem rogo tantum, sed pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me.

b Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus, quia tu me misisti.

c Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum, et cognoscat mundus, quia tu me misisti, et dilexisti eos, sicut et me dilexisti.

LECTIO V.

Postquam Dominus oravit pro suis discipulis; hic rogat communiter pro fidelibus omnibus. Et primo proponit orationem. Secundo subiungit exauditionis rationem, ibi, *Pater iuste* etc. In oratione autem duo petit a Patre discipulis suis. Primo quidem unitatis perfectionem. Secundo gloriae visionem, ibi, *Pater quos dedisti mihi* etc. Circa primum duo facit. Primo petit quasi homo unitatis perfectionem. Secundo ostendit, quod ipse ut Deus fecerit eis ad hanc unitatem consequendam, ibi, *Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit pro quibus petit. Secundo subdit quid petat, ibi, *Ut omnes unum sint* etc. Petit autem pro toto coetu fidelium; unde dicit: Dixi quod conserves discipulos a malo, et quod sanctifices eos in veritate. *Sed non pro eis rogo tantum, sed etiam pro eis qui credituri*, idest pro illis quorum fides confirmabitur: et hoc *per verbum eorum*, idest Apostolorum. Et iuste rogat, quia nullus salvatur, nisi per intercessionem Christi. Ne autem solum Apostoli salvarentur, sed etiam alii, ideo etiam pro aliis orandum erat: *Deut. 4. Dilexit patres tuos, et elegit, et semen* etc. *Eccl. 44. Cum semine eorum permanebo* etc. Sed contra. Videtur quod non oraverit pro omnibus fidelibus suis, nam pro his hic orat, qui convertendi erant per verba Apostolorum. Sed antiqui patres, et Ioannes Baptista non fuerunt conversi per verba eorum. Ad quod dicendum, quod ipsi iam pervenerant ad consummationem, et licet non fruerentur Dei visione, cum non esset solutum pretium, tamen cum meritis suis hinc abierant, ita ut statim aperta ianua introducendi essent, et ideo oratione non indigebant. Sed adhuc iterum quaeritur de aliquibus, qui non per Apostolorum verba crediderunt, sed immediate per Christum, sicut Paulus: *Galat. 4. Non ab hominibus, neque per hominem* etc. Et latro in cruce, *Luc. 26.* Non videtur ergo, quod pro eis oraverit. Sed ad hoc dicendum secundum Augustinum, quod per verbum Apostolorum dicuntur credere, non solum qui ab ipsis audierunt, sed quicumque credunt per verbum, quod Apostoli praedicaverunt, quod est verbum fidei, *Ro. 10.* quod dicitur verbum Apostolorum, quia ipsis principaliter commissum et praedicatum: quod etiam Paulo, et latroni in cruce est revelatum divinitus. Vel dicendum quod qui immediate a Christo et per Christum conversi sunt, sicut Paulus, et latro in cruce, et si qui alii, computantur in parte orationis, qua Dominus pro discipulis oravit; unde Dominus dixit: *Quos dedisti mihi*, seu daturus es. Sed adhuc quaeritur de nobis, qui non credimus per Apostolos. Sed ad hoc dicendum, quod licet non crediderimus per Apostolos, credimus tamen per discipulos eorum. Petit autem unitatis perfectionem; unde dicit.

b Ubi primo proponit unitatem, quam petit. Secundo unitatis exemplum, et causam, ibi, *Sicut tu Pater*. Tertio unitatis fructum, ibi, *Ut mundus credat* etc. Dicit ergo, hoc rogo, *ut omnes unum sint*, nam ut Platonici dicunt, ab hoc quaelibet res habet unitatem, a quo habet bonitatem, bonum enim est quod est rei conservativum. Nulla autem res conservatur nisi per hoc quod est una. Et ideo Dominus petens discipulorum perfectionem in bonitate, petit quod sint unum: quod quidem impletum est *Act. 4. Multitudinis credentium erat cor unum* etc. *Psal. 132. Ecce quam bonum, et quam iucundum* etc. Sed unitatis exemplum, et causam subdit, dicens, *Sicut tu Pater in me* etc. Aliqui enim fiunt unum, sed in malo. Unde hanc unitatem Deus non petit, sed illam secundum quam homines uniuntur ad bonum, scilicet in Deum; et ideo dicit *sicut tu Pater* etc. idest hoc modo uniantur quod credant in me, et in te: *Rom. 12. Multi unum corpus sumus in Christo: Ephe. 4. Soliciti servare unitatem spiritus, qui est unus Deus, una fides* etc. Et quidem in Patre, et Filio qui sunt unum, sumus unum, quia si diversa quaerimus credendo et desiderando, affectus noster diversificatur ad multa. Sed Arius ex hoc arguit, quod eodem modo Filius est in Patre, et Pater in Filio, quo nos sumus in Deo. Sed nos non sumus per unitatem essentiae, sed per conformitatem voluntatis et amoris. Ergo et similiter Pater non est in Filio per unitatem essentiae. Sed dicendum, quod in Patre et Filio est duplex unitas, scilicet essentiae, et amoris: et secundum utramque Pater est in Filio, et Filius in Patre. Quod ergo hic dicit, *Sicut tu Pater in me* etc. potest referri uno modo ad unitatem amoris secundum Augustinum; ut sit sensus. *Sicut tu Pater es in me*, per amorem, quia charitas facit unum esse cum Deo; quasi diceret: Sicut Pater diligit Filium, et e converso, ita ipsi diligant Patrem et Filium: et sic ly *sicut* non dicit aequiparantiam, sed quandam remotam similitudinem. Vel secundum Hilarium potest referri ad unitatem naturae, non quidem quod eadem natura numero sit in nobis cum Patre et Filio, sicut est in eis, sed quod unitas nostra per hoc sit,

quod assumamur illi divinae naturae, per quam Pater et Filius sunt unum. Hoc etiam modo ly *sicut* dicit imitationem quandam: et inde est, quod invitamur ad imitationem dilectionis divinae: *Ephs. 5. Estote imitatores Dei, sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione* etc. et perfectionis seu bonitatis: *Matt. 7. Estote perfecti sicut Pater vester perfectus est* etc. Fructus autem unitatis ponitur cum dicit, *Ut mundus credat:* per nihil enim aliud sic manifestatur veritas evangelii, sicut per charitatem fidelium: *supra 23. In hoc cognoscent omnes, quia mei estis* etc. Erit ergo hic unitatis fructus, quia per hoc quod sint unum, *mundus credat*, quod doctrina quam dedi eis, 't a te, *et cognoscat quia tu me misisti:* non enim Deus dissensionis causa, sed pacis. Sed hic est est *io, quia unum perfecte erimus in patria, ubi quaes. tempus credendi. Inconvenienter ergo post non erit ubdit, *ut mundus credat* etc. Sed dicendum unitatem quod hic no. loquitur de unitate consummata, sed inchoata. Item est alia quaestio. Quia ipse orat ut sint unum illi qui credunt in eum. Ergo et mundus credens est unum. Quomodo ergo dicit postquam sunt unum, *mundus credat?* Ad quod potest mystice responderi, quod uno modo Dominus petit pro omnibus credentibus, quod sint unum, qui tamen non simul credituri erant, sed quidam prius per quos alii convertendi erant. Quod ergo dicit, *Ut mundus credat*, intelligitur quantum ad illos qui non a principio crediderunt, qui cum crediderunt, facti sunt unum, et similiter alii credentes post eos: et sic usque ad finem mundi. Alio modo secundum Hilarium ut ly *mundus credat*, sit finis unitatis, et perfectionis; quasi diceret: Perfice eos, ut sic sint unum, ad hoc, scilicet *ut mundus credat* etc. Unde ly *ut* importat causam finalem. Tertio modo secundum Augustinum ut ly *mundus credat*, sit alia petitio; et tunc oportet repeti, quod dixit Rogo; quasi diceret: *Rogo, ut sint unum. Et rogo, ut mundus credat.* Quid autem Christus ad hanc unitatem operatus sit, subdit dicens.

c Quasi hoc quod petat ut homo, facit ut Deus. Et primo ostendit quod ipse operatus est ad hoc quod sit unum. Secundo ponit unitatis modum et ordinem, ibi, *Ego in eis* etc. Tertio ostendit unitatis finem, ibi, *Ut cognoscat mundus* etc. Dicit ergo etsi ut homo petam eorum perfectionem, nihilominus tamen simul tecum hoc facio, quia, *et ego claritatem*, idest gloriam resurrectionis, *quam tu* Pater *dedisti mihi*, aeterna praedestinatione, et daturus ea statim in re, *ego dedi illis*, scilicet discipulis. Et claritas est immortalitas, quam in resurrectione fideles accipient, etiam quantum ad corpus: *Phil. 3. Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum* etc. *1. Cor. 13. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria.* Et hoc *ut sint unum*, quia per hoc quod habebunt gloriam, efficientur unum, *sicut nos unum sumus*. Sed videtur distinguere operationem suam ab operatione Patris: dicit enim quod Pater sibi claritatem dedit, et Christus eam dedit fidelibus. Sed si bene intelligatur, non ponitur hoc ad distinguendum operationem, sed personas: nam Filius inquantum Filius, simul cum Patre claritatem dat Christo homini, et simul etiam cum eo fidelibus; sed tamen inquantum hanc claritatem specialiter per humanitatem suam eis tribuit, ideo hanc attribuit sibi, illam Patri: et sic accipitur hic claritas secundum Augustinum. Vel secundum Chrysostomum. *Ego claritatem*, scilicet gratiae, *quam dedisti mihi*, homini, et quantum ad excellentem cognitionem, perfectionem, et miraculorum operationem, *dedi eis*, in parte, et adhuc perfectius dabo: *3. Cor. 3. Transformamur a claritate in claritatem: Psal. 67. Dedit dona hominibus;* et hoc *ut sint unum* etc. hic enim est finis divinorum donorum, ut uniamur illa unitate, quae est conformis unitati Patris, et Filii. Ordo autem unitatis subditur, cum dicit, *Ego in eis, et tu in me*, nam per hunc ordinem perveniunt ad unitatem, quia vident, quod ego sum in eis per gratiam, sicut in templo: *1. Cor. 3. Nescitis quia templum Dei* etc. quae est quasi quaedam similitudo eius essentiae, qua tu es in me per unitatem naturae: *supra: Ego in Patre, et Pater in me est:* et hoc *ut ipsi sint consummati*, idest perfecti, *in unum*. Sed attende, quod cum supra dixisset, *Ut sint unum*, hic addit *consummati:* quod ideo est, quia illud refertur ad unitatem gratiae, hoc autem ad eius complementum. Vel aliter secundum Hilarium. *Ego in eis*, supple sum per unitatem naturae humanae, quam eandem habeo cum illis, et quia etiam do eis corpus meum in cibum sacramentalem. *Et tu in me*, per unitatem essentiae. Sed secundum primam expositionem, quia per gratiam non solum Filius est in eis, sed et Pater, *supra 14. Ad eum veniemus* etc. quare dicit, *Ego in eis*, sine Patre? Responsio. Dicendum secundum Augustinum, quod hoc non dicit, ut ostendat Filium in eis esse sine Patre, sed quia per Filium accessum habeant ad Patrem: *Roman. 5. Iustificati igitur ex fide per Christum* et caet. Vel secundum Chrysostomum *supra* dixit, *Ad eum veniemus*, ut ostendat pluralitatem personarum divinarum contra Sabellium; hic autem dicit, *Ego in eis*, ut ostendat aequalitatem Patris ad Filium contra Arium. Per hoc enim datur intelligi, quod sufficit fidelibus si solus Filius inhabitet. Finis autem unitatis ponitur, ibi, *Ut cognoscat mundus*. Et quidem si consummata unio referatur ad perfectionem viae, tunc ly *cognoscat mundus*, idem est, quod supra dixit, *ut mundus credat:* tunc dicitur propter inchoationem, hic autem dicit *cognoscat*, quia imperfectam cognitionem non sequitur fides, sed plena cognitio. Et dicit *cognoscat mundus*, non quod nunc sit mundus, sed quod fuit mundus, ut sit sensus. *Mundus*, iam credens, *cognoscat*. Vel *mundus*, idest amator mundi, *cognoscat*, *quia tu me misisti*, quia tunc mali per manifesta indicia cognoscent Christum esse Filium Dei: *Apoc. 1. Videbit eum omnis oculus:* Et *infra 19. Videbunt in quem transfixerunt: Luc. 21. Videbunt filium hominis venientem in nubibus coeli* etc. Et non *solum cognoscat hoc*, sed et sanctorum claritatem, quia dilexisti eos, scilicet fideles. Nunc enim non possumus cognoscere dilectionem Dei ad nos quanta sit, quia bona quae Deus daturus est nobis, cum excedant appetitum et desiderium nostrum, non possunt cadere in cor nostrum: *1. Corinth. 2. Oculus non vidit* etc. et ideo mundus credens, idest sancti cognoscent per experientiam, quantum diligat nos; sed mundi amatores, idest mali cognoscent hoc videndo, et admirando gloriam sanctorum: *Sap. 5. Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum* et caet.

infra: Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei etc. Sed dicit *sicut tu me dilexisti*, quod non importat parilitatem dilectionis, sed rationem et similitudinem; quasi dicat: Dilectio qua dilexisti me, est ratio et causa quare eos dilexisti, nam per hoc quod me diligis, diligentes me, et membra mea diligis: *supra 14. Ipse Pater amat vos, quia vos me amastis.* Sciendum est autem, quod Deus diligit omnia quae fecit dando eis esse. *Sap. 11. Nihil odisti eorum quae fecisti* etc. Maxime autem diligit unigenitum Filium suum cui totam naturam suam per aeternam generationem dedit. Medio autem modo diligit membra unigeniti sui, scilicet fideles Christi, dando eis gratiam qua Christus inhabitat nos: *Deut. 37. Dilexit populos omnes, sancti in manu illius sunt.*

LECTIO VI.

Pater quos dedisti mihi, volo, ut ubi sum ego, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.

b Pater iuste, mundus te non cognovit, ego autem te cognovi, et hi cognoverunt, quia tu me misisti, et notum feci eis nomen tuum, et notum faciam, ut dilectio qua dilexisti, in ipsis sit, et ego in ipsis.

LECTIO VI.

Supra Dominus petiit discipulis perfectionis unitatem; hic petit pro eis visionis claritatem. Et primo tangit personas pro quibus petit. Secundo ponit petendi modum. Tertio subdit quod petit. Petit quidem pro sibi datis; unde dicit, *Pater quos dedisti mihi* etc. Sciendum est, quod illud dicitur alicui dari quod voluntati eius submittitur, ut scilicet faciat de eo quod vult. Voluntas autem Christi duplex est, scilicet misericordiae, et iustitiae, sed misericordiae quidem primo et per se, est ipsius: quia *miserationes eius super omnia opera eius*, *Psal. 144.* Et *1. Tim. 2. Vult omnes homines salvos fieri.* Sed voluntas iustitiae punientis est eius non primo, sed praesupposito peccato: Deus enim non delectatur in perditione hominum, *Sap. 1. Ezech. 18. Nolo mortem peccatoris*, verum secundum se, sed tamen ex consequenti vult eam propter peccatum. Sunt ergo omnes homines dati Filio: *supr. 5. Dedisti ei potestatem omnis carnis*, idest omnis hominis, ut scilicet faciat de eis suam voluntatem, vel misericordiae ad salvandum, vel iustitiae ad puniendum: ipse enim est qui constitutus est a Deo iudex etc. ut dicitur *Act. 10.* Sed illi sunt sibi simpliciter dati qui ad hoc dati sunt ei, ut de eis faciat voluntatem misericordiae ad salvandum; unde de his dicit, *quos dedisti mihi*, in tua scilicet praedestinatione ab aeterno, *Heb. 3.* et *Isa. 8. Ecce ego et pueri mei quos dedit Dominus.* Modus autem petendi designatur, cum dicit *volo*, quod potest designare auctoritatem, vel meritum. Auctoritatem quidem si intelligamus de voluntate eius inquantum est Deus, quae est eadem cum voluntate Patris, nam sua voluntate homines iustificat, et salvat: *Rom. 9. Cuius vult miseretur.* Meritum autem designat, si intelligamus de voluntate eius inquantum est homo, quae est meritoria salutis nostrae. Si enim voluntates iustorum quae sunt membra Christi, habent meritum impetrandi, *supra 15. Quodcumque volueritis, petetis, et fiet vobis;* multo magis hoc habet voluntas Christi hominis, qui est caput sanctorum omnium. Quod autem petat, subdit dicens, *Ut ubi ego sum* etc. Et primo petit coniunctionem membrorum ad caput. Secundo demonstrationem claritatis suae ad membra, ibi, *Ut videant* et caet. Dicit ergo hic, volo scilicet, *Ut ubi ego sum, et illi sint mecum:* quod potest dupliciter intelligi. Uno modo ut referatur ad Christum hominem: nam Christus secundum quod homo statim futurus et ascensurus in coelum erat: *infra 20. Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum;* et sic est sensus, *volo*, ut in coelo, *ubi ego*, mox futurus sum, *et illi*, scilicet fideles, *sint mecum*, etiam loco: *Matth. 24. Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae*, idest sancti. Hoc enim promiserat *Matth. 5.* et *Luc. 6. Gaudete et exultate, quoniam merces* etc. Sed dubitabitur, quia cum nondum esset in coelo, debuisset dicere, ubi ego ero, non *ubi ego sum* etc. Item quia *supra 3.* dixit, *Nemo ascendit in coelum, nisi qui de coelo descendit.* Responsio. Dicendum ad primum, quod Christus qui loquebatur, et Deus erat, et homo; et ideo licet secundum eius humanitatem non esset in coelo, erat tamen ibi secundum divinitatem, ut sic in terra existens esset in coelo; et ideo dicit, *Ubi ego sum.* Ad secundum dicendum, quod id quod dicit *supra 3.* quod *nemo descendit de coelo, nisi filius hominis* etc. intelligitur, quod est in coelo secundum divinitatem, et descendit humanam naturam assumendo, et ascendit secundum humanam naturam iam glorificatam. Et sic dum nos cum illo unum sumus iam facti, unde solus venit in se, scilicet descendendo de coelo, illuc etiam solus rediit in nobis, ascendendo in coelum secundum Gregorium *23. Moralium.* Dicit autem *sum*, praesenti utens pro futuro, vel quia statim illic futurus erat: vel ut referatur ad Christum Deum. Sed secundum hoc cum Deus ubique sit, *Hier. 24. Coelum et terram ego impleo;* videtur sequi, quod etiam sancti erunt ubique. Ad quod dicendum, quod Deus hoc modo se habet ad nos, ut lux ad homines. Lux autem ubique diffunditur Sole existente super terram: et licet lux sit cum hominibus, non tamen omnes sunt in luce Solis, sed tantum eam videntes. Sic ergo cum Deus sit ubique, est cum omnibus qui sunt ubicumque; sed tamen non omnes sunt cum Deo, nisi qui ei coniunguntur per fidem et dilectionem, et tandem coniungentur per perfectam fruitionem: *Psal. 72. Et ego semper tecum: 1. Thes. 4. Sic semper cum Domino erimus.* Et est sensus. *Ut ubi ego sum*, scilicet in divinitate tua quam habeo per naturam, *et illi sint mecum*, per participationem gratiae: *supra 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri: 1. Io. 4. Qui manet in charitate* etc. Demonstrationem autem suae claritatis ad membra subdit, dicens, *Ut videant claritatem.* Et primo ponit petitionem. Secundo ostendit claritatis originem, ibi, *Quam dedisti mihi.* Tertio assignat claritatis rationem, ibi, *Quia dilexisti me* etc. Dicit ergo, volo

ut non solum mecum sint, sed, *Ut videant*, scilicet visione beatificante: *1. Io. 3. Cum apparuerit, similes ei erimus, et videbimus* etc. *Claritatem meam*, quod potest intelligi de claritate eius secundum humanitatem, qua illustratus est in resurrectione: *Philip. 3. Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae*. Vel de claritate eius secundum divinitatem: est enim *splendor gloriae, et figura paternae substantiae*, *Heb. 1.* et *Sapien. 7. Candor est lucis aeternae:* et utramque claritatem sancti existentes in gloria videbunt: nam de prima dicitur *Isa. 33. Regem in decore suo videbunt* Sed hanc impii videbunt in iudicio tantum: *Luc. 21. Tunc videbunt filium hominis venientem cum potestate magna* etc. sed Marcus dicit, *venientem in gloria*, idest in claritate. Sed visio huius claritatis subtrahetur eis post iudicium: *Isa. 26.* secundum aliam literam, *Tollatur impius ne videat gloriam*. Sed secundam claritatem videbunt sancti perpetuo: *Psal. 35. In lumine tuo*, scilicet gratiae, *videbimus lumen*, scilicet gloriae; quam nunquam videbunt mali: *Iob 39. In manibus*, idest in superbis, *abscondit lucem, annuntiat de ea* etc. Huius autem claritatis origo est a Patre; unde dicit, *Quam dedisti mihi*, gloriam scilicet corporis, dedit ei in resurrectione. Sed quia hoc factum erat in divina ordinatione, licet esset futurum in re, ideo dicit, *Dedisti: Psal. 8. Gloria et honore coronasti eum* etc. Sed claritatem divinam dedit ei ab aeterno, quia Filius est a Patre ab aeterno sicut splendor a luce. Rationem autem claritatis datae ostendit dicens, *Quia dilexisti me ante mundi* etc. quod quidem si referatur ad Christum hominem, sic ly *quia* denotat causam: sicut enim dilectio et aeterna praedestinatio est causa, quod nos habeamus claritatem gratiae in praesenti, et gloriae in futuro, *Ephes. 1. Elegit nos* etc. sic etiam est causa claritatis Christi secundum quod homo: *Rom. 1. Qui praedestinatus est Filius Dei* etc. et sic est sensus. Dico, quod dedisti mihi claritatem; et huius causa est, *Quia dilexisti me*, et hoc ante mundi constitutionem, ut scilicet homo ille uniretur Filio Dei in persona: *Psal. 64. Beatus quem elegisti et assumpsisti* etc. Si vero referatur ad Christum secundum quod est Deus, sic ly *quia* denotat signum: non enim dedit, quia dilexit, nam in datione, qua Pater dedit Filio, designatur aeterna eius generatio; in dilectione vero si sumatur essentialiter, importatur voluntas divina; si vero notionaliter, designatur notio Spiritus sancti; sed Pater natura dedit Filio claritatem, non voluntate, quia genuit eum per naturam: nec ideo dedit Filio, quia spiravit Spiritum sanctum.

b Hic assignatur ratio exauditionis petitionis suae; supra autem Dominus admisit ad suam petitionem etiam fideles cum dixit, *Non pro eis rogo tantum, sed pro his qui credituri sunt* etc. et quosdam exclusit, scilicet mundum, et infideles; unde dixit: *Pro eis rogo, non pro mundo*. Horum ergo rationem assignans primo ponit defectum mundi. Secundo profectum discipulorum, ibi, *Ego autem te*. Sed nota, quod quando petiit eorum sanctificationem, vocavit Patrem sanctum; unde dixit, *Pater sancte;* hic vero petens retributionem, vocat eum iustum: *Psal. 7. Deus iudex iustus:* in quo excluditur error antiquorum ponentium alium esse Deum iustum, scilicet Deum veteris Testamenti, et alium Deum bonum, scilicet Deum novi Testamenti. Defectus autem mundi quantum ad cognitionem Dei est; unde dicit, *Mundus*, non reconciliatus, sed damnatus, *non te cognovit: supr. 1. Mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit* etc. Sed contra, *Rom. 1. Quod notum est Dei, manifestum est in illis: invisibilia enim Dei per ea quae facta sunt* etc. Responsio. Dicendum quod duplex est cognitio: una speculativa, et alia effectiva; ut neutra mundus Deum cognovit perfecte: licet enim aliqui Gentilium Deum quantum ad aliqua quae per rationem cognoscibilia erant, cognoverunt, ipsum tamen, secundum quod est Pater Filii unigeniti et consubstantialis, non cognoverunt, de qua cognitione loquitur Dominus: et inde est, quod Apostolus dicit, *Quod notum est*, idest cognoscibile Dei; sed etsi quid speculativa cognitione de Deo cognoscebant, hoc erat cum admixtione multorum errorum, dum quidam subtraherent omnium rerum providentiam: quidam dicerent eum esse animam mundi: quidam simul cum eo multos alios deos colerent: unde dicuntur Deum ignorare. Licet enim in compositis possit partim sciri et partim ignorari; in simplicibus tamen dum non attinguntur, totaliter ignorantur: unde etsi in minimo aliqui errant circa Dei cognitionem, dicuntur eum totaliter ignorare. Isti ergo non cognoscentes singularem Dei excellentiam ignorare dicuntur: *Rom. 1. Cum Deum cognovissent* etc, *Sap. 13. Neque operibus attendentes* etc. Similiter etiam mundus eum non cognovit cognitione affectiva, quia eum non diligit: *Ephes. 4. Sicut et gentes quae ignorant Deum* etc. Dicit ergo, *Mundus te non cognovit* sine errore, et ut patrem per dilectionem. Profectus autem discipulorum designatur cum dicit, *Ego autem te cognovi* etc. Et primo quantum ad cognitionem. Secundo quantum ad cognitionis fructum, ibi, *Ut dilectio* etc. Circa profectum discipulorum in cognitionem Dei tria facit. Primo ponit radicem et fontem cognitionis Dei. Secundo ramos et rivulos ex hoc procedentes. Tertio derivationem eorum a radice, seu fonte. Radix autem et fons cognitionis Dei est verbum Dei, scilicet Christus: *Eccles. 1. Fons sapientiae Verbum Dei* etc. Humana autem sapientia in Dei cognitione consistit; haec autem cognitio ad homines derivatur a Verbo, quia inquantum homines participant verbum Dei, in tantum Deum cognoscunt; ideo dicit, Ita, *Mundus te non cognovit; ego autem*, scilicet fons sapientiae, Verbum tuum, *cognovi te*, cognitione comprehensionis aeterna: *sup. 8. Si dixero, quia nescio eum, ero similis vobis mendax*. Ex hac autem cognitione Verbi, quae est fons et radix, derivantur sicut et rivuli et rami omnes cognitiones fidelium; et ideo dicit, *Et hi cognoverunt, quia tu me misisti*, ut ly *quia* dicat rationem cognitionis, secundum Augustinum; ut sit sensus, *Ego cognovi te*, per naturam: *et hi cognoverunt*, te per gratiam. Et quare? *Quia tu me misisti*, supple ad hoc ut te cognoscerent: *infra 19. In hoc natus sum, et ad hoc veni* etc. *sup. eod. Manifestavi nomen tuum hominibus*. Vel ly *quia* dicat rem cognitam; unde sit sensus, *Hi cognove-*

runt, et quid, hec scilicet, *Quia tu me misisti*, quia qui vidat Filium, vidat Patrem, *supra 13* Sed hoc non a seipsis habuerunt, sed derivatum est eis a me, quia *nemo novit Patrem nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*; et ideo dicit, *Notum feci eis nomen tuum* etc. Et ideo designat duplicem cognitionem, quam per eum habent fideles, scilicet doctrinae; et quantum ad hanc dicit, *Notum feci eis nomen tuum*, exterius instruendo per verba: *sup. 1. Deum nemo vidit unquam. Unigenitus* etc. *Heb: 2. Quae cum initium accepisset enarrandi per Dominum* etc. Alia cognitio est interior per Spiritum sanctum: et quantum ad hanc dicit, *Et notum faciam* etc. dando scilicet eis Spiritum sanctum: *supra 16. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem.* Vel dicit, *Notum feci eis nomen tuum*, scilicet cognitione fidei, quia videmus nunc per speculum in aenigmate, *Et notum faciam*, per speciem gloriae in patria, *ubi videbimus facie ad faciem*, *1. Cor. 13.* Fructus autem cognitionis huius est, *Ut dilectio qua dilexisti* etc. Quod potest exponi dupliciter. Uno modo et melius. Quia dictum est, quod Pater diligit Filium, ut ostenditur per claritatem, quam dedit eis. Consequens ergo est, ut diligat omnes in quibus est Filius, qui est in eis inquantum habent veritatis cognitionem: et sic est sensus. *Ego faciam sic notum nomen tuum:* et per hoc, quod cognoscunt te, ego Verbum tuum ero in eis: et per hoc, quod in eis sum, *Dilectio qua dilexisti me in ipsis sit*, idest ad eos derivetur, et diligas eos sicut me dilexisti, ita ipsi participando Spiritum sanctum diligant. Et per hoc ego ero in ipsis, sicut Deus in templo: et ipsi in me, sicut membra in capite: *1. Io. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet* etc.

CAPUT DECIMUMOCTAVUM

LECTIO PRIMA.

Haec cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse, et discipuli eius. Sciebat autem et Iudas, qui tradebat eum, locum, quia frequenter Iesus convenerat cum discipulis suis.

b Iudas ergo cum accepisset cohortem, et a Pontificibus, et Pharisaeis ministros, venit illuc cum laternis, et facibus, et armis.

c Iesus itaque sciens omnia quae ventura erant super eum, processit, et dixit eis: Quem quaeritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum.

d Dixit eis Iesus: Ego sum. Stabat autem et Iudas qui tradebat eum cum ipsis.

e Ut ergo dixit eis, ego sum, abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram.

f Iterum ergo interrogavit eos: Quem quaeritis? Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi vobis quia ego sum. Si ergo me quaeritis, sinite hos abire, ut impleretur sermo quem dixit, quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.

LECTIO PRIMA.

Supra ante passionem Dominus praeparavit discipulos suos multipliciter, informando exemplis, confortando verbis, et promovendo suffragiis; hic Evangelista accedit ad narrandum eius passionem. Et primo proponit mysterium passionis. Secundo gloriam resurrectionis, *20. capit.* ibi, *Una autem sabbati* etc. Passio autem Christi partim completa est per Iudaeos, partim per Gentiles. Primo ergo describit passionem Christi quantum ad ea quae passus est per Iudaeos. Secundo quantum ad ea quae passus est per Gentiles, *19. cap.* ibi, *Tunc apprehendit Pilatus* etc. Circa primum tria facit. Primo ostendit, quomodo a discipulo Dominus traditur. Secundo, quomodo a ministris principibus praesentatur, ibi, *Cohors ergo, et tribunus* etc. Tertio, quomodo a principibus apud Praesidem accusatur, ibi. *Adducunt ergo Iesum* etc. Circa proditionem discipuli tria tangit Evangelista. Primo quidem locum. Secundo apparatum, ibi, *Iudas ergo cum accepisset* etc. Tertio promptum Christi affectum ad proditionem sustinendam, ibi, *Iesus* etc. Locus autem ostenditur proditioni congruus ex tribus. Quia a civitate remotus, in se occultus, et conclusus, et proditori notus. Remotus quidem erat a civitate: unde facilius Iudas poterat facere quod intendebat; unde dicit, *Haec cum dixisset*, scilicet quae supra dicta sunt. Sed cum ea quae dixit, pertinerent ad Christi orationem, convenientius dixisset Evangelista, *Haec cum orasset.* Sed hoc fecit Evangelista, ut ostendat hanc orationem non propter sui necessitatem fecisse, quia ipse erat qui orabat ut homo, et exaudiebat ut Deus, sed hoc propter nostram instructionem; unde erat quasi quaedam dictio. *Egressus est cum discipulis suis*, non quidem continuo secundum Augustinum post eius orationem, cum alia quaedam intervenerint narrata ab aliis Evangelistis, ab isto autem praetermissa, scilicet quod *facta fuit contentio inter discipulos, quis eorum videretur esse maior*, *Luc. 22.* interim etiam dixit Iesus Petro: *Ecce Satanas expetivit vos ut cribraret* etc. ut Lucas narrat ibidem: *Dixerunt etiam discipuli hymnum cum Domino*, ut narrant Matthaeus et Marcus. Sic ergo non est intelligendum, quod cum hoc dixisset, statim egrederetur, sed quia non ante egressus est, quam dixisset. *Egressus est*, inquam, *trans torrentem Cedron.* Sed Matthaeus et Marcus dicunt, quod exierunt in montem Oliveti, et tunc venit cum illis in villam, quae dicitur Gethsemani. In quo nulla est contrarietas, quod idem locus est quem Ioannes commemorat, et Matthaeus: torrens enim Cedron est ad radices montis Oliveti, ubi etiam est villa quae dicitur Gethsemani. Cedron autem in Graeco est genitivus pluralis, quasi dicat, trans torrentem cedrorum: forte erant ibi multae cedri plantatae. Convenit autem mysterio quod torrentem transivit; quia per eum eius passio designatur: *Psal. 109. De torrente in via bibet* etc. Convenit etiam

quod trans torrentem cedron: Cedron enim interpretatur obumbratio: et Christus sua passione abstulit umbram peccati, ut legis, et expansis manibus in cruce protexit nos sub umbra manus suae: *Psal. 16. Sub umbra alarum tuarum protege me* etc. Erat autem congruus locus proditioni; unde dicit, *Ubi erat hortus, in quem introivit* etc. Et hoc convenienter, quia ipse satisfaciebat pro peccato primi hominis in horto commisso: paradisus enim hortus deliciarum interpretatur. *Gen. 3.* Item, quia per passionem nos in hortum et paradisum coronandos introducit: *Luc. 23. Hodie mecum eris in paradiso.* Erat enim congruus locus, quia proditori notus; unde dicit, *Sciebat autem Iudas, qui tradebat* etc. Et huius ratio est, *Quia frequenter Iesus venerat illuc cum discipulis suis*, inter quos Iudas fuerat sicut lupus inter oves: *sup. 6. Nonne ego vos duodecim elegi* etc. Lupus ovina pelle contectus, et inter oves alto patrismalias consilio toleratus, didicit ubi ad tempus exiguum ovium dispergeret gregem. Sed cum Iudas diu ante exierit a coena ut proditionem compleret, quaeritur quomodo scivit, quod Christus illa hora egrederetur illuc? Ad quod dicendum secundum Chrysostomum, quod consuetudo Christi erat, et praecipue in magnis festis, post coenam discipulos seorsum ducere, et aliqua sublimia de festo docere, quae non erat fas alios audire: et ideo, quia tunc erat festum praecipuum, aestimavit Iudas, quod post coenam illuc exisset. Fecit autem hoc ut in montibus et in hortis sublimia doceret discipulos, maxime purum a tumultibus inquirens locum ne eorum mens impediatur: *Osee 2. Ducam eam in solitudine, et loquar* etc.

b Hic ponitur proditoris apparatus. Et nota, quod sicut dicitur *Luc. 22.* Iudas postquam tractaverat proditionem cum principibus, quaerebat opportunitatem, quomodo sine turbarum tumultu traderet eum: et ideo voluit eum in secreto invenire, ut in nocte, quia in die semper circa turbarum instructionem occupatus erat. Sed quia in nocte poterat impediri, vel propter subitum concursum turbarum, vel propter tenebras, quibus posset eripi, vel evadere de manibus eorum; ideo contra turbas munivit se armis, contra tenebras laternis et facibus. Sed quia de turba aliqui poterant sibi resistere per potentiam populi; ideo contra hos accepit cohortem, non Iudaeorum, sed militum a Praeside, ut sic servato ordine legitimae potestatis, nullus ei auderet obsistere. Item aliqui ex Iudaeis zelo legis ducti, praesertim quia a Gentilibus capiebantur, eis fortasse resistere voluissent; et ideo accepit etiam, *A Pontificibus et Pharisaeis ministros, et venit illuc* etc. *Iob 15. Cucurrit adversus Deum erecto collo: Luc. 22. Tanquam ad latronem* etc.

c Hic ponit Evangelista promptum Christi affectum ad proditionem voluntarie suscipiendam, dupliciter. Primo se voluntarie offerendo. Secundo discipulum resistentem comprimendo, ibi, *Simon ergo Petrus* etc. Et circa primum duo facit Evangelista. Primo narrat quod Christus ostendit se, ad ostendendum suam potentiam. Secundo ad demonstrandum suam patientiam, ibi, *Iterum ergo interrogavit* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit Christi interrogationem. Secundo sui ipsius manifestationem, ibi, *Dixit eis Iesus: Ego sum* etc. Tertio manifestationis effectum, ibi, *Ut ergo dixit* etc. Circa primum tria facit. Primo commendat Christi scientiam, et cognitionem, quia, *Iesus sciens omnia quae ventura erant super eum* etc. *sup. 13. Sciens Iesus quia venit hora eius* etc. quod interposuit Evangelista propter duo. Primo ne videretur interrogationem quam facturus erat eis Christus, ex ignorantia fecisse. Secundo ne videatur quod seipsis invitum et propter ignorantiam obtulisset, cum venirent ad eum occidendum: unde omnia quae ventura erant super eum, sciebat. Secundo ponit Christi interrogationem, qui cum ista sciret, tamen *processit et dixit ad eos: Quem quaeritis?* non ex ignorantia, ut dictum est. Tertio subdit ipsorum responsionem, quia *Iesum Nazarenum*, supple quaerimus, non quidem ad imitandum, sed ad malignandum, et occidendum: unde *sup. 8. Quaeretis me, et in peccato vestro moriemini.*

d Hic ponitur suiipsius manifestatio, qua se eis capiendum exhibuit; unde dicit, *Ego sum*, scilicet Iesus Nazarenus quem quaeritis. Addit autem Evangelista Iudae praesentiam, ideo, quia supra dixit quod Iudas ab eo exiverat, posset autem credi, quod non esset mirum, si Christus ab eis non cognosceretur facie propter tenebras. Sed quod quis non cognoscatur voce, maxime a multum sibi familiari, hoc non potest tenebris adscribi. Ostendit ergo per hoc quod dicit, *Ego sum*, quod etiam a Iuda familiari sibi, qui stabat cum ipsis, non est cognitus, quod est maxime divinitatis Christi potentiae ostensivum. *Stabat ergo Iudas cum ipsis*, idest perseverabat in malo, ut eum osculi signo monstraret: *Isa. 33. Os eius erit* etc.

e Hic ponitur manifestationis effectus, quia, *Abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram.* Et ut Gregorius dicit, *aliquando legitur de sanctis, quod cadunt in terram: Daniel. 2. Cecidit in faciem suam et adoravit* etc. *Ezech. 2. Cecidi in faciem meam; de iniquis autem legitur quod cadunt: Isa. 4. Pulcherrimi viri tui cadent. Sed haec est differentia: quia de iniquis dicitur, quod cadunt retrorsum: 1. Reg. 4. Cecidit de sella retrorsum; de sanctis autem quod cadunt in faciem suam. Cuius ratio assignatur Proverb. 4. Quia iustorum semita quasi lux* etc. *Et via impiorum tenebrosa* etc. *Omnis enim qui post se cadit, ibi cadit ubi non videt. Iniqui ergo quia in invisibilibus cadunt, retrorsum cadere dicuntur, quia ibi corruunt, ubi quid eos tunc sequatur, modo videre non possunt; sed qui ante se cadit, ibi cadit ubi videt; et ideo sancti qui in istis visibilibus semetipsos sponte deiiciunt, ut in invisibilibus erigantur, in faciem suam cadere dicuntur, quia timore compuncti videntes humiliantur.* Mystice autem per hoc, quod ceciderunt retrorsum, datur intelligi, quod populus Iudaeorum qui erat populus peculiaris, vocem Christi in praedicatione non audiens, abiit retrorsum exclusus a regno.

f Hic ponitur secunda interrogatio. Et primo ponit iteratam interrogationem. Secundo Christi manifestationem. Et tertio eius oblationem. Interrogavit autem iterato secundum Chrysostomum propter duo, ut dum scilicet indicavit suam potentiam, quod ini-

miel contra eum venientes coram eo retrorsum ceciderunt in terram, instruantur fideles quod sua voluntate captus sit: *Isa. 53. Oblatus est, quia ipse voluit.* Secundo, ut etiam quantum in se est, daret Iudaeis materiam conversionis viso potentiae suae miraculo: *Isa. 5. Quid ultra debui facere?* Et ideo cum statim ad ostensionem suae potentiae non fuerint conversi, eis capiendum se sponte obtulit; unde, *Cum iterum interrogavit eos, quem quaeritis? et illi dixerunt, Iesum Nazarenum*, Ipse se iterum manifestans, *Respondit: Dixi vobis, quia ego sum.* In quo patet, quia caeci erant, ut eum non possent cognoscere. Oblatio sui Ipsius ponitur cum dicit, *Si ergo me quaeritis* etc. scilicet comprehendere, faciatis quod intenditis, ita tamen quod *sinite hos*, scilicet discipulos meos, *abire*, quia nondum est tempus ut tollantur de mundo per passionem: *sup. 17. Non rogo ut tollas eos de mundo.* In quo patet, quod Ipse dedit eis potestatem eum capiendi: nam sicut ex sua potentia discipulos suos servavit, ita multo magis se servare potuisset: *sup. 10. Nemo tollit animam meam, sed ego pono eam* etc. Et quod non dimiserunt ministri Apostolos ex Christi persuasione, sed ex eius potestate, ostendit Evangelista, dicens, *Ut impleretur sermo quem dixit;* quasi ideo dimiserunt ministri Apostolos abire, quia eos tenere non poterant, cum ipse dixerit *sup. 17. Quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.* Sed contra. Supra dixit hoc Dominus de perditione animae, quomodo Evangelista hoc adaptat ad perditionem corporis? Responsio. Dicendum secundum Chrysostomum, quod Dominus supra loquutus est de perditione animae et corporis: et si tantum de perditione animae loquutus sit, dicendum, quod Evangelista hic per quamdam extensionem refert ad perditionem corporis. Vel secundum Augustinum dicendum, quod hoc quod dicitur, est intelligendum etiam quantum ad perditionem animae, quia Apostoli nondum sic credebant, quomodo credunt, qui non pereunt. Et ideo si tunc exissent de hoc mundo, fuissent de illis, qui pereunt.

LECTIO II.

Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum, et percussit Pontificis servum, et abscidit auriculam eius dexteram.

b Erat autem nomen servo Malchus.

c Dixit ergo Iesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam.

d Calicem quem dedit mihi Pater, non vis, ut bibam illum?

LECTIO II.

Postquam Evangelista ostendit promptitudinem Christi ad proditionem sustinendam, seipsum voluntarie proditori offerendo; hic ostendit eum esse promptum ad idem, discipuli resistentiam prohibendo. Et primo ponitur resistentis discipuli manifestatio. Secundo eius cohibitio, ibi, *Dixit Iesus Petro* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit zelum discipuli in servi percussione. Secundo Evangelista inserit servi nuncupationem, ibi, *Erat autem nomen* etc. Dicit ergo sic: Ministri comprehenderunt Iesum; sed, *Simon Petrus*, caeteris discipulis ardentior, *habens gladium, eduxit eum, et percussit Pontificis servum*, qui erat inter ministros, *et abscidit eius auriculam dexteram:* non ex sua principali intentione, cum eum intenderet occidere, sed ictus quem dirigebat ad caput, relapsus est ad aurem: ideo enim ictum dirigebat ad caput, ut facilius noceat, quod id faciebat ex zelo Domini sui: *3. Reg. 19. Zelo zelatus sum.* Sed hic incidit duplex quaestio, quia cum Dominus mandaverit discipulis *Matth. 20.* quod nec etiam duas tunicas haberent, quomodo Petrus habebat etiam gladium? Respondeo. Dicendum, quod illud praeceptum dedit eis Christus quando misit eos ad praedicandum, et durabile erat usque ad tempus passionis: unde Christus in passione revocavit ipsum: *Luc. 22. Quando misi vos sine sacculo et pera, numquid aliquid defuit vobis? Et infra: Sed nunc, qui habet sacculum, tollat similiter et peram: et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium.* Ex hac concessione Petrus intellexerat, quod liceat ei portare gladium. Sed unde tam cito potuisset gladium habere, cum praedicta verba dixisset Dominus paulo ante? Dicendum secundum Chrysostomum, quod Petrus iamdiu ante audiens quod Iudaei Christum tradere deberent principibus sacerdotum ad crucifigendum, timens praeparaverat sibi gladium. Vel dicendum secundum Interlinearem, quod gladius accipitur hic pro cultello quem forte habuerat in mensa ad esum agni, et de coena surgens tulerat secum. Secundo quaeritur, quod cum Dominus dixisset eis, quod non resisterent malo, *Matt. 5.* quid est, quod Petrus percussit servum principis? Ad quod dicendum, quod Dominus prohibuit, quod non resisterent alicui ad defendendum seipsos, non autem ad defendendum Dominum. Vel dicendum, quod nondum confirmati erant virtute superveniente ex alto: *Luc. ult. Sedete in civitate* etc. ideo non erant adhuc perfecti, ut omnino malo non resisterent.

b Hic ponitur nomen servi. Et hoc ideo specialiter a Ioanne describitur, quod sicut infra dicitur, *Ipse erat notus Pontifici*, et ideo etiam notitiam ministrorum eius habebat. Unde sciens nomen eius, non tacuit ipsum propter certitudinem facti. Sed Lucas addit, quod Dominus sanavit auriculam eius, *Luc. 22.* et hoc mysterio competit: nam per hunc servum significatur populus Iudaeorum, qui opprimebatur a Principibus sacerdotum: *Eze. 34. Quod crassum erat comedebatis.* Istius ergo servi Petrus Princeps Apostolorum amputavit auditum, quia male audiebat verba legis, carnaliter scilicet, sed Dominus restituit novum auditum: *Psal. 17. In auditu auris obedivit mihi.* Et secundum hoc congrue vocatur Malchus, idest Rex, quia per Christum in novitate vitae efficimur Reges: *Apo. 5. Fecisti nos Deo nostro* etc.

c Hic ponitur Petri cohibitio zeli. Et primo ponitur Petri cohibitio. Secundo cohibitionis ratio, ibi, *Calicem quem dedit mihi* etc. Dixit ergo, quod Petrus ita eduxit gladium; sed Dominus dixit ei, *Mitte gladium tuum in vaginam,* quasi non esset opus

defensionis, sed patientiae, nec ei licitus usus gladii materialis: *Hie. 47. Usquequo concideris mucro?* Mystice autem signatur per hoc, quod gladius verbi Dei mittendus erat in vagina, idest in fide Gentilium. Et ratio cohibitionis ponitur cum dicit.

d Non enim resistendum his quae ex divina providentia disponuntur: *Iob 9. Quis restitit ei, et pacem habuit?* Dicitur autem passio calix, quia ex charitate patientis dulcedinem habet, sed ex natura sua amaritudinem: sicut et medicina sanativa propter spem sanitatis dulcis est, sed amara propter saporem: *Psal. 114. Calicem salutaris accipiam* etc. Hunc ergo calicem dedit ei Pater, quia passionem ex sua, et Patris voluntate sponte suscepit: *infra 19. Non haberes in me potestatem, nisi datum esset* etc.

LECTIO III.

Cohors autem, et tribunus, et ministri Iudaeorum comprehenderunt Iesum, et ligaverunt eum, et adduxerunt eum ad Annam primum.

b Erat enim socer Cayphae, qui erat Pontifex anni illius. Erat autem Cayphas, qui consilium dederat Iudaeis, quia expedit unum hominem mori pro populo.

c Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, et alius discipulus.

d Discipulus autem ille erat notus Pontifici, et introivit cum Iesu in atrium Pontificis; Petrus autem stabat ad ostium foris.

e Exivit ergo discipulus alius, qui erat notus Pontifici, et dixit ostiariae, et introduxit Petrum.

f Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid et tu ex discipulis es hominis istius?

g Dicit ille: Non sum.

h Stabant autem servi, et ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se. Erat autem cum eis et Petrus stans, et calefaciens se.

i Pontifex ergo interrogavit Iesum de discipulis suis, et de doctrina eius.

k Respondit ei Iesus: Ego palam loquutus sum mundo. Ego semper docui in Synagoga, et in templo, quo omnes Iudaei conveniunt, et in occulto loquutus sum nihil.

l Quid me interrogas? Interroga eos, qui audierunt, quid locutus sum ipsis: ecce hi sciunt quae dixerim ego.

LECTIO III.

Hic ponitur quomodo Dominus a ministris captus, principibus praesentatur. Et primo quomodo ducitur ad unum principem, scilicet Annam. Secundo quomodo ducitur ad alium, scilicet Caypham, ibi, *Et misit eum Annas* etc. Circa primum duo facit. Primo dicit quomodo Annae praesentatur. Secundo quomodo ab Anna examinatur, ibi, *Pontifex ergo interrogavit.* Circa primum duo facit. Primo ponit quomodo ducitur ad Annae domum. Secundo quomodo discipuli sequuntur eum, ibi, *Sequebatur autem* etc. Circa primum ostenditur quid circa Iesum sit factum. Secundo describitur Pontifex ad quem ducitur, ibi, *Erat autem* etc. Circa Christum autem tria acta sunt. Primo enim comprehenditur; unde dicit, *Cohors ergo*, idest militum, *et tribunus*, eorum, *et ministri Iudaeorum comprehenderunt Iesum*, qui incomprehensibilis est: *Hier. 32. Magnus consilio, et incomprehensibilis cogitatu* etc. Forte enim cogitabant illum: *Psal. 70. Deus dereliquit eum, persequimini, et comprehendite eum* etc. *Thre. 4. Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris*, idest propter peccata nostra, ut scilicet nos liberaret: *Isa. 49. Equidem captivitas a forti tolletur.* Secundo ligatur; unde dicit, *Et ligaverunt eum*, qui solvere venit ligatos, et vincula eorum dirumpere: *Psalm. 115. Dirupisti vincula mea* etc. Tertio adducitur; unde dicit, *Et adduxerunt eum ad Annam*, ut eum perderent qui venit omnes ducere in viam salutis: *Ps. 60. Deduxisti me, quia factus es spes mea.* Potest autem duplex ratio assignari. quare primum ad Annam ducitur. Una, scilicet mandatum Cayphae Pontificis anni illius, qui scilicet ideo Iesum ad Annam misit, ut excusabilior esset, si ab Anna condemnatum ipse postmodum condemnaret. Alia ratio ex propinquitate domus Annae, quae in via posita propinquior erat: et ideo timens ne si excitaretur tumultus populi, Iesus de manibus eorum eriperetur, declinaverunt illuc.

b Hic primo describitur Pontifex ex affinitate ad Caypham, *Qui socer eius erat.* Secundo describitur ipse Cayphas, *Quia Pontifex erat anni illius.* Sciendum est enim, quod secundum legem summus sacerdos per totam vitam officio fungebatur, cui post mortem filius succedebat; postmodum vero invidia et ambitione principum crescente non solum patri non succedebat filius, sed nec ultra annum Pontificatus fungebatur officio, et hoc ipsum pecunia procurabatur, ut Iosephus dixit. Et ideo non est mirum si in anno illius Pontificatus tam nequiter acquisiti, rem sic nefariam gessit. Describitur etiam ex consilio; unde dixit, *Erat autem Cayphas qui consilium dederat Iudaeis* etc. *su. 2.* hoc, scilicet, *Quia expedit unum hominem mori pro populo*; quod ideo Evangelista commemoravit, ut removeret scandalum de cordibus fidelium, ostendendo et per adversariorum prophetiam, quod non propter infirmitatem aut impotentiam suam captus est, et mortuus, sed propter populi salutem, ut scilicet non tota gens pereat: testimonium enim adversarii efficacius est, et talis naturae est veritas, quod etiam adversarius eam tacere non potest.

c Hic ponitur quomodo discipuli associaverunt Christum. Et primo ponitur quomodo Petrus cum alio discipulo sequebatur Christum. Secundo quomodo introeunt ad locum ubi Christus erat. Tertio quomodo negavit. Dicit ergo quantum ad primum, *Sequebatur autem Iesum Simon Petrus*, ex devotione, quamvis a longe propter timorem, *et alius discipulus*, scilicet Ioannes, cuius nomen ipsemet occultat humilitatis gratia. Datur autem per hoc intelligi, quod reliqui discipuli aufugerant relicto Iesu, ut dicitur *Matt. 26.* Mystice autem per hos duos disci-

pulos duae vitae intelliguntur, quae Christum sequuntur, scilicet activa, quae signatur per Petrum, et contemplativa, quae per Ioannem: et activa quidem sequitur Christum obediendo: *sup. 10. Oves meas vocem meam audiunt;* contemplativa vero cognoscendo et contemplando: *Ose. 6. Sciemus, sequimur te.* Sequebantur autem isti duo discipuli, quia plus prae coeteris diligebant Christum: unde primi venerunt ad monumentum, *infra 20.* et quia eos ad invicem maior vis dilectionis ualebat. Unde saepe in Evangelio simul iunguntur, et in Actis Apostolorum dicitur, quod *miserunt ad illos Petrum et Ioannem* Et iterum, *Petrus et Ioannes ascenderunt in templum* etc.

d Hic ponitur quomodo Petrus introivit quantum ad ordinem. Et primo quomodo Ioannes praecessit. Secundo quomodo Petrum introduxit, ibi, *Exivit ergo* etc. Ordo autem fuit talis, quia Ioannes primo intravit cum Iesu. Et huius ratio erat, quia, *Erat notus Pontifici*, *et Petrus stabat ad ostium atrii foris.* Et licet Ioannes piscator fuisset, et iuvenis vocatus a Christo, erat tamen notus Pontifici. Vel quia pater Ioannis ei servus erat, vel aliquis ex consanguineis suis. Nec hoc posuit Ioannes propter sui iactantiam, sed propter humilitatem, nec hoc quod primo intravit, quam Petrus cum Iesu in atrium Pontificis et non Petrus, magis virtuti suae et maioritati quam notitiae adscribatur; et ideo dicit, *Discipulus autem ille*, scilicet Ioannes, *erat notus Pontifici.* Et ideo intravit cum Iesu in atrium Pontificis ubi Christus erat ductus, *Petrus autem stabat*, quasi praesagiens futuram negationem: *Psal. 30. Qui videbant me, foras fugerunt a me.* Mystice autem Ioannes intrat cum Iesu, quia vita contemplativa est ei familiaris: *Sap. 8. Intrans in domum meam, conquiescam* etc. Sed Petrus stans foras, quia activa vita circa exteriora occupatur: *Luc. 10. Maria sedens secus pedes Domini* etc. *Martha autem satagebat* etc.

e Hic ostenditur quomodo Petrus Ioannis interventu introductus est, quia ille alius discipulus, scilicet Ioannes, *Erat notus Pontifici. Et dixit ostiariae*, ut eum introduceret, *et introduxit Petrum.* Per quod mystice datur intelligi, quod per contemplativam introducitur ad Christum activa vita: sicut enim ratio inferior dirigitur per superiorem, ita activa per contemplativam: *Psal. 42. Emitte lucem tuam et veritatem tuam* etc.

f Hic ponitur Petri negatio. Et primo ponitur motivum negationis, seu occasio. Secundo ponitur ipsa negatio, ibi, *Dicit ille, non sum* etc. Tertio negationis confirmatio, ibi, *Stabant autem* etc. Occasio autem negationis et motivum fuit Petro ancillae interrogatio; unde dicit, *Dixit Petro ancilla ostiaria: Numquid et tu ex discipulis eius es?* Dicit autem, *Et tu*, quia sciebat Ioannem Christi esse discipulum, et tamen propter familiaritatem nil dicit ei. Apparet autem in hoc infirmitas Petri pro tempore illo, quia ex debili occasione motus est ad negandum: et hoc ex duobus. Primo ex ipsa persona interrogante, quia non armatus miles, non admirandus Pontifex, sed mulier et ancilla ostiaria interrogavit. Secundo ex forma interrogationis, quia non dicit: Numquid ex discipulis es proditoris istius? per quod videbatur magis ex compassione loqui. Unde et ex hoc percipitur quod *verbo Domini coeli firmati sunt, et spiritu oris eius* etc. *Psalm. 32.* quia qui ad vocem ancillae Christum negavit, postmodum nomen Christi coram principibus sacerdotum confitetur et praedicat, *Act. 4.* Negatio Petri ponitur cum dicit

g In quo debemus advertere secundum Augustinum non solum ab eo negari Christum, qui dicit eum non esse Christum, sed ab eo etiam qui negat se esse Christianum. Nil autem aliud isto modo negavit Petrus, quam se esse Christianum. Ideo autem Dominus Petrum negare permisit, quia voluit ut ipse, qui praeponendus erat toti Ecclesiae, infirmis et peccantibus magis compateretur, expertus in seipso infirmitatem peccati: *Hebr. 4. Non habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum per omnia absque peccato*, verum est de Christo; sed de Petro potest dici etiam cum peccato. Quidam tamen quandam inanem gratiam appropriantes Petro, dicunt, quod non timore negavit, sed amore, volens semper esse cum Christo, et sequi continue: noverat enim quod si fateretur se esse de Christi discipulis, fuisset separatus a Christo, et expulsus. Sed hoc non consonat dictis Domini: quia non ideo negavit, quia noluit a Christo separari, sed quia noluit pro Christo animam ponere. Supra enim cum dixisset, *Animam meam pro te ponam*, respondit Iesus, animam tuam pro me pones? *Amen amen dico tibi, non cantabit gallus antequam ter me neges.* Confirmatio negationis ponitur.

h Quasi ut magis videretur non esse eius discipulus: nam Petrus ad hoc, quod non videretur ex discipulis, posuit se inter ministros et servos stantes ad prunas, quia frigus erat, sicut quandoque in aequinoctio hiemali in Martio contingit, in quo Petrus non bene consideravit, quod dicitur in *Ps. 17. Cum sancto sanctus eris* etc. Ipsum etiam tempus congruit conditioni mentis eius, in qua refrigerat charitas: *Matth. 23. Refrigescet charitas multorum* etc.

i Ubi primo ponitur examinatio. Secundo Christi responsio, ibi, *Respondit ei Iesus.* Tertio responsionis reprehensio, ibi, *Haec autem cum dixisset.* Duo autem imponebantur Christo a Iudaeis, scilicet falsa doctrina et nova: *Matt. 1. Quae est haec nova doctrina?* Secundo seditio et attractio hominum ad se: *Luc. 23. Commovit populum per universam Iudaeam, incipiens a Galilaea usque huc.* Et ideo de istis duobus eum examinat. Primo quidem, *De discipulis eius*, quos videbatur seduxisse. Secundo, *De doctrina sua*, quasi notans eam falsitatis.

k Hic ponitur responsio Domini. Et primo ponit suae doctrinae modum. Secundo requirit aliorum testimonium, ibi, *Quid me interrogas?* Circa primum duo facit. Primo doctrinae manifestationem proponit. Secundo eam exponit. Dicit ergo, *Ego palam locutus sum mundo.* Sed contra. *Sup. 16.* dicit: *Venit hora, quando non in proverbiis, sed palam de Patre annuntiabo vobis.* Si ergo discipulis nondum palam locutus fuerat, quomodo palam loquutus est mundo? Responsio Dicendum, quod discipulis nondum loquebatur palam, quia excellentes sententias proponebat;

mundo autem locutus est palam, quia publice praedicabat. Unde hoc exponit dicens, *Ego semper docui in templo et synagogis*. Sed contra. *Mat. 16.* dicitur quod discipulis multa seorsum sine parabolis proponebat. Sed ad hoc est triplex responsio. Una, quia quod duodecim discipulis dicebat, non reputabatur in occulto dici. Alia est, quia non proponebat ea discipulis intentione occultandi. Tertio si fiat vis in verbo, quia Dominus hic loquitur de doctrina, quam populo tradidit, quam non proposuit eis in conventiculis, sed in locis publicis: *Psal. 36. Annuntiavi iustitiam tuam in ecclesia magna; Isaiae 45. Non fuit loquutus in abscondito* etc. et ad hoc exigit aliorum testimonium dicens.

l Et primo remittit eos ad testimonium aliorum. Secundo ostendit quorum testimonium requirat. Tertio rationem eorum assignat. Quantum ad primum dicit, *Quid me interrogas?* quasi dicat, per alios potes hoc scire. Et ideo quantum ad secundum subdit, *Interroga eos, qui audierunt:* nam, ut *Matthaei 22.* dicitur: *Miserunt ad Iesum Pharisaei, ut caperent eum in sermone*, qui tamen contra eum nihil invenire potuerunt; et ideo remittit eum ad eos. Et rationem huius subdit, *Ecce hi sciunt, quid dixerim ego*, de quibus possunt testimonium perhibere.

LECTIO IV.

Haec autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens: Sic respondes Pontifici?

b Respondit ei Iesus: Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me caedis?

c Et misit eum Annas ligatum ad Caypham Pontificem.

d Erat autem Simon Petrus stans, et calefaciens se.

e Dixerunt ergo ei: Numquid et tu ex discipulis eius es? Negavit ille, et dixit: Non sum. Dixit ei unus ex servis Pontificis cognatus eius, cuius Petrus abscidit auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo negavit Petrus.

f Et statim gallus cantavit.

LECTIO IV.

Posita Domini responsione; hic ponitur responsionis reprehensio. Et primo ponitur ministri reprehensio. Secundo Domini satisfactio, ibi, *Respondit ei Iesus: Si male* etc. Minister autem reprehendit responsionem Domini. Primo quidem facto, quia dedit ei alapam ad improperium; unde dicit, *Haec cum dixisset*, scilicet Iesus, *unus assistens ministrorum*, scilicet Pontificis, *dedit ei alapam*: quod quidem non casu contigit, sed longe ante et multipliciter fuerat prophetatum: *Isa. 50. Dedi corpus meum percutientibus, et genas meas vellentibus: Thren. 3. Dabit percutientibus maxillam, saturabitur opprobriis* etc. *Mich. 5. In virga percutient maxillam iudicis Israel.* Secundo reprehendit verbo dicens, *Sic respondes Pontifici.* In quo datur intelligi, quod Annas pontifex erat, et nondum missus erat ad Caypham, unde Lucas 3. hos duos pontifices commemorat. *Sub principibus*, inquit, *sacerdotum Anna et Caypha*. Sed dicuntur duo Pontifices, quia alternis vicibus pontificatum sibi vindicabant, sed illo anno Annas erat princeps sacerdotum. Motus est autem minister ad percutiendum Iesum, ex hoc scilicet quia cum audientium eum interpellasset testimonium, *supr. 7. Cum Pontifices misissent ministros ut caperent eum*, ipsi capti ad verba Iesu redierunt dicentes, *quia numquam sic loquutus est homo* etc. Volens ergo hic se excusare quod non esset de illis, percussit eum. Sed Christum male respondisse Pontifici ex hoc coniecit, quia per hoc quod dixit, *quid me interrogas? Interroga eos qui audierunt*, videbatur notasse Pontificem de imprudenti interrogatione, cum tamen scriptum sit *Exod. 22. Principem populi tui ne maledicas.*

b Consequenter Iesus rationabiliter excusat se, cum dicit, *Si male loquutus sum*, respondens Pontifici, *testimonium perhibe de malo;* quasi dicat: Si habes ex his quae a me prolata sunt, unde me possis reprehendere, ostende quod maledixerim, quia *in ore duorum vel trium testium stat omne verbum*, *Deut. 17. Si autem bene*, idest si nequis hoc ostendere, *quid me caedis?* idest quid in me furis? Vel hoc potest referri ad hoc quod dixit supra, *Interroga eos* etc. ut sit sensus. *Si male loquutus sum*, in synagoga et in templo, quod non debui, *testimonium perhibe de malo*, quod dixi coram principe sacerdotum. Sed hoc non potuisset minister ostendere. *Si autem bene*, scilicet docui, *quid me caedis;* quasi dicat, iniustum est: *Hier. 18. Numquid redditur pro bono malum* etc. Sed hic est quaestio, quia *Matth. 5.* Dominus praecipit discipulis suis, *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, praebe ei et alteram;* de Christo autem dicitur *Act. 1. Coepit Iesus facere, et docere.* Debuit ergo facere quod docuit. Sed hoc non fecit, immo quod contrarium videtur, se excusavit. Responsio. Dicendum secundum Augustinum, quod dicta et praecepta sacrae Scripturae ex factis sanctorum interpretari possunt, cum idem Spiritus sanctus qui inspiravit Prophetis, et aliis sacrae Scripturae auctoribus, moverit sanctos ad opus: nam sicut *2. Pet. 1.* dicitur: *Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.* Ita *Ro. 8.* dicitur: *Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei.* Sic sacra Scriptura intelligenda est secundum quod Christus et alii sancti servaverunt. Christus autem non praebuit isti aliam maxillam: nec Paulus *Act. 9.* Unde non est intelligendum, quod Christus mandasset, quod praeberent maxillam aliam corporalem ad literam ei qui percutit unam; sed hoc debet intelligi quantum ad praeparationem animi, quod si necesse fuerit, ita debet esse dispositus, ut non turbetur animo contra percutientem, sed paratus sit simile, et etiam amplius sustinere: et hoc Dominus servavit, qui corpus suum praebuit occisioni. Sic ergo excusatio Domini utilis fuit ad nostram instructionem.

c Hic ostenditur quomodo a Pontifice mittitur ad alium Pontificem. Et primo ponitur Iesu missio. Secundo completur Petri negatio, ibi, *Erat autem Si-*

mon etc. Dixit ergo, *Et misit eum Annas ligatum ad Caypham Pontificem*, ad quem a principio ducebatur. Sed causa quare prius declinaverat illuc, expressa est supra. Sed attende Annae nequitiam, quia cum debuisset eum absolvere, utpote sine culpa existentem, tamen eum ligatum misit.

d Hic agitur de secunda negatione Petri, et tertia. Et primo ponitur negationis occasio. Secundo Petri duplex negatio, ibi, *Dixerunt ergo* etc. Tertio ponitur signi verborum Christi adimpletio, ibi, *Et statim gallus cantavit* etc. Occasio autem secundae negationis Petri fuit mora eum ministris Pontificis stantibus ad ignem: nam Chrysostomus dicit, recedente Christo ad Caypham, Petrus adhuc cum ministris remansit, sic enim absorptus erat a peccato post negationem, ut qui prius fervidus erat, iam non videbatur curare de Christo: *Hier. 8. Nullus est qui agat poenitentiam super peccato suo, dicens*; et ideo dicit, *Erat autem Simon Petrus adhuc stans, et calefaciens se*; quamvis Christus recessit inde, immemor eius, quod dicitur in *Psal. 1. Beatus vir qui non abiit in concilio impiorum*. Sed haec expositio stare non potest, quia sic sequeretur, quod secunda et tertia negatio facta fuisset in absentia Christi; quod est contra illud quod dicitur *Luc. 22.* quod post tertiam negationem Petri conversus Dominus respexit Petrum. Et ideo Augustinus aliter exponens dicit, quod Evangelista loquitur per recapitulationem more suo, ut ostendat continuationem et ordinem rei: dixerat enim supra quod stabant servi et ministri ad prunas, quia frigus erat et calefaciebant se. *Et Petrus erat cum eis stans et calefaciens se*, et postea interposuit de examinatione Christi a Pontifice: et postmodum ut continuet seriem, resumit quasi eadem verba dicens, *Erat autem Simon Petrus stans*, ante scilicet quam Christus mitteretur ad Caipham. Deinde ponitur duplex negatio Petri, cum dicit.

e Et circa utrumque ponuntur duo, scilicet negationis occasio, idest interrogatio, et ipsa negatio. Sed hic occurrit duplex quaestio literalis: nam Matthaeus *26.* loquens de secunda negatione dicit, *Exeunte autem illo ianuam vidit eum alia ancilla, et ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negavit cum iuramento*. Et sic videtur hic duplex contrarietas, quia Ioannes dixit Petrum negasse, eo stante ad focum; Matthaeus autem eo exeunte domum. Alia contrarietas est, quia secundum Matthaeum interrogatur ab alia ancilla, secundum Ioannem ab aliis, scilicet multis; unde dicit, *Dixerunt ergo ei: Numquid et tu* etc. Item etiam secundum Lucam solum ab uno interrogatur; unde *Luc. 22.* dicitur: *Et intervallo facto quasi horae unius, alius quidam affirmabat, dicens: Vere et hic cum illo erat*. Responsio. Dicendum, quod quando Petrus primo negavit, surrexit et exivit ianuam, et eo exeunte alia ancilla interrogavit eum. Vel dixit aliis, quia de illis erat, sicut refert Matthaeus: et sic negavit secundo, et postmodum rediit Petrus ut excusaret se de hoc etiam, et sedit cum aliis, quo sedente ibi, alii qui audierunt ab ancilla, iterum interrogaverunt eum, ut dicit Matthaeus. Vel unus primo, ut dicitur hic, et postea alii multi, et sic negavit tertio; unde subditur de tertia negatione, *Dixit unus ex servis Pontificis cognatus eius, cuius abscidit Petrus auriculam*. Iste tertius testimonium perhibuit, quia de visu; unde dicit, *Nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterum ergo Petrus facto intervallo horae unius negavit*, tertio. Nec refert si alii Evangelistae dicant tertiam interrogationem factam a pluribus; Ioannes vero factam ab uno: potuit enim fieri ut iste qui magis certus erat, interrogaret, et alios ad interrogandum incitaret: multa enim circa haec verba dicta sunt a circumstantibus, quorum unum commemorat Evangelista unus, et alius aliud, cum non esset eorum principalis intentio ad hoc, sed ad commemorandum verba Petri, et ostendendum veritatem eius, quod Dominus dixerat Petro; unde in verbis Petri omnes conveniunt: *Num. 24. Quicquid Dominus dixerit, haec loquar* etc. Consequenter agit de signo commemorationis Christi; unde dicit.

f Motus virtute divina, ut medici esset completa praedictio, et aegroti convicta praesumptio.

LECTIO V.

Adducunt ergo Iesum a Caypha in praetorium, erat autem mane, et ipsi non introierunt in praetorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha.

b Exivit ergo Pilatus ad eos foras, et dixit: Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? Responderunt, et dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.

c Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, et secundum legem vestram iudicate eum.

d Dixerunt ergo Iudaei: Nobis non licet interficere quemquam.

e Ut sermo Iesu impleretur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus.

LECTIO V.

Hic agitur de assignatione Christi Gentilibus. Et primo dicit Evangelista quomodo assignatur Praesidi. Secundo causa eius a Praeside examinatur, ibi, *Et Dixit: Quam accusationem?* Tertio quomodo eius innocentia declaratur, ibi, *Et haec cum dixisset, iterum exivit*. Circa primum tria facit. Primo describit assignationis locum. Secundo tempus. Tertio modum. Locus quidem, quia in praetorium; unde dicit, *Adducunt autem Iesum a Caypha in praetorium*, quod est locus iudicii: unde et in exercitu ubi erat tabernaculum principis, consuevit praetorium appellari. Unde hic domus praesidis praetorium appellatur. Ad quod dicendum, quod potest dici, quod Cayphas praevenerat in domum Pilati, ut eum informaret de facto Iesu, sibi praesentandi. Unde eo exeunte cum Pilato in praetorio, assignatur ei Iesus. Vel potest dici, quod cum Cayphas esset princeps sacerdotum, habebat spatiosas domos, ita quod in aliqua parte earum etiam Praeses hospitaretur; et sic est sensus: *Adducunt Iesum ad Caypham*, scilicet ad domum eius; et hoc in *praetorium*. Vel dicendum, quod melius

in graeco habetur, *Adducunt Iesum a Caypha in praetorium*, et sic tollitur omnis dubitatio. Tempus describitur, *Erat autem mane:* nam tanta erat eorum nequitia, ut nulla interponeretur mora quin occidendum traderent Pilato: *Mich. 2. Veh qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris. In luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum est manus eorum: Iob 23. Mane primo surgit homicida, interficit egenum et pauperem.* Sed ex hoc quaestio gravis insurgit: nam tres alii Evangelistae dicunt, quod circa principium noctis Dominus fuit flagellatus in domo Cayphae, et examinatus ab eo, cum dixit, *Dic nobis si tu es Christus*, et summo mane ductus est ad Pilatum; Ioannes vero dicit, quod ductus est ad Caypham. Ad quod dicendum, quod si volumus salvare literam nostram, quod Cayphas primo vidit eum cum esset in domo Annae de nocte, et tunc potuit examinari ab eo. Sed adhuc dubium remanet de hoc, quod fuit flagellatus in domo Cayphae. Quod totum solvitur secundum illud, quod habetur in Graeco, scilicet quod ducunt eum a Caypha in praetorio: quia secundum hoc a domo Annae fuit de nocte adductus ad domum Cayphae, ubi flagellatus et examinatus fuit. et de mane fuit a Caypha ductus in praetorium. *Ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha.* Ubi primo designatur eorum vana superstitio, quia non introierunt in praetorium. Secundo Pilati ad eos reverentia, quia exivit eis obviam. Sed hoc quod dicit quantum ad primum, quod non introierunt, ut non contaminarentur, habet dubitationem. Dicunt enim alii Evangelistae, quod Christus captus fuit in sero in die coenae, et tunc erat Pascha: *Luc. 22. Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum:* et de mane in crastino fuit ductus ad praetorium. Quomodo ergo *ut manducarent Pascha*, cum esset in crastino Paschae? Sed ad hoc quidam moderni Graeci dicunt, quod hoc factum fuit decimaquarta luna, et crucifixus eo die, quo Iudaei celebrabant Pascha, dicentes, quod Christus una die praevenit Pascha, sciens sibi imminere occisionem in Pascha Iudaeorum: unde celebravit Pascha decimatertia luna ad vesperam; et hoc dicunt, quia in lege praeceptum est quod a decimaquarta luna primi mensis usque ad vigesimumprimum diem mensis non inveniebatur fermentatum apud Iudaeos: unde dicunt, quod Christus consecravit de fermentato corpus suum. Sed hoc stare non potest propter duo. Primo, quia nunquam invenitur in veteri Testamento, quod alicui liceret praevenire celebrationem Paschae, sed si haberet impedimentum, liceret differre usque ad alium mensem: *Num. 9 Homo, qui fuerit immundus super anima, aut in via procul in gente vestra, faciat Phase Domino mense secundo, quartadecima die mensis ad vesperam.* Cum ergo Christus nil praetermiserit de observantiis legis, falsum dicunt, eum Pascha praevenisse. Secundo, quia *Mar. 14* expresse habetur, quod Christus venit die azymorum, quando necesse erat occidi Pascha etc. Matthaeus dicit quod *primo die azymorum accesserunt discipuli ad Iesum dicentes: Ubi vis, paremus tibi comedere Pascha?* Non ergo dicendum est, quod Christus praevenit Pascha. Et ideo Chrysostomus aliter dicit, scilicet quod Christus legem per omnia implens, suo tempore Pascha celebravit, scilicet quartadecima luna ad vesperam; sed Iudaei sic intenti erant ad Christi occisionem, quod non celebraverunt Pascha die suo, sed in sequenti die, scilicet luna decimaquinta; unde de hoc dicit, *Ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha*, quod praecedenti die omiserunt. Sed nec hoc stare potest: quia *Num. 9.* dicitur, quod si quis propter impedimenta non potest celebrare Pascha decimaquarta luna primi mensis, celebret illud non sequenti die, sed luna mensis secundi. Et ideo dicendum est secundum Hieronymum et Augustinum et alios doctores latinos, quod decimaquarta luna est principium solemnitatis. Sed Pascha non dicitur solum vespera, sed totum tempus septem dierum, per quod comedebant azyma, quae debebant manducari a mundis. Unde quia Iudaei alieni iudicis praetorio immunditiam contrahebant, ideo non introierunt in praetorium, *ut non contaminarentur, sed manducarent Pascha*, idest panes azymorum. Sed attende impiam caecitatem, quia timebant contaminari de homine gentili, sed sanguinem Dei et hominis effundere non timebant: *Isa. 49. Venerunt structores tui destruentes te, et dissipantes a te exibunt.* Consequenter ponitur Pilati ad eos reverentia, cum dicit.

b Et tunc Christum ab eis oblatum suscepit. *Et dixit: Quam accusationem affertis* etc. ubi ponitur Christi examinatio. Et primo quando examinatur a Pilato coram accusatoribus. Secundo quando a se, ibi, *Introivit ergo* etc. Circa primum duo facit. Primo ponit Pilati examinationem. Secundo liberalem eius concessionem, ibi, *Accipite eum vos* etc. Circa primum primo ponitur eius examinatio. Secundo malitiosa Iudaeorum responsio. Pilatus ergo videns eum ligatum, et a tot ductum ad damnandum dicit, *Quam accusationem* etc. Responderunt et dixerunt ei, *Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum*; quasi dicerent, nos examinavimus eum, et iam condemnatum tradidimus eum tibi iam puniendum, quasi Pilato sufficeret eorum iudicium. Sed falsum dicunt, dicentes eum esse malefactorem: quia, ut dicitur *Act. 4. Pertransiit benefaciendo, et sanando omnes oppressos a diabolo;* sed faciunt secundum illud *Psal. 34. Retribuebant mihi mala pro bonis.* Sed contra hoc est quod dicitur *Luc. 22.* quod imponebant Christo multa crimina; unde dicebant, *Commovet populum per universam Iudaeam, incipiens a Galilaea usque huc*, hic autem nullum. Respondeo. Dicendum quod multa verba dixerunt Iudaei tunc Pilato, ut Augustinus dicit. Sed potuit esse, quod primo hoc quod hic ostendit Ioannes, et postea fuit, quod dicit Lucas. Consequenter ponitur liberalis concessio Pilati, cum dicit.

c Et primo ponitur Pilati concessio. Secundo Iudaeorum recusatio, ibi, *Dixerunt ergo ei Iudaei*. Tertio recusationis ratio, ibi, *Ut sermo Iesu*. Dicit ergo, *Accipite eum vos*, volens eis praestare gratiam: sic et Felix dixit Paulo: *Si velis iudicari apud Iudaeos, Act. 24.* Vel hoc dixit arguens eos, nam ipsi examinaverant et condemnaverant. Unde volebant, quod qui condemnaverant eum malefactorem, darent sententiam: quia, ut dicitur *Act. 25. Non est consuetudo Romanis damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur praesentes habeat accusatores, locumque de-*

fendendi accipiat ad abluenda peccata: et sic est sensus. Nostrum iudicium petitis; *sed vos eum accipite et damnate secundum legem vestram;* ego autem nequaquam talis iudex efficiar. Sed Iudaeorum recusatio ponitur consequenter ibi.

d Sed contra. *Exo. 22.* dicitur: *Maleficos non patieris vivere.* Iesum autem maleficum reputabant. Sed secundum Augustinum dicunt, *Nobis non licet interficere quempiam*, in dio festo, alio autem tempore sic. Vel secundum Chrysostomum Iudaei amiserunt multum de potestate, quia iudicium de peccato contra rempublicam non pertinebat ad eos, ipsi autem potissime intendebant condemnare eum de hoc, quod erat contra rempublicam: *infra 19. Omnis qui se Regem facit, contradicit Caesari;* unde dicunt, *Nobis non licet interficere quenquam*, scilicet qui facit contra rempublicam, quamvis liceret pro aliquo peccato legis, cuius iudicium reservatum eis erat. Vel aliter dicendum, quod aliquid non licet alicui, vel quia est divina lege prohibitum: et hoc modo non erat eis prohibitum. Vel quia prohibitum erat eis lege humana: et hoc modo non licet eis interficere quemquam, quia iam residebat haec potestas apud Praesidem. Sed tunc remanet quaestio, quia lapidaverunt Stephanum, *Act. 7.* Sed ad hoc respondet Chrysostomus, quod Iudaeis concessum erat a Romanis, quod utantur legibus suis; unde quia poena lapidationis erat inflicta per legem, ideo concessa erat eis a Romanis. Sed mors crucis in lege exprobrabilis erat: *Deu. 21. Maledictus omnis qui pependit in ligno;* et ideo hoc genus mortis non erat eis servatum. Iudaei autem ex sua malitia non erant contenti si Christum lapidarent, sed volebant eum morte turpissima condemnare, ut dicitur *Sap. 2.* Et ideo nunc dicunt, *Non licet nobis interficere quenquam*, scilicet morte crucis. Vel dicendum, quod Stephanus fuit lapidatus in magistratus mutatione, et tunc multa illicita usurpantur, quae non fierent in processu temporis. Ratio recusationis subditur, cum dicit.

e Ut ly *ut* non referatur ad intentionem Iudaeorum, sed ad dispositionem divinae providentiae: Iesus enim dixit *Matt. 20.* quod occidendus erat a gentibus, et crucifigendus, traditus tamen a Iudaeis. Et ideo ut istud impleretur, ipsi voluerunt eum iudicare, et occidere.

LECTIO VI.

Introivit ergo iterum in praetorium Pilatus, et vocavit Iesum, et dixit ei: Tu es Rex Iudaeorum?

b Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me?

c Respondit Pilatus: Numquid ego Iudaeus sum? Gens tua, et pontifices tui tradiderunt te mihi. Quid fecisti?

d Respondit Iesus: Regnum meum non est de hoc mundo.

e Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Iudaeis.

f Nunc autem regnum meum non est hinc.

g Dixit ei itaque Pilatus: Ergo Rex es tu?

h Respondit Iesus: Tu dicis quia Rex sum ego.

i Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.

k Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.

l Dixit ei Pilatus: Quid est veritas?

m Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Iudaeos, et dixit eis: Ego nullam invenio in eo causam. Est autem consuetudo vobis, ut unum dimittam vobis in Pascha. Vultis ergo dimittam vobis Regem Iudaeorum? Clamaverunt rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam: erat autem Barabbas latro.

LECTIO VI.

Supra posita est examinatio qua Pilatus examinavit Christum coram accusatoribus; hic autem ponit Evangelista quomodo Pilatus examinavit Christum apud seipsum. Et primo Evangelista agit de interrogatione Pilati examinantis. Secundo de responsione Christi examinati, ibi, *Respondit Iesus: Regnum meum* etc. Circa primum duo facit. Primo proponit Pilati interrogationem. Secundo interrogationis causam seu examinationem, ibi, *Respondit Iesus: A temetipso hoc dicis.* Circa primum sciendum, quod Pilatus ut iustus Iudex, et omnia exquisite pertractans, non statim acquievit accusationi Pontificis: *Exo. 23. Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiae ut a vero devies.* Sed, *Introivit iterum in praetorium, et vocavit Iesum*, scilicet seorsum, eo quod magnam de eo habebat suspicionem. Ideo autem Christum ad se vocavit, ut exquisitius omnia rimaretur, et Christus quietius responderet, amoto strepitu Iudaeorum: *Iob 29. Causam quam ignorabam, diligentissime investigabam.* Et tunc dixit ei, *Tu es Rex Iudaeorum?* Ex quo patet, ut Lucas refert *22.* Iudaei hoc crimen ei imposuerunt: licet Ioannes dicat tantum, *Si non esset hic malefactor* etc. et multa alia crimina ei obiecerunt. Sed hoc magis tetigit cor Pilati; et ideo de hoc solo eum interrogat: *Matth. 12. Ex abundantia cordis os loquitur.* Consequenter enim dicit.

b Ponitur interrogationis examinatio. Et primo ponitur Christi interrogatio. Secundo Pilati responsio, ibi, *Numquid ego Iudaeus sum* etc. Dixit ergo, *Respondit Iesus*, versa vice interrogando, *A temetipso hoc dicis?* Ubi sciendum est, quod duplici ex causa homo interrogat. Quandoque ut sciat rem, quam prius ignorabat: et sic discipulus interrogat magistrum. Quandoque interrogat de re scita, ut sciat responsionem de quo interrogat: et sic magister interrogat discipulum. Sed Dominus sciebat et id de quo ipse interrogabat, et illud quod responsurus erat. Et ideo non interrogat quasi ignorans, *quia omnia nuda, et aperta sunt oculis eius, Heb. 4* sed interrogat ut sciamus quam opinionem habebant Iudaei, et Gentiles, ac simul de illo regno instruamur. Consequenter cum dicit.

c Ponitur responsio Pilati. Sed quare sic respon-

dei? Ideo scilicet quia Dominus quaesivit ab eo, an a semetipso hoc dixisset. Et iden Pilatus ostendit, quod non pertinebat ad eum quaerere, an esset Rex Iudaeorum, sed potius ad Iudaeos, quorum se Regem dicebat, dans per hoc intelligere, quod ab aliis hoc sibi dicebatur: et ideo subdit, *Gens tua et Pontifices tui tradiderunt te mihi*, hanc scilicet accusationem adversum te dicentes. Et dicit, *Gens tua*, quia ex Iudaeis secundum hominem natus erat: *Hier. 20. Audivi enim contumelias multorum, et terrores in circuitu, et persequimini eum ab omnibus viris, qui erant pacifici mei: Mich. 7. Inimici hominis domestici eius.* Et dicit, *Pontifices*, quia quanto maiores erant in potestate, tanto potiores in crimine: *1. Esd. 9. Manus principum et magistratuum fuit in transgressione hac prima: Hierem. 5. Ibo ad optimates, et loquar eis, ipsi enim cognoverunt vias Domini, et iudicium Dei sui; et ecce magis hi confregerunt iugum, ruperunt vincula.* Si ergo ipsi tradiderunt te mihi, *Quid fecisti?* quasi dicat: Non est credendum, quod tradidissent te mihi nisi pro magna causa.

d Hic ponitur responsio Christi. Et primo removet suspicionis de regno suo falsitatem. Secundo adstruit veritatem, ibi, *Dixit itaque ei Pilatus: Ergo* etc. Circa primum duo facit. Primo excludit falsam suspicionem. Secundo adhibet signi probationem, ibi, *Si ex hoc mundo esset regnum meum* etc. Falsam suspicionem removet, dicens, *Regnum meum non est de hoc mundo:* quod male intelligentes Manichaei, dicebant esse duos Deos, et duo regna, scilicet Deum bonum, qui habet regnum suum in regione lucis, et Deum malum, qui habet regnum suum in regione tenebrarum: et hunc dicebant hunc mundum, quia omnia corporalia dicebant esse tenebras: et secundum hoc sensus est. *Regnum meum non est de hoc mundo;* quasi dicat, Dominus pater, qui bonus est, et ego, non habemus regnum in regione tenebrarum. Sed contra hoc est, quod dicitur in *Psalm. 46. Quoniam Rex omnis terrae Deus.* Et iterum: *Omnia quaecumque voluit Dominus, fecit in coelo, et in terra.* Et ideo dicendum, quod hoc dixit Christus propter Pilatum qui credebat Christum affectare regnum terrenum, quo corporaliter sicut homines terreni regnaret, et per hoc esset morte plectendus, quod illicitum affectaverit regnum. Sciendum est autem, quod regnum quandoque dicitur ille populus qui regnat, quandoque ipsa regia potestas. Primo ergo modo accipiendo regnum exponit Augustinus, et dicit: *Regnum meum*, idest fideles mei: *Apoc. 5. Fecisti nos Deo nostro regnum. Non est de hoc mundo*, non dicit non est in hoc mundo: *supra 17. Et hi in mundo sunt*, sed *non est de hoc mundo*, per affectum et imitationem, ereptus quidem per gratiae electionem: sic enim nos Deus eruit de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum claritatis suae. Chrysostomus autem exponit accipiendo regnum secundo modo, et dicit. *Regnum meum*, idest potestas mea et auctoritas, qua Rex sum, *non est de hoc mundo*, idest non habet originem ex causis mundanis, et electione hominum; sed aliunde, scilicet ab ipso Patre: *Dan. 7. Potestas eius, potestas aeterna quae non auferetur, et regnum eius quod non corrumpetur.*

e Hic adhibet signa evidentia ad probandum, quod regnum eius non est de hoc mundo. Et primo ponit signum. Secundo concludit intentum, ibi, *Nunc autem* etc. Circa primum sciendum est, quod qui habet regnum terrenum sive iuste sive violenter, oportet quod habeat socios et ministros, per quos in potestate fulciatur: cuius ratio est, quis non est potens per seipsum, sed per ministros suos: *2. Reg. 3. Facta est longa concertatio inter domum Saul decrescens quotidie.* Sed Rex superous, quia potens est per seipsum, servis suis potentiam tribuit, ideo non indiget ad regnum suum ministris. Et ideo dicit quod regnum suum non est de hoc mundo, quia *si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri utique mei decertarent, ut non traderer Iudaeis:* unde et Petrus volens decertare pro Christo, non advertebat se de hoc mundo non esse, *supra eod.* Habebat tamen Dominus alios ministros, scilicet angelos, qui potuissent eum eripere de manibus Iudaeorum; sed Dominus eripi noluit: *Matth. 26. An non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi plusquam duodecim legiones angelorum.*

f Scilicet, quia non quaerit tales ministros, concludit, quod *regnum suum non est hinc*, idest non habet principium de hoc mundo; et tamen hic, quia ubique est. Attingit enim a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter: *Psal. 2. Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam: Dan. 7. Dedit potestatem, et honorem, et regnum, et omnes populi, tribus, et linguae servient ei.*

g Hic Dominus manifestat veritatem de regno suo quod sit. Et primo ponitur manifestationis occasio. Secundo ipsa manifestatio, ibi, *Respondit ei Iesus* etc. Tertio manifestationis effectus, ibi, *Dixit ei Pilatus* etc. Circa primum sciendum, quod Pilatus ex supradictis verbis Domini intelligens, quod regnum quasi carnale et longinquum esset de partibus illis, *1. Cor. 2. Animalis homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei*, anhelavit ad veritatem sciendam; et ideo inquit dicens, *Ergo Rex es tu?* scilicet et Dominus. Consequenter respondens dicit.

h Ubi primo se esse confitetur Regem. Secundo sui regni ostendit rationem, ibi, *Omnis qui est ex veritate* etc. Circa primum sciendum est, quod Dominus ad quaestionem respondens de regno, ita responsionem suam temperavit, ut nec manifeste confiteretur se esse Regem, cum Rex non esset, eo modo quo Pilatus intelligebat, nec negaret, eum spiritualiter esset Rex Regum. Dicit ergo: *Tu dicis quia Rex sum ego*, scilicet carnaliter, secundum quem modum Rex non sum, sed alio modo Rex sum ego: *Isa. 32. Ecce in iustitia regnabit Rex, principes in iudicio praeerunt* etc. Modum autem et rationem regni sui ostendit dicens.

i Quod dupliciter exponitur. Uno modo secundum Augustinum, ut regnum Christi sint fideles, sicut dictum est supra: et sic Christus super fideles regnat: et ad hoc venit in mundum, ut congregans sibi fideles regnum sibi acquirat: *Luc. 19. Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum;* et sic est sensus. *Ego in hoc*, idest ad hoc, *natus sum*, nativitate scilicet carnali: et hoc exponit dicens, *Et ad hoc veni in mundum*, carnaliter absconde: sic enim venit in mundum: *Galat. 4. Misit Deus Filium suum in mundum. Ut testimonium perhibeam*

veritati, scilicet mihi qui sum veritas: *sup. 7. Et si testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum*, *sup. 8.* Et inquantum manifesto me veritatem, intantum regnum mihi paro: hoc enim non poterat fieri nisi per manifestationem veritatis, quam manifestationem non decebat fieri nisi per me, qui sum lux: *sup. 1. Unigenitus qui est in sinu Patris* etc. *Hebr. 2. Quae cum initium accepisset enarrandi per Dominum ab eis qui audierunt, confirmata est contestante Deo signis et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus.* Alio modo exponit Chrysostomus sic. Tu quaeris si Rex ego sum: et ego dico quod sic, sed potestate divina, quia *in hoc natus sum*, necessitate aeterna a Patre, sicut Deus ex Deo, ita Rex ex Rege: *Psal. 2. Ego autem constitutus sum Rex;* et subdit, *Ego hodie genui te.* Sed quod addit, *Et ad hoc veni in mundum*, non ponitur expositive, sed intelligitur de nativitate temporali; quasi diceret: Etsi sum Rex aeternus, tamen ad hoc veni in mundum, *ut testimonium perhibeam veritati*, hinc scilicet quod sum Rex a Deo Patre.

k Hic ostendit super quos regnet. Ubi notandum, quod *sup. 10.* dixit se pastorem, et subditos dixit oves, quod idem est, quod hic dicit se Regem, et subditos regnum, quia eadem est proportio Regis ad subditos, et pastoris ad oves, ut sicut pastor pascit oves: *Ezech. 34. Nonne greges pascuntur a pastoribus, ita et Rex sustentat subditos.* Et specialiter intra alia dixit, *Oves meae vocem meam audiunt;* unde et hic dicit, *Qui est ex veritate, audit vocem meam*, non solum exterius, sed credendo interius, et amando, ac opere implendo: *supra 10. Omnis qui audit a Patre, et didicit, venit ad me.* Sed unde hoc homini, ut audiat vocem meam? Inde scilicet, quia *est ex veritate*, quae est Deus. Sed cum omnes sint ex Deo, omnes sunt ex veritate, et audiunt vocem eius. Respondeo. Dicendum, quod aliqui sunt ex Deo per creationem; et sic omnes sunt a Deo. Dicuntur etiam aliqui esse a Deo per affectum et imitationem: unde *supra 8.* dicitur, *Ex Deo non estis*, scilicet secundum affectum, sed per creationem estis. Ille ergo audit vocem credendo et amando, *qui* scilicet *est ex veritate*, idest qui accepit hoc munus ut veritatem amet. Sed attende, quod non dicit, *Omnis qui audit vocem, est ex veritate*, quia sequeretur quod ideo essemus ex veritate, quia credimus; cum tamen ideo credamus, quia sumus ex veritate, inquantum scilicet accepimus donum Dei, per quod credimus et amamus veritatem: *Ephes. 2. Gratia salvati estis per fidem, et hoc non ex vobis: Dei enim donum est: Phil. 1. Vobis datum est non solum ut in eum credatis, sed etiam ut pro illo patiamini.*

l Ponit responsionis effectum, in quo datur intelligi, quod Pilatus propulsa suspicione regni terreni, ac intelligens Christum Regem esse in doctrina veritatis, cupit veritatem scire, ac effici de regno eius; unde dicit, *Quid est veritas?* non quaerens quae sit definitio veritatis, sed quae esset veritas, cuius virtute de regno eius efficeretur, dans per hoc intelligere, quod veritas mundo incognita erat, et fere ab omnibus evanuerat, dum increduli essent: *Is. 59. Corruit veritas in plateis, et aequitas non potuit ingredi: Psal. 11. Diminutae sunt veritates a filiis hominum.* Sed Pilatus responsionem non expectavit; et ideo quantum ad hanc quaestionem sciendum est, quod duplicem veritatem invenimus in Evangelio, unam increatam et facientem, et haec est Christus: *supra 14. Ego sum via, veritas, et vita.* Aliam factam: *supra 1. Gratia et veritas per Iesum Christum facta est.* Veritas enim de sui ratione importat commensurationem rei ad intellectum. Intellectus autem dupliciter comparatur ad res: quidam ut mensura rerum existens, ille scilicet qui est causa rerum; quidam autem mensuratus a re, ille scilicet cuius cognitio causatur a re. Non igitur est veritas in intellectu divino, quia ipse adaequatur rebus, sed quia res ipsi divino intellectui adaequantur. Sed in intellectu nostro ideo est veritas, quia ita intelligit res, ut res se habent: et sic veritas increata et intellectus divinus, est veritas non mensurata, nec facta, sed veritas mensurans et faciens duplicem veritatem, unam scilicet ipsis rebus inquantum facit eas secundum quod sunt in intellectu divino; et aliam quam facit in animabus nostris, quae est veritas mensurata tantum, et non mensurans. Et inde est, quod veritas increata intellectus divini appropriatur Filio, qui est ipsa conceptio divini intellectus, et Dei Verbum: veritas enim conceptionem intellectus consequitur. Deinde cum dicit.

m Agit de sententia Pilati in Christum. Et primo declarat eius innocentiam. Secundo intentat impendere misericordiam, ibi, *Est autem consuetudo.* Sciendum est autem circa primum, quod Pilatus, ut dicit Augustinus, volebat libenter Christum liberare, et dum quaesivisset a Christo, *Quid est veritas*, subito venit illi in mentem, quomodo per quandam consuetudinem Christum liberare poterat, qua solet eis dimitti unus in Pascha; et ideo responsionem non expectans totaliter contulit se ad hoc procurandum; et ideo dicit, *Et cum hoc dixisset.* Audiebat Iudaeorum tumultum, et credens se illum posse compescere, et postmodum quietius difficilis quaestionis responsionem audire, *iterum exivit ad Iudaeos*, et pro ponens Christi innocentiam, *dixit eis: Ego nullam invenio in eo causam*, scilicet mortis: *1. Petr. 2. Qui peccatum non fecit.* Et tamen si essent aliqua in eo, ego apud quem residet potestas, et praecipue iudicandi de his, quae contra Regem fiunt, volo eum liberare, et absolvere; unde dicit, *Est autem consuetudo ut unum dimittam vobis in Pascha.* Ubi primo offert Christi absolutionem. Secundo ponit Evangelista Iudaeorum responsionem. Sciendum est autem, quod hanc consuetudinem introduxit Pilatus, vel alii Praesides Romanorum, ob favorem populi; et ideo secundum hanc consuetudinem volens eum dimittere dicit, *Vultis ergo dimittam vobis regem Iudaeorum.* Non dicit hoc quasi invenerit eum culpabilem de regno Iudaeorum, sed ut exaggeraret ipsorum malitiam, quasi sit Rex Iudaeorum, quod ad vos iudicare non pertinet, sed ad me, tamen si vultis, dimittam eum vobis. Sed ipsi Iudaei *clamaverunt rursum omnes dicentes: Non hunc, sed Barabbam.* Et ut Iudaeorum malitiam ostendat, statim subdit eius, quem liberari petebant, crimen, dicens, *Erat autem Barabbas latro*: *Isa. 1. Principes tui infideles, socii furum*: in hoc impletur illud *Hier. 12. Facta est mihi haereditas mea quasi leo in silva: Act. 2.*

Iustum et sanctum negastis, et petistis eirum homicidam donari vobis.

CAPUT DECIMUMNONUM

LECTIO PRIMA.

Tunc ergo apprehendit Pilatus Iesum, et flagellavit.

b Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius, et veste purpurea circumdederunt eum, et veniebant ad eum, et dicebant: Ave Rex Iudaeorum.

c Et dabant ei alapas.

LECTIO PRIMA.

Supra prosecutus est Evangelista de his quae Christus passus est a Iudaeis; hic prosequitur de his quae specialiter passus est a Gentilibus; a quibus quidem tria passus est, secundum quod ipse praedixerat *Matth. 20.* et *Luc. 19. Tradetur enim gentibus od illudendum, et flagellandum, et crucifigendum* etc. Primo ergo Evangelista agit de Christi flagellatione. Secundo de eius illusione, ibi, *Et milites plectentes* etc. Tertio de eius crucifixione, ibi, *Exivit iterum Pilatus* etc. Dixit ergo. *Tunc ergo*, idest post clamorem omnium, *apprehendit Pilatus Iesum, et flagellavit*: non quidem propriis manibus. Et hoc ideo, ut Iudaei satiati eius iniuriis mitigarentur, et usque ad eius mortem saevire desisterent: naturale est enim ut ira quiescat, si videat eum contra quem irascitur humiliatum, et punitum, ut dicit Philosophus: quod quidem verum est in ira quae quaerit nocumentum proximi cum mensura, sed non in odio, quod totaliter quaerit exitium eius qui habetur odio: *Eccl. 12. Inimicus si invenerit tempus, non satiabitur sanguine.* Isti autem ex odio movebantur ad Christum, et ideo flagellatio non sufficiebat: *Psal. 7. Fui flagellatus tota die: Isa. 30. Dedi corpus meum percutientibus.* Sed numquid haec intentio Pilatum excusat a flagellatione? Non quidem: quia in omnibus quae sunt per se mala, nullum eorum potest fieri totaliter bonum per bonam intentionem. Affligere autem innocentem, et praecipue Dei Filium, est maxime per se malum. Et ideo nulla intentione excusari potest.

b Hic agitur de illusione. Et primo quantum ad falsos honores quos ei exhibuerunt. Secundo quantum ad vera opprobria quae ei intulerunt, ibi, *Et dabant ei alapas* etc. Exhibebant autem ei falsos honores vocantes eum regem, per quod alludebant accusationi Iudaeorum, qui dicebant quod ipse faciebat se regem Iudaeorum. Et ideo triplicem honorem regis sibi exhibebant, sed falsum. Primo quidem quantum ad illusoriam coronam. Secundo quantum ad illusoriam vestem. Tertio quantum ad illusoriam salutationem. Illudunt ergo ei quantum ad coronam, quia reges consueverunt auro coronari: *Eccle. 45. Corona aurea super caput eius*: unde et de eo in *Ps. 20.* dicitur: *Posuisti in capite eius coronam* etc. *Sed milites plectentes coronam de spinis imposuerunt super caput eius*, illius scilicet qui suis est corona gloriae: *Isa 28. In die illa erit dominus exercituum corona gloriae, et sceptrum exultationis, et residuo populi sui.* Et convenienter de spinis, quia per eas removit spinas peccatorum quae pungunt remorsu conscientiae: *Hier. 4. Novate vobis novale, et nolite serere super spinas*; et spinas poenalitatum quae affligunt: *Gen. 3. Spinas et tribulos germinabit tibi* etc. Sed numquid hoc factum est mandato Praesidis? Chrysostomus dicit, quod non; sed milites pecunia corrupti hoc ad gratiam Iudaicam faciebant. Augustinus autem dicit hoc esse factum mandato vel permissione Praesidis, ut scilicet magis Iudaeorum odia saturarentur, et facilius eum eriperet. Secundo illudunt ei quantum ad vestem; unde sequitur, *Et veste purpurea circumdederunt eum*, quae erat indicium regiae dignitatis apud Romanos; unde *1. Mac. 8.* dicitur, quod tempore illo quando Romani consules dominabantur, corona, aut purpura utebantur. Per hoc autem, quod purpura circumdederunt eum, impletur illud *Isa. 63. Quare ergo rubrum est vestimentum tuum, et vestimenta tua sicut calcantium in torculari?* Simul autem et per hoc significatur passio martyrum, qua totum corpus Christi, idest Ecclesia, rubricatur. Tertio illudunt ei quantum ad salutationem; unde venientes ad eum dicebant, *Ave Rex Iudaeorum*. Consuetudo autem tunc erat sicut et modo est, ut homines euntes ad regem, eum salutarent: *2. Regum 16. Chusi vadens ad Absalonem, dixit, Salve Rex Saule.* Mystice autem illi illusorie Christum salutant, qui eum confitentur ore, factis autem negant, *1. Tim. 1. Matth. 22. Non omnis, qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit* etc. Consequenter opprobria, quae ei intulerunt dicit.

c Et hoc ideo, ut ipso opere ostenderent illusorium esse quod ei talem honorem exhibebant: *Isa. 50. Genas meas dedi vellentibus: Mich. 5. Percusserunt maxillam principis Israel* etc.

LECTIO II.

Exivit iterum Pilatus foras, et dixit eis: Ecce adduco eum vobis foras, ut cognoscatis, quia nullam invenio in eo causam. Exivit ergo Iesus portans spineam coronam, et purpureum vestimentum; et dixit eis: Ecce homo.

b Cum ergo vidissent eum Pontifices, et ministri, clamabant dicentes: Crucifige, crucifige eum.

c Dixit eis Pilatus: Accipite eum vos, et crucifigite: ego enim non invenio in eo causam.

d Responderunt ei Iudaei: Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit.

e Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est praetorium iterum, et dixit ad Iesum: Unde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dixit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimit-

tere te? Respondit Iesos: Nun haberes potestatem adversom mo ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Et exinde quaerebat Pilatus dimittere eum.

LECTIO II.

Hic agit Evangelista de Christi crucifixione. Et primo ponit ipsam crucifixienem. Secunde addit de eius morte, ibi, *Postea sciens Iesus et caetera*. Tertie de sepultura, ibi, *Post hoc rogavit Pilatum* etc. Circa crucifixionem primo ponit Pilati, et Iudaeurum disceptatienem. Secundo Christi condemnationem, ibi, *Pilatus autem cum hoc audisset* etc. Tertio ponit sententiae executionem, ibi, *Susceperunt autem Iesum*. Disceptabat autem Pilatus cum Iudaeis, volens liberare Christum. Et ideo primo ponit quomodu nititur eum liberare, ipsum Iudaeis ostendendo. Secuudo eius innocentiam allegando, ibi, *Dixit eis Pilatus, accipite* etc. Circa primum due facit. Primo ponit demonstrationem. Secundo demonstrationis effectum, ibi, *Cum ergo vidissent eum Pontifices*. Circa primom tria ponuntur. Primo Pilati demonstrantis intentio, quae erat eum liberare; unde dicit, *Exivit ergo iterum Pilatus*, scilicet a praetorio, *et dixit eis*, scilicet Iudaeis expectantibus: *Ecce adduco eum vobis foras*; hoc ideu, *Ut cognoscatis, quia nullam invenio in eo causam*, scilicet mortis. Quare ergo turpiter tractasti impie Pilate sine causa? scilicet ne Iudaei credant, quod ob favorem eum dimittam: qualis enim favor praestatur ei cui tot inferontur flagella? Vel ideo ut haec eius ludibria inimici libentissima viderent, et ulterios sanguinem uen sitirent; quasi dicat: Si reus esset mortis, ita condemnarem eum sicut flagellavi. Fortassis tamen aliqua levia fecit contra legem, propter quae flagellationem tantum promeruit, non autem mortem. Secundo ponitur Christi manifestatio, et hoc facte; unde dicit, *Exivit ergo Iesus portans spineam coronam, et purpureum vestimentum* etc. In illo habitu illum ostendit in quo a ministris illuditur, ut saltem quiescant dum ad eos exit, non clarus imperio, sed plenus opprobrio: *Ps. 68. Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam*. In quo instruimur, ut opprobria omnia propter uomen Iesu Christi parati simus sustinere: *Isa. 51. Nolite timere opprobria hominum, et blasphemiam eorum ne metuatis*. Tertio ponitur demonstrationis explicatio: et hoc per verba Pilati; unde dixit eis, *Ecce homo*, quasi despective loquendo, quod aliquis sic despectus vellet sibi usurpare regnom. Ecce de quali homine creditis haec, ut secundum hoc conveniat ei illud *Psalm. 21. Ego sum vermis, et non homo. Si ergo regi invidetis, iam parcite, quia deiectum videtis; fervet ignominia, frigescat invidia*, ut dicit Augustinus.

b Hic ponitur demonstrationis Christi effectus in Iudaeos, quia quantumcumque viderent eum deiectum, et desolatum, et flagellatum, eorum invidia non frigescit, sed ardescit potius et crescit; unde *cum vidissent eum*, adductum foras, *Pontifices et ministri clamabant: Crucifige, crucifige eum*. Ingeminant propter desiderii vehementiam. Nec sont contenti quacumque morte, sed turpissimam expetunt, scilicet crucis: *Sap. 2. Morte turpissima condemnemus eum*. Et dicit, *Cum vidissent eum*, quia ex aspectu eius, qui habebatur odio, magis commovetur, et inflammatur cor odientis contra eum: *Sap. 2. Gravis est nobis etiam ad videndum* etc.

c Hic ostendit Evangelista, quomodo Pilatus nititur liberare Christum, eius innocentiam allegandu. Ex quo orta est controversia, quia primo Pilatus allegat Christi innocentiam. Secunde Iudaei replicant culpam, ibi, *Nos legem habemus* etc. Quantum ad primum, *Dixit eis Pilatus: Accipite* etc. quasi dicat: Nolo esse iniquus iudex. *Ego non invenio in eo causam*, scilicet crucifigendi: *sup. 13. Venit princeps mundi huius, et in me non habet quicquam: Act. 4. Quem vos tradidistis, et negastis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti*. Sed Iudaei adhuc replicant Christi offensam; unde sequitur.

d Videntur intellexisse ex responsione Pilati, quod non erat motus contra Christum ex crimine affectati regni, ex quo credebant eius animum maxime commoveri, ut eum occideret; et ideo quasi hoc crimen non sufficeret ad eius mortem, credebant Pilatum per hoc quod dixerat, *Accipite eum vos* etc. petivisse, si haberent aliud crimen secundum legem de quo condemnatus esset, et de hoc condemnarent eum; et ideo dicunt, *Secundum legem debet mori*. Et primo proponont crimen Christi contra legem Iudaeorum. Secundo contra legem Romanorum, ibi, *Si hunc dimittis, non es amicus* etc. Circa primum duo facit. Primo ponitur Iudaeorum accusatio contra Christum. Secundo accusationis effectus in animo Pilati, ibi, *Cum ergo audisset* etc. Crimen quod imponebatur Christo, contra legem Iudaeorum erat, quia *Filium Dei se fecit*, ex quo reputabant eum reum mortis: *sup. 5. Propterea quaerebant eum Iudaei interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, aequalem se faciens Deo*: et *sup. 10.* dicit: *De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum*. Et ubique dicunt, Filium Dei se facit, quasi non sit. Sed hoc non est contra legem, ut probavit eis: *sup. 10.* per illud *Psal. 81. Ego dixi, dii estis*: si enim alii homines, qui sunt filii adoptivi absque blasphemia filios Dei se dicunt, quanto magis Christus, qui est Filius Dei per naturam? Sed quia non intelligebant aeternam generationem; ideo eum et falsum, et blasphemum reputabant, pro quorum quolibet quis reatum mortis incurrebat. Consequenter eum dicit.

e Ponit accusationis effectum in animo Pilati. Et primo effectum timoris; unde dicit, *Cum audisset hunc sermonem*, scilicet quod Filium Dei se faceret, *magis timuit*, cogitans ne verum esset, et perperam ageret, si inique procederet contra eum. Per quod datur intelligi, quod Gentiles, audita proditione Filii Dei, timuerunt: *Aba. 3. Domine audivi auditum tuum, et timui*. Secundo ponit effectum dubitationis et inquisitionis; unde sequitur, *Et ingressus in praetorium iterum* etc. Et primo ponitur Pilati inquisitio. Secundo taciturnitas Christi. Tertio

taciturnitatis reprehensio. Quantum ad primum dicit, *Et ingressus est in praetorium iterum Pilatus*, scilicet timore concussus, *et dixit ad Iesum*, quem secum reduxerat, *Unde es tu?* volens scire, utrum scilicet esset divinam habens originem, vel homo terrenam. Ad quod responderi potest, quod habetur *supra 8. Vos de deorsum estis, ego de superius sum. Iesus autem*, quia noluit, *responsum non dedit ei*, ut ostenderet, quod nolebat per sermones vincere, et excusationes componere, cum ad hoc venerit, ut pateretur simul: et per hoc dedit nobis exemplum patientiae, et impletur, quod dicitur *Isa. 55. Quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperuit os suum.* Et dicit, *Tamquam agnus*, ut non credatur, quod tacuerit sicut malo sibi conscius, qui de peccatis suis convinceebatur, sed sicut mansuetus, sicut qui pro peccatis alienis immolabatur. Consequenter cum dicit, *Dixit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimittere te?* ponitur quomodo Pilatus reprehendit eius taciturnitatem. Et primo facit hoc Pilatus per iactantiam suae potestatis. Secundo ponitur responsio Christi de potestate Pilati. Quia ergo Christus non dedit ei responsum, Pilatus hic reprehendens dicit, *Mihi non loqueris?* etc. In quo seipsum condemnavit: si enim in potestate sua totum positum erat, quare nullam causam inveniens eum non absolvit? *Matth. 22. Ex ore tuo te iudico serve nequam: 2. Mach. 7. Potestatem in homines habens, cum sis corruptibilis facis quod vis.* Et quia sic gloriatur de potestate sua, secundum illud *Psal. 48. In multitudine divitiarum suarum gloriatur;* ideo Dominus hoc infringit, dicens, *Respondit Iesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper.* Unde sicut dicit Augustinus: *Christus ubi tacet, sicut agnus tacet; ubi loquitur, docet sicut pastor.* Unde primo docet de suae potestatis origine. Secundo de sui criminis quantitate. Quantum ad primum dicit, *Non haberes potestatem* etc. quasi dicat, si aliquam videaris habere, hanc non habes a te, sed est tibi data desuper, idest a Deo, a quo est omnis potestas, *Rom. 14.* Et *Prov. 8. Per me reges regnant.* Et dicit, *Ullam*, idest quantulamcumque habes, quia limitatam habebat sub alia maiori, scilicet Caesaris: *Matth. 8. Ego sum sub potestate constitutus;* et ideo concludit, *Propterea qui tradidit me tibi*, scilicet Iudas, vel principes sacerdotum, *maius peccatum habet.* Et dicit, *Maius*, ut et illos qui tradiderunt, et ipsum Pilatum ostenderet obnoxios esse peccato; sed illos maiori qui ex se, et ex invidia eum tradiderunt; sed iste quod fecit, ex timore superioris potestatis fecit. Per hoc etiam confutatur error haereticorum dicentium omnia peccata esse paria, alioquin non dixisset Dominus, *Maius peccatum habet: Matth. 27. Vae autem homini illi per quem scandalum venit.* Effectus liberationis Christi ponitur cum dicit, *Et exinde quaerebat Pilatus dimittere eum.* Sed quia, ut dictum est a principio, nitebatur eum dimittere, convenientius dicitur, *Et exinde*, idest ex causa, ut non haberet peccatum. Vel supra tentabat eum dimittere, sed *exinde*, idest ex tunc omnino et constanti animo quaerebat eum dimittere.

LECTIO III.

Iudaei autem clamabant dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Caesaris.

b Omnis enim qui se Regem facit, contradicit Caesari.

c Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, et sedit pro tribunali, in loco, qui dicitur Lithostratos, hebraice autem Gabbatha.

d Erat autem parasceve Paschae, hora quasi sexta.

e Et dixit Iudaeis: Ecce Rex vester. Illi autem clamabant: Tolle tolle, crucifige eum.

f Dicit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam? Responderunt Pontifices: Non habemus regem nisi Caesarem.

g Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur.

h Susceperunt autem Iesum, et eduxerunt eum, et baiulans sibi crucem, exivit in eum, qui dicitur Calvariae locus, hebraice autem Golgotha. Ubi crucifixerunt eum, et cum eo alios duos hinc et hinc, medium autem Iesum.

LECTIO III.

Supra Iudaei posuerunt crimen Christi contra legem, quod quia Pilatus parvipendere videbatur, utpote legi non obnoxius, ideo adhuc imponunt ei crimen contra legem Romanorum, ut magis eum urgerent ad Christum occidendum. Et primo proponunt periculum Pilato imminens si Christum dimittat. Secundo rationem assignant, ibi, *Omnis qui se regem facit.* Dixit ergo, quod postquam Pilatus quaerebat dimittere Christum, *Iudaei clamabant dicentes: Si hunc dimittis*, qui se Regem facit, *non es amicus Caesaris*, idest amicitiam eius amittes: saepe namque contingit, quod homines de aliis ea existimant, quae ipsi patiuntur. Et quia de eis dicitur *supra 12.* quod dilexerunt magis gloriam hominum, quam Dei, ideo et de Pilato existimabant, quod amicitiam Caesaris praeponeret amicitiae iustitiae, quamvis contrarium sit faciendum: *Psal. 107. Bonum est sperare in Domino, quam in principibus.* Unde et Philosophus veritatem censet praehonorari amicitiis. Rationem autem periculi imminentis subdunt.

b Haec enim est terrenae potestatis natura, quod una sit impatiens consortii alterius: et ideo Caesar non patiebatur alium dominari: *Eccle. 7. Noli quaerere ab homine ducatum, neque a Rege cathedram honoris.*

c Hic agit Evangelista de condemnatione Christi. Circa quod tria tangit. Primo quidem locum. Secundo tempus, ibi, *Erat autem parasceve* etc. Tertio modum, ibi, *Et dixit Iudaeis.* Quantum ad primum primo ponit condemnationis motivum, dicens, *Cum audisset Pilatus hos sermones*: non enim sic potuit contemnere Caesarem auctorem potestatis suae, quem-

admodum legem gentis alienae; et ideo dixit, *Et adduxit foras Iesum*. Sed frustra propter eos movetur, quia non erat talis: non enim a purpura, non a diademate, non a sceptro, non a curru, non a militibus quos Christus haberet, credere poterat, quod regnum affectaret: ipse semper solus cum discipulis sedebat pauper in cibo, et habitatione: sed ut dicitur *Procer. 6. Fugit impius nemine persequente: Ps. 52. Trepidaverunt timore ubi non erat timor: Exo. 2. Tu ergo ne timeas eos, neque sermones eorum metuas, et vultus eorum ne formides.* Secundo ponit locum, dicens, *Et sedit pro tribunali.* Tribunal sedes est iudicis, sicut solium Regis, et cathedra magistri: *Proverb. 20. Rex qui sedet in solio iudicii, dissipat omne malum intuitu suo*; et ideo dicitur tribunal, quia apud Romanos tribuni causas particulares decernebant, dicti a tribus quibus praeponebantur. Et dicitur *pro tribunali*, idest ante tribunal: nam apud Graecos haec praepositio *pras* idem est, quod in Latino ante, vel in: et hoc tribunal erat in loco, qui dicitur Lithostratos, idest stratura lapidum: Lithos enim in Graeco idem est, quod lapis: nam locus ubi Pilatus pro tribunali sedebat, pavimentatus erat lapidibus diversis. Et idem locus hebraico dicitur Gabatha, idest collis sive sublimitas ex coacervatione lapidum.

d Tempus autem condemnationis describit dicens, *Erat autem parascere*, idest praeparatio Paschae, *hora quasi sexta.* Sciendum est autem, quod apud Iudaeos dies sabbati quantum ad aliquid solemnior erat qualibet alia festivitate, inquantum scilicet ob reverentiam illius diei non praeparabant ipso die sibi cibaria, sed in sexta feria praecedenti: unde sexta feria huius temporis ex hoc parasceve dicebatur; et hoc ortum habere ex hoc, quod *Exod. 16.* dicitur, quod in sabbato non colligerent manna, sed in sexta feria colligerent duplum, in quo nulli festivitati deferebant. Unde licet praesens sexta feria solemnis esset apud eos, tamen in ea pro sequenti die sabbati cibaria praeparabant. Sed addit, *Erat autem hora quasi sexta.* Contra quod est, quod dicitur *Marc. 15. Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum.* Sed constat, quod ante sedit pro tribunali, quam Christus fuerit crucifixus. Sed ad hoc duplex responsio, secundum Augustinum. Prima et melior est, quod Christus dupliciter fuit crucifixus. Primo linguis et vocibus Iudaeorum dicentium, *Crucifige crucifige eum.* Secundo manibus militum, qui eum crucifixerunt. Unde Iudaei, quia crucifixionem volebant imponere Gentilibus, Marcus qui Evangelium scripsit gentibus, ipsam imposuit Iudaeis, dicens quod tunc Christum crucifixerunt, quando Iudaei clamaverunt, *Crucifige crucifige eum*, quod fuit in hora tertia; Ioannes vero, qui sequitur ordinem temporis, dicit, *Erat quasi hora sexta:* nam quando Christus fuit in cruce, iam erat in fine horae quintae, et in principio horae sextae, in qua factae sunt tenebrae per tres horas, scilicet usque ad horam nonam. Unde quia hora sexta nondum inchoata erat, ideo dicit, *Quasi hora sexta.* Secunda responsio est, quia parasceve dicitur praeparatio Paschae; Pascha autem nostrum Christus est immolatus. Unde praeparatio parasceve est praeparatio immolationis Christi: cuius erat hora sexta, et non diei, quia principium huius praeparationis fuit hora noctis nona, quando Christo capto dicebant, *Reus est mortis.* Unde si tribus reliquis horis noctis addamus tres horas diei, quando Christus crucifixus fuit, manifestum est, quod sexta hora parasceve, idest praeparationis crucifixus fuit, licet hora diei esset tertia, ut dicit Marcus. Et certe congruit, quod in sexta hora crucifigeretur, quia per crucem reparavit hominem sexta die conditum, et sexta aetate. Modum autem et ordinem condemnationis describit, dicens.

e Ubi notandum, quod adhuc Pilatus volebat liberare eum, quamvis eum Caesaris timor urgeret. Et ideo primo ponitur Pilati conatus ad Christum liberandum. Secundo subditur eius consensus ad eum crucifigendum, ibi, *Tunc ergo tradidit* etc. Circa primum primo ponitur Pilati conatus. Secundo malitia Iudaeorum, ibi, *Illi autem clamabant.* Dicit ergo, quod postquam sedit pro tribunali, *Dixit Iudaeis*, quasi quadam indignatione: *Ecce Rex vester*; quasi dicat: Mirum est, quod hunc formidatis habere regem sic humiliatum, et abiectum: regnum non nisi divites, et fortes affectant; hic autem non est talis: quia, ut dicitur in *Ps. 87. Pauper sum ego, et in laboribus.* Sed haec nec Iudaeorum molliunt malitiam, innumerabili odio affecti, *Clamabant*, et abundantiam malitiae ingeminando, *Tolle tolle, crucifige eum*: simul etiam per hoc insinuantes, quod nec eum videre poterant: *Iob 21. Dixerunt Deo, recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus* etc. *Sap. 2. Gravis est etiam ad videndum.* Et ideo subditur, *morte turpissima* etc. quod idem est, quod crucifige eum.

f Hic ostenditur, quomodo Pilatus nititur eum liberare per Iudaeorum opprobrium. Et primo ponitur Pilati conatus dicentis, *Regem vestrum crucifigam*; quasi dicat, si non movemini ab eius humilitate, debet vos movere vestrum opprobrium, quod eum crucifigam qui regnum vestrum affectavit: quod valde ignominiosum est si ab extraneis fit. Secundo ponitur Iudaeorum pertinacia; unde dicit, *Responderunt Pontifices: Non habemus regem nisi Caesarem.* In quo seipsos servituti perpetuae submiserunt renuentes Christi dominium; et ideo usque in hodiernum diem alieni a Christo, effecti sunt servi Caesaris, et potestatis terrenae: *1. Reg. 8. Non te abiecerunt, sed me* etc. *Hier. 2. Dereliquerunt me fontem aquae vivae, et foderunt sibi cisternas, quae continere non valent aquas.* Consequenter ponitur consensus Pilati ad occidendum Christum; unde dicit.

g Tunc ergo, scilicet Iudaeis, quod sic subiecti erant potestati Romanorum, *tradidit eis*, et voluntati eorum, *illum, ut crucifigeretur.* Contra consilium *Exod. 23. Ne sequaris turbam ad faciendum malum: Iob 9. Terra data est in manus impii: Hier. 2. Dedi dilectam animam meam in manus inimicorum eius.*

h Hic agit Evangelista de crucifixione Christi. Et primo ponitur crucis ignominia. Secundo narrat crucifixionis consequentia, ibi, *Scripsit autem* etc. Ignominiam autem crucis describit quantum ad crucifi-

gentium conditionem, quantum ad ducendi modum, quantum ad locum, et quantum ad comitatum. Conditio quidem crucifigentium describitur, quia milites; unde dicit, *Susceperunt autem Iesum* etc. Milites quidem facto: nam sequitur, *Milites ergo cum crucifixissent eum;* Iudaei vero voto, quia ipsi fecerunt, et quicquid factum est, extorserunt. Per quod signatur, quod Iudaei amittere debebant utilitatem crucis Christi, et Gentiles eam consequi: *Matth. 21. Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus eius.* Modus autem ducendi ignominiosus fuit; unde dicit, *Et baiulans sibi crucem:* nam mors crucis ignominiosa erat: unde *Deut. 21.* dicitur: *Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Et ideo crucis lignum tanquam prophanum vitantes, et nec tangere volentes, crucem Iesu condemnato imponunt; unde dicit, *Et baiulans sibi crucem.* Sed contra *Matt. 20.* dicitur, quod *angariaverunt quendam Simonem venientem de villa, ut portaret crucem.* Responsio. Dicendum quod Christus eam portavit a principio, sed dum incederet, invenerunt illum ad votum. Nec hoc vacat a mysterio, quia ipse primus passionem crucis sustinuit, et postmodum alii, et maxime advenae Gentiles eum imitando: *1. Petr. 2. Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum: Matth. 16. Si quis vult venire post me, abneget se* etc. Sed hoc quod Christus crucem sibi portavit, etsi impiis et infidelibus sit grande ludibrium, fidelibus tamen et piis est grande mysterium: *1. Cor. 1. Verbum crucis pereuntibus quidem est stultitia, his autem qui salvi sunt, idest nobis, virtus Dei est.* Portat Christus crucem ut Rex sceptrum in signum gloriae quae est universale rerum omnium dominium: *Psal. 95. Dominus regnabit a ligno: Isa. 9. Et factus est principatus super humerum eius, et vocabitur admirabilis* etc. Portat eam ut victor trophaeum suae victoriae: *Col. 2. Expolians principatus, et potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.* Item ut doctor portat candelabrum in quo ponenda erat lucerna suae doctrinae, quia verbum crucis fidelibus est virtus Dei: *Luc. 9. Nemo accendit lucernam, et ponit eam sub modio* etc. Locus autem passionis ignominiosus quantum ad duo, et quia erat extra civitatem; unde dicit, *Exivit in eum qui dicitur calvariae locus,* extra scilicet moenia civitatis: *Heb. pen. Propter quod Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est:* et hoc propter duo. Primo ut ostenderet virtutem passionis suae non esse includendam intra terminos gentis iudaicae. Secundo ut ostendat, quod quicumque consequi volunt passionis fructum, exire debent e mundo, saltem affectu; unde ibidem statim subdit Apostolus: *Exeamus igitur ad eum extra castra.* Secundo quia erat infimus; unde dicit, *In eum qui dicitur Calvariae locus: Psal. 87. Aestimatus sum cum descendentibus* etc. Et quidem quidam secundum Chrysostomum dicunt, quod in illo loco qui Calvariae dicebatur, Adam mortuus fuit, et sepultus: unde calvariae dicebantur a calvaria primi hominis, ut sicut mors ibi regnavit, ita illic Christus trophaeum statueret. Sed ut Hieronymus dicit, favorabilis est huiusmodi interpretatio, et mulcens aures populi, non tamen vera, quia Adam sepultus est in Ebron: *Iosue 14. Adam maximus inter Enachim situs est.* Et ideo dicendum, quod ex Hierusalem foras portam locus erat in quo truncabantur capita damnatorum. Unde huius locus calvariae nomen sumpsit propter damnatorum seu collatorum decalvata capita, ibi iacentia. Comitatus autem et societas passionis ignominiam indicant, quia *cum eo alios duos crucifixerunt,* scilicet latrones, ut dicitur *Luc. 23.* Et dicit *hinc et hinc,* idest unum ad dexteram, et alium ad sinistram. *Medium autem Iesum.* Sed attende quod Christus etiam in passione medius stat, sed hoc quantum ad intentionem Iudaeorum factum est ei ad ignominiam, ut scilicet causa mortis eius similis iudicaretur causae mortis latronum: *Isa. 53. Et cum iniquis deputatus est.* Sed si ad mysterium attendatur, hoc ad claritatem Christi pertinet: nam per hoc ostenditur, quod Christus per passionem merebatur iudiciariam potestatem: *Iob 23. Causa tua quasi impii iudicata est, sed iudicium causamque recipies.* Medium autem tenere proprium est iudicis, unde et secundum Philosophum ire ad iudicem est ire ad medium. Et ideo medius ponitur, et unus a dextris, et alius a sinistris, quia in iudicio statuet quidem oves a dextris, haedos autem a sinistris. Unde latro a dextris qui credidit, liberatur, et alter a sinistris qui insultat, est condemnatus.

LECTIO IV.

Scripsit autem et titulum Pilatus, et posuit super crucem. Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum.

b Hunc ergo titulum multi Iudaeorum legerunt, quia prope civitatem erat locus, ubi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraice, Graece et Latine.

c Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudaeorum: Noli scribere Rex Iudaeorum, sed quia ipse dixit, Rex sum Iudaeorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.

d Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem.

e Et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum.

f Dixerunt ergo ad invicem, non scindamus eam, sed sortiamur de illa, cuius sit.

g Ut Scriptura impleretur, dicens: Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem; et milites quidem haec fecerunt.

h Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, et soror matris eius, Maria Cleophae, et Maria Magdalena.

i Cum vidisset ergo Iesus matrem, et discipulum stantem, quem diligebat, dixit matri suae: Mulier, ecce filius tuus.

k Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua.

l Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam.

LECTIO IV.

Postquam Evangelista egit de Christi crucifixione; hic agit de consequentibus ipsam. Et primo de his quae sequuntur crucifixionem quantum ad Pilatum. Secundo quantum ad milites, ibi, *Milites ergo* et caet. Tertio quantum ad amicos adstantes, ibi, *Stabant autem* etc. Ponuntur autem tria pertinentia ad Pilatum, scilicet tituli descriptio, tituli lectio, tituli conservatio. Quantum ad primum duo ponuntur. Primo inscriptio tituli; unde dicit, *Scripsit autem et titulum Pilatus, et posuit super crucem.* Et hoc satis convenienter, ut saltem per hoc vindicaret se de Iudaeis, ostendens ipsorum malitiam, dum in Regem suum insurrexerunt. Sed tamen convenit mysterio: quia sicut in triumphis in trophaeo titulus ponebatur victoriam ostendens per hoc quod homines memoriam sui celebrare volebant: *Gen. 2. Celebremus nomen nostrum antequam dividamur in universas terras;* ita titulum cruci inscribi disposuit, ut passio eius in memoria haberetur: *Thren. 3. Recordare paupertatis meae, et transgressionis meae, absynthii et fellis.* Secundo ponitur tenor tituli: *Erat autem scriptum, Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum:* quae quidem tria verba satis conveniunt ad crucis mysterium: nam hoc quod dicit *Iesus*, qui salvator interpretatur, convenit ad virtutem crucis per quam nobis facta est salus: *Matt. 1. Vocabis nomen eius Iesum: ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum.* Hoc vero quod dicit *Nazarenus*, quod interpretatur floridus, pertinet ad patientis innocentiam: *Can. 2. Ego flos campi* etc. *Isa. 11. Et flos de radice eius ascendet.* Hoc vero quod dicit, *Rex Iudaeorum*, pertinet ad potestatem et dominium, quod ex passione promeruit: *Phil. 2. Propter quod et Deus illum exaltavit: Hier. 23. Regnabit Dominus* etc. *Isa. 9. Super solium David, et super regnum eius.* Sed cum ipse sit per crucem non solum Rex Iudaeorum, sed etiam gentium; unde *in Psal. 2.* cum dixisset, *Ego autem constitutus sum Rex ab eo*, addit: *Postula a me et dabo* etc. Quare ergo scripsit, *Rex Iudaeorum* tantum? Responsio. Dicendum quod Gentiles intromissi sunt in pinguedino olivae, sicut oleaster *Rom. 11.* Et sicut oleaster particeps fit pinguedinis olivae, non autem oliva fit particeps amaritudinis oleastri: ita ipsi Gentiles (ad fidem conversi spiritualiter Iudaei, idest confitentes dicuntur effecti, non circumcisione carnis, sed spiritus. Et ideo per hoc quod dicitur, *Rex Iudaeorum*, intelliguntur etiam Gentiles conversi. Consequenter cum dicit.

b Agitur de tituli lectione. Et primo ponitur tituli lectio, quia, *hunc titulum multi legerunt Iudaeorum:* per quod signatur, quod plures salvantur per fidem, passionem Christi legendo quam eorum qui viderunt: *Infr. ult. Haec autem scripta sunt ut credatis.* Secundo ponitur legendi facultas: et haec est duplex. Una ex loci propinquitate, *quia prope civitatem erat locus ubi crucifixus est Iesus*, ad quem multi confluebant. Alia ex Scripturae multiplicitate, quia *erat scriptum Hebraice, Graece, et Latine*, ut nullus ignoraret. Et quia tres linguae prae caeteris eminebant, Hebraea quidem propter unius Dei cultum, Graeca propter sapientiam, Latina propter Romanorum potentiam. Unde hae tres gentes sibi dignitatem vindicant in cruce Christi, ut dicit Augustinus: in quo signatur, quod per crucem Christi subiugari debebant, et converti devoti et religiosi, qui signantur per hebraeam linguam: sapientes, qui per graecam: potentes, qui per latinam. Vel per hebraeam significabatur, quod Christus dominari debebat theologicae philosophiae, quae significatur per hebraeam, quia Iudaeis est tradita divinarum rerum cognitio. Per graecam vero philosophiae naturali et philosophicae, nam Graeci erga naturalium speculationem insudaverunt. Per latinam vero philosophiae practicae, quia apud Romanos maxime viguit scientia moralis, ut sic in captivitatem redigantur omnes intellectus in obsequium Christi, ut dicitur *2. Cor. 10.* Conservatio autem tituli ponitur cum dicitur.

c Et primo ponitur Iudaeorum conatus ad titulum destruendum; unde, *Dicebant Pilato Pontifices Iudaeorum: Noli scribere Rex Iudaeorum, sed quia ipse* etc. nam in hoc ostenditur Christi praeconium, et Iudaeorum opprobrium, quod ponitur Rex Iudaeorum, nam contumeliosum est Iudaeis, quod regem suum fecerunt crucifigi. Sed si poneretur, *quia dixit Rex sum Iudaeorum*, hoc redundasset in Christi improperium, et indicasset eius culpam, et hoc ipsi intendebant, ut scilicet crucifixo auferrent famam, qui iam vivo abstulerant vitam: *Ps. 68. Adversum me loquebantur* etc. Secundo ponitur Pilati constantia ad titulum conservandum, quia Pilatus volens eis ignominiam facere noluit mutare sententiam; unde sequitur, *Respondit Pilatus, quod scripsi scripsi:* quod non casu factum est, sed diu ante a Deo dispositum et prophetatum: nam quidam Psalmi *8.* sic intitulantur, *Ne disperdas David in tituli inscriptione*, qui quidem Psalmos *56.* maxime pertinet ad passionem. Sicut est, *Eripe me de inimicis meis*, et due praecedentes: *Miserere mei Deus, miserere mei*, et, *Si vere utique iustitiam loquimini.* Et ideo stulte clamabant Pontifices, quia sicut non potest corrumpi quod veritas dixit, ita non potest dolori quod Pilatus scripsit. Ideo non Pilatus, *quod scripsi, scripsi*, dixit, quia Dominus quod dixit, dixit, ut dicit Augustinus. Deinde cum dicit.

d Ponit consequentia ad crucifixionem quantum ad milites. Et primo ponit aliarum vestium partitionem. Secundo tunicae inconsutilis sortitionem, ibi, *Et tunicam.* Tertio inducit propheticam praenuntiationem, ibi, *Ut Scriptura* etc. Dicit ergo, *Milites* etc. Ex quo duo colligere possumus, scilicet mortis Christi abiectionem, per hoc quod denudaverunt eum, quod abiectis personis tantum fieri consuevit. Secundo militum rapacitatem, quia *acceperunt vestimenta, et fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem:* hoc enim genus hominum rapacissimum est. Ideo Ioannes Baptista dixit eis: *Neminem concutiatis, et contenti estote stipendiis vestris, Luc. 3.* et *Iob 24. Nudos dimittunt homines vestimenta tollentes.* Quantum ad secundum dicit.

e Et primo ponitur tunicae descriptio. Secundo eius sortitio, ibi, *Et dixerunt* etc. Dicit ergo, *Et tunicam*, scilicet acceperunt simul cum illis. *Erat autem tunica inconsutilis desuper contexta per totum.* Dicit autem, quod erat inconsutilis, ut ostendat ratio-

nem indivisibilis. Ex quo, ut quidam dicunt, pretiositas tunicae potest convinci; Chrysostomus vero e contrario dicit, quod hoc dicens Evangelista, occulte vestis vilitatem insinuat: nam in Palaestina est quoddam genus vestium propter pauperes ex multis pannis contextum quasi unus pannus super alium: *2. Cor. 8. Scimus enim gratiam Domini nostri Iesu Christi, quia cum dives esset in omnibus, propter nos egenus factus est.* Mystice autem potest referri ad corpus Christi mysticum: et sic vestimenta dividuntur in quatuor partes, quia Ecclesia per quatuor partes mundi diffusa est: *Isa. 49. Vivo ego, dicit Dominus: quia his omnibus velut ornamento vestieris, et circundabis tibi eos quasi sponsa.* Tunica inconsutilis, quae non dividitur, significat charitatem, quia aliae virtutes non sunt secundum se unitae, sed per aliud uniuntur, inquantum omnes conveniunt in fine ultimo, cui coniungitur sola charitas: nam et fides finem ultimum demonstrat, spes in ipsum tendere facit, tamen sola charitas coniungit: *Coloss. 3. Super omnia autem charitatem habentes, quae est vinculum perfectionis:* quae dicitur esse desuper contexta, quod charitas est super omnes alias virtutes: *1. Cor. 13. Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro: Ephes. 3. Scire etiam supereminentem charitatem scientiae Christi* etc. Vel quia charitas non est nobis a nobismetipsis, sed a Spiritu sancto: *Rom. 5. Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris.* Potest etiam hoc referri ad corpus Christi verum: et sic est desuper contexta, quia formatum est corpus Christi virtute superiori, scilicet Spiritus sancti: *Matth. 1. Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est.* Sortitio tunicae ponitur cum dicit.

f Est enim quaedam sors divinatoria: et haec, quia necessitatem non habet, est illicita. Est et alia divisoria; et haec in rebus mundanis est licita, sed non in spiritualibus, ut scilicet quae homines arbitrio suo dividere non valent, committunt arbitrio et consilio divino: *Prov. 16. Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur.* Et *eiu. 18. Contradictiones comprimit sors, et inter potentes quoque diiudicat.* Sed contra videtur quod *Matth. 27.* dicitur, quod miserunt sortes super vestimenta sua. Responsio. Dicendum, quod Matthaeus non dicit, quod super omnes mitterent sortes, sed dum dividerent alias, miserunt sortem super tunicam. Praeterea Marcus adhuc magis urget 15 dicens, *Sortes miserunt quis quid tolleret.* Ergo super omnes portiones. Responsio. Dicendum secundum Augustinum, quod sic intelligenda sunt verba Marci, et exponenda Miserunt sortes super eis, idest super aliquo eorum quis quid, idest quis eorum tolleret tunicam. Consequenter ponit Scripturae vaticinium cum dicit.

g Et primo ponitur prophetica praenuntiatio, in quo notatur Prophetae diligentia, dum etiam ventura quaedam accidentia quae super Christum fienda erant, praenuntiavit. Patet etiam quod non casu praedicta contigerunt; et ideo dixit, *Ut Scriptura impleatur*, consecutive scilicet quae dixit in *Ps. 21. Partiti sunt vestimenta mea.* Non dicit vestem, quia plures erant. *Et super vestem meam*, idest super tunicam, *miserunt sortem.* Secundo ponitur prophetiae adimpletio, quia *milites quidem haec fecerunt.* Per quod datur intelligi, quod Scriptura divina etiam in minimo impletur: *Matth. 5. Iota unum aut unus apex* etc. *Luc. ult. Oportet impleri omnia quae scripta sunt in lege, et prophetis, et Psalmis de me.* Deinde cum dicit.

h Ponitur consequens tertium quantum ad amicos. Et primo ponitur adstantium mulierum praesentia. Secundo Christi de matre solicita diligentia, ibi, *Cum ergo vidisset* etc. Tertio prompta discipuli obedientia, ibi, *Et ex illa hora* etc. Mulieres autem adstantes iuxta crucem describuntur tres, idest mater eius, et soror matris eius Maria Cleophae, et Maria Magdalena. Sed notandum, quod cum alii Evangelistae mentionem faciant de multis mulieribus Christo adstantibus, nullus facit mentionem de beata Virgine, excepto Ioanne. Unde ex utrorumque narratione duplex incurrit dubitatio. Prima, quia Matthaeus et Marcus dicunt quod mulieres stabant a longe; Ioannes vero, quod iuxta crucem. Ad hoc dici posset, quod aliae erant mulieres quas commemorant Matthaeus et Marcus, et aliae quas commemorat Ioannes. Sed huic repugnat, quod Maria Magdalena connumeratur inter mulieres, quas Matthaeus et Marcus commemorant, et etiam Ioannes. Et ideo dicendum quod eaedem mulieres intelligendae sunt istae et illae: nec est in hoc contradictio: nam iuxta et longe relative dicuntur, et nihil prohibet aliquod quodammodo dici longe, et quodammodo dici iuxta: Iuxta quidem fuisse dicit, quia in conspectu eius erant; sed longe, quia inter ipsum et mulieres erant intermedii. Vel potest dici quod a principio crucifixionis stabant iuxta eum, ita quod eis loqui poterat, sed postmodum superveniente multitudine irridentium secedentes longe steterunt. Unde Ioannes narrat quod primo fuit, alii quod postea. Secunda quaestio est, quia Ioannes commemorat Mariam Cleophae, sed Matthaeus loco eius Mariam Iacobi, quae dicebatur Alphaei. Sed ad hoc dicendum est, quod eadem est Maria Cleophae, quam nominat Ioannes, cum ea Alphaei quam nominat Matthaeus: habuit enim duos viros, scilicet Alphaeum et Cleopham. Vel potest dici quod Cleophas fuit pater eius. Quod autem et mulieres stabant iuxta crucem, et discipuli eo relicto fugerant, mulierum commendat devotam constantiam: *Iob 19. Pelli meae consumptis carnibus*, quasi scilicet discipuli qui per carnem significantur, recesserant, et mulieres, quae per pellem intelliguntur, adhaeserunt. Consequenter ponitur solicitudo eius ad matrem, ibi.

i Et primo ponitur solicitudo quantum ad curam discipuli, quam matri imposuit. Secundo quantum ad curam matris, quam discipulo commisit, ibi, *Deinde dicit discipulo* etc. Quantum ad primum dicit, *Cum vidisset ergo Iesus* etc. quasi dicat, Usque modo curam tui habui, et memor tui tibi istum derelinquo: in quo dignitas Ioannis ostenditur. Sed attende, quod *supra 2.* quando mater dixit, *Vinum non habent* etc. dicit, *Nondum venit hora mea*, scilicet passionis qua patiar secundum illud quod a te suscepi; cum autem venerit hora illa, tunc recognoscam. Unde et modo eam recognoscit matrem. Facere autem miracula non convenit mihi, secundum quod a te suscepi, sed secundum quod habeo a Pa-

tre paternam generationem, scilicet secundum quod sum Deus. Et nota secundum Augustinum, quod Christus in cruce pendens se habuit sicut magister in cathedra. Unde et docet nos parentibus existentibus in necessitate subvenire, et de eis curam habere, ut dicitur *Exod. 20. Honora patrem tuum et matrem tuam.* Et *1. Tim. 5. Si quis suorum, et maxime domesticorum curam non habet, non habet fidem. et est infideli deterior.* Sed contra est quod dicitur *Luc. 14. Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, uxorem, et filios, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus.* Responsio. Dicendum, quod sicut Dominus praecipit parentes odiri, sic et animam nostram, in qua praecipit naturam diligere, et odiri iniquitatem, et quod avertit a Deo. Et sicut parentes sustentare debemus, diligere et revereri quantum ad naturam, sed odire quantum ad vitia, et ad id quod nos avertunt a Deo. Quantum ad secundum dicit discipulo.

k Ut scilicet, iste tantum serviret ut filius matri: ista illum diligeret ut filium mater. Consequenter cum dicit.

l Ponitur discipuli obedientia. Et secundum Bedam oportet dici, *In suam:* et sic est sensus. *Accepit eam*, scilicet matrem Iesu, *discipulus*, scilicet Ioannes, *in suam*, matrem videlicet. Sed secundum Augustinum etiam ut habetur in graeco, debet dici in sua: non quidem praedia, quia de illis erat qui dixerant, *Ecce nos reliquimus omnia:* nam *Matth. 4.* dicitur, quod Iacobus et Ioannes relictis omnibus secuti sunt Iesum; sed, *In sua*, scilicet officia, quibus ei diligenter et reverenter obsequebatur.

LECTIO V.

Postea sciens Iesus, quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit: Sitio. Vas autem erat positum aceto plenum. Illi ergo spongiam plenam aceto hyssopo circumponentes, obtulerunt ori eius.

b Cum ergo accepisset Iesus acetum dixit: Consummatum est.

c Et inclinato capite, tradidit spiritum.

d Iudaei ergo quoniam Parasceve erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato: erat enim magnus dies ille sabbati, rogaverunt Pilatum, ut frangerentur eorum crura, et tollerentur. Venerunt ergo milites, et primi quidem fregerunt crura, et alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem cum venissent, ut viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura; sed unus militum lancea latus eius aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua.

e Et qui vidit, testimonium perhibuit, et verum est testimonium eius, et ille scit, quia vera dicit, ut et vos credatis.

f Facta sunt enim haec ut Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo; et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.

LECTIO V.

Postquam egit de crucifixione et consequentibus eam; hic narrat venerandam Christi mortem. Et primo ponit moriendi opportunitatem. Secundo describit mortem, ibi, *Et inclinato capite* etc. Tertio exprimit mortui vulnerationem, ibi, *Iudaei ergo* etc. Opportunitas autem moriendi ostendit in hoc, quod iam, *Omnia consummata sunt*. Unde circa consummationem primo praemittitur scientia Christi de ipsa consummatione. Secundo consummatur id, quod consummandum restabat, ibi, *Cum ergo accepisset* etc. Dicit ergo quantum ad primum, *Postea*, idest post omnia quae praemissa sunt, *sciens Iesus, quia consummata sunt omnia*, quae Prophetae et lex praedixerant, *de eo: Luc. ult. Oportet impleri omnia quae scripta sunt* etc. *Psal. 118. Omnis consummationis vidi finem.* Sed quia adhuc aliud in Scriptura praedicta consummandum erat; ideo subdit, *Ut consummaretur Scriptura, dixit: Sitio.* Et primo ponitur verbum Christi quod protulit. Secundo opportunitas implendi quod petiit. Tertio administratio eius, quod noluit. Dicit ergo, *Ut consummaretur Scriptura.* Ubi sciendum est, quod ly *ut* non ponitur causative, sed consecutive: non enim ideo periit, *Ut Scriptura*, veteris Testamenti, *consummaretur;* sed ideo sunt dicta, quia consummanda erant per Christum. Si enim dicamus, quod Christus ideo hoc fecit, quia Scripturae hoc praedixerunt, sequeretur quod novum Testamentum esset propter vetus, et eius impletionem, cum tamen sit e converso. Sic ergo ideo praedicta sunt, quia implenda erant per Christum. Per hoc vero quod dicit, *Sitio*, ostendit mortem suam esse veram, non phantasticam. Item ostenditur eius ardens desiderium de salute generis humani: *1. Tim. 2. Vult omnes homines salvos fieri: Luc. 10. Venit filius hominis quaerere, et salvum facere quod perierat.* Vehemens desiderium consuevimus exprimere per sitim: *Psal. 41. Sitivit anima mea ad Deum vivum.* Opportunitas implendi quod petiit, ostenditur ex hoc quod, *Vas positum erat aceto plenum* etc. Per hoc igitur vas Iudaeorum Synagoga significatur, quae a vino patriarcharum, et prophetarum degeneraverat in acetum, idest in malitiam, et crudelitatem Pontificum. Ministratio autem ponitur, quia, *Illi spongiam plenam aceto obtulerunt ori eius.* Ex quo oritur quaestio literalis, quomodo scilicet obtulerunt spongiam ori Christi in altum pendentis. Sed hoc solvitur *Matth. 27.* quia imposuerunt eam arundini. Vel secundum quosdam imposuerunt hyssopo quae magna erat unde et a Matthaeo arundo vocatur. Mystice autem per haec tria signantur tria mala quae in Iudaeis erant, scilicet invidia per acetum, dolositas per spongiae concavitatem, malitia per amaritudinem hyssopi. Vel hyssopus significat humilitatem Christi, quae est herba mundans pectus, quod praecipue per humilitatem mundatur: *Psal. 50. Asperges me Domine hyssopo, et mundabor* etc. Finalis consummatio ponitur cum dicit.

b Quod potest referri ad consummationem mortis: *Heb. 2. Decebat in gloriam auctorem salutis eorum per passionem consummari.* Item ad consum-

mationem sanctificationis, quae est per passionem et crucem eius: *Heb. 10. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.* Vel ad consummationem Scripturarum: *Luc. 18. Consummabuntur omnia quae scripta sunt per prophetas de filio hominis.* Consequenter cum dicit.

c Describit Evangelista mortem Christi. Et primo ponitur causa mortis, quia, *Inclinato capite:* non enim est intelligendum quia tradidit spiritum, ideo inclinavit caput, sed e converso: nam inclinatio capitis obedientiam designat, pro qua mortem sustinuit: *Phil. 2. Factus est obediens usque ad mortem.* Secundo ponitur morientis potestas, quia tradidit spiritum, scilicet propria potestate: *supra 10. Nemo tollit a me animam meam; sed ego pono eam a meipso:* nam, ut Augustinus dicit, *nullus sic habet in potestate dormire cum velit, sicut Christus mori cum voluit.* Sed attendendum, quod ex hoc quod tradidit spiritum, aliqui dicunt in homine esse duas animas, scilicet intellectualem, quam vocant spiritum, et aliam animalem, puta vegetativam et sensitivam, quae corpus animat, et praecipue anima dicitur. Unde dicunt, quod Christus tradidit solum animam intellectualem. Sed hoc est falsum, tum quia duas esse animas in homine inter errores computatur *in libro de Eccl. dogm.* tum quia si tradidisset spiritum, remanente adhuc anima, non fuisset mortuus. Quia ergo nihil est aliud spiritus in homine, quam anima, dicendum, quod tradidit spiritum, idest animam. Per quod etiam excluditur error quorundam dicentium animas hominum mortuorum non ire statim post mortem ad paradisum, vel infernum, seu purgatorium, sed in tumulis usque ad diem iudicii remanere: nam Dominus statim tradidit spiritum Patri. Per quod datur intelligi, quod *iustorum animae in manu Dei sunt, Sap. 3.*

d Hic ponitur vulneratio corporis Christi. Et primo ponitur narratio vulnerationis. Secundo narrationis certitudo, ibi, *Et qui vidit* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur conatus Iudaeorum, et intentio. Secundo impletio conatus quantum ad patrem. Tertio quomodo hoc impletur in Christo. Dicitur ergo quantum ad primum, quod, *Iudaei quoniam Parasceve erat* etc. Sciendum est enim quod sicut habetur *Deut. 21.* praeceptum est in lege, quod cadavera suspensorum propter delicta non dimitterentur suspensa usque mane, ne pollueretur terra, et etiam ad delendam ignominiam eorum qui suspendebantur: nam huius mors turpissima reputabatur: unde dicitur *ibid. Maledictus omnis qui pendet in ligno*, scilicet maledictione poenae. Licet autem huius poenae infligendae iam non esset in Iudaeorum potestate, tamen quod in eis erat, facere nitebantur. Et ideo quia parasceve erat, ut corpus Christi, et etiam aliorum, non remanerent in cruce in die sabbati, qui valde solemnis erat et propter ipsum sabbatum et festum azymorum, *Rogaverunt Pilatum* etc. Hi quidem in parvis diligentes sunt ad servandam legem, sed in magnis contempserunt: *Matt. 23. Excolantes culicem, camelum autem glutientes.* Quomodo autem hoc in parte impleatur, subdit, *Venerunt ergo milites, et primi quidem*, scilicet latronis, *fregerunt crura*, ad quem primo venerunt, *et alterius qui crucifixus est cum eo*, scilicet Iesu: in quo eorum crudelitas ostenditur: *Mich. 3. Carnem populi mei comederunt.* Sed quid est quod subdit, *Ad Iesum autem cum venissent* etc. Nonne in medio crucifixus erat etc. Responsio. Dicendum, quod duorum militum singulum latronem confringendum venerunt, quibus confractis unus ab uno, et alius ab alio, ad Iesum venerunt. Unde inde signatur occasio vulnerandi, quia cum vidissent eum iam mortuum, *Non fregerunt eius crura, sed* ut certificarentur de morte, *Unus militum lancea latus eius aperuit.* Et signanter dicit, *Aperuit*, non vulneravit: quia per hoc latus aperitur nobis ostium vitae aeternae: *Apoc. 4. Post hoc vidi ostium apertum.* Hoc est ostium in latere arcae, per quod intrant animalia diluvio non peritura, *Gen. 7.* Sed hoc ostium est causa salutis; unde, *Continuo exivit sanguis et aqua.* Quod est valde miraculosum, ut de corpore mortui, in quo est congelatus sanguis, sanguis exeat. Sed si quis dicat, quod hoc contingit propter calorem aliquem qui adhuc in corpore remanserat. Fluxus autem aquae inficiari non potest, quin miraculosus existat, cum aqua exiens purissima fuerit: quod quidem factum est, ut Christus ostenderet id quod erat, scilicet verus homo. In homine enim est duplex compositio: una, scilicet ex elementis, alia ex humoribus. Unum elementorum est aqua; inter humores autem praecipuus est sanguis. Item hoc factum est ad ostendendum, quod per passionem Christi plenam ablutionem consequimur, a peccatis scilicet, et maculis. A peccatis quidem per sanguinem, qui est pretium nostrae redemptionis: *1. Petr. 1. Non corruptibilibus auro et argento redempti estis de vana vestra conversatione, sed pretioso sanguine quasi Agni incontaminati et immaculati Christi.* A maculis vero per aquam, quae est lavacrum nostrae regenerationis: *Ezec. 36. Effundam super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris: Zach. 3. Erit fons patens domui David, et habitatoribus Hierusalem in ablutionem peccatoris et menstruatae.* Et ideo haec duo specialiter pertinent ad duo sacramenta: aqua ad sacramentum baptismi, ad Eucharistiam sanguis. Vel utrumque pertinet ad Eucharistiam, quia in sacramento Eucharistiae miscetur aqua cum vino, quamvis aqua non sit de substantia sacramenti. Competit etiam hoc figurae: quia sicut de latere Christi dormientis in cruce fluxit sanguis et aqua, quibus consecratur Ecclesia, ita de latere Adae dormientis formata est mulier, quae ipsam Ecclesiam praefigurabat.

e Hic ponitur certitudo narrationis. Et primo ex apostolico testimonio. Secundo ex Scripturae vaticinio, ibi, *Facta sunt* etc. Circa primum tria facit. Primo describit testis idoneitatem, quia, *qui vidit, testimonium perhibuit*, hoc est ipse Ioannes: *1. Io. 1. Quod vidimus et audivimus* etc. Secundo adstruit testimonii veritatem, quia *verum est testimonium eius: Rom. 9. Veritatem dico, non mentior: sup. 8. Cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.* Tertio exposcit fidem, *Et ille scit, quia vera dicit, ut et vos credatis: infra 20. Haec autem scripta sunt ut credatis* etc. Et non solum ex testimonio apostolico certificatur, sed additur vaticinium Scripturae; unde dicit.

f Ut ly *ut* accipiatur consecutive, sicut iam dictum est supra. Et ponit duas auctoritates veteris Testamenti. Unam quae refertur ad hoc quod dicit, *Non fregerunt eius crura* etc. et habetur *Exo. 12. Os non comminuetis ex eo*, scilicet agno pascali qui praefigurabat Christum: quia, ut dicitur *1. Cor. 5. Pascha nostrum immolatus est Christus*. Ideo a Deo ordinatum est, ut non comminuerentur ossa agni paschalis, ut daretur intelligi quod fortitudo veri agni et incontaminati Iesu Christi nullo modo erat commovenda per passionem. Unde Iudaei putabant per passionem virtutem doctrinae Christi destruere, sed potius corroborata est: *1. Cor. 1. Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est, sed nobis virtus Dei est*. Ideo *supra 8.* dicit: *Cum exaltaveritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum*. Secunda auctoritas refertur ad hoc quod dicit, *Lancea latus eius aperuit*, et habetur *Zach. 12. Videbunt in quem transfixerunt*. Ubi nostra litera habet, *Aspicient ad me quem confixerunt*. Unde si nos coniungimus verbum prophetae, manifestum est, quod Christus crucifixus est Deus, nam quod Propheta dicit in persona Dei, Evangelista attribuit Christo. *Videbunt*, inquit, ad iudicium venientem, *Apoc. 1.* Vel aspicient conversi per fidem etc

LECTIO VI.

Post haec autem rogavit Pilatum Ioseph ab Arimathaea, eo quod esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudaeorum, ut tolleret corpus Iesu, et permisit Pilatus.

b Venit ergo, et tulit corpus Iesu: Venit autem et Nicodemus qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhae et aloes, quasi libras centum.

c Acceperunt autem corpus Iesu, et ligaverunt eum linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudaeis sepelire.

d Erat autem in loco ubi crucifixus est hortus, et in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat.

e Ibi ergo propter Parasceven Iudaeorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

LECTIO VI.

Postquam Evangelista egit de crucifixione et morte; hic agit de sepultura Christi. Et primo ponitur facultas de licentia sepeliendi. Secundo studium corporis procurandi, ibi, *Venit ergo* etc. Tertio ponitur locus sepulturae, ibi, *Erat autem in* etc. Quarto ponitur ipsa sepultura, ibi, *Ibi ergo* etc. Dicit ergo, *Post haec*, scilicet passionem et mortem, *rogavit Pilatum Ioseph ab Arimathaea*, quod idem est, quod ramatha, ut habetur *1. Reg. 1. eo quod esset discipulus Iesu*, non de duodecim, sed de multis aliis credentibus: quia omnes credentes a principio discipuli vocabantur. *Erat autem occultus propter metum Iudaeorum*, sicut et multi alii, sed ante passionem: *supra 12. Verumtamen ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter Pharisaeos non confitebantur ut de synagoga non eiicerentur*. Unde patet, quod ubi discipuli amiserunt fiduciam post passionem latentes, hic assumpsit fiduciam publice obsequendo. Hic, inquam, *rogavit Pilatum, ut tolleret corpus Iesu*, de cruce scilicet, et sepeliret, quia secundum leges humanas corpora damnatorum non debebant sine licentia sepeliri. *Et permisit Pilatus*, quia Ioseph nobilis erat et sibi familiaris. Unde *Marc. penult.* dicitur quod erat decurio. Quantum ad secundum dicit.

b Ubi agitur de studio corporis procurandi. Et primo ponitur materia corporis procurandi. Secundo ponitur ipsa procuratio, ibi, *Acceperunt* et caet. Materia corporis procurandi fuit mixtura myrrhae et aloes quam Nicodemus in magna quantitate procuravit. Et ideo de duobus mentionem facit. Primo de Ioseph, qui tulit corpus. Secundo de Nicodemo, qui tulit aromata. Hic autem Nicodemus fuit qui venit ad Iesum nocte, scilicet ante passionem, ut habetur *supra 3.* Et hoc ideo commemorat, quia de Ioseph dixerat, quod occultus erat propter metum Iudaeorum, ut ostendat, quod etiam hic qui occultus erat discipulus, nunc factus est publicus, sed nondum habens veram fidem de resurrectione, quia attulit myrrham et aloes quasi corpus eius muniri a corruptione indigeret, de quo Scriptura dicit, *Non dabis sanctum tuum videre corruptionem*. Mystice autem datur per hoc intelligi, quod Christum crucifixum debemus in corde nostro recondere cum amaritudine poenitentiae et compunctionis: *Cant. 5. Manus meae distillaverunt myrrham*. Habita ergo praeparationis materia ponitur ipsa praeparatio; unde dicit.

c Ubi oritur dubitatio, quod Ioannes dicit, quod ligaverunt illud linteis, cum *Matth. 27.* dicatur, quod involverunt illud sindone. Respondeo. Dicendum secundum Augustinum, quod Matthaeus dicit unam sindonem tantum, quia non facit mentionem nisi de Ioseph: et hic unam portavit. Sed quia solus Ioannes mentionem facit de Nicodemo, ideo dicit, *linteis*, quia Nicodemus aliam portavit. Vel dicendum, quod linteum dicimus omnem pannum de lino factum. Corpus autem Christi involutum fuit fasciis, sicut etiam de Lazaro legitur, quia sic erat Iudaeis mos sepelire. Erat etiam positum sudarium ad caput; et ideo omnia complectens Ioannes dicit *linteis*. Per hoc vero, quod aromatibus cum condiunt, admonemur in huius pietatis officiis morem cuiuslibet Gentis esse servandum. Locus sepulturae designatur consequenter cum dicit.

d Ubi notandum, quod Christus in horto captus, et in horto passus, et in horto sepultus fuit, ad designandum, quod per suae passionis virtutem liberamur a peccato, quod Adam in horto deliciarum commisit, et quod per eum Ecclesia consecratur, quae est sicut hortus conclusus: et in hoc horto erat monumentum novum. Est autem duplex ratio, quare in sepulcro novo voluit sepeliri. Una litoralis, ne alia corpora quae ibi fuissent, resurrexisse crederentur, et non Christus. Vel omnia aequali virtute. Alia ratio est, quia qui est de Virgine intacta natus, congrue fuit in sepulcro novo sepultus, ut sicut in utero Mariae nemo ante eum, nemo post eum fuit, ita et in hoc monumento. Similiter ut daretur intelligi, quod

reconditur per fidem in animo innovato : *Eph. 3. Habitare etiam Christum per fidem in cordibus nostris.* Consequenter cum dicit.

c Ponitur sepultura. *Ibi ergo*, idest in monumento novo, *propter parasceven Iudaeorum*, quia iam vespere appropinquabant quando propter sabbatum nihil operari licebat : nam circa horam nonam expiravit, et propter procurationem sepulturae, et rerum quae necessaria erant fere dies usque ad vesperam decursus erat, *et quia monumentum erat iuxta locum*, ubi erat crucifixus, *posuerunt ibi Iesum* etc.

CAPUT VIGESIMUM

LECTIO PRIMA.

Una autem sabbati Maria Magdalena venit mane cum adhuc tenebrae essent ad monumentum, et vidit lapidem sublatum a monumento.

b Cucurrit ergo, et venit ad Simonem Petrum, et ad alium discipulum quem amabat Iesus, et dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum.

c Exiit ergo Petrus, et ille alius discipulus, et venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul, et ille alius discipulus praecucurrit citius Petro, et venit primus ad monumentum. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introivit.

d Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monumentum, et vidit linteamina posita, et sudarium quod fuerat super caput eius non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum.

e Tunc ergo introivit et ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum.

f Et vidit, et credidit: nondum enim sciebant Scripturam, quia oporteret eum a mortuis resurgere.

LECTIO PRIMA.

Enarratis mysteriis passionis Christi; hic Evangelista manifestat eius resurrectionem. Et primo manifestat quando resurrectio Christi manifestata est mulieribus. Secundo quando manifestata est discipulis, ibi, *Cum ergo sero* etc. Manifestata est resurrectio Christi mulieribus quodam ordine. Primo quantum ad monumenti apertionem. Secundo quantum ad angeli apparitionem, ibi, *Abierunt ergo iterum* etc. Tertio quantum ad Christi visionem, ibi, *Haec cum dixisset, conversa* etc. Circa primum primo ponitur mulieris visio. Secundo rei visae denuntiatio, ibi, *Cucurrit ergo* etc. Tertio rei denuntiatae inquisitio, ibi, *Exiit ergo Petrus* etc. Circa primum quatuor consideranda occurrunt. Primo scilicet visionis tempus, quia, *Una sabbati*, scilicet prima feria : nam apud Iudaeos dies sabbati solemnior habebatur, et ideo ab eo omnis alius dies denominabatur : unde dicebant prima sabbati, secunda sabbati etc. Unde et Matthaeus 28. dicit prima sabbati. Sed Ioannes dicit *una sabbati* propter mysterium, quia in hac die in qua resurrectio facta est, inchoavit quasi quaedam nova creatura : *Psal. 103. Emitte spiritum tuum* etc. *Gal. 6. In Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed nova creatura.* Moyses autem in principio Genesis de prima die non dicit, factus est dies primus, sed dies unus; ideo Evangelista ad ipsam renovationem insinuandam utitur verbo Moysi. Item quia in hac die inchoatur dies aeternitatis, quae est una, non habens interpolationem noctis, quia sol qui eam facit, non occidit : *Apoc. 21. Civitas illa non eget Sole, neque Luna ut luceant in ea : nam claritas Dei illuminabit illam, et lucerna eius est Agnus: Zach. ult. Erit dies una quae nota est Domino, non dies, neque nox, et in tempore vesperi erit lux.* Secundo ponitur persona videns, quia *Maria Magdalena venit* etc. Sed hic est dubium, quia in *Marco* dicitur Maria Magdalena et Iacobi et Salome, et *Matth. ult.* connumeratur etiam alia Maria. Responsio. Dicendum secundum Augustinum, quod Maria Magdalena ferventior, et devotior erat ad Christum aliis mulieribus; unde *Luc. 7.* dicitur: *Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum*: et ideo eam Evangelista specialius nominat. Et inde est quod prius ei apparuit Dominus, *Marc. ult. Sap. 6. Praeoccupat eos qui se concupiscunt, ut illis se prior ostendat.* Tertio ponitur hora seu qualitas temporis, quia *mane cum adhuc tenebrae essent*: *Luc. 23.* dicitur, quod mulieres quae cum Iesu venerunt de Galilaea, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus Iesu, et revertentes paraverunt aromata et unguenta, et sabbato quidem siluerunt secundum mandatum; et ideo statim transacto sabbato ante lucem primae sabbati venit ad monumentum, nam nimius ardor amoris eam sollicitabat : *Cant. 8. Lampades eius lampades ignis atque flammarum*, scilicet charitatis. Sed hic est quaestio literalis, quia ut dicitur *Matth. ult. Valde mane orto iam Sole.* Quid igitur dicit Evangelista, *Cum adhuc tenebrae essent.* Responsio. Dicendum, quod hoc quod dicit Marcus, intelligitur de aurora: unde orto iam Sole, non quod supra terram appareret, sed appropinquaret ad nostras regiones. Quarto quid videt, quia *vidit revolutum lapidem*, quod erat signum, vel quod aliquis Christum abstulerit, vel quod resurrexerit. Et sicut dicitur *Marc. ult. Angelus Domini descendit de coelo*, quod non est intelligendum, quod ante lapis esset revolutus, quam Christus resurgeret, sed post: nam Christus exivit de clauso utero virginis nondum gloriosum corpus habens. Non est mirum si cum corpore glorioso exivit de sepulcro : nam lapis est revolutus, ut videntes ibi Christum non esse, facilius crederent eius resurrectionem. Consequenter cum dicit.

b Ponitur rei visae denuntiatio : ex nimio enim amore non distulit nuntiare discipulis, quod vidit, sed *currit, et venit ad Simonem Petrum, et alium discipulum quem diligebat Iesus : 4. Reg. 7. Haec dies boni nuncii est, si tacuimus, et noluerimus nuntiare usque mane, sceleris arguemur.* Sic qui audit verba Dei, debet festinus aliis dicere: *Apoc. ult. Qui audit, dicat, veni.* Sed ad illos venit qui praecipui erant, et Christum

ferventius diligebant, ut aut secum quaererent aut secum dolerent. *Et dicit eis: Tulerunt Dominum de monumento.* Viso enim sepulcro vacuo nondum habens in corde quod Christus resurrexit, dicit, *Et nescimus ubi posuerunt eum.* Ubi dat intelligere, quod non sola fuerit ad monumentum, et quod adhuc de resurrectione dubitaret. Et ideo Evangelista non sine causa dixit, *cum adhuc tenebrae essent*, per qualitatem temporis qualitatem mentis, in qua dubitationis tenebrae erant, designans: *Psal. 81. Nescierunt neque intellexerunt, in tenebris* etc. Sed attendo quod in graecis codicibus habetur, *Dominum meum*, ad designandum propensiorem charitatem, et famulatus affectus: *Psal. 72. Quid mihi est in coelo, et a te quid volui super terram? usque Pars mea Deus in aeternum.* Consequenter cum dicit.

c Ponitur denuntiatae rei inquisitio. Et primo ponitur quaerentium studium ad inquirendum: et hoc per exitum, dum dicit, *Exiit ergo Petrus et alius discipulus:* qui enim scrutari vult mysteria Christi, debet exire quodammodo a se, et a carnali consuetudine: *Cant. 5. Egredimini, et videte filiae Syon Regem Salomonem.* Secundo ponitur inquisitionis ordo seu modus. Et primo quantum ad cursum, quia, *currebant duo simul*, qui prae caeteris Christum diligebant: *Psal. 118. Viam mandatorum tuorum cucurri: 1. Corinth. 9. Sic currite ut comprehendatis* etc. Secundo quantum ad adventum, quia *et ille alius discipulus* et caet. Ubi primo ponitur, quomodo Ioannes praevenit. Secundo quomodo Petrus eum sequitur, ibi, *Venit ergo Simon* et caet. Sed nota, quod non sine causa Evangelista etiam particularia diligenter enarrat, nam istis duobus discipulis populus duplex, Iudaeorum scilicet, et Gentilium designatur: quia licet Iudaei prius habuerint cognitionem unius veri Dei, tamen quantum ad statum mundi populus gentium est antiquior, quia ex Gentilibus processerunt etiam Iudaei: *Genes. 12. Egredere de terra tua et de cognatione tua.* Isti simul currebant per decursum huius mundi, Iudaei per literam legis, Gentiles per legem naturae. Vel simul currunt naturali desiderio ad beatitudinem, et veritatis cognitionem, quam omnes homines natura scire desiderant. *Sed ille alius discipulus*, scilicet minor, *praecucurrit citius Petro*, quia Gentiles ad cognitionem veritatis tardius venerunt, quam Iudaei, quia quondam Deus erat tantum in Iudaea notus: unde dicunt *Psalm. 147. Non fecit taliter omni nationi. Et venit prior ad monumentum*, quia prius consideravit mysteria Christi, et prius Iudaeis de Christo est promissio: *Rom. 9. Quorum est adoptio filiorum, et gloria, et testamentum, et legislatio, et obsequium, et promissa, quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem* etc. *Et cum se inclinasset, vidit linteamina posita, non tamen introivit.* Et *cum se inclinasset*, scilicet sub iugo legis: *Exod. 24. Omne quaecumque praecepit Dominus faciemus. Vidit linteamina posita*, scilicet figuras quasdam omnium mysteriorum: *2. Corinth. 3. Usque in hodiernum diem idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet non revelatum. Non tamen introivit*, quia non pervenit ad veritatis cognitionem dum in mortuum credere noluit. Et hoc dicitur *Luc. 15.* de fratre maiore, qui audiens simphoniam et tripudia fratri revertenti facta, noluit intrare, cum tamen introitum promittat David dicens *Psalm. 43. Introibo ad altare Dei.*

d Hic agitur de perventione Petri. Et secundum literam, quod simul currebant, signum erat ferventis devotionis. Sed Ioannes citius pervenit, quia iunior erat seno Petro. Sed secundum mysterium Petrus Ioannem sequitur, quia Gentiles ad Christum conversi non erant congregandi in aliam ecclesiam ab ecclesia Iudaeorum; sed inserendi, praecedentem olivam, et ecclesiam: *Rom. 11.* Et ideo Apostolus *1. Thes. 2.* commendans eos dicit: *Vos autem fratres facti estis imitatores ecclesiarum, quae sunt in Iudaea in Christo Iesu.* Tertio ponitur ordo inquisitionis, quantum ad eorum ingressum, quia *introivit in monumentum.* Et primo ponitur quomodo Petrus intravit primo. Secundo quomodo Ioannes, ibi, *Tunc ergo introivit in monumentum.* Dicit ergo quod Petrus introivit in monumentum. Et quidem secundum literam Ioannes, qui primo pervenit, non intravit propter reverentiam Petri cui priorem ingressum servabat. Sed secundum mysterium signatur, quod populus Iudaeorum qui primo mysteria incarnationis audivit, posterius ad fidem convertitur, quam populus gentium: *Rom. 9. Gentes quae non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam: Israel vero sectando legem iustitiae, in legem iustitiae non pervenit. Et vidit*, scilicet Petrus, *posita linteamina.* Ioannes vidit sola linteamina quae Petrus similiter vidit, quia non reprobamus vetus Testamentum: nam aperuit eis sensum, ut intelligerent Scripturas. Sed adhuc ulterius vidit sudarium quod fuerat super caput eius: *1. Cor. 11. Caput Christi Deus.* Videre ergo sudarium quod fuerat super caput Iesu, est habere fidem divinitatis Christi, quam Iudaei acceptare noluerunt. Quod quidem sudarium describitur, *et separatum*, ab aliis, *et involutum, et in unum locum*, quia divinitas Christi occulta est, et separata ab omni creatura propter sui excellentiam: *Rom. 9. Qui est super omnia Deus benedictus in saecula amen: Isa. 45. Vere tu es Deus absconditus.* Involutum vidit quasi in modum circuli, quia lintei quando involvuntur, nec initium, nec finis in eis aspicitur: celsitudo divinitatis est quae nec coepit esse, nec desinit: *Heb. ult. Iesus Christus heri et hodie, ipse et in saecula: Psalm. 101. Tu autem idem ipse es* etc. Sed in unum locum viderunt, quia Deus non habitat, ubi est scissura mentium; sed illi eius merentur gratiam, qui sunt unum per charitatem: *Psal. 75. In pace factus est locus eius: 1. Corin. 14. Non est Deus dissensionis, sed pacis.* Vel aliter per sudarium quo laborantium sudor detergi solet, intelligi potest labor Dei, qui etsi quietus semper permaneat, tamen se laborare denunciat dum duras hominum pravitates portat: *Isa. 1. Facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens.* Et praecipue hunc laborem pertulit Christus in humanitate assumpta: *Thren. 3 Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis.* Hoc igitur sudarium longe seorsum invenitur, quia ipsa redemptoris nostri passio longe est a nostra passione disiuncta: nam per linteamina quae ita se habent ad membra sicut sudarium ad caput, intelliguntur passiones sanctorum a quibus sudarium seorsum, scilicet passio Christi, quoniam ipse sine culpa pertulit, quod nos cum culpa toleramus: *1. Petr. 3.*

Christus mortuus est, iustus pro iniustis: ipse sponte morti succumbere voluit: *supra 10. Nemo tollit a me animam, sed ego pono eam a meipso: Eph. 5. Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis.* Sed sancti ad mortem vadunt inviti: *infr. ult. Alius te cinget, et ducet, quo tu non vis.* Sed quare Evangelista sic diligenter omnia narrat? Ad quod dicendum secundum Chrysostomum, ut excluderet falsam opinionem a Iudaeis divulgatam, quod corpus Christi furtim sublatum esset, ut habetur *Matth. ult.* nam si hoc modo aliqui transtulissent illud, non utique eum denudassent, praecipue cum oportuisset eos festinanter hoc facere propter praesentiam custodum, neque etiam fuissent ita soliciti, ut levarent sudarium et involverent, et seorsum in unum locum ponerent, sed ea simpliciter ut contigisset suscepto corpore dimisissent. Huius etiam rei causam permisit, quod sepultus fuit cum myrrha et aloe, quae conglutinant corpori linteamina, ita quod non potuissent tam cito a corpore separari. Consequenter enim dicit.

e Agit de introitu Ioannis: non enim foris remansit, sed post Petrum intravit, quia in fine mundi ad receptionis fidem etiam Iudaei colligentur: *Ro. 11. Ex parte caecitas contigit in Israel, donec plenitudo gentium subintraret, et sic omnis Israel salvus fieret: Isa. 10. Reliquiae salvae fient.* Vel aliter secundum mysterium. Per istos duos discipulos duo genera hominum designantur, scilicet vacantes contemplationi veritatis, et hi signantur per Ioannem; et insistentes obedientiae mandatorum, qui signantur per Petrum, unde Simon obediens interpretatur. Contingit autem plerumque quod prius perveniat ad cognitionem mysteriorum Christi contemplativus sua docibilitate, sed non intrat, quia quandoque praecedit intellectus, et sequitur tardus, aut nullus affectus. Sed activus instantia ferveris, et sedulitate, etsi tardius intelligat, *Psalm. 118. A mandatis tuis intellexi,* tamen citius intrat, ita ut qui fuerunt posteriores in perveniendo, fiant priores in cognoscendo: *Matth. 20. Erunt primi novissimi, et novissimi primi.* Consequenter eum dicit.

f Ponitur effectus inquisitionis. Et primo aspectu posset talem sensum habere, quod *vidit*, illa scilicet, *et credidit*, quod Christus resurrexerit. Sed secundum Augustinum hoc non potest stare, quia sequitur. *Nondum enim sciebant* etc. Ideo dicendum, quod *vidit* vacuum monumentum, *et credidit* his quae dixerat mulier, scilicet quod aliqui Dominum asportassent: et tunc sequitur, *Nondum enim sciebant Scripturam,* quia nondum eis erat apertus sensus, ut intelligerent Scripturas, *Luc. ult.* Sed nonne Christus passionem et resurrectionem eis praedixit? *Matth. 20. Et tertia die resurget.* Respondeo. Dicendum, quod quadam consuetudine audiendi ab eo parabolas, multa quae eis aperte dicebat, non intelligebant, et aliquid aliud eum significare credebant. Vel secundum Chrysostomum *vidit* linteamina posita sic ordinata; quod non fuisset factum si corpus furtim fuisset sublatum: *et credidit*, scilicet vera fide, quod Christus a morte resurrexerit. Et tunc hoc, quod sequitur, *Nondum enim sciebant Scripturam,* refertur ad hoc quod dicit *vidit et credidit*; quasi diceret: Antequam videret, non sciebat Scripturam, *quia oportebat eum a mortuis resurgere;* sed quando vidit, credidit a mortuis resurrexisse etc.

LECTIO II.

Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se, et prospexit in monumentum.

b Et vidit duos angelos in albis sedentes, unum ad caput, et unum ad pedes, ubi positum erat corpus Iesu.

c Dicunt ei illi: Mulier quid ploras? Dicit eis, quia tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum.

LECTIO II.

Posito, quomodo Maria Magdalena venit ad aspiciendam sepulcri apertionem, hic Evangelista ostendit quomodo pervenit ad angelorum visionem. Et primo ponitur devotio. Secundo insinuatur angelorum visio, ibi, *Vidit duos angelos* etc. Tertio describitur angelorum allocutio, ibi, *Dicunt ei illi* etc. Devotio autem mulieris quae meruit angelorum visionem, commendatur ex tribus. Primo quidem ex eius constantia, quam commendabilem reddidit primo discipulorum recessus, quia *Abierunt ergo iterum discipuli, nondum scientes Scripturam, quia oporteret eum a mortuis resurgere: ad semetipsos,* idest ubi habitabant, et unde ad monumentum encurrerant: adhuc enim ex timore dispersi non simul manebant: *Zach. 13. Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis: Thren. 4. Dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum.* Secundo constans eius mora, quia *Maria stabat ad monumentum* etc. nam discipulis recedentibus infirmiorem sexum fortior, et ferventior in eodem loco figebat affectus. Sed hic est quaestio, quia *Marc. ult.* dicitur quod mulieres egressae sunt de monumento, ergo fuerunt intus. Et quid ergo tunc dicit Ioannes, *stabat foris?* Responsio. Dicendum quod monumentum Christi erat excisum in lapide, et circa ipsum erat clausura horti, sicut supra habitum est. Quandoque ergo monumentum vocant Evangelistae solum locum ubi corpus reconditum fuit, quandoque totum illud quod clausum erat. Cum ergo dicitur, quod ingressae sunt monumentum, intelligendum de tota clausura horti; sed hoc quod dicitur *stabat foris*, intelligendum est de illo saxei sepulcri loco, sed tamen infra illud spatium quod iam ingressae fuerant, ubi stabat propter amoris constantiam, quae mentem accenderat: *1. Cor. 15. Stabiles estote, immobiles, abundantes in opere Domini* etc. *Ps. 121. Stantes erant pedes nostri.* Secundo commendatur eius devotio ex lacrymarum affluentia, quia *plorans: Thren. 1. Plorans ploravit in nocte.* Est autem duplex lacrymarum gemitus, scilicet compunctionis ad peccata abluenda: *Psal. 6. Lacrymis meis stratum meum rigabo:* et devotionis ad coelestia desideranda: *Ps. 125. Euntes ibant et flebant, mittentes semina,* idest properantes ad coelestia. Sed Maria Magdalena lacrymis quidem compunctionis abundavit tempore suae conversionis, quan-

de quae fuerat in civitate peccatrix, amando veritatem lavit lacrymis maculas criminis: *Luc. 7. Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum.* Abundavit etiam lacrymis devotionis in Christi passione et resurrectione, ut habetur hic. Tertio commendatur eius devotio ex inquisitionis diligentia: unde dicit, *Dum ergo fleret, inclinavit se* etc. Fletus enim iste ex desiderio amoris proveniebat: natura enim amoris est quod velit dilectum praesentem habere, et si hoc non potest in re, saltem eius praesentiam habet in cogitatione. *Matth. 6. Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum.* Amare ergo flebat Maria, quia oculi qui Dominum quaesierant, et non invenerant, lacrymis vacabant, amplius dolens, quod ablatus fuit de monumento, quoniam magistri tanti eius vita subtracta fuerat, memoria remanebat; et ideo quia eum habere non poterat, volens saltem videre locum ubi positus fuerat, *Inclinavit et prospexit in monumentum.* In quo datur intelligi, quod in morte Christi debemus prospicere cum humilitate cordis: *Matth. 11. Abscondisti haec a sapientibus* etc. *Et prospexit*, ut daret exemplum continue oculis mentis mortem Christi prospicere, quia amanti semel aspexisse non sufficit, cuius vis amoris intentionem multiplicat inquisitionis: *Heb. 11. Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem confusione contempta. Inclinavit autem se, et prospexit*, quia caritas Christi eam urgebat: *2. Corint. 5. Charitas Christi urget nos.* Vel potius secundum Augustinum divino instinctu in animo eius factum est ut prospiceret, et altius aliquid videret, scilicet angelos: *Rom. 8. Qui spiritu Dei aguntur.* Consequenter cum dicit.

b Agit Evangelista de angelorum visione. Circa quam quatuor tangit Evangelista. Primo quid vidit, quia, *Duos angelos*, ut ostendat quod omnes angelorum ordines tam assistentium, quam ministrantium Christo obsequebantur: *Heb. 1. Adorent eum omnes angeli eius.* Sed circa hoc est quaestio: quia *Matth.* et *Mar. ult.* dicitur, quod Maria et aliae mulieres viderunt unum angelum existentem in latere monumenti; hic autem dicitur quod duos, et intus. Sed utrumque verum est, quia illud praecessit, quod narrant Matthaeus et Marcus, quando scilicet primo venerunt, et credentes eum sublatum, redierunt ad discipulos; et istud quod narrat Ioannes contigit in reditu, quando rediit cum discipulis, et eis recedentibus ipsa remansit. Secundo describit habitum, quia *In albis:* per quod claritas resurrectionis, et gloria Christi resurgentis demonstratur: *Apoc. 3. Ambulabunt mecum in albis.* Et eiusdem *20.* dicitur, quod exercitus qui est in coelo sequebatur eum in veste alba, idest gloriosa. Tertio describit situm, quia, *Sedentes:* per quod quies et potestas Christi designatur, qui iam ab omnibus tribulationibus requiescens regnat in carne immortalis, sedens ad dexteram Patris: *Psal. 109. Sede a dextris meis: Isa. 9. Super solium David, et super regnum eius sedebit.* Quarto describit ordinem, *Unum ad caput et unum ad pedes:* quod potest referri ad tria. Primo quidem ad duo Testamenta. Angelus enim Graece Latine dicitur nuntius. Christum autem annuntiaverant Testamenta: quia dicitur *Matth. 21. Turba quae praeibat et quae sequebatur, clamabat: Osanna filio David.* Sic ergo angelus sedens ad caput, signat vetus Testamentum, et qui ad pedes, novum. Secundo ad praedicatores. In Christo enim est duplex natura, divina scilicet, et humana. Caput autem Christi est Deus, ut dicitur *1 Cor. 2.* pedes vero humanitatis: *Psal. 131. Adorabimus in loco ubi steterunt pedes eius.* Qui ergo annuntiat divinitatem Christi, sicut est illud, *In principio erat Verbum*, sedet ad caput; qui vero humanitatem annuntiat, sicut illud, *Verbum caro factum est*, sedet ad pedes. Tertio potest referri ad tempus annuntiationis: et sic sedet unus ad caput, et unus ad pedes, quia ab initio usque ad finem mundi mysteria Christi significabant esse annuntianda: *1. Cor. 2. Mortem Domini annuntiabitis donec veniat.* Consequenter cum dicit.

c Agitur de angelorum allocutione. Et primo ponit angelorum interrogationem. Secundo mulieris responsionem. Circa primum sciendum est, quod angeli scientes mulierem adhuc dubitare, quasi a remotis incipientes, causam fletus exquirunt; unde dicit, *Dicunt illi*, scilicet angeli: *Quid ploras?* quasi diceret: Plorare noli, supervacuum enim est, quia *ad vesperum*, scilicet passionis, *demorabitur fletus, et ad matutinum*, resurrectionis, *laetitia: Hier. 31. Quiescat vox tua a ploratu, et oculi a lacrymis, quia est merces* etc. Ubi notandum secundum Gregorium, quod ipsa sacra eloquia quae in nobis lacrymas amoris excitant, easdem lacrymas consolantur, dum nobis Redemptoris nostri spem repromittunt: *Psal. 1. Secundum multitudinem dolorum meorum consolationes tuae laetificaverunt animam meam.* Sed mulier quasi nesciens eos interrogasse putans, non angelos, sed homines esse putat: et causam fletus sui exponit, *Et dicit eis, quia tulerunt Dominum meum*, idest corpus Domini mei, a toto partem significans: sicut confitemur Dominum Iesum Christum filium Dei sepultum cum eius sola sepulta sit caro, quia divinitas carnem non deseruit. *Et nescio, ubi posuerunt eum:* hoc enim erat ei causa desolationis, quia nesciebat quo iret, et eum ad consolationem sui doloris inveniret. Sed nunquid ad consolationem amantis est habere aliquid quod fuit amici? Et quidem secundum Augustinum *4 Confe.* magis pertinet ad dolorem. Unde ipse dicit, quod fugiebat omnia loca in quibus conversatus fuerat cum amico suo. Et tamen Chrysostomus dicit, quod est ad consolationem. Sed utrumque est verum. In omnibus enim quae habent admixtionem gaudii et tristitiae, spes rei desideratae est delectabilis: *Rom. 12. Spe gaudentes* etc. est etiam et tristabilis, quia *spes quae differtur, affligit animam*, sed non secundum eandem rationem: nam inquantum per spem repraesentatur res amata, ut possibilis consequi, causat gaudium; inquantum autem separat actu absens, contristat. Et sic est in isto loco: quia res amici inquantum repraesentat amicum, amanti delectabilis est; inquantum vero subtractionem amici ad memoriam reducit, tristitiam infert.

LECTIO III.

Haec cum dixisset, conversa est retrorsum, et vidit Iesum stantem, et non sciebat quia Iesus est.

b Dicit ei Iesus: Mulier quid ploras? Quid quaeris?

c Illa existimans, quia hortulanus esset, dixit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum, et ego eum tollam.

d Dicit ei Iesus: Maria. Conversa illa dixit ei: Rabboni, quod dicitur magister.

e Dicit ei Iesus: Noli me tangere: nondum enim ascendi ad Patrem meum.

f Vade autem ad fratres meos, et dic eis: Ascendo ad patrem meum et patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum. Venit Maria Magdalena annuntians discipulis, quia vidi Dominum, et haec dixit mihi.

LECTIO III.

Hic ponitur quomodo mulier ista pervenit ad Christi visionem. Et primo agitur de Christi visione. Secundo de eius a muliere cognitione, ibi, *Dixit ei Iesus: Maria* etc. Tertio de mulieris per Christum instructione, ibi, *Dixit ei Iesus* etc. Circa primum primo ponit Christi visionem. Secundo eius allocutionem, ibi, *Dicit ei Iesus: Mulier* etc. Dicit ergo quantum ad primum, *Haec cum dixisset*, scilicet Maria Magdalena ad angelum, *conversa est retrorsum*. Sed quaerit Chrysostomus: Mulier quae loquebatur cum angelis quos saltem venerandos viros putabat, quare non expectabat eorum responsum de hoc quod dixit, sed retrorsum convertitur? Responsio. Dicendum, quod cum mulier angelis respondisset, Christus advenit, cui angeli reverentiam exhibentes assurrexerunt, quod videns mulier admirans respexit retro, ut sciret ad quid assurrexissent: unde et *Lu. ult.* angelos stantes visos esse commemorat, et sic retrorsum ad aspiciendum conversa, *Vidit Iesus stantem, et non sciebat, quia Iesus esset*. Videbat enim eum in specie non gloriosum, quem angeli gloriosum videntes honorabant. Ostenditur etiam per hoc, quod si aliquis Christum videre desiderat, oportet, quod ad eum convertatur: *Zach. 1. Convertimini ad me* etc. illi ad eum videndum perveniunt, qui se totaliter in eum per amorem convertunt: *Sap. 7. Praeoccupat eos qui se concupiscunt.* Mystice autem per hoc signatur quod haec mulier per infidelitatem ad Christum verterat dorsum; sed quando animum eius ad cognoscendum convertit, retrorsum conversa est. Sed quare eum non agnoscebat, cum idem ipse esset? Dicendum, quod hoc erat, vel quia mortuum viderat, resurrexisse non credebat; vel quia tenebantur oculi eius ne eum agnosceret, ut dicitur de duobus discipulis euntibus in Emaus, *Luc. ult.* Allocutio Christi ponitur cum dicit.

b Et primo ponitur Christi interrogatio. Secundo mulieris responsio. Circa primum sciendum est, quod mulier ista paulatim proficit: nam angeli causam ploratus exquirunt; sed Christus quid quaerat interrogat: nam ploratus ex desiderio inquisitionis causabatur, quem quaerit enim interrogat, ut augeatur desiderium, quatenus cum nominaret quem quaereret, in amorem eius ardentius aestuaret, et sic semper quaereret: *Psal. 105. Quaerite faciem eius semper: Pro. 4. Iustorum semita quasi lux splendens procedit et crescit usque ad perfectum diem.* Consequenter cum dicit.

c Ponitur responsio mulieris. Et ponitur primo opinio quam de interrogante habebat. Secundo ponuntur verba responsionis. Opinabatur autem illa, quod, *Hortulanus esset*. Sciebat enim quod exterriti custodes propter terraemotum et aspectum angelorum iam fugerant, et nullum circa loca illa occupari, nisi eum qui eorum cultor esset. Et ut Gregorius dicit: *Haec mulier errando non erravit, dum Christum hortulanum credidit, quia in eius pectore per amoris sui vim semina virtutis plantabat: Eccl. 24. Dixi, rigabo hortum meum plantationum, et inebriabo partus mei fructum. Et dixit ei: Domine si tu sustulisti eum:* Dominum enim vocat ut benevolentiam captet. Sed cum iste de novo venisset, nec ei dixerat quem quaerebat, quare dixit, *Si tu sustulisti eum*. Quem eum? Sed dicendum, quod vis amoris hoc agere solet in amato, ut quod ipse semper cogitat, nullum alium credat ignorare: unde *Luc. ult.* cum quaereret Dominus, *Qui sunt hi sermones* etc. dixerunt, *Tu solus peregrinus es* etc. Sed quid dicit, *Si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum, et ego eum tollam*. Mirabilis mulieris audacia, quam mortui non terret aspectus: et cuius valitudo ad gravo mortui funus tollendum plus intentat, quam possit. Sed hoc est quod dicitur *1. Cor. 13. Charitas omnia sperat.* Ideo autem eum accipere volebat, ne Iudaei in corpus saevirent exanime, et ideo volebat in alio loco incognito illud transportare. Consequenter cum dicit.

d Agit de recognitione Christi a muliere. Et primo ponitur vocatio cum dicit, *Maria*, quam supra alloquens, mulierem quasi nomine communi vocaverat; sed hic proprio nomine vocatur *Maria*, ut designet specialem notitiam quam habet ad sanctos: *Ps. 146. Qui numerat multitudinem stellarum: Exo. 33. Novi te ex nomine.* Et ut ostendat quod licet quadam generali motione omnes res moveantur a Deo, specialiter tamen ad hominis iustificationem necessaria est gratia specialis. Effectus vocationis ponitur cum dicit, *Conversa illa dicit ei: Rabboni, quod dicitur magister.* Sed nunquid non respiciebat ad Christum qui eam vocaverat? Respondeo. Dicendum secundum Augustinum, quod hoc referendum est ad interiorem dispositionem mentis: nam prius eum corpore conversa fuit, putavit Christum esse quod non erat, scilicet hortulanum; nunc autem corde convertitur, dum quod erat agnovit. Vel dicendum, quod, ut dictum est, credebat cum esse aliquem alium hominem. Unde dum sibi loqueretur sollicita de eo quod gerebat in corde, non eum respicit, sed circumquaque, si aliquod signum videret sepulti. Et ideo Christus revocans eam ex proprio nomine

vocavit dicens. *Maria;* quasi dicat, quo respicis? Recognosce eum a quo recognosceris. Et ideo statim vocata ex nomine recognovit auctorem, dicens, *Rabboni, quod dicitur magister:* sic enim eum consueverat vocare. In quo datur intelligi, quod vocatio Christi est causa iustificationis nostrae et confessionis verae. Consequenter cum dicit.

e Ostendit Evangelista quomodo Maria instruitur a Christo. Et primo ponit unam instructionem prohibitivam. Secundo aliam affirmativam, ibi, *Vade autem*. Circa primum duo facit. Primo ponit prohibitionem. Secundo assignat eius rationem. Admonet quidem Christus Mariam ne eum tangat, dicens, *Noli me tangere.* Et si non legatur hic, quod mulier vellet eum tangere, datur ex hoc intelligi secundum Gregorium quod Maria ad pedes prostrata amplecti voluit eius vestigia quem recognovit. Sed subditur pro ratione, *Nondum enim ascendi ad Patrem meum.* Per quod videtur, quod Dominus post resurrectionem noluit tangi ab hominibus antequam ascenderet: cuius contrarium habetur *Luc. ult. Palpate et videte, quoniam spiritus carnem et ossa non habet.* Et si dicas eum a discipulis se tangi voluisse, non autem a mulieribus, hoc non potest stare: quia *Matth. ult.* dicitur de Magdalena et aliis mulieribus, quia accesserunt et tenuerunt pedes eius Intelligendum est ergo secundum literam, quod mulier haec bis vidit angelos in hoc itinere: primo quidem simul cum aliis mulieribus vidit angelum sedentem super lapidem, ut dicitur *Matth. 28.* et *Marc. 16.* secundo vero in reditu vidit duos angelos intus in monumento, sicut dicit Ioannes. Similiter etiam in hoc eodem itinere bis vidit Christum: primo quidem in horto, quando aestimavit eum hortulanum, ut supra habitum est; secundo in via, quando currebat cum aliis annuntiare discipulis quae viderat, ut magis firmarentur in fide resurrectionis: et tunc accesserunt et tenuerunt pedes eius, ut dicitur *Matth.* et *Marc.* Est autem duplex ratio mystica quare tangit voluit. Una, quia haec mulier significabat Ecclesiam gentium, quae Christum non erat tactura per fidem, nisi cum ascendisset ad Patrem: *Psalm. 7. Synagoga populorum circumdabit te, propter hanc in altum regredere.* Alia ratio est, quia secundum Augustinum *1. de Trini. cap. 9.* tactus facit quasi finem cognitionis: quando enim videmus rem, utcumque eam cognoscimus, sed per tactum consummatam cognitionem de ea habemus. Mulier autem haec aliquam fidem habebat de Christo sicut de sancto viro. Unde et magistrum eum vocabat: necdum ad hoc pervenerat ut cognosceret eum aequalem Patri, et unum cum Deo; et ideo dicit, *Noli me tangere*, idest non constituas finem tuae notionis in id quod credis de me. *Nondum enim ascendi ad Patrem meum*, scilicet in corde tuo, quia non credis me esse unum cum eo, quod tamen postea credidit: nam in eius intimis sensibus quodammodo Christus ascendit ad Patrem, qui sic in ea profecerat, ut Patri cognoscat aequalem. Vel dicendum secundum Chrysostomum, quod haec mulier videns Christum surrexisse, credidit quod esset in eadem qualitate in qua fuerat prius habens mortalem vitam: unde et volebat cum eo esse, sicut ante passionem, et prae gaudio nihil magnum excogitabat, quamvis caro Christi multo melior facta fuerit resurgendo. Et ab hac intelligentia eam revocare volens, dicit, *Noli me tangere;* quasi dicat, Non putes me de caetero habere vitam mortalem, et vobiscum eo modo conversari quo primo: *1. Cor. 15. Et si novimus secundum carnem Christum, sed iam nunc non novimus:* et hoc est quod subdit, *Nondum enim ascendi* etc. Et tunc non est monitionis ratio, sed tacitae quaestionis responsio; quasi dicat, Et si videas me hic manentem, non est propter hoc, quod non habeam gloriosam carnem; sed quia *Nondum ascendi* etc. Voluit enim priusquam ascenderet, fidem resurrectionis, et suae divinitatis firmare in cordibus Apostolorum. Deinde ponit instructionem affirmativam, dicens.

f Scilicet Apostolos qui sunt fratres per conformitatem naturae: *Heb. 4. Debuit per omnia fratribus assimilari.* Et per adoptionem gratiae, quia eius patris sunt filii adoptivi, cuius ipse est filius naturalis. Ubi notandum est triplex privilegium, quod Magdalenae est collatum. Primo quidem propheticum, per hoc quod meruit angelos videre: propheta enim est medius inter angelos et populum. Secundo angelorum fastigium, per hoc quod vidit Christum, in quem desiderant angeli prospicere. Tertio officium Apostolicum, imo acta est Apostolorum Apostola per hoc quod ei committitur ut resurrectionem Dominicam discipulis annuntiet, ut sicut mulier viro primo nuntiavit verba mortis, ita et mulier primo nuntiaret verba vitae. *Et dic eis: Ascendo ad Patrem meum* etc. *sup. 16. Vado ad eum qui me misit: Eph. 4. Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes coelos.* Sed ex hoc Arius sumit sui erroris fulcimentum: quia per hoc quod dicit, *Patrem meum et patrem vestrum*, concludere voluit quod eodem modo Deus sit Pater filii, sicut est noster pater, et Deus Filii sicut Deus noster. Sed contra hoc dicendum, quod haec verba qua intentione dicantur, apparet ex circumstantiis loquendi: dicit enim supra, *Vade ad fratres meos* etc. hos autem fratres habet Christus secundum quod homo. Et secundum hoc Christus est subiectus Patri, sicut creatura creatori: nam ipsum corpus Christi creatura quaedam est. Vel aliter secundum Augustinum. Christus hic loquitur de se secundum utramque naturam, quia quod dicit, *Ascendo ad Patrem meum et patrem vestrum*, pertinet ad divinam naturam secundum quam habet patrem Deum connaturalem cui est aequalis, et sic intelligendum est aliter *meum*, et aliter *vestrum*, natura *meum*, gratia *vestrum;* quasi hoc quod estis filii adoptivi per gratiam, per me habetis: *Gal. 4. Misit Deus filium suum, ut adoptionem filiorum Dei reciperemus: Rom. 8. Quos praescivit conformes fieri imaginis filii sui* etc. Quod addit *Deum meum et Deum vestrum*, refertur ad humanam naturam, secundum quam habet Deum gubernatorem; et sic dicit, *Deum meum*, sub quo ego homo sum, *et Deum vestrum*, inter quos et ipsum mediator sum, quia per ipsum habemus Deum nobis placatum, et sic Deus noster: *Rom. 5. Iustificati igitur ex fide pacem habeamus per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem habemus accessum in gratiam in qua stamus* etc. *2. Cor. 5. Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi.* Promptitudo obedientiae

Mariae ponitur cum dicit *Venit Maria Magdalene annuntians, quia vidi Dominum, et haec dixit mihi.* Venit de loco ubi erat, scilicet de spatio ante lapidem monumenti, *annuntians discipulis*: 2. *Cor.* 11. *Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis* etc. *Isa.* 21. *Quae audivi a Domino Deo exercituum domus Israel, annuntiavi vobis* etc.

LECTIO IV.

Cum ergo sero esset die illa, una sabbatorum, et fores essent clausae, ubi erant discipuli congregati propter metum Iudaeorum.

b Venit Iesus, et stetit in medio, et dixit eis: Pax vobis. Et cum haec dixisset, ostendit eis manus et latus.

c Gavisi sunt ergo discipuli, viso Domino.

d Dixit ergo eis iterum: Pax vobis. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos.

e Haec cum dixisset, insufflavit, et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt.

LECTIO IV.

Positis apparitionibus Christi factis mulieribus; in parte ista agit Evangelista de apparitionibus factis Apostolis. Et primo de apparitione qua simul omnibus in Hierusalem apparuit, excepto Thoma. Secundo de ea quae facta est Thoma praesente, ibi, *Et post dies octo* etc. Tertio de ea quae facta est quibusdam specialiter iuxta mare, 21. *capit. Postea manifestavit se* etc. Circa primum duo ponuntur. Primo Domini apparitio. Secundo discipulorum dubitatio, ibi, *Thomas autem* etc. Circa primum tria ponuntur. Primo Domini apparitio. Secundo officii iniunctio, ibi, *Dixit eis: Pax vobis* etc. Tertio spiritualis muneris collatio, ibi, *Haec cum dixisset* etc. Circa primum tria facit. Primo ponit apparitionis circumstantiam. Secundo apparitionis continentiam, ibi, *Venit Iesus* etc. Tertio apparitionis consequentia, ibi, *Gavisi sunt* etc. Describit ergo apparitionem Dominicam discipulis a quatuor circumstantiis. Primo quidem ex horae descriptione, quia *cum sero esset.* Secundo ex diei designatione, quia *die illa.* Tertio ex loci conditione, quia *cum fores essent clausae.* Quarto ex discipulorum dispositione, quia *erant congregati propter* etc. Fuit ergo hora apparitionis serotina. Cuius duplex est ratio literalis. Una quia voluit simul apparere omnibus: et ideo praestolatus est usque in sero, ut qui dispersi erant de die, simul convenirent in sero, nam de nocte simul erant. Alia ratio est, quia Dominus eis apparuit ut confortaret eos. Illam ergo elegit horam qua magis stupentes confortatione indigebant; haec est sero: *Psal.* 45. *Adiutor in tribulationibus* etc. Est etiam ratio mystica, quia scilicet Dominus in fine mundi apparebit fidelibus, quando media nocte clamor fiet, *Ecce sponsus venit*, redditurus eis mercedem suam: *Matth.* 20. *Cum sero factum esset, dixit Dominus vineae procuratori suo: Voca operarios, et redde eis mercedem.* Dies apparitionis fuit ipsamet dies resurrectionis, quia *dies illa una sabbatorum*, scilicet dies Dominica de qua dictum est, *Una autem sabbati supra eod.* Quare autem dicatur *una sabbatorum*, iam dictum est. Potest autem ex Evangeliis colligi Dominum quinquies isto die apparuisse, bis scilicet mulieribus, semel Magdalenae soli, de qua immediate supra, et iterum simul cum aliis mulieribus revertentibus. *Et tunc accesserunt et tenuerunt pedes eius.* Tertio vero apparuit duobus discipulis ipso die euntibus in Emmaus, *Luc. ult.* Quarto autem Simoni Petro. Sed quando, et quomodo, et ubi, non exprimitur, nisi tantum, quod apparuit: *Luc. ult. Surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni.* Quinto apparuit omnibus simul congregatis de sero, ut habetur hic; et ideo cantatur: *Haec dies quam fecit Dominus, Psal.* 117. Per hoc autem datur intelligi, quod in die communis resurrectionis apparebit manifeste omnibus mulieribus, peccatoribus, peregrinis, Apostolis, et Apostolicis viris: quia videbit eum omnis oculus, et qui eum pupugerunt, *Apoc.* 1. Conditio autem loci describitur per clausuram dubia et timida, quia *fores essent clausae.* Ad literam propter tarditatem, quia nox erat et propter metum Iudaeorum; sed ex parte Christi clausurae causa fuit ut manifestaret eis virtutem suae potestatis intrando ad eos ianuis clausis. Sciendum est autem circa hoc, quod secundum quosdam intrare ianuis clausis est de proprietate corporis gloriosi, quod dicunt per quandam conditionem sibi inhaerentem posse esse cum alio corpore simul in eodem loco, inquantum est gloriosum, et hoc factum esse et fieri posse sine miraculo. Sed hoc non potest stare, quia quod corpus humanum non glorificatum non possit simul cum alio corpore esse, inest sibi ex natura. Oportet ergo, quod si corpus glorificatum dicatur habere in se proprietatem aliquam inhaerentem, quod possit simul cum alio corpore esse in eodem loco, quod excludatur ab eo illa proprietas, qua nunc impeditur ne simul cum alio possit esse; haec autem proprietas nullo modo est separabilis, vel destructibilis a corpore, cum non sit mathematica corpulentia, ut ipsi dicunt, sed ipsae dimensiones corporis quanti, quibus proprie accidit situs. Unde Philosophus arguit contra ponentes ideas, et quod dato etiam, quod vacuum esset totum spatium super terram, adhuc corpus sensibile non posset esse simul cum illis, propter dimensiones quantitatis. Per nullam autem proprietatem corporis gloriosi possent removeri dimensiones a corpore, natura corporis remanente. Et ideo dicendum est, quod hoc miraculose Christus fecit virtute suae divinitatis, et quandocumque in sanctis simile contingeret, miraculosum esset, et propter novum miraculum fit. Et hoc expresse dicunt Augustinus et Gregorius: dicit enim Augustinus: *Quaeris quomodo per ostia clausa intrare potuit. Si comprehendis modum, non est miraculum, ubi deficit ratio, ibi est fidei aedificatio.* Et subdit: *Ille quippe non eis apertis intrare potuit, quo nascente virginitas matris inviolata permansit. Sicut ergo ortus ex virgine matre virtute suae divinitatis miraculosus fuit, sic introitus iste.* Mystice autem per hoc datur intelligi, quod Christus nobis apparet, quando fores, idest sensus exteriores, sunt clausi in oratione: *Matth.* 6. *Tu autem cum oraveris, intra in*

cubiculum. Et in fine mundi quando qui paratae erunt, intrabunt ad nuptias, et post a claudetur ianua, ut habetur *Matth. 25.* Dispositio discipulorum describitur imitanda quia congregati erant: quod quidem non vacat a mysterio: Christus enim ad congregatos venit. Spiritus sanctus ad congregatos descendit, quia Christus et Spiritus sanctus non nisi in charitate congregatis adsunt: *Matth. 18. Ubicumque fuerint duo vel tres congregati* etc.

b Hic ponitur ipsa apparitio Christi quantum ad tria. Primo quantum ad Christi praesentiam quam exhibuit. Secundo quantum ad salutationem quam eis protulit. Tertio quantum ad sui certam manifestationem, quam eis ostendit. Praesentiam autem suam exhibuit eis Christus absque omni dubio, quia *Venit et stetit in medio discipulorum*: venit quidem personaliter ipse idem sicut eis promiserat: *supra 14. Vado et venio ad vos.* Sed *stetit in medio*, ut omnes certitudinaliter agnoscerent. Unde arguuntur Iudaei qui eum non cognoverunt: *supra 1. Medius autem vestrum stetit* etc. Item *stetit in medio discipulorum*, ut ostendat conformitatem humanae naturae quam habet ad eos: *Eccl. 1. Circa illum corona fratrum, quasi plantatio cedri in monte Libano.* Item *stetit in medio*, per condescensionem, quia inter eos conversatus est sicut unus ex eis: *Eccl. 32. Rectorem te posuerunt, noli extolli, esto in illis quasi unus ex ipsis: Luc. 22. Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat.* Item ad designandum, quod nos debemus esse in medio virtutis: *Isa. 30. Haec via, ambulate in ea, neque ad dexteram, neque ad sinistram*: qui enim excedit in plus, divertit ad dexteram, qui autem deficit in minus, vadit ad sinistram. Salutationis autem verba eis protulit dicens, *Pax vobis.* Sed haec fuit necessaria: erat enim eorum pax multipliciter perturbata, et quantum ad Deum, contra quem quidam peccaverunt negando, quidam fugiendo: *Matth. 26. Omnes vos scandalum patiemini in me* etc. et contra hoc proposuit eis pacem reconciliationis ad Deum: *Rom. 5. Reconciliati sumus Deo per mortem filii eius*: hanc enim per passionem fecit. Item quantum ad seipsos, qui tristes erant, et in fide dubii: et hanc etiam pacem factam proposuit: *Ps. 118. Pax multa diligentibus legem tuam.* Item quantum ad exteriores, quia a Iudaeis persecutiones patiebantur: et contra hoc dicit eis, *Pax vobis*, contra Iudaeorum scilicet persecutiones: *supra 14. Pacem meam do vobis, pacem* etc. Certam autem sui manifestationem ostendit eis per manus et latus; unde sequitur, *Haec cum dixisset, ostendit eis manus et latus*, quia in eis specialiter remanserunt signa passionis suae: *Luc. ult. Videte manus meas et pedes meos, quia ego ipse sum.* Sic et in gloria se ostendet: *supra 14. Si quis diligit me, sermonem meum servabit*: et *infra*: *Manifestabo ei meipsum.*

c Hic ponitur apparitionis effectus, qui est gaudium in cordibus discipulorum de visione Domini, quam promiserat eis: *supra 16. Iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum.* Sed hoc gaudium implebitur in patria, scilicet bonis ex aperta visione Dei: *Isa. ult. Videbitis, et gaudebit cor vestrum* etc. *ossa* etc.

d Iniungit Apostolis officium. Et primo praemittit pacis vinculum. Secundo iniungit officium, ibi, *Sicut misit me* etc. Dixit ergo eis iterum, *Pax vobis.* Hoc dixit eis contra perturbationem duplicem: nam contra perturbationem praesentem a Iudaeis dixit eis primo *Pax vobis*; sed contra conturbationem factam a gentibus, *Dixit eis iterum pax vobis*: *supra 16. In mundo pressuram habebitis, in me autem pacem*, nam ad gentes mittendi erant; et ideo statim subditur iniunctio officii, *Sicut misit me Pater* etc. In quo ostendit se mediatorem inter Deum et homines: *1. Tim. 2. Mediator Dei et hominum homo Christus Iesus* etc. Hoc erat ad consolationem discipulorum, qui cognoscentes auctoritatem Christi, sciebant eum mittere ipsos auctoritate divina. Item considerantes dignitatem propriam, scilicet quod habebant officium proprium Apostolicum. Apostolus enim idem est, quod missus. Dicit ergo, *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos*, idest sicut Pater diligens me misit in mundum ad passionem tolerandam pro salute fidelium: *supra 3. Non enim misit Deus filium suum in mundum, ut iudicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum*, ita ego diligens vos, mitto vos ad tribulationes sustinendas pro nomine meo: *Matth. 10. Ecce ego mitto vos* etc. Secundo datur eis idoneitas officii per dationem Spiritus sancti: *2. Cor. 3. Qui et idoneos nos fecit ministros novi Testamenti*, non litera, sed spiritu, unde sequitur.

e Et circa hanc dationem primo praemittit dationis signum, quod est insufflatio; unde dicit, *Insufflavit*: simile habetur *Genes. 2. Inspiravit in faciem eius spiraculum vitae*, quod primus homo depravavit, scilicet vitae naturalis; sed hoc Christus reparavit, dando Spiritum sanctum. Nec est intelligendum quod huius flatus Christi fuerit Spiritus sanctus, sed signum eius. Unde Augustinus dicit *4. de Trin. Flatus ille corporeus substantia Spiritus sancti non fuit, sed demonstratio per congruam significationem*, non tantum a Patre, sed etiam a Filio procedere Spiritum sanctum. Notandum autem quod super Christum Spiritus sanctus missus est primo quidem in columbae specie in baptismo, *supra 3.* Et in specie nubis in transfiguratione, *Matth. 17.* Cuius ratio est, quia gratia Christi, quae datur per Spiritum sanctum, derivanda erat ad nos per propagationem gratiae in sacramentis, et sic descendit in specie columbae in baptismo, quae est animal foecundum: et per doctrinam; et sic descendit in nube lucida. Unde et ibi ostenditur doctor; unde dicit, *Ipsum audite.* Super Apostolos autem primo descendit in flatu, ad designandam propagationem gratiae in sacramentis, cuius ipsi ministri erant; unde dicit, *Quorum remiseritis peccata* etc. *Matt. ult. Euntes ergo baptizate eos in nomine Patris* etc. Secundo vero in igneis linguis ad significandam propagationem gratiae per doctrinam; unde dicitur *Act. 2.* quod postquam repleti sunt Spiritu sancto, statim coeperunt loqui. Secundo ponit datoris verba, dicens, *Accipite Spiritum sanctum.* Sed numquid hic acceperunt Spiritum sanctum? Videtur quod non, quia cum nondum ascendisset in altum, non debuit dona dare hominibus. Et quidem secundum Chrysostomum quidam dicunt, quod Christus non dedit eis hic Spiritum sanctum, sed praeparavit eos ad dationem futuram in Pentecoste. Et moventur ad hoc, quia *Daniel. 10.* dicitur, quod non potuit sustinere visionem angeli,

unde isti nisi praeparati potuissent sustinere Spiritus sancti adventum. Sed tamen ipse Chrysostomus dicit, Spiritus sanctus datus fuit discipulis, non communiter ad omnia, sed ad aliquem effectum, scilicet ad dimittendum peccata, sicut *Matt. 10.* ad faciendum miracula. Augustinus autem et Gregorius dicunt, quod Spiritus sanctus habet duo praecepta dilectionis, scilicet Dei, et proximi; et ideo primo datus fuit in terra ad designandum praeceptum dilectionis proximi, secundo de coelo ad designandum praeceptum dilectionis Dei. Tertio ponitur dationis fructus, *Quorum remiseritis* etc. quod conveniens effectus est Spiritus sancti, scilicet remissio peccatorum, nam ipse charitas est, et per eum nobis datur charitas: *Ro. 5. Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris.* Remissio autem peccatorum non fit nisi per charitatem, quia *Prov. 10. Universa delicta operit charitas: 1. Petr. 4. Charitas operit multitudinem peccatorum.* Hic ergo primo quaeritur de hoc quod dicit, *Quorum remiseritis peccata*, cum solus Deus peccata remittat. Ad hoc aliqui dicunt, quod solus Deus culpam, sed sacerdos absolvit tantum a reatu poenae, et denuntiat eum absolutum a macula culpae. Sed hoc non est verum: nam sacramentum poenitentiae, cum sit sacramentum novae legis, confert gratiam sicut et in baptismo confert; sed in baptismo sacerdos baptizat instrumentaliter, et tamen confert gratiam. Ergo similiter in sacramento poenitentiae sacramentaliter et ministerialiter absolvit a poena et culpa, inquantum dat sacramentum in quo peccata dimittuntur. Quod autem dicitur, quod solus Deus peccata dimittit, verum est auctoritate, sic et solus Deus baptizat, sed sacerdos ministerio, ut dictum est. Item quaeritur de hoc quod dicit, *Accipite Spiritum sanctum* etc. Videtur ergo quod qui non habet Spiritum sanctum, non possit peccata dimittere. Ad quod dicendum, quod si remissio peccatorum esset proprium opus sacerdotis, idest quod ex sua virtute hoc faceret, non utique posset sanctificare nisi sanctus. Remissio autem peccatorum est proprium opus Dei, qui propria virtute et auctoritate peccata dimittit; sacerdotis autem non est nisi sicut instrumenti. Sicut ergo Dominus per servum et ministrum suum, sive sit bonus sive malus, potest facere voluntatem suam ad exequendum aliqua, ita et Dominus per ministros, etiamsi mali sint, potest sacramenta conferre in quibus datur gratia. Item quaeritur de hoc quod dicitur, *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis.* Ad quod dicendum est, quod sicut dictum est, Sacerdos in sacramentis agit sicut minister Dei: *1. Cor. 4. Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei.* Eodem ergo modo quo Deus remittit et retinet peccata, simul et sacerdos. Remittit autem Deus peccata largiendo gratiam, sed dicitur retinere non largiendo eam propter impedimentum ex parte recipientis: sic et minister remittit peccata inquantum impendit sacramentum Ecclesiae: et retinet inquantum aliquos indignos ostendit a sacramentorum receptione.

LECTIO V.

Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Iesus.

b Dixerunt ergo ei alii discipuli: Vidimus Dominum.

c Ille autem dixit ei: Nisi videro in manibus eius fixuram clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus eius, non credam.

LECTIO V.

Posita Salvatoris apparitione; hic agit Evangelista de discipuli dubitatione. Et primo ponitur discipuli absentis. Secundo ponitur sibi facta denuntiatio, ibi, *Dixerunt ergo ei alii* etc. Tertio obstinata eius dubitatio, ibi, *Ille autem dixit* etc. Absens autem discipulus describitur primo ex nomine, quia *Thomas*, qui interpretatur abyssus sive geminus. In abysso autem duo sunt, scilicet profunditas et obscuritas. Abyssus ergo Thomas obscuritatem infidelitatis, quam habet ex se. Item abyssus ex profunditate infidelitatis, quam habet a Christo; unde de hoc dicitur in *Psal. 41. Abyssus*, profunditatis, scilicet Christus, *abyssum* obscuritatis, scilicet Thomam, *invocat*, miserando: et *abyssus*, obstinationis, scilicet Thomae, *abyssum*, profunditatis, scilicet Christum, *invocat*, confitendo. Secundo ex dignitate, quia unus ex duodecim, non quod tunc duodecim essent, quia iam Iudas interierat, *Matth. 27.* sed dicitur unus de duodecim, quia erat electus ad eam dignitatem, quam Deus sacraverat duodenario numero: *Matth. 12. Elegit duodecim quos Apostolos nominavit:* et hunc numerum Deus voluit semper esse integrum. Tertio ex interpretatione, *Qui dicitur Didymus:* Thomas enim est nomen syrum, vel hebraeum, et habet duas interpretationes, scilicet geminus et abyssus. Geminus autem latine graece dicitur Didymus. Et ideo quia Ioannes in Graeco scripsit Evangelium, posuit *Didymus.* Dicitur autem geminus, quia forte fuit de tribu Beniamin, in qua aliqui vocabantur gemini. Vel etiam omnes. Vel potest hoc referri ad eius dubitationem, quia qui certus est, firmatus est in unam partem; sed qui dubitat, accipit unam partem cum formidine alterius. Iste ergo Thomas, *non erat cum eis*, scilicet discipulis, *quando venit Iesus:* tardius enim rediit, quam alii qui de die dispersi erant: et sic amisit solatium Dominicae visionis, pacis eulogium, et sancti Spiritus afflatum. Instruimur autem per hoc a societate separari non debere: *Heb. 10. Non deserentes collectionem nostram, sicut est consuetudinis quibusdam.* Sed ut Gregorius dicit, *non hoc casu, sed divina gestum est voluntate, ut electus discipulus tunc deesset, sed divinae pietatis dispensatione, ut scilicet discipulus dubitans dum in magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis.* Unde in hoc apparent potissima signa altissimae pietatis Dei. Et primo in hoc, quod intantum diligit genus humanum, quod aliquando permittit aliquas tribulationes fieri

electis suis, ut inde aliquod bonum humano generi proveniat: propter hoc enim Apostolos, Prophetas, et sanctos Martyres permisit affligi: *Ose. 6. Propter hoc dolavi in Prophetis, occidi eos in verbis oris mei: 2. Cor. 1. Sive tribulamur pro vestra exhortatione et salute, sive consolamur pro vestra consolatione quae operatur tolerantiam earundem passionum, quas et nos patimur.* Sed quod adhuc mirabilius est, permittit aliquem sanctum labi in peccatum, propter instructionem: ut quid enim permisit aliquos sanctos et iustos viros graviter peccasse? sicut quod David adulter fuit et homicida, nisi quod ex hoc instructi cautiores simus et humiliores? Ut qui existimat stare videat ne cadat: et qui cecidit, adiiciat ut resurgat. Unde Ambrosius dicit Theodosio Imperatori: *Secutus es errantem, sequi studeas poenitentem.* Et ideo dicit Gregorius, *quod plus profuit nobis Thomae infidelitas ad fidem, quam fides credentium discipulorum.* Consequenter cum dicit.

b Ponit denunciationem, quia statim non venit Thomas. Dixerunt autem ei alii discipuli: *Vidimus Dominum:* et hoc est ex ordinatione divina, ut quod unus accipit a Deo, communicet alii: *1. Petr. 4. Unusquisque gratiam, quam accepit* etc. Et *Isa. 22. Quae audivi a Domino exercituum* etc. *Genes. 23. Vidi Dominum, et salva* etc. Consequenter cum dicit.

c Ponitur obstinata Thomae dubitatio. Et quidem satis fuisset excusabilis, quod non statim credidit: quia, ut dicitur *Eccl. 18. Qui cito credit, levis est corde.* Sed multum investigare, praesertim ubi de secretis Dei agitur, grossities mentis est: *Prov. 25. Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum, sic qui perscrutator est maiestatis, opprimetur a gloria: Eccl. 3. Altiora te ne quaesieris, et fortiora te ne scrutatus fueris. Sed quae praecepit Deus tibi, illa cogita semper, et in pluribus operibus eius ne fueris curiosus.* Circa Thomam considerandum est, quod durus fuit ad credendum, et irrationabilis ad petendum: durus quidem, quia noluit credere nisi sensibili argumento, et non tantum unius sensus, sed duorum, scilicet visus, *quia nisi videro* etc. et tactus, *et mittam manum* etc. Irrationabilis vero fuit, quia petebat vulnera videre ad comprobationem fidei, cum maius videret, scilicet totius hominis resuscitati reparationem. Et licet hoc Thomas propter sui dubietatem diceret, tamen hoc divinitus factum est propter nostram utilitatem et aedificationem: certum est enim quod qui se totum hominem reparavit resurgendo, potuit etiam vulnerum cicatrices extergere, sed servatae sunt propter nostram utilitatem.

LECTIO VI.

Et post dies octo iterum erant discipuli eius intus, et Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, et stetit in medio, et dixit eis: Pax vobis.

b Deinde dicit Thomae: Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et affer manum tuam, et mitte in latus meum; et noli esse incredulus, sed fidelis.

c Respondit Thomas, et dixit ei: Dominus meus, et Deus meus.

d Dicit ei Iesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti.

e Beati qui non viderunt, et crediderunt.

f Multa quidem et alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc. Haec autem scripta sunt ut credatis, quia Iesus est Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine eius.

LECTIO VI.

Hic agitur de secunda apparitione Dominica, qua apparuit omnibus discipulis praesente Thoma. Et primo ponit Christi apparitionem. Secundo discipuli confirmationem, ibi, *Deinde dixit Thomae* etc. Tertio eorum quae dicta sunt in Evangelio recapitulationem, ibi, *Multa quidem et alia signa* etc. Circa primum tria facit. Primo describit apparitionis tempus. Secundo manifestat personas quibus apparuit. Tertio modum apparitionis ostendit. Tempus quidem, quia, *Post dies octo*, scilicet a die resurrectionis Dominicae, in cuius sero facta fuit prima apparitio. Cuius quidem una ratio literalis est, ut ostenderet etiam Evangelista, quod licet Christus pluries apparuisset discipulis, non tamen continue conversatus est cum eis, cum non ad eundem vivendi modum surrexerit, sicut nec nos ad eandem vitam resurgemus: *Iob 14. Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio mea.* Secundo ut Thomas interim audiens a discipulis apparitionem praecedentem, accendatur ad maius desiderium, et fidelior fieret ad credendum. Alia ratio mystica est, quia huiusmodi apparitio illam designat, qua nobis apparebit in gloria: *1. Io. 3. Cum apparuerit, similes ei erimus* etc. quae quidem apparitio erit in octava aetate resurgentium. Quibus autem apparuit, ostendit subdens, *Iterum erant discipuli eius intus, et Thomas cum eis.* Ubi notandum, quod Thomas solus hac apparitione indigebat, non tamen ei singulariter Dominus apparuit, sed in congregatione existenti, ad designandum, quod singularitates non sunt multum Deo acceptae, sed hi qui in communitate charitatis existunt: *Mat. 18 Ubi fuerint duo vel tres congregati* etc. Similiter etiam hi quibus nunc apparet, non sunt collecti simul in unum, sic nec in ipsa apparitione simul omnes fuerunt, sed in futura simul omnes erunt, ita quod nullus deerit: *Mat. 24. Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilae:* et *infr. Mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos eius a quatuor ventis a summis coelorum usque ad terminos eorum.* Modum autem apparendi ostendit dicens, *Venit Iesus ianuis clausis, et stetit in medio, et dixit* etc. quod supra est expositum. Nihilominus tamen ponit circa hoc tria: nam primo ponit modum veniendi, quia ianuis clausis, quod miraculose factum est, ut dicit Augustinus, ea virtute, qua super mare siccis pedibus ambulavit. Secundo modum standi, quia in medio ut ab omnibus videretur, et decebat ut in me-

din staret. Tertio modum loquendi, quia, *Pax vobis*, scilicet reconciliationis quam annuntiavit factam ad Deum: *Ro. 5. Reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius: Col. 1. Pacificans per sanguinem crucis eius, sive quae in coelis, sive quae in terris sunt.* Item aeternitatis et immortalitatis futuram, quam promisit eis habituram: *Psal. 147. Qui posuit fines tuos* etc. Item charitatis et unitatis, quam praecepit eis servandam: *Mat. 9. Pacem habete inter vos.*

b Hic ponitur confirmatio et revocatio discipuli dubitantis. In quo apparet secundum signum divinae pietatis, quod electis suis in casu cito subvenit, licet cadant: cadunt enim electi aliquando sicut et reprobi, sed differenter, quia reprobi franguntur; electis vero cito Dominus supponit manum suam, ut resurgant: *Ps. 36. Cum ceciderit iustus, non collidetur, quia Dominus supponit manum suam.* Item: *Si dicebam motus est pes meus, misericordia tua* etc. Et ideo statim supponit Thomae lapso manum, ita ut cum diceret, *Nisi videro non credam*, revocat dicens, *Infer digitum tuum huc.* Et circa hoc tria ponuntur. Primo cicatricum exhibitio. Secundo Thomae confessio, ibi, *Respondit Thomas* etc. Tertio tarditatis eius reprehensio, ibi, *Quia vidisti me* etc. Notandum autem circa primum, quod Thomas petiit conditiones ut crederet, scilicet videre, et palpare cicatrices, ut dictum est; ut si hoc sibi fieret, praemisit se crediturum. Et ideo Dominus cum haec diceret praesentia suae divinitatis assistens, servatis illis conditionibus revocat eum. Unde primo exhibet conditionem. Secundo petit promissi solutionem, ibi, *Noli esse incredulus* etc. Conditio fuit palpare cicatrices; et ideo dicit, *Infer digitum tuum.* Sed hic oritur dubitatio, quia in corporibus glorificatis nullus potest esse defectus. Cicatrices autem sunt defectus quidam. Quomodo ergo fuerunt in corpore Christi? Ad hoc respondet Augustinus *in li. de symbolo* sic dicens: *Posset autem de corpore suscitato et glorificato omnem maculam cuiuslibet cicatricis in suo corpore abstergere. Sed sciebat quare cicatrices in suo corpore servaret. Primo quidem, ut demonstraret Thomae non credenti, nisi tangeret et videret. Deinde vero ad exprobrandum infidelibus et peccatoribus in iudicio: non ut eis dicat sicut Thomae: Quia vidisti me, credidisti; sed ut convincens eos dicat: Ecce hominem quem crucifixistis; videte vulnera quae inflixistis, agnoscite latus, quod pupugistis: quoniam et propter vos apertum est, nec tamen intrare voluistis.* Iuxta hoc etiam quaeritur, utrum in corporibus martyrum remaneant vestigia vulnerum? Sed ad hoc similiter respondet Augustinus *22. de civ. Dei*, quod remanebunt quidem, non ad turpitudinem, sed ad immensum decorem, sic dicens: *Non hoc in eis deformitas, sed dignitas erit, et quidem in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit. Nec ideo tamen si aliqua martyribus amputata vel ablata sunt membra, sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum, quibus dictum est: Capillus de capite vestro non peribit, sed ubi membra, ut praecindantur percussa sunt vel secta, ibi cicatrices; sed in eisdem membris redditis non perditis apparebunt.* Sed secundum Gregorium: *Cum quod incorruptibile est, palpari non possit, quomodo Dominus corpus suum quod incorruptibile erat, palpandum praebuit? Rom. 6. Christus resurgens ex mortuis iam non moritur. Unde hac ratione motus Euthices haereticus dixit, quod corpus Christi, et corpora omnium resurgentium non erunt palpabilia, sed subtilia et spiritualia ad modum venti, et spirituum. Sed quia hoc est contra illud quod Dominus dicit Luc. ult. Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet. Incorruptibilem ergo et palpabilem se Dominus demonstravit, ut ostenderet corpus suum esse post resurrectionem eiusdem naturae, quod fuerat corruptibile, et induerat incorruptionem, 1. Cor. 3. et alterius gloriae, quia quod crassum et ignobile fuerat, surrexit in gloria, et subtile per effectum spiritualis potentiae.* Sed addit, *Et vide manus*, quae pependerunt in cruce, *et mitte in latus*, lancea perforatum, et cognosce me illum eiusdem esse, qui pependit in cruce. Mystice autem per digitum discretio designatur, per manus opus nostrum. Monet ergo et digitum et manus in latus suum mittere, ut quicquid nobis est discretionis et operis, in Christi servitium expendamus: *Gala. ult. Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini* etc. Et petit promissi solutionem, dicens, *Et noli esse incredulus, sed fidelis: Apocal. 3. Esto fidelis usque ad mortem.* Consequenter eum dicit.

c Ponitur Thomae confessio. Ubi apparet, quod statim factus est Thomas bonus Theologus, veram fidem confitendo, quia humanitatis Christi, cum dicit, *Dominus meus:* sic enim vocabant eum ante passionem: *sup. 14. Vos vocatis me Magister et Domine.* Item divinitatis, quia, *Deus meus:* ante enim non vocabant eum Deum, nisi quod Petrus dixit *Mat. 16. Tu es Christus Filius Dei vivi: 1. Io. ult. Hic est verus Deus et vita aeterna: Ps. 117. Deus meus, et confitebor* etc. Tarditatem autem Thomae Dominus arguit dicens.

d Et primo reprehendit eius tarditatem. Secundo commendat aliorum ad credendum facilitatem, ibi, *Beati qui non viderunt, et crediderunt.* Dicit ergo, *Quia vidisti me.* Ubi est una dubitatio, quia cum fides sit substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium, ut dicitur *Heb. 11.* quomodo hic Dominus dicit, *Quia vidisti me, credidisti?* Sed dicendum, quod aliud vidit, et aliud credidit: vidit hominem et cicatrices, et ex hoc credidit divinitatem resurgentis. Sed secunda dubitatio est, quia Thomae petenti, *Nisi videro et tetigero*, Deus utrumque exhibuit, scilicet tactum et visum. Ergo debuit dicere, quia vidisti, tetigisti, et credidisti. Respondeo. Dicendum secundum Augustinum, quod sensu visus utimur pro quolibet sensu: dicimus enim, vide quomodo calet, quomodo sonat, quomodo sapit, quomodo redolet. Dicit ergo, *infer digitum tuum huc, et vide*, non quod in digito sit visus, sed dicitur quasi tange, et experire, ita et hic, *Quia vidisti me*, idest quia expertus es etiam per tactum. Vel dicendum, quod Thomas videns vulnera et cicatrices confusus est in seipso, et antequam poneret digitum, credidit, et dixit, *Dominus meus, et Deus meus.* Sed tamen Gregorius dicit quod tetigit, et ad visum confessus est. Consequenter eum dicit.

e Commendat facilitatem aliorum ad credendum:

et hoc specialiter ad nos pertinet. Utitur autem praeterito pro futuro propter certitudinem. Sed contra hoc *Luc. 10.* dicitur: *Beati oculi qui viderunt quae vos videtis.* Ergo magis beati qui viderunt quam qui non viderunt. Respondeo, quod duplex est beatitudo, una est rei quae consistit in munere divino, de quo quanto alicui plus conceditur, tanto beatior est: et sic quantum ad hoc beati oculi qui vident, quia hoc est munus gratiae. Alia est beatitudo spei quae consistit in merito: unde secundum hanc tanto quis est beatior, quanto potest plus mereri. Plus autem meretur qui credit, et non vidit, quam qui videns credit.

f Hic ponitur epilogus. Et primo ponitur insufficientia huius Scripturae. Secundo eius utilitas, ibi, *Haec autem scripta sunt ut credatis* etc. Insufficientia quidem apparet, quia multa et alia fecit Iesus signa, et facta quae non sunt scripta in libro hoc: *Iob. 26. Ecce haec ex parte dicta sunt viarum eius* etc. *Eccl. 43. Multa sunt abscondita maiora his, pauca enim vidimus eius.* Sed secundum Chrysostomum hoc ideo dicit, quia pauciora miracula narrat Ioannes quam alii Evangelistae. Et ideo ne videretur ea negare, dicit hoc; et ideo specialiter subdit, *Quae non sunt scripta in libro hoc.* Vel hoc refertur ad passionem et resurrectionem, quasi multa ostensiva suae resurrectionis post resurrectionem fecit in conspectu discipulorum, quae non ostendit aliis: *Act. 10. Dedit eum manifestum fieri non omni populo, sed testibus praeordinatis a Deo.* Ponitur et huius utilitas, quia effectus fidei, quia, *Haec scripta sunt, ut credatis, quia Iesus Christus est Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine eius:* ad hoc enim est tota Scriptura novi, et veteris Testamenti: *Ps. 39. In capite libri scriptum est de me:* supra *5. Scrutamini Scripturas, quoniam ipsae sunt quae testimonium perhibent de me.* Item fructus vitae, quia, *Ut credentes vitam habeatis:* hic vitam iustitiae, quae habetur per fidem: *Abach. 1. Iustus autem meus ex fide vivit:* et in futuro vitam spei, quae habetur per gloriam, et, *In nomine eius*, scilicet Christi: *Act. 10 Non est aliud nomen sub coelo, in quo oporteat nos salvos fieri.*

CAPUT VIGESIMUMPRIMUM

LECTIO PRIMA.

Postea manifestavit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis.

b Manifestavit autem sic. Erant simul Simon Petrus, et Thomas qui dicitur Didymus, et Nathanael qui erat a Cana Galilaeae, et filii Zebedaei, et alii ex discipulis eius duo.

c Dixit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus et nos tecum. Et exierunt, et ascenderunt in navim, et illa nocte nihil prendiderunt.

d Mane autem iam facto, stetit Iesus in littore, non tamen cognoverunt discipuli, quia Iesus est.

e Dixit ergo eis Iesus: Pueri: Numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei: Non. Dixit eis: Mittite in dexteram navigii rete, et invenietis. Miserunt ergo, et iam non valebant illud trahere prae multitudine piscium.

LECTIO PRIMA

Positis duabus apparitionibus Christi ad discipulos; hic ponit Evangelista tertiam apparitionem. Et si ordinem et finem harum apparitionum consideremus, patet quod in prima ostendit suae divinitatis auctoritatem, Spiritum sanctum ibi insufflando. In secunda personae identitatem cicatrices ostendendo. In tertia naturae resurgentis veritatem cum eis comedendo. Dividitur autem haec pars in duas. In prima ostendit quid communiter discipulis pluribus Dominus exhibuit. In secunda quid specialiter duobus praedilectis, ibi, *Cum ergo prandissent* etc. Circa primum primo ponitur apparitionis titulus. Secundo apparitionis modus, ibi, *Manifestavit autem sic* etc. Tertio apparitionis epilogus, ibi, *Hoc iam tertio.* In titulo autem tria designantur, scilicet tempus, modus, et locus. Tempus quidem, quia, *Postea*, idest post praedicta Quod signanter dicit, quia ut dictum est, non continue erat cum eis, sed per vices eis apparebat. Cuius ratio est, quia non surrexerat ad eandem vitam, sed ad gloriosam, in qua sunt angeli, et erunt beati: *Dan. 2. Exceptis diis*, idest angelis, *quorum conversatio non est cum hominibus* Sed cum supra fecerit quamdam conclusionem dicens, *Haec autem scripta sunt*, quare addit hic hanc narrationem? Ad haec Augustinus assignat rationem mysticam. Per hanc enim apparitionem significatur gloria futurae vitae, quando nobis apparebit sicut est. Et ideo post finem hanc posuit, ut faceret evidentiorem locum quo illam daret intelligi. Modum vero ponit, quia, *Manifestavit se* etc. In natura enim corporis gloriosi est, et virtute, ut possit videri, et non videri, sicut vult, a corpore non glorioso; et ideo dicit, *Manifestavit*, idest se visibilem praebuit. Et hoc etiam modo dicitur apparere, quod idem est, quod manifestari: *Act. 1. Per dies quadraginta apparens eis.* Nam, ut Ambrosius dicit, *Id apparet in cuius potestate est videri, et non videri.* Locus autem est, *Ad mare Tyberiadis*, quod est mare Galilaeae; sed Tyberiadis dicitur a Tyberiade civitate aedificata in honorem Tyberii Caesaris. Ponit autem hoc Evangelista primo quidem ut ostendat completam esse promissionem factam discipulis: *Matt. 27. Praecedet vos in Galilaeam.* Secundo ut ostendat quoniam Dominus plurimum timorem de cordibus discipulorum abstulerat, ut de reliquo iam non in domo manerent inclusi, sed longe procedunt usque in Galilaeam. Consequenter cum dicit.

b Ponitur ipsa apparitio. Et primo ponuntur personae quibus facta est. Secundo ipsarum personarum officium, ibi, *Dixit eis Simon Petrus* etc. Tertio apparitionis modus, ibi, *Mane autem facto* etc. Personae autem quibus se manifestavit, sunt septem;

unde dicit, *Erant autem simul Simon Petrus*, qui negaverat; *et Thomas qui dicitur Didymus*, qui in prima apparitione non fuerat, *et Nathanael qui erat a Cana Galilaeae*, qui ut creditur frater Philippi erat, de quo *supra 2. et filii Zebedaei*, scilicet Iacobus et Ioannes, *et alii ex discipulis eius duo*, qui non expresse nominantur. Per hunc autem numerum mystice signatur futurae gloriae apparitio, quae erit post septimam aetatem, scilicet in octava quae est resurgentium: *Isa. ult. Erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato, et veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea.* Officium autem quo occupati erant, est piscationis: unde dicit.

c Et primo ponitur Petri invitatio ad hoc officium. Secundo aliorum assensus. Tertio officii executio. Invitat quidem ad officium dicens, *Vado piscari*. Per quod quidem mystice significatur praedicationis officium: *Matt. 4. Faciam vos fieri piscatores hominum.* Sic ergo dixit Petrus, *Vado piscari*. Per quod mystice significatur, quod alios assumit in partem suae solicitudinis et praedicationis: *Exod. 18. Levius tibi sit partita in alios onere.* Sed contra *Luc. 9. Nemo mittens manum suam ad aratrum* etc. Constat autem, quod Petrus dimiserat piscationem. Quomodo ergo rediit, et respexerat retro etc. Responsio secundum Augustinum. Si rediisset ad officium piscationis ante resurrectionem Christi et vulnerum inspectionem, putaremus eum ex desperatione hoc fecisse; nunc vero post eum sibi de sepulcro reditum vivum, post inspecta vulnerum loca, et acceptum eius insufflatione Spiritum sanctum, facti sunt sicut fuerant piscium piscatores. Per quod datur intelligi, quod praedicator potest ex arte sua licita victum necessarium quaerere, sui apostolatus integritate servata, si aliunde non habeat: si enim beatus Paulus ut alios non gravaret, artem quam non noverat, didicit, ut sibi necessarium acquireret victum, quanto magis Petrus de arte sua licita potuit hoc facere? Sed dicit, quod hoc est faciendum, quando non habet aliunde. Sed constat, quod semper habet, et habuit, quia Dominus promisit dicens, *Quaerite primum regnum Dei, et haec omnia adiicientur vobis*, scilicet necessaria Ad quod dicendum est, quod verum est, quod adiiciuntur, sed nobis cooperantibus Et ideo Dominus Petro cooperante hoc implevit: nam quis alius pisces qui caperentur apposuit nisi ipse Dominus? Sed notandum secundum Gregorium, quod duplex est officium. Unum quod occupat mentem et impedit spiritualia; et ad tale officium non est redeundum, nec eo procurandum victum, sicut est vectigal, et huiusmodi. Unde Matthaeum non legimus rediisse ad theloneum. Est autem et aliud quod sine peccato et mentis occupatione exerceri potest, sicut est officium piscationis huiusmodi; et ideo negotium post conversionem repetere, culpa non fuit. Assensus autem aliorum ponitur, cum dicit, *Venimus et nos tecum*. In quo datur exemplum praedicatoribus et praelatis cohortandi se mutuo ad conversionem: *Prover. 18. Frater qui iuvatur a fratre quasi civitas firma: Eccl. 50. Circa illum corona fratrum quasi plantatio cedri in monte Libano.* Executio vero officii ponitur, cum dicit, *Exierunt, et ascenderunt in navim, et illa nocte nihil prendiderunt.* Et tangit tria quae debent facere praedicatores. Primo quidem exire a peccatorum conversatione: *2. Cor. 6. Exite de medio eorum*, scilicet Chaldaeorum, *et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis, et ego recipiam vos*, a carnalium affectione: *Gen. 13. Egredere de terra tua* etc. et a quietis contemplatione: *Can. 7. Egrediamur in agrum, commoremur in villis, mane surgamus ad vineas* etc. Secundo debent ascendere in navem, idest proficere in charitate unitatis Ecclesiae, quae dicitur navis: *1. Pet. 3. In diebus Noe cum fabricaretur arca, in qua pauci, idest octo animae salvae factae sunt per aquam.* Item in navi crucis assumendo carnis mortificationem: *Gal. ult. Mihi absit gloriari nisi in cruce* etc. *Sap. 8. Benedictum signum per quod fit iustitia.* Tertio totalis de adiutorio Christi fiducia; unde, *Tota nocte illa nihil prendiderunt*, quia quamdiu deest auxilium divinum, et interior praedicator, frustra laborat lingua praedicatoris; sed tunc capiunt, quando venit lux corda illuminans: *Ps. 42. Emitte lucem tuam, et veritatem tuam.* Unde hoc modo nox dicitur carentia divini auxilii: *Io. 9. Venit nox quando nemo potest operari.* Vel, *In nocte*, idest in veteri Testamento, *nihil prendiderunt*, quia non potuerunt gentes ad fidem adducere: *Ro. 13. Nox praecessit.* Secundum autem Augustinum de nocte piscabantur, quia adhuc timidi erant. Modus autem apparitionis et ordo ponitur cum dicit.

d Et primo exhibet corporalem inspectionem. Secundo sui cognitionem, ibi, *Pueri nunquid* etc. Tertio familiarem comestionem, ibi, *Dixit eis Iesus, afferte* etc. Dicit ergo: *Mane autem iam facto.* Mystice autem per mane intelligitur gloria resurrectionis: *Ps. 29. Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia.* Item status vitae aeternae: *Ps 5. Mane astabo* etc. Sed cum ante passionem in simili miraculo non steterit in littore, sed in navi, quare post passionem in littore stat? Cuius ratio est, quia mare commotionem praesentis saeculi significat; littus autem est terminus maris: *Hier. 5. Posuit arenam terminum mari, praeceptum sempiternum, quod non praeteribit.* Christus autem ante passionem in mari stetit, quia corpus mortale habebat; sed post resurrectionem iam corruptionem carnis excesserat, ideo in littore stetit. Ex ignorantia discipulorum est, *quia non cognoverunt eum, quia Iesus est.* Per quod datur intelligi, quod in mari huius fluctuationis non possumus Christi secreta cognoscere: *Isa. 64. Oculus non vidit Deus absque te, quae praeparasti expectantibus te.* Consequenter cum dicit.

e Inducit eos ad cognitionem suam. Et primo ponitur reductio ad sui cognitionem. Secundo ordo, ibi, *Dixit ergo discipulus ille* etc. Circa primum tria facit. Primo ponitur Domini inquisitio de pulmento dicens, *Pueri, Nunquid pulmentarium habetis?* Credebant enim discipuli, quod non esset Christus, sed aliquis piscium emptor; et ideo loquitur eis ut emptor. Mystice autem a nobis pulmentum petit unde reficiatur, quod est obedientia mandatorum Dei: *sup. 6. Meus cibus est, ut faciam voluntatem eius, qui misit me, ut perficiam opus eius.* *Responderunt ei*, idest discipuli, *Non*, scilicet a nobisipsis: *Rom. 7. Nam velle adiacet mihi*,

perficere autem bonum non invenio. Secundo mandatum, *Mittite in dexteram navigii* etc. Sed *Luc. 13.* simile habetur factum, non tamen praecepit eis, ut mitterent ad dexteram, sicut hic. Cuius ratio est, quia per hanc significatur piscatio, per quam praedestinati trahuntur ad vitam aeternam, ad quam non introducuntur nisi filii dexterae: *Prov. 4. Vias quae a dextris sunt novit Dominus, perversae autem sunt quae a sinistris sunt: Psal. 117. Dextera Domini fecit virtutem.* In alia autem piscatione significabatur vocatio ad praesentem Ecclesiam; et ideo indifferenter ex omni parte mittitur rete, quia capiuntur et trahuntur ad ipsum de singulis: *Luc. 14. Exi cito in plateas et vicos.* Consequenter ponitur obedientia discipulorum, cum dicit, *Miserunt ergo rete,* effectus obedientiae, quia *iam non valebant illud trahere prae multitudine piscium,* idest salvandorum: *Gen. 22. Benedicentur in semine tuo omnes gentes, quia obedisti voci meae: Apoc. 4. Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat.* Differt autem haec piscatio ab illa de Luca, quia in illa rumpitur rete: sic Ecclesia scissuras patitur per dissensiones et haereses; in ista autem non rumpitur rete, quia in futura vita nulla erit scissura. Item in illa pisces trahuntur ad navem; in ista autem ad littus, quia sancti qui sunt in illa gloria, occulti sunt nobis: *Ps. 30. Abscondes eos in abscondito faciei tuae a conturbatione hominum.*

LECTIO II.

Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro: Dominus est. Simon Petrus cum audisset, quia Dominus est, tunica succinxit se, erat enim nudus, et misit se in mare. Alii autem discipuli navigio venerunt, non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis, trahentes rete piscium.

b Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, et piscem superpositum, et panem.

c Dixit eis Iesus: Afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus, et traxit rete in terram, plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus. Et cum tanti essent, non est scissum rete.

d Dixit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum, tu quis es? scientes, quia Dominus est.

e Et venit Iesus, et accepit panem, et dabat eis, et piscem similiter.

f Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, cum surrexisset a mortuis.

LECTIO II.

Posita inductione ad cognoscendum Christum, quae fuit multitudo piscium captorum eis a Christo praestita; hic consequenter ponitur ordo recognitionis. Et primo ponit quomodo in ea se habuit Ioannes. Secundo quomodo se habuit Petrus. Tertio quomodo se habuerunt alii discipuli. Ioannes autem ut perspicax in cognoscendo, statim Christum cognovit. Et ideo dixit Petro quem prae caeteris diligebat, et etiam quia prior erat inter alios, *Dominus est,* motus ad hoc ex captura piscium: *Ps. 88. Tu dominaris potestati maris.* Et *alib. 134. Omnia quaecumque voluit Dominus, fecit in coelo et in terra.* Dixit autem, *Dominus est,* quia isto nomine soliti erant vocare eum: *sup 13. Vos vocatis me Magister, et Domine.* Petrus vero ponitur fervens ad consequendum, cuius fervor apparet primo quantum ad promptitudinem; unde dixit, *Simon Petrus cum audisset, quia Dominus est, succinxit se, erat enim nudus, et misit se in mare. Alii autem discipuli* etc. Simon Petrus cum audisset, non distulit, sed statim praeparat se ad eundum: *Eccl. 5. Ne tardes converti ad Dominum, neque differas de die in diem.* Secundo quantum ad reverentiam eius ad Christum, quia noluit nudus prae pudore accedere, *sed tunica succinxit se, erat enim nudus,* et propter caliditatem terrae, et propter expeditionem operis. Et per hoc datur intelligi, quod venientes ad Christum debent exuere veterem hominem, et induere novum, qui secundum Deum creatus est in fide: *Apoc. 3. Qui vicerit, vestietur sic vestimentis albis, et non delebo nomen eius de libro vitae.* Tertio quantum ad eius securitatem, quia ex nimia dilectione noluit cum navi ire, quia retardabatur, sed *misit se in mare,* ut citius perveniret ad Christum. Mystice autem per mare signatur tribulatio praesentis saeculi. Unde illi qui desiderant pervenire ad Christum, in mare se mittunt, non refugiunt tribulationes huius mundi: *Act. 14. Per multas tribulationes oportet intrare nos in regnum Dei: Eccl. 2. Fili accedens ad servitutem Dei, sta in iustitia et timore, et praepara animam tuam ad tentationem.* Petrus autem misit se in mare, et tamen illaesus pervenit ad Christum, quia inter tribulationes securus et illaesus Christi servus evadit: *Sap. 14. Dedisti in mari viam, et inter fluctus semitam firmissimam.* Et ut Chrysostomus dicit, ponitur hic optime conditio Ioannis et Petri, quia Ioannes altior intellectu, Petrus ferventior affectu. *Alii autem discipuli navigaverunt* etc. Unde primo ponit quid fecerunt, quia *navigio venerunt,* quia minus ferventes Petro. Navigium significat Ecclesiam: *Sap. 14. Spes orbis terrarum ad ratem confugiens remisit saeculo semen nativitatis:* et per hanc signatur Ecclesia, ut habetur *1. Petri 3. Alii vero navigio venerunt,* idest protecti societate Ecclesiae, quae est terribilis ut castrorum acies ordinata: *Ps. 30. Proteges eos in tabernaculo tuo a contradictione linguarum.* Secundo assignat rationem praedictorum cum dicit, *Non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis trahentes rete piscium:* quod potest esse ratio, quare Petrus se misit in mare, scilicet quia prope terram erat, vel quare isti cito pervenerunt. Et quidem non longe erant, quia Ecclesia non longe est a terra viventium: *est enim domus Dei et porta coeli, Gen. 23.* Et terram illam sancti quotidie contemplantur: *2. Cor. 14. Non contemplantibus nobis quae videntur, sed quae non videntur: Phil. 3. Nostra conversatio in coelis est.* Et dicit *cubitis ducentis,* quod idem significant duae naves, *Luc. 5.* scilicet duos populos, de quibus electi trahuntur ad vitam aeternam: *Ephes. 2. Ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem, et*

reconcilians ambos in uno corpore Deo. Rete autem quo pisces trahuntur, est doctrina fidei, qua quidem Deus trahit inspirando interius: *supr. 7. Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum;* et Apostoli exhortando, ut hic.

b Hic ponitur quod Christus suis discipulis exhibet familiare convivium. Et primo convivii praeparatio. Secundo Christi ad convivium invitatio, ibi, *Dixit eis Iesus: Venite* etc. Tertio ipsa convivii refectio, ibi, *Venit Iesus, et accepit panem* etc. Praeparatio convivii describitur primo quantum ad ea quae a Christo praeparata sunt. Secundo quantum ad ea quae discipulis sunt allata, ibi, *Dixit eis Iesus. Afferte* etc. A Christo autem sunt praeparata tria. Primo piscis et panis; unde dicit, *Ut ergo descenderunt de navi in terram, viderunt prunas,* quas Christus sua potestate creaverat ex nihilo, vel ex aliqua praeiacenti materia formaverat. Sed *supra 6.* pavit turbam de panibus multiplicatis, hic autem post passionem suam miraculose de novo creat vel format, quia iam non est tempus infirmitatis ostendendae, sed potestatis manifestandae: nam id quod supra fecit ante passionem, fuit condescensionis, quia si voluisset, potuisset de novo creare vel formare. Per hoc autem datur intelligi, quod in convivio spirituali praeparatur a Christo aliquid: et si quidem convivium hoc sumatur allegorice pro convivio Ecclesiae, sic Christus ista tria praeparat, scilicet prunas charitatis: *Prov. 25. Haec autem faciens, carbones ignis congeres super caput eius: Ezech. 10. Imple manum tuam prunis ignis.* Has prunas Christus de coelo portavit ad terras: *supra 13. Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem.* Item *Luc. 12. Ignem veni mittere in terram.* Item praeparat piscem suppositis prunis, qui est Christus: nam piscis assus est Christus passus, qui super prunas ponitur, quando ex incendio charitatis ad nos immolatur in cruce: *Ephe. 5. Obtulit semetipsum pro nobis, oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.* Item *ibidem: Estote imitatores Dei sicut filii charissimi, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos.* Item praeparat panes quibus reficitur, qui est ipse: nam inquantum Christus latet per suam divinitatem, dicitur piscis, cuius proprietas est latere sub aquis: *Isa. 45. Vere tu es Deus absconditus;* sed inquantum nos reficit per doctrinam, et etiam dat nobis corpus suum in cibum, vere panis est: *supra 7. Ego sum panis vivus qui de coelo descendi: Is. 30. Panis frugum terrae tuae erit uberrimus et pinguis.* Sed ad hoc convivium debet afferri aliquid ex parte ministrorum Ecclesiae, sed nihil, nisi praeexistat nobis a Deo. Quid autem afferatur, subdit.

c Et primo ponitur mandatum Domini. Secundo executio discipuli. Praecipit autem ut afferant de piscibus ab eis captis; quasi diceret: Ego dedi donum charitatis, assavi corpus in cruce, et proposui vobis panem doctrinae, ex quo perficitur et roboratur Ecclesia, vestrum est, ut vos alios capiatis, et isti sunt qui convertuntur ad praedicationem Apostolorum: *Ps. 28. Afferte Domino filii Dei: Isa. ult. Adducetis omnes fratres vestros de cunctis gentibus, donum Domino.* Si autem hoc convivium sumatur pro convivio morali, sic Christus ad convivium animae praeparat primum prunas charitatis: *Rom. 5. Charitas Dei diffusa est in cordibus: Luc. 12. Ignem veni mittere in terram.* Item piscem, idest fidem absconditam, cum sit de non apparentibus, *Heb. 11.* Item panem, idest solidam doctrinam: *Heb. 6. Perfectorum autem est solidus cibus.* Ad quod convivium ex parte nostra requiritur, ut bene utamur gratia nobis concessa: *1. Cor. 15. Gratia Dei sum id quod sum. Et gratia in me vacua non fuit;* unde praecipit, *Afferte de piscibus,* idest portetis vestra bona opera, vobis data: *Matth. 5. Sic luceat lux vestra* etc. Et ideo consequenter ponitur executio discipuli, scilicet Petri qui ferventior erat; unde dicit, *Ascendit autem Simon Petrus, et traxit rete in terram plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus.* Ascendit in gubernaculum Ecclesiae: *Can. 7. Ascendam in statum perfectionis: Psal. 83. Ascensiones in corde suo disposuit. Et traxit rete in terram,* quia ipsi sancta Ecclesia est commissa, et ipsi specialiter dicitur: *Pasce oves meas, infra eod.* Quod ergo tunc Christus aperit in voce, dicens, *Pasce oves meas,* hoc ipse nunc praefigurat in opere: nam ipse pisces ad soliditatem littoris protrahit, quia stabilitatem aeternae patriae fidelibus ostendit. Sed dicit, *rete plenum magnis piscibus,* quia *quos praedestinavit, hos et vocavit, et quos vocavit, hos et magnificavit. Rom. 8.* Et *Eccl. 44. Homines magni virtute et prudentia sua praediti, annuntiantes in Prophetis dignitatem, et imperantes in praesenti populo et virtutem prudentiae sanctissima verba.* In alia autem piscatione non additur numerus sicut hic: fuerunt enim centum quinquaginta tres, quia in vocatione ad praesentem Ecclesiam trahuntur boni et mali, ut dicitur *Eccl. 1. Stultorum infinitus est numerus.* Unde *Gen. 28.* dicitur Abrahae de illa vocatione: *Erit semen tuum sicut arena quae est in littore maris,* quae ponitur in malam partem. Sed de ista dicitur: *Inspice stellas, et numera eas si potes:* hi enim numerantur a Deo quasi habiti in pretio: *Ps. 146. Qui numerat multitudinem stellarum.* Sed numquid non plures salvabuntur quam centum quinquaginta tres? immo plures. Sed hic numerus aliquid mystice signat. Nullus enim potest ad patriam venire, nisi per observantiam Decalogi: nec hac observari potest nisi per septiformem gratiam Spiritus sancti, de quo *Isa. 11. Requiescet super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiae et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum Spiritu timoris Domini.* Sanctificatio autem primo legitur facta in septimo die: *Gen. 1. Benedicens diei septimo, sanctificavit illum.* Decem autem et septem faciunt septendecim. Si ergo numeretur tali ordine progressionis, ut primo accipiat unum et duo, quae faciunt tria, et tria quae faciunt sex, et quatuor quae faciunt decem, et decem et quinque quae faciunt quindecim, et sic deinceps addendo numerum qui sequitur usque ad decem, et septem, numero coniuncto, fiunt centum quinquaginta tres. Vel aliter. Hi discipuli quibus Christus apparuit, erant septem. Multiplicando autem septem per septem, quae sunt dona Spiritus sancti, fiunt quadraginta novem, quibus addas unum ad significandum unitatis perfectionem, in qua esse debent filii Dei qui Spiritu Dei aguntur, fiunt quinquaginta: quibus triplicatis, et iterum additis

tribus ad significandum fidem Trinitatis, quae in confessione cordis, et oris, et operis consistit, fiunt centum quinquaginta tres: quia qui sunt perfecti septem donis Spiritus sancti, et uniti in fide Trinitatis, perveniunt ad Patrem. Sed dicit, *Et cum tanti essent, non est scissum rete*; in alia autem dicitur, quod rumpebatur: quia in praesenti Ecclesia, quae per illam significatur, sunt multae scissurae schismatum, haeresum, seditionum; sed totaliter non rumpitur, *quia ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi, Matth. ult.* Sed in futura patria, quae significatur per istam, idest in illa pace sanctorum, nulla erunt schismata: *Ps. 47. Qui posuit fines tuos pacem.* Consequenter cum dicit.

d Ponitur invitatio ad convivium praeparatum. Et primo ponitur Christi invitatio. Secundo discipulorum in convivio dispositio, ibi. *Et nemo audebat* etc. Invitat autem ad convivium Christus interius inspirando per seipsum, dicens: *Venite, prandete: Matth. 11. Venite ad me omnes qui laboratis* etc. *Can. 5. Comedite amici, bibite, et inebriamini charissimi.* Et exterius docendo, et exhortando per alios: *Luc. 18. Homo quidam fecit coenam magnam, et misit servum suum hora coenae dicere* etc. Dispositio discipulorum ponitur cum dicit, *Et nemo audebat discumbentium*, quod secundum Augustinum designat discipulorum de resurrectione Christi certitudinem, quia scilicet ita certi erant quod Christus esset, quod nullus discumbentium ausus est dubitare an ipse esset. Et quia interrogatio est signum dubitationis, nullus audebat eum interrogare, *Tu quis es? supra 16. In illo die me non interrogabitis quicquam.* Secundum Chrysostomum significat maiorem solito reverentiam discipulorum ad Christum. Libenter interrogassent eum. Sed Christus apparuit eis in quodam magnifico aspectu, et mirabili gloria, ita ut non auderent eum interrogare prae stupore, et reverentia: et hoc specialiter detinebat eos ab interrogando, quia sciebant, *quoniam Dominus est.* Consequenter cum dicit.

e Ponitur ipsa refectio, quam habuerunt ipso manducante: *Ps. 144. Aperis tu manum tuam* etc. Ipse est enim qui dat escam illorum in tempore opportuno. Sed nunquid Christus comedit cum eis? Dicendum quod sic, licet hic non exprimatur: *Luc. ult.* expresse dicitur, quod comedit cum eis. Et *Act. 1.* dicitur, *Et convescens praecepit eis* etc. Sed nunquid fuit vera comestio? Responsio. Dicendum ad hoc, quod aliquis actus dicitur esse verus dupliciter, scilicet veritate significationis, et veritate speciei: veritate quidem significationis verus est actus, qui configuratur rei significatae, sicut si volo aliquid significare per orationem, et illud quod significo est verum, et concordat rei significatae, sic oratio est vera veritate significationis licet non speciei: sicut hoc quod dixit Christus, *Ego sum vitis*, verum est, licet non sit vitis vera secundum speciem vitis, sed tantum secundum quod vitis significat. Secundum veritatem speciei dicitur aliquid verum, quod habet quae pertinent ad speciei veritatem; huiusmodi autem sunt principia speciei, non autem effectus eius consequenter, sicut locutio haec, Homo est animal, primo modo vera est, quia verum significat; sed veritate speciei non est vera, nisi formetur ab ore animalis loquentis organis debitis. Nec requiritur ad eius veritatem effectus locutionis, puta quod audiatur et huiusmodi. Sic ergo dicendum est de comestione, quod aliqua est de veritate significationis tantum, sicut comestio angelorum: quia in angelis non sunt membra ordinata ad comestionem, sed verum est illud, quod ipsi per hoc significabant, scilicet desiderium, quod habebant de salute hominum. Comestio autem Christi post resurrectionem vera fuit, et veritate significationis: quia ad hoc fiebat, ut ostenderet se habere naturam humanam, quam in veritate habebat, et veritate speciei, quia habebat instrumenta propria ad comestionem. Sed tamen effectus consequentes comestionem non erant ibi, quia cibus non fuit conversus in comedentem, cum haberet corpus glorificatum et incorruptibile, sed resolutus fuit virtute divina in praeiacentem materiam. Huiusmodi autem effectus nihil faciunt ad veritatem speciei, ut dictum est. Consequenter cum dicit.

f Epilogat apparitiones. Et secundum Augustinum si hoc quod dicitur, *Iam tertio*, referatur ad vices, non est verum: quia, ut dictum est, primo die apparuit quinque vicibus, postea quidem octavo die quando Thomas erat cum eis, *supra 20.* Secundo iuxta mare, ut hic. Tertio in monte Galilaeae, ut habetur *Matth. ult.* Quarto recumbentibus, *Marc. ult.* Quinto ipso die Ascensionis, quando *videntibus illis elevatus est, Act. 1.* Quanquam pluribus aliis vicibus apparuit eis per dies quadraginta, licet non sit scriptum. Est ergo, *Hoc iam tertio*, referendum ad dies quibus apparuit. Quia prima die apparuit ipso die resurrectionis. Secunda die, in octava ipsius resurrectionis, *supra 8. Et post dies octo.* Et tertia die apparuit his. Vel dicendum, quod etiam referendo ad vices salvatur veritas dicti, quia non legitur, quod multis discipulis simul congregatis apparuit, nisi primo de sero, cum fores essent clausae etc. Et secundo post octo dies, quando erant discipuli congregati. Et tertio hic; unde signanter dicit, *Manifestatus est Iesus discipulis suis* etc.

LECTIO III.

Cum ergo pransi essent, dixit Simoni Petro Iesus: Simon Ioannis, diligis me plus his?

b Dixit ei, Etiam Domine, tu scis quia amo te.

c Dixit ei, Pasce agnos meos.

d Dixit ei iterum: Simon Ioannis, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis, quia amo te. Dixit ei iterum: Pasce agnos meos. Dixit ei tertio: Simon Ioannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, amas me, et dixit: Domine, tu omnia nosti, tu scis, quia amo te. Dixit ei: Pasce oves meas.

LECTIO III.

Supra posuit Evangelista quid Dominus discipulis communiter exhibuit; hic ostendit quid specialiter duobus praedilectis. Et primo ponit quid exhibuit Petro.

Secundo quid exhibuit Ioanni, ibi, *Conversus Petrus* etc. Circa primum duo facit. Primo iniungit sibi pastorale officium. Secundo praenuntiat sibi passionis martyrium, ibi, *Amen amen* etc. Pastorale autem officium iniungit, examinatione praemissa. Et ideo qui ad hoc officium assumuntur, primo examinantur: 1. *Tim.* 6. *Manus nemini cito imposueris.* Sed ter examinat eum; et ideo secundum hoc pars ista dividitur in tres partes secundum tres examinationes. Partes patent. In prima autem primo ponitur quaestio Domini. Secundo responsio Petri, ibi, *Dixit ei, etiam* etc. Tertio iniunctio officii, ibi, *Dixit ei, pasce oves meas* etc. Circa primum tria consideranda occurrunt. Primo ordo examinationis. Secundo modus allocutionis. Tertio de quo est examinatio. Ordo quidem, quia, *Cum prandissent.* In quo signatur spirituale convivium, in quo etiam simul cum anima per spiritualia dona reficitur: *Apoc.* 3. *Intrabo ad eum, et coenabo cum illo.* Et ideo conveniens est, ut qui ad hoc assumitur officium, primo sit isto felici convivio refectus; alias enim ipsi famelici quomodo alios reficere possent? *Isa.* 31. *Inebriabo animas sacerdotum pinguedine,* Illa, inquam, de qua in *Psal.* 6. dicitur: *Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea.* Modus autem allocutionis ponitur cum dicit, *Dixit Simoni Petro.* Ubi tria ponuntur quae necessaria sunt Praelato. Obedientia, cum dixit, *Simoni,* qui interpretatur obediens, quae est praelatis necessaria: nam qui nescit superioribus obedire, inferioribus nescit imperare: *Proverb.* 21. *Vir obediens loquetur victorias* etc. Item scientia, cum dixit, *Petro,* qui interpretatur agnoscens: quod necessarium est praelato, quia ponitur ut speculator; qui autem caecus est, malus speculator est: *Isa.* 26. *Speculatores eius omnes caeci: Osee* 4. *Quia tu scientiam repulisti, repellam te ego, ne sacerdotio fungaris mihi.* Item gratia cum dicit, *Ioannis,* idest filius Ioannis: et haec est necessaria praelatis, quia sine ea nihil habent: 1. *Cor.* 15. *Gratia Dei sum id quod sum: Gal.* 2. *Cum cognovissent gratiam Dei quae data est mihi, Petrus, Iacobus et Ioannes, qui videbantur columnae esse, dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis.* Examinatio autem est de dilectione, *Diligis me,* inquit, *plus his?* et hoc quidem satis convenienter. Petrus prius in peccatum ceciderat, ut patet supra: nec idoneus erat ut praeferretur, nisi prius eius culpa aboleretur: quod non fit nisi per charitatem: 1. *Pet.* 4. *Charitas operit multitudinem peccatorum: Prov.* 10. *Universa delicta operit charitas;* et ideo oportuit, ut per examinationem manifestaretur eius charitas, non sibi qui scrutatur renes et corda, sed aliis: et ideo non quasi ignorans dicit, *Diligis me plus his?* Sed quia ut dicitur 1. *Io.* 4. *Perfecta charitas foras mittit timorem.* Inde est, quod Petrus qui cum Dominus moreretur, timuit et negavit, et resurgens Dominus amorem inseruit, et fugavit timorem. Ideo qui tunc negavit timens mori, resurgente Domino nil timuit: quid enim timeret cum iam mortem mortuam reperiret? Congruit etiam haec examinatio officio: multi enim pastorale officium assumentes, utuntur eo, sicut seipsos amant si 1. *Ti.* 4. *Instabunt tempora periculosa, et erunt homines seipsos amantes.* Et qui non amat Dominum, non est idoneus praelatus, sed magis ille qui non quaerit quae sua sunt, sed quae Iesu Christi, et hoc amore eius: 2. *Cor.* 5. *Charitas Christi urget nos.* Congruit etiam officio quantum ad utilitatem proximorum, ex abundantia enim charitatis est, quod aliqui diligentes interdum quietem propriae contemplationis intermittant, ut procurent proximorum utilitatem: cum enim Apostolus diceret *Rom.* 8. *Certus sum enim, quod neque mors poterit nos separare a charitate Dei,* subdit, *Optabam ego ipse anathema esse pro fratribus meis.* Et ideo necessaria est examinatio de dilectione ad praelatum. Addit autem, *Plus his,* quia ut etiam ex Philosopho habetur in *Politica sua,* naturali ordine ille qui praesidet et gubernat, debet excellentior esse: unde dicit, quod sicut anima se habet ad corpus quod regit, et ratio ad inferiores, similiter etiam homo ad animalia bruta, sic se debet habere praelatus ad subditos. Vel secundum Gregorium talis debet esse vita pastoris, quod in comparatione eius subditi sint, sicut sunt animalia ad comparationem sui pastoris; et ideo dicit, *Plus his,* quia quanto plus diligit, tanto maior est: 1. *Reg.* 10. *Certe videtis quem elegit Dominus, quoniam non sit similis ei* etc. Sed nunquid necessarium est in electione semper eligere simpliciter meliorem, etsi iura determinent, quod sufficit bonum eligere? Ad quod dicendum, quod duplici distinctione opus est: nam aliquid sufficit secundum iudicium humanum, quod tamen non sufficit secundum iudicium divinum: secundum iudicium humanum sufficit illud de quo homo non potest accusari, nec eius electio improbatur. Constat autem difficile esse fieri electiones, si possent reprobari ex hoc, quod alius melior est quam ille qui electus est. Unde sufficit secundum iudicium humanum, ut habetur in Decretali, quod electio sit recta, et eligatur idoneus. Secundum vero iudicium divinum et conscientiam, necessarium est eligere meliorem; sed tamen aliquis dicitur melior simpliciter, et sic ille dicitur melior qui est sanctior: sanctitas enim facit bonum, sed non est melior quantum ad Ecclesiam: et quoad hoc aliquis est melior inquantum est liberalior, competentior, et discretior, et magis concorditer eligitur. Sed si caeteris paribus quae sunt ad utilitatem Ecclesiae et melioritatem quantum ad hoc, aliquis minus bonum simpliciter praeeligat alicui, peccat, quia de necessitate aliquid eum movet ad hoc. Aut ergo hoc pertinet ad honorem Dei et utilitatem Ecclesiae, aut ad aliquid privatum: si quidem utilitas Ecclesiae et honor Dei movet eum, hoc bonum intelligitur in conditione electi, et facit meliorem quantum ad hoc; si vero aliquid privatum, puta, affectio carnalis, spes beneficii, et commodi temporalis, est fraudulenta electio, et acceptio personarum.

b Hic ponitur responsio Petri, ex qua evidens signum correctionis de sua negatione apparet, et quod praedestinati semper corriguntur in melius, si quando labantur: nam antequam negaret Petrus, superbivit contra caeteros Apostolos, dicens: *Etsi omnes scandalizati fuerint, ego nunquam in te scandalizabor.* Item contra Dominum, quia Domino dicente, *Ter me negabis,* ille subdit, *Si oportuerit me mori tecum, non te negabo.* Sed modo de propriis viribus victus, non audet confiteri suum amorem, nisi sub

testimonio, et protestatione Domini humilians se Christo, dicens, *Domine, tu scis quia amo te: Iob 16. Ecce in coelo est testis meus, et conscius meus in excelsis.* Item humilians se Apostolis, non dicit plus his, sed simpliciter, *Amo te.* In quo instruimur, quia non debemus nos aliis praeponere, sed alios nobis: *Phil. 2. Sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes.* Notandum etiam secundum Augustinum quod Domino quaerente, *Diligis me*, non respondit Petrus, diligo, sed, *Amo te*, quasi idem sit amor et dilectio: quod est verum secundum rem; sed differunt secundum nomen: amor enim est motus appetitus; et si quidem reguletur appetitus ratione, sic est amor voluntatis, qui proprie est dilectio, quia sequitur electionem: et inde est, quod bruta proprie non dicuntur diligere; si vero motus non reguletur ratione, dicitur amor.

c Hic iam examinato Petro, iniungit ei officium, dicens, *Pasce agnos meos*, idest fideles meos a me Agno, agnos vocatos: *supra 1. Ecce Agnus Dei* etc. Ut sic non possit dici Christianus, qui dicit se non esse sub cura istius pastoris, scilicet Petri: *Ezec. 39. Pastor unus erat omnium vestrum: Osee 1. Ponent sibi caput unum.* Congrue autem hoc officium omnibus intermissis Petro commisit, qui secundum Chrysostomum eximius Apostolorum erat, et os discipulorum, et vertex collegii.

d Hic ponitur secunda examinatio. Ut autem non repetantur pluries eadem verba, nota, quod ter dicit, *Pasce oves meos*, quia ter debet pascere, scilicet doctrinae verbo: *Hier. 3. Dabo vobis pastores secundum cor meum, qui pascent vos scientia et doctrina.* Item vitae exemplo: *1. Tim. 4. Exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in charitate, in fide, in castitate: Hier. 34. In montibus Israel*, idest in sublimitate magnorum virorum, *erunt pascua vestra.* Item temporali subsidio: *Ezec. 34. Veh pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos. Nonne greges pascuntur a pastoribus?* Sed attende, quod tertia vice dicit ei, *Pasce oves meas:* cuius ratio est, quia in Ecclesia sunt tria genera hominum, scilicet incipientium, proficientium, et perfectorum: et primi quidem duo sunt agni, quasi adhuc imperfecti, alii autem, sicut perfecti, dicuntur oves: *Ps. 112. Montes*, scilicet perfecti, *exultaverunt ut arietes, et colles*, idest alii, *sicut agni ovium.* Et inde est quod omnes praelati debent custodire subditos, ut oves Christi, et non proprias. Sed heu, quia ut dicit Augustinus in *sermone Paschali: Extiterunt quidam servi infideles, qui dimiserunt gregem Christi, et furtis suis peculia gregem sibi fecerunt, et audis eos dicere: Oves meae sunt illae. Quid quaeris oves meas? Non te inveniam ad oves meas. Sed si nos dicamus meas, et illi dicunt suas, perdidit Christus oves suas.* Notandum etiam, quod sicut ter iniungit, ita ter examinat. Primo quidem, quia ter eum negaverat; *et ideo exigitur trina confessio, ne minus amori lingua serviat, quam timori, et plus vocis elicuisse videatur mors imminens, quam vita praesens*, ut dicit Augustinus. Secundo quia Petrus tenebatur Christum ex triplici causa diligere. Primo ex peccato dimisso: *Lucae 7. Cui plus dimittitur, plus diligit.* Secundo ex honore promisso, quia magnum, scilicet *super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam, Matt. 16.* Tertio ex officio commisso, ut hic, cum commisit sibi curam Ecclesiae. Vel cum dicit *pasce*, propter hoc, quod Dominus praecepit *Deut. 7. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, ut scilicet totam intentionem tuam ad Deum dirigas, ex tota anima, scilicet ut tua voluntas tota in Deum per amorem quiescat, et ex fortitudine tua, ut tota executio operum tuorum Deo serviat. Notandum etiam, quod Petrus tertio interrogatus contristatus est: quia cum ante passionem prompte assereret Christum diligere, reprehensus fuit a Domino, ut dictum est. Videns ergo, quod toties de dilectione interrogatur, timet ne reprehendatur a Domino, et contristatur; et ideo dicit, *Tu omnia nosti, tu scis quia amo te;* quasi dicat: Ego diligo te, quantum mihi videtur. Sed tu omnia nosti, et forte scis, an aliquid aliud debeat contingere. Et ideo Petro sic humiliato fit finalis commissio Ecclesiae. Et secundum quendam doctorem graecum dicitur, quod ideo ter interrogantur baptizandi in baptismo.

LECTIO IV.

Amen amen dico tibi, cum esses iunior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas? Cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo tu non vis.

b Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum.

LECTIO IV.

Supra commisit Dominus Petro pastorale officium; hic praenuntiat sibi passionis martyrium; et satis convenienter: nam ad bonum pastorem pertinet, ut pro ovibus suis animam ponat, *supra 10.* Petro autem non fuit datum, ut pro Christo iuvenis animam poneret, sed ut senex pro ovibus; et hoc ei praenuntiat. In hac autem praenuntiatione Dominus primo commemorat conditionem vitae praeteritae. Secundo praenuntiat perfectionem vitae futurae, ibi, *Cum autem senueris* etc. Tertio Evangelista exponit verba Domini, ibi, *Hoc autem dixit* etc. Conditio autem Petri praeterita fuit cum defectu, quia in sua iuventute nimis praesumptuosus fuit, et propriae voluntatis: hoc est enim proprium iuvenum, ut dicit Philosophus *in sua Rhetorica.* Unde *Eccl. 11.* quasi obiurgando dicitur: *Laetare iuvenis in adolescentia tua, et in bono sit cor tuum in diebus iuventutis, et ambula in viis cordis tui;* et ideo Dominus hoc significans dicit, *Cum esses iunior, cingebas te, et ambulabas ubi* etc. Et dicit, *Cingebas te*, idest ab aliquibus illicitis et superfluis cohibebas te, quasi tuo arbitrio non passus, quod ab aliquo cohibereris, et etiam inde est, quod in processu bonorum operum semper vis esse pro me in periculis; non tamen datum est tibi, quod iuvenis pro me patiaris. *Sed cum senueris*, implebo tuum desiderium, ut quae non es passus iuvenis, patiaris senex, quia, *extendes manus tuas* etc. Mirabilis praenuntiatio. Totum tempus et passionem exponit: nam post tempus quo ista sunt dicta usque ad tempus mortis Petri, fluxerunt fere trigintaseptem anni. Unde

patet, quod satis senex erat. Dicit autem secundum Chrysostomum, *Cum autem senueris*, quia aliter in humanis, aliter in divinis: in humanis enim negotiis iuvenes sunt utiles, senes vero inutiles; sed in divinis virtus non tollitur propter senectutem, immo aliquando magis roboratur: *Psal.* 91. *Senectus mea in misericordia uberi: Deut.* 33. *Sicut dies iuventutis tuae, ita et senectus tua.* Sed hoc intelligendum est in his qui in iuventute sua in bono exercitantur, ut Tullius dicit, sed qui in iuventute sua dant se inertiae, non multum vel nihil valent senes. Intelligitur etiam per hoc, ut dicit Origenes *super illud Matth.* 21. *Post multum vero temporis reversus*, quod raro inveniuntur utiles rectores, et doctores Ecclesiae parvo tempore vivere, et inducit exemplum de Paulo, qui ut legitur *Act.* 7. *Erat adolescens*, et postea scribit ad Philemonem, *Cum es talis ut Paulus senex.* Et huiusmodi ratio est, quia cum pauci inveniantur ad hoc idonei, quando aliqui inveniuntur tales, conservantur a Domino, ut diutius vivant. Item exponit passionis modum, quia, *extendes manus tuas*, nam Petrus crucifixus fuit; sed non cum clavis, sed cum funibus, ut diutius viveret: et hoc Christus vocat cincturam. Sunt autem tria in passione sanctorum consideranda. Primo motus naturalis affectionis: nam inter animam et corpus est adeo naturalis amor quod nunquam vellet anima a corpore separari, nec e converso: 2. *Cor.* 5. *Nolumus expoliari, sed supervestiri: Matt.* 26. *Tristis est anima mea usque ad mortem;* et ideo dicit, *Quo tu non vis*, scilicet naturae instinctu, qui sic est naturalis, ut nec ipsa senectus potuerit eum auferre Petro; sed desiderium gratiae hoc minuit: unde *ad Phil.* 1. *Cupio dissolvi, et esse cum Christo:* 2. Cor. 5. *Audemus autem et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et praesentes esse ad Deum.* Secundo diversitas intentionis persecutorum ab intentione sanctorum, *Et ducet quo tu non vis.* Tertio, quod debemus prompti esse ad patiendum, non tamen occidere nos; unde dicit, *Extendes manus tuas:* et hoc patet de Petro, quia cum populus vellet suscitare seditionem contra Neronem, et eruere Petrum, ipse repressit: 1. *Pet.* 2. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* Sed notandum, quod hoc quod dicit *ducet*, debet praecedere hoc, quod dicit *alius cinget te;* quasi dicat *cinget*, quia *ducet te quo non vis.* Sed ne credatur hoc quasi vane dictum, scriptum est post mortem Petri: nam Petrus occisus fuit tempore Neronis. Sed Ioannes hoc evangelium scripsit postquam revocatus est ab exilio, ad quod relegatus fuerat tempore Domitiani, inter quem et Neronem fuerunt plures alii Imperatores; et ideo exponit hoc quasi adhuc futurum, dicens.

b Mors enim sanctorum via est ad gloriam Christi: *Phi.* 2. *Magnificabitur Christus in corpore meo:* 1. *Pet.* 4. *Nemo vestrum patiatur quasi fur, aut homicida. Si autem ut Christianus, non erubescat, glorificet autem Deum in isto nomine:* ex hoc enim ostenditur magnitudo Domini, quod pro eius veritate et fide sancti exponunt se morti.

LECTIO V.

Et cum hoc dixisset, dixit ei: Sequere me.

b Conversus Petrus, vidit illum discipulum, quem diligebat Iesus sequentem, qui et recubuit in coena super pectus eius, et dixit: Domine, quis est qui tradet te?

c Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Iesu: Domine, hic autem quid?

d Dicit ei Iesus: Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? Tu me sequere.

e Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus, non moritur: sed sic eum volo manere, donec veniam, quid ad te?

LECTIO V.

Postquam proposuit Evangelista quid Dominus exhibuit Petro; hic narrat quid exhibuit Ioanni, scilicet sibiipsi. Et primo ponitur commendatio discipuli. Secundo commendatio sui evangelii, ibi, *Sunt autem et alia.* Circa primum primo ponitur commendationis occasio. Secundo subditur ipsius discipuli commendatio, ibi, *Conversus Petrus.* Occasio autem commendationis Ioannis fuit invitatio Christi invitantis Petrum ad sequendum, quia *cum haec dixisset*, scilicet de officio et martyrio, *dixit*, Iesus Petro, *sequere me*, secundum Augustinum quantum ad martyrium patiendu, scilicet pro me: quia non sufficit qualitercunque pati, sed solum sequendo Christum, idest propter ipsum: *Luc.* 6. *Beati eritis cum vos oderint homines propter filium hominis:* 1 *Pet.* 2. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum.* Sed cum alii multi qui ibi aderant, passi fuerunt propter Christum, et praecipue Iacobus, qui prius occisus fuit: *Act.* 12. *Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio;* quare specialiter Petro dicitur, *sequere me?* Ideo scilicet secundum Augustinum, quia non solum mortem passus est pro Christo, sed etiam in specie mortis, scilicet crucis, sequutus est Christum: *Matth.* 25. *Si quis vult post me venire, abneget semetipsum* etc. Vel secundum Chrysostomum dicitur *sequere me*, in praelationis officio; quasi dicat, Sicut habeo a Deo Patre curam Ecclesiae: *Ps.* 2. *Postula a me et dabo tibi gentes*, ita tu loco mei sis super totam Ecclesiam. Sed quare post Christum Iacobus habuit primatum in Hierusalem post ascensionem Christi? Ad quod dicendum quod habuit quidem specialem loci illius; Petrus autem universale dominium totius Ecclesiae fidelium.

b Hic ponitur commemoratio Ioannis. Et primo quantum ad praeterita. Secundo quantum ad futura, ibi, *Hunc ergo cum vidisset* etc. Commendatur Ioannes quantum ad praeterita ex triplici privilegio. Primo specialis dilectionis Christi; unde dicit, *Conversus Petrus*, qui iam sequi etiam corporaliter inceperat Iesum, *vidit illum discipulum quem diligebat Iesus.* In quo datur intelligi quod Petrus iam pastor effectus, ad curam aliorum intendebat: *Luc.* 22. *Et tu ali-*

quando conversus confirma fratres tuos. Diligebat autem Ioannem Iesus, non exclusis aliis, quia *supra 15.* dixit, *Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos;* sed quia eum speciali dilectione prae caeteris dilexit; et hoc propter tria. Primo propter intellectus eius perspicacitatem: magistri enim specialiter diligunt intelligentes discipulos: *Prov. 14. Acceptus est Regi minister intelligens.* Secundo propter munditiae puritatem, quia virgo fuit: *Prov. 22. Qui diligit cordis munditiam propter gratiam labiorum, habebit amicum Regem.* Tertio propter teneram aetatem: pueris enim et deficientibus magis compatimur, et signa familiaritatis ostendimus, sic et Christus Ioanni iuveni converso: *Osee 11. Puer Israel et dilexi eum.* In quo datur intelligi, quod Deus specialiter diligit illos, qui a iuventute serviunt ei: *Mich. 7. Praeco quas ficus desideravit anima mea.* Sed contra: *Prov. 8. Ego diligentes me diligo.* Sed Petrus diligebat plus Christum: *supra: Diligis me plus his?* Ergo Christus plus debuit Petrum diligere, quam Ioannem. Responsio. Posset dici, quod Ioannes quia plus dilectus, fuit felicior, sed Petrus quia plus diligens, fuit melior. Sed hoc esset contra iustitiam. Et ideo hoc refertur ad mysterium: nam per hos duos duplex vita significatur, scilicet activa, et contemplativa, et utriusque finis et obiectum est Christus. Sed vita activa quae signatur per Petrum, plus diligit Deum, quam vita contemplativa, quae significatur per Ioannem: quia magis sentit praesentis vitae angustias, et aestuantius ab eis liberari desiderat, et ad Deum ire. Contemplativam vero vitam Deus plus diligit, quia eam magis conservat: non enim simul finitur cum vita corporis, sicut vita activa: *Psal. 86. Diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob.* Sed aliqui secundum literam hoc solvere volentes, distinguunt in Christo duplicem dilectionem, secundum duplicem voluntatem, divinam scilicet et humanam; et dicunt quod Christus dilexit plus Petrum dilectione divina, Ioannem vero plus dilectione humana. Sed contra hoc est, quod voluntas humana in Christo totaliter conformis erat voluntati divinae: unde quem plus diligebat voluntate divina, plus etiam dilexit voluntate humana. Dicendum ergo, quod illum plus diligebat, cui magis bonum volebat; Petrum autem plus diligebat ad hoc ut faceret eum magis suum dilectorem; Ioannem autem diligebat ad aliud, scilicet ad perspicacitatem intellectus: *Eccl. 15. Implevit eum Dominus spiritu sapientiae, et intellectus.* Et secundum hoc Petrus est melior, quia charitas supereminet scientiae, *1. Cor. 13.* Ioannes vero melior secundum perspicacitatem intellectus: sed merita ipsorum ponderare solius Dei est: *Prov. 16. Spirituum ponderator est Dominus.* Et ideo alii dicunt, et melius, quod Petrus plus dilexit Christum in membris, et sic etiam fuit plus a Christo dilectus, et ideo ei Ecclesiam commendavit; Ioannes vero plus Christum in seipso, et sic ab eo plus fuit dilectus, unde ei matrem commendavit. Vel dicendum, quod Petrus plus dilexit Christum quantum ad promptitudinem et fervorem; Ioannes vero plus fuit dilectus quantum ad familiaritatis indicia, quae ei Christus magis demonstrabat propter iuventutem, et puritatem, et ideo consequenter cum subiungit, *Qui et recubuit* etc. commendatur ex secundo privilegio, scilicet specialis familiaritatis ad Christum, ut hoc est supra expositum. Tertio commendatur ex privilegio specialis fiduciae, quam habebat de Christo, ita ut confidentius prae omnibus aliis eum interrogaret: unde dicit, *Et dixit ei: Domine quis est qui tradet te?* quod similiter expositum est. Causam autem quare Ioannes commemorat huiusmodi privilegia sua, dixit Chrysostomus esse ad commendationem Petri. Posset enim credi, quod Petrus propter hoc, quod Christum negaverat, non fuisset admissus ad pristinam familiaritatem; et ideo ut hoc excludat, ostendit, quod ad maiorem admissus est qui in coena non audebat interrogare, sed Ioanni interrogationem commisit, post passionem fratrum praepositura committitur, et non solum pro se interrogat, sed pro Ioanne. In quo datur intelligi, quod lapsi in peccatum quandoque in maiorem gratiam resurgunt: *Baruch 4. Sicut enim fuit sensus vester, ut erraretis a Deo, decies tantum iterum convertentes requiretis eum.* Et ideo statim Evangelista primo subdit interrogationem, dicens.

c Ubi ponitur commendatio Ioannis quantum ad futura. Et primo ponitur interrogatio Petri. Secundo responsio Christi, ibi, *Dixit ei Iesus: Sic eum volo* etc. Tertio ponitur intellectus huius responsionis, ibi, *Exivit ergo* etc. Sciendum est autem circa primum, quod Domino dicente Petro, *sequere me,* Petrus gressu corporali coepit eum sequi, et Ioannes etiam secum, quem videns Petrus sequentem interrogat pro eo Christum, dicens, *Hic autem quid?* quasi dicat, Ecce ego sequor te in passione; sed hic, numquid morietur, de quo etiam Ioannes interrogasset, sed non audiebat. Secundum autem Chrysostomum Petrus non intendebat quaerere de praelatione: Petrus enim super omnes alios condiscipulos diligebat Ioannem, et semper leguntur esse simul et in evangelio, et *Act. 3.* Et ideo volebat eum habere socium in officio praedicationis per orbem; unde dicit, *Hic autem quid?* supple faciet? Veniet mecum? Consequenter ponitur responsio Christi cum dicit.

d Sed sciendum, quod in Graeco non habetur *sic*, sed *sic eum volo manere* et caet. Sed non multum refert: qualitercumque enim dicatur, occurrit a principio sensus ille horum verborum, qui ipsis Apostolis visus est, scilicet quod non moritur. Dicit enim *Sic eum volo manere donec veniam;* quasi dicat, Non morietur usque ad adventum meum Sed hoc excluditur per hoc quod subditur, *Et non dixit Iesus, quia non moritur: sed sic eum volo manere, donec veniam, quid ad te?* Sed quidam hunc sensum sustinere volentes dicunt, quod Ioannes hoc subdit, non ut excluderet praedictum intellectum, sed ut ostenderet quod Dominus hunc intellectum per haec verba non expressit, sed per illa tantum, *Sic eum volo manere.* Et propter hoc dicunt, quod Ioannes nondum est mortuus. Sed diversimode opinatum est de eius sepultura: verum enim est secundum omnes, quod sepulcrum intravit, et adhuc illud apparet. Quidam autem dicunt, quod sepulcrum vivens intravit, et divina virtute exivit translatus ad locum Enoch et Heliae, ubi reservatur usque ad finem mundi; et secundum hoc exponitur sic. *Sic eum,* vivum, *volo manere,* usque ad finem mundi, et tunc pro me patietur martyrium ab Antichristo cum illis duobus:

nam inconveniens est, quod non moriatur: quicquid enim oritur, moritur: *Heb. 7. Statutum est hominibus semel mori*. Alii vero dicunt, quod sepulcrum suum quod est apud Ephesum, vivens intravit, et in eo adhuc vivit dormiens donec veniat Christus, habentes in argumentum huiusmodi, quod illic terra sursum quasi ebulliens scaturit: quod eius anhelitu fieri dicunt. Sed hoc excludit Augustinus dicens, quod minus est si dormiens vivit, quam si viveret beatus. Cur ergo Christus dis ipulo quem prae caeteris diligebat pro magno munere longum donasset somnum, et privasset eum tanto bono, pro quo Apostolus cupiebat dissolvi, et eum Christo esse? *Phil. 1.* Et ideo non est hoc credendum, sed quod mortuus fuit, et resurrexit etiam in corpore: et huiusmodi signum est, quia corpus eius non invenitur, et sic beatus manet cum Christo secundum quod invitavit eum: *Apoc. ult. Dicit qui testimonium perhibet istorum: etiam venio cito.* Est ergo exponendum mystice secundum Augustinum, ut intelligatur per hoc, quod dicit, *manere*, idest permanere sive expectare, secundum illud *Act. 1. Manete in civitate, donec induamini virtute ex alto.* Et sic Dominus de Ioanne, idest de vita contemplativa, *Sic eum volo manere*, idest expectare, *donec veniam*, vel in fine mundi, vel in morte cuiuslibet contemplativi, quia contemplativa hic inchoata non perficitur, sed inchoata manet, et expectat donec Christus veniat perficienda cum venerit: *Apoc. 6. Dictum est illis ut requiescerent tempus adhuc modicum donec compleatur numerus conservorum eorum: Luc. 10. Maria optimam partem elegit* etc. *Prov. 3. Longitudo dierum in dextera eius, et in sinistra illius divitiae et gloria.* Sed activa vita perfecta, et informata eius passionis exemplo interim sequitur Christum, patendo pro eo. Sed secundum Chrysostomum legitur sic. *Sic eum volo manere*, idest remanere in Iudaea, et in hac terra ad praedicandum, et te volo me sequi habendo solicitudinem totius orbis et patiendo pro me: et hoc *donec veniam*, ad delendum Iudaeos. *Quid ad te?* quasi dicat, meum est ordinare: nam sicut habetur in historiis, Ioannes non recessit de Iudaea usque ad tempus quo Vespasianus veniens in Iudaeam caepit Hierusalem, et tunc inde discedens venit ad Asiam. Vel secundum Hieronymum *tu me sequere*, idest per passionem, et *sic*, scilicet Ioannem, *volo manere*, absque passione martyrii et mortis, *donec veniam*, ad vocandum eum ad me: *supra 14. Iterum veniam, et accipiam vos ad meipsum. Quid ad te?* scilicet de hoc privilegio? Unde in legenda beati Ioannis dicitur, quod cum nonaginta esset annorum, apparuit ei Dominus Iesus Christus, et invitavit eum ad convivium. Consequenter cum dicit.

c Ponitur quomodo discipuli praedicta verba Domini intellexerunt, scilicet quod non moreretur: et hoc est quod dicit, *Exiit sermo*, idest vulgatum est inter fratres, idest inter discipulos: *Psal. 132. Ecce quam bonum, et quam iucundum* etc. *quod discipulus ille*, scilicet Ioannes, *non moritur.* Sed hunc intellectum corrigit, dicens, *Et non dixit Iesus, non moritur: Matth. 10. Adhuc et vos sine intellectu estis?* Alia omnia exposita sunt.

LECTIO VI.

Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, et scripsit haec.

b Et scimus, quia verum est testimonium eius.

c Sunt autem et alia multa quae fecit Iesus, quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt libros.

LECTIO VI

Hic ponitur ultima pars evangelii, quae est quasi epilogus. Et primo ponitur commendatio evangelii. Secundo superexcessus rei quae in evangelio narratur, ibi, *Sunt autem et alia* etc. Evangelium autem commendatur dupliciter. Primo quidem ex auctore. Secundo vero ex veritate, ibi, *Et scimus.* Circa auctorem tria ponit. Primo eius auctoritatis privilegium, quia *hic est discipulus ille*, supple replicando praedilectus familiaris, fideliter interrogans, et cui datum est, ut sic maneat, donec veniam: quae omnia ad auctoritatis privilegium spectant. Dicitur Ioannes specialiter dilectus propter specialitatem charitatis: *supra 13. In hoc cognoscent omnes, quod mei estis discipuli.* De dilectione autem fraterna nullus Apostolorum tantum loquitur, quantum ipse in Epistolis suis. Legitur etiam de eo, quod iam senex effectus portabatur ad ecclesiam a discipulis suis, ut instrueret fideles, quibus dicebat hoc tantum: *Filioli, diligatis invicem*; et in hoc est perfectio disciplinae christianae. Secundo propter eius officium, quod est perhibere testimonium; unde dicit, *Et testimonium perhibet de his.* Hoc est proprium Apostolorum officium: *Act. 1. Eritis mihi testes: Is. 42. Vos testes mei, dicit Dominus.* Tertio subdit eius studium, cum dicit, *Et scripsit haec*: qui enim ex officio Apostolatus praesentibus testificatus est de gestis Christi, ipsemet ex studio praedicta gesta ad utilitatem futurorum, et absentium scripsit: *Is. 8. Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stilo hominis. Velociter spolia detrahe, cito praedare: Eccl. 48. Sapientiam scribe in tempore vacuitatis* etc. datum est enim ipsi Ioanni, ut viveret usque ad tempus quo Ecclesia in pace erat, et tunc haec omnia scripsit. Sed ideo addit hoc, ne videatur hoc evangelium propter hoc quod scriptum fuerat post mortem omnium Apostolorum, et alia evangelia approbata fuerant ab eis, et specialiter illud Matthaei minoris esse auctoritatis, quam alia tria evangelia.

b Hic ponitur veritas evangelii. Et loquitur in persona totius Ecclesiae a qua receptum est hoc evangelium: *Prov. 8. Veritatem meditabitur guttur* etc. Notandum autem quod cum multi scriberent de catholica veritate, haec est differentia, quia illi qui scripserunt canonicam Scripturam, sicut Evangelistae et Apostoli, et alii huiusmodi, ita constanter eam asserunt, quod nihil dubitandum relinquunt; et ideo dicit, *Et scimus quia verum est testimonium eius: Gal. 1. Si quis vobis evangelizaverit praeter id quod accepistis, anathema sit:* cuius ratio est, quia sola canonica Scriptura est regula fidei. Alii autem sic edi-

derunt de veritate, quod nolunt sibi credi, nisi in his quae vera dicunt.

c Hic ponitur insufficientia Scripturae suae quantum ad rem, quam scribit, ut quasi removeat, quod haec scripsit, quasi volens praestare gratiam dilectori suo, quia non solum ista fecit, sed etiam, *multa alia quae non sunt scripta in libro hoc.* Hoc autem quod sequitur, *Quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum posse capere eos qui scribendi sunt, libros*, potest dupliciter exponi. Uno modo, ut *capere* referatur ad capacitatem intellectus; quasi dicat, Tot possent dici de Christo, quod nec mundus caperet eos libros, qui de his scriberentur: *supra 13. Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*, idest capere. Alio modo, ut sit locutio hiperbolica, et significat excessum operum Christi. Sed quid est hoc quod dicit? Praemisit enim, *Et scimus quia verum est testimonium eius?* Et statim subdit hiperbolicam locutionem. Sed secundum Augustinum sacra Scriptura utitur quibusdam figuratis locutionibus, sicut, *Vidi Dominum* etc. et tamen non sunt falsae; ita quando in sacra Scriptura est aliqua locutio hiperbolica: non enim est intentio dicentis, ut credatur, quod dicit, sed quod intendit significare, scilicet excessum operum Christi. Hoc tamen non fit quando aliquid quod erat obscurum vel dubium, exponitur, sed quando id quod est apertum, augetur vel attenuatur, puta cum quia volens copiam alicuius rei commendare, dicit: Hoc sufficit centum personis vel mille. Volens autem vituperare dicit: Hoc vix sufficeret tribus: nec tamen falsum dicit, quia sic verba rem quae indicatur excedunt, ut ostendatur, quod non intendit mentiri, sed ostendere esse parum vel multum. Vel potest referri ad virtutem Christi qui signa faciebat, ut fiat vis in hoc quod dicit *per singula:* scribere enim per singula signa, et dicta Iesu Christi, est dictorum singulorum, et factorum enucleare virtutem. Verba autem et facta Christi sunt etiam Dei. Si quis autem vellet eorum rationem per singula scribere vel narrare, nullo modo posset: immo etiam nec totus mundus hoc potest: infinita enim verba hominum non possunt attingere unum Dei verbum. A principio enim Ecclesiae semper scripta sunt de Christo: nec tamen sufficienter, immo si duraret mundus per centum millia annorum, possent libri fieri de Christo, nec ad perfectionem per singula facta, et dicta sua enuclearentur: *Eccl. ult. Faciendi plures libros est finis: Psalm. 39. Annuntiavi et locutus sum, multiplicati super numerum.*

FINIS.

Napoli 17 Aprile 1858

CONSIGLIO GENERALE

DI

PUBBLICA ISTRUZIONE

Vista la dimanda del tipografo Paolo Brancaccio, con che ha chiesto di ristampare per cura del Reverendo D. Francesco Acciardi, l'opera intitolata - *Expositio in Sanctum Iesu Christi Evangelium secundum Matthaeum et Ioannem D. Thomas Aquinatis Doctoris Angelici.*

Visto il parere del Regio Revisore signor D. Giuseppe Garsvini;

Si permette che la suindicata opera si ristampi, però non si pubblichi senza un secondo permesso, che non si darà, se prima lo stesso Regio Revisore non avrà attestato di aver riconosciuto nel confronto esser la impressione uniforme all'originale approvato.

Il Consultore di Stato - Presidente provvisorio
CAPOMAZZA

Il Segretario Generale
GIUSEPPE PIETROCOLA

Napoli 10 Marzo 1858

COMMISSIONE ARCIVESCOVILE

PER LA REVISIONE

Nihil obstat.

DOMENICO GARGIULO

Imprimatur.

Pel Deputato
LEOPOLDO RUGGIERO - *Segretario*